TEOFOR V. PĂCĂȚIAN,

CARTEA DE AUR

VOLUMUL VI.

www.dacoromanica.ro

TEODOR V. PĂCĂȚIAN.

CARTEA DE AUR

SAU

LUPTELE POLITICE NAȚIONALE ALE ROMÂNILOR DE SUB COROANA UNGARĂ.

VOLUMUL VI.

SIBIIU.
TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.
1910.

www.dacoromanica.ro

Prefaţă.

Am scos din tipar şi volumul de faţă, al VI-lea, din publicaţiunea mea, despre luptele politice-naţionale din trecut ale Românilor din statul ungar, şi-l depun în mâna cetitorului. In acest volum e descrisă epoca dintre anii 1872—1881, cu toate mişcările noastre politice-naţionale de pe atunci, şi sunt date toate vorbirile parlamentare, rostite din partea deputaţilor români în dieta ţării, şi din partea Arhiereilor noştri în casa magnaţilor. La fiecare document ori vorbire e indicat isvorul de unde s'a luat. Greşelile cari se vor fi străcurat în acest volum, onoratul cetitor, descoperindu-le, va binevoi a le îndreptà singur. Volumul următor (penultimul) va fi tipărit în cursul anului care vine.

Sibiiu, 20 Iunie n. 1910.

Teodor V. Păcăţian.

www.dacoromanica.ro

Cuprinsul.

Ciclul parlamentar 1872—1875.

	Pag.
Prefață	III
În preajma alegerilor	3
Adunarea dela Arad	6
Adunarea din Sibiiu	13
Adresă către Șaguna	17
Apel către Românii ardeleni	19
Alt apel	22
Cauza română la 1872	25
Adunarea din Alba-Iulia	57
Părerea lui L. Vaida	61
Activiștii răspund pasiviștilor	74
Adresă către ambii mitropoliți	78
Către publicul român	80
Proiect de împăcare	83
Alexandru Mocsonyi către alegătorii săi	93
Alegerile pentru dietă	102
Deputații români și activitatea lor	103
Deschiderea dietei ungare	104
Interpelările deputatului M. B. Stănescu	108
Proiectul de adresă	110
Discuția asupra adresei	114
Deputatul V. Bogdan prezintă o rugare	119
Propunerea deputatului P. Cosma	119
Vorbirea deputatului D. Bonciu	128
Interpelările deputatului Alexandru Buda	132
Legea de colonizare	133
Vorbirea deputatului Petru Nemeș	135
Vorbirea deputatului M. B. Stănescu	136
Deputatul Alexandru Buda prezintă o rugare	137
Interpelările deputatului Alexandru Roman	138
Interpelarea deputatului M. B. Stănescu	139
Deputatul S. Borlea vorbește la budget	141
Răspuns la o interpelare a deputatului Stănescu	154
Budgetul ministrului de interne	157
Budgetul ministrului de comunicație	158
Altă vorbire a deputatului D. Bonciu	159
Vorbirea deputatului G. Pop de Băsești	161
Interpelarea deputatului D. Bonciu	163
Budgetul ministrului de instrucție	165
Vorbirea deputatului D. Bonciu	178
Vorbirea deputatului I. Gozman	180
Vorbirea deputatului D. Bonciu	183
Interpelarea deputatului P. Cosma	187
Mandatul lui Elie Măcelariu	189
Budgetul ministrului de justiție	190
A doua vorbire a deputatului P. Cosma	192
Vorbirea deputatului D. Bonciu	197
Interpelarea deputatului Alexandru Buda	198
Legea despre darea de venit	200
Legea timbrelor	201

www.dacoromanica.ro

Pag.

Vorbirea deputatului V. Bogdan — 213
Interpelarea deputatului Alexandru Buda — 214
La legea timbrelor — 215
Reprezentaţiunile comitatului Zarand — 220
Interpelarea deputatului V. Bogdan — 223
Provincializarea confiniului militar — 225
Budgetul anului 1874 — 229
Budgetul ministrului de comunicaţie — 232
Interpelarea deputatului Dr. I. Hodoşiu — 234
Foaia învăţătorilor — 235
Procesul Făgărăşenilor — 236
Extradarea deputatului Becze Antal — 239
Rugarea oraşului Sighişoara — 242
Trei petiţiuni — o propunere — 245
Fondul de pensiune al învăţătorilor — 256
Interpelarea deputatului P. Cosma — 25
Interpelarea deputatului V. Babeş — 260
Extradarea deputatului V. Babeş — 26
Un proiect de rezoluţiune — 270
Abuzurile dela Pancióva — 274
O rugare în chestia dizolvării dietei — 274
Retragerea deputatului Alexandru Mocsonyi — 277
Legea notarilor publici — 282
Extradarea deputatului Haller Ferencz — 299
Iarăş legea notarilor publici — 302
Legea despre falsificarea poliţelor — 315
Proiect de rezoluţiune — 316
Încă odată legea notarilor publici — 320
Legea despre procedura advocaţială — 321
Legea despre examenul de praxă judecătorească — 329
Legea electorală. Vorbirea deputatului V. Babeş — 330
Vorbirea deputatului M. B. Stănescu — 343
„ „ V. Babeş — 346
„ „ I. Gozman — 346
„ „ I. P. Desseanul — 348
„ „ M. B. Stănescu — 350
„ „ P. Cosma — 352
„ „ G. Pop de Băseşti — 358
„ „ V. Babeş — 363
„ „ Demetriu Bonciu — 369
Linii ferate spre România — 380
Interpelarea deputatului P. Cosma — 385
O rugare a sinodului arhidiecezan din Sibiiu — 386
Discuţia asupra legii electorale se continuă — 387
Vorbirea deputatului P. Nemeş — 387
„ „ D. Bonciu — 392
„ „ V. Babeş — 392
„ „ Alexandru Roman — 398
„ „ D. Bonciu — 410
Două vorbiri ale deputatului V. Babeş — 415
Vorbirea deputatului I. P. Desseanul — 417
„ „ P. Nemeş — 425
„ „ V. Babeş — 425
„ „ M. Beşan — 426
Interpelarea deputatului V. Babeş — 427
Legea electorală în casa magnaţilor — 431
Discuţie nouă în dietă (cu vorbirea deputatului Alex. Roman) — 436
Vorbirea deputatului D. Bonciu — 439
Legea despre notarii publici — 440

www.dacoromanica.ro

Pag.
Vorbirea deput. Alex. Roman ... 445
Jarăş legea electorală (cu vorbirea deput. V. Babeş) ... 447
Vorbirea deputatului M. Beşan ... 449
Rugare în contra legii electorale ... 452
Extradarea deputatului Bartha Miklós ... 455
Discuţie asupra budgetului ... 457
Legea execuţională ... 462
Interpelarea deputatului V. Babeş ... 463
Legea despre penzionarea învăţătorilor ... 464
Rugarea comunei Moldova-veche ... 466
Legea despre darea de lux ... 468
Extradarea lui Bartha Miklós ... 469
Rugarea comunei Mărul ... 470
Legea despre organizarea judecătoriilor ... 471
Un proiect de rezoluţiune ... 475
Interpelarea deputatului V. Babeş ... 477
Răspuns la interpelarea deputatului V. Babeş ... 486
Alt răspuns ... 490
Interpelarea deputatului Mircea B. Stănescu ... 491
Închiderea dietei ... 495
Apelul deputaţilor români ... 497

Ciclul parlamentar 1875—1878.

Zile grele ... 501
Conferenţa din Alba-Iulia ... 504
Apelul Clujenilor ... 508
Conferenţa naţională din Sibiiu ... 510
Deschiderea dietei ... 516
Deputaţii români şi activitatea lor parlamentară ... 519
Discuţia asupra budgetului ... 520
Vorbirea deputatului S. Ciplea ... 526
Fondul de dispoziţie ... 528
Vorbirea deputatului P. Cosma ... 529
„ „ S. Borlea ... 531
Drumurile din Zarand ... 533
Apărarea şcoalelor româneşti ... 534
Subvenţia gimnaziului din Braşov ... 538
În chestia urcării şi încassării dărilor publice ... 545
Vorbirea deputatului George Pop de Băseşti ... 547
Chestia gimnaziului din Braşov ... 551
Mandatul deputatului Dr. I. Hodoşiu ... 557
Un împrumut de stat ... 558
Legea despre monopolul de sare ... 560
Mandatul deputatului Hodoşiu — nimicit ... 560
Universitatea săsască ... 562
Arondarea comitatelor ... 569
Vorbirea deputatului S. Borlea ... 574
„ „ Alexandru Pap ... 576
„ „ Vasile Hossu ... 582
Propunerea deputatului Vasile Hossu ... 584
Desfiinţarea comitatului Zarand ... 585
Rotunzirea comitatului Caraş ... 587
Arestarea deputatului S. Miletici ... 589
Interpelarea deputatului S. Borlea ... 590
La discuţia asupra budgetului ... 593
Vorbirea deputatului George Pop de Băseşti ... 596
În chestia şcoalelor ... 603
Răspuns la interpelarea lui S. Borlea ... 607

www.dacoromanica.ro

Pag.
Dotaţia pe seama bisericilor ... 611
Mandatul lui Axente Severu ... 613
Chestia orientală ... 615
Discuţia asupra codului penal ... 621
Pactul cu Austria ... 623
Încheierea ciclului parlamentar ... 624
Părerea lui G. Barițiu ... 626

Ciclul parlamentar 1878—1881.

Mişcări electorale ... 629
Conferenţa electorală din Sibiiu ... 630
Motivarea pasivităţii ... 643
Motivarea activităţii ... 654
Abstinenţă constituţională şi în Ungaria ... 660
Pasivitate în Ungaria ... 665
Spargerea solidarităţii ... 667
Deschiderea dietei ... 669
Activitatea deputaţilor români ... 671
Vorbirea deputatului P. Cosma ... 672
„ „ George Pop de Băseşti ... 684
Vorbirea mitropolitului *Miron Romanul* în delegaţiune ... 690
Vorbirea în dietă a deputatului P. Mihalyi ... 698
Contractul dela Berlin ... 700
Limba maghiară în şcoalele poporale ... 707
Reprezentaţiunea bisericei gr.-cat. române ... 708
„ „ gr.-ort. române ... 713
Adresele credincioşilor ... 720
Arhiereii acasă ... 733
Deputatul George Pop iese din partidul independist ... 738
A doua vorbire a mitropolitului *Miron* în delegaţiune ... 741
Legea şcolară în dietă ... 745
Vorbirea deputatului N. Străvoiu ... 746
Vorbirea deputatului Petru Mihalyi ... 751
„ „ Alexandru Roman ... 756
„ „ George Pop de Băseşti ... 775
„ „ Parteniu Cosma ... 786
Legea şcolară în casa de sus ... 816
Vorbirea arhiepiscopului şi mitropolitului *Vancea* ... 816
„ „ „ „ *Miron Romanul* ... 824
„ episcopului *Ioan Meţianu* ... 828
„ „ *Dr. Victor Mihalyi* ... 831
Textul legii şcolare ... 842
Vorbirile deputatului Atanasiu Rácz ... 845
Comitatul Severinului ... 849
Vorbirea deputatului G. Ioanoviciu ... 850
Vorbirea deputatului George Pop de Băseşti ... 853
Chestia agrară din Transilvania ... 856
Memorandul advocaţilor români ... 858
Chestia agrară ardeleană în dietă ... 872
În chestia publicării legilor ... 907
Desfiinţarea comitatului Severin ... 908
Închiderea parlamentului ... 912
Încheiere ... 915

www.dacoromanica.ro

CICLUL PARLAMENTAR

1872—1875.

www.dacoromanica.ro

În preajma alegerilor.

Inteligența română s'a întrunit și de astădată, ca înainte cu trei ani, la 1869, în adunări naționale, înainte de alegeri, pentru a se consultă și a luă hotărîri cu privire la atitudinea politică a poporului român din patria aceasta, la alegeri, și după alegeri. Românii din Ungaria și Banat, reprezentați totdeauna în trecut în camera ungară prin deputații lor naționali, au ținut o frumoasă adunare în *Arad*, convocată de clubul deputaților naționaliști, în care și-au precizat de nou programul politic, și au luat măsurile necesare pentru organizarea partidului național român în toate cercurile electorale în cari poporul român formează majoritatea alegătorilor, ca partidul să poată întrà în luptele electorale bine organizat și disciplinat, deci cu sorți de isbândă. Iar Românii din Ardeal, ale căror interese naționale, și al căror credeu politic, cum știm, nu erà întru toate identic cu al Românilor din Ungaria și Banat, au ținut o adunare politică în *Sibiiu*, decretând în ea *activitatea* la alegerile pentru camera ungară, și la câteva săptămâni alta în *Alba-Iulia*, unde a fost acceptată de nou politica de *pasivitate*, așa cum a fost ea decretată înainte cu trei ani în conferența națională română dela *Mercurea*.

Pe când deci între Românii din Ungaria și Banat a domnit și acum cea mai perfectă bunăînțelegere, și hotărîrile aduse în adunarea lor din Arad au fost productul unei solidarități atât de impunătoare, încât momentul acesta însemnat a fost trecut și în *procesul verbal* al adunării, cu cuvintele, că: «*acest act de frățietate să*

www.dacoromanica.ro

fie model posterității», care niciodată *«să nu uite și să nu slăbească din aceasta conțelegere sfântă»*, — Românii din Ardeal nu au rămas solidari, închiegați într'un singur partid politic, ci s'au divizat pe față în două: în *activiști* și în *pasiviști*, rămânând cam tot divizați până la anul 1881, când s'a făcut contopirea tuturor Românilor, din Ardeal, Ungaria și Banat, într'un singur partid politic, în *partidul național român*, cu un singur program, *programul dela 1881,* obligător pentru fiecare Român din statul ungar.

Activiștii erau conduși în atitudinea lor politică de aceleași motive, pe cari le-au fost scos pe plan și înainte cu trei ani, în scopul de a împedecà decretarea pasivității. Anume, că situația e cu totul schimbată, dela Viena nu se mai poate cere și nu se mai poate așteptà nimica, prin urmare acum *în Pesta* trebue apărat aceea ce avem, pentruca să nu ni se iee. Să trimitem deci la Pesta, în cameră, oamenii noștri, ca să ne apere interesele, pentrucă dacă lăsăm să meargă alții, străini de neamul nostru, aceștia nu în folosul nostru, ci chiar în contra intereselor noastre au să-și desvoalte activitatea în dietă. Iar armele pasiviștilor erau iarăș tot cele din trecut: Nu ne permite legea mașteră electorală să ne alegem deputați la dieta din Pesta amăsurat forțelor noastre numerice, dar nu ne permite nici demnitatea noastră națională să întrăm în dieta unei țări, cu care țara noastră a fost unită fără întrebarea și învoirea noastră. Deci nu întrăm în dieta din Pesta, înainte de a fi reparată această greșală politică, pe o cale ori alta, din partea celorce au săvârșit-o.

Ideile activiștilor se lățiseră binișor printre Românii din Ardeal. Propagatorii lor înduplecaseră chiar și pe Mitropolitul *Șaguna*, părintele politicei de *activitate*, să iese din rezervele pe cari și le-a fost impus încă în toamna anului 1866, când disgustat s'a retras cu totul de pe terenul politic, și să se pună de nou în fruntea politicei naționale române. Dorința lor *Șaguna* a împlinit-o cu multă prevenire, punându-se numai decât în înțelegere cu colegul său din Blaj, cu Mitropolitul *Vancea,* — ca în vremile trecute de strălucitoare glorie națională, —

www.dacoromanica.ro

şi exoperând, cu acesta împreună, dela guvernul unguresc, *ţinerea unui mare congres naţional al Românilor din Ardeal,* pentru a-şi precizà dorinţele şi durerile.

Dar majoritatea Românilor inteligenţi erà totuş şi acuma pentru neparticiparea la alegeri, pentru *pasivitate,* şi în acest înţeles s'au luat hotărîri în adunarea din *Alba-Iulia,* în jurul căreia s'a comis însă greşala, că s'a ţinut numai cu câteva zile înainte de alegerile pentru dietă, ori chiar în cursul alegerilor, şi astfel păturile largi ale poporului nu au putut să fie orientate din vreme, ci a făcut fiecare alegător cum a voit: unii au mers la urnă, alţii n'au mers, şi astfel nici pasivitatea nu a fost observată cu stricteţa din rândul trecut, dar nici activitatea, decretată din partea celor întruniţi în adunarea din Sibiiu, pe lângă tot zelul laudabil desvoltat din partea comitetului sibiian, nu a dat roadele aşteptate, pentrucă numai un singur deputat român a putut fi ales pe întregul teritor al Ardealului, *Petru Nemeş,* în cercul electoral al Mociului, comitatul Cojocnei.

Văzând divizarea aceasta a credincioşilor lor, dar văzând şi aceea, că presa naţionalistă română mereu îi îndeamnă să nu între în luptele politice, ci să stee la oparte, făcând, la vreme de trebuinţă, pe mijlocitorii între poporul român şi guvernul ţării, — Mitropoliţii români s'au retras iarăşi de pe terenul politic, şi astfel nici din congresul naţional politic al Românilor din Ardeal, a cărui convocare erà dejà permisă din partea guvernului, cu condiţia însă, să nu se ţină înainte de alegeri, ci după alegeri, nu s'a ales nimica, pentrucă guvernul dase numai Mitropoliţilor îndreptăţirea de a-l convocà.

Pe scurt deci, în Ungaria şi Banat situaţia erà limpede la anul 1872, în urma bunei înţelegeri dintre fruntaşii Românilor de acolo, iar în Ardeal Românii au rămas desbinaţi, desorientaţi şi neorganizaţi.

Premiţând această scurtă expunere a situaţiei politice de atunci, vom da acum amănunte despre felul cum au decurs cele trei adunări naţionale româneşti dela 1872, din Sibiiu, Arad şi Alba-Iulia, făcând începutul cu

www.dacoromanica.ro

Adunarea dela Arad.

Adunarea politică națională română, ținută la 9 Maiu n. 1872 în Arad, a avut succes desăvârșit. S'a deschis la oarele 4 d. a. în sala mare a hotelului «*Crucea Albă* și s'a terminat la oarele 8 sara. Au fost de față preste 300 inteligenți români, cari au reprezentat poporul român din întreagă Ungaria și din Banat. A fost reprezentat și Sătmarul, Salagiul și Solnocul, cele mai depărtate colțuri ale țării ungurești, și bine a fost reprezentat Carașul, Torontalul și Timișul, comitatele bănățene locuite de Români. Greul publicului l-a dat însă comitatul Aradului și Bihorul.

Deschiderea adunării a făcut-o convocatorul, Antoniu de *Mocsonyi*, prezidentul clubului deputaților români din sesiunea trecută, la a cărui propunere adunarea alege prezident pe advocatul din Arad *Ioan Popoviciu-Desseanul.*

După constituire adunarea întră în desbaterea unui proiect de program național, stabilit într'o conferență intimă mai îngustă. Unele puncte ale proiectului de program au fost combătute din partea lui *Dr. Iosif Hodoșiu*, a Arhimandritului *Miron Romanul*, apoi de către *Vichentie Bogdan*, *Alexandru Roman* și *Mircea B. Stănescu*, dar în urmă proiectul a fost votat fără modificare, în textuarea prezentată, care era următoarea:

«*Conferența aceasta decide, că partida națională română are să se susțină și mai departe, atât sub decursul alegerilor, cât și în dieta țării, ca partidă politică națională de sine stătătoare, și privește de a sa chemare să lucre cu toate mijloacele legale și loiale spre aceea, ca în cât mai multe cercuri să se aleagă membri pronunțați și rezoluți de-ai partidei noastre.*

Se statorește următoarea programă pentru partida politică națională română de sine stătătoare:

1. Solidaritate cu națiunile patriei de asemenea direcțiune politică.

2. Conferența pretinde, ca chestiunea de naționalitate să se deslege între marginile integrității politice teritoriale ale țării, și fără a face imposibilă o administrațiune regulară pe baza

www.dacoromanica.ro

egalei îndreptăţiri naţionale, cât mai curând, în sensul acelui proiect, pe care clubul naţional l-a aşternut dietei în an. 1868.

3. Fără a prejudecà deciziunilor conferenţei generale a Românilor din Transilvania ce se va ţineà, această conferenţă până atunci ţine la proiectul de rezoluţiune, pe care în anul 1868 clubul naţional l-a aşternut dietei, având acel proiect de scop a netezì calea pentru o complanare a diferenţelor ce subsistă între unele dispoziţiuni legislatorice şi între interesele îndreptăţite ale poporului român din Transilvania. Dar în virtutea identităţii de interese între noi şi fraţii noştri din Transilvania, această conferenţă se crede îndreptăţită a-şi exprimà dorinţa, că în cazul, dacă Românii din Transilvania în conferenţa lor eventuală s'ar pronunţà pentru participarea la alegeri, ei vor să-şi ţină de chemarea lor naţională, ca în toate cercurile în cari ei formează majoritatea, să aleagă numai deputaţi pronunţaţi de partida naţională română.

4. Fiindcă după experienţele de până acuma n'a putut să nu fie observat un fel de nex intern între art. de lege XII. din 1867 şi între negaţiunea egalităţii de drept pentru naţiunile nemaghiare, din cauza aceasta este datorinţa partidei naţionale a-l combate cu toate mijloacele legale.

5. Partida naţională doreşte să se extindă cât mai mult dreptul de alegere, şi anume, ţine de datorinţă a lucrà spre aceea, ca legea electorală din Transilvania, care batjocorind ideea dreptului, scoate din cadrul constituţiunii mai mult decât ³/₄ ale poporaţiunii, să se reformeze cât mai curând, în conformitate cu recerinţele democratice ale adevăratei sisteme reprezentative.

6. Partida naţională consideră înaintarea învăţământului public de o condiţiune prealabilă pentru prosperarea ţării întregi, şi a naţiunii române deschilinit. Drept aceea ea va stăruì la înfiinţarea de felurite institute de învăţământ şi de cultură publică şi pentru poporul român. Anume, fiindcă învăţământul poporal românesc cade în precumpeninţa şcoalelor confesionale, va tinde, ca acele dispoziţiuni ale legii, cari îngreunează eficacitatea acestor şcoli, să se delăture cât mai curând.

7. Partida naţională, din privinţa unei bune economìi de stat, va tinde şi mai departe, ca şi până acì, a împedecà toate cheltuielile neproductive, şi cari nu sunt de interes general, şi va aţântì, ca printr'o reformă a sistemei actuale de contribuţiune sarcinile să se împartă mai potrivit.

www.dacoromanica.ro

8. Partida națională va sprijini dorințele partidei naționale din Croația, întrucât acestea nu tind a desface legătura legală cu coroana sfântului Stefan.

*9. Partida națională combate instituțiunea voturilor virile, centralizațiunea introdusă, atât în administrațiunea politică, cât și în cea judițiară, și peste tot își recunoaște de datorință a înaintà toate reformele necesare pentru desvoltarea materială și spirituală a țării, în spiritul democrației și al liberalismului».**)

Despre decurgerea adunării s'a redactat următorul *proces verbal:*

Protocolul adunanței politice a Românilor, ținută în Arad, la 9 Maiu n. 1872.

1. La orele 4 d. a., după ce sala mare a hotelului «*La crucea albă*» era ocupată des de Români din toate părțile vecine și de toate profesiunile sociale câte plac Românilor și le onoară, întră în sală Antoniu *Mocsonyi,* președintele clubului deputaților naționali români dela dieta ce se încheie în Pesta, și luând prezidența salută pe număroșii înfățișați și le deslușește, prin o cuvântare scurtă și clară, scopul pentru care i-a conchemat la adunare din încredințarea clubului, al cărui președinte fusese. Acest scop, zise oratorul, este cel spus apriat în conchemarea ce se publică în ziarul «*Albina*» și în celelalte foi naționale, anume:

a) pentru a deliberà și mijlocì conțelegeri despre programa națională; *b)* pentru a combinà și a pune la cale cele mai corăspunzătoare mijloace în privința alegerilor ce ne stau înainte, întru interesul cauzei naționale.

După acestea, oratorul conchemător, mulțămind înfățișaților, că au venit în număr atât de mare, recomandă de președinte pentru această adunanță pe dl *Ioan Popoviciu-Dessean.*

Decis: Adunanța aclamă între vivate pe dl *Ioan Popoviciu-Dessean* de președinte.

2. *Ioan Popoviciu-Dessean,* ocupând locul de președinte și recomandându-se la bunăvoința și la iubirea înfățișaților, accentuiază seriozitatea scopului care pretinde desbateri cât mai liniștite și mai serioase. Recomandă adunanței de notari pe Iosif *Botto* și pe George *Popa.*

---

*) Din *Telegraful Român»*, anul 1872, Nr. 36.

www.dacoromanica.ro

Decis: Adunanţa îşi alege de notari ai săi pe Iosif *Botto* şi pe George *Popa*, şi se proclamă de constituită.

Parteniu *Cosma* salută dispoziţiunea clubului deputaţilor naţionali, cari prin conchemarea acestei adunanţe au dat ocaziune fiecarui Român a contribuì la stabilirea programei politice a naţiunii sale. Propune mulţămită acestui club şi preşedintelui pentru ţinuta din dietă şi pentru conchemarea acestei adunanţe.

Decis: Adunanţa în unanimitate votează recunoştinţă şi mulţămită clubului deputaţilor naţionali, şi deschilinit domnului Antoniu *Mocsonyi*, preşedintelui acestui club, atât pentru ţinuta politică în dieta ţarii, cât şi pentru conchemarea acestei adunanţe.

4. Preşedintele *Ioan Popoviciu-Dessean* spune adunanţei, că reuniunile politice de prin comitatele vecine au trimis mandatari anume la această adunanţă, ale căror nume sunt cunoscute deja în parte şi din gazetele naţionale. Acum s'ar perde prea mult timp, dacă ar trebuì să se prezinte şi primească salutările dela fiecare delegaţiune, precum s'au însinuat ele la prezidenţie. Drept aceea, propune a se primì constatarea generală, că aici sunt reprezentaţi Românii din urmatoarele comitate: al Aradului, Bihariei, Bichişului, Cenadului, Timişului, Caraşului, Zarandului, Solnocului-de-mijloc, Satmarului şi al Crasnei. Iar Românii din îndepărtatul district al Chiorului (Cetatea-de peatră) neputându-se prezentà prin delegaţi, trimit din capitala lor această telegramă: Şomcuta 9 Maiu. Adunării naţionale române din Arad. Inteligenţa din Şomcuta, districtul Chiorului, neputându-se înfaţişà, salută cu sentimente frăţeşti întreaga adunare, condusă de dorinţa, a vedeà naţiunea scăpata de prigonirile adversarilor. Se declară solidară în privinţa concluzelor ce le aduce adunarea, fiind convinsă, că acelea vor coraspunde scopului măreţ. Se vieze zeloşii bărbaţi întruniţi în interesul prosperării naţionale! (Subscrişi): Andreiu Medan, Vasile Indre, Mihaiu Mihalca, Stefan Cosmuţa, George Butean, Francisc Mihalca, Grigorie Tămaş, Miculescu, Vasile Chişiu, Nicolae Nilvan, Teodor Indre, Florian Nilvan, Ioan Ilieşiu, Demetriu Indre, Sandru Popa, George Nemeş, Ioan Indre, Alexiu Varna, Petru Luţiu şi întreg poporul român chioran.

Între aplauze se enunţă *decisul:* Adunarea primeşte cu viuă plăcere telegrama inteligenţei din Chior, ce ne aduce sa-

www.dacoromanica.ro

lutări purcese din inimi de fraţi, şi cu bucurie ia cunoştinţă despre aderenţa Chiorului la concluzele acestei adunanţe. Deaşiderea primeşte constatarea generală, că aici sunt reprezentaţi Români din comitatele: Arad, Bihor, Timiş, Cenad, Bichişiu, Zarand, Caraş, Solnocul-de-mijloc, Sătmar şi Crasna. Întruniţi din toate părţile, salutându-se unii pe alţii şi îmbrăţişându-se fraţeşte, *scriu în protocol acest act de frăţietate, ca să fie model posterităţii, pe care o provoacă prin aceasta cu toată solemnitatea, ca în zilele de bine, cu cari o va binecuvântà, după a noastră credinţă, Dumnezeul părinţilor noştri, ea să nu uite şi să nu slăbească din această conţelegere sfântă, ce noi astăzi în zilele de ispită o afirmăm în faţa contrarilor noştri şi o sigilăm cu îmbrăţişările noastre.*

5. Dr. Alexandru *Mocsonyi*, motivând necesitatea unei programe naţionale, aşterne un proiect de rezoluţiune, care numai decât se primì în desbaterea generală, şi începându-se desbaterea specială, se înscriseră şi cuvântară la fiecare punct mai mulţi oratori, ca: Dr. Iosif Hodoşiu, Vichentie Babeş, Vichentie Bogdan, Miron Romanul, Alexandru Roman, Mircea B. Stănescu, Sigismund Borlea, Demetriu Bonciu, Mihai Sturza şi alţii. În fine cu unanimitate se primiră toate punctele, fără nici o modificare, fără numai în preamblu la cuvintele «partida noastră» se scriseră la propunerea lui *Hodoşiu* acestea: «naţionala română», aflând adunanţa, că e cu cale să se accentueze caracterul cât mai bine.

Drept aceea întregul proiect de rezoluţiune este acesta: *Conferenţa aceasta decide etc.*» (Publicat pe pag. 6—8).

6. Demetriu *Bonciu* propune şi adunanţa primeşte în unanimitate acest

Decis: Însinuaţiunile ce din diferite părţi, şi mai cu seamă din a guvernamentalilor se fac naţionaliştilor români, ca şi cum cauza lor naţională şi mişcările şi luptele întru interesul aceleia ar cuprinde atacuri în contra tronului, patriei, constituţiunii, întregităţii şi unităţii statului ungar, — ca unele ce stau în contrazicere cu caracterul, cu tot trecutul şi cu prezentul naţiunii române, — sunt nu numai însinuaţiuni neîntemeiate, ci şi neadevăr şi calomnie tendenţioasă, căci partida naţională română, nutrind totodata simţ curat patriotic, nu a avut şi nu are intenţiunea de a îngreună şi periclità desvoltarea şi fericirea patriei comune, ci este de convingerea, că din recunoaşterea drepturilor naţio-

www.dacoromanica.ro

nale şi din mulţămirea naţionalităţilor va rezultà, nu periclitarea, ci întărirea tronului şi asigurarea patriei. Pe acest motiv, partida naţională română îşi ţine de datorinţă a respinge, cu toată rezoluţiunea, însinuaţiunile amintite.

7. Mircea B. *Stănescu* propune şi adunanţa primeşte în unanimitate

Decisul: Candidaţii şi respective deputaţii naţionali români au a se obligà sub cuvânt de onoare, că vor aparţineà partidei naţionale române şi programei ei.

Venind la ordine modul procederii la alegerile viitoare pentru deputaţii dietali, *Vichentie Babeş* face o propunere, pe care adunanţa primindu-o cu unanimitate, o trece la protocol astfel ca.

Decis: Pentru priveghiarea asupra alegerilor şi conducerea şi sprijinirea lor întru toate, în interesul partidei naţionale române, se va înfiinţà:

a) Un comitet general în Arad, din cel puţin 15, şi cel mult 25 membri, din loc şi de prin alte părţi, iar prin mijlocirea acestuia se vor înfiinţà:

b) comitete naţionale centrale particulare în toate comitatele, respective districtele unde nu există încă. Mai departe, prin stăruinţa acestora se vor înfiinţà:

c) comitete cercuale prin toate cercurile şi comunele, cari comitete vor stà între sine în atingere, în legatura şi conlucrare cu comitetele centrale din propriile comitate, respective districte, şi la caz de necesitate cu comitetul general.

d) Comitetele cercuale vor aveà nemijlocita îngrijire, şi ele vor lucrà şi deadreptul prin comitetele comunale. Ele vor conduce la înscriere şi votare pe alegatori, şi tot ele vor mijlocì adunări pentru a pune candidat şi a luà acestuia parola de onoare, precum şi pentru oricare alta trebuinţa.

e) Când un cerc nu ar aveà candidat naţional, sau nu s'ar puteà întrunì pentru punerea unui atare, cercul, respective partida naţionala de acolo, va face apel la comitetul central din acelaş comitat, respective la cel general, şi acesta va întrevenì cu sfatul şi cu conlucrarea sa.

f) Comitetele sunt împuternicite a încheià compromisuri cu alte partide politice întru interesul alegerilor naţionale. Comitetele cercuale însa pururea numai cu ştirea şi pe lângă sfatul comitetului superior.

www.dacoromanica.ro

g) Pentru a se constitui comitetul general amintit în punctul de mai nainte, adunanța aduce acest

Decis: Se constitue comitetul general, cu reședința în Arad, și urmatorii se aleg membri ai acestui comitet: Ioan Popoviciu-Dessean, Lazar Ionescu, Dimitrie Bonciu, Mircea B. Stănescu, Ioan Rațiu (protop.), Iosif Codrean, Teodor Serbu, Ioan Arcoși, George Crăciunescu, Dr. Ioan Pap, toți din Arad, apoi Alesiu Popoviciu din Comloș, Nicolae Filimon din Pecica, Paul Milovan din Mândruloc, Stefan Adam din Timișoara, Alexandru Mocsonyi din Căpălnaș, Ioan Popoviciu din Iancahida, Teodor Pap din Baia-de-Criș, Partenie Cosma din Beiuș, George Vasilievici, și Vichentie Pop din Jebeliu.

10. Iulian *Ianculescu* amintește ordinațiunea ministrului de justiție, în cauza alegerilor, și instrucțiunea supremului procuror regesc, cari amândouă fiind emise pentru a scuti libertatea personală a alegătorilor în contra atacurilor eventuale din partea așa zișilor corteși, întimpină ambele o explicare de tot contrara, și anume, este teamă de influințarile ce ar veni din partea unor oficiali, cari nu vor să înțeleagă litera și scopul amintitelor două ordinațiuni. La propunerea oratorului și a președintelui *I. Popoviciu-Dessean,* adunanța aduce în unanimitate acest

Decis: Conferența declară, că dupăce libertatea mișcămintelor electorale e garantată prin legile țării, chestionata ordinațiune ministerială nu poate aveà, și într'adevăr nici nu are alt înțeles, decât a pune stavilă atacurilor țintite contra siguritățîi persoanei alegătorilor, și în urmare, contra libertății alegerilor. Drept aceea, conferența respinge cu indignațiune orice explicare sinistră, cum și eventuala aplicare necorectă a acelei ordinațiuni ministeriale, și spre a prevenì consecințele astorfel de tendințe, apelează la conducătorii și inteligenții români din toate părțile, ca să învețe pe alegători despre drepturile și datorințele lor legale față de alegerile de deputați, recomandându-le deosebit, de o parte de a se reținea dela orice atacuri țintite contra siguritățîi personale, precum despre altă parte a nu suferì dela nimenea nici un fel de presiune spre dauna libertățîi alegerilor, pentrucă amintita dispoziținne ministerială nu poate aveà alt scop, decât a asigurà libertatea personală în mișcământul electoral, fără diferință de partide, a fiecărui alegator, dar nici decât a știrbì ceva din această libertate, ce o garantează legeà însaș.

www.dacoromanica.ro

11. Pentru autenticarea acestui protocol şi pentru publicarea lui adunanţa aduce

Decisul: Comitetului central ce se alese i-se încredinţează autenticarea acestui protocol şi modul publicării lui, astfel, ca să ajungă la cunoştinţa tuturor Românilor, fie prin gazetele naţionale, ori şi prin tiparire separată. La toată întâmplarea şi prin oricare mod, publicarea să se facă în toate părţile şi cât mai curând, *ca nici un Român interesat de binele naţiunei sale să nu rămână în neştiinţă sau la îndoială despre datorinţa sa naţională, ci să o vadă apriat, ca să o înţeleagă şi să şi-o împlinească.*

12. Ne mai fiind alt obiect la desbatere, preşedintele mulţameşte adunanţei pentru tactul şi inteligenţa de care dete probe în decursul desbaterilor, şi exprima recunoştinţă pentru încrederea cu care l-a onorat. Adunanţa se desface între urari entuziastice pentru preşedinte, pentru *Mocsonyi*, pentru frăţietate şi pentru conţelegere naţională.

Acest protocol s'a cetit şi s'a autenticat în şedinţa comitetului central, ţinută în 12 Maiu n. 1872. Preşedinte: *Ioan Popoviciu-Dessean* m. p., notar: *George Popa* m. p.*)

Adunarea din Sibiiu.

Duminecă şi Luni, 5 şi 6 Maiu n. 1872, s'a ţinut în Sibiiu conferenţă naţională, convocată la iniţiativa clubului naţional român din Făgăraş. Au luat parte trimişi ai inteligenţei române şi ai cluburilor naţionale din: Braşov, Bran, Săcele, Făgăraş, Alba-Iulia, Hunedoara, Haţeg, Deva, Orăştie, Sebeş, Sighişoara, Mediaş, Cluj, Offenbaia, Solnocul-inferior, şi din alte părţi ale Ardealului, locuite de Români. Mare însă n'a fost numărul celor ce au luat parte la adunare.

După discutarea amănunţită a situaţiunei politice, conferenţa a votat, în şedinţa a doua, următorul proiect de rezoluţiune, prezentat din partea advocatului *Iosif Puşcariu* din Braşov:

*«Adunarea aceasta se declară **pentru activitate pe terenul politic, prin urmare şi pentru participare la alegerile de de-***

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1872, Nrul 39.

www.dacoromanica.ro

putaţi dietali. Ea institue un comitet pentru realizarea acestei declaraţiuni, pe care o va împărtăşi cluburilor înfiinţate, ori înfiinţânde, tot spre acelaş scop.

Ţinuta politică pe mai departe şi precizarea postulatelor Românilor le concrede unui organ central naţional (congres, conferenţă). Spre reînfiinţarea acestui organ va rugà pe ambii capi români bisericeşti să iee iniţiativa, şi va adresà aceasta rugare Excelenţei Sale Mitropolitului Andreiu baron de Şaguna, ca singurului preşedinte, care se află 'n viaţă, al comitetului permanent naţional. In caz când păstorii nu vor voì a luà iniţiativa, comitetul se îndatoreşte a adunà opiniunile cluburilor despre modalitatea reînfiinţării organului central şi a se acomodà acelora, eventual a conchemà de nou la sfat inteligenţa».)

Despre modul cum a decurs această conferenţă naţională ne dă lămuriri *procesul verbal* luat cu ocaziunea aceea, care e de cuprinsul următor:

Protocolul adunării inteligenţei române din 5 Maiu 1872, la Sibiiu.

«Iniţiativa la aceasta adunare a luat-o clubul naţional al districtului Făgăraş, al cărui comitet permanent, prin hârtia sa din 14 Aprilie 1872, subscrisă de catră *Ioan Antonelli*, ca vicepreşedinte, şi *Aron Densuşian*, ca notar, s'a adresat la fruntaşii inteligenţei române din Transilvania, pe cari îi roagă, ca fără amânare să constitue cluburi naţionale, şi acestea se trimită delegaţii lor la o consultare, în cauzele politice naţionale şi asupra chestiunii alegerilor de deputaţi la dieta viitoare.

După ce s'a adunat în localul «Asociaţiunei» un număr frumos de inteligenţă, domnul căpitan districtual în pensiune, *Bran de Lemény*, ca preşedintele clubului făgărăşan, întăreşte, că învitaţiunile făcute sunt adevărata expresiune şi voinţă a clubului naţional din Făgăraş, iar la întrebarea domnului *Dr. Ioan Borcia* din Sibiiu, că ce conclus a adus acel club în privinţa alegerilor dietale descopere, că Făgăraşul s'a declarat *a participà la alegeri.*

După aceasta, inteligenţa înfăţişată, privindu-se de o adunare a tuturor Românilor de faţă fiitori, cu scop de a se consultà, a se înţelege între sine şi a-şi exprimà opiniunea în amin-

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1872, Nr. 34.

www.dacoromanica.ro

titele cauze grave naţionale, ca o directivă pentru ceice o vor află de bună, roagă pe domnul *Bran* a purtà prezidiul în adunare şi a deschide şedinţa.

Domnul căpitan *Bran* deschide şedinţa.

Domnul *Mezei*, trimis de către clubul din Alba-Iulia, ia cuvântul, şi declarând, că însuş este pentru activitate, excepţionează totuşi competinţa adunării de a aduce vre-un conclus deobligător, şi propune, ca să se amâne desbaterea şi să se transpună la o conferenţă generală mare naţională, pe care sa o concheme această adunare la Alba-Iulia.

După multe desbateri se naşte propunerea făcuta de dl advocat *Iosif Puşcariu*, trimisul clubului din Braşov, ca adunarea să se declare pentru participare la alegerile dietale, şi numai chestiunea ţinutei politice pe mai departe să se concreadă unei adunări generale, apoi propunerea domnului *Petru Nemeş* dela Cluj, ca adunarea să se declare pentru activitate şi participare la lucrările pregătitoare pentru alegerile dietale, iara celelalte chestiuni să le decida o conferenţă generala naţională, care să se concheme de către un comitet, ce-l va alege această adunare, şi adecă, la Sibiiu, sau la Alba-Iulia.

După lungi desbateri, mai ales formale, la cari au luat parte mai toţi membrii adunării, şi dupăce atât domnul *Mezei* şi contrimisul sau *Axente Sever*, cât şi domnii de o opiniune cu ei, *Elie Măcelariu* din Mercurea şi dl protopop *Ioan Hania* din Sibiiu, s'au declarat a primì propunerea d-lui *Nemeş*, fiind timpul înaintat, şi pentru clarificarea propunerilor şi a desbaterilor meritoriale asupra acelora, s'a amânat lucrul pe ziua următoare.

Şedinţa din 6 Maiu 1872 se deschide la 4 oare d. a. Spre uşurinţa lucrărilor preşedintelui se alege dl advocat *Ioan de Preda* din Sibiiu ca notar.

Domnul advocat *Iosif Puşcariu* îşi formulează propunerea sa în scris şi o aşterne prezidiului. Se aclude aici sub 1.

Asemenea face domnul *Petru Nemeş*, a cărui propunere se aclude aici sub 2.

Intr'aceea se prezentează în şedinţă dl *George Pop* din Hunedoara, cetăţan, ca trimis al clubului de acolo, şi arătând, că unele împrejurări ale d-sale pretind ca să plece, — preda prezidiului plenipotenţa sa dela club, cu acea adaogere, că acest club va primì concluzele ce le va face adunarea. Această plenipotenţă se alătură sub 3.

www.dacoromanica.ro

La aceste propuneri şi obiecte iau cuvântul în diferite rânduri domnii: protopop *Raţiu* din Haţeg, *Diamandi Manole* din Braşov, Dr. *Ioan Borcia* din Sibiiu, dl căpitan *Roman* din Braşov, advocatul *N. Străvoiu* din Braşov, Codru-*Drăguşan* din Făgăraş, Dr. Stefan *Păcurariu* din Sibiiu, Dr. Ilarion *Puşcariu* din Sibiiu, dl *Patiţa* dela Abrud, protopopul *Ioan Meţianu* din Bran, şi alţii, cari sprijinesc propunerea lui *Puşcariu.* Mai departe, domnii Elie *Măcelariu* dela Mercurea, protopopul I. *Hania* din Sibiiu, Visarion *Roman, Mezei* şi *Axente* dela Alba-Iulia, apoi Ioan *Popescu* din Sibiiu, cari sprijinesc propunerea dlui *Nemeş* dela Cluj. Dl Dr. Vasile *Glodariu* din Braşov face o nouă propunere, aproape de a dlui *Nemeş.* În fine punându-se la votizare propunerea dlui *Puşcariu,* ca mai departe mergătoare, se votează nominal şi se primeşte de către domnii: Dr. Borcia, Alex. Bacna, Gregoriu Sârbu, Borha, adv. Haţeg, Branisce din Cincu, Barac, protop. Braşov, Dr. Păcurariu, Codru-Drăgăşan, protop. Vasile Roşescu, Cluj, N. Cristea, profesor şi redactor, N. Străvoiu, adv. Braşov, Sam. Cupşa, protop. în comitatul Solnocul-inferior, Diamandi Manole, comerciant, Ilarie Duvlea din Bran, Dr. Meşota Braşov, Fodorean din Ofenbaia, protop. Raţiu din Haţeg, Bran junior, Radu Popea, Săcele, Ioan Papiu, protopop Deva, Iovian Pop din Solnocul-inferior, I. Tipeiu, protop. Sebeşul-săsesc, protopopul Ioan Meţianu, N. Frateşiu din Sibiiu, Patiţa, Proca din Râşnov, Muntean din Pian, Petru Popescu din Făgăraş, Dr. Ilarion Puşcariu, Iosif Puşcariu, Zaharia Boiu, Sibiiu, advoc. Preda Sibiiu. În contra acestei propuneri au votat domnii: Filipescu din Turda, Ioan Popescu din Sibiiu, Şandru dela Sighişoara şi Dr. V. Glodariu din Braşov. Domnii Axente şi Mezei au declarat, că se reţin dela votare, iar domnii Hania, Măcelariu, Visarion Roman, Dr. Nemeş şi Dr. Racuciu s'au depărtat. Propunerea Nr. 1 a domnului *Puşcariu* se enunţă deci ca primită cu majoritate mare.

Se procede acum la instituirea comitetului, după punct 2 al acestei propuneri, şi se aleg deocamdată ca membri ai comitetului următorii domni: Nicolau Popea, Pavel Dunca, Ioan Rusu, căpitanul Stejar, Dr. Borcia, advoc. Preda, Zaharia Boiu, Dr. Stefan Păcurariu, Ioan Poparadu şi I. Tulbaş din Sibiiu, apoi domnii: căpitan Bran de Lemény, Dr. Lazar Petcu, Codru-Drăguşan, Alexandru Bohăţel, Petru Nemeş, Dr. Ioan Raţiu, Nicolau Barbu, advoc. N. Străvoiu şi adv. Borha, ca externi.

www.dacoromanica.ro

Cu aceasta se încheie şedinţa, aducându-se mulţamită prezidiului pentru ostenelele avute».*)

Adresă către Şaguna.

Comitetul ales în această conferenţă a compus şi înmânat fără amânare mitropolitului *Andreiu baron de Şaguna* din Sibiiu următoarea *adresă:*

«Excelenţa Ta! Până când capii bisericelor române din Transilvania au stat în fruntea inteligenţei noastre şi împreuna au conlucrat *în activitate* pe terenul politic-naţional, spre binele poporului român, a domnit armonia, bunaînţelegere şi solidaritatea în naţiunea noastră şi acestea au produs rezultate îndestulatoare, dupăcum le-au conces acestea împrejurările şi situaţiunea politică din acel timp. De atunci însă, de când o fracţiune a inteligenţei s'a abătut dela această procedare consecventă a naţiunii, şi tocmai pe acel timp, când schimbarile în sistema statului şi inaugurarea principiilor constituţionale pretindeau mai mult ca altădată solidaritate în procedura activă a naţiunii, a venit desbinare în inteligenţa, şi naia naţiunii a plutit fără cârmaci, în nesiguranţa evenimentelor, iar această stare a produs tocmai contrarul dela ţinuta consecventa, ce a urmărit-o naţiunea întreaga pâna atunci.

Din cursul natural al activitaţii poporului pe terenul politic, care este deviza fiecărui popor cu viaţa, mai ales în staturi constituţionale, a devenit poporul român din Transilvania în absoluta pasivitate, prin care mai bine de trei ani de zile din viaţa lui au perit fara vre-un rezultat, cât de cât favorabil, ba din contră, acei trei ani de zile au adus naţiunii noastre mari perderi, şi numai autonomia bisericească ni s'a salvat prin neobosita activitate, ce s'a întreţinut pe acest teren, prin conducerea Excelenţei Voastre. Aceste perderi naţionale au umplut pe mulţi Români de îngrijire, şi acei îngrijiţi pentru binele naţiunii încă de timpuriu au năzuit a întimpină evenimentele, ce se pregătesc pentru viitor, cu acea virtute, ce o au păstrat totdeauna, şi a mijlocì coînţelegeri cu patrioţii lor.

Toate încercarile au rămas însă zadarnice, căci vocea celor întâi chemaţi la aceasta iniţiativa *lipseà.*

*) Din *Telegraful Român*, anul 1872 Nr. 36.

www.dacoromanica.ro

Am ajuns în ajunul alegerilor de deputaţi pentru dieta viitoare, pe cari a le mai amână, nu stă în puterea noastră.

Stând înaintea ochilor experienţele cele triste de până acuma în asta privinţă, că adecă poporul nostru alegător a devenit pradă machinaţiunilor străine, şi ca ţara şi prin urmare şi naţiunea noastră a devenit reprezentată în parlament prin bărbaţii *altor* naţiuni, şi în unele locuri chiar prin concursul poporului nostru, care, prin rătăcirile de până acum s'a dedat a nu mai ascultă de inteligenţa sa; văzând mai departe, că toate naţiunile statului, pricepându-şi misiunea lor în viaţa constituţională, pâşesc cu toate puterile şi în solidaritate la exerciarea celui mai eminent drept al cetaţanului de stat, adoperindu-se a-şi apără drepturile prin acest mijloc, fie el dat deocamdată şi în cea mai mică măsură, de altă parte, ascultând multele şi diferitele manifestaţiuni ale Românilor noştri din multe părţi *pentru activitate*, — cu plăcere am alergat la o adunare şi consultare, la care ne-a chemat clubul naţional din ţara Oltului pe 5 Maiu a. c. la Sibiiu, şi acì, în majoritate mare, după cum arată protocolul alăturat în copie sub Nrul 1), am adus concluzul, ce avem onoare a-l împartăşì aici sub 2) în copie.

Ne-am declarat *pentru activitate şi participare la alegerile viitoare necondiţionat*, iar ţinuta politică a naţiunei şi a aleşilor ei de acì încolo, şi precizarea postulatelor Românilor, *le-am supus votului unui organ central conducător al naţiunei.*

Pentru realizarea alegerilor prin noi, împreuna cu clubu-rile ce există, sau se vor face în toate părţile ţării, aşa şi pentru realizarea organului central, am instituit un comitet, precum arată protocolul sub 1.

In privinţa punctului prim am şi adresat hârtia aclusă acì sub 3) în copie, către diferitele cluburi. Iar în privinţa punctului 2 avem onoare a satisface datorinţei noastre prin prezenta adresă.

La aceasta a fost conferenţa noastra şi comitetul condus prin convingerile ce ni le-am exprimat mai sus, presupunând, că capii noştri eclesiastici încă vor apără principiul activitaţii, care este cel mai salutar, şi că exemplul lor, dacă vor stabilì solidaritatea între sine, în aceasta direcţiune va atrage şi pe alţi mulţi, ba sperăm că mai pe toţi conaţionalii la aceasta, şi naia naţiunii noastre pe marea politicei va plutì iaraş în cursul său natural.

www.dacoromanica.ro

Modalitatea după care arhipăstorii ar realizà sau reînoì un organ central conducător o am lăsat la judecata cea matură a lor.

Ceeace privește adresarea la persoana Excelenței Voastre, purcede din acel motiv, că v'am privit de președintele comitetului permanent, instituit și recunoscut de întreaga națiune în congresele ei, și ne place a ne aduce aminte de timpul, când domneà armonie în națiune.

Binevoiți deci Excelență a ne ascultà, și în conțelegere cu Excelența Sa Mitropolitul gr.-cat. *Dr. Ioan Vancea* a face pașii cuviincioși în direcțiunea primită de noi .*)

Adresa aceasta, prezentată Mitropolitului *Șaguna*, a fost bine primită din partea acestuia, și la dorința sa, o asemenea adresă a fost înmânată și Mitropolitului *Vancea*, prin membrii din comitet: Paul Dunca de Sajo și Constantin Stejar, cari în scopul acesta au mers la Blaj, reîntorcându-se cu răspuns îmbucurător, pe care *Șaguna* l-a luat cu plăcere la cunoștință. Se credeà deci, că zilele frumoase de altădată, când Mitropoliții români se aflau în fruntea mișcărilor politice ale Românilor ardeleni, au înviat de nou, și se aștepta, ca acum politica Românilor din Ardeal să iee o direcție mai norocoasă și mai mulțămitoare. Dar n'a fost dat să fie așa. Și nu din vina Mitropoliților, dintre cari unul, *Șaguna*, erà bolnav și cu moartea nemiloasă în oase, și totuș erà gata să se pună în fruntea Românilor ardeleni de nou, ca în vremile cele bune, — dacă *toți* Românii ardeleni l-ar fi ascultat și urmat. Dar nu toți *au voit* ca el să se pună de nou în fruntea mișcărilor politice din Ardeal.

Apel cătră Românii ardeleni.

În 27 Maiu n. 1872, comitetul național din Sibiiu, ales în conferența din 5—6 Maiu, a lansat apoi următorul *apel* cătră Românii din Transilvania:

«Fraților! Deviza poporului nostru fața cu mișcarile electorale și cu situațiunea politica de astazi nu poate fi alta, decât *activitatea*, sau lupta continua, și solidaritatea pe terenul politic.

*) Din „*Telegraful Român*“ anul 1872, Nrul 36,

www.dacoromanica.ro

Activi şi solidari au fost Românii din Transilvania când şi-au reclamat drepturile lor prin capii lor eclesiastici la dietele din 1791 92, şi aşa mai departe, până la 1847.

Activi şi solidari au fost ei la anul 1848, când şi-au eluptat condiţiunile de viaţă ale unei naţiuni, după directive date pe câmpul libertaţii.

Activi şi solidari au fost ei şi de acî înainte, până la anul 1865/6, până când sub conducerea capilor lor bisericeşti şi naţionali, în bună înţelegere, întruniţi în adunări şi congrese naţionale şi constituiţi într'un organ central, se consultau despre soartea naţiunii şi a ţării şi aparau interesele lor cu neobosire înaintea tronului, a guvernelor şi în diferitele diete.

Activi şi solidari asemenea sunt şi fraţii noştri Români din celelalte provinţii ale coroanei ungare, în cauzele naţionale, — de cari ne leaga naţionalitatea şi religiunea.

In activitate politică vedem pe toate celelalte naţiuni, pe cari o legătură comună de stat le împreună sub coroana Ungariei.

Deci conferenţa noastră naţionala, ţinută în 5—6 Maiu, faţa cu era nouă parlamentară, din aceste privinţe şi cu atât mai vârtos a proclamat acea direcţiune a activităţii şi solidarităţii, cu cât aceea manifestată fiind în multe parţi ale ţării, s'a prefăcut în vocea poporului român.

Numai pe acel vechiu teren al luptei, *al activităţii,* se va puteà deci restabilì solidaritatea, precum ea şi mai nainte a domnit în naţiune, şi numai aşa vom puteà contà la rezultate dorite, pe cari numai atunci şi numaî până atunci le-am avut, când activitatea a fost încoronată de solidaritate.

Şi cu bucurie vă împartăşim tuturor, că deja s'a început a se zidì temeiul acestei solidarităţi, de când ambii mitropoliţi români, zeloşi şi îngrijiţi pentru binele naţiunii, la reclamarea unei însemnate părţi a inteligenţei române au declarat a primì cu placere iarăş conducerea şi a luà iniţiativa pentru o comuna înţelegere ulterioară, şi aşa a îndeplinì solidaritatea pretutindenea.

Este deci timpul cel mai înteţitor, să ne punem toţi pe terenul dat, să urmam exemplul arhipăstorilor şi cu ei împreună să ne pregătim pentru lupta parlamentara, ce curând va urmà, şi *să părăsim terenul cel steril al pasivităţii de până acum.*

Să nu ne descurajeze însă acea presupunere, că prin activitatea şi luptele Românilor de mai nainte nu ni-s'au împlinit toate dorinţele noastre.

www.dacoromanica.ro

Un om privat, sau mai mulţi, pot desperà în nesuccesele lucrarilor lor. Unei naţiuni însă pline de vieaţă, ca cea română, nu i-se iartă a-şi împedecà cursul natural al vieţii şi progresului ei politic, de evenimentele unui timp.

Românii anteluptători, în timpul feudalismului, deşi au prevazut nesuccederea luptei lor, nu au desperat, ca ei după căderea acelei sisteme feudale să nu paşască cu mai mare activitate pe terenul erezit, ci ei prin lupta continuă au arătat semne de vieaţa naţionala şi Europa a învăţat a-i cunoaşte.

Românii anteluptători din timpul acela, când principiile constituţionale s'au adoptat şi în imperiul austriac, în tot decursul timpului, pe când se experîmentà sistemizarea unei constituţiuni, care s'a terminat la 1867, încà nu au desperat de multele schimbări în sistema de stat, ci prin lupta neobosită au dat dovezi, ca sunt capabili de vieaţă constituţională şi de a-şi apărà drepturile naţiunii lor sub orice împrejurări, şi prin aceasta au câştigat pentru naţiunea lor apreciarea opiniunii publice europene.

Drept aceea, dacă poporul nostru nu a desperat sub amintitele împrejurari fatale, apoi nici astăzi, sub sistema constituţională prezenta, nu poate desperà, prin care i-se deschide un câmp de luptă onorifica în parlamentul statului, în mijlocul reprezentanţilor tuturor naţiunilor aceluia, în mijlocul carora, el, însuş poporul român, prin aleşii săi, deşi deocamdată în prea mic număr, se poata arătà şi descoperì nedreptăţirile ce i-s'au facut, sa-şi poată reclamà drepturile sale de acolo, de unde acelea s'au vătamat, sa-şi poata ridicà vocea sa acolo, unde veghiaza ochiul opiniunii publice europene asupra drepturilor popoarelor.

Dreptatea trebue să învinga chiar şi dacă ar apărà-o numai unul. Dreptatea şi garanţa condiţiunilor de vieaţă naţională o vom pretinde însă ca membri egali ai uneia şi aceleiaş patrii, care numai prin mulţămirea tuturora poate prosperà.

Nedreptate ni-s'a făcut, şi adecă peste tot, că pânacând în mod neconstituţional s'a cassat totalminte autonomia Transilvaniei, s'a susţinut acì o lege electorală excepţională şi asupritoare pentru Români. Nedreptate s'a facut Românilor mai departe cu legea pentru limbi şi naţionalităţi, cu atacarea autonomiei bisericii prin legea şcolară, şi cu restrângerea drepturilor de reprezentaţiune a poporului prin legea municipală şi comu-

www.dacoromanica.ro

nala, iar în parte cu susţinerea unei poziţiuni excepţionale privilegiate a naţiunii săseşti în fundul regiu, etc.

Românilor din fundul regiu! Să nu uitaţi, că asupririle noastre încă şi astazi sunt duple, şi că prin urmare şi luptele şi energia voastră se cere să fie îndoita.

Legea municipală şi alte chestiuni grave, ce ating existenţa Românilor de pe acest pamânt vestit, vor fi unele dintre primele obiecte ale dietei proxime.

Vă sunt în recentă memorie proiectele universitaţii, în contra carora cu atâta activitate şi nu fără tot succesul au apărat interesele voastre acei puţini Români, cari după cele mai nefavoritoare regulamente municipale, totuş cu concursul vostru au putut devenì deputaţi ai universitaţii.

Luaţi-vă deci exemplul dela această mică dieta şi apoi cugetaţi, oare mai bine va fi să lăsam soartea Românilor din fundul regiu în parlamentul Ungariei numai pe mâna deputaţilor saşi, sau să o apărăm noi, cu duplă putere, prin aleşii noştri?

Dela ţinuta voastra va atârnà soartea şi viitorul nostru!

Deci îngrijiţi-vă fraţilor cu toată seriozitatea şi virtutea *pentru alegerea deputaţilor dietali.* Intrebuinţaţi legea existentă în toate fazele ei în interesul vostru. Reclamaţi la timp dreptul cel mare de alegător. Alegeţi într'o unire pe acel Român, caruia fără grije îi puteţi concrede cauzele naţionale. Consultaţi-vă înainte şi uniţi-va în persoana candidatului vostru, iar unde nu puteţi fi în majoritate, sprijiniţi cu toate voturile voastre întrunite pe acel candidat strain, pe care-l ve-ţi cunoaşte de omul dreptaţii şi interesat pentru binele tuturor popoarelor şi al ţarii. Ascultaţi vocea arhiereilor naţionali, şi urmaţi la o înţelegere comuna, unde cu toţi să conlucrăm la stabilirea unei ulterioare procedari salutare şi la crearea unui organ conducator, căci numai aşa vom ajunge la dorita solidaritate şi la ţinta naţiunii. *Sibiiu,* 15/27 Maiu 1872. Comitetul naţional».*)

Alt apel.

În 20 Iunie n. 1872 acelaş comitet naţional a adresat publicului român din Ardeal alt *apel,* de cuprinsul următor:

*) Din *Telegraful Român* , anul 1872 Nr. 40.

www.dacoromanica.ro

«Dupăce subsemnatul comitet a primit însărcinarea de a executà programa conferenţei naţionale din 5—6 Maiu, care a luat iniţiativa pe terenul activităţii într'acolo, ca Românii ardeleni *să participe necondiţionat la alegerile dietale,* iar ţinuta politică ulterioară să se decidă prin un organ central naţional (congres), spre a cărui înfiinţare să roage pe ambii mitropoliţi naţionali, — adresându-se cătră mitropolitul Andreiu baron de *Şaguna,* ca preşedintele comitetului permanent al congreselor naţionale, — acest comitet, atât prin hârtia sa din 7 Maiu a. c. îndreptată cătră cluburile naţionale din toate părţile ţării, (In ea s'au adus la cunoştinţa cluburilor hotărârile adunării din Sibiiu,) şi prin apelul său din 15/27 Maiu, şi alte împărtăşiri cătră publicul român, cât şi prin adresa din 6 Maiu cătră mitropoliţii naţionali, şi-a manifestat activitatea sa spre îndeplinirea programului suscitat.

La împărtăşirile făcute cătră publicul român ne-au sosit din cele mai multe părţi ale ţării răspunsuri, pe cari asemenea ca şi pe altele, şi ca lucrările conferenţei din 5—6 Maiu şi ale comitetului ei, le-am dat publicităţii prin jurnalul naţional «*Teleg. Român*» şi s'au reprodus şi în alte jurnale naţionale române, căci noi ne am luat de deviză a fi sinceri şi deschişi cătră naţiunea noastră în cauzele ei, şi a nu lucrà nimica întru ascuns. Asemenea se vor publicà şi celece vor mai incurge.

Din răspunsurile de până acum, din mişcările Românilor în toate părţile, din împărtăşiri private primite mai în toate zilele, din vocea tuturor jurnalelor române, chiar şi din a acelora, cari au pledat cu scrupulozitate pentru abţinerea Românilor dela alegerile dietale pâna în ultimele momente, din toate acestea vedem cu bucurie, că punctul prim al programului nostru, participarea la alegerile deputaţilor dietali, *se va îndeplinì* şi se va efectuì chiar şi fară de a se fi fixat un program despre postulatele naţiunii, înainte de alegeri, în un congres naţional, căci noi aşa ştim, că toţi Românii, în privinţa ţintei şi a scopului naţional au fost, sunt şi vor fi uniţi în una şi aceeaş parere, şi numai în privinţa modalităţii spre ajungerea scopului au existat până acuma unele divergenţe, şi adecă, între participarea sau abţinerea dela alegerile dietale, pe cari divergenţe le vedem deja aplanate, prin participarea activă la alegeri, la ce s'au rezolvat Românii, chiar şi cei mai aprigi apăratori ai pasivităţii. Aşa şi «*Gazeta Transilvaniei*», deşì în a unsprăzecea oară, o vedem ocupându-se cu alegerile, chiar şì cu liste de deputaţi,

www.dacoromanica.ro

ba şi mai departe, o vedem punându se pe terenul nostru, în direcţiunea desemnată de către congresele naţionale de mai nainte, şi recunoscând comitetul permanent al acelora.

Deci, pentru deslegarea acestei chestiuni nu a mai fost neîncunjurabila lipsă de un congres naţional, încă înainte de alegeri, dar nici spre acel scop, de a deobligà pe deputaţii alegânzi români la un program naţional fixat, căci asemenea temeri, în confesiunea politică a barbaţilor români, eari vor primì votul şi încrederea poporului alegător, la urna, precum acelea s'au ivit de ex. la naţiunea săseasca, care s'a văzut necesitata a se adunà şi întrunì într'un program la Mediaş, — între noi Românii nu s'au ivit.

La toate acestea aparenţe îmbucuratoare avem numai atâta de a observà, că precum noi devotaţi fiind pentru cauza naţionala, o tratam pe aceea sincer şi nemascată, fără interes privat şi fara ambiţiune personală, ţinând la o înţelegere comună, asemenea dorim, ca şi acei barbaţi români, cari au avut alta direcţiune, şi astazi au adoptat terenul nostru, să conlucre cu noi împreuna şi asemenea noua, lasând toate interesele particulare laoparte. Bucuros concedem conducerea cauzei naţionale la toţi cei chemaţi pentru aceasta, precum am dovedit prin actele noastre de pâna acum, *numai scisiunea să se ocolească între inteligenţa noastră.*

Interesele naţiunii pretind, ca desvoltarea lucrurilor să fie naturala şi consecinţa şi lucrarea să ţântească la solidaritate.

Ce scop pot aveà aceia, cari se pun pe terenul activităţii cu ignorarea celorce au recâştigat acest teren? Cari conchiamă comitetul permanent al congreselor naţionale din 1861 şi 1863, cu delaturarea preşedintelui lui, şi încă declară sincer şi deschis naţiunii, că recunosc acest comitet, pe care de 6 ani l-au tot desavuat, cari conchiamă conferenţa generală naţionala în mod separatistic, până când, pe baza programului nostru, s'au facut dejà paşi pentru aceea, în mod raţional precalculat şi consecvent, iar nu după impulsurile unui moment!?

Comitetul nostru, precum s'a publicat, a rugat pe mitropoliţii naţionali a conchemà un congres naţional pentru statorirea unui program naţional şi a solidarităţii în ţinuta politică, şi acest pas al nostru s'a aprobat din toate părţile locuite de Români ale Ardealului, precum dovedesc actele publicate şi alte împărtaşiri.

www.dacoromanica.ro

Ambii mitropoliţi, iar mitropolitul Andreiu baron de *Şaguna*, ca tot acela preşedinte al comitetului permanent, pe lângă toată sdruncinata stare a sanătaţii sale, cu plăcere a primit provocarea noastră, şi ascultând părerea colegului său, a mitropolitului *Dr. Ioan Vancea*, a cerut concesiunea înaltului guvern. In 1/13 Iunie a. c. se înştiinţează acest comitet despre răspunsul înaltului regim, după care *congresul naţional se poate ţineà, după alegerile dietale.* Aceasta deci se va şi face!

Deşi regimul nu a satisfăcut cererei mitropoliţilor, ca adecă adunarea naţională să se ţină cât mai curând, dupa intenţiunea arhipăstorilor, înainte de alegeri, totuş prin aceea nu s'a împedecat executarea programului nostru, precum mai sus am amintit, ci tocmai acì zace un nou şi puternic motiv, ca Românii să-şi încordeze toate puterile pentru alegere de deputaţi români, credincioşi şi devotaţi cauzei naţionale, cu cari apoi dimpreună să se statorească programa naţiunii şi postulatele ei într'un congres naţional, ce s'a şi pregatit.

Comitetul acesta până atunci şi-a simţit de datorinţă a elaborà materialul pentru o programă naţională şi postulatele Românilor, precum şi direcţiunea şi ţinuta politica ulterioară, pe care (din lipsa mijloacelor) l-a şi dat spre publicare jurnalului naţional «*Telegraful Român*» şi apoi se va împărţi şi în broşure, ca mai nainte de congres, şi de timpuriu, toţi Românii sa aiba ocaziune a se pregătì, şi aşa a se adunà, a se înţelege şi a stabilì solidaritatea. Deci până atunci fraţilor nu vă lasaţi terenul vostru là alegerile dietale, ce stau înaintea uşei. Alegeţi bărbaţii noştri, cari sa fie în stare a apărà cauza şi programul naţiunii în legislaţiune, şi veniţi pregatiţi la congresul naţiunii ce se va ţineà după alegeri, ca să statorim programul şi *să restabilim solidaritatea*, şi lăpadaţi-vă de toată particularitatea, ca sa se ocolească scisiunea. Sibiiu, 8/20 Iunie 1872. *Comitetul*» *)

Cauza română la 1872.

Elaboratul informativ, despre care se face pomenire în acest apel, a fost publicat sub titlul «*Cauza română la 1872*», — în textuarea următoare:

«I. Gravaminele Românilor ardeleni faţa cu legislaţiunea încordeaza opiniunea publică de mai mult timp, facându-se nu

*) Din „*Telegraful Român*“ anul 1872, Nrul 47.

www.dacoromanica.ro

numai obiect de discuţiune prin adunări publice şi prin presa de toate zilele, ci şi materie de cugetare şi pertractare în regiunile mai înalte, ale regimului şi legislaţiunei, devenind tocmai de aceea totodată şi chestiune de urgenţa.

II. Cauza pentru care chestiunea aceasta până acum nu se putù rezolvì după cuviinţa, a provenit, după cum se vede, atât din lipsa de timp şi de ocaziune binevenită, cât mai vârtos din acea împrejurare, că factorii legislaţiunei, neavându-o înfăţişată aşa, ca să o poată cuprinde în adevăratul ei înţeles, şi-au închipuit-o, ori de o natură cu mult mai străină decât să-şi dificulteze cu ea agendele curente, ori apoi au privit-o ca de un caracter cu mult mai indiferent decât să se fi văzut îndemnaţi a o studià mai cu deamănuntul şi în scop serios de a o deslegà în mod meritoric.

III. De aceea, atât spre lamurirea lucrului, cât şi spre câştigarea acelei încrederi mutuale între puterea statului şi naţiunea română, care se vede a fi alterată din incidentul acestor gravamine şi postulate, — ne aflăm îndemnaţi a ne adresà de nou către autorităţile statului, recapitulând aceste gravamine şi postulate ale Românilor de sub coroana Ungariei, şi special a naţiunii române din Ardeal, într'un mod, care să nu lase nici o îndoială despre aceea, că cauza aceasta română nu e nici aşa greu de înţeles şi nici aşa dificila de deslegat, încât să poată, dupăcum adeseori se impută, cât de departe periclità intregitatea statului, sau să-i poată îngreunà administraţiunea. Dar nici, după cum se vede a se părea la mulţi, aşa de indiferentă, încât să se poată trece aşa lesne cu vederea, ori, dupa cum cu durere am observat până acum, să se mai poata tragănà dintr'o zi într'alta, fără a periclità cele mai vitale interese, nu numai ale unei poporaţiuni aşa de considerabile de sub coroana ungară, precum e naţiunea româna, care după numerositatea braţelor ce o apără ocupă primul loc după naţiunea maghiară în acest stat, dar chiar şi ale acestuia însuş.

IV. Gravaminele şi postulatele noastre, deşì sunt multe şi varii, se pot totuş reduce cu respect, parte la meritul, parte la forma în care s'au adus legile de până acum, privitoare: 1. la dreptul public al statului, 2. la dreptul naţional, şi 3. la dreptul reprezentativ. Aceste trei chestiuni cardinale, — după cum vom aratà, — stau nu numai în strânsă legătura una cu alta, dar ele incurg deadreptul şi asupra drepturilor private ale

www.dacoromanica.ro

singuraticilor civi ai statului, adecă asupra siguranţei personale de onoare, de avere şi de viaţă.

V. Ce se atinge aşadară mai întâi de chestiunea dreptului public de stat, Românii nici odată nu şi-au arogat sie-şi competenţa *exclusivă* de a schimbà sistema politică de stat, şi cu atât mai puţin, după cum vedem că cu nedreptul li se imputa adeseori, de a alterà sau periclità unitatea şi integritatea coroanei ungare, ci din contra, istoria Ungariei ne este martoră, că Românii din toate ţările ţinătoare de aceasta coroană, totdeauna, de câte ori a cerut trebuinţa, au fost gata să-şi jertfească averea şi să-şi verse sângele, nu numai ca cei mai bravi luptători în rândul celorlalţi cetăţeni, dar adeseori şi ca cei mai credincioşi conducatori, în apărarea siguranţei şi intregităţii ei.

VI. Dacă totuş Românii în enumărarea gravaminelor şi postulatelor lor ating şi chestiunea dreptului de stat, apoi aceasta o fac numai într'atâta, încât se văd, nu numai îndreptăţiţi, dar şi necesitaţi a pretinde, ca dreptul public al statului, aì cărui membri sunt şi ei, sa nu se schimbe fără concursul, şi cu atât mai puţin cu ocolirea şi cu ignorarea naţiunii române.

VII. Pretinderea aceasta nu e o apariţiune nouă, nici momentană, ci ea e o chestiune istorică, în a cărei posesiune am fost şi ne-am luptat de mai mulţi secoli cu toată determinaţiunea şi constanţa, şi care după cum vom constatà mai pe larg, ne constrânge a o eluptà mereu, până atunci, până când ea va aflà îndestulitoarea ei deslegare în măsura ce i-se cuvine, pentru siguranţa, atât a ei proprii, cât şi a statului.

VIII. Din datele istorice şi diplomatice, anume, din istoria lui *Keza*, care în lib. I cap. V §. 6 zice: ‹Isti enim Zaculi Hunorum residui, qui dum Hungaros in Panoniam iteratos cognoverunt, non tamen in plano Panoniae, sed cum Blackis in montibus confiniis sortem habuerunt, unde Blackis comixti literis ipsorum uti perhibentur», apoi din istoria anonimi Belae regis notarii, care la cap 27 zice: «tunc habitatores (Blachi) terrae (ultra silvanae) videntes mortem domini sui (Blachi Gelu), sua propria voluntate dextram dantes dominum sibi eligerunt Tuhutum, qui a die illo terram illam obtinuit pacifice et feliciter», — mai departe din diplomele regelui Andreiu, dela anul 1211 şi 1222, date cruciaţilor teutoni, carora li se conferise ţara Borsa (Barcia-Bârsa), cu dreptul: ‹ut multum tributum debeant persolvere cum transierint per terram siculorum aut Blachorum

www.dacoromanica.ro

homines nunc quoque terram habitantes , — apoi din diploma aceluiaş rege dela anul 1223, prin care se reguleaza referinţele de drept ale conlocuitorilor saşi şi români din fundul regiu, unde între altele se zice: Silvam Blachorum es Bisenorum cum aquis usus comunes exercendo cum praedictis Blachis et Bissenis eistem Contulimus, ut praefata gaudentes libertate nulli indeservire teneantur», — precum şi din diploma regelui Andreiu III dela anul 1291, în care se zice: «Cum nos universis nobilibus Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus transilvanicis apud Albam-Iule pro reformatione status eorundem congregationem cum iisdem fecissemus, ab eisdem nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecissemus» etc., şi din alte nenumărate acte publice se vede, ca sistema de naţiuni politice în Transilvania, care s'a susţinut cu atâta scrupulositate până la anul 1848, a avut sorgintea dela primitiva venire a lor în contact una cu alta, a celor trei naţionalităţi genetice principale, adecă a maghiaro-secuilor, a teutono-saxonilor şi a Românilor.

IX. Dar aceasta sistema de naţiuni politice, la care după cum am văzut mai deaproape din decretul lui Andreiu III dela anul 1291, participau şi Olahii ca atari, — luă mai târziu prin înrâurinţa feudalismului, şi mai cu seama a luptelor religioase, o direcţiune în detrimentul naţiunii române, care se ţineà de ritul oriental, pentrucă mai cu seama dela anul 1437 încoace, prin liga nobililor, Săcuilor şi Saşilor, în contra ignobililor, apoi dupa separarea Ardealului de Ungaria, prin acoardele religionare dela anul 1542—1588 (Aprob. const. P. I. tit. 1 §. 1—3, şi tit. 8 şi 9), cu cari naţiunea şi religiunea română se scoase din concertul politic al statului, Românii, cari nu voira a trece la una din cele patru religiuni recepte, se desbracară de drepturile publice politice ale ţarii.

X. Românii ardeleni reclamară şi protestara îndata şi totdeauna în contra atentatelor asupra celor mai vitale şi nealienabile drepturi publice politice, ce le-au avut şi le compete, dar aceste proteste, cum şi complanarea din anul 1437 a «Universitatis regnicolarum tam Hungarorum quam Valachorum, et per eandem Universitatem ad intrascripta efectui deducenda electi», — unde «iidem Hungari et Valachi provocant ad instrument St. Stefani regis, in qua de suis imunitatibus agatur», etc. (despre ce tratează între alţii şi Pray la dis. în anal. pag.

www.dacoromanica.ro

163), se vede a nu fi avut efectul durătoriu, iar reclamările lor în contra legilor aprobatale avură numai acel rezultat, ca (la Part. I tit. 9) naţiunea română, deşi nu receptă, se suferì în ţara (admitaltatot) şi nobililor români li-se permise a-şi ţineà ritul lor religionar, fara prejudiţiul altora.

XI. Urmarea naturală a exchiderei Românilor nobili şi liberi din sistema politică a ţării, ramânându-le acestora numai usuarea relativă a aşa numitelor libertaţi individuale, fù, că cu ocaziunea trecerii Ardealului sub casa domnitoare habsburgica, ca regi ai Ungariei, naţiunile şi religiunile privilegiate îşi asigurară drepturile de stat prin diploma leopoldină din anul 1691, nu mai mult sub vechea numire de nobiles, Siculi et Saxones, ci sub numirea care corăspundeà faptelor, de Hungari, Siculi et Saxones, şi de patru religiuni recepte: romanò-catolică, reformata, luterana şi unitarie, cu totala exchidere a Românilor.

XII. Vazând aşadară Românii, atât din diploma leopoldină, cât şi din acoardele susnumitelor naţiuni şi religiuni privilegiate, apoi a rezoluţiunii alvinţiane şi a diplomei supletoare din anul 1693. că până şi nobilimea română şi cetaţenii români de prin oraşele libere şi din fundul regiu, mai cu seama din punctul de vedere religionar, pe atunci foarte cardinal, se exchid dela drepturile publice-politice, se văzură necesitaţi de a cugetà la delaturarea acestui obstacol şi de aceea trecură parte mare la unirea cu biserica romano-catolica, pe lângă câştigarea unor diplome din anii 1699 şi 1701 dela Leopold I, prin cari li-se promit pe lânga susţinerea ritului bisericesc aceleaş drepturi de cari se bucura romano-catolicii.

XIII. Însă prea târziu! Pentrucă în puterea diplomei leopoldine din anul 1691, în contra egalei îndreptaţiri a Românilor cu celelalte naţiuni privilegiate, afara de obstacolul religionar, acum obstà şi caracterul de naţionalitate. De aceea, încercarile Românilor la dieta din 1744 pentru rascumpararea drepturilor politice nu putura aveà alt rezultat, decât art. de lege VII din acelaş an, prin care episcopatul greco-catolic se inarticula în legile ţării, cu permisiunea acelor beneficii de cari se bucurà biserica rom.-cat. cu care s'a unit, fără prejudiţiul celorlalte religiuni. Sau cu alte cuvinte, ei se făcura apendice la una din cele patru religiuni domnitoare, ca şi nobilii şi liberii români de religiunea greco-catolică, — apendice la una sau alta din naţiunile dominante.

www.dacoromanica.ro

XIV. După atâta experienţa tristă Românii în fine ajunseră la convingerea, că numai schimbarea radicală a sistemei politice, din punctul de vedere atât confesional cât şi naţional, le poate ajută la egala îndreptăţire cu ceilalţi locuitori ai ţarii, şi de aceea în reprezentaţiunea lor către dieta din anul 1791 pretinseră recunoaşterea şi inarticularea naţiunii române şi a confesiunii lor ca egal îndreptaţita cu celelalte naţiuni politice şi confesiuni recepte. Însă rezultatul acelei reprezentaţiuni fù numai pronunţarea de nou a celor trei naţiuni şi patru confesiuni recepte de factori politici ai constituţiunii ardelene, iar pentru Români se aduse numai art. 60 din 1791, prin care confesiunea gr.-ort. neunita, care până atunci erà numaî tolerată, se provăzù cu liberul exerciţiu religionar, iar credincioşilor acestei religiuni li-se promise, că: «pro sua conditione ad instar relinquorum incolarum tractentur».

XV. Cât de vagă fù această determinaţiune legislativă s'a vazut apoi din gravaminele Românilor îndreptate către dieta din 1842, în care ei se plâng, că nici chiar locuitorii liberi români din fundul regiu, care: «omnem diversitatem jurium excludit», nu se admit, nici în administraţiunea municipală, şi chiar nici la învăţarea şi exerciarea vre-unei industrii, — ba în timpurile cele mai recente naţiunea sasasca, pe baza unei sisteme vagi teritoriale şi a unor privilegii neexplicabile se încercase şi se încearcă încă şi azi a exclude din fundul regiu şi dela participarea la drepturile politice şi economice ale aceluia pe cele mai însemnate parţi ale aceluia, locuite numai de Români, anume: scaunele filiale Sălişte şi Talmaciu, şi comunele ţinatoare de teritorul Branului, octroând acî principii urbariale, cari nicicând nu au existat în fundul regiu. Chiar în programul Saşilor din anul 1872, făcut la Mediaş, în pct. 4—5 ridică ei atari pretensiuni asupra scaunelor Sălişte şi Tălmaciu şi asupra ţinutului Branului, cari ating în o esenţială parte şi pe fostul regiment I român de graniţă, şi se silesc în genere pe toţi Românii din fundul regiu a-i exchide dela participare la averea aceluia, până când pe de altă parte pretind pentru sine, — ca naţiune sasa, — o predomnire naţională privilegiată, şi toate acestea pe baza unei înterpretări a legilor transilvane sus citate.

XVI. Despre aceea, că cât de mare înrâurinţă şi consecinţă de fier avù exchiderea Românilor dela drepturile publice politice, chiar şi asupra drepturilor individuale de conlocuitori

www.dacoromanica.ro

ai țării, am puteà enumerà exemple cu miile. Va ajunge însă a constatà acì pe lângă cele arătate numai atâta, că chiar și în ajunul anului 1848, mai mulți tineri, fii ai cetățenilor brașoveni, se respinseră, din punct de vedere național și religios, dela admiterea la praxă pe lângă magistratura municipala și dela învățarea meseriei de căldărar, săpunar, și altele. Ba până acolo mergeà rigoarea consecințelor sistemei de națiuni și religiuni privilegiate, încât Românii brașoveni, cari pe timpul absolutismului iosefin ridicară o biserică comună cu vre-o câțiva Greci din Brașov, se exchiseră mai târziu dela administrațiunea bisericei, sub cuvânt, că Românii, ca cetățeni neprivilegiați, nu sunt capabili să participe la administrațiunea unei corporațiuni bisericești, care pentru aceea se transpune Grecilor străini, ca unor oameni privilegiați, — și vătămarea aceasta principală a Românilor, cu toate că deosebirea aceasta între oameni privilegiați și neprivilegiați politicește a încetat, nu se putu vindecà nici pâna astăzi, sub constituționalismul liberal al Ungariei.

XVII. După astfel de rezultate dureroase ale purtatului proces politic al Românilor față cu legea națiunilor și religiunilor privilegiate în Transilvania, uniunea acestei țări cu Ungaria, care deoparte se enunțiase prin art. VII a dietei din Pojon din anul 1847 8, iară de altă parte se pregăteà a se primì și în dieta Ardealului, a trebuit să intereseze și pe Românii ardeleni, cu atât mai cu mare încordare, cu cât ei sperau cu tot dreptul, că prin atare act nou de stat se vor puteà mai ușor vindecà și vechile injurii, ce le-au suferit ei dela tenuitatea și îngustitatea de inimă a legislațiunii ardelene.

XVIII. De aceea, Românii nu au fost, și nici nu s'au declarat vre-odată în contra principiului uniunei, ca legătură mai strânsă între Ardeal și Ungaria, cum a esistat dela anul 1526 încoace, dară educați prin trista experiență făcută cu ocaziunea actelor de stat dela anii 1437 8, 1526/8, 1691/3, 1744 și 1791, atinse mai sus, cu tot dreptul s'au putut teme, că întocmindu-se actul uniunii prin o dietă din care Românii erau exchiși, celelalte națiuni și confesiuni vor transplantà iarăș toate viținile sistemei politice ardelene și în noul stat, cu periclitarea intereselor locuitorilor români, care temere, durere, în urmă s'a și arătat, că nu a fost nefundată.

XIX. Deci Românii ardeleni cu două săptamâni înainte de deschiderea dietei din Cluj, adunându-se din toate părțile

www.dacoromanica.ro

Ardealului în 15 Maiu 1848 la Blaj, şi consultându-se acì sub azistenţa comisarilor regeşti, între altele şi asupra chestiunii de uniune, au îndreptat atât către domnitorul, cât şi către dieta Ardealului, o reprezentaţiune cu rugarea, ca mai întâi să se înarticuleze naţiunea română şi confesiunile ei, şi prin urmare numai conchemându-se şi ea, ca atare, de a luà parte la legislaţiune, ca factor egal îndreptaţit cu celelalte naţiuni şi confesiuni politice, să se iee şi chestiunea uniunii la pertractare, — altcum protestează în contra oricărei hotărîri de nobis sine nobis.

XX. Dacă se ascultà cererea cea dreaptă a Românilor, măcar în ora 11, uniunea Ardealului cu Ungaria se proclamà pe lângă concursul Românilor, cu o mai mare şi mai sigură unanimitate decum s'a întâmplat, şi se puteà efectuì fără tristele urmări pe cari le simţim până astăzi.

XXI. Dar dieta celor trei naţiuni şi patru confesiuni recepte ale Ardealului, cu toate ca între propoziţiunile regeşti aveà pusă şi chestiunea egalei îndreptăţiri a Românilor, desconsiderând această dreapta cerere a lor, decretă uniunea Ardealului fară concursul naţiunei române, şi încă într'un mod, care din nou vatămă cele mai vitale interese ale acesteia.

XXII. Pentrucă, pe când art. I al dietei din Cluj dela 1848, pe de o parte primeşte egalitatea de drept a tuturor locuitorilor, ca şi în Ungaria, pe de altă parte susţine instituţiunea cea veche de trei naţiuni privilegiate pe teritorul Ardealului, unificat cu teritorul Ungariei. Ce valoare însă puteà aveà egalitatea de drept, libertatea personală faţă cu naţiunile politice, am văzut mai sus, când am arătat, că în ce chip nobilul sau cetăţanul liber român erà numai o parie politică faţă cu nobilii şi concetăţenii celor trei naţiuni politice. Iar că prin art. I al dietei din Cluj dela anul 1848 într'adevăr s'au susţinut acele trei naţiuni politice, se vede din mai multe urmări, şi anume, îndată şi din §-ul 1 al acelui articol de lege, care în legătură cu §-ul 3 din art. VII al dietei din Pojon dela 1847/8, conchiamă în casa reprezentanţilor a dietei comune din Ungaria 73 reprezentanţi, nu ai locuitorilor din Ardeal, ci ai celor 9 jurisdicţiuni maghiare, 5 secuie şi 11 săseşti, apoi ai oraşelor priviligiate, iar în casa de sus numai pe foştii regalişti ai Ardealului, cari dupa sistema politică a acestei ţări nu puteau fi alţii, decât din sinul celor trei naţiuni politice şi patru confesiuni re-

www.dacoromanica.ro

cepte. Unde sunt aşadara chemaţi de a participà la legislaţiune şi Românii, ca atari?

XXIII. Dacă din analiza art. I şi II al dietei dela Cluj din anul 1848 nu s'ar puteà câştigà destula convingere despre intenţiunea legislaţiunei ardelene, apoi proiectul de lege al deputaţiunei regnicolare, exmise pe baza §. 2 din art. I de lege al dietei din Cluj pentru executarea legii de uniune nu mai poate lasà nici o umbră de îndoială, că ea a voit şi mai departe a rezervà drepturile publice politice pe teritorul Ardealului numai pentru cele trei naţiuni politice de mai nainte, pentrucă deşi acel proiect în art. 1 în loc de uniune propune totala unificare a Ardealului cu Ungaria, în art. 2 vreà să susţină legea electorală meşteşugită prin art. II al dietei din Cluj, în detrimentul Românilor, şi după unificarea Ardealului cu Ungaria. Prin art. 2 împarte justiţia numai între tabla regească a Ungurilor şi Secuilor şi între universitatea săsească, iar administraţiunea publică între jurisdicţiunile ungureşti, secueşti şi săseşti, cu acel beneficiu ulterior pentru naţiunea săsească, că comesul naţiunei săseşti, ales de însaş naţiunea săsească, să fie totodată şi membru al consiliului de stat din Pesta, apoi prin art. 3 limba maghiara şi cea sasă se declară de oficioase, şi aşa mai încolo, pe când de atari beneficii pentru Români nici vorbă.

XXIV. Casa reprezentanţilor Ungariei, în adresa ei din 10 August 1861, s'a adoperat a justificà concluzele dietei din Cluj, dela anul 1848, şi faţă cu Românii, mai cu samă din acel punct de vedere, că acea dietă, după constituţiunea Ardealului, erà legală, că la acea dietă au fost chemaţi şi au participat şi Românii prin participarea nobililor şi locuitorilor liberi români din Ardeal la alegeri, că după aceea ablegaţii români, aleşi pe baza reprezentanţei generale a poporului pentru dieta din Pesta, prin participare la aceasta au recunoscut şi faptele complinite, urmate concluzelor dietei din Cluj, şi aşa mai încolo.

XXV. Nu este scopul nostru acì de a ne lăsà într'o discuţiune mai afunda asupra legislaţiei dietei din Cluj, şi a concluzelor ei din anul 1848. Dar dupăce în expunerea istorică de mai sus am arătat, cu însaş citarea actelor publice şi a legilor ardelene, că naţiunea română, care odinioară ca atare erà părtaşă la legislaţiunea ţarii, cu nedreptul a fost exchisă dela aceea, prin celelalte naţiuni politice de acolo, că tocmai pentru aceea naţiunea română faţă cu celelalte recepte pururea a purtat

www.dacoromanica.ro

proces politic, care până astăzi încă nu s'a deslegat, că după tenoarea art. XI din 1791 al Transilvaniei «dietam ordinariam constituunt» numai status et ordines trium nationum totius principatus representantes , ca la acea dietă numai acestea au şi fost chemate, că nobilii şi locuitorii liberi români, şi de n'ar fi fost, după cum am aratat, din privinţe, parte naţionale, parte confesionale, împedecaţi de a participà la drepturi publice politice, între cari se numară şi dreptul electoral, ei n'au putut reprezentà pe Români, cu atâta mai puţin pe naţiunea română, într'o dieta unde aceasta naţiune nu erà nici chemată şi după nici o lege nu poate aveà loc, ca Românii din adunarea lor dela 3/15 Maiu 1848 au rugat dieta aceea a «trium nationum să-i primeasca şi pe ei între sine, şi nu li s'a ascultat rugarea, în fine, că legea electorală statorită prin art. II al dietei din Cluj dela 1848 e bazată, nu pe reprezentanţa poporului, ci pe sistema teritoriala a naţiunilor privilegiate, că prin urmare, vre-o câţiva deputaţi români, cari din întâmplare au eşit din urna acelei legi electorale, nici decât n'au putut reprezentà naţiunea română cea nechemată şi nepermisă în dieta, ci cel mult numai pe alegătorii respectivului cerc electoral al jurisdicţiunilor maghiare, sacueşti şi săseşti, şi nicairi române: apoi apriat se vede, că argumentele justificătoare ale adresei susamintite, cel puţin faţă cu noi, Românii din Ardeal, nu stau, şi că concluzelor dietei clujene, chiar dacă dupa tenoarea legilor ardelene sunt legale, dreptatea şi echitatea precum şi înţelepciunea politică le lipseşte cu totul.

XXVI. De aceea, nici nu mai erà de lipsă a justificà *a posteriori* o lege, deja făcută, acolo, unde capul lucrului e de a câştigà pe o impopulaţiune aşa de respectabilă, precum e naţiunea română, pentru legătura ei mai strânsă de interesele statului ungar, mai cu seamă prin mijloace morale, precum e: prin *dreptate şi echitate*, cari sunt mai puternice decât paragrafele.

XXVII. Această necesitate, spre lauda casei reprezentanţilor din Ungaria dela anul 1861, trebue să constatăm, că a recunoscut-o şi adresa ei din 10 August 1861, când dupace recunoaşte, că legile aduse, deşi au multe scăderi, ele se pot îndreptà, a mai adăugat şi următoarele cuvinte: ‹Cu toate acestea noi ştim, ca sentimentul de naţionalitate, care se desvoalta tot mai tare, merită cuvenita atenţiune, şi că acela nu se mai

www.dacoromanica.ro

poate măsurà cu masura timpurilor trecute şi a legilor mai vechi. Noi nu vom uità nici aceea, ca locuitorii Ungariei, cari nu sunt de naţionalitatea şi limba maghiară, sunt tocmai aşa cetaţeni ai Ungariei, ca şi noi, şi de aceea suntem cu cea mai mare sinceritate gata a le asigurà prin lege toate acelea, ce cere în privinţa aceasta interesul lor şi al patriei întregi . Să vedem însa în ce chip a deslegat mai târziu dieta Ungariei promisiunea dată?

XXVIII. Dupace prin intercesiunea bărbaţilor de naţionalitate maghiară, cari dela anul 1860 până la 1865 au stat în fruntea trebilor ardelene, ca cancelari şi ministri ai M. Sale regelui şi mareprincipe al Ardealului, şi anume, a baronului Kemény Ferencz, care a mijlocit convocarea dietei ardelene prin rescriptul regesc din 19 Septemvrie 1861, între ale cărei propoziţiuni regeşti primul loc îl ocupà: «inarticulatio nationis Romanae inter ceteras nationes receptas, apoi a contelui Nádasdy Ferencz, care a mijlocit convocarea dietei din Sibiiu dela anul 1863 4, în care se inarticula naţiunea română şi se regulă usuarea celor trei limbi ale patriei, şi pe baza egalei îndreptăţiri naţionale se instituira toate oficiile publice, apoi se compilă şi o lege electorala dreaptă, care mulţămeà pe toţi locuitorii ţării, în fine a contelui Haller Ferencz, care a mijlocit convocarea dietei ardelene din Cluj pe 19 Noemvrie 1865, în care Românii, folosindu-se de limba lor, au pretins respectarea inarticularii deja complinite a naţiunei române: dupa toate acestea apoi urmă rescriptul regesc din 25 Decemvrie 1865, prin care Ardelenilor li se concese a trimite reprezentanţii lor la dieta de încoronare din Pesta, spre a se aduce la o deslegare mulţămitoare referinţele de stat ale Ardealului faţă cu Ungaria, precum şi a tuturor ţărilor ţinătoare de coroana Ungariei faţă cu imperiul austriac, — condiţionându-se totodată definitivarea uniunei Ardealului dela considerarea drepturilor speciale ale Ardealului şi dela garanţele pretensiunilor de drept ale diferitelor naţionalităţi şi confesiuni, iar pâna atunci sa se susţină în vigoare drepturile câştigate.

XXIX. Deşi modul convocării acesteia a dat Românilor ardeleni destulă cauză de îngrijire pentru drepturile şi viitorul lor, rescriptul convocator cuprindeà în sine şi asigurari odihnitoare. Ingrijirea noastra se concentrà mai cu seama în acea împrejurare, că Ardelenii se chemară la dieta de încoronare din

www.dacoromanica.ro

Pesta iarăş după art. II al dietei din Cluj dela 1848. Abstrăgând acum dela dificultăţile în contra acelui articol de lege, aduse de noi mai sus, din punctul de vedere al bazei lui, pusă pe sistarea teritorială a acelor trei naţiuni privilegiate, cu exchiderea naţiunei române; abstrăgând şi dela întrebarea, dacă legea aceea a fost provazută cu toate atributele unei legi, în înţelesul chiar al constituţiunei ardelene, pâna atunci existente; abstrăgând şi dela acea dilemă juridica, că dupăce prin art. I încheindu-se uniunea cu Ungaria, despre o parte dieta Ardealului nici nu mai erà competenta, fără reprezentanţii Ungariei, cu care s'a unit, sa aduca şi alţi articoli de lege, şi cu atât mai puţin o lege electorală contrară principiilor legii electorale ungare, bazata pe reprezentanţa poporului, iar pe de altă parte, dupăce noul stat, cu care s'a unit Ardealul, are deja în legile sale, şi anume în art. V, VI şi VII a dietei din Pesta dela 1848, deplină proviziune şi pentru reprezentarea Ardealului unit; abstragând noi dela toate acestea şi alte asemenea consideraţiuni, nu putem totuş sa trecem cu vederea acì împrejurarea foarte momentuoasa, ca, dupace art. III al dietei din Cluj dela 1848, chiar după tenoarea lui, a fost adus numai ad hoc pentru dieta Ungariei, convocata pe 2 Iulie 1848, el nu mai poate aveà valoare legala şi pentru alta dieta, convocata dupa 17 ani. Prin urmare, întrebuinţarea acelui articol de lege şi pentru dieta de încoronare din 1865 noi trebue să o privim de o octroare şi atunci când nu i-s'ar fi mai adaos şî alte octroări, precum e: extinderea ei şi pentru teritoriile regimentelor de graniţa dela Nasăud şi Orlat, cari nu se cuprindeau în art. II dela 1848.

Dacă aşa dară erà lipsa de o octroare, apoi tocmai aşa se puteà octroà şi legea electorală din 1791, cu extinderea ei şi peste foştii jobagi şi grăniţeri acum eliberaţi, şi tocmai aşa şi legea electorală compilată în dieta din Sibiiu. Sau, dacă voinţa a fost de a legà conchemarea Ardelenilor tocmai de punctul de vedere cel strâns al legalităţii din 1848, apoi mai simplu ar fi fost aplicarea legii electorale din Ungaria, care în art. V, VI şi VII facuse destula proviziune spre aceea şi pentru teritorul ardelean.

XXX. Dar cu toate aceste scăzaminte a convocarii Ardelenilor la dieta de încoronare din Pesta, Românii ardeleni considerându-se pe sine în puterea legii de inarticulare a naţiunei lor din 1863/4, care chiar după tenoarea rescriptului convocător

www.dacoromanica.ro

avea sa ramâna în valoare, de naţiune receptă şi egal îndreptaţita cu celelalte naţiuni ale Ardealului, pe lânga ulterioara aşteptare, că şi legea electorala pentru Ardeleni se va îndreptà amăsurat principiilor legii electorale din Ungaria, au ales la dieta din Pesta şi ei puţinii deputaţi pe cari i-au putut scoate, dupa modalitatea art. II din 1848, şi cari au mers la dieta de încoronare din Pesta. Şi ce au ispravit acì?

XXXI. Dieta Ungariei a regulat referinţele de stat între ţarile ţinătoare de coroana Ungariei despre o parte şi despre alta între celelalte ţari ale domnitorului comun, prin art. XII din anul 1867. Ablegaţii români ardeleni n'au dificultat aducerea acelei legi, pentrucă zăceà şi în interesul Românilor regularea trebilor comune pe o bază mai independentă a dreptului de stat al ţarilor ţinatoare de coroana Ungariei faţa cu celelalte ţări ale domnitorului comun, considerând pertractarile şi concluzele încheiate în privinţa aceasta de progres al constituţionalismului şi al independenţei de stat. Iar dacă Românii au avut vre-o dorinţă specială în privinţa aceasta, apoi ea se reduceà numai la pretensiunea de a fi şi ei într'o proporţie cât se poate mai echitabila consideraţi la participare în delegaţiunile exmitende pentru trebile comune, ca nu cumva pactul dualismului să degenereze întru un aparat de asuprire a singuraticelor naţionalităţi. Acest postulat însă ei şi l-au rezervat, dupa cum aduceà natura lucrului, pe timpul, când în sensul rescriptului convocator erà să se pertracteze apoi îndată şi despre legăturile singuraticelor ţări ale coroanei Ungariei cu acest stat.

XXXII. In privinţa Croaţiei şi a oraşului Fiume s'au început pertractările mai întâi pe cale confidenţială, între barbaţii cei mai însemnaţi din ambele ţări, cari apoi prin reprezentanţele lor au şi încheiat pacturile, în cari prin mutuală conţelegere s'au întâlnit, garantându-le prin lege formală. Să vedem însă cum s'a urmat aceasta faţa cu Ardealul, şi anume, cu naţiunea româna din Ardeal?

XXXIII. După primirea art. XII de lege prin ambele case ale dietei ungare, şi pe când acest articol de lege erà subşternut spre sancţionare (ceeace a şi urmat în 28 Iunie 1867), regimul Ungariei exoperează şi publică rescriptele din 20 Iunie 1867, prin cari se disoalvă dieta ardeleană din 1865 şi concluzele aduse în dieta aşa numită provincială din Sibiiu *se pun afară de valoare.* Apoi de acì încolo, pe baza indemnităţii, ce şi-o

www.dacoromanica.ro

exoperă dela dieta, şi pe care dealtmintrelea o puteà folosì foarte bine spre complanarea trebilor ardelene, pe calea mutualei conţelegeri cu toate naţionalităţile din Ardeal, în loc de aceasta, în decursul ulterior mai de un an şi jumatate al sesiunii dietale de atunci nu face alta, decât purcede cu toata puterea discreţionară de a centralizà toate afacerile ardelene, şi numai dupăce prin atari măsuri se constrânsera Românii ardeleni a golì paharul amăraciunilor până la ultima picătura, în cele din urmă zile ale primeì sesiuni dietale se precipitara: *legea de uniune* şi *legea de naţionalitate,* cari interesau pe Români mai mult.

XXXIV. Între atari împrejurări, şi acei puţini ablegaţi români ardeleni, cari se străcuraseră prin strâmtorile legii electorale a dietei ardelene dela 1848 şi sosiră in dieta de încoronare dela Pesta, vazând că prin rescriptul din 20 Iunie 1867, care şterse şi inarticularea naţiunii române, au perdut şi ei baza întrării lor în această dietă, asigurată prin rescriptul convocator din 25 Decemvrie 1865, şi văzând amărăciunea comitenţilor conaţionali de acasa, precum şi mâhnirea întregei naţiuni române, parte au părăsit dieta, parte au rămas încă acì a se face martori cum se pot nimicì speranţele de 20 de ani şi ale acelora, cari avură credinţa cea mai tare de a puteà sperà până în ultimul moment, şi aşa îndepartându-se şi ei de acolo, sa nu se mai reîntoarca la sesiunèa care a urmat.

XXXV. Cumcă legea prin care dieta din Sibiiu a regulat referinţele de stat ale Ardealului faţă cu celelalte ţari ale imperiului, care regulare altcum a fost numai o consecinţă a iniţiativei facute între împrejurarile anului 1860 parte mare de înşişi barbaţii fruntaşi ai Ungariei, şi la care şi Ardelenii, din necesitatea situaţiunii politice de atunci au trebuit să se acomodeze, — dupa încheierea art. XII. din 1867 s'a şters, o înţelegem şi noi, ca o urmare naturala a acestei legi noue. Dar ca totodată a trebuit să se casseze şi legile despre inarticularea naţiunii române şi despre egala îndreptaţire a celor trei limbi de ţară ale Ardealului, într'adevăr, nu o putem cuprinde, pentruca acele două legi nici nu stau în contrazicere cu art. XII. din anul 1867, şi nici nu puteau prejudecà regulariì referinţelor de drept ale Ardealului faţă cu Ungaria, dupăcum art. XII. n'a putut prejudecà nici posterioarei regulări a atâtor referinţe a Croaţiei şi a oraşului Fiume faţă cu Ungaria. Şi apoi şi altcum acele două

www.dacoromanica.ro

legi ale dietei din Sibiiu nu dădeau Românilor mai mult drept decât posedà deja fiecare dintre celelalte naţiuni din Ardeal, ci erau postulate vechi ale Românilor, pentru susţinerea existenţei lor, iar dreptul susţinerii de sine e lege supremă, de care un popor nu se poate deslegà fără a-şi negà existenţa. Dar chiar nici din punctul de vedere al strictei legalităţi, cu atât mai puţin al oportunităţii şi al înţelepciunii politice, nu erà justificabilă cassarea acelor două legi, pentrucă abstrăgând dela notorietatea, ca multele patente şi ordinaţiuni chiar din timpul absolutismului stau încă şi astăzi în vigoare, legislaţiunea Ungariei şi a Ardealului încă ne testează mai multe legi anticoronaţionale, provinciale, ba chiar şi de teritorii mai parţiale, cari prin us şi recunoaştere tacită, sau prin sancţionare posterioară, s'au primit între legile ţării; prin urmare, dacă legislaţiunea Ungariei, din punctul de vedere al strictului sau constituţionalism, n'a putut recunoaşte legalitatea dietei din Sibiiu, ar fi putut totuş, după promisiunile date, chiar şi altcum din deosebită consideraţiune a naţiunii maghiare faţă cu naţiunea română, cari ambele, înca şi după situaţiunea etnografică sunt avizate a se sprijinì una pe alta, — se substitue acele două legi delăturate prin alte două legi ale sale, de asemenea tenoare. Chiar şi tenoarea, sensul şi scopul art. XII. din 1867, în puterea caruia pactul dualismului se încheiă între *ţările coroanei Ungariei,* — ca unul dintre contrahenţi, — şi între ţarile celelalte supuse M. Sale, ca al doilea contrahent, şi aşa recunoaşte şi pe Transilvania, ca şi pe Croaţia, ca membru al celui dintâi contrahent, — pretinde de jure respectarea drepturilor transilvane şi în ele ale naţiunii române.

Să vedem însă ce a urmat? Prin art. XLIII din 1868 se efectuì regularea specială a uniunii Ardealului cu Ungaria. Abstragând acum dela întrebarea, că erà oare chiar din punctul de vedere al înţelepciunii politice consult, ca Ungaria, a cărei coroană are mai multe ţari ţinătoare de ea, şi care concese Croaţiei şi oraşului Fiume o autonomie provincială cu mult mai largă decum o aveà până la 1848, totodată să unifice altă provinţă, cu mult mai mare, cum e Ardealul, care posedà o autonomie deplina şi mărginită numai prin uniunea personală a domnitorului comun, şi sa o centralizeze până într'atâta, încât să fie un memento înspaimântator şi pentru celelalte provincii, la cari coroana ungară are drept de posesiune sau de aspiraţiune? Dar apoi ne mai repeţând nici acele motive mai sus înşirate, din

www.dacoromanica.ro

cari Românii din Ardeal s'au vazut până la amărăciune vatamaţi, pentrucă la deslegarea acestei vitale chestiuni au fost cu totul desconsideraţi: ne restrângem acì numai la intenţiunea legilor pozitive, cari au iniţiat acest act însemnat, şi conchidem, că din tenoarea art. VII. al Ungariei din anul 1848, care în §. 5 zice, că Ungaria e gata să susţină deosebitele legi şi libertăţi ale Ardealului, încât acestea nu împedecă unitatea şi integritatea statului, apoi a art. I. al Ardealului din 1848, care primeşte art. VII. al Ungariei şi în §-ul 2 ordonează exmiterea unei comisiuni, a cărei datorinţă erà de a preciză acele deosebite legi şi libertaţi, spre a se stabilì prin o lege a dietei comune, se vede, precum că principiile conducătoare ale legilor menţionate nicidecum nu erau îndreptate către o fusionare totala, cu atât mai puţin către o centralizare a acestor două ţări, cu cât unitatea naţionala şi identitatea de drept, cu care se motivează această uniune, se poate în sensul susatinselor dispoziţiuni pe deplin ajunge în privinţa trebilor comune ale Ardealului cu Ungaria fără vatamarea intereselor şi a libertăţilor specifice ale Ardealului, şi cu deosebire ale naţiunilor de acolo, prin urmare şi ale naţiunii române.

XXXVI. Dar la consiliul dat din partea acelor barbaţi, mai cu seamă din naţiunea maghiară şi săcue din Ardeal, al căror entuziasm pentru unitatea naţională a statului ungar s'a răpit până la perderea din vedere a acelor consideraţiuni cu cari erau datori faţă de Români, ca naţiune conlocuitoare, la aducerea articolului de uniune şi cu deosebire la formularea proiectului comisiunii exmise prin §. 2 al acelui articol de lege pentru speciala regulare a uniunii s'a scăpat din vedere, că o centralizare a tuturor trebilor ardelene la Pesta va aduce cu timpul, dacă nu şi de altele, apoi negreşit scăderi economice simţibile chiar şi pentru ei, cu atât mai mult pentru întregul Ardeal. Ungaria a acceptat, — poate mai mult decât a aşteptat, — totala unificare a acestor două ţări. Dar să vedem în ce chip a executat-o, chiar şi din punctul de vedere al unificării?

XXXVII. Din tenoarea §-lui 1 al amintitei legi (art. 43 din 1868) care invoalvă în sine afirmaţiunea absolută a egalităţii de drept a tuturor locuitorilor faţă cu negaţiunea absoluta a oricărui drept exclusiv de naţionalitate şi confesiune, trecând apoi la altă afirmaţiune relativă, şi anume, a împărţirilor şi denumirilor teritoriale după naţiunile politice, cari au existat până acuma,

www.dacoromanica.ro

şi a privilegiilor şi a esempţiunilor împreunate cu acelea, faţa cu negaţiunea relativă mergătoare într'acolo, că aceste împarţiri, numiri, privilegii şi prerogative ale naţiunilor politice, cari au existat în Ardeal, se şterg numai într'atâta, încât ele ating, nu vre-o naţiune politică, ci numai vre-o naţionalitate, cu exchiderea altora, — se vede limpede, că pe lângă toata libertatea şi egalitatea de drept individuală a tuturor locuitorilor Ardealului, totuş mai există şi atari împărţiri şi numiri teritoriale, precum şi privilegii şi prerogative ale naţiunilor politice de mai nainte, prin urmare exista şi aceste naţiuni politice, cari numai întru atâta se restrâng, respective şterg, încât nu prejudecă egalităţii de drept individuale, sau a diferitelor naţionalităţi, faţă una cu alta, nu însă şi a naţiunilor politice din Ardeal faţă cu naţiunile nerecepte de acolo, şi cu deosebire nu şi faţă cu naţiunea politică română, care prin rescriptul din 20 Iunie 1867 s'a eliminat iarăş dintre naţiunile recepte ale Ardealului.

XXXVIII. Cumcă nu altul decât acesta este înţelesul cel adevărat al §-lui 1 din art. de lege 43 al anului 1868, se vede din tenoarea §-lui 1 al acestei legi, care susţine apriat art. din 1848 privitor la legea electorală, cea bazată, nu pe egalitatea de drept individuală, cu atât mai puţin naţională, — ci pe sistema împărţirilor, numirilor, privilegiilor şi prerogativelor celor trei naţiuni politice de mai nainte ale Ardealului. Dar se vede aceasta şi mai apriat din tenoarea §-lui 9, care regulează denumirea judecătorilor supremi regeşti din scaunele săcueşti şi numirea comesului săsesc, — pe când despre căpitanii sau comiţii supremi români, ca atari, nu e nici vorbă. Apoi şi din cuprinsul §-lui 11, care pentru naţiunea (nu naţionalitatea) săsască susţine universitatea politica naţională, tocmai în înţelesul art. de lege din 1791. Ba şi legea cea nouă municipală a aflat de lipsă de a extinde teritorul acestei universităţi politice şi a-i garantà o lege municipală separata şi autonomă, pe când postulatele Românilor de a se constituì şi ei într'o universitate politică naţională, cu un cap naţional în frunte, a priorì s'a perhorescat, ca un atentat în contra integrităţii statului ungar.

XXXIX. Noi n'avem nimica în contra, ca celelalte naţiuni politice ale Ardealului să se recunoască şi mai încolo de atari, să aibă şefii lor jurisdicţionali şi naţionali, şi să se personifice prin universităţi politice naţionale; dar dacă toate acestea s'au putut face, şi acum ca şi mai nainte, fară periclitarea integrităţii

www.dacoromanica.ro

coroanei Ungariei şi fără scăderea identităţii de drept şi a unităţii naţionale a statului ungar: apoi pentruce sa nu se poată face asemenea şi pentru naţiunea română, fără a o constrânge să reînoiască iar d'a capo, ori să continue procesul politic cel neprescriptibil, ce l-a purtat de mai bine ca 400 ani încoace? Quod uni justum, alteri aequum.

XL. Din analiza legii pentru uniune, prin care am arătat totodată, nu numai diferinţa, ci şi importanţa egalităţii de drept politice naţionale faţă cu egalitatea de drept individuală, după cum zice legea, fără deosebire de naţionalitate şi confesiune, se vede apriat şi aceea, că legea de naţionalitate, cuprinsă în art. de lege 44 din 1868, e pe departe de a suplini drepturile ce purced din egalitatea de drept politică naţională. Dar această lege de naţionalitate, dupăcum ea s'a formulat în numitul art. de lege, nu satisface nici chiar libertăţii şi egalităţii de drept individual, cu atât mai puţin cerinţelor împreunate cu dreptul de naţionalitate, în înţelesul cel adevărat, pe care l-a aflat legislaţiunea ungară ca surogat pentru dreptul de naţiune politică, cu restrângere numai la dreptul de limbă.

XLI. Dupăce art. de lege 44 din 1868 în titulatura sa recunoaşte egalitatea dreptului de naţionalitate, şi totuş în introducerea legii exprimă, că toţi locuitorii Ungariei, de orice naţionalitate, fac numai o naţiune politică de stat, restrângând dreptul de naţionalitate ce şi l-a pus de principiu al legii numai la usuarea diferitelor limbi ce mai stau în ţara ca articoli de modă trecătoare, prin urmare deneagă şi existenţa dreptului de naţionalitate: urmează în 29 de paragrafi, nu de a regulà egalitatea de drept, macar a limbei, ci restrângerea acestui drept până la imposibilitatea de a mai puteà usuà şi altă limba decât cea maghiară.

Iata tot ce cuprinde art. de lege despre egalitatea dreptului de naţionalitate!

XLII. Abstrăgând acum dela aceasta logică legislatorie, unica în felul ei, — pentrucă se poate, că alţii o înţeleg, şi numai noi nu o putem cuprinde cu mintea, — abstrăgând mai încolo şi dela legile de mai nainte, atât ale Ungariei, cât şi ale Ardealului, cari începând dela axioma cunoscuta a sf. Stefan, primul rege al Ungariei, că «regnum unius linquae debile et imbecile», până la acea concatenaţiune neîntreruptă de legi ulterioare ale acestor două ţări, cari în continuu recunoscură pe teritorul Ungariei

www.dacoromanica.ro

şi al Transilvaniei, afară de naţiunea ungară şi sacuie, şi natio ilirica, valachica, saxonica», pentrucă atari naţiuni existând în faptă, nu se pot negà prin lege, şi chiar de se neaga, numai înzadar se neagă, iar corelaţiunea lor se poate subsumà sub o naţiune colectivă a statului ungar şi acum ca şi mai nainte fară a se periclità unitatea şi întregitatea statului, şi fără a fi lipsă de a denegà individualitatea singuraticelor naţionalităţi; abstragând mai departe şi dela acel fapt istoric, că limba oficioasă a tuturor naţionalităţilor din Ungaria, prin urmare a statului ungar, mai nainte a fost cea neutrala latină, pentrucă şi noi recunoaştem necesitatea substituirii ei prin limbile cele vii, şi nu suntem neaplecaţi a recunoaşte pe cea maghiară, ca pe una care se arată printre celelalte mai acceptabilă pentru trebile diplomatice şi centrale, fără prejudiţiul celorlalte limbi; abstrăgând în fine şi dela concesiunile făcute de Kossuth la 1849 în numele Ungariei, pentrucă nici noi nu punem vre-o valoare pozitivă pe promisiuni facute între împrejurari extraordinare, când poate nici lui nu-i mai sta în putere de a puteà da aceeace promiteà: dar cu tot dreptul putem apelà la declaraţiunile casei deputaţilor Ungariei făcute în adresa lor din 10 August 1861, şi cu deosebire la proiectul de lege despre egala îndreptaţire naţionala elaborat de comisiunea de 67 barbaţi ai Ungariei, cari şi astazi stau în fruntea Ungariei. Deşi acel operat nu mulţămeà pe deplin dreptele postulate ale naţionalităţilor Ungariei, totuş ce deosebire între acela şi art. de lege 44 dela 1868! Ce regres înfricoşat! Pe când acel operat cuprindeà în sine cel puţin recunoaşterea pozitiva de drepturi naţionale şi de limbă, art. 44 din 1868 nu e alta decât negaţiunea absolută a oricarui drept de naţionalitate şi o restrângere în limbile acestora, până la nimicire.

XLIII. Art. de lege 44 din 1868 în §-ul 1 decretează, că limba statului fiind cea maghiară, — limba dietei de acî încolo încă va fi singura cea maghiara. Faţă cu dispoziţiunea aceasta trebue sa constatăm mai întâi, ca Românii ardeleni s'au folosit de limba lor, atât în dieta din Sibiiu, cât şi în cea din Cluj dela anul 1865, prin urmare ei nu puteau fi privaţi de acest drept, nici chiar în dieta din Pesta, pentrucă afară de aceea, că o naţiune nu poate fi privată de limba ei nicăiri, chiar şi art. VII. al dietei ungare dela 1848 a garantat toate libertaţile şi drepturile speciale ale Ardealului, prin urmare şi dreptul limbei ro-

www.dacoromanica.ro

mâne, care acolo erà egal îndreptăţită cu cea maghiară. Dacă acest drept se recunoaşte Croaţiei, apoi cu atât mai mult trebue el să se recunoască Ardealului şi Românilor, cu cât Ungaria, afară de Ardeal, este locuită încă de un milion şi jumătate de Români. De acì urmează, că dacă Ardealul s'a unit cu Ungaria, acest stat trebue să respecteze acest drept al Românilor şi în dieta comună, sau dacă crede, că această concesiune ar fi o greutate pentru dieta Ungariei, apoi trebue să constatăm şi noi greutatea noastră de a suportà o privare de drept. Prin urmare, alternativa e neîncunjurabilă, că ori să se restitue dieta Ardealului, măcar întru atâta, încât Românii să aibă acolo teren de a-şi întrebuinţà limba lor parlamentară, ori conceadă-se acest drept în dieta Ungariei.

Unitatea naţională a statului ungar, care se aduce ca motiv al legii, dupăcum am arătat mai sus, precum şi mai nainte, aşa şi acum, nu se poate alterà prin dreptul de naţionalitate şi limbă, şi faptul, că Croaţii şi Fiumanii se pot folosì de dreptul limbei lor în dieta Ungariei dovedeşte, că unitatea de stat nu pătimeşte nici o vătămare. Dar după părerea noastră e şi o dispoziţiune de prisos aceea de a asigurà limba maghiară pentru parlament cu vătămarea dreptului celorlalte naţionalităţi ale statului, unde aceste naţionalităţi, dacă nu ar fi oprite pozitiv, s'ar folosì spontaneu în parlament de limba maghiară, ca de una, care din necesitate e chemată să fie limba de înţelegere mutuală între diferitele naţionalităţi. Senatul imperial din Cislaithania n'a adus atare interdicţie, şi de aceea se folosesc toţi de limba germană; iar dacă s'au auzit acolo şi alte limbi, asta s'a întâmplat foarte rar, şi mai cu seamă la acte ceremoniale, de ex. la punerea de promisiune, cum asta s'a întâmplat şi în dieta Ungariei, unde Croaţii au bineventat dieta Ungariei în limba lor, dar mai mult abià s'a auzit o atare întrebuinţare. În fine nu putem retăceà nici acea tristă împrejurare, că deşì acest §. promite publicarea autentică a legilor în toate limbile patriei, astăzi legile Ungariei se pot aflà numai în limba maghiară şi în cea germană.

XLIV. Paragraful prim al legii decretează mai departe, că limba guvernării ţării în toate ramurile ei e cea maghiară. Şi acì trebue să constatăm, că limba română s'a folosit în Ardeal în toate ramurile guvernarii ţării, de sus până jos, pe baza egalei îndreptăţiri, cu limba maghiară şi germană. Dacă însă organelor centrale ale regimului ungar le este cu neputinţă a

www.dacoromanica.ro

întrebuinţà în toate afacerile lor toate limbile din Ungaria, apoi nu e cu neputinţa a concede, ca pe teritorul Ardealului, unde s'a putut fară dificultare să se întrebuinţeze cele trei limbi ale ţarii, acolo în toate ramurile administrative să se întrebuinţeze şi pe mai departe, şi a primì de acolo actele oficioase în ori care din acele trei limbi, fără a constrânge organele subalterne de acolo de a se face maşine traducătoare pentru comoditatea organelor centrale, pentrucă e şi de lipsă, ca organele centrale să afle genuinele postulate ale poporului, chiar în limba lui. Nu populaţiunea să înveţe limba organelor centrale, ci organele centrale au să cunoască limba poporului! Dacă suntem bine informaţi, apoi ştim, că la curia regească, unde vin acte procesuale în toate limbile patriei, instituţiunea de traduceri s'a aflat cu totul, nu numai netrebuincioasă, ci şi de prisos, pentrucă acolo se află o combinaţiune norocită de judecători, nu numai din toate naţionalităţile, dar şi din bărbaţi, cari fiecare cunosc mai multe limbi, şi lucrurile merg curent, fără nici o dificultate. Aplice-se aşa dară şi pe la ministeriile centrale asemenea bărbaţi din toate naţionalităţile, apoi dispoziţiunile cele restrângătoare de întrebuinţare a limbelor patriei din paragrafii 1, 2, 4, 5, 15, 16, 20, 23 şi 25 ai legii de naţionalitate, cari constrâng toate jurisdicţiunile politice, bisericeşti şi şcolare, cum şi alte corporaţiuni de naţionalitate nemaghiară, a întrebuinţà limba maghiară faţă cu organele superioare ale statului, ceeace în multe locuri e chiar şi imposibilitate, se vor arătà cu totul de prisos şi nejustificate, iar §-ul 6 n'ar aveà nici o lipsă de acea uşă deschisă pentru amploiaţii statului, de a întrebuinţà chiar şi faţă cu comunele, partidele şi persoanele private, după plăcere, sau cum zice legea, după putinţă, numai limba maghiară.

XLV. Restrângerile dreptului de limbă în administraţiunea justiţiei fac, ca Românii să-şi vadă chiar şi cauzele lor de drept privat periclitate. Trebue să repeţim şi acì aceea ce am premis mai sus, că dupăce limba română în Ardeal erà pe la toate judecătoriile din ţară egal îndreptăţità cu cea germană şi maghiară, iar judecătorii trebuiau să cunoască toate aceste trei limbi de ţară, — astăzi după legea de naţionalitate se respinge folosirea limbei române prin judecătorii din acele jurisdicţiuni, unde legea municipală şi comunală, cea restrângătoare prin voturile virile, face imposibilă reprezentarea Românilor măcar într'o cincime a corpului reprezentativ. De acì urmează, că Ro-

www.dacoromanica.ro

mânii din Ardeal, cari aveau dreptul de a se folosì de limba lor în toate jurisdicţiunile, astăzi ne mai având acest drept, şi nici judecători cunoscatori de limba lor, trebue să-şi hazardeze cauzele de drept pe moara plenipotenţiaţilor sau a talmacilor, cari nefiind constrânşi prin lege a depune censura din limba română, adeseori înţeleg partidele mai rau decât judecatorul, sau le întortochiaza înţelesul aşa, ca din aceea sa urmeze perderea dreptului şi ajungerea la sapa de lemn ori la furci, pe când pe de altă parte, prin §§-ii 7 şi 9 ai legii de naţionalitate, advocaţii români sunt opriţi să întrebuinţeze limba română, chiar şi dacă partidele, pentru siguranţa lor, apriat o pretind aceasta. Dacă cauzele procesuale sumare se pot pertractà şi luà la protocolul verbal şi în limba partidelor, şi ca atari pot aveà trecere prin toate instanţele, după cum am aratat mai sus, fară vre-o dificultate, apoi nu putem pricepe, pentruce sa nu poata aveà asemenea tratare şi trecere, în limba partidelor, şi acele cauze procesuale, la cari trebue să intervină advocaţii? Şi nu pricepem nici raţiunea §-ului 11, care prescrie ducerea cărţilor funduare în limba maghiară, când partidele au drept de a încheià în limba lor proprie toate acele acte şi documente de drept, ce se transcriu în cărţile funduare, şi când aceste carţi funduare nu sunt instituite pentru comoditatea oficianţilor, cari nu cunosc altă limbă decât cea maghiară, ci pentru siguranţa averii locuitorilor, cari au trebuinţă de a luà în tot momentul cunoştinţa şi convingere nemijlocită de cele ce se trec în acele cărţi. Că instituţiunea de talmaci şi translatori, prin care §-ul 12 al legii voì sa oblească dificultăţile meşteşugite ale legii, s'a arătat într'adevăr, nu numai nesigură şi netrebnică, dar şi de prisos, — am arătat mai sus. Şi apoi vai şi amar de dreptatea administrată prin tălmăcitori şi restălmăcitori!

XLVI. Nu putem însă trece cu vederea acea împrejurare tristă, că cu toate, că legea de naţionalitate concede un fel de drept de limbă foarte restrâns al partidelor faţa cu organele cele mai de jos ale administraţiunii publice în general, totuş organele oficioase, cari nu se ţin special de administraţiunea politică sau judiciară, cred că sunt scutite de aceste datorinţe de a respectà şi a întrebuinţà înseşi limba poporului. Cu deosebire organele financiare ale statului întrebuinţează numai exclusiv limba maghiară, până şi la prescrierile şi mandatele de solvire a contribuţiunilor directe şi indirecte şi a celorlalte

www.dacoromanica.ro

competenţe erariale, pe cari le cer şi le ridică nemijlocit dela toţi şi dela singuraticii locuitori, aşa, încât poporul, nepricepându-le, nu se poate orientà dupa ele, ca să le corespundă, sau fiind pe nedreptul încărcate, să reclame la timp, ci trebue, ori să peardă timp şi spese de călatorie zile întregi până la oraşele cele mai de aproape spre a cere pe bani deslusire dela bărbaţi pricepători de limbă, ca apoi dela aceştia să afle, ca într'aceea au trecut terminurile de reclamare şi de recurs, sau că atare recurs în limba maghiară pretinde spese şi mai mari, ori dacă nu vreà să se expună la atari spese de călătorie şi de recurs în limba statului, să aştepte acasă până va primì deslusirile necesare dela executorii, cari pentru încassarea datorinţei primitive şi a speselor de execuţiune îi vinde până şi bucătura cea mai de pe urmă dela gura copiilor. Intru adevăr! Celce crede că Românii pretind dreptul de limbă numai ca un obiect de lux, apoi coboare-se în oricare locuinţă a poporului şi lacramile ce le va aflà pe faţa acestuia îl va convinge, că nìci o sarcină publică nu-l apasă aşa de tare şi nu-l pot aduce mai sigur la sapa de lemn, ca sarcinile ce-i provin dela împedecarea folosinţei propriei sale limbi în afacerile lui faţă cu organele regimului de orice ram, fie acesta militar, financiar, de comunicaţie, de agricultură, industrie şi comerciu, de culte şi învăţamânt, ca şi de administraţiune politica şi judiciară.

XLVII. Dupace aşadară am constatat de ce mare însemnătate este dreptul de limbă, atât pentru siguranţa onoarei averii şi a vieţii fiecărui cetăţan al statului, cât şi pentru cultura poporului în genere, care singură poate garantà prosperitatea statului, nu va fi de lipsă a mai delucinà în special şi cauza învăţământului public din punctul de vedere al legii de naţionalitate. Totuş trebue să amintim măcar atâta, ca biserica fiind chemată de a promovà religiositatea şi moralitatea credincioşilor, chiar şi în interesul ordinei interne a statului, aceasta nu o poate împlinì dacă nu are ocaziunea şi mijloacele de a le plantà, începând dela tinerime, prin învăţământul şcolar. Recunoaştem, ca dacă a mulţămit pe Români vre-o lege, adusa în dieta Ungariei, apoi aceea e art. IX din 1868, întrucât el garantează autonomie bisericei naţionale a Românilor de confes. gr.-or. în toate trebile ei bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, şi asta împrejurare ne îndreptaţeşte a sperà, ca şi bisericei naţionale a Românilor de confesiunea gr.-cat. i-se va garantà asemenea au-

www.dacoromanica.ro

tonomie administrativă. Dar pe când art. IX din 1868 asigură autonomia trebilor noastre şcolare, pe atunci legea de naţionalitate şi legea şcolară face acea garanţă cu totul ilusorie. Noi recunoaştem dreptul de supraveghiare al statului asupra tuturor institutelor de învaţământ şi de cultură şi concedem, că statul, ca şi biserica, are nu numai dreptul, dar şi datorinţa de a ridică şi ajută şcoli şi alte asemenea institute de cultură şi de a introduce obligamentul de şcoală, — dar din toate acestea nu se poate deduce nici scuză puterea aceea discreţionară pe care legea şcolară a depus-o în mânile organelor regimului, spre a strâmtorà până la nimicire şcoalele şi institutele de cultură ridicate de comunele bisericeşti, ci ar trebuì mai vârtos să urmeze datorinţa lor de a le sprijinì şi dotà şi din partea lor din toate puterile. Dacă legislaţiunea Ungariei crede, că prin ridicarea de şcoli fără caracter confesional va puteà suprimà desvoltarea simţului de naţionalitate, apoi tare se înşala în calculii săi, pentrucă, lasă că toată acţiunea produce cu atât mai încordată reacţiune în direcţiune opusă, tocmai acţiunea intenţionată de legislaţiune, dacă ar reuşì, ar lăţì numai neconfesionalismul în tovărăşia internaţionalismului modern, care apoi negreşit ar alterà cu totul baza statului unguresc. Incidit in Scyllam qui vult evitare Carybdem.

XLVIII. Legea de naţionalitate, ce e drept, promite în §§-ii 17—19, că în acele şcolì elementare, pe cari statul le ridică prin ţinuturi, unde cetăţenii statului de orice naţionalitate locuesc mai compact, acestora să se dee ocaziune de a-şi învăţà şi propria lor limbă, apoi ca la institutele de categoria mijlocie şi mai înaltă, unde ocur mai multe limbi, să se ridice catedre de limbile şi literaturile respective, — dar tot aceşti paragrafi prescriu, că limba instrucţiunii în şcoalele elementare se determinează prin ministru (dacă vrea el, apoi e numai cea maghiara), iar în cele mijlocii şi superioare se exchide cu totul limba română, relegându-se la catedre benevole. Unde este aşadară dreptul de naţionalitate şi limbă în instrucţiunea publică? Legea crede, că a satisfăcut cerinţelor de limbă, când în §-ul 27 a luat deobligamentul asupra sa de a îngrijì, ca oficialii publici de prin ţinuturile locuite de naţionalităţi compacte să fie pe deplin versaţi în limba acestora, dar că statul nu vrea să aplice prin atari ţinuturi numai oficiali din respectivele naţionalităţi o spune iarăş în §. 27, însă în ce chip să se califice şi oficialii de altă

www.dacoromanica.ro

naţionalitate, şi cu deosebire cei de naţionalitate maghiară, cari la aplicare primesc partea leului, că au şi ei obligamentul legal de a luà procesele verbale şi a da rezoluţiuni în limba poporului, nu o spune, pentrucă acì a uitat, ori a voit să încunjure învaţământul obligator al limbei române pentru acei tineri, carì se pregatesc a fi organe mijlocitoare între stat şi popor. In fine, daca legislaţiunea a crezut, ca va puteà abstrage necesitatea imperativă a învăţământului obligator de limbile ţarii, când a hotărît în §-ul 19 al legii de naţionalitate numai limba maghiară ca limba a predarii învăţământului special pentru universitatea din Pesta, apoi tot ea ar puteà aveà acea consideraţiune, ce o cere înţelepciunea politica, faţă cu naţionalitatea română, ca cel puţin la universitatea din Cluj, ce se ridică în mijlocul Românilor, limba acestora să fie acolo paritetică cu cea maghiara.

XLIX. Dupace din cele premise se vede limpede, că Românii nicidecum nu se pot îndestulì cu deslegarea chestiunii de limbă prin art. 44 al legii de naţionalitate, trebue să constatam mai departe şi aceea, că de atributele dreptului de naţionalitate nu se ţine numai dreptul de limbă, ci şi alte interese, tot aşa de ezenţiale. Nu interesul singuraticilor aspiranţi la oficii publice, — pentruca astazi pânea cea mai amară e a oficianţilor de stat, — ci interesul poporului, care are mare lipsă de a pricepe cu încredere deplină pe oficialii statului şi aceştia pe el, — pretinde, ca sa ridicam postulatul pentru respectarea Românilor la împlinirea oficiilor publice. Câta însemnătate are şi chestiunea aceasta în vieaţa socială de stat se dovedeşte prin legislaţiunea Ardealului, care sute de ani măsura conferirea oficiilor publice după cumpăna cea mai riguroasă a celor trei naţiuni politice şi patru confesiuni recepte, şi asta nu fără cuvânt, pentrucă numai prin cumpăna aceasta se manifestă, nu numai garanţa egalei îndreptăţiri naţionale şi confesionale, dar şi a drepturilor speciale şi individuale ale poporaţiunii îndreptăţite. Legea de naţionalitate a Ungariei deşì recunoaşte această chestiune, în §. 27, o desleagă însă numai în mod negativ când zice, că la împlinirea oficiilor publice, naţionalitatea sau confesiunea ne mai fiind pedecă legala, în interesul poporaţiunii de diferite naţionalităţi se va luà consideraţiune şi la indivizii cualificaţi din respectivele naţionalităţi, însa numai «*după putinţă* ; iar că cât de relativă şi nesigură este garanţa acestei după pu-

www.dacoromanica.ro

tinţă» (lehetőleg), s'a văzut din urmări. Când a primit regimul prezent administraţiunea Ungariei şi a Transilvaniei, Românii aveau vre-o 12—15 şefi de jurisdicţiune, cari astăzi sunt reduşi la doi căpitani şi la doi comiţi-supremi, usque ad bene placitum, — apoi oficialii români, cari la administraţiunea politică şi judiciară aproape o terţialitate formau din personalul statului, astăzi, afară de vre-o două trei jurisdicţiuni, unde cu mare nevoe se mai ţin rămăşiţele de mai nainte, în celelalte jurisdicţiuni s'au măturat mai cu totul, parte prin alegerea făcută din partea virililor preponderanţi, parte prin denumirile ministeriale, făcute «după putinţă», — înlocuindu-se cu oficiali, cari ori nu pot, ori nu vreau să respecteze limba poporului. La reînvierea regimului de astăzi mai în toate ministeriile se denumiră şi câte unul ori doi oficiali mai înalţi de naţionalitate română, dar de atunci locurile vacante ale lor nu se mai împliniră, apoi ministerul finanţelor cu aparatul sau cel mare de oficiali centrali n'a voit să facă nici măcar atâta cât făceau celelalte ministerii, crezând, ca e destul dacă Românii concurg cu contribuirile de tot felul de dări, de ce să mai concurgă şi cu oficialii?! Apoi ca prin atare aparat, excludător de naţionalităţi, numai cu mare nevoe se poate strecură câte o denumire şi la posturile inferioare, e numai consecvenţa naturală a exclusivismului central. Sub atari auşpicii necesitatea e evidentă, că legea de naţionalitate are să dee garanţe mai pozitive decât «după putinţa» cea arbitrară.

L. Dacă legislaţiunea însaş trebue să constate în legea sa art. 44 din 1868 existenţa faptică a mai multor naţionalităţi în Ungaria, apoi trebue sa se recunoască şi individualitatea lor, prin urmare şi libertatea de a se manifestă în stat ca atari. Legea de naţionalitate însă în §-ul 26 restrânge această manifestaţiune numai la libertatea întrunirii în societăţi spre scopuri bisericeşti, şcolare şi ştiinţifice, nu însă şi spre scopuri publice politice. Atare drept îl poate manifestă numai naţionalitatea maghiară, care se unifică pe sine, ca naţiune politică a Ungariei, apoi naţiunea săsească din Ardeal, care, dupacum am arătat mai sus, se înfăţişează înaintea statului ca naţiune politică, atât prin universitatea naţiunii saxonice, cât şi prin şeful ei, care este comes al naţiunii săseşti. Cumcă atare manifestare a Românilor, prin o asociaţiune, într'o universitate naţională, cu şeful lor naţional în frunte, nu poate nicidecum prejudecà unităţii şi integrităţii statului ungar, am comprobat mai sus în mod destul

www.dacoromanica.ro

de evident; de aceea, acî mai adaogem numai atâta, că aceasta ar fi tocmai folosul statului ungar, care prin aceea ar câştigà un organ formal de comunicaţiune şi de înţelegere directă cu Românii, cari în izolaţiunea topografică-etnografică, care constrânge pe naţiunea română ca şi pe cea maghiară la o reciprocă sprijinire, nu poate fi de interes secundar pentru statul Ungariei. Apoi istoria ne arată, că statul Ungariei atunci erà mai tare, mai puternic şi mai în floare, când şefii deosebitelor naţionalităţi se grupau sub steagurile lor, sub conducerea steagului coroanei ungare, pe când înstrăinarea naţionalităţilor numai i-a îngustat marginile şi i-a slabit puterea internă.

LI. Cu toată aceasta doctrină istorică, durere, vedem că legislaţiunea Ungariei, necum sa satisfacă şi celor mai modeste postulate naţionale ale Românilor, dar îi strâmtoreşte şi în drepturile ce le asigură pe seama celorlalţi cetăţeni ai statului cu privire la participarea la dreptul de alegere şi de reprezentare. Nu mai recapitulam acele gravamine ce le-am desvoltat mai sus cu privire la modul şi forma în care s'a compilat legea electorala cuprinsă în art. II al dietei din Cluj dela 1848, ci trecând deadreptul la meritul acestei legi, ne provocăm numai la motivele destul de pe larg desfaşurate prin acei deputaţi dietali, cari în şedinţele cele din urmă ale sesiunii dietale trecute şi-au ridicat vocea în contra monstrului acestuia de restrângere şi răpire a dreptului celui mai constituţional. A conchemă o dietă, a uneia şi aceleiaş ţari, după două legi electorale, una a Ungariei, pe baza reprezentaţiunii poporului, marginita numai prin un cens amasurat unui pătrar de sesiune urbarială, alta pentru Ardeal, numai din cauza, că majoritatea locuitorilor e română, pe baza privilegiilor feudale ale celorlalte naţiuni aşanumite recepte, cu exchiderea Românilor, pe deoparte prin votul universal al nobililor şi prin latitudinea censului fictiv, ce da mâna cu votul universal, numai pentrucă aceste două clase de îndreptăţiţi cad cu prevalenţa pe locuitorii neromâni, iar pe de altă parte prin încarcarea ţăranilor neprivilegiaţi, cari sunt mai cu seama români, cu un cens pe care l-au calculat fabricatorii acestei legî electorale din dieta dela Cluj amăsurat contribuţiunii corăspunzatoare la doua sesiuni urbariale, ştiind bine, că legile urbariale ardelene nu permit atâta posesiune în mâna unui ţăran, şi în fine, prin împărţirea cea neproporţionata a cercurilor de alegere, pe deoparte oraşele cele privilegiate, cu câte doua-trei

www.dacoromanica.ro

mii de suflete, în majoritate neromână, cu deputaţi proprii, iar pe de altă parte jurisdicţiunile cele mari, cu câte doue sute mii de locuitori, în majoritate Români, numai cu câte o păreche de ablegaţi, exchizându-se totodată inteligenţa dela sate de dreptul alegerii cu care dealtcum la oraşe ea e investită: cine nu va vedeà din toate acestea, că legea electorală din Ardeal, care a produs atâta scandal şi în sesiunea dietală trecută, e numai aparat meşteşugit în contra Românilor ardeleni? Când legislaţiunea Ungariei a primit în art. de lege 43 din 1868 despre uniunea Ardealului cu Ungaria a posteriori şi articolul de lege II al dietei din Cluj, la reclamarea deputaţilor români s'a scuzat cu aceea, că legea electorală nu se poate modificà din incidentul altui obiect de lege, ci va aveà de grije să unifice şi legea electorală, când reviziunea acesteia se va pune la ordinea zilei. Insă cu această promisiune şi cu toată notiţa ce a trebuit să iee şi regimul de vătămarea cea mai nesuferibila de care s'au scârbit Românii ardeleni până într'atâta, încât mai bine preferiră a se retrage de pe terenul politic, decât să mai sufere o insultă atât de demonstrativă, — totuş regimul Ungariei află de consult, prin proiectul de reviziune al legii electorale pus pe masa dietei în ultimele zile ale sesiunii trecute, nu numai de a susţineà acea insultă asupra naţiunii române din Ardeal, ci dupăce ştie bine şi aceea, că Românii, cari fac 3/5 din poporaţiunea Ardealului, şi din cele 75 cercuri electorale ce cad pe Ardeal, dacă nu-i vor împedecà organele regimului, abià pot alege vre-o 10—12 deputaţi români, ca să pună coroană acelei legi electorale mai adaoge o excepţiune unică în felul ei, anume, pentru Făgăraş, nu în favoarea oraşului, pentrucă voind a-i face aceasta, l-ar fi putut învestì, ca cetate liberă, cu un cerc electoral separat, pentru sine, — dar deşì regimul nu o spune, ceeace ştie toată lumea, — numai la propunerea şi în favoarea unei persoane aspirante la candidatura de deputat, în detrimentul districtului întreg, şi cu indignaţiunea unei naţionalităţi de două milioane şi jumătate a coroanei Ungariei.

LII. Dar nu numai prin legea electorală pentru dietă, ci şi prin legea municipală şi comunală se află Românii nedreptăţiţi şi asupriţi în dreptul reprezentanţei constituţionale, văzând că aristocratismul feudal este tradus în instituţiunea voturilor virile a aristocraţiei băneşti, care acum usurpează toată puterea municipală şi comunală spre scopurile sale. Noi nu vrem să

www.dacoromanica.ro

exchidem clasa aceasta de oameni dela o corăspunzătoare participare la reprezentanţa municipală şi comunală, dar când vedem că această clasă şi acolo unde abià reprezintă o cincime, în multe locuri nici chiar o zecime, a greutăţilor publice, totuş pretinde să ocupe jumătate (în ezenţă însă majoritatea) din reprezentanţa municipală şi comunală, — suntem constrânşi de a ne ridică vocea totdeauna în contra unei dispoziţiuni legislative, căreia îi lipseşte cu totul baza dreptăţii şi a echităţii.

LIII. Deosebită atenţiune din partea Românilor şi sprijinire din partea puterii statului merită cauzele Românilor din fundul regiu, şi în special din scaunele române filiale ale Săliştei şi Tălmaciului, şi din ţinutul Branului, precum şi cauzele regimentului I românesc fost de graniţă, şi adecă cu atât mai vârtos, cu cât întreaga naţiune săsească s'a aliat în contra acestor Români şi a stabilit şi program naţional săsesc, la Mediaş, în 4—5 Maiu 1872, în asta privinţă, care program, atât în ce priveşte regularea municipală, ce se aşteaptă în dieta proximă, cât şi cauza Tălmaciu-Saliste-Bran, este un atac contra existenţei celor 250 mii Români din fundul regiu, de cătră cei 130—150 mii Saşi. Atât naţionalitatea Românilor, cât şi natura fundului regiu, care «diversitatem jurium escludit», nu sufere numiri în legi, ca: ţară şi municipiu «*săsesc*», universitate şi avere naţională «*săsască*» etc., nici esclusivitate de drepturi şi libertăţi şi privilegii numai pe partea naţiunii săseşti. Cu atât mai puţin se poate restrânge dreptul de reprezentaţiune al poporului din fundul regiu prin voturi virile, sau prin vre-un cens. Averea şi fondurile, pe cari le numesc Saşii «naţionale săseşti», la cari au contribuit mai numai Românii, sunt proprietatea întregului popor al fundului regiu, şi sunt destinate pentru şcoalele acestuia, fără deosebire de naţionalitate şi confesiune, chiar şi din orândueli mai înalte. De unde urmează, că şi la universitatea fundului regiu, care administrează aceste averi, trebue să se respecteze Românii în masură dreaptă. In legătură cu toate acestea stă cauza Săliste-Talmaciu-Bran. Pe când Saşii pe aceste ţinuturi impoporate, curat române, voesc să le exchidă dela fundul regiu, cu slăbirea elementului român, pretind pământurile şi regaliile acestor ţinuturi române, ca proprietate a naţiunei săseşti, menită pentru ridicarea culturii pangermane, şi adecă, toate acestea pe baza unui titlu inventat de urbarialitate. Aceasta cauză atinge o însemnată parte a fostului regiment I român de graniţă. In

www.dacoromanica.ro

privinţa acestor chestiuni, pentru a fi aici scurţi, îndrumam la memorandele scaunelor Sălişte-Talmaciu deja aşternute dietei Ungariei, în cari se desvoltă pe larg însemnatatea acestor cauze, şi a tuturor Românilor din fundul regiu. Asemenea neîndreptaţit se simte fostul regiment român de graniţă prin detragerea şi reţinerea acelor averi şi fonduri ale poporului sau, cari formeaza proprietatea acestuia, menită pentru progresul în cultură. Precum a satisfacut regimul în astă privinţa regimentului II român de graniţa (acum districtul Nasaudului), asemenea poate satisface şi regimentului prim. Că aceasta nu s'a întâmplat până acuma, poartă vina în mare parte amestecul naţiunei săseşti în aceasta cauza. Naţiunea română are a se îngrijî de interesele poporului ei, cum în întreg, aşa şi în părţile sale esenţiale, unde obvin interese comune şi factori însemnaţi pentru cultură şi prosperarea ei, caci corpul nu se va puteà desvoltà, dacă membrii lui slabesc.

LIV. Toate acestea mai sus înşirate şi motivate gravamine, cari au şi asupra celorlalte legi speciale ale ţării, şi mai cu seama asupra executării lor, înrâurinţă simţibila, ne constrâng să le aducem la cunoştinţa regimului şi a legislaţiunii ţarii spre vindecare. Şi fiindca nici naţiunea, ca atare, nu are dreptul să dee instrucţiune obligatoare pentru deputaţii dietali aleşi din sinul ei, nici acestia, cari dupa lege au libertatea convingerii subiective, nu sunt obligaţi sa primeasca atari instrucţiuni, ci numai datorinţa morala au de a sprijinì postulatele naţiunii lor: aşa Românii ardeleni, facând deosebire între cauza lor proprie şi între poziţiunea deputaţilor dietali, se vad totodată constrânşi, ca pe deoparte să prezinte gravaminele naţionale înaintea puterii de stat prin împuterniciţii şi trimişii proprii, ca în mod cuviincios să exopereze vindecarea lor, iar pe de altă parte sa recomande şi ablegaţilor dietali, ca şi din partea lor sa prezenteze aceste gravamine în casa legislativă, şi sa conlucre pentru împlinirea dreptelor postulate ale Românilor, cu acea expresa rezervă din partea naţiunii, ca întrucât deputaţii dietali vor contribuì pentru binele Românilor, acestia le vor fi recunoscători, iar întrucât, ori nu le va sta în putere, ori s'ar abate dela datorinţele naţionale, naţiunea română nu va luà evicţiune pentru faptele lor. Noi facem esenţială deosebire, de o parte între naţiunea română, ca atare, şi reprezentanţii sau mandatarii ei, de altă parte între aleşii deputaţi dietali de naţiona-

www.dacoromanica.ro

litate română. Acei mandatari aleşi şi împuterniciţi prin naţiune, în adunarile şi prin organele ei naţionale, reprezintă voinţa naţiunii, exprimată în adunare naţională, şi sunt strict legaţi de programa primită în adunare şi de mandatul ce li se dă, iar ablegaţii dietali sunt aleşii poporului, sau cercului respectiv de alegere, pe baza cutărei legi electorale, şi pot fi aleşi de către mai multe naţionalităţi. Ei deci reprezintă pe alegătorii lor, şi pot sprijini orice cauză, fără a fi legaţi de vre-o instrucţiune sau de vre-un mandat, ci sunt numai moralminte legaţi de programul naţiunei române, ca Români, şi întrucât ei vor lucrà conform aceluia, naţiunea eo ipso recunoaşte lucrările lor, altcum ei nu pot deobligà naţiunea. De acì urmează, că chestiunea alegerii şi participarea la alegeri din partea Românilor, pe baza legii sustătatoare, nu invoalvă cauză naţională, şi nu se poate confundà cu aceasta, şi nici nu poate să deroage ceva acesteia, ci acea participare poate şi trebue să se facă necondiţionat şi de către Români, în interesul lor, şi adecă, în împrejurările triste de faţă spre a susţineà mişcarea politică în poporul român, spre a legà pe alegătorii români de inteligenţa lor, spre a paralizà, încât se poate, stricăciunile ce pot obvenì cauzei naţionale din părţi contrare. Fiindcă în stat constituţional toate postulatele naţiunei în forma legală se pot decide şi aduce numai în parlament, de către deputaţii aleşi, apoi participarea la alegere este la Români necesară cu deosebire pentru acest scop, şi deputaţii români, mulţi puţini, vor fi ca Români moralminte datori a aduce aceste postulate şi a le sprijinì în dieta Ungariei, mai nainte de toate, fără însă ca prin alte afaceri ale lor, sau prin nesuccesul cauzei naţionale, să poată devenì această cauză periclitata, căci în cazul din urmă, naţiunea română este rezolută, ca şi până acum, aşa şi de acì înainte, a continuà lupta naţionala pe cale activă şi legală.

LV. Suntem de firma credinţă, că puterea statului, devenită acum în poziţiune normală, ceea ce-i face posibilă studiarea cauzei române cu atenţiune mai meritorie, dându-i-se şi prin expunerea aceasta informaţiuni mai detailate, — nu va fi neaplecată a satisface dreptelor dorinţe ale Românilor ardeleni, cu atât mai vârtos, cu cât şi acestia, văzând întimpinarea din partea ei, sunt gata a aplanà după putinţă calea de întâlnire.

LVI. Statul nu va puteà ignorà gravaminele şi postulatele unei poporaţiuni aşa de considerabile, cum sunt Românii de

www.dacoromanica.ro

sub coroana Ungariei, căreia totdeauna i-au fost credincioşi sprijinitori, dacă-şi aduce aminte, ca pot fi, şi sunt şi timpuri, în cari, având lipsă de sprijinul acestei naţiuni, sprijinul acesta să nu purceadă numai din datorinţă legală de supuşi, ci şi din entuziasmul recunoştinţei, şi mai mult din simţul unor membri îndestuliţi şi patrioţi ai statului comun.

Din toate aceste considerante recunoaştem, ca Românii ardeleni, adunaţi în conferenţa lor, au a conclude urmatoarele:

1. In cazul, că congresul s'ar ţineà înainte de alegeri, sa îndemne pe Românii îndreptaţiţi la alegere să participe la alegerea ablegaţilor pentru dieta convocată pe 1 Septemvrie a. c. şi să aleagă, după putinţă, pretutindenea de ablegaţi pe acei bărbaţi din sinul lor, cari atât prin experienţa lor politica, cât şi prin poziţiunea lor independentă, sunt apţi de a apară aceste gravamine şi postulate naţionale înaintea legislaţiunei; iar în caz că congresul se va ţineà după alegeri, să oblige moralminte pe deputaţii români să subştearnă în formă cuviincioasă, ca proiect de rezoluţiune, aceste gravamine în dietă, pe care proiect de rezoluţiune, tratându-l după formele prescrise de ordinea afacerilor dietale, să caute a-l aduce la valoare. Aceasta recomandare se face cu acea expresă rezerva, că întrucât vor aparà şi vor aduce la valoare aceste postulate, naţiunea le va fi recunoscatoare, iar încât nu, — naţiunea nu va luà evicţiune pentru faptele lor.

2. Conferenţa alege din sinul ei o deputaţiune ad hoc, statătoare din ambii mitropoliţi, ca conducatori, şi din 10—15 bărbaţi distinşi, cari în solidaritate au să prezenteze aceste gravamine şi postulate, atât domnitorului, în formă cuviincioasă de preaumilită rugare, cât şi ministerului, în formă de memorand, cu acea împuternicire, ca întrând în pertractare cu regimul şi cu capacităţile din dieta viitoare, să caute calea şi modul cel mai potrivit pentru vindecarea, şi respective pentru aducerea lor la valoare.

3. In fine conferenţa reîntregeşte comitetul permanent al naţiunei, pentru reprezentarea acesteia în toate cauzele ei, pe timpul când conferenţa generală nu e adunată.

Sibiiu, 7/19 Maiu 1872. Comitetul conferenţei naţionale române, ţinuta în Sibiiu la 5—6 Maiu a. c.» *)

*) Din *Telegraful Român* , anul 1872 Nr. 47—48.

www.dacoromanica.ro

Va fi bine să se ştie, că această amănunţită şi temeinică expunere a situaţiei politice dela 1872, făcută cu privire la Românii din Ardeal, a eşit din condeiul lui *Ioan cavaler de Puşcariu*, judecător la curtea de cassaţie, cel mai de încredere dintre bărbaţii grupaţi atunci în jurul Mitropolitului Andreiu baron de *Şaguna*.

Adunarea din Alba-Iulia.

În numele celor nemulţămiţi cu politica de activitate, decretată în conferenţa naţională română din Sibiiu, ţinută în 5 6 Maiu 1872, a fost convocată pe 27 Iunie 1872 o contra-conferenţă la Alba-Iulia. Convocarea s'a făcut din partea următorilor fruntaşi români: Dr Ioan *Raţiu*, Elie *Măcelariu* şi Mateiu *Nicola*, iar învitării au răspuns vre-o 200 inteligenţi români, din diferitele părţi ale Ardealului, locuite de Români.

A decurs această conferenţă între împrejurările următoare: La orele 10 cei veniţi la conferenţă sunt întruniţi în biserica gr.-or. din Alba-Iulia, şi Dr. Ioan *Raţiu*, în numele convocatorilor, deschide conferenţa, expunând pe scurt motivele cari au făcut necesară convocarea ei. La propunerea vicarului *Antonelli*, conferenţa alege apoi prezident pe Dr. Ioan *Raţiu*, care numeşte notari ai conferenţei pe urmatorii: Antonelli, Nicola, Dr. Răcuciu şi Horşia. Se întră în ordinea de zi.

Ia întâi cuvântul Elie *Măcelariu* şi propune, ca în consecinţă cu trecutul istoric al poporului român, conferenţa *să deà expresiune protocolară nestrămutatei ei credinţe şi alipiri către M. Sa împăratul şi regele şi către casa domnitoare*, pentru care poporul român a fost totdeauna gata să-şi jertfească sângele şi averea. Conferenţa primind propunerea, erumpe în sgomotoase aclamări la adresa domnitorului şi intonează imnul poporal».

Dr. Iosif *Hodoşiu* propune apoi, şi conferenţa trece la protocol, că naţiunea română nu are nici astăzi, cum n'a avut niciodată, intenţiuni ostile faţă de naţiunile surori din Ardeal: maghiară, secuiască şi săsască, ci pofteşte şi doreşte deplină frăţietate între naţiunea română şi între naţiunile conlocuitoare.

www.dacoromanica.ro

Tot *Dr. Iosif Hodoşiu* comunică conferenţei, că în sara premergătoare vre-o 30 40 fruntaşi s'au întrunit în conferenţă prealabilă, stabilind unele puncte de program, care să poată servì de bază la desbaterile conferenţei.

George *Bariţiu* ceteşte apoi aceste puncte de program, cari erau următoarele:

Conferenţa naţionala română, convocata de catra confraţii noştri Dr. Ioan *Raţiu*, Elie *Măcelariu* şi Mateiu *Nicola*, pe ziua de astăzi, luând de nou în deaproape consideraţiune acele raţiuni grave, cari au constrâns conferenţa ţinuta la Mercurea în Martie 1869, ca sa recomande alegătorilor Transilvaniei de naţionalitate românească abstinenţa totala dela urnele electorale, deschise pentru dieta Ungariei, a aflat de nou, ca în acest respect *situaţiunea nu s'a schimbat întru nimica*, prin urmare, că raţiunile cari ni-au impus abţinere la 1869, există şi pentru 1872;

de altă parte însa membrii acestei conferenţe au adus cu sine trista experienţa, ca chiar şi acei puţini alegatori români, pe câţi îi sufere legea cea vitrega a merge la urnele electorale, sunt expuşi de catră agenţii partidelor politice la cea mai periculoasa corupţiune, care ameninţa poporul cu crima morala pe generaţiuni înainte, şi aceasta singură consideraţiune a îndupleçat conferenţa de astazi a luà următoarele *concluze:*

1. Membrii acestei conferenţe îşi impun sie-şi obligaţiunea de a luà în mână chestiunea electorala prin toate cercurile electorale pe unde încă nu este prea târziu, şi a conduce pe alegatorii români la urnele electorale, însa numai în sensul programei noastre naţionale, cunoscute de toată lumea şi cu scop de a paralizà corupţiunea.

2. Membrii acestei conferenţe nu vor întrà în negoţiaţiuni şi învoeli, ori pacte electorale, cu nici o partida, care nu va fi adoptat şi susţinut programa naţiunei române transilvănene.

3. Membrii conferenţei vor susţineà şi ajutà reuşirea numai a acelor candidaţi, cari se vor obligà pe onoare şi în conştienţa lor, ca vor perseverà pe lânga programa naţionala şi o vor apărà barbateşte în toata vieaţa lor, prin urmare, că aleşi fiind, în calitatea lor de deputaţi nu vor participà la nici un fel de legislaţiune, până nu se va realizà programa naţională.

www.dacoromanica.ro

4. Membrii conferenței actuale așteaptă dela deputații, cari poate că vor fi aleși, ca ferindu-se de orice pas, care ar fi de natura de a compromite drepturile autonome ale marelui principat al Transilvaniei și libertatea națională a poporului român, mai vârtos să rămână perseverenți pe terenul deschis și dat națiunii întregi, prin urmare și lor, prin preaînaltele rescripte împărătești, și anume, din 21 Aprilie 1863 și din 15 Iunie 1863, cari sunt în mare parte emanațiuni ale diplomei leopoldine, — cari însă cuprind totodată cele mai solemne promisiuni împărătești, făcute în favoarea națiunii române și în urmarea repetitelor pretensiuni naționale».

Conferența decide, ca proiectul acesta de rezoluțiune să fie predat unei comisiuni spre studiare, cu îndrumarea, să vină cu propunere concretă în ședința de după ameazi. Membri în comisiune vin aleși următorii: George *Barițiu*, Axente *Severu*, Elie *Măcelariu*, Dr. Ioan *Rațiu*, Matei *Nicola*, vicarul *Antonelli*, Ladislau *Vaida*, Gavriil *Manu*, Elie *Vlasa*, Dr. Avram *Tincu*, Dr. Dim. *Răcuciu*, Dr. Iosif *Hodoșiu*, Dr. Ioan *Nemeșiu*, Mihail *Dobo*, profesorul I. M. *Moldovan* și Augustin *Horșa*.

Ședința primă se încheie.

Comisiunea s'a întrunit numai decât și a luat proiectul în desbatere. A fost recomandat spre primire din partea lui Mateiu *Nicola* și a lui Elie *Măcelariu*. Profesorul *I. M. Moldovan* a făcut însă propunere, ca Românii să nu iee parte la alegerile de deputați nici de astădată, ci să se țină de concluzul adunării naționale dela Mercurea. Asupra propunerii s'a pornit discuție animată. În cele din urmă, pusă la vot, propunerea profesorului *Moldovan* întrunește 7 voturi, iar contra ei se dau 9 voturi. A rămas deci în minoritate, primindu-se propunerea lui Dr. *Răcuciu*, că comisiunea se învoește *în principiu* cu participarea Românilor ardeleni la alegerile viitoare pentru dieta din Pesta, lăsând motivarea concluzului principiar, precum și delimitarea punctului, până unde are să meargă această activitate a Românilor ardeleni, pe după amiazi, căci erau deja oarele două.

www.dacoromanica.ro

La 3 oare comisiunea se întruneşte de nou. Dr. *Răcuciu* îşi motivează pe larg propunerea primită deja, şi propune în scris formularea ei, dupăcum urmează:

Conferenţa Românilor adunaţi astazi în Alba-Iulia, ţinând strâns la principiile egalităţii, frăţietaţii şi libertăţii, fără a căror observare nu se poate face progres şi pace, precum între diferitele clase ale uneia şi aceleiaş naţiuni, aşa nici între diferitele naţiuni, deşi recunoaşte, ca regimul de astazi, precum şi legile cari sunt efluxul voinţei sale nu observă, ci din contră, îi vatamă tare aceste principii, totuş, având în vedere, că solidaritatea tuturor Românilor de sub coroana Ungariei, şi în special a celor din Ardeal, a devenit necesitate absoluta, pe când scisiunea pericliteaza cele mai vitale interese şi aspiraţiuni drepte şi legale naţionale, — s'a înduplecat la urmatorul *conclus:*

1. Din propunerea comisiunii membrii acestei conferenţe îşi impun obligaţiunea, că vor rugà şi pe toată ceealalta inteligenţă româna, care astăzi nu s'a înfaţişat aici, de a luà în mână chestiuñea electorala pe unde încă nu este prea târziu, şi *a conduce pe alegătorii români la urna de alegere.*

2. Membrii conferenţei vor susţineà şi ajutà reuşirea numai a acelor candidaţi români, cari vor promite solemn, că dupa finirea alegerilor vor convocà o adunare, conferenţa sau congres general al Românilor din Transilvania, care adunare apoi va aveà a decide asupra ulterioarei procedari a Românilor din Ardeal .

Până la orele 5 şi jumătate s'a discutat asupra propunerii, fără a se ajunge la înţelegere. S'a convenit, ca deciderea să se lase în grija conferenţei. A fost deschisă deci şedinţa a doua a conferenţei, în care profesorul *I. M. Moldovan* îşi prezentează în scris propunerea *pentru decretarea pasivităţii.* Se naşte discuţie înfocată. Se suspendă şedinţa pe 10 minute, pentruca oamenii să se mai calmeze şi să se înţeleagă. După redeschidere se face puţină vorbă în jurul chestiei, şi apoi se ordină votarea. Majoritatea se declară pentru propunerea lui *I. M. Moldovan,* şi astfel conferenţa decretează: «*abţinere totală dela alegerea de deputaţi pentru dieta din Pesta, conform concluzului dela Mercurea*». Cu acestea conferenţa naţională română din Alba-Iulia a fost terminată.

www.dacoromanica.ro

Părerea lui L. Vaida.

De însemnătate este votul separat al lui *Ladislau Vaida*, dat în contra concluzelor luate. Erà următorul:

«Preaonorata conferenţă naţionala, în şedinţa sa ţinută astazi înainte de ameazi, exmiţând o comisiune spre a-şi da părerea asupra proiectului de deciziune cetit prin adânc stimatul domn George *Bariţiu*, m'a onorat şi pe mine cu preapreţuita sa încredere, binevoind a mă alege membru al acelei comisiuni.

Majoritatea comisiunii exmise a primit, cu puţine stramutări stilistice, acel proiect compus de domnul *Bariţiu*, în care se recomanda, ca Românii transilvăneni sa iee parte activă la alegerile ablegaţilor dietali, pe lânga respectarea cunoscutului program naţional, etc. etc., iar o minoritate a facut un alt proiect deosebit, prin care propune chiar abţinerea totală şi dela alegeri, adeca pasivitate absolută.

Din motivele mai la vale desfaşurate eu nu pot primì proiectul minorităţii, în acel înţeles cum e propus. A mea parere modesta mai mult se apropie de proiectul conceput de dl *Bariţiu*, adoptat de majoritatea comisiunii, dar nu consuna de tot nici cu acesta.

Mi-am ţinut deci de datorinţă a predà cu profund respect urmatorul meu *vot separat:*

Cred şi sunt pe deplin convins, că toţi suntem de acord, ca la facerea decisiunilor in această conferenţa trebue să băgam bine seama, ca acelea sa nu fie spre detrimentul cauzei noastre naţionale, ci spre promovarea aceleia, apoi ca acelea sa fie aşa, ca să putem aveà speranţă, ca vom fi în stare a le realizà în solidaritate, şi ca prin decisiunile noastre, încât se poate, sa nu punem pedeci în calea unei transacţiuni şi împaciuiri dorite, ce şi pentru naţiunea noastra e chestiune vitala. După parerea mea modestă, la proiectul majorităţii nu toate motivele sus atinse sunt din destul luate în consideraţiune, iar în proiectul minorităţii încă cu mult mai puţin.

Încep cu proiectul minoritaţii. În acesta ni-se recomanda pasivitate atât de absolută, încât nici la alegerea deputaţilor dietali să nu luam parte de fel. Eu nu mă pot alaturà la acest proiect, pentrucă din multe privinţe îl ţin de dăunos cauzei noastre naţionale. Îmi iau voe a spune ca din cari motive. Oare nu ar fi spre detrimentul cauzei noastre naţionale, daca nu am

www.dacoromanica.ro

puteà nici acum mijlocì între Românii transilvăneni în ţinuta politică o solidaritate, ca aşa apoi fraţi de un sânge şi de un interes comun sa nu mai fim desbinaţi şi împarţiţi şi pe viitor în doua tabere, adeca în a *activiştilor* şi a *pasiviştilor?*

Eu dela zelul naţional al defensorilor pasivitaţii chiar aşa presupun, că voesc binele naţiunei române, ca şi aceia, cari se ţin de proiectul majorităţii. Fara îndoială, nici unul nu se află între noi, care sa nu dorească solidaritatea, căci toţi trebue sa fim patrunşi de suprema necesitate, că avem, orì să fim toţi pasivişti, orì sa fim toţi activişti, dar nu e ertat sa lasăm mai mult taiată naţiunea aceasta în doua castre, ci trebue sa fim toţi întruniţi şi solidari. Dacă am primì însă pasivitatea, în înţelesul proiectat prin minoritatea comisiunei, atunci scopul nostru de a mijlocì în ţinuta noastra politică solidaritate de buna samă nu l-am puteà ajunge. Se ştie adeca, ca la 5 Maiu a. c. s'a ţinut în Sibiiu o conferenţă, care s'a declarat *pentru activitate*, întru atâta, ca la alegerile viitoare să luam parte activă.

Deşì după convingerea mea, deciziunea acelei conferenţe mici, statatoare numai din vre-o 35—40 membri, dintre cari puţini au fost trimişii ţinuturilor respective, ci cei mai mulţi au reprezentat numai persoana lor proprie, — nu s'a putut privì de obligatoare pentru întreaga românime din Transilvania, sunt multe semne, că o parte a Românilor totuş a primit deciziunea aceasta. Din ţinuturile cari au fost mai tare reprezentate în conferenţa sibiiană abià s'au înfaţişat aici la Alba-Iulia câţiva. Mai ca sigur putem să ştim, ca ceice ţin la deciziunea conferenţei din Sibiiu, bine sau rău, nu vor recunoaşte de obligatoare deciziunile noastre, dacă vor fi acelea chiar antipode celor sibiene.

E mai mult ca verosimil, că mai toţi Românii alegători din fundul regiu, apoi din cele două districte româneşti şi din Haţeg, vor participà la alegere. Ba chiar şi la noi, în cercul de jos al Cojocnei, alegătorii români sunt dejà angajaţi întru atâta, încât nu prea cred să se mai poata abţineà dela participarea la alegerile de deputat. Deci, dacă am primì pasivitatea absoluta şi după proiectul minorităţii am decide, ca Românii să nu iee parte la alegeri, se poate prevedeà sigur, că aceasta deciziune nu am puteà-o aduce la valoare, şi ca naţiunea noastra română ar ramâneà sfăşiată în doua părţi, spre marea slăbire şi daună a cauzei. Eu unul nu a-şi ţineà de consult a decide

www.dacoromanica.ro

ceva despre ce ştim înainte, că nu putem, întru adevăr, realizà, şi prin ce, necum să ajungem o ţintă politica solidară, am face prăpastia între noi şi mai afunda.

Apoi decizând noi acum ceva ce e nerealizabil, (caci e sigur, că nu putem efeptuì), oare nu am da prin aceasta antagonistilor noştri politici o arma spre a puteà dovedì, că iata, inteligenţa română a decis abţinere totală dela alegeri, dar între ei şi popor nu e nici o legatură, fiindca poporul în mare parte totuş a mers la urna? Şi facând noi nişte deciziuni, pe cari poporul ştim sigur că în mare parte nu le va observà, nu vom face oare prin aceasta un caz stricacios de precedenţa, prin care dedam şi obicinuim poporul a nu fi cu ascultare nici de altădata faţa de deciziunile conferenţelor noastre naţionale?

Dar ceice defendeaza proiectul minorităţii se servesc ca de un argument ponderos de aceea, că dacă va hotărî conferenţa participare la alegeri, nici aceasta nu o vom puteà aduce la valoare, fiindcă cei mai mulţi alegători români prin fel de fel de corteşiri şi corupţiuni vor fi siliţi a votà pentru candidaţii straini, dela cari a-i abţineà acum, când alegerile ne stau la uşă, nu ne mai este posibil. Dacă din momentele susatinse minoritatea comisiunei ar fi proiectat să ne abţinem dela alegeri numai în cercuri unde Românii alegatori sunt puţini, aceasta a-şi mai înţelege-o. Dar ca sa ne abţinem şi în atari cercuri, unde cea mai mare parte a alegătorilor e de naţiunea româna, aceasta nu o ţin nici decât motivata, fiindca lauda domnului, încât cunosc eu, românimea nu e încă aşa de coruptă, decăzuta şi lipsita de simţul naţional, ca daca în asemenea cercuri de alegere s'ar candidà nişte Români, cunoscuţi acolo, şi cunoscuţi înaintea naţiunei ca oameni de caracter ne patat, de naţionalişti şi de patrioţi zeloşi, să nu putem, pe lângă toate corteşirile contrare, barem pe cea mai mare parte a votizanţilor români să o ducem la urna pentru candidatul naţional, numai să aplicam o modalitate buna, şi apoi şi inteligenţa noastră respectivă sa-şi împlinească cu toata energia datorinţa sa. Sunt convins, că cu mult mai uşor vom puteà duce pe alegătorii romăni la urna candidaţilor noştri, decât a susţineà la alegeri cu efect o pasivitate absoluta.

Ce se va întâmplà însa, dacă noi nu vom pune candidaţi naţionali şi dacă vom lasà poporul român pe conducere străină? Oare nu vor votà toţi Românii atunci pentru candidaţii straini?

www.dacoromanica.ro

Şi oare nu vor fi între acestia unii şi de aceia, cari vor folosì apoi circumstanţa aceasta în contra noastra, spunând, că sunt aleşi chiar şi de Români, şi lucrând spre dauna naţiunei noastre? Şi oare, când ştim de buna sama, că deşì acum decretăm abţinere dela alegeri, în unele cercuri române totuş vor participà la alegere Românii, întreb: Când e mai mare posibilitatea, ca nimeni dintre acei deputaţi români nu va compromite prin ţinuta sa cauza naţionala, oare nu atunci când ori însaş conferenţa ar nominà candidaţii, ori barem ar da directiva alegătorilor, că pe lânga ce fel de condiţiuni sa aleaga? In toata privinţa e mai consult a nu lăsà poporul fară conducere şi a nu-l desvaţà de a ascultà de inteligenţa sa; şi dacă nu putem curmà raul de tot, barem a împedecà să încercam, încât ne este posibil.

Dela înaugurarea pasivitaţii în Mercurea au trecut trei anì. Cred ca şi onoraţii domni fraţi dela minoritate încă recunosc, ca pasivitatea aceea, deşì nu a fost chiar ficţiune, dar a fost totuş inerta, foarte puţin productiva, pe lângă toate, că atunci înca nu erà o atare schisma între noi, Românii transilvaneni, ceeace cu durere constatăm că existà astazi, şi totuş zău, puţin rezultat putem atribuì acelei pasivitaţi. Cu atât mai puţin efect putem deci aşteptà dela o atare pasivitate acum, când suntem sfaşiaţi în două castre. Deci, şi daca vom lasà neconsiderate toate motivele susînşirate, chiar în interesul efectuirii unei pasivităţi viguroase nu e consult, dupa părerea mea modestă, a decretà pasivitate cu reţinerea dela alegeri, deoarece ne-a învaţat experienţa de până acum pe deplin, că o atare pasivitate absolută duce la inerţie, nu numai în cauzele publice de stat, dar în genere şi în alte cauze naţionale. Mulţi dintre inteligenţii noştri nu pricep, sau pricep fals pasivitatea absolută. Apoi unora dintre aceia, cari o şi pricep, le da ocaziune binevenita de a puteà fi comozi în cauzele naţionale, leneşi, trândavi şi inerţi, sub cuvânt, că aceasta o pofteşte pasivitatea decretată. Din contră, nu se poate trage la îndoiala, că daca vom alege deputaţi naţionali, şi apoi un congres naţional, în care şi deputaţii ce se aleg ar luà parte, ar decretà pasivitate ulterioară, atunci prin deputaţii aleşi, ca prin reprezentanţii legali ai poporului, s'ar puteà da acestei pasivităţi în această formă o expresiune mai vizibilă, mai efectuoasă şi mai viguroasa. Din toate aceste motive, nu pot primì proiectul minoritaţii comisiunii.

www.dacoromanica.ro

Întorcându-mă acum la proiectul de rezoluţiune al majoritaţii comisiunei declar, că încât prin acela se recomanda, ca sa luăm parte activă la alegerile deputaţilor, pe lângă respectarea programului naţional, — eu în principiu îl părtinesc din toata inima, pentrucă precum am avut onoare a atinge în partea prima a acestui vot separat, şi dupa convingerea mea e cu mult mai corespunzator intereselor naţiunei române, decât proiectul minoritaţii, cu atât mai vârtos, ca daca ar decretă preaonorata conferenţa acum participarea la alegeri, atunci vom puteà aveà firma speranţă, ca o atare deciziune va fi acceptată de întreaga românime transilvana, şi aşa se va fi vindecat slabitoarea rană a lipsei de conţelegere, şi în viitor vom fi toţi împreunaţi în privinţa ţinutei politice, şi vom vedeà restaurată solidaritatea aşa de adânc dorita.

Sunt deci de acord în principiu cu majoritatea comisiunei. Nu sunt însa mulţamit cu toate punctele, cari se afla în acest proiect. Majoritatea comisiunei adecă, în loc sa se fi folosit în proiectul ei de o expresiune generala, bunăoară ca: «dela candidaţii români se aşteapta stricta susţinere şi observare a programului naţional , a întrat în punctuare mai detailata, dar totuş, poate ca pe lânga alte respecte chiar şi pentru scurţimea timpului, nu a facut un program întreg, (ceeace în tot cazul ar fi avut barem atâta folos real, că fiecare ar fi cunoscut din acela toate postulatele Românilor ardeleni), ci a punctuat în proiectul sau numai unele, ce e drept, esenţiale părţi ale programului naţional, accentuând în acela mai cu sama autonomia Transilvaniei şi continuitatea de drept cu privire la anul 1863.

Departe să fie de mine, ca să trag cât de puţin la îndoială acel adevar cunoscut de toată lumea, că Românii *doresc* autonomia Ardealului. Nici nu voiu fi chiar eu acela, care sa neg, cât de mare însemnatate atribueşte românimea legii despre inarticularea naţiunei române, redobândita dupa o lungă şi dioasă aşteptare de patru secoli. Afirm însă, că eu între prezentele împrejurări a-şi ţineà de o modalitate scopului nici decât corespunzătoare şi rău aleasă (chiar acum, când alegerile stau la uşă, fară ca noi să ne fi putut pregatì de timpuriu pentru acelea), a stà înainte cu un astfel de program. Pentruca prin o atare procedură, în loc să se ajute cauzei naţionale, se poate prevedeà sigur, că am sporì obstaculele contra cărora vom aveà sa luptăm, am îngreunà în mod însemnat reuşirea candi-

www.dacoromanica.ro

daților noștri la alegere, și am exoperà niște rezultate de tot contrare acelora, cari s'au țintit cu punctuarea de sub întrebare.

Se presupunem pe un moment, că onorata conferență ar acceptà proiectul de rezoluțiune al majorității comisiunei, fără nici o modificare, așa precum este acela formulat, și prin urmare ar decretà, că Românii cu ocaziunea alegerilor au să voteze numai pentru atari candidați, cari vor da un program respicat după indigetarea conținută în desmemoratul proiect. Intreb: oare ce ar rezultà din acela? Ar rezultà, că antagoniștii noștri politici, văzând acest program, ce e chiar antepod, chiar diametral opus față cu al lor, și dacă n'ar merge chiar până la atacarea a însaș libertății personalé a candidaților noștri, înjurându-i, ca susțin un program contrar legilor, — dar ar pune de bună seama înzecit mai multe pedeci alegerii candidaților naționali, și prin fel de fel de machinațiuni, corteșiri, ba casualminte chiar și prin punerea de contracandidați români, etc., căci ei, cari au cârma în mâna, sunt mai rutinați în afaceri electorale și se pot servì de mulți factori și mijloace, cari nouă ne lipsesc, — vor împedecà partea cea mai mare a alegătorilor români în a votà pentru candidatul nostru, și-i vor seduce a votà în favoarea altor candidați. Și asta le va și succede. Avem exemple în Ungaria, unde chiar și pe un candidat ca Alexandru *Mocsonyi* ei au avut puterea a-l face să cadă la alegere în mai multe cercuri electorale. Așa e mai mult ca verosimil, e un adevăr nerăsturnabil, că foarte puțini Români vor votà pentru candidații noștri de un atare program, și prin urmare, căzând în cele mai multe cercuri candidații naționali, chiar și acolo unde avem majoritate precumpănitoare, căderea va fi interpretată într'acolo, că Românii transilvăneni nu vor să știe nimic de un astfel de program, și că cele ce se cuprind în acela, nu sunt de loc postulatele națiunii române, ci numai ale unor agitatori.

Apoi precum am atins mai sus, cu aplicarea unei proceduri în sensul proiectului majorității, abià vom fi în stare să alegem 4—5 deputați, pe când servindu-ne de o modalitate mai corespunzătoare, și noi, inteligența, împlinindu-ne cu zel și energie datorința noastră, sunt convins, că pe lângă toate corteșirile și corupțiunile folosite din partea partidelor, și pe lângă toată vitregitatea legii electorale și scurțimea timpului de pregătire, vom puteà reușì încă cel puțin cu 12—13 deputați na-

www.dacoromanica.ro

ţionali, respective vom puteà, deşi nu de tot, dar în mare parte, mijlocì aceea, ca voturile alegătorilor naţionali să nu fie folosite în contra intereselor naţionale.

Dar mai este încă şi un alt motiv, după convingerea mea, foarte ponderos, care mă abţine de a primì fără modificare, în forma sa prezentă, proiectul majorităţii comisiunii. Dacă privim numai barem odată, însă cu deplină atenţiune, şi fără patimă şi sinamagire, mapa etnografica a Europei, asta unică privire este de ajuns, ca să ne convingem, că atât Românii, cât şi Maghiarii, sunt două naţiuni relativmente micuţe, puţin număroase, încunjurate din toate laturile de două elemente străine gigantice, cari îi ameninţa cu cutropire şi inundare totală. Prin urmare, raţionalminte nu putem negà, că fiind expuse amândouă naţiunile la tot asemenea pericole, identitatea intereselor lor comune îndeamnă, şi pe Maghiari şi pe Români, să pună odată la o parte jaluzia duşmănoasa de pâna acuma, să se nizuiască a apropià, a complanà diferinţele existente, şi să se ajute împrumutat unii pe alţii, pe calea progresului şi a consolidării, ca aşa întărindu-se, să fie în stare, spre conservarea individualităţii lor naţionale, cu puteri unite a pune stavilă mântuitoare în contra undei ameninţatoare a popoarelor celor gigantice. Şi totuş ce vedem? Vedem cam o asemenea manoperă între aceste doue naţiuni, cum ar fi aceea între doi fraţi, cari ar aveà să se apere în contra unei cete întregi, şi în loc să dee spate şi să se apere cu puteri unite, încep á se atacà şi a se slăbì unul pe altul.

A sosit timpul suprem, ca în interesul comun al acestor popoare să încete în fine continuarea acestei procedări funeste. Continuarea-i mai departe cu atât mai puţin s'ar puteà motivà, cu cât o complanare mulţămitoare a diferenţelor între Maghiari şi Români e realizabilă fără trunchiarea intregităţii statului şi fară periclitarea existenţei naţiunei maghiare. Singur numai supremaţia lor măestrită ar suferì scadere, nici decât însă interesele vitale. In acest stat poliglot, în care ne-a aşezat soartea, traim diferite naţionalitaţi lângă olaltă. O convieţuire de secoli număroşi a stabilit relaţiuni intime, interese şi legături între noi. A dorì sincer, ca fiecare dintre acestea să se simţească fericite şi mulţămite, la asta ne îndeamnă atât simţul de dreptate, cât şi respectul la binele patrieí comune. Dar deşì nu se poate trage la îndoială, ca toate aceste naţiuni conlocuitoare sunt legate re-

www.dacoromanica.ro

ciprocamente de olaltă prin interese multefarii şi foarte momentuoase, totuş după a mea părere, între toate acestea nu sunt alte două naţiuni, al căror interes vital să le demande chiar aşa de neîncunjurabil şi aşa de imperativ alipirea şi cea mai intimă înfrăţire sinceră către olaltă, precum de imperativ pretinde o astfel de legătură intimă comuniunea intereselor de conservare tocmai între Maghiari şi Români. Ar fi deci o ora binecuvântată de Dumnezeu, atât pentru naţiunea română, cât şi pentru cea maghiară, când s'ar puteà stabilì o complanare sinceră şi amicabilă a diferenţelor internaţionale.

Nu pot întrà aici afund într'o pertractare detailată a unor chestiuni aşa de momentuoase, ci mă restrâng a amintì pe scurt numai atâta, că prin mijlocirea unei împăciuiri escontentătoare, onorifică, cu Românii transilvăneni, Maghiarii nu numai pe Românii din Ardeal i-ar câştigà de amici sinceri, ci aceasta împăciuire, aşa zicând, ar aduce cu sine şi amiciţia frăţască a Românilor din Ungaria, ar dobândì simpatia şi sprijinirea tuturor Românilor din Austro-Ungaria, ba ar înlesnì foarte o înţelegere frăţască şi cu consângenii noştri din România. Şi zău, nu e posibil, ca Maghiarii, ei, cari recunosc înşişi, că stau izolaţi pe pământ, un soiu fără rudenie în toată lumea largă, să fie într'atâta orbiţi de imensa trufie naţională, ca să nu înţeleagă, că un atare sprijin puternic nici decât nu le poate fi indiferent, şi că ar fi un câştig de mare însemnătate pentru ei, dacă în Orient, România, ca un stat vecìn de 5 milioane locuitorì, ar schimbà relaţiunile sale de astăzi, în relaţiuni amicabile cu eì. Iar nouă, Românilor, unui popor sfăşiat politiceşte în trei imperii, şi rămas îndărăt (din vitregitatea trecutului şi parte chiar şì din vina noastră) în multe privinţe, nouă, cari aparţinem, ce e drept, la marea ginte latină, la o rassă culta şi cea mai numaroasă în Europa, dar de 17 secoli, de când divul Traian a descalecat aici cu strămoşii noştri, suntem mai de tot uitaţi de aceste rudenii îndepărtate şi abià numai de câţiva ani încoace suntem încâtva cunoscuţi de ele, ca consângeni, fără însa să putem contà la ajutorul lor (al lor, cari nu simţesc încă necezitatea imperativă nici de a se interesà de noi) mai mult, că cunoaşterea rudenităţii noastre ne insuflă oarecare securitate şi tărie morală, întreb: oare nouă, cari împreună cu Maghiarii stăm ca două insule în oceanul imens al slavismului şi al germanismului, poate să ne fie indiferentă o relaţiune sinceră amicabilă cu eì?!

www.dacoromanica.ro

Noi nu suntem atât de orbiţi de ţinerea aminte la suferinţele amare, ca să nu recunoaştem, că deşi nu dela alţii trebue să aşteptăm conservarea şi desvoltarea individualităţii noastre naţionale, ci ăsta depinde în prima linie dela vitalitatea şi energia însaş a noastră, cu care ne vom nizuì a mijlocì repedea noastră înaintare intelectuală, morală şi materială, creşterea junimei noastre în sens raţional practic, dar totodată şi naţional, — şi ne vom şi silì cu puteri înzecite a ne apropià cu paşi repezi de gradul civilizaţiunii popoarelor celor cu adevărat culte, — totuş încă nouă mult, foarte mult ne-ar folosì, dacă am puteà realizà cu Maghiarii o complanare bună a diferenţelor şi a stabilì relaţiuni într'adevăr amicabile şi binevoitoare între aceste două popoare, chemate şi altcum prin identitatea intereselor de conservare a se înfrăţì cu inimă sinceră.

Specialminte noi Românii transilvăneni şi ungureni, oare nu simţim că e o necesitate supremă, ca să se schimbe relaţiunile noastre cu Maghiarii aşa, încât să nu mai sufere interesele noastre vitale şi să nu mai fim siliţi şi în viitor a consumà timpul şi puterile noastre cele mai bune cu amărâtoare şi sterile frecări politice, ci delăturând pedecile, ce ne stau în calea desvoltării noastre naţionale, să putem înaintà şi să ne putem întărì cu receruta repezime? Şi oare putem trage la îndoială, că dacă ne-ar succede o atare împăciuire sinceră cu Ungurii, şi s'ar înlocuì relaţiunea existentă a Austro-Ungariei faţă cu România cu relaţiuni amicabile, în foarte mult s'ar promovà binele şi consolidarea şi a fraţilor noştri de dincolo de Carpaţi? Eu din parte-mi sunt convins despre aceasta, ba am firma speranţă, că rezultatele fericite ale unei complanări frăţeşti a Românilor cu Ungurii le-ar simţì chiar şi bieţii fraţii noştri din Bucovina, cari fiind şi mai tare expuşi pericolului absorbirii totale de alte elemente, au cea mai supremă lipsă de o sprijinire faptică binevoitoare. Necesitatea unei împăciuiri este deci evidentă şi nenegabilă. Barem de-am aveà mai multe semne, că Maghiarii încă o recunosc aceasta, pânăce încă nu e târziu, nici pentru ei, nicì pentru noi!

E în firea omenească, ca să credem uşor aceeace voim bucuros a vedeà realizat. Deci, deşi nu nutresc prea mare speranţă, dar nici nu am perdut-o încă de tot şi toată, că va venì timpul, când nu vom stà faţă cu ei ca contrari politici. Nu partea vătămată, ci ceealaltă are obligamentul să întindă întâi

www.dacoromanica.ro

mâna spre împăcare. Dela Unguri aşteptam deci paşul cel dintâi spre aceasta. Ei şi în calea legislaţiunii, iar întrucât din alte respecte politice una sau alta pe această cale nu ar fi de realizat, şi în calea administraţiunii, au osută de moduri de a puteà dovedì prin fapte, că voesc într'adevăr binele şi întărirea Românilor şi voesc a mijlocì prin acestea câştigarea încrederii naţiunii noastre. Iar nouă ne obvine, ca sa ne ferim de tot ce ar puteà cât de puţin compromite cauza noastră naţională, dar tot aşa să ne ferim a respinge mâna întinsă şi a pune pedeci superflue în calea unei complanari a diferenţelor noastre sub versante.

Eu deci şi din aceste consideraţiuni nu ţin de consult primirea proiectului de rezoluţiune al majorităţii comisiunii fără modificaţiune, pentrucă primindu-se acel proiect aşa precum este formulat, prin aceasta, deşì nu am face chiar de tot imposibilă o apropiere, dar e evident, că inde ab ovo am pune o gravă împedecare de prisos (da, de prisos, pentrucă aici fara predarea vre-unui drept s'ar puteà uşurà, încunjurà) în calea complanării, chiar atunci, când Maghiarii încep a arătà nişte semne,*) că sunt mai dispuşi decât până acum la o transacţiune împăciuitoare, şi pe când (dacă vor fi amândouă părţile negoţietoare pătrunse despre necesitatea imperativă şi foloasele foarte însemnate ale unei învoieli sincere, şi prin urmare fraţii Maghiari încă din acest momentuos punct de vedere, nu însă pentru dobândirea unui avantagiu momentan vor voì o pactare), dupa a mea părere modestă, precum am şì punctuat încâtva cu ocaziunea dietei clujene din 1865, nicidecât nu e absolut imposibil a înlocuì cele accentuate în proiectul desmemorat al majorităţii, de ex. şi legile respective din 1863, — cu atari legi şi instituţiuni noue, cari dacă mai este putere vitală în noi, precum cred că nici nu lipseşte, sunt în stare a asigurà pe deplin viitorul naţiunii române şi a delăturà toate pedecile din calea desvoltării şi întăririi naţiunii noastre.

*) Ei, dar aceasta ei o fac numai din interes, se va zice! Bine, dar ce se face în politică fără interes? Şi oare este vre-o îndoială mai statornică decât aceea, care se bazează pe interesul identic şi comun al ambelor părţi negoţietoare? Succede-va o complanare, — şi să dee bunul Dumnezeu ca să succeadă, — e bine, iar de nu, — asta ar fi, ce e drept, un rezultat destul de trist, dar ce vom perde a fi făcut proba? Am stà tot acolo unde stăm acuma, numai că am fi mai săraci cu o speranţă frumoasă.

L. V.

www.dacoromanica.ro

Dupăce, încât mi-au iertat împrejurările şi scurţimea timpului, deja am desfaşurat motivele mele din cari a-şi ţineà primirea proiectului minorităţii comisiunii de foarte dăunoasă cauzei noastre naţionale; dupăce am spus şi acele puncte de vedere, din cari nici proiectul majorităţii (pe care dealtcum în principiu îl părtinesc) nu-l ţin în forma sa prezentă de corăspunzător scopului, acum mi-se cuvine a spune şi propria mea opiniune modestă. Îmi iau voe deci cu profund respect a declarà, că după părerea mea, bazată pe argumentele acum înşirate, preaonorata conferenţă ar aveà, după un oarecare preambul, cam în sensul preambului din proiectul majorităţii a decretà pe scurt numaí următoarele:

Conferenţa naţională română recomandă, ca toţi alegătorii români din Transilvania să participe la alegerea deputaţilor dietali, dar voturile să şi-le dee numai pentru atari candidaţi români, de stare cât se poate de independentă, în al căror zel naţional, patriotism şi alte calităţi recerute dela un ablegat dietal, pot aveà deplină încredere şi cari candidaţi înainte de alegere vor da în scris un reversal de următorul cuprins:

Eu subscrisul, candidat al Românilor din cercul N. N. mă oblig sub cuvântul de onoare, că de voiu fi ales deputat dietal, în calitatea asta nu voiu face nici un pas până nu se va ţineà o conferenţă generală, sau congres naţional, compus pe baza alegerii din partea Românilor ardeleni, şi pânăcând conferenţa ori congresul nu va stabilì un program naţional. De programul care astfel se va stabilì mă oblig sărbătoreşte a mă ţineà strict, iar dacă cumva acel program nu ar consunà cu convingerile mele politice, atunci mă oblig a depune mandatul de deputat îndată, fără a fi făcut vre-o funcţiune ca atare.

Această modalitate de procedare am fost propus-o eu încă de mult şi într'o şedinţă a comitetului central naţional din comitatul Cojocnei, ţinută în Cluj, unde a şi fost acceptată, şi nici subcomitetele, nici foile noastre publice nu au avut nici o observare în contra ei. Această modalitate mă incumet a o recomandà şi preaonoratei conferenţe acum. După contestul acestui proiect al meu, candidatul român înainte de alegere se obligă în scris, că dacă va fi ales nu va face nici un pas în calitatea sa de deputat, ci va aşteptà defigerea programului naţional prin un congres compus pe baza alegerii, şi se va ţineà strict de programul astfel statorit, ori va abzice îndată.

www.dacoromanica.ro

Ca sa se oblige candidatul la stricta ţinere de programul naţional ce se va statorì, asta o ţin de o necesitate inevitabilă, fiindca numai aşa putem stabilì în procedarea deputaţilor noştri, cari vor fi aleşi, o ţinută coraspunzatoare intereselor naţiunii şi solidară.

Cumcă sa se deoblige chiar prin un reversal în scris, asta ce e drept, nu o ţin de absolut necesar, pentrucă se poate presupune, că candidaţii, ca oameni de onoare, vor ţineà parola data şi de nu vor da aceea chiar în scris. Dar am presupus-o, pentrucă aşa obligamentul lor va fi mai solemn şi mai clar, şi pentrucă eventualmente, pentru unii dintre eì ar puteà servì de un fel de povaţă. Apoi când în relaţiunile vieţii, în toate zilele vedem exemple, că încă şi în cauze relativ minuţioase se fac fel şi fel de scrisori de învoială, contracte, poliţe, reversale, etc. chiar şi între oamenii de omenie: nu pricep cum s'ar puteà simţì atins în susceptibilitatea sa măcar care candidat prin o atare precauţiune într'o cauză atât de momentuoasă. Poftirea dela candidaţi a unui atare obligament, şi încă înainte de alegere, e cu atât mai motivată, cu cât, dupa obiceiul comun, fiecare deputat rosteşte sau ceteşte programul sau, ca să-l auda alegătorii, că oare consună acela cu convingerile lor, ca să nu-l aleagă, daca nu consimte cu dânşii. Apoi acel program se publică (deci devine scris, ba chiar tipărit) în foile publice, ceeace e şi de lipsă, pentrucă după alegere nu mai putem cere un atare obligament şi după legi nici nu-i putem da vre-o instrucţiune.

Încât pentru ţinerea unui congres, asta o ţin cu atât mai de necesară, pentrucă pe semne noi aici nu vom compune un program detailat, ce vezi bine ar recere şi mai mult timp. Apoi pentrucă, deşì suntem în frumos număr adunaţi, dar totuş nu sunt reprezentate toate ţinuturile Ardealului. Ba ceì mai mulţi dintre noi reprezentam numai persoana noastră, şi aşa nicì n'am puteà fi destul de siguri, că de-am statorì un program întreg, oare fire-ar acela acceptat de întreaga naţiune?

Pentruca un congres să fie într'adevar coraspunzator recerinţelor, precum am amintit în proiectul meu, trebue să fie compus pe baza reprezentaţiunii poporului, prin alegere. Bunaoară ar conchemà Excelenţiile Lor domnii mitropoliţi români, pe baza unei efectuabile metode de alegere, în atare chip compusă, în conţelegere cu ceialalţi patru bărbaţi de încredere,

www.dacoromanica.ro

ca apoi acel congres să poata fi privit de adevărata reprezentaţiune a naţiunii române în Transilvania.

Deputaţii dietali ce se vor alege, chiar şi în cazul că nu ar fi aleşi pentru congres, ar fi de dorit să fie în acela toţi de faţă. Altmintrelea ar fi foarte cu scop, dacă chestiunea, că în ce mod să fie compus congresul, ar desbate-o pe calea publicaţii foile noastre naţionale.

Mai am să însemn, că din acel respect, ca congresul să nu precipiteze concluziunile sale din scurţimea timpului, aş dorì, ca acela după trebuinţa să ţina şi trei zile, şi că asta sa fie publicata în convocatorul respectiv.

După umilita mea opiniune, dacă preaonorata conferenţă ar primì modalitatea recomandata prin mine, o rezoluţiune în sensul proiectului meu ar susţineà poate încă şi mai tare şi cu mai multa precauţiune toate ce sunt adevărat folositoare în proiectul majoritaţii comisiunii, şi chiar aşa de puţin s'ar predà un drept; însa s'ar delaturà printr'ânsul tot ce este în proiectul majorităţii şì ce, precum am avut onoare a desfăşurà mai sus, ar puteà prin caderea candidaţilor români la alegere să dee ansa la interpretări sinistre, tot ce ne-ar mai mărì pedecile reuşirei cu alegerea candidaţilor români, sau ce numai ca o pedecă ar stà eventualminte în calea unei transacţiuni amicabile cu naţiunea maghiara.

Sunt convins, că dacă preaonorată conferenţă ar primì proiectul meu (adecă modalităţile recomandate de mine, cum ar fi de modificat proiectul majorităţii), atunci şi restaurarea solidarităţii cu mult mai uşor ne va succede. Prin modalitatea unei procedări în sensul de mine aratat şi proiectat, nici un deputat ales n'ar puteà prin ţinuta sa compromite cauza naţionala; şi chiar daca ar vrea, ceeace de altcum nici nu presupun, dar daca totuş ar face, în contra reversalului său, atunci a abuzat de încrederea alegătorilor sai, şi prin aceasta ar încetà eo ipso a mai fi privit de mandatarul adevarat al alegătorilor români. Deputaţii vor aşteptà acasă, pânăce congresul le va statorì programul. Dacă va hotărî congresul să meargă la dieta, vor merge, dacă nu, nu. Dar şi pânăce congresul va fi convocat, deputaţii, deşì nu ca atari, dar ca unii cari se bucură de încrederea poporului român, pot eventualminte face cu alţi barbaţi de încredere servicii bune naţiunii noastre, întrând în negocieri cu regimul şi cu conducătorii fruntaşi, spre a mijlocì o apropiere.

www.dacoromanica.ro

Aceste negocieri nu ar trebuì să se întrerupă curând, ci să se continue cu tenacitate vânjoasă, şi să meargă în concesiuni până la acele hotare, dela cari mai departe a merge onoarea naţională şi respectul intereselor vitale ale naţiunii nu ar mai permite.

Congresul ar fi de a se convocà atunci, când în aceste încercări de împăciuire amândouă părţile negoţietoare vor fi spus cuvântul lor din urmă. Din partea noastră congresul des memorat ar fi chemat apoi, ca după o desbatere serioasă să primească respectivele puncte de complanare, sau să facă reflexiuni negative, compunând şi programul despre ţinuta ulterioară a naţiunii şi a deputaţilor români.

După toate acestea vin acum a mulţămì de nou preaonoratei conferenţe naţionale pentru încrederea cu care m'a onorat, binevoind a mă alege între membrii comisiunii. Precum momentuositatea chestiunii, aşa şi acea împrejurare, că din cauza divergenţei opiniunii mele am fost constrâns a votà în contra atâtor fraţi preastimaţi, m'a deobligat a desfăşurà motivele mele mai pe larg, deşì totuş nu am putut tocmai aşa de pe larg, precum aş fi dorit. Declar, că precum stimez eu opiniunea, atât a minorităţii, cât şi a majorităţii, neavând nici cât de puţină îndoială, că acei mulţi onoraţi confraţi, cari o susţin, o fac aceasta după convingerea lor cea mai sinceră, — aşa şi eu mă ţin firm de opiniunea mea desfăşurată, şi mă rog, ca în tot cazul, aceea, ca un vot separat al meu, să se iee la protocol.

Alba-Iulia, 27 Iunie 1872. Cu profund respect: *Ladislau Vajda* m. p., membru al comisiunii exmise».*)

Activiştii răspund pasiviştilor.

Faţă cu cele întâmplate în Alba-Iulia, comitetul ad hoc din Sibiiu a ţinut să-şi precizeze punctul de vedere prin următorul manifest, adresat «*către naţiunea română*» din Transilvania:

«Spre a clarificà poziţiunea noastră faţă cu concluzul conferenţei naţionale din Alba-Iulia, dela 27 Iunie, ne adresăm către publicul român cu următoarele:

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1872 Nrii. 56—60.

www.dacoromanica.ro

Când am alergat la Sibiiu în conferenţa naţională din 5—6 Maiu, la care s'au învitat toţi Românii în formă corăspunzătoare scopului de către clubul naţional din Fagăraş, care reprezentează voinţa alor 80 mii de Români ai ţării Oltului, am fost de convingerea, ca acea învitare purcede din o necesitate imperativă, de care erau Românii din toate părţile ţării patrunşi, cari reclamau o asemenea adunare şi consultare, pânăcând erà încă timpul.

Când noi dela acea conferenţă, deşi mică, dar reprezentata prin distinşi inteligenţi din toate părţile ţării, — parte mare trimişi ai cluburilor naţionale, — am primit însărcinarea de a duce programul ei la îndeplinire, adecă de a lucrà pentru necondiţionata participare la alegerile dietale, şi în tot locul, unde este posibil, a se alege de ablegaţi Români devotaţi cauzei naţionale, apoi a iniţià convocarea unui congres naţional spre statorirea ţinutei politice ulterioare, — nu am cugetat a face cauză separatistică, nici n'am voit să ne facem singuri conducători ai naţiunii române şi ai cauzei ei, sau să exchidem pe alţii dela această rolă grea, ci patrunşi fiind de sfinţenia cauzei naţionale şi lăpădându-ne de orice ambiţiune şi interese personale, apoi perhorescând lucrările nesincere şi pe sub ascuns făcute, precum am declarat în actele noastre de până acuma, am nizuit numai a scoate naţiunea noastră din letargia pasivităţii, a o readuce la viaţa avută pe câmpul politic, a o îndemnà deocamdată, ca planurile deja înscenate de corumpere şi de seducere a alegătorilor români în castre străine să le întimpine cu rezoluţiune şi barbăţie, şi să nu şi mai cedeze ori tradeze în mâni neromâne terenul ce-l poate ocupà. Iar apoi după trecerea acestui viscol, în care ne aflam în momentul de faţă, în linişte şi după uzul vechiu, adoptat de întreaga naţiune română şi practizat dela anul 1848 pâna la anul 1863, să mijlocim reînvierea congresului naţional general, sa preparăm de timpuriu pe toţi connaţionalii pentru obiectele aceluia, împartăşindu-le starea cauzei Românilor până la anul cùrent, ca acì, în congres, iar nu în alt loc, să-şi statorească naţiunea programa sa pe viitor şi solidaritatea în procedare.

Actele noastre împărtăşite publicului până acum dovedesc din destul cele zise. Acest teren al activităţii s'a primit, putem spune, în toate părţile Ardealului locuite de Români. Mica divergenţă de păreri a fost numai aceea, că unele parţi doreau

www.dacoromanica.ro

congresul înainte de alegeri. După intenţiunile mitropoliţilor noştri naţionali aveà sa se satisfacă şi acelei dorinţe. Însă cerând mitropoliţii români voe dela regim, li-s'a răspuns, că *congresul se va puteà ţineà numai după săvârşirea alegerilor.*

De aici, se vede, au luat unii bărbaţi români ansă, ca să paralizeze cursul natural şi consecvent al lucrărilor acestui comitet şi sa aduca, cu voia, sau fară de voe, o nouă confuziune între Românii transilvăneni.

Nu înainte de alegeri, ci dupăce acestea s'au pus în curs, se conchiamă prin unele jurnale, sub considerante seducătoare la concluzele dela Mercurea, o conferenţa la Alba-Iulia pe 27 Iunie a. c. şi adecă de catra trei bărbaţi, dintre cari unul, împreună cu alţi patru pasivişti, în conferenţa din 5—6 Maiu a primit aceá parere, ca sa se facă toate pregătirile pentru alegeri, altul s'a declarat prin 22—23 Iunie în faţa Românilor din Cluj pentru activitate, iar al treilea s'a designat deja de deputat în Abrud. Şi cu toate, ca majoritatea inteligenţei care a compus comisiunea dela Alba-Iulia pregătitoare de concluzul acelei conferenţe a propus participarea la alegeri, care propunere s'a referat de corifeul pasivitaţii, totuş conferenţa, în care cele mai multe parţi ale ţării nu au fost reprezentate, cu o neînsemnata majoritate a conclus abţinere dela alegerile dietale!

Rezultatul momentan al acelei conferenţe naţionale este deci o *confuziune în mijlocul alegerilor*, este sciziunea naţiunei în doue tabere inimice, este deocamdata împedecarea solidarităţii.

Ce scop puteà aveà conchemarea acelei conferenţe? Daca *participarea la alegeri*, — pentru care toţi Românii erau preparaţi, şi cei mai mulţi rezoluţi, — atunci nu poate nimenea înţelege necezitatea acelei conferenţe, deoarece acest teren erà dejà preparat de noi, şi acei domni convocatori şi iniţiatori ai conferenţei, fiind sinceri conaţionali, trebuiau numai prin jurnalistica, sau în alt mod a-şi declarà franc părerile lor în asta direcţiune, iar nu să aducă pe Românii alegători acolo, ca să fie preparaţi de a-şi da voturile lor la ablegaţi neromâni.

Daca însa scopul a fost *pasivitatea»*, atunci nu pricepem de ce s'a mascat acest scop pe contul nostru şi al arhipăstorilor, că adecă, conferenţă naţională încă nu s'a conchemat», şi nu pricepem de ce nu s'a conchemat atare conferenţă la Alba-Iulia înca înainte de începutul alegerilor, şi cât de timpuriu,

www.dacoromanica.ro

înainte de pregătirile pentru alegeri, iar nu în cursul acestora, când prin un nou conclus de pasivitate confuziunea cea mare nu se mai puteà evità?! Ce erà pentru corifeii pasivităţii mai uşor şi mai onest, decât sau sa-şi apere concluzele lor dela Mercurea cu armele cele uzitate, sau să-şi descopere intenţiunea înca în conferenţa din 5 6 Maiu, unde au primit propunerea de a prepară pe poporul român pentru alegeri (nu ştim spre al cui scop!)?

Iar dacă prin conchemarea şi iniţiarea unei conferenţe s'a intenţionat poate numai a se da un revanj conferenţei din Sibiiu, şi doară de a desavuà comitetul ei, sau a se pune alţii de conducători ai naţiunii, — atunci o spunem, că de o parte preţul cu care erà a se ajunge acest scop, în sine nefast, adeca noua confuziune între Români, e prea mare, e prea greu şi nejustificabil, iar de altă parte noi înca de mult, şi în deosebi în manifestaţiunea noastră din 8 20 Maiu a. c. am declarat, că bucuros concedem conducerea cauzei naţionale la toţi cei chemaţi pentru aceasta, numai sciziunea să se ocolească între inteligenţa noastră .

Judece deci orice Român între intenţiunile, lucrările şi actele noastre şi între a acelora, cari au condus adunarea şi au produs concluzul dela Alba-Iulia din 27 Iunie. Cu toate acestea, noi nu ne admitem a degradà acel concluz, caci suntem gata să respectăm şi părerea contrară a fraţilor noştri, şi asemenea am fi dorit sa respectam şi conferenţa conaţionalilor noştri dela 27 Iunie. Dacă însă aceea, ori soartea Românilor a voit aşa, ca două concluze contrazicatoare, aduse în două conferenţe (numească-se ele şi particulare), sa desparta naţiunea în partide pronunţate, — apoi daca mai simte vre-un Român pentru concordie, pentru întrunirea tuturor partidelor, pentru solidaritatea naţionala, atunci cea mai imperativă necezitate se arata, ca să se efectueze dupa alegeri congresul naţional pe calea ce dejà e preparata, şi numai acel Român poate să fie în contra acestui congres, acestei conferenţe generale, care doreşte a vedeà şi mai departe naţiunea sa sfăşiată în partide inimice pronunţate.

Pâna atunci, şi în deosebi în decursul alegerilor, acest comitet, conştiu de chemarea sa, va lucrà fară obosire şi după puterile sale în direcţiunea de până acuma, şi din nou recomandă tuturor Românilor *a-şi înteţi toate puterile lor pentru*

www.dacoromanica.ro

alegerea de deputat român, unde aceasta se mai poate face, şi a nu cedà terenul lor altora. Şi aceasta o facem cu atât mai mult, cu cât ştim, că o parte prea însemnată din conferenţa dela Alba-Iulia a fost pentru părerea noastra, şi că în cauze aşa grave naţionale, o majoritate neînsemnată, care poate reprezentà numai parerea fixă din un ţinut, sau mult doue, nu poate şi nu vreà să aducă în pericol toate ţinuturile şi părţile ţării locuite de Români.

Românilor! Nu vă lăsaţi amăgiţi de ideile cele vane ale acelora, cari vor a face monopol din cauze naţionale, nu vă amăgiţi de răsbunarea vană a unora asupra conaţionalilor lor. Să nu vă amăgească nici preocupaţiuni confesionale, căci cauza naţională numai prin devotament curat, sincer şi nepătat se poate promovà spre bine.

In fine ne adresăm către orice Român şi-l provocam, ca şi până la congresul viitor să conlucre pentru promovarea cauzei naţionale şi să-şi manifeste fără rezervă opiniunile sale despre lucrările şi intenţiunile noastre, cât şi despre ale altora, şi în special provocăm toate cluburile noastre politice din ţinuturi spre a-şi manifestà părerile şi cu deosebire a se enuncià asupra materialului de program naţional publicat dejà din partea subscrisului comitet, a-şi face observaţiunile, modificările, sau adaosurile ce cugetă a servì spre completarea programului naţional ce se va stabilì în congres, fie în jurnale, fie pe calea corespondenţei, pentrucă noi condiţionăm reuşirea scopurilor noastre dela concursul tuturor, şi nu vom condamnà, nu vom desavuà, nu vom înegrì şi nu vom numì trădator nici pe celce ne combate lucrările noastre.

Deci, înainte cu Dumnezeu!

Sibiiu, 24 Iunie (5 Iulie) 1872. *Comitetul*».*)

Adresă către ambii Mitropoliţi.

Comitetul activiştilor a continuat a desvoltà activitate şi mai departe, neluând în seamă concluzele adunării naţionale din Alba-Iulia. In 10/22 Iulie 1872 a adresat Mitropolitului Andreiu baron de *Şaguna*, precum şi Mitropolitului din Blaj *Dr. Ioan Vancea*, câte o scrisoare de următorul cuprins:

*) Din „*Telegraful Român*“ anul 1872, Nrul 51.

www.dacoromanica.ro

«Excelenţă! Când acest comitet, spre îndeplinirea punctului 2 al programei conferenţei naţionale din 5—6 Maiu, adecă de a se stabilì o procedare solidară în ţinuta politică a Românilor din Transilvania prin un congres naţional, şi-a luat libertatea prin adresa din 7 Maiu a. c. a se rugà, să primiţi ambii mitropoliţi naţionali conducerea cauzei naţionale şi să luaţi iniţiativa pentru convocarea unei conferenţe generale, atunci am satisfăcut prin aceasta rugare dorinţei unei mare părţi a Românilor transilvăneni.

De atunci încoace s'a convins acest comitet, ca şi oricare Român, că aceea dorinţă este a tuturor Românilor, pentrucă după împărtăşirile făcute de cătră cluburile naţionale locale acestui comitet, după vocea jurnalelor române, şi după alte experienţe făcute, toţi Românii, fără deosebire de coloare politică, doresc solidaritatea şi înţelegerea comună într'un congres naţional. Deci, nu numai noi, ci putem zice că naţiunea întreagă vă chiamă pe Excelenţa Voastră să o întruniţi într'un congres, pentru stabilirea unei ţinute solidare.

Amintim deci cu atât mai cu mare bucurie, că Excelenţa Voastră a-ţi primit acea rugare a noastră, care s'a prefăcut în a tuturor Românilor din Transilvania, şi totodată a-ţi exoperat şi concesiunea înaltului regim, după care congresul are să se ţină după finirea alegerilor de deputaţi dietali, care deja s'a apropiat.

Deci până acum nu s'a ivit nici o pedecă în contra efectuirei congresului naţional, chiar nici prin conferenţa ţinută la Alba-Iulia în 27 Iunie a. c., care a atins numai chestiunea participării la alegerile dietale, indigetată în punctul prim al programei conferenţei Românilor transilvăneni din 5—6 Maiu. Ba tocmai acest incident apărut în mişcarea politică a Românilor a dovedit şi mai mare necezitate pentru un congres naţional, precum ne-am exprimat în manifestul nostru din 24 Iunie (5 Iulie) a. c.

In aşteptarea congresului, acest comitet, din partea sa, după promisiunea dată în apelul din 8/20 Iunie a. c. adresat publicului român, a elaborat un material despre cauzele şi postulatele Românilor, care (material) avem onoare a vi-l subşterne aici sub ·/., dupăce a fost publicat şi împărţit în toate părţile şi locurile, spre a prepară poporul român din Transilvania până la ţinerea congresului, fără a prejudecà noi prin acest op cât mai puţin altor păreri ale conaţionalilor noştri.

www.dacoromanica.ro

Cu aceste descoperiri ne grăbim a ne adresà către Excelenţa Voastră, văzând că alegerile dietale se apropie de sfârşit, şi conchemarea congresului se face urgenta.

Precum în prima noastra adresă, aşa şi acum lăsăm această conchemare, modalitatea, locul şi toate cele împreunate cu aceasta chestiune, la înţeleapta judecată a Excelenţei Voastre. Ne permitem însa a ne descoperì în privinţa modalităţii convocării o parere a noastră, neprejudecătoare, şi adeca, de a se convocà la congres:

1. Toţi foştii membri ai congreselor naţionale din 1861 şi 1863, şi pe lângă aceştia

2. a trimite fiecare jurisdicţiune politică prin clubul ei naţional câte 2—3 membri acreditaţi, în fine

3. a se învità şi deputaţii români ce vor fi aleşi pentru dietă, cugetând, ca aceasta modalitate de o parte ar aprobà bunaînţelegere ce domneà mai nainte în naţiune şi între conducatorii ei, ar exprimà încrederea în barbaţii, cari au promovat cauza naţională, şi în actele lor, — iar de altă parte ar aveà ocaziune a reprezentà naţiunea în congres, atât inteligenţa cea veche şi experta în cauzele naţionale, cât şi sucrescenţa cea nouă a ei. Sibiiu 10 22 Iulie 1872 . (Urmează subscrierile).*)

Către publicul român.

Acelaş comitet, ales din partea conferenţei naţionale din Sibiiu, a adresat publicului românesc următorul raport despre activitatea sa:

După o îndelungă aşteptare zadarnica, care se va justificà mai la vale, subsemnatul comitet al conferenţei naţionale, ţinuta în Sibiiu la 5—6 Maiu a. c., dupa deviza sa, de a nu ascunde afacerile sale în cauza naţiunei, se simte îndemnat a da publicului român următorul raport despre lucrările sale şi a-şi clarificà poziţiunea sa.

Este cunoscut, că comitetul acesta a primit sarcina de a pune în lucrare programul de activitate al susamintitei conferenţe, şi adeca: 1) a îndemnà pe Români să participe la alegerile dietale; 2) a mijlocì apoi prin mitropoliţii naţionali convocarea unui congres spre statorirea unui program naţional şi a solidarităţii.

*) Din „*Telegraful Român*“ anul 1872, Nrul 83.

www.dacoromanica.ro

Scopul ce l-am urmărit prin aceste acţiuni a fost deoparte apărarea drepturilor naţiunii şi a părţilor ei cu mijloace legale, iar de altă parte împăcarea intereselor şi pretensiunilor naţiunii române cu sistema domnitoare în stat, fiind noi convinşi, că numai această direcţiune politică poate să fie salutară pentru Români în timpul şi între împrejurările de faţă.

Atât tendinţele cât şi lucrările noastre se văd limpede din actele comitetului, publicate până acuma, şi anumit din protocolul conferenţei din 5—6 Maiu şi adresele îndreptate către ambii capi bisericeşti naţionali, din apelul acestui comitet din 15/27 Maiu, din hârtiile noastre îndreptate catră cluburile naţionale şi alte instrucţiuni către inteligenţă, din manifestaţiunile comitetului dela 8/20 Iunie şi dela 24 Iunie (5 Iulie) şi în fine din elaboratul comitetului «*despre cauza română la 1872*», ca material pentru un program naţional, pe care atât în jurnale, cât şi în broşuri l-am împărtăşit publicului român spre a-l prepară despre cauzele naţiunii pentru aşteptatul nostru congres naţional.

Cu toate acestea tendinţe bune şi lucrări neobosite, pe cari cu conştienţă curată şi liniştită le supunem judecăţii opiniunii publice şi a istoriei, şi pe lângă toate mijloacele noastre morale, caci de alte mijloace noi nu am dispus, totuş nu ne-am putut bucurà pâna astăzi de rezultatul dorit.

Pe la începutul alegerilor dietale cea mai mare parte de Români mai în toate cercurile electorale erà preparată şi declarata pentru activitate şi participare la alegeri.

Dupăce însă tocmai în decursul alegerilor o conferenţă conchemată de trei bărbaţi pe 27 Iunie a. c. la Alba-Iulia s'a pronunţat iaraş pentru rămânerea Românilor în pasivitate, se ştie pretutindenea, că au urmat printre alegătorii români astfel de confuziuni, cari au produs rezultate, de cari se ruşinează fiecare Român adevarat.

Înţelegând acest comitet, că pe lângă toate că din nou a fost decretată pasivitatea cu ocaziunea aceleî conferenţe, vre-o trei-patru bărbaţi, cari au fost şi sunt conducătorii ideii de pasivitate absolută, s'au întrunit într'o conferenţă privată la Blaj şi au întrat în nescari pertractări despre cauzele naţionale cu Ex. Sa dl ministru-preşedinte, inaltcăruia i-au aşternut şi un memorand, — am crezut şi am aşteptat, că acele lucrări se vor împărtăşì publicului român, ca acesta, cu toţi împreună, să ştie ce

www.dacoromanica.ro

să tratează despre el, şi noi să ne ştim orientă în afacerile noastre, ca nu cumva şi acì să apară colisiuni.

Dupăce despre toate acestea nimica nu a strabătut la lumina, şi voind acest comitet a paşì la îndeplinirea punctului 2 din programul conferenţei dela 5—6 Maiu, în privinţa congresului naţional, a carui ţinere erà deja conceasă de înaltul regim, comitetul în o şedinţă a sa a învitat şi pe onoratul domn *Elie Măcelariu*, ca pe un primconducător al pasivităţii şi membru al amintitei conferenţe dela Blaj, caruia i-s'a împărtăşit fraţeşte scopul comitetului şi a fost rugat a ne da deslusiri, că oare nu s'ar alterà convocarea congresului prin lucrările şi iniţiativa luată de cătră acei 3—4 bărbaţi la Blaj, ca să evităm orice conflict în cauzele naţiunii?!

Primind noi declaraţiuni mulţămitoare, că adeca congresul este de toţi dorit, şi lucrările conferenţei celor 3—4 bărbaţi ar fi afaceri mai mult private ale lor, nu a întârziat comitetul acesta a se adresà cu rugarea din 10 22 Iulie cătră ambii mitropoliţi naţionali, pentru convocarea congresului. Excel. Sa arhiepiscopul şi mitropolitul Andreiu baron de *Şaguna* primind rugarea ne-a împărtaşit, că fără amânare se va pune în conţelegere cu colegul său Excel. Sa mitropolitul Dr. Ioan Vancea, comunicându-i şi o modalitate despre compunerea congresului. Înalt acesta însă după scurt timp a răspuns, ca dupăce cursul trebilor naţionale la dorinţa mai înalta a luat altă direcţiune prealabilă, e de părerea, că încă nu a sosit timpul, pentruca să se concheme adunarea naţională preatinsă.

Am aşteptat deci, ca din partea acelor barbaţi, cari au întrat în aceste transacţiuni cu înaltul regim să fim noi, sau publicul român încunoştiinţat despre rezultate, spre a ne puteà orientà în ulteriorii noştri paşi, pe cari am aflat cu cale mai bine a-i amână, decât să se mai nască noue confuziuni şi neînţelegeri, căci cuprinsul amintitului memorial al celor 3—4 bărbaţi nici până astăzi nu ne este cunoscut.

In cele expuse până aici se justifică întârzierea noastră. Dar totodată de aici se va convinge fiecare Român adevărat, că poziţiunea acestui comitet a devenit atât de grea, încât el nu mai poate luà responsabilitatea asupra sa, pentru nereuşirea programului său.

Pe lângă aceea, că comitetul nu a slăbit din activitatea sa, precum nici pe viitor nu se va abate dela principiile sale, ci va

www.dacoromanica.ro

fi totdeauna gata a lucrà pentru realizarea lor, dacă naţiunea îl va rechemà şi inteligenţa româna îi va da concursul ei: totuş comitetul faţă de criticele şi tristele împrejurări în cari se află Românii, nu a lăsat din vedere niciodată acea precauţiune, ca să evite pe cât se poate orice nouă confuziune, nouă neînţelegere şi nouă stricăciune în cauzele naţionale, căci nu ambiţiunea în lucrările sale, ci cugetul curat de a conlucrà spre îmbunătăţirea sorţii poporului nostru, pe cât ne ajung puterile, iubirea de cauza naţionala şi sinceritatea cătră conaţionalii noştri ne-a predomnit pe noi.

Lăsăm deci să ne judece pe noi şi pe adversarii părerilor şi principiilor noastre naţiunea însaş.

Sibiiu, 19 27 Octomvrie 1872. Paul *Dunca* m. p., preşedinte. Dr. Ioan *Borcia* m. p., vicepreşedinte. Dr. Ilarion *Puşcariu* m. p., notar›.*)

Şi cu aceasta şi-a încheiat activitatea şi comitetul naţional al activiştilor, ales din partea adunării dela Sibiiu.

Proiect de împăcare.

Când s'a desbătut în dieta ţării, pe la finea ciclului din urmă parlamentar, proiectul de lege despre reformele electorale, nu numai deputaţii naţionalişti, români şi sârbi, ci şi cei mai de valoare bărbaţi din opoziţia maghiară au constatat şi vestejit cu asprime faptul, că proiectul de lege e îndreptat în prima linie în contra Românilor din Ardeal, cari tocmai prin acceptarea acestui proiect de lege îşi vor vedeà justificată politica lor de pasivitate, inaugurată la anul 1869. S'a accentuat din toate părţile atunci, că datorinţa guvernului ar fi să *atragă* pe Românii din Ardeal, şi prin împlinirea justelor lor pretensiuni să-i înduplece să între în parlamentul ţării, iar nu să le facă întrarea imposibilă, prin proiecte de lege, ca cel din întrebare. Aşa vorbise în dietă Irányi Daniel, Simonyi Ernő, şi alţi bărbaţi mari de pe atunci ai Maghiarilor.

Se poate, că sub presiunea vorbelor grele auzite în dietă, ori apoi în urma altor împrejurări şi din motive

*) Din *Telegraful Român*, anul 1872 Nr. 83.

www.dacoromanica.ro

dictate de interesele guvernului de atunci, prim-ministrul *Lonyay Menyhért* s'a adresat la începutul lunei Iunie 1872 — după încheierea sesiunii parlamentare — în mod confidenţial, mitropoliţilor români, cu rugarea, ca după ascultarea părerii mai multor bărbaţi fruntaşi ai Românilor din Ardeal să-i comunice în scris gravaminele şi dorinţele naţionalităţii române din Ardeal, căci guvernul are intenţiunea să facă o înţelegere oarecare cu Românii ardeleni. În urma acestei învitări, mitropolitul din Blaj, Dr. *Ioan Vancea*, cu George *Bariţiu*, Dr. Ioan *Raţiu* şi Elie *Măcelariu* împreună, au compus în 3 Iulie 1872 în Blaj şi au înaintat ministrului prezident, contelui *Lonyay Menyhért*, următorul memorand:

«Inaltul regim al Maiestăţii Sale împărateşti şi apostolice regeşti, inspirat de dorinţa nobilă de a vedeà şi naţiunea română îndestulata şi fericită, a binevoit a da subscrişilor placuta ocaziune de a-şi descoperì în acest respect opiniunile lor individuale, şi anume, a indigetà căile şi mijloacele, prin cari cred dânşii, că dacă s'ar realizà, ar fi în stare de a împaciuì spiritele, a restabilì încrederea reciproca şi a şterge efectele dureroase ale unui trecut nefericit.

Subscrişii salută această generoasă iniţiativă a regimului Maiestăţii Sale cu bucurie, şi o întimpina cu promptitudine atât mai mare, cu cât cred mai mult, că precum ei, aşa şi toţi ceialalţi locuitori de naţionalitate română din marele principat al Transilvaniei, sunt inspiraţi de aceeaş dorinţă leală şi fierbinte, de a vedeà complanate toate diferinţele şi delaturate cauzele, cari au produs şi mai produc profunda neîndestulare cu situaţiunea de faţă, şi cari fac, ca naţiunea română să fie îngrijită de viitorul ei în prezent, ca şi în epocele cele mai critice; şi pentruca cu atât mai curând să ne ajungem scopul ce ne-am propus, de a supune la cunoştinţa regimului Maiestăţii Sale acele căi şi mijloace, cari credem noi că ar fi de natura de a împăciuì şi îndestulà nefericita noastră naţiune, simţim necesitatea de a indigetà şi totodată a disipà unele neînţelegeri, ce ni-se par nouă că ar predominà şi ar produce de una şi de altă parte neîncredere şi suspiţiune.

S'a susţinut, precum ştim noi, la multe ocaziuni, ca naţiunea română nu ar voì să accepteze din partea sa art. de lege XII.

www.dacoromanica.ro

din 1867, adeca acel nou *pactum conventum*, acel nou drept fundamental de stat, prin care regatul unguresc îşi regulează relaţiunile sale de stat faţă cu ceealaltă parte a monarhiei. Dupa modesta noastră parere supoziţiunea aceasta nu are loc nici într'un respect. Nime pe lume nu a întrebat până astazi naţiunea română din Transilvania, nici ca pe o individualitate naţională, reprezentată în vre-un mod ori altul, şi nici ca pe o parte constitutivă în sistema marelui principat al Transilvaniei, dacă voeşte sau nu să accepteze şi ea această lege de stat? Pentrucă despre 9—10 deputaţi de naţionalitate română din Transilvania, cari au participat la dieta de încoronare a Ungariei între anii 1866 şi 1868, nu se va puteà susţineà niciodată, că ar fi fost expresiunea voinţei naţionale.

Mai nainte, câte la o ocaziune de asemenea natură, naţiunea română din Transilvania fusese întrebată de cătră regimul Maiestaţii Sale, atât prin mijlocirea unui congres naţional, ţinut în Aprilie 1863, cât şi prin dieta Transilvaniei. Ce e drept, Românii Transilvaniei s'au declarat cu acea ocaziune pentru *unitatea imperiului*, în sensul celor două acte mari de stat, din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februarie 1861, nici odată însa în sens absolutistic, ci totdeauna cu condiţiuni bine precizate de a se conservà individualitatea politică şi autonomă a marelui principat al Transilvaniei, cum şi de a se trece în legile fundamentale de stat condiţiuni sigure de existenţă naţională pentru Români.

Dupăce însă Maiestatea Sa imperiala şi regească, condusă de cele mai înalte interese de stat, crezù că acelea sunt mai bine asigurate cu sistema cuprinsă în art. XII, noi, din partea noastra, nu vedem nici o cauză, pentru care naţiunea română să nu primească acea sistemă şi sa nu voiasca a se conformà ei, îndatăce în cadrul aceleiaş va fi asigurată individualitatea ei naţională. Aşa dara nouă ni se pare, că din cauza legii fundamentale, cuprinsă în art. XII, nu ar fi nici o dificultate de a parvenì la scopul ce şi-a propus înaltul regim cu respect la naţiunea română.

A doua presupunere este, pe cât am aflat noi, că Românii din Transilvania ar tinde să pericliteze integritatea coroanei ungureşti. Această presupunere, pe cât se aude mai des, pe atâta e de vagă, încât noi nu ne putem reţineà, ca să nu o reducem la o simplă denunciaţiune falsă, calumnie inventată şi

www.dacoromanica.ro

repetită de atâteaori, de câteori naţiunea româna îşi reclama drepturile sale în patria comună. E un lucru foarte trist, dar prea uşor de explicat, că precum în alte parţi ale lumii, aşa şi în Transilvania, unele clase de oameni, dedate din vechi timpuri a domnì peste Români şi a-i călcà peste cerbice, cauta pretexte diverse spre a le impune iaraş jugul, sub un pretext ori altul, şi sub o formă ori alta. Dară nu este acesta mijlocul şi nu va fi nici odata, la nici un popor din lume, ajuns la cunoştinţa de sine, de a-l conservà în fidelitate catra stat şi tron. Nu calumnia şi nici persecuţiunile vor îndulcì şi atrage pe oameni cătră un stat, fie oricare!

Intre anii 1860—1863 înca s'au auzit denunţiaţiuni de natura celor atinse la locul acesta. Pe atunci însa regimul Maiestaţii Sale a zis: Stă la voinţa şi în puterea noastra de a satisface dorinţele Românilor, fără umbră de periclitare a statului, aşa, încât ei să-şi ţină de glorie şi ferìcire a fi şi a se numì concetăţeni ai acestui stat, a-şi varsà pungile şi sângele pentru conservarea şi înflorirea lui, şi a nu mai aveà alte aspiraţiuni în viaţa lor». Pe atunci regimul începuse a-şi împlinì promisiunile şi Românii a se simţì ceva mai fericiţi.

Cu chestiunea integrităţii coroanei ungureşti se aduce în legătură şi *uniunea Transilvaniei* cu Ungaria, cu adaosul însa, că naţiunea română din Transilvania o ar combate la toate ocaziunile.

Este prea adevărat, că nu numai inteligenţa româna, ci chiar poporul a protestat, la toate ocaziunile, în contra uniunei Transilvaniei cu Ungaria. Să fie însă bine constatat din toate actele câte au emanat în aceasta chestiune dela naţiunea română transilvană, începând din anul 1848 pâna în ziua de astăzi, că Românii nu au combătut nici odată uniunea *în principiu*, ci din contră, ei au recunoscut în toate timpurile acea uniune, care-şi are baza sa în legea fundamentală a Transilvaniei, adeca în *diploma leopoldină*. Ceeace însă nu voeşte naţiunea română şi nu a voit niciodată este, uniunea cea improvizată, forţată, necondiţionată, acea uniune, care este identica cu unificarea totală, fără nici un respect la miile de interese provinciale locale, cum am zice, excluziv *transilvane*, crescute, ori şi cum, din pământul ei în cursul mai multor veacuri, şi atât de mult complicate, încât regularea şi complanarea lor nu se poate realizà aiurea, decât numai în lăuntrul Transilvaniei, acì acasă,

www.dacoromanica.ro

în o dietă provinciala, pe viitor ca şi în trecut, în lungul period de 700 ani. Despre aceasta specie de fuziune ţin Românii aşa dara că este stricăcioasă, din mai multe puncte de vedere.

La locul acesta s'ar puteà pune întrebarea, ca dacă Românii transilvăneni au recunoscut totdeauna un fel de uniune a Transilvaniei cu Ungaria, şi dacă ei nu sunt străini de catră ea în principiu, pentruce nu au aratat nici odată modalitatea, condiţiunile sub cari ar fi aplecaţi a o adoptà?

La obiecţiunea aceasta răspunsul este aşa: *Românii nu au fost întrebaţi nici odată despre uniune,* ci în ciuda tuturor protestelor naţionale s'a facut totul «*de nobis sine nobis*». In anul 1863, când ar fi fost ocaziune de a participà la pertractarea acestei chestiuni, existenţa uniunei a fost negată chiar de regim. In anul 1865, când iaraş regimul a dat-o în desbaterea dietei din Cluj, votul Românilor, depus în Decemvrie pe masa dietei, prin mitropoliţi şi ceialalţi membri dietali de naţionalitate română, fu desconsiderat şi delăturat, ca şi la 1848.

Chiar şi dieta Ungariei din anul 1848 a prevăzut în art. VII §-ul 5 necesitatea de a se specificà condiţiunile uniunei, şi a presupus o convenţiune, sau contract de stat, între ambele aceste ţări, între limitele sancţiunei pragmatice. Numai urmare consecventă este deci, că nerespectarea acestor prevederi şi proclamarea precipitată a uniunei în dieta Transilvaniei a produs cele mai deplorabile efecte, cari pe lângă o prudenţă şi moderaţiune, dictată de natura lucrului şi de toate conjuncturile politice de atunci, s'ar fi putut evità foarte bine şi spre salutea tuturor.

Pe cât ne sunt nouă cunoscute părerile şi chiar convingerile predomnitoare ale Românilor din Transilvania, apoi ei în chestiunea uniunei văd o întrebare de viaţă şi de moarte pentru existenţa lor naţională, care îi şi ţine în grije şi temere perpetuă. Din această cauza ei nu înceată a pretinde formularea şi fixarea condiţiunilor uniunei, cum şi turnarea lor în o lege fundamentală de stat, care să-şi aibă valoarea sa pentru tot viitorul şi să rămână scutită şi apărată pentru totdeauna de orice fluctuaţiuni şi furtuni politice, mai apărată şi mai respectată de cum fusese chiar şi diploma leopoldină din 1791.

Prin lege fundamentală de stat, iar nu prin legi, ca să zicem aşa, *efemere,* cari astăzi se aduc, iar peste câţiva ani se delătură prin majorităţi tot efemere, cred Românii că-şi vor

www.dacoromanica.ro

puteà conservà şi scutì existenţa lor naţională, şi chiar existenţa şi înflorirea religiunei. In aceste convingeri ale ei naţiunea română din Transilvania fusese confirmată chiar şi prin preaînaltele promisiuni, făcute la repeţite ocaziuni, şi anume, prin actele de stat din 20 Octomvrie 1860, cum şi prin cele din 21 Aprilie—4 Maiu şi din 15 Iunie 1863.

Abstracţiune făcând de astădată dela alte condiţiuni ale uniunei, cari se reduc la ţara întreagă, ca atribute ale autonomiei, ne vom permite a enumărà la locul acesta numai acele condiţiuni, pe cari doresc Românii a le vedeà trecute şi asigurate în o lege fundamentală de stat. Acelea sunt

A) In respect politic:

1. Recunoaşterea limbei de limbă oficioasă, alăturea cu limba maghiară, în toate afacerile interne ale Transilvaniei, de orice natură ar fi acelea, în modul precum se recunoscuse aceea la anul 1863/64.

In partea cea mare a Transilvaniei funcţionarii au trebuinţă numai de două limbi, adecă de cea maghiară şi de cea română. După noi un funcţionar care nu e în stare a mai învăţà pe lângă limba maternă încă una din cele două limbi, nu merită a fi pus în funcţiune publică. Acest principiu se adoptase, şi în parte se şi aplicase, chiar şi sub sistema absolutistică, iar sub cea numită schmerlingiană s'a realizat cu cel mai bun succes. Din toate limbile câte se vorbesc în ţările coroanei ungureşti, limba română este, după judecata tuturor bărbaţilor competenţi, cea mai uşoară. Afară de aceasta, limba română stă îndată la locul al doilea după cea maghiară cu avuţia sa în literatură, şi face pe an ce merge progrese considerabile, în tot respectul, în literatură şi în ştiinţă. De unde urmează, că candidaţii pentru funcţiuni publice au ocaziune de ajuns spre a o învăţà, nu numai dela poporul cu care vin în contact, ci şi cu ajutorul gramaticei şi al lecturei de cărţi. Iar când această limbă s'ar propune şi în şcoalele gimnaziale maghiare, şi în cele germano-săseşti, precum se propune cea maghiară în gimnaziile româneşti, atunci învăţarea ei ar fi şi cu mai înlesnire, de exemplu, aşa cum se întâmplă în Belgia şi Elveţia cu limbile patriei, iar de câţiva ani încoace chiar şi în Bulgaria, cu limba turcească şi cea bulgară.

Este imposibil, ca milioanele de locuitori să înveţe o altă limbă dela câteva mii de funcţionari, ci acestia trebue să fie

www.dacoromanica.ro

obligaţi a învaţă limba poporului, din ale carui pungi îşi trag plăţile, pensiunile şi toate celelalte emolumente.

2. Impărţirea veche a Transilvaniei este una din cele mai abnorme în toată Europa, de unde şi provine o mulţime de inconveniente, lipsa de regularitate în administraţiune, şi conflicte nenumărate. Imparţirea se poate face aşa, ca cele trei elemente naţionale să fie respectate pe atâta, pe cât vor permite marile interese ale unei administraţiuni prompte. Necezitatea imperativă a unei împarţiri politice noua a ţarii în comitate, respective districte şi scaune, s'a recunoscut de repeţite ori de către dietele Transilvaniei, iar în dieta dela anul 1863 a venit anume formulata ca a cincea propoziţiune regească, care a şi fost pertractată în secţiuni.

3. Lege electorală nouă, conformă şi uniforma pentru toate clasele locuitorilor, adecă o lege din care sa lipsească orice privilegiu de clasa şi de caste, lucru care nu lipseşte din ambele legi electorale transilvane, adecă din cea dela 1791 şi din cea dela 1848. Ambele aceste legi au produs în tot timpul cea mai adâncă nemulţămire.

4. Aplicarea bărbaţilor de naţionalitate română la toate funcţiunile publice ale statului, câte cad sub denumire, fără alta favoare şi preferinţa, decât numai aceea pe care şi-o va câştigà fiecare individ prin calificaţiunea sa, prin meritele câştigate în vre-un serviciu şi prin cunoaşterea limbilor patriei.

B) In respect bisericesc:

5. Libertatea şi reciprocitatea deplină a religiunei Românilor în Transilvania.

6. Autonomia bisericei gr.-catolice, cu congrese bisericeşti provinciale şi diecezane.

7. Dotarea clerului român din tezaurul statului, sau din fonduri publice.

C) In respect la instrucţiunea publică:

8. Manuarea şi conducerea libera autonoma şi independentă de organele statului a şcoalelor elementare şi primare (normale), pe baza confesionalismului.

9. Aplicarea barbaţilor de naţionalitate română la universitatea din Cluj în numar paritetic.

10. Decretarea limbei române de limbă paritetică cu privire la propunerea studiilor şi ştiinţelor la aceeaş universitate.

www.dacoromanica.ro

11. Infiinţarea mai multor institute publice pentru Români cu limba română de propunere, şi anume, câteva gimnazii complete, unele şcoale reale, atât superioare, cât şi inferioare, şcoale agronomice, dintre cari una sa fie împreunată cu o şcoală de silvicultură, şi un institut pentru stiinţele montanistice, în unul din ţinuturile acomodate spre acest scop.

12. Subvenţiuni din tezaurul statului spre ajutorarea şcoalelor poporale scăpătate.

Acestea sunt punctele de mânecare, şi respective condiţiunile, despre cari credem noi, ca se pot luà ca bază a împăciuirii spiritelor şi a unei reconciliaţiuni durătoare. De altmintrelea rămâne cu totul la înţelepciunea înaltului regim, ca despre opiniunile noastre individuale sa-şi câştige convingere deplina prin convocarea unui congres naţional din tot cuprinsul Transilvaniei, care să fie compus aşa, încât să se poată zice cu tot dreptul, că este expresiunea voinţei naţionale.

Acest mod de informaţiune exactă despre dorinţele şi aspiraţiunile noastre ni se pare cu atât mai corect, cu cât l-am vazut aplicat de către regimul Maiestăţii Sale cu bun succes de repeţite ori, la alte ocaziuni, şi în alte timpuri. Pentrucă dacă la bărbaţii cei maturi ai naţiunei noastre nu le-a lipsit nici odată iubirea catră naţiunea lor, tocmai aşa nu le-a lipsit nici sincera voinţă de a se conformà cerinţelor mai înalte ale statului, şi a îndeplinì fără ezitare marile obligamente pe cari le avem toţi către acelaş.

Blaj, în 3 Iulie 1872. (Urmează subscrierile)».*)

Opiniunea publică română nu a primit în mod prea favorabil memorandul acesta al fruntaşilor poporului român din Ardeal, întâi, pentrucă vedeà în el o abatere însemnată dela politica inaugurată la 1848 din partea naţiunei române din Ardeal, al doilea, pentrucă prim-ministrul, contele *Lonyay*, nu erà omul în care să se poată încrede Românii din Ardeal. Despre felul cum a fost pusă la cale redactarea acestui proiect de împăcare, s'au dat din Blaj în numărul 85 al «Gazetei Transilvaniei» interesante lămuriri, exacte şi autentice, compuse după informaţiuni primite dela însuş mitropolitul *Vancea*. In reasumat cuprinsul lămuririlor e următorul:

*) Din ziarul „*Albina*“, anul 1874, Nr. 59.

www.dacoromanica.ro

.... Pe când comitetul român național, cel exmis de conferența din Sibiiu, și-a început corespondențele cu mitropoliții români și cu alți barbați conducători pentru convocarea unui congres, atunci *Vancea*, arhiepiscopul din Blaj, a primit o depeșă dela ministrul-președinte, care călătoreà spre Cluj, în care se rugà, ca pentru cauze politice sa vină la Cluj. Mitropolitul a urmat îndată. Intâlnindu-se cu *Lonyay*, multe a vorbit despre cauza româna națională, și despre alegerile ce stau la prag, și așa se vede, ca contele *Lonyay* a aflat îndreptățite dorințele Românilor, fiindca a făcut mitropolitului propunerea, ca în conțelegere cu mitropolitul din Sibiiu, baronul *Șaguna*, să convoace pe cei trei cunoscuți barbați pasiviști (Barițiu, Macelariu și Dr. Rațiu) la o conferență mai îngusta, consultându-se despre cauzele Românilor, ca sa formuleze dorințele mai de frunte, pe cari în forma unui memorand să le subștearna ministrului-președinte, acesta declarându-se gata a complanà diferențele.

Inițiativa ministrului-președinte pentru descurcarea cauzelor naționale ale Românilor din Transilvania a deșteptat mare bucurie în inima mitropolitului *Vancea*. Indată a scris mitropolitului *Șaguna*, ca cauza Românilor s'a întors spre bine, și că a ajuns timpul de a profità de ocaziune pentru vindecarea gravaminelor române. A poftit deci pe *Șaguna* sa nu pregete a se înfățișà la conferența mai îngustă în Blaj, pe ziua de 29 Iunie.

Șaguna a rămas însa rezervat. Nu s'a încrezut speranțelor sancvinice ale arhiepiscopului *Vancea*, nou în arena politica. Procesul verbal particular și întreaga pășire ce a avut loc între Vancea și ministrul-președinte nu i-a fost la gust, și de aceea el i-a trimis acel raspuns, că deoarece starea sanatații nu-i permite a se înfățișà la conferența mai îngustă din 29 Iunie în Blaj, probabil va delegà pe *Popea* de reprezentant al sau. Iar Barițiu, Măcelariu și Dr. Rațiu, acești pasiviști renumiți, au promis că se vor prezentà în persoana.

Conferența mai îngusta din 29 Iunie s'a ținut, dar mitropolitul din Sibiiu și respective suplentul său a lipsit. *Șaguna*, în butul promisiunii sale, n'a fost reprezentat acolo. Cei patru barbați consultanți au scarmanat lucrul în sus și în jos, au desbătut și deliberat cauzele române, iar statoririle facute, chestiunile mai importante ale poporului român, precum: autonomia Ardealului, paritatea limbei române, și alte asemenea postulate,

www.dacoromanica.ro

le-au înşirat într'un memorand, pe care îndată l-au subşternut ministrului-preşedinte, unde până astăzi se află.

Târziu după aceasta *Şaguna*, ca şi cum nu s'ar fi întâmplat nimica, trimite o hârtie către *Vancea* pentru convocarea unui congres naţional. Dar *Vancea* îi răspunde, că mişcarea în acea parte (direcţie) nu este posibilă, după̆ce negoţiaţiunile începute cu ministrul-preşedinte stau în calea convocării congresului. Trebue deci să se aştepte răspunsul ministrului-preşedinte la memorandul ce i-s'a prezentat».*)

Răspuns însă nu a mai venit dela ministrul-preşedinte *Lonyay*, care nu peste mult a trebuit să cedeze locul altuia, şi astfel intenţiunile sale, dealtcum nu destul de sincere şi de serioase, cu privire la împăcarea cu Românii din Ardeal, au rămas nerealizate, iar Românii din Ardeal au câştigat o nouă experienţă şi o nouă convingere, că nu pot şi nu au să se încreadă în nime.

În privinţa aceasta ziarul «*Albina*» din Budapesta scrià în numărul 59 din anul 1874, când a publicat memorandul, următoarele:

«Noi... dela începutul anului 1872 până în Iulie şi August al aceluiaş an mereu am avizat şi am arătat prin date pozitive, că domnul *M. Lonyay* faţă de popoare urmăreşte o politică de *şarlatan*, de *păcăleală*. Memorandul pe care-l publicăm dovedeşte în mod eclatant, că chiar cea mai bună inteligenţă a noastră din Ardeal, mai multă aplecare şi simţ de încredere a avut pentru vorbele goale ale unui străin decât pentru vocea inimei, experienţei, datelor şi argumentelor unui frate al lor, cu trup cu suflet devotat cauzei lor. Pentrucă deşi memorandul nu cuprinde gravele concesiuni şi promisiuni ce s'au fost răspândit despre cuprinsul său, nu cuprinde decât argumentele şi postulatele comune naţionale, — totuş în fiinţa sa este un document prea eclatant de o *oarbă rătăcire şi amăgire*, şi nici nu poate aveà pentru viitor altă valoare, decât a servì ca exemplu viu, cum ne păcălesc viclenii de domni mari chiar pe cei mai ilustri bărbaţi ai noştri, când aceştia nu sunt destul de păţiţi şi destul de precauţi»...

Fapt e, că memorandul a rămas, poatecă cetit, poatecă necetit, în buzunarele iniţiatorului acţiunei de îm-

*) Din ziarul «*Albina*», anul 1872 Nr. 90.

www.dacoromanica.ro

păciuire, ale primministrului *Lonyay Menyhért*, care în curând a căzut dela putere şi cu el a dispărut şi intenţiunea de a face pace cu Românii din Ardeal, intenţiune care, — cum am spus, — poatecă din capul locului nu erà serioasă şi nici sinceră.

Alex. Mocsonyi cătră alegătorii săi.

Cu datul de 12 Iunie 1872 *Alexandru Mocsonyi* a adresat alegătorilor români din cercul electoral al Lugojului următoarea scrisoare deschisă:

«Mult stimaţii mei! Cu sincer simţ de bucurie am primit onorifica provocare ce mi-aţi adresat din conferenţa partidei naţionale române, ţinută în 9 a lunei c. pentru de a primì iarăş candidatura în acest cerc cu ocaziunea alegerilor dietale ce ne stau înainte. Cu atât mai viu regret, că prin un morb de mai multe săptămâni sunt împedecat a mă înfăţişà, cum aş fi dorit, în mijlocul vostru. Iertaţi deci să-mi exprim prin scrisoarea aceasta mulţămita mea adâncă pentru simpatiile şi încrederea atât de preţioasa ce mi-aţi dovedit-o de nou, şi să declar totodată, că-mi ţin de datorinţă a primì candidatura, sub stindardul partidei naţionale. Sub acest stindard, pe care se află deviza: egala îndreptăţire naţională, între marginile integrităţii politice teritoriale ale ţării, progres în spiritul democraţiei adevărate, — sub acest stindard zic, voiu luptà şi mai departe.

Partida naţională ţinteşte la realizarea acestor idei pe calea constituţională, cu mijloace legale. Nu vrea ea nici a împarţì ţara, nici a ajunge scopurile sale prin sguduiri cu forţa. Ea tinde a-şi validità dorinţele pe cale pacinică, dar aceasta cu toată energia şi seriositatea.

Acestea sunt ideile fundamentale ale acelui program, pe care partida noastră încă în anul 1869 în Timişoara, într'o conferenţă generala l-a stabilit, şi pe care conferenţa generală ţinută în 9 Maiu a. c. în Arad, cu câteva puncte şi neezenţiale modificări l-a acceptat, şi ale cărui detailuri, stimaţilor alegatori, vă sunt mult mai bine cunoscute, decât să mai fie de lipsa a le repeţì la acest loc.

Când partida noastră lucră astfel, ea exerciază un drept, care în ţările constituţionale compete fiecărui cetăţean. Dar ea împlineşte totodată şi o datorinţă serioasă faţă de patrie, străduindu-se a-i da o bază, pe care singură este posibilă o des-

www.dacoromanica.ro

voltare sănătoasă. Şi totuş din partea mai multora dintre contrarii noştri s'au ridicat şi se ridică încă şi astăzi acuzări grave în contra partidei noastre. Aceştia, vătamând prima regula a fiecărei lupte oneste, se simt îndemnaţi, nu numai a trage la îndoiala, ci chiar a suspiţionà intenţiunile, cu toata francheţa şi onestitatea declarate, ale unei partide întregi, ba a suspiţionà chiar şi sentimentele patriotice ale poporaţiunilor întregi. Partida naţionala, întru interesul adevărului, al cauzei bune şi al acelor concetaţeni ai noştri, pe cari contrarii noştri prin astfel de mijloace i-ar puteà seduce, de repetiteori şi la diferite ocaziuni a respins aceste asemenea insinuaţiuni, ca nişte calomnii nedemne. Daca contrarii noştri totuş nu se pot oprì de a atacà tendinţele noastre patriotice cu astfel de arme neiertate, în cazul acesta, şi până atunci pâna aceste vor fi de tot tocite, nu ne rămâne alta, decât a le îndurà cu acea pacienţă, pe care o tragem din conştienţa intenţiunii curate şi din firma încredere, ca succesul mai curând sau mai târziu, dar desigur va urmà.

Nu ştiu, oare aceia, cari recurg la atari suspiţionări faţă de noi, o fac aceasta, deşì doară greşind, totuş din convingere, sau se folosesc de aceasta, deşì convinşi de contrarul, din adins, ca de niscari mijloace eficace, pentru promovarea scopurilor lor de partidă. Cazul din urma nu-l pot presupune. Nu-i ţin pe bărbaţii dela guvern, al caror patriotism nu ne este iertat a-l trage la îndoiala, nu-i ţin capabili de aceasta. Nu ţin de posibil, că în Ungaria vre-un guvern s'ar puteà susţineà prin astfel de mijloace. Asta nu ar fi mai mult o smintă politica, asta ar fi o crimă, şi bărbaţii de stat, cari ar comite un ce asemenea, după conceptele parlamentare ar trebuì să şadă, nu în scaunele de miniştri, ci pe banca *acuzaţilor*.

De aceea trebue să presupunem, că guvernul într'adevăr este şi convins despre aceea, că ideea de stat a Ungariei nu este încetaţenită la massa popoarelor nemaghiare, că aceste popoare întru adevăr ţintesc la unele scopuri incompatibile cu susţinerea Ungariei. Dar dacă aceasta este aşa, dacă guvernul şi majoritatea parlamentară întru adevăr trăesc în aceasta convingere, atunci, — şi aceasta îmi este convingerea adâncă, adese ori enunciată, — atunci desvoltarea liberă în patria noastră este absolut imposibila, atunci ideile unui stat de drept şi de cultură pentru noi sunt nişte utopii nerealizabile. Şi asta e după părerea mea partea cea mai serioasă a situaţiunii noastre poli-

www.dacoromanica.ro

tice. Nu unele măsuri legislative, adânc vătămătoare pentru interesele îndreptăţite ale popoarelor nemaghiare, nu unele erori ale guvernului, de cari nici chiar partizanii sai cei mai aprigi nu-l pot absolvà pe deplin, nici referinţele pe jumătate gata, cari le întimpinăm mai pe întreg terenul vieţii noastre publice, sunt aceea ce-mi insufla îngrijire serioasă pentru viitorul nostru cel proxim. Toate acestea sunt năcazuri, sunt nacazuri mari, dar sunt năcazuri, cari sub scutul instituţiunilor liberale şi al unei păci durabile, deşi mereu, dar sigur le putem învinge cu o mică bunăvoinţă, cu muncă serioasă şi prin moravuri rigide. Aceea în ce văd eu un pericol serios ameninţător pentru întreaga noastră vieaţă de stat este acel spirit domnitor în politica guvernamentală, care ca eflux al unei neîncrederi profunde faţă cu naţionalităţile exchide în mod principial posibilitatea de a streformà şi desvoltà instituţiunile noastre, conform recerinţelor unui stat modern de drept.

Dacă odată guvernul este pătruns de, deşi greşita, dar totuş firma convingere, că naţionalităţile nemaghiare şi-au luat scopuri separatistice, şi aşa ţintesc la desmembrarea statului, atunci guvernul este silit, dacă nu voeşte să expună ţara disolvării sigure, a asigurà cu orice preţ supremaţia artificială a naţiunii maghiare. Dupăce însă orice supremaţie artificiala a unei părţi asupra întregului stă într'o contrazicere nedeslegabilă tocmai cu ezenţa constituţionalismului adevărat, căci fiecare drept politic constituţional, fiecare nouă garanţa de libertate, în mânile naţionalitaţilor sunt tot atâtea arme puternice, cari după firea lor conduc la egala îndreptaţire naţională, şi prin urmare la nimicirea supremaţiei artificiale: guvernul este silit a face un pas şi mai departe şi a întemeià întregul său sistem de guvernare pe absolutism, cu care singur încape o supremaţie artificială. Asta însă guvernul, din cauze foarte aproape zacatoare, deadreptul şi apriat nu a putut să o facă, sub nici o împrejurare.

Ce deci alta ar fi putut să facă, decât aceeace a şi făcut în realitate, îndreptându-şi stăruinţa sa principală într'acolo, ca să desbrace de esenţa lor, cât se poate, toate drepturile politice, toate garanţiile de libertate, pentruca astfel aceste drepturi şi garanţii, desbrăcate de esenţa lor, sa nu mai conducă la egala îndreptăţire naţională şi la libertate, ci tocmai la contrastul direct al acestora.

www.dacoromanica.ro

Pe lânga o neîncredere atât de profundă a guvernului faţa de marea majoritate a poporaţiunei ţării, pe lânga o disarmonie atât de mare, care în urma neîncrederii reciproce s'a escat într'o parte şi întregul: guvernul nici nu s'a putut gândì la o desvoltare normală sănatoasa. Guvernul a fost silit, căci n'a putut face altmintrelea, a cercà punctul de gravitaţiune afară de ţară. A fost silit, în locul soţilor naturali din ţară, cari însă i-au fost suspecţi, a căutà un soţ afara din ţară, a cărui valoare este cel puţin dubioasă, ale cărui interese, orice să se zică, numai pentru un moment trecător sunt legate de soartea patriei noastre. Partida guvernamentala, fidelă ideii sale fundamentale, a fost silită a încheià chiar şi pe conta independenţei noastre de stat un pact cu acel soţ, cu acea intenţiune notorie, chiar şi din partea acestei partide de repeţite ori recunoscută, dar şi prin vorbirile de program în timpul mai nou pronunţata, ca să se asigure prin acest pact supremaţia artificiala a naţiunii maghiare dincoace de Leitha, iar ceea a naţiunii nemţeşti dincolo de Leitha. Şi de am fi de orice părere în privinţa acestei aşa numite împăciuiri, atâta stă fară de îndoială, de o parte, ca motivul decizător pentru concesiunile cele mari în privinţa dreptului de stat a zacut în acea slăbiciune a guvernului, pe care chiar politica sa proprie a produs-o, şi care a fost prea bine cunoscută şi celuialalt factor, pe cât de sigur este de altă parte, că o Ungarie întărită prin respectul reciproc de drept şi prin o strânsă ţinere la olaltă a popoarelor surori, la tocmeală ar fi putut dictà alte condiţiuni. Insă fie ori şi cum, fapt e, că baza dreptului nostru de stat o formează o împaciuire, a cărei idee fundamentală este asigurarea supremaţiei artificiale, al cărei ascuţiş este îndreptat în contra egalei îndreptaţiri naţionale a popoarelor nemaghiare.

Conced, că baza aceasta de drept de stat, legalminte susţătătoare, tot nu împedecà absolut pe guvern de a satisface pretensiunile îndreptăţite ale naţionalităţilor. Imprejurarea aceea, că cineva atunci, când s'a făcut împăcăciunea, a simţit din orice cauză o neîncredere faţă cu naţionalităţile, nu exchide, ca toţ acela, mai târziu, pe baza experienţelor facute de atunci, să priceapă greşala sa, să câştige încredere cătră naţionalităţi şi prin urmare să-şi schimbe toată direcţiunea sa politică. Fapt însă este, ca guvernul, cel puţin până acuma, n'a făcut aceasta. Ba din contră, guvernul s'a ţinut strâns de greşitul punct de

www.dacoromanica.ro

mânecare al politicei sale întregi la deslegarea chestiunilor celor mai momentuoase şi de o influenţă profundă asupra relaţiunilor noastre politice şi sociale.

Tot acea neîncredere faţă cu naţionalităţile, tot acea ţintă de a asigurà cât se poate mai bine supremaţia artificială a naţiunii maghiare dominează întreaga activitate a guvernului şi pe terenul reformelor interne. Incă înainte de închiderea dietei dela 1865—1868 s'a votat o lege despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, care sub pretextul integrităţii politice teritoriale a ţării exchide limbile nemaghiare din mai multe sfere esenţiale de desvoltare, iar de altă parte asigură usului imperativ al limbei maghiare o extensiune atât de latà, precum recerinţele unei administraţiuni regulare nu o mai pot motivà.

În Transilvania s'a creat un stat excepţional, care iarăş numai prin măsuri excepţionale şi anticonstituţionale se poate susţineà. Guvernul încă şi astăzi se vede silit a susţineà nestrămutată o lege electorală pe baza feudalismului, care chiar şi după textul ei propriu s'a fost făcut numai pentru o alegere unică, şi care exchide chiar şi ideia unui sistem de reprezentanţă a poporului. Prin legea aceasta mai mult de 3/4 ale poporaţiunei întregi sunt respinse din cadrul constituţiunei. Dreptul de a fi reprezentată în dietă s'a pus în mânile unei clase privilegiate, care după numărul sufletelor abià face 10% a poporaţiunei întregi, care abià reprezintă ceva mai mult decât a patra parte a pământului întreg dejà împărţit, şi care constă în partea sa cea mai mare din proletarii privilegiaţi.

Avem juriu, care însă dejà prin organizarea sa este necapabil de a da scutire competentă şi presei ce reprezintă interesele nemaghiare. Dacă zelul procurorilor de stat în contra acestei prese se vede moderându-se în timpul din urmă, asta este o apariţiune îmbucurătoare, pe care bucuros o recunosc şi din parte-mi. Insă în capriciile schimbătoare ale guvernului eu nu sunt în stare a găsì o garanţă adevărată a libertăţii de presă. Şi totuş trebue să renunţăm, atât la o adevărată libertate de presă, cât şi la alte garanţii esenţiale de libertate.

Dreptul cel vechiu al municipiilor de a-şi alege liber pe judecătorii de prima instanţă s'a şters prin lege, iar dreptul de numire s'a pus în mâna guvernului. Prin puterea prea extinsă a comiţilor supremi, prin dependenţa totală a diregătorilor municipali dela guvern, şi prin acel drept, ca guvernul însuş să ju-

www.dacoromanica.ro

dece asupra legalităţii ordinaţiunilor sale, adecă el însuş să fie judecător în cauza sa proprie, — cu legea municipală s'a nimicit în ezenţa sa un drept foarte vechiu al cetăţenilor, autonomia s'a regulat spre mai marea desvoltare a puterii guvernamentale, şi aşa numai în aparenţă s'a susţinut. Fără o autonomie adevărată şi judecătorii independente însă regimul parlamentar dejà după natura sa nu este în stare a asigurà *domnia legilor*, până ce *aceasta* e condiţiunea indispensabilă, atât a libertăţii individuale, cât şi a oricărei desvoltări libere.

Tot prin legea municipală şi prin legea comunală s'a introdus un privilegiu, bazat pe posesiune, şi care este atât în contrazicere cu toată desvoltaţiunea istorică, cât şi cu spiritul constituţiunei noastre. Prin aceasta, din punctul de vedere al democraţiei, s'a făcut un pas retrograd, evident, în desvoltarea vieţii noastre de stat, dupăce principiul egalei îndreptăţiri politice al cetăţenilor, garantat prin legile din anul 1848, s'a şters prin lege.

În locul unei stăformări a garanţiilor noastre constituţionale, recerute de spiritul timpului, vedem că o restricţiune a drepturilor şi libertăţilor noastre constituţionale caracterizează activitatea guvernului şi în chestiunile cele mai momentuoase ale reformelor interne. Este posibil, că guvernul a fost îndemnat la această direcţiune politică prin mai multe motive; totuş motivul decizător a fost totdeauna, şi mă provoc în această privinţă la ziarele dietale, a fost *neîncrederea* cătră naţionalităţi, şi drept aceea tendinţa de a asigurà supremaţia artificială a naţiunei maghiare.

Aşa dară pentru o neîncredere profundă cătră naţionalităţi trebue să ţintim neîncetat ca să asigurăm cu orice preţ supremaţia artificială a naţiunei maghiare, dar totodată de altă parte să renunţăm la oricare desvoltare liberă. Şi întru adevăr, cum ar fi altfel cu putinţă? Dacă odată aprobăm falsul punct de mânecare al politicei guvernamentale, cu privire la relaţiunile noastre etnografice, ar fi de-adreptul ridicol a pretinde totodată şi o autonomie adevărată. Asta n'ar însemnà alta, decât a edificà inimicilor fortăreţe în ţara proprie. Este odată susţinerea supremaţiei artificiale un principiu vital de stat, atunci toată nizuinţa la egală îndreptăţire naţională este periculoasă pentru stat, şi aşa o crimă de stat. Cum deci ar fi cu putinţă a compune un juriu şi din mijlocul cetăţenilor nemaghiari, cari sunt

www.dacoromanica.ro

însufleţiţi de tot acele tendinţe periculoase pentru stat, asupra cărora tocmai ei ar fi chemaţi a enunţà verdictul lor? N'ar însemnà aceasta a încredinţà păzirea oilor unei turme de lupi? Şi nu este lucru mai puţin consecvent, decât caracteristic, când în programa deakiană, în timpul mai recent, înfiinţarea unui juriu special pentru crime şi delicte politice în capitala ţării se motivează cu aceea, că liberalismul nu poate să meargă până acolo, ca unei idei abstracte să se sacrifice până şi existenţa patriei?

Oare între astfel de împrejurări ne-am puteà lăpădà încă de virilişti? Oare s'a putut aşteptà dela guvern un alt proiect de lege electorală, decât acela pe care l-a subşternut în faptă dietei trecute, şi care dacă nu s'ar fi delăturat prin energica rezistenţă a opoziţiunei, în loc de a lăţi dreptul de alegere, ar fi lipsit mai multe mii de alegători de dreptul lor? Oare se poate chiar şi cugetà o reformă liberală a legilor noastre electorale între astfel de împrejurări? Şi iarăş, fără de aceasta este oare cu putinţă o regenerare a parlamentului nostru? Nu, nici decât! Şi totuş, toate acestea nu sunt decât consecinţele necesare ale politicei de până acuma a guvernului! Căci supremaţia artificială şi desvoltarea liberă se exchid una pe alta în mod principiar. Una ori alta se poate aflà de bună, se poate alege una sau alta, dar între ambele trebue ales, din ambele una. Sau trebue să ne dedăm cu ideia egalei îndreptăţiri naţionale şi să renunţăm dela supremaţia artificială, sau trebue să renunţăm la însaş libera desvoltare!

Naţiunea maghiară este, precum m'am pronunţat dejà la diferite ocaziuni, pusă în posesiunea acelor factori naturali, cari îi asigură o supremaţie naturală între popoarele patriei noastre. Aceasta supremaţie naturală este efluxul legilor naturale de desvoltare. Respectarea ei este deci condiţiunea ori şi cărei desvoltări. Ea află în factorii naturali, în avere, în inteligenţă, etc. razimul său natural, şi află, ca oricare altă supremaţie naturală, fie a singuraticilor, sau a claselor întregi, în dreptul egal, deci acì în egala îndreptăţire naţională, scutul ei deplin şi totodată cel mai sigur. Ori şi care supremaţie artificială însă spre susţinerea sa are trebuinţă de un razim artificial, pe care şi-l caută, parte în privilegii, parte în falsificarea garanţiilor constituţionale, şi tocmai pentru aceea stă în contrazicere netăgăduită cu egala îndreptăţire naţională, cu progresul liber, ba chiar cu interesele

www.dacoromanica.ro

binepricepute ale însesi națiunei maghiare. Căci abstrăgând dela toate desavantagiile celelalte, pentru un fantom gol ea este silită a renunță la mai multe garanții esențiale de libertate.

Și în interesul cauzei celei bune nu pot a nu-mi aduce aminte cu bucurie de acei bărbați, cari nu mai stau singuratici în șirele opoziținei liberale, cari și la ocaziunea desbaterilor celor mai recente, dând și din partea lor expresiune acestei convingeri mai bune, au reprobat pe deplin politica greșită a guvernului față cu naționalitățile.

Este adevărat, că cu toate acestea ar fi eroare mare a crede, că între astfel de împrejurări ar fi destul a ridică principii, întru adevăr liberale, ca principii supreme pentru guvernare, pentruca prin ajutorul acestora să putem transformà ca printr'un farmec patria, rămasă în toată privința atât de mult îndărăt, într'un stat înfloritor, și să fim scutiți deodată de toate năcazurile noastre. Principiile acestea sunt factor esențial pentru înflorirea statului, dar nu unicul factor. Insă o eroare cu mult mai grea și mai periculoasă comit aceia, cari aprobă politica guvernamentală de astăzi.

Principiile constituțiunei și ale libertății adevărate nu sunt cuvinte goale, ele sunt rezultatul luptelor lungi, ele sunt expresiunea formulată a acelor trebuințe materiale sau spirituale ale societății, cari s'au conchiegat spre noue ralațiuni de viață. Acestea nu se pot vătămà fără pedeapsă, acestea caută să fie îndestulate. Aceste referințe noue de viață trebue să fie considerate, căci altmintrelea nu este de cugetat o desvoltare normală a puterilor latente ale societății pentru o deșteptare nouă de trebuințe, pe când totuș numai în aceasta zace germenul a oricărui progres cultural, condițiunea de viață progresivă. O politică guvernamentală însă, care împrăștie între popoarele surori sămânța neîncrederii, care prin aceasta are de consecință slăbirea artificială a țării, care prin falsul său punct de mânecare exchide în mod principiar desvoltarea liberă și pe care, deși nu bucuros ridic o acuză atât de gravă în contra unei partide întregi, totuș nu o pot caracterizà altmintrelea decât de *reacționară*, eu nu o pot împăcà cu adevăratele trebuințe și interese ale patriei noastre. De aceea, eu privesc de o datorință a tuturor elementelor liberale și a poporului român deschilinit, care de dragul unui guvern nu va renunță la desvoltarea sa *naturală*, adecă *națională*, privesc de o datorință a ocupà ori-

www.dacoromanica.ro

şice teren, fie cât de îngust, şi a impugnà cu toate mijloacele legale politica guvernamentală de astăzi. Una însă să nu o perdem niciodată din vedere, anume, că pentru politica aceasta adânc vătămătoare intereselor îndreptăţite ale poporului român, deşi îndreptată adeseori în contra noastră în numele supremaţiei artificiale a naţiunei maghiare, nu naţiunea maghiară, ci numai şi numai partida guvernamentală poate să fie responsabilă. De aceea, lupta noastră politică are să fie îndreptată numai în contra acestei partide, dar nici când în contra naţiunei maghiare, cu care în cele din urmă avem în toată privinţa interese solidare.

Eu, din parte-mi, aştept înflorirea adevărată a patriei noastre numai dela o politică sinceră şi plină de încredere, şi condusă de marele principiu al egalei îndreptăţiri. Numai aceasta este în stare a produce o strânsă ţinere la olaltă, în care singură se razimă puterea întreagă a Ungariei. Numai o atare politică este capabilă să facă din patria noastră un stat înfloritor, independent şi liber.

Acestea sunt părerile mele provenite din convingerea mea adâncă şi adeseori enunciată în privinţa situaţiunei şi politicei noastre interne şi în privinţa politicei guvernamentale în special. Mi-am ţinut de datorinţă a le exprimà şi la aceasta ocaziune, fară rezervă, cu toată francheţa. Voi, stimaţi alegători, sunteţi acum chemaţi a le aprobà, sau nu. Fie însă rezultatul alegerii viitoare oricare, eu totdeauna cu simţ nestrămutat de mulţămire îmi voiu aduce aminte de cetăţenii acelui cerc, pe care am avut onoare a-l reprèzentà la dieta trecută.

Viena, 12 Iunie 1872. *Alexandru Mocsonyi*».*)

---

*) Din „*Albina*“ anul 1872, Nrul 44.

www.dacoromanica.ro

Alegerile pentru dietă.

După obiceiul ţării, alegerile pentru dietă au fost şi de astădată foarte sgomotoase. Opoziţia şi-a măsurat pretutindenea puterile cu partidul dela putere, — numit *deakist*, ori *dreapta*, — iar perderile le-au avut naţionaliştii, Românii şi Sârbii, pentrucă lucru ciudat, deşi făceau şi ei parte din opoziţia parlamentară, sprijin nu au avut dela opoziţionalii maghiari, ci din contră, toate partidele maghiare parecă erau înţelese să lupte împreună, ca să scoată pe naţionalişti din parlament. Indeosebi în contra conducătorilor lor, înţelepţi şi energici, *Alexandru Mocsonyi* şi *Vichentie Babeş*, s'a dat luptă înverşunată electorală, şi cu bun succes, pentrucă *Alexandru Mocsonyi* a căzut în cercul Lugojului, în care înainte cu trei ani fusese ales cu însufleţire rară, iar *Vichentie Babeş* a căzut în cercul Sasca, pe care l-a reprezentat totdeauna în trecut în parlamentul ţării. Lui *Alexandru Mocsonyi* i-au făcut numai decât loc Românii din comitatul Aradului în cercul electoral *Radna*, unde a fost ales cu aclamaţiune şi în mijlocul unei însufleţiri de nedescris, iar *Vichentie Babeş* a trebuit să mai aştepte un an, până după provincializarea graniţei militare, când apoi a putut să între de nou în dietă, căci a fost şi el ales în cercul electoral al Bisericei-Albe, din partea Românilor şi a Sârbilor.

Ca ceva nou şi vrednic de înregistrat e faptul, că s'a căutat unde numai s'a putut, ca Românii naţionalişti să fie scoşi din parlament iarăş prin Români, funcţionari, deci supuşi guvernului şi sprijinitori ai intenţiu-

www.dacoromanica.ro

nilor sale, ori nefuncţionari, dar aderenţi ai politicei guvernului. Chiar şi la Radna i-se pusese lui *Alexandru Mocsonyi* un contracandidat, în persoana protonotarului comitatens *Teodor Serb*, care însă văzând că nu are prospecte de a eşí învingător din urnă, şi-a retras candidatura. Au fost aleşi însă în Banat, în contra naţionaliştilor, funcţionarii comitatenzi Mihaiu Beşan şi Iuliu Petricu, apoi preotul guvernamental Alexiu Popescu.

Deputaţii români şi activitatea lor.

Pentru ciclul parlamentar 1872—1875 au fost aleşi şi trimişi la dietă următorii deputaţi de naţionalitate română: 1. *Beşan* Mihaiu. 2. *Bogdan* Vichentie. 3. *Bonciu* Dimitrie. 4. *Borlea* Sigismund. 5. *Buda* Alexandru. 6. *Butean* Vasilie. 7. *Cosma* Parteniu. 8. *Gozman* Ioan. 9. Dr. *Hodoşiu* Iosif. 10. *Ioanovici* George. 11. *Jurca* Vasilie. 12. *Mihalyi* Petru. 13. *Mocsonyi* Antoniu. 14. *Mocsonyi* Alexandru. 15. *Nemeş* Petru. 16. *Petricu* Iuliu. 17. *Popescu* Alexiu. 18. *Pop* George de Băseşti. 19. *Roman* Alexandru şi 20. *Stănescu* B. Mircea. Dintre aceştia şi-a depus mandatul la câteva zile după deschiderea dietei (în 7 Septemvrie 1872) Vasile Butean. A mai fost ales apoi în cercul electoral al Haţegului *Ilie Măcelariu*, care însă în urma concluzului conferenţei naţionale din Alba-Iulia a rămas în pasivitate şi n'a întrat în dietă. Sub aceleaş condiţiuni a fost ales şi *Ioachim Murăşianu* în cercul electoral al Năsăudului, dar acesta, resgândindu-se, a aflat de bine să între în dietă, pe la începutul lunii Maiu, anul 1873. Mai târziu au fost aleşi apoi încă următorii: Traian *Doda*, general în retragere, în cercul electoral al Caransebeşului, Vichentie *Babeş*, în cercul electoral al Bisericii-Albe şi Ioan *Popoviciu-Desseanu* în cercul electoral al Radnei, în locul lui *Alex. Mocsonyi*, care în anul 1874 şi-a depus mandatul şi s'a retras de pe terenul politicei militante. Numărul deputaţilor români în ciclul acesta parlamentar a fost deci 22. În cele următoare se va arătă acum *activitatea* desvoltată de aceşti reprezentanţi ai poporului român din Ungaria în parlamentul ţării.

www.dacoromanica.ro

Deschiderea dietei ungare.

Prima şedinţă a dietei a fost ţinută în 3 Septemvrie 1872, sub conducerea preşedintelui de etate Gubody Sándor, care a comunicat deputaţilor, că deschiderea solemnă a parlamentului se va face în ziua următoare, 4 Septemvrie 1872, la oarele 11, în sala de recepţiune a palatului regal din Buda, prin Maiestatea Sa regele apostolic.

În 4 Septemvrie 1872 apoi, la orele 11, a fost deschisă noua sesiune parlamentară, prin următorul cuvânt de tron, rostit din partea domnitorului:

«Onoraţilor domni magnaţi şi deputaţi, iubiţilor credincioşi! Dieta de însemnătate istorică din anii 1865—68, deslegând chestiunile de drept public, cari de secoli au fost nerezolvate, a pus bază sigură vieţii constituţionale a ţării şi a întins naţiunii mijloace spre desvoltarea spirituală şi materială.

In urmarea acesteia am fost în poziţiune de a provocà dieta trecută la opera cea mare a reformelor interne.

În acele legi salutare însă, cari ni-s'au subşternut spre sancţionare, sunt depuse numai unele baze pentru acele mari reforme, cari trebue să suplinească întrelăsările atâtor ani îndelungaţi.

Este problema dietei prezente, a continuà regularea organizaţiunii de stat, pe bază instituţiunilor constituţionale, corăspunzător intereselor naţiunii şi recerinţelor timpului, totodată însă prin dispoziţiuni legale şi prin investiţiuni corăspunzătoare a înaintà desvoltarea intereselor spirituale şi materiale în toată direcţiunea.

Spre deslegarea acestei probleme mari, pe lângă înţelepciunea D-voastre se mai recere încă lucrare continuă, consecventă şi constantă, precum şi aceea, ca camera deputaţilor, cu păzirea libertăţii de sfătuire, să poată lucrà totdeauna regulat şi neîmpedecată.

Regimul nostru îşi va ţineà de datorinţă a subşterne la timpul său propunerile sale în mai multe cauze de mare însemnătate.

La deschiderea dietei trecute am accentuat deja, cât de momentuos ni-se pare, ca în urmarea străformării constituţiunii de caste, organizarea casei magnaţilor încă să se modifice după

www.dacoromanica.ro

recerinţele timpului, susţinând totodată acele avantagii, pe cari casa magnaţilor, desvoltată din istoria naţiunii şi legată de cele mai mari interese ale ei, le întinde spre garantarea progresului fără pripire.

Mişcămintele electorale au dovedit de nou, cât de mare este lipsa de a reîntregì şi modificà defectele legii electorale din 1848, ca libertatea de alegere, chiar şi între valurile pasiunilor de partide, să se asigure după-putinţă din toate părţile.

Cu privire la administraţiunea publică, legislaţiunea prezentă va aveà o grabnică şi momentuoasă problemă — a asigurà în toată direcţiunea, pe baza instituţiunilor constituţionale, executarea punctuală a legilor şi a ordinei.

Dieta trecută a regulat municipiile şi comunele, dar a rămas îndărăt regularea capitalei, a ţării şi a fundului regiu.

Municipiile trebue să fie în poziţiune, ca ele să se poată îngrijì în mod independent de spesele administraţiunii.

Pe terenul justiţiei s'au adus multe legi salutare. Rezultatul binefăcător al acestei organizări de justiţie însă numai atunci se va puteà experià, dacă se vor delăturà pedecile, cari îngreunează activitatea grabnică şi sigură a judecătorilor, din cauza, că legile formale materiale sunt defectuoase.

Regimul nostru, între mai multe propuneri cari privesc regularea justiţiei, va subşterne proiectele sale în privinţa codicelui criminal, precum şi în privinţa procedurei civile şi criminale.

Precum la deschiderea dietei trecute, aşa şi acum accentuăm, că cu susţinerea nevătămată a libertăţii de presă trebue îngrijit despre reîntregirea acelor defecte a legilor formale şi materiale de presă, ce le-au arătat experienţa de până acuma.

Garanţa principală a înfloririi şi propăşirii statului este cultura supuşilor. Din acest motiv, după dispoziţiunile cele însemnate ce s'au făcut deja în interesul instrucţiunii poporale, apare acum ca o lipsă înteţitoare desvoltarea ulterioară a instrucţiunii publice, prin stabilirea unui sistem pentru toată ţara, în privinţa învăţământului de mijloc şi mai înalt.

Neputându-se pertractà în dieta trecută proiectele de lege despre universitatea din Cluj şi despre academia Ludovica, am dat împuternicire regimului nostru spre a puteà fi pusă în vieaţă, în mod provizor, înfiinţarea numitelor institute de ţară, şi am demandat cu o cale, ca acele proiecte de lege să se subştearnă de nou dietei.

www.dacoromanica.ro

Nu mai puţin decât cauza instrucţiunii publice vor cere activitatea legislatorie a D-voastre şi interesele materiale ale ţării. Căci cultura şi înavuţirea, promovând una pe alta, face posibilă ajungerea acelui mare scop, a cărui realizare este problema statului.

Cu legea de industrie dieta trecută a depus baza desvoltării unei industrii raţionale şi liberale.

Spre avântarea unui ram special şi important de industrie şi spre înaintarea comerciului, guvernul nostru va subşterne proiect sistematic despre o lege de mine şi de comerciu.

Interese ponderoase ale economiei reclamă şi regularea referinţelor forestieriei.

Pentru înflorirea industriei şi a comerciului, afară de acestea se mai recere, ca circulaţiunea normală a banilor, precum şi preţul lor, să fie garantate prin o formă corăspunzătoare intereselor industriei şi ale comerciului.

Dietele mai deaproape au adus sacrificii mari pentru desvoltarea mijloacelor de comunicaţiune ale statului. Aceste mijloace în mare parte corăspund postulatelor comunicaţiunii interne. Un sbor mai repede vor luà însă numai atunci, dacă se va luà îngrijire şi în direcţiunea răsăriteană şi de amează̆zi despre conjuncţiunea căilor ferate cu teritorul mare internaţional.

Peste tot e de lipsă, ca contingentul mijloacelor de comunicaţiune să fie statorit în mod legislatoric şi înactivat prin măsuri legale, atât în privinţa realizării, cât şi a susţinerii aceluia.

E semn îmbucurător, că în timpii mai recenţi s'au făcut oferte pentru edificarea mai multor căi ferate, fără a se cere garanţa statului.

Desvoltarea continuă a vieţii de stat consumă din an în an tot mai mari sume. Mai vârtos afacerile apărării de ţară, ale comunicaţiunii, ale justiţiei şi ale instrucţiunii publice, încă până acuma au consumat sume, cari nici decât nu se pot proporţionà cu erogaţiunile de mai nainte. Însă chiar prin această desvoltare a vieţii de stat se urcă şi venitele statului, şi încă în aşa măsură, încât creditul public până acuma s'a întrebuinţat numai pentru scopuri de învestire.

Dela prudenţa D-voastre aşteptăm înscenarea acelor dispoziţiuni, cari pe lângă economia cea mai strictă vor asigurà şi pe viitor susţinerea echilibrului în spesele statului, şi regimul nostru va elaborà proiecte, prin cari dările publice să se îm-

www.dacoromanica.ro

parte pe cât se poate de proporţionat şi contribuţiunea să fie bazată pe cele mai juste date.

După încheierea sesiunii trecute ne-am ţinut de prima datorinţă a ne întoarce grija noastră părintească spre părţile de jos ale Ungariei, cercetate de esundarea apelor. În urmarea aceasta se vor prezentà proiecte de lege, prin cari, curmându-se pe viitor astfel de daune, progresul de asociare să nu fie împedecat în cursul său.

Articolii de lege XLI şi XLII din anul 1868 au decretat deobligamentul general de miliţie şi sistemul de apărare a ţării. Spre a asigurà într'un mod corăspunzător executarea acestor legi, pe baza lor, şi în parte în urmarea ordinaţiunilor consecvente, eşite din acestea, se vor prezentà dietei mai multe proiecte de lege.

Dupăce în confiniile noastre militare, provincializarea celor două regimente confiniale, a comunelor militare Zengg şi Belovár, a cetăţii Ivanics şi a comunităţii Sziszek, este faptă complinită, această împrejurare aduce cu sine sporirea preponderantă a numărului deputaţilor exmitânzi de către dieta croato-slavonă în parlamentul Ungariei. Spre acest scop dieta croato-slavonă a exmis o deputaţiune regnicolară pentru a se conţelege cu deputaţiunea regnicolară a parlamentului ungar. Totodată dieta ţărilor noastre şi-a exprimat dorinţa, ca să se iee la reviziune unele puncte din articolul de lege XXX. dela anul 1868, amăsurat modului prescris în această lege.

În urmarea acestora, spre a convenì cu deputaţiunea amintitelor ţări, vă provocăm, ca în înţelesul §-lui 70 lit. *a)* art. de lege XXX. din anul 1868, şi pe lângă respectarea principiilor exprese în acea lege, asemenea să exmiteţi o deputaţiune regnicolară.

Provincializarea, parte preparată, parte în faptă începută a confiniului militar unguresc, asemenea a făcut paşi progresivi. Indatăce aceea va fi terminată, numai decât vi-se va subşterne proiect de lege referitor la împărţirea administrativă a provinciei, despre conchemarea reprezentanţilor ei în dietă, despre înarticularea în lege a favorurilor date de noi locuitorilor acestui teritor, precum şi acelora din părţile deja provincializate ale confiniilor militare croate.

Afară de obiectele acì înşirate, activitatea legislatorică a D-voastre se va extinde şi asupra altor dispoziţiuni neamânavere.

www.dacoromanica.ro

In cuvântul nostru de tron, cu care am încheiat sesiunea trecută, am vorbit cu îndestulire despre referinţele noastre amicabile faţă de statele externe. De atunci am fost de nou încredinţaţi despre durabilitatea şi soliditatea acestei amiciţii.

Sperăm, că D-voastre, între binecuvântările păcii, vă va succede, nu numai a continuà opul cel mare al reformelor, ci cu ajutorul omnipotentului a-l şi terminà.

In această speranţă, cu această dorinţă, vă salutăm pe voi, iubiţii noştri credincioşi, magnaţi şi reprezentanţi ai Ungariei noastre, la începutul acestei diete, pe care prin aceasta o declarăm de deschisă». (Vivate sgomotoase).*)

Interpelările deputatului M. B. Stănescu.

În şedinţa din 10 Septemvrie 1872 s'a făcut constituirea dietei, alegându-se prezident *Bittó István*, iar între notari şi deputatul român *Petru Mihályi*.

In şedinţa din 23 Septemvrie 1872 deputatul *Alexandru Buda* prezentează un proiect de lege despre înfiinţarea unui tribunal regesc în Şomcuta-mare, şi cere să fie pus la ordinea zilei pentru a fi discutat. Se decide să fie tipărit, împărţit între deputaţi, şi apoi pus la ordinea zilei.

În şedinţa din 24 Septemvrie 1872 deputatul român *Mircea B. Stănescu* adresează apoi guvernului următoarele două interpelări:

«Cu preţioasa permisiune a onoratei case am onoare a adresà domnilor ministri două interpelări. Prima e la adresa dlui ministru de comunicaţiune. (Ceteşte):

Dupăce în înţelesul art. de lege II. dela 1844 limba oficioasă a statului e cea maghiară; dupăce ministerul nostru de comunicaţie e independent de cel din Austria; dar cu toate acestea, dupăce firmele dela oficiile de poştă şi telegraf, maghiare regeşti, ca atari, şi documentele şi toate tipăriturile, în ţara întreagă şi până astăzi nu sunt excluziv ungureşti, ori apoi pe lângă limba maghiară şi în limba respectivă provincială, ci de regulă în două limbi, în ungureşte şi nemţeşte compuse, întreb:

Din care motiv ţine dl ministru de necesar, ca pe firmele oficiilor maghiare regeşti de poşta şi telegraf, pe documente şi

*) Din „*Telegraful Român*“ anul 1872, Nrul 70.

www.dacoromanica.ro

tipărituri, pe lângă legala limbă maghiară să se mai folosească şi să mai figureze şi limba germană? (Aprobări).

Are intenţiune să sisteze această procedură ilegală şi nepolitică astfel, ca pe viitor firmele oficiilor maghiare regeşti de poştă şi telegraf, documentele lor şi tipăriturile lor de orice natură, menite pe seama publicului, să fie compuse, ori în înţelesul legii, excluziv în limba maghiară, ori apoi, din punctul de vedere al oportunităţii, pe lângă limba maghiară, şi în limba ţinutului respectiv? Da, ori nu?

Onorată casă! Pe domnul ministru pot să-l conducă în procedura aceasta trei puncte de vedere. Intâi lăţirea germanizării pe cale oficioasă, al doilea prevenirea faţă de public. In cazul din urmă ştim, pentrucă e deobşte cunoscut, că în patria aceasta nu locuesc numai de cei cu buze germane, ci şi alte naţionalităţi. Dacă se compun deci şi nemţeşte, eră echitabil, dacă se compuneau şi în limba ţinutului respectiv, ca limbă secundară. Iar al treilea punct de vedere e acela, că dl ministru face bune servicii prin aceasta dualismului. Dacă acesta e principiul dlui ministru, atunci cu onoare îl provoc să binevoiască a câştigà asemenea valoare şi limbei maghiare în provinciile de dincolo de Leitha. (Aprobări).

A doua interpelaţie rog să fie cetită. (Notarul ceteşte): Prin legile create de dieta dela anul 1848 toate serviciile urbariale şi datoriile, precum şi zeciuiala bisericească, respective regească, au fost sistate, şi s'a decretat în aceste legi, că paguba care cade asupra singuraticilor în urma sistării zeciuelei are să fie astfel rebonificată, ca pe seama lor să fie plătit din partea ţării fără detragere capitalul, care corăspunde zecimei. Conformându-se acestor legi, a luat dispoziţiuni rescriptul din 1853, Martie 2, numărul 52, acceptat în mod provizor şi din partea dietei dela 1861, ca regulament provizor judecătoresc, spunând în §-ul 21, că predarea zeciuelei bisericeşti, respective a celei aflătoare în posesiunea singuraticilor, este a se socotì după venitul anilor 1836—1845, luându-se venitul de mijloc al acestor zece ani, şi după detragerea unei părţi de şase din capital, restul este a se asemnà.

In contra tuturor acestor regule, direcţiunea regească a fondurilor de despăgubire din Ungaria, desconsiderând legea citată şi rescriptul, în hotărîrea sa din anul 1864, numărul 528, calculând rebonificarea perderii lui Dezső Adam din Şilindia,

www.dacoromanica.ro

comitatul Aradului, n'a luat de bază venitul, pe care zecimea l-a dat în anii 1836—1845, şi pe care §-ul 21 din rescriptul citat porunceşte să-l iee, ci preţuirea făcută la 1798, după care Dezső Adam nici pe departe nu e rebonificat, dupăcum se poate dovedì cu actele de cercetare, şi de aceea suma asemnată pe seama sa, pentruca să nu se poată spune, că a acceptat calcularea şi asemnarea nedreaptă şi ilegală, el nicì nu a ridicat-o la oficiul de dare până astăzi.

Premiţând acestea, îmi iau voe a adresà dlui ministru de interne întrebarea, dacă aprobă procedura direcţiunii fondurilor de despăgubire din Ungaria, manifestată la stabilirea despăgubirii ce competeˌlui Dezső Adam, şi făcută sub numărul 528/864, cu delăturarea legii şi a rescriptului preaînalt, ridicat la valoare de lege? Şi are intenţiunea dl ministru să saneze în urma acestei interpelări vătămarea de drept a lui Dezső Adam, şi să dispuna, ca perderea acestuia, născută din zeciuiala avută în oraşelul Şilindia şi sistată la 1848, să fie calculată în spiritul legii dela 1848 şi a rescriptului din 2 Martie 1853 numărul 52, §-ul 21, în mod cu totul neîndoios, şi pe baze pozitive, şi din partea direcţiunii fondurilor de despăgubire din Ungaria pe bazele şi în înţelesul legii să fie asemnată» ?*)

Prezidentul: Se vor predà ministrilor respectivi.

Tot în şedinţa aceasta deputatul Pulszky Ferencz prezintă proiectul de adresă, menită să fie trimisă domnitorului, ca răspuns la mesajul de tron.

Proiectul de adresă.

În şedinţa din 28 Septemvrie 1872 s'a început apoi discuţia generală asupra proiectului de adresă, pe care comisiunea îl compusese în textuarea următoare:

«Inălţate împărate şi rege apostolic! Cu reverinţă omagială am primit provocarea Maiestăţii Voastre de a continuà, conform intereselor naţiunei şi recerinţelor timpului, opera cea mare a reformelor interne, pe care au început-o dietele de mai nainte, şi de a înaintà desvoltarea spirituală şi materială a statului prin dispoziţiuni legale, şi prin investiri corespunzătoare.

Pricepem momentuozitatea acestei probleme în toată gravitatea sa. Ştim, că avem a îndeplinì întrelăsările unui period

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

lung şi că în dispoziţiile făcute în timpii cei mai proaspeţi s'au depus numai unele fundamente spre regularea organismului de stat.

Multe chestiuni, cari mai de mult au rămas nedeslegate, aşteaptă încă şi acuma rezolvire, şi mai multe instituţiuni salutare, create în timpul cel mai proaspăt, sunt a se desvoltà mai departe.

Deşi la dispoziţiunile momentuoase ce le-a făcut dieta trecută a urmat deslegarea mai multor chestiuni vitale, totuş abià am trecut încă peste începutul reformelor de cari duce lipsă patria noastră. Ba în mai multe chestiuni, cari dela legislaţiune pretind dispoziţiuni grabnice, nici chiar până la iniţiativă nu am putut ajunge.

Când deci simţim, atât rămânerea îndărăt a noastră, cât şi necesitatea reformelor interne, urmăm cu zel patriotic învitarea Maiestăţii Voastre la o activitate continuă, consecventă şi durabilă. Bucuros ne vom nizuì a luà la pertractare toate propunerile şi a le şi rezolvà după cea mai bună pricepere a noastră, conform recerinţelor timpului şi intereselor ţării, câte ne va subşterne regimul Maiestăţii Voastre, spre regularea organismului de stat, a referinţelor şi intereselor publice şi private, şi spre promovarea puterii spirituale şi materiale a ţării.

Pentru succesul activităţii noastre continue, consecvente şi durabile, aflăm garanţă însemnată în procedarea plănuită şi sistematică, şi în împărţirea cuviincioasă a timpului, precum aceasta ni se pune în vedere prin acea declaraţiune a preaînaltului cuvânt de tron, după care proiectele menţionate ni se vor subşterne la timp potrivit, prin regimul Maiestăţii Voastre.

Obiectele enumărate în preaînaltul cuvânt de tron negreşit că sunt foarte momentuoase şi pretind o rezolvare grabnică. Ele cuprind în sine cea mai mare parte a agendelor legislativei, la cari înainte de toate suntem acum chemaţi. Insă nu sufere îndoială, că precum şi Maiestatea Voastră preagraţios a-ţi binevoit a amintì în cuvântul de tron, afară de acele obiecte mai sunt încă multe chestiuni, nu mai puţin momentuoase şi asemenea neamânabile, a căror deslegare corespunzătoare, cu privire la referinţele noastre patriotice, este o dorinţă neastâmpărată a naţiunii.

Noi, din partea noastră, ca reprezentanţi ai ţării, încât depinde dela noi, ne ţinem de datorinţă a înaintà asemenea des-

www.dacoromanica.ro

legarea legislativă a acestei chestiuni. Şi dacă întrelăsăm de astădată enumărarea detailată a acelora, o facem aceasta din acel motiv, că regimul Maiestăţii Voastre, care urmăreşte cu atenţiune dorinţele generale în toată direcţiunea, aceste întrebări şi altcum le numără între problemele cele mai de frunte.

Pentru încrederea cu care noi în aceasta privinţă privim în viitor, şi pentru speranţa pusă în rezultat, cu care ne începem activitatea legislativă, posedăm un gagiu însemnat şi în istoria lunilor trecute dela încheerea sesiunei din urmă dietale.

Pentru îngrijirea extraordinară cu care a-ţi petrecut interesele generale de cultură ale ţării, aflăm dovezi noue în acele dispoziţiuni extraordinare, pe cari Maiestatea Voastră spre înfiinţarea grabnică a universităţii din Cluj şi a academiei Ludovica a-ţi binevoit preagraţios a le ordonà.

Exprimăm mulţămita noastră profundă şi pentru aceea părintească îngrijire şi interesare, ce a-ţi binevoit a o arătà către acei locuitori ai ţării, cari au suferit prin esundarea apei. Aşteptăm cu sete şi cu viu interes vom luà la pertractare proiectele, cari vor face posibil, ca acele părţi ale ţării în viitor să fie scutite de asemenea calamităţi.

Cu cea mai sinceră bucurie şi cu sentimente de mulţămire am primit acele dispoziţiuni ale Maiestăţii Voastre, cari s'au făcut pentru reîncorporarea şi provincializarea faptică a graniţelor militare.

In determinarea graţioasă a Maiestăţii Voastre naţiunea vede realizarea dorinţei sale celei vechi şi legale, prin ce toate graniţele militare se subordonează regimului legal al ţării, şi încetând starea excepţională, care este în contrazicere, nu numai cu legile noastre, ci şi cu sistemul de honvezime, stabilit în timpul mai recent, prin aceasta se face posibil, ca binecuvântarea libertăţii constituţionale să se extindă şi asupra locuitorilor acelor teritorii.

Concedeţi-ne Maiestate a sperà, că opera provincializării, pe calea străformărilor treptate, se va întroduce pe deplin cât mai curând pe tot teritorul graniţelor ungare, croato-slavone.

Noi din partea noastră vom pertractà totdeauna cu bunăvoinţă patriotică şi cu interesare viuă faţă de locuitorii graniţelor militare toate câte ni-se vor subşterne prin regimul Maiestăţii Voastre, şi privesc împărţirea administrativă, reprezentarea la dietă a graniţelor, ori privesc înarticularea favorurilor date

www.dacoromanica.ro

deja prin Maiestatea Voastră, parte locuitorilor de pe acest teritor, parte celor de pe teritorul croat, deja provincializat.

Când însă cu această ocaziune ne exprimăm de nou mulţămita noastră cea mai sinceră pentru acele dispoziţiuni graţioase ale M. Voastre, ce s'au întâmplat şi în aceste părţi ale graniţelor spre întregirea teritorială a sfintei noastre coroane, — concedeţi-ne Maiestate, ca cu cea mai profundă reverinţă şi încredere să vă atragem atenţiunea de nou spre acelea, ce pentru întregirea teritorială, ţinătoare de sfânta coroană ungară, le-am spus în adresa noastră dela 1869, despre reîncorporarea Dalmaţiei.

Nu voim să repeţim cu ocaziunea aceasta acelea ce se cuprind în acea umilită adresă a noastră. Ne ţinem însă de o datorinţă neamânabilă, legată de poziţiunea noastră, de a ne ridică vocea şi de astădată înaintea tronului Maiestăţii Voastre în această privinţă, şi de a da de nou expresiune speranţei noastre, că înţelepciunea Maiestăţii Voastre va află un mijloc spre delăturarea greutăţilor, cari şi nouă ne sunt cunoscute, şi spre realizarea unei dorinţe vechi şi legale a ţărilor de sub coroana Ungariei.

In urmarea provocării Maiestăţii Voastre declarăm şi cu ocaziunea aceasta voinţa noastră cordială spre exmiterea acelei delegaţiuni regnicolare, ale cărei probleme vor fi a conferà cu deputaţiunea Croaţiei şi Slavoniei despre obiectele indigetate în preaînaltul cuvânt de tron.

Faţă de atâtea probleme însemnate legislatorice, cari aşteaptă deslegare, a stârnit în noi simţul de bucurie al liniştei interne acea declaraţiune a Maiestăţii Voastre, că referinţele favoritoare şi amicabile cu staturile străine ne dau speranţă sigură spre susţinerea păcii. Cu bucurie am experiat, că Maiestatea Voastră şi cu ocaziunea cea mai recentă aţi primit dovezi despre această stare favorabilă a referinţelor externe. Dorim, ca regimul Maj. Voastre şi de acì încolo să-şi ţină de datorinţă principală asigurarea păcii stabile, deoarece condiţiunea de vieaţă a organizării interne şi a desvoltării statului este susţinerea continuă a păcii.

Mai vârtos aceasta va face posibil, ca conform aşteptării M. Voastre, în economia noastră de stat să se asigure prin economizare raţională echilibrul atât de necesar.

Cu supunere omagială exprimăm mulţămită Maiestăţii Voastre pentru bunăvoinţa părintească, despre care preaînaltul cuvânt de tron ne-a dat noue dovezi.

www.dacoromanica.ro

Cari între altele am rămas cu profundă reverinţă, ai Maiestăţii Voastre ces. şi reg. apostolice cei mai umiliţi servi: Reprezentanţii Ungariei, Croaţiei şi Slavoniei, întruniţi în dietă».*)

Discuţia asupra adresei.

Dintre deputaţii români primul care a vorbit la adresă a fost guvernamentalul *Ioan Gozman.* În şedinţa din 4 Octomvrie 1872 a rostit vorbirea următoare:

«Adânc onorată cameră! Ştiu, că adresa-răspuns nu are urmări de drept, fiindcă adresa e numai echou la mesajul de tron. Ştiu, că oricare membru al casei are cu mult mai multă dexteritate, experienţă şi cunoştinţe pentru compunerea adresei, decât mine. Dar cu toate acestea, sunt de firma credinţă, că nu stric nimănui, nici binelui public, nici patriei prin aceea, dacă iau şi eu parte, ca Român, la discuţia de pe tapet, care reclamă multă frământare, pentruca atât domnitorul, cât şi popoarele ţarii, să poată primi informaţiune potrivită despre starea adevărată a lucrurilor şi despre dispoziţia dietei, luată în privire din toate părţile ei cele multe.

Mesajul de tron adresat nouă de buzele gloriosului rege, e liberal în toată privinţa, pentruca provoacă dieta la activitate pentru deslegarea cu succes a tuturor cerinţelor patriei. De aici vine grămada de proiecte de adresă. Mai nainte mesajul de tron conţineà aşanumitele propoziţiuni regeşti. De astădată se extinde şi asupra raporturilor externe, ca dovadă, ca Regele se adresează Ungariei ca unei ţari, care în concertul european ocupă loc sub numele propriu, egală în drept cu Austria, iar nu provincie subordonată acesteia.

Progres colosal. Eu am urmărit luptele Ungariei dela dieta din Pojon dela 1835 încoace, mai mult ca privire, cu atenţiune încordată. Am văzut cu ochii mulţimea de violări făcute constituţiei, în contra legilor dela 1790 91, şi luptele celor eminenţi pentru sanarea lor. Văzut-am presa şi productele minţii încatuşate, libertatea cuvântului pedepsită, văzut-am sistemul administraţional, şi domnia crescândă a volniciei. Dar mai dureros mi-a fost să văd urmările îngrijitoare ale întâmplărilor dela 1848/49, multele provizoriate şi căderea finală a constituţiei patriei.

*) Din *Telegraful Român*, anul 1872 Nr. 76.

www.dacoromanica.ro

Dar providința, în urma perseveranței națiunii, a dispus altcum. Barbații noștri de stat, liberali și cunoscători de drept, au pus tuturor capăt prin legarea contractului accentuat și în mesajul de tron și cuprins în articolul de lege XII din anul 1867, pe care Maiestatea Sa, ca document cu mult mai sigur decât sancțiunea pragmatică, legea dela 1790/91 și 1848, ca document fundamental, care regulează în mod determinat raporturile comune, spre binele și liniștirea ambelor părți ale monarhiei, s'a îndurat a-l întări cu jurământul său de rege încoronat.

Domnilor! Contractul acesta e poziția mea cea tare, pe care stând, fie că sunt Maghiar, Slovac, Sârb, Evreu, Român, ori Neamț, nu-mi mai tem, nici drepturile mele personale și cetățenești, nici naționalitatea mea, nici independența și libertatea patriei noastre (Aprobări), și care garantând pe seama țării neconturbata legiuire și dispunere internă, pentru manipularea afacerilor comune nu a mai instituit dicasterii, ci ministerul responzabil, de mult și cu ardoare dorit din partea țării.

In întreaga mea viață aceea am dorit, ca să am parte de constituție în stat și în ea să-mi pot petrece zilele. Mai frumoasă constituție decât parlamentul și ministerul responsabil nu există pe lume. Ministerul acesta, nu numai ca instituțiune națională, regnicolară, ci și pentrucă are membri eminenți, pe cari îi glorifică trecutul lor, eu îl laud, îl salut și-l sprijinesc (Ilaritate).

Am fost silit să le spun acestea domnilor. Iar acelora, cari au atacat necontenit articolul de lege XII dela 1867 și prin aceasta au pricinuit defavoruri opiniunii publice, vreau să le adresez câteva cuvinte.

Așa se spune, că puterea care aduce o lege, poate să o și strice. N'avem motiv să tragem la îndoială această afirmare. E evident, că puterea care a creat ceva, poate să și dărâme aceea ce a creat. Dar legea aceasta, art. XII, nu e lege simplă, și nici nu e simplă lege de drept public, ci e contract între domnitor și țară, legat pentru liniștirea celoralalte părți și pentru fericirea țării. Eu, domnilor, nu cred, că contractul acesta ar puteà sa fie nimicit, dar nici chiar schimbat, câta vreme Maiestatea Sa și celelalte părți ale monarhiei nu ne dau garanța, că vom aveà în locul lui o situație mai bună (Ilaritate). Atunci voiu spune, că se poate modificà. Altcum nu, chiar dacă s'ar luà de-acolo inițiativa.

www.dacoromanica.ro

Se mai spune apoi, că punctul de vedere de drept public al opoziţiei e justificat prin cererea organizării unei bănci separate, şi prin crearea armatei separate. Ce se atinge de cea primă, de bancă separată, aşa văd din mesajul de tron, că o doreşte şi domnitorul, şi guvernul şi majoritatea casei. Toţi o dorim deopotrivă. Asta deci nu formează justificare pentru punctul de vedere al opoziţiei. Dar nu formează justificare nici armata separată. Ba dărâmă punctul acesta de vedere, pentrucă a înfiinţà armată separată înseamnă a duce ţara, patria la primejdia cea mai mare. (Ilaritate). Abstrăgând dela faptul, că Ungaria încă sub Maria Terezia a renunţat la dreptul ţinerii unei armate separate (Ilaritate), abstrăgând dela aceea, că în Ungaria, deşi s'au format regimente ungureşti, recruţii totdeauna au fost împărţiţi în armata comună (Ilaritate), abstrăgând dela aceea, că Maiestatea Sa, ca comandant suprem, e obicinuit să aibă armată comună (Ilaritate), aşa cred, că înfiinţarea armatei separate nu e necesară, nu e oportună şi nici nu e posibilă (Ilaritate mare).

Nu e necesară înfiinţarea armatei separate pentru aceea, pentrucă nu o cere nici ceealaltă parte a monarhiei. Şi dacă e adevărat aceea, că o putere unită mai mare succes poate să aibă pe câmpul de răsboiu şi mai mari învingeri poate reportà, decât dacă ar fi desbinată, — e cu mult mai bine şi mai ducător la scop, ca cele două armate să se afle laolaltă, sub o singură disciplină.

Eu deci nu aflu de necesară desbinarea, mai ales dacă luăm în considerare, că învingerea splendidă reportată împreună (Voci: Mulţămim de o aşa învingere!) cade pe jumatate asupra Ungariei. (Voci: Mulţămim). Nu aflu, că ar fi oportună desbinarea, pentrucă luând exemplu dela Maghiari, ar spune naţionalităţile Ungariei, că nu într̆ în armata ungară, ci în cea austriacă, şi anume din motivul, că nu au ofiţeri proprii, iar ofiţerii austriaci sunt cu mult mai blânzi faţă de recruţi (Ilaritate). Inzadar, că aşa stă lucrul, şi astfel se poartă cu mai multă atragere faţă de armata austriacă, decât faţă de cea maghiară. Dar nu e cu putinţă desbinarea, pentrucă dacă capătă Ungaria armată separată, atunci acelaş lucru l-ar cere şi celelalte provincii ale Maiestăţii Sale, şi atunci Austria ar perseverà pe lângă pretenziunile ei, pe cari le-a formulat totdeauna şi le-am auzit de multeori, născându-se prin aceasta confuziuni în toate părţile. Ar cădeà articolul de lege XII dela 1867, ar cădeà majoritatea

www.dacoromanica.ro

şi ar cădeà situaţia de putere a monarhiei, lucru pe care cred că nici opoziţia nu-l doreşte.

Eu deci resping ideia armatei separate. Cu observările acestea trec acum la proiectul de adresă. Eu dintre multele proiecte de adresă aleg pe acela, care amăsurat cuprinsului său e cel mai potrivit pentru demnitatea casei. Va ştî deci fiecare, că sprijinesc proiectul de adresă compus din partea comisiunei (Ilaritate), pentrucă acesta nu conţine nimic vătămător. Dupăce am făcut aceasta constatare, e de datorinţa mea să spun, că de ce nu primesc celelalte proiecte de adresă? Cel propus de Tisza Kálmán şi vrednicii săi consoţi nu-l pot primì, pentrucă acesta condiţionează falsificarea voinţei naţiunei, condiţionează punerea majorităţii naţiunei în conflict cu majoritatea parlamentară, condiţionează neîntrebuinţarea creditului public pentru scopuri publice. (Ilaritate).

Domnilor! Acestea sunt acuze, despre cari eu nu am cunoştinţă (Ilaritate mare), şi eu nu pot aduce la cunoştinţă lucruri, pe cari nu le ştiu. (Ilaritate generală).

In contra proiectului de adresă prezentat din partea lui Simonyi Ernő şi consoţii am dificultarea, că conţine expresiuni vătămătoare la adresa majorităţii casei.

Modificarea condeputatului Madarász, dată în urma acestui proiect de adresă, ar duce casa şi pe deputaţi pe o cale, pe care noi am umblat împreună cu domnii deputaţi Madarász şi Irányi la anul 1849, atunci când am fugit dela Pesta la Debreţin (Ilaritate), şi de acì la Arad, de unde apoi respectivii s'au refugiat pe la Orşova, iar pe noi ne-au lăsat aici. (Ilaritate). Nu pretindeţi în proiecte de adresă, ca eu şi condeputaţii mei să mai facem odată drumul acesta! (Ilaritate).

Ce priveşte proiectul dlui deputat Schwartz Gyula şi consoţii, regret foarte mult, că m'am înşelat. Credeam, că va fericì Ungaria, dar după ce am văzut, că atacă bazele pe cari mă aflu eu acuma în casa aceasta, că ia dreptul dela alegătorii mei şi-l depune în mânile unei «inteligenţe» oarecare, (Ilaritate) eu nu pot să am nici o încredere în reformele sale (Ilaritate) şi nici nu le-aş prezentà. Dar dacă vor fi prezentate odată în dietă, voiu răspunde. Eu propun o reformă, cu care fiecare deputat e dator să promoveze binele poporului său. E ştergerea monopolului de tutun, (Ilaritate şi aprobări) şi prefacerea lui în dare directă. De aceasta are poporul trebuinţă!

www.dacoromanica.ro

Proiectul dlui deputat Miletici şi consoţii săi de fel nu-l primesc. Domnul deputat Csemeghi a răspuns pe larg dlui Dr. Miletici, iar eu nu vreau să mă ocup cu chestia naţională. Dar trebue să spun, că atunci, când un deputat din Ungaria are să se ocupe cu lucruri de aici, de acasă, e curios cum de se ocupă cu soartea celor optsprezece seminţii slave din afară de hotarele Ungariei. (Ilaritate). Se plângeà mai departe, că n'au venit aici Românii din Ardeal. Eu n'am cunoştinţă despre aceasta. Eu văd aici deputaţi români, căci, după cum s'a accentuat şi eri, sunt aici deputaţi români. De altcum dacă nu vin aici, suntem noi străini? (Ilaritate).

A atins însă dl deputat Miletici un lucru, pe care eu ca deputat român nu pot să-l las fără răspuns. Spuneà cu multă stângăcie (Ilaritate), că dualismul e spre paguba naţionalităţilor. Cer ertare. Eu nu înţeleg lucrul acesta, care e numai efluxul voinţei rele. Şi eu sunt Român, om naţionalist, care sprijinesc din inimă cauza naţiunei mele din care m'am născut, şi îi şi promovez şi îi voiu promovà cu conştiinţă cauza totdeauna. (Aplauze). Dar eu nu văd, ca dualismul să fie o situaţie din care se naşte domnia unei naţiuni asupra celeialalte, pentrucă dela comună, pe calea comitatului, până aici, în casa aceasta, totdeauna şi la toate ia parte naţionalitatea română, consultându-se în pace cu cea maghiară (Aprobări), şi astfel cu minte trează nu poate spune nime, că dualismul e păgubitor pentru naţionalităţi.

Eu mulţămesc provedinţei, care ne-a ajutat întru atâta, că chestiunile de naţionalitate sunt în mare parte atenuate şi rezolvate, cel puţin în mare. Puţin mai este de făcut, numai la acoperiş, şi eu voiu face propunere onoratei case, dar aceasta nu poate servì de motiv, ca noi să rasturnăm ţara, (Aprobări) sa-i turburam liniştea, ci se refere numai la aceea, ca ţara sa-şi îndrepte îngrijirile spre noi, saracii ramaşi îndărăt, (Aprobari) pentrucă libertatea şi drepturile le folosim în mod egal toţi. (Aprobări).

Eu nu sunt naţionalist bigot. Eu afară de naţionalitatea mea mai am o naţiune glorioasă, anume: toate popoarele şi cetaţenii ţării acesteia, pe cari mi le închipui puse sub aceeaş lege şi aceeaş constituţie. Aceasta e naţiunea mea. Dumnezeu să o trăiască.» (Aprobări vii în dreapta).*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Deputatul V. Bogdan prezintă o rugare.

In şedinţa din 7 Octomvrie 1872 deputatul român *Vichentie Bogdan* a vorbit următoarele în chestia unei petiţiuni înaintate dietei:

«Onorată casă! Foametea, care bântue în comitatul Torontalului de trei ani, în urma esundărilor, a îndemnat societatea de regulare de râuri de acolo, ca în viitor să apere teritorul prin canalizare sistematică de inundări de acestea. Lucrările de canalizare s'au început şi merg frumos înainte. Cheltuelile acestei societăţi de canalizare vor reclamà câteva milioane, cari în proporţia câştigului vin repartizate pe cei interesaţi. Dar societatea a luat în vedere, că câştig are să rezulte şi pentru stat, dat fiind, că bazele dării se urcă în urma acestei lucrări. Prin urmare a luat hotărîrea să înainteze rugare onoratei case, ca să binevoiască a contribuì, în proporţia acestui câştig, şi statul la cheltuelile cerute, şi anume, după cum a calculat şi motivat societatea, cu suma de cinci sute mii fiorini. Am onoare a prezentà rugarea, cu aceea, ca să binevoiţi a o transpune comisiunei petiţionare».*)

Prezidentul: «Se va predà comisiunei petiţionare».

Propunerea deputatului P. Cosma.

S'a continuat apoi discuţia asupra adresei, iar în şedinţa din *11 Octomvrie 1872* s'a primit, prin votare nominală, proiectul comisiunei parlamentare, ca bază pentru discuţia specială. Se votează titlul şi întroducerea, fără discuţie. Asemenea şi articolii, până la 8. La alinea a noua ia cuvântul deputatul român *Parteniu Cosma* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată cameră! Eu nu cad în categoria acelora, cari ţin, că atributul cel de frunte al unui deputat este, ca aici, în cameră, la toate chestiunile să-şi ridice graiul. Din contră, sunt de parerea, că mulţimea agendelor noastre ponderoase este atât de mare, încât greşesc, într'adevăr, toţi aceia, cari numai din mâncărime de a vorbì ţin repetiţiuni şi disertaţiuni lungi, — pentrucă timpul ne este foarte scump.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Cu toate acestea, din incidentul, că din adresa dietei lipseşte o chestiune, care după modesta noastră părere ar aveà locul său acolo, fiind de neapărată trebuinţă aducerea pe tapet a acestei chestiuni, chiar pe mine m'a întâmpinat norocirea, cea de altmintrelea nu prea de invidiat, ca să-mi ridic graiul. Deci cer atenţiunea onoratei diete. Vă promit însă, că încât se poate, mă voiu nizuì a nu abuzà de pacienţa Dvoastre şi a fi scurt în propunerea mea.

Nici eu, nici cei de un principiu cu mine, nu ne-am ridicat graiul la desbaterea generală a proiectului de adresă, şi nici n'am păşit cu vre-o adresă separată, conform poziţiunei şi principiilor noastre. Însă nu pentru aceea am făcut astfel, pentrucă doară am fi mulţămiţi cu direcţiunea şi cuprinsul adresei dejà acceptate în general, ci mai cu seamă, pentruca nimeni să nu ne poată imputà, că nizuim a sparge ranele cari acum se văd a fi vindecate, şi a irità spiritele ce par a se mai calmà.

Acum însă, când desbaterea generală este încheiată, şi când ştim cu siguritate, care adresă va fi prezentată Maiestăţii Sale în numele dietei ai cărei membri suntem şi noi, cel mai mic şi mai puţin lucru ce suntem în stare să-l facem pentru apărarea şi susţinerea drepturilor noastre este, ca cu învoirea onoratei camere să nizuim într'acolo, ca dieta să promită în adresa ei, că acele chestiuni, fără de a căror deslegare justă noi nu ne putem închipuì fericità patria, în decursul acestei sesiuni dietale le va deslegà după dreptate şi echitate.

Spre acest scop î-mi iau voe a subşterne un amandament, în numele meu şi al consoţilor de principiu, şi pentru motivarea aceluia a cere pacienţa onoratei camere pentru câteva momente. Insă înainte de toate, fiindcă chestiunea cuprinsă în amandamentul nostru, mai cu seamă din interes de partidă, atât în cameră, cât şi afară de cameră, este în mod tendenţios foarte depopularizată, pentruca să vadă onorata cameră, că noi nu voim să producem, ci chiar din contră, să alinăm iritaţiunea, că dorinţele noastre sunt cu totul juste, naturale şi echitabile, prin urmare, ca sub decursul motivării mele, în loc de antipatia îndatinată, să întimpin simpatia onoratei camere, aflu de necesară întâi cetirea amandamentului nostru. Amandamentul nostru sună astfel:

«De astfel ţinem noi între celelalte şi chestiunea de naţionalitate, a cărei fericită deslegare, după noi, este condiţiuneą

www.dacoromanica.ro

înflorirei morale, spirituale şi materiale a popoarelor din ţară, şi prin urmare este condiţiune de viaţă pentru întreaga patrie. In aceasta privinţă, ce e drept, s'a adus legea din 1868 art. 44. Nu putem însă, Maiestate, negà, că după deslegarea numitei chestiuni, în înţelesul acelui art. de lege, şi după experienţele făcute la întrarea în vigoare a acelei legi, popoarele ţării nu sunt îndestulate. Din care cauză noi, în sentimentul convingerilor noastre patriotice, că fericirea patriei noastre comune numai prin îndestulirea dreptelor pretensiuni ale tuturor popoarelor ţării se poate ajunge, ţinem că a sosit timpul, ca să modificăm această lege pe baza experienţelor câştigate şi corespunzător cerinţelor comune, spre îndestulirea comună a popoarelor ţării. Pentru aceea deci dorim, ca încă în această sesiune dietală să o luăm de nou la desbatere, şi astfel, pe lângă susţinerea integrităţii politice a statului, precum şi a guvernării şi a administraţiunii practice, să asigurăm prin lege, pe baza egalităţii perfecte, drepturile inalienabile ale tuturor naţionalităţilor din ţară, ca atari. Asemenea importanţă dăm şi situaţiunei, până acum încă neorganizate şi dătătoare de grije a Ardealului, de unde a provenit marea nemulţămire a majorităţii locuitorilor de acolo, care şi astăzi sustă, şi care neîndestulire îşi are sorgintea şi nutrimentul în negligările ezenţiale, comise la deslegarea chestiunei uniunei, şi în legea electorală ardeleană separată, ca rămăşiţă a periodului feudalismului. Spre încetarea acestor cauze a nemulţămirii suntem gata, încă în această sesiune dietală, a aduce legi, cari ar aveà de rezultat îndestulirea comună a tuturor locuitorilor Ardealului, şi prin urmare consolidarea relaţiunilor interne ale patriei comune».

Din cele auzite s'a putut convinge onorata cameră, că întregitatea teritorială şi puterea de stat a patriei, ba chiar şi posibilitatea unei guvernări şi administraţiuni practicabile, sunt precis accentuate în amandamentul nostru, iar de altă parte ne-am ferit de a ne folosì de orice cuvânt obscur, de înţeles dubios, sau de natura, ca cineva să poată deduce, că asigurările acestea le întrebuinţăm numai de mantauă, sub care să ne putem mai cu siguritate ascunde tendinţele periculoase. Suntem sinceri şi aşteptăm sinceritate, căci altcum în veci nu ne vom înţelege unul pe altul.

Două chestiuni conţine amandamentul nostru, chestiunea proprie de naţionalitate, şi cea specială transilvană.

www.dacoromanica.ro

Chestiunea de naţionalitate, pe cât este de profitabilă şi asigurătoare de patriotism eftin pentru alţii, pe atât este de ingrată şi pricinuitoare de suspiţiuni şi de neîncredere pentru noi, deputaţii naţionali, şi de aceea mă simt dator a stărui, ca întrucât îmi permit modestele puteri, şi întrucât se poate aşa în generalitate, să revărs lumină asupra stării de astăzi a acestei chestiuni.

Cui nu-i place să fie amăgit, cine nu-şi culege informaţiunile din faime scornite, cu scop seducator, ci din izvor curat, şi cine pe lângă acestea mai ştie să fie şi just, negreşit că va trebui să recunoască, că articolul de lege 44 din 1868 despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, creat în mijlocul celei mai mari iritaţiuni, s'a dovedit în praxă de nemulţămitor pentru naţionalităţi. Ba şi acela, care nu-l cunoaşte din praxă şi nu-şi bate capul cu modul aplicării acelei legi, de cumva va studià cu atenţiune acea lege, din însuş cuprinsul ei se va convinge, şi negreşit va recunoaşte, deşi poate nu în public, dar cel puţin în lăuntrul său, că legea aceea nu este aptă a mulţămì naţionalităţile. Este prea aptă spre aceea, ca acele drepturi, ce se pare a le regulà, nici când să nu le poată gustà aceia, cari ar voì să se folosească de ele. Şi aşa zadarnic căutăm în ea acel efect mângăitor, pe care-l aşteaptă un popor însetoşat după dreptate dela o lege bună, acea mulţămire generală, ce este în stare să producă o lege perfectă şi corespunzătoare recerinţelor timpului, zadarnic le căutăm acestea în această lege, pentrucă ea, cu lacunele cele multe ce le are, a turburat numai lucrul, a deschis numai calea pe seama nenumăratelor abuzuri oficioase.

Căci abstrăgând dela împrejurarea, că nu regulează drepturi naţionale, ci numai individuale, ea este compusă astfel, că deşi la parere un paragraf concede un drept, urmează însă altul, care răpeşte frumuşel acel drept. Mai este şi astfel de paragraf, a cărui concluziune face iluzoriu dreptul, ce părea a concede începutul paragrafului. Cu un cuvânt, o lege permisivă, lasată în voia judecătoriilor şi a autorităţilor politice este legea aceasta, care în aplicarea ei reiese totdeauna în detrimentul acelora, în a căror favor se crease la vedere.

Precum am zis, legea aceasta s'a constatat de nemulţămitoare în viaţa practică, şi despre aceasta în toată ziua se poate convinge celce află că e lucru demn a umblà după aceasta şi a cercà treaba acolo unde ea întru adevăr există, adecă pe

www.dacoromanica.ro

teritoriile locuite de naţionalităţi, la judecătorie, la autorităţile politice şi în jurnalele naţionalităţilor, cari exclusiv sunt chemate a interpretà sentimentele şi opiniunea publică a naţionalităţilor, cari însă toate, până la unul, începând dela cel mai radical, până la «*Patria*» cea fundată, inspirată şi susţinută de guvern, declară legea naţionalităţilor de nemulţămitoare şi pretind reviziunea ei.

De sigur, o va şti aceasta şi guvernul, din actele sale oficioase. Ba lucrul a venit acuma la atâta, încât chestiunea de naţionalitate a dat ansă însuş forului de cassaţiune, care nu este chemat a politizà, să facă şi el politică. In săptămânile trecute adecă, în şedinţă plenară de două zile, şi-a spart capul cu întrebarea ponderoasă, că oare la tribunalul regesc din Arad, dela care căpătase şi rezolvase mai multe cauze româneşti, a fost în uz limba română sau ba? Şi după o luptă grea de două zile în fine s'a enunţat, că propriamente nici nu este competent a decide în astfel de cauză, ci aceasta este chemarea autoritaţilor politice. Deci părţile litigante să subştearnă de acì înainte astfel de cauze civile mai întâi la autorităţile politice, şi numai dupăce se va decide acolo chestiunea de naţionalitate, chestiunea limbei, să le apeleze în merit, dacă cumva, fireşte, nu au eşit din termin. Ba de curând a făcut şi mai mult. De un timp încoace, şi mai cu seamă de când avem judecatorii regeşti, cam pe o coardă toate resping cauzele româneşti, chiar şi acolo unde după legea de naţionalitate sunt îndreptăţite naţionalităţile a pretinde respectarea limbei lor în procesele civile. Ba sunt şi judecătorii de acelea, unde judele districtual acceptează, iar subjudele respinge fără excepţiune cauzele, cari nu sunt scrise în limba maghiară. Intr'un astfel de caz a trebuit să decidă asupra volniciei judecătoriei prime. Şi ce a facut? A enunţat, că deoarece procedura civilă nu conţine nici un paragraf despre legea de naţionalitate, considerând că el, forul de cassaţie, numai în acele cazuri este chemat a decide, cari se află expres enumărate în procedura civilă, asupra volniciilor judecătoriilor de prima instanţă, comise în contra legii de naţionalitate, nu se simte competent a decide.

Va să zică, judecătoriile de prima instanţă nu sunt datoare a respectà legea de naţionalitate, căci pe ele nu le poate trage nimeni la răspundere. Şi aşa, onorată cameră, am ajuns acolo cu legea de naţionalitate, că nici chiar judecătoriile nu

www.dacoromanica.ro

se mai ştiu orientà. Legea de naţionalitate a născut chestiunea de competenţă între autorităţi eterogene, ba ne-a dovedit chiar, că se pot comite în patria noastră astfel de abuzuri şi fărădelegi, cari după legile existente nu se pot pedepsì.

Lucru foarte şod, întru adevăr, onorată cameră, însă este aşa. Nu pentru aceea am enarat eu cazurile acestea, pentrucă doară a-şi ţineà, că e cu cale şi la loc enumărarea cauzelor speciale, chiar la desbaterea adresei, ci numai din motivul, ca să procur şi acelora, cari studiază cauza naţională numai aici în cameră, o oareşicare orientare cu privire la defectele legii de naţionalitate, şi cred că nici nu pofteşte onorata cameră, ca să-i enumăr mai multe cazuri speciale. De cumva va fi însă lipsă, voiu servì cu de acestea atunci, când va fi la ordinea zilei proiectul de lege despre modificarea legii de naţionalitate, pe care, dacă cumva alţii nu, noi Românii negreşit îl vom subşterne onoratei camere.

Peste tot, onorată cameră, naţionalităţile patriei noastre, cari nu permit, ca în patriotism să le întreacă nimenea, cu părere de rău experiază, că această chestiune prea ponderoasă nu se studiază şi manuază cu acea conştienţiositate şi seriositate, pe care, privind ponderositatea ei, ar merita-o, şi de multeori i-se atribue direcţiune şi scop cu totul de altă natură, decât cel adevărat. Ba mulţi nu o înţeleg şi nici nu voesc a o înţelege, ci o declară de cauză a cărei deslegare ar involvà cele mai mari primejdii pentru patrie, pe când din contră, adevăratul pericol poate urmà numai din amânarea deslegării şi din nemulţămirea care naturalminte s'ar produce din deslegarea greşită a chestiunii. Aici în cameră foarte adeseori, dar mai cu seamă în jurnalistică, atât partidele, cât şi singuraticii, neîntrerupt fac capital politic din chestiunea naţională. Cele mai sincere şi mai nevinovate pretensiuni naţionale, cu tendinţă ori fără tendinţă, se mistifică ori marchează de antipatriotice, aspiraţiunile cele mai sfinte, purcese din simţul de conservare proprie, şi nutrite pentru scopuri culturale, foarte adeseori se timbrează de atentate în contra unităţii naţionale şi în contra întregităţii patriei, şi apoi fireşte, se porneşte răsboiu formal în contra naţionalităţilor. Partidele formalminte se înfrică una pe alta cu naţionalităţile, şi vai de partida căreia din convingere politică s'ar alătură naţionalităţile, căci partida aceea ipso facto devine suspiţioasă şi patriotismul ei cade sub întrebare.

www.dacoromanica.ro

Oameni recunoscuți de înțelepți (S'auzim!), ba chiar bărbați de stat, nu se sfiesc a motivà cu chestiunea de naționalitate și cu aspirațiunile naționale chiar și imposibilitatea înființării armatei separate și susținerea legii electorale transilvane, care e tolerată până în ziua de astăzi, spre rușinea secolului nostru și spre scandalizarea simțului constituțional. Și aici, mă rog de iertare, dar nu pot întrelăsà a nu da exprimare simțului dureros pe care mi l-a provocat chiar ieri dialogul iscat acì în cameră între preastimatul conducător al stângei extreme, dnul Simonyi Ernő, și între domnul ministru-președinte asupra naționalităților. Cum se lăpădà fiecare de naționalități! Nici unul nu voià să le primească, fiecare se apără de ele, respingând dela sine orice solidaritate cu naționalitățile. Și această comedie s'a jucat publice, aici în cameră!

Intre astfel de împrejurări, mă rog de iertare, dar de fel nu are drept a se mirà nimenea, că acei deputați naționali, cari se stimează pe sine, cari tocmai așa sunt mândri de naționalitatea lor și-și cunosc demnitatea de om, ca oricare alții, preferă a se izolà și a rămâneà mai bucuros în club separat, deși puțini la număr, căci acolo cel puțin sunt siguri, că nimenea nu-i consideră de trădători de patrie, nici de lingușitori.

După astfel de tratare, într'adevăr se miră omul, că se mai află deputați naționali, cărora nu le este rușine a mai rămâneà pe băncile de dincolo. (Oho! Oho! din dreapta). Da, da! Pentrucă atât înainte de dietă, cât și acum, mai cu seamă din acea parte au venit imputările.

Acesta, onorată cameră, este lucru dureros, însă adevărat, și pot spune, că astfel de procedură niciodată nu poate duce la bine, și înșiși aceia, cari fabrică frazele, însinuațiunile acestea, cred mai puțin în veritatea lor, durere însă, că atunci când le răspândesc, nu cugetă câtă stricăciune și perdere fac cauzei comune a patriei prin tendențioasele lor insinuațiuni nedrepte.

Dar apoi leghionul notabilităților mărunte, ce mină nesecată au descoperit în chestiunea naționalităților! Fiecare notabilitate începătoare din această dietă se nizuește a depune examenul de maturitate! Și le succede tuturor de minune! Pentrucă în ziua de astăzi aceasta e bucata cea mai profitabilă. Este de ajuns, ca omul să lapede dela sine naționalitățile cu indignațiune și cu pathos mare, în niște termini exaltați, — ce e drept, acum cam prea învechiți, dar totuș ascultați cu plăcere — să înjure

www.dacoromanica.ro

naţionalităţile, precum în jurnalistică, aşa şi în cameră, pentruca numai decât să fie aplaudat, încurajat, şi renumele de scriitor, respective orator, să şi-l considere de întemeiat.

Onorată cameră! Binevoiţi a-mi crede, că această procedură nu este bună, nu este nici justă, nici echitabilă, nici convenabilă, şi dacă am şi urmat-o până acuma, ar fi timpul să o curmăm. Ar fi acum timpul, ca aşa să privim, şi aşa să înţelegem lucrul, precum el într'adevăr este.

Toţi suntem cetăţenii unei ţări poliglote, deci şi această cameră se cuvine să fie oglinda fidelă a ţării.

Să nu ne considerăm de reprezentanţi numai ai unei naţionalităţi, ci ai tuturor naţionalităţilor din patrie, cari au contribuit cu votul lor la alegerea noastră, şi cari laolaltă locuesc patria, iar cauzele noastre comune naţionale să le deslegăm cu sânge rece, cu încredere reciprocă şi cu sinceritate, astfel, ca faptele noastre legislatorice patria întreagă să le primească şi remunereze cu mulţămită, şi ca să nu se mai poată află om cu minte sănătoasă în patrie, care să se considere de fiu vitreg al aceleia, căci patria numai atunci va fi deplin fericită, când toţi fiii ei vor fi fericiţi.

Atâta de astădată despre cauza de naţionalitate, şi încă poate că şi atâta a fost prea mult. Să mai vorbesc ceva şi despre referinţele Transilvaniei? Oare despre cele spuse acî în cameră, în sesiunea trecută, cu ocaziunea desbaterii legii electorale, şi după cunoscuta declaraţiune a preastimatului condeputat Ghyczy Kálmán, mi-ar mai fi ertat a presupune, că s'ar mai află în camera aceasta, ba chiar în patria întreagă, cap cugetător, om care se îngrijeşte de soartea patriei sale, şi să nu ştie, cumcă în Transilvania e mare neîndestulirea la majoritatea locuitorilor ţării, şi că această nemulţămire este deplin justificată, cel puţin prin împrejurarea, că pentru acea ţară nefericită tot se susţine încă o lege electorală, rămasă din timpul feudalismului, o lege care-şi bate joc de majoritatea locuitorilor?

Nu! Cel puţin despre această cameră nu-mi este iertat să presupun aceasta, pentrucă ştiu, că tot omul este convins, că e aşa. Constat numai pe scurt, că aceasta este acum a doua dietă, la care Românii transilvăneni nu voesc să participe şi nu participă.

Eu în astă privinţă nu pot fi de o părere cu dl condeputat Gozman, care zice, că despre aceasta n'are ştire. Acesta

www.dacoromanica.ro

după mine este un concept greşit. Omul nu numai despre aceea are ştire, despre ce a primit rapoarte oficioase, ci un om de pe terenul public trebue să aibă cunoştínţe despre tot ce aduc zilnic organele de publicitate. Despre aceeace am spus, ţara întreagă, ba chiar şi ţările străine au ştire, numai domnul Gozman nu!

Dar nici în altă privinţă nu pot fi de acord cu domnul Gozman, de. ex. când zice, că: «aceea, că Românii din Transilvania nu sunt aici, nu este nici un rău, pentrucă aici suntem noi destui». Aceasta poate că-i place d-sale, şi poate că place şi altora. Unuia pentru faptul, că venind Românii transilvăneni aici, negreşit că ar trebuì să le cedeze locul ocupat, altuia pentru faptul, că doară se teme, că atunci ar fi prea mare concurenţa la împărţirea remuneraţiunilor.

Eu însă, onorată cameră, nefiind condus de interes egoistic, ci de interesul patriei comune, sunt din contră convins, că da, este rău, şi încă foarte rău, că majoritatea unei ţări nu este mulţamită cu aceea ce şi pentru ea se numeşte *constituţiune*, şi cu deosebire acel rău este considerabil atunci, când el, ca şi în cazul prezent, este pe deplin justificat. Şi eu sunt de părerea, că să se examineze cauza, sorgintea răului, şi desecându-se cât mai cu grabă să se vindece răul, căci cu cât va prinde rădacini mai adânci, cu atât va fi mai cu greu de stârpit.

Stimatul guvern încă are cunoştinţă despre răul acesta, şi eu constat cu plăcere, că din jurnale şi din informaţiuni private am ştire, că ar fi şi început nescai paşi pentru încetarea răului, căci dl ministru preşedinte în călătoria sa întreprinsă înaintea alegerilor dietale prin Ardeal s'a pus în atingere cu câţiva barbaţi mai de influinţă ai Românilor, şi precum am înţeles le-ar fi şi dat ocaziune ca să-şi precizeze şi pună pe hârtie dorinţele, şi precum se vorbeşte, acum s'ar află în posesiunea d-sale un quasi-memorand, însă aşa se vede, că domnului ministru preşedinte atât i-a venit de bine pasivitatea Românilor transilvaneni, încât numai chiar din simpatie cătră ei s'a pus şi el în pasivitate faţă cu Românii.

Onorată cameră! Chestiunea Transilvaniei este o parte specială a chestiunii naţionale, cel puţin pentru noi Românii, şi din această cauza ne-am simţit datori a o subşterne în cameră în legătură cu aceea. Dee ceriul, ca paşii noştri să aibă rezultat salutar pentru patrie. Dee ceriul, ca să pricepem odată,

www.dacoromanica.ro

că inimicii patriei nu sunt a se căutà în lăuntrul, ci în afară de marginile ei, şi că în contra acelora, de cea mai sigură alianţă putem considerà alianţa noastră internă, pacea internă şi mulţămirea publică. Dee ceriul să ajungem şi aceea, ca toţi să fim pătrunşi de adevărul, că dacă sunt în lume două elemente avizate unul la altul, atunci acelea sunt de sigur elementul român şi cel maghiar, pentrucă acestora însaş provedinţa, atunci când le-a aşezat laolaltă între braţele de fier şi două naţiuni gigantice, le-a arătat totodată calea pe care mânecând, în conţelegere frăţească, dând mână de ajutor în mod reciproc unul altuia, vor puteà subsistà şi devenì tari, din contră, unul contra altuia, dărâmând unul puterile celuialalt, irezistibil şi negreşit, că ambele vor devenì victima molochului. Recomand amendamentul nostru atenţiunii onoratei camere şi o rog să-l accepteze».*)

Vorbirea deputatului D. Bonciu.

A vorbit tot în şedinţa aceasta şi deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Mărturisesc sincer, că mi-ar fi plăcut cu mult mai bine să nu vorbesc. (Ilaritate). Natural, că sub condiţiunea, dacă se primeşte moţiunea. M'am înscris la cuvânt, pentrucă eram pregătit la aceea, că mulţi, poate că foarte mulţi nu vor primì moţiunea, prin urmare voiam să vorbesc întru apărarea moţiunei. Dar dupăce nu s'a pronunţat nime, că primeşte ori nu moţiunea, credeam, că va fi mai bine să vorbesc atunci, când se va pronunţà cineva în contra moţiunei. De altcum nu am intenţiunea să mă ocup în mod amănunţit din prilejul acestei moţiuni, respective la discuţia asupra proiectului de adresă pe articole, cu chestia de naţionalitate. Dar după convingerea mea e oportun, necesar şi folositor totuş, să se dee expresiune în adresă aplecării noastre de a rezolvà chestia de naţionalitate, ori, ca să mă exprim mai clar, înclinării noastre de a stărui să fie delăturată chestia de naţionalitate.

E neîndoios, că art. de lege 44 dela 1868 n'a mulţămit naţionalităţile din patria aceasta. Şi cu toate, că naţionalităţile s'au supus legii acesteia, pentrucă e lege obligătoare, dupăce ea nu a provocat liniştire generală, chestia de naţionalitate există şi

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1872, Nr. 82.

www.dacoromanica.ro

va există până atunci, până nu i-se dă rezolvare mai norocoasă. O ştim aceasta toţi, cari trăim printre naţionalităţi şi avem coatingere cu ele. Ştim şi aceea, că susţin mulţi, dar am auzit şi în programe accentuându-se, că la dreptul chestie naţională nici nu există, că legea de naţionalităţi nu e insuficientă, şi că insuficienţa ei o propagă numai unii membri ai naţionalităţilor singuratice, conduşi de interese egoiste de a se ridică pe umerii naţionalităţilor. E acesta un obiceiu mai ales la ceice urgisesc naţionalităţile nemaghiare. Binevoiţi a-mi crede, că afirmarea aceasta e lipsita de orice temeiu. Pentrucă şi dacă sunt membri singuratici între naţionalităţi, despre cari s'ar puteà spune acestea, nu fără motiv, totuş aşa cred, că cazurile acestea formează excepţii, iar excepţiile nu pot fi ridicate la valoare de regulă generală. Dar poate fi documentat tocmai contrarul din istoria timpurilor de curând trecute. De şasă ani trăim în era mişcărilor vieţii constituţionale, şi eu întreb, unde s'a dat cazul, că unul sau altul dintre membrii naţionalişti să se fi urcat pe umerii naţionalităţii sale? Eu cel puţin nu cunosc nici un caz, ca pe cineva să-l fi ajuns astfel de noroc. Dar ştiu aceea, că astfel de indivizi naţionalişti, cari au lucrat în contra naţionalităţii lor, au fost remuneraţi, şi cu preţul acesta s'au ridicat în sus.

Onorata casă! Permiteţi-mi ca acum, când e vorba de nemulţamirea naţionalităţilor, să vorbesc mai ales de naţionalitatea ale cărei sentimente îmi sunt cunoscute, şi al cărei modest membru sunt şi eu, despre naţionalitatea română. Vorbesc deci despre naţionalitatea română. Sunt convins în sufletul meu, că cetăţenii de buze române ai patriei nu-şi iubesc mai puţin patria, şi nu doresc mai puţin marirea ei, decât cetăţenii maghiari ai ţării. Şi ei nici nu cer alta, decât recunoaşterea fiinţei lor naţionale, ca să poată trai în patria aceasta, cu Maghiarii împreună, desvoltându-şi şi cultivându-şi limba şi cultura lor. Dorinţa aceasta a Românilor să nu o iee nime în nume de rău, pentrucă ea zace în firea dreptului de existenţă. Dar şi de altcum aceasta nu poate fi spre paguba statului. Pentrucă eu sunt convins, că celce nu-şi iubeşte naţionalitatea, ori se lapădă de ea, nu-i doreşte favoruri: nu iubeşte nici patria. Dar şi în alte direcţii va da naştere la virtuţi salutare mulţămirea naţionalităţilor, pentrucă dacă-şi vor desvoltà naţionalităţile cultura lor proprie, prin aceasta vin educate, nu numai pe seama lor, ci şi pe seama patriei.

www.dacoromanica.ro

Acestea sunt nizuinţele noastre, iar nu insinuările, suspiţionările, că Românii lucră în contra integrităţii patriei, ori că vreau să se desfacă de tot de catra ea. Ştim noi bine, Românii, că numai în patria aceasta ne putem căutà şi aflà fericirea, ştim că în patria aceasta, împreună cu Maghiarii, trebue să traim şi să murim. Ştim, ca celce ataca statul acesta şi existenţa sa, atacă existenţa naţionalităţii noastre proprii. Ştim, că în timpuri critice suntem chemaţi, ca împreuna cu Maghiarii să apărăm patria, iar în zile de pace cu Maghiarii împreuna avem să colaborăm la crearea de instituţiuni salutare.

Dar atunci, când necontenit suntem împedecaţi în aspiraţiunile noastre naţionale, cari merg paralel cu patriotismul nostru, când în chestii de existenţă naţională trebue sa luptăm în contra puterii negaţiunei, când educarea şi cultura noastră nu se împărtaşeşte de nici o atenţiune, cu toate că la sarcinile publice ale statului noi tot aşa contribuim ca şi acei cetăţeni ai patriei pentru a căror cultură naţională se aduc toate jertfele posibile din partea statului: nu luaţi dvoastră în nume de rău Românilor, că nu sunt mulţamiţi, şi că cuprinşi fiind din acest motiv de amărăciune, în timpuri critice se vor ţineà chemaţi întâi de toate să-şi salveze existenţa proprie naţională.

Mărturisesc, că nici odata n'am simţit nefericire mai mare pentru patria mea decât atunci, când, deşi eram tinar încă, am văzut toate naţionalităţile luptând şi sângerând în tabăra străina. Nici odată sentiment patriotic mai dureros nu m'a cuprins, ca atunci, când am auzit, că una ori alta dintre trupe a învins ori a fost învinsă, pentrucă simţiam, şi într'un caz şi într'altul, că din învingere nu învingătorii, ci duşmanii patriei vor trage folosul. Eu nu doresc, şi cred că nici consoţii mei de principii nu doresc, ca lucrul să se mai repeteze vre-odată. Dorim însă, ca nici odată să nu mai poată să noteze istoria viitorului ţării astfel de lupte. Şi când dorim aceasta, nu ne putem închipuì altcum posibilitatea realizarii dorinţei, decât prin mulţămirea naţionalitaţilor, prin promovarea culturei lor, făcând să dispară din vreme necesitatea, ca în vremuri critice să se mai gândească întâi la apărarea existenţei lor naţionale. In mijlocul astorfel de sentimente cutez să afirm şi să spun, că rezolvarea în acest sens a chestiei naţionale, ori mai bine, nizuinţele noastre şi înclinările noastre de a face sa dispară, e necesar şi oportun să afle exprimare în adresa dată ca răspuns. Oportunitatea se arată

www.dacoromanica.ro

faţă de coroană, onorată casă, pentrucă suntem convinşi, că inima de parinte a Maiestăţii Sale bate deopotriva pentru fericirea şi mulţamirea tuturor naţionalităţilor din patria aceasta. Prin urmare e sigur, ca cu bucurie va primì declaraţia despre prevenirea onoratei case în direcţia aceasta.

Ţinem că e necesar lucrul acesta, onorata casă, pentru aceea, pentrucă vazând naţionalitaţile, că a fost precizată în adresa direcţia, care va formà problema şi direcţia viitorului, vor începe sa privească cu nădejde liniştitoare în viitor.

Fiind vorba şi despre Ardeal, cer permisiune, onorată casă, ca să-mi precisez şi în privinţa aceasta în câteva cuvinte parerea mea. Ardealul e legat prin legea uniunei de ţara aceasta astfel, că ambele ţări formează o patrie comună, ori cel puţin ar trebuì să formeze. A fost unit adecă trupeşte, în urma administrarii, dar sufleteşte nu e unit. Eu a-şi dorì, ca aceste două ţări sa se unească şi în însufleţire, şi daca aşa s'ar puteà face unirea, sigur ca ea ar fi solidă. Şi se poate ajunge şi aceasta, numai sa fim cu încredere unii faţa de alţii. Să fim toleranţi, sa fim echitabili faţa de marea majoritate a poporaţiunei acelei ţari, şi sunt sigur, că contrastele se vor aplanà şi anomalia de acuma din Ardeal va dispareà.

Să-mi permită onorata casa să mai reflectez la o împrejurare, amintită aici cu ocaziunea desbaterii asupra adresei, şi pe care nu o pot lăsà să treacă fără observare. Stimatul condeputat Ioan Gozman spuneà, că dânsul nu e naţionalist bigot, şi că el are o naţiune glorioasă, adeca întreaga poporaţiune a patriei acesteia. Punctul acesta de vedere îl acceptez şi eu cu placere, şi zic şi eu, că şi pentru mine acesta e poporul politic, cel compus din întreaga poporaţiune a patriei. Şi zic şi eu, ca în sens diplomatic naţiunea maghiara e şi naţiunea mea.

Dar când le spun acestea, nu pot acceptà calea şi mijloacele, modul şi calea, care nu e calea, nici a naţiunei întregi, nici a unei părţi din naţiunea aceasta, cel puţin nu calea constituţională, şi nu pot acceptà nici aceea ce a spus, că dorinţa sa e numai aceea, ca ţara să poarte grijă şi de noi, săracii cei rămaşi îndărăt. Eu, onorată casă, nu ştiu, dacă atunci, când pretensiunile naţionaliste au fost în parte realizate, deşì nu pe cale constituţională, dl deputat luat-a parte la ele ori nu? Asta nu o ştiu. Dar aceea ştiu, ca eu nu am luat parte la ele, şi că eu numai pe cale constituţională mi-am închipuit sigura pertractare

www.dacoromanica.ro

a chestiunei acesteia, ori discutarea ei. Despre aceasta am fost prea convins. Dar ştiu şi aceea, că o astfel de ajutorare a săracilor, cum o cere dsa, e glasul milei, nu glasul dreptului, nu glasul constituţiei, care poate fi aşteptat în ţară constituţională. Recomand moţiunea spre primire».*)

Casa respinge moţiunea deputatului *Parteniu Cosma.*

Interpelările deputatului Alex. Buda.

Şedinţa din 18 Noemvrie 1872. Deputatul român *Alexandru Buda* adresează ministrului de finanţe o interpelare, întrebându-l, dacă e adevărat, că minele de cărbuni, aramă şi fier din Ardeal, sunt de vânzare şi că banca franco-ungară vrea să le cumpere cu şase milioane de fiorini? Cerut-a guvernul în privinţa aceasta informaţiuni dela direcţia de mine din Cluj, ori are intenţiunea să le ceară?

Se va comunică ministrului de finanţe.

In şedinţa din 10 Decemvrie 1872 tot deputatul român *Alexandru Buda* a adresat ministrului de finanţe o altă interpelare, de cuprinsul următor:

«Onorată casă! Tocmai acum am primit rugarea muncitorilor din Kapnikbánya în chestia sistării favorurilor erariale. Onorată casă! Starea lucrului e pe scurt aceasta. Baieşii s'au împărtăşit de secole de favorul, că erariul îi provedeà cu cereale pentru preţuri mai moderate. Acum de curând s'a dat o ordinaţiune, în urma careia favorul acesta se detrage dela clasa săracă muncitoare, cu începere dela 1 Ianuarie. Nu vreau să motivez acum pe larg, ci-mi rezerv pentru mai târziu desvoltarea părerilor mele. Dar asupra unui lucru vreau să atrag atenţiunea casei, anume, că celuice numai odată a fost în o baie, n'a putut să-i scape din vedere mizeria căreia îi este expus băieşul. Băieşul n'are o talpa de pământ. Moşia şi capitalul său îl formează braţele. Dacă baia nu i le nimiceşte dela anul al 7-lea al etăţii până la al 40-lea, şi aşa nu mai e capabil de muncă, după constatarea medicilor.

Onorată casa! Eu sunt amic al unei bune economii de stat, mai ales când ne aflăm în faţa unui deficit de 70 milioane.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Sunt amic al bunei gospodarii de stat şi a stricteţei la facerea cheltuelilor, ales când ne aflăm la marginea ruinei. Dar economizarea aceea, că se luăm bucătura dela băieşul cel sărac, nu o ţin de consunătoare cu umanismul. Băieşii aceştia declară în rugarea lor, în mod serios, că dacă ordinaţiunea guvernului se va executà, ei îşi strâng hainele şi nici unul nu mai rămâne la baie. De aceea adresez următoarea interpelare:

Are cunoştinţă ministrul de finanţe despre publicarea acelei ordinaţiuni, prin care se detrage cu începere dela 1 Ianuarie 1873 favorul acordat prin contract clasei muncitoare dela băile erariale din Kapnikbánya şi folosit până acuma de secole fără conturbare, favorul de a se da muncitorilor cerealele trebuincioase pe un preţ limitat din partea regescului erar? Dacă da, are intenţiuni serioase ministrul de finanţe să execute acest ordin fatal? Dacă da, primeşte asupra sa ministerul de finanţe răspunderea pentru urmările ce le va aveà executarea acesteí ordinaţiuni?» *)

Prezidentul: Se va comunicà domnului ministru de finanţe.

Legea de colonizare.

Tot în şedinţa aceasta din 10 Decemvrie 1872, la discuţia pe articole asupra legii de colonizare, vorbeşte deputatul român *Vichentie Bogdan* următoarele:

«Eu văd în legea aceasta realizat un principiu, pe care din punct de vedere de drept nu-l aprob. Se începe la §-ul 9 (acesta erà în discuţie), în care se spune, că în cazul, dacă coloniştii sunt colonizaţi prin contract pe vecie, dar nu vreau să se folosească de dreptul de a-şi răscumpărà datoria, proprietarul de pământ să-i poată da afară, să-i scoata din casele lor şi din extravilanele lor şi să rămână proprietatea sa. Asta se spune deja în §-ul 9. Cu privire la contractele interimale înţeleg dreptul proprietarului de pamânt, că dacă coloniştii nu vreau să se folosească într'un anumit restimp de dreptul de a-şí rascumpărà, în înţelesul legii, intravilanele şi extravilanele, să-i poată da afară, pentrucă prin aceasta unul din scopurile legii, anume, acela, ca să fie sistate raporturile cari ne revoacă în memorie vechiul feudalism, este atins. Dar aceasta nu se poate aplicà, după mo-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

desta mea parere, la comunele de coloniști, cari au fost înființate pe baza contractului legat pe vecie, pentrucă legislațiunea ar nimici prin aceasta un contract până acî valabil. Iar asta e după parerea mea cu neputința. Dar și în cazul acesta legislațiunea are un scop, care vrea sa fie ajuns, anume, ca raporturile cari ne revoacă feudalismul în memorie să fie sistate. Eu însă nu pe calea aceasta le-aș sistà, ca declar contractul de nevalid, pentrucă cu știrea mea nu există nici unde lege, care ar voì să nimicească contracte legate în regulă. Însuș proiectul acesta de lege arată, ca nu voește să nimicească contracte existente, chiar dacă sunt și interimale, întrucât adecă și comunele colonizate cu contracte interimale, dacă încă nu a expirat contractul, le îndreptățește a câștigà valoare pentru contractele lor pe tot timpul restant. Pentruca scopul legislațiunii să fie atins, eu a-și aveà altă cale. Anume, dacă comuna colonizată cu contract pe vecie nu vrea sa-și răscumpere datoria, sa fie îndreptățit proprietarul sumei de răscumpărare, ca în privința stabilirei sumei de răscumpărare să înceapă proces. Dar ca să dee oamenii afară, la nici un caz nu l-aș îndreptățì. Țin aceasta de o violare de drept și de o imposibilitate, cu atât mai vârtos, cu cât coloniștii au întrat în proprietatea pământurilor deja atunci, când au fost legate contractele de natura aceasta. Oamenii sunt trecuți ca proprietari în cartea funduară și proprietatea lor e îngreunată cu sarcini. Raporturile acestea nu pot fi deci sistate, și după părerea mea e nedreptate să fie sistate astfel, că proprietarul de pământ îi deposedează.

De aceea, eu la paragraful acesta, în care e exprimat principiul deposedării, dar și la §-ul 14, voiu înaintà câte-o modificare. La §-ul acesta fac modificarea următoare: În alinea primă a §-ului 9, șirul prim, cuvintele acestea «doi și respective» sa fie șterse. Acî se face adecă provocare la paragrafii, în cari e vorba despre coloniștii cu contracte pe vecie, pentrucă §-ul acesta declară, că întreaga proprietate a colonistului, cu tot ce-i aparține, să rămână proprietatea colonizatorului. Asta să se șteargă.

La §-ul 14 voiu face propunerea, să binevoiți a sprijinì și a acceptà ideea, ca respectivul să nu poată deposedà, ci dacă coloniștii nu vreau sa sa folosească de dreptul de răscumpărare, colonizatorul să fie îndreptățit să înceapă proces pentru stabilirea sumei de răscumpărare».*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Propunerea deputatului român *Vichentie Bogdan* nu se primeşte.

Vorbirea deputatului Petru Nemeş.

În şedinţa din 11 Decemvrie 1872 a vorbit deputatul român *Petru Nemeş*, tot la discuţia pe articole asupra legii de colonizare, următoarele:

«Nu aveam intenţiunea să vorbesc, dar după vorbirile auzite astăzi e imposibil sa nu ridic cuvântul în chestia aceasta, pe care am fericirea a o cunoaşte şi eu. Cu ocaziunea desbaterilor de ieri şi alaltăieri am auzit accentuându-se din partea onoratei opoziţii idei foarte liberale. De aceea ne-a surprins foarte mult astăzi, că din partea unor membri ai aceleiaş stimate opoziţiuni, mai ales din partea acelora, cari aşazicând sunt interesaţi în cauză, s'a dat lupta pentru ideî cu totul de altă natură.

Aşi fi dorit şi eu să fac o moţiune la §-ul acesta, dar acum abstau dela intenţiune şi fac numai observarea, că dacă se primeşte propunerea facută, ar ajunge în situaţie şi mai tristă coloniştii de sub *a*) şi coloniştii de sub *b*), pentrucă atunci dintre coloniştii de sub *a*) abiă zece la şută pot să-şi dovedească cualificaţia, pe când pentru ceialalţi nu se cere alta, decât aflarea în posesiune.

După vorbirile liberale de ieri eram de credinţa, când a luat cuvântul stimatul domn propunător, că poate că vrea să facă propunere cu privire la dispoziţia luată faţă de cei de sub punctul *b*), şi că poate în privinţa aceasta vrea, în înţelesul proiectului de lege al dietei trecute, să propună în locul teritorului de 800 stânjini un teritor de cincisprăzece jughăre. Asta aşi fi sprijinit-o cu plăcere, pentrucă dacă se primeà, erà restabilită proporţia între teritorul de 15 jughăre din săcuime şi teritorul de patru jughăre dat coloniştilor din Ungaria. Pentrucă vor binevoì a ştì stimaţii domni deputaţi, că acolo numai munţi sunt, cari se pot folosì numai ca păşune şi fânaţe.

Eu deci, ridicându-mi cuvântul, nu pot decât să sprijinesc propunerea comisiunii centrale şi să o recomand onoratei case spre primire». (Aprobări).*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului M. B. Stănescu.

Tot la §-ul acesta, 25, vorbește deputatul român *Mircea B. Stănescu* următoarele:

«Onorată casă! Onestitatea și cavalerismul națiunii maghiare sunt lucruri cunoscute în lumea întreagă. La aceasta se provoacă, nu numai țara, ci și străinătatea însaș. Eu acestora le atribui, că cel puțin până la 1848 nu erà în us să se regulèze în scris fiecare nou raport de drept. Erà destul cuvântul de onoare. Că de atunci s'a schimbat situația, și că printre alte obiecte de modă venite din străinătate, a întrat la noi și punerea pe hârtie a cuvântului de onoare, nu e vina noastră. Dar fapt e, că propunerea domnului Becze Antal nu acuma, ci peste secole va fi la loc, când se va face provocare la contracte scrise. E fapt deci, că înainte de 1848 contractele scrise n'au fost în us, ori au fost rare. Și dacă n'au fost, întreb pe domnul deputat Becze Antal, cum poate pretinde contracte scrise, fără nici o deosebire, pentru dovedirea astorfel de chestii de colonizare, când chiar dl deputat Orbán Balázs, care-l sprijinește, a recunoscut, că imigranții au legat cu primăria comunei de acolo numai învoială verbală? Contracte formulate în scris n'au putut fi legate. Dacă recunosc că e așa, mă mir cum pot sprijinì propunerea lui Becze, în care se cere în mod determinat, că coloniștii sunt datori să-și dovedească drepturile cu scrisori, pentrucă atunci ajungem în contrazicere cu noi înșine, căci ar fi decretată în lege dovedirea în scris. Celce folosește în pace pământurile remanențiale din vremuri de înainte de 20 de ani, le ține și mai departe în posesiune. Eu așa cred, că legea de colonizare nu vrea să fie mai puțin liberală decât legea din zilele acelea. În cazul, că s'ar primì propunerea lui Becze, cade întregul principiu și atunci, cel puțin după a mea părere, coloniștii n'ar căpătà nimica, pentrucă nimica n'ar putèà să dovedească în scris. Astfel nu regulăm proprietatea, ci creăm raporturi desolate de proprietate, iar poporului îi pricinuim amărăciune.

Țin că e cu mult mai liberal proiectul de lege al comisiunii centrale, decât propunerea făcută, durere, de un condeputat din partea aceasta. Nu aflu de necesar, ca paragraful să meargă la comisiunea centrală pentru o nouă formulare, pentrucă a fost acolo, și domnii aceștia au vorbit și acolo, și totuș n'au putut convinge cu argumentele lor majoritatea. De aceea

www.dacoromanica.ro

şi eu, cum spune Paczolay, votez pentru proiectul comisiunii centrale».*)

Paragraful nu se votează în textuarea originală a comisiunii, ci se *redà* comisiunii ca să-l formuleze de nou.

În şedinţa din 13 Decemvrie 1872 deputatul român *Petru Nemeş* vrea să facă o propunere cu privire la §-ul 25 din legea de colonizare, dar dupăce îi spune preşedintele, că propunerea nu are loc, fiindcă nu §-ul 25 din legea de colonizare e la ordinea zilei, îşi retrage propunerea.

Deputatul Alex. Buda prezintă o rugare.

În şedinţa din 16 Decemvrie 1872 vorbeşte înainte de a se întră în ordinea de zi deputatul român *Alex. Buda* următoarele:

Onorată casă! Îmi iau voe să depun două petiţiuni pe masa onoratei case. Una e rugarea tuturor muncitorilor din Kapnikbánya, pentru exoperarea şi pentru mai departe a liferarii cerealelor, sub condiţii avantagioase, din partea înaltului erar pe seama lor, iar ceealaltă e rugarea consiliului şcolar din cercul inspectoral al comitatului Ugocea, în chestia ameliorării situaţiei triste actuale a învăţatorilor poporali.

Onorată casă! Îmi iau voe sa atrag atenţiunea onoratei case asupra petiţiunii din urma. Îmi voiu spune pe scurt în câteva cuvinte părerea mea. Eu nu-mi tem patria de armele străinilor, dar mi-o tem de cultura străină, care se apropie ca lava de inima patriei noastre, şi care nu numai patria, ci şi existenţa comună naţională, pe toţi ne ameninţă şi ne poate duce la primejdie. Acestei primejdii, acestei lave, nici Dunărea, nici Tisa, ba nici Carpaţii nu pot să-i pună pedecă, pentrucă înaintează şi răstoarnă, încet dar sigur, câtă vreme există popoare neculte. Eu, onorată casă, nu pot sa motivez de data aceasta rugarea, dar la timpul său îmi voiu spune părerea asupra ei. De astădată doresc numai atâta, ca să nu treacă onorata casă cu vederea soartea tristă a învăţătorilor poporali, care e contopită, e strâns legata de instrucţia şi educaţia poporului. Rog

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

însă şi onorata comisiune petiţionară, ca să binevoiască a da rugării atenţiunea cuvenită».*)

Prezidentul: Rugările se predau comis. petiţionare.

Interpelările deput. Alex. Roman.

Ia apoi cuvântul deputatul român *Alexandru Roman* şi vorbeşte următoarele:

Onorată casă! O interpelaţie îmi iau voe să adresez domnului ministru de interne. (Ceteşte): În mai multe comune dela graniţele Ardealului bântuesc boale molipsitoare, cunoscute sub numirea de difterie şi ciuma de grumaz, aşa, că în comuna Bicaz, din 2600 locuitori în 5 luni au murit 235. După părerea experţilor boala ar puteà fi împedecată, prin întrevenirea medicilor pricepuţi. Întreb deci, de ce nu trimite guvernul la Bicaz, Zsedénypatak, Alfalu, Tolgieş, Topliţa şi Berbor medici pricepuţi? Singurul medic trimis acolo nu e suficient pentru a da bolnavilor îngrijirea trebuincioasă. Şi după afirmarea celor din Bicaz nici nu se uită la bolnavi şi locueşte atât de departe, încât în 3—4 zile abià ajunge pe la bolnavi, când de regulă îi găseşte morţi.

Onorată casă! Morbul acesta, dupăcum a observat şi «Pester Lloyd», grasează cu aşa putere, încât în luna aceasta i-au căzut jertfă 75 de oameni, şi aşa cred, că un medic singur nu poate corăspunde misiunii de a împedecà lăţirea unui morb periculos şi lipicios ca acesta. De doi ani grasează morbul acesta în vecina România, şi numai cu mari opintiri a putut fi sufocat şi în capitală. La noi la graniţă aşa se vede, că nu se dă prea mare atenţiune acestei chestii, şi de aceea îmi iau voe să adresez d-lui ministru de interne înterpelarea aceasta, dupăce cu recunoştinţă trebue să accentuez, că aici în oraş s'au luat grabnice şi eficace dispoziţiuni, şi-l rog să binevoiască să iee dispoziţiuni grabnice şi în privinţa aceasta.

A doua interpelare o adresez d-lui ministru de justiţie. E dictată de declaraţia făcută în şedinţa de Sâmbătă în chestia procesului dintre conţii Haller Ferencz şi Jozsef. E următoarea: Are cunoştinţă dl ministru, că în procesul dintre contele Haller Jozsef şi Haller Ferencz, în care s'a ordonat sechestrul preventiv,

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875,

www.dacoromanica.ro

tribunalul regesc din Sighişoara a dat afară, fără nici o abzicere, întregul personal aplicat pe moşia contelui Haller Ferencz, anume, administratori şi servitori, cu toate că personalul nu stă sub proces? Prin urmare, procedura aceasta, abstrăgând dela pagubele economice cari se fac, mai constitue şi un act de volnicie fără pereche pe terenul justiţiei!

Are cunoştinţă dl ministru, că în acelaş proces, judecătoria amintită mai sus, cu toate că aveà să iee dispoziţie numai cu privire la sechestru, a deposedat şi a dat afară pe proprietarul actual, conte Haller Ferencz, cu întreaga familie, o procedură care nu se uneşte, nici cu umanismul, nici cu ideea de drept?

Dacă dl ministru are cunoştinţă despre aceasta, şi fiind evident, că tribunalul regesc din Sighişoara a procedat aşa, ori din nepricepere, ori din preocupare, cum se face totuş, că rugarea părţii păgubite, a contelui Haller, înaintată dlui ministru cu luni mai nainte pentru delegarea altei judecătorii şi urgentată de repetiteori, până acuma nu a fost rezolvată, şi astfel numitul conte Haller Ferencz, fiind scos din propria moşie, e pus la discreţia judecătoriei din Sighişoara?

Ce intenţionează dl ministru a face şi a dispune, ca o astfel de procedură, care compromite justiţia maghiară, pe viitor să fie împedecată»?*)

Prezidentul: Ambele interpelaţiuni se vor comunicà domnilor ministri respectivi.

Interpelarea deput. M. B. Stănescu.

In şedinţa din 18 Decemvrie 1872 deputatul *Mircea B. Stănescu* a făcut următoarea interpelare:

«Onorată casă! Eu atât în susţinerea, cât şi în desfăşurarea lor, nu pot să sprijinesc aşezămintele privilegiilor personale şi distincţiile decorative, fiindcă ele, în urzirea lor, ca urmări ale domnirei tiranice, stau în contrazicere cu principiile democraţiei curate.

Până atunci, până se mai susţin înca, ele trebue deci să se mărginească la considerarea dreapta a meritelor adevărate.

Cine sunt aceia, cari sunt chemaţi, ca în prima linie să informeze coroana şi să-şi dee parerile asupra meritelor pe cari

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

cetățenii statului și le-au câștigat pe terenul civil ori pe cel bisericesc?

Sunt aceia, cari stau cu dânșii în cea mai deaproape atingere, cari controlează întreaga lor lucrare, deci aceia, cari mai bine cunosc cariera oficială a lor, — *superiorii.*

Am aflat de trebuință să premit aceste zise. Iar acum, considerând, că în vremile mai noue mai mulți preoți gr.-ort. din dieceza română gr.-ort. aradană au fost decorați cu semne de distincție, precum se zice «pentru meritele ce și-le-au câștigat pe terenul bisericesc», dar fără ca onoratul guvern, și respective dl ministru ataşat pe lângă persoana Maiestății Sale, să fi cercat a-și câștigà dela nemijlocit competenta ocârmuire diecezană, și mai cu seamă dela episcopul diecezan, deslușirile pretinse și deplină convingere asupra adevăratei firi a meritelor deosebite; considerând, că prin această procedură a sa onoratul guvern, pe deoparte ignorează competența și cercul de autoritate al ocârmuirii unei dieceze, recunoscută prin lege ca autonomă, de altă parte slăbește datoritul sentiment de respect și legătura de subordinațiune între subalterni și superiorii lor; în sfârșit, considerând, că din o asemenea procedură ar urmà foarte adeseori remunerarea celor nedemni, precum s'a întâmplat și în cazul de față, fiind adecă remunerate, nu «meritele bisericești», luate în puterea cuvântului, ci meritele pe carj și le-au câștigat respectivii ca «*cortești*», în soldul partidei din dreapta, ceeace stă în contrazicere cu teoria și cu scopul decorării, distingerei, remunerarii, și ceeace, în loc sa producă zel și nizuință spre bine, mai mult va demoralizà:

Tocmai pentru aceea îmi permit să fac domnului ministru ataşat pe lângă persoana Maiestății Sale urmatoarea interpelațiune:

Cari au fost motivele, din cari cu ocaziunea decorarii cu semne de distincție a mai multor preoți gr.-ort. din diecezá română gr.-ort. aradană, după comunicatul din «*Budapesti Közlöny*», sub titlul méritelor câștigate pe terenul bisericesc, dl ministru înainte de toate n'a ascultat pe competentul cap bisericesc și n'a cerut părerea lui asupra acelor merite câștigate pe terenul bisericesc ale respectivelor fețe bisericești, remunerate cu distincții decorative?

Are dl ministru de gând, ca în viitor, în cazurile unor asemenea distingeri, să urmeze o procedură mai corectă, da ori nu?

www.dacoromanica.ro

Onorată casă! Dacă acesta nu este cel dintâi, e totuş un rar caz, ca dl ministru ataşat pe lângă persoana Maiestăţii Sale să fie interpelat. Sper deci, că în curând va binevoi să răspundă la interpelaţiunea ce i-am adresat. Rog să i-se comunice interpelarea».*)

Deputatul S. Borlea vorbeşte la budget.

În şedinţa din 28 Ianuarie 1873, la discuţia generală asupra budgetului, a vorbit deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Onorată casă! Cu toate că din vorbirea domnului ministru-prezident se poate deduce, că guvernul ar dorì să fie considerat de guvern nou, căci, cum spuneà, abià sunt câteva săptămâni de când a luat conducerea actualul guvern, ba se poate, că sunt mai mulţi, cari vor voì să întituleze guvernul actual ca guvern nou, eu nu-l consider, nu-l pot considerà de nou, din motivul, ca nu numai, că pe lângă vechiul sistem se ţine şi de principiile de mai nainte, dar şi persoanele sunt aceleaş. Aşa mi se pare, că cu reînoirea acestui guvern aşa am păţit-o, ca copilul sărac de odinioară, ale cărui haine erau foarte învechite, şi însuş tatăl său vedeà, că cu astfel de haine nu se mai poate prezentà printre oameni, şi l-a şi mângăiat cu cuvintele, să se poarte numai bine până la Paşti, că atunci îl îmbracă de nou, din creştet până în tălpi. Băiatul s'a purtat bine şi la Paşti a aşteptat sa-i vină hainele nouă. Tatal său însă s'a pus, şi dintr'o jachetă veche a facut copilului căciulă nouă, întrucât adecă din lucru vechiu poate face cineva lucru nou, şi în locul jachetei, avansată acum la rang de căciulă, a pus un suman vechiu, şi vechiturile acestea le-a legat într'o mărămă de diferite colori şi le-a trimis cu mare ceremonie copilului la Paşti, ca haine noua. Copilul, desfăcând pachetul, şi văzând cum îi surâd vechiturile prea cunoscute, în amara sa surprindere, fără voe, a spus următoarele: Tată, tată, tu totuş eşti un mare hoţ. Ai recunoscut şi tu, că hainele mele sunt atât de învechite, încât nu mă mai pot aratà printre oameni cu ele, şi acum vrei să mă amăgeşti cu vechiturile acestea, legate în mărămă frumoasă, făcându-mă sa cred, că sunt haine nouă. Dacă acestea sunt haine nouă pentru

*) Din „*Telegraful Român*“ anul 1872, Nrul 101.

www.dacoromanica.ro

tine, ţine-le numai pe seama ta. Mie nu-mi trebuesc, pentrucă pe mine nu ma poţi amăgi.

După această mica abatere, trecând la obiect, recunosc, onorată casă, că sub guvernul absolutistic ţara nu a avut credit mare, popoarele ţarii nu s'au scaldat în mare fericire, şi recunosc, că aveam de purtat mari sarcini, şi ca poporul a fost despoiat cu puterea şi pe cale ilegală de mai multe drepturi. Dar după părerea mea ţara nici astăzi nu are credit mai mare, iar locuitorii gem sub sarcini mai multe şi mai grele, şi sunt împovăraţi cu dări mai mari ca mai nainte, pe când de drepturile de cari l-a despoiat guvernul absolutistic pe cale ilegală e despoiat acum poporul pe cale legală. Dacă deci poate să fie ceva deosebire între guvernul absolutistic şi cel actual, cu privire la creditul ţării şi situaţia poporului, este numai aceea, că guvernul absolutistic şi-a executat voinţa pe cale ilegală, iar guvernul actual pe căi meşteşugite şi strâmbe, legalizând ilegalităţile. E adevărat, că dl ministru de finanţe şi dl deputat Gorove István, ba mai mulţi dintre deputaţii guvernamentali, s'au nizuit a arătà, că nu e răul atât de mare, că avem deficitul acesta enorm de mare, pentrucă ţara şi poporul s'a îmbogăţit foarte mult. S'au nizuit a o dovedì aceasta, provocându-se la multe milioane. Imi pare şod, că dacă au întrat în ţară atâtea milioane, nu ni se spune unde e această bogăţie, unde sunt multele milioane, căci cassele guvernului sunt goale, iar lipsa de bani la toate clasele poporaţiunei e foarte simţită. Asta nu poate fi negat. Iar dl deputat Gorove a accentuat mai ales, că sub sistemul şi guvernul acesta cât de mult s'a urcat preţul pământului. Afirmă, că cu 30—40, 60 şi cu 100 de procente, în cele mai multe cazuri, s'a urcat preţul pământului, făcând apoi socoteala, că ţara s'a îmbogăţit cu 58 milioane, numai în valoarea urcată a pământului.

Mie aşa mi se pare, că stimatul domn deputat conclude urcarea preţului pământului din faptul, că unele bănci din străinătate au cumpărat cu preţuri urcate mai multe domenii din cele mai frumoase şi mai bune din patria noastră. Dar eu tocmai de aici nu pot deduce, că ţara s'a îmbogăţit, ci tocmai din contră, că a sărăcit. Pentrucă dacă actualii proprietari sunt siliţi să-şi vândă moşiile, şi în ţară nu se găseşte nime să le cumpere, ci le cumpară cei din străinătate, de acì urmează, că la noi nu sunt bani, că ţara şi poporul a sărăcit.

www.dacoromanica.ro

Dar eu nici nu văd mare noroc în faptul, că cele mai frumoase şi mai bune moşii ale ţării le cumpără străinii. Pentrucă dacă va merge tot aşa, ajungem acolo, că pământurile cele mai frumoase şi mai productive ale ţării, şi cu ele ţara însaş ajunge în mânile străinilor, iar nouă ne rămân pământurîle slabe şi ne rămâne sărăcia. Aşa apoi va fi greu a guvernà. Eu aşa cred, că urcarea, ori scăderea preţului pământului, nu are să fie dedusă din aceea, că cu ce preţ a cumpărat o bancă străină ori alta un domeniu oarecare, ci din aceea, că prin mânile poporului cum trece în vânzare mica proprietate? Iar că preţul micilor proprietăţi ale poporului scade, e uşor de dovedit, şi e evident faptul, dacă luăm în considerare mulţimea înspăimântătoare de licitaţiuni judecătoreşti, excrise asupra proprietăţilor de pământ, cu ajutorul cărora în fiecare zi se vând judecătoreşte micile proprietăţi. Şi de regulă nu se vând la prima licitaţiune, fiindcă nu se găseşte nime să dee pentru ele preţul de strigare. Aşadară nu s'a urcat preţul pământului, ci a scăzut foarte mult. Adevărat, că unul ori altul s'a îmbogăţit sub sistemul acesta, şi e adevărat, că unii au câştigat milioane. Dar poporul însuş nu s'a îmbogăţit, ci a sărăcit. Iar din îmbogăţirea unor oameni nu se poate conclude logiceşte, după părerea mea, că s'a îmbogăţit ţara şi poporul.

Domnul deputat Mariássy, pentru a dovedì cât de mult ne-am îmbogăţit sub sistemul acesta, spuneà, că sunt foarte multe vite în ţară, deci şi în vite s'a îmbogăţit ţara, căci acestea reprezintă milioane.

Eu însă trag la îndoială, că domnul deputat Mariássy s'a supus sarcinei de a fi numărat vitele şi galiţele în anul acesta, ori în anul trecut, umblând din sat în sat, dela casă la casă, ci probabil că a luat datele din vre-o statistică, compusă pe baza recensemântului făcut la anul 1869/70. De atunci însă au trecut trei ani! Iar în curs de trei ani ţara a sărăcit foarte. Poftiţi şi număraţi acuma vitele din ţară şi eu nu cred să aflaţi nici a treia parte din cele de atunci. Eu aşa dau cu socoteala, că motivul deficitului mare şi înspăimântător de acuma este acela, că ministrul de finanţe, guvernul şi partidul guvernului, ne-au prezentat totdeauna, nouă şi ţării întregi, ca splendidă starea financiară a ţării. Dacă cineva a negat-o aceasta, guvernul o tot ascundeà, până însă în cele din urmă a eşit cuiul din sac şi nu s'a mai putut ascunde nimica. Atunci a venit şi guvernul şi a

www.dacoromanica.ro

spus, că da, aşa este. Dar după cum a spus şi dl ministru-prezident în vorbirea sa, vina o poartă guvernul şi casa, noi fiecare.

Eu tare ma tem, ca cu sistemul cel nou de acuma, anume, de a face cu tot preţul să creadă lumea cât suntem de avuţi, că ce ţară avuta avem, vom ajunge la un asemenea rau, dacă nu chiar la mai mare, şi atunci iar va zice dl ministru-prezident, că vina o poartă guvernul, casa şi ţara întreagă. Înţeleg eu bine, care poate fi motivul, ca se răspândeşte faima nemotivată despre bogăţiile ţării. Scopul, după mine, nu e altul, decât justificarea urcării de dare luata în vedere, aşa ca toţi să fie învoiţi cu ea, mai ales, că guvernul o va numì reformă de dare şi o va prezentà ţării şi lumii ca o mare învingere.

Cumcă e foarte uşor să fie urcată darea, nu neg. Dar încassarea darii urcate, binevoiţi a-mi crede, e cu mult mai grea. Şi eu iară mă tem, că pentru încassarea dărilor urcate nu vor fi de ajuns câte 10—12 executori de dare pe comună, ci vom ajunge acolo, că tot la a doua casă va trebuì să punem un executor de dare, pentrucă binevoiţi a-mi crede, ţara e foarte săracă, ceeace eu aflu de foarte natural, dupăce guvernul de când a luat frânele în mână foarte puţin şi-a bătut capul cu drepturile ţării şi ale poporului, ci întreaga sa forţă şi activitate a întrebuinţat-o pentru a se menţineà pe sine şi partidul sau la putere. Pentru ajungerea acestui scop guvernul a folosit toate mijloacele, legale şi nelegale, a jertfit creditul ţarii şi drepturile seculare ale poporaţiunii din ţară.

Voiu căutà să dovedesc această afirmare, onorată casă. Şi dupăce onoratul guvern şi-a exprimat dorinţa, ca să vadă dovedite cu cazuri şi date speciale afirmarile ridicate în contra guvernului, eu vreau să fac din destul dorinţei acesteia a guvernului, şi-mi voiu dovedì afirmările cu unele cazuri speciale. Declar însă înainte, că la singuraticele cazuri speciale eu nu voiu numì locul şi persoanele cu cari s'a întâmplat, însa dacă guvernul ori onorata casă ar dorì să spun cu numele persoanele şi locul, sunt gata şi la aceasta. Cumcă în urma influenţeì actualului guvern, deci logiceşte prin actualul guvern, a fost despoiat poporul de dreptul secular de a-şi alege primar în sat, cred că nu va negà nici guvernul. E adevărat, că atunci guvernul s'a folosit de fraza frumoasă, că aceasta e necesar, dupăce administraţia devine mai ieftină, justiţia mai grabnică şi mai

www.dacoromanica.ro

bună, iar judecătorii mai independenți în toată privința. Dar că cu cât a devenit administrația mai ieftină, vede și simte ori și cine, e de prisos deci să mai vorbesc. Și că nici justiția nu e mai promptă și nu e nici mai bună, știe ori și cine, care a avut de lucru pe la judecătorii. Iar că judecătorii cât sunt de independenți, am văzut cu ocaziunea alegerilor trecute, când guvernul a folosit judecătorii în scopuri de corteșire. (O voce: E de necrezut!) Ba în privința aceasta fără nici o jenă le-a adresat circulariu, provocându-i să corteșască, nu pe cale directă, firește, dar fiecare a putut ceti, că e poruncă directă pentru corteșire, ceeace judecătorii cei independenți au și făcut, cu mare conștiențiositate și punctualitate. Ba un anumit Besze János, pe atunci prezident la tribunalul suprem financiar, a mers atât de departe în zelul său și în conștiențiositatea sa, încât poporul a fost necesitat sa-l abată în mod foarte prozaic la calea independenței sale.

Apoi, cumcă actuala organizație judecătorească e una din cauzele neorânduelei noastre financiare, poatecă nici nu trebue să o întăresc, cu atât mai vârtos, dupăce în 18 l. curentă însuș ministrul de finanțe a recunoscut, că judecătorii de acum costau mai mult decât mai nainte personalul administrației și al justiției împreună. Adevărat, că numai decât a mai adăogat, că așteaptă mari succese dela judecătorie, și eu și cred, că le așteaptă guvernul și partidul său, din punctul propriu de vedere, respective din punct de vedere de partid, dar că actualele judecătorii, așa cum sunt organizate, ar puteà să arate succese, eu nu pot să cred. Eu sunt de credința, că până nu vom aveà lege pozitivă, pânacând legile sunt suplinite cu ordinațiuni confuze și contradictorii, eșite din birourile ministeriale, și pânăcând în judecător nu aflăm pe omul de specialitate, ci pe omul de partid, înzadar vor fi înmulțiți judecătorii în fiecare zi, și salarele lor ridicate în fiecare zi, și mai știe Dumnezeu cu ce adaosuri întregite, pentrucă tot nu vor corăspunde chemării lor. Și eu așa cred, că întâi trebuià să facem legi, și apoi să organizăm judecătoriile. Dar guvernul nu are trebuință de legi, ci a grăbit să facă organizarea, pentrucă a urmat epoca alegerilor de deputați, și aveà trebuință de corteși siguri pentru epoca aceasta. (Voci din stânga: Așa e!)

Și dacă luăm în seamă procedura guvernului la numirea acestor scumpi judecători, vom vedeà, că nu numai a procedat

www.dacoromanica.ro

pe nedreptate şi neechitabil, dar pot spune cu toată francheţa, că la actele de numire a violat deadreptul legea, lovindu-o în faţă. Legea adecă aşa spune, că până se află în comitat persoane acomodate, nu e permis sa fie aduşi judecători din alt comitat. Cu toaté acestea, în multe comitate, cu deosebire în cele nemaghiare, onoratul guvern pe foarte mulţi bărbaţi cu diplomă, advocaţi, cari au funcţionat câte 8—10 ani la judecătorii cu bun succes, ba chiar de aceia, pe cari însuş guvernul i-a lăudat în scris şi le-a dat remuneraţie în bani pentrucă au aratat o deosebită pricepere şi sârguinţă, cu toatecă au competat de câte 5—6 ori, i-a lăsat pe stradă în dricul iernii, cu familii cu tot, iar în locul lor a numit astfel de indivizi, cari pe lângă aceea, că nu cunoşteau limba poporului, se poate ca au ascultat undeva drepturile, dar că le-ar fi şi învăţat nu se poate spune, ceeace se vede din lucrările lor. Ba încă şi servitorii şi viceservitorii au fost aduşi din alte comitate. Iar aceea să-mi concedeţi, eu nu cred, ca guvernul să poată face să creadă partidul său propriu, că ar puteà existà în ţeară vre-un comitat, în care să nu se găsească 4—5 oameni, cari să ştie face foc şi să ştie mătură, pentrucă servitorii alta şi aşa nu au de lucru.

Cumcă din birourile ministeriale ce ordinaţiuni confuze şi contradictorii se dau, voiu dovedì cu un exemplu. Acum de curând, în Septemvrie-Noemvrie, va să zică în interval de trei luni, din cancelaria ministrului de justiţie s'au trimis trei ordinaţiuni tribunalelor în chestia compunerii raţiociniilor, cari se împotrivesc şi se bat deadreptul în capete, aşa, că bieţii judecători, între cari, excepţionând pe unul ori doi, şi aşa nu se află capacităţi mari, s'au aflat în mare confuzie, au ţinut şedinţe în fiecare zi şi n'au ştiut ce să facă. Dacă d-l ministru de justiţie ar trage cumva la îndoială afirmarea mea, binevoiască a scoate numai din arhiv ordinaţiunile respective. Iar dacă i-ar fi cu greutate să o facă aceasta, binevoiască a le cere dela oricare tribunal, pentrucă acolo sigur se găsesc, căci le sunt foarte în memorie, dupăce le-a pricinuit atâta confuzie, calamitate şi ilaritate domnilor dela tribunale.

Cumcă efluxul acestor ordinaţiuni ministeriale şi al defectuosităţii legilor e şi acela, că pe lângă procedura actuală judecătorească se cheltuesc sute de mii, voiu dovedì iarăş cu un exemplu. Sub sistemul de mai nainte, dacă s'a întâmplat un caz de moarte neaşteptat, se făceà arătare la pretură, iar pretorul

www.dacoromanica.ro

mergeà cu medicul de cerc la faţa locului, acesta examinà mortul şi dacă constatà că a murit de moarte naturală, făceà numai raport vicecomitelui spre a luà actul la cunoştinţă. Şi aşa, dupace şi pretorul şi medicul de cerc aveau pauşal de călătorie, nici statul şi nici particularii nu au avut spese niciodată. Acuma însă, în înţelesul ordinaţiunii ministeriale, cazul trebue anunţat judecătoriei cercuale, iar judecătorul ştiind că pică ceva pe seama bucătăriei, constată imediat că cazul e criminal şi scrie medicului şi submedicului să meargă cu el împreună la faţa locului şi să examineze, să facă autopsia cadavrului, şi dupăce tot în înţelesul ordinaţiunii ministeriale, cazurile despre cari poate presupune că sunt de o gravitate mai mare are să le anunţe tribunalului şi procurorului regesc, face arătare şi către acesta, pentruca şi el, ţinând la principiul şi zicala jidovească «lasst mich auch leben» să meargă la faţa locului, să câştige nişte fiorini. Deci merge şi procurorul cu un scriitor, ca să vadă cadavrul şi autopsia. Şi dupăce s'au adunat atâţia bărbaţi cuminţi şi stimabili, primul lucru e că încep să tae cadavrul. Dar în cele mai multe cazuri se constată, că respectivul a murit de moarte naturală, şi că de criminalitate nici poveste. Dar pentru aceea diurnele judecătorului şi ale scriitorului său, ale procurorului şi ale scriitorului acestuia, ale celor doi medici, precum şi taxa pentru facerea autopsiei, au să fie toate plătite. Cheltuielile se urcă deci de regulă la 60—80 de fl. Şi dupăce în fiecare an se întâmplă în ţara întreagă mii de astfel de cazuri, iată că se face pradă în mod uşor şi fară nici o trebuinţă cu mai multe sute de mii.

Mai departe guvernul creiază, spre paguba ţării, în fiecare zi slujbe numaroase, mai mari ori mai mici. Abstrăgând dela faptul, că nu e nici o trebuinţă de ele, cum e de ex. oficiul de comite suprem peste oraşe, ori al inspectorilor de şcoale, cari nu fac nimica: guvernul se îngrădeşte cu legiunile de funcţionari, înmulţiţi în fiecare zi, numai pentruca cât mai mulţi dintre inteligenţi sa-i mănânce pânea şi să ajute guvernului şi partidului guvernamental să se menţină la putere şi să apese poporul. Aşa s'a fericit acum de curând ţara cu aşa numiţii executori regeşti de dare. Aceşti executori de dare primesc foarte bune diurne, pauşale de drum şi spese de execuţie, astfel, că ajung la lună la 3—4—5 sute fiorini. Fireşte, că iarăş poporul plăteşte, pentrucă guvernul a dat poruncă prin un circular

www.dacoromanica.ro

primarilor, ca decisurile cari privesc erariul să nu le înmâneze prin executor, ci după sistemul de până acuma, prin poştă ori prin servitorul de oficiu. Acum mă rog, dacă afacerile erarului pot fi înmânate după sistemul de mai nainte, prin servitorul oficiului ori prin poştă, de ce trebue ca tocmai afacerile poporului să fie înmânate pe cale atât de costisitoare? Numai pentruca o castă nouă să poată trăi din sudoarea poporului. Aceşti executori regeşti au fost încredinţaţi şi cu facerea de inventare, şi acum inventarul făcut de antistia comunală cu spese de 1—2 fl. costă 40—50 de fiorini, astfel, că prin ţinuturi mai sărace întreaga avere mobilă se duce pe un inventar, şi nu este rar cazul, că avere nu mai rămâne şi că singurul moştenitor legal e executorul însuş. Acest rezultat regretabil un comitat l-a anunţat guvernului, rugându-l să facă ceva pentru împedecarea răului, care ruinează poporul, dar guvernul a răspuns, că se poate că e aşa, dar el nu-şi face capul călindar.

S'a lăudat mult guvernul şi partidul său, cu glas înalt, cât de mult face pe terenul educării poporului. Eu cred că nu e greu a se dovedì, că ce a făcut guvernul pe acest teren.

A ţinut înaintea ochilor numai două puncte de vedere. Întâi, punctul de vedere al partidului, al doilea, punctul de vedere al maghiarizării. E doară foarte uşor a dovedì, că de inspectori şcolari, cari nu fac nimica şi trag salare mari, au fost numiţi, nu oameni de specialitate, ci oameni de partid. Exemplu clar şi de netăgăduit e anumitul Frater, care dealtcum nu e un biet de frater, dator să aprindă lumânările prin mănăstiri, ci e un Măria Sa, Frater. Ei bine, acest Frater prea şi-a întins degetul în smântână, iar despre sistemul său de a educà poporul au vorbit gazetele din destul, apărându-se şi el tot în gazete, iar în cele din urmă s'a văzut, că Măria Sa, domnul inspector de şcoale şi consilier regesc, nu ştie nici să — scrie. Dar asta nu e nici o noutate, pentrucă şi aici în casă, înainte cu 2—3 ani, de-mi aduc bine aminte, dl deputat Simonyi Lajos a spus numele unui inspector de şcoale, care nu ştie să-şi scrie nici numele în mod corect, şi acest învăţat domn e încă şi astăzi inspector de şcoale şi propagă, paremi-se în comitatul Aradului, educaţia poporală printre Români şi greaua muncă încopciată cu ea.

Dar onorată casă, nu despre aceasta vreau să vorbesc, ci vreau să mă mărginesc numai a arătà, ce a făcut onoratul guvern pentru educarea poporului nemaghiar, pentrucă luând aceasta

www.dacoromanica.ro

în considerare, să înţelegem şi sa vedem, ca nu numai că n'a făcut nimica, pentrucă asta ar mai merge, dar că a împedecat deadreptul educarea poporului nemaghiar, deşi suntem noi Românii vre-o trei milioane în ţara aceasta. (Voci: Poatecă numai două milioane!) Să fim numai două milioane, deşi eu ştiu, că suntem trei milioane. Această naţiune de trei milioane a Românilor a dat ţării în fiecare an multă dare în bani şi în sânge, dar întreb guvernul, de când există el, ridicat-a undeva vre-un gimnaziu românesc, sau orice altă şcoală românească? Cu toatecă aceasta se spune clar în lege. Dat-a ajutor de jumătate crucer vre-unei şcoale române? Şi cumcă cu adevărat împedecă educarea poporului nemaghiar, exemplu viu ne este academia ridicată acum de curând în Cluj pe banii ţării. (Voci: E universitate!) Aşadară universitate, ridicată pe banii ţării în Ardeal, în mijlocul poporului român, şi ca limbă de propunere a fost totuş decretată excluziv limba maghiară! Aceea apoi nu poate fi negat, că dacă persecutăm limba unei naţiuni, ba i o scoatem şi din şcoale, prin aceasta împedecăm educarea acelei naţiuni. Dar exemplu şi mai strălucitor e gimnaziul român din Brad. Vor ştî domnii deputaţi, că pe seama gimnaziului acestuia ridicat din partea poporului însuş s'a cerut în casa aceasta trei ani de-arândul un ajutor mic anual de 4000 fl. şi guvernul şi partidul său totdeauna a fost contra. Dar nici cu atâta nu s'a mulţămit guvernul, ci acum de curând, prin organele sale financiare a adus hotărîre, ca acest sărac gimnaziu să plătească patru mii două sute de fiorini taxe de transcriere după obligaţiunile donate de săracul popor pe seama acestei şcoale. Dar legea spune clar, că pentru astfel de donaţiuni nu se plăteşte taxă de transcriere. Reprezentanţa gimnaziului a recurat la ministeriu, dar a fost respinsă, şi acum, cu toatecă venitele gimnaziului pe anul întreg nu fac decât abiă 2500—3000 fl. guvernul încassează prin execuţie această pretenziune, după mine ilegală, şi atunci gimnaziul va trebuî să fie închis, dacă cumva nu va succede prin o colectă regnicolară să se adune suma trebuincioasă pentru acoperirea acestei pretensiuni ilegale.

Cumcă guvernul ce dispoziţiuni folositoare şi salutare ia faţă de naţionalităţile nemaghiare, se va vedeà şi în altă privinţă destul de bine, dacă vin cu un exemplu. Intr'un comitat anumit, în care se află 62,000 de Români, iar popor de celelalte naţionalităţi abia două mii, prin urmare şi comitetul (re-

www.dacoromanica.ro

prezentanţa) comitatului e compusă în 5 6 din Români, carî firește, nu ştiu ungurește, (Voci: De ce *firește?*) adunarea municipală a adus hotărîre, ca prezidentul adunării, pe lânga limba statului şi respective limba maghiară, să enunţe şi în limba română hotărîrile adunării, adecă în limba majorităţii. Iar dacă dânsul nu ştie românește, să pună pe altul să facă enunţarea şi să explice majorităţii ce s'a hotarît, pentruca să ştie. Hotărîrea aceasta adunarea municipală a adus-o cu unanimitate, şi însuş comitele suprem, care a prezidat adunarea, a aprobat-o. Nime n'a vorbit în contra ei, şi aşa cred, că în cine este numai o mică schinteie de dreptate şi de echitate, nici nu ar puteà să vorbească în contra ei. Dar totuş, când dl ministru de interne a luat cunoştinţă despre ea, din copia de pe procesul verbal ce i-s'a trimis, a nimicit hotărîrea, şi a decretat, că nu e de lipsă şi nu trebue să se enunţe hotărîrea decât numai în limba statului. Scuzaţi, vă rog, dar aşa se pare, că după priceperea şi iubirea de dreptate a domnului ministru majorităţii nu-i este permis să ştie, ce a hotărît adunarea comitatensă. Adecă în comitatul în care Românii sunt în majoritate nu e permis şi nu trebue să se ştie, că ce a hotărît adunarea comitetului comitatens!

Mai departe ştim toţi, că în legea comunală se spune clar şi fără a puteà fi restălmăcit, că nu poate să fie reprezentant comunal celce stă în raporturi de socoteală cu comuna. Ştim şi aceea, că stă în lege, că reprezentanţa comunală o compune în prima linie comuna, în linia a doua, în urma recursului, consiliul municipal, care decide în mod final, şi astfel hotarîrea mai departe nu poate fi apelată. Dar Baia-de-Criş totuş a trecut în listă vre-o 7—8 indivizi, cari sunt datori cassei comunale cu sume dela 100 până la 1000 fl., ori cari ţin în arândă imobile de ale comunei, dar nu plătesc nici interesele, nici arânda, în urmarea cărui fapt au şi fost împrocesuaţi. S'a dat recurs la comitat, şi comitatul, respectând legea, a decretat sa fie şterşi. Cu toate, că apelaţie la for mai înalt nu există, unii s'au adresat de-adreptul ministrului, şi ministrul în loc să respecteze legea, a dat ordin comitatului să-i trimită toate actele. Trimiţându-se actele, ministrul a răspuns, că pentru faptul, că cineva e dator cu bani comunei, ori îi ţine averea în arândă, nu stă în raporturi de socoteală cu comuna. Şi a dispus să fie trecuţi între reprezentanţii comunali.

www.dacoromanica.ro

De ce a comis ministrul aceasta dupla violare de lege? Numai pentrucă credea, că în comuna aceea va aduce la majoritate elementul maghiar. Iar dacă în astfel de lucruri mici de două ori se violează legea, ce se întâmplă în lucruri mari? Dar dl ministru de interne ar trebui să ştie, că dacă guvernul însuş calcă legile în picioare şi le violează, legile îşi perd puterea morală necesară. Iar după părerea mea ţara aceea e foarte nefericită, în care legile nu au putere morală, şi în care legile numai cu forţa şi cu baionetа pot fi susţinute.

Nu vreau să explic, că unde duce o astfel de procedură ilegală şi nedreaptă, că ce impresie face asupra poporului în contra caruia e luată, şi că întrucât promovează ea buna înţelegere de care avem trebuinţă, ci judecarea o las la înţelepciunea onoratei case. Va zice cineva, că dacă se întâmplă astfel de cazuri ilegale, să se arete dietei, ori apoi pe calea interpelării să fie tras la răspundere ministrul. Am încercat şi pe calea aceasta, dar la rezultat nu am ajuns, pentrucă dacă respectivii înaintează casei rugare, de regulă acela e răspunsul, că se predă ministrului spre mai departe afacere, de acî apoi vine îndărăt peste câteva luni cu aceea, că «îmi menţin hotărîrea adusă». La interpelare, adevărat, că aşa se spune, că ministrul e dator să răspundă, dupăce ministeriul e responsabil, dar aşa se vede, că e responsabil numai partidului său, adecă sieşi, iar responsabilitatea pe care o are çineva numai faţă de sine, e foarte uşoară. Am interpelat noi guvernul în astfel de cazuri, dar răspuns nu am primit. Am şi eu o interpelare, de vre-o 5—6 ani, la care am cerut răspuns în două rânduri dela domnii ministri, dar nu l-am primit. Iar dacă vedem, că aşa nu ajungem la scop, şi ne adresăm tronului, zic că suntem reacţionari şi atacăm constituţia. Zău, grele lucruri, grea situaţie, onorată casă!

E cunoscut lucru, onorată casă, că în anul 1871 a fost recoltă rea în ţară. Comitatul Zarandului, pe care l-am amintit şi mai nainte, a dat în anul acela de multe lovituri elementare, în urmarea cărora dejà la începutul anului 1872 a întrat într'o foamete adevărată, pe care a potenţat-o procedura executorilor de dare, cari au maltratat rău poporul. Adunarea municipală în reprezentaţiune motivată a arătat guvernului starea aceasta şi l-a rugat, ca să sisteze fără amânare execuţiunile de dare, iar pentru alinarea foametei poporului să asemneze un împrumut de 60,000 fl. Guvernul a tăcut mult de tot în chestia executorilor

www.dacoromanica.ro

de dare, până când executorii singuri au raportat, că nu au ce să sechestreze şi că mor şi ei de foame. Atunci abia, prin Aprilie, a spus guvernul, că sistează execuţiile de dare până după seceriş, când apoi poporul va câştigà iaraş ceva pe sama executorilor. Cu privire la împrumutul de 60,000 fl. a spus guvernul, că guvernul n'are banî pentru astfel de scopuri, dar în loc de ajutorul cerut ne dă un sfat bun, trimis sub sigil, anume, că pe lângă chizeşia comitatului şi a comunelor să luăm împrumut, dacă căpătăm. Ca şi cum atunci, când ţara nu are credit, cineva ar mai credità comitatului sărac, despoiat de tot dreptul, ori comunelor sărace, ruinate în urma dării de pământ, repartizate pe ele în mod nedrept şi nelegal, mai ales, că în comitatul acesta, în care e pământul cel mai slab, în cea mai mare parte pământul nici nu e productiv, ci e peatră, unde nu numai grâul şi fânul nu se face, dar nici iarba sălbatică. Şi pământul acesta e trecut ca pământ de clasa primă, şi pentru el e poporul pus sub execuţii de ani de zile! Dat-au recurs săracii în toate părţile, făcut-au propunere guvernului, că-i cedau pământurile în cinste, numaì pentruca sa scape de darea nedreaptă, pentrucă aceea ce câştigă ca muncitori cu ziua iau executorii de dare dela ei, în darea de clasa primă, pusă pe pamânturi stâncoase. Şi dupăce au fost respinşi pretutindenea, în sfârşit a îmbrăţişat comitatul cauza lor, şi a cerut dela guvern cercetare, arătând, că dacă nu se dă grabnic ajutor, cea mai mare parte a comitatului nu va mai fi compusă din popor contribuabil, ci din cerşitori fără căpătâiu. Dar guvernul a răspuns, că lucrul acesta e cu putinţă, însă n'are ce face, nu poate ajutà!

Pentruca să justific, de ce m'am ocupat eu în vorbirea mea cu sistemul actual şi cu procedura guvernului mai mult decât cu finanţele, aflu de necesar a observà, că eu găsesc actuala mare calamitate de bani şi enormul deficit în sistem însuş, care e motivul principal, şi în politica guvernului, pentrucă guvernul urmăreşte politica intereselor de partid, volnică şi nenaturală. Iar aceea e ştiut, că orice lucru, pe care vrem să-l executăm în mod volnic, în contra naturii, reclamă forţe cu mult mai mari, şi remunerarea încă trebue să fie mai mare. Aşa e şi cu guvernul. Dacă el urmăreşte o politică contrară naturii şi volnică, pe mulţi trebue să-i bage în pită şi să-i onoreze bine. Pentrucă dacă în locul organizării de acum, foarte costisitoare, neducătoare la scop şi complicate a judecătoriilor, s'ar

www.dacoromanica.ro

introduce verbalitatea, fără îndoială că nici a patra parte dintre actualii judecători nu vor fi de lipsă, şi aşa cheltuelile justiţiei nu ar fi atât de mari. Dar guvernul aceasta nu o face, pentrucă atunci ar trebuì să fie întrodusă la verbalitate limba poporului. De aceasta însă se îngrozeşte guvernul, şi dela toate judecătoriile exchide limba poporului, ocrotind limba maghiară. Ba se ştie şi aceea, că guvernul de multeori, când vreà să execute ceva în contra naţiunilor nemaghiare, în paguba acestora, nu are destul cu oamenii săi, ci mai angajază oamenì şi-ì plăteşte şi dintre naţionalităţi. Şi acestia trebue să fie bine plătiţi, ca să lucre în contra celor de un sânge, chiar în contra lor, şi ca să-şi poată adormì conştienţa. A-şi puteà numì mai mulţi astfel de indivizi, dar pentruce? Guvernul şi aşa şi-i cunoaşte, pentrucă îi sunt unelte scumpe, şi ce ne e foarte scump, nu uităm aşa uşor.

Aşa cred, că onoratul domn deputat Gorove foarte corect s'a provocat la provedinţa divină şi la ajutorul ei. Şi eu sunt de credinţa, ca sistemul de acum, pe lângă continuarea politicei actuale, trebue să ducă ţara la catastrofa de care numai provedinţa divină o poate scăpà, prin o minune oarecare, dacă cumva ar aveà voe să mai facă şi acuma minuni. Şi eu aşa cred, onorată casă, că dacă un guvern recunoaşte singur, că nu ştie şi nu e în stare să delature relele din ţară, şi poporului nu ştie şi nu poate să-i facă dreptate: nu-şi împlineşte de loc datorinţa numai prin aceea, că scrie mereu, că zeu, lucrul foarte se poate, dar eu nu pot ajutà, nu pot să fac nimica. Dacă guvernului îi zace la inimă interesul ţării şi al poporului, şi pe acesta îl are în vedere, iar nu interesul său propriu, atunci, convingându-se că nu e în stare să ajute, datorinţa guvernului e să se retragă şi să cedeze locul bărbaţilor, cari ştiu şi sunt în stare să ajute şi sa delature relele.

Conclud deci, onorată casă, că dupăcum am arătat mai sus, guvernul chiar în actele sale declara, ca nu ştie, nu e în stare să ajute şi să delature relele din ţara şi să facă dreptate poporului, prin urmare, eu cred, că un astfel de guvern ar trebuì să fie constrâns din partea dietei, prin mijloace legale, să repăşască. Iar după părerea mea mijlocul legal şi ducator la scop ar fi acela, să nu se voteze guvernului budgetul. Prin urmare, onorată casă, eu nu votez actualului guvern budgetul, şi nu primesc propunerea comisiunei financiare, nici în general, ci

www.dacoromanica.ro

sprijinesc proiectul de rezoluţiune, prezentat din partea lui Helfy Ignátz şi a consoţilor săi». (Aprobări în stânga extremă).*)

Răspuns la o interpelare a deput. M. B. Stănescu.

În şedinţa din 3 Februarie 1873 ministrul de pe lângă persoana monarhului răspunde la interpelarea deputatului *M. B. Stănescu*, în chestia decorării unor preoţi din dieceza gr.-ort. română a Aradului, că dreptul de a împărţi titli şi decoraţiuni aparţine excluziv Coroanei, şi că peste tot trei preoţi au fost decoraţi din partea domnitorului, unul pentrucă a servit altarului 50 de ani, ceilalţi doi pentru merite câştigate cu ocaziunea exundărilor din anul premergător. Va grijî ministrul, ca şi în viitor, ca până acî, numai aceia să fie distinşi, cari îşi împlinesc datorinţa către tron şi patrie. (Aprobări).

Ia cuvântul deputatul român *Mircea B. Stănescu* şi face următoarele reflexiuni asupra răspunsului ministrului:

«Onorată casă! Scopul interpelaţiunei mele n'a fost şi n'a putut fi acela, ca dela persoanele, cari au fost decorate pentru afirmative merite câştigate pe teren bisericesc, distincţiile să fie revocate. Scopul a fost, ca şi până când vor fi sistate aceste distincţiuni, in flagrantă contrazicere cu principiile curatei democraţii, şi până atunci, până vor fi sistate de tot, ca în Danemarca, privilegiile nobilitare, întru adevăr numai meritele vrednice de considerare să fie ţinute în vedere la acordarea de semne distinctive.

Eu cu plăcere constat faptul, că însuş ministrul de pe lângă Maiestatea Sa a recunoscut, că cu ocaziunea decorării preoţilor români, respectivul şef diecezan, respectivul ordinariat diecezan, nu a fost ascultat, dacă oare preoţii, cari au fost astfel distinşi, sunt întru adevăr vrednici de distingere în urma meritelor câştigate pe terenul bisericesc, şi că peste tot au ei merite bisericeşti ori nu au?

Al doilea, constat cu plăcere şi faptul, că în organul oficios al ţării «Budapesti Közlöny» a stat, că respectivele per-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

soane primesc distincţie pentru meritele lor bisericeşti. Aceasta încă a recunoscut-o domnul ministru. Trecând la meritul lucrului, la noi, onorată casă, la greco-ortodocşi, dupăcum e în deobşte cunoscut, preoţii aparţin societăţii. (Ilaritate) Înţeleg aşa, că sunt preoţi de mir, căci la noi nu există celibatul, deci se căsătoresc, şi ca taţi de familie fac parte din societate, nu formează castă separată. De aceea un preot gr.-ort. nu e numai preot, ci e şi cetăţean al patriei acesteia. (Voci: Şi la noi!) E astfel de cetăţan, care parte ca tată de familie, parte ca individ înzestrat cu drepturi politice, e factor în mijlocul luptelor constituţionale. Tocmai de aceea, un preot gr.-ort. trebue privit din două consideraţiuni, întâi ca cetăţan, al doilea ca slujitorul bisericii, ca preot.

Recunosc pe seama Coroanei dreptul de a puteà distinge pe un preot, ca cetăţan, şi fără ascultarea capului diecezei, fără cererea parerii acestuia, pentru meritele cetăţeneşti, adecă pentru merite, pe cari şi le-a câştigat pentru patrie, pe terenul vieţii constituţionale, al libertăţii, al ştiinţii. Dar pentru nişte merite, cari cum se afirmă, şi le-ar fi câştigat pe teren bisericesc, cumcă ar puteà fi distins, fara ca să fie ascultat respectivul şef diecezan, mai marele său, asta, nu numai după mine, ci cred că dupa mai mulţi membri ai onoratei case, e o abnormitate. Dar şi de altcum aparţine ordinei de drept, stabilităţii, administraţiei corecte şi praxei, ca despre funcţionarea fiecăruia să se dee informaţiuni Coroanei prin mai marele său, dupace Coroana nu poate comunicà cu singuraticii în mod direct, şi deadreptul nu poate cunoaşte nici purtarea fiecăruia. Când vine distins un pretor, ori un vice-comite, vine întrebat comitele suprem, ori cel mai mare, cu un cuvânt, superioritatea comitatensă. Tot aşa deci putem sa pretindem, pe baza ordinei de drept, ca şi mai marii diecezei să fie ascultaţi, când e vorba de subalternii lor.

Stimatul domn ministru a recunoscut singur, că ministrul de pe lângă Maiestatea Sa e responsabil în afacerea aceasta. Recunosc eu dreptul eminent al Coroanei, de a puteà distinge cetăţenii, atât pentru merite civile, cât şi bisericeşti. Dar tocmai pentrucă pe lângă Maiestatea Sa e pus un ministru, care nu numai că e responsabil, dar e şi consilierul Maiestaţii Sale, aş fi aşteptat, să mi se dee liniştirea, ca dacă pentru trecut s'a făcut delăturare cu privire la procedura aşteptată de mine, pentru viitor pot fi liniştit, că ea va fi urmată. Şi fiindcă dl mi-

www.dacoromanica.ro

nistru nu m'a liniştit, eu trăiesc poate şi acum în suspiciunea, că persoanele acestea bisericeşti, nu atâta pentru meritele lor de pe terenul bisericesc au fost decorate, ci dupăce decorarea a urmat numai decât după alegeri, ori sub cursul alegerilor, curat pentru serviciile de corteşi. Suspiţiunea aceasta mi-o nutreşte conştienţa, că nu numai persoana aceea bisericească a fost distinsă, la care a binevoit a se provocà dl ministru. Cu toatecă eu nume nu am amintit, dupăce ştiu bine, că nomina sunt odiosa, dar întraţi fiind pe terenul acesta, voiu aduce şi eu un exemplu spre contrabalansare.

Domnul ministru a amintit despre un preot, care a fost decorat cu crucea pentru merite. Conced, că aici a putut fi ceva scuză pentru decorare, cu toatecă n'a fost ascultată superioritatea diecezană, dupăce a fost luat în socotinţă serviciul cel lung de 50 de ani al preotului. Dar întreb eu pe dl ministru, că la Nicolae Morariu, preotul din Cernegihaz, asemenea distins, pot fi invocate meritele bisericeşti şi poate fi invocat timpul lung de serviciu? Abia de un an e sfinţit întru preot, e deci om tinăr. Aici deci despre merite bisericeşti nu poate să fie vorba. Abia şi-a ocupat oficiul şi l-aţi şi decorat. Fireşte, pe vremea alegerilor.

A-şi puteà să înşir mai multe astfel de nume, dar nu le ating, dupăce şi dl ministru numai pe unul l-a numit. Dar observ, că nu *un* singur preot a fost decorat din dieceza Aradului, ci *patru*. I-aşi puteà numì, dacă s'ar pretinde. Aşa se vede, că dl ministru a scăpat din vedere, că la dieceza Aradului nu aparţine numai comitatul Aradului, ci aparţin şi părţile incopciate după lege ale Banatului, aparţin comitatele Bihor, Bichiş, Cenad, Zarand, etc. Acestea toate împreună formează dieceza Aradului, iar eu în interpelarea mea dieceza aceasta am înţeles-o şi numit-o, iar nu comitatul Aradului. Prin urmare, fiindcă scopul interpelării a fost acela, că dacă mai există pentru instituţiunea aceasta vre-o îndreptăţire, care trebue mântuită, dacă ea mai are vre-un înţeles moral, atunci e de dorit, ca din punctul de vedere al salvării principiilor acestora numai meritul cel adevărat să fie luat ca bază la distingeri, iar pentru a se ajunge acest scop, organul imediat, ministrul de pe lângă Maiestatea Sa, care e consilierul Maiestăţii Sale şi e responsabil, dupăcum trebue să fie în ţară constituţională, să-şi adune mai întâi informaţiuni sigure delà cei competenţi. Şi dupăce nu mă poate

www.dacoromanica.ro

liniştî răspunsul primit, din care nu văd, că dl ministru va aveà în viitor o procedură mai corectă, cu părere de rău trebue să spun, că nu pot să fiu mulţămit cu răspunsul domnului ministru». (Aprobări în stânga extremă).*)

Casa ia răspunsul ministrului la cunoştinţă.

Budgetul ministrului de interne.

În şedinţa din 5 Februarie 1873 prezidentul comunică dietei, că după o arătare a ministrului de interne din 25 Ianuarie 1873 în cercul electoral al Haţegului a fost ales deputat în 12 Iulie 1872 cu majoritate de voturi *Ilie Măcelariu,* care însă nu şi-a prezentat încă credenţionalul. Chestia se predă comisiunii petiţionare spre opinionare, dupăce la comisiunea aceasta se află şi o rugare a unor alegători din Haţeg, cari cer, ca dieta să constrângă pe deputatul lor să-şi prezinte credenţionalul, ori apoi să ordoneze alegere nouă.

Se continuă în urmă discuţia asupra budgetului ministrului de interne. Vorbeşte deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Onorată casă! Eu aşa ştiu, că despre fondul de dispoziţie nu se poartă socoteală regulată, că despre banii daţi din acest fond nu se dă nici o chitanţă, ba dacă e întrebat cineva în chestia primirii de bani din fondul de dispoziţie, de regulă neagă în faţa publicităţii. Eu deci aşa cred, onorată casă, că acestea sunt fapte, cari rămân ţinute în secret, pentrucă se fac în secret, şi omul nu numai că nu se laudă cu ele, dar le şi neagă. Dar după părerea mea, astfel de fapte nu ridică moralitatea publică, ci dau un rezultat cu totul contrar. Fondul acesta de dispoziţie, foarte natural, că spre astfel de scopuri se foloseşte, precum şi pentru întortochiarea opiniunii publice interne şi externe. Eu aşa spun, că nu e fericită ţara în care opiniunea publică trebue să fie întotdeauna întortochiată cu ajutorul banilor.

Eu numai din punctele acestea de vedere voiam să vorbesc în contra votării fondului de dispoziţie, şi cu toate că ştiam şi ştiu, că sumele acestea se folosesc în contra naţiunilor nemaghiare, totuş nu voiam să o spun şi aceasta. Dar dupăce

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

antevorbitorul meu, stimatul domn deputat Patrubány, m'a luminat şi mai bine cu privire la aceeace ştiam şi eu, dar nu voiam să mai fac vorbă, ca sa nu mi-se spună iaraş, că tragem de păr chestia de naţionalitate, dupăce, cum spun, a tras-o acum însuş Patrubány, regret, dar nu pot să nu vorbesc şi eu despre ea. D-sa aşa ziceà, că va spune onoratei case motivul, care cere votarea sumei acesteia, şi că spre ce se întrebuinţează suma, anume: pentru apăsarea naţionalităţilor. (Voci: N'a spus-o)! D'apoi că aceasta am ştiut-o noi, eu cel puţin o ştiam, a fost păcat deci s'o mai spună tocmai aici, şi tocmai pentrucă eu nici n'aş dorì, ca din banii daţi de popoarele ţării, prin urmare şi de noi, să fie întrebuinţată o sumă atât de mare pentru pagubirea şi apăsarea noastră. Dar nu votez suma nici pentru aceea, pentrucă ştiu, că banii aceia servesc numai pentru promovarea corupţiei şi pentru ruinarea moralităţii publice.

Din acest motiv deci, dar mai ales din motivul, că dacă a-şi fi avut până acuma cea mai mica îndoială, că fondul de dispoziţie se întrebuinţează pentru asuprirea naţiunilor nemaghiare, acum am ajuns să fiu în curat cu treaba aceasta, şi vor fi în curat, nu numai Românii, ci şi celelalte naţionalităţi nemaghiare, căci aici, în casa aceasta, a spus-o un deputat din dreapta, care zice că e bine informat, pentru a precizà bine intenţiunile guvernului, că suma aceasta e necesară pentru a puteà fi întrebuinţată spre apăsarea naţiunilor nemaghiare: eu din toate aceste motive nu pot votà suma şi nici nu o votez, ci sprijinesc moţiunea lui Péchy».*)

Casa votează fondul de dispoziţie.

Budgetul ministrului de comunicaţiune.

Şedinţa din 12 Februarie 1873. La ordinea zilei budgetul ministrului de comunicaţie şi lucrări publice. Vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«N'am nici eu intenţiunea să obosesc prea mult pacienţa onoratei case. Numai pe scurt, în câteva minute, vreau să reflectez la unele din cele spuse aici. Mă îndeamnă să fac observare întâi cele spuse de deputatul oraşului Timişoara. D-sa spuneà anume, că nu e corecta parerea stimatului condeputat

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Molnár György, cu privire la stabilirea reţelei de linii ferate, şi s'a provocat la linia Timişoara-Orşova, ca la una pe care o doreşte oraşul Timişoara. Nu am nimica în contră, ba o aflu aceasta de foarte natural. Nu aprob însă, că deputatul oraşului Timişoara a vorbit despre linia aceasta ferată, nu în general, ci a precizat, că punctul de pornire al liniei acesteia *trebue* să fie Timişoara. A pus deci, o greutate atât de mare pe ideea aceasta, ca şi cum nu ar mai fi nici o îndoială, că linia spre Orşova se va începe în Timişoara.

Eu, onorată casă, mărturisesc, că nu ştiu să fi adus legislatura hotărîre, că punctul de pornire al liniei ferate spre Orşova să fie Timişoara. Dar ştiu, că opiniunea publică vorbeşte despre Arad, ca punct de pornire, şi opiniunea publică ţine punctul acesta de mai favorabil cu privire la comunicaţia generală, la comerciu şi la legăturile internaţionale. Dacă deci, onorată casă, împrejurarea aceasta nu e decisă, şi soartea liniei ferate încă nu e determinată, aşa cred, că e motivată părerea condeputatului Molnár György, şi se dovedeşte şi mai bine, că favorurile unuia ori ale celuialalt punct de pornire cu greu se pot stabili în mod clar şi corect, decât numai aşa, dacă punem laoparte orice consideraţiuni laterale.

Onorată casă! Am aflat de lipsă să fac observările acestea, din punctul de vedere, ca nu cumva cele spuse aici să formeze prejudiţii pe seama opiniunii publice, şi ceice sunt contra să creadă, că chestia e rezolvată. Primesc budgetul, ca bază pentru desbaterea specială».*)

Altă vorbire a deputatului D. Bonciu.

În şedinţa din 15 Februarie 1873 tot deputatul român *Demetriu Bonciu* a vorbit următoarele:

«Mărturisesc, că întrucâtva a-şi află de contrară şi de nepermisă dispoziţia, dacă onorata casă ar votă înmulţirea proiectată a inspectorilor, dupăce în propunerea generală a comisiunii financiare s'a spus, şi onorata casă a primit, ca ministerul să prezinte proiect de lege cu privire la regularea fundamentală a întregului sistem administrativ, şi la stabilirea rangului persoanelor oficioase, între olaltă. Şi acum, înainte de a aveà proiectul

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

acesta înaintea noastră, cum foarte corect a spus-o d-l Lukó Géza, să înmulţim iarăş numărul funcţionarilor? E generală plângerea, că e nespus de mare în ţară numărul funcţionarilor, şi dispoziţia faţă de ei e aşa, că numai simpatică nu poate fi numită. Şi acum să venim şi să mai punem funcţionari peste ceice îi avem?

Nu împărtăşesc părerea, că inspectorii ar fi foarte necesari pentru numărul actual de drumuri. Ba voiu arătà chiar, că la oficiile de edificare sunt şi acuma multe posturi, cari sunt dispenzabile şi în privinţa aceasta mă voiu provocà la fapte. Ce se întâmplă chiar şi astăzi? Inspecţia de edificare din centru se exerciază, şi pentru primirea materialului se trimit comisari. Aceştia încă pot să exercieze supraveghiarea, şi e mai bine dacă banii destinaţi pentru inspectori se întrebuinţează pentru procurarea de peatră pentru drumuri.

Am amintit, onorată casă, că şi acuma sunt oficii de prisos. Aşa la rubrica pentru regularea apelor e trecut ca sistemizat postul de doi ingineri de râuri, pe sama râului Murăş, dela graniţele Ardealului, până unde se revarsă în Tisza, şi încă cu începere dela 1870. Linia aceasta nu face decât 41 de mile, şi dupăcum ştiu eu a fost manipulată de un singur inginer, care locuià în Arad. S'a creat deci al doilea post de ajutor de inginer, ori de inginer de râuri, cu locuinţa în Măcău, şi s'au dat acestuia în competenţă 18 mile, iar celuialalt i-au rămas 23 de mile din Murăşul întreg. Dacă iau în considerare, care e chemarea inginerului de râuri, şi că pentru curăţirea întregului Murăş a fost preliminată suma de 45,000 fl., iar pe lângă aceste 45,000 fl. se mai ţin şi doi ingineri, atunci, când de patru ani nu se vede nici un favor cu privire la scurgerea apei Murăşului, cu toate că oficiile au fost înmulţite, dar nici un favor, nici din punctul de vedere al navigării, nici al esundarii, nici al întăririi, pentrucă şi acuma suntem tot acolo unde eram cu ani mai nainte: eu ţin cu totul de prisos postul de ajutor de inginer din Măcău. Mărturisesc însă, că lucrul e cu mult mai neînsemnat, decât să înaintez moţiune în privinţa aceasta. Mi-am luat voe să atrag numai atenţiunea ministrului de comunicaţiune asupra acestui post, pe care şi dânsul îl va recunoaşte de superfluu, şi convingându-se despre aceasta din experienţe, va binevoì a-l sistà. Pentrucă deşì nu e mult, dar o mie de fiorini totuş s'ar puteà economizà pe sama statului. Din punctul

www.dacoromanica.ro

acesta de vedere, cum spuneam, sprijinesc moţiunea lui Lükő Géza».*)

Vorbirea deputatului G. Pop de Băseşti.

În şedinţa din 17 Februarie 1873 a vorbit deputatul român *George Pop de Băseşti* următoarele:

«Onorată casă! Chiar şi în cazul, dacă comisiunea financiară propuneà spre votare suma de 40,000 fl. preliminată din partea ministrului, mi-aş fi ridicat cuvântul în chestia aceasta, dupăce, după părerea mea, motivarea domnului ministru e greşită. Anume, dl ministru spuneà, că recomandă spre votare suma aceasta de 40,000 fl. pentru aceea, pentrucă recolta bogată a ţinutului aceluia aduce în mod necesar cu sine să aibă tren, şi de aceea, în reţeua drumurilor de piatră nici nu are intenţiunea să treacă linia aceasta. Ceeace înseamnă atâta, ca şi cum am spune unui călător obosit, pe care l-am puteà luà în carul nostru ordinar, că în Pesta şi la Viena se face o caleasă frumoasă. Când va fi gata, se poate pune în ea. Ori apoi unui flămând pentru aceea nu i-am da o bucată de pâne neagră, pentrucă recolta ce vine ne va pune în poziţia de a-i puteà da colac alb. Aşa a făcut şi domnul ministru de comunicaţiune. Şi cumcă aceasta mică Irlandă a Ungariei are să ajungă în doaga celeialalte, se vede apriat din faptul, că comisiunea financiară propune să fie ştearsă suma de 40,000 fl. preliminată ca din graţie pentru drumul Careii-mari—Ciucea, dupăce nu află de corectă trecerea în budget a drumurilor noi, şi extinderea reţelei de acuma, înainte de a fi stabilită reţeua drumurilor.

Onoratul domn ministru de comunicaţie spune, că nu are intenţiunea să treacă în reţeua drumurilor de piatră linia de comunicaţie recunoscută şi din partea sa de foarte importantă, pentrucă se va face tren pe acolo, iar comisiunea financiară nu dă cele 40,000 fl., pentrucă se va face drum de piatră. Curată anomalie!

Onorată casă! Ştim toţi, că linii ferate avem din belşug, dar nu avem drumuri de comunicaţie de piatră, şi starea aceasta anormală e cauza, că după marele capital investit interesele sunt preliminate în sumă de 12 milioane. Asta vine de acolo,

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

că nu avem drumuri de comunicaţie. Drumuri de fer sunt şi prin cele mai neglese ţinuturi ale Ungariei, de ex. cum sunt, în comitatul Crasna şi Solnocul-de-mijloc, de o parte staţiunea Ciucea, de alta parte Sătmarul şi Careii-mari, toate atât de aproape, încât dacă am aveà drumuri bune de piatră, ori la una ori la alta am puteà ajunge în şase oare, deci trebuinţele noastre ar puteà fi deocamdata satisfăcute. Dar acuma, în urma tinei de nestrăbătut, suntem aşa de departe de comunicaţia lumii, ca mai nainte. Pentruca ori la gara din Ciucea, ori la cea din Satmar saŭ Careii-mari vrem să mergem, abstragând dela primejdia în care ni se află viaţa şi cu care trebue sa ne luptăm, greutaţile călatoriei ţin două zile, ori în cazul cel mai bun una şi jumătate.

Onorată casa! Împărtăşesc şi eu parerea, că respectând legea să ne nizuim a ne împlinì datorinţele cetăţeneşti faţă de stat. Dar accentuez totodata, ca sa nizuim şi în legislatură, ca cel puţin să ne apropiem de dreptate. Să nu exploatăm toate beneficiile statului pe sama singuraticilor orí a părţilor, în prejudiciul celoralalţi. Nu voesc provincialism, ba îl ţin de păcat, pentrucă «salus respublicae suprema lex esto», dar totuş trebue sa reprob, că dela unele parţi ale ţării statul deneagă şi ajutorul cel mai primitiv, şi pe locuitorii din ţinuturile acelea, cetaţeni şi ei, vreà şi pe mai departe numai să-i tundă şi sa-i mulga, ca pe nişte oi. Te impresioneaza mult, văzând cum poporul contribuent al comitatului Solnocul-de-mijloc se luptă pentru a trece prin marea de tină. Am văzut, onorată casă, mai de multeori cazuri, că s'au desprins caii dela 5 6 trăsuri, pentruca să se scoată un car înglodat în tină, spre a puteà merge mai departe la Careii-mari, ca să platească oamenii darea statului.

Onoratul domn ministru de comunicaţiune a fost provocat din partea a doi domni deputaţi antevorbitori să se declare, dacă are intenţiunea să treacă drumul acesta în proiectul ce îl va prezentà despre reţeua drumurilor de piatră din ţara, dar în privinţa aceasta dânsul nu s'a pronunţat. Provoc deci pe dl ministru de comunicaţiune să se pronunţe în mod categoric. (Voci: Să votăm!)

Am o întrebare de adresat dlui ministru de comunicaţiune, şi-l rog să binevoiască a-mi raspunde în mod hotarît. Dintre dnii deputaţi antevorbitori doi au adresat dlui ministru de comunicaţiune întrebarea, dacă are intenţiunea să treaca drumul Ciucea-

www.dacoromanica.ro

Careii-mari în reţeua drumurilor regnicolare de piatră în proiectul ce-l va prezentà? Pentrucă cu toate, că a binevoit a promite în declaraţia sa, că din suma ce-i stă la dispoziţie va ajutorà, ca şi în anul trecut, drumul acesta, eu mă tem, că o vom păţì-o şi noi, cei din Solnocul-de-mijloc, ca şi tata care a lăsat în grija mamei vitrege să împartă pânea între copiii dela două mame. A dat adecă pânea întreagă copilului ei.

E adevărat, că s'au dat 20, ori 40 de mii de fiorini, ca ajutor pentru repararea drumului acestuia, dar onoratul guvern a încredinţat totodata pe baronul Bánffy Béla, comitele suprem de atunci al comitatului Crasna, cu întrebuinţarea banilor, şi el i-a întrebuinţat excluziv în favorul comitatului Crasna, cu toate că drumurile din Crasna erau cât de cât tolerabile, pe când pe drumul dela Tăşnad la Careii-mari nu se puteà umblà de loc. Nu zic, că n'ar fi întrebuinţat bine banii, ci zic, ca suma data în scopul acesta puteà sa fie întrebuinţata şi mai bine.

Incă asupra unui lucru vreau sa atrag atenţiunea onoratei case, anume, că în întreaga patrie poate că numai Crasna şi Solnocul-de-mijloc sunt comitatele, pentru cari până acuma nu s'a votat nici un crucer din vistieria statului pentru promovarea comunicaţiei, cu toate că Crasna şi Solnocul-de-mijloc sunt comitatele, cari sub provizoriat au platit sute de mii în vistieria statului, sub titlul răscumpărării de drumuri. Onorata casa va reparà deci o mare nedreptate, atunci când va votà suma proiectată din partea dlui ministru .*)

Casa nu votează suma, acomodându-se propunerei comisiunei financiare.

Interpelarea deputatului D. Bonciu.

În şedinţa din 19 Februarie 1873 deputatul român *Alexandru Buda* prezintă o rugare, în chestia deschiderii unui drum de ţară dela Tăşnad, închis cu ocaziunea comasării. Se predă comisiunii petiţionare.

In şedinţa din 20 Februarie 1873 deputatul român *Demetriu Bonciu* adresează ministrului de justiţie interpelarea următoare:

Onorata casă! Imi iau voe să adresez o interpelare domnului ministru de justiţie.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Nu vreau să-mi motivez mai pe larg interpelarea, ci amintesc numai, că oraşele din provinţa ale patriei noastre simţesc prea adânc necesitatea unei legi de expropiere, pentrucă în foarte multe cazuri deschiderea unei strade, pe sama comunicării publice, ori luarea de dispoziţiuni sanitare, cu un cuvânt, interesul public e zădărnicit prin încapăţinarea vre-unui proprietar, ori prin dorinţa sa exagerata de câştig, prin ce apoi se împedecă foarte mult desvoltarea, ridicarea oraşelor din provinţă. Legislatura n'a prea arătat până acuma vre-o deosebită atenţiune şi îngrijire faţă de oraşele din provinţă, pentrucă pe când pentru capitală a făcut legislatura tot posibilul, pentru oraşele din provinţa şi în interesul desvoltării lor a făcut prea puţin, sau aproape nimica. Dar eu aşa sunt convins, că desvoltarea unui element puternic cetăţenesc numai prin ridicarea oraşelor din provinţă se poate ajunge.

Cu permisiunea onoratei case îmi voiu ceti deci interpelarea. (Ceteşte):

Având în vedere, că desvoltarea şi ridicarea oraşelor din provinţă ale patriei noastre are de urmare întărirea clasei de mijloc şi înmulţirea elementelor cetăţeneşti, iar prin aceasta desvoltarea industriei şi îmbogăţirea generală, prin urmare, pe sama statului e însemnată problema de a se îngriji de crearea de legi necesare în mod indispensabil pentru ridicarea şi înaintarea oraşelor din provinţă;

având apoi în vedere, că cu excepţiunea capitalei, oraşele celelalte ale patriei noastre nu au lege de expropriere, în puterea căreia ar fi îndreptaţite să exproprieze locuri şi case de pe teritorul lor, cari formează proprietate particulară, în anumite cazuri de necesitate, când acestea ar obveni, fie din punct de vedere al sanităţii generale, al comunicaţiei publice, ori din motive de salubritate, — cu onoare adresez onoratului domn ministru de justiţie întrebarea:

Recunoaşte onoratul domn ministru necesitatea unei legi de expropriere pe sama oraşelor din provinţă, ca fiind de mare importanţă? Şi dacă da,

Are intenţiunea onoratul domn ministru să înainteze, dacă se poate, încă în următoarea sesiune, un proiect de lege dietei, despre expropiere, cu privire la oraşele din provinţă?» *)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Ministrul de justiţie, *Pauler Tivadar*, răspunde imediat, că în privinţa aceasta curg pertractări între ministrul de justiţie şi cel de interne, pentru a se ajunge la înţelegere, dacă legea de expropriere e necesară numai pentru oraşele mai mari, ori şi pentru cele mai mici, sau chiar şi pentru comunele mai de frunte. Ministrul de justiţie *are* deci intenţiunea, întocmai ca şi cel de interne, să înainteze dietei proiect de lege în chestia aceasta, însă numai din considerare la igiena publică, la poliţia de foc şi la zidirile publice. Alte consideraţiuni nu se vor ţineà în vedere.

Demetriu Bonciu face următoarele reflexiuni: ‹Eu mă declar mulţămit cu răspunsul domnului ministru. Am numai observarea, că punctul de vedere al comunicării publice n'a fost amintit. De altcum, dupăce dl ministru a spus, că va prezentà proiect de lege, când se va puteà vorbì mai pe larg, mă declar mulţămit cu răspunsul».

In şedinţa din 21 Februarie 1873 deputatul *Lázár Ádám* întreabă prezidiul, dacă şi-a prezentat credenţionalul deputatul *Ioachim Murăşianu*, ales în Năsăud, încă în anul trecut? Prezidentul răspunde *că nu*, şi casa decide, să se ceară lămuriri dela ministrul de interne, când s'a făcut alegerea în Năsăud, şi cu ce rezultat?

Budgetul ministrului de instrucţie.

În şedinţa din 24 Februarie 1873 deputatul român *Parteniu Cosma* a prezentat dietei o rugare a comunelor din cercul administrativ al Beiuşului şi al Vaşcăului, comitatul Bihorului, pentru modificarea articolului de lege 53 din anul 1871, cu privire la regularea dreptului de proprietate asupra munţilor şi a islazurilor. Se predă comisiunii petiţionare.

În şedinţa din 27 Februarie 1873 se continuă discuţia asupra budgetului ministrului de instrucţiune publică. Ia cuvântul deputatul român *Demetriu Bonciu* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Când a fost discutat budgetul în general am auzit mai de multeori spunându-se, că situaţia precară fi-

www.dacoromanica.ro

nanciara, respective deficitul nostru de acuma, a fost provocat de folositoarele şi rodnicele învestiri, facute în stil mare. Mărturisesc, onorata casa, că daca aceste mari, folositoare şi rodnice investiri le-aş vedeà la budgetul acestui ministeriu în măsură mai mare, ori cel puţin mai însemnată, n'aş aflà cât de puţin îngrijitoare situaţia noastra financiară, ba aş vedeà asigurată pentru viitor chestia educarii poporului, şi prin aceasta aş vedeà puse temelii sigure pe seama economiei noastre raţionale-naţionale, pe seama îmbogaţirii noastre generale, pe seama creşterii baselor darilor de stat, şi pe ce pun eu greutatea cea mai mare, pe seama desvoltării sentimentului de datorinţă cetăţenească. Pentrucă cu toate, ca dl deputat Molnár Aladár spuneà în vorbirea sa de alaltaieri, că nu lipseşte numai banul pentru promovarea educarii poporului, ci se recere la aceasta şi altceva, anume, putere de muncă şi dispoziţiuni energice, eu trebue totuş să observ, că factor principal e totuş *banul*, pentrucă nici puterea de muncă şi nici dispoziţia energică nu poate fi aplicată fara bani.

Eu, onorată casă, aşa cred, că câtă vreme nu cultivăm mai din adins terenul educaţiunii şi al instrucţiunii, ci continuam a favorizà unele ţinuturi, ori unele naţionalităţi, în detrimentul celoralalte, şi mai ales câtă vreme vedem fantome în atitudinea confesiunilor, ca sub aripile acestor fantome să se poată economizà pe seama ţării câţiva fiorini, cu un cuvânt, câta vreme nu punem greutatea principală pe educarea şi instruarea tuturor popoarelor din patria aceasta, şi nu ne scuturăm de apăsările acestor fantome confesionale, pe cari noi înşine ni-le-am creat: eu nu pot să consider de asigurata promovarea educarii generale a poporului, iar relele financiare numai în mod provizor le vom puteà delaturà, de azi pe mâne, — ori cu împrumuturi, ori cu urcarea uneia sau alteia dintre darile directe şi indirecte. Dar după mine în mod radical sanarea nu se va face, şi un pium desiderium rămâne vorba frumoasa şi sublimă a domnului ministru de finanţe, rostita cu ocaziunea discuţiei generale, că «să dam statului ce e al statului , căci eu ţin de imposibilă crearea unei legi, prin care să se garanteze pe seama statului acest scop sublim, fiindcă aceasta nu poate sa izvorască decât numai din sentimentul de datorinţă cetăţenească, desvoltat în sinul cetăţenilor faţă de patrie, iar acesta e productul educării şi al luminării.

www.dacoromanica.ro

Onorată casa! Condus de aceasta convingere declar înainte, că eu nu numai că primesc budgetul ministrului de instrucţie publică ca bază pentru discuţia pe articole, nu numai că votez poziţiile preliminate, ci declar fară rezerve, că aş voì sa-i votez cu mult mai mult, cu toatecă am unele observări cu privire la întrebuinţarea unora din sumele preliminate, asupra cărora voiu şi revenì în firul vorbirii mele.

Onorată casă! S'a vorbit foarte mult în chestia revizuirii legii despre instrucţia publică. Dar în special punctele de vedere, cari m'au îndemnat şi pe mine sa iau cuvântul, n'au fost nici cât de puţin ventilate. Şi aceste puncte de vedere sunt cele confesionale şi naţionaliste. Ştim, onorată casă, că atingerea acestor puncte de vedere în casa aceasta e lucru nemulţamitor, nepopular, ca sa nu zic chiar odios. Dar sunt datorinţe, pe cari chiar şi în faţa acestei situaţii neplăcute trebue să le împlinească omul. Şi eu trebue să-mi împlinesc această datorinţa, cu atât mai vârtos, că mă obligă, nu numai convingerea mea, ci şi sentimentul celorce m'au trimis aici. Eu adecă aşa cred, că datorinţa de deputat aduce cu sine, ca sentimentele pe cari le-am descoperit la o parte ori alta a poporului să le expun fără încunjur în faţa onoratei case, şi că eu mai curând îmì împlinesc datorinţa dacă o fac aceasta, decât dacă nu o fac, ci tac. Pun şi eu greutatea cea mai mare pe revizuirea legii despre instrucţiunea publică, şi accentuez necesitatea revizuirii, astfel, ca prin aceasta sa fie dărâmat paretele de despărţire dintre şcoalele comune şi cele confesionale, pentrucă în cele din urmă scopul ambelor şcoale este educarea poporului. Dacă deci vrem promovarea acestei educari, nu e corect să se iee dispoziţiuni, cari fac sa se ridice ziduri de despărţire între aceşti doi factori, cu chemarea să promoveze educarea poporului. Din contră, uniţi sa fie aceşti doi factori. Cum stăm astazì cu şcoalele confesionale şi care le este proporţia, se vede din raportul onoratului domn ministru, prezentat dietei. Dealtcum è frumos şi corect principiul şcoalelor comune, în principiu, ba e corect şi aceea, că ştiinţa n'are a face cu religia. Dar în patria noastră, pe lânga amestecul diferitelor religiuni şi naţionalităţi, teoria aceasta nu poate fi realizata în praxă, iar dacă chiar e realizată în parte, la nici un caz nu se face lucrul împreuna cu promovarea educării poporului. În patria noastră cèa mai mare parte a confesiunilor nu se poate emancipà şi nu

www.dacoromanica.ro

se va emancipà de obiceiul secular de a vedeà o strânsă legătură între religie şi educaţie. Separarea deci nu se poate efectuì. Dar sunt religiuni, cari sunt legate de naţionalitate şi cari formează ziduri de apărare pe seama naţionalităţii acelora, cari le aparţin. Dacă ţinem cont deci de raporturile şi situaţiile din patria noastră, nu ne este permis să jertfim promovarea şi succesul educării poporului de dragul teoriei.

Să vedem deci, în ce proporţie stau şcoalele confesionale faţă de cele comune? Din raport se vede, că în anul 1871 au fost 751 şcoale comune şi în acelaş an 13,545 şcoale confesionale poporale. Va să zică, numărul şcoalelor comune nu dă mai mult decât şase procente din numărul tuturor şcoalelor poporale. De aici urmează deci, că de ajutorul de stat, de acea specială supraveghiare de stat, pe care are să o facă guvernul pe baza legii despre instrucţia poporală, se împărtăşesc numai şase procente din toate şcoalele poporale. Şi cumcă aşa stau lucrurile, se vede din acea parte a raportului, în care e trecut ajutorul de stat din anul acela. Anume, pentru ajutorarea a 108 de şcoale comune s'au întrebuinţat 163,221 fl., pe când pentru ajutorarea învăţătorilor dela toate şcoalele confesionale, fără deosebire, în acelaş an s'au întrebuinţat 19,780 fl. Va să zică, pe când pentru cele şase procente din toate şcoalele poporale s'au cheltuit 163,000 fl., pentru celelalte 94 procente confesionale s'au întrebuinţat numai 19,000 fl.!

Onorată casă! Cumcă pe lângă o ajutorare în proporţia aceasta, şcoalele poporale nu pot să prospereze, e de prisos a se mai spune. Dar va zice poate cineva, că la dreptul nici nu pot fi ajutorate şcoalele confesionale, pentrucă aceasta s'ar lovì de autonomia confesiunilor.

Eu nu împărtăşesc întru toate această părere. Pentrucă atunci s'ar atinge autonomia confesiunilor, când ar dispune statul întru toate de şcoalele acestea, când statul, ori autorităţile comunale ar face numirile de învăţători, când s'ar scoate din acele şcoale confesionale obiceiurile religioase, ori limba maternă a respectivilor. Nu se aduce însă lovire autonomiei confesiunilor, dacă statul dă ajutor şcoalelor confesionale, cari nu sunt în stare să se susţină din puterile proprii, şi dacă, — lucru pe care ar trebuì să fie pusă greutatea, — guvernul ar luà astfel de dispoziţiuni, ca şcoalele confesionale sa fie sprijinite din partea respectivelor autoritaţi politice, după ce ştim, că autorităţile confesionale nu au

www.dacoromanica.ro

putere executivă. Să prindem chestia din partea practică a experienței vieții. Cum stau școalele confesionale? Lăsate cu totul în grija lor, fără ca statul, sau municipiile să le dee sprijin, și fără ca puterea executivă să dee mână de ajutor confesiunilor întru susținerea acestor școale. Autoritatea confesională înzadar ia dispoziții, înzadar dă ordinații, ca școala să fie reparată, lipsurile să fie delăturate, competențele învățatorului să fie încassate, pentrucă comunitatea confesională nu le poate împlini acestea. Iar comuna politică răspunde, că n'are nimic a face cu școala confesională!

Dar se întâmplă și altceva, onorată casă! Ce dispoziții au luat autoritățile comitatense în cele mai multe părți ale țării? Dispoziția, că au șters și au oprit să mai fie trecute în budgetele comunale cheltuielile școalei din comuna respectivă. Scuzați, mă rog, dar aceasta nu poate duce la promovarea educarii poporului. Autoritatea și comunitatea confesională nu e organizată astfel, ca singură să-și poată repartizà și încassà dările de cari are trebuință!

În privința aceasta îmi iau voe să mă provoc la o frază din vorbirea de alaltăieri a mult stimatului condeputat Csengery Antal. Anume, Csengery Antal spuneà, că chestia instrucțiunii publice interesează în linia primă pe părinți, și apoi bisericile și comunele. Comunele ar trebui să fie obligate să primească în budgetele lor cheltuielile școalei, tot așa ca oricare alte cheltuieli administrative, ocupându-se cu lățirea luminei spirituale tot așa, ca și cu luminatul stradelor.

Să-mi permită onorata casă, ca cu privire la fraza aceasta să adresez o întrebare onoratei case și onoratului domn ministru. Consimte dl ministru și împărtășește vederile acestea ale mult stimatului domn deputat? Dacă da, atunci mărturisesc, că nu înțeleg, și nu știu cum se poate totuș întâmplà, ca pretutindenea în țară comitatele nu permit, ca comunele să treacă în budgetele lor cheltuielile școalei, din motivul, că școalele sunt confesionale. Dar mai are și un alt mare desavantaj dispoziția aceasta, anume, că prin separarea de cheltuielile comunale și manipularea prin organe cu totul separate a acestei dări noue poporul se înstrăinează tocmai de scopul ce-l are aceasta dare nouă, de educarea religioasă. Iar eu așa cred, că aceasta nu zace în interesul statului. E adevăr de mult recunoscut, că religiunea e fundamentul societății. Foarte potrivit și foarte exact

www.dacoromanica.ro

a expus lucrul dl deputat Somssich Pál când a spus, că peste tot nici un stat nu are interesul să despoaie poporul de sentimentele religioase.

Aşa stam, onorata casă, şi cu chestia silirii să umble copiii la şcoala. Primariile comunale, pretorii, ba de multeori nici inspectorii de şcoale nu pun prea mare preţ pe silirea copiilor să umble la şcoală, acolo unde şcoala e confesională, iar autoritatea confesionala nu are putere executivă, şi astfel despre şcoala confesionala se poate spune, ca e lăsată în grija bunului Dumnezeu şi a graţiei sale, caci e lasata să fie pendentă cu adevărat dela zelul primarului, ori a notarului comunal. Experienţa ne arata doara, că acolo, unde comuna are primar ori notar zelos, merg înainte, prosperează şcoalele confesionale. Iar din contra, unde nu este zel la cei din fruntea comunei, şcoalele sunt parasite. Pentrucă oricum, în poporul nostru nu e deşteptat încă zelul faţa de chestia şcolară, şi pe multe locuri se poartă cu mult mai mare indolenţa decât sa faca ceva în interesul şcoalei, fără a i-se da impuls din partea autorităţii şi a puterii oficioase.

Onorata casă! Vorbesc în special despre astfel de comune, în cari se află locuitori numai de o singură confesiune, şi totuş şi acì, daca nu ar sprijinì primăria şcoala confesionala, aceasta nu ar puteà prosperà. Ce sa spun apoi despre comunele, în cari locuesc cei aparţinători la diferite confesiuni? Sunt silit, onorata casa, sa ma ocup aici, la chestia aceasta, cu articolul de lege 38 dela 1868, paragraful 25, care spune, ca acolo unde comuna fără deosebire de confesiune a susţinut până acuma singură şcoala, se lasă comunei în voe sa menţina şi pe mai departe usul de până acì. Ce urmează de acì? Cum se justifica aceasta dispoziţie permisivă a legii? Aşa, că pe unele locuri şcoalele sunt de tot asuprite!

Ma voiu provocà la un caz concret. S'a întâmplat tocmai în Arad cazul, că întru adevăr, înainte de a întrà legea în vigoare toate şcoalele poporale au fost susţinute din averea comuna şi din venitele comune ale oraşului, şi mai târziu, după întrarea legiii în vigoare, au fost decretate de comunale toate şcoalele. Dar cei de confesiunea gr.-ort. n'au conces sa fie decretate de comunale şcoalele lor. Urmarea a fost, ca pentru o parte a poporaţiunii oraşului, cam pentru $^3/_4$ există avere comuna şi venite comune cu privire la susţinerea şcoalelor, iar pentru $^1/_4$ nu există venite comune pe seama şcoalelor. Ur-

www.dacoromanica.ro

marea e aceea, ca pe când pentru şcoalele gr.-ortodoxe oraşul a întrebuinţat peste tot trei mii de fiorini, pe seama şcoalelor comune sunt trecute în budgetul oraşului doua mii de fiorini şi opt sute. Aceste 2,800 fl. se acoper din averea comună a oraşului, pe când cele trei mii fiorini pe seama şcoalelor gr.-or. nu sunt luate din averea comună a oraşului. De ce? De aceea, onorată casă, că confesiunea aceasta nu a voit sa primească şcoalele comunale, dupăce nu s'a văzut asigurata prin lege. ca obiceiurile religioase nu vor fi scoase din şcoalele ei şi ca din ele nu va fi exchisă limba materna. Pentrucă eu ţin de mare mancitate şi aceea, că în lege şcoalele confesionale nu sunt asigurate, că în cazul, dacă se prefac în şcoale comunale, va fi aplicat învăţator de religia şi naţionalitatea aceea. Căci dacă se îngrijà legea de aceasta, iar comuna ar aveà garanţa în lege în privinţa aceasta, multe confesiuni nu s'ar purtà cu atâta antipatie faţă de ideea şcoalelor comunale şi foarte multe şcoale s'ar preface în comunale.

Onorată casă! Fiindcă vorbesc în interesul confesiunilor, vor spune poate foarte mulţi, ca mă aflu pe teren prea ultramontan şi că prea mă însufleţesc pentru confesiune. Eu vorbesc în special despre o confesiune la care şcoalele nu sunt puse sub apasare clericala, fiindcă autonomia acelei confesiuni e compusa astfel, ca la guvernare mirenii se afla în majoritate. Dacă sunt bine informat, la cei de confesiuneą protestanta înca sunt mirenii în preponderanţă. Se poate, ca apasarea clericală e justificată întrucâtva la cei de religiunea rom.-catolica. Dar binevoiţi a creà pe seama acestei confesiuni o astfel de autonomie, ca şi acì mirenii să influinţeze conducerea! Eu deci nu ma însufleţesc pentru confesiuni, ci pentru educarea poporului, dupăce numai în àceasta găsesc eu garanţa viitorului patriei noastre!

Dacă ţinem în seamă raporturile de vieaţa de fapt dominante în patria noastră trebue să ajungem la convingerea, că e cu totul imposibil są fie luata dela confesiuni educarea poporului. Dar chiar şi dacă ar fi lucrul cu putinţa, e mare întrebare, că din punct de vedere politic, ori din punctul de vedere al libertăţii, e şi oportun oare? Dar în cele din urmă aşa cred, că statul nici nu are motiv sa se plânga, dacă privim la istoria trecutului, în ce priveşte terenul educaţiunii poporale şi al cultivarii generale. Căci doara până acuma educarea, cultivarea

www.dacoromanica.ro

poporului, au făcut-o numai confesiunile, şi numai institutele protestante câţi bărbaţi mari şi ce bărbaţi mari au dat patriei! Dacă judecăm în mod nepreocupat trebue să recunoaştem, că statul e dator cu recunoştinţă confesiunilor pentru cele efectuite pe terenul educaţiunii.

Nu vreau, onorată casă, ca şcoalele confesionale să fie scoase de sub supravegherea statului, ci din contră, doresc, ca statul să exercieze controlă şi mai severă asupra şcoalelor confesionale. Dar când o doresc aceasta, vreau totodată şi aceea, ca guvernul să oblige autorităţile confesionale să-şi împlinească cu stricteţă datorinţele, însă să le dee şi posibilitatea de a vedeà efectuite dispoziţiile ce le iau. Adecă, respectivele autorităţi politice *să execute* dispoziţiile confesiunilor cu privire la terenul şcolar.

Mult stimatul domn deputat Kondoróssy a vorbit alaltăieri despre religiune. Foarte corect spuneà, să nu facem politică din religie. Şi eu zic aşa, ba zic şi aceea, să nu facem politică nici din şcoală, să facem din ea aceea ce-i este scopul: *educaţie.* Am mai auzit spunându-se din mai multe părţi, că sunt şcoale confesionale în cari se raspândesc teorii duşmănoase statului. Eu nu ştiu să fie de acestea. Eu cel puţin nu le cunosc. Dar dacă există, cine e de vină? Eu cred, că numai guvernul, numai onoratul domn ministru poate să fie vinovat, pentrucă el exerciaza inspecţia supremă asupra şcoalelor confesionale, şi în urma acestui drept şi a acestei ingerinţe ar puteà să-şi câştige convingere, daca întru adevăr se propun lucruri contrare statului în şcoalele acelea? Şi dacă da, atunci e de două ori vinovat guvernul, fiindcă nu a luat măsuri, ca astlel de şcoale să fie îndrumate la ordine, dupăce interesul confesiunii nu poate să fie laţirea de teorii contrare statului, ci interesul ei este a educà poporul, şi anume, nu în spirit contrar statului, ci în direcţie patriotică.

Onorată casă! Eu atribui întreaga aceasta situaţie precară şi pagubitoare pentru educaţia poporului lipsurilor pe cari le are legea despre instrucţiunea publică în cea mai mare parte, şi de aceea doresc revizuirea legii. Dar o doresc aceasta şi din alt punct de vedere, dupa mine foarte însemnat, din punctul de vedere naţionalistic. Scuzaţi, că ating la chestia legii despre instrucţia publică chestia de naţionalitate, dar îmi este cu totul imposibil să o încunjur, chiar şi pentru aceea, pentrucă terenul

www.dacoromanica.ro

acesta lî ţin de potrivit şi de competent, ca să precizez după priceperea şi sentimentul meu greutatea chestiei de naţionalitate.

Pârghia celor două cerinţe ale naţionalităţilor e cel puţin după părerea mea chestie culturală. Şi eu sunt convins, că cu cât mai mare grijă şi atenţiune ar da guvernul, respective statul, culturei naţionalităţilor, cu cât mai mult ar împărtaşî legislaţiunea naţionalităţile pe cale legislativă de promovarea cultivarii publice, cu atât mai sigur ar fi rezolvată în cea mai mare parte a ei chestia de naţionalitate, a-şi puteà să spun, ca în proporţia de nouă din zece!

Onorată casa! Nu vreau să spun prin aceasta, că ar fi prea mari, şi că nu aş voî să votez poziţiile preliminate pentru scopurile naţionalităţii maghiare. Dar vreau să se întâmple lucrul în oarecare proporţie, în mod treptat, din când în când şi în interesul celoralalte naţionalităţi, cărora încă să li se dee ajutorul cerut de trebuinţele lor culturale.

Imi vin în minte aici, onorată casă, două împrejurări. Dacă nu greşesc, în ciclul trecut al dietei un onorat domn deputat a prezentat dietei un proiect de rezoluţiune, şi daca nu mă înşel, respectivul a fost mult stimatul domn deputat Iokai Mór. Proiectul de rezoluţiune erà acela, că ţara sa voteze o suma anumită pe sama desvoltării literaturii tuturor naţionalităţilor. Durere, majoritatea n'a primit proiectul. Dar îmi vine aminte şi o alta împrejurare, care poate că e de mai mică gravitate, fiindcă nu s'a întâmplat în casă, ci înainte cu câteva saptamâni a aparut ca articol, în ziarul «*Hon*», foaie tot a dlui deputat Iokai Mór. Vorbindu-se în articol despre calamitatea literaturii maghiare, se cereà atenţiunea şi ajutorul statului, ajungându-se la următoarea concluziune: (ceteşte) «Da. Însă ce ar zice naţionalităţile? Dar ďacă şi acestea vin cu asemenea pretensiuni? Să o facă, lucru mai cuminte şi aşa nu pot sa facă. Daca se naşte în sânul lor mişcare culturală, plină de viaţă, ea poate să fie împintenătoare, îndemnătoare pentru noi, iar nu primejdioasă. Ambiţia naţională nu ne boldeşte să întrecem pe Nemţi, Englezi, Francezi, pentrucă aceasta ar fi o problema colosala. Dar ne-ar fi ruşine să ne lăsam întrecuţi de Sârbi, Croaţi, Slovaci, Români pe terenul spiritual, şi astfel concurenţa ar fi în favorul nostru. Cu puteri încordate am lucrà la cultivarea noastră, din mândrie naţională. Orice înaintare a lor ne-ar împinge înainte şi pe noi, orice succes al lor pe terenul ştiinţei ar fi şi

www.dacoromanica.ro

al nostru. Un favor incalculabil s'ar naşte din această luptă pacinica, nu numai din punct de vedere cultural, ci şi politic, dar mai ales din punctul de vedere al fraţietăţii».

Are deplina dreptate, onorata casa, scriitorul articolului acestuia, şi stimatul domn deputat Iokai Mór cu proiectul său de rezoluţiune, pentrucă mărturisesc, că dacă toţi Maghiarii astfel ar cugetà, daca ar fi, nu numai toleranţi cu privire la cultura celoralalte naţionalităţi, ci cu bunăvoinţa s'ar îngrijì şi de promovarea ei, dacă peste tot naţionalitatea domnitoare maghiara, şi de altcum cea mai puternică, n'ar fi atât de jaluză faţa de celelalte, aşa cred, că dejà până acuma nu ar mai există chestie de naţionalitate. Dar durere, onorata casă, lucrurile nu stau astfel. Fară a mai atinge literatura celoralalte naţionalităţi, ci numai institutele lor de creştere, putem spune, că nu numai ca nu se împartăşesc de ajutor şi sprijin, ci chiar din contră. Sunt dispoziţiuni de direcţie cu totul contrara, şi chiar şi unele parţi ale legii par a fi îndreptate spre a le împedecà funcţionarea. Nu acela e deci năcazul naţionalităţilor, că statul face mult în interesul culturii naţionalităţii maghiare, ci acela, că *numai* în interesul acesteia face tot ce face, iar pentru celelalte nu face nimica. Ca sa nu amintesc altele, mă provoc numai la universitatea din Cluj. Binevoiţì a ştì, că a fost ridicată acum de curând. Va întreb însă, arătatu-s'a barem un graunte de consideraţie şi atenţiune faţa de naţionalitatea româna, locuitoare în acea parte a ţarii? Infiinţatu-s'a cel puţin o clasa paralela, ori propune-se vre-un studiu în limba maternă a poporului, poateca la facultatea filozofică, pe sama acelor profesori, carì primesc acì instrucţie ca să poată fi buni profesori în şcoalele lor? Nu se face nimica. Dar merg mai departe. Nici acea parte a legii nu e executată, care pare a fi fost adusa în interesul naţionalităţilor. E paragraful 17 din legea de naţionalităţi. Paragraful acesta ordonează, ca onoratul guvern sa poarte de grijă, ca în ţinuturile în cari locuesc în masse mai mari cetăţeni de una ori de alta naţionalitate, ei sa se poata cultivà în limba lor proprie materna, până unde se începe instrucţia mai înaltă academică. S'a ridicat undeva gimnaziu de stat, cu limba de propunere româna? Nici unde. Aici în casă încă s'au rostit multe vorbiri frumoase şi mult promiţatoare. Imi iau voe a ma provocà la binemeritatul deputat al Pestei-cetate, onoratul domn Deák Ferencz, care în şedinţa din 23 Ianuarie 1872

www.dacoromanica.ro

spuneà următoarele: Indreptaţirea aceea o are fiecare naţionalitate, chiar şi dacă nu e naţionalitate politica, ca sa i-se dee posibilitatea de a-şi educà, de a-şi cultivà copiii. Fie chiar trei sute de gimnazii în ţara, fie atâtea, ca tot la şase mile sa se găsească unul, dacă nu se propune într'un gimnaziu din provinţă de tot în limba, ori cel puţin în preponderanţă în limba care e limba ţinutului aceluia, atunci fara îndoială, că e anevoioasă înaintarea în cultură. Dacă i-am silì, ca copiii lor, cari nu sunt de loc, ori sunt prea puţin versaţi în limba maghiară, dupace în şcoala poporală au fost instruaţi în limba lor naţionala, să fie pretutindenea şi în toate instruaţi ungureşte, atunci în gimnaziile acelea ar fi imposibila înaintarea elevilor în studii, iar parinţii ar cheltuì banii înzadar şi copiii ar perde timpul înzadar. Peste tot, daca vrem să câştigam naţionalităţile, nu aceea e calea, ca le maghiarizam cu orice preţ, ci aceea, că le împrietinim cu raporturile maghiare!»

Eu, onorată casa, am privit după rostirea acestor frumoase şi mult spunatoare cuvinte cu deplină liniştire în faţa dispoziţiilor viitoare, şi nu am tras la îndoiala, că vorbirea despre care ştiam, ca are foarte mare influinţă morala asupra onoratului guvern, va rasunà fară sa aibă vre-un rezultat real, mai ales având în vedere, ca în patria aceasta exista cam trei milioane de Români, cari poate că ar meritâ totuş atenţiunea de a li se ridicà undeva un gimnaziu, în înţelesul §-ului 17 din legea amintita. Dar durere, pâna acuma nu se vede nicì o urma în privinţa aceasta.

Eu, onorată casa, în chestia aceasta îmi voiu luà voe la discuţia speciala, la titlul despre şcoalele medii, să fac propunere independentă. De astădata am atins lucrul numai pentru aceea, ca sa-l rog şi sa-l fac atent pe dl ministru, ca la chestia sistemizarii şcoalelor medii să binevoiască a fi cu cuvenita atenţiune şi consideraţie faţă de paragrafii legii amintite, mai ales în ce priveşte interesul cultural al Românilor. Avem în patria aceasta câteva gimnazii româneşti, dar sunt confesionale şi nu sunt împartaşite peste tot de nici un ajutor de stat. Se află trecuta în budget suma de patru mii fiorini pe sama gimnaziului român din Braşov, dar suma aceasta e iluzorie, onorata casa, caci gimnaziul nu o primeşte, dupace e legata de condiţiuni pe cari superioritatea gimnaziului nu le poate împlinì fără periclitarea desavârşita a caracterului confesional al şcoalei, şi

www.dacoromanica.ro

astfel poziţia aceasta din budget e iluzorie. In privinţa aceasta voiu face propunere la locul său. Aici voiam numai să constat, că pentru cultura naţionalităţii române statul nu dă absolut nici un ajutor. Şi binevoiţi a-mi crede, că aşa nu e bine! Cu cât mai mare grijă şi atenţiune dă guvernul desvoltării culturale a Românilor, cu atât mai buni patrioţi câştigă ţara pe sama patriei. Tocmai naţionalitatea aceasta, de care am onoarea a mă ţineà şi eu, ştie să aducă foarte bine în consonanţă interesele naţionale cu patriotismul, şi eu, onorată casă, o spun fără încunjur, că mă ţin de un astfel de patriot, ca oricare Maghiar, cu toate că nu aprob politica, care are de scop maghiarizarea generală, pentrucă politica aceasta nu va duce la desvoltarea sentimentelor patriotice, ci la tâmpirea lor, şi nu provoacă alta, decât numai frecări.

Onoratul domn ministru de instrucţiune publică a spus în vorbirea cu care a deschis discuţia, şi mărturisesc, că spre bucuria şi liniştirea mea, că se ocupă cu chestia revizuirii legii de instrucţiune publică, şi a binevoit a spune, că chestia aceasta, patruns fiind de deplina responsabilitate, nu voeşte să o rezolveze singur, ci va convocà în privinţa aceasta o anchetă de barbaţi competenţi. Salut cu bucurie aceasta bunăvoinţă a dlui ministru, şi numai o rugare îmi iau voe a-i adresà, anume: ca atunci când va binevoì să convoace această anchetă, binevoiască a face parte în ea şi pe sama bărbaţilor cari cunosc în mod fundamental raporturile confesionale şi naţionaliste, şi după ascultarea acestora să iee dispoziţiunile cerute de echitate şi dreptate.

Onorată casă! Trec acum la facerea observărilor mele scurte, ca nu toate sumele trecute în budget şi votate se întrebuinţează în mod ducător la scop. Am auzit în zilele acestea spunându-se, că dl ministru de instrucţie publică n'a putut cheltuì budgetul votat din partea casei. Tot în raportul ministerial am aflat acea adevărată anomalie, că au fost înfiinţate pedagogii, la cari funcţionează şapte profesori şi au câte 14 elevi. Va sa zică, aproape tot pe doi elevi cade un profesor, pe când în Arad, la pedagogia confesională, sunt trei profesori şi 48 elevi, va să zică pe un profesor cad 16 elevi. Însă confesiunea nu e în stare să angajeze mai mulţi profesori, şi chiar şi aceşti trei sunt astfel platiţi, că pe multe locuri învăţătorii dela şcoalele poporale au plată mai buna decât ei, dupăce abià primesc câte

www.dacoromanica.ro

300—400 fl. la an. A fost deci data ocaziunea, ca dl ministru să întrebuinţeze sumele votate; şi nu erà rau, dacă s'ar fi promovat instrucţia poporului, — căci nu s'ar fi întâmplat nimica ce ar fi fost contrar statului, — întrebuinţându-se suma economizată pentru institutele acestea, şi purtându-se de grije, ca ele să aibă destui profesori, iar aceştia salar din care să poată trai.

O altă observare a mea se refere la instituţiunea inspectorilor de şcoale. Nu vreau să atac instituţiunea aceasta, şi nici nu vreau să spun, că sunt prea mulţi inspectori de şcoale. Ba mărturisesc sincer, că cred că sunt prea puţini pentru a fi în stare să corăspundă misiunii lor. În credinţa şi convingerea aceasta a mea m'a întărit ieri dl deputat Zichy Antal, când a arătat, că postul de inspector şcolar nu e aşa ca altă slujbă, legat de oare anumite, ci inspectorul de şcoale e ocupat în cursul zilei întregi. Dar cu cât mai bine am fost întărit în această convingere a mea, cu atât mai bătător la ochi îmi este faptul, că unii domni inspectori de şcoale mai au vreme să facă şi politică de partid. Ba sunt şi astfel de cazuri, că unul ori altul dintre inspectorii de şcoale s'a facut chiar corteş. Dar a trecut, şi eu nu vreau să recriminez. Ating încă numai o împrejurare, care există şi astăzi, anume: eu însumi cunosc patru inspectori de şcoale în sinul acestei case, cari deci ocupă loc aici ca deputaţi. Nu vreau, onorată casă, să pun în discuţie acuma chestia de incompatibilitate, dar dacă va fi pusă la ordinea zilei, îmi voiu spune părerea. Ci vreau numai să fac întrebarea, că oare cum sunt îngrijite cercurile inspectorilor acestora de şcoale, daca ei când sunt în cerc, abstrăgând dela aceea, că au câte 300—400 de şcoale pe cari e cu neputinţă sa le cerceteze, după cum spuneà dl deputat Zichy Antal nu au oare oficioase, ci ziua întreagă au de lucru, prin urmare dacă nici aşa nu pot să satisfacă datorinţei, cum vor purtà ei de grije cercurilor pe cari le reprezintă aici în casa asta, nu numai cu lunile, ci ani întregi? (Aprobări).

Onorată casa! Am speranţa, că dl ministru va luà dispoziţiuni, — nu numai în privinţa acestui gravamen, ci şi în privinţa altora, cari împedecă educarea poporului. Şi fiind convins despre bunăvoinţa sa şi despre zelul sau, primesc budgetul, condus de această speranţă».*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deput. D. Bonciu în discuţia specială.

În şedinţa din 28 Februarie 1873 prezidentul comunică dietei, că a primit încunoştiinţare dela ministrul de interne, cumcă în Năsăud alegerea de deputat s'a făcut în 21 Iulie 1872, fiind ales *Ioachim Murăşianu.* Cere autorizaţie dela dietă să provoace pe *Murăşianu*, ca în 15 zile să-şi prezinte credenţionalul. Autorizaţia se dă.

Se discută apoi pe articole budgetul ministrului de culte şi instrucţiune publică. Vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Onorată casă! După cele spuse cu ocaziunea discuţiei generale pot să fiu acum scurt la vorbă. E fapt, onorată casă, că cu considerare la §-ul 17 din articolul de lege 44 dela 1868 s'a făcut foarte puţin pentru Românii de dincolo şi de dincoace de Piatra-craiului, şi peste tot foarte puţin li-s'a purtat de grijă. După părerea mea aceasta e o împrejurare foarte însemnată pentru cetăţenii din acele ţinuturi. Dar şi de altcum s'a fost accentuat aici, că e de lipsă să se iee dispoziţii în privinţa aceasta, şi domnul ministru a binevoit a declarà, că s'au luat dispoziţii pentru ridicarea de gimnazii în favorul naţionalităţilor, în Zombor şi în Muncaci. Despre gimnaziul din Muncaci se face pomenire şi în raportul comisiunii financiare. Eu însa aş primì foarte bucuros încunoştiinţarea, că în alt loc undeva s'a făcut ceva şi pentru Români. Dar dupăce nu mi-se dă, îmi ţin de datorinţă să ating împrejurarea aceasta. S'a spus de altădată, că a se îndrumà ministrul, să facă ceva ce e prin lege obligat să facă, nu e lucru corect. M'aş plecà în faţa principiului, dacă acceptată fiind direcţia, ministrul dela sine ar face ceva. Dar văzând, că provocările în direcţia aceasta au rămas fară rezultat, sunt silit să prezint dietei un proiect de rezoluţiune.

Binevoiţi a-mi crede, că dorinţa pe care mi-am luat voe a o exprimà nu e făcută numai în interesul naţionalităţilor, ci şi în interesul statului, pentrucă într'un astfel de gimnaziu de stat, cu limba de propunere a naţionalităţii, la tot cazul elevii vin educaţi în spirit patriotic, şi în astfel de gimnazii pot fi pregătiţi apoi profesori potriviţi pentru limba aceea. Afară de aceasta se va naşte emulaţie între gimnaziile de stat şi cele vre-o două existente confesionale. Dar merg şi mai departe. În gimnaziile de stat, ridicate pe seama naţionalităţilor, învăţarea limbei

www.dacoromanica.ro

maghiare e cu mult mai bine asigurată, decât în cele confesionale. Aşa cred, ca oportunitatea şi folosul dat nu mai trebue motivat, şi de aceea nu voiu obosì mai departe atenţiunea onoratei case. Cunosc greutaţile şi pedecile, cari s'au ivit în privinţa aceasta. Una e, că poatecă nu dispunem de atâţia profesori cualificaţi de câţi ar fi trebuinţa. Conced, că nu ne stau astăzi la dispoziţie în numărul ce s'ar cere pentru gimnazii. Dar totuş trebue să se facă începutul! Dacă nu începem niciodată, nu vom aveà profesori cualificaţi pentru scopul acesta nici mai târziu. Pentrucă confesiunile nu sunt în stare sa-şi ridice gimnazii, iar cele existente încă cer ajutor dela stat. E dureros, dar aşa e!

Cu toate, că mult a-şi dorì să se valoreze în chestia aceasta dorinţa mea, totuş nu poftesc, ca acuma să fie luat ceva în budget. Pentrucă întâi, nu vreau să se facă noue încurcături cu privire la budgetul stabilit întreg înainte, şi pentruca ştiu, că şi dacă s'ar votà suma, scopul nu va fi ajuns, pentrucă sunt necesare pregătirile în privinţa aceasta. De aceea, înaintându-mi proiectul de rezoluţiune, urmăresc scopul, ca cel puţin în budgetul anului 1874 sa se dee atenţiune cuvenita acestei chestii. Proiectul meu de rezoluţiune e următorul:

«Având în vedere, că până acuma nu s'a făcut din destul cerinţelor şi spiritului §-lui 17 din art. de lege 44 dela 1868, în interesul cetaţenilor de naţionalitate româna, întrucât statul nu a înfiinţat nici unde şcoale medii pe seama tinerimii române, se îndrumă ministrul instrucţiunii publice, ca în budgetul anului viitor 1874 să treaca sumele necesare pentru ridicarea unui gimnaziu într'un ţinut locuit de Români».*)

Vorbeşte în mod evasiv ministrul de culte şi instrucţiune publică, *Trefort Ágoston*, şi roagă dieta, să nu decidă acuma în chestia aceasta. Deputatul *Tisza Kálmán* sprijineşte proiectul de rezoluţiune şi îl recomandă casei spre primire. Vorbeşte de nou ministrul *Trefort* spunând, că în chestia aceasta dieta se va puteà pronunţà atunci, când va fi pusă la ordinea zilei organizarea şcoalelor medii. Şi dacă va decide atunci, că este a se ridicà un gimnaziu românesc, guvernul îl va ridicà. *Casa* decide în acest înţeles.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului I. Gozman.

În şedinţa din 3 Martie 1873 s'a continuat discuţia specială asupra budgetului ministrului de culte şi instrucţiune publică. A vorbit deputatul român *Ioan Gozman* următoarele:

'Onorată casă! Eu nu vorbesc de astadată, nici despre căsătoria civila, nici despre libertatea religionară, pentrucă nu e locul şi nu e timpul lor. Eu am numai unele modeste observari cu privire la o chestie ori doua, întrucât ele ating trebuinţele bisericei de rit grecesc. Confesiunile recunoscute în ţară de ritul grecesc au să mulţămeasca art. de lege XX. dela 1848 şi întocmirilor vecinic lucitoare ale legislaturei de atunci, că în budgetul domnului ministru de culte şi instrucţiune publică sunt trecute 99,000 fl. pentru trebuinţele bisericii gr.-cat., 100,000 fl. pentru ale bisericii gr.-ort. şi afara de aceasta 4000 fl. pe seama gimnaziului din Braşov. Nu-mi este permis să trag la îndoială, că dl ministru de culte nu ar asemnà din vistieria statului fără nici o detragere cele 199,000 fl. preliminate pentru scopuri bisericeşti. Şi nu încape nicî o îndoială, că suma aceasta, dacă vine întrebuinţata, deoparte pentru trebuinţele bisericeşti ale bisericei gr.-catolice române şi rutene, de alta parte pentru ale bisericei gr.-ort. române şi sârbe, se reduce la o cantitate atât de mică, încât cele mai arzătoare trebuinţe ramân neacoperite. Cu toate acestea, între împrejurarile actuale financiare din patria noastră, nu cutez să-mi ridic cuvântul pentru urcarea sumei preliminate în scopul acoperirei trebuinţelor bisericeşti, ci având în vedere importanţa cea mare regnicolară a ajutorarii şi mizeria strigătoare la ceriu a bieţilor preoţi şi învaţători dela sate, apoi exemplul laudabil al Austriei vecine, care tocmai acuma se îngrijeşte de ajutorarea preoţilor săraci, dau exprimare speranţei, că onoratul domn ministru de culte se va îngriji în budgetul viitor în mod cu mult mai favorabil de ajutorarea bisericei greco-orientale şi a servitorilor şi învaţătorilor acesteia. Iar pentruca şi până atunci corpul legislator să ştie apriat, cari sunt adevăratele trebuinţe şi să-şi câştige cunoştinţa sigură despre felul întrebuinţării banilor, aş crede că ar fi ducator la scop, dacă dl ministru de culte înainte de a compune budgetul viitor ar dispune să fie stabilite prin sinoade diecezane trebuinţele şi mărimea sumelor cerute pentru acoperirea lor. Pentrucă tre-

www.dacoromanica.ro

buinţele bisericei gr.-catolice nu se reduc la tămâe, ori la vre-o carte care lipseşte, ci la starea săracă a preoţilor şi învăţătorilor lipsiţi de orice venit. Folosul tras din acest ajutor de consistorii şi de funcţionarii bisericeşti e just şi drept, pentrucă ei sunt adevăraţii executători ai legii şi ai ordinaţiunilor ministeriale, şi sunt organe oficioase, dela cari ţara nu poate aşteptă servicii gratuite, fără plată. Dar ce folos, daca sărmanii preoţi şi învăţători, ducând lipsuri şi din acest motiv neputându-şi împlinì datorinţele, trebue să lase poporul neluminat şi tinerimea neinstruita! Într'adevăr, dacă ne gândim, că un corp, dealtcum întreg, puternic şi sanatos al ţării, nu poate prosperà conform dorinţei sale, aşa cum ar voì, ci tânjeşte cuprins de boală, trebue să ne întrebăm, nu e oare în detrimentul ţării, dacă marele corp românesc rămâne înapoiat pe terenul culturei?

Da, consistoriile să fie ajutorate, dar nu ca organe confesionale, ci ca organe ale guvernului. Iar preoţii şi învăţătorii înca sa fie ajutoraţi, pentrucă aşa dispune art. de lege XX dela 1848.

Ce se atinge de cele 4000 fl. preliminate pe seama gimnaziului din Braşov e clar, că acest mic ajutor nu acopere trebuinţele şcoalelor confesionale române, pentruca gimnaziul din Braşov e departe în patria aceasta, şi astfel din punctul de vedere al educaţiunei şi al cultivării, corpul cel mare românesc e avizat la gimnaziile, şcoalele reale şi pedagogiile cu mult mai apropiate de el. In privinţa aceasta însă îmi serveşte de mângăere proiectul de rezoluţiune de mare preţ al comisiunii financiare, că din suma de 990,000 fl. preliminate pentru educarea poporului sa fie ajutorate mai ales ţinuturile cari nu au şcoale, cari sunt sărace lipite pământului şi sunt avizate la ajutorul de stat. Daca se ia aceasta în considerare, atunci Românii, ca cei mai înapoiaţi şi mai săraci cetăţeni în patria aceasta, pot contà la însemnat ajutor din suma preliminată.

Şi acum revin asupra celor 4000 fl. preliminate pentru gimnaziul din Braşov. Aşa cred, onorată casă, ca ajutorul acesta confesionalii din Braşov îl primesc cu mulţămită. Durere însă, onorata casa, acest ajutor votat odată în suma de 4000 fl. a fost respins, fiindcă dl ministru de culte şi instrucţiune publică spuneà, că asemnarea acestor bani e legată de condiţia numirii profesorilor din partea ministrului. Ştiu, onorată casă, că la institutele de stat, numirea profesorilor compete ministrului sta-

www.dacoromanica.ro

tului. Ştiu şi aceea foarte bine, că nici ministeriul din trecut, şi nici cel actual, prin numirea profesorilor nu a voit să facă scurtare în drepturile confesionalilor din Braşov. Dar având în vedere independenţa confesionaliştilor garantată prin lege şi dispoziţiunile articolului de lege XX dela 1848, cari dispun acordarea ajutorului în mod necondiţionat, având în vedere, ca o astfel de hotărîre e păgubitoare pentru confesionaliştii români şi ca îngrijirea guvernului cu privire la numirea profesorilor nu numai că e superfluă, ci e chemată chiar sa împedece de-adreptul înaintarea gimnaziului confesional: s'a vazut silit gimnaziul din Braşov să nu primească ajutorul acesta. Dar atunci, când ministrul responsabil are drept de supraveghiare, în înţelesul §-lui 26 din legea de naţionalitaţi, asupra confesiunilor, şi poate să casseze orice nizuinţa îndreptată în contra patriei, întru adevar, că nu e avizat la dreptul de numire. Păstreze-şi numai dreptul de supraveghiare şi atunci nu va fi nici odată motiv de a se teme, ca Românii au nizuinţe contrare patriei.

Eu cel puţin, şi toţi aceia cari sunt de o parere cu mine, iubesc şi respectează constituţia, aşa suntem convinşi, ca fiecare Român cu minte trează se va nizui, ca copiii săi să înveţe limba ungurească, pentruca să se poată fericì în patria aceasta, şi să poată devenì bravi cetaţeni ai acesteia. Şi aceasta cu atât mai vârtos o face fiecare Român, cu cât naţionalitatea şi limba noastră e asigurata prin lege în contra oricărei scurtari. O facem aceasta apoi şi pentru aceea, pentrucă recunoaştem necesitatea, — dupace ea, ca limbă regnicolară, e condiţie indispensabila a administraţiei, a procedurei judecătoreşti, a comunicarii zilnice, — de a fi obligatoare pentru toţi. Chiar şi aceia, carii 'şi tem atât de mult naţionalitatea, sunt siliţi să recunoască, că pe lângă învaţarea limbii maghiare pot să-şi păstreze limba proprie şi pot sa şi-o cultive după plăcerea lor. E nedreaptă deci acuza celorce zic, că Românii nu vreau să înveţe limba naţională (maghiară).

Cumca confesionalitatea română nu o apasă aceste suspiţionari şi că ea nu se leagă de lucruri fantastice, ci prinde lucrul din partea meritorială, o dovedeşte împrejurarea, că copiii cari întra în gimnaziul confesional din Beiuş nu ştiu la întrare ungureşte nici un cuvânt, iar când ies din clasa a opta vorbesc perfect ungureşte, poate mai bine decât mulţi Unguri. Şi meritul nu e al profesorilor numiţi de ministru, ci excluziv al celor con-

www.dacoromanica.ro

fesionali, cari pregătesc tinerimea pentru cariera preoţească, pentru cariere lumeşti, pentru cursurile de drept, etc. instruându-o în ungureşte, şi şi-au câştigat astfel de merite, încât pentru cunoştinţele lor teoretice şi pentru activitatea lor practică pot fi număraţi şi printre membrii academiei maghiare de ştiinţe.

Confesiunea română, profesorii ei gimnaziali, aici şi acolo (la gr.-cat. şi gr.-ort.), au cunoştinţe în două limbi de propunere, şi stau de-asupra profesorilor dela gimnaziile de stat, numiţi din partea ministrului. Intreb deci, de ce treabă e amestecul ministrului în afacerile bisericeşti-şcolare ale confesiunei române, al cărei singur scop este a duce poporul la înţelegere sinceră şi amicală şi a promovà bine înţeleasa unitate a ţării? Toate acestea ar trebuì să fie recunoscute, şi mai degrabă ar trebuì să i-se dee remuneraţie, iar nu să fie în continuu maltratată. Dacă onorata casă voeşte să facă bine gimnaziului din Braşov, ceeace nu trag la îndoială, binevoiască a votà şi a asemnà în mod necondiţionat cele 4000 fl. pe seama gimnaziului din Braşov. Pentrucă sămânţa sămânată în pământ bun, aduce roade şi rezultatul dorit, iar românimea din Braşov şi confesiunea de acolo va fi recunoscătoare faţă de procedura binevoitoare a onoratei case».*)

Vorbirea deputatului D. Bonciu.

Se pune mai târziu separat în discuţie ajutorarea gimnaziului român din Braşov cu 4000 fl. şi ia cuvântul deputatul român *Demetriu Bonciu* pentru a rostì vorbirea următoare:

Onorată casă! Cu privire la poziţia aceasta vreau să înaintez un proiect de rezoluţiune. Nu fac abuz de regulamentul casei, dupăce proiectul meu de rezoluţiune stă în strânsă legătură cu poziţia aceasta. Cunosc, onorată casă, greutăţile cari stau în legătură cu chestia ajutorării gimnaziului român din Braşov, şi tocmai pentrucă cunosc greutăţile, trebue să mărturisesc sincer, că ţineam aproape sigură, ba chiar pozitivă acceptarea proiectului meu de rezoluţiune prezentat în şedinţa de Vineri, în care ceream dela stat înfiinţarea de gimnazii româneşti. Aşteptam succes, fiindcă nu trebue să fac cu alta mo-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

tivarea, decât cu legea vie însaş, fiind bazat proiectul meu pe dispunerea clară a legii. Cu atât mai dureros m'a atins deci neacceptarea, căci am fost silit a mă convinge despre aceea, ca în chestii cari ating cultivarea Românilor nu ne putem feri nici atunci, când stam cu totul pe bazele legii. Dar m'a atins dureros şi pentru aceea, onorata casă, pentrucă conştienţa, intenţiunea din care mi-a izvorît acel proiect de rezoluţiune, nu erà de caracter numai naţional, ci şi patriotic. Eu vreau să cresc tinerii români, onorată casa, nu numai pe seama naţionalităţii, ci şi pe seama statului, pe seama patriei. Până acuma, şi chiar şi în prezent, acesta mi-a fost principiul conducător. Dar dupăce, onorata casă, proiectul meu de rezoluţiune de Vineri nu s'a primit, ci a cazut, îmi simţesc uşurata misiunea prin proiectul de rezoluţiune pe care voiu aveà onoarea a-l înaintà acum. Adecă, sentimentele mele şi armele mele le ţin de mult mai puternice decum erau, dacă se primeà proiectul meu de rezoluţiune. Pentrucă în cazul acela foarte uşor puteà să spună cineva, ba domnul ministru de instrucţiune publică la tot cazul spuneà, că dupăce statul se îngrijeşte în mod potrivit de cultivarea tinerilor români, în gimnaziile de stat ridicate pe seama lor: nu pot eu să cer, ca statul să dee ajutor în mod necondiţionat pe seama gimnaziilor confesionale. Dar durere, pot să spun, ca în contra acestei obiecţionări sunt asigurat. Şi tocmai de aceea, astăzi eu aş puteà să pun întrebarea, că oare statul unde şi cum sprijineşte cultura unui popor de trei milioane? Scuzaţi, onorată casă, că vă pun întrebarea aceasta, dar aşa cred, că după cele întâmplate sunt îndreptaţit la aceasta, dupăce onorata casă peste tot nici un ajutor nu vreà să dee pe seama acestui popor. Aşa cred, ca ori şi cine va aflà, că e motivat şi îndreptăţit acest proiect de rezoluţiune, în care rog onorata casa, să binevoiască a votà fără condiţiune suma aceasta de 4000 fl., trecută de altcum în budget în fiecare an pe seama gimnaziului din Braşov.

Onorată casă! Inainte de toate observ, că suma aceasta de 4000 fl. e aceea, care figurează în budget ca ajutor de stat pe seama gimnaziului român din Braşov, şi a amintit în mod special antevorbitorul condeputat Gozman, că de ajutor sunt legate anumite condiţiuni. Tocmai din acest punct de vedere am luat cuvântul să vorbesc. Dar sunt silit să scot pe domnul deputat din rătacirea, că condiţiunile ministrul de instrucţiune

www.dacoromanica.ro

publică le-ar fi croit, căci le-a stabilit comisiunea financiară şi le-a sancţionat casa.

Onorată casă! Cu privire la aceste 4000 fl. au cunoştinţă onoraţii condeputaţi, cari au luat parte la desbaterile dietei trecute, ca de extradarea sumei a fost legată condiţiunea, ca în proporţia sumei, guvernul statului să numească profesorii la gimnaziu. Onorată casă! Aceasta e o condiţiune, pe care gimnaziul acela, dacă nu vreà cumva să renunţe la caracterul sau confesional, nu o poate împlini. Prin urmare nu poate să ajungă în posesiunea sumei acesteia. Mărturisesc sincer, onorată casă, ca dacă suma aceasta va fi trecută şi mai departe tot astfel în budget, mai că ar fi mai bine dacă peste tot nu s'ar luà în budget. In monografia gimnaziului român din Braşov este arătat, ca s'a împărtăşit de ajutor în anii 1868, 1869 şi 1870, după ce la 1862 Maiestatea Sa s'a îndurat să ordoneze platirea acestei sume de 4000 fl. din vistieria statului, şi a contribuit odată pentru totdeauna cu 1600 fl. pentru procurarea celor necesare. La 1871 s'a pus condiţiunea de mine amintită, care nefiind acceptată, gimnaziul nu a primit ajutorul acesta, astfel, că gimnaziul duce acuma lipsă de mijloacele necesare. Dar onorată casă, dacă examinăm rezultatul practic al condiţiunilor stabilite, nu ştiu zău cum ar puteà să fie ele realizate. Pentrucă după raportul onoratului domn ministru, la gimnaziul acela se află patrusprezece profesori şi 164 elevi. Dacă acum în proporţia celor 4000 fl. statul numeşte 4—5 profesori, iar superioritatea bisericească 9 ori 10, care va fi urmarea? Aceea, că foarte uşor s'ar naşte neînţelegeri între profesori, după ce profesorii numiţi de guvern vor pretinde mai multă autoritate, în urma numirii lor, iar cei aleşi din partea confesiunii asemenea vor pretinde mai mare autoritate, fiindcă ei sunt mai mulţi. Aceasta apoi nu ar promovà chestia învăţământului şi a gimnaziului. Ar aveà deci prea mic rezultat practic numirea profesorilor din partea statului. Şi eu aşa cred, că cu mult mai practic folos ar aveà guvernul, dacă ar exercià supraveghiarea care îi compete, şi prin aceasta s'ar asigurà cu mult mai bine în privinţa imputărilor suspiţionătoare ale statului, că acolo se răspândesc teorii contrare statului. Pentrucă dacă statul se convinge despre starea lucrului, în urma controlei, prea uşor poate delătură răul.

Dar chestia mai are şi o altă parte, politică. Eu mărturisesc sincer, că nu-mi place că o ştiu, dar o putem şti toţi, după ce a

www.dacoromanica.ro

aparut în ziare, că corpurile legiuitoare ale României au votat un ajutor de 15,000 franci pe seama gimnaziului român din Braşov. Mie nu-mi cade bine aceasta, pentrucă aşa cred, că în prima linie noi, statul ungar avem datorinţa să grijim, nu numai de gimnaziul acesta, ci peste tot de educarea tuturor cetăţenilor statului. Prin aceasta nu vreau să spun, că un stat nu ar aveà dreptul sa dee ajutor institutelor din alt stat, dar la tot cazul e cam curios, că atunci când noi nu dăm nici un ban, ori legăm acordarea de condiţiuni cari nu pot fi împlinite, şi cari formează numai pretext ca să nu dăm, iar nu bunăvoinţă, vine un stat strain şi dă ajutor. Aceasta e la tot cazul cam curios. Şi eu aşa cred, că nu zace în interesul statului o astfel de procedură, pentruca pe calea aceasta statul nu va împrietinì cu raporturile maghiare pe cetaţenii români, locuitori în acea parte a ţării.

Onorată casa! Domnul ministru de instrucţiune a binevoit a spune cu ocaziunea din urmă, că în Zombor şi în Muncaci a ridicat gimnazii în înţelesul legii de naţionalităţi. Mărturisesc sincer, şi precum am declarat atunci, declar şi acuma, ca primesc cu bucurie declaraţia aceasta. Dar să-mi permită să-mi exprim parerea de rau, că nu a binevoit a se îngriji şi de Românii, cari la tot cazul încă merită atenţiune.

Domnul ministru a spus, ca nu ar fi consult să se propuna în toate cele opt cursuri numai în limba maternă, pentrucă atunci elevii nu învaţă limba maghiară. In privinţa aceasta mă provoc la acel membru al casei, care are autoritatea cea mai mare, la binemeritatul deputat al Pestei-cetate, care a spus în şedinţa din 23 Ianuarie a anului trecut, că nu află de consult să înveţe elevii în clasele inferioare gimnaziale în alta limbă, caci daca s'ar întâmplà aceasta, părinţii ar cheltuì banii înzadar, iar elevii aí perde timpul înzadar.

Onorată casă! La tot cazul voiu reclamà la timpul său promisiunea onoratului domn ministru, că la organizarea şcoalelor medii va fi cu justă considerare faţa de Români. Dar mărturisesc, că totuş îmi cădeà mai bine, dacă dl ministru ar fi binevoit a face lucrul acesta şi până acuma, pentrucă în cele din urmă cine ştie când va fi adusă înaintea legislaturei chestia cu organizarea şcoalelor medii. Dar totuş îmi serveşte spre liniştire promisiunea dlui ministru, şi eu la timpul său mă voiu provocà la ea. Proiectul meu de reżoluţiune e următorul:

www.dacoromanica.ro

«Dupăce statul nu a ridicat până acuma nici unde gimnazii de stat pe seama tinerilor români, în înţelesul §-lui 17 din articolul de lege 44 dela 1868, şi în interesul cultivării naţionalităţii române statul nu aduce nici un fel de jertfa în bani, condiţiunea legată de ajutorarea gimnaziului confesional gr.-ort. român din Braşov, ca ministrul să numească profesorii, în proporţia ajutorului, se scoate din vigoare, şi suma de 4000 fl. preliminată pentru ajutorarea gimnaziului român din Braşov se votează în mod necondiţionat›.

Onorată casă! Imi înaintez proiectul de rezoluţiune şi rog pe dl ministru, să binevoiască a luà în considerare micimea sumei acesteia şi resensul pe care l-a avut hotărîrea aceasta trei ani de-arândul, şi să binevoiască a nu se împotrivì acceptării acestui proiect de rezoluţiune».*)

Ministrul de culte şi instrucţiune publică *Trefort* declară, că condiţia nu e pusă din partea guvernului, ci din partea casei. Dânsul aşa va face, cum va decide camera. Iar camera a decis să fie *menţinută* condiţiunea.

In chestia aceasta mai voià să iee cuvântul şi deputatul român *Parteniu Cosma*, dar nu i-s'a dat cuvântul, pe motivul, că prezidentul declarase discuţia de încheiată.

Deputatul *Demetriu Bonciu* a cerut, ca proiectul său de rezoluţiune să fie pus separat la votare, dar prezidentul i-a refuzat cererea, din motivul, că dieta a primit propunerea comisiunii financiare, prin urmare ori ce altă propunere făcută e respinsă şi nu se mai poate votà asupra ei.

Interpelarea deputatului P. Cosma.

În şedinţa din 4 Martie 1873 deputatul român *Parteniu Cosma* a adresat guvernului următoarea interpelare:

Onorată casă! Procedura domnului prezident, nu tocmai calma şi cu tact, manifestată în ziua de eri faţă de mine, ma sileşte, ca spre limpezirea situaţiei să adresez o interpelaţie dlui ministru de culte şi instrucţiune publică. Eu adecă aşa ştiu, că

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

de când dieta a legat de primirea sumei de 4000 fl. votate pe seama gimnaziului din Braşov condiţiunea, pe care casa a decretat-o ca conclus, gimnaziul n'a ridicat banii aceia, ba şi despre aceea sunt informat, că mitropolitul a declarat, ca condiţiunea aceea nu o poate împlinì şi astfel nu poate ridicà banii.

Dacă aşa sta lucrul, şi dacă comisiunea financiară şi dieta o ştie aceasta, atunci peste tot nu înţeleg, de ce figurează şi mai departe aceste 4000 fl. în budget, şi de ce a fost necesar, ca tocmai acum suma să fie trecută dela cheltuelile extraordinare la cele ordinare, cu motivarea, că poziţia aceasta probabil că va figurà vreme mai lungă în budget? Pentruca e cert, că dacă numai acela e scopul, care a fost până acuma, de a nu fi ridicaţi banii, atunci la tot cazul suma va figurà în budget până atunci, până noi mai aducem legi, şi până biserica nu abzice de autonomia ei. Iar aceea nu se poate presupune, că pe bani, fie ei cât de mulţi, sa abzica, fie biserica de autonomia ei, fie gimnaziul de caracterul său confesional. Figurarea celor 4000 fl. nu poate sa aibă deci alt înţeles, decât ori că, — n'ar trebuì sa spun, — amagim lumea, ori ca e numai satiră. Iar chemarea noastră, a dietei, nu poate să fie aceea de a amăgì, ori de a inarticulà satire în legi. Drept aceea îmi iau voe a adresà dlui ministru de culte şi instrucţiune publică urmatoarea interpelaţie. (Ceteşte):

Ce s'a întâmplat cu cele 4000 fl, votate anul trecut pe seama gimnaziului român din Braşov?

Pronunţatu-s'a reprezentanţa gimnaziului respectiv, ori mitropolitul gr.-or. din Sibiiu, cu privire la acceptarea ori neacceptarea condiţiunilor legate de ridicarea lor?

Şi dacă da, comunicat-a dl ministru declaraţia, în cursul desbaterii asupra budgetului, comisiunei financiare?

Nu o fac aceasta pentru a suspiţionà cumva pe dl ministru, că a folosit banii spre alt scop. Pentrucă e natural, că dacă banii nu au fost ridicaţi, au ramas în cassă. Ci pentru aceea, ca să ştie dieta, daca a fost ridicată suma, ori nu? Caci eri nu am avut ocaziune să mă pronunţ în chestia aceasta în faţa casei, şi nici dl ministru nu s'a pronunţat în direcţia aceasta .*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

Prezidentul: Interpelaţia se va comunicà dlui ministru.

Mandatul lui Elie Măcelariu.

În şedinţa din 5 Martie 1873 prezidentul comunică dietei, că la provocarea adresată deputatului *Elie Măcelariu*, ca să-şi prezinte credenţionalul în curs de 15 zile, a primit dela acesta următoarea scrisoare (notarul ceteşte): Dat în Sibiiu, la 2 Martie 1873. Elie Măcelariu m. p. Ilustrisime domnule prezident! (Să auzim!) La onorata provocare a Ilustrităţii Voastre din 16 Februarie, de sub numărul prezidial 399, ajunsă însă la mânile mele abià în 21 a lunei numite, că literile credenţionale, ori declaraţia mea, să o înaintez onoratei camere în termin de 15 zile, îmi iau voe cu deplină stimă a răspunde următoarele:

E adevărat, că cu toatecă nu am umblat după aceasta, ba fără ştirea şi consentimentul meu, majoritatea alegătorilor îndreptăţiţi din oraşul Haţeg, onorându-mă cu încrederea, m'au împărtăşit de distingerea de a mă alege deputat dietal al oraşului numit. Dar tot aşa de adevărat e şi aceea, că eu acceptarea alegerii de deputat, şi anume, cu deplinul consens al alegătorilor mei, conform vederilor lor şi vederilor mele proprii, am făcut-o pendentă dela anumite condiţiuni. Şi deoarece condiţiunile acestea până acuma nu au fost împlinite, mă văd silit a declarà, că stima pe care o datorez alegătorilor mei, iubirea pe care o nutresc faţă de patrie şi faţă de naţiunea mea, nu-mi permit ca deocamdată să primesc mandat de deputat. Aducând aceasta la cunoştinţa Ilustrităţii Voastre, Vă rog totodată să primiţi exprimarea deosebitei mele stime».*)

Prezidentul întreabă, dacă voeşte casa să dispună acum, ori mai târziu? Se naşte discuţie, la care iau parte deputaţii Várady Gábor, Tisza Kálmán, Perczel Béla, Csanády Sándor, Ghyczy Kálmán, şi în urmă casa decide cu 59 voturi contra 55, că *acum* să se iee dispoziţiile necesare. Prezidentul enunţă apoi, că consideră

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

scrisoarea lui *Elie Măcelariu* ca renunţare la mandat, declară deci cercul de vacant şi promite că va luà dispoziţiuni, ca să se facă alegere nouă.

Budgetul ministrului de justiţie.

Se discută apoi budgetul ministrului de justiţie pe articole. Vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Vi-se va părea cam curios, că eu, care nu sunt ardelean, vorbesc la poziţia care se refere la tabla regească din Murăş-Oşorheiu. Dar nu am ce face, dacă acolo unde fiecine poate să-şi câştige informaţie despre mersul lucrurilor, în pridvorul deschis al justiţiei, am descoperit o greşală, pe care a comis-o tabla regească din Murăş-Oşorheiu, şi pe care îmi ţin de inevitabilă datorinţă morala să o aduc înaintea onoratei case.

Articolul de lege XIV dela 1870, modificând unii paragrafi din procedura procesuală civila, spune următoarele. (Ceteşte): «Asupra hotărîrilor judecătoriilor singuratice tabla regească judecă în senat compus din prezident şi doi membri, iar supremul for în senat compus din prezident şi patru membri». După legea aceasta tabla regească deci e datoare să judece în toate afacerile, cari vin apelate dela judecătoriile singuratice, în senat format din doi membri. Dispoziţia aceasta a legii tabla regească din Murăş-Oşorheiu de doi ani nu o respectează, o ignorează, şi prin aceasta face daune enorme, atât particularilor, cât şi vistieriei statului. Amintita tablă regească până la începutul anului acestuia a judecat în afacerile apelate dela singuraticele judecătorii în senat compus totdeauna din cinci membri, şi prin aceasta a întrebuinţat de două ori atâtea puteri dintre judecători, câte după lege trebuiau să fie întrebuinţate, iar astfel numai jumătate din procesele apelate au putut fi rezolvate, numai jumătate din aceeace puteà să lucre, dacă se ţineà de lege.

Părţile, firește, nu au ştiut nimica despre aceasta. În urma apelării afacerile au ajuns la suprema curte de judecată din Pesta. Tribunalul suprem din Pesta natural că a descoperit din oficiu motiv de nulitate şi a transpus procesele la curtea de cassaţie. Auzind prezidentul tablei regeşti din Murăş-Oşorheiu despre dispoziţia aceasta a supremului tribunal, pe cale telegrafică a rugat pe prezidentul curţii de cassaţie, să nu iee dispo-

www.dacoromanica.ro

ziţiuni în cauzele acestea, până nu-i primeşte raportul. Şi-a înaintat apoi raportul, în care foarte prost şi naiv se scuză, spunând, că de aceea a rezolvat chestiile acelea în senat de câte cinci membri, fiindcă judecătorii sunt oameni tineri şi neexerciaţi din destul în procedura de acuma, deci a voit să le dee ocaziune spre a se exercià. Curtea de cassaţie însă nu a putut să facă alta, decât să zimbeasca la o astfel de justificare, şi toate cauzele le-a nimicit şi le-a trimis îndărăt tablei regeşti, ca sa le rezolveze de nou. Şi nici acuma nu este săptamână, în care să nu vină dela tabla regească din Murăş-Oşorheiu astfel de procese greşit rezolvate la curtea de cassaţie, şi nici acuma nu se vede a se fi sfârşit şirul lor, pentrucă chiar şi în 22 Decemvrie anul trecut aşa a judecat tabla regeasca din Murăş-Oşorheiu. Va să zica, doi ani de-arândul dela întrarea legii în vigoare a procedat tot în mod contrar legii. Aceasta e o greşală, care nu poate rămâneà nereprobată, pentruca prin aceasta şi erarul are daună, întrucât toate afacerile rezolvate din partea acestei table regeşti i-s'au retrimis spre nouă rezolvare, dar şi curţii de cassaţie i-s'a cauzat lucru imens de mult, căci jumatate aproape din timp e reclamat de aceste procese, pe când şi alte multe lucruri îşi aşteaptă acolo rezolvarea, dar au perderi mari parţile, cari sunt interesate, pentrucă afară de întârzierea cea mare, nu din vina lor născută, mai au daune ireparabile şi pentru aceea, că chiar şi în stadiul din urmă al executării sentinţei, daca se anunţă recurs de nulitate în contra numitelor sentinţe, ele vor fi decretate de nimicite, cu toate consecvenţele lor. Eu nu consider faptul de un lucru, despre care până acuma dl ministru de justiţie spuneà totdeauna: Eu nu mă amestec în independenţa judecătorilor, căci au ei judecatorii disciplinare, poftiţi deci şi vă plângeţi acolo, căci acolo se vor rezolvà chestiile! Nu, eu consider faptul acesta de un lucru vrednic de atenţiune, şi de aceea, ca sa fie examinat din oficiu, dupăce tabla regească din Murăş-Oşorheiu de doi ani de zile procedează în contra legii. Aşa cred, că paguba pe care a făcut-o procedura aceasta particularilor şi statului e prea acomodată, pentruca preameritatul prezident decorat al tablei regeşti sa se odihnească pe laurii meritaţi. Recomand acestea în atenţiunea domnului ministru de justiţie».*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

A doua vorbire a deputatului P. Cosma.

Tot în şedinţa din 5 Martie 1873 şi tot la budgetul ministrului de justiţie mai vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! N'am intenţiunea să detrag peste tot nici un cruceriu din aceeace se cere să fie votat aici pentru justiţie. Nu există înaintea mea jertfă, pe care nu aş aduce-o cu plăcere, dacă se cere cu privire la grabnica exerciare a dreptăţii. Comisiunea financiară spune în rapoartele ei următoarele: «Comisiunea s'a convins din argumentele propunerii şi din datele prezentate, că rezolvarea potrivită a afacerilor, continuitatea serviciului, şi peste tot marele interes al justiţiei, reclamă înmulţirea personalului», dar totodată declară, că «mancităţile cari pot fi constatate sunt a se atribuì în mare măsură imperfecţiunii sistemului nostru de drept».

Ministerul nu numai că recunoaşte, ci accentuiază în mod special în expunerea sa, că cu cele mai multe proiecte de lege e aproape gata, şi astfel legislatura va aveà nu peste mult ocaziunea să aducă legile chemate să delăture neajunsurile. Din motivul acesta mă tem, că dacă cu privire la înmulţirea personalului judecatoresc nu se va observà împrejurarea aceasta, odată ne vom pomenì, că avem un corp judecătoresc numit pe vieaţa întreagă, — dar că nu are destul de lucru. Nu despre tot ce e înşirat aici spun că e de prisos, dar dacă va binevoì onorata casă a urmărì cu atenţiune expunerile mele, îmi voiu înşirà parerile bazate pe experienţă.

Dacă luăm poziţiile acestea dearândul, mai întâi se propune, ca numărul asesorilor de tribunal să se înmulţească cu 116. Nu am nimica în contră şi sunt convins, că la tribunale e mare lipsa de asesori, şi dacă li-se şi înmulţeşte numărul, totuş tribunalele nu vor puteà corăspunde chemării lor. Iar prospecte nu sunt, că aglomeraţia afacerilor lor să se micşoreze în viitor, pentrucă aparţinând rezolvarea chestiilor cambiale şi de carte funduară asemenea competenţei tribunalelor, iar raporturile de credit şi de proprietate fiind abià acum la începutul desvoltării lor, lucrările tribunalelor nu se vor împuţinà, ci se vor înmulţì.

Ce se atinge de înmulţirea judecătorilor cercuali, al căror număr e propus a se urcà cu 130, aici sunt deja împrejurări vrednice de a fi luate bine în seamă. Dacă luăm de cinosură

www.dacoromanica.ro

simplu restanţele ce se pot constată acum la judecătoriile sumare, cutez sa afirm, că pe lângă legile actuale, chiar şi numărul propus va fi prea mic pentru a se puteà rezolvà din partea judecatorilor toate restanţiile. S'a pus însă în vedere, ca dela judecatoriile sumare nu peste mult jumatate cel puţin se va luà din afacerile de acum. Dacă cautam să aflam, că din ce se compun restanţiile de acuma, vom experià, ca în cea mai mare parte din chestii lasamântare şi de poliţie de câmp. Judecatoria cercuala a ţinutului pe care am eu onoarea a-l reprezentà, cel puţin cu astfel de lucrări e în restanţa. Dar acestea au fost în mod incompetent depuse în mânile judecatoriilor cercuale. Atunci când s'a adus procedura procesuala, judecătoriile sumare erau totodata şi autoritaţi administrative. Mai ales deci pentru aceasta a fost lasata pertractarea lasamânturilor în mânile judecatoriilor sumare, care la dreptul e procedură administrativă, şi la nici un caz nu e procedură judecatorească. Caci din ce sta procedura? După procedura procesuala judecatorul cercual e dator să inventarizeze lasământul. Acum daca judecatorii vreau să-şi împlinească datorinţa în privinţa aceasta n'ar aveà alta de lucru, decât să inventarizeze mereu şi sa umble din sat în sat. Şi nici aşa nu ar isprăvì lucrul. Pâna acuma nu şi-au împlinit datorinţele în privinţa aceasta, şi nu şi-le împlinesc nici acum. Acum se ajutoră întrucâtva cu executorii, dar în privinţa aceasta ramân multe afaceri nerezolvate, pe când dacă ele ar fi depuse în mânile organelor administrative, lucrul ar merge repede.

Datorinţa judecătorului cercual mai e apoi aceea, ca acolo unde e evident interesul moştenitorilor, cari stau sub epitropie ori curatela, sau acolo unde cere careva dintre părţi, să ţina pertractare asupra lăsământului, ceeace înseamnă atâta, cât a face încercare de împaciuire între moştenitori, care daca succede, actele vin transpuse acolo unde pretinde legea, autorităţii orfanale spre aprobare, iar unde nu se cere aprobarea, tribunalului, ca acesta sa faca celelalte. Va să zica, nu se face nimica ce se ţine de cercul de competenţa al judecatorului. Dar nici aceasta nu poate sa o împlinească după regulele procedurei procesuale de acuma, pentrucă moştenitorii au sa fie citaţi în persoana, ceeace se întâmpla odată, de doua ori, de trei ori, de zece ori, şi chiar şi de mai multe ori, şi daca nu se prezintă toţi, ceeace se întâmplă de cele mai de multeori, judecatorul nu are puterea de a rezolvà afacerea, şi astfel vazând judecătorul cercual, că

www.dacoromanica.ro

isprăveşte o muncă netrebnică, care nu da nici un rezultat, o pune mai bine la o parte. Dar şi dacă nu ar pune-o la o parte, rezultatul bun nu-l va puteà aratà, aşa cum ar trebuì şi cum ar fi de dorit.

Aceasta a simţit-o atât de mult dl ministru de justiţie, încât a dat ordinaţiune în chestie şi a pus judecătorilor cercuali la inimă rezolvarea grabnică a afacerilor lasamântare, dupăce două feluri de interese ale statului pretind lucrul acesta, interesul financiar, întru atâta, ca dacă nu e facut inventarul, nu se plăteşte dare, şi interesul umanitar, ca să se poarte grije de orfani, iar ţara să vada în fine, că pentruce jertfeşte atâta pe seama justiţiei. Sunt convins, ca câta vreme aşa stau lucrurile, domnul ministru nu-şi va ajunge scopul pe lânga cea mai încordată muncă a judecatorilor, dupace aici vina o poartă legea!

Acestea deci, dupace e luata în vedere întroducerea instituţiunilor notarilor publici, aşa cred, ca în curând vor fi luate din competenţa judecătorilor cercuali. Dar mai îndrăznesc a rugà pe dl ministru de justiţie, că daca legea întârzie încă mult şi nu sunt prospecte, ca în curând să fie înfiinţate notariatele publice, mai bine să iee acuma dela judecatoriile sumare dispoziţiile prealabile în chestii de lasământ, şi predeele autoritaţilor administrative, pentrucă act judecatoresc nu se cuprinde în ele, şi pentrucă şi pâna acuma s'au născut foarte multe conflicte între sedriile orfanale şi judecătoriile regeşti cercuale, fiindcă judecătoriile cercuale peste tot nu primesc dela sedriile orfanale nici un feţ de informaţiune, nici atunci, când sunt obligate, iar sedria orfanală nu ştie să fie destul de cumpatată când scrie judecătoriei cercuale, atunci când a făcut greşală la pertractarea lăsământului, aşa că aceasta, primind admoniarea, trebue să se supere.

Dar la noi, cel puţin în ţinutul unde eu locuesc, înca şi afacerile poliţiale de câmp dau foarte mult de lucru judecatoriilor, cu toatecă la dreptul vorbind nu aparţin acì, şi în privinţa aceasta mai ales procedura procesuala a stricat mai mult. La noi, şi aşa cred, că în toate părţile de ţară, pe unde raporturile urbariale încă nu sunt regulate, unde foştii iobagi au drept de lemnărit cu proprietarii de pamânt în păduri comune, se urcă foarte sus la an cazurile marunte de prevaricaţiune. În câte o comună foarte de multeori numărul cazurilor mărunte trece în sute. Şi cum au fost rezolvate ele până acuma, adecă înainte

www.dacoromanica.ro

de a întrà în vigoare procedura procesuală? Oricâte cazuri să fi fost într'o comună, împrocesuatorul le-a trecut într'o singură rugare, dupăce erau poziţii mărunte de câte 30—40 cruceri, maximul 1 fl. şi se pertractau la faţa locului, cel mult într'o zi. După actuala procedură procesuală nu se mai poate aşa. Eu singur am fost advocatul unui domeniu cu vre-o 72 comune, şi am experiat prea bine, cât de păgubitoare e procedura aceasta procesuală, atât pentru particulari, cât şi pentru judecătorie.

După procedura procesuală fiecare acţiune trebuie înaintată şi pertractată separat, ceeace reclamă cu mult mai mult timp dela judecătorie, decât un proces pentru o pretensiune lichidă de 1000 fl., pentrucă la un netrebnic proces de poliţie de câmp se pot face mai multe excepţii decât la o pretensiune lichidă de 1000 fl. şi judecătoriile sunt silite să observe toate formalităţile şi să le rezolveze astfel, ca la oricare alt proces ordinar. Numărul lor apoi e îngrozitor de mare, pentrucă în locul unui proces de mai nainte avem acum 100—200, şi acestea formează partea cea mare a restanţelor. Aşa de ex. la judecătoria cercuală din Beiuş se află în restanţă mai multe sute de astfel de procese.

Starea aceasta de lucruri o poate îndreptà numai o lege bună silvanală, pe care dl ministru, deşi nu pentru acuma, dar în răspunsul dat la o interpelaţie totuş a pus-o în vedere. Eu rog pe onoratul domn ministru, să prezinte legea aceasta silvanală cât mai curând, fiind ea foarte urgentă pentru înşişi proprietarii de păduri. Aşa cred, onorată casă, că atunci toate aceste afaceri vor fi luate dela judecătoriile cercuale, şi acestea vor fi eliberate peste scurtă vreme de cea mai mare parte a lucrărilor lor de acuma.

Dacă n'am fi deci cu considerare la aceea, că după întrarea în vigoare a legilor promise ce fel de afaceri vor aparţineà competenţei judecătoriei cercuale, şi numărul judecătorilor cercuali l-am înmulţî numai cu considerare la trebuinţele actuale, mă tem, că dupăcum spuneam mai sus, vom aveà un corp judecătoresc compus din număroşi membri numiţi pe viaţă, dar acest scump aparat nu va aveà de lucru. Eu ţin de neîncunjurat de lipsă înmulţirea judecătorilor cercuali acolo, unde de ex. judecătoria cercuală e compusă numai dintr'o persoană, şi nu e subjude, pentrucă aceasta e curată absurditate şi imposibilitate, ca o persoană să provadă justiţia în toate privinţele.

www.dacoromanica.ro

Abstrăgând dela aceea, că afaceri de natură diferită cad în competenţa lor, ca afacerile penale, cari dau unui judecator destul de lucru, mai departe, cele civile, lăsământare şi de poliţie de câmp, pe baza legii mai e îndreptaţit judecătorul să iee concediu de şase săptamâni la an, şi dacă îl ia, fiind numai singur, nu are cine să-l substitue. Iar dacă tribunalul respectiv trimite un asesor, care să-l substitue în mod provizoriu, prin aceasta se face gol la tribunal, şi mai ales la tribunalele mici, căci dacă dintre asesori unul e în concediu ori bolnav, însuş tribunalul ajunge în stare de a nu puteà aduce hotărîri şi sentinţe. Zic deci, că această stare abnormală de lucruri nu poate fi tolerată. Unde judecatoria cercuală stă numai din o singură persoană, după părerea mea personalul cât mai curând trebue înmulţit în mod necondiţionat.

Cu privire la notari şi vicenotari nu am nimic de observat, dupăce m'am convins, că ei sunt necesari. N'am nimica de observat nici cu privire la practicanţi, pentrucă instituţiunea aceasta o ţin de cea mai bună şcoală pentru creşterea viitorilor judecători. Dar cu privire la personalul de manipulaţie am observarea, că reclamă mai mare înmulţire, mai ales la secţiile de carte fonduară ale tribunalelor, dupăce aceeace scriu concipienţii, este a fi copiat în foarte multe cazuri de multeori, dar şi dealtcum procedura actuală procesuală dă ocaziune a se scrie mult. Între altele, după procedura procesuală, partea e în drept să ceară la judecătoria cercuală ordonarea execuţiei deodată asupra averii mobile şi asupra celei imobile. Acolo, unde nu se ţin în vedere cheltuielile de proces, aşa se şi face din partea părţilor. Dar aceasta nu numai că dă mult de lucru autorităţii de carte fonduară, dar întârziarea e împreunată cu primejdie pentru celce cere execuţia, şi astfel se cere rezolvare grabnică, ceeace e curată imposibilitate a se ajunge cu actualele puteri de muncă. Căci, în înţelesul procedurii procesuale, dacă judecătoria sumară ordonează execuţia, transpune afacerea tribunalului spre executare, acesta iarăş secţiei de carte funduară spre întabulare şi efectuire, ca judecătorie de lucruri, fiind apoi aceasta chemată în astfel de cazuri a efectuì execuţia şi asupra lucrurilor mobile. Dar aici, până trece afacerea prin toate formalităţile şi poate fi efectuită, dreptul cu privire la averea mobilă de cele mai de multeori s'a perdut, şi astfel părţile sunt silite să abstee dela această procedură umană, şi în locul unei execu-

www.dacoromanica.ro

ţiuni să facă două, numai pentru aceea, pentrucă judecătoriile nu sunt în stare să rezoalve cu destulă grăbnicie cererile de execuţie.

După experienţa ce o am e de tot imposibil, ca cu personalul de acuma, cel puţin acolo unde cunosc tribunalele, să fie rezolvate afacerile curente, mai ales cele de carte funduară. Eu deci mai ales la personalul de manipulaţie aflu, că e mai de lipsă înmulţirea. Ba rog pe dl ministru, să nu fie prea sgârcit de ex. cu privire la maşinele autografe, ci să le procure, dupăce costau mai puţin decât scriitorii.

Cu privire la celelalte nu am nimic de observat. Ci fiind vorba despre numire, fie-mi permis să descoper pentru trecut greşala şi acolo, unde se poate că alţii nu o văd. Voiu fi deci atât de liber, să rog pe onoratul domn ministru, ca în viitor să fie cu mai mare atenţiune la numiri, în ce priveşte o împrejurare foarte importantă, care până acuma prea a fost ignorată. Să nu-mi spună nime, că vorbesc din mâncărime naţionalistă, ori din interes, pentrucă pe mine în privinţa aceasta mă călăuzeşte numai interesul justiţiei. Prin urmare rog pe domnul ministru, să binevoiască a da atenţiune unei cualificaţiuni principale, scăpată până acuma din vedere, anume, ca judecătorul sumar să înţeleagă limba poporului cu care vine în coatingere. Mai departe şi la tribunale e neîncunjurat de lipsă, ca judecătorii să cunoască perfect de bine limba majorităţii din districtul lor, pentrucă altcum, cu ocaziunea pertractării cauzelor penale, dacă judecătorul nu înţelege apărarea acuzatului, spusă cu graiu viu, şi fasiunea martorilor, nu poate să aducă sentinţă dreaptă. Dacă doreşte onorata casă, pot înşirà exemple în privinţa aceasta (Voci: Nu trebue! Nu dorim!), dar nu vreau să reclamez pentru acestea atenţiunea onoratei case, şi rog numai simplu pe dl ministru să creadă, că aşa stă lucrul pentru trecut, şi să-i recomand, ca pentru viitor să dee mai mare atenţiune împrejurării acesteia».*)

Vorbirea deputatului D. Bonciu.

În şedinţa aceasta a vorbit şi deputatul român *Demetriu Bonciu*, rostind următoarea cuvântare:

«Vreau să fac o observare foarte scurtă, referitoare la partea chestiei cu trebuinţele de cancelarie, care priveşte tipă-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

riturile. Onorată casă! Dacă s'a desvoltat ceva în mod extensiv în epoca vieţii noastre constituţionale, ca aparţinător sistemului moştenit, sigur că a fost desvoltat terenul tipăriturilor pentru Ausweis-uri, conspecte. Intru atâta sunt inundate tribunalele, procuraturele, judecătoriile cu tipărituri referitoare la manipularea administraţională, încât acestea reclamă partea cea mai mare din timpul lor, iar statului se causează cheltueli imens de mari, după părerea mea, superflue. Voiu expune pe scurt un caz, ca ilustraţie. E o chestie de întemniţare, despre care singur mi-am câştigat convingerea. Aici e o diferinţă foarte mare, dacă luăm anul acesta şi vremea de înainte de doi ani. La acest tribunal numărul întemniţaţilor e de 80—100. Până acuma aşa erà, că pe o parte a coalei se aflà asemnarea alimentării trebuincioase. Acum pentru asemnarea alimentării sunt necesare şase coale de tipărituri în fiecare zi. Am calculat diferinţa. In loc de 30 de coale, astăzi se cer 180 coale la lună, ceeace la an face 2040 coale, şi astfel la 100 de tribunale la an se folosesc 204,000 coale. Intemniţaţii erau până acuma trecuţi tot câte 10 într'o coală, şi totuş se puteà ţineà în continuu în evidenţa numărul şi calitatea robilor. Acum pe o coală nu încap decât doi robi, deci de cinci ori atâta hârtie trebue pe seama protocolului de evidenţă decât până acuma. Imi iau voe să atrag atenţiunea dlui ministru asupra acestui lucru. Binevoiască a simplificà manipulaţia, căci aceasta ar aduce statului mare folos».*)

Interpelarea deputatului Alexandru Buda.

În şedinţa din 10 Martie 1873 deputatul român *Alexandru Buda* adresează de nou interpelaţie ministrului de finanţe în chestia vinderei minelor de fier, aramă şi cărbuni din Ardeal. A vorbit următoarele:

«Onorată casă! In 18 Noemvrie anul trecut, va să zică sunt patru luni de atunci, am adresat onoratului domn ministru de finanţe următoarea interpelare. Imi iau voe a o ceti. (Ceteşte interpelarea, apoi continuă):

Onorată casă! Eu nu aflu scris nici unde, că în cât timp e dator ministrul să răspundă. Dar mânecând dela principiul guvernării responsabile, aşa cred, că ori numai decât este dator

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

sa răspundă la interpelarea ce i-s'a adresat, ori apoi cel puţin atunci, dupăce şi-a procurat informaţiunile şi datele necesare. Eu mi-am dat interpelaţia aproape cu patru luni mai nainte, dar cu toate acestea dl ministru nu a aflat de demn să răspundă cu privire la chestia, după părerea mea foarte importantă, pe care la timpul sau o voiu expune mai pe larg. Aşa cred, că în vremea aceasta nu numai din Ardeal, ci şi din China puteà să primească datele necesare. De aceea sunt silit acum a douaoară să adresez următoarea interpelaţie dlui ministru:

In 18 Noemvrie anul trecut am adresat interpelaţie cu privire la minele de fier, aramă şi cărbuni din Ardeal, la care până în ziua de astăzi răspuns nu am primit. Intreb, are domnul ministru de finanţe intenţiunea sa răspundă la interpelarea aceasta a mea în timpul cel mai scurt, ori nu?»*)

Ministrul de finanţe *Kerkápoly Károly* răspunde imediat, că până acuma nu a putut răspunde, fiindcă a aşteptat să se termine discuţia asupra budgetului. In meritul cauzei apoi răspunde, că minele din întrebare nu sunt vândute, ci sunt date numai în arândă, cu contract.

Deputatul român *Alexandru Buda* îşi face în urmă observările următoare:

«Stimatul domn ministru nu m'a mulţamit cu răspunsul sau. Pentrucă dl ministru spuneà, că pentru aceea nu mi-a dat raspuns până acuma, pentrucă a aşteptat să se termine discuţia asupra budgetului. Asta puteà să o spună dl ministru şi mai nainte, şi prin aceasta puteà să mă liniştească. Ce priveşte chestia însaş, iau cu bucurie la cunoştinţă declaraţia dlui ministru, că pe vecie averile acestea nu vor fi înstrăinate. Eu însă de altă parte aşa sunt informat, că darea în arânda e aproape egală cu vinderea pe vecie. Eu adecă aşa am auzit, că minele sunt date în arânda pe 50 de ani, ceeace înseamnă atâta, ca şi cum ar fi vândute. (Sgomot) Imi rezerv de altcum dreptul, de a vorbì la timpul sau mai amănunţit în chestie».**)

Prezidentul consultă casa, iar casa ia la cunoştinţă răspunsul ministrului de finanţe.

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Legea despre darea de venit.

În şedinţa din 11 Martie 1873 prezidentul camerei face comunicarea, că adunarea municipală a comitatului *Zarand* a înaintat dietei două reprezentaţiuni, una privitoare la ordinaţiunile ministrului de interne, prin cari e restrâns dreptul limbei române în adunarea municipală, şi alta în contra numirii lui *Hössler Nándor* de comite suprem al comitatului Zarand. Adunarea municipală a comitatului Zarand cere dela dietă sanarea răului, în ambele privinţe.

Se predau comisiunii petiţionare.

Şedinţa din 15 Martie 1873. Se discută proiectul de lege despre darea de venit. La paragraful 5 vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Onorata casă! Legea aceasta asemenea întră în viaţă la 1 Ianuarie 1873, iar fasionarea dării e a se face până la finea lui Februarie. O asemenea împrejurare a obvenit şi la proiectul de lege despre darea de case, care asemenea la 1 Ianuarie avea să între în viaţă, dar comisiunea centrala s'a îngrijit de aceea, ca sa nu aibă efect retrograd şi nedrept pentru cele mai nainte întâmplate. Aici, onorata casa, e drept, că nu e stabilită amendă, dar se spune, ca fasiunea trebue înaintată până la finea lui Februarie. Până acuma nici în lege, nici în praxa nu a fost aceea, că fasiunile darii de venit trebue înaintate până la finea lui Februarie. Urmarea ar fi, ca aceia, cari atunci nu erau obligaţi prin lege, daca acum nu fac fasiunile până la finea lui Februarie, au urmari pagubitoare, născute, nu din greşala lor, şi cari cad în afară de puterea lor. Eu deci aşa cred, ca nu poate fi permis, ca legislatura sa dee ocaziune la astfel de efecte retrograde şi nedrepte, pentrucă poate sa fie, şi sigur ca vor şi fi foarte mulţi aceia, cari în alta forma îşi vor înaintà fasiunile despre darea de venit pe anul curent decum au facut-o în anul trecut, dupăce o afacere noua s'a nascut, alta veche a încetat, ori apoi se întâmpla şi cazuri, că fara fasiune se stabileşte baza de dare de până acuma, pe când mai nainte fasiunile s'au primit până la constituirea comisiunilor, ba şi sub durata muncei şi a activitaţii comisiunilor s'au primit fasiuni. Daca nu luăm dispoziţiuni în proiectul acesta de lege, pentru mulţi contribuabili urmarile vor fi pagubitoare şi nedrepte. De aceea, la paragraful

www.dacoromanica.ro

5, alinea a doua, fac la sfârşit urmatoarea modificare, recomandându-o în atenţiunea onoratei case: Fasiunile încă neprezentate pentru anul 1873, pot fi înaintate în curs de 30 de zile delá publicarea legii prezente, fară sarcina urmarilor de mai sus».*)

Ministrul de finanţe *Kerkápoly Károly* primeşte modificarea propusă, însă în loc de 30 de zile propune un termin numai de 15 zile. Propunătorul *Demetriu Bonciu* consimte şi casa ia hotărîre în acest înţeles.

Legea timbrelor.

În şedinţa din 19 Martie 1873 s'a continuat discuţia asupra proiectului de lege despre modificarea legii de timbre şi competenţe. A luat cuvântul deputatul român *Parteniu Cosma*. A vorbit următoarele:

Onorată casa! După cele spuse de dl Tisza Kálmán şi de alţi domni deputaţi antevorbitori, puţine am de spus pentru a-mi motivà votul. Dupăce însă spre părerea mea de rău constat, ca obiectul acesta foarte însemnat e împărtăşit în casă de o mare nepăsare şi nu e învrednicit de apreciarea cuvenită, şi dupace onoratul domn ministru de finanţe, raspunzând eri dlui Tisza Kálmán, a afirmat lucruri pe cari eu nu le pot acceptà, îmi ţin de datorinţă sa-mi fac modestele mele observări, scoase din experienţa. Nu o fac aceasta în speranţa, că voiu fi în stare să abat majoritatea dela intenţiunea ei dejà stabilită şi să o capacitez, pentruca între astfel de împrejurări, când guvernul se leagă atât de mult de proiectul său de lege şi face chestie de cabinet din el, ar fi curata imposibilitate lucrul acesta. Dar o fac, pentrucă simţesc şi eu întreaga greutate a responsabilităţii legate de negarea unui proiect de lege menit să acopere cheltueli dejà votate, şi pentruca pe cât de serios şi de însemnat e scopul pentru care dl ministru cere votarea acestui proiect de lege, pe atât de însemnate trebue sa fie şi motivele, cari duc pe un deputat la convingerea aceasta. Imi ţin de datorinţă să exprim sincer motivele acestea în faţa onoratei case, şi dacă onorata casă nu mă va învinovaţi cu nemodestie sa afirm, că în privinţa aceásta, ca advocat, care se ocupă în fiecare zi cu

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

greutăţile legii, şi cu poporul de rând, care simte mai ales aceste greutăţi, stau în coatingere directă, să mă consider oarecum de specialist, lucru, care dela aceia, cărora le permite soartea să stee departe de aceste greutaţi, nici nu se poate pretinde.

Pe mine nu m'au convins, nici argumentele comisiunii financiare, şi nici ale onoratului domn ministru despre îndreptăţirea în acest fel a proiectului de lege. Intre argumentele acelea eu numai unul singur găsesc, care e vrednic să fie luat în seamă, şi acesta e «trebuinţele potenţate ale statului, cheltuelile dejà votate şi deficitul existent», tot atâtea lucruri, cari fac să fie inevitabilă necesitatea de a ne îngriji de acoperire. Dar aceasta nu cuprinde în sine totodată şi aceea, că legea aceasta are inevitabilă trebuinţă sa fie modificată tocmai în felul acesta şi că aşa ar fi dreaptă şi justă. Celelalte argumente înşirate nu sunt serioase. Nu sunt vrednice să fie luate în seamă şi nu sunt de demnitatea scaunului ministerial. Ele dovedesc numai, că o cauză rea nu poate să fie bine apărată, nici din partea unui bărbat dester, cum e ministrul nostru de finanţe.

Domnul ministru de finanţe, aducându-ne la cunoştinţă deficitul, de altcum constatat dejà, a promis totodată, că de acoperire se va îngriji pe calea reformelor de dare, şi spuneà în motivare, că da, cunoaşte multe obiecte de dare, cari ori peste tot nu sunt supuse darii, ori apoi nu sunt însarcinate din destul cu dare. Eu atunci credeam, ca domnul ministru de finanţe se ocupă serios cu reformele de dare şi în scurtă vreme va venì cu proiecte de lege, cari întru adevăr conţin reforme de dare şi pe cari noi le şi putem primì. Dar dupăce am văzut proiectele de lege prezentate, şi mai ales acest proiect de lege, m'am convins, că nu e vorba de reforme de dare, şi mai ales acest proiect din urmă nu e alta, decât o slabă compilaţie, facuta fara sistem şi fără logică. Asta nu e reformă de dare, domnule ministru de finanţe! Eu cel puţin nu astfel de idee am despre reformă, iar dacă aceasta e considerată întru adevar de reforma, atunci cuvântul acesta latinesc «*reform*» ungureşte atâta însemnează cât «*steigerolás*», şi anume în sensul cel mai ordinar şi întrebuinţat în mod foarte drastic de Hausherr-ii din Pesta, pentrucă dela primul paragraf până la cel din urmă nu se află în el decât — urcare.

Eu aş contribuì foarte bucuros la efectuirea unei reforme, ba pot să spun şi să asigur pe onoratul domn ministru, că aş

www.dacoromanica.ro

fi în stare să urc şi darea timbrelor, şi anume aşa, ca o lege de reformă, pusă pe baze drepte şi sănătoase, să aducă mai mult venit decât aduce proiectul de lege prezentat în forma actuală. Dar proiectul acesta, aşa cum e, nu-l pot votă şi nu l-aş votà nici unui guvern, fie el din orice partid.

Când s'a desbătut alaltăeri legea dejà votată despre darea personală de câştig, ceice au sprijinit-o spuneau aproape toţi, că în ea nu se cuprinde urcare de dare, că clasa de popor, care ar trebuì să simtă mai tare, nu e îngreunată cu dare mai mare, ba încă i-se face uşurare, şi dacă este urcare, ea apasă clasa mai avută, iar dela aceasta cu tot dreptul poate să pretindă statul, ca între împrejurări extraordinare să aducă jertfe extraordinare. Astazi nu auzim să se accentueze argumentul acesta. Astăzi teza e întoarsă, şi aşa stă lucrul, că nu aceia vin îngreunaţi, cari pot purtà sarcinile, ci acea parte a cetăţenilor, care se prabuşeşte şi sub greutatea sarcinilor de acum.

Da, afirm cu toată hotarîrea, că legea şi până acuma, dar şi de acì înainte, mai ales acea clasă de popor are să o apese, care e mai săracă, şi că urcarea e nedreaptă, întru cât darea nu e pusă în mărime egală cu trebuinţele ţarii, şi nu e alta, decât urcarea dării pentru clasa care e cea mai săracă. Domnul ministru de finanţe spuneà aşa: Eu nu ştiu, că oare care clasă de cetaţeni ar fi îngreunata mai mult prin legea aceasta». Iar mai departe spuneà, că cunoaşte numai două clase de cetăţeni de stat, pe ceice poarta procese şi pe ceice nu poartă procese. Eu până acuma n'am cunoscut această împarţire de clase, şi nici nu am auzit despre ea în nici un stat, decât numai la noi. Eu am să-i spun însă care e clasa aceea. E clasa, care mai ales e silită să poarte procese. Şi cumcă, să poarte procese, care clasă e silită, natura lucrului ne spune, că cea săracă, omul sărac. Pentrucă în urma starii sale materiale acesta e avizat la împrumuturi şi acesta nu poate fi punctual la plată. Dar nici starea sa culturală nu-l poate pune în poziţia de a-şi formà despre drept şi dreptate o noţiune pe care o are cel din clasa avută şi cultă. Pe acesta îl îngreuneaza legea! Şi că în ce proporţie îl îngreuneaza, au spus-o alţii ieri, eu nu voesc să mai repeţesc.

Binevoiţi a-mi crede, că dacă ar da dl ministru în urma lucrului, sau oricine, s'ar puteà convinge, că din procesele de astăzi cel puţin 80 % sunt procese pentru pretensiuni sub 200 fl.

www.dacoromanica.ro

şi procese mărunte de proprietate. Procesele acestea sunt ale părţii celei mai de jos a cetaţenilor de stat, ale oamenilor celor mai saraci. Partea aceasta a cetaţenimei e interesată, ca pârâtori şi pârâţi. Domnul ministru e mănios, cum se vede, pe ceice poartă procese, şi a pus gând să delăture răul acesta, să sisteze procesele. Dar nu vede în ce contrazicere ajunge cu sine şi cu interesele sale proprii, ca ministru de finanţe. Intâi nu poate să zugrăvească din destul calamitatea în care au ajuns raporturile noastre financiare, şi se foloseşte de fiecare ocaziune pentru a ajută, pentru a înmulţi venitele statului, şi tocmai din acest punct de vedere vreà să urce şi darea timbrelor. Dar atunci când o face aceasta, în motivarea aceluiaş proiect de lege spune, că vreà să sisteze procesele. Va se zică, vreà să astupe izvorul din care iese venitul. Intenţiunea e bună, dar formează act de necredinţă faţă de portofoliul propriu. Aceasta ar puteà să o spună alt ministru, dar ministrul de finanţe nici decum, pentrucă cu privire la dânsul: bonus odor lucri undecunque veniat.

Dar nu-şi dă seama nici despre aceeà, unde duce logica aceasta, dacă ar fi executată în mod consecvent. Pentrucă dacă interesul statului e acela, să nu poarte părţile procese şi să nu apeleze la justiţie, se poate ajutà. Poftiţi şi puneţi astfel de dare pe procese, ca să fie mai mare decât substratul procesului. Şi atunci ar puteà fi dimisionaţi judecătorii, şi ar rămâneà multe milioane.

Au spus-o alţii înaintea mea, că de ce sunt la noi atâtea procese. Şi eu mai adaog, că într'o ţară ca a noastră, în care nu sunt legi, unde în templul zeiţei Themis suntem siliţi să stimăm doi papi infalibili, curtea de cassaţie şi supremul tribunal, şi ne bucurăm dacă ne scot din întunerec, unde în trei ani, pe lângă cei 594 paragrafi ai procedurei procesuale au atins numarul de 610 şi hotarîrile curţii de cassaţie, unde pe lângă trei judecatorii suntem siliţi să susţinem şi curtea de cassaţie, şi unde în cazuri analoge e posibil să se aducă deciziuni şi sentinţe cari se bat în capete: nu se poate spune că avem se pedepsim poporul, fiindcă nu ştie ce e drept şi just, dupăce aşa se vede, că cu aceasta nu sunt în curat nici judecătoriile înseşi. Dar nu e necesitate să mai fie pedepsiţi ceice poartă procese, dupăce legea şi dealtcum se îngrijeşte despre aceasta în două moduri, iar judecătoriile o practizează aceasta, pedepsind pe procesualnicii încăpăţinaţi (konok perlekedők).

www.dacoromanica.ro

Dealtcum aceasta nu e chemarea dlui ministru de finanţe. Să o lase în grija dlui ministru de justiţie, care se va îngrijì, ca procesele să se împuţineze. Cumcă dl ministru de finanţe şi comisiunea financiara nu afla destul de apăsătoare darea timbrelor, ci crede că poate fi urcată, nu pot să o atribui decât împrejurării, că nu s'a ocupat destul de serios cu sarcinile şi urmările acestui proiect de lege, şi că raporturile ţării nu le cunoaşte peste tot şi în întregimea lor aşa cum ar trebuì. Fiecare aplică convingerea sa după locul pe care-l cunoaşte mai bine şi crede apoi, că în întreaga ţară aşa stau lucrurile, ca în Pesta. Dar eu sunt convins, că dacă ar cunoaşte sarcinile şi urmările acestei legi în provinţă, aşa cum din nefericirea mea eu le cunosc, nu ar recomandà urcarea.

Binevoiţi a ţineà în seamă, că din procesele de acuma, dupacum am spus, cel puţin 80% sunt procese mărunte, dintre cari cel puţin 50%, dacă nu mai multe, ajung la execuţie şi se termină cu vinderea imobilului. Celce şi atunci, când e condamnat prin sentinţă şi ştie că e dator să plătească, lasă să i-se vândă imobilul, sigur că nu o face de voe bună, ci numai pentrucă nu poate încunjurà răul. Luaţi în socotinţă, că sunt factori foarte însemnaţi, cari îngreunează croirea dreptăţii şi înmulţesc cheltuielile cu timbrele. Dintre acestia, procedura noastră procesuală e mina cea mai bogată în comori pe seama dnului ministru de finanţe, pentrucă din ea aşa se nasc procesele unul după altul, ca bureţii după ploaie. Acesta e unul dintre motive, cum de procesele, ales în ţinuturi sărace, cum e cel reprezentat de mine, se înmulţesc de multeori încă şi în chestia de execuţie. Din proces sumar se face proces ordinar, dupăce cartea funduară nu e curată şi moşia e scrisă pe altul, ori pe mai mulţi. Prin aceasta cheltuielile cresc atât de mult, încât în cele din urmă nu se acopere, dacă se vinde realitatea, nici substratul, dar nici cheltuielile. Dacă ar şti aceasta respectivii şi ar meditâ asupra lucrului, sunt convins, că nu ar recomandà urcarea dării.

Dupăce am primit în mână proiectul de lege, voiam să mă conving, dacă întru adevăr aşa e darea aceasta, încât urcarea ei e dreaptă şi echitabilă? Mi-am făcut un conspect despre cheltuielile, cari obvin în procesele cele mai de rând, în us pe la noi, şi despre aceea, că statul ce câştigă. La un proces liquid de 50—200 fl. în care împrocesuatul nu poate să platească şi

www.dacoromanica.ro

e dator să tolereze ca să i-se vândă realitatea, zic chiar şi la un astfel de proces, statul are mare câştig. Şi când am adunat sumele cele mici, m'am spariat. Şi nu e lucru, ce nu s'ar întâmplà în fiecare zi. A eşit la iveală, că dintr'un proces de 50 fl. statul scoate, în mod direct şi indirect, 142 fl. 40 cruceri. Numai timbrul face 47 fl. 36 cr. Apoi publicarea, pentrucă şi taxa pentru publicare în foaia oficioasă, fiind foaia subvenţionată, se dă tot statului, face 45 fl. 35 cr., competinţele executorului 45 fl. 70 cr. Taxele advocatului nu sunt computate. Procedura procesuală are deci mare influenţă, ca procesele să se scumpească şi venitele dlui ministru de finanţe să se înmulţească.

Mai departe, la dorinţa unui mult stimat domn deputat am compus un conspect despre cheltuielile pe cari le are un om astazi, după procedura de acuma, într'un proces mic, dacă în proces se întrebuinţează toate remediile de drept, admise de procedura procesuală, şi se fac toate execuţiile. A eşit ceva foarte frumos, şi dacă se îndoieşte cumva cineva, îi pun la dispoziţie cu placere conspectul, pentrucă am înşirat şi motivele şi am compus un species facti, ca se vadă fiecine, că nu sunt absurdităţi lucrurile acestea, ci *fapte*. Să vedem numai, cât trebue să anticipeze omul, într'un proces de 30 fl., care numai la forul ultim poate fi câştigat, cu excepţiunea competenţelor advocaţiale, până ajunge la ai sai 30 de fiorini? Nu vreau să înşir pe larg cheltuielile, în mod amănunţit, ci mă restrâng numai la suma, care face, luate toate laolaltă, 167 fl. 49 cr. Atâta trebue anticipat. Din suma aceasta cade pe timbre 52 fl. 71 cr., pentru executor 49 fl. 50 cr., taxe pentru publicare şi diurne la trei martori, câte 5 fl. = 65 fl. 28 cr. laolaltă deci 167 fl. 49 cr.

Cheltuielile acestea de proces aşa sunt calculate, că procesul îşi face cursul între părţi, cari locuiesc în reşedinţa judecătoriei, unde deci nu sunt spese de cărăuşie, şi apoi nici nu e exploatată întreaga procedură legiuitoare, ci m'am restrâns numai la remediile întrebuinţate mai des, deşi mai sunt posibile şi alte remedii, pe cari eu însă m'am jenat să le iau în folosinţă.

Nu afirm, că aşa se întâmplă de regulă. Dar la tot cazul, pe lângă legile de astăzi, e cu putinţă lucrul, ceeace dovedeşte, că din destul e îngreunată justiţia şi după legea actaulă de timbre, chiar şi atunci, când omul recurge la toate posibilităţile admise de procedura procesuală.

www.dacoromanica.ro

Aşa cred deci, că darea timbrelor e atât de mare, încât nu mai poate fi urcata. Faţă cu acest fapt, ce propune domnul ministru de finanţe? Bagateluri. Proiectul de lege aminteşte numai de cruceri, cari la prima vedere nu apar ca urcare de dare. În paragraful 2, acolo de ex. unde în loc de 12 cr. se pun 20, în loc de 36 se pun 50, la prima poziţie darea de până acuma se urcă cu 66⅔ de procente, la a doua poziţie cu 38¹⁰/₁₈ procente. În punctul al treilea, cu privire la recursurile de nulitate, unde în loc de 12 cruceri se cere 1 fl., urcarea la darea de până acuma a timbrelor e numai de 733 ⅓ de procente! Unde în loc de 36 cruceri se cer 2 fl. de 455¹⁰/₁₈ procente, numai! Unde în loc de 12 cruceri se cer 50 cruceri, de 316⅔ procente, şi unde în loc de 36 cr. se propun 50 cr., urcarea e de 38¹⁰/₁₈ procente. Acestea toate sunt bagateluri.

La §-ul 4 la aparenţă nu se urcă nimica. Dar la duplicatele petiţiunilor urcarea e de 38¹⁰/₁₈, respective de 316⅔ procente. La §-ul 5, coala primă, urcare 100%, la celelalte coale 316⅓, respective 38¹⁰/₁₈ procente. La §-ul 8, unde în locul celor ⁶/₈ de până acuma se propune un procent întreg, adecă mai mult cu ⁸/₈, aceste ⁸/₈ dau o urcare de 60 procente. La §-ul 9 urcarea e de 100 procente. Paragraful 10 e de tot nou. Nu e de pus la meritele sale (ministrului), căci e meritul comisiunii financiare, care a aflat, că nu e destul dacă două părţi din trei din substract aparţin erarului, ci vrea să pună la dare şi procesele pentru vatămare de onoare.

La §-ul 12 sunt opt feluri de urcări. La §-ul 13 urcarea e de 30 procente. Şi aşa merge mai departe urcarea extraordinară, şi adecă în măsură atât de mare, cum încă nu a văzut lumea. Firește numai în cruceri. Celuice şi dupa acestea îi permite inima şi are voe, poate sa voteze aceste urcări nemotivate. Eu însă nu mi-aş puteà iertà păcatul acesta.

În urma acestora nu pot să nu-mi fac unele observări la cele spuse ieri de cătră mult stimatul domn ministru. Aşa spuneà dl ministru, răspunzând dlui deputat Tisza Kálmán, ca nicĭ o lege de dare să nu facă imposibilă realizarea scopurilor de stat şi reclamarea cu succes a acestei realizări. Curat adevăr. Dar întreb eu, să-mi spună, unde se începe gradul pentru această imposibilitate? Spuneà mai departe, că stabilirea cadrelor cuantitative a fost pretutindenea în lume şi totdeauna lucru foarte greu, pentruca e greu a se spune, unde se atinge marginea la

www.dacoromanica.ro

care potenţarea cuantităţii produce deosebire în cualitate şi face cu neputinţa aceeace erà posibil mai nainte.

Numai fraze goale. E o raţionare, care seamănă foarte mult cu aceea, când Nemţii învaţaţi ani dearândul au chibzuit, că oare unde se începe chelia căpăţinei omului? Câte fire de par au să fie trase până la punctul, unde apoi numai dela un fir de par depinde, ca să fie considerat capul de chel? Aşa e tocmai şi aceea, de a se ştî stabilì hotarul cuantitativ, peste care nu se poate trece.

Spuneà mai departe, că oare cuantitatea de până acuma a timbrului, sumele de 12 şi de 36 cruceri, făcut-au imposibilă căutarea dreptăţii? Experienţa a arătat, că prea mulţi au căutat-o, ca cu privire la foarte mulţi căutarea a fost posibila. Nu numai astăzi, ci în cursul lung al anilor s'a dovedit ea pentru mulţi de posibilă. Şi eu cutez a afirmà, că acei 20, respective 50 de cruceri, nu formează rodul unei munci mai de multe oare, decât erà ea în anul în care au fost stabilite timbrele în 12 şi 36 cruceri. Dacă deci, pentru a-şi puteà căutà la justiţie dreptatea şi a şi-o puteà valorà, a fost cu putinţă să jertfească cetaţenii taxele muncii pe un timp anumit, posibilitatea aceasta trebue să ramână aşa până atunci, pâna nu se cere taxa unei munci de mai multe ore. Şi eu sunt convins, că stimatul domn deputat îmi va da dreptate daca afirm, că acuma, în anul 1873, câştigă 20 de cruceri fiecine în atâta vreme, în câtă vreme a câştigat 12 cruceri atunci, când a fost stabilita poziţia de timbru cu 12 cruceri. Şi aceea se poate spune şi despre poziţiile de 50 şi 36 cruceri».

Mă rog, acesta nu e argument, şi nu e de gura unui ministru de finanţe. Nu ştiu ce ar răspunde la aceasta dl deputat Tisza Kálmán, căruia îi este îndreptată întrebarea, i-ar da dreptate, ori nu?

Eu însă declar categoric, că nu-i dau dreptate. Nu spune, ce e drept, domnul ministru, că timbrul de 12 cruceri când a fost întrodus, dar o spun eu, că mai ales cu privire la recursurile de nulitate, abia de trei ani. Eu neg apoi, că aceia, cari mai ales simţesc greutatea timbrului, ar câştigà acuma, după o oară de muncă, mai mult decât cu trei ani mai nainte. Dar nu pot câştigà niciodata, pentrucă sub reutăţile acestor trei ani s'a nimicit aproape munca ţaranului, care e cu mult mai slab plătită acuma, decât cu trei ani mai nainte.

www.dacoromanica.ro

Apoi spuneà mai departe: «Ce se atinge de faptul, că transcrierea realităţilor ar fi acum îngreunata, prin abandonarea favorurilor propuse la actele de vânzare, întâmplate în scurte intervale după olaltă, — nu suma mică ori mare, care e de plătit, serveşte de cinosură, ci câştigul sperativ, cuantitaţile mai mici ori mai mari ale câştigului atins, ele sunt decizatoare». Iar mai departe: «Mânecând de aici, eu aşa ţin, că la valorile cumpărate şi vândute mai departe în timp scurt, de regulă se arată realizarea câştigului. Iar după câştig statul totdeauna poate să pretindă partea sa, percentualitatea, dacă este trebuinţă de ea».

Aici deci mult stimatul domn ministru de finanţe vreà să baseze sistarea diferenţei de până acum pe câştigul posibil al respectivului vânzător. Dar atunci întreb: de ce nu a fost turnata în formă de dare de câştig darea celuice câştigă? Şi să întoarcem lucrul, de ce nu e asigurată partea, că dacă nu câştiga, i-se va restituì perderea avută, în proporţie potrivită?

Spuneà mai departe: «Singurul motiv, care poate fi pus în cumpănă în contra acestei concepţiuni e vinderea de silă, anume, când cineva un lucru acuma cumpărat îl vinde în timp scurt, nu de voe buna, nu pentrucă se mulţămeşte cu câştigul, ci pentruca e silit sa-l vânda. Dar la astfel de vinderi, cu excepţia unor cazuri foarte puţine, cu privire la cari inconvenienţa nu poate fi delăturata, a existat uşurătatea la cumpărare. Celce nu de mult a cumpărat o moşie, pe care e silit să o vândă, de regulă nu s'a gândit, ca ce face, când a făcut târguiala. E adevarat, că chemarea dărilor e se umplă dupa putinţă şi trebuinţă vistieria statului. Dar nu aş puteà acceptà, ca sa nu aibă în vedere şi scopuri laterale cel pus sub dare. Trebue să ţină în vedere şi astfel de scopuri laterale, pentru a nu i-se face stricăciune. Ba pozitiv trebue să i-se ajute, sa i-se vina întru folos, şi eu aşa cred, că daca nu numai că nu-i uşurăm, ci chiar îi îngreunăm cumpărările nesocotite, prin aceasta tocmai folos pozitiv aducem cetaţenilor ţarii acesteia şi rassei noastre. Din cercul cunoştinţelor mele mai mulţi oameni s'au ruinat prin cumpărare decât prin risipă. In speranţă cumpără cineva încă 500 jughăre pe lângă cele 500 jughare avute, şi fiindcă nu le poate platì, cele 500 jughăre cumpărate înghit şi pe cele de mai nainte. Ingreunarea acestui lucru, după părerea mea, luând în socotinţă înclinarea naturală a rassei noastre, e corectă din punct de vedere al economiei naţionale».

www.dacoromanica.ro

Nu înţeleg, cum poate să o spuna aceasta ministrul în faţa dietei despre propria sa rassă, şi ca ce l-a dus la convingerea aceasta? Eu aşa înţeleg lucrul, că dupăce e vorba de rassă, nu de naţiune, pune de-a-dreptul pe fruntea Ungariei timbrul uşurătăţii. Eu nu cred, ca pentru acest compliment drastic îi va fi prea recunoscătoare rassa maghiară. Iar dacă întru adevăr e ceva la mijloc, având în vedere manipulaţia actuală de stat, nu putem spune decât: «capite foetet piscis».

Una recunoaşte, când spune: «Recunosc un lucru. Recunosc, că acţiunile referitoare la poziţii mărunte ale oamenilor avuţi, de regulă, ori cel puţin de multeori sunt îndreptate în contra oamenilor săraci, şi dupăce timbrul îl plăteşte celce perde, dacă omul sărac perde, el e dator sa plătească şi timbrul. Da, însă când? Atunci, când se dovedeşte, că nu trebuià să poarte proces. Şi dacă totuş a purtat proces, platirea timbrului e răul cel mai mic, pe care şi l-a făcut singur, e cea mai mică rana, pe care şi-a făcut-o».

Acestea le răspunde mult stimatul domn ministru la afirmarea dlui deputat Tisza Kálmán, că darea timbrelor apasă mai ales clasa cea săracă. Eu nu înţeleg logica acestor cuvinte. Eu nu cred să presupună dl ministru de finanţe despre cineva, că poartă proces în nărozia sa, şi că n'ar plăti dacă ar puteà, ci mai bucuros lasă să i-se vândă întreaga avere. Intreb eu: ce ar face acum domnul ministru de finanţe însuş în situaţia sa, în cazul, că dieta nu ar votà acoperirea pentru cheltuelile neîncunjurat de lipsă? Cel mult ar zice: d'apoi că pe calea aceasta ajungem la faliment, căci alt mod nu este! Şi îi este uşor, pentrucă are asupra cui să exercieze presiune, şi deşi nu pe cale dreaptă, dar totuş poate să stoarcă dela cetăţenii de stat acoperirea. Dar omul cel sarac înzadar cere împrumut, pentru că nu capătă. Mai ales în ţinuturi, în cari capitalele sunt foarte scumpe, unde interesele obicinuite fac 40—50 la sută, ba ca la noi de ex. unde cu ochii mei am văzut împrumut întabulat cu 120 procente. In astfel de ţinuturi înzadar spune ministrul de finanţe omului sărac: «plăteşte, căci altcum te vor judecà (Ilaritate), pentrucă nu poate plăti, şi în cele din urmă e silit să lase, ca averea imobilă să i-se vândă. Ar plăti el bucuros, pentrucă de voe bună nime nu voeşte să fie ruinat.

Apoi spuneà mai departe dl ministru de finanţe, întors spre Tisza Kálmán, că: «Eu îl rog deci, că dupăce acceptarea pro-

www.dacoromanica.ro

iectului de lege ca bază pentru desbatere nu e identică cu votarea sa neschimbata, dupăcum am experiat lucrul şi la proiectul de lege despre darea personală de câştig, să nu poftească, dupăce nici după părerea sa asta nu e apă de baie, ca cu apa deodată să aruncam şi copilul, şi respingând aceea ce crede că e greşit, să respingă şi ce ţine că e bun. Excepţiile amănunţite, dacă onoratul domn deputat nu va puteà fi convins despre contrarul, să pot face în cursul discuţiei speciale, şi de aceea, să nu ceară, ca proiectul de lege de înaintea noastră să fie respins în întregime».

Da, recunosc şi eu, că partidul acesta a făcut de multeori opoziţie, dar sub cursul desbaterii speciale totuş s'a silit să repare un proiect de lege, pe care nu l-a aprobat, dar ale cărui baze au fost totuş sănatoase şi s'a putut clădì pe ele. Dar aici nu e cazul acesta. Aici temelia e rea. Aici copilul adoptat merită, ca cu apa de baie împreună să fie aruncat afară, pentrucă e un copil slab, pe care cei din Sparta dejà la naştere l-ar fi lăsat să moară de foame. Eu nu vreau să pun sub acoperiş legea timbrelor şi sa măresc confuzia pe care o va provocà. Eu consider legea de timbre, abstrăgând dela firea ei împovărătoare, de aşa, că nu este un singur om în ţară, care ar cunoaşte şi înţelege perfect de bine cuprinsul ei. Iar o lege, care nu conţine nici un fel de drept, ci numai datorinţe, ar trebuì să fie simplă şi uşor de înţeles, pentruca fiecare om să-şi poată împlinì cu punctualitate datorinţa. Eu îmi iau voe să mă provoc numai la motivarea dlui ministru de finanţe însuşi, în care dl ministru de finanţe propune să fie urcate şi astfel de timbre, cari nici nu exista. Anume, timbrele de apelaţie vreà să le urce dela 1 fl. 25 cr. la 2 fl. Dar astăzi timbre de 1 fl. 25 cr. nu există! Au existat înainte cu şase ani, de atunci însă au crescut şi s'au desvoltat la 2 fl. 50 cr. Intre astfel de împrejurări, onorată casă, cu deplină liniştire pot să votez în contra proiectului de lege, şi din acest motiv nu-l primesc nici ca bază pentru discuţia specială». (Aprobări vii în stânga extremă).*)

Proiectul de lege s'a primit, ca bază pentru discuţia specială. In discuţia pe articole, tot deputatul român *Parteniu Cosma* a propus ştergerea paragrafului 2. A vorbit următoarele:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Pe baza celor spuse de mine mai nainte, propun pe scurt, să binevoiți a elimină cu totul paragraful acesta, pentrucă întru adevăr, acesta se refere mai ales la procesele omului sarac, și apasă tare procesele mărunte. Urcarea e foarte mare, dupa cum am spus și mai nainte. Propun deci pe scurt, ca acest paragraf al doilea să fie șters .*)

Casa primește paragraful și respinge propunerea. În ședința din 20 Martie se continuă discuția pe articole asupra legii timbrelor. La §-ul 6 vorbește deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

Onorată casa! Paragraful acesta nu conține nici un fel de urcare de dare, dar așa cum e, nu e destul de clar și poate da ansă la restălmăciri. Dupa §-ul 125 din procedura judecătorească civilă, anume, celce apeleaza sentințe sumare, are dreptul sa înainteze în 8 zile și motivele apelației. Aici tocmai aceea a dat ansă dlui ministru de finanțe să propună, ca pe procesul verbal să se pună timbrul de apelație, că mulți oameni au anunțat cu graiul apelația, și timbru nu au platit. Aflu că e just, să se lipească timbrul pe procesul verbal. Dar tocmai de aceea, ar trebuì să se îngrijească legea, ca în astfel de cazuri, timbrul de apelație, care de regula se pune pe prima coală a primului exemplar de motive, punându-se acum pe procesul verbal, să fie precizat și determinat astfel, că acum prima coala a primului exemplar de motive ramâne scutită de timbru. Pentrucă dacă nu ar fi așa, atunci mai îngreunata ar fi apelarea în procesele sumare decât în cele ordinare, dupace în cele ordinare timbrul se pune pe exemplarul prim.

Eu deci, spre întregirea acestui paragraf, fac o propunere, care nu conține alta, decât aceea, ca să fie paragraful acesta clar. Propunerea mea e urmatoarea. La finea §-ului 6 ar venì acestea: «Și dacă motivele apelației amintite le-ar înaintà și în scris, în acest caz prima coală a exemplarului prim de motivare e scutită de timbru . Intregul paragraf ar sunà deci astfel: «Dacă în procedura sumară apelația sau recursul de nulitate se anunța cu graiul, e dator respectivul să predee judecatoriei în 48 de oare timbrul, care corespunde în înțelesul articolului acesta de lege primului exemplar al apelației și recursului de nulitate, iar judecatoria îl lipește pe procesul verbal, la locul

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872–1875.

www.dacoromanica.ro

unde a fost trecută anunţarea, şi-l ştampilează cu sigilul oficios, iar dacă ar înaintà şi în scris motivele amintitei apelaţiuni, în cazul acesta primul exemplar al motivelor e scutit de timbru».*)

Întregirea e acceptată şi din partea ministrului de finanţe, *Kerkápoly Károly*, iar casa o votează.

Tot în şedinţa din 20 Martie 1873 vorbeşte la paragraful 14 deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Eu ţin că e foarte drept şi echitabil, ca funcţionarii, cari se ocupă cu constatarea lipsei de timbru, să primească remuneraţie, şi de aceea primesc proporţia propusă aici. Pentrucă statul nu poate voi, ca din aceea, că cineva nu-şi împlineşte datorinţa cu punctualitate, sa facă capitale. Dar precum aflu, că e echitabil să primească remuneraţie, tot aşa cred, că va puteà să pretindă dela ei statul, ca munca aceasta să o săvârşască în afara de timpul oficios, dupăcum o spune aceasta în motivarea sa stimatul domn ministru de finanţe, că o şi fac cei mai mulţi. Pentrucă munca pe care o săvârşesc în oarele oficioase o plăteşte statul cu leafă ordinară. Şi pentru munca aceasta vin deplin remuneraţi cu taxele acestea. Din acest motiv îmi iau voe să propun adaogerea încă a unor cuvinte, cari ar fi acestea: Munca încopciata cu aceasta, funcţionarii de stat sunt datori să o savârşască în afară de timpul oficios». Cuvintele ar fi puse la finea aliniei prime, şi atunci paragraful ar sunà astfel: «Paragraful 27 din art. de lege 38 dela 1868 se modifică astfel: se hotăreşte, ca celorce fac constatări despre lipsa de timbre, jumătate din sumele urcate, cari se vor încassà în urma constatării lor, să li-se dee ca remuneraţie. Munca încopciată cu aceste constatari funcţionarii de stat au însa să o săvârşască în afară de oarele oficioase». Vă rog sa primiţi!»**)

Ministrul de finanţe *Kerkápoly Károly* e în contra primirii acestei întregiri şi *casa* nu o primeşte.

Vorbirea deputatului V. Bogdan.

La paragraful 18 vorbeşte deputatul român *Vichentie Bogdan* următoarele:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Eu aflu, că e destul de motivata precauţiunea şi îngrijirea legii, ca în cazul, dacă moştenitorii nu înaintează conspectul lăsământar oficiului de dare în şase luni, în urma provocarii acestuia ei să poarte cheltuielile procedurii care va fi ordinată. Dar nu văd să fie destul de motivat lucrul în cazul când oficiul de dare ar aveà nedumeriri bazate cu privire la conspectul înaintat, şi în urma acestui fapt ar fi provocat pretorul, ca să erueze el starea faptică a lăsământului. Ba dacă chiar se va constată, că eruările nu au dovedit, cumcă nedumeririle oficiului de dare au fost motivate, au fost temeinice, eu aşa cred, că în cazul acesta e nedreptate să fie asupriţi moştenitorii. Îmi iau voe deci a recomandà următoarea modificare: «Din §-ul 18 şirul 14 să se şteargă cuvintele acestea «pe cheltuiala moştenitorilor», şi la finea paragrafului să se spună următoarele: «Dacă în urma eruărilor s'ar constată, că moştenitorii au făcut fasiuni false, spesele eruării au să-i apese pe ei». Va să zică, numai în cazul, când fac fasiune falsă».*)

Ministrul de finanţe Kerkápoly primeşte propunerea, însă în altă stilizare, pe care acceptându-o propunătorul, *Vichentie Bogdan*, casa *o votează*.

În şedinţa din 22 Martie 1873 deputatul român *Petru Mihályi* a prezentat o rugare a funcţionarilor dela judecătoria cercuală regească din Vişeul-superior, comitatul Maramurăşului, pentru acordarea unui adaos de scumpete. Se predă comisiunii petiţionare.

Interpelarea deputatului Alexandru Buda.

În şedinţa din 24 Martie 1873 deputatul român *Alexandru Buda* a adresat ministrului de finanţe interpelarea următoare:

«Încă în 10 Decemvrie anul trecut în şedinţa a cincizecea a dietei am adresat domnului ministru de finanţe interpelaţia următoare. (O ceteşte, apoi continuă). In 10 Decemvrie am adresat interpelaţia aceasta dlui ministru de finanţe. Răspuns nu am primit însă până astăzi, şi nici nu l-am supărat cu cererea răspunsului, dupăce mi-a venit la cunoştinţă, că dl ministru de finanţe a revocat ordinaţiunea din întrebare. Dar ieri

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

spre marea mea îngrijorare primesc informaţiunea dela respectivii, ca dl ministru de finanţe cu 1 Aprilie şi-a reînoit ordinaţiunea. Nu pot înţelege, ce vrea dnul ministru de finanţe să stoarcă cu astfel de ordinaţiuni dela muncitorii din Capnic, din Baia-de-sus şi Baia-mare? Aceea doară, ca minele de acolo, cari nu prea aduc mare câştig, să fie închise? Nu aprob modalitatea. Pentrucă dacă întru adevăr vrea să le sisteze, atunci îngrijasca-se de un consorţiu şi dee-le acestuia în arândă. Poate că se angajază banca franco-ungară, ori casa Erlanger! Iar dacă scopul e acela, de a primì minele în regia statului, atunci asemenea nu pot aprobà procedura, pentrucă economizare nu se face cu filerii celei mai sărace clase de muncitori, ci ar trebuì să se faca cu milioanele cele multe.

Dupăce chestia e însemnată, iar spiritele la faţa locului foarte sbuciumate, şi fiindcă pentru a executà o astfel de ordinaţiune dnul ministru de finanţe va aveà trebuinţă de putere militară, dar se poate ivì şi trista împrejurare, că băieşii părăsesc minele, dupăcum au spus-o aceasta în petiţia lor predată comisiunii petiţionare, mă văd silit să-mi reînoiesc următoarea interpelare:

Are ministrul de finanţe intenţiunea să răspundă la interpelarea adresată în 10 Decemvrie anul trecut, în şedinţa a 50-a a dietei, cu privire la detragerea favorurilor de a se procurà cerealele pe seama muncitorilor dela minele din Capnic, şi încă în timpul cel mai scurt? Da ori nu? Rog, ca interpelaţia mea să fie comunicată dlui ministru de finanţe, şi pentru grabnică hotărîre o recomand atenţiunii onoratei case».*)

Prezidentul: Se va comunicà dnului ministru de finanţe.

La legea timbrelor.

Se discută acum paragraful 10 din legea timbrelor, rămas în suspens în şedinţa premergătoare. Raportorul propune altă textuare. Vorbeşte şi deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Înainte de toate vreau să constat, că paragraful acesta nu s'a aflat în proiectul original al dlui ministru de finanţe. Rog deci onorata casă, să nu măsure §-ul acesta cu măsura, cu care a

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

masurat ceialalţi paragrafi ai proiectului de lege, pentruca aceasta ar fi peste tot, nu numai nemotivat, ci şi de urmări pagubitoare morale foarte mari. Perderea morala ar cădeà asupra corpului legiuitor însuş, dacă s'ar acceptà acest paragraf.

Eu nu ştiu, ce motiv a putut conduce comisiunea financiară, ca procesele pentru vatamarea de onoare şi alte procese mici de acte de volnicie să le înşire între acelea, cari cad sub timbru, ba să urce chiar timbrul pentru ele. Cu privire la aceea, ca o afacere să fie pusă sub timbru, pot să existe numai două motive, orí acela, că de prezent afacerea nu cade sub timbru, ori acela, că nu e supusa din destul dării de timbru. In cazul de faţă nu e aşa, pentrucă dupăcum a arătat foarte pe larg condeputatul antevorbitor, dl *Szakácsi Daniel,* statul capata în aceste procese două părţi de trei din substrat, respective jumatate. La noi astăzi cel ofenzat în onoarea sa peste tot nu capătă satisfacţie pe calea legii. La noi astfel de afaceri aparţin procedurei civile. Judecătorii nu stabilesc pe seama acuzatorului nici o cheltuiala, pentrucă legea nu admite lucrul acesta. Statul, dupa literile legii, face capital din onoarea cetăţenilor. Pentrucă daca legea pune pe cale civilă procesele, cari nu pot să aparţină aici, amenda stabilită ar trebuì sa fie data spre un scop filantropic, după raţiunea corecta. Dar la noi nu aşa se întâmplă, pentrucă cea mai mare parte a amenzei şi-o reclamă statul sieş. Şi daca mai ales un om care nu e nobil îşi caută repararea onoarei, el însuş mai are perdere, pentrucă spese de proces nu i-se stabilesc, iar din amenda de 21 fl. el primeşte numai 7 fl. iar 14 fl. întră în vistieria statului. Iar cu 7 fl. nu e în stare nime sa poarte un astfel de proces, dupăce advocatul costă mai mult. Spese de proces se stabilesc atunci, dacă acuzatorul perde procesul. Dar în contra acuzatului niciodată. Dacă deci omul sărac e ofenzat în onoarea sa, repet, pentru el nu exista satisfacţie, care i-s'ar puteà da pe calea legii.

Dacă ne-ar sta în putinţă sa îndreptam lucrul, cu schimbarea dreptului material, şi daca şi atunci chestiile acestea ar fi lăsate pe calea civila, ar trebuì sa fie îndatorat judecătorul sa condamne necondiţionat pe celce perde procesul la purtarea cheltuielilor, şi atunci eu cu placere m'aş învoì sa cada sub timbru şi afacerile acestea. Dar dupace aceasta nu se poate face, aici trebue să rog onorata casă, ca barem de dragul decorului să nu iee lucrurile prea pe uşor, şi să nu aducem, ca

www.dacoromanica.ro

corp legiuitor, fară nici o precugetare şi aprofundare mai adânca, lege de o astfel de importanţă pentru sentimentul moral al cetaţenilor de stat.

Imi aduc bine aminte, că guvernul provizor a fost dat ordinaţiune, că dupăce dela întroducerea legilor maghiare încoace acţiunile în procese au sa fie înaintate, afară de exemplarul pârâtorului, în atâtea exemplare câţi pârâţi sunt, şi astfel cetăţenii ungari vin mai tare îngreunaţi cu darea de timbru decât cei de peste Leitha, unde acţiunea se înaintează numai în două exemplare, iar ceialalţi primesc numai câte un rubrum: a ordonat guvernul provizor, ca din punctul de vedere, ca nu cumva noi să fim mai mult îngreunaţi decât cei de peste Leitha, să folosim şi noi numai atâta timbru cât se foloseşte acolo, anume, doua exemplare sa fie provăzute cu timbrul ce se cere pentru acţiune, încolo timbru de rubrum, iar adnexele celoralalte exemplare să fie scutite de timbru. Iar acum, în plina folosinţă a dreptului constituţional, noi am mers mai departe în privinţa aceasta, deşi există motiv foarte însemnat de a nu ne înmulţi sarcinile cu darea de timbru.

Peste tot, dar mai ales în chestia aceasta, e cu totul imposibil să fie capacitat poporul, — dupace ştim toţi, că la poporul nostru nici un soiu de dare nu e atât de antipatic, ca tocmai darea timbrelor, importată din partea Nemţilor, — despre îndreptaţirea dării, mai ales acolo, unde intervenţia organelor statului nu e necesara. Aş dorì sa rog pe dl ministru de finanţe, să nu forţeze paragraful acesta. Dar dupace astazi nu avem încă onoarea să-l vedem între noi, ma adresez majoritaţii dietei şi o rog, din considerare la conservarea stimei faţă de legi, care trebue menţinută în inimile cetaţenilor de stat, şi din considerare la demnitatea legislaturei, ca să dee mai mare importanţă făptuirilor dietei şi sa grijască, ca în aceeace facem să fie cel puţin raţiune, iar legile existente sa stee în consonanţă unele cu altele. De aceea, rog majoritatea, să binevoiască a da atenţiune însemnatelor consideraţiuni legate de acest paragraf, şi să nu voteze paragraful, pentruca prin aceasta mare folos nu aducem erarului, dupace cel mult de vre-o câteva mii de fl. poate fi vorba, dar perderea morală e cu mult mai mare».*)

Tot la paragraful acesta vorbeşte şi deputatul român *Mircea B. Stănescu* următoarele:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

«Vătamarile de onoare, calumniile, sunt trecute în legile Ungariei ca delicte civile, pentrucă nu numai respectivul e vătămat, când îl calumniază cineva, ci şi societatea însaş, şi astfel acelea n'ar fi afaceri de tot civile, ci în urma firei lor mai mult transgresiuni, cari privesc societatea. Aflăm lucrurile astfel, nu numai în legile Ungariei, ci în legile fiecărei naţiuni culte. Şi ca să nu merg prea departe, aduc ca exemplu legile austriace. In acestea afacerile numite nu numai că sunt botezate transgresiuni şi delicte poliţiale, dar de fapt sunt şi considerate de atari. De aici urmarea, că dupa legile austriace o astfel de chestie vine urmarită şi pertractată ca transgresiune poliţială. Dacă deci vatămările de onoare şi calumnierile nu sunt numai simple afaceri civile, ci strict luat, în urma firei lor, totodată şi transgresiuni şi delicte publice, raţional ar fi, ca în interesul societăţii şi statul sa fie chemat, ba chiar dator sa urmarească pe ceice comit pe nedreptul vatămări de onoare, ori acte de calumniare. Şi dacă e aşa, şi de fapt aşa e, caci acesta e principiul raţional, atunci aflu eu de foarte curios, că în astfel de chestii se mai cere şi timbru. Atunci, anume, când apărând onoarea cetăţenilor, e de datorinţa statului să urmărească şi el pe ceice o vatămă, cei vătamaţi să mai fie înca scurtaţi şi băgaţi în cheltuieli!

Eu cred, onorată casă, că cât mai curând, când vor fi codificate legile noastre materiale, cel puţin dupăcum putem vedeà din presă, afacerile acestea vor fi trecute şi la noi între transgresiunile poliţiale, şi ca atari vor fi urmărite şi în Ungaria din partea poliţiei, care le va rezolvà amăsurat gravitaţii cazului dat. Şi dupace sper, că nu suntem departe de codificarea legilor materiale, când va fi timpul şi locul să decidem în merit asupra naturei acestor lucruri, — vom ştî atunci şi aceea, dacă majoritatea va decretà şi pentru viitor chestiile acestea ca aparţinătoare celor de natura civilă, ca şi cari cad sub timbru, ori nu le va decretà ca aici aparţinătoare, şi atunci, cazând sub procedura generală, penală şi poliţiala, nu se va plătî timbru după ele. Pentruca deci în meritul chestiei să nu provocăm acum păreri cu paragraful acesta, aflu ca e foarte necesar, ca paragraful să fie abandonat de astădată. Dar aflu, că aceasta e necesar şi din alt punct de vedere. Celce cunoaşte mai deaproape, onorată casa, mersul proceselor ştie, că procesele pentru vătămare de onoare le intentează mai ales clasa de jos. Pentrucă altă modalitate nu află, când îşi vede vătămată onoarea, altă

www.dacoromanica.ro

cale nu are pentru câştigarea satisfacţiei, decât mergerea la judecătoria de primul for, unde se plânge cu graiu viu, dupăce e proces sumar, din timpul mai nou, şi cu ascultare de martori îşi câştigă satisfacţia, pe care, dacă dorinţa sa e justă, o şi primeşte. Cei mai culţi, cei mai avuţi, nu prea fac procese pentru vătămare de onoare, ştiind că în procese de acestea, chiar dacă le câştigă, ramân în perdere, pentrucă spesele cu martorii, cu înmânarea, şi unde iau advocat şi cheltuielile advocatului, ei au să le plătească din al lor propriu. Da, pentrucă la noi, în urma usului legal, în chestii de vătămare de onoare celce perde procesul nu poate fi condamnat şi la purtarea cheltuielilor de proces. Cei mai avuţi, ceice ştiu cât face 2 cu 2, adecă 4, ştiu că astfel de procese se termină rău între orice împrejurări şi de aceea nu le iubesc, ci îşi iau satisfacţie, ori pe teren liber, ori pe calea presei, oii, durere, pe calea înca şi acum numită cavalerească, pe calea duelului. Dacă deci mai ales cetăţenii de soartea cea mai săracă îşi apără onoarea, cea mai mare comoara a lor, pe calea procesului, şi dacă şi interesul şi datorinţa statului e să susţină onoarea cetaţenilor săi, punând stavilă astorfel de delicte prin uşurarea pedepsirei lor, atunci dee-se fiecăruia ocaziunea de a-şi repară pe calea legii onoarea vătămată pe nedreptul. Caci altcum, domnilor, decretăm îndreptăţirea vătămării de onoare şi aceasta ar aveà influenţă prea demoralizătoare asupra societăţii publice. Şi cum nu, când vătămările de onoare şi calumniile între foştii iobagi, contrar egalităţii de drept, legile noastre le pedepsesc numai cu 20 fl. amendă în bani, din care sumă, cum a spus onoratul condeputat Szakácsi Daniel, două părţi de trei întra în cassa statului! Ar fi deci cu nedreptul şi inechitabil, dacă în speranţa unui mic venit pe seama statului am îngreună această clasa mai săracă şi mai incultă, încă şi după detragerea celor două părţi de trei din amendă, cari sunt ale statului, cu cheltuieli de timbru, în procesele pentru calomnie şi vătămare de onoare. Şi pot să se nască urmări foarte păgubitoare, dacă dela acea săracă clasă de popor se ia prin procedura aceasta costisitoare ocaziunea de a-şi repară pe calea legii în faţa societăţii onoarea vătamată. Din aceste două puncte de vedere recomand onoratei case propunerea dlui deputat Lázár Adam, acceptând şi eu eliminarea acestui paragraf .*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

La votare casa primeşte paragraful, aşa cum l-a prezentat comisiunea financiară.

În şedinţa din 28 Martie 1873 prezidentul comunică dietei, că a provocat pe *Ioachim Murăşianu*, deputatul Năsăudului, să-şi prezente mandatul şi să-şi ocupe locul în dietă, şi că a primit o telegramă dela respectivul, de înţelesul, că la timpul său îşi va justificà absentarea. Acum se roagă să fie lăsat acasă, până după vacanţele Paştilor, când va venì să-şi ocupe locul în dietă. Comunicarea se ia spre ştire.

Reprezentaţiunile comitatului Zarand.

În şedinţa din 17 Maiu 1873 petiţiunea comitatului Zarand, în care se plânge în contra ministrului de interne, că a cassat statutul, în înţelesul căruia prezidentul adunării municipale e dator să enunţe hotărîrile adunării şi în limba română, e pusă la ordinea zilei. Comisiunea petiţionară, prin raportorul ei, contele *Apponyi Albert*, face dietei propunerea, ca rugarea să nu fie luată în socotinţă, dupăce dispoziţia ministrului e bazată în lege. La cererea deputatului *Irányi* se ceteşte petiţiunea Zărăndenilor şi ordinaţiunea ministrului de interne.

Vorbeşte apoi deputatul român *Dr. Iosif Hodoşiu* următoarele:

La acelea ce se cetiră acum aici mai am sa dau lamurirea, ca ministrul de interne acum de curând numit a dispus dejà în chestia aceasta, în sensul reprezentaţiunei comitatului Zarand, înaintată dietei. Anume, dl ministru de interne a scris în luna Aprilie comitelui suprem din Zarand, ca fără a se atinge de dispoziţiunea antecesorului său, prin care a fost nimicită hotarîrea comitatului, află ca e totuş echitabil, ca prezidentul, ori comitele suprem însuş, ori vice-comitele, sau altcineva, să enunţe hotărîrea şi în limba, care e a majoritaţii comitatului, şi în dispoziţia aceasta, cu toate că nu a fost comunicată încă adunării municipale, aşa cred, ca îşi va aflà liniştirea şi adunarea municipala. Parerea mea e deci, că dupăce dl ministru de interne a luat dispoziţiuni în această chestie, nu mai e necesar să se iee alte dispoziţiuni, de aceea rugarea să treacă la arhiv .*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

Casa primeşte propunerea comisiunei petiţionare, şi respinge dorinţa lui *Hodoşiu,* prezentată în scris, ca propunere de următorul cuprins: După̆ce dl ministru de interne a dispus în chestia aceasta, petiţia se trece la arhiv».

Se pune în discuţie a doua rugare a comitatului Zarand, în care se plânge, că i-s'a trimis un comite-suprem contrar §-ului 27 din legea de naţionalităţi, căci fiind comitatul românesc, trebuià să i-se dee un comite suprem *român.* Comisiunea petiţionară, tot prin raportorul *Apponyi Albert,* propune să nu se iee în socotinţă rugarea, după̆ce aceea ce cere comitatul Zarand nu se poate scoate, nici din cuvintele, şi nici din spiritul legii de naţionalitate.

Vorbeşte deputatul *Kiss János* şi propune, ca rugarea să fie dată ministrului de interne, pentruca să cerceteze cauza şi să dispună în înţelesul legii, şi îi răspunde contele *Apponyi Albert,* raportorul comisiunii petiţionare, apoi ia cuvântul deputatul român *Demetriu Bonciu* şi vorbeşte următoarele:

Onorata casă! Şi eu vreau să dau expresiune faptului, că da, în înţelesul legii domnul ministru nu a procedat aşa, ca comisiunea petiţionară să fi putut prezentà dietei alta părere. Legea respectiva spune, ca în astfel de posturi să fie puşi, după putinţa, indivizi, cari cunosc, înţeleg limba naţionalităţii, respective a majorităţii poporaţiunei din municipiu. Dar e imposibil, onorata casa, ca legislaţiunea să nu fi avut totodată intenţiunea, atunci când a adus legea aceasta, de a se pronunţà întru adevăr pentru aplicarea indivizilor de aceeaş naţionalitate, folosind ea expresiunile acestea: «ca din diferitele naţionalităţi să fie aplicaţi după putinţă persoane pe deplin versate în limbile necesare». (Contrazicere generală). Cuvintele «după putinţa» dau ministrului mână liberă de a luà astfel dispoziţiunile. Dar dacă legislaţiunea nu aveà aceasta în intenţiune, zău abià s'ar fi putut creà legea, în anumite privinţe, în înţelesul acesta.

De altcum eu nu vreau să atac parerea comisiei petiţionare, ci vreau să dau exprimare convingerii mele în privinţa aceasta, şi dorinţei mele, ca onoratul guvern să iee dispoziţiunile sale cu un anumit tact, şi atunci astfel de plânsori nu se

www.dacoromanica.ro

vor ivì, — şi peste tot discutarea chestiei de naţionalitate ar fi cât mai rară în casa aceasta. Pentrucă ne aflăm într'o situaţie foarte curioasă. Eu sunt convins, că onoratul guvern va zice simplu, că dupa putinţă aş face lucrul acesta, dar nu am oameni. Mă rog de iertare, dar un astfel de răspuns e un colosal testimoniu de paupertate pentru respectiva naţionalitate. Eu acceptez punctul de vedere şi afirm şi eu, că prima consideraţie e cualificaţia, şi de-asupra acesteia eu nu voiu pune naţionalitatea nici odata. Dar dacă din naţionalitatea aceea se găseşte om, care posede aceeaş cualificaţie şi acelaş patriotism, şi totuş vine preterat, asta nu-i cu dreptate. Eu doresc deci, ca în privinţa aceasta, împrejurarea aceasta să se ţină totdeauna înaintea ochilor, pentruca să se dee liniştire respectivei naţionalităţi. Eu nu pot numì dispoziţie şi procedură cu tact, aceea luata din partea guvernului. Pentrucă, onorată casă, ce arată urmările? Am văzut din ceealaltă plânsoare, că a fost numit un bărbat, care necunoscând limba, n'a fost în stare să enunţe hotărîrea. Eu aşa cred, că în rezultatul final nu e ameninţat peste tot nici statul, nici naţionalitatea maghiară, dacă hotărîrea vine enunţată în limba majorităţii reprezentanţei unui comitat. Şi în cele din urmă tocmai aceasta i-ar fi datorinţa, dupăce enunţarea hotărîrei de aceea se face, pentruca să ştie fiecare, ce şi cum s'a facut. Eu primesc propunerea comisiunii, onorată casă, dar aş dorì, ca guvernul să binevoiască a fi mai echitabil la manipularea astorfel de chestiuni în viitor, şi să-şi dee silinţa la numirea de comiţi supremi în astfel de comitate, ca să mulţămească respectivele naţionalităţi . (Aprobări).*)

Vorbeşte, după Péchy Tamás, care e pentru acceptarea părerii comisiunii, încă deputatul român *Dr. Iosif Hodoşiu*, care spune pe scurt următoarele:

«Fără a vorbì în meritul chestiunei, aşa cred, că ca membru al adunării municipale a comitatului Zarand am datorinţa să declar, că cu privire la cele spuse de condeputatul *Kiss János* despre persoana lui *Hössler* (acesta erà comitele suprem al Zarandului), adevărul e, că în adresa reprezentanţei comitatului se spune, ca chestia personală e lăsată neatinsă, şi că comitatul îşi basează numai pe lege reprezentaţiunea». (Contraziceri).**)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872–1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Mai vorbesc şi alţii la obiect, Madarász József, Horváth Gyula, Irányi Daniel, iar la urmă dieta primeşte propunerea comisiunii petiţionare aproape cu unanimitate.

Interpelarea deputatului V. Bogdan.

În şedinţa din 24 Maiu 1873 deputatul român *Vichentie Bogdan* a adresat ministrului de culte şi instrucţiune publică următoarea interpelare:

«Intr'o broşura a profesorului de universitate Lubrich Ágoston, apăruta în 20 Ianuarie anul curent, sub titlul «Viaţa noastra publică şi presa», autorul premiţând, că pentru aceea a primit sa fie secretarul consiliului regnicolar de instrucţie publică, ca să aibă ocaziune să muncească pentru validitarea convingerilor sale bazate pe argumente în chestia organizării de mare importanţă a pedagogiilor pentru profesori gimnaziali, cu ţinerea în vedere a viitorului patriei, spune cu privire la organizarea pedagogiilor de profesori următoarele pe pagina primă: Dar pedagogia, cu delăturarea consiliului instrucţiei publice, a fost organizată într'un mod cu totul contrar celor mai clare principii pedagogice, atât cu privire la interior, cât şi la exterior».

Pe pagina a doua la început apoi aşa zice: «De aceea, credincios condiţiei exprimate cu ocaziunea acceptării (postului de secretar), în Decemvrie mi-am dat abzicerea. Mi-am dat-o cu atât mai vârtos, că am vazut zădarnicit scopul pedagogiei atunci, când, ca să nu mai amintesc altele, a fost numit profesor de model un astfel de individ, care cel mult dacă ar puteà fi pus acolo ca model de îngrozire, în faţa elevilor nestricaţi, pentrucă sa vadă, ce caracter nu e permis ca să-şi formeze, dacă, dupa numele de tată şi de mama vreau să fie vrednici de cel mai onorabil nume, de educator şi profesor».

Mai departe, pe pagina 14 şi 15 continuă astfel: «... Pentrucă dacă am presupune, — adevărul e însă contrarul, — că domnii acestia, adecă profesorii, sunt savanţi cu studii temeinice, chiar şi atunci ar trebuì sa ştim din istorie, ca ştiinţa fără inima şi fără caracter a fost totdeauna numai blastăm pentru omenime şi pentru singuratici. Moralitatea susţine singură staturi, dar ştiinţa singura nici odată. Profesorul trebue să fie în anumite privinţe idealul, modelul elevilor sai, de care să fie le-

www.dacoromanica.ro

gaţi cu stimă ochii elevilor. In locul figurilor antice de mentori, nu vede oare acum elevul chipul unui suflet pervers în astfel de profesori?»

Iar mai departe: «Dacă la nimicirea mijloacelor morale încă şi educatorii şi profesorii cooperează, mâne-poimâne ce va mai puteà să reziste depravarii, destrăbălării morale, care creşte în măsura înspaimântatoare»?

Având în vedere, că dacă acuzele aceste, aduse în broşură în contra organizarii înterne şi externe a pedagogiei, în contra temeinicei pregatiri a profesorilor, a caracterului şi moralitaţii lor, pe calea publicităţii, numai în parte sunt adevărate, reformele iniţiate pe terenul educaţiunei şi al instrucţiunei publice, şi încă iniţiate cu mari jertfe, în loc de binecuvântare şi fericire, întru adevar, cum spune autorul, blăstăm au se aducă asupra patriei noastre şi asupra generaţiei viitoare;

având în vedere, că cu pedagogia din întrebare, pentru ridicarea valorii practice s'a pus în legatură şi un gimnaziu de model, prin urmare, nu numai amicii cauzei, ci şi părinţii sunt interesaţi, mai ales părinţii, cari au depus soartea copiilor lor în mânile profesorilor dela pedagogie, iar interesul acesta, dar şi importanţa chestiei, îi îndreptăţeşte, nu numai pe ei, ci pe fiecare cetaţean, care are la inimă desvoltarea chestiei de educaţie peste tot şi viitorul patriei, ca să ceară informaţiune şi orientare dela locul cel mai competent, iar în caz de necezitate şi sanare, nu numai cu privire la manipularea tehnică a instrucţiunei, ci mai ales cu privire la îngrijirea educaţiunei;

având în vedere în fine, că în înţelesul programului, pedagogia aceasta şi gimnaziul de model sta sub necontenita supraveghiare a profesorilor universitari şi a ministerului de instrucţiune publică, şi că prin urmare direcţia activităţii şi a funcţionării trebue şi domnul ministru de culte şi instrucţiune publică sa o urmărească, amăsurat programului său, cu deosebită luare aminte, am onoare a întrebà pe dl ministru:

1. Se află dl ministru în poziţia de a da lămuriri cu privire la aceea, dacă dificultarile făcute din partea profesorului universitar Lubrich Ágoston în contra organizării interne şi externe a pedagogiei pentru profesori gimnaziali şi cu privire la acuzele ridicate în contra corpului profesoral-model, respective în contra singuraticilor membri, sunt temeinice, ori nu sunt temeinice? Şi mai ales

www.dacoromanica.ro

2. Întrucât justifică rezultatele practice de până acuma afirmarea, că pedagogia a fost organizată contrar tuturor principiilor celor mai clare pedagogice?

3. Există între profesorii pedagogiei vre-un individ, asupra căruia cu dreptul se pot aplică afirmările, că: «cel mult ca model de îngrozire poate fi pus înaintea candidaţilor nestricaţi de profesori, pentruca să vadă ce caracter nu este permis să-şi formeze, dacă vreau să fie vrednici de numele de educatori şi profesori?»

4. Dacă dl ministru despre toate acestea nu ar aveà cunoştinţă oficioasă, are intenţiunea, după o cercetare amănunţită, ascultând şi pe acuzator, să-şi câştige convingere, atât despre corectitatea ori greşelile organizării, cât şi despre cualificaţia, caracterul şi moralitatea profesorilor, şi să saneze răul, fie că s'ar arătà într'o parte ori într'alta»?*)

Prezidentul: Se va comunică domnului ministru de culte şi instrucţiune publică.

În şedinţa din 26 Maiu 1873 prezidentul comunică de nou dietei, că deputatul Năsăudului, *Ioachim Murăşianu,* nu şi-a prezentat credenţionalul şi nu a întrat încă în dietă. Chestia se pune la ordinea zilei, pentru a fi discutată în şedinţa proximă.

În şedinţa din 30 Maiu 1873 prezidentul raportează apoi, că deputatul *Ioachim Murăşianu* a fost la el şi şi-a scuzat absentarea de până acuma, şi-a prezentat credenţionalul şi şi-a ocupat locul în dietă.

Se ia cu aprobare spre ştire.

Provincializarea confiniului militar.

În şedinţa din 11 Iunie 1873 se începe discuţia asupra proiectului de lege despre provincializarea confiniului militar. Vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Dacă este chestie importantă, pe care o desbate dieta, şi a desbătut-o în trecut, la tot cazul e şi aceasta una din acelea, cari merită deosebită precumpănire şi reclamă o mare precauţiune. E adevărat, că pe locuitorii unei foarte însemnate părţi de ţară voim să-i împărtăşim de binefacerile cele

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

mai mari constituţionale, de libertatea, pe care ei au perdut-o de secole. Dar să nu uităm, că tocmai pentruca au fost multa vreme lipsiţi de această binefacere, nu prea ştiu sa preţuiasca şi să înţeleagă importanţa ei. Tocmai de aceea, zic, e necesar, ca să procedam cu cea mai mare precauţiune, atunci când dispunem de viitorul acestor teritorii.

Nu este om, cred eu, în casa aceasta, şi nici în afară de casă, în ţară, care nu s'ar bucurà de faptul acesta. Dar cu toate acestea, durere, cel puţin eu, din a mea parte, nu pot să aprob modul şi forma, cum guvernul vrea să efectuiască acest fapt epocal. Nu pot aprobà forma, pentrucă eu aşa cred, că mult onoratul guvern nu a compus proiectul de lege de înaintea noastră cu destulă grije şi sirguinţa. După modesta mea parere acesta e un op foarte complicat. Legea trebue sa fie clară şi după cât se poate simplă şi să formeze un întreg organic. Aici însă, în puţini paragrafi, legalizăm, dăm putere de lege unei legiuni de ordinaţiuni, cari trec în volume. Dar atâta nu e destul. Acestea mai susţin şi modifică alte ordinaţiuni, cari ne duc îndărăt, la originea confiniului militar. Dacă provincializarea s'ar primì în forma actuală din partea dietei, mă tem, că foarte puţini oameni vor fi atât de fericiţi ca să poata spune, că ştiu ce e lege acolo! Dacă n'a fost cu putinţă, în urma raporturilor speciale, să se aducă legi omogene şi egale, la tot cazul erà bine, dacă guvernul ar fi compus într'una ordinaţiunile şi celelalte ce vrea să susţină şi să facă să fie considerate de lege în viitor, şi dacă astfel le prezintà dietei, pentruca în viitor, celce vrea să cunoască legile de acolo, să aibă ocaziune de a le puteà studià.

Nu pot aprobà mai departe nici aceea, că mult onoratul guvern, care cere dela noi să votăm împărţirea în cinci a acestui teritor, cerându-o aceasta dela noi nu a aflat de demn şi de datorinţă să ne dee ocaziune, sa ne putem câştigà convingere barem pe hârtie, dacă această împărţire de teritor aşa e bună, ori ar fi mai bună altcum? De unde să ştiu eu, că oare altcum nu ar fi mai bună împărţirea, dacă nu cunosc ţinutul acela, acolo, la faţa locului, şi nici aici nu mi-se arată pe hârtie? La tot cazul deci, cu considerare la cunoaşterea situaţiei topografice, datorinţa guvernului erà, să prezinte o hartă topografică.

Dar chiar dacă aş trece peste toate acestea, după modesta mea părere nici modalitatea nu e corectă, după care guvernul vrea

www.dacoromanica.ro

să facă efectuirea. După modesta mea părere şi slaba mea cunoştinţă de legi, deputaţii din confiniul militar ar trebuì să fie în momentul acesta aici, în casă, pentruca să facem cu ei împreună organizarea confiniului militar. Articolul de lege V dela 1848 dispune deja în §-ul 5, că regimentele din graniţa militară câţi deputaţi au să aleagă, împreună cu districtul ciaicaşilor, şi tot atâţi deputaţi ordonează să fie aleşi, câţi recomandă şi guvernul în proiectul prezentat. Eu cunoştinţă nu am despre vre-o lege, care ar fi abrogat art. de lege V dela 1848, care să fi scos din vigoare dispoziţia aceasta, ci chiar din contră, ştiu, că şi noi stăm tot pe baza aceleiaş legi. Dacă deci legea aceasta există până astazi, atunci nu ne este permis să aducem o astfel de lege nouă, care dispune acelaş lucru pe care îl ordonează legea existentă şi până astăzi neabrogată. Nu e permis să facem obiect de discuţie din partea politică a chestiei, pentrucă aceasta s'a decis la 1848. Dar legea aceea merge mai departe şi în §-ul 55 spune următoarele: «Până ce va fi luată dispoziţie amănunţită din partea legislaturei cu privire la organizarea politică a graniţei militare, modul de alegere al deputaţilor pentru dietă în regimentele grăniţăreşti şi districtul ciaicaşilor îl va hotărî ministeriul». Dacă scopul dietei dela 1848 era altul, nu acela, ca confiniul militar, care în §-ul 5 şi-a redobândit deja drepturile politice, să fie acum îndreptăţit, ca oricare dintre ceialalţi cetăţeni, să-şi spună cuvântul la legile cari se refer la soartea proprie, ci ca, de exemplu, şi până atunci, până se vor prezentà în dietă deputaţii confiniului militar, dieta să decidă asupra modului cum să se faca alegerea, împărţirea teritorială şi regularea raporturilor de drept privat, la tot cazul dieta dela 1848, precum a stabilit şi regulat modalitatea de alegere în celelalte părţi ale ţării, ar fi regulat-o şi aici. Dar a fost convinsă dieta dela 1848, cum poate să fie convins şi guvernul actual, şi noi toţi, chiar şi dl raportor, că acolo veacurile au creat astfel de raporturi speciale, familiare şi de drept, cari nouă nu ne sunt de tot cunoscute, şi că acolo sunt necesare dispoziţiuni speciale, carì nu pot fi aplicate în ţara întreagă. De aceea a aflat de necesar, şi din acest motiv, dar mai ales din motive constituţionale, ca atunci, când se vor luà dispoziţii despre raporturile familiare, teritoriale şi de alte drepturi din ţinutul acela, şi fie aici şi reprezentanţii acelui ţinut, pentruca cel puţin informaţiuni corecte să ne dee, şi să nu poată spune, că am decis «de illis sine

www.dacoromanica.ro

illis». Eu deci aşa cred, că nu putem să facem alta, decât să luăm firul acolo unde l-am lăsat.

Eu nu recunosc, că au putut să existe în trecut pedeci legale, cari au împedecat executarea articolului de lege V dela 1848. Dar dacă chiar ar fi existat, pedeca a încetat prin decretarea provincializarii, şi mai ales atunci, când ea a fost executată, în Noemvrie anul 1872. După executarea aceasta erà de datorinţa guvernului să efectuiască numai decât aceeace ordonează art. de lege V dela 1848 în §-ul 55, anume, să fi pus termin de alegere, să fi ordonat cum au să se facă, să fi chemat aici pe acei cetăţeni, pentruca cu cooperarea lor să se facă regularea acestui teritor. Dacă guvernul nu a făcut aceasta, după părerea mea suntem datori să o facem noi acum, îndrumând guvernul să execute dispoziţiunile acelea. Din acest motiv propun următorul proiect de rezoluţiune:

«Se îndrumă ministeriul, ca în urma puterii ce o are, pe baza §-lui 55 din art. de lege V dela 1848, să iee dispoziţiuni fără amânare, ca în confiniul militar din Banat şi în districtul ciaicaşilor să se aleagă deputaţi în numărul stabilit în amintitul articol de lege §-ul 5, şi încă în sesiunea următoare a acestui ciclu parlamentar să-şi ocupe locurile. Iar până atunci discuţia asupra proiectelor de lege numărul 298, 299, 300 şi 301, despre regularea confiniului militar, se suspinde».

Dacă onorata casă primeşte acest proiect de rezoluţiune, aşa cred că nu perdem nimica. În schimb însă câştigăm simpatiile de cari avem mare trebuinţă în această chestie însemnată şi delicată. Cumcă e de lipsă aceasta, o vede şi guvernul, căci în motivarea sa descrie foarte frumos că: «aceea, ca unitatea legislaţiunii să fie restabilită, şi ca părţile acestea să fie contopite în toate privinţele cu ţara, va fi opera timpului şi a legislaturei înţelepte». Cel mult aceea se poate întâmplà, că facem cu câteva luni mai târziu aceeace dealtcum acuma am puteà face, dar nu perdem nimica, pentrucă şi legea vrea să susţină statul quo, iar acesta nu e primejduit în câteva luni. Recomand propunerea mea atenţiunii onoratei case, şi rog să fie primită».*)

Casa primeşte proiectul guvernului şi respinge propunerea deputatului *Parteniu Cosma.*

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Budgetul anului 1874.

Şedinţa din 24 Iunie 1873. Se discută pe artiçole budgetul anului 1874. La o poziţie, care priveşte comunele grăniţăreşti din districtul Năsăudului, vorbeşte deputatul român Dr. *Iosif Hodoşiu* următoarele:

Onorată casă! Eu contrar propunerei comisiunii financiare, doresc să fie votată suma preliminată din partea dlui ministru de finanţe, 168,789 fl. Şi anume, oare cu ce motivează comisiunea financiară ştergerea sumei de 7,625 fl. trecută sub titlul: datoria celor 44 comune grăniţăreşti din districtul Năsăudului? Propune ştergerea, dupăce, aşa spune comisiunea, dieta a decis exmiterea unei comisiuni, spre a examină această chestie şi toate actele pe cari i-le va prezentà ministrul de finanţe. (Sgomot). Pe mine motivul acesta nu mă convinge, căci aşa zicând nu conţine nimica, pentruce am puteà detrage 7,625 fl. din venitele statului.

Onorată casă! Chestia aceasta e cu mult mai cunoscută casei, decât să fie necesar a o expune mai amănunţit. Dar să-mi permită onorata casă să citez hotărîrea pe care a adus-o onorata casă în 2 Aprilie 1868. Anume, procesul verbal al şedinţei din 2 Aprilie 1868 conţine următoarele: «Sub numărul 1756 s'a cetit opiniunea comisiunei petiţionare, cu privire la rugarea vice-căpitanului din districtul Năsăudului Florian Porcius şi a asesorului Vasilie Buzdug, în care cu privire la pretensiunile formate asupra munţilor comunelor din districtul năsăudean, pe toţi pretendenţii, şi între ei şi înaltul erariu, dieta să-i îndrume pe calea ordinară a legii, cu propunerea făcută de comisiunea petiţionară, ca să se predee chestia spre întrebuinţare ministrului de interne, justiţie şi de finanţe.

Majoritatea casei, constatată prin votare, cu abatere dela părerea comisiunei petiţionare, decide să fie predată petiţiunea cetită întregului ministeriu, atrăgându-i-se în deosebi atenţiunea, ca să o rezolveze în înţelesul legilor în vigoare».

Ce a făcut după acestea ministeriul? Luând în considerare justele cerinţe ale poporaţiunei din districtul Nasăudului, a legat contract şi şi-a vândut pretensiunile pentru o sumă anumită. Contractul acesta, legat între erar şi poporaţiunea din districtul Năsăudului, e convenţie legală între două părţi, pe care în înţelesul legilor a sancţionat-o şi Maiestatea Sa. Dacă acum ho-

www.dacoromanica.ro

tărîm să ştergem venitul acesta, dupăcum propune comisiunea financiară, ordonăm nimicirea contractului.

Onorată casă! Guvernul ori a procedat corect şi după lege faţă de hotarîrea onoratei case, ori nu. Dacă nu a procedat după lege, atunci casa are dreptul să tragă ministeriul la raspundere, dar n'are dreptul să exercieze presiune prin astfel de hotărîri laterale, ca contractul să fie nimicit. Ori e legal contractul legat cu ministrul de finanţe, respective cu întregul ministeriu, sau cum ştiu eu, cu trei ministri, şi sancţionat de Maiestatea Sa, ori nu e legal. Deciderea în chestia aceasta nu aparţine legislaturei, nu cercului de competenţă a dietei, ci aparţine cercului de competenţă a judecătorului. Eu deci nu aş voi, ca prin o astfel de hotărîre să se exercieze presiune în chestia aceasta, care poate să ajungă înaintea judecătoriei.

In urma acestora propun, onorata casă, ca la titlul VI punct I să se şteargă propunerea comisiunei, spunându-se numai atâta, că sub rubrica aceasta, amăsurat conspectului amanunţit de pe pag. 163, au să între 168,789 fl. Celelalte să se şteargă».*)

Tot în chestia aceasta vorbeşte şi deputatul român *Ioachim Murăşianu* următoarele:

«Onorată casă! Eu în chestia aceasta sprijinesc părerea guvernului, de aceea, pentrucă aflu de motivată trecerea sumei de 7625 fl. între venitele extraordinare, care sumă este de incassat dela cele 44 comune ale districtului Nasaud, pe baza contractului. Eu numai pentru aceea am voit să iau cuvântul, ca să sprijinesc motivarea condeputatului antevorbitor. Cu toate că onorata casă are membri, cari nu cunosc chestia, voiu arătà numai în schiţă generală onoratei diete starea şi rezultatul final al chestiei acesteia.

Să nu creadă nime, că în chestia aceasta guvernul a cedat ceva comunelor din districtul Nasăudului. Nu a cedat nimica, decât numai aceea ce şi mai nainte se află în posesiunea acelor comune, şi prin inducere în cartea funduară, în proprietatea lor. Guvernul de înainte de 1867 trimisese o comisiune în scopul regulării proprietăţii în districtul Nasăudului, care comisiune a lucrat fără ştirea şi consentimentul scaunului guvernial suprem de atunci. Nu s'a ţinut de nici o lege, şi a adus astfel de hotărîri, cari niciodată nu au putut devenì executabile. In urma ace-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

stora comunele din districtul Năsaudului au rugat scaunul suprem guvernial, să ia chestia de nou în lucrare. Acesta a luat-o în lucrare şi a făcut aratare guvernului, că hotărîrile aduse din partea comisiunei exmise în chestia aceasta nu pot fi executate, şi astfel lucrarea trebue pornita în altă direcţie. Dupăce lucrul nu a putut fi rezolvat în pripă, comunele din districtul Năsăudului au fost silite sa se adreseze cu rugare dietei, care, cum a spus dl deputat Iosif Hodoşiu, în 2 Aprilie 1868, în şedinţa a 210, a pertractat rugarea, şi ministeriul a fost îndrumat, ca chestia aceasta să o aibă în deosebită atenţiune şi să o rezolveze în înţelesul legilor.

După părerea mea, dar şi după părerea acelora, cari cunosc chestia, guvernul nu a putut rezolvà mai bine afacerea. Pentrucă pentru o altă rezolvare nu aveà chestia baze, decât pentru legarea unei învoeli cu comunele, pentruca să nu fie comunele molestate cu pertractări şi cu cheltueli. Invoiala aceasta, după părerea mea, nu pentru comune, ci singur pentru erar e favorabilă, pentrucă erariul a dus-o la un venit oare care şi acolo, unde după lege şi uzul de drept nimica nu puteà să pretindă, şi numai întru atâta a liniştit şi comunele grăniţăreşti, că unele pretensiuni închipuite ale particularilor au fost îndrumate pe calea ordinară a legii. Eu însă aşa cred, că oricare cetăţean are dreptul să pretindă, ca acela, care dela posesor, dela cineva, care aproape de două sute de ani ţine ceva în exclusivă folosinţă, pretinde ceva, să fie îndrumat cu pretensiunea sa pe calea ordinară a legii. In chestia aceasta deci guvernul a procedat în înţelesul legii, şi când a trecut suma de 7625 fl. între venite n'a facut alta, decât aceeace trebuià să facă. Pentrucă învoiala aceea înca în Iunie anul trecut a fost executată cu posibilă solemnitate, cu toate că nu erà nimica de predat, fiindcă proprietatea se aflà în mâna confiniului militar, dar totuş s'a făcut predarea după toate formele.

Acum întreb eu pe oricine, ce scop puteà să aibă comisiunea financiară atunci, când contrar hotărîrei dietei din 10 Martie a trecut în motivarea ei, că spre examinarea acestei chestii să se exmită o comisiune? Asta nici nu stă, pentrucă dieta atunci aşa a hotărît, că comisiunea se exmite pentru a-şi câştigà orientare mai largă din acte şi pentru studiarea actelor. Va să zică, nu pentru examinarea chestiei întregi, ceeace ar involvà, că dieta are dreptul să se amestece şi în afaceri de drept

www.dacoromanica.ro

privat. După parerea mea şi pentru aceea e de primit poziţia aceasta a guvernului, pentrucă nu alterează exmiterea comisiunei. Chiar dacă primeşte onorata casă propoziţia guvernului, lucrul nu sufere schimbare, şi dacă cineva va dorì să-şi câştige orientare mai largă în chestia aceasta, poate să o facă atunci, când actele se vor aflà pe masa dietei.

Eu rog deci onorata casă, să binevoiască a primì poziţia aceasta, spre liniştirea confiniului militar, aşa cum a propus-o guvernul, cu atât mai vârtos, că numai în zilele trecute s'au pertractat mai multe astfel de chestii grăniţăreşti, şi onorata casă a fost foarte aplecată să iee în considerare rugările confiniilor militare. Iar aceasta nu e numai rugare grăniţărească, ci totodată şi intenţie a guvernului. Sprijinesc propunerea guvernului».*)

La votare se primeşte propunerea comisiunei financiare, iar propunerea deputatului *Iosif Hodoşiu* cade.

Budgetul ministeriului de comunicaţie.

În şedinţa din 25 Iunie 1873 a vorbit la budgetul ministeriului de comunicaţie deputatul român *George Ioanovici* următoarele:

«Permită-mi onorata casă, să mă folosesc câteva minute de preţioasa ei atenţiune. Vreau să vorbesc despre o cale ferată, lăsată în suspens de câţiva ani. Nu vin cu proiect de rezoluţiune, şi stau departe de intenţiunea de a exercià presiune asupra onoratului guvern, pentrucă cred, că în chestia acestei căi ferate, atât onoratul domn ministru de comunicaţiune, cât şi întreg guvernul, au făcut tot ce puteà fi făcut între împrejurările date. Scopul vorbirei mele este numai acela, să primesc orientare în cauză. E chestia căii ferate spre Orşova. Dieta în Decemvrie 1868 a ordonat clădirea acestei căi ferate şi numai o condiţiune a pus, anume, ca mai întâi să fie asigurată legătura între Braşov şi Galaţi. Mai târziu chestia a întrat în stadiu nou, şi mai multe puncte de legătură formează bazele pertractărilor între Ungaria şi România. Mai nainte se aflà în situaţie mai favorabilă chestia acestei căi ferate. Vor binevoì a-şi aduce aminte domnii deputaţi, că în sesiunea din urmă a ciclului parlamentar

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

trecut dl ministru de comunicaţie a prezentat proiect de lege în chestia căii ferate spre Orşova. Proiectul acesta de lege n'a ajuns să fie pertractat, din cauza pedecilor parlamentare ivite atunci. In ciclul actual dietal onoratul guvern nu a înaintat proiect de lege în privinţa aceasta, din ce deduc, ca s'au nascut greutăţi şi pedeci noue. Cam dau cu gândul, cari sunt acelea. Ştim, că camera Valahiei, nu ştiu cu câte luni mai nainte, a respins *en bloc* chestia legăturii între Ungaria şi Valahia. E foarte natural deci, că dl ministru nu prezintă proiect de lege în chestia căii ferate spre Orşova, pentrucă condiţiunea amintita de mine, legătura între Braşov şi Galaţi, nu e asigurată.

E departe de mine intenţiunea să cer, ca chestia acestor legaturi să fie schimbată. Punctele de legatura acum toate împreună formează obiect de târguiala. Rămână deci aşa. Eu pun numai întrebarea, dacă e oportun sa se continue sistemul acesta şi mai departe? Dacă e ducător la scop, ca soartea unei căi ferate să fie făcuta pendentă dela soartea celeialalte? Experienţa scoasă din trecut îmi spune, că nu e ducător la scop. Importanţa regnicolară a acestei căi ferate până acuma nu a tras-o nime la îndoială. Linia aceasta va tăià teritorul mai multor municipii şi va mijlocì comunicarea directă pe un teritor cu vre-o 700,000 de suflete. Sa mai adaogem şi importanta împrejurare, că la teritorul acesta aparţine şi regimentul grăniţăresc romano-bănaţean, va să zică ţinutul pe care tocmai acum l-am reîncorporat. Dacă, lucru pe care nu-l trag la îndoiala, vrem să strângem mai bine legaturile de fraţietate şi de comunitate de interese între ţară şi poporaţiunea de aici (din graniţă), să o facem aceasta mai bine astăzi decât mâne, prin mijlocul care face mai cu grabire coatingerea şi comunicarea cu poporatiunea de aici, prin *cale ferată.*

Eu aşa cred, că tragânarea unei căi ferate de importanţă regnicolară nici când nu poate să fie în interesul ţării. Foarte nimerit a observat la 1868, când s'a pertractat calea ferată Arad—Timişoara, actualul domn ministru de culte şi instrucţiune publică, că nu caile acelea ferate sunt scumpe pe cari le facem, ci acelea pe cari nu le facem. Dupace decì doresc, ca poporaţiunea ţinutului aceluia să primească dela locul cel mai competent lămuriri cu privire la calea aceasta ferată, rog pe dl ministru de comunicaţiune, să binevoiască a ma învrednicì de răspuns. Dacă răspunsul e favorabil, ceeace sper, va liniştì o

www.dacoromanica.ro

parte întreaga de țară, care duce lipsă de cai ferate, și căreia tocmai acuma, când zace sub povara loviturilor elementare de cari s'a împărtașit ani de-arândul, i-ar cădeà bine să ajungă în posesiunea acestui mijloc de comunicație de mult dorit, deși nu imediat, dar cel puțin în viitorul apropiat. Dar chiar și în cazul, că răspunsul nu va fi atât de favorabil dupăcum aș dorì eu, vom fi cel puțin orientați cum stă lucrul, vom cunoaște pedecile, și ne vom îngrijì de delaturarea lor. Recomand deci chestia acestei căi ferate în atențiunea onoratei case și a guvernului».*)

Ministrul de comunicație, *Tisza Lajos*, răspunde, că chestia va fi supusă de nou camerei române, și este speranță, ca acum să fie votată propunerea guvernului român.

Interpelarea deputatului Dr. Iosif Hodoșiu.

În ședința din 26 Iunie 1873 deputatul român *Dr. Iosif Hodoșiu* a adresat guvernului următoarea interpelare:

Onorată casă! Vreau să adresez domnului ministru-președinte, respective guvernului, o interpelare. Cetesc în ziarul politic «*Romanul*», care apare în capitala României, urmatoarele:

— «*Romanul*» este oprit de a circulà în Austro-Ungaria. Ministeriul unguresc i-a făcut această onoare. Astăzi ni s'au înapoiat dela oficiul pòstal din București numerile destinate pentru Austro-Ungaria, pe motivul interzicerii din partea guvernului din Pesta».

Onorată casa! Nu știu ce a putut îndemnà guvernul, ca sa oprească foaia aceasta politică de pe teritorul austro-ungar? In privința aceasta adresez deci întrebare dlui ministru-președinte și respective guvernului. Eu cetesc foaia aceasta, și pot spune, că cu diligență o cetesc. Dar nu am cetit în ea nici odata articol îndreptat în contra statului ungar. Ba nu am cetit nici odată articol, în care Românii de dincoace de Carpați ar fi fost agitați în contrà statului ungar, în contra intregității teritoriale maghiare. Din contră, totdeauna a menținut și în fie-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

care articol politic a căutat să susţină buna vecinatate, bunele raporturi între România şi Ungaria. Ori poate pentru aceea a oprit guvernul foaia, fiindcă de multe-ori vorbeşte despre abzicerea domnitorului Carol? Doară abzicerea domnitorilor e acuma la ordinea zilei. Acolo e Amadeus, al cărui nume e «Iubitor de Dumnezeu», şi a plecat din Spania. Nu ştiu ce interes ar aveà guvernul maghiar, dacă şi principele Carol ar plecà cu omenie din România. Ori poate fiindcă ziarul acela a scris de multeori în contra Jidanilor? Ca doară sunt foi şi la noi, şi în alte ţări, cari scriu cu asprime în contra Evreilor! Eu deci nu pot să înţeleg ce a îndemnat guvernul, ca să oprească aceasta foaie politică de pe teritorul austro-ungar. De aceea, am onoare a adresà dlui ministru prezident următoarea interpelare şi sper, că dupăce dl ministru-prezident e tocmai de faţa, va răspunde, ori astăzi, ori cel puţin în cele 5—6 zile cât va mai fi dieta împreună, iar şi dacă nu răspunde, până la toamnă va sistà opreliştea». (Notarul ceteşte interpelarea).

«Ce a înduplecat pe dl ministru-prezident, respective guvernul, ca să oprească ziarul politic de zi «Romanul», care apare în capitala României, în Bucureşti, de pe teritorul monarhiei austro-ungare?»*)

Prezidentul: Se va comunicà domnului ministru-prezident.

Foaia învăţătorilor.

Tot în şedinţa din 26 Iunie 1873, la discuţia asupra budgetului ministrului de culte şi instrucţiune publică, a vorbit deputatul român *Dr. Iosif Hodoşiu* următoarele în chestia foaiei învăţătorilor:

«Onorata casa! Incă sub baronul Eötvös, când el erà ministru, mi-am ridicat cuvântul în chestia aceasta şi am propus sistarea foaiei învăţătorilor poporali. Am arătat atunci scăderile acestei foi, am arătat cât e de rea foaia, cum e lipsită de gramatica, cel puţin în ce priveşte limba română. Dl deputat Várady spune, că nu-şi poate închipuì să nu fie în ministeriu indivizi, cari să poată scoate foaia aceasta în limbile usuate în ţară. Se poate ca sunt, dar nu sunt aplicaţi acì! Eu nu caut motivele din cari nu sunt aplicaţi indivizi cu pregătire, dar

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

despre aceea sunt convins, că foaia aceasta a învaţământului poporal nu corespunde scopului. Pentrucă scopul care erà? Acela, de a se da în fiecare limbă a ţarii o foaie bună a învăţământului poporal, pe care sa o poata cetì şi înţelege fiecare popor al ţarii. Insă mai ales exemplarele scoase în limba româna erau aşa, că nu le înţelegeà nici un Român, dupăce erau redactate mai curând în limba indiană decât în cea română, şi de aceea nu au corespuns scopului. Eu în privinţa aceasţa primesc deci părerea comisiunii financiare, cu adaosul, că cheltuelile ce se fac cu foaia ar puteà fi întrebuinţate mai cu folos pe altă cale, de ex. sprijinindu-se literatura referitoare la educarea poporului. Primesc deci, repet, propunerea comisiunii financiare, cu adaosul, ca după cuvintele acestea: «prin ajutorarea literaturii de educaţiune poporală» sa se mai pună: «cu luarea în considerare a limbilor usuate în ţară».*)

Casa decide să se continue cu editarea foaiei învăţătorilor poporali şi votează în scopul acesta suma de 30,000 fl. pe anul 1874. Terminând cu discutarea budgetului, casa a luat apoi vacanţe până în Noemvrie.

Procesul Făgărăşenilor.

In Făgăraş s'a ţinut în 7 Iulie 1873 adunarea municipală, convocată în scopul, ca noul căpitan suprem, *Boér Kálmán*, să pună jurământul şi să-şi ţină instalarea. Convocarea adunării a făcut-o noul căpitan suprem în limba maghiară. Faptul acesta a îndemnat pe *Aron Densuşianu*, în conţelegere cu protopresbiterul *Ioan Meţianu*, cu vicarul *Alex. Micu* şi cu alţi fruntaşi români din districtul Făgăraşului, să facă imediat după deschiderea adunării următoarea propunere:

‹ *Consiliul municipal, declarând conchemarea acestei şedinţe de ilegală, conclude disolvarea ei şi însărcinarea vice-căpitanului cu convocarea cât mai curând a consiliului municipal la o altă şedinţă extraordinară, pentru pertractarea tuturor agendelor înteţitoare*».

Văzându-se scopul acestei propuneri, care erà împedecarea instalării noului căpitan suprem, numit în

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

locul Românului Tămaşiu, vicecăpitanul districtului, Codru Drăguşanul, învită numai decât pe căpitanul suprem în sală, îl supune jurământului obicinuit, dupăce i-s'a cetit întâi actul de numire, apoi pune la ordinea zilei propunerea lui *Aron Densuşianu*, sprijinită acum şi de *Teofil Frâncu* şi de *Ilarie Duvlea*. Fiscul districtului, *Ioan Roman*, din motive de oportunitate face o contrapropunere, că «după instalarea căpitanului suprem să se închidă şedinţa aceasta, convocată în mod ilegal, şi să se concheme alta, după formele legale». La votare se primeşte propunerea lui *Roman* cu 37 voturi, contra 31, date pentru propunerea lui *Densuşianu*. Dupăce instalarea trecuse, trebuià acum să se încheie şedinţa. Căpitanul suprem insistă însă pe lângă cetirea unui răspuns al guvernului, dat la hotărîrile adunării municipale din 8 şi 9 Aprilie 1873. Această procedură a îndemnat pe 47 membri ai adunării municipale să părăsească şedinţa şi să compună şi înainteze prezidiului următorul *protest:*

«Conziliul municipal, întrunit în şedinţa de azi în numărul constatat de 68 membri votanţi, considerând ca limbă oficioasă în acest municipiu românesc este cea română; considerând că în sensul §-lui 6 al legii pentru naţionalităţi, funcţionarii municipali în comerciul oficios, pe teritorul municipiului, şi în special cu adunările, au să se servească de limba acestora; considerând, că literile prin cari s'a convocat conziliul municipal la această şedinţă au fost redactate în limba maghiară, necunoscută membrilor conziliului municipal, din care cauză mulţi membri au nesocotit literile convocătoare şi nu s'au prezentat; având în vedere, că prin această procedere nu numai ca s'a desconsiderat legea, dar totodată s'a ignorat şi vatamat dreptul cel mai scump al acestui municipiu, a adus următorul *concluz*:

Ca după instalarea căpitanului suprem să se închidă această şedinţă în mod ilegal conchemata şi să se concheme altă şedinţă extraordinară, pentru rezolvirea tuturor agendelor înteţitoare».

Deoarece însă dupa instalare dnul căpitan Coloman *Boér* totuş a voit a continuà şedinţa, contra concluzului de sus şi contra protestării conziliului municipal: astfel conziliul municipal declarând, că nu se poate dimite la vre-o pertractare ulterioară până nu se va satisface concluzului de mai sus, şi în sensul

www.dacoromanica.ro

acestui concluz privind aceasta şedinţa de închisă, protestează solemnel şi energic contra tuturor afacerilor şi consecinţelor ce s'ar trage din pertractarea ulterioara făcută de noi fară noi, şi ca majoritate cu 47 voturi subscrise în acest protest, părăsind şedinţa nu recunoaşte procesul verbal ce poate s'ar fi luat după depărtarea acestei majorităţi, — cerându-se acluderea acestui protest la actele şedinţei de azi, spre înaintare la locurile mai înalte. Cu predarea acestui protest se însărcinează dnul vicar *Alexandru Micu* şi advocatul *Aron Densuşianu*».*)

Pentru atitudinea manifestată cu această ocaziune, dar mai ales pentru nişte concluze votate din partea adunării municipale din Făgăraş în 8 şi 9 Aprilie 1873, tot la iniţiativa advocatului *Aron Densuşianu*, acesta a fost dat în judecată şi tribunalul regesc din Murăş-Oşorheiu l-a pus în 24 Octomvrie 1873 în arest preventiv. Tabla regească însă a anulat decisul de arestare, dar Aron Densuşianu a rămas totuş în arest, până s'a pronunţat şi curia regească în cauză, decretând punerea sa în libertate.

Între acestea junimea română din toate părţile a ţinut să-şi exprime simpatiile faţă de martirul cauzei naţionale române. Studenţii români din Budapesta i-au trimis *adresă* de încurajare, asemenea şi tinerimea română din Viena, apoi inteligenţa română din Năsăud, şi de prin alte părţi locuite de Români.

Adunarea municipală din Făgăraş asemenea s'a ocupat cu chestia aceasta în şedinţa din 17 Noemvrie 1873, şi la propunerea protopresbiterului *I. Meţianu* a hotărît înaintarea unei reprezentaţiuni cătră guvern pentru sistarea procesului penal intentat lui Aron Densuşianu şi soţilor săi.

Cei traşi în judecată pentru agitaţie, afară de Aron Densuşianu, erau următorii: Aron Bordan, George Comaniciu, Alex. Micu, vicar, Ilarie Duvlea, Ioan Grama, advocat, Teofil Frâncu, şi alţii.

E interesantă scrisoarea adresată redacţiunii unui ziar românesc în chestia arestării lui Aron *Densuşianu*, din partea mamei sale, *Sofia*, care scrià următoarele:

*) Din ziarul «*Albina* , anul 1873 Nr. 50.

www.dacoromanica.ro

«Domnule redactor! Astazi (30 Octomvrie 1873) mă încunoştiinţaiu, că fiiul meu, *Aron Densuşianu,* advocat în Fagăraş. e încarcerat în Târgul-Murăşului, de catră stăpânii patrioţi maghiari, pentrucă ar fi aparat dreptatea şi sacrele interese ale naţiunii noastre. Răposatul meu soţ, *Bisanţiu,* paroh în Densuşlu, fù la anul 1838 despoiat de toată averea şi legat de loitrele carului şi astfel transportat spre a fi împuşcat de cătră patrioţii maghiari, însă provedinţa divină şi dreptele lui fapte l-au eliberat din mânile sceleraţilor. Primgenitul meu fiiu, *Beniamin Densuşianu,* actualmente protopop în Săcarâmb, la anul 1848 împins de ascuţişurile baionetelor patrioţilor maghiari fù transportat în opidul Haţeg, unde i-se preparasera furcile ungureşti, dar dupace i-se constatară umanele sale fapte, pronia divină îl eliberă asemenea. Al doilea fiiu al meu, *George Densuşianu,* paroh în Densuşiu şi asesor consistorial, la 1848 fù acuzat de către un ministru ca agitator prin presa, dar documentând el dreptele sale aserţiuni întru interesul bisericei şi al poporului, fù asemenea eliberat. Al treilea fiiu al meu, *Aron Densuşianu,* advocat în Fagăraş, astazi de cătră patriotismul maghiar încarcerat în Târgul-Murăşului, sufere pentrucă a luptat în interesul dreptăţii şi al naţiunii!

Eu dară apelez la naţiune, nu pentru a-l eliberà, ci pentru *a-l imità.* Căci sunt convinsă, că şi acest fiiu al meu, după dreptele lui fapte, dacă de tribunalul şi patriotismul maghiar nu va fi eliberat, va fi eliberat de acel tribunal sfânt, unde se vor încoronà meritele fiilor acelei naţiuni, care a luptat pentru dreptate şi libertate. Mai am încă al patrulea fiiu, pe *Nicolae Densuşianu,* advocat în Braşov. Şi dacă provedinţa peste mine până în adânci bătrâneţe atâtea tentaţiuni a adus, rog pe părintele ceresc şi pentru el, ca să nu-şi pregete cu orice preţ a suferì pentru naţiune. De l-aş şi vedeà asemenea tratat, apoi să mor. Densuşiu, 30 Octomvrie 1873. *Sofia,* mama Densuşianilor».*)

Urmarea acestui proces a fost trecerea mai multor fruntaşi români din Făgăraş în România.

Extradarea deputatului Becze Antal.

În şedinţa din 15 Noemvrie 1873 deputatul român *Mihail Beşan,* ca raportor al comisiunii de imunitate,

*) Din ziarul *Albina* anul 1873, Nr. 84.

www.dacoromanica.ro

prezintă raportul acestei comisiuni în chestia extradării deputaţilor Becze Antal şi conte Haller Ferencz junior. Se va tipări şi se va pune la ordinea zilei.

In şedinţa din 26 Noemvrie 1873 se prezintă din partea prezidentului rugarea procurorului suprem pentru extradarea deputatului *Vichentie Babeş,* dat în judecată pentru un articol publicat în «*Albina*». Se predă comisiunii de imunitate.

In şedinţa din 3 Decemvrie 1873 deputatul român *Vichentie Babeş* înaintează o rugare a comunei *Deliblata,* pentru a i-se da în proprietate un pământ mocirlos al erarului, şi apoi petiţia de caracter privat al unui fost funcţionar militar din Panciova, cu numele Szokolay Daniel. Se predau comisiunii petiţionare.

Intrându-se în urmă în ordinea de zi, se discută propunerea comisiunii de imunitate, ca deputatul Becze Antal, dat în judecată, să fie extradat. Raportorul comisiei, *Mihail Beşan,* rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Cu privire la propunerea acum cetită a comisiunii de imunitate, să-mi fie permis a preciză în puţine cuvinte principiile călauzătoare, cari au servit comisiunii ca cinosură, cu ocaziunea pertractării.

Comisiunea de imunitate aşa a crezut că-şi împlineşte chemarea mai corect, dacă în chestiile predate ei nu ia rolul de judecător. Prin urmare nu a examinat, dacă există toate dovezile legale, pe baza cărora judecatoria respectivă ar puteà să condamne pe condeputatul nostru Becze. Nu a examinat mai departe dacă făptuirea, care după acte se impută dnului Becze Antal, formează după legile din vigoare întru adevăr crimă, delict, ori transgresiune? N'a examinat în fine nici aceea, că faptuirea aceea oare sub care paragraf al codului penal cade? A le examinà toate acestea, onorată casă, după modesta mea părere nu aparţine dietei, ci e chemarea respectivei judecătorii, şi eu sunt convins, că onorata dietă nici pe departe nu vrea să se amestece în cercul de competenţă a judecătoriei, pentrucă dacă ar dori-o aceasta, ar statuà un foarte periculos caz de precedenţă, s'ar da adecă îndrumare judecătoriilor cu privire la procedura ulterioară, ceeace, după părerea mea, nu ar fi compatibil, nici cu puterea judiţiară, şi nici cu legea despre responzabilitatea şi independenţa judecatorilor.

www.dacoromanica.ro

Deşi însă comisiunea nu a luat asupra sa rolul de judecător, şi-a ţinut de datorinţă să examineze, dacă între faptul amintit în acte şi între condeputatul, a cărui ascultare s'a cerut, există vre-o legătură, ori nu? Adecă, făptuirea aceea prezentată ca acuză, se refere la persoana sa, ori la altă persoană? Şi în privinţa aceasta s'a convins comisiunea de imunitate, că da, făptuirea constatată în acte nu se refere la altă persoană, ci de-adreptul şi excluziv la domnul deputat Becze Antal, pe el îl apasă. A examinat mai departe, dacă judecătoria, care a înaintat petiţie dietei, e competentă ori nu, cu privire la persoana dlui Becze? S'a constatat din acte, că da, e competentă, şi că judecătoria în înţelesul legilor din vigoare a procedat corect, în urma provocării tablei regeşti din Murăş-Oşorheiu. In urmă a examinat comisiunea, că oare nu există aici caz de vexare, ori de urmărire nelegală? In acte nu se găseşte nici un indiciu în privinţa aceasta, nimica din ce s'ar puteà deduce, că ar există cazul vexării ori al urmărirei nelegale. Pentrucă în cazul de faţă numai despre aceea e vorba, că condeputatul Becze Antal să fie ascultat cu privire la faptuirea de înainte de a fi fost ales, pentru a se stabilì adevărul, şi pentruca cursul justiţiei să nu fie întrerupt. Nu poate fi deci vorba de urmărire ilegală, ori de vexare. Şi dupăce sunt convins, că dreptul de imunitate nu poate fi explicat astfel, ca pe baza mandatului de deputat se poată scăpà cineva din mânile justiţiei pedepsitoare, după părerea mea nu e nici un motiv, ca extradarea lui Becze Antal să nu fie acordată, şi ca să nu fie ascultat din partea judecătoriei respective. Recomand spre primire propunerea comisiunei».*)

Deputatul *Boér Antal* face o modificare stilară în propunerea comisiunei, pe care raportorul *Mihail Beşan* într'o scurtă vorbire o primeşte. La votare casa decide în sensul modificării: *Se primeşte,* ca deputatul Becze Antal să fie ascultat, însă nu se extradă.

Raportorul *Mihail Beşan* propune apoi pe scurt, ca extradarea deputatului conte Haller Ferencz junior să nu se încuviinţeze, dupăce la rugare nu sunt alăturate şi actele necesare. Casa decide în acest înţeles.

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Rugarea orașului Sighișoara.

În ședința din 6 Decemvrie 1873 a fost pusă la ordinea zilei o rugare adresată dietei din partea orașului *Sighișoara* și sprijinită de comitatul Zarand și de districtele Neoplanta și Becicherecul-mare, în care se cereà, ca dispozițiunile din art. de lege 44 dela 1868, vătămătoare pentru drepturile cetățenilor nemaghiari din țară, să fie modificate. Orașele Pesta, Gram și Ibașfalău au cerut, ca rugarea aceasta să fie respinsă.

Comisiunea petiționară, prin raportorul ei *Molnár Antal*, propune respingerea petițiunei orașului Sighișoara. Deputatul Carol Fabritius (Sas) face contrapropunerea, ca rugarea să fie dată ministrului de interne, pentru a o luà în considerare.

Se naște discuție. Vorbește deputatul Maximovici Nicolae (Sârb), Makray László, Kostici Lazar (Sârb), apoi deputatul român *Vichentie Babeș*, care spune următoarele:

«Așa cred, că dacă cândva nu a fost corect, apoi în momentul de față e imposibil a fi numit corect tonul, în care a vorbit onoratul domn deputat Makray. Eu, onorată casă, nu-i voiu urmà exemplul. Fac numai observarea, că tocmai în afirmarea aceea a sa, că naționalitățile atacă existența statului maghiar pe cai ascunse, tocmai în această clară declarație, ca lucrul se întâmpla pe cale secretă, și în privința aceasta nu exista dovadă, pentrucă nici nu poate sa existe, tocmai în aceste cuvinte se combate deci afirmarea și temeinicia ei. Eu neg, ca s'ar aflà în patria aceasta deputat național, ori naționalitate, care ar atacà existența statului ungar, fie pe ascuns, fie pe față, pentrucă dacă ar existà, apoi ar existà și dovezile. Atacă ordinațiunile dușmanoase, procedura necorectă, și făcând aceasta, așa cred, că-și fac numai datorința.

Ce se atinge de chestia de pe tapet, eu așa cred, onorată casa, ca orașul Sighișoara, dupăcum sunt informat, cere îndreptarea legii de naționalități din motivul, ca s'a convins, că pe lânga dispozițiunile ei, administrația e foarte greoaie, ba uneori chiar imposibilă. Și motivul e corect, căci m'am convins și eu, că în multe cazuri așa sta lucrul, că pe unele locuri administrația e atât de greoaie în urma aplicării stricte a legii de

www.dacoromanica.ro

naţionalităţi, încât vine aproape întreruptă. Eu aşa cred, onorată casă, că dacă din un astfel de motiv se cere modificarea vre-unei legi, e lucru foarte loial, şi tocmai de aceea, eu nu-mi pot închipuì o propunere mai domoală, mai modestă, decât cea făcută de dl deputat Fabricius. Pentrucă ce conţine propunerea sa? Aceea, să fie recomandată în atenţiunea ministeriului legea de naţionalităţi, adecă chestia aceasta. Ceva mai simplu şi mai nevinovat cred, că nu se poate închipuì. De aceea, rog onorata casă să primească contrapropunerea».*)

Deputatul Irányi Daniel cere să fie cetită petiţiunea. Se ceteşte. Vorbeşte deputatul Iosef Gull, sas, raportorul Horváth Gyula, Kapp Gustav, sas, Ugron Gábor, Wächter Frideric, sas, Ivánka Imre, apoi deputatul român *Alexandru Roman*. A rostit vorbirea următoare:

Onorată camera! Rugarea municipiului Sighişoara e atât de importantă, încât peste ea nu se poate trece cu uşurătatea, cu care trece comisiunea petiţionară. E o întorsătură curioasă a sorţii, că tocmai de acolo vine plângerea, din partea acelora, cari până acuma au fost favoriţii statului maghiar, ai naţiunei maghiare, şi aşa zicând aliaţii ei privilegiaţi, secole de-arândul. (Sa auzim!) Iar plângerea e expresiunea aceleiaş amărăciuni şi dureri, pe care ar puteà-o ridicà cu ţoţ dreptul şi Românii aflători în majoritate în toate municipiile de dincolo de piatra craiului în contra Saşilor, pentrucă aceştia fac acelaş lucru cu Românii, pentru care ei se plâng acuma în contra ministeriului. Zic deci, că aceasta e o curioasa întorsătură a sorţii, şi dacă ar puteà fi vorba despre aceea, să caut motiv de a mă bucurà de paguba cuiva, ori daca simţul de bucurie pentru paguba cuiva ar ocupà un loc cât de mic în inima mea, eu m'aş bucurà acum, ca mâna sorţii, nemesa i-a ajuns şi pe ei, pentrucă tradiţia lăţită printre Români susţine în Ardeal, că blastămata de Unio trium nationum», aceasta alianţa legată pentru asuprirea Românilor, s'a facut la secretele instigaţiuni ale Saşilor. Ei au înduplecat naţiunea maghiară să lege cu ei această alianţă.

Dar în sufletul meu nu are loc nici răsbunarea, nici bucuria de paguba cuiva. Eu ţin în vedere numai dreptatea, atunci, când sprijinesc cele spuse de dl deputat. Dar la cele accentuate

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

aici, vreau să fac unele observări. Aşa a spus mult onoratul domn ministru de interne, că afirmarea din petiţiune, cumcă legea de naţionalităţi nu ar fi fost executată, e adevărată numai în mică privinţă, căci în mare parte s'a executat. Aceasta e o părere foarte individuală, mă rog. Intocmai precum a afirmat aceasta dl ministru, pot să afirm şi eu contrarul, mai ales după cele întâmplate în districtul Fagăraşului, comitatul Zarandului şi districtul Năsăudului. Imi va concede onorata casă, ca eu să consider jalbele cari se cuprind în petiţiune de importante şi să declar şi aceea, ca dacă vin astfel de jalbe referitoare la vătămarea legilor, să nu le delăturăm cu uşurinţă, ci, mai ales în cazul de faţă, să se dee ministrului spre studiare şi raportare. Şi de aceea nu pot înţelege, cum comisiunea petiţionară poate propune într'o chestie atât de serioasă simpla respingere, ştiind bine, că naţionalităţile formeaza în ţară factori de mare importanţă, cari nu pot fi ignoraţi. Dar şi mai curios îmi pare, când într'un ton atât de lăudăros se spune în casa aceasta, ca naţionalităţile nu pot fi luate atât de mult în socotinţă, după ce patria aceasta e a naţiunei maghiare!

Sunt convins, că onoratul domn deputat, când a afirmat aceasta, nu în mod lateral şi fără scop a aruncat ideea. Dar nici nu poate reclamă pentru sine inventarea acestei idei, pentrucă e numai ehoul ideei pe care a spus-o dejà în dietă un deputat cu poziţie însemnată, care aspirează şi la un scaun ministerial.

Dacă se întâmplă astfel de lucruri, onorată casă, apoi avem prospecte, că mâne-poimâne agitatorii naţionalişti nu mai trebue căutaţi în sinul singuraticelor naţionalitaţi, ci pe băncile cele roşii (scaunele ministeriale). Când a fost vorba despre aducerea legii de naţionalităţi, eu, onorată casă, cu ocaziunea discuţiei generale spusesem, că legea aceasta e numai fantasmagorie politică, şi că ea nu mulţămeşte pe nime. Afirmarea a fost întarita din partea urmaşilor, din partea timpului trecut de atunci, şi din partea împrejurării, că nu s'a satisfăcut nici cunoscutei teze referitoare la respectarea legilor «patere legem, quam fecisti ipse», iar afară de aceasta, prin legi aduse de atunci încoace, s'au făcut dejà până acuma spărturi în legea referitoare la egalitatea de drept a naţionalităţilor.

Dar dupace de astadată nu e vorba de crearea legii de naţionalităţi, nu vreau nici să lungesc, nici să înveninez dis-

www.dacoromanica.ro

cuţia asupra acestei petiţiuni, ci în contra propunerei făcute, ca rugarea să fie predată ministrului de interne pentru a o luà în considerare, înaintez altă propunere, de înţelesul, ca petiţiunea «să se predee ministrului de interne spre studiare şi raportare». Rog onorata casă să binevoiască a primì contrapropunerea mea, cu atât mai vârtos, că foarte multe rugări, de importanţă cu mult mai mică decât aceasta, au fost predate ministrului de interne spre studiare şi raportare, şi de altă parte eu nici nu ştiu de ce nu s'ar puteà primì, dupăce prin aceasta ar puteà fi liniştiţi, nu numai respectivii petenţi, ci şi diferitele naţionalităţi din ţară».*)

La votare casa primeşte propunerea comisiunii petiţionare, iar propunerile celelalte cad.

Trei petiţiuni, o propunere.

Se mai pun la ordinea zilei alte petiţiuni, cu privire la cari comisiunea petiţionară face o singură propunere. Vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Onorată casă! Nu vreau să vorbesc în meritul cauzei, ci numai cu privire la ordinea discuţiei. Bìnevoiască onorata casă a se convinge, că aici sunt trei petiţiuni, de cuprins separat, independent şi de natură specială, faţă cu cari ni-se propune aceeaş părere. Comisiunea petiţionară poate să aducă cu privire la fiecare petiţiune aceeaş părere şi propunere. Dar aşa cred, că trei petiţiuni de natură diferită, dintre cari una vorbeşte despre întrebuinţarea limbei române, alta despre sigilele cu inscripţie românească, şi a treia a fost dată din partea unui municipiu cu totul separat şi cu totul în altă chestie, nu pot fi discutate deodată într'una, şi aceasta e şi în contra regulamentului. De aceea rog onorata casă, să binevoiască a desbate în ordine petiţiunile, una după alta, ţinând discuţie separată asupra fiecăreia».**)

Prezidentul constată, că fiecare deputat e în drept să vorbească la oricare din cele trei petiţii, cu privire la cari comisiunea are o singură propunere, egală pentru

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

toate trei. Vorbeşte apoi deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Îmi pare foarte rău, că trebue să vorbesc casei când se află într'o dispoziţie atât de nefavorabilă. Dar totuş sunt dator să vorbesc, pentrucă chestia de pe tapet e atât de importantă, încât nu poate fi desconsiderată prin tăcere. Asigur însă onorata casă, că nu voiu întrà în recriminări în nici o privinţă, ci declar numai pe scurt, că nu pot să primesc propunerea comisiunii petiţionare şi nu pot consimţì cu ea. Pentrucă dacă am primì-o, atunci nu numai că am întoarce în ţiţini o lege foarte însemnată, adusă pentru liniştirea unei părţi mari din poporaţiunea ţării, dar am creà şi un precedent foarte primejdios, întrucât adecă am atribuì guvernului un drept pe care-l are numai legislatura, dreptul de a interpretà legea.

Rugarea aceasta, onorată casă, e lupta legală a unui municipiu purtată în contra omnipotenţei ministeriale, pentru respectarea legilor. Şi dela noi depinde, să arătăm lumii, că oare la noi legea e deopotrivă sfântă, în sus şi în jos? Pentrucă noi formăm ultimul for competent să decidă în chestia aceasta.

Chestia e foarte însemnată şi merită discuţia cea mai serioasă, pentrucă hotărîrea ce se va aduce va servì de cinosură în toate cazurile egale, şi va fi acomodată să provoace, ori mulţămirea, ori amărăciunea foarte multor cetăţeni ai patriei. Mărturisesc, că nu-mi place să vad adusă necontenit în faţa casei chestia de naţionalităţi, şi eu vorbesc în chestia aceasta numai când sunt silit să vorbesc. Dar aşa văd, că mult onoratul guvern află plăcere în ea, şi necontenit îi provoacă discutarea. Chestia aceasta n'au adus-o naţionalităţile, onorată casă, în casă, ci deadreptul de sus a fost provocată. Trei petiţiuni urmează aici una după alta, şi toate au fost provocate din partea dlui ministru. Dintre ele cea mai importantă e rugarea comitatului Zarand, în privinţa întrebuinţării limbei române, şi eu cred, că dacă ne apropiem de ea «sine ira et studio», onorata casă cu mine împreună va da dreptate petenţilor şi va reprobà procedura ministrului. Starea lucrului e următoarea:

Comitatul Zarandului, folosindu-se de dreptul dat din partea legii, a introdus limba română, a întrebuinţat-o aşa cum permite legea, ca limbă de consultare şi de manipulare pentru funcţionarii, cari nu ştiu ungureşte. Aşa a mers lucrul de când a încetat absolutismul, până în zilele mai noue. De o bucată de

www.dacoromanica.ro

vreme însa multora nu le place aşa, iar comitele suprem de nou numit, voind să-şi câştige ceva merite, a provocat pe vicecomitele comitatului să-i facă raport, ca limba română întrucât e introdusă în comitat, şi vicecomitele a raspuns la provocare cu raportul, că dela anul 1861 limba română e introdusă ca limbă de consultare, şi întrucât permite legea şi ca limbă de manipulare, dar în sus şi în afară s'a întrebuinţat totdeauna limba maghiară.

Ca limbă de manipulare a trebuit să fie întrebuinţată mai ales pentru aceea, pentrucă o mare parte dintre funcţionari nu vorbesc decât româneşte. Dar de altă parte pentru aceea, pentrucă cea mai mare parte din dispoziţiunile comitatului se adresează comunelor, şi foarte des bisericilor, cari în înţelesul legii, alegându-şi limba română de limbă a lor proprie, pot să pretindă cu tot dreptul să primească în aceeaş limbă scrisorile cari li-se împartăşesc, şi astfel tocmai administraţia prompta, accentuata atât de mult pretinde, ca în privinţa aceasta limba de manipulare să fie cea română, dupăce funcţionarii din afară nu ar fi în stare, şi nici de timp nu ar dispune, ca să traducă în româneşte ordinaţiuni scrise în limba maghiară, şi nici translatori nu ar puteà aplicà, fiind salarul lor abià de 200—300 fl.

Despre aceasta comitele suprem a făcut raport ministrului. N'am vazut raportul, dar judec din urmări, că a fost nefavorabil pentru întrebuinţarea legală a limbei române, ceeace a avut de urmare, că ministrul de interne a scris comitatului, dându-i îndrumare, ca în 30 de zile să elimineze limba de manipulare română şi să întrebuinţeze excluziv limba maghiară, pentrucă după parerea sa, §-ul 5 din art. de lege 44 dela 1868, care permite numai în mod excepţional, ca acolo, unde funcţionarul municipal are greutaţi cu privire la întrebuinţarea limbei statului să poata folosì vre-una din limbile protocolare, a fost numai dispoziţie de tranziţie! Vicecomitele a înaintat reprezentaţiune, în înţelesul legii, ministrului de interne, rugându-l, ca din motivele expuse să rămână uzul legal de până acuma, declarând şi aceea, că favorurile din paragrafii articolului de lege 44 dela 1868 nu pot fi considerate ca dispoziţiuni tranzitorii, pentrucă aşa ceva nu e spus şi nu se cuprinde în lege.

Ministrul de interne a scris de nou comitatului, că îşi menţine ordinaţiunea de mai nainte, şi ordonează neamânata ei executare. Ordonându-se efectuirea, s'a convocat adunarea muni-

www.dacoromanica.ro

cipală, în care luându-se în desbatere rescriptul ministerial, în firul pertractării s'a aprobat procedura vicecomitelui şi s'a decis, să fie rugat ministrul de interne prin o reprezentaţiune, să menţină uzul legal de până acì. Domnul ministru, aşa se vede, că singur a aşteptat ceva scenă viforoasă cu ocaziunea pertractării, dar s'a înşelat, pentrucă în raportul său recunoaşte, că comitatul a pertractat cu calmitate rescriptul său, dar cu toate acestea zice, că nu se simte îndreptăţit să modifice ordinaţiunea de mai naînte. In contra acestei dispoziţiuni reprezentanţa comitatului se adresează aici, în înţelesul legii, şi ne roagă să ne pronunţăm, cine are dreptate după lege, ministrul ori municipiul? Cine stă pe bazele legii? Domnul ministru recunoaşte şi în ultimul său rescript, că sunt câţiva funcţionari în comitat, cari nu posed limba statului. Dar aceasta nu poate fi luată în socotinţă, dupăce §-ul 5 conţine numai dispoziţiuni tranzitorii.

Mă văd silit să cetesc textul legii, pentruca să vedem, este în ea vre-o dispoziţie tranzitorie ori nu? Paragraful 5 sună astfel: «Pe terenul administrării interne funcţionarii municipali folosesc limba oficioasă a statului. Dar întrucât pentru unul ori altul dintre municipii, ori dintre funcţionari, ar fi aceasta o greutate practică, respectivii funcţionari pot folosì în mod excepţional oricare din limbile protocolare ale municipiului lor. Totdeauna însă, când supraveghiarea de stat ori consideraţiunì administrative o cer aceasta, rapoartele lor şi actele au să fie înaintate şi în limba oficioasă a statului». Comitatul Zarandului nu a făcut mai mult decât atâta. S'a folosit de excepţiunea acordată din partea legii şi funcţionarii, cari nu posed limba maghiară, folosesc în jos limba română, în sus însă toate merg ungureşte. Repet deci, comitatul ni se adresează nouă, ca să aducem sentenţă, are ministrul dreptate când spune, că în §-ul 5 se cuprinde dispoziţie transitorie? Pentrucă dacă există dispoziţia aceasta, apoi dl ministru are dreptate. În caz contrar însă noi trebue să protestăm în contra oricărei restălmăciri a legii şi sa pretindem, ca ministrul să o execute cu dreptate şi fără nici o părtinire. Asta nu e vre-o cerere contrară legii din partea comitatului Zarand, pentrucă aceasta poate să o ceară fiecare cetăţean de stat.

Ştiu prea bine, şi cu părere de rău am experiat, că sunt unii, cari închid ochii în faţa faptelor şi cred că fac act de patriotism, dacă văzând undeva vre-o mişcare naţionalistă, chiar

www.dacoromanica.ro

şi bazată în lege, o declară mai ales prin foi de nepatriotică şi provoacă guvernul să procedeze cu toata asprimea în contra naţionalităţilor. Cunosc nu un singur caz, când domnul ministru, sedus, a dispus astfel, şi în cele din urmă a rămas compromis şi a trebuit să se retragă. Dar chemarea noastră nu aceasta e! Noi avem chemarea să susţinem şi să consolidăm bunaînţelegere între toţi cetăţenii patriei. Bunaînţelegere poate fi însă numai atunci, când nu numai nu împedecăm, dar dăm ajutor chiar, ca fiecare cetăţean, fiecare naţionalitate să se bucure de drepturile garantate în lege, şi grijim, ca legile acestea să fie executate în mod conştienţios. Iar dacă facem contrarul, nu promovăm bunaînţelegere, ci nutrim numai neînţelegerea. Din acest motiv îmi iau voe să înaintez o contrapropunere, care nu conţine alta, decât ce dispune legea. Propunerea sună astfel: «Dupăce §-ul 5 din art. de lege 44 dela 1868 nu conţine dispoziţii tranzitorii, se îndrumă ministrul de interne, ca să menţină folosirea legală a limbilor naţionalităţilor nemaghiare». Rog să fie primită contrapropunerea mea».*)

Vorbeşte ministrul de interne, contele *Szapáry Gyula,* apoi deputatul român *George Pop de Băseşti.*

A rostit vorbirea următoare:

«Nu aparţin acelora, cari cu vorbirile lor reclamă prea des atenţiunea onoratei case. Ca gregar simplu ţin, că e mai corect să fac pe privitorul şi învăţăcelul şi să las terenul parlamentar de luptă conmembrilor încărunţiţi în experienţe şi merite, fără a reclamă şi pentru mine timpul casei prin luarea prea deasă a cuvântului. Dacă totuş vorbesc de astadată, o fac pentru aceea, pentrucă sunt convins, că poziţia mea de deputat aşa-mi porunceşte. E mare numărul chestiunilor, cari îşi aşteaptă rezolvarea în ţară, e imens de mare numarul intereselor, cari aşteaptă în ţară aplanarea din partea dietei. Eu, din partea mea, onorată casă, atât în vieaţa privată, cât şi în vieaţa publică, dacă îmi este permis să spun aşa, pe terenul politic, totdeauna m'am nizuit în cercul meu de competenţă să aplanez interesele, şi nu pot să neg, onorată dietă, că nu mi-ar fi succes lucrul în cercul meu modest. Mi-a succes prin procedura mea dreaptă şi sinceră să câştig încrederea compatrioţilor maghiari şi români, şi eu mi-am dat silinţă la toate ocaziunile să mă revanjez.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

O astfel de chestie a fost, între altele, în Ungaria şi chestia de naţionalităţi, pe care legislaţiunea s'a nizuit a o deslegà prin articolul de lege 44 dela 1868, faţă de proiectul de lege liberal al lui Nyáry Pál de fericită aducere aminte, şi cu toate că citatul articol de lege, în loc sa reguleze drepturile naţionalităţilor, stabileşte prerogativele naţiunii şi ale limbei maghiare, totuş e lege sancţionata pentru noi, pe care ar trebuì să o respectăm.

Nu pot să uit, onorată casă, că atunci, când comitatul Zarandului a ridicat plânsoare, pe baza §-lui 27 din legea dela 1868, ca municipiu în preponderanţa de limbă română, pentrucă nu i-s'a dat un comite suprem de naţionalitate româna, nu pot să uit, zic, declaraţia facuta de deputatul Péchy Tamás, că e greu a se face deosebire, care e Ungur, care e Român, dupăce nu exista decât cetaţeni maghiari. Dar faptele nu sunt pe lânga D-ta, ci în contra D-tale! Binevoiţi a luà dearândul ministeriile, şi abià se vor găsì între funcţionarii aplicaţi şi de cei de naţionalitate nemaghiara. Pofteşte şi ia în privire acum de curând organizatul corp judecătoresc şi vei aflà, că nici aici nu sunt aplicaţi decât numai 3% din cei de altă naţionalitate. Ce arată aceasta? Nimic alta, decât ca domnii ministri prea ştiu să facă deosebire de naţionalitate. Dar şi aceia cari sunt aplicaţi, toţi, ori în mare parte, sunt siliţi să-şi denege naţionalitatea.

Dealtcum, onorată casă, eu mă bucur totdeauna, când într'o privinţa văd progres, toleranţa în casa aceasta, faţă de desbaterile nervoase de până acuma, cum au fost cele din zilele trecute. Atunci, anume, din stânga de mijloc, în urma vorbirei lui Miletici, s'au adus gratulări partidului patruzecişioptist, dar dl deputat Csanády, din partea partidului patruzecişioptist, a protestat cu multă animozitate, că noi, deputaţii naţionalişti, am aparţineà partidului patruzecişioptist, şi mai că nu ne-au aruncat pe fereastră din casă. Constat aceasta cu durere patriotică şi las în grija casei, că oare în interesul patriei corect au procedat, corecta le-a fost purtarea? Eu răspund cu zicatoarea veche, dar adevărată şi astăzi, cu latinescul: «Donec erit felix, multos numerabis amicos. Tempora si fuerint nubila, solus eris».

Încă o observare pe care nu o pot lăsà neamintită. Imi ţin de datorinţă de deputat a respinge serios declaraţia dnului deputat Makray, că naţionalităţile nemaghiare atacă pe ascuns statul maghiar. Intreb pe domnul deputat, nu tocmai contrarul

www.dacoromanica.ro

o dovedeşte faptul, că onoratul domn deputat are loc aici pe băncile de deputaţi, ca ales într'un cerc în care Românii sunt în mare majoritate?

Imi pare rău, că nu e prezent în casă, căci i-am fost dator cu răspunsul acesta. Declaraţia domnului deputat peste tot nu stă în consonanţă cu promisiunile făcute alegătorilor de naţionalitate nemaghiară cu ocaziunea alegerii, că va nizuì, ca chestia de naţionalitate să fie rezolvată aşa, ca naţionalităţile să fie împărtăşite de toate bunurile, cari se unesc cu integritatea patriei. Şi noi nici nu cerem alta. Facem experienţa însă, că acei domni deputaţi, cari au făcut promisiuni alegătorilor lor, acum tac simplu când e vorba de gravaminele naţionalităţilor. De câteori fac municipiile naţionaliste reprezentaţiuni către guvern, ori către dietă, acestea totdeauna se rezolvează, fie acolo, fie aici, în mod contrar dorinţelor naţionalităţilor. După acestea, faţă de parerea comisiunii petiţionare, sprijinesc contrapropunerea stimatului meu condeputat *Parteniu Cosma*».*)

Vorbeşte *Irányi Daniel*, apoi deputatul român *Vichentie Babeş*. A rostit vorbirea următoare:

«Cer cuvântul! (Să votăm!) Onorată casa! Aşa cred, că despre toate am vorbit, numai despre chestia de pe tapet nu. (Ilaritate). Intrebarea e următoarea: Cine a provocat discuţia? (Nu asta e întrebarea!) Bine, nu asta e. Intrebarea e deci, că avut-a drept ministrul de interne să dee legii, respective §-lui 5 din art. de lege 44 dela 1868 o astfel de interpretare, că e numai dispoziţie transitorie, că e de natură transitorie? De aici s'a născut întregul proces, şi aceasta trebue să o deslegăm, după părerea mea cel puţin, căci altcum ne sinamăgim.

In §-ul citat se spune clar, că în mod excepţional se concede funcţionarilor, cari nu posed limba maghiară, ca să funcţioneze în limba protocolară a municipiului. Domnul ministru de interne a oprit simplu aceasta, spunând că dispoziţia aceasta a fost numai transitorie. Dar aceasta nu se afla în paragraf.

Ce vrem deci? Nimic alta, decât să se decreteze, ca onoratul domn ministru de interne n'a avut dreptul sa dee altă explicare textului clar al legii. Intrebuinţarea limbei în comitatele din cari a venit plângerea nu e de azi, de ieri, ci mai de mult. Intrebarea e deci aceea, de ce să sgândărim, de ce să îm-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

pedecăm? Se spune, că ar fi declarat comitele suprem, sau nu ştiu cine, înaintea guvernului, că cutare şi cutare funcţionar ştie ungureşte. Aşa cred, că nime nu e atât de competent să judece, dacă ştie cineva vre-o limbă, decât respectivul însuş. Inzadar a-şi spune eu, că ştiu englezeşte, ori franţuzeşte, pentrucă totuş nu aş fi în stare să vorbesc în aceste limbi, dacă nu le cunosc. Aşa cred, că ne aflăm în faţa unei chestii principiare. Poate guvernul să dee legii altă explicare, contrară conţinutului ei clar? Aşa cred, că e o interpretare necompetentă, şi cred, că dnul ministru s'a amestecat în timpul cel mai rău în treaba aceasta, cu scopul de a violà legea. De aceea, eu, onorată casă, aşa cred, ca prin acceptarea contrapropunerii nu se aduce prejudiţiu, nici statului ungar, nici legii, fiindcă alta nu se spune în ea, decât că în lege nu se cuprinde cuvântul «*transiţie*», deci se îndrumă domnul ministru să menţină uzul legal de până acuma. E stricacios aceasta? Nu a fost şi până acuma stat maghiar statul maghiar, cu toatecă câţiva funcţionari, cari nu ştiu ungureşte, au funcţionat în limba lor proprie? Nu înţeleg deci, de ce ne legăm de lucruri de acestea. Nu e spre paguba nimănui dacă se recunoaşte, că s'a dat legii o explicare, care nu se cuprinde în ea. Susţin deci contrapropunerea, şi rog onorata casă să o primească».*)

Vorbeşte ministrul de interne, contele *Szapáry Gyula*, apoi casa primeşte propunerea comisiunei petiţionare, că *dispoziţia ministrului e bazată în lege*, iar contrapropunerea deputatului *Parteniu Cosma* se respinge.

Se discută a doua reprezentaţiune a comitatului Zarand, în chestia folosirei sigilelor cu inscripţii româneşti. Vorbeşte întâi deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Aşa mi-se pare, că comisiunea centrală din greşală spune, că se cere întrebuinţarea sigilelor cu inscripţii româneşti, pentrucă dupăcum sunt eu informat, în petiţie nu despre aceasta e vorba, ci despre aceea, ca să poată fi folosit un sigil vechiu cu inscripţie latină».

Se naşte discuţie, dacă poate fi deschisă discuţie nouă, dupăce discuţia de mai înainte a fost purtată cu

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

privire la toate petiţiunile cele trei pentru cari comisiunea are o singură propunere. *Vichentie Babeş* continuă:

«Aşa am înţeles, că onoratul domn prezident a declarat limpede, că votarea se va face separat pentru fiecare petiţiune. (Voci: Votarea, dar nu discutarea!) Eu aşa cred, că e greşală la mijloc. Pentrucă cu toatecă e adevarat, că comisiunea petiţionară a făcut într'una propunerea pentru toate trei rugările, din partea noastră s'a cerut numai decât, la începutul desbaterilor, ca cele trei petiţiuni să fie discutate separat, (Voci: nu se poate!) dupăce în ele e vorba de trei lucruri deosebite, şi noi avem trei contrapropuneri separate. Iar dacă binevoiţi a dispune, voiu ceti notele stenografilor, din cari vă puteţi convinge, că până acuma am discutat numai asupra unei petiţiuni».*)

Vorbeşte *prezidentul*, constatând că de fapt la votare a pus numai una dintre petiţiuni, dar constată şi aceea, că unii dintre deputaţi au vorbit la toate trei petiţiunile. Ia apoi cuvântul deputatul român *Dr Iosif Hodoşiu* şi vorbeşte următoarele:

«Onorata casă! Aşa ştiu, că nici un deputat nu a vorbit despre sigile, şi nici unul nu a vorbit în chestia rugării comitatului Făgăraş. Fiecare deputat, care s'a pronunţat, a întrat numai în meritul primei petiţiuni, anume, a vorbit despre întrebuinţarea limbei române. Prin urmare, petiţiunile, asupra cărora nu s'a pronunţat nime, nu pot fi supuse votarii fără desbatere nouă. E adevărat, că propunerea comisiunei petiţionare se extinde asupra tuturor petiţiunilor, trei la număr, dar s'a accentuat din capul locului, că conţin trei obiecte deosebite, prin urmare e corect, ca acuma să fie pusă în discuţie a doua rugare, cea referitoare la sigile».**)

Discuţia se admite şi vorbeşte la obiect deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Se poate, ca de aceea sunt între noi unii, cari pentru aceea se împotrivesc să mă asculte, pentruca se tem, că voiu atinge chestia de naţionalităţi. Nu o fac aceasta. Din contră, vreau să constat la chestia aceasta, ca aici tocmai

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

aceea e rugarea comitatului, că onoratul guvern vreà să facă chestie națională și din aceea ce nu e. Starea lucrului e aceea, că inscripția sigilului comitatului Zarand de 140 de ani e latină și sigilul acesta a fost întrebuințat până acuma în mod neconturbat. Iar acum, nu știu din ce motiv, onoratul guvern a poruncit comitatului să întrebuințeze alt sigil, pentrucă pe acesta îl oprește. (Aprobari). Se poate, că după părerea Dvoastre e corecta procedura aceasta. După a mea părere însă nu, și de aceea va rog să-mi ascultați contrapropunerea. (Voci: Să abstai!) Scuzați, dar nu abstau, pentrucă am dreptul sa-mi spun contrapropunerea. Dacă ar există lege clară, s'ar fi provocat la ea guvernul, și s'ar fi provocat și comisiunea petiționară. Deci dispoziția, cu privire la sigil, e un drept numai al municipiului.

Guvernul se provoacă la legea de naționalități, anume, la dreptul limbei maghiare și afirmă, că are dreptul să dispună. Eu însa zic, ca acesta e un drept autonom, adecă dreptul municipiilor, și așa cred, că întregul trecut e pe partea mea.

Eu, onorată casă, așa țin, că ori cum am definià autonomia municipiilor, dreptul acela nu poate să-l denege nime, că municipiul poate decide cu privire la sigilul său chiar și dacă nu există lege apriata în privința aceasta. Dar se face vorbă doară în §-ul 61 al legii municipale, unde cu privire la sigilele autorităților se spun următoarele: «Sigilul autorităților cercuale se stabilește totdeauna din partea municipiilor». Eu deci nu aflu motiv, de ce să nu aiba municipiile dreptul, și de ce ar puteà să le fie denegat dreptul, de a dispune cu privire la sigilul propriu, dupace celelalte municipii au acest drept? Eu cel puțin așa cred, ca ideea centralizării și direcția ei nu trebue dusa pâna acolo, ca sa se denege municipiilor acest drept. Tocmai de aceea rog onorata casă, ca chestia aceasta principiară să binevoiasca a o rezolvà cel puțin fără violarea dreptului istoric de până acuma. Contrapropunerea mea e următoarea: «Dispunerea în jurul sigilelor municipale aparținând cercului de drept al autonomiei municipale» (Voci: Ba nu aparține!) ... eu cred, că până nu poate fi invocată legea în contra mea, eu pot sa ramân pe lângă parerea mea (Sgomot).... «să îndrumă ministrul de interne, ca să mențină uzul legal de pâna acuma». (Sa votăm!)*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbeşte Csernátony Lajos pentru propunerea comisiunii, de a se decretà de *legală* dispoziţia ministrului de interne, apoi vorbeşte deputatul român *Dr. Iosif Hodoşiu*, cu privire la a treia petiţiune, a districtului Făgăraş. A rostit vorbirea următoare:

«Onorată casa! Voiu vorbì foarte pe scurt, pentrucă văd, că onorata casă şi-a perdut pacienţa, căci de altcum, spre lămurirea lucrului, rugam pe raportorul comisiunei petiţionare, ca să cetească întreaga reprezentaţiune, înaintată sub numarul 86 şi alăturată la acte sub 2, dupace în ea se spune, şi adeca pe baza datelor istorice, cum sta chestia cu sigilele. E adevarat, că insigniile ţarii, steagul şi sigilul, trebue sa poarte pajura şi inscripţia ţării. Dar binevoiţi a-mi concede, ca municipiile au dreptul sa-şi stabilească sigilele, pajurile şi inscripţiile, cu condiţiunea, ca guvernul să-şi dee aprobarea. Comitatul Zarand are un sigil cu inscripţie latină, pe care l-a avut comitatul dela 1712 până la 1873. La 1873 nu ştiu care referent al ministerului de interne a căpatat pofta de a ordonà, ca sigilul acesta să fie nimicit. (Voci: Corect!) Corect, după părerea Dvoastre. După părerea mea nu e corect! Aceasta aparţine cercului de drept autonom al municipiului, dupace §-ul, daca-mi aduc bine aminte, 61 din legea despre organizarea municipiilor spune, ca municipiile au sa determine sigilele pretorilor, cu numirea cercurilor. Iar altă lege referitoare la sigilul municipiului nu este.

Cu privire la aceea ce a spus domnul deputat Csernátony, că au fost sigile muscaleşti (Csernátony: Am spus, că puteau sa fie!), observ numai atâta, ca Românii nu au adus Muscalii în ţară, şi nici nu-i vor aduce. Sprijinesc deci contrapropunerea condeputatului meu *Babeş*.

Şi acum fie-mi permis să-mi spun părerea cu ocaziunea aceasta şi asupra chestiei a treia. Ministeriul astfel explică §-ul 5 din art. de lege 44 dela 1868, că e numai dispoziţie transitorie. Eu nu acceptez explicarea, pentrucă dispoziţiile transitorii legea le înşiră totdeauna în paragraf special. Am mai auzit apoi spunându-se, că se înveţe ungureşte. Dar în privinţa aceasta trebue să se iee în considerare, ca funcţionarii municipali nu sunt aleşi pe viaţă, ci tot la şase ani municipiul are dreptul să-şi aleagă funcţionari noi, cari nu cunosc perfect limba statului. Daca a fost numai dispoziţie transitorie, luată la 1868, de ce a fost aplicata până acuma? In urmarea acestora, dupace eu

www.dacoromanica.ro

susţin, că dispoziţia ministeriului cu privire la rugarea districtului Făgăraş e contrară legii, am onoare a face o contrapropunere.

E urmatoarea: «Paragraful 5 din art. de lege 44 dela 1868 a decretat, că funcţionarii, cari nu posed limba statului, pot sa folosească oricare din limbile protocolare ale municipiului lor, prin urmare să îndrumă ministrul de interne să respecteze cu stricteţă această dispoziţie a legii».*)

Casa primeşte propunerea comisiunei petiţionare, atât cu privire la rugarea comitatului Zarand în chestia sigilului, cât şi cu privire la petiţiunea districtului Făgăraş, referitoare la întrebuinţarea limbei române.

Fondul de pensiune al învăţătorilor.

Şedinţa din 13 Decemvrie 1873. La ordinea zilei e rugarea învăţătorilor în chestia fondului de pensiune. Vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Onorată casa! Imi iau voe să recomand atenţiunei onoratei case o modificare la rugarea aceasta. Cu ocaziunea desbaterii budgetului anului 1873, îşi va aduce aminte onorata casă, s'au spus foarte multe în chestia reviziunii legii instrucţiunii publice. In urma acestora dl ministru de culte şi instrucţiune publică a binevoit a face declaraţie în faţa casei, că recunoaşte importanţa reviziunei, dar tocmai pentru aceea, pentrucă ţine reviziunea legii de atât de importantă, nu vreà să se decidă în mod unilateral chestia, simţindu-şi responsabilitatea proprie, şi nu vreà să se pronunţe înainte de a fi ţinut consultare cu specialiştii şi cu respectivii interesaţi, iar amăsurat rezultatului se va pronunţà la timpul său în faţa onoratei case.

Eu, onorată casă, nu trag la îndoială pe nici un moment, că domnul ministru de instrucţiune publică nu ar fi fost activ în chestia aceasta. Dar mă tem, că prin alte afaceri de interes mai puţin însemnat se va fi zădărnicit eşirea la suprafaţă a acestei chestii foarte importante. Cumcă chestia e urgentă, onorată casa, o dovedeşte faptul, că respectivele reuniuni învăţătoreşti în continuu petiţionează la dietă. De aceea, recomand onoratei case urmatoarea mea modificare (ceteşte): «Se predă ministrului

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

de instrucţiune publică, cu îndrumarea, că să studieze chestia amasurat necesităţii reviziunii articolului de lege 38 dela 1868, sa se pronunţe în privinţa aceasta cât mai curând în faţa casei, şi proiectul de lege referitor la modificarile necesare să-l prezinte înca în sesiunea actuala».*)

Casa primeşte propunerea comisiunii petiţionare, ca rugarea să fie predată ministrului de instrucţiune publică. Modificarea deputatului *Demetriu Bonciu* se respinge.

Interpelarea deputatului Parteniu Cosma.

În şedinţa din 18 Decemvrie 1873 deputatul român *Parteniu Cosma* adresează ministrului de justiţie următoarea interpelare:

Onorata casa! Am intenţiunea sa adresez o interpelare onoratului domn ministru de justiţie.

E principiu de drept acceptat în general, ca nime nu se poate scuză cu aceea, ca nu cunoaşte legea. Aceasta însă nu pentru aceea se respecteaza în fiecare stat civilizat, pentrucă ar constituî vre-o dreptate prea naturală, ci din necesitate, pentrucă alt expedient nu exista, ca legea să primească obligativitate generală şi sa poată fi executata. Fiecare guvern se sileşte însă a face cu putinţa cunoaşterea legilor, prin aceea, că le publică în modul cel mai perfect şi mai extins, dând prin aceasta ocaziune fiecărui cetăţean, fiecarui om, ca dacă vrea, sa cunoască legea. Dacă acum cineva nu vrea sa uzeze de acest drept al sau, neştiinţa poate să şi-o atribue numai sie-şi, şi la acesta cu dreptul se poate aplică apoi principiul, că nime nu se poate apară cu necunoaşterea legii.

În ţara noastra încă şi guvernul absolutistic a pus mare greutate pe împrejurarea aceasta, şi şi-a împlinit datorinţa în privinţa aceasta, dupace ştim, ca nu numai legile, ci şi cele mai neînsemnate ordinaţiuni au aparut, cu ocaziunea publicării, în foaia guvernului, în toate limbile naţionalităţilor existente în patria aceasta. Dar acuma, durere, stăm cu mult mai îndarat decât sub absolutism, pentruca acuma Românul de exemplu de câţiva ani nu mai poate ceti legi peste tot în limba sa materna, iar ordinaţiuni ministeriale numai atunci, când i-se cere averea şi

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

sângele. Provocările de a plăti darea şi de a merge la recrutare le poate cetî fiecare om în limba sa maternă, cu litere uriaşe, alta însă nimica. De dragul adevărului trebue să declar, că motivul nu zace în forma guvernării constituţionale şi nici în legislatură însaş, ci trebue căutat numai în, nu ştiu cum să-i spun mai pe domol, neputinţa guvernului chemat să execute legile.

Legislaţiunea şi-a împlinit datorinţa în privinţa aceasta încă înainte de a fi fost lege de naţionalităţi, pentrucă articolul de lege III dela 1868, despre publicarea legilor, spune în §-ul 8 următoarele (ceteşte):

«Ministeriul se va îngriji, ca dupa publicarea fiecărei legi, numai decât ea să se aducă la cunoştinţă publică în traducere autentică în toate limbile usuate în ţarile coroanei ungare, şi să fie trimisă respectivelor municipii». Mai târziu, în articolul de lege 44 din acelaş an s'a spus în §-ul 1, că (ceteşte): «Legile se fac în limba maghiară, sunt însă a se edità şi în limba fiecărei naţionalităţi din ţară, în traducere autentică . Altă lege mai nouă în privinţa aceasta nu avem. Dar acestea sunt obligatoare până acuma, pentru guvern tot aşa, ca şi pentru cetaţenii ţării. Şi ce a făcut guvernul în interesul executării acestor legi? A pornit bine, dar la mijlocul drumului s'a oprit. Inca în consiliul de miniştri dela 1868 s'a adus hotărîre, că traducerile le va face aşa numita secţie centrală de traducere de pe lângă prezidenţia ministerială, iar autenticarea o vor face translatorii juraţi, numiţi din partea ministrului de justiţie. Incă în acelaş an 1868 s'a deschis concurs pentru îndeplinirea posturilor de translatori din partea ministrului de justiţie, dar până acum translatorii încă nu au fost numiţi. Aşa cum a putut a dat totuş legile şi în limbile naţionalităţilor până la 1871, dar dupăce acelea nu au fost revidiate de nici un translator şi de nici un om vrednic de încredere, după dreptate nici acelea nu pot fi considerate de autentice. Cel puţin textul român, dupăcum ştiu şi-l cunosc, e foarte rău. De atunci încoace însă nici aceasta nu mai e aşa!

Am ştire pozitivă, pentrucă singur m'am convins în persoană, că legile dela 1872—73 până acuma au fost editate numai în limba germană şi în cea maghiară. Textul românesc încă e gata, dar din el nu s'a cules nici o literă. Ba, dupăcum ştiu, guvernul a făcut şi aceea, că s'a înţeles cu un funcţionar, ca oarele sale libere să le întrebuinţeze pentru traducerea legilor

www.dacoromanica.ro

în limba română, pentru o anumită taxă de traducere. Omul şi-a făcut datorinţa, a făcut traducerea, dar până astăzi aleargă cu rugări dela Pontius la Pilatus, pentruca să-şi primească remuneraţia meritată, dar nu o poate căpătà. Astfel se poate lăudà, că a ajuns să fie de silă creditorul statului, fără drept de a pretinde interese. Dacă guvernul nu se grăbeşte să aducă aşa numitele convenţiuni internaţionale la cunoştinţa cetăţenilor patriei, lucrul e de iertat. Dar ar trebuì să ştie, că mare e deosebirea între lege şi lege. Sunt legi, a căror publicare nu poate fi amânată nici pe un moment. Astfel, de exemplu, ca să nu amintesc altele, sunt legile de dare aduse în anul trecut, prin cari se impun cetăţenilor sarcini noue, şi încă sub greomântul pedepsei, anume, aşa, că dacă omul nu respectează legea, plăteşte amendă în bani.

Aşa e, ca să nu amintesc altele, paragraful din legea timbrelor, care se refere la anunţarea cazurilor de deces (lăsământare). Aici antistia comunală e pedepsită cu amendă în bani, dacă nu le anunţă în anumită vreme. Astfel de legi guvernul ar fi dator să le publice numai decât, pentruca fiecare om să-şi cunoască datorinţa. Ştiu eu foarte bine, onorată casă, că îi cade greu onoratei case când e vorba despre un astfel de obiect, şi eu am declarat deja, că nu vorbesc bucuros în chestia aceasta. Dar eu nu consider chestia de chestie de naţionalitate. Legea aşa ordonează şi interesul statului aşa impune, ca fiecare cetăţean al statului să cunoască legea numai decât după publicare. (Aprobări). Dar tocmai de ar fi obiectul acesta de natura, ca aducerea lui pe tapet să nu placă onoratei case, mă provoc la însuş dnul ministru de justiţie, că mi-am dat silinţa să regulez chestia în afară de casă. Mi-am luat adecă voe încă astăvară să-mi fac onorurile în persoană la dânsul în chestia aceasta, dar dupăce rezultat nu pot vedeà până astăzi, am fost silit să iau cuvântul în dietă.

Apelez deci la simţul de drept, la iubirea de dreptate a casei, şi cred, că din considerare la conservarea demnităţii proprii mă va sprijinì cu votul său, atunci când reclamez împlinirea legii. In speranţa, că nici răspunsul, nici rezultatul, nu mă va face să aştept mult, îmi iau voe a înaintà următoarea interpelare. (Ceteşte):

«Având în vedere, că conform art. de lege III dela 1868 §-ul 8 şi art. de lege 44 dela 1868 §-ul 1, legile imediat după

www.dacoromanica.ro

publicarea lor trebue să fie editate în traducere autentică în limba fiecărei naţionalităţi din ţară, aduse la cunoştinţa publică şi trimise respectivelor municipii; şi

având în vedere, că despre toate acestea e dator ministeriul să se îngrijască:

Dupăce contrar dispoziţiilor clare ale acestor legi, legile aduse la anii 1872 şi 1873, sancţionate şi publicate, până acuma încă nu au fost editate în limba română, îmi iau voe a adresà întrebarile urmatoare onoratului domn ministru de justiţie:

1. E adevărat, că legile aduse în anii 1872 şi 1873, sancţionate şi publicate deja, în limba româna încă nu au fost aduse până acuma la cunoştinţă publică, respective nu au fost editate?

2. Daca da, cu ce-şi poate justificà dnul ministru această întrelăsare de a-şi face datorinţa? Şi

3. Are intenţiunea să iee fără amânare dispoziţiile de lipsă, ca legile numite sa fie editate şi în traducere română autentică»?*)

Prezidentul: Se va comunicà interpelarea domnului ministru de justiţie.

Interpelarea deputatului V. Babeş.

În şedinţa din 22 Ianuarie 1874 deputatul român *Vichentie Babeş* a adresat ministrului de interne următoarea interpelare, în chestia alegerii de deputat dietal în Panciova:

«Onorată casă! Vreau să adresez dlui ministru de interne o întrebare cu privire la alegerea dela Panciova, (Să auzim!) şi mai ales cu privire la scandalele întâmplate acolo. (Voci: Voi aţi făcut scandalul. Vă cunoaştem!)

Interpelaţia mea e aşazicând numai o completare a celei prezentate aici Sâmbăta trecută, şi mai ales a răspunsului dlui ministru de interne. S'a spus, că faţa cu cele petrecute acolo s'a ordonat investigaţiune. (Voci: Foarte bine!) Eu înca ţin că e cu cale. Dar totodată cuget, că e prea puţin. Eu doresc mai mult. (Voci: Şi noi! Trebue închişi!) De aceea, cer atenţiunea onoratei case!

Onoratul domn ministru a înşirat în răspunsul său tot felul de denunţari în contra unui partid, şi anume, în contra parti-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

dului sârbesc, ori național de acolo, a înșirat tot felul de cauze și de date, și încă de acelea, de cari eu cel puțin niciodată nu mă folosiam, pentrucă le țin de absurde. Așa între altele spuneà dl ministru, că acolo s'ar fi dus și unul, ori mai mulți deputați, dintre cari unul s'ar fi girat de emisar împărătesc, (S'auzim!) și că acela prin o astfel de apucătură a sedus poporul, l-a desfacut adecă din partidul guvernului. E drept, că dl ministru n'a numit pe deputatul acela (Voci: Il cunoaștem!), dar foile guvernamentale l-au numit, și adecă ziceau, că ar fi fost neînsemnata mea persoană. (Voci: Așa e!) Prin aceasta mi-s'a descoperit însă o mare taină, pe care eu nu o puteam înțelege nici decât, adecă aceea, care a fost cauza, că eu cum am pus piciorul în acel ținut am și fost primit și luat între arme? (Voci: Foarte bine!) Se poate, că a fost bine și la locul său, dar eu nici nu am zis, că a fost rău! Eu așadară numai decât am fost primit între arme și pretutindenea mă încunjurară comisari de poliție și securitate. (Voci: Foarte bine!) Să fie așa! Insă hodie mihi, cras tibi!

Dar mi s'a descoperit prin aceasta un arcan și mai nestrăbătut pentru mine, într'o întâmplare despre care amintește o alta foaie guvernamentală într'o corespondență originală, adecă acela, că poporul numai decât a căzut în genunchi înaintea mea. Acuma înțeleg. D'apoi cum să nu cadă la pământ poporul român înaintea unui trimis al împăratului? De altcum eu nu știu nimica despre aceasta și marturisesc, că sunt scornituri foarte necălite. Mă mir numai de domnul ministru de interne, că nu a înțeles, cum o astfel de presupunere constitue cel mai eclatant testimoniu de paupertate chiar pentru guvern. Este curată batjocură și testimoniu de paupertate a presupune numai, că e cu putință a desbină poporul de cătră regimul, care guvernează de opt ani și care dispune de toată puterea și autoritatea, și a face ca poporul să-l uite și să-l părăsască, îndatăce cineva, fie singur, fie prin altul, îi șoptește, ca el e trimis al împăratului! (Aprobări).

De altmintrelea și o altă apariție întărește aceea ce spun și arată totodată cât de absurde sunt astfel de născociri. Se răspândise adecă știrea, publicată și de foile de aici, că alegatorilor li s'a interzis folosirea steagului negru-galbin. Partidul național a crezut că e așa, și de aceea nici n'a venit la locul de alegere cu astfel de stindarde. Dar s'a prezentat la alegere cu

www.dacoromanica.ro

steaguri negre-galbine partidul guvernamental. Şi crede doară onorata casă, că prin aceasta s'a putut atrage măcar un singur alegător din acel popor, ţinut de prost? Nu! Pentru dragul steagului negru-galbin nu a trecut din partidul naţional la celalalt nici un singur alegător. Nu mai prind deci astfel de farmece!

Alta este deci realitatea. E aceea, că guvernul a păşit ca partid în acest ţinut, şi cu forţa a cercat să-şi creeze un partid guvernamental, acolo unde el nu există, ci există numai opoziţiune. Dacă m'ar întrebà cineva, că de ce există acolo opoziţie, i-aş răspunde simplu, că din acelaş motiv, din care şi printre poporul maghiar e aşa zicând pretutindenea mai numai opoziţie, şi din acelaş, din care în Dunapatak şi în Solnoc nu e nici pomană de partid guvernamental. Acesta e motivul şi aici, şi de aceea, motivul nu trebue căutat altundeva.

Eu nu o iau guvernului în nume de rău, că a încercat să-şi creeze acolo partid. Dar vreau să se examineze, că ce mijloace a folosit guvernul pentru ajungerea scopului său? Guvernul a abuzat de autorităţile inferioare, întrebuinţându-le la acte de corteşire, ba a mers şi mai departe, angajând ca corteş şi pe un cap bisericesc. Acesta însă a luat asupra sa corteşia numai sub anumite condiţiuni, cari i-au şi fost acordate, cu toate că sunt de acelea, pe cari guvernul le reprobă aici în cameră, precum e: *egala îndreptăţire a naţionalităţilor.*

S'a întâmplat însă şi altceva. Acelaş cap bisericesc a adresat în acest act politic o pastorală tuturor comunelor bisericeşti, dar tot el ştiind, că aceasta nu va folosì nimica, şi cunoscând poporul, a prezentat lumii pe candidatul guvernului ca — *opoziţional.* Din aceasta încă se vede, că guvernul n'a putut contà acolo la vre-un razim de partid, şi că partidul guvernamental numai forţat puteà să fie creat. Dacă aveà guvernul prudenţa de a pune acolo un candidat moderat-opoziţional, puteà să străbată cu el, pe lângă delăturarea a orice fel de abuzuri. Guvernul însă a făcut contrarul, şi încă în aşa măsură, încât orice provocare la lege erà zadarnică. Oricărui funcţionar te adresai, îţi răspundeà, că el nu poate să procedeze după lege, deoarece are mandat pe care trebue să-l execute.

Autorităţile politice excortau alegătorii şi nu le permiteau să meargă la locul de alegere pe unde voiau ei, ci îi sileau să meargă cu ele împreună. Dar pentru aceea votau totuş cu

www.dacoromanica.ro

opoziția! Se spune, că eu aș fi abătut alegătorii! Dar cum se poate, când alegătorii cei mai mulți au venit la mine după votare, și așa eu nu am avut ocaziune, fiind împedecat, să vorbesc cu ei înainte de alegere? De altă parte e drept, că au fost pe acolo corteși, corteșii guvernului, cari promiteau împrumuturi de bani cu interese mici pe câte 10 ani și chiar și pământuri și râturi. Toate acestea se pot documentà. (Contrazicere în dreapta).

Onoratul domn ministru a vorbit și de alungări polițiale. Relativ la acestea îmi voiu luà libertatea să-i prezint pe cale privată un proces verbal, din care se poate vedeà cum au fost acele alungări. Din toate se va vedeà, așa cred eu, că guvernul a procedat acolo ca partid, și anume, dl ministru de interne, ca cap de partid. Iar cele ce ni le-a împărtășit aici guvernul, natural că încă ni le-a comunicat din punct de vedere de partid și din patimă. Chiar de aceea, cred eu, că dacă e vorba de *cercetare*, să se facă aceasta din punctul de vedere al justiției și să fie delaturată orice suspițiune, că s'ar face din adins persecuțiuni de partid. De aceea, nu poate fi permis să se reducă cercetarea numai asupra unei părți, nu este permis să fie guvernul și acuzator și dispunator de cercetare, și poate chiar și *judecător*. Trebue să se ferească mult de așa ceva. De aceea, la acest punct se reduce interpelarea mea. Eu doresc, onorată casă, ca cercetarea să fie severă, dar să nu fie inchizițiune spaniolă, și să nu purceadă din alt punct de vedere, decât din al lamurirei adevarului. Atunci se va vedeà, că toate împrejurările invocate pentru a se dovedì, că poporațiunea și agitatorii de acolo graviteaza în afară, nu folosesc nimica. Acolo nu e popor, care gravitează spre străinatate, ci toți gravitează încoace. Și precum nu se poate spune despre poporul curat maghiar, că graviteaza în afară atunci când alege deputați opoziționali, chiar așa, cred eu, că comite păcat patriotic acela, care acuză naționalitățile în asemenea caz, că ar gravità în afară. Numai cât încep și națiunile nemaghiare, ce e drept, să vadă ce anomalie e aceea, când se susține aici un guvern despre care scriu foile în toate zilele că ruinează țara și că ce fel de majoritate îl susține.

Acesta e răul. Și chiar de aceea rog pe onoratul domn ministru, și peste tot întreaga majoritate, ca să se ferească de suspiționari, căci suspițiunea e sabie cu două tăișuri, care va-

www.dacoromanica.ro

tămă şi pe celce o întrebuinţează, prea de multeori, fără motiv, în mod imoral. Acum îmi iau libertatea a va ceti urmatoarea *interpelaţie:*

Acuzarile ridicate pentru agitaţiuni nelegale la alegerea din Panciova fiind reciproce între ambele partide, cari au stat acolo faţă în faţa, şi astfel cercetarea ordonată din partea onoratului domn ministru de interne, dacă este sa fie dreaptă şi scutită de patimă şi de suspiţiune din spirit de partid, trebue să fie publică, neparţială şi omnilaterala, întreb pe onoratul domn ministru:

Făcut-a, şi daca a facut, ce fel de dispoziţiuni a făcut în această privinţa? Şi daca chiar a făcut, este dânsul aplecat a face acum, în mod suplinitor, dispoziţiunile necezare, pentruca cercetarea ce e de executat sa fie îndreptata în toate parţile, să fie neparţiala şi publică, ca aşa sa se lamurească pe deplin adevărul în ambele parţi?»*)

La finea şedinţei a răspuns ministrul de interne, contele *Szapáry Gyula*, la interpelare, negând cele afirmate de deputatul *Babeş* şi promiţând, că cercetarea ordonată va avea de scop să constate numai adevărul. Mai mult însă decât a ordonat să se facă în chestia aceasta nu are de loc intenţiunea să dispună a se face.

Deputatul român *Vichentie Babeş* îşi face imediat observările asupra acestui răspuns ministerial, dupăcum urmează:

La răspunsul dlui ministru de interne am de observat, întâi, că onoratul domn ministru, cât priveşte întrebarea mea în privinţa direcţiunii cercetarii dejà ordonate, a raspuns numai cu reducere la persoana mea, numai mie îmi da inviaţiuni, numai mie îmi rezerva dreptul, — pe când eu nu pentru mine am facut întrebarea, ci peste tot, pentru întreaga poporaţiune. Domnul ministru mie-mi arata calea, mie-mi spune, ce nu sta în voe a face. Dar să mă ierte dl ministru, eu voiu grijì singur de dreptul meu!

A binevoit dl ministru să atingă imparţialitatea cercetării şi să ma încredinţeze despre aceea, făcându-mi observaţie, ca nu aş fi îndreptaţit a mă îndoì despre aceasta. Dar nu aceasta era întrebarea mea principala, ci eu ceream declaraţie dela mini-

*) Din ziarul «*Albina* , anul 1874 Nr. 4.

www.dacoromanica.ro

stru, că fi-va cercetarea publica şi omnilaterală, ca să se extinda asupra ambelor partide, şi asupra oricaruia în contra căruia s'ar ridică plânsori şi acuze, cu un cuvânt, ca cercetarea sa nu se aplice numai într'o parte, ci şi în ceealaltă. Şi eram mulţamit, daca dl ministru m'ar fi liniştit în aceasta privinţă.

Ce se ţine de celelalte reflexiuni ale dlui ministru, este greu a vorbì numai decât la toate. De aceea, mă voiu încercà a atinge numai unele. Onoratul domn ministru a reflectat pe la sfârşitul vorbirii sale la stindardul, care purtà marca principatului sârbesc. Foarte ma mir, că dl ministru de ce n'a spus în privinţa aceasta adevărul deplin, caci n'ar fi stricat nimica, ci ar fi constatat numai, că lucrul sta aşa: Cam între o mie de steaguri, din ambele parţi, între cari, în partea guvernamentală se aflau şi de coloare neagră-galbina, în partea sârbă, dupăcum am înţeles din gura comitelui suprem, s'ar fi aflat în acea zi dimineaţa şi un steag cu marca principatului Sârbiei, despre care spuneà comitele suprem, că fiind acesta un sçandal, a confişcat steagul, şi eu i-am raspuns, ca bine a făcut. Barbaţii de încredere sârbi cari erau de faţă au spus însă, că steagul acela nu erà nou, ci unul vechiu, pe care cineva l-a scos din nepricepere la lumină. Steagul acela e de pe vremea provizoriatului, ori şi mai de demult, când, guvernul, cum se vede, erà mai tolerant faţă de naţionalitaţi decât cel de azi.

Domnul ministru de interne a binevoit a luà foarte în nume de rău marca de pe acel steag, pe când marca nu e numai a unei ţari străine. Poftiţi, examinaţi istoria şi vă veţi convinge, ca e vorba de un lucru de drept istoric, şi că marca aceea se afla până astazi şi pe cârja patriarhului sârbesc. Nu voiu cercetà, daca este cu cale aceasta ori nu, dar susţin, că din steagul acela nu se poate deduce, că poporul sârbesc gravitează în afară, ba nici aceea, ca steagul acela ar fi fost scos la lumină cu vre-o tendinţă.

Vor fi greşit ceice au scos steagul, şi organele guvernului au facut bine ca l-au confişcat, ceeace s'a întâmplat numai decât, la începutul votarii. Dar aceea nu cred sa poata fi cu cale, ca dintr'o greşală atât de mica să se facă lucru mare, revoltă, tradare de patrie.

Domnul ministru susţine toate ale sale combatute de mine. Dar cum le susţine? Mi-am permis a spune, ca imediat cum am întrat în cercul Pancioyei m'au încunjurat cei înarmaţi.

www.dacoromanica.ro

(Voci: Ce ai căutat acolo?) Nime nu mă poate mărginì în libertatea mea legală de cetaţean. Cu scop rău n'am mers acolo! (Voci: Ai mers să agitezi.) Da, să agitez în mod legal. Când am paşit deci în cerc, mă aşteptau dejà oamenii înarmaţi. Când am avut aşa dară timp să şoptesc cuiva, că eu aş fi trimisul împăratului? Apoi aşa de prost ţineţi Dvoastră poporul acela, încât acela să nu ştie ca eu sunt din — opoziţiune? Eu cred că funcţionarii vor fi raportat astfel de scornituri dlui ministru, în scopul, ca să-şi scuze neputinţa, dupace ei vor fi promis, că vor scoate la cale alegerea candidatului guvernamental, şi mai vârtos, că toţi Românii vor fi în tabăra guvernului, ceeace nu s'a adeverit.

Cumcă pe mine m'ar fi alungat de pretutindenea, nu este adevărat. Adevarul e, că în Panciova au venit la locuinţa mea privată doi comisari, unul de poliţie, altul de siguritate, cari s'au încercat sa mă scoata de acolo, dar nici aceştia nu puteau sa-mi facă alta imputare, decât aceea, că prezenţa mèa influinţează alegerea.

Apoi mă rog. asta vă este constituţiunea şi libertatea pe care dl ministru promite a o apărà? Astfel interpretaţi Dvoastră imunitatea deputatului?

Eu rog onorata casă, sa nu facem, conduşi de patima de partid, din toate câte nu ne vin la socoteala, tradare de patrie, sa nu ne folosim de arme neloiale, unii în contra altora. Aceea ce am făcut eu, am facut în faţa lumii, şi am aratat din capul locului, tot ce am făcut, prin «*Albina* . M'am folosit de dreptul meu, între marginile legii, iar acest drept nime nu mi-l poate denegà.

Conced, că o inchiziţiune spaniola poate să constate în contra mea câte de toate, dar o cercetare publică, dreaptă şi omnilaterala, despre aceasta pot încredinţà pe dl ministru, nu mă va aflà vinovat nici decum.

Cu raspunsul dlui ministru nu pot fi mulţămit, căci acela mistifică adevarul, iar întrebările principale nici nu le atinge. De aceea, cer ca interpelarea mea şi raspunsul dlui ministru să se pună în discuţie».*)

Prezidentul consultă casa, iar casa ia cu mare majoritate la cunoştinţă răspunsul ministrului de interne.

*) Din ziarul *Albina* anul 1874, Nr. 4.

www.dacoromanica.ro

Extradarea deputatului V. Babeș.

În ședința din 26 Ianuarie 1874 s'a pus la ordinea zilei raportul comisiunii de imunitate în chestia extradării deputatului român *Vichentie Babeș*, dat în judecată pentru articolul «*Către Românii din granița militară* , de cuprins agitatoric, apărut în numărul 64 dela 4 Septemvrie n. 1873 al ziarului «*Albina* , redactat de *Babeș*. Comisiunea, prin raportorul *Eötvös Károly*, propune extradarea.

A vorbit întâi deputatul *Trifunaț Alexandru*, Sârb, și a făcut contrapropunere, ca extradarea să fie denegată. La cerere s'a cetit apoi în traducere maghiară articolul încriminat, apoi a vorbit deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casa! Și eu numai pe scurt vreau sa spun, că încă mai înainte voiam să iau cuvântul. Doriam adeca și eu aceea ce a spus dl deputat Paczolay, anume, sa va rog, ca documentul acesta sa nu fie cetit (Ilaritate), pentrucă mărturisesc, că nici într'o privință nu vreau sa se provoace iritațiune, și eram convins, că cetirea articolului acestuia e oleu pe foc, și de folosit totuș nu folosește nimica. Dar dupace s'a întâmplat lucrul, și articolul a fost cetit, îmi țin de datorință a declară, ca eu am fost prezent, când redactorul foii, acuzatul domn deputat, s'a exprimat în Sibiiu, unde ne aflam amândoi la congres, în mod reprobător despre articolul acesta, imediat cum l-a cetit. Din raportul comisiunii de imunitate încă se vede, că dl deputat nu e autorul articolului, și că reproba expresiunile sale aspre. Declarația sa făcuta în privința aceasta se afla la acte, și eu, pentru a se îndreptà întrucâtva dispoziția, și pentruca să se asculte și partea ceealaltă, m'aș rugà să fie cetit și actul acesta . (Să auzim).*)

Raportorul comisiunii de imunitate *Eötvös Károly* cetește declarația lui *Vichentie Babeș* din 11 Noemvrie 1873, apoi vorbește deputatul român *Mircea B. Stănescu* următoarele:

«Dupăcum s'a văzut din articolul încriminat cetit aici, precum și din declarația acuzatului deputat și totodată redactor, eu cel

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

puţin aşa constat, că în cazul de faţă există un fel de maltratare. Articolul încriminat s'a scris înainte de alegeri, deci în cazul cel mai rau poate fi considerat ca apucătura corteşască. Intrucât deci guvernul s'a simţit ofensat pentru criticarea în felul acesta a ordinaţiunilor sale, sau a procedurei sale, se află în poziţie de a se apără cu aceleaş arme, deci pe cale dreaptă, justificându-se cu ajutorul presei pe care o susţine. Pentrucă, după parerea mea, cea mai dreaptă luptă e aceea, dacă scrisoarea se combate cu scrisoare, cuvintele cu cuvinte. Articolele apărute în presă, puteà deci să le combată tot prin presă, cu atât mai vârtos, că urmări rele articolul încriminat nu a avut. Eu numai acolo nu văd urma molestarii, unde articolul încriminat a avut vre-o urmare pagubitoare pentru unitatea statului, ori pentru pacea publică. Articolul acesta însă nu a avut astfel de efect, şi sper, că nici un membru al onoratei case nu poate sa înşire un exemplu, că pentru acest articol împrocesuat s'a întâmplat, că a manifestat ori a conspirat vre-o grupare ori vre-un individ în acel district în contra guvernului, în contra integrităţii ţarii, ori în contra păcii publice existente.

Dacă deci nu a avut nici o urmare, ca unul care politiceşte nu conţine făptuire punibilă, nici nu ar puteà să fie pedepsit articolul.

Şi dacă totuş se intenţionează pedepsirea articolului, eu aceasta o ţin de molestare. De altcum, onorata casa, dacă nu luăm lucrul ca molestare, dacă am zice, că în articolul încriminat cu adevărat se cuprinde făptuire punibilă, care apasă pe scriitorul, respective, dupăce redactorul a primit asupra sa răspunderea, pe redactorul, încă şi în cazul acesta aş fi silit să vorbesc şi să votez în contra propunerii comisiunei de imunitate. Pentrucă în înţelesul dreptului, orice justiţie pedepsitoare, deci şi procedura în afaceri de presă, poate să aibă ca scop final numai îndreptarea, alta nimic, nimic, nici din punct de vedere moral, nici din cel social. Dar dl deputat Babeş în declaraţia ce ni s'a cetit spune, că în absenţa sa s'a scris articolul. Spune, că şi dânsul condamnă unele expresiuni exagerate, cari însă au rămas fara efect, cum am spus mai nainte, şi astfel ca şi cum regretă modul de scriere întrebuinţat, făcând promisiune, că întrucât îi stă în putinţă, va grijì mai bine în viitor şi va manifestà mai multă moderaţiune, căutând să-şi cruţe foaia de astfel de articole patimaşe. (Ilaritate).

www.dacoromanica.ro

Asta în sine luat, onorată casă, ori din cari considerațiuni luăm lucrul, arată o îndreptare a respectivului individ împrocesuat. Acum, onorată casă, dacă el de buna voe, din îndemn bun promite îndreptare, de ce să mai fie trebuință, ca și pe calea legii să fie făcut mai bun acela, care singur promite îndreptare? Iar dacă cu toate acestea, procedura penală se pune în curgere, atunci procedura de pedepsire, respective procedura începută de presă nu mai are de scop îndreptarea, ci urmărirea și apăsarea, ceeace însă nu se potrivește cu cultura, cu umanitatea, cu intențiunile secolului al XIX-lea.

După acestea spuse în general îmi iau voe a atrage atențiunea onoratului guvern asupra unui lucru, anume, că dupăcum spune Macaulay, — poporul se poartă cu calmitate acolo, unde guvernul e liberal. Să binevoiască deci guvernul a fi de o procedură liberala în toată privința, și eu sper, ca fiecare naționalitate din patria aceasta va gândì și va simți cu calmitate. Cu calmitate va aprecià intențiunile și procedura guvernului, și va fi cu alipire cătră țara aceasta, ca cătră patria ei proprie, în care caz apoi astfel de articole, reprobate și de redactor, nu vor mai apăreà nici în foi opoziționale. Am spus».*)

Dintre deputații români mai vorbește *Alexandru Roman* următoarele:

«Onorată casă! Știm foarte bine, că cu privire la procedura comisiunii de imunitate onorata casă încă de ani de zile a stabilit anumite principii, pe cari eu le cunosc, și de astădată în nici un chip nu vreau să le atac. Nici molestare nu caut în părerea comisiunii de imunitate. Molestarea e de căutat în altă împrejurare, și această împrejurare îmi iau voe a o recomandà în atențiunea onoratei case. Articole de acest cuprins apar de multeori și în foile maghiare. (Aprobări pe bancile Croaților). Ca să nu fac amintire despre altele, ziarul «*Reform*» agitează în fiecare zi în contra Croației, dar nu este caz să-i facă cineva proces, ci i-se răspunde cu dispreț. Eu așa cred, că părerile politice nu pot fi răsturnate cu condamnări și întemnițări, ci numai prin capacitare, iarăș pe calea presei. Imí pare rău de declarația condeputatului Huszár, cu atât mai vârtos, că și dânsul e redactor al unei foi, care în continuu agiteaza în contra naționalităților.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Mai departe îmi iau voe să adaog, că eu procesele de presă întru adevăr nu le consider de altceva, decât de aceeace erau în evul mediu procesele intentate vrăjitoarelor, cari deci îşi greşesc scopul. Nu credeţi, vă rog, că astfel de retorsiuni îndreapta pe cineva, pentruca precum partidele, aşa şi singuraticii, rămân credincioşi principiilor lor, şi astfel prin asemenea retorsiuni se ajunge tocmai contrarul dela aceeace se intenţionează, dupăce nu fiecine are firea aceea, de a se alătură numai decât la altă parere, şi de a întrà în altă tabără. Eu deci aşa cred, că mai cu scop ar fi procedura concilianta, şi eu în înţelesul acesta, iar nu pentrucă aş aprobà articolul, votez în contra extradării».*)

Mai vorbesc mulţi, apoi la urmă spune deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

Regret foarte mult, că n'am ajuns mai nainte la cuvânt, pentrucă atunci erà de prisos întrarea în meritul chestiunii acesteia. Sunt împuternicit să declar în numele onoratului domn deputat, că dânsul nu află molestare în lucrul acesta, şi anume de aceea, pentruca atunci când a fost urmarit cu procesul nu erà încă deputat. Şi chiar şi atunci, dupăcum a declarat, n'ar voì să se întârzie lucrul nici un ceas. Ca deputat însa a crezut, că fără învoirea camerii nu poate renunţà la dreptul de imunitate .**)

Casa decide extradarea deputatului *Babeş*.

Un proiect de rezoluţiune.

In şedinţa din 7 Februarie 1874, fiind vorba să se cetească ori să nu se cetească un act, deputatul român *Sigismund Borlea* a vorbit următoarele:

Eu aşa cred, că peste chestia aceasta am trecut, dupăce dl notar a început sa cetească. Cum putem să votăm acuma asupra întrebării, să se cetească ceva, ce s'a şi început să fie cetit? Avem vreme. Şi aşa nu avem alta de lucru. E tot una, daca se termină şedinţa cu o oară mai curând, ori mai târziu».***)

In şedinţa din 14 Februarie 1874 deputatul român *Sigismund Borlea* a prezentat apoi un proiect de rezoluţiune, premers de vorbirea următoare:

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
***) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! S'a aflat de bine a se exmite o comisiune de 21 din sinul acestei adunări, pentru scopul de a deliberà asupra chestiunii, că ce fel de masuri şi reforme ar fi de lipsă spre a se face sa încete calamitatea şi încurcăturile din ţara, atât în privinţa financiară, cât şi administrativă, şi despre parerile sale să facă propuneri casei acesteia, în care comisiune sunt reprezentate toate partidele, numai aşa numita partidă naţională — *nu.*

Daca calamitatea şi încurcăturile de astazi sunt apăsatoare pentru fiecare cetăţean al patriei şi în special pentru reprezentanţii ţării, apoi de bună seamă că pentru deputaţii de naţionalitate nemaghiară sunt înzecit de apăsătoare, pentrucă asupra acestora exerciază impresiune, nu numai starea tristă materială a ţării şi a poporului, ci şi defectele şi suferinţele spirituale, adecă gravaminele naţionale, în mod dureros. (Mişcare).

Deşi cu părere de rău trebue să mă tem, că chiar şi numai amintirea de plânsori şi de pretensiuni din partea popoarelor nemaghiare pe mulţi îi va iritâ în timpul de faţă, totuş, fiind adevăr netăgăduit, că popoarele nemaghiare peste tot, dar îndeosebi Românii şi Sârbii sunt de firma credinţă, ca orice fel de măsuri şi de reforme ar fi să se întroducă, dacă nu vor fi luate în socotinţă şi nu se împlinesc justele şi echitabilele pretenziuni naţionale ale naţiunilor (O voce: Naţionalităţilor!) nemaghiare, calamităţile şi încurcăturile în ţara nu vor puteà fi sistate. Deoarece şi eu, dar şi mai mulţi consoţi de principii suntem de această convingere, şimţul datorinţei patriotice ne îndeamnă, ca în interesul patriei să nu ne ascundem convingerea din faţa casei. Venim deci să facem o propunere, cu privire la această chestiune.

Noi, onorată casă, nu prescriem şi nu pretindem nici un fel de concesiuni speciale, ci dorim numai simplu a recomandà atenţiunii onoratei case chestia aceasta, fară a cărei justă şi fericită deslegare patria noastră nu va puteà scăpà de vârtejul calamităţilor şi nemulţămirilor generale. Repetând deci, că facem acest pas numai îndemnaţi de simţul celei mai sfinte şi sincere datorinţe patriotice, precum şi a responzabilitaţii ce o avem, recomand acest proiect de rezoluţiune şi rog să fie cetit, tipărit şi apoi pus la ordinea zilei pentru a fi desbatut».*)

*) Din „*Albina*“ anul 1874, Nrul 9.

www.dacoromanica.ro

Notarul ceteşte proiectul de rezoluţiune. Ĕrà următorul:

Dupace onorata casă cu deciziunea din 22 Decemvrie 1873 sub numarul 2768 a ales din sinul ei o comisiune de 21 membri cu însarcinarea, ca în conţelegere cu ministeriul sa examineze, ce fel de măsuri şi reforme radicale ar fi de lipsă în scopul, ca să se poată mijlocì regularea finanţelor şi restabilirea echilibrului în budgetul statului, fiind comisiunea cu o cale avizata, ca dupa vacanţele de Craciun sa se întruneasca numai decât şi sa-şi facă raportul catra casa, astfel, ca ministeriul sa poata luà în consideraţie măsurile propuse prin comisiune încă în sesiunea aceasta şi să se poata declarà în faţa casei, că ce fel de proiecte speciale de lege, ori de măsura administrativă crede că va puteà iniţià, pe temeiul propunerilor comisiunii?

Dar fiindcă regularea tuturor ramilor de administraţie publică, prin urmare şi a justiţiei, şi a instrucţiei, are influenţă decizatoare asupra trebuinţelor de stat, şi în legatura cu aceasta asupra trebuinţelor de întroducere a echilibrului în budgetul de stat, din punctul de vedere atât al punerii în lucrare cât şi mai vârtos al finanţelor;

Considerând ca limba este un element ezenţial, un mijlocitor, ba chiar promovator al administraţiei publice, şi aşa ţinând în vedere axioma constituţionalismului şi a adevaratei democraţii, după care puterea de stat e pentru popor şi funcţionarii publici sunt pentru locuitorii ţarii, urmează dela sine, ca o administraţie bună cere, ba pretinde chiar în mod imperios, ca mai vârtos în atingerile oficiale nemijlocite cu poporul organele de stat să-şi îndeplinească agendele oficioase în limba poporaţiunii respective;

Considerând, că din partea comunitaţilor, corporaţiunilor şi cetăţenilor de naţionalitate şi limbă nemaghiară de atâteaori s'au ridicat deja plânsori însemnate şi întemeiate pentru defectele cele mari, precum şi pentru neexecutarea şi chiar neexecutabilitatea articolului de lege 44 dela 1868 despre egala îndreptăţire naţionala, încât în Ungaria şi Transilvania nemulţamirea comună a popoarelor nemaghiare s'a manifestat în forma generala şi la tot cazul vrednică de atenţiune;

Considerând, că satisfacerea şi mulţamirea naţionalităţilor nemaghiare în direcţiunea atinsă este o condiţie şi un postulat

www.dacoromanica.ro

fundamental pentru existența patriei comune și pentru asigurarea demnității sale, precum și pentru susținerea libertății constituționale, care condițiune recunoscuta și împlinită fiind, în rezultatul ei final ar ridicà în mod însemnat aplecarea spre sacrificiu în toți cetățenii statului, prin ce apoi cu atât mai ușor s'ar ajunge restabilirea echilibrului în budget;

Considerând mai departe și împrejurarea, că confiniul militar unguresc a fost reîncorporat la patria mamă, ceeace face cu atât mai necesară și mai neamânabilă reviziunea legii existente de naționalități, deoarece pe deoparte reprezentanții acelui ținut nu au participat la crearea acelei legi, deși ea tae afund și în raporturile acelui ținut, de altă parte aplicarea legii pentru limbă întimpină în acele părți diferite greutăți și pedeci, cari numai prin perfecționarea, ori largirea legii se pot delatură;

Considerând în fine și împrejurarea faptică, că precum ne-am convins din consultațiunile de până acuma, date publicității, atât ale comisiunii de 21, cât și ale subcomisiunii de 9 exmisă din partea ei, la deliberarea asupra măsurilor și reformelor, cari stau în legatură strânsă cu chestiunea de naționalitate, respective de limbă, până acuma de loc nu au fost atinse aceste interese, și prin urmare condițiunile de împăciuire și de satisfacere pe cale legislativa și administrativă a poporațiunii de naționalitate nemaghiară din patrie până acuma de loc nu au fost luate în combinațiune, și nici nu este speranță sa fie luate:

Subscrișii reprezentanți ai poporului recomanda, ca onorata casă să binevoiască a decide: Comisiunea de 21 exmisă din partea casei în ședința dela 29 Decemvrie anul trecut ulterior este avizată a nizuì, ca de acì încolo, în conțelegere cu ministeriul, sa examineze cu deamănuntul condițiunile de împăciuire și de mulțamire ale poporațiunii nemaghiare din patrie în privința naționalității, limbei și culturei, sa sistemizeze dispoziționile cuvenite despre măsura și modul în care ar fi a se considerà și realizà acelea, și prin urmare și în privința aceasta să înainteze raport detaiat casei. Budapesta, în 14 Februarie 1874. Sigismund Borlea m. p. Alexandru Mocsonyi m. p. Parteniu Cosma m. p. Mircea B. Stănescu m. p. Alex. Trifunaț m. p. Svetozar Miletici m. p. Antoniu Mocsonyi m. p. Lazar Costici m. p. Vichentie Babeș m. p. Alexandru Roman m. p.»*)

*) Din ziarul *Albina* , anul 1874 Nr. 10.

www.dacoromanica.ro

Prezidentul enunţă, că proiectul de rezoluţiune se va tipări, împărţi între deputaţi, şi la timpul său va fi pus la ordinea zilei.

Abuzurile dela Panciova.

În şedinţa din 21 Februarie 1874 deputatul naţionalist sârb *Lazar Costici*, după o întroducere mai lungă, a prezentat un proiect de rezoluţiune, subscris de deputaţii din cercurile electorale grăniţăreşti, *Lazar Costici*, *Traian Doda* şi *Vichentie Babeş*, în care sunt înşirate date şi dovezi despre abuzurile comise din partea funcţionarilor publici în cercul electoral al Panciovei cu ocaziunea alegerii de deputat, şi pe baza dovezilor se cere, ca să îndrume casa pe ministrul de justiţie şi pe cel de interne să extindă cercetarea ordonată deja şi asupra funcţionarilor administrativi, precum şi asupra biroului de alegere, peste tot asupra partizanilor guvernului, cari au abuzat de puterea lor cu ocaziunea aceasta şi s'au făcut vinovaţi de multe ilegalităţi, iar despre măsurile luate din partea ministrilor în direcţia aceasta să se facă raport amănunţit casei în timpul cel mai scurt.

Prezidentul enunţă, că se va tipări şi la timpul său va fi pus la ordinea zilei.

O rugare în chestia disolvării dietei.

Urmând la ordinea zilei rugarea cercului electoral al Mediesului, de înţelesul, ca dieta să ceară dela Maj. Sa să o disoalve, dupăce nu reprezintă majoritatea adevărată a naţiunii, ia cuvântul deputatul român *Sigismund Borlea* şi vorbeşte următoarele:

«Onorată casă! Mă mir... (Voci: Să abstai!) Nu abstau, oricât de mult să strigaţi. Mă mir, că unul dintre condeputaţii nostri a devenit atât de iritat, încât a folosit, după părerea mea, o expresiune foarte neparlamentară. Ma mir cu atât mai vârtos, că dupăcum îşi vor aduce mai mulţi aminte, la 1872, dupăce au fost terminate alegerile, — adevărat, că atunci domnul deputat nu erà ales de deputat, — foaia d-sale, ziarul «*Ellenőr*», a fost care mai întâi a spus şi a argumentat, că alegerile acelea, pe baza carora ne aflam aici, au fost alegeri imorale şi nelegale, şi

www.dacoromanica.ro

astfel el însuş a declarat în foaia sa dieta actuală de nelegală, prin urmare vrednică de disolvare. (Csernátony Lajos: Nu e adevărat!) Ba e adevărat. Mai multe foi au reprodus articolele scrise în privinţa aceasta, şi eu aşa cred, că dacă atunci nu a fost impertinenţă a se scrie, că dupăce alegerile dietale au fost nelegale, dieta încă e nelegală şi trebue disolvată, e întru adevăr curios a zice acum, că e impertinenţă, dacă comunele, cari au acceptat părerile sale de atunci, vin acum şi cer dizolvarea dietei. Dar eu încă sunt de părerea, ca dieta e de lipsă să fie disolvată, pentrucă e de netăgăduit, că suferim de un rău imoral. (Ilaritate).

Guvernul, dupăce a văzut, că în continuu i-se clatină poziţia, şi a format o armă puternică în detrimentul naţionalităţilor nemaghiare, pentruca să se poată susţineà, anume, a suspiţionat naţionalităţile, cum e obiceiul a fi numite, în diferite moduri în faţa ţării, şi pentruca să-şi ajungă mai bine scopul, aşanumita lege de naţionalităţi, care n'a fost adusă cu voinţa noastră, adecă puţinii paragrafi din ea, cari puteau fi de folos naţionalităţilor nemaghiare, i-a explicat altfel, în contra naţionalităţilor, şi astfel a nimicit şi acel puţin favor ce-l aveau. Prin aceasta a vătămat naţionalităţile nemaghiare în mai multe drepturi ale lor. Prin aceasta ne-a cauzat nouă mare durere, şi ştiind bine, că municipiile în cari s'au întâmplat aceste vătămări se vor tânguì, ori apoi vor face interpelări prin deputaţii lor, un membru al guvernului s'a sculat şi un paragraf al legii l-a explicat altcum, cu nişte fraze mari, şi l-a aplicat în contra naţionalităţilor nemaghiare. Şi atunci fracţiunile cele multe de aici, cari sunt atâtea câţi deputaţi sunt, au voit toate să se supraliciteze în apăsarea naţionalităţilor, şi aprobând procedura ilegală a guvernului, prin aceasta au întărit de nou pe o vreme oarecare poziţia clătinătoare a ministerului.

Tot aşa şi dl deputat Pulszky Ferencz, care întru atâta şi-a uitat de sine, încât în loc de argumente, calculând la efect, a folosit nebazata şi vătămătoarea expresiune, că naţionalităţile vorbesc de rău şi atacă ţara. (O voce: Aşa e!) Aşa e? Daţi dovezi, şi nu veniţi totdeauna cu suspiţionări fără bază şi ridicole. Dealtcum nu mă mir, că şi din partea aceasta suntem suspiţionaţi, pentrucă eu recunosc şi pot să spun, că fiecare partid supralicitează când e să fim noi suspiţionaţi, pentru a se prezentà pe sine ca guvernamentabil. Chiar astăzi aduce «Magyar

www.dacoromanica.ro

Ujság» un articol în care se spune, că deputaţii naţionalişti la nici un caz nu aparţin partidului patruzecişioptist. Dar noi nici nu am spus, că ne ţinem de acest partid, şi asta nu e alta, decât licitaţie din partea partidului 48, ca în zilele acestea critice să poată ţineà concurenţa cu celelalte partide în suspiţionarea noastră, şi tocmai aceasta ilustrează situaţia critică actuală. Cum spuneam deci, alegerile s'au făcut pe cale ilegala şi imorală, şi astfel e natural, că o procedură ilegală şi imorală a trebuit să aibă astfel de consecvenţe. Pentrucă înzadar, cum e temelia, aşa are să fie şi edificiul. Pe baza aceasta deci şi eu ţin de necesară dizolvarea dietei şi sprijinesc propunerea lui Solymosy›.*)

La votare se primeşte propunerea comisiunii petiţionare, ca rugarea să fie respinsă.

*

În şedinţa din 26 Februarie 1874 deputatul român *Vichentie Babeş* a prezentat rugarea lui *Marin Pişlea* din Bozovici, în chestia unei pretensiuni faţă de erarul militar. Se predă comisiunii petiţionare.

În şedinţa din 28 Februarie 1874 deputatul român *Sigismund Borlea* rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Dupăce proiectul de rezoluţiune prezentat de mine şi mai mulţi consoţi în 14 luna curentă e tipărit şi împărţit, rog să fie pus pentru şedinţa proximă la ordinea zilei. În privinţa aceasta am onoare a face o propunere. (Notarul ceteşte propunerea): Prezidentul casei se provoacă, ca în chestia îndrumării ce e de dat comisiunei de 21, proiectul de rezoluţiune prezentat din partea lui Sigismund Borlea şi mai mulţi consoţi de principii în 14 luna curentă să-l pună la ordinea zilei în şedinţa proximă, pentru a fi desbătut».**)

Prezidentul consultă casa, iar casa respinge propunerea deputatului *Borlea.*

*

În şedinţa din 23 Martie 1874 s'a prezentat dietei ministeriul *Bitto*, care erà compus astfel: Prezident Bitto István, finanţe Ghyczy Kálmán, comerciu Bartal György, interne conte Szapáry Gyula, culte şi instrucţie Trefort

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

Agoston, justiţie Pauler Tivadar, honvezime Szende Béla, pe lângă M. Sa baron Wenkheim Béla, pentru Croaţia Pejacsevich.

În şedinţa din 24 Martie 1874 deputatul român *Mircea B. Stănescu* a vorbit următoarele:

«Onorată casă! De câteva luni am făcut constatarea, că la poziţia a noua din raportul comisiunii economice votăm suma de 1000 fl. pentru cheltuieli neprevăzute. Rog pe onoratul domn prezident să binevoiască a dispune, ca din suma aceasta cel puţin să se încalzească aici, pentrucă şi adineoară, când a vorbit stimatul domn ministru de finanţe, a fost conturbat de tuşitul celor mai mulţi membri ai camerei». (Ilaritate).*)

În şedinţa din 18 Aprilie 1874 deputatul român *Mihail Beşan* a prezentat cu puţine cuvinte raportul comisiunii de imunitate în chestia extradării deputatului Becze Antal, urmărit din partea justiţiei, şi a cerut să fie tipărit, împărţit între deputaţi, apoi pus la ordinea zilei.

Prezidentul enunţă, că aşa se va procedà.

Retragerea deputatului Alexandru Mocsonyi.

La începutul anului 1874 înmulţindu-se numărul deputaţilor naţionalişti din dieta ţării cu patru, Vichentie *Babeş*, ales în cercul Biserica-Albă, Traian *Doda*, ales în Caransebeş, Dr. Mihail *Polit*, ales în Panciova şi Dr. Lazar *Costici*, ales în *Titel*, clubul deputaţilor naţionalişti a început să desvoalte o activitate mai intensivă. Se ţineau conferinţe dese la club, consultându-se deputaţii români şi sârbi totdeauna în mod prealabil şi serios despre paşii ce sunt de intreprins în interesul popoarelor reprezentate de dânşii. Când erau puse la ordinea zilei chestii însemnate, ori se intenţionà a se intreprinde vre-un pas însemnat în chestia naţională, se chemau la consultare şi deputaţii români şi sârbi aparţinători partidului guvernamental, pentruca împreună să chibzuiască toţi, că ce e bine şi folositor popoarelor din sânul cărora au eşit şi pe cari le reprezintă în dietă.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Natural, că în luptă deschisă pentru chestia naţională deputaţii guvernamentali nu puteau să între, dar vre-o idee bună vor fi dat şi ei în discuţiunile avute cu colegii lor naţionalişti. Legaţi fiind prin disciplina de partid, odată ei au declarat pe faţă într'un răspuns dat în scris, că câtă vreme chestia de naţionalitate iritează pe Maghiari, şi nu sunt prospecte, ca o păşire chiar solidară a tuturor Românilor şi Sârbilor din dietă, fără deosebire de partid, să fie încoronată de succes, ei nu se pot angajà să sprijinească nici o acţiune pronunţată naţionalistă.

Intre membrii clubului naţionalist nu domneà însă cea mai bună armonie, fapt despre care dovedeşte împrejurarea, că câte odată polemizau ei unii cu alţii în dietă, ori sprijineau unii o propunere, alţii alta, în loc să fi mers solidari pe o singură cale, aprobând şi sprijinind o singură direcţie.

Incolo şi-a făcut fiecare datorinţa, dupăcum a putut şi cum i-au permis puterile, cei cunoscători de legi şi de dreptul public al ţării, apoi de limba maghiară, în dietă, alţii, ca generalul *Traian Doda*, pe altă cale. Acesta, obicinuit cu disciplina militară şi cu încrederea către Monarh, totdeauna când aveà ceva pe inimă se adresà Domnitorului. Şi mergeà la Împăratul şi Regele totdeauna cu mâna plină de plânsori şi de rugări de ale poporului din graniţă. Mai ales în chestia pădurilor din graniţă s'a întrepus generalul Doda de repeţite-ori, exoperând dela Maiestatea Sa multe favoruri.

In una din conferenţele deputaţilor naţionalişti se lansase ideea compunerii unui program naţional pe sama partidului naţional opoziţional din Ungaria, cu a cărui textuare au fost încredinţaţi deputaţii *Parteniu Cosma* şi *Dr. Costici.*

Un efect deprimător pentru toţi a avut însă hotărîrea luată din partea deputatului *Dr. Alexandru Mocsonyi* de a-şi depune mandatul şi a eşì din dietă, hotărîre dela care nu l-a putut abate nime, nici dintre deputaţi, nici dintre stimătorii cei mulţi şi cu trecere din afară de dietă ai acestui luminat bărbat al neamului românesc.

www.dacoromanica.ro

In şedinţa din 18 Aprilie 1874 prezidentul camerei ungare a primit dela *Dr. Alexandru Mocsonyi* următoarea scrisoare:

«Preaonorată casă! Imprejurarile nu-mi mai permit, ca şi mai departe să corespund datorinţelor mele de reprezentant, aşa cum aş dorî eu şi cum alegătorii mei cu drept ar puteà pretinde, din care motiv prin aceasta renunţ la mandatul meu dietal. Budapesta, 18 Aprilie 1874. *Alexandru Mocsonyi* m. p.»

Motivele cari au îndemnat pe *Alexandru Mocsonyi* să facă acest pas erau de ordine mai înaltă, şi nu toţi au fost în stare să le înţeleagă şi aprecieze după merit. Tot în 18 Aprilie 1874 *Alexandru Mocsonyi* a adresat şi alegătorilor săi din cercul electoral al Radnei, comitatul Aradului, scrisoarea următoare:

«Onoraţi alegători! Imprejurările ne mai iertându-mi să-mi împlinesc datorinţa de deputat în măsura cum eu aş dorî şi cum Dvoastră cu drept puteţi să pretindeţi, din această cauză astazi am renunţat la mandatul meu de deputat dietal. Când vin cu toată onoarea a vă aduce aceasta la cunoştinţă, în scopul de a prevenì posibilele interpretaţiuni false, aflu de lipsă cu o cale a declarà, ca prin aceasta retragere a mea n'am încetat a ţineà la principiile politice pe lângă cari până acuma, după mărginitele mele puteri, am luptat, cî rămân şi mai departe aderentul acelui partid, al cărui membru am avut norocirea de a fi până acuma. Spiritul naţional al Dvoastre, onoraţi alegători, însoţit de un sincer patriotism, precum şi firmitatea dovedită de Dvoastră până acuma în lupta constituţională îmi sunt spre liniştire în privinţa, că partidul nostru naţional prin pasul meu nu va suferì scădere, fiind eu de firma convingere, că Dvoastră şi la noua alegere ce va urmà, ca totdeauna dela 1861 încoace, veţi afirmà dreptul de alegere numai în folosul partidului naţional. Când în această bună speranţa mă despart de Dvoastră, încă odată vă exprim adânc simţita mea mulţămită pentru încrederea mult preţuită ce mi-aţi manifestat-o, şi vă rog să fiţi încredinţaţi, că faţă de preastimaţii locuitori ai cercului Radna eu pururea voiu nutrì cele mai dulci sentimente de recunoştinţă. Cu cea mai sinceră stimă, Pesta, 18 Aprilie 1874. *Alexandru Mocsonyi* m. p.»*)

*) Din ziarul *Albina* , anul 1874, Nr. 27.

www.dacoromanica.ro

Într'un răspuns dat inteligenței române din Brașov, care-l rugase să renunțe la intențiunea de a-și depune mandatul, *Alexandru Mocsonyi* a declarat, că la facerea pasului acestuia nu a fost condus de motive mărunte, și pasul său nici nu poate aveà înțelesul, că ar voì să se subtragă dela «onorificul oficiu din serviciul națiunei, căreia țin de cea mai serioasă datorință a mea a folosì pretutindenea, unde numai este cu putință. Nutresc însă firma convingere, că între împrejurările existente rămânerea mea mai departe în dietă este fără nici un scop. Deci prin retragerea mea cauza cea sfântă a noastră nici nu va suferì cât de puțin».

In alt răspuns, adresat protopresbiterului *Ioan Mețianu* (ajuns în urmă Arhiepiscop și Mitropolit) din Zernești, asemenea declarase, că «rămânerea mea mai departe în dietă, față de fluctuațiunea politică, care a cuprins astăzi pe toți factorii decizători, a devenit curat fără nici o valoare».

Alegătorii cercului Radna s'au ocupat la început cu gândul, de a candidà și a alege de nou pe *Alexandru Mocsonyi* de deputat al lor, dar dupăce li s'a dat asigurarea, că cu nici un preț Mocsonyi nu mai vreà să între în dietă, au renunțat la ideea aceasta și și-au pus alt candidat. In scopul lămurirei opiniunei publice române apoi ziarul «*Albina*» a adus în numărul 30 din anul 1874 următorul comunicat despre eșirea lui *Alexandru Mocsonyi* din dietă:

«Când la anul 1866, junele *Alexandru Mocsonyi*, abià de 24 de ani, a întrat în dieta Ungariei, a întrat în cea mai bună și firmă credință, că acì vocea adevărului, cu demnitate și profunditate apărat, vocea sublimelor îdei de drept, de morala și de patrie, vocea francheții și a lealității, va fi ascultata cu plăcere și va aflà răsunet și recunoștință. In aceasta sacră credință și speranță, junele de sentimente și idei vergure, plin de sacrul foc a tot ce se zice înalt și nobil în vieața publică, înzestrat cu cele mai frumoase științe și principii, a pașit pe cariera parlamentară, și cine nu-și aduce aminte, cum păsirea sa în cele mai grele chestiuni a frapat prin strălucita elocvență și profundele cunoștințe. Cei mai aprigi contrari ai nostri au trebuit să recunoască superioritatea spirituală extraordinară a tinărului

www.dacoromanica.ro

bărbat român. Renumele şi complimentele personale n'au lipsít. Insă pentru marea, pentru sacra cauză naţională, în al cărei interes Alexandru Mocsonyi a făcut grele studii şi a primit greaua sarcină de deputat, n'a urmat nici cel mai mic folos. Cuvintele şi argumentele sale cele de adâncă convingere domnii stăpânitori şi decizători le-au ascultat cu atenţiune, dar îndată le-au scuturat de pe ei cu dispreţ..... Astfel mereu bărbatul nostru s'a convins, că în dieta ungurească vocea inimei curate şi a minţii sănătoase şi drepte nu este acasă. Astfel dânsul mereu s'a văzut înşelat în buna sa credinţă şi speranţă. Astfel desamăgirea a urmat, mai vârtos dupăce mai făcù şi experienţa, că acì nici chiar conceptele de onoare nu se iau tocmai scrupulos, iar realul şi solidul de-adreptul se desconsideră.

Astfel mereu în sufletul cel înflăcărat pentru adevăr şi dreptate, pentru patrie, popor şi umanitate, s'a născut neîncredere şi înstrăinare, neîncredere în sinceritatea şi soliditatea liberalismului şi patriotismului celor dela putere, şi înstrăinare de cătră un parlament, devenit în faptă unealta unei clice. Odată acì ajuns, bărbatul nostru nu mai puteà nici cugetà serios la luptă şi învingere prin forţe morale şi spirituale în o astfel de dietă. Ei bine, a fost falsă această experienţă a sa? Aceasta nime nu o poate afirmà. Iar dacă experienţa a fost, — dupăcum a fost, — reală, atunci ce mai aveà să caute un Alexandru Mocsonyi în o astfel de dieta? Să-şi peardă timpul folosibil prea bine pentru multe alte scopuri? Ori să se facă de râs predicând surzilor?... Acestea ar fi sub demnitatea unui Alexandru Mocsonyi!...»

Judecând lucrul după situaţia politică de atunci, cred că nu greşesc dacă susţin, că la eşirea lui *Alexandru Mocsonyi* din parlament a contribuit foarte mult şi slăbiciunea noastră proprie, a Românilor din statul ungar, cari din ciclu în ciclu tot mai puţini deputaţi naţionali au putut trimite în dietă, trimiţând în schimb şi de aceia, cari numai neamului românesc nu au făcut servicii ca membri ai dietei.

Comitetul central al reuniunei politice naţionale a tuturor Românilor din comitatul Aradului a trimis lui *Alexandru Mocsonyi* următoarea adresă:

«Comitetul central al reuniunei politice a tuturor Românilor din comitatul Aradului, în şedinţa extraordinară din 10

www.dacoromanica.ro

Maiu n. c. luând cu părere de rău cunoştinţă despre abzicerea Dvoastre de deputat al cercului Radna, a decis în unanimitate a vă exprimà prin noi recunoştinţă şi mulţămită pentru ţinuta şi zelul Dvoastre pé terenul politic naţional întru apărarea intereselor noastre politice-naţionale, şi totodată dorinţa şi speranţa, că cât mai curând vă vom vedeà în nouă activitate pe acel teren, spre bucuria şi folosul iubitei noastre naţiuni. Când avem onoare a vă aduce aceasta la cunoştinţă, vă rugăm să primiţi şi din a noastră parte asigurarea deosebitei noastre stime. Arad în 17 Maiu 1874. *Demetriu Bonciu,* preşedinte, *F. H. Longin,* notar».*)

La noua alegere deputat în Radna a fost ales *Ioan Popoviciu-Desseanul.*

Legea notarilor publici.

În şedinţa din 21 Aprilie 1874 terminându-se discuţia generală asupra proiectului de lege despre *notarii publici regeşti,* s'a început discuţia pe articole. La paragraful 2 a luat cuvântul deputatul român *Mihail Beşan* şi a vorbit următoarele:

«Onorată cameră! La §-ul 2 al proiectului de lege voiam să înaintez şi eu o modificare. In credinţa, că dl deputat antevorbitor va vorbì în asemenea înţeles, am fost aplecat să renunţ la modificare. Dar am văzut, că dânsul a făcut o modificare cu totul de alt înţeles, prin urmare îmi iau voe să înaintez din partea mea o propunere de alt cuprins, şi anume, ca notarul public să fie dator să cunoască pe lângă limba oficioasă a statului încă şi limba în general usuată în cercul său. (Aprobări).

Onorată casă! Când îmi iau îndrăsneala a ridicà cuvântul la §-ul acesta şi a recomandà onoratei case modificarea spre primire, îmi ţin de datorinţă înainte de toate să declar, că eu prin înaintarea acestei modificări nici pe departe nu vreau să provoc discuţie aşa numită naţionalistă, pentrucă nu aparţin acelora, cari orice chestie de pe tapet, ba până chiar şi golătatea din vistieria statului sunt în stare a o aduce în legătură cu chestia de naţionalitate, ci pentrucă ţin, că chestia aceasta e cu mult mai însemnată şi vrednică de o aprofundare mai serioasă, decât să poată fi atinsă acuşi-acuşi în casă, şi pentru

*) Din ziarul «*Albina*» anul 1874.

www.dacoromanica.ro

a cărei specială reprezentare unii pretind a aveà privilegii speciale. Eu deci, onorată casă, nu pentru aceea fac modificarea, pentrucă aş fi de părerea, că aceasta ar fi o cerinţă, ori poate urmare directă a legii de naţionalităţi, ci convins fiind, că fără modificarea aceasta legea despre notarii publici va fi lipsită de o condiţie a executabilităţii ei practice, şi pentrucă fără de aceasta legea nu va corespunde nici odată trebuinţelor practice ale vieţii.

Notariatul public, onorată casă, cu toate că e declarat de instituţiune de stat, nu e totuş oficiu de stat, dupăce notarul public nu se împartăşeşte de favorurile şi binefacerile garantate din partea statului. E un organ al cetăţenilor de stat, cu intervenirea şi ajutorul căruia cetăţenii de stat îşi regulează cu perfectă siguranţă afacerile lor particulare între marginile legii, şi prin urmare, onorată casă, notarul public nu e alta, decât consilierul de drept (jurisconsultul) al cetăţenilor de stat, ori, dacă pot să folosesc expresiunea aceasta, servitorul autentic, cu care stau în continuă coatingere cetăţenii, în raporturile lor zilnice de drept. E necesar deci, ca notarul public să cunoască şi limba aceea, în care pot să se înţeleagă între sine cetăţenii de stat din cercul său. Dacă se întâmplă contrarul, onorată casă, anume, dacă nu se primeşte modificarea aceasta, atunci sunt convins, că se va întâmplà cazul curios, că legea aceasta va aveà eficacitate şi va puteà fi pusă de fapt în vigoare numai în acele părţi ale ţării, în cari cetăţenii de stat cunosc limba oficioasă a statului, pe când pe alte locuri ea rămâne literă moartă.

Ţin că e destul de mare nefericirea, onorată casă, că în Ungaria unitară nu avem nici astăzi legi, cari deopotrivă să deoblige pe toţi cetăţenii de stat. Alte legi sunt în fostul Ardeal, altele în confiniul militar, şi altele în Ungaria luată în sens mai strict. Să înmulţim oare anomalia aceasta încă cu o lege, care ar fi pusă în vigoare numai într'o anumită parte a ţării? Cu o lege, care pe unele locuri va aduce binecuvântare cu privire la ridicarea industriei, comerciului şi a creditului public, precum şi cu privire la sistarea proceselor costisitoare, iar pe alte locuri va rămâneà numai literă moartă? Eu aşa cred, că proiectul de lege nu poate să aibă un astfel de scop.

Onorată casă! Ar fi timpul, ca naţiunea înţelegându-şi necezităţile vieţii să aducă legi practice, corespunzătoare acesteia. Strămoşii noştri nu au călărit pe băţul de alun al teoriilor înalte,

www.dacoromanica.ro

cum fac mulţi în zilele de astăzi, ci au descălecat pe câmpul vieţii practice şi l-au cultivat cu destul succes, totdeauna când le-au permis gravaminele imens de multe şi alte pertractări de drept public. Dacă aruncam privire asupra tuturor legilor noastre vom aflà, că ele sunt bazate pe trebuinţele vieţii practice. Nu zic, onorata casă, că strămoşii nostri s'ar fi îngrădit cu ziduri chinezeşti faţă de instituţiunile folositoare şi oportune ivite în străinătate, căci le-au urmărit cu atenţiune şi le-au încetăţenit şi la noi, dar aşa cum cereau raporturile dela noi. De ce să nu facem aşa şi cu proiectul acesta de lege, care e de obşte cunoscut, că nu intenţionează să încetaţenească o instituţie din patrie. Intreaga lege, ori cea mai mare parte a ei, e traducerea fidelă a legii din Austria despre notarii publici. S'a eliminat din ea însă dispoziţia practică, după care notarul public, pe lângă limba oficioasă de stat, e dator să cunoască şi limba ţinutului respectiv.

Incă una îmi iau voe a observà, onorată casă. Dacă ar fi cineva în stare să mă convingă, că în urma modificării mele legea aceasta ar fi neexecutabilă, ori că prin aceasta aparţinerea la olaltă a cetăţenilor de stat ar fi atinsă ori periclitată, pot asigurà onorata casă, că aş fi primul, care ar respinge modificarea. Dar tocmai pentrucă sunt convins despre contrarul, şi cred că politician serios nici nu poate să afirme aşa ceva, de nou îmi iau voe să recomand modificarea aceasta în atenţiunea onoratei case». (Aprobări).*)

Notarul (ceteşte propunerea): In §-ul 2, şirul al 4-lea după cuvântul acesta «*limba statului*» să se mai pună «*şi limba folosită în respectivul cerc de notariat public*».

Vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Şi eu aveam intenţiunea să fac o modificare de asemenea cuprins, dar dupăce mult stimatul domn deputat antevorbitor a prezentat o modificare de acest cuprins, iau cuvântul numai pentru a i-o sprijinì. Inainte de a o face însă aceasta, să-mi permită onorata casă, ca la cele spuse de stimatul antevorbitor *Kapp Gustav* să fac o scurtă observare.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Modificarea stimatului domn deputat voeşte, ca notarul public, afară de limba oficioasă a statului sa mai poseadă şi limba germană şi afară de aceasta limba ţinutului respectiv. De aici urmează, că onoratul domn deputat reclamă pe seama limbei germane acelaş privilegiu, favor şi domnie, ca pe seama limbei oficioase a statului. Eu, onorată casă, recunosc domnia numai a unei singure limbi în Ungaria, şi aceasta e cea maghiară. (Aprobari). Dacă o recunosc aceasta, şi îmi ridic cuvântul în interesul naţionalităţilor. cari vorbesc alte limbi, din punctul de vedere al comunicării în raporturile proprii de viaţă în limba lor proprie, numai aşa o fac şi o pot face aceasta, ca celelalte să fie pe deplin egale cu privire la drepturile folosite de ele, şi excepţia, adecă limba, căreia trebue să i-se dee mai mult din punctul de vedere al statului, sa fie numai limba maghiară! (Aprobări).

Onorată casă! După paragraful 2, limba oficioasă a statului e cea maghiară. Să-mi permită onorata casă, ca să-i spun de ce nu primesc eu paragraful în textuarea ce o are. Legea dela 1848 a dat egala îndreptăţire cetaţenilor de orice rang şi naţionalitate. Legea dela 1868 regulează raporturile cu privire la întrebuinţarea limbei proprii în patria aceasta din partea singuraticilor cetăţeni de naţionalitate nemaghiară, pe terenul oficios şi în comunicarea particulară. Oricât de satisfăcătoare, ori nesatisfăcătoare să fie legile acestea de naţionalitate în ce priveşte pretensiunile respectivelor naţionalităţi singulare, eu certele şi frecările, cari se arată şi astazi, nu le caut în fiinţa puţin satisfăcătoare a legii de naţionalităţi, cât mai ales în împrejurarea, care obvine foarte des, că legea nu se execută fidel, cu sinceritate şi cu bunăvoinţă, atât din partea organelor guvernului, cât şi din partea organelor municipale.

Eu aşa cred, că oricât de bună să fie o lege, dacă executarea ei nu întimpină bunăvoinţă şi perfecta sinceritate la ceice o execută, legea aceea nici pe departe nu va ridică la valoare în faţa poporului vaza şi stima faţă de ea, ca atunci când e bine executată. Eu deci nu vreau să dau ocaziune, ca legea să fie restălmăcită. Eu vreau ca legea să fie cât mai clară, pentruca cu cât mai clar e exprimată intenţiunea legislaţiunii în textul legii, cu atât mai cu greu se deschide teren pentru interpretarea ei în spirit contrar, ori pentru unii chiar păgubitor. Aşa e şi cu §-ul 2. Dacă-l confrontăm cu paragraful 7, nu mai

www.dacoromanica.ro

încape îndoială, că i-se va puteà da un astfel de înţeles, şi la numiri s'ar puteà urmà astfel de dispoziţiuni, ca naţionalităţile nemaghiare ale singuraticelor ţinuturi să fie exchise dela binefacerile legii, exchise prin aceea, că nu s'a ţinut în vedere, ca notarul public să cunoască limba ţinutului; şi dacă ministrul de justiţie nu cere dela notarul public ce va fi numit să cunoască perfect limba ţinutului aceluia, cetăţenii din acel ţinut nu vor puteà să aibă documente autentice făcute în limba lor proprie. Aceasta e clar. Dacă urmează aceasta, onorată casă, aşa cred, că legislaţiunea cade în cea mai mare inconsecvenţă, şi anume, pentrucă art. de lege 44 dela 1868 a permis naţionalităţilor nemaghiare, ca pe terenul municipal şi pe cel comunal să-şi întrebuinţeze fiecare limba proprie. Ba dacă şi legea despre exerciarea puterii judecătoreşti pretinde în §-ul 6 ca cualificaţie dela judecător să cunoască limba ţinutului respectiv, întreb onorata casă, oare nu cade legislatura în inconsecvenţă, când la aceeaş instituţiune nu cere cualificaţie egală dela notarul public, cu atât mai vârtos, că notariatul public nu e oficiu, notarul public nu va exercià anumite funcţiuni de stat, ci e mai mult pus pentru regularea raporturilor de drept privat ale cetăţenilor? Autenticitatea publică a documentelor acelora e de mare valoare pentru părţi, deşi documentele acestea de drept privat ajung înaintea judecătoriei numai atunci, când se nasc anumite diferenţe între părţile cari au subscris documentele. Şi astfel ar fi nedreptatea cea mai mare ce s'ar face naţionalităţilor nemaghiare, dacă legislaţiunea nu s'ar îngrijì, ca notarii publici să poseadă şi limba respectivelor naţionalităţi.

Onorată casă! Eu vreau, ca pe lângă limba oficioasă a statului să se exprime şi aceasta. Şi nu pentru aceea îmi ridic cuvântul, pentrucă poate nu aş voì, ca respectivul notar public să poseadă de tot bine limba oficioasă a statului. Ba daţi-mi voe să merg mai departe. Eu nu numai dela notarul public, dela funcţionari, dela judecători, ci dela fiecare factor, care peste tot ocupă un loc, o poziţie publică în raporturile vieţii de stat, pretind să cunoască limba maghiară. Şi o pretind aceasta, nu numai în interesul şi din punctul de vedere al statului, ci tocmai în interesul naţionalităţilor. De ce? Pentrucă eu cred, că celce nu ştie limba statului, nu poate să se ridice în o anumită ţară la acel grad de cultură universală, pe care stă acela, care cunoaşte limba statului. Eu îmi pot închipuì, că cineva poate să fie sa-

www.dacoromanica.ro

vant al lumei întregi, fără ca să cunoască limba oficioasă a patriei sale. Dar nu-mi pot închipuì, ca celce nu ştie limba oficioasă a patriei sale, să aibă cultură generală în patria sa şi să poseadă cunoştinţe despre raporturile vieţii de stat, din patria proprie. De aceea, onorată casă, acesta fiindu-mi punctul de mânecare în chestia aceasta, mărturisesc, că nu-mi păreà rău, dacă în §-ul acesta nu se spuneà numai aceea, că are să cunoască limba oficioasă a statului, ci şi aceea, că trebue să ştie limba naţionalităţii din cercul respectiv.

Dealtcum puteà să fie eliminat din paragraful acesta şi aceea, ca să ştie limba oficioasă a statului, pentrucă eu consider limba oficioasă a statului de ceva ce nu mai trebue ordonat, căci se înţelege de sine, dupăce se cuprinde în faptele date, în existenţa statului. Şi purcezând de aici sunt de părerea, că limba maghiară nu are trebuinţă de ocrotire în Ungaria. Ea nu are să fie ocrotită. Dacă are cineva trebuinţă de ocrotire, apoi e limba naţionalităţilor. Ea cere să nu fie împedecată în folosire, între marginile determinate ale legii.

Scuzaţi, onorată casă, dar fiind vorba de limbă, aflu că e necesar să mai spun unele lucruri. Nici eu nu sunt pentru aceea, cum spuneà antevorbitorul, ca din toate să se facă chestie de naţionalitate. Şi nici nu vorbesc pentru aceasta, dupăce, încât îmi stă în putinţă, îmi place să o evit. Dar dacă e vorba de limbă, declar aceeace e cunoscut onoratei case, că pe lângă aceea, că sunt înainte de toate fiiul Ungariei şi fiiul naţiunii politice maghiare, totodată sunt şi fiiul unei altei naţionalităţi. Nu mă jenez a o spune aceasta, cu atât mai vârtos, că existenţa naţionalităţilor eu o ştiu aduce în consonanţă cu existenţa statului ungar, cu superioritatea şi domnia limbei maghiare. O ştiu şi apreciez aceea, ca limba naţiunii maghiare să fie domnitoare în Ungaria. Pentrucă luând în considerare istoria, trebue să recunoască fiecare naţionalitate din patria aceasta, dacă nu e preocupată, că statul l-a creat naţionalitatea maghiară. Şi trebue să recunoaştem şi să ştim şi aceea, că statul acesta, patria, în curs de 800 de ani naţionalitatea maghiară l-a susţinut, în mijlocul tuturor certelor şi atacurilor, deşì cu cooperarea şi ajutorul celoralalte naţionalităţi, de altă limbă. Totdeauna sub firma naţionalităţii maghiare a fost susţinut şi apărat, prin urmare e foarte natural, că rolul de conducere la dreptul compete numai naţionalităţii maghiare.

www.dacoromanica.ro

Am ţinut de necesar să vorbesc la obiect şi din acest punct de vedere, dupăce sunt convins şi despre aceea, că mulţi n'au fost nici până acuma, dar nici acuma nu sunt în curat cu punctul de mânecare pe care stau eu şi consoţii de principii în chestia aceasta.

Recunosc, că sunt unii factori naţionalişti, cari cu privire la pretensiunile naţionaliste nu stau pe terenul moderaţiunii şi al consideraţiunii pe care mă aflu eu şi mai mulţi consoţi de principii. Aflu deci de necesar şi chiar de sosit timpul, ca să-mi precizez punctul meu de vedere, chiar şi pentru aceea, ca să nu fie considerat fiecare, dintre ceice se ţin de vre-o naţionalitate nemaghiară, ca aderent al direcţiei acelor anumiţi factori. Multe neînţelegeri şi mare confuziune de noţiuni s'a nascut din aceea, că s'a spus că sunt «deputaţi naţionalişti».

Onorată casă! Eu aşa cred, că definiţia nu trebue aşa facută cum mulţi o fac şi apoi şi-o atribue lor. Ci definiţia, cred eu, trebue făcută aşa, că noi toţi cari suntem aici suntem în prima linie reprezentanţi ai ţării, şi celce spune, că e deputat naţionalist, înţelege numai astfel lucrul, şi numai aşa şi poate fi înţeles, că e chemat să reprezinte şi să apere interesul unei naţionalităţi, ca anumit interes special, întocmai cum un oarecare alt deputat este chemat să reprezinte interesul special al oarecărui ţinut. Aşa înţeleg eu, şi acesta e înţelesul deputatului naţionalist, iar nu acela, ca din fiecare chestie să facă chestie de naţionalitate, cum spuneà dl deputat *Beşan*. Sunt şi deputaţi, cari merg prea departe cu pretensiunile. Aceştia vor înţelege singuri, că nu vor ajunge scopul dorit. Deci ce folos că exagerează? Mie nu-mi trebue favor naţionalist pe ruinele statului maghiar, pe ruinele constituţiei maghiare, pentrucă eu interesele şi drepturile naţionaliste vreau să le gust numai între cadrele constituţiei maghiare. (Aprobări).

Onorată casă! Când din punctul de vedere al limbei mi-am precizat punctul de vedere pe care stau în chestia aceasta, am ţinut cont de punctul de vedere practic, anume: nu pot voi, ca dela beneficiile unei legi binefăcătoare să fie exchise naţionalităţile nemaghiare, căci recunosc bunătăţile legii, dela care aştept foarte mult bine. De aceea sprijinesc şi recomand atenţiunei onoratei case propunerea condeputatului Beşan».*)

*

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

În şedinţa din 22 Aprilie 1874 discuţia se continuă. Vorbeşte deputatul român *Petru Nemeş* următoarele:

«După cele spuse de onoratul deputat al oraşului Dobriţin eu consimt, ca §-ul 2 şi §-ul 7 să fie predat comisiunei centrale. Totodată însă vreau să prezint o modificare precizătoare la §-ul 2, care poate că acopere mancităţile ce se cuprind în modificarea prezentată din partea onoratului amic Beşan, şi care, dacă se primeşte din partea onoratei case propunerea lui Tisza Kálmán, rog să fie asemenea predată comisiunei centrale. In paragraful 2, după cuvintele acestea «*cunoască limbi*» să se mai pună «iar respectivul notar public posede din destul limbile întrebuinţate în general în cercul său».*)

Mai vorbesc mulţi, apoi ia cuvântul de nou *Mihail Beşan* şi vorbeşte următoarele:

«Onorată casă! Fie-mi permis să spun câteva cuvinte la modificarea prezentată în şedinţa de eri.

Prezidentul: Fac atent pe dl deputat, că celce prezintă modificare nu are dreptul să vorbească de două ori.

M. Beşan: E adevărat. Dar poate să şi-o retragă, ori să o modifice. (Voci: Numai să o retragă!) Din motivarea mea de eri se vede, că voiam să dau cu totul altă textuare modificării, nu aceea pe care astăzi mulţi au înţeles-o în mod greşit. Recunosc, că poatecă am făcut o textuare rea. Un stimat domn deputat a făcut astăzi alta mai bună, şi cu mult mai bine corespunde textuarea sa şi intenţiunilor din vorbirea mea de erí. De aceea eu îmi retrag textul propunerei mele în întregime, dar susţin textul prezentat în formă cu mult mai blândă şi mai corectă din partea onoratului condeputat *Petru Nemeş*».**)

La votare se primeşte propunerea deputatului Tisza Kálmán, ca paragraful să fie predat comisiunii centrale, pentru a-i face o nouă textuare.

La §-ul 4 vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Onorată casă! Vreau să observ numai atâta, că dacă astfel de pedeci punem notarului public, că-l exchidem din toate ramurile vieţii publice, nu ştiu zău unde vom căpătă în-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

divizi acomodaţi. (Aşa e!) Scuzaţi, dar vă rog să binevoiţi a fi convinşi, că cu incompatibilitatea notarului public nu stă în nici o legătură aceea, ca el să nu poată fi membru în direcţiunea vre-unei societaţi pe acţii. Aş vreà să ştiu întrucât poate să strice aceasta chemării sale, dupăce şi de altcum s'a purtat de grije, ca notarul public, în cauza sa proprie, ori acolo unde e interesat, să nu aibă influenţă la compunerea documentelor notariale. Dacă s'a purtat grije de aceasta, s'a purtat şi de aceea, că dacă e membru al direcţiunei unei societăţi pe acţii, el să nu poată conduce afacerile acestei societăţi, ca notar public. Din motivul acesta nu sprijinesc propunerea». (Aprobări).*)

Casa primeşte paragraful original şi respinge propunerea făcută în înţelesul de sus din partea deputatului Kármán Lajos.

La paragraful 10 deputatul român *Petru Nemeş* face o propunere stilară, anume, să nu se zică: «*după ascultarea procurorului regesc*» ci să se zică: «*după ce a fost recercat procurorul regesc să-şi dee părerea*», care propunere dieta o primeşte.

La paragraful 13 vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* dupăcum urmează:

«Onorată casă! Eu am intenţiunea să fac o altă mică modificare, anume, să şterg simplu alinea a doua din acest paragraf. Nu pot înţelege, de ce trebue să se ceara dela tribunal încuviinţarea desemnului, dupăce deoparte în alinea primă e spus, că ce trebue să conţină sigilul, iar de altă parte se cuprinde în mod foarte corect şi în §-ul 14 dispoziţiunea, că notarul public, înainte de a-şi începe funcţionarea, e dator să-şi prezinte tribunalului subscrierea, întregită cu sigilul său oficios. Dacă deci deoparte în paragraful acesta e precizat, că sigilul ce trebue sa conţină, de altă parte sigilul se predă tribunalului, nu înţeleg de ce mai trebue prezentat tribunalului şi desemnul spre aprobare? Oare tribunalul se va legà de aceea, dacă notarul public pe lângă toate aceste cerinţe îşi mai pune pe sigil şi emblema proprie familiară, şi va examinà, dacă aceasta e desemnată bine? Cer deci eliminarea alineei a doua».**)

Casa primeşte în întregime paragraful original.

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

La paragraful 31 vorbeşte deputatul român *Mihail Beşan* următoarele:

«In §-ul 31 la litera *c*) se spune, că încercarea împăciuirii între părţi şi notarul public, în chestii oficioase, are să o facă camera notarială. Dacă asta aşa rămâne, s'ar puteà interpretà lucrul astfel, că în toate cazurile, când e ceva plângere între părţi şi notarul public, nu se poate merge altundeva, până nu s'a încercat împăciuirea înaintea camerei notariale. Eu aş dorì lucrul cu totul altcum, aşa, ca camera numai atunci să încerce împăciuirea, când părţile i-se adresează ei; iar în alte cazuri partea să nu fie obligată să meargă din locuri depărtate la cameră pentru a încercà acì aplanarea afacerei sale. Prin urmare, pentruca să fie paragraful acesta mai clar şi să fie aplicat numai în cazurile de mine amintite, aflu de necezar, ca în punctul *c*), la mijlocul şirului al doilea, să se mai bage cuvintele «ivite înaintea camerei». Atunci ar sunà astfel: «Incercarea împăciuirei în plângerile ivite înaintea camerei între părţi şi notarul public cu privire la afaceri oficioase» etc.*)

Casa primeşte modificarea aceasta.

După acceptarea §-lui 32 deputatul român *Mihail Beşan* propune un nou paragraf, vorbind următoarele:

«In întregul proiect de lege nu e vorba despre aceea, că dacă camera notarială, poate că pe lângă menţinerea afirmativei ei independenţe, explică altcum legea în anumite cazuri decât ministrul de justiţie de ex., ori apoi dacă conspectele sau rapoartele nu le înaintează ministrului de justiţie, cu un cuvânt, dacă camera nu împlineşte legi singulare, ce să se întâmple cu camera? Eu cred, onorată casă, că trebue dat ministrului de justiţie dreptul de a disolvà în astfel de cazuri camera şi a ordonà alegeri noue. Prin urmare §-ul 33 ar sunà astfel. (Ceteşte): «Dacă camera nu-şi împlineşte agendele cu cari e în credinţată, e îndreptăţit ministrul de justiţie să disoalve camera şi să ordoneze alegeri noue». Aşa cred, că dispoziţiunilor amintite trebue să le dăm sancţionare». (Aprobări).**)

Paragraful propus nu se primeşte.

La paragraful 44 face deputatul român *Demetriu Bonciu* o modificare stilară, care nu se primeşte, iar la

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

§-ul 48, la titlul noului capitlu, vreà să vorbească deputatul român *Mihail Beşan*, dar e oprit, dupăce prezidentul enunţase hotărîrea, că titlul capitlului V e primit.

*

Şedinţa din 23 Aprilie 1874. Discuţia se continuă. La §-ul 54 vorbeşte deputatul român *Mihail Beşan* următoarele:

«Onorată casă! Din întregul proiect de lege eu paragraful acesta şi părerea separată aflu că e mai de importanţă, la care apoi s'a dat o nouă modificare, tot însemnată, respective, textuare de tot nouă, şi de aceea cred, că am precipită treaba, dacă am decide acuma, după o simplă cetire. Dorinţa mea ar fi deci, ca textul acesta, la tot cazul vrednic de atenţiune şi de mare importanţă, să fie predat comisiunei centrale, ca combinând textul acesta cu celalalt, să vină cu propunere în şedinţa proximă. Pentru aceea paragrafii ceialalţi ai proiectului de lege, cari nu stau în legătură cu acesta, pot să fie desbătuţi mai departe».*)

Propunerea se primeşte, iar asupra părerii separate, care formă o întregire a §-ului 54, s'a născut discuţie, la care a luat parte şi deputatul român *Demetriu Bonciu*. A rostit vorbirea următoare:

«Onoratul condeputat Steiger Gyula, antevorbitorul meu, a exhauriat întru atâta motivele cari pledează pentru acceptarea părerii separate, încât eu pot să mă pronunţ foarte pe scurt. Aşa cred, că avem chemarea să grijim, ca instituţiunea pe care o introducem să corespundă necezităţii. Chestia aceasta nu poate fi apreciată în mod temeinic teoreticeşte, ci numai pe bazele experienţei zilnice. Celce a avut ocaziune să-şi câştige experienţe pe terenul acesta, celce a avut ocaziune să vadă, că din cauza mancităţii documentelor şi a rugărilor de câte-ori vin respinse din partea autorităţilor funduare afacerile de vânzare şi cumpărare, şi celce a experiat din ce mâni nedibace ies documentele de transmisiune, compuse pe baza împărţirii de avere, făcuta între moştenitorii majoreni, celce ştie apoi, că în comunele singuratice, în cari notarii comunali fac astfel de documente, ce taxe se iau pentru ele, cine le vede şi le experiază

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

toate acestea, trebue să ajungă la convingerea, că în sfârşit în instituţiunile acestea trebue să se poarte de grije, ca astfel de abuzuri, astfel de iregularităţi să fie împedecate, adecă, un astfel de organ să fie îndrumat să compună documentele pentru transcrierea funduară, în care aflăm garanţie. Prin aceasta, dacă nu alta, apoi un scop principal l-am ajuns, pe cel atins de condeputatul Steiger, şi pe care-l amintesc şi eu, după ce mărturisesc sincer, că şi eu pun mare greutate pe aceea, ca după putinţă să fie stirpită din ţară advocatura celor neîndreptăţiţi. Binevoiţi a crede, onoraţi domni deputaţi, că alt mod nu este pentru a se puteà face aceasta, decât acesta, şi anume, pentru aceea, pentrucă cu toate că ei ca împuterniciţi pot să reprezinte părţile înaintea judecătoriilor cercuale, după ce spese nu li se lichidează, numai pe calea stoarcerei de bani se pot susţineà, ei şi activitatea lor.

Terenul cel mai larg îl au în chestii de transcrieri funduare, şi mai ales la facerea de învoeli între moştenitorii majoreni şi de contracte de transcriere, pe baza actului de învoială. Eu, onorată casă, cunosc un astfel de advocat-neadvocat, care lucră cu 3—4 adjuncţi în cancelarie şi despre care se poate spune, că la o anumită autoritate funduară a monopolizat aproape afacerile de carte funduară, iar prezentată fiind foaia de învoială eşită din cancelaria sa tribunalului, respectivul judecător ajunge în cea mai mare confuzie, că oare se ordoneze transcrierea, ori ce să facă, ştiind bine, că lucrurile poate că nu stau aşa cum se spune în act, după ce s'a mai întâmplat, că cei doi martori din cancelaria respectivului au adeverit, că fratele lui Petru, ori Pavel, cu numele Ioan, a subscris actul, dar mai târziu s'a constatat, că Ioan nici n'a fost acolo? Astfel de cazuri s'au întâmplat. Dar legea spune, că pe baza contractului subscris de doi martori transcrierea trebue ordonată, şi astfel judecătorul, pe lângă toată îndoiala şi convingerea ce o are de multe-ori, trebue să ordoneze transcrierea.

Îmi iau voe să mai atrag atenţiunea onoratei case asupra unei împrejurări, şi aceasta mai ales de aceea o amintesc, pentrucă după cum ştim s'a înaintat un proiect de lege, în scopul, ca în chestii de carte funduară judecătoriile cercuale la cari existau şi până acuma cărţi funduare să fie îndreptăţite prin judecători singulari să rezolveze afacerile de carte funduară şi să ordoneze transcrieri în cărţile funduare.

www.dacoromanica.ro

Eu mărturisesc, că nu aprob peste tot din principiu decentralizarea cărţilor funduare în înţelesul cum mulţi o doresc, dar nu sprijinesc nici proiectul de lege înaintat din acest punct de vedere, pentrucă acum e necesară cea mai mare atenţiune şi la tribunale, unde afacerile de carte funduară vin rezolvate în senat. Se întâmplă şi astăzi greşeli, când afacerile de carte funduară vin rezolvate în senat. Şi mai multe se vor face atunci, când şi judecătorii singuratici vor fi împuterniciţi cu rezolvarea afacerilor, dacă nu introducem sistemul de constrângere cu care putem asigurà evitarea greşelilor. Proiectul acesta de lege, care are de scop împuternicirea judecătorilor singuratici să rezolveze afacerile de carte funduară, dacă nu se introduce, cum spuneam, sistemul constrângerii, îl ţin chiar de periculos. Din acest punct de vedere sistemul constrângerii îl ţin de ducător la scop, de folositor şi necesar.

Mai rămâne să vorbesc la proiectul de rezoluţiune prezentat din partea dlui deputat Kármán Lajos, pentrucă cred, că stă în perfectă legătură cu chestia. El cere să se primească un proiect de rezoluţiune, cu considerare la împrejurarea, că cărţile funduare vor fi decentralizate şi fiecare judecătorie cercuală va aveà carte funduară. Proiectul său de rezoluţiune sună aşa, că amăsurat acestui fapt să textueze comisiunea centrală paragraful acesta şi să prezinte casei textuarea nouă.

Eu nu primesc proiectul de rezoluţiune deja din principiul, că mărturisesc, cumcă chestia pretinde o aprofundare cu mult mai adâncă, dacă este să se decentralizeze cartea funduară, şi în care măsură, decât ca trecând noi simplu peste aceasta să decretăm, că comisiunea centrală pe bazele acestea are să prezinte o nouă textuare. Din acest punct de vedere deci eu nu primesc proiectul de rezoluţiune.

Încă o împrejurare îmi iau voe a o amintì, pe cea atinsă de dl deputat Várady Gábor. Mărturisesc, că nu am putut înţelege bine, şi nu înţeleg nici acum argumentul pe care a binevoit a-l invocà în contra constrângerii când spuneà, că dacă se introduce sistemul de constrângere, prin aceasta se va da bogată ocaziune pentru abuzuri şi excese, ce se vor ivì printre oamenii săraci. Eu asta nu o înţeleg. Ori doară aceea vrea să înţeleagă onoratul domn deputat, că dacă contractul se leagă în faţa a doi martori, dacă respectivul e înşelat cumva, poate să fie încă revocat contractul, pe când documentul legat la no-

www.dacoromanica.ro

tarul public nu poate fi revocat? Dacă asta a înţeles, apoi se află în rătăcire; pentrucă precum nu poate fi revocat contractul legat înaintea notarului public, tot aşa nu poate fi revocat nici contractul legat în faţa celor doi martori. Pentrucă dacă e înşelat, actul înşelăciunii nu s'a întâmplat atunci, când a fost subscris contractul înaintea notarului public, ori înaintea celor doi martori, ci atunci, când s'a făcut târguiala. Deci cum se poate spune, că constrângerea ar da ansă la eludări de drept, e ceva ce eu nu pot să înţeleg.

Din motivele expuse în opiniunea separată, dar mai ales după cele înşirate de condeputatul Steiger Gyula, eu, din partea mea, primesc părerea separată.»*)

La votare părerea separată, referitoare la obligativitatea de a se face toate documentele la notarul public, — nu se primeşte.

La paragraful 60 deputatul român *Demetriu Bonciu* propune pe scurt, ca paragraful acesta, care stă în legătură cu paragraful 2 şi 7, să fie predat asemenea comisiunii centrale, pentru a-i face o nouă textuare. Propunerea se primeşte.

După votarea paragrafului 68 deputatul român *Mihail Beşan* vorbeşte la titlul capitlului V, spunând, că titlul acestui capitlu sună astfel: «Despre cercul de competenţă al notarului public *în general*», de unde ar urmà, că capitlul următor are să poarte titlul: «Despre cercul de competenţă al notarului public *în special* , dar despre asta nu se mai face vorbă, dupăce e şi de prisos, căci în general şi în special cercul de competenţă al notarului public e acelaş. Propune deci ştergerea cuvintelor «*în general*» din titlul capitlului acestuia.

Prezidentul nu admite discuţie, dupăce dieta a trecut peste titlul capitlului V. Deputatul român *Mihail Beşan* îşi rezervă dreptul să vorbească deci la titlul capitlului următor.

Se ceteşte capitlul VI. La titlu deputatul român *Mihail Beşan* propune să sune titlul astfel: «Despre cercul de competenţă al notarului public *în special*», dupăce aşa pretinde ordinea logică.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Ministrul de justiţie, *Pauler Tivadar*, nu primeşte propunerea, iar casa încă o respinge. Se votează titlul original.

La §-ul 78 vorbeşte deputatul *Mihail Beşan* următoarele:

«Onorată casă! După cele premerse cred, că şi paragraful acesta trebue predat comisiunii centrale. Se poate, că comisiunea centrală îl va stilizà altcum, dupăce despre aceea e vorba, că dacă cineva dintre părţi nu cunoaşte nici una dintre limbile în cari notarul public e îndreptăţit sa compună documentele, ce să se întâmple? Îndreptăţirea o dă, după §-ul 7, ministrul de justiţie. Dupăce însă şi paragraful acesta a fost redat comisiunii centrale, dacă noi decidem acum chestia, e de prisos să mai fie discutat §-ul 7 în comisiunea centrală. De aceea, eu cer să treacă şi §-l acesta la comisiunea centrală».*)

Propunerea se primeşte. Se predă apoi de nou comisiunii centrale §-ul 79, la propunerea scurtă a deputatului *Demetriu Bonciu,* şi paragraful 91, la propunerea deputatului *Mihail Beşan,* care mai propune, ca şi paragraful 93 să treacă de nou la comisiunea centrală, motivându-şi propunerea astfel:

«Daţi-mi voe să-mi motivez propunerea. De aceea ţin că trebue redat comisiunii centrale şi paragraful acesta, pentrucă e întrebare, dacă e trebuinţă peste tot de translator, şi că vrea ministrul de justiţie să întrebuinţeze translatori, de ex. pentru limba franceză? Eu nu ştiu dacă e necesar, ori dacă e de admis, ca în Ungaria să se iee procese verbale în limba franceză. (Voci: De ce nu?) Chestia încă nu e rezolvată. Se poate, că rezolvarea va fi aceea, că în Ungaria nu se pot face documente de autenticitate publică, decât numai în ungureşte, şi atunci Francezul va aveà dreptul să scoată o traducere autentică déla translator, ori dela notarul public. Dupăce deci nu ştim încă, cum va fi rezolvată chestia, rog onorata casă să binevoiască a predà şi paragraful acesta comisiunii centrale». (Voci: Să rămână).**)

După explicările date din partea ministrului de justiţie, deputatul *Mihail Beşan* îşi retrage propunerea. Paragraful se votează.

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Şedinţa din 24 Aprilie 1874. Continuându-se discuţia asupra legii despre notarii publici, la paragraful 117 vorbeşte deputatul român *Mihail Beşan* următoarele:

«Onorată casă! Binevoiţi a-mi permite să fac o modificare la §-ul 117. Combinând paragraful 117 cu §-ul 113, aşa cum e textuat nu poate fi primit. Paragraful 113 dispune anume în cari cazuri se pot da excepţiuni, şi în cari cazuri apoi nu poate fi ordonată execuţiunea, respective nu poate fi continuată. Iar paragraful 118 spune, că la excepţii pot fi întrebuinţate numai documente, numai acte, dar alte dovezi nu sunt admise. Acum, onorată casă, binevoiţi a luà în considerare cazul, că dacă după §-ul 113 are loc excepţia în contra competenţei judecătoreşti, cum poate ea, întreb eu, să fie justificata cu document? Dacă face cineva excepţia, că judecătorul său e necompetent, nu o va dovedì aceasta cu document, nici chiar cu document public, ci se va provocà simplu la lege, iar celce se provoacă la lege cred că nu trebue să prezinte separat vre-un document. Aşa şi la §-ul 13, dacă documentul e fals, e de admis, că sunt cazuri în cari falsitatea poate fi dovedită cu alt document. Dar aceeace se ordinează sub punctul *e*), anume, că dacă judecătoria nu va procedà după §-ul 111, aceasta aşa cred, că iar nu se poate dovedì cu document, ci se poate dovedì cu simpla provocare la §-ul 111, care se cuprinde în legea aceasta, întrucât conţine o — formalitate. De aceea, onorată casă, şirele acestea din §-ul 117: «La procedura asupra excepţiilor, afară de documente, altă dovedire nu are loc», stau în clară contrazicere cu §-ul 113 deja acceptat. Iar dacă nu e contrazicere, atunci paragraful premergător nu are nici o importanţă, dupace în cazurile din §-ul 113 punctul *a*) nu se poate face dovedirea cu documente, cu acte. De aceea modificarea mea e, ca şirele acelea să rămână cu totul afară şi apoi paragraful să fie adus în consonanţă cu ceialalţi paragrafi».*)

În cursul discuţiei deputatul *Mihail Beşan* îşi retrage propunerea şi primeşte pe a lui *Vargits Imre*, care e acceptată şi din partea casei.

La paragraful 138 vorbeşte deputatul *Demetriu Bonciu* următoarele:

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! La paragraful acesta am să fac o modificare foarte ezenţială. Anume, combinându-l cu §-ul 111, după care pe baza documentului notarial are loc execuţia, nu se poate să nu-mi exprim nedumerirea, că se poate uşor întâmplà, că dacă paragraful acesta se primeşte aşa cum e compus, unul şi acelaş creditor să ceară în contra aceluiaş debitor execuţia în două ori mai multe locuri. Paragraful acesta spune anume, că notarul public poate să dee atâtea exemplare din document, câte sunt stabilite în document. În urmare, dacă sunt mai multe exemplare stabilite, uşor se poate întâmplà, ca creditorul să-şi împrocesueze debitorul la judecătoria căreia personal îi aparţine şi şi la judecătoria locului unde s'a legat să-şi împlinească datorinţa. Dar se schimbă raportul în mod ezenţial în paragraful acesta prin aceea, că la §-ul 117 aţi binevoit a primì modificarea dlui deputat Vargits, după care în procedura pentru excepţii de regula afară de documente altă dovedire nu e admisă. Asta încă e o procedură, care trebue combinată cu paragraful acesta. Şi tocmai de aceea, ca să nu se nască de aici restalmăcire de lege, ori să se dee ocaziune să comită singuraticii abuzuri, îmi iau voe a propune, ca şi chestia aceasta, care e cu mult mai însemnată decât sa poată fi textuată destul de bine, să fie predată comisiunii centrale, spre combinare cu §-ul 111 şi 117 şi îndreptare de text».*)

Propunerea se primeşte.

La §-ul 174 face o modificare stilară deputatul român *Petru Nemeş*, primită din partea dietei.

La paragraful 215, cel din urmă, vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

Onorata casă ştie, că proiectul acesta de lege a fost compus încă în anul trecut în ministeriul de justiţie, iar în Februarie a fost desbătut în secţiuni. Aşa cred, că dacă dl ministru de justiţie astăzi ar compune proiectul acesta de lege, nu ar pune termin de întrare în vigoare pe 1 Noemvrie. Cred adecă, că se vor ivì foarte multe greutăţi, şi este temere că se vor pripì lucrurile, ceeace ar fi spre paguba instituţiunii la tot cazul. Suntem acum la finea lui Aprilie, şi înainte de Maiu legea abià va primì sancţionare. Ministeriul de justiţie deci pe lângă toate nizuinţele sale nu va puteà face numirile înainte de finea lui Septemvrie,

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

ori începutul lui Octomvrie. Şi atunci unde suntem? Acolo, că după facerea numirilor va mai fi o chestie de rezolvat, chestia cauţiunii. Vine apoi şi împrejurarea, că notarul public, care va fi numit, are trebuinţă de timp pentru a se aranjà. De aceea recomand în preţioasa atenţiune a onoratei case modificarea mea, care sună astfel: «În şirul prim al §-lui 215, în loc de 1 Noemvrie 1874, să se pună 1 Ianuarie 1875».*)

Propunerea se primeşte din partea casei.

Extradarea deputatului Haller Ferencz.

În şedinţa din 30 Aprilie 1874 deputatul român *Mihail Beşan* prezentează, ca raportor al comisiunii de imunitate, raportul acestei comisiuni în chestia extradării deputatului conte *Haller Ferencz*, iar în şedinţa din 4 Maiu 1874 raportul în chestia extradării deputatului *Becze Antal.*

In chestia contelui *Haller* discuţia se începe numai decât, în şedinţa din 4 Maiu 1874, şi raportorul *Mihail Beşan* vorbeşte următoarele:

«Onorată dietă! Fie-mi permis înainte de toate să fac observarea, că vastul raport al comisiunii de imunitate conţine numai în liniamente generale dispoziţiile judecatoreşti, cuprinse în teancul de scrisori ce le am înaintea mea. Comisiunea de imunitate nu a aflat de necesar să expună starea lucrului în cele mai mici amănunte, din simplul motiv, că şi raportul acesta ţinut în generalităţi caracterizează din destul confuzia pe care a provocat-o tribunalul regesc din Sighişoara, fie din neştiinţă, fie din rea intenţie, cu ocaziunea efectuirii secvestrului în contra contelui Haller Ferencz, şi pentrucă chestia aceasta de secvestru e atât de complicată, încât în urma expunerii amănunţite a stării lucrului erà temere, că şi acei membri ai onoratei case vor puteà rămâneà nedumeriţi cu privire la momentele de drept dătătoare de direcţie, cari până acuma s'au ocupat neîntrerupt cu ştiinţa dreptului şi cu justiţia.

Acest raport făcut în general al comisiunii de imunitate încă a reclamat studiu îndelungat şi lungi consultări, şi acesta e motivul, că comisiunea de imunitate, după timp atât de lung

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

abià acuma e în stare sa-şi înainteze raportul, cu opiniunea sa, în chestia aceasta. Serveasca aceasta ca scuză cu privire la procedura comisiunii. Ce se atinge acum de meritul chestiei, comisiunea de imunitate n'a esitat nici un moment a decretà, că aici exista în cea mai mare măsură cazul unei vexări. Există deoparte pentru aceea, pentruca la procedura afirmativă penală nascuta din secvestru a dat ansă şi ocaziune însuş tribunalul, prin aceea, că în una şi aceeaş zi a adus cu privire la secvestru hotărîri contrare una alteia, şi prin aceasta a adus părţile în cea mai mare confuziune cu privire la întrebarea, dacă secvestrul e valabil după lege ori nu, iar de altă parte pentru aceea, pentrucă tribunalul regesc din Sighişoara, deşi însuş a recunoscut dreptul de proprietate al contelui Haller Ferencz asupra jumătăţii de moşii şi a venitelor ei, totuş a adus familia contelui Haller şi servitorimea sa în situaţia de a fi silită să ceară dela judecătoria exmisa pânea de toate zilele. Dacă mai luăm, onorată casa, că servitorii şi funcţionarii contelui Haller Ferencz au fost scoşi cu gendarmii din castelul domnesc, va să zică deposedaţi cu forţa, dacă avem mai departe în vedere, că cu privire la persoana şi la averea sa s'au săvârşit acte de volnicie, astfel de volnicii, cari nici pe vremea guvernului absolutistic german nu au fost de justificat, atunci nu ştiu ce trebue să ne pună mai mult în mirare, aceea oare, că în Ungaria constituţională, acum când fiecare ram al justiţiei şi al administraţiei publice e depus în mânile naţiunii, se pot întâmplà astfel de violari de drept, ori apoi aceea merită în măsură mai mare mirarea noastră, că cel vătămat şi după multe rugări neisbutite a mai avut atâta linişte sufletească şi resignare, să recurgă la remediul de drept extraordinar, justificat totdeauna în caz de extremă necesitate, adecă la dreptul pumnului. Da, onorată casă! În cazul de faţă a existat extrema necesitate, şi celce a cetit cu atenţiune raportul comisiunii de imunitate la tot cazul s'a convins, că întreaga justiţie a Ungariei poatecă numai atunci a putut arătà vre-un caz asemenea acestuia, când unele familii puternice din patria noastra au pus mâna pe arme pentru a luà în posesiune averi străine.

Tocmai de aceea, fiindcă tribunalul regesc din Sighişoara n'a fost în stare să-şi facă datorinţa legală, însuş dl ministru de justiţie a înţeles, că trebue delegată o altă judecătorie, şi a şi delegat tribunalul regesc din Székely-Udvarhely, căci membrii

www.dacoromanica.ro

tribunalului reg. din Sighişoara au fost declaraţi de preocupaţi. În contra tribunalului acestuia, precum şi în contra judecătorului care a efectuit secvestrul, din partea contelui Haller Ferencz s'a făcut arătare criminală şi cercetarea e acum în curgere.

Nu vreau să plictisesc onorata casă prea lung cu expunerile mele. Observ deci aici numai aceea încă, cumcă între toate actele cari sună contra contelui Haller Ferencz nu se găseşte nici o singură aratare criminală, ci se află în contra servitorilor din curtea sa, cari la tot cazul la porunca stăpânului lor s'au atins de toate obiectele puse sub secvestru, dar neprovăzute cu sigilul judecătoresc. Pentru a justificà părerea comisiunii va fi de ajuns să mă provoc la raportul pe care am avut onoare a-l prezentà onoratei case în chestia aceasta, şi de aceea îmi iau voe a recomandà spre primire părerea comisiunii. (Aprobări)›.*)

Se naşte discuţie, în firul căreia raportorul *Mihail Beşan* mai vorbeşte următoarele:

«Nu vreau să plictisesc onorata casă cu polemii lungi. Dar dupăce onoratul domn deputat a spus, că raportul comisiunei nu consună cu actele, sunt necezitat să declar, ca dacă respectivul domn deputat ar fi cetit toate actele acestea, între cari se afla cel puţin 600 de deciziuni, şi apoi le-ar fi confrontat cu raportul comisiunii de imunitate, sigur că nu făceà afirmarea aceasta. Se poate însă, că ici-colea raportul comisiunii nu e de tot corect în expresiuni, dar numai pentru aceea, pentrucă pot să afirm, că între toate actele acestea există vre-o 4 - 500 de rugări maghiare, la cari însă răspunsul s'a dat numai în vre-o 100 de deciziuni ungureşte, dar într'o unguresacă pe care noi, mărturisind sincer, cu toate că ştim destul de bine ungureşte, n'o putem înţelege. (Voci: Admirabile tribunale!) Dacă deci, cum spun, ici-colea raportul comisiunii nu consună în expresiuni cu totul şi perfect cu actele, vina nu o poartă comisiunea, ci împrejurarea, că judecătoria, care la rugarile maghiare de regulă a adus deciziuni germane, şi foarte puţine maghiare, şi-a compus deciziunile într'o unguresacă, pe care nu am putut-o peste tot înţelege». (Mişcare).**)

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

La votare casa primeşte propunerea comisiunei de imunitate şi decide să nu fie extradat contele Haller Ferencz.

Iarăş legea notarilor publici.

Se întră în ordinea de zi. Se pun în discuţie paragrafii încă nevotaţi din legea despre notarii publici. La paragraful 2 comisiunea propune să se mai treacă în el cuvintele următoare: «şi e în stare a corespunde condiţiunilor stabilite în §-ul 27 din articolul de lege 44 dela 1868». Adecă să cunoască limba usuată în ţinutul său.

Vorbeşte la obiect deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele, dupăce vorbise înaintea lui Máday Sándor:

«Onorată casă! Intr'o privinţă, ori mai bine zis în două, consimt cu deputatul anţevorbitor, anume, să căutăm, ca unitatea şi constituţia statului să fie apărată, şi că textuarea recomandată de comisiunea centrală nu e de primit, şi aşa cum e eu nici nu o primesc, cu toate că stau cu mult mai aproape de ea decât părerea separată a onoratului domn deputat, ne deosebim însă în aceea, că eu propunerea sa peste tot nu o primesc. Nu pot să primesc deci nici textuarea făcută din partea comisiunei centrale, şi nici părerea separată, şi anume pentru aceea, pentrucă precum deoparte vreau să dau statului şi cerinţelor acestuia tot ce-i compete, ba pretind dela fiecine să-i dee, tot aşa trebue de altă parte să reprob orice direcţie şi intenţie, şi încă în modul cel mai categoric, care ar vreà să restrângă cercul de drept dat naţionalităţilor prin lege, şi să împedece întrebuinţarea lui în viaţă. Şi de aceea, luând cuvântul pentru motivarea contrapărerii şi a modificării mele, o fac aceasta cu o dispoziţie sufletească foarte dureroasă, izvorîtă din sentimentul meu patriotic, pentrucă văd şi simţesc, — chiar din expunerea şi motivele antevorbitorului a trebuit să simţesc, — că unii sunt stăpâniţi de direcţii şi inclinări, cari nu ne apropie, ci ne îndepartează de ajungerea scopului dorit de toţi, de a puteà ajunge în patria aceasta la o linişte comună, la o alipire faţă de viaţa de stat, şi astfel în fine şi la consolidarea statului, şi adecă cât mai curând. (Aprobări).

Liniştirea popoarelor şi alipirea lor la viaţa de stat nu prin legi, cari restrâng cercul de drept dejà dat prin lege, nu cu or-

www.dacoromanica.ro

dinaţiuni şi nu cu asprime se poate câştigà, ci numai cu dispoziţiuni legale sincere şi binevoitoare, cari curg în mod consecvent din principiile depuse dejà în lege. Curentul, onorată casă, pornit în chestia aceasta, a izvorît, după convingerea mea, din un punct de mânecare cu totul greşit. Pentrucă domnii, cari sunt de părerea aceasta, confundă ideea statului maghiar cu noţiunea naţionalităţii maghiare, şi astfel, cum se vede, procedează numai din dorul, că oare cum ar puteà să fie bună constelaţia patriei acesteia? Dacă ar fi vorba numai de un pium desiderium, şi dacă mă întreabă cineva, spun şi eu, că ar fi mai bine dacă fiecare cetăţean al patriei acesteia ar fi de un neam şi de o limbă. Dar nu e aşa! Şi e imposibil să fie aşa, prin urmare, a pornì după poftele şi dorinţele lor şi a nu ţineà în evidenţă raporturile existente de viaţă şi factorii între cari trăim, aceasta aşa cred, că nu poate să fie dispoziţie, nici înţeleaptă, nici folositoare. Nu pot spune alta decât aceea, că e curată sinamăgire şi înşelare dacă cineva mâneca de aici.

Durere, curentul acesta s'a pornit de o vreme încoace pe toate terenele, şi mai ales în jurnalistică l-am experiat, ceeace la tot cazul nu e folositor. Nu e bine, când ori despre ce lege e vorba, să se spună, că chestia trebue rezolvată înainte de toate din punct de vedere naţional maghiar. Aşa e când se sfătoşeşte jurnalistica cu privire la arondarea ori rotunzirea comitatelor, aşá e când vine vorba despre legea electorală, sau despre organizarea judecatoriilor, şi aşa e când se discută legea despre notarii publici. Binevoiţi a-mi crede, că politica aceasta nu e de folos, pentrucă pe lângă aceea, că e cu neputinţă să se execute cu resonare şi să primească fiinţă, e pagubitoare prin aceea, că sgudue sufletele liniştite şi provoacă iritaţie la aceia, cari, dupăcum eu cred cel puţin, se poartă cu încredere faţă de statul maghiar.

După premiterea acestora fie-mi permis să spun, că de ce nu pot eu sa primesc textuarea făcută din partea comisiunii centrale? Simplu de aceea, pentrucă comisiunea centrala n'a fost cu atenţiune la cele spuse în casă cu ocaziunea trecută, când s'a discutat chestia aceasta. Comisiunea centrală nu a procedat strict conform îndrumării casei, nu a procedat în spiritul vorbirilor spuse aici, mai ales în al celor rostite de domnii deputaţi Tisza Kálmán şi Zsedényi, precum şi de domnul ministru de justiţie. Comisiunea centrală, anume, atunci când i-s'a

www.dacoromanica.ro

dat îndrumarea să compună proiectul de lege în înţelesul art. de lege 44 dela 1868 şi 4 dela 1869, a aflat de bine a se provocà numai la art. de lege 44 dela 1868 şi a-i înregistrà aici §-ul 27. Scuzaţi, dar aceasta nici nu se potriveşte în §-ul 2, pentrucă aceasta e o determinare de cualificaţie, anume, că notar public poate să fie celce e cetăţean de stat, cunoaşte limba oficioasă a statului, etc. Dar §-ul 27 din legea de naţionalitaţi nu vorbeşte numai despre cualificaţie, ci şi despre chemarea guvernului de a se îngrijì, ca în ţinuturile respective să fie aplicaţi astfel de funcţionari, cari cunosc limba maghiară. Asta nu e cualificaţie. E îndrumare dată ministrului. Dacă ar aveà loc provocarea la aceea ce se refere la numiri, aceasta s'ar puteà face numai la §-ul 7. Asemenea e spus şi decretat ca cualificaţie, că judecător poate fi numai acela, care corespunde dispoziţiilor din art. de lege 44 dela 1868. Şi aici legislaţiunea nu a aflat să fie la loc provocarea la §-ul 27, ci s'a provocat la legea întreagă, care garantează aceea, ca în serviciul cu naţionalităţile celelalte comunicarea să se facă în limba lor, şi tot aşa şi luarea proceselor verbale.

Eu deci la §-ul 2 înaintez cu onoare modificarea, ca să se şteargă provocarea la §-ul 27 din legea de naţionalităţi. Cu privire la §-ul 7 un domn din comisiunea de imunitate meditând asupra lui a făcut o textuare, care după a mea părere corespunde, atât cerinţelor statului, cât şi posibilităţii de a satisface pretensiunile naţionaliste, şi marturisesc, că-mi pare foarte rău, că nu a fost acceptată. Astfel deci mă văd silit să o aduc eu înaintea casei în acelaş înţeles. Că de ce n'a fost acceptată, abia pot să aflu motiv, decât poate acela, că s'a dat şi o contrapărere de o îndepărtată extremitate, şi astfel comisiunea centrală a aflat de bine a alege o cale mijlocie şi n'a primit-o. Cumcă în ce privinţă ar vatămà spiritul, direcţia depusă în proiectul acesta de lege din partea dlui ministru de justiţie, — pentrucă eu nu trag la îndoială, că şi dl ministru de justiţie doreşte, ca să se satisfacă cerinţelor, — nu înţeleg, şi astfel expresiunea mai preciză prezentată din partea respectivului puteà să fie primită. Dar nu s'a întâmplat lucrul, pentrucă s'a înaintat şi o propunere extremă şi îndepărtată.

Cumcă e folositor oare, dacă din legile existente şi din legile de mai târziu tăiem câte ceva, câte un drept ori altul, binevoiţi a judecà singuri. Eu ştiu însă pozitiv un lucru, anume,

www.dacoromanica.ro

că aceasta nu consuna de loc cu demnitatea naţiunei şi cu sistemul legiuitor. Onoratul domn ministru a explicat în rândul trecut foarte frumos şi foarte corect, în câteva cuvinte, că ce se afla în legea de naţionalitaţi. A spus, că deoparte statul a asigurat limba oficioasa a statului, de altă parte a conces, ca respectivele naţionalitaţi sa-şi poată folosì limbile proprii, amăsurat echitaţii şi între marginile pretensiunilor statului. Eu tot astfel am înţeles legea de naţionalităţi, şi astfel o înţeleg şi acuma. Dar legea nu e împlinită prin textuarea aceasta. Deoparte deci de aceea vreau să fie schimbată, de altă parte iarăş multe se întâmplă în ţara, şi explicarea nu se da după principiile acestea. E cert, şi eu sunt convins, pentrucă în persoană m'am convins, şi am şi experiat eu însu-mì, că sunt tribunale, cari ridicându-se de-asupra legii şi stând de-asupra cuvintelor legii, altcum dispun, şi afla de bine a da chiar şi ordinaţiuni. Aşa s'a întâmplat, onorată casă, în Alba-Iulia, aşa s'a întâmplat la noi în Arad, şi s'a întâmplat şi în Zombor. Paragraful 12 al legii stabileşte, că acolo unde e în uz legea de naţionalitaţi, sa se menţina uzul, până nu va dispune legea altcum, şi totuş tribunalele acestea au aflat de bine să ordoneze, ca să nu fie primite alte petiţiuni, decât numai cele scrise în limba maghiara. Cumcă cât de neîndreptaţite au fost tribunalele acelea să o facă aceasta, e afară de orice îndoială. Şi eu sunt liniştit, şi nu mă îndoesc nici pe un moment, ca ministrul de justiţie va procedà conform asprimei legii, şi sigur va îndrumà tribunalele acelea să procedeze conform legii. Dar pot să asigur pe dl ministru, ca dacă principiile acelea, după cari a binevoit a explicà legea de naţionalităţi, va căutà să le valoreze în viaţa practică, îl asigur zic pe dl ministru de justiţie, că cu cea mai mare încredere şi îndestulire va privì fiecare naţionalitate la activitatea dlui ministru de justiţie.

Nu pot să doresc, şi aşa cred, că nici legislaţiunea nu poate să dorească sa aducă astfel de lege, care să dee ocaziune la restalmăciri. Şi tocmai de aceea aş dorì sa se dee acestor doi paragrafi o textuare cât mai clară. O doresc aceasta mai ales, pentrucă dacă undeva în raporturile vieţii publice, pe un teren oarecare, trebue să admitem libertatea limbei, apoi sigur că cu privire la regularea raporturilor de drept privat trebue să lăsăm deplină libertate. Dar chiar dacă am voì să o luăm, nu ne stă lucrul în putinţa, pentruca e cu totul imposibil

www.dacoromanica.ro

să străbaţi cu orice lege acolo, ca nime să nu facă nici odată alt document scris, decât în limba maghiara! Asta nu poate să fie intenţiunea casei. Mulţi sunt de credinţa, că documentul public, dacă are adecă autenticitate publică, reprezintă Dumnezeu ştie ce acţiune de stat. Eu nu aşa înţeleg lucrul, ci aşa, ca raportului de drept dintre părţi să i-se dee garanţă, autenticitate, ca nime să nu o poată trage aceasta la îndoială, şi să nu dee ansă şi ocaziune peste ani de zile la procese lungi, pentrucă cu cât mai mare e autenticitatea unui document, cu atât mai bine e asigurat dreptul. Eu numai deosebirea aceasta o gasesc între documentul notarului public şi documentul privat, aceea anume, că acela nu poate fi tras la îndoială. De aici nu urmează, că dupăce are valabilitate pentru ţara întreagă să nu fie ertat a se compune altcum decât ungureşte. Cer ertare, dar o poliţă făcută în limba germană e valabilă pretutindenea unde îşi are competenţa. Şi apoi nici documentul notarului public nu e valabil pretutindenea, ci numai acolo unde partea obligata îşi are competenţa. Concluzia aceea deci, că documentul notarial nu poate fi compus în altă limbă decât în cea maghiară, cu privire la raporturile dela noi eu o ţin de sofismă.

Binevoiască şi-mi explice onoratul domn deputat, care a binevoit a atinge sofisma aceasta, că dânsul cum îşi închipueşte afacerile cetăţenilor de limbă nemaghiară? Se duce la notarul public bărbatul şi femeia, şi nici unul nu ştie ungureşte, pentru că au crescut între astfel de raporturi de viaţă, că nu au avut trebuinţă de această limbă. Ceti şi scrie ştiu în limba lor. Spun deci notarului public să facă bine să le facă un contract de căsătorie, dupăce s'au înţeles aşa şi aşa. Notarul public îi ascultă, se pune la masă şi scrie contractul ungureşte. Dar părţile respective nu ştiu nici un cuvânt ungureşte! Nu înţeleg contractul! Notarul public le spune, că aşa sună legea, că documentul original poate fi făcut numai în limba maghiară. Notarul public le explică cuprinsul documentului. Cumcă lucrul în viaţă cum va puteà fi adus în consonanţă cu trebuinţele vieţii şi cu folosirea limbei, eu nu o ştiu. Poate ca o ştiu ceice sprijinesc părerea separată.

Onorată casă! Nu vreau să combat mai detailat părerea separată, ci scuzaţi, numai câteva observari vreau să-i fac. Se spune adecă, şi raportorul părerii separate pune greutatea pe aceasta, că din consideraţiuni de echitate să permitem, ca păr-

www.dacoromanica.ro

ţile se poată comunică cu notarul public în limba lor. Asta e una. A doua e, că părţile să aiba dreptul a cere, ca notarul public sa le dee documentul în traducere autentică. Parerea separată însaş recunoaşte, că prin aceasta părţile vor aveà cheltuieli mai mari. Eu însă trec peste aceasta. Dar are cheltuială mai mare şi notarul public însuş. Pentruca notarul public, care va funcţionà într'un ţinut în care locuesc şi alte naţionalităţi, sigur că va trebuì să-şi ţină de două-ori atâţia adjuncţi, după̆ce fiecare document are sa fie tradus în limba poporului respectiv, deci muncă şi cheltuiala duplă.

Dar scopul principal nu e acela, ca părţile să primească la mână document compus în limba maghiară, document pe care ele nu l-au subscris. Scopul acela e, ca partea să subscrie şi să accepteze un document pe care l-a înţeles. Şi tocmai scopul acesta nu va fi ajuns prin aceea ce voeşte părerea separată.

Onorată casă! Inca un cuvânt cu privire la părerea separată. Raportorilor, respective subscriitorilor părerii separate am să le observ pe scurt, că dânşii au subscris părerea separată ca raportori ai secţiunilor. Observ, că eu nu recunosc acel cerc de competenţă, ca ei ca raportorii secţiunilor să înainteze părere separata, dupăce chestia nu a fost pertractată separat în secţiuni. Da, domnii au fost raportori ai secţiunilor atunci când textuarea s'a prezentat întâiaş dată casei. Atunci au reprezentat parerile secţiunilor. Acum însă nu le pot reprezentà, pentrucă nu sunt împuterniciţi din partea secţiunilor, ci reprezintă numai părerile lor individuale.

O altă observare pe care vreau să o fac e, că eu ştiu, că poziţia deputatului e independentă, că asupra lui nu are nime să exercieze nici un fel de influenţă, pentrucă nu e ertat, ştiu, că fiecare deputat are dreptul sa-şi spună convingerea proprie, dar ştiu şi aceea, că sunt anumite datorinţe de cari nu se poate şi nu e ertat să-şi uite deputatul faţă de trimiţătorii sai.

Eu nu ştiu, dacă domnul deputat antevorbitor a dat exprimare, atunci şi acolo, când şi unde a fost ales, părerii sale, că alegătorilor săi nu le este permis să primească documente originale în limba lor proprie, ca documentul sa fie autentic, ori nu. (Mişcare). Văd, onorata casă, că poatecă nu aplic bine zicerea aici. Dar observarea mea e simplu aceea, că chiar dacă ar aveà dreptul să se pronunţe astfel, totuş nu e oportun a face ceva ce e contrar intereselor alegatorilor.

www.dacoromanica.ro

Aş mai aveà multe de spus. Dar dupace şi de altcum am obosit mult atenţiunea onoratei case, îmi recomand modificarea la §-ul 2. Iar paragraful 7 e astfel concipiat, încât seamănă cu textul original». (Notarul ceteşte modificarea):

La paragraful 2 dupa cuvintele cunoaşte limba oficioasa a statului , să se mai pună şi e în stare sa corespunda celor ordonate în art. de lege 44 dela 1868 . La paragraful 7: Numirea de notar public, pe lânga îndreptaţirea de a face documente notariale în limba oficioasă a statului, mai da îndreptăţirea de a luà documentele şi în acelea limbi, cari sunt limbi protocolare în respectivul municipiu în care funcţioneaza notarul public. (Art. de lege 44 dela 1868, paragraful 2). Pentru a le puteà luà şi în alte limbi, dupa arătarea cunoaşterei lor, da concesiune ministrul de justiţie, ori deodata cu numirea, ori mai târziu, la cererea separata a notarului public».*)

Vorbeşte acum deputatul român *George Ioanovici* următoarele:

Onorata casă! Eu vorbesc rareori, şi şi atunci pe scurt. Mă voiu nizuì şi de astadata să-mi expun pe scurt părerile. Când a fost pus în discuţie §-ul 2 al proiectului de lege din întrebare, s'a spus din partea mai multora, ca propunerea lui Beşan conţine lucruri de prisos, pentruca e de sine înţeles, ca notarul public, care funcţioneaza în ţinut locuit de poporaţiune mestecată, trebue sa cunoască limba ţinutului respectiv. Sunt lucruri, cari se înţeleg de sine, şi totuş mulţi oameni nu le înţeleg, ori, unul le înţelege aşa, altul aşa. O experiem aceasta şi acuma, când în sinul comisiunei centrale s'a născut o parere separata. Aceasta parere separata pune chestia cu totul pe alt teren, nu pe care a stat atunci, când §-ul 2 a fost dat îndărat comisiunei centrale. Eu aşa cred, că e de sine înţeles, ca parţile sunt îndreptăţite să folosească în afacerile lor de drept privat limba lor proprie maternă, între olaltă. Dar dupa parerea separată, daca s'ar face documentul public în altă limbă, nu în cea oficioasa a statului, s'ar ştirbì prin aceasta principiul suveranităţii statului. După uzul de pâna acuma contractele se fac în mai multe limbi, precum şi testamentele, şi altele. Ba documentele acestea ajung la pertractare, la autenticare înaintea respectivelor

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

autoritaţi şi judecatorii, şi până acuma nime nu a spus, că prin aceasta e ştirbită suveranitatea statului ungar. (Aprobari).

Articolul de lege 44 dela 1868, care regulează întrebuinţarea limbei, apărând deoparte întâietatea limbei oficioase a statului, dă teren până la anumite margini şi celoralalte limbi din ţara, astfel, că limbile acestea încă figurează ca limbi oficioase, ca limbi protocolare în sinul municipiului. Pe calea acestor procese verbale luate în limba nemaghiară se execută legile în numele statului. Şi spus-a cineva, că aceasta nu se uneşte cu unitatea statului, cu împărţirea grabnică şi corectă a dreptăţii, şi cu posibilitatea practică a administraţiei bune? Se îngrijeşte proiectul de lege, ca ideea de stat sa fie apărată! Acolo e paragraful, care dispune, că limba internă de manipulare e cea maghiară. Un alt paragraf spune. că întroducerea şi încheierea documentului public se face ungureşte. E de sine înţeles, că atunci, când notarul public comunică cu tribunalele, trebue să întrebuinţeze limba oficioasă a statului. Şi aceasta să nu fie oare suficient pentru apararea caracterului maghiar al statului? Să nu fie suficient pentru posibilitatea practica a administraţiei şi pentru efectuirea grabnică a croirei de dreptate?

Aşa spun onoraţii susţinatori ai parerii separate, că sunt şi ei cu atenţiune la celelalte limbi din patrie, facând propunerea, ca notarul public să fie dator a da parţii respective documentul în traducere autentică, dacă aşa-l cere. Mărturisesc, ca dacă m'ar convinge cineva, ca pentru partea respectiva şi cu privire la urmarile de drept ale afacerii e tot una, dacă ori în ungureşte, ori în limba respectivilor e compus exemplarul original al documentului, eu m'aş liniştî. Dar eu am nedumeriri în privinţa aceasta. Nu sunt jurist. Primesc deci bucuros îndreptare. Îmi spun însa îndoielile. Şi ca nespecialist cutez să spun, că dacă notarul public va aveà succesul pe care toţi îl dorim activitaţii sale, e imposibil să nu se înece în marea de traduceri. Îi dă lucru destul şi aceèa, să iee documentul într'o limbă. Sa-i mai dăm acum şi sumedenia de traduceri, şi am facut, după parerea mea, să-i fie cu neputinţă împlinirea datorinţei. Dealtcum mă mai tem, că în caz de va fi primită părerea separată multe dispoziţii ezenţiale din acest proiect de lege nu vor puteà fi efectuite, pentrucă proiectul acesta de lege, foarte natural, e pus cu totul pe alte baze decum ar voì sa-l pună ceice au înaintat părerea separata. Aceeace e în multe locuri

www.dacoromanica.ro

în proiectul de lege exemplar original, în parerea separata e — traducere. Da, însă acolo se spune, ca ce se cere pentruca un document public sa fie autentic? De exemplu declarația, ca documentul respectiv, originalul, care proiectul de lege permite să fie compus și în altă limba, a fost cetit în fața părților și a martorilor, ori chiar că ei înșiși l-au cetit. Ce urmeaza de aici? Că dacă toate acestea le aplicam la traduceri, atunci după a mea părere dăm ansă la mari confuziuni.

Îmi iau voe să amintesc câțiva paragrafi, pentruca să-mi exprim mai bine îndoielile. Aici e de exemplu §-ul 83, care spune urmatoarele: «Daca un testament deschis se predă gata, pentruca notarul public să-i dee putere de document public, în înțelesul punctului *a)* numai dela astfel de parte poate sa se primească documentul, care știe ceti și scrie în limba documentului. «...Dacă deci documentul numai în limba maghiară poate fi compus, atunci partea aceea a cetățenilor de stat, care nu posede limba maghiară, nu poate figurà nici ca martori pe astfel de documente originale. Peste tot documentul care se preda gata notarului public și nu e compus ungurește nu poate sa încete a fi original nici în cazul, că se primește parerea separată, pentrucă documentul acela compus în limba nemaghiara rămâne totdeauna original, și acela care s'ar compune ungurește nici în puterea legii nu poate devenì original.

După părerea mea deci, daca s'ar primì părerea separata, multe dispoziținni ezențiale din proiectul acesta de lege nu vor puteà sa fie efectuite.

Eu deci nu pot sprijinì părerea separată, pentruca aceasta, față de uzul de până acuma, față de art. de lege 44 dela 1868, e curat regres, iar față de dreptul cetațenilor de a-și puteà întrebuința între olalta limba materna în afaceri de drept privat, e constrângere de limbă, care cu nimic nu e motivată. Și orientarea nu e grea în chestia aceasta. Sa avem înaintea ochilor aceeace a spus dieta dela 1861 în marea ei adresa: «Sentimentul naționalistic, care se lățește tot mai mult, merită atențiune, și nu poate să fie măsurat cu măsura vremilor vechi și a legilor vechi.» Daca dieta a aflat de necesar să o declare aceasta, și dacă dietele următoare au aflat de necesar sa ridice aceasta declarație de multeori la valoare, să aprobam aceasta și acuma, onorată casă, pentrucă dacă atunci a fost trebuință de buna înțelegere a cetățenilor, când erà vorba despre redobândirea vieții constitu-

www.dacoromanica.ro

ţionale, e trebuinţa de buna înţelegere şi de liniştirea spiritelor şi acuma, când e vorba să asigurăm constituţia redobândită şi vieaţa constituţională.

După părerea mea chestia aceasta nu are să devină un ou al lui Columb nici după modalitatea propusă de condeputaţii Kapp şi Trauschenfels, nici după cea propusă în părerea separată. Nu trebue trântit oul atât de tare de masă, ca să se spargă, în loc sa stee pe masă.

Ce priveşte modificarea lui Demetriu Bonciu, declar, onorată casa, că o primesc, şi pe cea dintâi şi pe a doua. (Aprobări). Într'o modificare a întrat din greşală §-ul 27, dupăce §-ul 27 vorbeşte despre numire, nu despre cualificaţie, când cu privire la cualificaţie e mai bine dacă se face provocare în general la dispoziţiile articolului de lege 44 dela 1868. Sprijinesc deci modificarea lui *Bonciu.*» (Aprobari).*).

Discuţia se continuă. Vorbeşte deputatul *Tisza Kálmán*, apoi deputatul român *Ioan Gozman.*

A spus următoarele:

Onorată casă! Mărturisesc, că nu vorbeam, dacă nu auzeam rostindu-se cuvinte, cari îmi vatămă internul. Îmi pare foarte rău, ca chestia a fost târâtă pe terenul naţionalistic. Asta vine de acolo, că meritul chestiei nu e destul de clar în faţa tuturor. Meritul chestiei e acela, ca prin instituţiunea aceasta să se dee favor prin aceea, că ea se face cât mai plăcută înaintea poporaţiunii ţării, şi poporul se face a-i cere cât mai mult ajutorul. Nu e chestie de naţionalitate deci, dacă se cere, ca de ex. în comitatul Timişului notarul public să ştie româneşte. Acesta nu e favor pentru naţionalitatea română, ci e favor pentru instituţiunea notarului public, pentrucă dacă respectivul notar public ştie româneşte, acolo unde sunt Români, fiecare om i-se va adresă cu încredere, şi cu atât mai mari îi vor fi venitele. (Ilaritate). Iar dacă nu ştie, nu va aveà venit nici un filer. Atâta aveam de spus, şi apoi aceea, sa binevoiţi a nu face din toate lucrurile chestie de naţionalitate».**)

Vorbeşte şi deputatul român *Alexandru Roman* următoarele:

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Onorată casa! Dupăce condeputatul *Tisza Kálmán* rostì cu adevărată înţelepciune de bărbat de stat vorbirea care m'a desarmat întru atâta, încât am uitat şi cuvintele domnului deputat Máday, cari au deşteptat amaraciune în mine, renunţ la cuvânt. Dee Dumnezeu, ca totdeauna sa fie casa în asemenea dispoziţie, şi atunci statul va câştigà numai buni amici, (aprobări) pe când din contră, tendenţe ca cele desvoltate de dl deputat Máday fac numai duşmani pentru ideea de stat. Aşa se vede, că a voit să-şi răsbune asupra alegătorilor săi. Dar eu văzând, că în casă e precumpănitoare prudenţa şi consideraţia politică, renunţ cu plăcere la cuvânt».*)

La votare casa primeşte ambele modificări ale deputatului *Demetriu Bonciu*, cu privire la §-ul 2 şi 7 din legea despre notarii publici.

În şedinţa din 5 Maiu 1874 deputatul român *Vichentie Babeş* prezentează o rugare a comercianţilor din Biserica-albă, ca tipăriturile poştei să se facă pentru partea de ţară care mai nainte erà confiniu militar în două limbi, nemţeşte şi ungureşte, fiindcă limba ungurească pe acolo nu o cunoaşte nime. Se predă comisiunii petiţionare.

Se continuă discuţia asupra paragrafilor nevotaţi din legea despre notarii publici. La §-ul 54 vorbeşte şi deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Mult stimatul domn deputat antevorbitor a raspuns deja la observarea dlui deputat Almásy, că pe calea aceasta scopul pe care şi l-a pus legea, anume, ca să fie împedecate traficăriile între rudenii, în detrimentul strainilor, nu va puteà fi ajuns, pentrucă şi după aceasta vor puteà face documente oamenii stapâniţi de rea credinţă. A raspuns la aceasta, după parerea mea, mult stimatul domn deputat antevorbitor, şi eu înca văd corectivul înşelăciunilor în aceea, că datarea anterioară, care e mai ales în uz la tragerile pe sfoară, e acum îngreunată. Pentrucă, onorată casă, astfel de eludări nu pot fi calculate cu trei ani înainte, şi dacă se întâmplă un caz extraordinar, atunci în praxă se naşte nedumerirea, când am experià că cu trei ani mai nainte şi-a transcris averea, pentruca sa-şi înşale creditorii. Asta nu se poate, pentrucă daca cu trei ani mai nainte şi-a transcris

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

averea, nu poate să mai întrebuinţeze creditul pentru a înşelà pe cineva. Numai aceasta formează pedeca atât de mult laţitelor eludări de drept.

Domnul deputat *Lázár Adam* vrea să fie şters de tot paragraful acesta, şi anume, pentru aceea, pentrucă dupa paragraful acesta va fi cu mult mai scumpă compunerea de documente anumite între rudenii şi regularea afacerilor. Cred, că pentru unii va fi mai scumpă. Dar pentru acea mica jertfă eu nu aş dorì să se zădarnicească scopul, de mare şi extraordinară gravitate pentru moralitatea generală. Pentrucă cu cât mai multe legi de acestea aducem, cu cari împedecăm imoralitatea posibilă, cu atât mai tare întărim în oameni sentimentul moral. De aceea pun mare pond pe faptul, să se legalizeze un sistem, care după putinţa să pună zăgaz şi pedecă eludărilor.

Dar, deşì doresc să se termine discuţia asupra proiectului de lege despre notarii publici, aşa nedumerire deşteaptă în mine textul acestui paragraf, încât sunt silit să acceptez propunerea lui Vidliczkay. Vă spun din cari puncte de vedere. Mai ales din punctul de vedere al celor două chestii atinse, anume, că cu graiu viu se poate primì între rudenii vre-o îndatorire reciprocă, iar ceealaltă parte e aceea, că ce se întâmplă cu poliţele, şi vieaţa practică cum va justificà lucrul? Îmi iau voe sa-mi expun parerea în chestia aceasta, motivând, că tocmai în urmarea acestora textul trebue astfel compus, ca asupra lui să nu rămâna nici o îndoiala.

Ce se atinge de îndatoririle legate cu graiu viu între rudenii, mărturisesc, că e curata imposibilitate a le exchide în mod absolut. Pentrucă daca spunem din capul locului, că replătirea între rudenii are să atârne numai dela bunăvoinţa celui îndatorat să o facă, facem imposibila împrumutarea între rudenii, pentrucă şi dacă n'are trebuinţă împrumutatorul de garanţă, ádecă de scrisoare valabila faţă de datoraş, în caz de moarte are totuş trebuinţa de valabilitatea scrisorii. Câtă vreme e în vieaţă, poate să aibă încredere în el, iar dacă nu are, nu-i dă rudeniei împrumut, caci în cele din urmă oameni suntem, şi respectivul poate să moara, iar în cazul acesta cumnatul ori moştenitorii nu sunt datori să ştie nimica. Iar în vieaţa zilnică, procedura ajutatoare, dacă ar fi îngreunată în mod extraordinar de a nu se puteà împrumutà bani pe bon ori pe poliţă, pe 2—3 săptămâni, aşa cred, că din partea praxei nu e justificată. De

www.dacoromanica.ro

aceea, împrumuturile făcute între olaltă cu graiu viu eu nu le-aş împedecà, nu le desaprob, ci aş declarà, ca între rudenii împrumuturile sunt valabile între olaltă, nu însă şi faţă de persoana a treia. Pe calea aceasta ar fi salvat principiul, că eludările ce s'ar puteà întâmplà au să fie împedecate, pentrucă dacă nu au valabilitate faţă de a treia persoană, atunci nu se poate comite vatamare faţa de persoana a treia, iar împrumuturile între olaltă le-aş lasà să fie valabile.

Despre poliţe trebue să mai spun unele-altele. Spuneà Horánszky, ca sub contracte de împrumut nu se înţeleg poliţele. Dar dacă cetim textul mai departe gasim în el: «precum şi alte documente». În rezultatul ei final poliţa încă e document, ba e mai puternic document decât oricare obligaţiune. De aici deci s'ar puteà deduce, că poliţa între rudenii ar fi să se facă înaintea notarului public. E adevărat, că dacă are să fie undeva cu băgare de seama la regularea raporturilor private, apoi cu deosebita băgare de seama trebue să fie la poliţe, din punctul de vedere al eludarilor, şi în privinţa aceasta îmi voiu luà voe a spune onoratei case din praxa mea advocaţială, ca nimic nu serveşte de mijloc mai bun şi mai uşor pentru a eludà o a treia persoană, un creditor de bună credinţă, ca tocmai poliţa.

Binevoiţi a-mi crede, dnilor deputaţi, că nenumarate cambii vin împrocesuate, ca datate cu trei luni mai nainte şi mâne scadente, dar de fapt facute numai ieri! O astfel de poliţă nu se face niciodata din scopul, ca părţile contractuale, anume, datoraşul de pe poliţă şi proprietarul poliţei, să se înşale unul pe altul, pentrucă ei nu au trebuinţă să falsifice datul, ci o fac aceasta pentru a scurtà totdeauna persoana a treia. O astfel de poliţă advocatul o împrocesuiază, poartă execuţie, procedează în bună credinţă, — lucru foarte natural, — pentrucă nu are dreptul a presupune ori a spune, că poliţa nu s'a făcut înainte cu trei luni, ci numai ieri, pentrucă aceasta sa poate cu greu dovedì. Judecatorul aduce sentenţă, se face execuţie şi creditorul de bună credinţă, a cărui pretensiune e numai mai târziu scadenta, nu mai poate fi satisfăcut, pentrucă tot a fost secvestrat în favorul fraţilor, ori a rudeniilor. Astfel de cazuri, onorată casă, se întâmplă în fiecare zi.

Eu nici schimbul de poliţe nu l-aş îngreunà şi nu l-aş face cu neputinţă, dar tot aşa, ca şi îndatorirea cu graiu viu, restrângându-l la aceea, ca şi poliţa între rudenii, cu privire la

www.dacoromanica.ro

cel îndatorat şi la proprietar, între olaltă, să fie valabilă în ce priveşte autenticitatea, dar faţă de a treia persoană numai pe lângă act notarial să fie valabilă. Aceasta aş dorì să fie exprimat cu preciziune, şi dupăce în textuarea de faţă lucrul e imposibil, sprijinesc propunerea lui Vidliczkay».*)

Propunerea se primeşte şi paragraful 54 se predă de nou comisiunii centrale pentru a-i face o nouă textuare.

In firul discuţiei asupra celoralalţi paragrafi mai vorbeşte deputatul *Mihail Beşan* următoarele:

«Onorată casă! Eu ţin întreaga discuţie de prisos, pentrucă e provăzut deja în proiectul de lege aceea pentruce purtăm discuţia. Binevoiţi a cetì cu atenţiune §-ul 112 în care se cuprinde clar cazul atins de dl Paczolay János. Dânsul anume a atins cazul, că ce face judecătorul, dacă nu înţelege limba în care e compus documentul notarial? Despre aceasta vorbeşte paragraful 112 şi spune următoarele: «Înaintarea rugării, ordonarea execuţiei şi procedura ulterioară, se face după regulele procedurii civile». Dacă acum atingem cazul acesta, întrăm într'o chestiune, care nu e sub desbatere, anume, în chestia procedurii procesuale civile. Dealtcum şi în aceasta s'a purtat de grije, că ce să facă judecătorul în astfel de cazuri. Dar s'a îngrijit mai ales ministrul de justiţie prin o ordinaţiune suplinitoare, bazată pe lege, întrucât adecă acolo, unde judecătorii nu cunosc limbile deosebite, a introdus aşanumitul sistem de translatori. Prin urmare a luà de nou dispoziţiuni acuma e de prisos. Numai aceasta voiam să spun».**)

Legea despre falsificarea poliţelor.

Se pune în discuţie al proiect de lege, despre falsificarea poliţelor, la care vorbeşte deputatul român *Mihail Beşan* următoarele:

«Onorată casă! La §-ul 1 vreau să fac o modificare, care se refere la faptul, ca falsificările de cambii, ivite la tribunalul comercial şi cambial din Budapesta, să nu fie predate tribunalului din Pesta. Motivarea mea e foarte scurtă. În chestia aceasta

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

mânec mai mult din punct de vedere de oportunitate, şi recomand, ca falsificările de cambii ivite la tribunalul comercial şi cambial din Budapesta să fie predate spre examinare tribunalului competent. Binevoiţi a luà în socotinţă, că la tribunalul cambial din Budapesta vin împrocesuate astfel de cambii, cari au fost falsificate în ţinutul cel mai depărtat al ţării, de ex. în Ardeal, şi subscriitorii lor încă locuiesc în ţinuturi depărtate. Acum dacă urmărirea criminală a poliţelor acestora şi pedepsirea făptuitorilor se încredinţează tribunalului din Pesta, atunci tribunalul acesta ar aveà datorinţa sa faca neîntrerupte cercetari pe calea lungilor recercări, şi numai după o muncă enorm de lungă ar ajunge la ceva rezultat. Principiu general criminal e acela, că acolo unde s'a fuptuit crima e şi judecătoria competentă şi chemată sa judece crima. Dacă noi schimbăm acest principiu şi zicem, că dupăce falsificarea aici s'a ivit ori constatat, încredinţam judecătoria din Pesta, întâi rasturnăm principiul acum amintit, al doilea, şi acesta e lucrul principal, facem, că astfel de cercetari criminale vor aveà o durată enorm de lungă. De aceea, recomand spre primire modificarea mea».*)

Casa nu primeşte modificarea propusă, ca nu tribunalul din Pesta, ci tribunalul competent de pe teritorul pe care s'a comis falsificarea de poliţă să fie dator a face cercetarea criminală în cauză.

Proiect de rezoluţiune

Şedinţa din 11 Maiu 1874. Înainte de a se întrà în ordinea de zi cere cuvântul deputatul sârb *Dr. Mihail Polit* şi înaintează dietei un proiect de rezoluţiune în chestia sanării gravaminelor juste ale poporaţiunei din fostul confiniu militar, acum reîncorporat la patria mamă. Proiectul e subscris de toţi deputaţii din graniţă: Traian *Doda*, ales în Caransebeş, Vichentie *Babeş*, ales în Biserica-albă, Lazar *Costici*, ales în cercul Titelului şi Mihail *Polit*, ales în cercul Pănciovei. După o motivare frumoasă, făcută din partea deputatului *Polit*, se cetește în dietă proiectul de rezoluţiune, care e următorul:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Terminându-se în fosta graniță militara bănățană și în ținutul Ciaicașilor alegerile de deputați pentru dieta țării pe temeiul articolului V de lege dela 1848, și în consecință aleșii poporului ocupându-și locurile în casa reprezentativă a Ungariei, considerând, că cu ocaziunea încorporarii confiniului militar, anume, cu ocaziunea, când dieta țarii a decis a susținea în vigoare legile și ordinațiunile de pâna acì din graniță, din partea guvernului s'a făcut declarația, că reformele recerute, corespunzatoare împrejurărilor de acolo, se vor face prin legislațiunea țării atunci, când deputații cari sunt de ales în acele părți vor fi aleși și-și vor fi ocupat locurile lor în dieta țarii, care punct al timpului astăzi e sosit;

considerând, ca incorporata graniță militară de secole a avut poziția și organizația ei speciala, în mod esențial divergenta de a Ungariei, care acuma are să fie adusa în consonanță cu legile și instituțiunile Ungariei;

considerând și aceea, că legile și ordinațiunile întroduse de fosta administrație militară și cari prin dieta țării au fost lasate în vigoare, fiind defectuoase și în multe privințe necorespunzând trebuințelor poporului de acolo, ba în mare parte nepotrivindu-se cu instituțiunile și formele constituționale, de altă parte la incorporare întroducându-se sistema judecatorească și administrativă ungurească, pe lângă legile și ordinațiunile rămase dela stăpânirea militara, deci s'a nascut pe acest teren mare confuziune;

considerând, că în consecința acestor stări de lucruri extraordinare și dăunoase de acolo poporul din părțile acelea are mai multe gravamine și plânsori, cari pretind remediare prin legislațiune, și dintre cari mai vârtos următoarele se întonează:

1. Că teritoriile fostelor regimente s'au anexat la alte comitate, astfel, încât au ajuns în legătură cu astfel de părți și comunități, ale caror referințe, interese și datine, atât în privința comunală, cât și socială și a comunicarii, difer de referințele, interesele și datinele existente în fosta graniță, și că mai departe, părțile încorporate, fiind cu totul desfacute și aruncate care încotro, reprezentanții lor în adunarile comitatense nu sunt în stare a-și apără și susține diferitele interese comunale și altele speciale fața de precumpănitoarea majoritate de alte interese;

2. că încât pentru administrarea dreptății, întroducându-se legile austriace și cele ungurești fără conexiune necezară, dife-

www.dacoromanica.ro

ritele competinţe, proceduri şi instituţiuni juridice au produs, atât la judecatorii, cât şi la popor, astfel de confuziune, încât în privinţa aceasta nime nu e în stare a se orientà, special însă s'a lăsat în vigoare legea de presă de mai nainte, care se bazează pe sistema preventivă şi exchide instituţiunea curţilor cu juraţi, şi ca la organizarea judecatoriilor şi la numirea judecătorilor nu s'a luat în considerare cunoştinţa limbilor, legilor, împrejurărilor şi datinelor existente în acele părţi;

3. că fiind până acuma în acele părţi în administrarea justiţiei şi la administraţia politica limba germana în uz şi cea a poporaţiunei de acolo, acuma deodata, fară orice măsuri de transiţie se întroduce, atât la justiţie, cât şi în administraţia politică limba maghiara, necunoscută în părţile acelea, şi în loc de a se fi îndreptat pentru graniţă în punctele ei defectuoase legea Ungariei pentru egalitatea de drept a naţionalităţilor patriei, ori de a se fi conces cel puţin cu privire la starile şi împrejurările din graniţa unele uşurari practice întru aplicarea acelei legi, nici macar acea lege defectuoasa în dispoziţiile ei nu se pune în aplicare;

4. ca printr'o interpretare greşita a legii lasate în vigoare despre instrucţia publica, în graniţă şcoalele elementare confesionale, în contra dorinţei exprimate din partea comunităţilor bisericeşti, au fost declarate de şcoale comunale; mai departe, că ministrul instrucţiunei publice, care prin §-ul 25 al art. de lege 37 dela 1873 a fost împuternicit a pune în aplicare în graniţă legea ungurească de instrucţie, în loc de a aplică dispoziţiile favorabile ale acelei legi asupra şcoalelor poporale din graniţă şi astfel a satisface dorinţei şi trebuinţei comune a poporului, s'a pus a constrânge pe învăţători să contribue la fondul de pensiuni şi prin aceasta încă a decretat şcoalele poporale confesionale de şcoale comunale;

5. ca în părţile atât de neglese ale graniţei militare, acum incorporate, în interesul culturei necesare mai înalte, generale şi speciale, în limbile deschilinite ale poporaţiunilor de acolo, lipsind institutele trebuincioase, nu s'a facut chiar nimica pentru acoperirea acestei mari lipse;

6. că la regularea referinţelor comuniunilor de case de asemenea nu s'au observat recerinţele de transiţie, şi aceasta a avut de urmare, că de oparte, prin parcelarea nerestrânsă a pământurilor s'a deschis uşa pe seama proletariatului, iar de alta

www.dacoromanica.ro

parte, prin măsura şi modul de împărţire, aşa, ca tata să fie obligat a permite copiilor săi împărţirea, conceptele de drept s'au încurcat atât de mult prin contrastele de interese în casele şi familiile particulare, şi împărecheri şi turburări s'au provocat prin aceasta în măsură atât de mare, încât în privinţa aceasta, atât dreptatea, cât şi moralitatea şi siguritatea publică reclamă cu înteţire vîndecarea răului;

7. că în privinţa pădurilor din graniţa ungurească nu s'a garantat prin lege favorul acordat graniţei croato-slavone, după care venitele extraordinare din pădurile comune au să fie întrebuinţate pentru scopuri culturale şi de comunicaţiune ale aceloraş părţi, mai departe, că la actul de preţuire pentru scopul împărţirei comunităţile încă au să fie reprezentate;

8. că cu privire la comuniunile de casă existente încă, de asemenea diferind de dispoziţiunile legale pentru graniţa croato-slavonă, nu s'a susţinut măsura mai mică de dare publică;

9. că dreptul incontestabil al poporaţiunei din regimentul confiniar român asupra munţilor de acolo şi asupra folosirei lor nu a fost asigurat prin dispoziţiune legală;

10. că dreptul pe care-l are poporul din fosta graniţă de a folosì fară taxă pentru tot viitorul băile minerale din fosta graniţă de asemenea nu i-s'a garantat prin lege; în fine

11. că numărul reprezentanţilor din graniţă la dieta ţării, privit din toate punctele de vedere, este disproporţionat de mic;

considerându-le toate acestea, noi subscrişii, în calitatea noastră de deputaţi ai ţării, aleşi în fostul confiniu militar, acum incorporat, ne ţinem de datorinţă a propune, ca:

Sa binevoiască onorata casă reprezentativă a delegà din sinul ei o comisiune anchetară de 11 membri, cu însărcinarea, ca în conţelegere cu guvernul, şi pe temeiul datelor de cari dispune acesta, precum şi a altora ce ar fi a se procurà, pe lângă ascultarea deputaţilor din acele părţi, şi în caz de lipsă şi a unor bărbaţi de încredere, ce ar fi a se chemà de acolo, să examineze temeinic starea în care se află acele părţi, din punctul de vedere atât al administraţiei politice şi al justiţiei, cât şi al economiei şi al culturei publice, apoi cu luarea în considerare a mai sus înşiratelor gravamine şi plânsori, precum şi a altora ce doară s'ar mai arătà, până la începutul celui mai deaproape period dietal să facă casei propunerile necesare pentru încetarea gravaminelor şi spre mulţămirea poporaţiunii

www.dacoromanica.ro

din acele părți. Budapesta, în 11 Maiu 1874.» (Urmează subscrierile).*)

Ca echou la proiectul acesta de rezoluțiune, prezentat dietei din partea celor patru deputați din graniță (Babeș, Doda, Polit și Costici), au sosit la adresa lor mai multe scrisori de aderență, mulțămire și încurajare, solidarizându-se astfel alegătorii cu faptele aleșilor. Frumoase adrese de acestea au trimis cei din Caransebeș, Orșova, Biserica-albă, Panciova, etc. etc.

Incă odată legea notarilor publici.

Se discută în cursul ședinței de nou paragraful 54 din legea despre notarii publici. Vorbește deputatul român *Mihail Beșan* următoarele:

«Onorată casă! Cu părere de rău văd, că onoratul domn deputat antevorbitor e în mare rătăcire cu privire la §-ul acesta, (Ilaritate) când a binevoit a explică din el, că soții unei căsnicii nu pot să lege între olaltă niciodată, nici un fel de contract, numai cu graiul. Cel puțin așa am înțeles din cuvintele sale, că așa a explicat el acest paragraf, și aceasta, dupa părerea mea, e greșală.

Da, soții și după acest paragraf pot să lege oricând, orice fel de contract, numai cu graiul, și deosebirea e numai aceea, că dacă contractul lor nu e scris, nu poate să fie valorat înaintea judecătorului față de ei. (Ilaritate). Se poate, că m'am exprimat rău, dar onoratul domn deputat e în rătăcire daca crede, că soții nu pot legà contract cu vorba. Da, pot să lege, dar nu-l pot valorà înaintea judecătoriei. (Ilaritate). Ce se atinge de ceealaltă observare a domnului deputat, îmi iau voe a spune, că în cazul, dacă ar voì să se păstreze textul original, cade în greșala pe care tocmai o excepționează. A dificultat adecă aceea, ca să nu se ceară pretutindenea document la astfel de afaceri de drept între soți. Dar în textul original se spune aceeace vreà să fie menținut, că la fiecare afacere de drept se cere document. Modificarea dlui ministru de justiție asemenea aceasta are de scop, dar vrea să încunjure expresiunea rea stilară, anume, că cu privire la documente se cere document notarial. Repe-

*) Din ziarul *Albina*, anul 1874, Nr. 33.

www.dacoromanica.ro

ţirea expresiunei «*document*» vrea să o evite, punând într'un loc altă expresiune, iarăş bună».*)

Se primeşte propunerea ministrului de justiţie.

Legea despre procedura advocaţială.

În şedinţa din 18 Maiu 1874 se pune la ordinea zilei proiectul de lege despre procedura advocaţială. La cuvântul deputatul român *Mircea B. Stănescu* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Mărturisesc, că nu voiam să vorbesc în discuţia generală asupra acestui obiect. Dar o fac acum pentru aceea, pentrucă domnii oratori din partea ceealaltă au motivat necesitatea obiectului acestuia special numai dintr'o parte, afirmând, cumcă scăderea inteligenţei advocaţilor şi a autorităţii lor morale este de căutat special în înşişi advocaţii de acuma. În înţelesul şi în spiritul acesta au făcut mai multe observări, cu privire la cari, cu preţioasa permisiune a onoratei case, aflu de necesar a face şi eu unele modeste observări. Fiecare lucru are două laturi. Deci audiatur et altera pars, pentruca obiectul să fie lămurit din fiecare parte şi să poată fi apreciat şi judecat după dreptate.

Domnul ministru de justiţie şi domnul secretar de stat, apărând proiectul de lege spuneau, că advocaţii de acuma trebuie să fie disciplinaţi, dupăce inteligenţa lor nu corăspunde cerinţelor timpului şi în privinţă morală încă sunt de un nivou inferior. Trebue să fie disciplinaţi mai departe pentru aceea, pentrucă pe viitor nu poate fi lăsată nedisciplinată o corporaţiune întreagă, iar disciplinarea trebue să se facă pe calea constrângerii, prin camerile advocaţiale, pentrucă aceasta corăspunde mai bine scopului.

E de netăgăduit, că sunt unii în corpul advocaţial, cari în urma inteligenţei lor stau mai pe jos decât advocaţii statelor culturale. Şi nu poate fi negat nici aceea, că autoritatea lor morală încă e cu mult inferioară faţă de alte clase sociale. Dar cer scuze, motivele acestei constatări nu au să fie căutate numai şi special în advocaţi înşişi, ci în mare parte în instituţiunile noastre, în mare parte în alte raporturi faptice. Anume, am

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

puteà amintî întâi defectele pe cari le are şi acuma sistemul nostru şcolar, dar l-a avut mai ales în timpurile mai vechi, căci pe când la alte cariere inteligente, dupa terminarea celor opt clase gimnaziale, s'a cerut un curs teoretic de mai mulţi ani, la noi, ceice ne-am decis să paşim pe cariera advocaţială, pentru a încunjurà cursul universitar de patru anî au mers unii la Késmárk ori la Sárospatak, şi acì a ascultat omul un an, pe alte locuri ceva mai mult, prelegerile, şi a devenit jurist terminat, din jurist apoi patvarist, în urma jurat câştigator de pâne, şi nu peste mult advocat practic. Nu e mirare decì, ca suntem o naţiune de advocaţi.

Dar la crearea situaţiei de acuma a contribuit în mare parte şi situaţia noastra politica. Stari de lucruri extraordinare de regulă vin schimbate cu alte stări de lucruri extraordinare. Les extremes se touchent. Epoca de trista aducere aminte dela 1848/9 a fost schimbată de o domnie personala, făcută cu mâna de fier, apoi de provizoriat. S'a întrodus necesitatea semestrelor universitare, s'au întrodus examenele de drept, s'a întrodus constrângerea de a face doctoratul, praxa îndelungata, s'a stabilit numarul advocaţilor şi locul activitaţii lor. Advocaţii-doctori, destul de mulţi, veniţi din strainatate aici, s'au bucurat de aceasta. Dar a suferit naţia de procatori nascuţi, şi şi-a rasbunat, pentrucă după restabilirea vechei constituţiuni, la zorile ei, generală erà lozinca: Nu ne mai trebue-doctori germani»! Cu gramada s'au îmbulzit la examenul advocaţial; şi de multeori numai din patriotism sute şi mii au fost lasaţi să faca examenul de advocat, pentruca astfel sa se înmulţească numarul advocaţilor, în contul unor doctori germani, trântiţi şi daţi afara.

Cunosc un caz, s'a întâmplat tocmai cu un cunoscut al meu, la anul 1861, că anume, a făcut examenul de advocat şi unul, care la una din întrebarile primite, că de câte feluri e sigilul regal, a raspuns astfel: De doua feluri, pentruca se poate sigilà cu el şi cu ostie, şi cu ceară roşie . Întreb deci, oamenii sunt de vina, ca intelectualitatea advocaţilor e scăzuta, ori apoi aceia, cari au făcut din ei advocaţi?

Ca întregire, un motiv al stării de lucruri expuse îl gasesc şi în profesorii anumitelor academii de drept. Aici anume, pe lângă o anumita, aşa numită remuneraţie, au fost promovaţi aceia, cari n'au terminat ca elevi ordinari, ori şi privatişti, clasele gimnaziale, în câteva săptămâni la rangul de jurişti, şi astfel

www.dacoromanica.ro

de studenţi apoi au depus şi censura, cu norocul care umblă după ei, şi au înmulţit numărul advocaţilor cu un nou element, cu aşanumiţii «procatorii gâştelor», spre paguba publicului. E de vină corpul advocaţial, ori instituţiunea, şi dacă instituţiunea e de vină, nu trebue făcută acî îndreptarea? Dar generaţia viitoare nu trebue spăriată dela cariera advocaţială pentru păcatele acelora, pentru greşelile lor, cu astfel de condiţiuni grele, cum sunt cele cuprinse în proiectul de lege!

Pentru aceea, că mulţi au făcut examenul fără a aveà pregătirea practică regulată, învinovăţesc pe onoratul domn ministru de justiţie, pentrucă nu acuma, ci cu câţiva ani mai nainte, la cererea respectivilor petenţi a iertat cu munificenţă din timpul de praxă stabilit în regulamente în doi ani, dacă şi nu partea cea mai mare, dar o parte ezenţială. Şi acum tocmai ministerul de justiţie recomandă în proiectul său de lege observarea strictă a praxei de patru ani! Un alt motiv e acela, că nu sunt luate măsurile preventive, ca la examenele de advocat identitatea persoanei sa poata fi constatată. Au fost cazuri, că în faţa comisiei s'a prezentat cu totul altă persoană, şi aceasta a făcut examenul, iar diploma a fost extradată petentului. Deci fiindcă nu se prea poate presupune, ca comisiunea tablei regeşti din M.-Oşorheiu ori din Budapesta să cunoască în persòană pe fiecare competent, ar fi corect să se asigure pe o cale oarecare identitatea persoanei, căci altcum autoritatea corpului advocaţial sufere foarte mult prin astfel de cazuri. Corpul advocaţial are multe astfel de acviziţiuni, şi tocmai de aceea, nu advocaţii sunt cauza, ci împrejurările şi sistemul. După drept nu s'au putut deci învinovăţî advocaţii de acuma pentru scăderea autorităţii corpului advocaţial.

Cu acestea am raspuns la partea primă a obiecţionărilor. Ce se atinge de autoritatea morală a advocaţilor, decăderea ei înca nu cade în sarcina advocaţilor. Apariţia aceasta încă îşi are în mare parte motivele ei externe, carî motive sunt vechi, şi sunt şi noue. Acî e întâi starea noastră de drept public. Ştim, că mai ales prin anii patruzeci a provocat mare discuţie chiar şi întrebarea, dacă advocatul provăzut cu toate pregătirile poate să aibă vot ori nu în adunarea comitatensă? Şi dupăcum ştim, numai comitatul Pesta, şi după el înca câteva comitate, au dat advocaţilor dreptul de votare. Întreb deci, oare autoritatea corporaţiunii advocaţeşti, chemata să aibă o poziţie mai distinsă

www.dacoromanica.ro

în societate, n'a fost vatamată în epoca aceea cu privire la moralitate?

Unul ori altul dintre motivele principale e şi lipsa de conspect de taxe, şi regret foarte mult, că nici dupa proiectul acesta de lege nu avem prospecte, ca în fine advocaţii să aibă un conspect ordinar de taxe. Şi aceasta ar fi o trebuinţa arzatoare, cu atât mai vârtos, cu cât pe deoparte formează chestie de existenţă pentru advocaţi, de altă parte trebue să fim în curat cu starea culturala a poporului nostru, care, ori nu ştie să înţeleagă valoarea aproximativa a muncii spirituale, ori apoi cauta modalitatea, ca să nu platească advocatului care i-a lucrat cu cinste.

Aşa cred, că mai mulţi condeputaţi vor cunoaşte vorba din bătrâni despre procatori: Dum processus ventilatur, studias accipere, nam processu terminato nemo solet solvere». La tot cazul bine ar fi, dacă ori domnul ministru de justiţie ar da un normativ, ori în lege s'ar cuprinde un conspect de taxe advocaţiale, echitabil şi drept. Comerciul cu preţuri fixe încă are vaza mai mare decât unde te poţi tocmì, pentrucă tocmirea, mai ales la poporul de rând, e legată totdeauna de perdere morală.

Mai departe, onorata casă, eu un motiv principal, ca advocatul nu are autoritate morală, îl găsesc în aceea, că nu avem legi codificate, ca praxa împărţirii de dreptate pretutindenea divergează, că legile noastre într'un caz analog se aduc altcum şi în alt caz analog iarăş cu totul altcum.

Domnul secretar de stat a binevoit a stabilì prima însuşire, prima chemare a advocatului, anume, ca în prima linie sa fie advocatul sfătuitorul, judecatorul parţii din proces. Acceptez! Aşa e! Dar oricât de cvalificat teoreticeşte să fie advocatul, şi aibă advocatul o praxă oricât de extinsă, daca partea din proces vine la el şi îi cere sfatul, poate să-i dee sfat sigur în chestie de drept atunci, când nu avem legi sigure, nu avem praxă sigura de drept, nu avem deciziuni sigure, când pentru întreaga vieaţă de drept avem numai un singur paragraf: buna chibzuiala a judecatorului? Dela chibzuială depinde, că un al treilea judecător cum prinde lucrul, ce părere va aveà el? Acum daca partea din proces vine la advocat şi îi cere sfatul, cum poate acesta să-i dee sfat sigur, când aceeace spune nu e alta, decât vorbe, ca cele despre loteria lui Orlice? E clar deci, că în lipsa de legi codificate, de deciziuni congruente, de praxă în manuarea

www.dacoromanica.ro

dreptății, — advocatul nu poate sa dee sfat sigur, prin ce apoî vaza sa morala vine subsăpată înaintea poporului de rând.

Domnul ministru de justiție a binevoit sa răspundă dlui deputat Oláh cu o anecdota, care din punct de vedere medical poate să fie corecta, dar la advocați nu se potrivește, pentrucă medicul cum a terminat cu studiile teoretice și pașește pe terenul practic, dacă examineaza organismul bolnavului poate să constate diagnoza, iar medicamentele îi stau la îndemână, asemenea și uneltele de operație, așa cum ordinează știința, și poate să-i ajute bolnavului. Dar advocatul nu poate să facă nimica, pentrucă nu are farmacie, nu are unelte de operație. (Așa e!) Repet, nu avem legi codificate, ca la ele sa mergem după medicament, cu care s'ar puteà sigur ajutà parții din proces. (Așa e). Și pe lângă acestea s'ar mai puteà adăogà, că motivul principal cel mai de seamă e mersul greoiu al justiției. Dacă advocatul e primul sfătuitor, apoi advocatul e și responsabil pentru toate. Justiția merge încet pretutindenea, ceeace e obiect de experiența publica. Și partea din proces nici nu se duce la judecator ca sa urgeze, ci merge la advocat! Și precum pentru lipsele de forma, așa și pentru faptul, că procedura e greoaie, e acuzat totdeauna singur advocatul. Nu e mirare deci, că corpul nostru advocațial sufere perdere în privința autorității morale, tocmai pentru instituțiunea noastră.

Ar mai fi încă și alte motive, pe cari le-aș puteà amintì per tangentem, și cari încă servesc ca pedecă pentru ridicarea autorității morale a advocatului. E și odioasa și netrebnica, dar mai ales costisitoarea instituțiune a executorilor. E clar, că pentru posturile acestea nu au competat alți oameni decât de aceia, cari nu au anumită cualificație. Mulți dintre ei sunt comercianți faliți, ori foști executori de dare. Sunt și de aceia, cari abià se pot laudà cu unele cunoștințe elementare. Acum acestia fac inmânările, acestia își aroagă autoritate judecătorească când merg cu advocatul să efectuiască vre-o execuție, cu toatecă poporul îi cunoaște și știe, că încă eri erau fara pâne pe masa! Cum poate unul ca acesta să săvârșasca cu siguranță o funcție de drept, și sa facă funcție de judecător? Și încă să poată să impuna și advocatului, care la tot cazul, în urma cualificațiunii ce o are, stă pe un nivou mai înalt!

S'a spus, că advocații trebue sa fie disciplinați ca corporațiune, pentrucă ca atari nu pot ramâneà fără disciplină. Asta

www.dacoromanica.ro

tocmai aşa sună, ca şi cum până acuma corpul advocaţial ar fi rămas cu totul fără disciplina în ţară. E o afirmare foarte dubioasă, pentrucă atunci ministeriul de justiţie s'ar acuză pe sine însuş, ca ar fi lăsat corporaţiunea advocaţilor cu totul fară disciplină, încă şi pe aceia, cari de atunci poatecă s'au tâmpit moraliceşte! Dar în vremea veche erà un anumit regulament, procedura advocaţială dela 1804, amintit şi de dl miñistru de justiţie. Sub guvernul lui Bach a fost în uz sistemul advocaţial nemţesc. Dar în interesul conservarii autoritaţii morale, în timpul cel mai nou ei înşişi au înfiinţat pe teren liber social, din voinţă liberă, reuniuni de advocaţi, şi afară de aceasta a avut şi ministeriul de justiţie dreptul de supremă supraveghiare, pe baza căruia puteà să tragă la răspundere pe advocaţi, dar au avut şi până acuma tribunalele şi prezidenţii de tribunale dreptul de a trage la răspundere pe cale disciplinară pe advocatul vinovat. Dacă au existat deci toate acestea, nu se mai poate spune, că întreaga corporaţiune trebue disciplinată, trebue organizată, pentrucă aceasta a fost şi până acuma. Nu aceea e chestia deci, că trebue disciplină, ci aceea, cum să fie disciplina, aşa ca până acuma, ori apoi altcum?

Proiectul de lege recomandă instituţiunea constringenta a camerei. După mine ar fi destul, dacă în locul constrângerii am acceptà sistemul de camere advocaţiale, înfiinţate pe baze libere, cu centralizarea reuniunilor de advocaţi. Fiindcă însa proiectul de lege recomandă organizarea în direcţie cu totul contrara, şi dupăce în special mai cuprinde dispoziţii, cari au sa sparie pe tinerii cari se doresc pe cariera aceasta şi să-i împedece în a îmbrăţişà cariera, ori apoi le va face foarte anevoioasă ajungerea pe carieră, mai ales dacă va fi necesar încă şi examenul de doctorat, pe lângă facerea examenului teoretic judecătoresc de drept şi cel politic, eu nu pot sa primesc în general proiectul de lege pentru desbaterea specială; iar sistarea şi delaturarea pedecilor cari ştirbesc inteligenţa advocaţilor şi autoritatea lor morală, şi dacă va fi executat acest proiect de lege, fiindcă nu rezidă în advocaţi înşişi, ci în instituţiunile noastre, o recomand în atenţiunea onoratului ministeriu, sprijinind din partea mea propunerea condeputatului *Hammersberg*». (Aprobari în stânga extremă).*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Casa a votat în şedinţa următoare proiectul de lege pentru a fi discutat pe articole.

Şedinţa din 28 Maiu 1874. Discuţia pe articole asupra aceluiaş proiect de lege. La paragraful 5 vorbeşte deputatul român *Petru Nemeş* urmatoarele:

Onorata casa! Dispoziţiile paragrafului acestuia le primesc în general, dupace aprob întru toate dispoziţia pe care o croeşte paragraful acesta cu privire la cualificaţia teoretică. Pentrucă eu cualificaţia nu o examinez, cu privire la candidaţii de advocaţi, din consideraţie la acestia, ci faţa de public. Iar dacă un om, care nu are deplină cualificaţie teoretică, paşeşte pe cariera advocaţială, natural că în cazul acesta trebue să se pretindă dela el cu mult mai multă şi mai lungă praxă de drept, tocmai în interesul publicului ale cărui afaceri va fi chemat să le poarte. Eu, din partea mea, nu numai în privinţa cualificaţiunei teoretice, ci şi a celei practice, doresc o praxa de drept de trei ani, şi la §-ul acesta numai o observare aş aveà, anume aceea, că eu praxa de drept de trei ani, deşi nu o aflu de prea mare, o ţin totuş de suficientă. Dar dispoziţia, dupa care din aceşti trei ani de praxă de drept, un an se cere dela candidaţii de advocaţi după facerea doctoratului în drept, pentru a ajunge la cariera de advocat, la tot cazul o ţin de foarte apăsătoare. Ştim, ca cea mai mare parte a candidaţilor de advocaţi, a celorce se pregatesc pentru cariera advocaţiala, se ţine de clasa săracă. Şi aceşti candidaţi de advocaţi, în timpul cât ţine aceasta praxă de drept, trebue sa-şi câştige şi cheltuelile trebuincioase pentru examenele de doctorat şi de advocatură. In cazul acesta s'ar cere dela respectivul, ca odata sa vină la Pesta să facă examenul de doctor la tabla regească, iar a douaoară să facă acelaş drum pentru a face censura de advocat.

Eu în privinţa aceasta nu aş dorì, ca respectivii sa fie îndatoraţi să facă lucruri îngreunătoare pentru starea lor materială, şi aceasta nici nu aş ţineà că s'ar potrivì cu praxa, anume, ca respectivul candidat de advocat sa-şi facă un an din praxa de drept dupa facerea doctoratului. Eu aşa cred, că aceasta trage foarte puţin în cumpana. Pentruca dacă doi ani de praxă îi face înainte de doctorat, tot aşa trebue să se pregatească necontenit şi sa se ocupe cu teoretica. De altă parte apoi trebue să i-se dee posibilitatea, ca sa se poată pregătì cât mai iute şi să nu ramână dela advocatură. Din motivul acesta îmi iau voe

www.dacoromanica.ro

a-mi prezentă în următoarele modificarea la §-ul acesta. (Ceteşte): Din alinea a patra a paragrafului 5 sa se elimineze cuvintele următoare: «cel puţin un an după câştigarea titlului de doctor în drept .*)

În şedinţa din 29 Maiu 1874 discuţia se continuă asupra aceluiaş paragraf. Vorbeşte deputatul român *Ioan Gozman* următoarele:

«Onorată casă! Eu nu numai ca nu am nici o excepţie în contra acestui proiect de lege, ci cu aprobare l-am primit ca bază pentru discuţia specială, şi numai doctoratul nu-l pot primì, pentrucă examinând raporturile din patria noastră, îl ţin de superfluu şi de păgubitor pentru noi toţi. Dupa mine advocatul trebue sa aibă ştiinţa de drept pe care tinarul şi-o poate câştigà prin multă învăţătură şi multele examene, fară a se mai obosì cu teoriile doctoratului, cari nu duc la scop, cari mai mult trăgănează procesul, decât îi promovează terminarea. Conced, că în alte ţari poate ca e bun doctoratul. Numai aşa o conced însa aceasta, că ţara respectivă posede multe izvoare comerciale şi financiare, deci nu e ca la noi, unde traim numai din economie, din pământ. La noi natura obiectelor de acest conţinut nu poate fi scoasă din doctorat, ci trebue să fie câştigata dupa lungi experienţe şi praxă. Justiţia noastra se deosebeşte mult de justiţia scurtă a Austriacilor. Aici e vorba de proprietate, nu de datorii. Din acest punct de vedere, aşa cred, că doctoratul nu e condiţie necesară pentru advocatură. Şi aceasta pot să o ilustrez şi cu exemplu. In vremea sa, Kövy, profesorul din Pápa (O voce: Din Sárospatak), a fost un vestit doctor juris, dar n'a putut să câştige nici odată nici un proces, pe când un exerciat scriitoraş câştigà de multeori procesul faţă de doctorul juris. Praxa, aplicarea corectă a legilor formează deci condiţia principală a advocatului. Imi place şi mie ştiinţa de doctor, şi am şi cetit câte ceva din ea. Dar ca să primim legea şi să o punem în grumazul ţării, aceasta se împotriveşte cu dreptatea publică. Şi apoi e şi păgubitoare legea pentru ţara. In vremile aristocratice de mai nainte fiecine a fost admis la advocatură, fară deosebire de religie şi naţionalitate, şi anume, fara didactru şi fără cheltueli. Aceasta a fost deci o dispoziţie liberală a ţarii aristocratice. Reprezentanţa poporală o avem şi acuma, dar

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

aceasta părăseşte direcţia liberala şi încetăţeneşte direcţia ceealaltă. Unde e aici logica şi unde e liberalismul? Reprezentanţa poporului sa nu se abata dela liberalism, pentruca liberalismul ni l-a lasat pactul dela 1867. Nu ne este permis sa exchidem pe nime dela câştigarea pânei. Iar daca se întroduce doctoratul, ca instituţiune costisitoare, atunci se exchide inteligenţa de soarte mai săracă, şi atunci pe lângă condiţiunile stricte ale doctoratului foarte puţini şi numai cu bani pot să-şi câştige advocatura. Asta nu e ertat să o facem. Binevoiţi a vă mulţamî cu aceea ce e stabilit în lege, ca advocatul sa poseadă acea ştiinţă de drept, despre care da probe prin facerea examenelor de stat şi celelalte, sa aiba praxă şi experienţă, iar afară de aceasta onestitate, iar nu doctoratul. Doctoratul faca-l cine are voe, eu îl stimez, dar a face doctoratul obligator e un lucru pe care eu nu-l ţin de necesar, ba chiar pagubitor are să fie pentru inteligenţa ţării».*)

La votare casa primeşte paragraful în textuarea originală.

La paragraful 25 deputatul român *Petru Nemeş* declară în câteva cuvinte, că îi primeşte începutul, iar restul nu. Casa cam în acest înţeles decide.

Legea despre examenul de praxă judecătorească.

În şedinţa din 2 Iunie 1874, discutându-se proiectul de lege despre examenul de praxă judecătorească, deputatul român *Petru Nemeş* a vorbit la paragraful 12 următoarele:

Eu aşa cred, că partea prima a paragrafului acestuia nici nu se ţine de legea aceasta, ci de legea timbrelor, în care se şi cuprinde, spunându-se în ea, că pe fiecare diploma de advocat şi de judecător vine pus timbru de un fiorin. Dupăce deci dispoziţia aceasta e cu totul de prisos, propun să fie eliminată».**)

Casa votează paragraful şi respinge propunerea deputatului Nemeş.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

In şedinţa din 12 Iunie 1874 deputatul român *Demetriu Bonciu* a prezentat o rugare a profesorilor dela preparandia de stat din Arad, cari cereau să fie salarizaţi la fel cu profesorii dela şcoalele medii. Rugarea s'a predat comisiunei petiţionare.

In şedinţa din 22 Iunie 1874 deputatul român *Mihail Beşan*, ca raportor al comisiunei de imunitate, a prezentat raportul acestei comisiuni în chestia extradării deputatului Eder István. Se enunţă din partea preşedintului, că după tipărire va fi pus la ordinea zilei.

In şedinţa din 27 Iunie 1874 raportul a fost pus la ordinea zilei. La dorinţa exprimată din partea casei raportorul *Mihail Beşan* a cetit deciziunea Curiei regeşti, iar deputatul Lázár Adam a făcut propunere, ca actele să se trimită îndărăt tribunalului din Seghedin spre întregire. Raportorul *Mihail Beşan* motivează pe scurt, că nu poate primì propunerea lui Lázár, fiindcă prin aceasta s'ar trăgănà afacerea încă vre-o câţiva ani, aşa cum a fost trăgănată până acuma 12 ani de-arândul. Aceasta poate să fie în interesul deputatului Eder, dar nu e în interesul justiţiei. In fine casa decide, că va discutà chestia în altă şedinţă.

Legea electorală.

În şedinţa din 1 Iulie 1874 s'a început discuţia asupra proiectului de lege *despre modificarea şi întregirea legii electorale.* Inainte de a întrà dieta în ordinea de zi, deputatul român *Petru Nemeş* a prezentat un proiect de rezoluţiune, ca ministrul de interne să fie îndrumat să procure anumite date de pe teritorul Ardealului, cari să servească drept bază pentru stabilirea mai acurată a censului pentru alegătorii din Ardeal. Tot deputatul român *Petru Nemeş* a făcut şi propunerea, ca censul alegătorilor din Ardeal, stabilit în proiectul de lege al guvernului, să fie modificat astfel, ca în darea alegătorilor să se treacă şi darea pentru desărcinarea pământului. *Prezidentul* enunţă, că proiectul de rezoluţiune se va tipărì şi va fi pus la ordinea zilei, iar propunerea făcută se va discutà deodată cu proiectul de lege la care se refere.

www.dacoromanica.ro

In şedinţa din 6 Iulie 1874 vorbeşte apoi la proiectul de lege despre modificarea legii electorale deputatul român *Vichentie Babeş*. A rostit vorbirea următoare:

Onorata casă! Două împrejurări mă fac să iau cuvântul în chestia aceasta. Nu neg, din capul locului mi-am fost propus sa vorbesc. Dar voiam sa vorbesc cu totul obiectiv în chestia de pe tapet, pentru a-mi spune parerea asupra ei, fără a amintî nici macar cuvântul — *naţionalitate*. Dar dupăce în zilele trecute se rostiră aici vorbe, pe cari eu nu pot sa le trec cu tăcerea, căci am convingerea, ca nu au fost la loc, dar nici adevărate nu sunt: firește, că acuma şi asupra acelora trebue să-mi extind atenţiunea, şi trebue ca şi în privinţa acelora sa-mi exprim parerea.

Recunosc, onorata casa, că poziţia mea este întru câtva gravă, întâi, pentrucă am intenţiunea de a nu repeţî nimica din aceea ce dejà a fost spus de alţii, al doilea, pentrucă tare mă tem, că în ezenţa lucrului voiu întimpinà preocupaţiuni, din motivul, ca onorata casă primî mai deunazi cu aprobare generală cuvântarea onorabilului coleg al meu Tisza Kálmán, şi astfel a anticipat oarecum judecata ei în chestia asupra căreia am sa vorbesc şi eu. Şi totuş ma leagăn în speranţa, că onoraţii domni deputaţi vor mai fi pastrat atâta simţ de dreptate, încât, cu toatecă şi-au rostit sentinţa în mod unilateral, sa nu-mi denege recunoaşterea de date pozitive, dacă voiu fi în stare a le constatà.

Eu, onorata casă, judec proiectul de lege de pe tapet, în fond luat, cu totul din alt punct de vedere decât oratorii preopinenţi, şi cu totul din alt motiv — nu-l primesc. Sa examinăm, despre ce adeca e vorba? Care este ezenţa fundamentala a oricarei lupte, fie ea politica-naţionala, culturala, ori de organizare?

Aşa cred, ca nime nu va negà, că pretutindenea lupta se învârte şi decurge în jurul dreptului modern al poporului, faţa de dreptul vechiu istoric, de dreptul domnitor. Ştim din istorie, dar este şi natural, că pe când neamul omenesc a început a se constituî în societate, întâi societaţile au urmat forma patriarhală, adecă *unul* a poruncit, iar ceialalţi au ascultat. Mai târziu, prin desvoltarea naturală lărgindu se societăţile, sistema patriarhală, aristocraţia, n'a mai ajuns să-i conducă pe toţi de-adreptul,

www.dacoromanica.ro

s'au luat deci mai mulţi întru ajutor, s'a născut oligarhia, şi respective aristocraţia, adecă domnia unuia prin mai mulţi aleşi, sistemul care se continuă, aşa zicând, până în zilele de astăzi. Totuş, de vre-o doua secole încoace s'a deşteptat poporul şi a început a reclamà şi el drepturi pentru sine în societatea publica, cerând adecă parte din domnie.

Dar aristocraţii, adecă îndreptăţiţii cei vechi, ceice şi-au format un drept pe care l-au botezat «*dreptul istoric*», pe temeiul acestui drept s'au opus, şi se opun şi astăzi. Şi iată, de acì se naşte lupta cea mare! Tot despre aceasta e vorba şi în cazul de faţa. Există o mare clasă în patria noastră, care pretinde să se recunoască dreptul poporului, cu atât mai vârtos, cu cât legea dela 1848 a enunţiat dejà, că este a se întroduce sistemul democratic în patrie. Dar alţii pretind, ca acesta ar fi un lucru păgubitor şi primejdios, din câte şi mai câte motive. Dacă cineva ar puteà dovedì, nu cu sofisme şi ficţiuni, ci cu argumente plauzibile, că în scopul, ca patria noastră să poata existà şi sa se poată desvoltà în libertate, este mai bine daca mai puţini, decât mai mulţi, posed dreptul public politic, în astfel de caz eu aş aflà politica şi procedura partidei de dincolo la loc şi îndreptaţità, şi însu-mi i-aş acceptà dispoziţiunile. Dar să mi se erte, dacă eu în timpul de faţă, când în Europa există cunoscuta tendinţa, pe care nime nu o poate negà, ca statele mai mari sa cutropească pe cele mai mici, în astfel de zile eu nu pot să înţeleg, că ar fi cu cale, bine şi salutar, ca o ţară, o naţiune mică, sa se organizeze astfel, încât puţini numai, un număr restrâns dintre locuitorii ţarii să câştige drepturi politice, sau, ceeace e tot una, ca numai cei puţini sa formeze statul. Pentrucă îndeşert s'ar negà adevărul, dar pururea numai acea clasă constitue statul, care exerciază drepturi politice, căci oricine sa fie lipsit de drepturi politice, nu posede dreptul de stat, nu formează parte constitutiva a statului, ci e numai, ca să zic aşa, lipitura statului.

Apoi, mai departe, oricum veţi luà lucrul, eu sunt foarte dispus a crede, că partidul deakist, ori al guvernului, e convins, că patria noastră nu poate să existe decât numai în legătură, — ba poate mai mult decât legătură, — cu Austria. Eu aceasta o cred, pentrucă se poate crede. Dar vă rog a-mi spune, dacă poate Austria să garanteze existenţa şi desvoltarea ei? Căci ce e Austria? De ce să negăm, că doară toată lumea ştie şi o

www.dacoromanica.ro

spune, că Austria în situaţia ei de astăzi e numai provizorie, şi azi-mâne are să fie adnexată la Prusia»! (Contraziceri).

Prezidentul întrerupe şi face atent pe orator, ca în felul acesta nu poate să vorbească.

V. Babeş (continuă): «Nu face nimica. Mă voiu exprimà deci altcum, şi totuş aceea se va înţelege, ce doresc eu să arăt, iar întreruperea dlui prezident nu mă va aduce în confuziune. Eu afirm, şi cred că-mi va concede ori şi cine, că dacă statele şi naţiunile mai mici vreau să existe, ele nu pot să-şi asigure existenţa şi desvoltarea, decât numai prin alianţă cu alte ţari şi popoare. Eu ţin, că alianţa aceasta este naturală numai cu aceia, cari au cu noi asemenea interese, asemenea tendinţe şi dispoziţiune. Aşa mi-se pare mie, că pentru a pricepe aceasta nu trebue forţat argumentul, că patria noastră, cu naţiunea maghiară, nu poate gravità într'altă parte, decât spre Orient, spre acele state şi popoare, cari în prezent şi în viitor au, dupăcum au avut şi în trecut, asemenea interes vital, fiindcă numai împreună cu acelea vom puteà fi în stare să ne apărăm în contra celor cu mult mai tari.

Onorată casă! Pentru orice scop se cere o cuantitate oarecare de putere. Eu aşa cred, că nouă în scopul câştigării puterii cerute numai două cai ne stau deschise: una, *cultura,* alta, întemeierea şi laţirea dreptului. Acestea şi numai acestea sunt, prin cari în corpurile mici de stat se poate potenţà puterea. Cultura se cere, pentruca prin mijlocirea aceleia tot insul să poată pricepe, că despre ce adecă se lucră în stat, iar stabilirea şi generalizarea dreptului, pentruca fiecare să priceapă, că ceeace numim noi stat, este *patria,* este scutul şi apărarea sa! Fără de aceste percepţiuni, domnilor, orice vom zice, statul nu este *patrià,* ci poate să fie *temniţă,* sau orice alta, numai aceea nu, ce numim noi patrie în adevăratul înţeles al cuvântului, aceea ce garantează cetăţenilor existenţă, cultură, drepturi.

Eu, din partea mea, onorată casă, ţin de lucru prea natural, deşi conced, că alţii altfel judecă, că prin aceea, că generalizăm drepturile, câştigăm patriei cu atât mai mulţi apărători, cari se identifică cu patria, îşi identifică existenţa lor cu existenţa patriei. Căci înzadar, domnilor, puteţi întonà cât vreţi ficţiunea, că tot insul este în patrie egal îndreptăţit, căci de fapt îndreptăţit este numai acela, care are o parte oarecare cât de mică de îndreptăţire a conlucrà la îndreptarea afacerilor patriei, adecă acela,

www.dacoromanica.ro

care are parte la *alegeri*. Acesta este înţelesul sistemului meu; şi fiindcă eu din acest punct de vedere doresc dreptul de vot general, adeca aşa, ca nu numai un milion, ori poate în urma excepţiunilor celor multe stabilite în proiectul de lege abiă vre-o 300,000 de alegători sa fie cetăţeni îndreptaţiţi ai statului, ci să fie doua, ori trei milioane, — prefer şi ţin de mai patriotic lucru a încredinţa existenţa şi viitorul patriei la două, ori trei milioane, decât la un milion, ori poate numai la jumătate de milion de alegători.

Fiindu-mi aceasta logica, trebue să doresc deci votul universal. Se poate ca mă înşel, ba după ceice susţin principiile aristocraţiei şi lucră la reacţiune, sau susţin conservativismul, care merge spre acelaş scop, diferinţa fiind numai în grad: de buna seama că ma înşel. Dar conştienţa mea este liniştită!

S'a spus, ca votul universal nu dă nici o garanţă pentru constituţiune şi liberalism, pentrucă şi de el se poate face abuz, cum s'a şi facut, prin ce apoi mult i-a stricat libertaţii. Este adevarat. Dar onorata casă, nu există instituţiune omeneasca, precum nu exista principiu, sau drept, ori lege, cu care să nu se poată face abuz, pentrucă abuzul încape pretutindenea, întocmai cum nu există încuetoare pe lume, pe care hoţii să nu o poata sparge, ori deschide. Pentru aceea însă D-voastră totuş vă închideţi banii în casse wertheimiane, cu încuetori bune. Pentruce? Pentrucă acolo sunt mai siguri.

Şi eu ţin, că votul universal nu poate împedecà în mod absolut abuzul, dar îl îngreunează, şi acesta e favorul legilor mai democratice. Iar cumca întru adevăr votul universal are cualificaţia de a îngreunà abuzul, este dovadă destulă combaterea şi opoziţia ce i-o fac tocmai cei dela putere, cărora le sunt îndemânatice abuzurile. Pentrucă daca ei ar şti, că votul democratic înlesneşte abuzurile, fiţi convinşi, că ei ar fi cei dintâi cari l-ar primì. Dar domnilor, dupa parerea mea nu legea dela 1848 formează răul, nu ea este cauza abuzurilor. Să examinăm niţel istoria acestora. Este adevarat, că legea dela 1848 are defecte. Dar nu ve-ţi negà, dacă afirm, că facându-se executarea ei în mod patriotic şi onorabil, nu se întâmplau scandalurile cari s'au întâmplat. Pentrucă este un adevăr, poatecă tot recunoscut, că nici cea mai rea lege nu e rea în mânile executătorilor de omenie, precum de altă parte şi cea mai buna lege nu este bună, dacă ajunge pe mânile oamenilor fără omenie.

www.dacoromanica.ro

Îmi aduc bine aminte de alegerile dela 1848 şi-mi aduc aminte, că atunci nu s'a văzut la alegeri nicairi intriga şi hoţia de voturi, care mai târziu atât de des s'a practicat. De bună seamă pentru aceea, pentrucă pe atunci în organele publice nu există încă rafineria de astăzi, de tot felul. Binevoiţi a vă aduce aminte, cât de puţin timp au reclamat atunci verificările. La 1861 înca au decurs alegerile destul de bine şi verificările s'au făcut iute. S'a sporit însă răul, s'au înmulţit abuzurile la 1865, şi mai mult la 1869, iar culmea au ajuns-o la alegerile dela 1872, întru atâta, încât atât în foile opoziţionale, cât şi într'un proiect de adresă s'a spus pe faţă, că acest corp legiuitor nu ar fi legal!

Nu în aceea reşede răul, că legea e defectuoasă, ci mai ales în aceea, că executătorii ei sunt oameni netrebnici. Şi anume, mă voiu provocà la date pozitive în privinţa aceasta. Voiu arătà cum s'a aplicat legea aceea în comitatul Torontalului de ex. şi cum în cercul Biserica-albă. Dacă vom cercetà lucrul, în curând ne vom convinge, că în comitatul Torontalului ea a fost aplicată mai bine, pentrucă organele au fost mai onorabile. În părţile Timişului însă mult mai rău, dar şi mai rău în cercul Biserica-albă, unde chiar şi cei mai avuţi au fost despoiaţi de dreptul electoral, şi nu prin comitetul central, ci prin doi funcţionari comitatensi, cari închizând uşile s'au pus şi au şters după placul lor pe cine au voit; şi contra abuzului acestuia nu a ajutat nici un fel de reclamare. Aş puteà să vă numesc pe un funcţionar din Biserica-alba, pe care dl vicecomite al Timişului dojenindu-l pentruca luase o dispoziţie ilegală a răspuns, ca nu ştie ce e legea, caci legea e — voia domnilor! Aşa apoi nici cea mai bună lege nu poate folosì nimica acolo, unde domneşte imoralitatea în vieaţa publică. Apoi faţă de această imoralitate, proiectul de lege pe care-l avem înaintea noastra tocmai că nu poate ajutà nimica, dupăce ne înfăţişează atâtea puncte cu dispoziţiuni întunecoase şi ambigue, atâtea excepţiuni de tot felul, încât nu numai că nu îngreunează, dar chiar înlesneşte abuzurile. Eu deci repet, ca da, se poate abuzà de orice lege, dar totuş e mai greu a se abuzà de o lege, prin care stabilindu-se drepturi generale, asupra ei veghiază opiniunea publică, ochiul poporului întreg, decât de o lege, asupra căreia priveghiază numai cetaţenii cei mai avuţi şi clasa domnitoare, aceia deci, al căror interes este, ca legea să se falsifice şi sa se facă abuz cu ea.

www.dacoromanica.ro

Iată deci încă odata cauza, onorata casă, pentru care ţin eu ca e în interesul patriei întroducerea votului universal. S'a zis onorata casa şi aceea, că acest drept nu se poate justificà prin natura lucrului şi ceice l-au atacat din acest punct de vedere au negat, că ar fi un drept natural, un drept care se naşte cu omul. Eu mi-am spus în această privinţă parerea cu o altă ocaziune, mai nainte, şi aici vreau să ating numai pe scurt atâta, că eu ţin, cumcă strâns luat nu se naşte nici un drept cu omul. Cu omul nu se naşte nici un drept, ci numai capacitatea de a primì dreptul, capacitatea de a câştigà drepturi. După această observare, considerând dreptul votului universal, vom aflà, ca dreptul acela este natural în acel înţeles, că aparţine în mod natural conceptului de cetaţean, întru atâta, că nu se poate închipuì cetăţean liber, cu activitate de cetaţean, fără acel drept, sau, că îndatăce cetăţeanul s'ar lipsì de acest drept, ar devenì orice alta, însă cetaţean de stat ar încetà sa mai fie. Eu însă pentru binele patriei doresc, ca statul nostru să aibă cât mai mulţi şi adevaraţi cetăţeni activi de stat, provazuţi cu cualificaţiunea adevaratei cetaţenii de stat. Aceasta fiind dorinţa mea pentru patrie şi stat, cred că ve-ţi aflà de lucru natural, că declar, ca nu pot primì proiectul de lege de pe masa casei, ci părtinesc proiectul de rezoluţiune al colegului meu, domnul *Mocsáry*.

Acum, onorata casă, îmi voiu luà voe să fac unele observări scurte asupra celorce s'au vorbit despre naţionalitaţi din partea mai multor deputaţi, şi în special din partea deputatului Tisza Kálmán. Observările mele au intenţiunea de a restabilì adevarul, aşa dupăcum înţeleg eu lucrul. In vorbirea dlui Tisza Kálmán sunt două momente în jurul cărora oratorul se învârteşte mai ales şi caută să lovească în naţionalităţi. Ambele se refer la două declaraţiuni ale deputatului *Polit*.

Primul moment e, ca Tisza şi-a exprimat părerea de rău, că Polit a facut amintire de o Elveţie orientala, ori despre un stat federativ. Vă mărturisesc, ca şi eu i-o luam în nume de rău dlui Polit, dacă ar fi propus, ca să se formeze din Ungaria un atare stat, pentrucă programul nostru nu e de asemenea natură. Sunt convins, ca dl Tisza, ca mare patriot şi politician isteţ, studiaza tot ce interesează casa aceasta. De aceea trebuea să ştie, că programul nostru nu conţine aşa ceva. Foarte mult mă mir deci, de ce s'a suparat aşa peste măsură dnul Tisza,

www.dacoromanica.ro

atunci, când s'a făcut numai amintire despre o idee, pe care încă nu o avem în program nici unul dintre noi, deşi vorbeşte despre ea lumea întreagă. Dar mai curios e, că precum ideea cu Daco-România nu e invenţie românească, aşa nici ideea unui stat federativ în Orientul european nu este a noastră, ci a unui mare patriot maghiar, a lui Kossuth Lajos, care proiectase confederaţiunea danubiană. Eu din partea mea nu o aflu chiar neapărat de lipsă, căci după mine putem să devenim fericiţi şi fără crearea ei, dacă ne vom puteà realizà dorinţele expuse în programul nostru. Este ştiut adecă, că noi avem unele cereri, cari ajungând să se prefacă în faptă, putem să trăim în ţara aceasta frăţeşte, liniştiţi şi în pace. Cererile noastre se cuprind în aceea, că întru cât e cu putinţă să ni se asigure şi înlesnească cultura, iar cetăţenii de naţionalitate nemaghiară să fie investiţi cu aceleaşi drepturi şi garanţii politice, pe cari le au cei de naţionalitate maghiară. Dacă se va împlinì aceasta, e de prisos federaţiunea, pentrucă vom aveà cea mai tare legătură între noi, frăţietatea. Insă pentru realizarea acesteia se cere întâi de toate sinceritate şi onestitate. Dacă vom fi oneşti unii faţă de alţii, atunci nu va trebuì să recurgem la ameninţări. Insă dacă nu vom fi aşa, atunci oricât ne vom linguşì reciproc, caritatea nu va stăpânì inimile noastre, şi nici nu vom puteà trăì bine împreună, din acest motiv.

Sa ne întrebam acuma, cum stăm oare cu justele noastre pretensiuni? Să începem dela dreptul de a ne cultivà. Premit, că om cu minte trează şi condus de dreptate nu poate să nege, că dupa toate aparitiunile, regimul şi dieta Ungariei nu s'ar nizuì să laţască maghiarizarea. Stând lucrul astfel, explicarea e dată. E adevarat, că ni s'a redat autonomia bisericească şi ni s'au lăsat şcoalele confesionale, dar putere executivă nu avem de loc. Dacă guvernul ar fi sincer şi onest faţă de noi, atunci aceasta nu ar face nimica, pentrucă guvernul ne-ar împrumutà executiva. S'a făcut însă ceva în privinţa aceasta? Până acuma nimica. Ministrul instrucţiunei, e drept, că a făcut cunoscut într'un circular al său, că dânsul nu face deosebire între şcoalele confesionale şi cele comunale simultane, deci sa i-se dee fiecăreia mijloacele necesare pentru instrucţiune. Datu-s'au însă cele necesare? Din o sută de cazuri numai la unul putem răspunde cu da. Apoi chiar şi în acest caz, nu e meritul guvernului, caci nu s'a întâmplat în urma dispoziţiunilor sale, ci la

www.dacoromanica.ro

iniţiativa şi din graţia unuia ori altuia dintre funcţionari, fie jude comunal, fie pretor. In celelalte cazuri însă, în cea mai mare parte a ţării, învăţătorii mai că nu pier de foame, neprimindu-şi salarele regulat, iar şcoalele sunt goale, fiindcă copiii nu se trimit la şcoală, reflectându-se din partea multor pretori, ori juzi comunali, datori a vindecà raul, că nu au să se îngrijască de aşa ceva, dupăce legea nu le impune o astfel de datorinţă faţă de şcoala confesională.

In urma acestei păşiri am ajuns, onorată casă, acolo, că în şcoalele noastre confesionale, în epoca constituţională şi dupa o guvernare maghiară de şapte ani, nu avem nici pe a treia parte atâţia şcolari, ca în anii absolutismului 1853—9! (O voce: De ce nu vă trimiteţi copiii la şcoală?) Eu nu am învinovăţit pe nime, am citat numai fapte. Spun însă acuma, că s'au înaintat plânsori, atât la comitat, cât şi la ministeriu, nimenea însă nu s'a apucat să vindece răul. Acì e cauza răului, şi de acì urmează, că şcoalele superioare acuma nu sunt cercetate nici de a treia parte din numarul celor de pe vremea absolutismului, şi că inteligenţa noastră scade văzând cu ochii, iar noì mergem îndărăt în cultură. Acesta e fapt, pe care mi-ar părea rău dacă guvernul ar afirmà că nu-l cunoaşte, pentrucă eu ştiu ca-l cunoaşte.

Să mergem acum mai departe. Se promulgă legea de naţionalităţi. (Voci: La obiect!) Faceţi bine şi ertaţi, dar ni s'a spus aici în faţă, mai ales din partea dlui Tisza Kálmán, că naţionalităţilor li s'a dat tot, (Voci: Aşa e. Tot vi s'a dat!) că adecă naţionalităţile se bucură de o egală îndreptaţire, şi că dacă ele totuş se mai agita şi strigă, că nu sunt mulţamite, atunci merită pedeapsă. Şi o astfel de enunciare află răsunet şi aprobare la Dvoastră! (Voci: Da, o aprobăm şi acuma!) Binevoiţi deci a-mi permite, să vă spun cum stă lucrul. Nu ştiu care paragraf al legii de naţionalitate, despre care a vorbit Tisza Kálmán, dispune, ca în şcoalele medii, în gimnazii, să se instrueze şi în limba acelei naţionalităţi, care e în majoritate în ţinutul respectiv. Intreb acum guvernul, că în şapte ani de zile făcut-a în privinţa aceasta barem cea mai neînsemnată dispoziţie? Dar vă spun şi mai un lucru. Inainte de aceasta cu doi ani şi jumătate, adecă la 1871, luna Decemvrie, mi-am fost luat voe să întreb pe ministrul de atunci al instrucţiunei, că făcut-a vre-o dispoziţiune şi ce fel de dispoziţiune a luat, pentru a satisface

www.dacoromanica.ro

legii, pentruca dacă din lipsa de mijloace n'a facut, să-i votăm un budget mai mare?

Ministrul de instrucţiune de pe atunci, Pauler Tivadar, mi-a răspuns, că el a făcut, şi anume, mi-a spus, că mijloacele sunt de ajuns, şi că profesorii din Timişoara, Lugoj şi Sibiiu, nu numai că ştiu, dar şi propun româneşte. Eu am arătat atunci, că din răspunsul ministrului nu e nimica adevărat, pentrucă nici un profesor din Timişoara, Lugoj şi Sibiiu nu ştie şi nu propune studiile în româneşte, ceeace am arătat şi ministrului-prezident de atunci, contelui Andrássy. Şi acum, cine a luat la cunoştinţă acel răspuns neadevărat al ministrului, şi încă cu plăcere? Nu mă mir, çă l-a primit partidul din dreapta, dar notez, că l-a luat la cunoştinţă şi partidul dlui Tisza. Ba ce e mai mult, ziarele acestui partid m'au atacat în mod neruşinat, chiar în public, ca pe cel mai neîmpăcat duşman al statului ungar, şi numai pentrucă am atacat pe ministrul, care nu-şi făceà datorinţa, nu împlineà legea.

Va rog acum să-mi răspundeţi, că faţă de astfel de fapte, cum mai puteţi strigà, că a-ţi dat *tot* naţionalităţilor, şi că acestea nu au motiv să fie nemulţamite? Să examinăm acum celelalte dispoziţiuni. Tisza Kálmán s'a provocat la aceea, că naţionalităţilor li s'a dat dreptul de limbă până şi la judecătoriile de prima instanţă. (Voci: La obiect!) Vă rog domnilor, că doară la obiect vorbesc, când răspund la imputările şi atacurile ce ni s'au făcut în cursul desbaterii acesteia. V'am spus din capul locului, că mă tem, că va fi preocupat tribunalul înaintea căruia am să apăr cauza, şi totuş trebue să va rog, să mă ascultaţi şi pe mine, să ascultaţi şi dreptatea expusă din partea mea, dacă a-ţi binevoit să aplaudaţi neadevarul.

S'a dat naţionalitaţilor dreptul de limbă la primele instanţe, şi aşa acolo ele au deplină libertate. Eu o neg aceasta. Nu se admite dreptul limbei la nici o instanţă, cel puţin la noi nu, în părţile ungurene şi bănăţene, şi nici nu se primesc exibite în alta limbă, decât numai în cea maghiară. (O voce: Nu e drept! Nu e aşa!) Vă spun, că la noi, chiar şi în Arad, e afişată pe părete ordinaţiunea, că nu se primesc exibite, decât numai dacă sunt scrise ungureşte. Adecă, vedeţi, în contra legii. Legea de naţionalitaţi a acordat dreptul pentru acei diregători cercuali, cari nu posed limba maghiară, de a lucrà în limba lor naţională, dacă aceea este limba protocolară a acelui comitat.

www.dacoromanica.ro

Insă ministrul a şters acest drept. Aşa a ştiut interpretà legea, înaltul guvern. A eludat-o de tot.

Şi acum, fără a mai amintì multe altele, întreb, unde a mai rămas vre-o garanţa pe seama naţionalităţilor nemaghiare pentru dreptul limbei lor proprii? Vă marturisesc, că eu nu-l aflu garantat nici unde. Şi aşa, aflându-ne în o astfel de stare, vă rog să binevoiţi a nu ne tot ameninţà cu modificarea legii de naţionalităţi, pentrucă să ştiţi, că vom venì noi şi vom cere ştergerea acelei legi, căci preferim să fim fără lege, decât sa avem lege, care neîncetat se calcă în picioare.

Astfel fiind, onorată casă, şi nu se poate negà, ca nu ar fi aşa, dupăce se vede şi se aude că e aşa, întreb, se mai poate susţineà, că nu există cauză de nemulţamire? Cum se mai poate spune, că agitatorii iriteaza spiritele? Eu din partea mea vă spun aceea ce spuneà mai alaltăeri «*Presse*» dela Viena: «Poftiţi şi izolaţi agitatorii! Adecă aşa, că mulţămiţi şi îndestuliţi poporul, dându-i aceea ce i-se cuvine, şi făcându-i dreptate peste tot, şi prin aceasta nu numai că va fi abatut dela agitatori, ci chiar şi agitatorii vor trece în tabăra Dvoastre». Dar aşa, cum vedeţi, cu atâtea motive de neîndestulare şi de supărare, nu e îndreptăţita nici o imputare făcuta naţionalităţilor.

Mai este apoi a se luà în consideraţie demnitatea omenească, despre care, ce e drept, fiecare om poate sa aibă alt concept, dar eu vă încredinţez, că dacă m'am convins odata, că ceva este rau şi stricăcios, nu voiu votà nici odată, ca să fie acceptat. Poate că sunt şi de aceia, cari ştiu pactà cu ce e rău, eu însă nu. Proiectul de lege din desbatere eu nu pot să-l consider de o îndreptare a legii dela 1848, şi nu-l pot aflà de mai bun, ci numai de şi mai încurcat. Nu ramâne deci decât să faceţi să încete motivul răului, şi peste tot să faceţi naţionalităţilor nemaghiare posibilă cultura şi desvoltarea în plină libertate, şi puteţi fi convinşi, că nacazurile şi frecările cu ele vor încetà numai decât. Dar nu pot sa nu fac acì şi observarea, că dacă vrem să fim drepţi faţa de un popor, nu este destul a-i permite o desvoltare şi cultură numai primară, ci trebue să i-o facem posibilă până la treapta cea mai înalta. Ungaria, dacă vrea să fie justificată înaintea lumii în privinţa aceasta, trebue să dovedească, că vrea cultură până la gradul cel mai înalt pentru Român, Sârb şi Slovac, în limba proprie a acestora. In privinţa aceasta însă la noi nu s'a făcut nimica. Aici e Ar-

www.dacoromanica.ro

dealul. Ce poate să fie mai agitator pentru acele părţi de ţară, decât faptul, că în mijlocul Românilor se ridică o universitate, nu precum aşteptau şi pretindeau cele douăsprezece sute de mii de Români, cu drept paritetic pentru ambele limbi, ci numai cu limbă de propunere maghiară! Ce ar fi perdut patria prin aceea, dacă acolo se dedeà Românilor, majorităţii ţării, posibilitatea de a se cultivà în propria lor limbă? Oare limba maghiară nu cu mult mai bucuros o învaţau ei de bună voe, decât de nevoe? Siluirea, domnilor, vatămă demnitatea omului, şi eu vă rog să credeţi, că au trecut vremile, în cari se susţineà, că prin forţă se pot face buni patrioţi. Credinţa în popor, că conducătorii statului vreau binele poporului, nu se poate înrădacinà în modul în care s'a făcut până acuma. Incepeţi deci altfel, mai cu raţiune, şi va urmà îndestularea, iar aceea ce vreţi sa ajungeţi în aceste împrejurări prin ameninţări, e un lucru pe care nu-l înţeleg. Nu înţeleg de loc ameninţările, şi tare mă tem, că de ex. înfricoşatele ameninţări rostite de onoratul domn Tisza Kálmán, fără nici un motiv, în alte parţi vor fi interpretate astfel, că s'au făcut de — frică. Motiv de temere însă nu există. Cum să şi fie, când cetirăm, că atacurile naţionaliştilor sunt numai muşcaturi de ţânţari? Da, aşa este. Şi eu tocmai de aceea nu pot să înţeleg, cum dlui Tisza Kálmán putù să-i cadă în minte sa puşte cu tunuri de Krupp după ţânţari? (Voci: Trebue afumaţi!) Bine, poftim şi-i afumaţi, dacă credeţi că va folosì. Dar nu va faceţi de râs prin atacarea lor cu tunuri de Krupp, pentrucă lumea trebue să vină apoi cu totul la altă credinţa. Şi acuma să mai amintesc ceva din vorbirea dlui *Polit,* nu pentru a aprobà cele spuse, ci pentru a stabilì adevărul. Onoratul coleg *Polit,* se înţelege, că în numele propriu, pentrucă n'a vorbit împuternicit de alţii, a spus, că chestiunea orientală are s'o deslege democraţia, şi a spus expres, că democraţia maghiară va conlucrà la aceasta cu celelalte naţionalităţi, iar prin aceasta Ungaria va fi salvată. Dar dânsul a mers mai departe şi a spus parţii de dincolo, pe care a caracterizat-o de reacţionară, că Sârbii se vor întâlnì cu ea *la Philippi.* A spus-o clar, că cu Domniile lor, — cei de dincolo. Aceasta nu se puteà explicà altfel, şi aşa a fost înţeleasă fraza de opoziţiunea din jurul meu. Şi totuş, oare ce putù îndemnà pe dl Tisza Kálmán, pe bărbatul liberalismului şi al democraţiei, ca el să ridice mănuşa aruncată reacţiunii? Dar am să arăt eu, că de ce a facut-o!

www.dacoromanica.ro

Dacă eu aş aveà convingerea, că nu popoarele, ci reacţiunea şi absolutismul despoţilor vor deslegà chestiunea orientală, şi dacă eu, răzimat pe această convingere, aş afirmà tocmai contrarul dela aceeace a spus *Polit,* aş declarà adecă, că eu voiu fi cu absolutismul în contra democraţiei maghiare, — dl deputat Tisza Kálmán tocmai aşa s'ar sculà şi în contra mea, cum s'a sculat în contra lui Polit. Ve-ţi binevoì deci a înţelege, că a trebuit un pretext şi o bună ocaziune, pentru a face să răsune nişte vorbe mari şi pompoase, pe cari să le aplaudeze casa, iar după aceea sa le varieze gazetele. Dar vă rog să fiţi încredinţaţi, că pe astfel de fraze nu dăm nimica. Câtă vreme Dvoastră pentru capacitarea noastră nu ve-ţi puteà aduce fapte reale, prin cari să se paralizeze datele pozitive, pe cari le-am înşirat eu, pentru a dovedì, că acestei patrii numai aceea poate să-i fie spre fericire, dacă cât mai mulţi fii ai ei se vor împărtăşì de drepturi politice, — nu ve-ţi puteà produce îndestulare la noi. Ţinuta noastră ne-o regulează datele şi faptele pozitive, cum sunt cele înşirate de mine, pentru a căror expunere am luat cuvântul».*)

Răspunde imediat deputatului *Vichentie Babeş* deputatul Tisza Kálmán, apoi ministrul de interne, contele Szapáry Gyula, deputatul Csanády Sándor, şi ministrul de justiţie Pauler Tivadar, iar în urmă vorbeşte deputatul român *Vichentie Babeş* în chestie personală următoarele:

«Onorată casă! E şi aici o neînţelegere la mijloc. Dar neînţelegerea se cuprinde în cele spuse de dl ministru de interne. Eu nu am afirmat nimica, eu m'am provocat numai la aceea ce e discutat în întreaga presă europeană, şi ce şi la Viena formează obiect de discuţie zilnică. Cum am văzut şi cum mi-a spus onoratul domn prezident, că aceasta nu se poate permite în dieta ungară, am abstat dela expunerea afirmarii şi m'am exprimat altcum. Dar n'am afirmat nimica nou. Dacă onoratul domn ministru nu o ştie aceasta, trebue să mă mir, pentrucă toată lumea o ştie, căci e pusă între chestiile dela ordinea zilei. Eu dealtcum nu am afirmat. Se poate, că e adevărat, se poate, că nu e adevărat. Eu nu am afirmat nimica, şi de aceea îndrumarea la ordine nu o primesc dela nime, şi cred că nime

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

nici nu are dreptul să o facă aceasta. Ce se atinge de declarația dlui ministru de justiție, ne putem convinge din ziariu, (Voci: Asta nu e chestie personală!) că nu despre aceasta e vorba aici, și nu de aceea am interpelat, ca să-mi spună, că este catedră în Timișoara, ci că de ce nu se satisface legii cu privire la limba de propunere? În privința aceasta mă provoc la fostul ministru prezident de atunci, căruia i-am arătat în scris, că nu-i așa».*)

Ședința se încheie.

Vorbirea deputatului M. B. Stănescu.

Ședința din 8 Iulie 1874. Proiectul de lege despre reformele electorale se votează cu mare majoritate (votarea s'a făcut în ședința din 7 Iulie) și se începe discuția pe articole. La paragraful prim vorbește deputatul român *Mircea B. Stănescu* următoarele:

«Onorată casă! Pe lângă declarația ce o fac în mod prealabil, că sunt amicul votului universal, o idee ce a fost atinsă aici mă face să iau cuvântul, și ideea aceasta se cuprinde în propunerea facută din partea condeputatului nostru, dl Majoros István.

În mijlocul chestiilor sociale moderne un loc dintre cele mai însemnate îl ocupă, nu numai în Europa, ci și în ceealaltă parte cultă a lumii, înțeleg America, chestia egalei îndreptățiri a femeilor. Motivul îl formează libera și independenta nizuință de conservare proprie, izvorîtă din umanitate, liberalism, egalitate de drept, dreptate și echitate. Iar scopul nu e altul, decât acela, ca ceealaltă parte a societății omenești, desfăcându-se din lanțurile prejudițiilor învechite, să-și poată câștigà, prin lărgirea cercului de muncă și a modului de câștigare, o poziție independentă în societate. Chestia aceasta preocupă atât de mult în timpul mai nou pe ziariști, scriitori, legiuitori și bărbați de stat, încât așazicând în lupta ideilor a ajuns să fie o adevărată chestie de a fi, ori a nu fi. Femeile înseș cercetează școalele mai înalte, țin meetinguri prin diferite locuri, în fața carora desfășură această idee, nu numai în mod teoretic, dar le fac toate și pentru introducerea ei în vieața practică.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Cu toate acestea, onorată casă, îndreptaţirea ori neîndreptăţirea de a există, e o chestie, asupra căreia de astădată n'am intenţiunea să-mi desvolt părerile. Pentrucă eu ţin, că nu e sosit încă timpul, nu e venită ocaziunea. Chestia egalei îndreptăţiri pentru femei nu e unilaterală, adecă, să fie învestite numai cu drept de vot. Chestia are mai multe părţi, şi tocmai de aceea nu poate fi băgata în cadrele legii electorale. Aceeace corăspunde timpului, da, recomand preţioasei atenţiuni a casei, şi aceasta e o parte din ce se cuprinde în propunerea stimatului domn deputat Majoros.

Onorată casă! Stimatul domn deputat vrea să dee femeilor în general drept de vot. După mine o inovaţie însă nu poate fi inaugurată numai decât, ci mai moderat, din treaptă în treaptă, pentruca alfcum s'ar naşte în societate o luptă întreagă şi s'ar turbură şi liniştea publica. În urma situaţiei noastre specifice şi în urma raporturilor noastre eu afirm, că nici legislatura din Ungaria, nici caracterul naţiunii maghiare, cunoscută ca per excellence cavalerească, nici consecvenţa principiară şi legislativă nu permite, ca în întregime şi în general să fie respinsă propunerea aceea, fără a ne apropià barem un pas de ea.

Chestia după mine stă aşa: Poate fi acceptata, în ciuda paragrafului prim al acestui proiect de lege, ori apoi e acceptabilă propunerea înaintată din partea onoratului domn deputat Majoros? Eu îmi iau voe a înaintà o propunere cu totul independentă, care sună astfel (ceteşte):

Modificare la §-ul 1 al proiectului de lege electoral. Din paragraful prim sa se elimineze cuvintele: «cu excepţiunea femeilor», restul să ramână neschimbat.

Motivele îmi sunt următoarele: Proiectul acesta de lege vorbeşte despre modificarea şi întregirea legilor electorale ungurene şi ardelene dela 1848. În legea din Ardeal niciunde şi cu nici un cuvânt nu a fost amintit, dacă se cuprind şi femeile între cei cu drept de vot, ori sunt exchise? Deci n'a fost în lege, şi totuş în praxă dreptul de alegere nu a fost dat şi femeilor. De aceea, eu întâi de toate aflu, că nu e necesar să fie trecut în paragraful prim, că femeile sunt exchise. Raţiune ar aveà modificarea pasagiului acestuia din legea dela 1848 numai atunci, dacă legea nu aveà înţeles, dădeà anză la restălmăciri, iar în praxă ici colea s'ar fi dat şi femeilor drept de alegere, dar despre aşa ceva nici vorbă nu a fost dela 1848 până acuma,

www.dacoromanica.ro

Prin urmare, nu ştiu de ce a aflat comisiunea centrală de lipsă sa treacă lucrul în proiect, mai ales, că în proiectul de lege original nu erà trecut.

Dar al doilea, aceasta e ofensă, onorată casa. Am precizat punctul de vedere al legislaturii, precum şi al naţiunii maghiare, cunoscută de cavalerească, care faţă de chestia femenistă, dacă nu acuma, deocamdată, apoi la timpul său la tot cazul va fi scos la suprafaţă, dar şi acum, pas de pas vrea să se apropie de ea. Iar dacă nu aceasta ar fi caracteristica legislaturii, atunci ofensa nu ar fi, dar eu o consider de ofensă, ales din punctul de vedere al consecvenţei legislaturei. Binevoiţi anume a va aduce aminte, ca în legea despre organizarea comunelor s'a dat văduvelor dreptul de a participà la alegerea antistiilor comunale, şi astfel din partea legislaturii s'a stabilit principiul, că femeile nu pot fi despoiate de dreptul de alegere. Iar daca pot luà parte la alegerea funcţionarilor comunali, consecvenţa ar fi aceea, ca sa poata participà şi la alegerea de deputaţi ai ţării!

Mai departe, aceasta a fost concepţia şi praxa dreptului public în patrie. Mai nainte, nu numai în Ardeal, ci şi în Ungaria luată în sens mai strâns, femeile au avut dreptul, nu numai în principiu, ci şi în praxă, să se prezinte în adunări municipale, să iee parte la votarè şi la alegeri. Dacă deci atunci au putut să aibă acest drept, de ce sa nu-l poată aveà acuma, în a doua jumatate a secolului nouăsprăzece, când maturitatea politică se află pusă pe o treapta mai înaltă, la ambele sexe sociale? Între mine şi condeputatul Majoros deosebirea e aceea, că eu deocamdată nu aflu de oportun, ca dreptul de alegere să fie extins asupra fiecarei femei, fără nici o deosebire. Dar aflu de necesar, ca atât legislatura, cât şi naţiunea însaş, să se apropie cu un pas de această chestie de mare importanţa. Dupa mine apropierea se poate face în paragraful 6 şi 9. În paragraful 6 pentru aceea, pentrucă acoló se dă comerciantului drept de vot. Eu aşa cred, că femeile, cari în înţelesul legii cambiale au firma împrotocolată, poartă deci comerciul, ar puteà sa primeasca dreptul de alegere. Şi tot aşa femeile cu diplomă, ca: dascaliţele, telegrafistele dela poştă, moaşele, etc. Dacă însă nu se sterg din paragraful prim cuvintele: «cu excepţia femeilor», atunci nu pot face la §§-ii 6 şi 9 propunerile pe cari vreau sa le fac. De aceea, recomand modificarea mea în atenţiunea onoratei case .*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului V. Babeș.

Vorbește deputatul român *Vichentie Babeș* următoarele, tot la §-ul 1 din proiectul de lege electorală:

Onorată cameră! Eu m'am pronunțat deja pentru primirea votului universal, și în privința aceasta nu voiu spune alta, decât că ma alatur la modificarea stimatului condeputat Szederkényi Nándor. Dar în cazul, că aceasta nu s'ar primì, lucru pe care îl banuesc în urma votarii de ieri, îmi iau voe a face o altă modificare. (Să auzim).

Dacă onorata casă vrea să primească censul, și dacă crede, că censul e înțelepciunea în legea aceasta, prin care patria noastră va fi deodata fericită și va puteà înflorì, eu primesc cu supunere procedura casei. Dar în cazul acesta aș rugà foarte mult onorata cameră, să binevoiască a acceptà o modalitate, care e cu mult mai simplă, e cu mult mai echitabilă, și cel puțin nu provoacă mare schimbare cu privire la scop. Anume modificarea, ca în general se accepteaza principiul, că dreptul de alegere compete fiecărui cetațean, care, cum spuneà stimatul domn deputat Szederkényi Nándor, plătește dare directă de stat, fie de orice soiu și în orice sumă. Aceasta simplifică lucrul și înmulțește poate că cu 50% numărul alegatorilor, și e de mare favor, întru atâta, că înlesnește conscrierea, și îndeamnă pe fiecare cetățean să plătească dare, prin ce iarăș se înmulțește numai venitul statului. Modificarea mea e deci următoarea (cetește):

Drept de alegere au toți acei locuitori ai țării de sex barbătesc, născuți în țară ori încetățeniți, cari au împlinit anul al 20-lea, nu stau sub tutorat, nu stau sub pedeapsă pentru infidelitate, hoție, omor, incendiare, falsificare de documente, ori pentru juramânt fals, și plătesc dare directă de stat, fie în orice suma».*)

La votare casa primește paragraful în textuarea originală și respinge toate propunerile făcute pentru modificarea lui.

Vorbirea deputatului I. Gozman.

La paragraful 2 vorbește deputatul român *Ioan Gozman* urmatoarele:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! M'a îndemnat să vorbesc vorbirea lui *Beőthy Ákos,* rostită despre dreptul nemeşesc de alegere, şi vorbirea mea începe pe lângă a sa, cu deosebirea, ca vorbirea sa conţine lucruri teoretice, a mea va conţineà lucruri practice. Cu deosebirea, că dânsul trebue să fie rezervat cu privire la înşirarea intereselor nemeşilor, ca nu cumva să fie acuzat, ca e parţial, eu însă, ca Român, îmi ţin de datorinţă a-mi exprimà aici în faţa dietei sentimentele şi mulţămitoarea recunoştinţă faţă de nobilime. Proiectul de lege al ministrului în §-ul prim, iar comisiunea centrală în §-ul al doilea, atacă în mod simţitor dreptul de alegere al vechilor nobili, spunând, că pe privilegii vechi nu se pot bazà drepturile.

A vorbì astăzi despre privilegii, e a spune fraze, cari se folosesc numai pentru a spărià pe aceia, pe cari unii vreau să-i păgubească, ori să-i strângă la parete, prin privilegiile actuale. Pe privilegii vechi nu se poate bazà dreptul! Dar asta stă în contrazicere cu lucrurile întâmplate. Nu are nime gândul să pună drepturile pe bazele vechilor privilegii, şi nici nu e vorba de crearea de drepturi, ci despre aceea, ca dreptul de alegere exerciat dela 1848 încoace să fie conservat pe seama nobilimei. Nobilimea a ales singură, până la 1848, cu exchiderea celoralalte clase de popor, deputaţi la dieta. Înţeleg, că asta a fost privilegiu. Dar privilegiul acesta tot atunci legea l-a sistat şi l-a facut comun cu dreptul celoralalţi locuitori ai ţării. Deci nu trebuie să fie întemeiat dreptul pe privilegiu, ci trebue numai conservat dreptul, care a competat în comun, tuturor. Dacă dreptul de alegere al nobililor ar fi păgubitor pentru public, aş crede şi eu, că e necesar sa ne gândim la restrângerea ori la sistarea lui. Dar cuì a fost spre stricăciune dreptul comun de alegere al nobilimei? Ori apoi dela 1848 până astăzi s'a întâmplat vre-un caz singur la alegeri, că vechii nobili ar fi voit sa exercieze excluziv numai ei dreptul de alegere? Nu s'a întâmplat niciodată un astfel de caz, şi nici nu e cu putinţă sa se întâmple nici în viitor. Dacă unul ori altul dintre cetaţeni îşi exerciază dreptul de alegere pe baza censului cutare ori cutare, — cu tot dreptul poate să-l exercieze şi nobilimea, pentruca al ei cens cu privire la dreptul de alegere e dintre toate censurile, cari numai pot fi închipuite, cel mai sublim, cel mai înalt.

Anume, vechea nobilime, dupăcum arată istoria, a apărat patria cu sângele ei, şi cu cheltuiala proprie a aparat şi de

www.dacoromanica.ro

atunci în adunările municipale şi regnicolare constituţia, nu numai, dar ca o comoară batută cu petrii scumpe şi sclipicioase a pus-o la libera dispoziţiune a poporaţiunii ţării. Ba ce e mai mult, a primit asupra sa sarcinile rascumpărărilor urbariale, pe cari le poartă şi astazi fără murmur, cu toatecă o mare parte a nobilimii nu a avut urbarialitate, şi nici n'a tras nici un folos din ea. Acesta să fie deci actul de mulţămire pentru multele binefaceri pe cari le-a pus nobilimea generoasă pe altarul patriei, că astazi reprezentanţa poporului o restrânge cu privire la dreptul comun de alegere? Şi numai ca gândire e tristă sufocarea sentimentului nobil al iubirei de patrie şi de constituţie, cu fraza goala a *privilegiului*»!

Onorata casă! Din cele spuse de mine binevoiţi a vedeà, ca eu nu pun greutatea pe naşterea nobilimei, ci pe drepturile ei câştigate şi exerciate şi astazi cu privire la patrie şi constituţie. De aceea, eu nu primesc textuarea comisiunii centrale, ci rog onorata casa sa binevoiasca a primì textul următor: Nobilii pot sa-şi exercieze şi mai departe fara restrângere dreptul de a alege deputaţi».*)

Vorbirea deputatului I. Popoviciu-Desseanul.

În şedinţa din 9 Iulie 1874 discuţia se continuă asupra paragrafului 2 din legea electorală. Vorbeşte deputatul *Ioan Popoviciu-Desseanul* următoarele:

Onorată casă! În chestia aceasta, şi dealtcum din destul exhauriata, nu doresc să vorbesc pe larg. Împărtăşesc pe deplin parerea exprimată din partea onoratului condeputat Szilágyi, anume, că legea dela 1848 a conservat numai pe seama indivizilor dreptul de alegere, bazat pe drepturile cele vechi, adecă pe seama acelora, cari au fost în folosinţa dreptului la 1848. Cumca legea dela 1848 întru adevar indivizilor le dă acest drept, şi nu claselor, se vede din paragraful prim al art. de lege V dela 1848. Dar se vede şi din spiritul liberal al legii dela 1848, din direcţia sa democratică, — se vede din acel principiu al egalităţii de drept, care e depus în legile dela 1848. Nu pot să fiu însă de o parere cu onoratul domn deputat cu privire la concluziune. E adevarat, că dela 1848 aceasta dispoziţie a legii a fost aplicată în fel şi formă, dar e adevărat şi aceea, că legea

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

numai acolo a fost aplicată corect, unde capacitatea de alegere a fost pusă pe praxa de drept dela 1848; iar unde legea a fost astfel explicată şi aplicată, că nobilului, respective clasei privilegiate i-a fost dată capacitatea de alegere, fără considerare la faptul, dacă a exerciat la 1848 dreptul de alegere ori nu: legea nu a fost aplicata în mod corect. Şi eu cred, ca unde legea nu a fost aplicată corect, nu există bază, pentruca abuzul să fie considerat de legal, anume, să fie decretată de legală aplicarea incorectă a legii.

Eu deci pot să primesc numai modificarea stimatului condeputat Irányi, care doreşte aplicarea corectă a legii dela 1848. E curios, onorata casă, că din partea aceea, care se împotriveşte votului universal din mai multe puncte de vedere, se motivează aceasta în mod special cu aceea, că cetaţenii lipsiţi de avere pot să fie pe uşor corupţi, iar acum au intenţiunea să reclame votul universal pe seama unei clase privilegiate. Eu nu ştiu cum se poate pune greutate mai mare pe caracterul unui proletariat nemeşesc, decât pe caracterul cetăţenilor de asemenea categorie, însă nenobili, când ştim bine din vremile trecute, că cu ocaziunea nefericitelor corteşiri, cari erau în uz înainte de 1848, aşanumitul proletariat nemeşesc jucà rolul principal. Şi mai ştiu, că şi de atunci încoace, dacă o parte a alegatorilor a fost accesibilă pentru mituire, partea cea mai mare o formà totdeauna clasa nemeşilor. De aceea, nu doresc, ca acuma, dupăce chestia votului universal pentru ceialalţi cetaţeni ai ţarii a căzut, dreptul să se dee unei clase privilegiate.

Dacă se primeşte modificarea condeputatului Irányi, nu se comite act de nedreptate faţa de clasa nobililor, pentrucă clasa nobililor tot aşa va partìcipà la dreptul electoral, ca ceialalţi cetăţeni ai ţării, cari au cualificaţia legala, şi numai acela va fi exchis din clasa nobililor dela dreptul de alegere, care nu posede cualificaţia stabilită în lege. In urma acestora declar, că nu pot să primesc modificarea condeputatului meu *Gozman*, care merge prea îndărăt, spre evul mediu. Declar mai departe, ca nu pot primì nìci modificarea condeputatului Tisza Kálmán, din motivul, ca prin aceasta am sancţionà praxa de drept ilegală şi am pune-o de-asupra praxei de drept, care a fost aplicata corect în anumite municipii. Dar nu o pot primì nìci pentru aceea, pentrucă întru adevar ar fi sosit timpul, să ne apropiem de fapt de principiul egalităţii de drept. Sa nu amânam

www.dacoromanica.ro

lucrul, domnilor, iarăş pe două trei decenii. Dacă introducem instituţiunea sprijinită de mine, vom provocà numai mulţămire generală. Nu pot primì nici propunerea onoratului condeputat Fabriczius Károly, pentrucă stă în contrazicere cu §-ul 1 din art. de lege V dela 1848. In urma acestora declar de nou, că sprijinesc modificarea condeputatului Irányi».*)

Vorbirea deputatului M. B. Stănescu.

Dupăce vorbesc alţii, ia cuvântul deputatul român *Mircea B. Stănescu* şi rosteşte vorbirea următoare:

Onorata casă! Vreau să precisez punctul de vedere, după care dintre toate modificarile înaintate numai una este pe care o pot acceptà, a dlui deputat Fabriczius, pentrucă, domnilor, aceasta e cea mai congruentă cu punctul de vedere pe care se afla aceasta stânga extremă. Inţeleg punctul de vedere al curatei democraţii.

Aţi binevoit a spune, onor. casă, că privilegiile, cari au fost în uz cu privire la indivizi, nu pot fi sistate de odată. Dar principiul acesta constitue o contrazicere, întrucât tocmai motivul acesta l-am auzit din partea ceealaltă, al cărei fĕt e proiectul acesta de lege electorală. S'a ţinut oare cont de aceea, ca despoiare de drept sa nu se facă în proiectul acesta de lege? Eu aşa văd, că deja la §-ul 3 nu s'a observat aceasta, unde la cetaţenii dela oraşe se întroduc trei încăperi la locuinţe, pe când până acuma erau şi de aceia, cari numai cu o singură încapere aveau drept de vot. Eu văd în aceasta curată despoiare de drept. Asemenea şi în §-ul 11. Aici, celce are cualificaţie după avere, poate luà parte la alegere. Dar îl exchide în mod absolut §-ul 12, unde în punctul 5 se spune, că restanţierii de dare nu au drept de alegere. Ceice din aceste motive de despoiare de drept stabilesc conservarea privilegiilor celor vechi, nu vin oare în contrazicere cu ei înşişi, când apăra paragrafii aceştia, cari conţin despoiare de drept?

Există o maxima jezuitică, după care scopul sfinţeşte mijloacele. Nu vreau să ajung scopul cu astfel de mijloace. Cu menţinerea privilegiilor vechi nu vreau să ajung mai aproape de votul general electoral, pe un astfel de pod, cu întrebuinţarea astorfel de mijloace. Mai bucuros părăsesc bazele pe cari stau,

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

şi mai bucuros fac restrângeri, decât să menţin aşa ceva şi pe mai departe în lege. Pentrucă sunt două principii incompatibile.

A mai fost atins un motiv, acela, că ar fi de dorit, ca nobilimea să fie reprezentată în corpurile legiuitoare. Că doară nu perdem nimica, dacă sistăm exerciarea vechilor prerogative! Nobilimea mai înaltă, ca al doilea factor al legislaturei, e reprezentată doară în numar foarte frumos în casa magnaţilor!

Se spune, şi acesta încă formează argument puternic, că legislatura dela 1848 n'a putut să aibă scopul de a despoia clasele vechi privilegiate de votul lor. Onorata casa! Fiecare lege, întemeiată pe privilegiu, exchide posibilitatea înaintarii. Progresul numai aşa e cu putinţa, dacă din privilegii facem un fel de *tabula rasa.*

Celce vrea progres, trebue să rupă cu prerogativele, cu privilegiile. Eu vă întreb, onorată casă, că dacă mergem înainte pe calea aceasta, dupăcum adecă aţi binevoit a spune, că cei inscrişi până la anul 1872 să aibă, după proiectul acesta de lege, drept de vot, ba condeputatul Simonyi a mers mai departe şi a spus, că toţi să aiba drept de vot, cari au fost trecuţi în liste pâna la întrarea proiectului acestuia în putere de lege, când binevoiţi a spune, ca acesta e numai proiect, şi mânepoimâne facem o lege electorală independenta, — vom merge oare tot pe calea aceasta şi vom păstrà între alegători pe toţi aceia, cari pe baza privilegiilor acestora au fost trecuţi în liste? D'apoi că atunci nu vom aveà nici odată o lege radicala!

Eu din motivele acestea, onorată casă, — vă rog să binevoiţi a înţelege, că nu vorbesc din motive naţionale, pentrucă e ştiut, că şi printre Români sunt reprezentaţi în număr foarte frumos nemeşii, — dar eu mai bucuros iau dreptul dela ei, numai ca să salvez principiul, şi de aceea mă alătur la modificarea lui Fabriczius, din toate acelea motive, pe cari le-am înşirat, înţelegând modificarea aşa, ca paragraful original să sune numai astfel: «§. 2. Dreptul de alegere nu mai poate fi întemeiat pe privilegiile, cari au existat înainte de 1848». Restul sa se şteargă».*)

La votare casa primeşte paragraful original. Toate propunerile făcute — cad.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului P. Cosma.

Şedinţa din 12 Iulie 1874. Se continuă discuţia asupra legii electorale. La §-ul 4 ia cuvântul deputatul român *Parteniu Cosma* şi rosteşte vorbirea următoare, la finea căreia propune un amandament, în favorul poporaţiunei sărace din Ardeal:

«Onorată dieta! Aflu de necesar a spune din capul locului, că eu la paragraful acesta voesc să vorbesc despre censul din Transilvania, fiindcă ţin, că e de prisos §-ul 5. Eu pe lângă toate asigurările nu pot crede, că legea pe care o aducem noi acuma sa fie de natură provizorie, precum afirmă domnul ministru şi raportorul comisiunei centrale. Şi am convingerea, că ori cât de provizorie să fie, se va cere o generaţiune până vom sta în casa aceasta în faţa unui proiect de lege mai organic decât acesta şi mai perfect.

Nu e novela, ci e o lege nouă, chiar şi aceea ce a rămas din legea dela 1848, iar aceea ce nu vine sub votare cu ocaziunea aceasta, conform rezoluţiunii acceptate, încă înainte de inactivarea legii acesteia, asemenea devine lege. Drept aceea eu aflu acest proiect de lege destul de însemnat pentru a ne nizui, ca să suplinim defectele legii.

La noi legea electorala e cu mult mai însemnată decât în alte state, fiindcă are nu numai să corespundă la aceea, ce-i este chemarea, adecă sa formeze baza camerei reprezentative, ci la noi ea formeaza totodată şi baza vieţii municipale, pentrucă la noi şi cu privire la reprezentanţa municipala numai acela poate fi alegător, care e înscris între alegătorii dietali. Avem deci să băgam bine de seamă, dela cine luăm dreptul electoral? Pentruca aşezând noi dreptul electoral pe o bază îngusta, am despoiat majoritatea locuitorilor ţării de dreptul de a puteà participà la afacerile lor de acasă, din municipiul propriu.

Eu, onorată casă, aşa cred, ca nu este între noi nici unul, caruia, interesându-se de soartea patriei sale, să-i fie placute referinţele de astazi din Transilvania, referinţele pe cari le-a creat acolo legea electorală dela 1848, şi cari s'au menţinut până în timpul de faţă, — nu este între noi zic nici unul, care să afle de just şi echitabil censul din Transilvania, în comparaţie cu celelalte parţi ale Ungariei, fiindcă censul din Ardeal, în asemă-

www.dacoromanica.ro

nare cu cel din Ungaria proprie, e cu mult mai mare, se poate spune, că de patruori mai mare decât cel din Ungaria. Pentrucă pe când în Ungaria, pentru a puteà fi cineva alegător, se cer opt jugăre de pământ, în Transilvania se cer 36 jugăre, ca cineva să plătească contribuţia de 8 fl. 40 cr. pe baza căreia poate să fie alegător. Tocmai pentru aceea, onorată casă, eu ţin chestiunea aceasta de una dintre cele mai ponderoase, pe cari dieta este chemată a le rezolvà.

Domnul ministru ţine, că art. de lege II din Ardeal corăspunde din destul dorinţelor, şi că nu e necesitate a se modificà, exprimându-se cu privire la Ardeal dupăcum urmează:

«Deasemenea dispoziţiune ezenţială ţin şi împrejurarea, că proiectul de lege, atât în Transilvania, cât şi în celelalte părţi ale Ungariei, pastrează cualificaţia stabilită în legile dela 1848. Vi-se va pareà poate curios, de ce în diferitele părţi ale patriei se susţine cualificaţia diferită? Însă, când raporturile între singuraticele părţi sunt diverse, atunci consecinţa naturală este, ca şi dispoziţiunile să fie diverse, şi eu aşa cred, că nimenea nu va voì sa nege, că în Transilvania, atât desvoltarea istorică, cât şi raporturile de posesiune şi avere, se deosebesc în mod ezenţial de raporturile din Ungaria, şi chiar pentru aceea, din partea mea aflu cu cale, ca să se menţină şi pentru mai departe dispoziţiunile diferite».

Eu, onorată casă, o spun franc, că nu sunt de părerea dlui ministru. Uniunea Transilvaniei este enunţată, şi uniunea aceasta există, ori nu există? Dacă există, atunci e absurd, e abnormal lucru a susţineà în acele părţi, cari înainte de 1848 formau Transilvania, o lege electorală specială, cu cens special, şi aici în Ungaria iarăş una specială, care se deosebeşte întru atâta, încât acolo e cu totul imposibil, ca pe baza legii să fie alegători şi foştii iobagi din Transilvania.

Nu ştiu, onorată casă, cari sunt raporturile diferite, amintite de domnul ministru? Mi-ar plăceà foarte mult, dacă ni-le-ar înşirà, aşa, în general, şi ar spune, că ce face necesară această deosebire? Pentrucă eu vă mărturisesc, că nu-s în stare să o cuprind cu mintea mea. Mi-ar plăceà să o ştiu şi din motivul, că noi de aceea suntem aici, că dacă sunt năcazuri să le delăturăm, dar dacă nu ni-le spune nime, nu suntem în stare să le delăturăm! Eu aşa cred, că domnul ministru nu voeşte să menţină raporturile istorice ale Transilvaniei, căci acelea sunt de aşa

www.dacoromanica.ro

natură, încât asemenea lor n'a mai avut nime în lume. Acolo au fost trei naţiuni şi patru religiuni recepte. Eu cred, că dnul ministru nu vrea să le menţina, deşi ele mascate se menţin prin art. de lege II. dela 1848 din Ardeal, pentrucă pe baza acestui articol de lege reprezentanţii naţiunii şi religiunii nerecepte niciodată nu vin în parlament, precum dovedeşte împrejurarea, că nici acum nu se află aici.

Eu, onorată casă, susţin, că noi numai aşa vom lucrà drept, dacă vom extinde legea electorală din Ungaria asupra Transilvaniei. Baza legii electorale din Ungaria e posesiunea de pământ; această bază avem să o extindem şi asupra Transilvaniei, dacă vrem să fim drepţi şi echitabili. Vor zice mulţi, că aceasta nu se poate, pentrucă acolo nici nu se ştie, că ce e aceea, un pătrar de sesiune urbarială, dupăce acolo n'a fost întrodus urbariul. E adevărat; însă în *partium* şi în confiniul militar încă n'a fost întrodus urbariul, şi totuş Ungaria a dispus în lege, că acestea să primească drept de votare pe baza posesiunii de pământ. Nu încape îndoială deci, că censul de posesiune e just şi e posibil pentru Transilvania. Şi acuma numai aceea poate fi întrebarea, că pentru Ardeal ce cheie să se iee ca bază? Dar aceasta s'a provăzut în lege, pentrucă în acest paragraf se face dispoziţiune, ca acolo unde n'a fost întrodus urbariul şi nu se poate ştì, cât face un patrar de sesiune urbarială, să se iee de cinosură sesiunea urbarială din comuna, respective din comitatul vecin. Susţin, că pentru Transilvania cea mai justă cheie dupa acest principiu e cea stabilită pentru *partium*, fiindcă acestea au format partea întregitoare a Transilvaniei, aceleaş raporturi au fost acolo ca în Ardeal, şi încă şi astăzi procesele urbariale în *partium* primesc rezolvare dupa patenta urbarială din Transilvania, nu după cea din Ungaria.

Domnul ministru în expunerea de motive mai spune şi aceea, că proporţiunea între Transilvania şi Ungaria nu e aşa de nefavorabilă cum se pare, pentrucă pe când în Ungaria numărul alegătorilor în raport cu numărul întregei poporaţiuni face 7%, în Transilvania face 6%. Dar aceasta atârnă dela împrejurarea cum luăm lista alegătorilor. Pentrucă deşi este adevărat, că diferinţa e numai de un procent, ţinând cont de ceice dau contingentul trebue să recunoaştem, că în Transilvania nu există reprezentanţă poporală, ci există o reprezentanţă a privilegiaţilor, fiindca acolo aceştia dau proporţia. Pentrucă pe când în Un-

www.dacoromanica.ro

garia abià 11% sunt luați, din suma totală a alegătorilor, pe baza dreptului vechiu, în Transilvania cei cu drept vechiu fac 66%; și apoi în comparație cu totalitatea locuitorilor, în Ungaria alegătorii înscriși pe baza dreptului vechiu abià fac trei pătrimi de procent, în Transilvania dau 4% din poporațiunea întreagă. Aceasta deci nu se poate numì reprezentanță de popor.

Domnul ministru mai spune în motivare, că nu este posesiune, avere, ocupațiune, care să nu aibă influența recerută la exerciarea drepturilor politice. Dar și aserțiunea aceasta e combătută prin datele statistice, prezentate de dl ministru, pentrucă în Transilvania, și special în comitate, unde locuește majoritatea preponderantă a locuitorilor țării, și unde ar trebuì să fie massa alegătorilor, proporțiunea e următoarea: În comitatul Alba-inferioară, după 211,114 locuitori, pe baza posesiunii de pământ, ori pe baza contribuțiunii, sunt înscriși 1387 alegători, din care număr vine câte un alegător la 152 locuitori. În comitatul Solnocului-inferior tot la 175, în comitatul Dobâca la 134, în comitatul Alba-superioară la 379, în comitatul Hunedoara asemenea la 379 locuitori câte un alegător, și tot așa, în toate comitatele.

Condeputatul *Horn* a arătat, că acolo unde e întrodus sufragiul universal, tot la 5 locuitori vine un alegător. Eu aceasta cale o aflu de mai justă. Dar întreb, unde stăm noi? Foarte departe, pentrucă pe când la noi după 400 de locuitori vine câte un alegător, în alte țări liberale tot la patru locuitori vine un alegător.

Onorata casă! Trebue să fim cu mare precauțiune la stabilirea censului electoral, chiar și din acel punct de vedere, fiindcă dl ministru și-a propus a reduce pe cât se poate majoritatea locuitorilor țării în dreptul ei electoral, și a dat expresiune eclatantă acestei intențiuni în vorbirea sa dela 7 Iulie, când a răspuns condeputatului Mocsáry următoarele: «Răspunsul meu e simplu, pentrucă eu nu țin, că ar fi cu cale a stabilì cercurile electorale în mod unilateral, luând în considerațiune numai poporațiunea, ci aflu de lipsă a luà în considerare, atât averea, cât și cualificația intelectuală. Nu aflu de just a împărțì deputații după un număr egal de suflete, fără a țineà cont de împrejurarea, că cutare oraș ori ținut, poate, ori nu, să dee garanțiile intelectuale corăspunzătoare? Nu țin a fi just, ca un ținut sau oraș, care arată cualificațiune de avere de 6—7 ori mai mare

www.dacoromanica.ro

decât altul, să ingereze în legislaţiune prin deputaţi în asemenea număr, ca un ţinut de ex. ai cărui locuitori sunt agricultori, ori trăind în munţi se ocupă cu afaceri, cari mai puţin îi cualifică pentru exerciarea de drepturi politice»... Prin urmare deci, dl ministru nu are nici o intenţiune de a pregăti proiectul de lege referitor la arondarea cercurilor electorale, pâna nu va aveà în mână lista alegătorilor, pentrucă după ea vrea dânşul să se orienteze la crearea cercurilor electorale, fiindcă după părerea sa nu e just a formà cercurile după o egala proporţiune numerică, fără consideraţie la inteligenţă. Aceasta e posibil, însă apoi să măsurăm cu măsură dreaptă, pentrucă la inteligenţă e întrodus sufragiul universal, iar posesorilor celor mari le este cu totul imposibil a nu dobândì îndreptăţirea electorală, în urma censului existent. Drept aceea să deschidem calea şi pe seama posesorilor celor mici, şi să le dăm ocaziune a se puteà înscrie între alegători. Din o astfel de listă să gătească apoi dl ministru o cheie justă, căci dacă noi îi despoiem prin legea electorală de dreptul de a se înscrie cât mai mulţi, şi formam cercurile după numărul alegătorilor înscrişi pe baza acestei legi, atunci faţa de posesorii mici comitem o nedreptate duplă.

Eu nu vreau să iau la critică, dacă e lucru înţelept şi cu tact făcut, ca ministrul de interne al unei ţări agricole să vorbească în mod atât de despreţuitor despre agricultori. Aceasta las să o judece casa. Eu însă, onorată casă, nu pot trece cu vederea şi să nu-mi exprim părerea de rău asupra unui argument adus de dl ministru de interne. I-s'a prefăcut în obiceiu, că de câteori are să apere vre-o cauză rea, totdeauna face din ea chestie de naţionalitate, fireşte din strategie, fiindcă ştie, că prin aceea câştigă pe mulţi pe partea sa, fără ca să între în meritul lucrului, şi mai ales face plăcut serviciu presei prin aceasta. Aşa şi acuma. Încă înainte de a fi vorbit cineva la proiectul din întrebare, cu ocaziunea discuţiei din 1 Iulie, ca primul orator dânsul a sulevat chestia de naţionalitate, din incidentul alegătorilor din Ardeal.

Eu ţin procedura aceasta de foarte greşită şi prin nimica motivată. Şi mai am convîngerea, că dl ministru nu o face aceasta din convingere, ci numai pentru voia unor domni egoişti din Transilvania, cari numai aşa se pot susţineà, dacă fac din acest proiect de lege chestiune de naţionalitate, pentruca în Transilvania egala îndreptăţire să nu prindă nici odată rădăcină.

www.dacoromanica.ro

Dar mai este, onorată casă, în vorbirea dlui ministru şi o altă expresiune, mărturisesc, chiar vătămătoare, pentru care a şi reclamat un condeputat, dar dl ministru nici n'a reflectat la vorbele sale. Domnul ministru numeşte adecă în vorbirea sa naţionalităţile «popoare de buze străine», şi află de lipsă a luà poziţiune în contra lor din fotoliul ministerial, şi a apărà în calitate de ministru interesele «unei naţionalităţi», fără a observà, că dânsul reprezintă naţiunea politică a Ungariei, compusă din toate naţionalităţile din patrie.

Intâi de toate neg, că naţionalităţile ar fi *străine*, dupăcum s'a exprimat dl ministru. Inţelesul expresiunii acesteia depinde dela aceea, că cum ia omul cuvintele «de buze străine». Eu nu deosebesc naţionalităţile după buze, ci după limbă. Drept aceea pretind să se recunoască, cumcă nu există popoare de buze străine, ci există naţionalităţi adevărate, cari compun patria şi sunt garantate prin lege. Aceste naţionalităţi au fost aici atunci, când s'a întemeiat patria aceasta. Incă sfântul Stefan a spus, că: «Regnum unius linguae fragile et inbecille est». Apoi să-mi permită dl ministru de interne, că sfântul Stefan a fost ceva, a fost cel puţin atâta, ca bărbat de stat, cât e actualul ministru de interne al Ungariei! Eu deci protestez în contra acestor tratări! Aceasta, onorată casă, e şi în prejudiţiul patriotismului, şi tocmai pentru aceea protestez, ca cineva să atribue naţionalităţii sale patriotism mai adevărat şi mai mare, decât e acela pe care îl atribui eu naţionalităţii române, şi neg, că dl ministru, ori altul oricine în patria aceasta, şi-ar puteà duce mai departe pomul genealogic decât până unde şi-l poate duce şi cel mai din urma opincariu român. Cu astfel de motivări dl ministru va provocà numai scene, ca cele întâmplate deunăzi. Drept aceea eu rog pe dl ministru, să se reţină dela provocări de acestea.

Incă un cuvânt. Sunt convins, că nu se află în această casă, dar nicăiri pe lume, om cu raţiune, care să ţină legea electorală din Transilvania de justă şi echitabilă pentru majoritatea locuitorilor ţării. Apoi dacă nu e justă şi echitabilă, ceeace de altcum se vede şi de acolo, că de un $^1/_4$ de secol nu a putut dobândì complăcerea majorităţii, atunci să nu ne lăsăm să fim seduşi de profeţi falşi şi informatori egoişti, ci să avem bărbăţia de a fi drepţi şi echitabili. Până acì vina cade pentru aceste legi pe fosta dietă din Transilvania, de acì încolo noi luăm răspunderea de pe umerii Transilvaniei, şi Ungaria va fi

www.dacoromanica.ro

responsabilă înaintea lui Dumnezeu şi a lumii pentru nedreptatea ce va urmà într'o parte a ţării.

Rog deci onorata casă să primeasca amandamentul meu, care sună astfel: «Să se şteargă din şirul 1 şi 2 al alineatului prim cuvintele «în acele părţi ale ţarii, asupra carora se extinde vigoarea articolului de lege V dela 1848», — iar în şirul 7 al alineatului 4, înainte de cuvântul «*apt*», să se pună cuvintele următoare: «precum şi în alte părţi ale ţării, asupra cărora se extinde vigoarea articolului de lege II dela 1848 din Transilvania».*)

Vorbirea deputatului G. Pop de Băseşti.

După alţi deputaţi maghiari ia cuvântul deputatul român *George Pop de Băseşti* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Anticipând declaraţia, că aparţin acelora, cari pretind votul universal, acuma, dupace onorata majoritate a avut gentileţa de a respinge amandamentul nostru prezentat în aceasta privinţă, atât mie, cât şi colegilor mei de principiu nu ne rămâne alta, decât să urmăm exemplul nefericitului, care văzând că-i arde casa, caută să salveze barem unele lucruri din gura focului. Aşa şi noi, trebue să ne mulţămim a ne mântuì din bunurile periclitate ale libertăţii, egalităţii şi frăţietăţii macar atâta, cât ne este cu putinţă, respective, cât ne permit afecţiunile liberale ale onoratei majorităţi.

Mărturisesc, onorată casă, că ridicându-mi cuvântul nu sunt părăsit de tot de speranţa faţă de cauza pentru care pledez, deşì-mi este prea bine cunoscută poziţia partidului deakist. Nutresc speranţa aceasta, fiindcă desbaterile publice ale camerei au de scop capacitarea reciproca, din care cauză mă măgulesc cu presupunerea, că faţă de adevăr va fi doară capacitabilă şi onorata majoritate. Nutresc, zic, această speranţă, fiindcă o parte a majorităţii, care a votat luarea în considerare a proiectului de lege pus acum în discuţiune, se numeşte pe sine partid liberal deakist, iar ceealaltă parte, fiind ultraliberală, face chiar opoziţie celei dintâi, prin urmare, o asemenea majoritate trebue să fie fără îndoială *liberală.*

---

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1874, Nrul 54.

www.dacoromanica.ro

Onorată casă! Ambele aceste partide își au ca bază legile dela 1848, va să zică magna charta a Ungariei. Aștept deci, că dacă la desbaterea generală nu, cel puțin acum, la desbaterea specială, Domniile lor să dee proba de liberalism, prin oarecari concesiuni. In caz contrar, pe lângă toată bunăvoința ce o am, voiu fi pus în neplacuta poziţiune de a mă îndoi despre respectul ce-l poartă Domniile lor față de legile dela 1848.

Premițând acestea voiu întrà acuma în desvoltarea chestiunei, care m'a îndemnat să iau cuvântul. Și o fac aceasta în conștiința dreptului și a datoriței mele de deputat, justificându-mi totodată sinceritatea și francheța cu vechiul proverb latin: Veritas odium parit, non, si fuerit non nisi mitigarit». Cer deci indulgența onoratei camere.

Dvoastră, domnilor deputați, și aici mă adresez către toți deputații de naționalitate maghiară, fără deosebire de partid, puneți mare pond pe uniunea cu Transilvania, și-i dați mare valoare. Eu o aflu aceasta de foarte natural, pentrucă Transilvania pentru statul maghiar este punctul sau poziţiunea arhimedică. Dar voiu merge mai departe și voiu zice, că eu, ca deputat român, aprob chiar aceasta afecțiune a Dvoastre față de Ardeal. Și deoarece soartea ne-a împreunat ací în această țară, pe care o numim și o considerăm de buna noastră patrie, gasesc ca e nimerit răsunetul poetului laureat maghiar, care ne spune, că aici trebue să traim și să murim! Il gasesc nimerit, deși fericitul întru amintire poet nu face nici o menţiune despre noi, Românii. Aceasta lacună a completat-o însă din de-ajuns laureatul nostru poet, prin eternele accente ale devotamentului sau: «De n'a perit Românul, când ordele barbare» etc., care e foarte identic cu răsunetul laureatului poet maghiar.

In uniunea Transilvaniei, cum zic, eu nu aș vedeà nici o primejdie, dacă acest act salutar ar fi executat cu loialitate și în mod conștienţios. Să vedem însă, onorată casă, cum s'a executat uniunea? Cum s'a rezolvat această chestiune, căreia eu îi atribui o însemnătate mare? Raspunsul la întrebarea aceasta cred că nu este străin pentru nici unul dintre onoraţii mei colegi. Deci, pentru a nu abuzà de indulgența onoratei case, voiu spune numai atâta, că executarea uniunei Transilvaniei consistă pur și simplu în traducerea pe ungurie a epocei absolutismului inaugurat de Bach. Acolo sunt încă și astăzi legi

www.dacoromanica.ro

străine. Acolo e aşanumitul «Gewaltmassregelung». Acolo sunt gendarmii, şi în fine acolo sunt finanţii, îmbrăcaţi în atile ungureşti. Deosebirea e numai aceea, că astazi husarii lui Bach, funcţionarii boemi şi ceialalţi venetici, sunt înlocuiţi prin indigeni, indeosebi prin — Maghiari. Şi fiindcă din vorbă se naşte vorbă, permiteţi-mi, onorată casă, să reîmprospătez aici curiositatea pe care nu o pot uità. Anume, când cu ocaziunea desbaterii budgetului de pe anul 1873 se pusese pe tapet chestiunea desfiinţării gendarmilor, unii dintre domnii deputaţi din Ardeal nu s'au sfiit a pledà pentru menţinerea acelei instituţiuni, bazaţi pe argumentul, că susţinerea ei este imperios reclamată de interesul general, cu deosebire în Ardeal, unde poporul, — şi aici s'a făcut aluziune mai ales la Români, — nu are noţiune destul de lămurită despre concepţia dreptului de proprietate! Aşa dară susţinerea gendarmilor e necesară, pentru a impune poporului, cu ajutorul baionetelor lor.

Prezidentul: Vă rog dle deputat, sa rămâneţi între limitele obiectului din desbatere.

G. Pop: Vreau numai sa-mi justific părerea cu argumente.

Prezidentul: Cred însă că mergeţi prea departe cu argumentarea.

George Pop: Voiu fi foarte scurt. De altcum aceea ce vorbesc, nu cade afară de limitele chestiunei. In faţa acestei argumentaţiuni a domnului deputat respectiv, daţi-mi voe dlor deputaţi sa-mi exprim desaprobarea, şi chiar indignarea. Dar admiţând totuş, că Românii din Transilvania nu ar posede o dosă destul de mare din cunoştinţa dreptului de proprietate, eu cred, că pentru luminarea lor nu baionetele gendarmilor, ci alte instituţiuni culturale patriotice ar trebui să se întroduca. Susţin domnilor, că banii cheltuiţi pentru gendarmărie şi garda financiară, dacă s'ar întrebuinţà pentru educaţiunea poporului, ar produce un rezultat cu mult mai îmbucurator pentru salutea şi ordinea publică, decât baionetele gendarmilor. (Aprobări în stânga). De altcum acuzările de comunism, cu nedemnitate aruncate în faţa Românilor de cătră dl deputat baron, le resping încă odată şi le declar de invenţiuni maliţioase. Mă provoc în privinţa aceasta la guvernul actual, precum şi la fostul comisar regesc, contele *l'échy Manó*, pe care l-a costat multă trudă apărarea poporului în contra pretensiunilor nebazate ale aristocraţiei.

www.dacoromanica.ro

Onorată cameră! Sunt 26 de ani deja decând s'a decretat uniunea Transilvaniei, căreia, în schimb pentru sacrificarea autonomiei, i-s'au promis beneficiile egalității și ale frățietății. Este adevărat, ca aceasta uniune s'a inaugurat fără învoirea și participarea majorității poporului, care locuește țara aceea. Dar nu mai puțin adevărat este, ca ea a fost inaugurată de catră niște bărbați de stat de o memorie ilustra, cari însă nu au avut fericirea de a fi succedați de niște strănepoți demni și harnici pentru executarea cuviincioasă a mărețului act, început de dânșii. Spre ocara și profanarea uniunei, actualii noștri bărbați de stat încă tot mai susțin proverbialul Extrawurst pentru Irlanda statului maghiar, care este Transilvania cea nenorocita!

Politicianii actuali susțin, ca regularea raporturilor din Transilvania este o necesitate urgentă și imperios reclamată. Incercarea însă ne-a dovedit chiar la primul pas, că aceasta regulare de raporturi este o stratagemă în contra Românilor. Căci ce alta poate sa fie susținerea acelui cens deosebit de al Ungariei, care-și are sorgintea în feudalism. și care e o sfruntată insulta pentru libertate, egalitate și frățietate? Cine oare va simți mai tare exchiderea dela beneficiul dreptului electoral restrâns prin acel cens: Românii, cari fac un milion și jumătate, ori Maghiarii, cari de abia fac o considerabilă minoritate? Și când apostrofam pentru aceasta pe bunii noștri politiciani, Domniile lor ne răspund fără nici o sfială, că în Transilvania sunt cu totul alte relațiuni, pentru cari legea electorală a Ungariei nu e nici aplicabila, nici utila! Sărmană Transilvanie! Și deputații tăi sufer cu pacientă platonică lovirea ce ți se aduce, dispozițiunile cari ți se decreteaza!

Eu, din partea mea, apelez la Domniile lor în numele acelei nefericite țari, și îi conjur pe conștiința datoriei lor, să nu sufere nedreptatea care amenință pe biata Transilvanie, ci să se ridice toți întru apărarea ei, dacă nu vreau să adevereasca înșiș faima răspândită, că chiar Domniile lor, când li se adresează vre-un alegător cu vre-o afacere, se scutură de el cu cuvintele: «La alegere ne-am răfuit de tot». (Aprobari în stânga).

După acestea, onorată casă, declar, ca aderez cu totul la amandamentul dlui P. Cosma, din motivele cuprinse într'ânsul. (Aprobări). Domnilor! Deoarece raporturile de proprietate și peste tot toate raporturile din Transilvania sunt identice cu ale Ungariei, eu nu vad nici un motiv pentru introducerea unui

www.dacoromanica.ro

cens nou în acea parte a statului. Rog deci onorata casă, să primească acest amandament, ale carui rezultate vor formà cea mai solida garanţa pentru unire, pe când în cazul contrar însaş onorata casă se va face culpabilă de cea mai mare agitaţiune în contra unirei.

Domnul baron Kemény Gábor a spus, că în Transilvania dreptul electoral nu este împreunat cu vre-o mare greutate. Dar aş rugà pe dl deputat, care se vede că poartă mare interes faţă de Transilvania, să binevoiască a-mi explicà şi mie, ce a fost cauza, că la 1848 s'a sancţionat sistemul electoral bazat pe fumuri? Ca să vă scutesc însă de osteneala răspunsului, va voiu arată eu, domnule deputat, că fară acest sistem, numai cu censul provazut în legea aceea, s'ar fi găsit, spre ruşinea egalitaţii şi a fraţietaţii accentuate de Dvoastra atât de des, s'ar fi găsit, zic, comune, ba chiar şi cercuri întregi, cari nu ar fi fost în stare sa dee nici un singur alegător!

Nu pot trece cu vederea să nu răspund cu câteva cuvinte şi dlui deputat *Demetriu Bonciu*, spunându-i, că dreptul în numele unui popor nu trebue cerşit, ci trebue pretins! Nu vreau să trag nici decum la îndoiala sentimentele patriotice şi bunele intenţiuni ale onoratului coleg, când a venit să apere dreptul aşa numitei misera plebs din Transilvania. Susţin însă, că în numele acelui popor, care are drepturi, nu e de loc cu demnitate să cerşim, ci trebue să pretindem.

Aş aveà câteva cuvinte şi la adresa dlui ministru de interne, declar însă, ca i le adresez fără nici o speranţă, deoarece m'au îngrozit cuvintele din «*Hon* , dela 7 Iulie, care descriind desbaterile din cameră, încheie astfel: «Ministrul Szapáry, ca totdeauna, aşa şi de astădată, a fost cel mai imposant, cel mai puternic faţa de naţionalităţi». Să mă erte, atât «*Hon*», cât şi dl ministru de interne, dar eu, din partea mea, dupăce ştim toţi, cât de slabe sunt naţionalităţile în Ungaria, nu văd nici o virtute deosebită în aceea, că dl ministru e împozant faţă de nişte slabănogi. (Voci: Oho!) Cu toate acestea, voiu riscà o rugare, şi anume: Dl ministru de interne să-şi însuşască propunerea dlui Cosma, fiind sigur, că atunci va câştigà un teren cu mult mai impozant, cu mult mai puternic faţă de naţionalităţi şi faţă de pretinsele agitaţiuni.

Nu pot terminà dlor, fără a reamintì şi cuvintele onoratului deputat al Dobreţinului, Tisza Kálmán, rostite mai alal-

www.dacoromanica.ro

taeri, deşi dsa a retractat mult din ele, când mai târziu a venit sa declare, ca nu a avut intenţiunea să-şi iee aerul de ameninţător faţă de naţionalitaţi. Dar ori şi cum ar fi aceasta retractare, aceea rămâne necontestat, că discursul dlui deputat a avut un răsunet detunător, şi dsa nu va luà în nume de rău, dacă eu îi voiu raspunde cu cuvintele proverbului latin: «Cantat vacuus coram latrone viatur». Ceeace înseamnă, că transilvănenii, atunci când prin dispoziţiunea acestei legi electorale sunt despoiate, nu numai sate, dar cercuri întregi de dreptul electoral, nu mai au de ce sa se teamă! (O voce: Nu e adevărat!) Eu cred, că este aşa!

In fine, onorată casă, nu-mi pot uità de datoria de a exprimà sinceră mulţămită şi recunoştinţă mult onoratului deputat Mocsáry Lajos, pentru patriotica apărare a principiilor de libertate, egalitate şi frăţietate, cari formează temelia legilor dela 1848, şi sunt astăzi atât de ameninţate. Rog pe dl deputat Mocsáry sa nu se lase nici pe viitor a fi sedus de politica insultătoare şi de tactica neloială cu care ne întâlnim în împrejurările de faţa. In numele tuturor naţionalitaţilor nedreptăţite de pe teritorul coroanei sfântului Stefan aduc deci încă odată mulţămită şi recunoştinţă dlui Mocsáry, aprigului şi desinteresatului aparator al cauzei naţionalitaţilor». (Aprobări în stânga).*)

Vorbirea deputatului V. Babeş.

Vorbeşte deputatul Horváth Gyula şi Eitel Frigyes, apoi ia cuvântul deputatul român *Vichentie Babeş* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casa! Dacă am avut cândva motiv şi ocaziune să vorbesc serios, apoi acì este. De aceea, în mod deosebit rog onorata casă, sa fie cu atenţiune la cele ce am de spus. Nu voiu pornì şi eu pe calea pe care apucară unii domni colegi antevorbitori, pentrucă pe calea aceea de recriminări nu se lămureşte nimica, nici într'o privinţă, şi nici nu voiu polemizà, ci tocmai la acest punct, în această chestiune voiu apelà mai vârtos la simţul de dreptate, şi chiar de onoare al parlamentului şi al naţiunei maghiare.

Regret foarte mult, onorată casă, că tocmai la desbaterea chestiunii acesteia, pe care eu o consider de foarte importantă,

*) Din ziarul «*Albina* , anul 1874 Nr. 53.

www.dacoromanica.ro

casa este atât de slab cercetată, caci mi-ar fi plăcut, ca cuvintele mele să fie auzite şi înţelese de toţi, fiindcă şi aşa ştiu, ba sunt chiar convins, că foile Dvoastre nu ne prea iau în seamă, şi am ajuns acolo, că orice vorbim noi, naţionaliştii, întru apărarea intereselor noastre, este trecut cu vederea. Dar pe lângă toată dorinţa mea de a nu polemizà, trebue totuş să reflectez, macar numai într'o chestie, dlui deputat Kemény Gábor, cu privire la împrejurarea atinsă şi de alţii, anume, că dânsul se miră, de ce chestia censului pentru Transilvania se aduce pe tapet aici, la §-ul 4, şi nu se lasă pentru §-ul 5, unde aparţine? Eu voiu lamurì lucrul.

Motivul e foarte simplu, şi eu trebue să-mi exprim mirarea pentru aparitiunea, că tocmai aceia, cari acum 26 de ani strigau: Unio vagy halál», adecă uniune sau moarte, tocmai aceia, astazi, când se lucră la organizarea uniunei, se ridică în contra unificării şi luptă pentru diferenţiare. Tocmai aceasta e chestia principiara la aceşti doi paragrafi, căci tocmai acì se lucră despre aceea, ca oare să se dee Ardealului aceleaşi condiţiuni de drept, sa se identifice îndreptăţirea poporului de acolo cu cea a poporului din Ungaria, ori nu? Paragraful 4 vorbeşte despre Ungaria, al 5-lea despre Transilvania, şi fac deosebire între aceste două părţi, adecă sunt pentru diferenţiare. Eu aceasta nu o aprob. Nu pot aflà cu cale, ca încă şi acuma, la 26 de ani după proclamarea uniunei, sa se facă deosebire între drepturi. Noi cerem să se facă drept egal în ambele părţi, iar Dvoastră, cari aţi forţat uniunea, mereu continuaţi a face deosebire, de unde se invederează, că la Dvoastra interesele de partid sunt mai puternice decât interesele patriei.

Eu susţin cu solemnitate, că dacă există chestie la care este angajată onoarea maghiară şi simţul de dreptate al Maghiarului, apoi e chestia referitoare la părţile transilvane şi ale confiniului militar. Pentrucă dieta Ungariei, şi aşa zicând naţiunea maghiară le-a incorporat pe acelea fără ascultarea şi învoirea lor. Şi dacă a făcut-o aceasta, apoi urmează să-şi justifice îndreptăţirea prin dovedirea unei stricte dreptaţi şi frăţietaţi faţă de ele. Şi eu tocmai din această consideraţiune vă rog, ca în privinţa aceasta sa vă ţineţi cu rigurositate de drept şi dreptate. In privinţa aceasta să punem la o parte domnilor consideraţiunile de clasă, de naţionalitate, şi de orice interese particulare, şi să fim drepţi. Dacă stă aceea, că părţile acelea să

www.dacoromanica.ro

ţin de Ungaria, apoi ele au să fie guvernate după aceleaşi principii de drept. Celce o neagă aceasta, nu poate să-şi ascunda cugetul rău.

Domnul deputat Kemény Gábor a spus, că este mare deosebirea între pământ, dincoace şi dincolo. Dar există deosebire şi aici în Ungaria, între diferitele parţi. Dincoace încă există pământ după care se plăteşte dare 3—5 fl. de jugăr, şi exista pământ după care se platesc numai câţiva cruceri. Dacă vrem să facem deosebire din acest punct de vedere în Transilvania, — bine, s'o întroducem şi aici! Bagaţi seama domnilor, că despre principii se poate discută, principiile se pot interpretà, dar dreptatea nu este iertat să cadă sub discuţie, căci aceasta ar sfăşià patria, ar împărţî-o şi ar darâmà-o. Oricare principiu de drept, adoptat odată, trebue să fie aplicat deopotrivă pretutindenea. Unde aceasta nu se întâmplă, acolo se vatămă deadreptul dreptatea, şi celce face aşa, ia o responzabilitate nespus de mare pentru viitor, căci astazi nu mai poate să existe o ţară în care dreptatea e vătămată în public. Şi acì întru adevăr stă sentinţa: Justitia regnorum fundamentum! Pentrucă astăzi abià mai exista ţaran atât de simplu, care să nu înţeleagă ce e drept, şi ce e nedrept.

Din ce motiv vreţi D-voastră să stabiliţi o diferenţă în cualificaţiune între părţile Ungariei şi ale Transilvaniei? Unde e momentul moral al acestei instituţiuni? Eu am fost cu atenţiune şi am auzit tot felul de motive, dar mărturisesc, şi trebue să recunoască oricine, care ştie să se desfacă de preocupaţiunile politice şi-şi va consultà inima, că acì motivul e de căutat numai în politica imorală, care nu cunoaşte şi nu urmează altă direcţiune, alt principiu, decât numai folosul propriu, dar nici nu folosul pentru viitor, ci numai folosul momentan.

Nu se poate cu dreptul negà, că părţile Ardealului se află în privinţa posesiunii de pământ în condiţiuni cu totul asemenea, ca şi cele patru părţi. Ei bine, de ce nu vă învoiţi, ca şi în privinţa Transilvaniei să se adopteze prin acelaş paragraf de lege aceleaşi dispoziţiuni? Unde să fie aici motivul moral?

S'a spus dintr'o parte, că sunt cercuri în Transilvania, unde nu se află om cu drept de alegere după postulatele de cualificaţiune de până acuma. Eu aceasta nu aş îndrăsnì să o afirm. Dar vă spun alta, ce de bună seamă nici domnul ministru de interne nu va negà. Priviţi la comitatul Alba-inferioară. Acel co-

www.dacoromanica.ro

mitat are o poporaţiune română de 93 ori 94 procente, şi ştiţi cum e reprezentată poporaţiunea aceasta în reprezentanţa municipală? Aşa, că nu face nici a cincia parte! Apoi poate să se tolereze aceasta şi pe mai departe? Iubirea de dreptate a naţiunii maghiare poate suferî aceasta? De echitate nici nu mai pomenesc! Ori apoi ţineţi D-voastra de patriotism aceasta? Eu neg, ba afirm, că e tocmai contrarul patriotismului.

Aşa e cu Transilvania. Acum trecând la fostul confiniu militar şi voind a fi sincer, caută să spun din capul locului, că şi pentru acelea părţi s'a stabilit în proiect câtimea de jugăre în mod cu totul arbitrar ca bază pentru dreptul de alegere. Dar aţi trecut, mă rog, cu vederea, că pentru acele părţi există *lege regulatoare,* care stabileşte în mod formal numărul jugărelor cari formează un sfert de sesiune. Aici e legea dela 1807, care dispune, că în aceste părţi pătrarul de sesiune stă din şase jugăre, în altele anume amintite din opt şi jumătate.

Fiindcă aşa stă lucrul, întreb eu, pentruce nu se recunoaşte aceasta? La anul 1850, când s'a întrodus în acele părţi cartea funduară, sesiunile au fost încorporate conform acestei legi. Asta e fapt. Mai târziu, paremi-se chiar prin legea ungurească din 2 Iulie 1872, tot după acea lege s'a decretat, că în cazurile când bunurile comune grăniţereşti s'ar împărţi, minimul unei parţi să fie de 6, respective de 8 jugăre. Acum, dacă această lege există şi este în valoare, daçă poporul din acele părţi nu cunoaşte alt pătrar de sesiune, decât pe cel de cuprinsul normat prin lege şi sancţionat prin uzul de 66 de ani, întreb eu: ce este cauza, că nu se primeşte pentru acele părţi această măsură legală, când ea şi aşa nu este mai mică decât cea legalminte existenta şi primită prin alte comitate, precum de ex. în Crasna, Chior, ba până şi în Cumania şi Jazigia, unde deşi pătrarul de sesiune s'a primit cu 8 jugăre, fiind acolo jugărul numai de 1200 stângini patraţi, mărimea lor tot nu este mai mare decât de 9600 stângini pătraţi, întocmai cât fac în graniţa militară 6 jugare de câte 1600 stângeni pătraţi?! Dacă s'ar primî această măsură legală, nu numai că poporul ar fi mulţămit, ci totodată ar fi făcut să înţeleagă, că guvernul ţării ungureşti şi legislaţiunea recunosc dreptatea şi o respectează faţă de fosta graniţă militară. Eu, din partea mea, aştept dela onorata casă astfel de procedură, pentruca poporului aceluia sa i-se dee ocaziune a crede, a se convinge, că la guvern şi aicea este intenţiune bună

www.dacoromanica.ro

şi că toţi se conduc de dreptate. Asta este cauza că eu, precum am spus dintru început, ţin că în privinţa Ardealului şi a graniţei militare nici nu poate fi vorba de un principiu, ci e chestie de — *dreptate*. Şi întru adevăr, ar fi de o nespusă perdere, şi pentru legislaţiune, şi pentru guvernul unguresc, dacă întrebarea aceasta nu s'ar decide după dreptate. Ba ar stricà foarte mult chiar şi naţiunii maghiare, *în al* cărei *nume* se face tot în ţară. De aceea, eu vin a vă rugà foarte frumos, să fiţi cu consideraţiune la aceasta, cu atât mai vârtos, că vorbind adevărul, prin această recunoaştere a dreptăţii nu se perde nimica nici într'o privinţă, de altă parte însă mult se riscă dacă nu se va luà în considerare.

V'am vorbit domnilor despre date pozitive, de cari cred că trebue să se ţină cont. Ştiu eu, că domnul ministru de interne, căruia eu nu voiu aveà ocaziune a-i răspunde, îmi va spune, că şi după măsura de cualificaţie ce acum se propune, tot au fost alegatori destui în graniţă. Dar aceasta e o credinţa greşită, pentrucă în părţile Caransebeşului cei 6400 alegători au fost conscrişi în mare parte şi dintre cei numai cu şase jugăre, presupunându-se, că cu competenţa ce o au în păşunea comună numărul jugărilor trece peste opt, iar nefăcându-se reclamaţiune în această privinţă, a rămas aşa. Dar dacă se va ţineà morţiş la 8, ori chiar la 10 jugăre, apoi cercul Caransebeşului, cu 99,000 de suflete, dar cu puţin pământ cultivabil, va aveà alegători foarte puţini, ceeace nu cred să fie intenţiunea guvernului şi a legislaţiunii, cu atât mai puţin însă folosul ţării.

Din aceste consideraţiuni, eu, onorată casă, sprijinind amandamentul domnului deputat *Parteniu Cosma*, — ce priveşte Transilvania, — cu privire la părţile fostului confiniu militar recomand următorul amandament: În alinea a patra din paragraful 4, şirul al patrulea, cuvântul «*zece*» să fie înlocuit cu următoarele: «în aceste părţi de ţară, conform statorîrilor legale dela 1807 încoace, şase, respective opt şi jumătate jugăre, de câte 1600 stângini pătraţi».

E adevărat, onorată casă, că am pus câtimi de doua categorii. Dar aceasta nu poate să confunde de loc pe nime, căci acolo prea bine se ştie, cari sunt părţile cu pătrare de sesiune de şase, şi cari de 8 jugăre şi jumătate? Iar diferinţa vine de acolo, că atunci când s'a întrodus legea citată erau numai două regimente de graniţă, cel român-iliric şi cel german, şi mai târziu

www.dacoromanica.ro

s'a format al treilea, din Biserica-albă. Deci în parţile, cari mai nainte constituiau regimentul româno-iliric, fiindca erau mai muntoase şi mai sarace, s'au format sesiunile din câte 24 jugăre, patrarele de sesiune din câte 6 jugăre, iar în cele din câmpie din câte 34 sesiunea, din 8 şi jumatate jugare pătrarul de sesiune. Eu nu precizez în amandamentul meu parţile diferitoare, fiindcă acelea acolo şi aşa sunt deplin cunoscute şi se pot constată din carţile funduare.

Recomandând acest amandament onoratei case nu pot să nu reflectez cu rugarea înca la aceea, ca onorata casă să binevoiască a nu se ţineà prea morţiş de celece s'au stabilit aiurea, în afara de aceasta casa, căci urmarea are să fie daunoasa, ci sa iee în considerare argumentele ce se aduc în o direcţie oarecare. Dupa parerea mea nu poate sa fie sanătos acel parlamentarism, unde majoritatea ţine morţiş la concluzele combinate în clubul unei partide prin conspiraţiune. (Sgomot mare). In ce priveşte paragraful din proiectul de lege referitor la Ardeal, dl ministru de interne a declarat în club, că susţine dispoziţiunea şi pretinde solidaritate dela partid, iar partidul a enunciat solidaritatea. Aceasta va să zică: *mâni legate!* (Sgomot mare).

Care este logica acestei păşiri? Nici decum un parlamentarism sănătos, pentrucă daca este trebuinţă sa deobligi pe cineva în mod formal la solidaritate, e de presupus, că respectivului i-a lipsit convingerea în acest obiect. Astfel deci D-voastră veniţi aici cu mânile legate, în contra convingerii. Eu protestez în contra acestei proceduri. (Ilaritate). Puteţi sa râdeţi, dar gândiţi-vă, că chestia e cu mult mai serioasa, decât ca ea sa nu aibă urmări, pentrucă e începutul unui abuz. (Mişcare). Şi aceea abià poate sa calculeze cineva înainte, că ce va fi sfârşitul acestui abuz.

Mi-am început vorbirea, onorată casa, cu încredinţarea, ca cuvintele au să-mi fie serioase, şi acum eu va rog să fiţi buni a nu considerà această chestiune din punct de vedere de partid, ci a consultà inima maghiară şi mintea cea onestă. Rog foarte mult şi pe domnul ministru de interne, să binevoiască pe un moment a se gândì, nu ca ministru, ci ca onorabil cavaler maghiar, şi apoi să mărturisească, dacă poate nobleţa maghiară sa afle cu cale, sa afle de justă procedura ce o urmaţi faţă de Ardeal şi faţă de confiniul militar de mai nainte? (Ilaritate). Puteţi sa râdeţi în o chestie atât de serioasă! Dar va rog să cugetaţi, ca astăzi acolo unde nu dreptatea da direcţiunea, ci multe

www.dacoromanica.ro

alte considerațiuni de tot felul, vorbă nu poate să fie de mulțămirea poporului. Eu, din partea mea, sunt convins, că dacă cineva ar întrebà pe contele Szápáry Gyula, să-i spună adevărul, dacă cele combătute de noi în §-ul 4 sunt drepte ori nu, — dânsul ca om privat ar răspunde că nu, și numai ca ministru ar răspunde că da! Recomand spre primire amandamentul propus».*)

Casa votează paragraful original și respinge propunerile făcute.**)

Vorbirea deputatului D. Bonciu.

Ultimul orator al ședinței acesteia a fost deputatul român *Demetriu Bonțiu.* A vorbit la paragraful 5 din proiectul de lege despre reformele electorale următoarele:

«Onorată casă! Mărturisesc, că m'a surprins foarte mult neașteptata întâmplare de astăzi, că deja la §-ul 4 s'a discutat mai

---

*) Din ziarul «*Albina*», anul 1874, Nr. 51.

**) Paragraful 4 din legea electorală erà următorul:

«În părțile țării, asupra cărora se extinde vigoarea art. V de lege dela 1848, se vor bucurà de dreptul de alegere aceia, cari în comunele mari și mici posed, ca proprietate a lor excluzivă, sau cu soțiile și respective cu copiii lor minoreni împreună *un pătrar* de sesiune, luat în înțeles urbarial, sau alte pământuri de asemenea extensiune, ori pe alcărui nume dintre ei ar fi această posesiune scrisă în cartea funduară.

Deasemenea extensiune cu un pătrar de sesiune urbarială se privește pământul, a cărui dare este cel puțin atâta, cât se plătește după pătrarul de sesiune, în înțelesul urbarial de până acuma, taxat cu cea mai mică dare în aceeaș comună.

Iar dacă în careva comunitate nu există urbarialitate, pătrarul de sesiune urbarială taxat cu darea cea mai mică va fi a se luà din aceea din comunele vecine, unde referințele de influență asupra valorii pământului mai vârtos se aseamănă referințelor comunei de sub întrebare.

În părțile din confiniul militar provincializat, încorporate comitatelor Baciu-Bodrog, Timiș, Torontal și Carașiu, precum și în comitatul Severinului, posesiunea de pământ cultivabil de *zece* jugăre, câte de 1600 stângeni pătrați, mai departe în comitatele Solnocul-de-mijloc, Crasna, Zarand, în districtele Cetății-de-peatră, Jazigiei, Cumaniei și al Haiducilor, *opt* jugăre de câte 1200 stângeni pătrați, — se consideră asemenea unui pătrar de sesiune urbarială.

De pământ cultivabil au să fie luate locurile de casă din comună, (intravilanele) grădinile, viile, agrii, (pământurile de arat) și livezile (fânațele). (Din ziarul «*Albina*», anul 1874 Nr. 57).

www.dacoromanica.ro

dinainte şi asupra §-lui 5. Aş fi dorit să nu se întâmple lucrul, căci atunci aş fi fost pus în plăcuta poziţie de a vorbì mai puţin şi n'aş aveà să reflectez şi la celece ar fi trebuit să urmeze, iar nu să premeargă vorbirei mele.

Înainte de a întrà în chestiune trebue sa fac unele observări la cele spuse de onoratul meu coleg *George Pop*. Datoresc însă mulţămită dlui deputat Tisza Kálmán, care a aflat de bine a mă apărà în contra atacului făcut mie din partea dlui *George Pop*, în acea privinţă, că adecă în numele poporului nu trebue cerşit, ci trebue pretins dreptul. Tisza Kálmán a expus în deajuns deosebirea ce există faţă cu legislaţiunea între cerşire şi pretindere. Dar dl *George Pop* a mai afirmat şi altele, la cari sunt silit să răspund şi eu. Mi-a imputat adecă, cumcă aş înclinà prea tare spre acea nimica, ce şe numeşte sistem electoral după fumuri, şi oarecum m'a învinovăţit, că eu m'aş mulţămì cu această nimica. Onorată casă! Aş fi dorit mult, ca onoratul domn deputat, dacă a atins această nimica, pe care eu am prezentat-o în scris onoratei case, să-şi fi luat cel puţin osteneala de a cetì acel vot separat, căci atunci se convingeà, că eu nu mă lipesc de acea sistemă, ci sunt mai mult silit să ó susţin, deoarece aşa sună deciziunea secţiunii, căreia îi aparţin. Eu nu am mânecat dela principiul, că în numele poporului nu trebue cerşit, ci pretins dreptul. Ca deputat eu totdeauna îmi voiu ridicà cuvântul şi voiu cere, — ori dacă domnului George Pop îi place mai bine, — voiu pretinde aceea ce voiu aflà că serveşte binelui, folosului şi avantajului tuturor popoarelor din această patrie comună, adecă peste tot numai aceea, ce cred eu că serveşte spre consolidarea vieţii de stat. (Aprobări). Asigur însă pe dl deputat, că dacă m'ar conduce vre-odată alte puncte de vedere la stabilirea acestui principiu, nu voiu recurge nici atunci la d-sa, ca să-mi fixeze direcţiunea de care am să mă ţin.

M'aş abate prea tare dela obiect, dacă aş încercà să reflectez la toate câte s'au vorbit mai ales asupra acestui paragraf. Cu permisiunea onoratei case îmi voiu face însă observările cuvenite atunci, când mi-se va da ocaziunea. Revin deci la obiect.

Onorată casă! În întreg cursul desbaterii asupra acestui proiect de lege electoral, atât în clubul partidului, cât şi în secţiuni şi centru, unde am avut onoare a participà, cu privire la §-ul 5 mi-s'a dat ocaziune să mă conving, că cu natura cen-

www.dacoromanica.ro

sului electoral din Transilvania, şi în mod consecvent, cu deosebirea dintre raporturile de dare publică de înainte de 1848 şi cele de astăzi, membrii acestei onorate case foarte puţin s'au ocupat, de aceea foarte puţini cunoaştem relaţiunile censului electoral ardelean. Eu nu mă mir de aceasta, fiindcă n'am avut ocaziune de a ne familiarizà cu acele relaţiuni. Dar mă mir, că dl ministru de interne se poartă cu atâta uşurinţă faţă de această chestiune, încât nu află de lipsă a ne face cunoscute şi nouă acele referinţe şi a ne împărtăşì datele referitoare la această chestiune. Mă minunez de această uşurinţă, mai cu seamă de atunci, de când onoratul meu amic *Petru Nemeş* a prezentat în chestia aceasta un proiect de rezoluţiune. Căci, onorată casă, chiar presupunând, că aşa ceva ar fi scăpat din vedere dl ministru, proiectul de rezoluţiune al dlui Nemeş l-a făcut atent, şi totuş dl ministru a negles a-şi face datorinţa. Ce concluzie se poate trage de acì? Eu, când s'au comunicat acele date cu membrii onoratei case, n'am voit să le dau absolută autenticitate. Acum însă trebue să constat, că acelea sunt vrednice de crezământ, dupăce sunt convins, că dacă dl ministru ne puteà servì cu informaţiuni contrare şi bănuitoare cu privire la acele date, de bună seamă nu întrelăsà să ni-le comunice şi să-şi asigure şi mai mult învingerea prin ele.

Mărturisesc, că eu încă nu am cunoscut acele date despre raporturile din Transilvania. Dorind eu însă să văd poporul transilvănean unit cu patria mamă, şi ţinând că legea uniunei e literă moartă, câtă vreme popoarele Ardealului nu vor fi toate unite cu patria mamă, nu numai în mod fizic, ci şi spiritual, condus apoi de acest instinct, de această conştienţă şi dorinţă, mi-am dat toată silinţa să studiez acele raporturi, ca să pot judecà drept, căci orice poziţiune să ocupăm, dacă nu voim să ne abatem dela principiile legii dela 1848, numai aşa putem să fim drepţi, dacă considerând împrejurările de atunci, cel puţin nu vom creà un cens mai împovărător decât cel creat de legea dela 1848. Ceeace însă mai mult m'a îndemnat să studiez această chestiune, a fost acel moment ivit în comisiunea centrală, care formează obiectul votului meu separat, adecă propunerea făcută şi primită, pentru delăturarea sistemului electoral din Ardeal, bazat pe fumuri.

Acì, onorată casă, trebue să fac unele observări cu privire la cele două incidente caracteristice. Primul este, că eu deşi am

www.dacoromanica.ro

urmărit cu mare băgare de seamă toate desbaterile şi decisiunile din secţiuni, ba pentruca să nu cad în rătăcire, am adresat întrebari deadreptul mai multor colegi de-ai mei, totuş nu am cetit nicĭ unde şi n'am putut să aud dela nime, că vre-o secţiune ar fi eliminat acea dispoziţie a legii dela 1848. Dar chiar şi ministrul de interne, în proiectul său original, a lasat neatinsă acea dispoziţiune a legii transilvănene din chestiune, iar după el nici secţiunile n'au alterat-o nici cât e negru sub unghie. Cu toate acestea, ce se întâmplă în comisiunea centrală? Aceea, că un membru din comisiunea aceasta află de bine să propună exchiderea din lege a numitei dispoziţiuni, şi aceasta nu o face la §-ul 5, unde aparţine, ci în mod incidental, la un loc străin chestiunii. Comisiunea centrală se lasă dusă pe ghiaţă de convingerea particulară a acestui deputat, şi a admis, în contra hotărîrii celor nouă secţiuni, ştergerea din lege a acestei dispoziţiuni.

Mult m'am gândit şi frămîntat, ca să aflu, cum se poate împăcă aceasta cu sistemul secţiunilor, bazat pe regulamentul casei, în a cărui virtute ne creăm legile? Vă mărturisesc însă, că nu m'am putut lumină. Dar faptul, că s'a întâmplat aceasta în comisiunea centrală, trebue să-l atribui, ori preocupaţiunei şi lipsei de precugetare, cu care ne purtăm faţă de legea electorala din Ardeal, ori împrejurării, care multora le place, că în Transilvania la dreptul vorbind şi astăzi aleg nobilii, deci nu e reprezentat poporul, ci — castele.

A doua observare, onorată casă, este aceea, că şi domnul ministru de interne a primit această propunere şi s'a învoit să se elimineze dispoziţia aceasta din legea electorală din Ardeal. Apoi să mă ierte dl ministru dacă-i spun, că dsa ia o poziţiune foarte deosebită şi curioasă cu privire la legea din chestiune. Dsa apasă cu toată puterea cuvântului, că peste tot nu vrea să se abată dela legea din 1848, deoarece nu se aduce lege nouă, ci e vorba numai să se stabilească o circumferinţă mai clară şi mai acurată a legii dela 1848. De acĭ apoi ne spune, că e gata cu toată rezoluţiunea a respinge orice propunere, care ar intenţionă lărgirea ori restrângerea dreptului de alegere, fiindcă loveşte în legea dela 1848. Şi totuş dl ministru primeşte cu cea mai mare grăbire orice propunere, ce intenţionează restrângerea dreptului de alegere, deşi însuş susţine, că o atare lege loveşte în legea dela 1848, pe care vrea să o apere morţiş. O primeşte

www.dacoromanica.ro

însă luând refugiul la argumentele sofistice, scoase din considerațiuni politice și interese de stat. Așa s'a întâmplat și cu dreptul de alegere după case. În proiectul original dreptul electoral după case erà condiționat de darea de case. Secțiunile însă au aflat de bine să-l condiționeze de trei încăperi din casă, iar ministrul primì cu grăbirea fulgerului, atât aceasta, cât și censul de 8 fl. 40 cr. Acestea toate lovesc în legile dela 1848, dar ministrul le primește, căci restrâng dreptul de alegere. Apoi încă dlui ministru nici nu i au fost legate prea tare mânile în chestia acestei legi electorale, chiar mânecând din al său punct de vedere, voind adecă să conserve principiile legii dela 1848. Domnul ministru a avut foarte mare libertate în chestiunea legii electorale din Ardeal, fiindcă, dupăcum știm toți, în §-ul prim al acestei legi se spune apriat, că ea a fost adusă numai pentru un singur caz, pentru dieta dela 1848. Dar afară de aceasta, dnul ministru ar trebuì să știe și aceea, că în art. de lege XIV dela 1868, care vorbește despre uniune, se cuprinde și dispoziținea, că art. II de lege dela Cluj are valoare numai până la o nouă dispoziție a legislațiunii, prin urmare legea dela 1868 a rezervat dreptul de legiferare ulterioară peste tot, incluzive deci și legiferarea definitivă a unei legi electorale pentru Ardeal. Chiar și numai această dispoziție singură încă a dat dlui ministru mână liberă, să nu se țină atât de strict de principiile legii electorale ardelene dela 1848, dupăcum vrea să se țină de cele din legea Ungariei.

Voiu merge însă mai departe și voiu arătà, ce consecințe are lucrul acesta. In dieta comună dela 1868, ședința din 1 Decemvrie, când s'a desbătut art. XIV din 1868, s'a primit următorul proiect de rezoluțiune: «Se decide, ca ministerul să se avizeze, că la cea mai de aproape sesiune să prezinte un proiect de lege, care îndreptând defectele legii existente electorale, să fie corespunzător pentru țara întreagă». Acum scuzați, dar aceasta e o deciziune dietală. Cine o trage la îndoială, poftească și deschidă protocoalele dietale dela 1868, și acolo va da de ea. Dacă deci dieta dela 1868 a decis, că în sesiunea cea mai de aproape va aduce o lege electorală, nu pentru Ungaria, ci numai pentru Transilvania, și dacă aceasta nu s'a împlinit în cea mai de aproape sesiune, — apoi acum, când voim să luăm dispoziținni pentru o lege electorală, să ținem oare tot morțiș la raporturile legale dela 1848, și din adins să ignorăm decizul dietei?

www.dacoromanica.ro

Onorată casă! Dupăce paragraful din chestiune dispune în mod excluziv asupra raporturilor din Ardeal, permiteţi-mi să vă comunic unele lucruri, deşi nu prea plăcute, pe cari însă noi nu putem să le încunjurăm, căci în cele din urmă noi nu putem să ignorăm raporturile existente în Transilvania, pentrucă făcându o aceasta, faptele ne vor lovì oblu în faţă cu contrarul. In desbaterea generală s'a vorbit foarte mult despre chestia naţionalităţilor. Mărturisesc, că am auzit multe afirmări, asupra cărora aş fi voit să fac unele observaţiuni de importanţă. Dar n'am vorbit, pentrucă nu voiam să lungesc desbaterea generală, care ajunsese şi aşa să fie stearpă, n'am aflat deci cu cale să ostenesc şi eu atenţiunea onoratei case. Acum însă, aflându-ne chiar la acelaş moment, vreau să ating şi să indigetez o împrejurare referitoare la cele spuse atunci. Chestiunea naţionalităţilor a fost numită din o parte chestiune mare politică, ce stă în legătură strânsă cu eventualităţi externe de peste hotarele ţării. Eu nu am privit nici odată chestia aceasta de una, care ar stà în legătură strânsă cu raporturile externe, ci o ţin de o chestiune curat internă, şi de aceea am considerat-o de o afacere menită să reguleze referinţele noastre sociale, şi la toată întâmplarea de o chestie cu foarte mare înrâurire asupra desvoltării vieţii noastre de stat. Adecă pe scurt, am considerat-o ca o chestie de modus vivendi. De aceea, îmi este cu neputinţă să nu contrazic oricărei idei, vină ea de ori şi unde, care aduce această afacere în legătură strânsă cu eventualităţile şi raporturile externe.

Pentruca să nu fiu rău înţeles vă spun, că dacă ar fi să se atace interesele patriei prin complicarea acestei chestiuni cu referinţele externe, noi, fără deosebire de naţionalitate, trebue să ne punem pe picior de apărare pentru patrie, cu puteri unite, cu însufleţire şi perseveranţă. Aceasta e datorinţa fiecărui cetăţean, aparţină el oricărei naţionalităţi, fiind odată chestiunea de naţionalităţi una din cele mai curate interne. Din acest punct de vedere, dacă ar fi chiar necesar să încopciem această chestiune cu raporturile noastre externe, nici atunci nu am puteà face lucrul acesta. Eu însă din punct de vedere naţional pun pond pe afacerile externe, din acel motiv, fiindcă ţin, că bunăstarea statului se asigură prin deslegarea cât mai apropiată a acestei chestiuni. Atâta am voit să ating în general. La celelalte spuse în desbaterea generală nu voiu reflectà nimica, ci voiu dedicà

www.dacoromanica.ro

acum câteva cuvinte raporturilor speciale din Transilvania, neputând încunjurà din capul locului constatarea faptului, că în Ardeal Românii constituesc majoritatea față de ceialalți cetățeni.

Vreau să vorbesc aici, onorată casă, pe scurt despre interesele și raporturile națiunii române. Eu nu sunt politician atât de mare, ca să pot trage consecvențe din constelațiunea politică a Europei, și să pot stabilì teorii atât de sigure, încât să pot afirmà, că singur numai momentul cutare ori cutare ar fi, care ar apărà siguritatea statului în orice împrejurări. Cu toate acestea, îmi am și eu părerea mea în chestiunea aceasta, scoasă din mintea sănătoasă, deși mai puțin bazată pe înalta știință diplomatică. Cu permisiunea onoratei case îmi voiu explicà părerea aceasta.

Eu nu cred să mai fie în Europa alte două națiuni atât de mult avizate una la alta, în urma comunității de interese și din punctul de vedere al existenței, ca cea română și maghiară. Pentrucă eu sunt de credința, că încetând Ungaria a mai fi stat maghiar, înceată și România a existà ca stat independent, precum și din contră, încetând națiunea română a existà ca națiune politică independentă, adecă fiind înghițită România prin vre-un element străin, Ungaria ar fi expusă unui pericol foarte serios. Acestea mi le indică mie poziținea geografică a ambelor state amintite. Căci dintre elementele străine, cari încunjură aceste state, nici unul nu ne este înrudit, ca să ne putem răzimà pe ajutorul lui, iar inimicii posibili, de cari avem să ne temem, sunt comuni nouă amândurora, fiind ei adecă: germanismul și panslavismul. Dacă consecința aceasta e logică și temeinică, atunci vă mărturisesc, că eu nu pot înțelege și aflà cauza, pentruce să fie între aceste două națiuni, Români și Maghiari, atâtea frecări și atâta lipsă de iubire și de încredere reciprocă? Eu nu pot aflà cauza acestor rele în referințele externe, și nici nu aflu, că temerea, dealtcum cu totul nefundată, de Daco-România ar fi cauza, că noi nu putem trăì frățește împreună. De aceea deci, eu caut motivul acestui rău în afacerile interne. Dar nici aici nu aflu vinovați pe Români, și a susținea aceasta mă îndreptățește și dl deputat Horváth Gyula, care răspunzând dluì *George Pop* ne spunea, cum guvernul din Cluj a protestat la 1862, cu consilierii săi români, în contra legislațiunei, trăgând de acì consecvența, cât de constituționali erau acei consilieri români! Din spusele onoratului coleg rezultă, că din partea Românilor nu

www.dacoromanica.ro

s'a făcut alterarea intereselor statului, iar de aici, că Românii nu sunt cauza neînţelegerii. In urmă însă răul tot trebue să aibă rădăcina undeva. Da, cauzele acestei neînţelegeri sunt de căutat în vieaţa noastră internă de stat, şi în special vă spun, că în Ardeal sunt unii domni, cărora eu cred că nu le zace în interes să traiască în bună înţelegere elementul românesc cu cel maghiar şi în bună prietinie, caci se tem, că prin aceasta li se restrânge rolul lor politic, şi cum cred eu, ei n'ar mai puteà să continue, ca până acuma, cu influenţa lor asupra politicei de stat. Dar eu cred, onorată casă, că aceasta n'ar fi spre paguba ţării, ci spre folosul ei, căci prin aceasta ar câştigà statul cel puţin de zece ori atâta putere. De influenţa aceea nu trebue deci să ne lipim morţiş. Dar trebue, onorată casă, să fie undeva o mână nevăzută, care prin o putere ascunsă lucră, ca naţionalităţile cari locuesc în Ungaria să nu tràiască în înţelegere şi pace, ci câte sunt, în atâtea părţi sa tragă. Tendinţa acelei mâni nevăzute zace ascunsă în faptul, ca elementele din această ţară să nu comunice la olalta, căci prin aceasta s'ar nimicì puterea acelei mâni nevăzute. Acest fapt nu se poate negà, nici trage la îndoială, pentrucă ni-l documentează istoria şi ştim toţi, că e ceva tradiţional, de când trăesc oamenii, cât de mare e influenţa acestei mâni nevăzute, şi cum ea îşi pune totdeauna în lucrare puterea. Este însă lucru foarte trist, că nu ne putem unì, ca să nimicim viaţa acestei mâni şi să-i frângem puterea. E trist, că noi o vedem aceasta, iar Dvoastră nu voiţi să recunoaşteţi ca e aşa, deşì eu sunt convins, că simţiţi, că trebue sa fie vre-o cauză de desbinare, şi că ar trebuì să ne înţelegem. Dar cum să ne putem înţelege şi unì, când până astăzi ni se prezintară tot numai de acele apariţii, cari fac imposibilă ajungerea, atingerea celor mai momentuoase şi mai vitale scopuri de stat? Ori nu avurăm un astfel de exemplu abia în zilele trecute? Casa magnaţilor a făcut declaraţiuni, cari au provocat de-adreptul naţionalităţile şi au negat în mod expres existenţa naţionalităţilor! Eu cred, că astfel de afronturi nu servesc spre consolidarea statului.

Dar nu mă ocup cu ele, pentrucă nu aicì au fost pronunţate, şi noi nu suntem în casa magnaţilor. Mă voiu provocà însă la un exemplu mai recent, la vorbirea ministrului de interne. E drept, că doi colegi mă prevenirà în privinţa aceasta, dar să nu cugetaţi, că aş mai vorbì, repeţind şi eu acelea, dacă

www.dacoromanica.ro

dl ministru ar fi raspuns unuia din ei. Dar dl ministru n'a raspuns, de aceea nu-l pot cruţà nici eu.

Dl ministru în prima sa vorbire rostita în discuţia generală a spus între altele şi acestea: «Nime nu poate să zică despre noi, că doară nu am fi destul de drepţi şi prevenitori faţă de naţionalităţile străine din patria noastră».

Eu cred, onorată casă, că dacă suntem noi toţi membri ai naţiunei politice maghiare, una şi nedespărţita, atunci în aceasta naţiune politică, una şi nedespărţită, nu pot să fie naţionalitaţi străine, pentrucă eu nu cunosc şi nici n'aş puteà suferì vre-un corp străin într'un corp de stat unitar, nedesparţit. (Aprobări). Onorată casă! Eu cred, că dl ministru nu ne-a spus-o aceasta cu intenţiune rea, şi asupra mea nici nu face vre-o impresiune, pentrucă mie de o sută de ori să-mi spună «*străinule* , eu nu mă voiu puteà considerà de strain în această ţară. (Aprobări). Asupra mea nu a avut nici o înrâurire aceasta expresiune, dar o ţin totuş de foarte nepolitica, căci serveşte ca material foarte potrivit pentru acele capacitări, pe cari le numim — *agitaţiuni.* Din acest punct de vedere eu aş dorì, în interesul comun, că deşì se scrie câte odată prin ziare acest cuvânt, şi se spune şi de pe băncile deputaţilor, cel puţin de pe fotoliul ministerial sa nu fim întimpinaţi cu atari expresiuni. (Aprobări în stânga).

Mai departe spuneà dl ministru: «Aceasta o dovedeşte legea de naţionalităţi, creată de noi, şi ni-o arată aplicarea practică a ei, de când există legea . Ce se ţine de crearea legii de naţionalitate, recunosc că este un progres, şi recunosc, că prin aceasta legiferare naţiunea maghiară a dat o proba de loialitate. Şi deşì aş aveà unele observari excepţionatoare cu privire la legea aceea, totuş pun mare pond pe ea şi aflu mare liniştire în ea. Ce se ţine însă de aplicarea acestei legi, permită-mi dl ministru sa-i spun, ca eu nu pot numì aplicarea nici justa, nici prevenitoare, deoarece izvorul întregului rau este chiar neexecutarea acelei legi conformì intenţiunei legislatorului, ba chiar neaplicarea ei peste tot. In mai multe ţări, deci şi la noi, e exemplu, că răul de multeori nu se naşte din lipsa de legi, ci din neexecutarea cuviincioasă a acestora. De aceea a avut mare dreptate Tisza Kálmán, când între aplauzele Dvoastre a spus, nu numai odată, că întrebarea nu aceea e, dacă e bună o lege adusă ori nu, ci întrebarea cardinala e, ca dacă există o lege, se executa ea cu acurateţă ori nu, deoarece aceasta o

www.dacoromanica.ro

cere onoarea naţiunei şi o pretinde demnitatea legislaţiunei? Datorez mult dlui Tisza Kálmán, şi-mi pare foarte rău, că cuvintele acelea nu au strabătut şi la inima dlui ministru de interne, caci chiar în resortul său sunt mulţime de chestiuni, în cari legea existentă nu se aplică. Aş puteà servì cu exemple, dar nu vreau să ostenesc onorata casă şi să o scot din răbdare. Asigur însă pe dl ministru de interne, că recunoscută fiind loialitatea naţiunei maghiare în legiferarea chestiei de naţionalitate, dacă dl ministru ar fi urmat acea loialitate şi cu privire la executarea acelei legi, fie convins, că erà scutit, atât el, cât şi aceasta casă, de multe amare expectoraţiuni. (Aprobări).

Trebue să mai vorbesc pe scurt şi despre aplicarea rea a acestei legi, ca să pot arătà unde zace răul şi cauza, pentru care noi nu ne putem unì. Cauza zace ascunsă în acea desvoltare nenaturală a lucrurilor, în urma căreia legislaţiunea e condusă de acea direcţiune şi de acel punct de vedere, care cere, ca legea de naţionalităţi să fie simplu abrogată. Se pretinde adecă să se voteze o lege, care să sune astfel: «Articol de lege. Această lege se abroagă». Cumcă desvoltarea aceasta nu e naturala, şi că ea va produce chiar contrarul dela aceea ce se intenţioneaza, e prea uşor de înţeles. Acum, dacă considerăm noi chestiunea legii electorale ardelene, trebue să mărturisim, ca aceasta nu e chestie de naţionalitate. Nici noi, nici Dvoastra, nu o consideraţi de atare, căci atunci am vorbì despre limbă. Deci noi facem aici politică naţională; căci despre ce e vorba? In Transilvania există o majoritate, cam un milion şi jumătate de cetăţeni ai naţiunei politice ungare. Eu cred, că asta nu poate fi tras la îndoială. Dvoastră însă nu voiţi să daţi exercierea drepturilor anumitei părţi de cetăţeni, la fel ca şi altei părţi de cetăţeni. Oare aceasta nu e politică naţională? Eu presupun că e, caci altcum nu aţi întroduce un cens de 8 fl. 40 cr., despre care ştiţi singuri că de fapt e de 14 fl. şi câţiva cruceri.

Apoi cum să se poată câştigà acesti un milion şi jumătate de cetăţeni pentru ideea de stat? Cum putem să-i atragem frăţeşte la această patrie? Eu pun mare pond pe aceasta, căci binevoiţi numai a considerà, ce însemnătate are aceea, dacă deputaţii români petrec aici trei ani. Aceasta zace în interesul Dvoastre, căci aceia câştigă acì la toată întâmplarea cu totul altă orientare despre raporturile vieţii de stat, decât au acasă.

www.dacoromanica.ro

De aceea deci, ceice conduc puterea de stat fac o politică foarte greşită când iau dispoziţiuni, în urma cărora reprezentanţii acelei majorităţi trebue să rămână acolo, acasă.

Mulţime de raporturi necunoscute ne vin înainte, şi de mare păcat se împărtăşeşte majoritatea, când necunoscându-le, câţiva domni, cari vreau să le deslege, le dau rezolvare în direcţiuni tocmai contrare, şi fac din ele chestiuni de partid şi de cabinet. Dar permiteţi-mi să vă spun, că cei un milion şi jumătate de cetăţeni nu pot să aibă încredere în puterea de stat, dacă aceasta se întrebuinţează chiar pentru a-i despoia de dreptul de alegere. Nu critic mai departe această politică, dar o va judecà viitorul. Se poate, onorată casă, că puţini împărtăşesc cu mine astfel de îngrijiri, şi se poate, că tocmai ministrul de interne pune puţin temeiu pe ele. Eu însă vă spun cu francheţă, că ţin de un lucru foarte rău, că Românii din Ardeal tac atât de adâncit, că nu se dimit la nici o acţiune, cu un cuvânt, că se poartă indiferenţi faţă de afacerile statului. Se poate, că unora aşa le place, pentruca să aibă şi pe viitor câte un cerc de alegere sigur, în care alegerea e foarte uşoară. Pe mine însă aceasta mă neliniştește foarte mult, nu pentrucă doară m'aş teme, că Românii se vor resculà la prima ocaziune în contra statului, deoarece îi ţin cu mult mai maturi decât să presupun despre ei aşa ceva, ci pentrucă simţindu-se poporul neîndestulit şi apăsat, nu poţi să-l însufleţeşti pentru cauzele comune, şi se poate, că din cauza aceasta duşmanii patriei să exploateze împrejurarea asta. (Aprobări).

Din acest punct de vedere, onorată casă, eu vă rog şi vă recomand, să delăturaţi acea politică amorţită şi stricăcioasă, şi să nu mai credeţi, că Românii ardeleni ar fi duşmani ai statului ungar. Este foarte caracteristic pentru viaţa noastră de stat, că din ce elemente diferite se constitue ea. Să considerăm numai, onorată casă, că un onorat coleg al nostru pretinde sufrajul universal pentru o parte a ţării, anume pentru aceea în care locuesc Săcuii, iar alt domn deputat, ca sa se susţină privilegiul nemeşilor, deoarece în câteva sate din ţinutul său sunt numai nobili, cari tare s'ar mănià dacă legislaţiunea i-ar despoià de drepturile vechi. Ce cerem însă noi? Pretindem să fim numai egal îndreptăţiţi cu celelalte părţi ale statului, şi în momentul în care nu se va face deosebire între noi şi acele părţi, noi vom fi mulţămiţi. Onorată casă! La aceasta nici nu mai poate să se

www.dacoromanica.ro

zică altceva, decât: Videant consules! Iar eu în urma acestora mă întorc la votul meu separat. (Voci: Au trecut dejà două oare!)

Prezidentul: Rog pe domnul deputat să binevoiască a termină în puţine cuvinte.

Demetriu Bonciu (continuă): Onorată casă! Vă rog de atenţiune încă câteva momente, pentrucă nu mi-ar plăceà să amân continuarea discursului meu pentru şedinţa următoare. Faţa cu imputarea ce mi-a făcut-o onoratul meu coleg *George Pop* declar, că eu mai aderez la propunerea mea numai în cazul, dacă înţelepciunea onoratei case nu ar primì propunerea ce se face, ori se va face la acest paragraf, în urma căreia suma de 8 fl. 40 cr., care şi aşa cuprinde în sine mai mult, dar ni ruşine să spunem ca pretindem atât de mult, cel puţin să nu fie sumă falsă. Intâmplându-se însă aceasta, fie şi numai pentruca sa fac plăcere onorabilului meu coleg *George Pop*, voiu renunţà dela votul meu separat, care pretinde să fie susţinut dreptul de alegere după fumuri.

Mai am încă să observ, că în comisiunea centrală, faţă de sistemul de alegere după fumuri, s'a făcut numai acea excepţiune, că acest drept de alegere ar fi fost dat preoţilor şi învaţătorilor. Eu cred, că legislaţiunea maghiară nu va recunoaşte despre sine aşa ceva, că ar fi învestit cu dreptul de alegere pe preoţi şi învaţători pentru aceea, ca ce dă cu o mână să ia cu ceealaltă. A dat dreptul de alegere preoţilor şi învăţătorilor, fiindca a voit să onoreze inteligenţa şi a voit să delăture diferenţa ce există în privinţa aceasta între ambele părţi ale statului. Prin cualificarea preoţilor şi a învăţatorilor nu este deci nicidecum recompensata curmarea dreptului de alegere după fumuri, cacì preoţii şi învăţatorii se reprezintă pe ei înşişi, nu comuna. (Aprobări în stânga)».*)

Linii ferate spre România.

Şedinţa se încheie. În şedinţele următoare s'a întrerupt discuţia asupra legii electorale şi s'a pus în discuţie proiectul de lege despre clădirea de linii ferate, cari leagă ţara cu România. La acest obiect a vorbit în

*) Din ziarul *Albina* anul 1874, Nr. 52.

www.dacoromanica.ro

şedinţa din 15 Iulie 1874 deputatul român *Georgè Ioa noviciu* următoarele:

«Onorată casă! Expunerile mele vor formà o scurtă motivare a votului meu. Celce a urmărit, ca şi mine, istoria chestiei liniei ferate din întrebare, e imposibil să nu se fi convins, că această chestie de linie ferată e urmărită de o fatalitate. Pentrucă e adevărat, că nu a fost nime în ţară, care să nu fi recunoscut, că linia ferată Timişoara-Orşova, precum şi chestia legării căii ferate din orient, are o importanţă regnicolară şi e foarte urgentă. Şi totuş acum, după şase ani, discutăm, că să se aleagă ceva peste tot ori nu din această chestie de cale ferata?

Ce se atinge special de calea ferată Timişoara-Orşova, ea are soartea, că dupăce ea nu are nici o boală, vindecă ea boalele altora. Aşa s'a întâmplat la 1868, când am pus ca condiţie pentru realizarea acestei căi ferate, — dupa mine în mod corect, — că mai întâi să fie asigurată legătura căii ferate orientale cu calea ferată din România.

Dar în curând, cum, cum nu, destul că chestia căii ferate spre Orşova a început să fie apăsată de alte vre-o trei chestii de legătură. N'a putut suportà greutatea, şi cu o scuturare a trântit de pe sine toate aceste chestii de încopciare. Urmarea a fost, că s'au perdut câţiva ani. S'a vindecat însă şi răul acesta. Avem înaintea noastră convenţia de alăturare, cu privire la cele două puncte originale. Şi acum ce întimpinăm? O legiune întreagă de greutaţi. Cu un cuvânt, iarăş a devenit dubioasă întreaga afacere.

Faptul acesta formează dovadă pipăibilă, că după cunoscutul proverb, bunul are duşman pe *mai* bun. Aşa s'a întâmplat şi în chestia alăturării. Nu ne-a fost destul un punct de legătură bun, ne-a trebuit altul *mai* bun, şi acum a căzut totul în baltă. Aşa suntem şi acuma. Nu e bună învoiala aceasta, proiectul acesta de lege despre calea ferata spre Orşova, ci ne trebue mai multe şi mai bune linii. Şi fiindca acest mai bun condiţionează bunul, dacă se primeşte condiţia, cade iarăş ce e bun.

Onoraţii contrari ai chestiei căilor ferate văd numai urmările păgubitoare ale lucrului, dar nu binevoesc a luà în seamă perderea incalculabilă pe care ţara a suferit-o deja prin aceea, că legătura din întrebare cu piaţa lumei, cu privire la partea sud-ostică a ţării, încă nici acuma nu există. Nu iau în seamă

www.dacoromanica.ro

imensa perdere pe care ar aveà-o ţara, dacă reţeaua căilor ferate ramâne şi pentru viitor neîntregită, Dumnezeu ştie câţi ani încă, şi astfel nesigură? Nu văd onoraţii contrari urmările rele morale ale respingerii învoielii? Şi în urmă nu iau în considerare faptul, că dacă serios vrem să asigurăm vitalitatea căii ferate orientale, legătura, atunci drumul nu e acela, că respingem modalitatea, care singură asigură legătura, ci acela, că o primim? După părerea mea respingerea învoelii la tot cazul asigură un lucru, anume, permanenţiarea trăgănării, care a ţinut şase ani! Dar nu văd onoraţii contrari ai proiectului nici neîndoiosul folos, pe care l ar aduce ţării acceptarea liniei ferate Timişoara-Orşova? Că doară nu cu mult mai nainte nici nu visam, că va succede o astfel de învoială, în urma căreia o linie ferată de 26 mile să fie clădită pe lângă asigurare de interese, care nu reclamă dela ţară nici o jertfă bănească. Da, însă aşa ni-se spune: Timeo Danaos, et dona ferentes! Motivul determinării societăţii austriace pentru căi ferate de stat e acela, că ea are în întreprindere căile ferate din România, e deci silită să facă legătura. Dar apoi tocmai aceasta e în favorul nostru, anume, că la pertractările purtate în chestia aceasta societatea pentru căi ferate de stat a ajuns în situaţie de forţă, dupăce fără această stare de constrângere niciodată nu s'ar fi determinat să clădească o linie ferată cu 18—20 de milioane, numai pe lângă garanţie cumulativă, nu specială. Va să zică, tocmai această situaţie de forţă ne-a fost nouă de folos!

Dar se spune, că dacă se primeşte proiectul acesta de lege, puternica societate austriacă pentru căi ferate de stat va exoperà, ca dela apus să vină transito articole de industrie, iar din orient, pe la hotarele ţării, să treacă peste capul nostru grâul din Valahia, spre ruinarea agriculturii, industriei şi comerciului maghiar. Nu voiu răspunde pe larg la aceasta. Au răspuns deja mai mulţi. Fac numai observarea, că dacă vrem să nu vina dela apus articole de industrie, şi din orient să nu se aducă grâu, de aici să nu vină asta, de colea asta, atunci mai bine ar fi să nu facem căi ferate, ci mai bine să ne punem întregul comerciu sub sticlă, ca nici aerul din străinătate să nu străbata la el. (Aprobari).

În urma acceptării proiectului de lege, din momentul în care dieta a decis la 1868 în chestia aceasta, până la momentul în care ideea trup se va face, a trecut un deceniu. Eu cred, că

www.dacoromanica.ro

e destul de lung timpul acesta, şi totuş progresul acesta îl numiţi progres grăbit. Dacă acesta e progres grăbit, atunci nu ştiu câţi ani vor trebui, ca să se clădească o linie ferată internaţională de abiă 26 mile, pe calea progresului moderat? Poatecă 50 de ani!

Onorată casă! Cumcă interesele vitale ale ţinutului de jos doresc clădirea liniei ferate Timişoara-Orşova, a spus-o şi a motivat-o alaltăieri condeputatul şi amicul meu Vargits. Nici nu-mi deschideam gura astăzi în privinţa aceasta, dacă nu mi-ar fi dat ansă vorbirea de ieri a condeputatului conte Ráday Gedeon. Am să-i îndrept o afirmare. Dânsul anume, sprijinind faţă cu legătura Timişoara-Orşova o legătură făcută pe la Arad, a numit linia Timişoara-Arad linie vicinală. Greşeşte onoratul domn deputat. Nu a fost plănuită ca linie vicinală, când am decis asupra ei la 1868, ci chiar şi atunci a fost considerată în dietă ca parte începătoare a liniei spre Orşova, care se va continuà, trecând prin Timişoara, Lugoj, Caransebeş. La anul 1868 secretarul de stat Hollán Ernő a declarat în numele guvernului următoarele: «Când a luat guvernul în considerare clădirea liniei de începciare Arad-Timişoara, şi-a extins atenţiunea şi asupra liniei, care dela Timişoara este a se continuà pe la Lugoj, Caransebeş, la Orşova. Ba lucrurile sunt atât de înaintate, că lucrările de pregătire sunt cu desăvârşire gata» etc.

Condeputatul Vargits a accentuat, onorată casă, cum această linie ferată spre Orşova atinge interese vitale de-ale ţinutului de jos al ţării. La vorbirea sa am să mai adaog numai un lucru, adecă, o privire aruncată asupra confiniului militar, asupra actualului comitat Severin, pe care-l va tăià calea ferată în linie diagonală. Eu aşa cred, că a se aduce poporaţiunea de acolo, care veacuri a stat sub legi străine, sub guvern străin, ale carei sentimente şi înclinări difer de sentimentele şi înclinările noastre, pe care abià acum trebue să o facem cunoscută cu constituţionala libertate, zic a se aduce această poporaţiune în coatingerea cea mai nemijlocită posibilă şi cea mai grabnică cu ţara, nu e de interes teritorial, ci regnicolar. (Aprobări). Iar ţinutul de jos, care de ani geme sub greutatea loviturilor elementare, poate pretinde cu tot dreptul dela stat, ca acesta sa face cu putinţă, ca poporaţiunea de acolo să-şi poată împlinì şi fără execuţie datorinţele faţă de stat. Dar toate acestea dispar, onorată casă, în faţa acestor două cuvinte: «mişcare internaţională». Interesul ţarii, interes vital, pre-

www.dacoromanica.ro

tinde, să întregim reţeaua căilor noastre ferate şi cere asigurarea legaturii liniilor ferate în direcţia sud-ostică. Pe cine nu l-au convins cele înşirate până acuma din partea noastră despre aceea, că deja s'au născut perderi incalculabile pentru ţară din faptul, că nu avem legaturi de căi ferate: în faţa aceluia, aşa cred, că rămâne lucru indiferent şi vegetarea unui ţinut, unei părţi de ţară.

Eu recomand deci onoratei case acceptarea acestei învoeli de încopciare de căi ferate, şi mărturisesc, că aş ţineà de mare calamitate respingerea învoelii. Pentru aceea nu e necesar să spun, ca ce raporturi va provocà între Ungaria şi principatele dunarene respingerea învoelii. E adevărat, că camera principatelor dunărene a respins prima învoială. Dar dacă vrem să fim drepţi trebue să recunoaştem, că nu a fost tocmai nebazat argumentul recunoscut pe faţa din partea ei, că atâtea chestii de încopciare nu se pot rezolvà deodată. Aceeace nu s'a recunoscut pe faţa în camera din Bucureşti, dar la ce s'a provocat ieri dl ministru de finanţe, anume, că s'au temut, că Dumnezeu ştie ce gânduri rezervate avem faţă de ei, a fost un lucru lipsit de orice temeiu. Dar obiectul îngrijirii, cel puţin, a fost monarhia mare, ca mare putere.

Acuma la legarea învoelii a doua Românii au făcut tot ce a aflat de necezar să ceară guvernul maghiar în interesul Ungariei. Au corespuns deci deplin principiului «do ut des, facio ut facias». Şi cu ce s'ar puteà motivà din partea noastră faţa de România respingerea alăturarii? Nu vom puteà spune doară, că ne temem de marea putere a societăţii de căi ferate de stat! Precum Dvoastră sunteţi contrari învoelii, fiindcă vă temeţi de societatea de căi ferate de stat austriacă, aşa şi eu, care nu mă tem de ea, mă tem de respingerea învoelii de alăturare, care e acum în întrebare, precum se teme omul de deschiderea de nou a unei răni, nu de mult vindecată. Eu sunt convins, că respingerea învoelii ar primejduì serios buna înţelegere între Ungaria şi România, de o bună bucată de vreme aflătoare pe calea întărirei. Şi fiindcă în cazul respingerei învoelii la noì obiectul temerei nu ar fi, ca la ei, o mare putere, ci o mare societate de cai ferate, după mine, onorată casă, respingerea nu ar fi alta, decât imitarea lucrului întâmplat înainte cu doi ani în România, o imitare neisbutită. Eu deci, ca să termin, fără nici o considerare la presiunea atinsă de mai mulţi, ca exerciată asupra guvernului din partea capitaliştilor, şi fără considerare

www.dacoromanica.ro

la chestia de încredere pusă din partea guvernului, simplu din motivul, că propunerea din întrebare o aflu de bună şi folositoare pentru ţară, sprijinesc învoiala legată cu privire la încopciare şi aflătoare în discuţie». (Aprobări).*)

Casa primeşte cu majoritate de voturi proiectul de învoială, legat din partea guvernului ungar cu guvernul român.

Interpelarea deputatului P. Cosma.

În şedinţa din 17 Iulie 1874 deputatul român *Parteniu Cosma* adresează o nouă interpelare guvernului în chestia editării legilor ţării în limba română. A vorbit următoarele:

«Onorată casă! Imi pare foarte rău, că mult stimatul domn ministru de justiţie, care de altcum de regulă e aici, acum nu e de faţă, pentrucă lui vreau să-i adresez o întrebare.

Incă în 18 Decemvrie anul trecut mi-am luat voe a-i adresà următoarea interpelare. (Ceteşte interpelaţia făcută şi publicată în volumul acesta, pagina 257—260).

Interpelaţia aceasta am adresat-o dlui ministru de justiţie în speranţa, că nu va trebuì să aştept mult, nici după răspuns, nici după succes. Regret însă, că de atunci au trecut dejà şapte luni, şi nu numai că răspuns nu am fost fericit a primì, dar nici rezultat nu am văzut, pentrucă de atunci nici un pas nu s'a facut pentru-a se împlinì rugarea aceasta. Eu deci de nou îmi iau voe să rog pe dl ministru de justiţie, să binevoiască a răspunde la interpelarea aceasta. Iar dacă nu răspunde, să dispună cel puţin, ca legea să fie executată în privinţa aceasta, căci şi de altcum atât de mult se accentuiază acum de pe băncile ministeriale, cât de conştienţios şi punctual se execută legile, încât întru adevăr, neglijenţa în jurul împlinirei unei astfel de legi peste tot nu o ţin de motivată cu procedura domnilor ministri, dovedită în privinţa aceasta.

Am adus de atunci încoaci legi foarte însemnate, dar mai ales în anii 1872—73 am adus de acelea, cari, cum am accentuat atunci, sunt legate de pedepse în bani, dacă cetăţenii patriei acesteia nu le ţin. Aici sunt aşa numitele legi de dare, cu cari am pus sarcini foarte mari asupra cetăţenilor patriei, şi pe

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

cari până acuma o parte mare a ţării nu le cunoaşte. Au legile aceste astfel de părţi, cari se refer mai ales la antistiile comunale, şi le impun acestora mari sarcini, căci de exemplu: întrelăsarea anunţării lăsămintelor (cazurilor de deces) formează pedeapsă în bani pentru antistia comunală. Dar legile acestea o mare parte a antistiilor comunale nu le cunoaşte nici astăzi. Dacă deci ştiţi să executaţi legile în contra cetăţenilor patriei, poftiţi şi le executaţi şi atunci, când în ele e vorba de drepturile cetăţenilor.

Dar mai este aici o împrejurare, anume, statul se tocmeşte, leagă învoială cu un om, ca să-i traducă legile. Se tocmeşte aşa, că-l va plăti după coala de tipar. Dar legile nu se tipăresc, şi astfel respectivul traducător e tras pe sfoară, pentrucă deşi lucrul şi l-a făcut, nu poate şti, ce-i compete pentru el? Iar statul nici nu vrea să audă de rebonificarea lui. Rog deci pe onoratul domn ministru, să binevoiască a dispune cât mai curând în chestia aceasta, în toată privinţa».*)

Prezidentul: Se va comunică dlui ministru.

O rugare a sinodului arhidiecezan din Sibiiu.

În şedinţa din 18 Iulie 1874 comisiunea petiţionară raportează asupra rugării înaintate din partea sinodului gr.-ort. arhidiecezan din Sibiiu, în interesul conservării autonomiei sale, cu privire la şcoalele confesionale. Comisiunea propune, ca rugarea să fie predată ministrului de instrucţiune publică. Vorbeşte la obiect deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Onorată casă! Imi iau voe a prezentà în chestia petiţiunei sinodului gr.-ort. din Sibiiu o modificare de cuprins numai formal. Comisiunea petiţionară propune anume, ca rugarea aceasta să fie dată ministrului de instrucţiune publică. Rugarea aceasta nu conţine alta, decât aceea, ca din punctul de vedere al autonomiei confesionale, proiectul de lege, pe care l-a prezentat dl ministru de instrucţie publică, şi care a trecut prin desbatere în secţiuni, să fie pus la ordinea zilei. Prin urmare, rugarea aceasta, în care sinodul gr.-ort. din Sibiiu îşi spune motivele şi gravaminele în contra proiectului de lege, nu va atinge

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

nici un scop, dacă se dă simplu ministrului de culte. Dacă însă se dă prilej, ca membrii onoratei case să poată privi în ea, se poate să fim eventual cu considerare şi la rugare. De aceea eu cer simplu, ca propunerea comisiunii petiţionare să fie delăturată, şi să se decreteze, că rugarea aceasta se depune pe biroul dietei, pentruca membrii onoratei case să o poată luà în privire, eventual să o poată studià». (Aprobări).*)

Notarul ceteşte propunerea: «In scopul de a puteà fi luată în privire şi a puteà fi studiată din partea membrilor dietei, petiţiunea aceasta se depune în cancelaria dietei».

Casa *primeşte* propunerea.

Discuţia asupra legii electorale se continuă.

Se continuă discuţia asupra paragrafului 5 din legea electorală. Vorbeşte deputatul român *Petru Nemeş* următoarele:

«Onorată casă! In ziua primă a desbaterei generale asupra acestui proiect de lege, adecă la începutul lunei curente, am avut onoarea să prezint un proiect de rezoluţiune, privitor la paragraful care astăzi se află în desbatere specială. Deoarece însă discuţiunea generală a acestui paragraf am încheiat-o atunci, când dl deputat *Demetriu Bonciu*, prezentatorul opiniunei separate, a expus motivele acelei păreri separate, cred că nu mai poate aveà loc nici o revenire asupra proiectului meu de rezoluţiune, din care cauză mă şi reţin de a mă ocupà cu el. Un lucru însă totuş trebue să observ, şi acela e, că proiectul meu de rezoluţiune a voit să fie un aviz pentru procurarea şi expunerea în casă a datelor privitoare la lămurirea censului de 8 fl. 40 cr. stabilit în proiectul de lege, pentruca la desbaterea acestei chestiuni casa să se afle în condiţiunile unei depline orientări, şi astfel se poată aduce o rezoluţiune bazată pe date autentice. Sper deci, că acest aviz nu va rămâneà fără efect, şi că dl ministru de interne îşi va procurà lămuririle necesare în această chestie, pe cari nu va întârzià să le comunice şi cu noi.

Precum am spus deci, proiectul meu de rezoluţiune fiind rezolvat dejà, nu mă voiu ocupà de amănuntele lui, ci voiu

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

întrà în motivarea amandamentului, pe care am avut onoare a-l prezentà. Cer deci voia casei pentru o scurtă expunere de motive ce vreau să-i fac. In amandamentul meu, domnilor, am expus, că înainte de 1848 în Transilvania erau trei soiuri de dare, anume, darea de pământ, darea de vite şi darea capului. Ce priveşte darea pământului, comunele erau împărţite în patru categorii, şi anume: categoria I, care plateà contribuţie 84 cr. v. a., categoria II, care plăteà 70 cr., categoria III, care plăteà 55 cr. şi categoria IV, cu 40 cr. v. a. Am expus mai departe, că pe baza acestei proporţiuni de contribuţie, alegătorii de clasa I aveau în posesiune cel puţin 13, cei de clasa II cel puţin 14, şi cei de clasa III şi IV cam 18 jugăre de pamânt, observând totodată, că în censul de 8 fl. 40 cr. se cuprindeà şi darea vitelor. Am aratat apoi, cum prin catastrul întrodus la 1854 pamântul ne mai fiind clasificat după cantitate, ci după proporţiunea venitului curat al aceluia, darea pământului arător a fost maximul de 66 cr. şi minimul de 6 cr., iar la fânaţe, clasificându-se după cinci calităţi, maximul dării a fost 54 cr. şi minimul 28 cr. In fine am pus în evidenţă şi aceea, că după calculul general, contribuţia pământului arător s'a fixat în 49 cr., iar a fânaţei în 74½, în care sumă se cuprindeà şi adaosul pentru desărcinarea pământului.

In conformitate cu acest calcul rezultă deci, că cetăţenii doritori de a fi trecuţi între alegători pe baza censului de 8 fl. 40 cr. trebuià, ca pe lângă adaosul pentru desărcinarea pământului să poseadă cel puţin zece jugăre de pământ arător şi 5 jugăre fânaţe, adecă tocmai atâta cât aveau la 1848 alegătorii comunelor de categoria II. Deoarece apoi eu accentuez în amandamentul meu cu cea mai mare ponderositate conservarea censului dela 1848, aflu de necesar să supun criticei injusta restrângere prevăzută în actualul proiect de lege, în sensul căreia adaosul pentru desărcinarea pământului ar fi să se scoată din condiţiunile censului de 8 fl. 40 cr.

Pentru a combate această rea intenţiune, şi pentru a susţineà amandamentul meu, găsesc de cuviinţă înainte de toate a cità câteva pasage din motivarea dlui ministru. Iată ce se spune în firul acelei motivări:

«Dela 1848 încoace ordinele ministeriale date în ajunurile de alegeri nu au prevăzut în censul electoral nici darea capului, nici adaosul pentru desărcinarea pământului .

www.dacoromanica.ro

Mai departe se zice: «Şi fiindcă scopul esenţial al acestei legi este acela, de a conservà censul stabilit prin legile dela 1848, cum şi prin uzul urmat de atunci până astăzi, n'am putut întroduce nici o schimbare în censul din Transilvania, ci a trebuit sa zic, că în censul de 8 fl. 40 cr. nu este admisibilă, nici darea câştigului personal, şi nici adaosul pentru desdăunarea pământului».

Acum fie-mi permis, onorată casă, sa arăt lipsa de temeiu a acestei motivări. Spre acest scop însă sunt necesitat să fac oarecari citaţiuni din legi. Să vedem ce spune punctul *c*) din §-ul 4 art. II al legii ardelene dela 1848. Iată ce: «In comunele fără magistrat organizat se bucură de dreptul electoral toţi cetaţenii, cari conform listei de dare din anul 1848 plătesc, afară de contribuţiunea personală, un cens de cel puţin 8 fl.». Aceasta lege deci indică în mod lămurit, că numai darea personală nu poate fi computată la censul de 8 fl. Să vedem însă, fost-a oare aplicată aceasta dispoziţie a legii cu toată acurateţa din partea guvernului, iar mai în urmă din partea ministrului? In această privinţă norma de conduită, atât a guvernului, cât şi a ministerului, a fost precizată în §-ul 10 din aceeaş lege, care însărcinase guvernul cu executarea afacerilor electorale. Acest paragraf spune: «Guvernul este autorizat să pună în lucrare dispoziţiunile acestei legi, cu acea însărcinare, ca să mijlocească fără amănare conscrierea, respective alegerea membrilor îndreptăţiţi la vot, delăturând toate greutăţile ce s'ar opune, şi aplicând dispoziţiunile necesare pentru susţinerea ordinei în cursul alegerilor, pe lângă ţinerea în evidenţă a regulamentului precizat prin art. de lege V (al Ungariei) dela 1848, întrucât acela nu jigneşte împrejurările şi nu e contra spiritului acestui paragraf din lege, şi astfel în general se termine cât mai curând toate pregătirile pentru alegere».

Aici se indică destul de clar, că guvernul regesc numai conscrierea, respective alegerea acelor membri trebue să o exopereze, cari exerciază dreptul electoral.

Numai cu afacerile conscrierii, respective ale alegerii şi cu susţinerea ordinei a fost deci autorizat guvernul regesc, iar nici decum cu interpretarea dispoziţiunilor cuprinse în acest articol de lege.

Acum fie-mi permis, onorată casă, să arăt procedura guvernului regesc din 1848 şi 1865. Guvernul dela 1848, bazat pe

www.dacoromanica.ro

§-ul 10 din această lege, şi-a şi făcut datorinţa în împlinirea dispoziţiunilor privitoare la regulamentarea alegerilor. Mai departe însă, fie-i spre laudă, nu s'a întins. Nu s'a amestecat în nici un fel de interpretare a legii, ceeace nici nu se ţineà de rezortul său, ci s'a mărginit a pune în aplicare numai litera legii, respective a corăspunde cu demnitate însărcinării primite. Pentru demonstrarea acestora, mă provoc la îndrumările date de guvernul de atunci.

Nu tot astfel însă a procedat şi guvernul dela 1865, atunci când a luat dispoziţiile pentru alegerea deputaţilor la dieta ultimă, respective extraordinară a Ardealului. Îndeosebi apoi nu s'a conformat datorinţei la anul 1866, când prin dispoziţia luată în 10 Ianuarie a aceluiaş an ordonează, ca: «pe baza §-lui 10, articolul II de lege din Ardeal, darea capului din punctul *c)* al paragrafului 4 din aceeaş lege este a se interpretà astfel, că deoarece darea aceea este înlocuită prin darea de câştig personal, aceasta trebue luată ca bază la calculare». Mai departe spune, că trebue considerate toate dispoziţiunile sistemului de dare de atunci, respective trebuesc exchise din cens speciile de dare introduse prin catastru, precum şi adaosul pentru desărcinarea pământului. Prin acest fapt deci guvernul respectiv a trecut peste limitele însărcinării primite la 1848. Şi ministerul de interne a crezut, că poate să susţină această procedură ilegală prin autorizaţia cuprinsă în §-ul 3 din articolul 43 al legii dela 1868, privitor la uniunea Transilvaniei. Dar să mi-se permită, onorată casă, să cetesc şi acest paragraf: «Art. II din legea provizorie adusă în Cluj la 1848, prin care se stabileşte dreptul cetăţenilor de pe teritorul Transilvaniei faţă cu alegerile de deputaţi, rămâne în vigoare până la altă dispoziţiune, pe care legislaţiunea o va găsì de cuviincioasă».

Toate afacerile, cari pe baza ordinului guvernial din 10 Ianuarie 1866 şi în sensul §-lui 10 din art. de lege II al amintitei legi au fost rezervate pentru guvernul regesc din Ardeal, de atunci încoace au întrat în sfera de competenţă a ministerului de interne. Onorată casă! Eu aşa cred, că dupăce în acest paragraf s'a făcut provocare la art. II §-ul 10 din legile dela 1848, dacă guvernul dela 1866 ar fi făcut chiar o ilegalitate prin interpretarea legii, dispoziţia aceasta numai întru atâta are sens, întrucât ea poate fi explicată din §-ul 10, că adecă afacerile electorale sunt rezervate chibzuinţei ministrului de interne. Dar

www.dacoromanica.ro

onorată casă, voiu merge mai departe, şi dacă aceste argumente nu ar fi satisfăcătoare, me voiu provocà la legea de dare dela 1868. În această lege adaosul pentru desărcinare este cuprins pretutindenea în cadrele dării directe, şi numai pentru oficiile de contabilitate există deosebirea, că din acest adaos, câteva procente, paremi-se 30, se trec pe seama fondului desărcinării pământului, precum se trec 9% şi din darea pământului. Acesta încă e un argument, care nu justifică de loc exchiderea adaosului pentru desărcinarea pământului din censul electoral.

Onorată cameră! Vreau să pun în evidenţă încă o împrejurare, anume, că paragraful de faţă, aşa cum este, stă în contrazicere cu celelalte dispoziţiuni din acest capitlu de lege, deoarece punctul *b*) din §-ul 3, dacă-mi aduc bine aminte, spune, că dreptul electoral se naşte numai din o astfel de proprietate de pământ, a cărei dare se plăteşte după un venit curat de 16 fl. Şi aici, domnilor, deşi dreptul electoral nu e bazat pe censul de dare, dar la toată întâmplarea e bazat pe darea directă a pământului, din care nici vorbă să se poată detrage adaosul pentru desărcinarea pământului. Mai departe, domnilor, dacă mi-aduc bine aminte, punctele *b*) şi *c*) din §-ul 6 vorbesc despre darea directă, care provine din venitul curat al pământului şi al capitalului, dar aici iarăş nu e detras adaosul pentru desărcinarea pământului. Iar §-ul 7 este bazat tocmai pe darea după venit, şi în aceasta, cum se ştie, se cuprinde şi darea câştigului personal. Aici deci merge cu mult mai departe dispoziţia legii, întrucât adecă admite de bază pentru dreptul electoral, nu numai adaosul pentru desărcinarea pământului, ci şi darea după câştigul personal.

Prin acestea deci, onorată cameră, cred că am demonstrat, cumcă amandamentul meu este făcut pentru conservarea dispoziţiunilor legii dela 1848, iar nu pentru restrângerea, ori lărgirea acelora. Eu cer numai corecta interpretare a legii. Deci, dupăce prin expunerile făcute cred că am arătat îndeajuns, că darea pentru desărcinarea pământului nu poate fi subtrasă din cadrele censului electoral, am onoare a recomandà onoratei case spre primire amandamentul meu».*)

Notarul ceteşte propunerea: «Din paragraful 5 să se şteargă cuvintele: «*fără a se socotì şi adaosul pentru desărcinarea pământului*».

*) Din ziarul «*Albina*», anul 1874 Nr. 54.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului D. Bonciu.

În firul discuţiei vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu*, în chestie personală, următoarele:

«În înţelesul regulamentului de casă mă rog de cuvânt, dupăce cuvintele mele au fost restălmăcíte în mod clar şi în publicitate. Cu atât mai vârtos ţin să-mi rectific înţelesul cuvintelor mele, cu cât restălmăcirea a dus pe dl deputat pe un teren, de pe care sunt silit să-l resping în mod categoric. Am spus, da, că sunt convins, că din Ardeal sunt domni în casă, cari mai ales se nizuesc, ca cu influenţa lor să facă să nu se reducă censul în Ardeal. Aşa am spus, că sunt domni, cari îşi folosesc influenţa în direcţia aceasta. Oricine va înţelege, că sub aceasta orice am putut înţelege, numai aceea nu, ce a restălmăcit dl deputat, că la 1848 agitaţia s'a început cu numirea domnilor. Protestez, ca cineva să-mi impute aşa ceva! Eu stimez mult naţiunea maghiară, şi mult mai tare îi doresc desvoltarea şi viitorul, decât să fi avut intenţiunea vre-odată să agitez în contra naţiunii maghiare. Stimatul domn deputat a spus şi aceea (eră deputatul *Horváth Gyula*), că m'am plâns în contra numirilor din Ardeal, respective m'am plâns, că nu au fost numiţi Români. La aceasta răspund numai atâta, că despre aceasta nu am vorbit nici un cuvânt».*)

Vorbirea deputatului V. Babeş.

Vorbeşte ministrul de interne, contele *Szapáry Gyula* şi alţii, apoi ia cuvântul deputatul român *Vichentie Babeş* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Mânecând eu întru manifestarea părerilor mele totdeauna dela principiul de care sunt condus, nu e de mirat, că în chestia de faţă am ajuns în curioasa situaţie, că onoratul domn antevorbitor nu mi-a putut înţelege manifestaţiunile de unăzi, anume, trecerea mea dela o propunere la alta. Eu întâi de toate m'am pronunţat pentru principiul dreptăţii, egalităţii şi al echităţii, şi am pretins, — ca cel mai corăspunzător mod pentru realizarea acestui principiu, — sufragiul universal. Căzând această propunere, am păşit şi am cerut, că dacă odată se cere introducerea unui cens, apoi să se adopteze cel mai

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

mic cens de dare directă. Astfel am prezentat amandamentul meu la §-ul 1, de înţelesul, ca fiecare cetăţean de omenie al patriei, care a împlinit etatea de 20 de ani, să aibă dreptul de alegere, îndatăce plăteşte statului oricât de puţină dare. E un principiu, deşi nu de vot universal, dar de cens, de cel mai liberal şi mai echitabil cens. S'a respins şi această propunere. A urmat apoi la §-ul 4 al treilea amandament din partea noastră, în care s'a cerut, ca pentru Transilvania sa se primească acelaş cens de pământ, care s'a adoptat şi introdus în cele patru părţi, cari au aparţinut Transilvaniei, şi au aceleaş raporturi de drept şi de pământ. Aici erà principiul echităţii. Am sprijinit deci acest amandament, dar am cazut şi cu acesta. Am paşit apoi eu şi am făcut *moţiunea*, ca în fostul confiniu militar să se ţină constitutivul sesional, după çum a fost statorit acela prin lege. Aşa cred, că ceva mai just nu se poate închipuì, orice ar zice dnul Tisza Kálmán despre legea pe care am citat-o în această privinţă. (Voci: Tisza László, nu Kálmán!) Nu vorbesc despre László, ci despre Kálmán, caci acesta mi-a facut imputarea, că nu ştiu face deosebire între lege şi patentă, numind lege aceeace e numai patentă. Pot să-l asigur, că eu cunosc şi înţeleg prea bine diferinţa, nu numai, dar cunosc bine şi slăbiciunea sa în aceasta privinţă, şi tocmai de aceea am şi ţinut cont de ambele. M'am provocat în vorbirea mea la o astfel de lege, pe care au recunoscut-o trei regi încoronaţi, şi pe care a susţinut-o chiar şi legislaţiunea maghiară. M'am provocat la legea, al cărei titlu e «Lege fundamentală, - Grundgesetz .

Oricum veţi binevoì a luà lucrul, această lege şi astazi există, şi există în înţelesul legii ungureşti, aşa, că judecatoriile regeşti o respectă şi se provoaca la ea, ca la *lege*. Dar eu totuş, cunoscând apucăturile rabulistice ale dluì deputat, în amandamentul meu m'am ferit a o numì lege, ci i-am zis: statorire legală. În fine oricum sa fie, acea lege statoreşte pentru graniţă complexele sesionale, şi acolo acelea singure sunt numai cunoscute dela 1867 încoace, ca constitutive sesionale. Dupăce însă şi cu acea propunere am rămas pe jos, se poate, că sunt unii cari nu înţeleg lucrul, dar eu ţin de natural şi de consecvent, că dupăce au venit acum domnii *Petru Nemeş* şi *Kapp Gusztáv* cu alte propuneri, mai puţin liberale şi principiare, dar totuş mai favorabile pentru popor decât textul proiectului de pe tapet, am să sprijinesc şi aceste amandamente. Şi dacă s'ar aflà să în-

www.dacoromanica.ro

trebe cineva, cum se poate această descindere dela cea mai înaltă pretensiune la aceasta atât de modestă, apoi i-aş da explicarea cea mai naturală, astfel, că eu mă simţesc în poziţia în care se află un frate mai mic la casă, când îşi reclamă partea sa, dreptul său dela fratele mai mare şi mai puternic. Cer mai întâi tot ce cred că îmi compete, iar dacă fratele mă respinge cu cererea, îi ofer să-mi dee jumătate din datorie, şi când văd că şi atâta îi este prea mult, mă învoesc a primì deocamdată şi a patra parte, ba şi mai puţin, întocmai cum face omul cu datoraşul *rău de plată.*

Pretind mereu, pretind tot ce-mi compete, dar primesc şi mai puţin, dacă mi-se îmbie, primesc, pentrucă am trebuinţă, şi pentrucă nu vreau să merg la judecată cu fratele, la judecată înaintea unui al treilea, unui străin. De acì vine, că eu nu încet a pretinde aceea ce-mi compete, şi nu voiu încetà până nu mi-se va da. Dacă nu mi-se dă astăzi, las' că va venì ziua când mi-se va da cu siguranţă. Până atunci neîncetat încercăm a ne apropià şi a pactà. Aceasta e procedura cea naturală în astfel de cazuri, şi eu nu preget a va spune, că noi pentru aceea, în acest scop am venit în această adunare, să cerem şi să pactăm, să cerem tot, partea ce ni-se cuvine, şi dacă nu ni-se dă, să cerem jumătate, a treia parte, etc. (Voci: Dela cine?) Dela cine? Dela legislaţiunea Ungariei! (O voce: Că doară singur eşti membrul ei!) Tocmai ca membru al legislaţiunii — cer!

Incât despre §-ul 5, în privinţa Ardealului, apoi stăm astfel, că până acuma câţi oratori şi-au ridicat cuvântul asupra cuprinsului său, toţi au manifestat păreri deosebite. Adevărata sa importanţă nime n'o înţelege. De aceea fiecare îl interpretează altfel. Apoi întreb eu: poate să fie o lege bună, dreaptă, înţeleaptă, dacă astfel e compusă, ca tot insul altfel să o înţeleagă? Ceea nu se poate negà, şi ce toţi pot înţelege este, că măsura cu care se măsură pentru Ardeal se deosebeşte de cea din Ungaria. E o deosebire între îndreptăţirea cetăţenilor de aici şi a celor de dincolo, şi anume, pentru părţile ardelene censul se urcă peste măsură. Aceasta atât de clar s'a dovedit prin colegii cari vorbiră mai nainte, încât nu poate să mai fie negat, dar nici nu se neagă. Eu am cea mai deplină convingere, că în Transilvania întreagă, între cei nepreocupaţi, nu se va află suflet de om, precum nu se află în casa aceasta deputat român, care să spună, că e cu cale păşirea aceasta. Iată, binevoiţi a întrebà pe dl

www.dacoromanica.ro

Petru Nemeș, care e între Dvoastră, nu aparține opoziției, și totuș nu putù trece cu tăcerea nedreptatea, nu pentru Români, ci pentru interesul patriei.

Băgați bine de seamă, domnilor, că aici s'a întonat dintr'o parte în zilele trecute, că celce caută a stricà Maghiarului, vatămă rău și popoarele celelalte. Bine. Dar argumentul acesta e adevărat și întors, și eu susțin, că celce caută să despoaie poporul de drepturi, și special poporul român, acela izbește rău și în Maghiari. Căci eu nu înțeleg, ce fel de garanță pentru existența Maghiarului poate să fie apăsarea și nedreptățirea Românilor? Precum de altă parte recunosc, cât de grea ar fi susținerea Românilor, dacă de lângă ei ar lipsì Maghiarii. Acì este o reciprocitate atât de strânsă, încât de bunăseamă, cine strică unuia, strică și celuialalt. Inchipuiți-vă, că ar fi cu putință, ca Românii toți să părăsească Ungaria și Transilvania. Să emigreze undeva, afară din stat. Credeți, că Maghiarii ar câștigà prin aceasta? Vă înșelați foarte. In momentul în care noi am încetà să existăm, pace bună de Ungaria, ca țară a voastră! (Oho! llaritate.) Nu e lucru de râs. Gândiți-vă bine, și vă puteți convinge matematicește, că e așa cum spun eu. Oriunde piere Românul, nu Maghiarul îi ocupă locul, ci altcineva. Apoi aceea nu puteți pretinde Dvoastră, că dacă în locul Românilor vor venì trei sau două milioane și jumătate de Nemți, ori de Slavi... (Voci: Nu e nimica. Va fi chiar mai bine!) Ba nu! Va fi mai rău. Și vor venì ceice vreau uniunea, și vor pretinde anexarea la Germania, ori la Slavia, și atunci pace bună de Ungaria voastră! Alta ar fi dacă s'ar puteà, ca locul nostru să-l împliniți cu Maghiari. Dar de unde? Cu cele 5—6 milioane nu puteți umpleà un teritor de șase mii mile pătrate, ci le vor umpleà elementele străine! (Voci: La obiect!) Bine ziceți. La obiect. Mai aveam numai să reflectez, că nu e bine să ne amăgim, căci prin sinamăgire nu se câștigă nimica, întocmai cum nu se câștigă nici prin detragerea reciprocă de drepturi. Să concedem unii altora condițiunile de libertate și de desvoltare, și atunci va fi frățietate între noi.

Incât privește cuprinsul §-lui de față, permiteți-mi să vă spun, că am fost cu atențiune la argumentele celorce s'au trudit să-i dovedească îndreptățirea, dar am constatat, că dânșii s'au opintit să justifice ceva ce nu se poate justificà. Oricâte argumente s'au adus înainte, toate, dacă nu erau neadevărate, în rea-

www.dacoromanica.ro

litatea lor dovedeau tocmai contrarul, adecă tocmai aceeace pretindem noi. Tot despre acest obiect a fost mai ales vorba la §-ul 4, şi apoi să vedem, ce mi-s'a raspuns mie, la unele argumente de ale mele, înşirate acolo?

Eu am spus despre Alba-inferioară, că tocmai din cauza acelei legi electorale, elementul românesc, atât de puternic acolo, este atât de rău reprezentat în reprezentanţa municipală, încât nu poate formà a cincia parte, ca să ceară dreptul de limbă protocolara pentru limba română. La aceasta s'a sculat dl deputat *Kemény István* şi a negat simplu afirmarea mea, dar într'un tot, încât cuvintele sale sămănau mai mult a glumă, decât a seriositate, şi dânsul a mers până acolo, ca a susţinut, că numărul Românilor în reprezentanţă se apropie de jumătate, căci au băgat Domniile lor în reprezentanţă pe toţi pe câţi i-au putut aflà de ceva treabă. Eu sunt în poziţiunea de a-i puteà dovedì, că n'are dreptate; şi în deşert a afirmat Dsa şi aceea, că limba română s'ar recunoaşte de limba protocolară, căci eu ceeace am spus nu am supt din degete, ci am cetit în foi. Am cetit adecă un ucaz al prezidentului tribunalului regesc din Alba-Iulia, în care se spune, ca la acel tribunal se primesc esibite numai în limba maghiară, fiindcă cea română nu e limbă protocolară. Şi cu toate acestea, domnul ministru de interne neagă, că am aveà gravamine naţionale! (Voci: La obiect!) Bine, domnilor, dacă aici se spun lucruri, ca cele spuse mai alaltăieri de dnul baron *Kemény István,* şi încă spuse din îndemnul şi încurajarea onoratei majorităţi, acelea nu se pot trece cu tăcerea! Domnia sa, gentilul baron, a mers până acolo, că a insultat inteligenţa română din comitatul Alba-inferioară, exprimându-se, că poporul ar fi acolo atât de prost, încât abià s'ar aflà oameni, cari să ştie cetì şi scrie, aşa, că dl ministru al instrucţiei publice oricâţi instructorì ar trimite acolo, nu mult ar folosì.

Domnul baron însă a uitat, că poporul acela, oricum ar fi, este creaţiunea domnilor de categoria sa, cari astfel l-au ocrotit, şi cari şi acuma luptă, ca prin despoiarea de drepturi politice să-l ţină şi mai departe în acea stare, sub conducerea lor. Eu aşa cred, că aici nu este motiv de a insultà poporul, ci este motiv, da, de a condamnà purtarea din trecút a domnilor acelora faţă de popor.

Dar gentilul domn baron nu s'a mulţămit nici cu atâta, ci a mers până acolo, că şi-a bătut joc de martirii unei naţiuni.

www.dacoromanica.ro

(Spusese, că dintre cei 40 de mii Români morți la 1848/9, jumatate vor fi plesnit de beți prin pivnițele jefuite ale domnilor maghiari!) Eu așa știu, că fiecare națiune are oameni rai, beți*vi* și poltroni. In privința aceasta puțin se deosebesc națiunile între olaltă. Dar știu și aceea, și mă mir că dl baron nu s'a gândit la aceasta, că fiind dânsul pururea contrar poporului român, prin insultarea acestuia nu dovedește nici un curaj, caci cel brav nu insultă pe contrar. Astfel stând lucrul, rog pe dl baron, ca în asemenea cazuri să nu mai întoneze aici accente de ironie, ci dacă tocmai îi place a se servì de ironie, binevoiască a-și depune spiritul în foile umoristice-satirice «Borszem Iankó» și «Bolond Miska», acolo poate aveà loc ironia sa.

Mai am o observație. Deși m'a durut procedura lui Tisza Kálmán într'o privință, totuș de alta parte mă bucur, ca mi-a dat ocaziune a mă explicà. Eu mi-am permis a luà în nume de rău guvernului și partidului acestuia, că vine aici cu mânile legate, și fără nici o luare în socotință a discuțiunei, a argumentelor și a dreptului, votează orbiș, dupăcum a luat angajamentul în clubul deakist. La aceasta preastimatul condeputat Tisza a întors iute arma în contra mea, însinuându-mi, ca doara partidul de care mă țin încă vine aici cu mânile legate, și de aceea nu se alătura nici uneia din partidele dietei. Cred că dl deputat n'a putut să spună acestea, decât în contra convingerei sale, pentrucă știe bine, că din partidul național, caruia îi aparțin eu, trei membri s'au alăturat la partidul său, iar doi aparțin stângei extreme.

Iar daca dl deputat dorește sa afle, că eu de ce nu m'am alăturat la nici un partid de aici, sunt gata să-i dau explicare».

Prezidentul provoacă pe orator să rămână la obiect.

Vichentie Babeș: «Dacă mă voiu alătură eu cândva la vre-un partid din camera aceasta, apoi va fi partidul...»

Prezidentul îl admoniază de nou, să nu răspundă oratorul unui deputat, care la §-ul acesta n'a vorbit nimica.

Vichentie Babeș: «Atunci, cu ocaziunea aceea, nu mai eram în drept a luà cuvântul și a răspunde. Vreau să zic deci, că dacă mă voiu alaturà cândva la vre-un partid din acest parlament, apoi va fi acela, care va fi mai liberal, și va ținea mai cu credință la democrație, la popor. E cu neputință să nu știți, că până acuma numai unul dintre partide a ramas credincios principiului democratic, dar la acesta nu mă alătur, pentrucă și

www.dacoromanica.ro

neaparţinând lui, prin graiul dlui Tisza suntem mereu denunţaţi naţiunei maghiare, că suntem la olaltă, dar apoi dacă am fi cu adevărat la olaltă! Nu pot aparţineà deci nici unui partid, pentrucă nu i-aş face bun serviciu prin aparţinere.

După toate acestea, părtinesc amandamentul dlui *Petru Nemeş*, şi părtinesc în a doua linie şi al lui *Kapp Gustav*, în tot cazul însă susţin votul separat al dlui *Bonciu*, cu privire la dreptul după fumuri, şi adecă cu atât mai vârtos, fiindcă e vorba de un drept dat în mod pozitiv prin legea dela 1848, pe care Dvoastră ziceţi că vreţi numai să o precizaţi, iar nu s'o ştergeţi. Dacă cineva în urma mea face o propunere mai bună, o sprijinesc şi aceea. Lămuririle acestea eram dator să le dau».*)

Vorbirea deputatului Alexandru Roman.

În şedinţa din 20 Iulie 1874 s'a continuat discuţia asupra paragrafului 5 din legea electorală. A luat cuvântul deputatul român *Alexandru Roman* şi a rostit vorbirea următoare:

«Onorată casă! Din proiectul de lege puş în desbatere, paragraful 5 este fără îndoială unul din cele mai importante ale legii electorale. Prin urmare nime nu-mi poate face imputarea, dacă asupra acestui paragraf, mai ales după cele ce s'au vorbit asupra lui, mă văd silit a uzà în mod mai îndelungat de indulgenţa onoratei case. Ceice susţinem amandamentul dlui deputat *Petru Nemeş* nu avem câtuş de puţin scopul să lărgim dreptul electoral, ci dorim numai, ca censul stabilit prin legea dela 1848 să fie conservat şi aplicat cu exactitate. Luând de bază pentru acest cens 15 jugăre de pământ, noi credem că suntem conservativi şi nu tindem câtuş de puţin a întroduce sufragiul universal, nici nu vrem să dăm drept electoral proletarilor, ci proprietarilor de pământ.

N'am văzut, domnilor, aducându-se nici un argument din partea celorce au ridicat cuvântul în contra amandamentului dlui Petru Nemeş, relativ la acest paragraf. Toate discursurile oratorilor conţin în mare parte numai aluziuni indirecte. Singur dl baron Kemény Gábor pare a fi avut între armele sale de combatere oarecari date. Rog însă onorata casă, să urmărească cu atenţiune argumentele şi datele pe cari le voiu înşirà eu în

*) Din ziarul „*Albina*“, anul 1874, Nrul 53.

www.dacoromanica.ro

contra acelor date, pentruca astfel să se convingă onorata casă, că datele dlui deputat au fost false, atât în cuprinsul, cât şi în aplicarea lor, şi n'au avut de scop, decât se ducă în eroare buna credinţă a domnilor deputaţi. Dejà onoratul meu coleg, dl Mocsáry, a observat şi accentuat lipsa de izvor autentic a acelor date, pe cari însuş dl ministru de interne le combătù, şi cu multă dreptate, căci prea puţini dintre domnii deputaţi maghiari se ocupă cu afacerile Transilvaniei, prin urmare prea puţini dintre Domniile lor cunosc situaţiunea de acolo, aşa, ca să ştie, cine şi după câte jugăre de pământ plăteşte censul de 8 fl. 40 cr. astazi, şi cine şi după câte îl plăteà la 1848? Şi chiar aceasta e chestiunea pusă acuma în discuţiune!

Onoratul domn baron Kemény Gábor a accentuat cu ponderositate în discursul său, că dacă s'ar admite 13% ca bază pentru cens, cu alte cuvinte, dacă s'ar întroduce în suma censului şi cele 3% ale dării suplimentare, — căci despre darea desărcinării pământului n'a vorbit nimica, — atunci în Transilvania, pentru obţinerea dreptului electoral ar fi de ajuns un venit de 64 fl. 64 cr., pe când după sistemul actual se cere un venit de 84 fl. Intreb însă pe dl deputat, ce înţelege Domnia sa prin sistemul actual? Aceea ce a elaborat aristocraticul guvern din Ardeal? Dar atunci cum poate Dsa explicà aceasta din legea dela 1848, care prevede în mod apriat, că numai darea capului se scoate din cens? Prin urmare, cu aceasta Dsa nu poate mistificà dieta!

Domnul deputat merge însă mai departe, şi apelând la censul Schmerling-Nádasdy-an, spune, că va produce date oficioase, dar şi aceste pretinse date oficioase sunt false. Anume, Dsa spune, că după acel sistem şi darea capului, care faceà 2—3 fl., erà computată în cens. Aserţiunea aceasta nu e adevărată, căci darea capului făceà 4 fl. 20 cr. Subtrăgând deci suma aceasta din 8 fl., — căci cei 40 cr. nu se mai considerau, adecă se lăpădau, cum spuneà Dsa, — darea directă scade la 3 fl. 80 cr. iar nu la 5—6 fl. cum a spus dl baron.

Domnul baron spuneà mai departe, că dacă pretindem cele 3% ale dării suplimentare, de ce nu pretindem şi celelalte 8%? Dar domnilor, că tocmai aceasta o pretindem noi prin amandamentul dlui deputat *Nemeş*, fiindcă tocmai acele 9% se prevăd în legea dela 1848, şi astfel dl baron s'a înşelat tare când a venit şi a susţinut, că admiţându-se acest amandament,

www.dacoromanica.ro

ar fi a se întróduce sufragiul universal. Admiţând acele 9% în Transilvania, alegătorii respectivi ar trebuì chiar şi atunci să poseadă mai mult decât de doua ori atâta pamânt cât au peste tot alegatorii din Ungaria. Ar trebuì adeca să aibă cel puţin 15 jugăre de pamânt. Apoi fie-mi permis sa declar, ca cu minte sanatoasa nu se poate afirmà, că acesta e sufragiu universal.

Dar falsă e şi aserţiunea aceea a dlui baron, ca dupa censul Schmerling-Nádasdy s'ar fi ales în mai mare parte deputaţi români şi abia 20 deputaţi maghiari, pentrucă din 165 deputaţi ai Ardealului se veneau pentru Maghiari 46, iar pentru Români nu mai mult decât 55 deputaţi, ceeace pentru un milion şi trei sute de Români nu cred să afirme dl baron, că ar fi o excesiva disproporţie numerică, în favorul Românilor.

Tot domnul baron mai susţine, că înainte de întroducerea sistemului fumurilor în legea electorală nu ar fi fost lipsite cercuri întregi pretoriale de beneficiul dreptului electoral. Faţa cu aceasta chestiune îmi iau voe a apelà la dl deputat *Torma Károly*, şi a-l rugà sa ne spună Dsa, câţi censualişti au fost pe vremea aceea în comuna dsale Ciceu-Cristur? Nici unul macar! Dacă deci onorata casa va luà cunoştinţă deplina despre împrejurarea, ca în Transilvania, dintre doua mii şi câteva sute de comune, cel puţin o mie nu posed nici macar un singur alegator censualist, întreb, voeşte un corp legiuitor să primească, să conserve o asemenea lege? Numai dupăce legiuitorii de atunci văzură cu oroare aceasta lipsa de alegători în o mie de comune, şi şi atunci numai de ruşine, întroduseră dreptul electoral bazat pe sistemul fumurilor.

Când apoi dl baron în discursul sau vine şi înşiră, că pentru un jugăr de pământ arător, sau fânaţe, etc. se plăteşte atâta şi atâta dare, dsa vorbeşte de obiecte cu totul străine de discuţie şi de chestiune, ca şi jupâneasa lui Bod, când i-se cereà preţul vinului beut. Nu despre aceea e vorba aici, câtă dare se plateşte pentru un jugăr de pământ arator ori fânaţe, ci vorba e, ca la 1848, conform legii de atunci, censul de 8 fl. 40 cr. se plateà în comunele de clasa I după 13, în cele de clasa II după 15, şi în cele de clasa III după 18 jugăre! Acuma poftim, să-mi spună domnul baron o cadenţă potrivita pentru aceasta!

In privinţa distribuţiunei jugărelor trebue să observ, că aserţiunea dlui baron în astă privinţă iaraş e o noua proba de mistificare, caci nu se cere aici împărţirea complexului juga-

www.dacoromanica.ro

relor, ci se cere a se arătà, câtă dare se plăteşte pentru un jugăr? Şi eu declar, că protestez din capul locului contra intenţiunei de a se luà de bază asemenea împărţire la arondarea cercurilor electorale.

Nu pot trece cu vederea de a nu exprimà mulţămire faţă cu domnul ministru de interne pentru faptul, că deşi târziu, dar în fine totuş şi-a procurat şi dsa datele de înainte de 1848, privitoare la aceasta lege, prin cari apoi în şedinţa trecută însuş dsa a combătut datele dlui baron Kemény Gábor. Conform acelor date, presupunând că întru adevăr acelea ar fi autentice, — lucru despre care eu însă mă îndoesc încă, — dacă deci înainte de 1848 pentru un jugăr de pământ de fânaţe se plăteà dare 32 cr. (dnul Nemeş spuneà că numai 20 cr.), apoi atunci chiar după spusele dlui ministru de interne censul de 8 fl. 40 cr. se plăteà pentru mai puţine jugăre decât cum arătase domnul *Nemeş*.

Dar domnul baron mai spuse şi aceea, că scopul legii nu e de a stabilì, câţi alegători români şi câţi unguri să fie. Asta e adevărat. Dar noi nici nu am cerut aşa ceva! Am pretins numai, ca dreptul electoral să se dee celorce plătesc dare, şi încă destul de mare, pe când dl baron, pledând pe de oparte pentru restrângerea cea mai exagerată a dreptului electoral, pe de altă parte admite la urnă pe toţi nobilii proletari, cari îşi vând votul pentru un ciocan de rachiu. Cea mai mare parte din cei 80,000 de alegători cu drepturi vechi sunt de acestia. Dar dl deputat a făcut menţiune şi despre praxa legală. Faţă cu aceasta întreb pe dl deputat, ce a înţeles sub *praxă legală?* Nu cumva a înţeles acea procedură a guvernului aristocratic din Ardeal, prin care acela, în contra spiritului legii dela 1848, subtrăgând din censul electoral de 8 fl. 40 cr. darea pentru desărcinarea pământului, şi neţinându-se astfel de litera legii, care prescrie, că din censul electoral este a se subtrage numai darea personală, — a comis o flagrantă violare de lege? Aceasta o numeşte domnul baron *praxă legală?* Dar aceasta nu e decât abuz, şi încă abuz foarte mare, iar «abusus non tollit rectum usum». Pentru acest abuz guvernul respectiv ar fi trebuit să fie dat în judecată, iar nu să i se legalizeze mai târziu procedura. De altmintrelea trebue să observ, că onorata casă încă nu şi-a pronunţat verdictul în această chestiune până acuma. Constat deci, că procedura invocată de dl baron a fost ilegală, şi că

www.dacoromanica.ro

prin urmare aceea nu poate servì de bază, pentruca noi să sancţionăm abuzul guvernului de atunci.

Să privim însă, domnilor, chestiunea sine ira et studio, şi să vedem care este după calculul mediu darea în Transilvania, împreună cu dările suplementare? E de 62 cr. Va să zică, censul de 8 fl. 40 cr. împreună cu darea desărcinării pământului corespunde unei proprietăţi de 15 jugăre pământ. Adecă chiar atâtea jugăre, după câte la anul 1848 se plăteà darea de 8 fl. 40 cr. In această privinţă voiu prezentà încă unele date, a căror autenticitate nu poate fi bănuită, pentrucă ele provin de-adreptul dela ministeriul de finanţe. In Transilvania cifra cea mai mare de dare după pământ, după însaş declaraţia dlui ministru, este $84^{45}/_{100}$ cr. pentru un jugăr, şi eu ştiu, că făcând dl ministru aceasta declaraţiune, a făcut aluzie la comuna *Lancrăm* din cercul Sebeşului, căci acolo se plăteşte atâta dare după un jugăr de pământ de prima calitate, fără adaosul desărcinării pământului. Aşa dară, pentruca cineva să plătească censul de 8 fl. 40 cr., adecă să poată uzà de dreptul electoral, încă şi acolo trebue să aibă o posesiune de zece jugare. Dar domnilor, pământul de calitatea primă abia reprezintă şi acolo 1% ori 2% din întregul teritor comunal, din care cauză censul de 8 fl. 40 cr., dela care atârnă dreptul electoral, se plăteşte şi acolo numai după 10—15 jugăre. Mai este de notat apoi, că acolo preţul unui jugăr de pământ face 500 fl. Cât de mare proprietate se cere deci şi acolo, pentruca cineva să poată ajunge să fie alegător!

Mai departe, tot cam aşa e şi în *Câmpul Pânei*, unde pământul asemenea e de calitate bună, şi preţul unui jugăr face 200—300 fl. Acolo deci censul electoral corespunde de asemenea unei proprietăţi de 11—15 jugăre. Nu este deci adevărată aserţiunea dlui baron Kemény Gábor, că în Transilvania censul de 8 fl. 40 cr. se plăteşte după 4—8 jugăre de pământ, şi că prin urmare dreptul electoral se poate obţineà şi după o asemenea proprietate mică. Insă, domnilor, vă voiu mai arătà un exemplu, şi acela e, că bunăoară în Gyergyo-Ujfalù se cere, ca cineva, pentru a-şi câştigà dreptul electoral, să aibă 240 jugăre de pământ, adecă un mic domeniu. Cumcă mulţi dintre Dvoastră, domnilor, nu cunosc raporturile din Transilvania, aceasta am văzut-o şi din o discuţiune avută cu un coleg mai bătrân, care dupăce i-am arătat această disproporţiune mi-a răspuns,

www.dacoromanica.ro

că din toate acestea ar rezultà, că Transilvănenii să fie împovăraţi cu mai multă dare, dupăce în comitatul Bichiş se plăteşte după un jugăr de pământ 30 fl. dare. (O voce: Nu e adevărat!) Sigur că nu, şi auzind asemenea argumente, cred că nu e trebuinţă de a produce contra argumente pentru a le combate. Am adus însă acest exemplu, ca să dovedesc, că întru adevăr, foarte mulţi dintre domnii deputaţi sunt străini de obiectul din chestiune.

Da, în Transilvania e mai mică darea, pentrucă la noi, în Ungaria, plătim 29%, pe când acolo se plătesc numai 22%, dar considerând deosebirea ce există între fertilitatea pământului din Ungaria şi Transilvania, şi primindu-se amandamentul dlui Nemeş, care pentru diferinţa de 7% propune, ca dreptul electoral în Transilvania să se dee pe baza unei proprietăţi de 15 jugăre, adecă îndoit mai mare decât în Ungaria, considerând, zic, aceste împrejurări, deosebirea de 7% vine cu totul paralizată. Incă odată deci, nu este adevărat, că în Transilvania, unde şi de altcum fertilitatea pământului e cu mult mai inferioară celei din Ungaria, dreptul electoral s'ar puteà câştigà prin o posesiune de 4—8 jugăre. Aceasta e, ori o satiră, ori o dovadă de ignoranţă faţă cu raporturile din Transilvania.

Onoratul domn ministru de interne a mai adus întru restrângerea dreptului electoral şi argumentul bazat pe divergenţa aflătoare între raporturile acestor două ţări. Recunosc, domnilor, că poate să existe, şi că există chiar această divergenţă de raporturi, dar din aceasta nu rezultă, ca drept bază pentru censul electoral să se iee tocmai maximul dării, precum nici eu nu vreau să cad în ceealaltă extremitate, care ar rezultà din cererea dreptului electoral bazat pe minimul dării. Este însă un «in medio verum», pe care nu-l putem găsì altcum, decât numai admiţând în cadrele censului de 8 fl. 40 cr. şi adaosul pentru desărcinarea pământului. Acesta e calculul mediu, care corespunde censului dela 1848, dar corespunde şi spiritului legii de faţă, care în §-ul 6 admite de asemenea în cadrul dării adaosul pentru desărcinarea pământului.

Dacă deci, dlor deputaţi, veţi desconsiderà acest principiu la §-ul 5, veţi ajunge în cea mai mare contrazicere, atât cu textul §-lui 6, cât şi cu Dvoastră înşi-vă!

Domnul baron Kemény Gábor a mai accentuat un lucru, anume, că casa nu dispune de datele necesare pentru lămurirea

www.dacoromanica.ro

acestei legi. Este prea adevărat. Insă cine poartă vina? Intâi dl ministru de interne, care ar fi avut imperioasa datorinţă de a aduce datele acelea la cunoştinţa casei. Aceasta trebuià să o facă şi din punctul său de vedere, căci obţineà o învingere cu mult mai strălucită, dacă prin prezentarea unor asemenea date ar fi demonstrat, că adevărul nu e cu noi, ci e pe partea dsale. In linia a doua apoi însaş casa este vinovată pentru această lipsă de date, căci respingând proiectul de rezoluţiune al dlui *Nemeş* a arătat, că nu vrea să aibă cunoştinţă despre acelea date, şi că prin urmare nu vrea să se lumineze, măcar că în timp de 20 de zile, expirate dela prezentarea proiectului de rezoluţiune, dl ministru de interne puteà să facă să-i vină datele la oficiul dsale, nu dela tribunalul din Cluj, unde se află depuse, ci chiar şi din Londra. Respingând însă majoritatea, cum am spus, proiectul de rezoluţiune, a dat a se înţelege, că nu voeşte de loc să iee cunoştinţă despre datele accentuate chiar şi din partea dlui baron Kemény Gábor.

Şi acum, pentruca să pot convinge onorata casă despre însemnata scădere ce are să se întroducă, după aplicarea paragrafului de faţă, în listele alegătorilor din Ardeal, îmi iau voe a prezentà numai câteva date din însăş arătarea ministerială. Astfel de ex. în scaunul Arieşului, dintre 2954 alegători, cari după conscrierea dela 1872 plăteau dare dela 8 fl. 57 cr. până la 14 fl. 38 cr., în care se cuprinde şi adaosul pământului, vor rămâneà numai 492 alegători. In scaunul Ciucului, unde la 1872 erau 15,000 alegători, vor fi numai 784. Tot aşa şi în Treiscaune, precum şi în scaunul Murăşului şi Odorheiului, unde la 1872 erau 11—15,000 alegători, dar acum abia vor fi 1—2000, şi aşa mai departe, fără a mai amintì locurile mai mititele, unde numărul alegătorilor, bunăoară ca la Breţcu, scade la 22, iar la Oláhfalu scade plane la 10. Prin urmare, dacă conform amandamentului deputatului Kemény Gábor s'ar subtrage dín censul de 8 fl. 40 cr. încă şi cele 3% ale dării suplimentare, atunci peste 20 de ani, când nemeşii opincari, cei cu dreptul vechiu electoral, mare parte se vor aflà în mormânt, câte o comună abià va fi în stare să dee câte un singur alegător, atât de neproporţionată este reducerea întrodusă în numărul alegătorilor.

Astfel deci şi din datele prezentate de dl ministru apare destul de lămurit însemnata restrângere ce ar trebuì să sufere dreptul electoral, atunci când nu s'ar admite în censul de 8 fl.

www.dacoromanica.ro

40 cr. nici chiar darea suplementară. Punând în vederea onoratei case aceste date, fie-mi permis a face câteva observări la unele discursuri rostite alaltăieri în acest parlament. Trebue să mărturisesc, domnilor, că dintre toţi oratorii, numai unul singur, caruia i-am răspuns acum, s'a încercat să discute chestiunea cu oarecari date şi cifre, ceialalţi s'au folosit numai de bănuieli, invective, termini violenţi şi aluziune vătămătoare, lucruri pe cari însă totuş nu le pot trece cu vederea. Domniile lor voesc să facă din legea aceasta, nu numai chestie de naţionalitate, ci şi chestie de partid, pe când noi nu facem nimica din toate acestea, căci noi pledăm pentru interesele poporului şi pentru respectarea legii, fără să fi spus, că cerem justa regulare a dreptului electoral numai pentru Români. Nu, deoarece amandamentul prezentat de dl deputat Kemény Gábor nu loveşte numai în interesele Românilor, ci loveşte şi în interesele celor 50 de mii alegători săcui, ba încă, după cum am arătat, cu timpul pe ei i-ar lovì în mod mai violent decât pe Români.

Domnul deputat baron Kemény István în amuzantul său discurs, care rostit în sările de iarnă, cu luleaua în gură, dinaintea focului, ar puteà să aibă mult efect, a susţinut între altele, că nu trebue acordată extinderea dreptului electoral, deoarece prin sufragiul universal am ajunge acolo, unde am ajuns la anul 1863, când Românii au întrat în reichsratul din Viena, lucru pe care Ungurii nu pot, nici să-l uite, nici să-l ierte. Da, domnule baron, aşa este, Românii au întrat în reichsratul dela Viena. Puteţi însă să vorbiţi oricâte rele în contra Românilor, un lucru totuş nu ne puteţi imputà, anume, că Românul ar fi invocat vreodată armele strainului în contra acestei patrii. Nu, dnul meu, de un asemenea fapt numai Dvoastră a-ţi putut să fiţi capabili, Dvoastră, aristocraţia maghiară, care s'a dus ceva mai departe decum e — Viena.

Domnul coleg Horváth Gyula apoi a mers cu şovinismul sau pâna la cinism, şi în loc de argumente a întrebuinţat nişte expectoraţiuni egoiste, drept armă defensivă, pentru susţinerea unei cauze rele.

Domnul coleg e acum încă tinăr, prin urmare promite mult pe calea acestei direcţiuni, dacă-şi va desvoltà facultăţile de cari dispune. Cu această ocaziune încă a făcut întrebuinţare de atâtea invective, încât îmi este cu neputinţă să trec nepăsător peste discursul Dsale.

www.dacoromanica.ro

Mai întâi de toate dsa impută dlui deputat *Eitel* Frigyes, că n'ar fi destul de liberal. Dar permite-mi domnule coleg să-ţi spun, că dta eşti mai puţin decât oricare altul îndreptăţit a spune verdictul asupra liberalismului altora, căci până acuma încă n'ai făcut decât pe cavalerul celor mai desperate şi mai reacţionare cauze. Niciodată nu te-am văzut luptând, decât sub drapelul acelora. Sunt pus în poziţia de a puteà servì cu probe suficiente în privinţa aceasta. Onoraţii domni deputaţi îşi aduc sigur aminte, că atunci, când se discută aici denumirea dlui Heissler Nándor de comite suprem al Zarandului, nime nu s'a găsit în toată casa, ca să iee apărarea acelui individ, care la anul 1849 luptase în contra patriei şi măcelărise mulţime de Săcui, nime, decât numai dl Horváth Gyula, care ca mare cavaler ce e, s'a angajat şi atunci să facă apărarea dlui Heissler, întocmai cum s'a angajat şi acuma să facă apărarea despoierei de drept a poporului.

Dar nu e numai atâta. Domnia sa nu se mulţămeşte numai cu recomandarea amandamentului despoietor de drept al domnului Kemény Gábor, ci roagă, imploară, conjură casa, să nu uite cumva, pentru Dumnezeu, să aplice Românilor o pedeapsă aspră, iar nu să le acorde privilegii de acelea, de cari nici Ungurii, credincioşii fii ai patriei acesteia, nu pretind. Acesta e un liberalism mai pe jos chiar decum fusese liberalismul austriac, pentrucă Nemţii dela 1849, când s'a întrodus aşanumitul «Gleichberechtigung», n'au făcut excepţiune nici chiar pentru ei înşişi. Aşadară aceia încă au fost mai liberali decât dl Horváth Gyula.

A vorbit dsa şi despre posibilitatea oarecăror eventualităţi. Ei bine, vă voiu spune eu, cari sunt acelea. Cea dintâi eventualitate ar fi aceea, că dacă onorata casă ar admite amandamentul dlui deputat Nemeş, guvernul maghiar ar puteà să fie asigurat, nu numai despre mulţămirea şi încrederea Românilor, ci şi despre a întregei poporaţiuni din Transilvania. Căci nu trebue să ignorăm, domnilor deputaţi, că sunt foarte mulţi chiar între Ungurii cei mai incarnaţi din Transilvania, cari au aşteptat cu totul alte rezultate dela actul uniunei, şi cari în urma procedurilor faţă de Transilvania astăzi nutresc sâmburele celei mai pronunţate nemulţămiri. Ba domnilor, sunt în ceealaltă parte a onoratei case mai mulţi domni, cu deosebire însă este un eminent deputat, care nu s'a putut stăpânì de a nu declarà în mod franc, că la caz că s'ar primì amandamentul dnului baron

www.dacoromanica.ro

Kemény Gábor, domnia sa nu se va mirà de loc, dacă nu va mai vedeà în partidul guvernamental nici un deputat român.

Ceealaltă eventualitate, care dealtmintrelea va trebuì să urmeze cu toată siguranţa, şi a cărei posibilitate este tocmai motivul, care a îndemnat mai mult pe dl deputat Horváth Gyula să-şi încoarde puterile în contra ei şi să lupte «pro aris et focis», nu a fost numită din partea dsale, dar o numesc eu. Acea tristă eventualitate este, domnilor, că comitatul Cetăţii-de-baltă nu l-ar mai trimite pe dsa aici, precum nici alte cercuri electorale nu i-ar mai trimite pe aceia, cari astăzi îşi risipesc forţele în această casă numai pentru a duce în eroare prin felurite seduceri buna credinţă a guvernului şi a onoratei majorităţi.

Iată deci acele două eventualităţi, despre cari a amintit dl deputat Horváth, fără însă a le numì. Dar se poate, ceeace eu nu cred, că onorata casă consideră această lege electorală ca o chestiune de putere, sau de predominaţiune. În cazul acesta însă iarăş îmi pot formulà două direcţiuni de interpretare, asigurând onorata casă, că nici în una din aceste direcţiuni ea nu se poate susţineà. Căci dacă privim chestiunea aceasta ca chestiune de putere, sau predominaţiune, ca o forţă oarecum brutală, pusă de catră majoritatea naţiunii în contra unei considerabile minorităţi din aceeaş naţiune politică, în contra compatrioţilor proprii, aceasta nu poate fi concordată nicidecum cu principiile filozofiei de stat. Iar dacă privim chestia din punctul de vedere al intereselor de partid, trebue să declar, că mult mai puternic razim ar câştigà guvernul prin deputaţii, cari s'ar alege în sensul electoral precizat de mine, decât prin deputaţii de până acuma, căci pe când la spatele acelora ar stà poporul întreg, la spatele acestora nu stă nime. Iar cu privire la scrupulii ce ar puteà să se nască observ numai atâta, că «pauca sapientia regitur mundus», iar aceea nu pot să cred, că guvernului iar lipsì doară chiar şi acea «pauca sapientia» pentru a-şi câştigà simpatia Ardelenilor.

Şi acum, domnilor, mă voiu ocupà cu o împrejurare, căreia eu asemenea îi atribui mare însemnătate. Anume, am auzit făcându-se imputare onoratului coleg *Mocsáry*, pentrucă dniasa, ca Ungur neaoş, şi-a ridicat glasul întru apărarea Românilor transilvănenì. Domnilor, acest fapt nu merită stigmatizare, ci merită apreciare, merită laudă, şi încă tocmai pentru aceea, pentrucă dsa a făcut-o aceasta ca Ungur. Bine domnilor, o naţiune

www.dacoromanica.ro

cu sentimente nobile, care şi ea a trecut prin şcoala suferinţelor şi ştie ce este impilarea, atunci când este redată sieşi, când ajunge iarăş în exerciţiul deplin al drepturilor ei, o asemenea naţiune nu trebue să-şi uite domnilor de demnitatea sa, nu trebuie să calce în picioare principiul echităţii, ci are să fie cruţătoare faţă cu concetăţenii ei de alt sânge! Numai acest sentiment nobil a dat exprimare prea demnului nostru coleg Mocsáry, atunci când a apărat interesele Românilor din Transilvania. Dar o asemenea faptă loială eu tocmai dela adevăraţii Unguri mă simţesc în drept şi-mi place a o aşteptà, căci să mărturisim sincer, pe şoviniştii, cari din pacate sunt prea număroşi în această casă, eu nu-i cred nici pe departe capabili de un asemenea sentiment nobil, şi nici nu aştept să aud vre-odată asemenea cuvinte loiale din gura lor. Sunt mulţi între membrii onoratei case, cari îşi datoresc alegerea tocmai acelor naţionalităţi nedreptăţite, pentru cari nu numai că nu şi-au ridicat vreodată cuvântul, dar încă conduşi de setea unei glorii vane, unui patriotism ieftin, ori poate şi de alte interese, au folos până şi cele mai neînsemnate ocaziuni, pentru a luptà chiar în contra lor şi pentru a lovì în ele cu ingratitudine. Când văd această procedură nedeamnă, precum şi despropoţiunea evidentă, în care sunt reprezentate naţionalităţile, şi privesc pe deoparte dispoziţiunea malcontentă a cetăţenilor din ţară, pe de altă parte modul de grupare a majorităţii din această casă, îmi vin aminte cuvintele lui Eusebiu, prin cari descrisese amarnica stare a lumei creştine din secolul IV, zicând: «Orbis christianus ingemuit se vindens esse Arianum». Aşadară încă odată repet, că nu dela şovinişti aşteptăm noi dreptate şi echitate, ci tocmai dela Maghiarii cei adevăraţi. (Aprobari în stânga).

Incă o observare, domnilor. Domnul deputat *Tisza Kálmán* a avut curioasa dispoziţiune de a spune în discursul său, ceea ce dealtcum nici nu se ţineà de chestiune, că Românii numai pentru aceea fac gură, pentruca să capete oarecari posturi înalte şi grase. Onoratul coleg a uitat poate în acele momente de ferbinţală, că Românii cari se află astăzi în posturi au obţinut numirea încă pe vremea provizoriatului şi guvernul unguresc i-a adoptat tot aşa cum a adoptat întreaga pleiadă de funcţionari. Şi eu cred, că funcţionarii români corăspund hotărît de bine datorinţei ce li s'a impus, ca oricare altul din colegii lor. Iar dintre cei numiţi de guvernul maghiar dela 1867 încoace abià

www.dacoromanica.ro

vre-o doi se află în funcţiuni mai înalte. Nu s'ar cuveni poate să înşir nume, dar cu toate acestea voiu spune, că unul din acei înalţi funcţionari e dl *Iosif Hossu*, dar despre acesta cred că nici însuş dl Tisza nu poate spune, că ar fi vorbit vreodată ceva în contra guvernului maghiar, ori în contra naţiunii maghiare. In general eu cred, că asemenea invective şi ameninţări nu consună cu demnitatea parlamentară, iar fanfaronadele şi mojiciile pot să aibă loc aiurea, nu în cameră, aici, unde de câteori le întâlnesc îmi vine aminte o anecdotă ţigănească. pe care am să v'o povestesc, fiindcă e scurtă şi foarte potrivită. Ţiganul s'a întâlnit pe drumul de ţară cu solgăbirăul, care nevoind sa ferească din drum, a fost apostrofat din partea ţiganului cu cuvintele: Fereşte din cale, că ďacă nu, o păţeşti ca celalalt! Solgăbirăul ferì din drum, şi ţiganul trecù înainte, iar solgăbirăul îl întrebă: Bine mă, dar cum a păţit celalalt? Aşa, — răspunse ţiganul, — că dupăce n'a voit să ferească din cale, am ferit eu! (Ilaritate). Am citat anecdota aceasta, fiindcă tocmai o astfel de impresiune comică a produs asupra mea şi ameninţările cunoscute ale deputatului Tisza Kálmán, capul partidei opoziţionale din camera aceasta, cari pot să aibă loc aiurea, cum am mai spus, dar nu în parlament.

Domnilor! Eu nu spun, că ne vom întâlnì la Philippi. Dar zic, să ne întâlnim pe Câmpul-Pânei, să ne întâlnim la *Sânt-imbru*, unde strămoşii Românilor şi ai Ungurilor au luptat împreună frăţeşte, nu atât pentru glorie, cât pentru existenţa patriei. Dar pentruca să o putem face aceasta cu înşufleţire, cerem dela onorata casă şi dela onoratul guvern, să ne facă părtaşi egali la masa dreptăţii. In cazul de faţă eu nu cer nici chiar dreptate strictă; cer însă aplicarea corectă a legilor dela 1848.

După toate acestea, domnilor, nu pot trece cu vederea de a nu-mi exprimà satisfacţiunea pentru două declaraţiuni ale domnului ministru de interne, făcute în şedinţa din Sâmbăta trecută. Cea primă conţine interpretarea pe care dl ministru a ţinut de cuviinţă să o dee cuvintelor «naţionalităţi de limbă străină». Ministrul Ungariei nici nu poate interpretà cuvintele acestea altfel, decât numai aşa cum a făcut-o. Declaraţiunea dlui ministru de interne al Ungariei a corăspuns deci pe deplin justelor mele aşteptări.

Dar şi mai bună impresiune a făcut asupra mea acea împăciuitoare declaraţiune a dlui ministru, că îndată ce-i vor venì

www.dacoromanica.ro

la cunoştinţă abuzurile, cari se comit la aplicarea legii de naţionalităţi, domnia sa va fi gata să iee iniţiativa pentru delăturarea lor. In această cauză nu vreau să observ decât numai atâta, că dl ministru de interne nici nu are trebuinţă să întrebe despre aceste abuzuri pe deputaţii români din opoziţiune. Intrebe numai pe deputaţii români din partidul dsale, deoarece eu nu mă îndoesc nici decum, ca şi aceştia îi vor ştî da informaţiuni destule. Incât pentru iniţiativa promisă, din partea mea o iau spre ştire, asigurându-l totodată, că la fiecare pas pe care-l va face pe calea împlinirii acestei promisiuni, noi îi vom răspunde cu paşi dupli, ba chiar cu câte o sărîtură. (Aprobări).

Domnilor deputaţi! Faceţi, ca locuitorii Transilvaniei să se convingă odată despre sentimentele Dvoastre de dreptate. Faceţi, ca Românii cel puţin de astădată să simţească o frăţească strângere de mâna din partea naţiunii maghiare. Respingeţi amandamentul dlui baron Kemény Gábor, şi nu lăsaţi, ca prin astfel de proceduri Românii să peardă şi cea din urmă rază de speranţă, şi să prindă rădacină în inima lor convingerea dureroasă, ca ei în patria aceasta, precum în trecut, aşa şi în viitor, numai impilaţi şi persecutaţi pot să fie, iar fericiţi nu. Pentrucă dnilor: Quid tunc? Las la înţelepciunea Dvoastre, să vă daţi seama de rezultatele fatale, cari pot să urmeze. Şi facându-o aceasta, am totodată onoarea a vă declară, că susţin amandamentul dnului deputat *Petru Nemeş*, şi-l recomand cu tot adinsul onoratei case spre primire».*)

Vorbirea deputatutui D. Bonciu.

După alţii ia cuvântul deputatul român *Demetriu Bonciu* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casa! (Sgomot). Ştiu prea bine, că timpul e foarte preţios şi căldura e foarte mare, atât de mare, încât nu mă înşel dacă cred, că tocmai pentru aceasta timpul e atât de preţios, cum n'a mai fost niciodată. Dar cu toate acestea, onorată casă, atunci când e vorba de o parte atât de considerabilă a ţării, când e vorba de influenţa pe care ea trebue să o exercieze la actul de formaţiune a acestui corp legislativ, când e vorba, cum zic, de acea parte a ţării, care s'a bucurat timp îndelungat de constituţia ei proprie, autonomă, şi care în fine s'a unit cu partea

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1874, Nrii 57 şi 58.

www.dacoromanica.ro

mai mare a țării, fără ca până astăzi actul unirii să fi progresat mai departe de stadiul începutului, atunci zic, când este vorba de atâtea deodată: cred, onorată casă, că nu poate să fie timp atât de prețios, pe care să nu-l consacrăm până la extrem pentru interesul acestei chestiuni. Aceasta o pretinde dela noi trecutul, prezentul și viitorul Transilvaniei, o pretinde în fine interesul și speranța ce o nutrim pentru viitorul statului. Cer deci voia onoratei case, ca să vorbesc puțin asupra părerii mele separate.

Toți am pornit, domnilor, din acelaș punct de mânecare întru apărarea poziției noastre. Din acelaș punct am plecat și eu, din care au plecat acei onorați colegi, cari au vorbit în contra modificării censului, propusă de mine. Toți adecă ne-am bazat argumentele pe acelaș temeiu, anume, pe legile dela 1848. Deosebirea între noi e numai aceea, că eu mă alipesc cu rigoare de litera și intențiunea legii dela 1848, pe când onorații colegi de opiniune contrară nu se țin așa de tare de intențiunea pură a legislaturei de atunci, ci mai mult de uzul, de practica introdusă cu timpul în legea aceea, și prin urmare ei voesc să se prefacă în lege acel uz, acea practică. Eu însă repet, onorata casă, că în privința legii electorale din Transilvania corpul legiuitor nu e dator a se alipì cu stricteța de principiul ei fundamental. Dar fiindcă onorata casă a admis acel principiu în discuțiunea generală, vreau să mă mai ocup cu aceasta chestiune. Nu pot lăsà însă neatins acel vot al adunării deputaților dela 1868, prin care legea electorală din Transilvania a fost declarată de imposibilă, și prin care s'a decretat de urgenta aducerea unei legi conforme și egale pentru țara întreagă. Apoi dacă onorata casă nu caută singură să dee valoare deciziunilor sale, aceasta este o procedură față de care înceată orice altă argumentare.

Dealtmintrelea domnul ministru de interne s'a încercat a combate argumentele și datele expuse în părerea mea separată, comunicată membrilor casei. Insă ce a combătut? Aceea, că conform raporturilor de dare din Transilvania, la anul 1848 în comunele de clasa I darea pământului nu erà 48, ci numai 40 cr., respective, nu 84, ci numai 70 cr. în valută austriacă. Eu domnilor din capul locului nu am atribuit și nici nu atribui datelor mele vre-o autoritate infalibilă. M'am nizuit numai să-mi procur, pe cât am putut, unele date autentice. Cu toate acestea, primesc rectificarea dlui ministru. Dar din aceasta nu rezultă, că datele ar fi lipsite cu totul de baze, cï cel mult aceea, că censul de

www.dacoromanica.ro

8 fl. 40 cr. corăspunde unei posesiuni de numai 30, ori 28, iar nu de 36 jugare, cum am susţinut eu.

Onorată casă! Domnul ministru şi-a apărat poziţia cu argumentul, că în Ungaria ar există deosebire chiar şi cu privire la darea corăspunzătoare unui pătrar de sesiune. Bine, dar acesta nu e argument în contra mea, respective în contra părerii mele separate, pentrucă dacă există această diferinţă, ea ar trebuì să se şteargă şi să se introducă censul uniform, care în Transilvania nu poate fi deosebit, căci se bazează pe toate motivele de contribuire.

Dnul ministru pune mare pond în discursul său pe darea de vite, şi pentru a combate părerea mea spune, că în Transilvania, celce nu aveà pământ, n'aveà decât să ţină atâtea vite, câte dădeau o dare egală cu cifra censului, deoarece darea vitelor încă erà admisă în censul electoral. Dar acest argument al domnului ministru iarăş este în favorul propunerii mele, şi este în contra dsale şi în contra acelora, cari nu vreau să admită în cens adaosul pentru desărcinarea pământului, care singur ar puteà recompensà exchiderea dării vitelor. Acesta e un argument, care probează tocmai aceea, că la 1848 în Transilvania nu se cereà, ca alegătorul, pentru a-şi puteà exercià dreptul, să posadă vre-o mare cantitate de pământ, pentrucă având câteva vite, legea de atunci i-a asigurat dreptul electoral, pe care legea de astăzi i-l deneagă.

Onorată casă! Domnul baron Kemény Gábor în discursul său din Sâmbăta trecută a spus, că nu este corect să schimbăm condiţiunile fundamentale ale legii electorale prin o dispoziţiune laterală. Să-mi permită însă dl baron să-i spun sincer, că dacă dsa vede în desbaterea acestui proiect de lege o dispoziţiune laterală, apoi eu nu-mi pot închipuì, că noi când facem legi serioase şi fundamentale? Pentrucă acest proiect de lege electorală se află deja de mai multe luni în desbatere, parte în secţiuni, parte în cameră, şi apoi corpul legiuitor din 1868 prin §-ul 63 din legea de atunci spune apriat, că trebue adusă o lege electorală pentru Transilvania. Ei bine, dela 1868 până astăzi umblăm noi tot pe căi laterale? Eu cred, că aceasta nu este cale laterală, deoarece este vorba pur şi simplu de îndreptarea legilor electorale. Când e vorba deci de îndreptare, nimic nu poate fi mai just decât aceea, ca principiile fundamentale din lege, interpretate rău în cursul vremii, să fie restabilite astfel,

www.dacoromanica.ro

cum pretinde spiritul şi intenţiunea legii dela 1848. (Sgomot. Să votăm!)

Văd, că onorata casă şi-a perdut pacienţa, deci din aceste consideraţiuni voiu face tot posibilul, ca să scurtez vorbirea în esenţă. (Ilaritate). Nu voiu vorbi despre parerea separata, pe care am avut onoarea a vi-o prezentà, deoarece ea e tiparită şi astfel oricine poate să o studieze. Sunt însa silit să reflectez unele şi altele la cele ce mi s'au spus în şedinţa din Sâmbăta trecută. Rog deci onorata casă, să binevoiască a-mi acordà puţină atenţiune, măcar numai până voiu terminà cu acestea.

Intâi de toate vreau să reflectez la declaraţia dlui ministru de interne, pentru mine foarte preţioasă, în care spuneà, că a primit cu bucurie vorbirea mea din 12 a lunei curente, adaogând totodată, că dacă toţi deputaţii naţionali ar luà aceeaş poziţiune, pe care am luat-o eu, divergenţele naţionale ar fi foarte uşor de aplanat. Nu vreau să mă exprim în general asupra conduitei tuturor deputaţilor naţionali, dar eu cred, onorată casă şi domnule ministru, că deputaţii de o naţionalitate cu mine, întru cât le cunosc eu sentimentele şi dispoziţiile, cu puţine excepţiuni, toţi au aceeaş poziţie pe care o am eu. E acesta un adevar, despre care domnul ministru a putut să se convingă şi astăzi, când a ascultat cu atâta atenţiune vorbirea onoratului coleg Alexandru Roman.

Tot dl ministru spuneà mai departe, că eu am făcut observaţiuni asupra neaplicării corecte a legii de naţionalitate, însă fară a arătà cazuri concrete. Aceasta este adevărat. Insa cu permisiunea dlui ministru promit a-i prezentà asemenea cazuri la ocaziunea datà, pe cale privatà. (Foarte bine!) In cameră nu am voit să o fac aceasta, deoarece aş fi provocat pe calea aceasta discuţie nouă în chestia de — naţionalitate.

Şi acuma, domnilor, vreau să fac câteva observări scurte cu privire la unele cuvinte din discursurile domnilor Kemény Gábor şi Horváth Gyula. Cel dintâi, voind să atace conduita deputaţilor români, prin urmare şi a mea, a spus, că dacă s'ar aduce cât de puţină schimbare în censul electoral, ar urmà iarăş aceea ce dsa nu ar voì, adecă, Românii iarăş ar întrà în reichsrath. Dar eu, la dreptul vorbind, nu ştiu zău, cine e mai vinovat, ceice au întrat, ori ceice au provocat întrarea? Ştiu însă atâta, că domnii cancelari de atunci ai Ungariei şi Transilvaniei nu au fost Români. Cu toate acestea, nu numai că ei

www.dacoromanica.ro

au provocat întrarea, dar au întrat şi ei înşişi în reichsrath. (Mişcare).

Domnul baron Kemény Gábor a mai spus apoi, că dsa nu vrea sa dee carte albă Românilor, pentruca nu cumva aceia să mai renunţe şi la drepturile de cari se bucură încă. Pe terenul acesta mă unesc cu dl baron, şi spun şi eu, că Românii din Transilvania nu trebue să renunţe la nici unul din drepturile lor. Scopul acesta deci ne uneşte pe amândoi, mijloacele însă ne pun foarte departe pe unul de altul, pentrucă pe când eu voesc, ca acest scop sa-l ajungem prin mijloace de împăciuire, şi prin atragerea Românilor în practica vieţii de stat, pe atunci domnul baron îşi basează succesul şi atingerea scopului pe negaţiune, pe conservarea şi chiar potenţarea nemulţamirei. Cu un cuvânt, pe *supremaţie*. Eu însă cred, că atunci când va fi vorba de apărarea drepturilor, acel popor apăsat, care se numeşte popor *român*, va fi harnic să şi-le apere, pentrucă e un popor în care te poţi încrede şi la care poţi contà.

Domnul Horváth Gyula, care în discursul său a avut plăcerea a se ocupà foarte mult cu mine, a spus între altele, că sunt între Români domni de aceia, cari şi-au întrebuinţat influenţa politică în contra statului. Eu nu cunosc, domnilor, asemenea cazuri. Dar chiar dacă s'ar fi întâmplat lucrul, Românii nu sunt singurii cari l-au făcut, pentrucă asemenea lucruri au făcut şi alte naţionalităţi, chiar şi înşişi Maghiarii, şi încă în dimensiuni mai mari. (Voci din stânga: (Aşa e!) Dar dsa, cum am spus, ocupându-se prea mult cu mine, mi-a atras atenţiunea asupra multor lucruri patriotice şi nepatriotice. Binevoiască însă onoratul coleg a-mi permite să-i spun, că în ce priveşte patriotismul, apoi deşi nu sunt Ungur, cutez a mă pune în rivalitate cu dsa ori şi când. De altcum dl *Alexandru Roman* i-a reflectat în această privinţă, poatecă mai mult decât — quantum satis.

Dar dl Horváth Gyula nu s'a mulţămit cu câte a păcătuit prin discursul său din Sâmbăta trecută, ci a mers mai departe, publicând în ziua următoare în «*Ellenör* un articol, în care nu spune nici mai mult nici mai puţin, decât că în cazul când dieta ar acceptà textul comisiunei centrale, cu alte cuvinte, când ar respinge amandamentul dlui Kemény, maghiarimea din Ardeal ar fi necesitată să se pună pe terenul pasivităţii.

Eu, domnilor, deşi nu sunt Maghiar, totuş aş fi avut atâta patriotism, ca sa nu fac o asemenea declaraţie pe socoteala

www.dacoromanica.ro

naţiunei şi a patriei ungare, nici chiar atunci, dacă aş simţi slăbiciunea acestora, aşa cum o simţeşte dl Horváth Gyula. De altmintrelea despre pasivitatea Românilor din Transilvania s'a spus, că ea nu-şi are motivul în legea electorală. Ba da, domnilor, numai şi numai în legea, respective în defectele legii electorale a fost şi este şi astăzi de căutat motivul pasivităţii Românilor din Transilvania. Pentrucă, onorată casă, un popor cu conştienţă, atunci când vede, că în patria comună şi la masa legilor comune lui i se măsură cu altă măsură, un asemenea popor nedreptăţit are tot rezonul şi tot dreptul a se pune în stare de pasivitate. Fiindcă eu nu doresc însă, ca această pasivitate să se menţină şi pe mai departe, îmi iau voe să aderez la amandamentul dlui *Nemeş*, care preciseaza lamurit cifra censului de 8 fl. 40 cr., fără a involvà o suma mai mare, adecă 15 fl. Dacă însă înţelepciunea onoratei case va găsì de cuviinţa să respingă acest amandament, atunci ţin cu rigoare la proctul meu de rezoluţiune, adecă la conservarea intacta a dispoziţiunilor legii dela 1848, şi susţin, că ar fi o inprudenţă politică să ştergem astăzi un drept practicat în curs de aproape trei decenii. Recomand deci încă odată onoratei case parerea mea separată».*)

Pusă chestia la vot, casa primeşte textul original al comisiunei centrale şi respinge toate propunerile de modificare, făcute din partea deputaţilor *Petru Nemeş*, baron Kemény Gábor, Kapp Gustav, Csanády Sándor şi Csiky Sándor. Primeşte însă şi proiectul de rezoluţiune al deputatului *Demetriu Bonciu* (cu 108 voturi contra 103), după care este a se menţineà în Ardeal dreptul de vot după fumuri.

Două vorbiri ale deputatului V. Babeş.

În şedinţa din 21 Iulie 1874 discuţia se continuă. La paragraful 6 vorbeşte deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Imi iau voe să mă pronunţ numai în câteva cuvinte pentru toate modificările înaintate, pentruca toate modificările făcute sunt mai bune şi mai liberale decât textul

*) Din ziarul «*Albina* anul 1874, Nr. 54.

www.dacoromanica.ro

original. Mărturisesc, că nu am nici scopul, nici interesul, ca discuţia să fie trăgănată. Dar cred, că motivul trăgănării nici nu e opoziţia, care-şi ridică cuvântul, ci motivul e deadreptul onoratul guvern, care pretutindenea se ridică în contra liberalismului. Şi dacă onoratul guvern şi partidul guvernamental a avut interesul, ca elementele cari reprezintă liberalismul să fie pretutindenea încunjurate şi reduse, cred că va înţelege, că e tot aşa datorinţă de onoare şi pentru opoziţie, să se opună şi să apere interesele acelora, cari au ales-o şi au trimis-o aici. Recunosc, că paragraful acesta loveşte mai ales în alegătorii maghiari, însă nu în mod excluziv. Dar tocmai pentrucă văd, că liberalismul maghiar şi democraţia încă se intenţionează a fi reduse în casa aceasta şi în ţară, ceeace după mine ar fi mare nefericire pentru ţară, eu, întocmai cum deputaţii din partea aceasta au părtinit propunerile făcute din partea Românilor cu privire la Ardeal şi la celelalte popoare, îmi ţin de datorinţă să sprijinesc modificările înaintate din partea lor. (Aprobări)».*)

Casa primeşte paragraful în textuarea originală.

La paragraful 9 vorbeşte de nou deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Daca luăm în considerare izvoarele cunoscute până acuma, din cari ne-am scos îndreptăţirea dată alegătorilor, respective factorii pe cari se bazeaza dreptul, vom află, că până acuma numai doi factori au fost recunoscuţi, proprietatea, adecă averea, şi dreptul istoric, adecă nobilismul. Acum am ajuns cu §-ul 9 la inteligenţă. Acesta, dupa mine, e un factor foarte îndreptăţit, şi mărturisesc, că ţin de foarte îngust cercul dispoziţiilor din acest paragraf; pentrucă eu ţin, că mai există în stat un factor mai puternic, un factor atât de puternic, încât fără el statul nu poate să existe, şi căruia patria, dar mai ales acest corp reprezentativ, îi datoreşte recunoştinţă. Factorul acesta, după mine, *e apărarea patriei.* Pun temeiu pe aceasta, nu numai pentrucă ea reclamă cele mai mari jertfe şi face patriei cele mai mari servicii, dar şi pentru aceea, că e incopciată cu inteligenţa. Aş regretă foarte mult, onorată casă, dacă despre patria mea s'ar spune, că meritul principal în stat nu este recunoscut. Iar aceea e de netagaduit, că dacă există merit, acela îl au la tot cazul aceia, cari

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

jertfesc 6—7—12 ani din vieaţa lor, şi în vremea aceasta sunt exchişi încă şi dela drepturile politice, iar foarte de multeorí, dupăce ies dela miliţie, abiá mai sunt în stare să câştige ceva.

Eu deci din aceste consideraţiuni recomand o modificare onoratei case. Aşa cred, că dacă e motivată şi îndreptăţită acea dispoziţie a legii, care exchide militarii dela exerciarea dreptului electoral câtă vreme stau în serviciul activ, de altă parte e datoare patria să recunoască acest drept pe seama lor după împlinirea serviciului, cu atât mai vârtos, că o mare parte a inteligenţei nu-l capată decât numai dacă are penzie, ori avere anumită, adecă dacă plăteşte dare după 500 fl. Iar la miliţie se găseşte inteligenţă, asta nu se poate negà, nu numai la oficeri şi suboficeri, ci şi la soldaţii de rând, pentrucă sunt oameni umblaţi în lume, unde şi-au câştigat experienţe. Propun deci: «Modificare la §-ul 9 alinea primă, şirul ultim. După cuvintele: azile de copii, să se mai pună cuvintele: În urmă toţi aceia, cari şi-au facut serviciul militar la honvezime, armata comună şi la marină, sunt concediaţi pentru totdeauna, ori sunt penzionaţi». Recomand propunerea mea, din motive de drept şi de patriotism».*)

La votare propunerea se respinge şi se votează paragraful în textuarea originală.

Vorbirea deputatului I. Popoviciu-Desseanu.

Şedinţa din 23 Iulie 1874. Discuţia se continuă asupra legii electorale. La paragraful 12 vorbeşte deputatul *Ioan Popoviciu-Desseanu* următoarele:

«Onorată casă! Înainte de toate aflu de cuviinţă a declarà, că susţin părerea separata pentru delaturarea punctului 5 din paragraful 12 al legii electorale. Şi fiindca această părere separata a fost desvoltată deja cu foarte multă elocvenţă, nu aflu de necesar a face o mai adâncă scormonire de argumente pentru susţinerea ei. Nu mă pot însă nici reţineà de a nu face şi din partea mea unele observări.

Onoratul meu coleg Pulszky Agoston, ba chiar şi însuş domnul ministru de finanţe, precum şi alţi domni din partidul din dreapta, au accentuat în mai multe rânduri reciprocitatea drepturilor cetăţeneşti, însă, după părerea mea, domniile lor nu

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

au aplicat tocmai corect acel principiu de drept. Anume, principiu de drept, după părerea mea este, că toţi cetăţenii, cari se bucură de drepturile unui stat, trebue să aibă totodată parte şi de datorinţe corăspunzătoare, principiu din care rezultă, fireşte, că datorinţele acelea au să fie şi împlinite. Deci eu nu găsesc, că ar fi prea bine aplicată definiţia, că îndeplinirea datorinţelor trebue să premeargă practicării drepturilor. Intr'un stat în care drepturile şi datorinţele se bazează pe legi pozitive, aşa ceva cred că nici nu poate să aibă loc, deoarece statul are dreptul şi puterea de a constrânge pe cetăţenii săi la îndeplinirea acelor datorinţe. Şi eu cred, onorată casa, că foarte slabă şi ticăloasă trebue să fie puterea unui stat atunci, când nu are alte mijloace pentru constrângerea cetăţenilor la împlinirea datorinţei lor, decât numai mijlocul de a le detrage drepturile politice.

Se zice, că nu se plăteşte darea. Este adevarat, că foarte rău se plăteşte şi că foarte multe restanţe de dare se afla în ţară. Dar întreb, oare cauza acestui rău reşede cumva în lacuna ce a existat până astăzi în legea electorală, în urma neîntroducerii acelei dispoziţiuni, că celce nu plateşte darea nu poate exercià dreptul electoral? Nu, domnilor. Cauza acestui rău a fost şi e de aflat în lipsa de legi bune de dare. In aceea, că încassarea dării nu este regulată astfel, ca sa poată corăspunde aşteptării. Din această consideraţiune, onorată casă, eu cred şi susţin, că întroducerea acestei dispoziţiuni în legea electorală este pe deplin greşită şi necorăspunzătoare scopului.

Dar dispoziţia aceasta e totodată şi nedreaptă şi loveşte pe terenul vieţii practice în principiile egalităţii de drept. Anume, paragraful de faţă, respective punctul 5 din acest paragraf al proiectului de lege din desbatere, pretinde nu numai dela alegătorii de deputaţi ca să-şi plătească darea, ci şi dela alegătorii comisiunilor municipale, dupăce aceiaşi alegători aleg deputaţi, cari aleg şi comisiunile municipale. Dar comisiunile municipale stau din două părţi, anume, din membri aleşi şi din virilişti. Apoi legea nu pretinde decât dela membrii aleşi şi dela alegătorii acestora să-şi plătească dările, iar pe virilişti îi lasă neatinşi!

Am auzit accentuându-se, că are să le vină rândul şi virilistilor. Cu alte cuvinte, are să se întroducă un regulament de constrângere, în urma căruia şi aceştia vor trebui să-şi plătească dările. Ei bine, dacă aşa stă lucrul, de ce nu s'a amânat această

www.dacoromanica.ro

dispoziţie până atunci, când se va aduce o lege de dare în mod legal impunătoare pentru toţi cetăţenii patriei, cari vreau să uzeze de drepturile politice, aibă acestea orice titlu şi temeiu?

Mai este încă o împrejurare destul de importantă, care vorbeşte în contra acestei dispoziţiuni. Anume, legislaţiunea noastra se bazează pe sistemul de două camere. Una din ele e casa de jos, adecă aceeastă onorată cameră, ceealaltă e casa de sus, adecă casa magnaţilor. Acum domnilor, conform paragrafului de faţă, membri ai acestei camere nu pot să fie decât numai aceia, cari se aleg pe baza îndeplinirii datorinţelor în ce priveşte plătirea dărilor, pe când membri ai casei magnaţilor pot să fie şi de aceia, cari nu-şi plătesc dările. Din aceste consideraţiuni, onorat corp legiuitor, am avut dreptate când am spus mai nainte, că această dispoziţie e nedreaptă, fiindcă loveşte în principiile egalităţii de drept. Iar apoi, fiind vorba despre aceea, că cineva numai atunci poate să-şi exercieze dreptul electoral, dacă întâi şi-a platit darea, cu alte cuvinte, dacă a împlinit condiţiunea corăspunzătoare dreptului electoral, — lucrul numai atunci ar fi de acceptat, când darea ar fi o îndatorire voluntară. In cazul acesta însă ar trebuì să se zică: volenti non fit injuria. Adecă, celce nu plateşte darea, să nu fie alegător, ori aşa, cine nu vrea sa fie alegator, n'are să plătească dare! Dar voiu face domnilor şi întrebarea, oare cetăţenii patriei nu posed în stat şi alte drepturi cetăţeneşti, decât numai dreptul electoral? Că doară acesta e numai o parte din complexul drepturilor politice, practicabile în stat constituţional. Iar dacă cetăţenii sunt îndreptăţiţi la mai multe favoruri din partea statului, atunci darea ce li-se pretinde să o plătească nu stă în justă proporţie cu exerciarea dreptului electoral. Deci guvernul şi comisiunea centrală trebuìà să calculeze, câtă parte din dare corăspunde dreptului electoral, care este numai o parte din complexul drepturilor cetăţeneşti, şi numai atunci ar fi putut să stabilească proporţiunea justă între practicarea dreptului şi executarea datorinţelor cetăţeneşti.

Sa mergem însă mai departe. In senzul deducţiunii logice de mai nainte, ceice se exchid dela beneficiul dreptului electoral n'ar fi datori a împlinì nici o datorinţă faţă de stat, ca aceia, cari se bucură de acest drept. Dar domnilor, datorinţele cetăţenilor faţă de stat stau oare numai din plătirea dării, nu şi din faptul, că ei sunt gata să-şi jertfească vieaţa şi averea pentru

www.dacoromanica.ro

binele patriei? Atunci aş întrebà, că ce loc a destinat onoratul ministru şi comisiunea centrală acelora, cari îşi împlinesc datorînţa faţă de stat, sacrificând sânge şi vieaţa? Caci întru adevăr, statul ar fi dator să le acoarde drepturi corăspunzatoare acestor sacrificii! Cu toate acestea, în actualul proiect de lege, aceştia, întrucât nu au altă cualificaţie, sunt delaturaţi cu totul din cadrele dreptului. Să nu se spună deci, că menţinerea punctului 5 este necesară pentru motivul, că practicării de drepturi politice trebue să corăspundă împlinirea de datorinţe.

S'a mai spus apoi, domnilor, că în privinţa dării mai mici decât de 120 fl. execuţia poate să fie amânata. Lucrul e foarte frumos, şi s'ar puteà considerà ca un favor deosebit, şi totodată şi ca o cursă periculoasă, foarte periculoasă, care poatecă fără intenţiune ar ajunge faptă, prin împrejurarea, că cetăţenii respectivi, uzând de acest favor, nu şi-ar plătì darea la timp, şi astfel deodată s'ar trezì, că sunt scoşi din şirul alegătorilor, însă această trezire a lor s'ar întâmplà sigur numai după încheierea listelor electorale.

Dar acest punct al paragrafului din desbatere mai are încă şi o altă parte slabă din care poate fi criticat. E constatat adecă, că el nu va mijlocì nici pe departe încassarea restanţelor de dare, dupăcum a spus-o aceasta şi însuş domnul ministru de interne, atunci când a respins amandamentul dlui Oláh. De aici apoi urmează evidentul adevăr, că de facto nici nu este intenţiunea acestui punct mijlocirea încassării dării, deoarece se vor găsì mulţi proprietari de aceia, cari pe lânga cele mai considerabile restanţe de dare totuş vor fi puşi în poziţiunea de a-şi puteà exercià dreptul electoral. Vor aveà ei adecă atâta minte, ca să-şi cumpere în alt cerc un petec de moşie, cât adecă ajunge pentru obţinerea dreptului electoral, şi astfel eludând legea, pe deoparte vor uzà de dreptul electoral în mod ieftin, fără a-şi plătì restanţele mari de dare, pe de altăparte banii economizaţi astfel, prin neplatirea restanţelor, îi vor puteà întrebuinţà pentru scopuri avantagioase numai lor la alegeri.

Se prevede în acest proiect de lege mai departe şi oprirea corumperii alegătorilor. Imi rezerv dreptul de a-mi face la timpul şi la locul său observările cuviincioase în privinţa aceasta. Acum vreau să spun numai atâta, că tocmai prin punctul 5 din acest paragraf se deschide ocaziunea cea mai potrivită pentru corumpere, prin împrumutare. Anume, celce va voì să-şi pună can-

www.dacoromanica.ro

didatura în vre-un cerc electoral, n'are decât să dee bani împrumut alegătorilor la cari contează, pentruca aceştia să-şi poată plăti darea. Aceasta manoperă nime n'o poate taxà, firește, de corumpere, pentrucă a împrumutà este ertat. Cu toate acestea însă, în realitate lucrul nu e alta decât corumpere.

S'a spus apoi în casa aceasta, că cetăţenii statului nu posed virtutea de a-şi împlini angajamentele faţă cu statul. Este prea adevărat, că dările nu se plătesc cu destulă exactitate. Dar eu nu cred totuş, că acest fapt s'ar puteà numì lipsă de virtute. Răul acesta fără îndoială trebue atribuit numai stării de constrângere a contribuabililor, lipsei de parale la sărăcime, şi altor calamităţi. Mai este apoi o cauză, că nu se încassează darea, anume, regulamentul pentru adunarea dărilor, care e atât de defectuos, încât nu corespunde scopului de loc. Deci lipsa de virtute, observată până acum în plătirea dării, se va susţineà şi pe viitor, şi încă poatecă în proporţie mai mare, deoarece poporul, dacă va observà efectele acestei legi, nu va aflà prea mare plăcere a alergà după exerciarea dreptului electoral. Guvernul fără îndoială câştigă prin aceasta, deoarece pe când dispoziţia aceasta va rărì şi mai tare rândurile alegătorilor elementului opoziţional, elementele pe cari s'a bazat întotdeauna şi se basează şi astazi guvernul, se vor înmulţì cu procente considerabile.

Eu, domnilor, nu spun, că funcţionarii sunt proletari. Dar experienţa de toate zilele ne-a arătat şi ne arată, că ei totdeauna ţin cu guvernul. Nu le fac imputare pentru aceasta. Vreau numai să constat, că ei niciodată nu pot ajunge în poziţiunea de a nu-şi plăti darea, căci li se detrage din plată. Ei deci totdeauna se vor aflà în exerciţiul dreptului electoral. Asemenea şi capitaliştii, cărora mai bine le place să adune, decât să plătească procente. Acestia apoi numai din motivul, ca să nu plătească statului mai mult, adecă cele 6%, îşi vor plăti totdeauna darea cu exactitate, şi astfel vor figurà în permanenţă pe lista celor îndreptăţiţi să aleagă. Aceste elemente însă sunt totodată acelea, cari susţin orice guvern, fie el absolutistic, ori constituţional, pentrucă, spre aş asigurà banii, au trebuinţă totdeauna de ajutorul activ al guvernului. Acestea nu sunt elemente independente, şi punctul 5 din §-ul 12 al legii de faţă tocmai acestor elemente le asigură preponderanţa faţă cu elementele independente.

www.dacoromanica.ro

S'a susţinut în această onorată casă din partea unor domni deputaţi, că tocmai contribuabilii cei mai avuţi sunt în restanţă mai mare cu dărea, şi dl ministru de interne şi-a exprimat dorinţa, ca deputaţii respectivi să dovedească afirmarea aceasta. Eu însă aşa înţeleg lucrul, că deputaţii respectivi n'au voit prin afirmarea lor decât să apostrofeze în mod indirect guvernul, pentruce nu dispune, ca adunarea restanţelor de dare să se facă cu destulă stricteţă. Dar faţă cu apostrofarea aceasta eu aş fi aşteptat dela domnul ministru să producă, tocmai în interesul guvernului, argumente solide de combatere, lucru care pentru dsa puteà să fie cu atât mai lesnicios, cu cât toate datele necesare îi stau la dispoziţiune, pe când ceice l-au combătut, sigur că nu dispun de ele, cel puţin nu în proporţia în care dispune dl ministru.

După toate acestea, onorată casă, voiu trece la reflectarea asupra punctelor 1 şi 2 din acest paragraf, şi fiindcă nu vreau să abuzez de pacienţa onoraţilor domni deputaţi, promit a fi cât se poate de scurt la vorbă. De câteori a venit pe tapet vorba, că prin legea de faţă ar trebuì să se acorde drepturilor o extensiune mai mare, şi legea să se prefacă în mai liberală, bazată pe principiul egalităţii de drepturi, totdeauna s'a spus din partea contrară a casei, că aceasta nu se poate, deoarece actualul proiect de lege nu e altceva, decât o interpretare a legilor dela 1848, deci asemenea schimbări esenţiale nu se pot întroduce în el, fără a jicnì în legile dela 1848. Dar domnilor, dacă luăm în privire punctul 1 din §-ul 12 al acestui proiect de lege, trebue să vedem numai decât, că zău, el se abate foarte mult dela punctul corespunzător al legii dela 1848, deoarece acolo erau înşirate anume crimele în urma comiterei cărora cetăţeanul îşi perde dreptul electoral. Punctul de faţă însă nu numai că nu conţine o dispoziţie mai liberală, dar extinde aceasta grea pedeapsă chiar şi asupra delictelor, ceeace e un concept atât de vast şi de elastic, încât în anumite cazuri poate să despoaie pe foarte mulţi alegători de dreptul de vot, deoarece poate să cuprindă în sine şi delicte sau greşeli de acelea, cari abia se pedepsesc cu arest de câteva oare, pe când însuş proiectul de lege nu admite perderea votului, decât numai sub durata pedepsei de închisoare. Astfel, domnilor, se poate întâmplà, ca cineva tocmai pe vremea compunerii listelor electorale să fie arestat de facto, pentru oarecare delict comis fără

www.dacoromanica.ro

intenţiune, lucru, care se poate întâmplà ori cui, şi iată că acel alegător, deşi şi-a expiat păcatul îndată după încheerea listelor electorale, în sensul punctului de faţă vine despoiat de dreptul electoral pe un an, doi, ori chiar şi trei. Dispoziţia aceasta, onorată casă, ar fi apoi o mare nedreptate!

Din acest motiv deci am onoare a prezentà un amandament, în sensul căruia textul care se începe cu cuvântul «*cari*» şi se termină cu cuvântul «*delicte*» este a se şterge din punctul prim al acestui paragraf şi a se înlocuì cu cuvintele acestea: «Cei condamnaţi în urma comiterei delictelor precizate în punctul 2 §-ul 5 din legea dela 1848, în cursul duratei pedepsei sunt opriţi dela vot».

Este adevărat, că dl deputat *Csemeghy Károly* a făcut amintire aici şi despre delicte, cari se pot comite prin presă, cum sunt agitaţiunile, ori provocările la arme. Dar amandamentul meu nu slăbeşte nici decum spiritul legii, deoarece în §-ul 5 din legea dela 1848 este trecută anume infidelitatea cătră tron, tradarea de patrie, etc., fără a se face deosebire, dacă asemenea delicte se comit prin presă, ori pe altă cale. Dupăce deci toate acestea sunt prevăzute în §-ul amintit din legea dela 1848, eu nu aflu de necesar a se mai specificà anume delictele de presă în punctul 1 al §-lui 12 din acest proiect de lege.

După părerea mea punctul 2 apoi e mai necorect şi mai nedrept încă şi decât punctul prim. Este un adevăr recunoscut şi accentuat de toţi oratorii, cari au luat cuvântul înainte de mine în chestia aceasta, că pe nedrept se aplică adeseori arestul preventiv. S'a accentuat însă totodată şi aceea, că arestul preventiv e reclamat de interesul justiţiei, şi că prin urmare, deşì conţine oarecare umbră de nedreptate, trebue tolerat totuş între instituţiunile statului. Ei bine, aceasta o recunosc şi eu. Dar tocmai pentrucă arestul preventiv încă nu probează desăvârşirea delictului nu pot admite, ca cetăţenii preveniţi să fie încă şi despoiaţi de dreptul electoral. Domnul deputat Csemeghy a mai spus apoi, că dsa nu poate concordà cu conceptele dsale faptul, ca un arestant să poată fi adus, bunăoară dela Illova, între baionete, ca să-şi dee votul la urnă. Aceasta, domnilor, nu o aprob nici eu. Cu alte cuvinte şi eu sunt de părerea, că ceice sub decursul votării sunt condamnaţi la închisoare, ori se află în arest preventiv, să nu fie admişi la urnă. Dar nu pot admite, ca ei să nu fie trecuţi nici în listele electorale, deoarece expi-

www.dacoromanica.ro

rându-le pedeapsa încă înainte de alegere, ar fi nejust să li se denege dreptul de alegere numai din simplul motiv, că pe când se compuneau listele electorale ei se aflau din întâmplare în închisoare.

Din acest motiv am onoare a prezentà încă un amandament, care se reasumează categoric în următoarele: «Punctul 2 din paragraful 12 să se şteargă cu desăvârşire din textul proiectului de lege».

Acest amandament cu atât mai vârtos îl recomand spre primire, cu cât în privinţa condamnaţilor, pe cari nici eu nu sunt de părerea să-i aducem la urnă între panduri, se poate trece o dispoziţiune potrivită în §-ul 73, făcându-se acî modificarea, că în loc de fraza «dreptul de votare compete numai acelora, cari sunt trecuţi în listele electorale», să se pună: «dreptul de votare compete numai acelor alegători trecuţi în listele electorale, cari nu se află arestaţi de fapt prin sentinţă judecătorească». Prin modificarea aceasta proiectul de lege ar corespunde scopului şi în această privinţă.

In urmă, domnilor, vă mai comunic, că punctul 2 din acest paragraf se află totodată în contrazicere şi cu legea însaşi, deoarece punctul 3 din acest paragraf dispune, că numai aceia sunt despoiaţi de dreptul electoral, cari sunt condamnaţi în virtutea legii la perderea acestui drept. Apoi §§-ii 91 şi cei următori iarăş cuprind tot dispoziţiuni numai de acelea, cari precisează lămurit sentinţele judecătoreşti, cari cuprind în ele perderea dreptului electoral. Aşa dară încă odată susţin, că ar fi foarte nedrept şi necorect, ca pe cei puşi în arest preventiv, despre cari încă nici nu se ştie dacă sunt vinovaţi ori nu, să-i punem într'o categorie cu criminalii condamnaţi prin sentinţă judecătorească. Iar dacă, domnilor deputaţi, faţă cu toate aceste argumente, totuş nu veţi respinge aceste puncte eronate din prezentul proiect de lege, părerea mea este, că vă veţi blamà înaintea întregei lumi juridice. Şi pentruca aceasta să nu se întâmple, îmi iau voe a vă recomandà încă odată amandamentul meu spre primire».*)

La votarea efectuită în şedinţa din 25 Iulie 1874 s'a primit textul original, iar amandamentele făcute au fost respinse.

*) Din ziarul «*Albina*», anul 1874 Nr. 56,

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului P. Nemeș.

În ședința din 26 Iulie 1874 a vorbit la §-ul 14 al legii electorale deputatul român *Petru Nemeș* următoarele:

«Nu am nimica în contra paragrafului acestuia, ci numai un defect al său vreau să-l delatur, defectul care se manifestă acolo, unde averea imobilă e întabulată în părți nedeterminate pe numele mai multor proprietari. Eu aș dori, ca în cazuri de acestea îndreptățirea să se dee tuturor acelor proprietari, al căror nume figurează în cartea funduară, dacă extensiunea proprietății, respective venitul ei, dă fiecăruia cualificația pentru dreptul de alegere, stabilită în acest proiect de lege. Nu vreau să motivez mai pe larg, ci-mi cetesc simplu modificarea, care sună astfel: «In paragraful 14, după alinea a treia să se pună următoarele, ca alineat nou: Pe baza realităților trecute în părți nedeterminate în cartea funduară pe numele mai multor proprietari, dreptul electoral e considerat de justificat pentru toți proprietarii trecuți în cartea funduara, dacă realitatea aceea, ori cu privire la extindere, ori privitor la venite, corespunde condițiunilor de îndreptățire, stabilite în legea de față, adecă, venitul cerut îl cuprinde în sine de atâtea ori, câți proprietari sunt induși în cartea funduară».*)

Raportorul primește modificarea și prin urmare o votează și casa.

Vorbirea deputatului V. Babeș.

La paragraful 16 vorbește deputatul român *Vichentie Babeș* următoarele:

«Onorată casă! Imi iau voe să vă recomand la paragraful acesta o modificare, care așa cred că e dreaptă și e echitabilă, și despre care cred că se cuprinde dejà în alinea primă, dar nu e clar exprimată. Anume, cu privire la fostul confiniu militar se dispune, că dacă respectivii trăesc în comuniune și nu sunt împărțiți, capul de familie exerciază dreptul electoral, dacă există atâta proprietate câtă e cerută din partea legii. In punctul doi apoi se spune, că dacă chiar rămâne comuniunea familiară, însă se împarte proprietatea, după legea ungurească, toți au să

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

exercieze dreptul electoral, cari în urma împărţirii primesc atâta proprietate, câtă stabileşte paragraful patru.

Despre aceea însă nu este dispoziţie, că dacă în astfel de cazuri familia ramâne împreună, cu toate că proprietatea a fost împărţita, dar nici unul nu a primit atâta cât cere legea pentru exerciarea dreptului de alegere, adecă zece jugăre: are cineva drept de alegere ori nu? Eu fac deci atentă onorata casă, că în fostul confiniu militar după legea ungurească are loc împărţirea, anume, fiecare membru de familie, chiar dacă nu locueşte în ţară, dacă e absent de 30—40 de ani, are dreptul să-şi ceară partea ce-i compete, şi o şi primeşte. Se poate deci întâmplă, ca o astfel de moşie comună, care are 60, 70 ori 80 jugare, se împarte între atâţia membri de familie, încât nici unul nu capată atâta cât se cere pentru exerciarea dreptului electoral. Dar familia rămâne împreună, poartă economia împreună, şi împărţirea se face în teorie numai. Eu, onorată casă, aşa cred, ca dreptatea şi echitatea aduce cu sine, că până rămâne comuniunea şi membrii familiei compun familia, şi cum spune un paragraf, pe lângă menţinerea legaturilor comuniunei au împărţit între olaltă realitatea comună, dar nici unul nu a primit o astfel de parte, ca să poata exercià dreptul de alegere, zic deci, dreptatea şi echitatea pretinde, ca în astfel de cazuri, capul familiei, care rămâne cap de familie şi după aceasta, să poată exercià dreptul de alegere, dupăce întru câtva el reprezintă o proprietate mare, câte odată compusă din 50, 60 ori 80 de jugăre. Recomand deci modificarea, ca după alinea a doua din paragraful 16 sa se mai pună cuvintele: «dacă nu are atâta nici unul din ei, însă toţi împreuna au atâta, ori chiar mai mult, capul comuniunei de casa are sa exercieze dreptul de alegere». Recomand primirea propunerei mele».*)

La votare casa primeşte paragraful în textuarea originală şi respinge modificarea deputatului *Vichentie Babeş*.

Vorbirea deputatului M. Beşan.

Şedinţa din 28 Iulie 1874. La discuţia asupra §-lui 41 din proiectul de lege electorală vorbeşte deputatul român *Mihail Beşan* următoarele:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Eu primesc partea primă a modificării înaintate, mai ales pentru aceea, pentrucă lucrul e dejà legalizat la curie, întru cât e de obşte cunoscut, că cu privire la procedura disciplinară senatul se formează, nu în urma votării secrete, ci prin tragere la sorţi. Eu înca doresc sa se iee aceasta aici mai ales, fiindcă aş dorì, ca nici măcar pe departe să nu se arete bănuiala, că în sinul curiei, la compunerea acestui senat, s'ar întâmplà oarecari corteşiri. (Sgomot). Nu afirm, că se va întâmplà lucrul. Ci spun numai, că nu mi-ar plăceà să se nască în privinţa aceasta nici cea mai mică bănuială, deoarece destul de mult sunt cârtiţi şi suspiţionaţi judecătorii nostri. Dacă procedura sortării e corectă şi bună la procedura disciplinară, aşa cred, că va fi la loc şi aici, şi de aceea primesc prima parte a modificării. Dar nu primesc partea a doua, pentrucă e adevarat, că curia are şi acuma regulament de afaceri, dar acesta se refere la procesele ordinare. Iar eu aşa cred, onorată casă, că la procedura în jurul alegerilor nu ne vom puteà acomodà regulelor stabilite pentru rezolvarea proceselor ordinare, dupace chestiile ce se vor ivì în jurul stabilirii îndreptăţirii de a alege vor fi de rezolvat într'un mod cu mult mai simplu decât la procesele ordinare, şi cele de altă natură peste tot. De aceea aflu că e mai consult, ca regulamentul de afaceri sa-l stabilească dl ministru de justiţie».*)

La votare se primeşte textul original.

In şedinţa din 31 Iulie 1874, la discuţia paragrafului 100, deputatul român *Mihail Beşan* propune pe scurt, ca din textul paragrafului să se şteargă cuvintele: «*dela un an* , fiindcă acuma nu mai e obiceiu a se pune în lege minimul pedepsei. Propunerea e acceptată şi din partea raportorului, — casa însă nu o primeşte, ci votează textul original.

Interpelarea deputatului V. Babeş.

În şedinţa din 1 August 1874, înainte de a întrà dieta în ordinea de zi, vorbeşte deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Am onoare a înaintà trei rugări şi o interpelare. Rugările se refer mai mult la chestia de interpelare. Şi dupăce afacerea

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

e de ceva însemnătate, îmi iau voe să dau unele explicări. Prima rugare e a preotului din Firiteaz, Ilie Isacovici, în care rugare preotul cere, ca din sesia parohială, secvestrată pentru restanţele de dare ale antecesorului său şi dată în arândă pe mai mulţi ani, să i se dee lui jumătate, iar ceealaltă jumătate să fie dată în arândă pe vreme mai lungă, până la plătirea datoriei. Aceasta e la noi plângere generală, şi eu am fost provocat din mai multe părţi, ca în privinţa aceasta să adresez interpelaţie domnului ministru de finanţe, dar am aflat, că nu e de trebuinţă, pentrucă, aşa cred, că răul poate fi îndreptat şi pe calea petiţionării.

Lucrul stă adeca aşa, că după cum se ştie, singurul venit sigur al preoţilor noştri e sesiunea parohială. S'a întâmplat însă în anii trecuţi, că anumiţi preoţi, favorizaţi din partea guvernului, nu au fost constrânşi să-şi plătească darea ani de-arândul, aşa că este caz, că restanţa de dare după sesiunea parohială e atât de mare cât valoarea sesiunei însaşi. (Voci: Dă rugarea, şi nu o mai motivà!) Murind preotul... (Sgomot). Scuzaţi, dar se ţine de obiect. De altcum în câteva minute sunt gata»...

Prezidentul: «Fac atent pe dl deputat, că rugările sunt a se comunicà în scurt extras».

Vichentie Babeş: «Inaintez deci petiţiunea. Voiam să-i comunic cuprinsul, pentru aceea numai, pentrucă ne răsfirăm şi nu avem vreme de pertractare. (Sgomot).

Cu privire la a doua petiţiune voiam să fac atentă onorata casă, că e o rugare mai veche, şi eu pentru aceea nu am prezentat-o, fiindcă e confuză, şi nu voiam să cad în bănuiala, că vreau numai să împedec cu ea pertractarea proiectului de lege electorală. Dar acuma aşa cred, că onorata casă va dispune de liniştea de a mă puteà ascultà cu privire la rugarea aceasta. In rugarea aceasta antistiile comunale şi reprezentanţele comunelor din Almăş se roagă, ca onorata casă să iee în pertractare cât mai curând proiectul de rezoluţiune prezentat în 10 Maiu anul curent din partea lui Dr. Mihail Polit în numele deputaţilor din confiniul militar, în interesul poporului din graniţă, şi sa binevoiască a-l acceptà, fiindcă e acomodat să saneze relele. (Sgomot). Eu vreau să uşurez situaţia, dupăce petiţia e românească»!...

Prezidentul: «Binevoiţi a comunicà pe scurt cuprinsul petiţiunei».

www.dacoromanica.ro

Vichentie Babeş: «In rugarea a treia se roagă mai mulţi cetăţeni din opidul Bozovici, comitatul Severinului, ca onorata casa să trimită pentru constatarea ilegalităţilor şi abuzurilor comise cu privire la pădurile comune o comisiune cercetatoare şi deputaţi dietali, pentruca statul să fie cruţat de pagube».

Prezidentul: «Rugările vor fi predate comisiunii petiţionare».

Vichentie Babeş: «Şi acum, onorată casa, îmi iau voe sa expun pe scurt interpelarea.

Dupăcum binevoiţi a ştî, cu ocaziunea încorporării confiniului militar s'a decretat prin lege, ceeace dealtcum prin legea Maiestăţii Sale s'a fost decretat de mai de mult, dar legea aceasta numai în anul trecut a fost înarticulata, că padurile din fostul confiniu militar vor fi împărţite în două părţi egale, între stat şi comune. In scopul acesta au funcţionat, deaproape doi ani, trei comisiuni, şi anume, o comisiune centrală în Timişoara, şi două comisiuni locale, una în Biserica-albă, alta în Caransebeş. Despre procedura acestor comisiuni cei din confiniul militar nu ştiu nimica, ci văd numai, că cu toate că e spus în lege, că la împărţirea pădurilor, comunelor li-se va da, după putinţă, partea din apropierea comunelor, — totuş în timpul din urma tocmai din apropierea comunelor au fost vândute păduri mari, prin ce poporul se vede scurtat. Afară de aceasta poporul capăta lemne numai pe preţ mare şi în măsură foarte mică, iar cei străini capătă câte o mie de jugare. (Sgomot).

A doua plângere e aceea, că la pagubele facute în pădure nu se aplică legea, anume, se aplică amenzi moderate în bani, dar poporul vine supus la robote, prin ce se amareşte. (Sgomot).

A treia plângere e aceea, că nime nu ştie ce se face cu banii încassaţi, spre ce se întrebuinţează, deşi după lege au sa fie folosiţi pentru scopuri comune. Pe aceste plângeri e bazată interpelarea mea, pe care am onoarea a o predà în scris». (Notarul ceteşte):

«1. Are domnul ministru cunoştinţa despre rezultatul, respective starea de astăzi a activităţii comisiunilor, foarte somptuoase, aproape de doi ani ocupate cu împarţirea resp. repartarea pădurilor din fostul confiniu militar, şi anume, a celei centrale din Timişoara, şi a celor două locale din Biserica-alba şi din Caransebeş? Şi considerând, că poporul abià aşteaptă terminarea operaţiunilor acestor două comisiuni, este dl ministru în stare să dee lămuriri liniştitoare în acea privinţă, că oare

www.dacoromanica.ro

merge operaţiunea aceea înainte şi apropie-se de terminare? Sau dacă este cumva dnul ministru aplecat a înteţi cu destulă energie activitatea acelor comisiuni, respective terminarea cât mai grabnică a misiunii lor, şi astfel a liniştî spiritele îngrijite tocmai prin trăgănarea acelei lucrări?

2. Are domnul ministru cunoştinţă despre aceea, că deşî legea, anume, §-ul 6 al art. XXX dela 1873 dispune, că la împărţirea pădurilor între stat şi comune are să fie observată regula, ca comunelor să le vină ca parte acele păduri, cari sunt în apropierea lor, totuş în mai multe locuri, de repeţiteori, anume în Ogradena, lângă Orşova, şi în opidul Bozovici, tocmai părţile din apropierea acestor comune au fost vândute în mare extenziune întreprinzătorilor străini, cu preţuri bagatele, şi în mare parte s'au şi taiat, pe când poporul îndreptăţit de acolo, aşazicând în propriile sale păduri, nu capătă lemne decât cu mare anevoe şi cu preţuri îndoite şi întreite, prin ce apoi poporul sufere îndoită daună şi scădere? Şi dacă dl ministru ar aveà cunoştinţă despre aceasta, făcut-a, sau este dispus a face dispoziţie în privinţa aceasta, ca poporul îndreptăţit să fie scutit de astfel de păcăleală şi respective daună, iar vinovaţii să fie traşi la dare de seamă?

3. Are domnul ministru cunoştinţă despre aceea, că banii luaţi pentru lemnele vândute în modul arătat mai sus unde şi cum se manipulează, respective, cum se folosesc pentru scopurile carora au fost deştinaţi?

4. Are domnul ministru cunoştinţă despre procedura aspră şi necruţătoare, respective globire cu bani şi cu robote, ce se aplică în cazuri de prevaricaţiune în contra poporului din fostul confiniu militar, măcar că cauza principală a prevaricaţiunilor de păduri este tocmai trăgănarea împărţirii pădurilor? Şi dacă dl ministru are cunoştinţă, nu se simte tocmai pentru aceasta îndemnat, pe lângă înteţirea actului de împărţire, a dispune o procedură mai umană, ori cel puţin respectarea cu rigoare a legii existente şi oprirea pedepsirei cu robote?

5. Banii din gloabele amintite, după natura comună a pădurilor, având a fi folosiţi spre scopuri comune, are dl ministru cunoştinţă, că acei bani în ce fel de fond întră, şi ce meniţiune este să li-se dee»?*)

*) Din ziarul „*Albina*“, anul 1874, Nrul 57.

www.dacoromanica.ro

Prezidentul: Se va comunică domnului ministru de finanțe.

La discuția asupra celoralalți paragrafi din legea electorală n'a mai luat parte nici unul dintre deputații români.

Legea electorală în casa magnaților.

După votare din partea camerei ungare, legea electorală a fost trimisă casei magnaților, ca să o voteze și ea, pentru a puteà fi prezentată apoi Monarhului spre sancționare. Magnații au aflat însă, că legea, așa cum a fost votată din partea camerii, e prea liberala și prea favorabilă pentru Românii din Ardeal, de aceea, în urma unei consfatuiri prealabile, au modificat și înăsprit pentru Români paragraful 5 al legii, care se refere la alegătorii de pe teritorul Ardealului.

Ședința în care s'a desbătut acest proiect de lege în casa magnaților s'a ținut în 13 August 1874, iar la discuția asupra paragrafului 5 a luat cuvântul și căpitanul suprem al Nasăudului, *Alexandru Bohățielu*, ca membru al casei magnaților, și a rostit vorbirea următoare:

«Excelentisimé domnule prezident! Ilustri magnați! Proiectul de lege asupra căruia desbatem acum nu e satisfăcător, nici chiar după textul votat din partea casei reprezentative, și cu atât mai puțin poate să fie satisfăcător în urma modificării pe care ne-o prezintă la paragraful 5 al acestui proiect comisiunea juridică a casei magnaților. Deci, pentruca să-mi pot motivà votul ce-l voiu da la §-ul de sub întrebare, cu permisiunea Dvoastre, ilustri magnați, îmi voiu luà voe să fac o privire asupra trecutului de 25 de ani.

Erà în primăvara anului 1848, când pe deasupra câmpiilor Ungariei planau sublimele idei de frățietate, egalitate și libertate. Prin dieta din Pojon s'a prefăcut în trup la 1848 paragrafii 3, 5, 8, 9, 13, 15 și 20, iar ce privește reprezentarea poporului, adecă chestia asupra căreia discutăm noi astăzi, ea a și întrat în vieață, pe baza egalității, în urma art. VII de lege al dietei din Pojon. Această însuflețire și această mișcare pentru reforme se lățì în întreaga țară și a strabătut și prin munții Ardealului.

Rezultatul fù art. I de lege al Ardealului, dela 1848, prin care se pronunțară staturile Transilvaniei, că primesc și ele să

www.dacoromanica.ro

legifereze în Ungaria, în înţelesul art. VII de lege din Pojon. In urmare, precum se enunţiase şi aplicase în Ungaria egalitatea pentru fiecare cetăţean, tocmai aşa se recunoscù şi în Transilvania egalitatea pentru fiecare locuitor, fără deosebire de naţionalitate, limbă şi confesiune, şi se recunoscù pentru totdeauna şi în mod nestrămutat, declarându-se de abrogate toate legile anterioare, cari ar contrazice acestui principiu.

Ardealul însă e mai delos şi mai muntos decât Ungaria, şi Clujul e situat foarte aproape de muntele Vlădeasa, acoperit cu zăpadă chiar şi în Iulie. De aceea şi focul şi însufleţirea pentru aceste principii numai decât începură a se potoli, întru atâta, încât atunci, când se aduse al II-lea art. de lege, acesta aşa a fost compus, încât numai la aparenţă şi în formă externă, ca lege, mai dai în el de urma reprezentării poporului, în realitate însă ea e eludată. Dealtmintrelea egalitatea nici nu a fost aplicată în Transilvania în conformitate cu art. de lege VII din Ungaria, ceeace recunosc chiar şi staturile din Ardeal, atunci, când în formă de scuză pun în fruntea legii, că ea e numai pentru timpul până la adunarea comună a ambelor patrii, care se va ţineà la 2 Iulie n. în Pesta.

Legiuitorii ardeleni deci deja în legea electorală din Ardeal se abătură dela principiul trecut în art. de lege VII al Ungariei. Ei adecă stabilind dreptul de alegere pentru foştii urbarialişti şi pentru cetăţenii de pe fundul regiu, nu luară ca bază proprietatea de pământ, ci primiră censul contribuţional. Mi-se pare însa, ca ei ar fi putut primì proprietatea de pământ ca bază a censului, tocmai aşa cum s'a primit aceasta în Ungaria. Caci şi staturile din Ardeal au adus o lege urbarială, încă la 1846, pe care a şi sancţionat-o Maiestatea Sa. Această lege urbarială s'ar fi putut deci aplicà la conferirea dreptului electoral. Dar s'a urmat altcum, stabilindu-se censul de dare în 8 fl., pe ale cărui baze se făcură apoi alegerile dela 1848.

Stabilirea acestui cens a dat naştere la o mare deosebire între dreptul electoral din Ardeal şi cel al alegătorilor din Ungaria. Acest cens fù apoi mama multor împărecheri şi neîncrederi, şi pot să spun, că şi a multor dezastre pentru ţară, pentrucă a produs neîncredere între deosebitele clase şi naţionalitaţi.

Eu de 26 de ani doresc cu sete clipita în care credeam, că legislaţiunea comună a Ungariei va îndreptà odată greşala

www.dacoromanica.ro

pe care am comis-o la Cluj în anul 1848, atunci când am creat al II-lea articol de lege. De 26 de ani traesc în speranţa, că legislaţiunea Ungariei, şi fiindcă ambele ţări se prefăcură într'o patrie, legislaţiunea comuna a Ungariei, va apropià şi legea electorală a Ardealului de art. de lege VII al Ungariei, făcându-o omogenă cu aceasta. Speranţa mea însă fù deşartă, pentrucă dieta ţării, în loc să fi creat o lege nouă electorala, bazată pe principii cu totul omogene, ne-a creat o novelă electorală, care face deosebire cu Ardelenii, acceptând art. al II-lea de lege ardelean dela 1848.

Modesta mea părere e, că dupăce casa reprezentativă primì acest articol de lege, noi înainte de toate trebue să cunoaştem speciile de dare, carì au fost în Transilvania, ca aşa să putem hotărî, că oare a aplicat ea în mod potrivit ori nu acest articol de lege? In Transilvania, afară de darea capului, care nici nu serveşte ca bază la statorirea dreptului de alegere, în 1848 mai erà înca darea de pământ, şi încă cu mult mai mare decât astăzi. Se plateà adecă câte 40 cr. m. c., ori după valoarea de acuma 70 cr. după câte un jugar de pamânt de prima clasa. Afara de aceasta se mai plăteau câte 48 cr. după fiecare pareche de vite de jug, apoi câte 40 cr. dupa câte o pareche de vaci. Asemenea se plateà dare şi după oi, albine, etc. Toate aceste dari însa se numarau şi împreună compuneau censul contribuţional de 8 fl. Dar chiar abstrăgând dela aceste dari şi luând de bază numai darea după pamânt, dupa cheia de dare îndatinată pe atunci în Transilvania erau alegători toţi aceia, cari plateau dare, în comunele de clasa prima dupa 15 jugare, în cele de clasa a doua dupa 18, şi în cele de a treia dupa 22, iar în cele de a patra clasă după 24 jugare de pământ. Astazi însă, dupa cheia de dare de acuma, celce plateşte dare directa de 8 fl., acela nu plăteşte numai 8 fl. 40 cr., ci considerând toate adaosurile dela diferitele dari, plateşte mai mult decât 16 fl. Sunt ţinuturi în cari dupa dispoziţiunile votate din partea dietei în novela electorala vor fi alegători ceice au în proprietate 17, 18, 27 jugare de pământ. Dar sunt şi de acelea ţinuturi, în cari chiar proprietari cu câte 30, ori chiar cu 40 de jugăre, nu vor fi alegatori.

Pentru a demonstrà aceasta îmi voiu luà voie să mă provoc la date oficiale. Au fost conscrişi din opidul Năsăud 21 cetăţeni, cari plăteau darea cea mai mare. Primul are 21 jugăre pământ arător, 20 jugăre fânaţe şi 14 jugăre paşune. Venitul curat

www.dacoromanica.ro

însă îi este de 52 fl., iar contribuţiune plăteşte 16 fl. 12 cr. Acesta deci nu poate fi alegător. Al doilea are 30 de jugăre şi asemenea nu poate fi alegator. Astfel în cea mai mare parte a comunelor nu e nici un singur alegător pe baza acestui cens. Restrângerea aceasta însă e şi mai bătătoare la ochi, dacă facem paralelă între cheia de dare statorită în §-ul 4, pentru ţinuturile singuratice. In urma acesteia, în confiniul militar provincializat, în comitatele Baciubodrog, Timiş, Torontal, şi în părţile anexate la comitatul Caraşului, se cer numai 10 jugare, în comitatele Solnocul-de-mijloc, Crasna, Zarand, Cetatea-de-peatră, Jazigia şi în districtul Haiducilor se cer numai 8 jugăre. După cheia aceasta, pe când în districtul Năsăudului, cu un teritor de 52 mile pătrate, abia sunt 300 de alegători, în districtul vecin al Cetăţii-de-peatră sunt 7000 de alegători, deşi numărul poporaţiunei e acelaş, ca şi în districtul Năsăudului, iar teritorul e numai pe jumătate ca al acestuia. Disproporţiunea se arată şi mai tare dacă punem în paralelă singuraticele comune ale districtului Năsăud cu comune din comitatele vecine, în cari sunt alegatori după dreptul cel vechiu. Aşa în comitatul vecin al Clujului, comuna Comatelec are 1340 de suflete, cu abia câteva mii de jugăre proprietate de pământ. Acî sunt 150 de alegători, pe când în districtul Năsăudului, după patru mii de jugăre, cad câte câţiva alegători. Acestea sunt astfel de diferenţe, încât eu cred, ilustri magnaţi, că-mi veţi luă în considerare cererea, ca să binevoiţi a renunţà dela primirea modificării ce ne-a prezentat-o comisiunea juridică la acest § 5, şi veţi binevoì a primì textul votat din partea casei reprezentative, cu atât mai vârtos, ilustri magnaţi, cu cât această stabilire a dreptului electoral are să aibă multă influenţă la stabilirea şi arondarea cercurilor electorale, şi apoi şi la arondarea comitatelor. Eu aşa cred, că nime nu va aflà că e just, ca un teritor de 42 mile patrate, arondându-se comitatele, să aibă în comitetul comitatens numai atâţia reprezentanţi, câţi vor aveà şi câteva comune, cu teritor numai de câteva mii de jugăre.

Am auzit accentuându-se, ilustri magnaţi, că politica maghiară, respective politica naţionalităţii maghiare, ar pretinde restrângerea dreptului electoral în Ardeal. Fie-mi permis să declar, că eu încă părtinesc politica maghiară, doresc deci şi eu aceea ce doreşte politica naţionalităţii maghiare. Dar eu cred, că ilustra casă a magnaţilor numai atunci va urmărì politica

www.dacoromanica.ro

maghiară, când nu va restrânge drepturile, ci va căutà să le aşeze pe baze omogene. Ea atunci va urmà o politică maghiară, politica naţionalităţii maghiare, când va împărtăşi de egalitate de drepturi pe fiecare cetăţean, şi atunci va urmà ea o politică sănătoasă maghiară, când nu va umblà după o politică, nici provincială, nici municipală.

Când e vorba de stabilirea dreptului electoral, ori a altui drept, noi trebue să căutăm, că după această cheie, bunăoară în comitatul Alba inferioară, care va fi proporţiunea între cei îndreptăţiţi şi elementul unguresc, pentrucă, ilustri magnaţi, Ungaria a fost apărată din cele mai vechi timpuri mai ales, deşi nu exclusiv, nu numai de ceice aparţin naţionalităţii maghiare, ci naţiunea maghiară a fost apărată de toţi ceice aparţin Ungariei. Este cunoscut apoi, că între nobili aproape atâţia aparţin altor naţionalităţi, câţi aparţin naţiunei maghiare. Precum de aici deci, aşa nici din aceea, că ar întrà între alegători şi câteva procente din micii proprietari, nu se va naşte nici un pericol pentru maghiarism în Transilvania.

Fie-mi permis să o deriv aceasta de acolo, că Ardealul a fost odata independent, ba încă se ţineau atunci de el şi unele comitate din Ungaria, în cari Românii erau în preponderanţă, şi totuş, chiar atunci erà în floare maghiarismul în Transilvania. Deci din împrejurarea, că alegătorii maghiari ar ramâneà în minoritate în unele comitate, nu e de a se trage consecinţa de care mulţi se tem. Să folosesc un exemplu. In ţinuturile în cari sunt numai câte doi alegători, bunaoara în districtul Năsăudului, elementul maghiar nu poate fi în majoritate, pentrucă întreaga poporaţiune e română. Şi totuş, districtul Năsaudului, dovedind ca nu urmăreşte politica exclusivă naţionala, a ales un reprezentant maghiar, însă nu prin beuturi şi mâncări, ci din încredere. De altmintrelea noi vedem, ilustri magnaţi, că în Ungaria au fost inscrişi ca alegători noi pe baza legii dela 1848 atâţia, încât numărul privilegiaţilor e de zece ori mai mic decât al acestora. Şi totuş vedem, că influenţa e în mâna acelei zecimi de alegători, care aparţine naţiunei maghiare. Această influenţă va rămâneà în mâna Maghiarilor şi în Ardeal în comitatele în cari ei vor excelà prin ştiinţă, patriotism şi prin servicii aduse binelui public. Unde însă vor excelà prin asemenea lucruri cei de naţionalitate nemaghiară, acolo acestia vor exercià influenţa, iar nu cei stricaţi, aparţină ei chiar şi naţionalităţii

www.dacoromanica.ro

maghiare. Iar din aceasta împrejurare poate sa rezulte pentru patrie numai folos şi nici decum daună.

In urma acestora, deşi nu e satisfacator §-ul 5 al proiectului de lege electorală nici dupa textul votat de catră casa reprezentativă, caci eu aş fi dorit să se creeze o lege electorala radicală, totuş îl primesc după cum a fost votat în casa reprezentativă, căci aflu în lege multă îndreptare. Aflu adeca progres în aceea, că legea dă dreptul de alegere şi onoraţiorilor, cari nu locuesc în cetaţi, deşi art. de lege II dela 1848 le deneagă dreptul electoral, aşa, ca pe când un capelan din Cluj, ori un adjunct de învaţător de acì, aveà dreptul electoral, pe atunci un canonic din Blaj nu-l aveà. Primind eu deci acest paragraf, rog ilustra casa a magnaţilor, să binevoìasca a-l primì şi ea, nu numai din punctul de vedere al dreptaţii, ci şi din cel al politicei, pentrucă va pricinuì mare durere majorităţii locuitorilor din Ardeal împrejurarea, că în comitatul Cetatea-de-peatră poate fi cineva alegator şi numai dupa un patrar de sesiune, deşi Cetatea-de-peatra se ţineà de Ardeal înainte de 1848, pe când în Ardeal se cere de patru şi de cinci ori mai mult, şi numai pentrucă Cetatea-de-peatra s'a anexat cu ceva mai nainte la Ungaria. Aceasta ar fi nedreptate. Şi de aceea îmi repet rugarea, ca ilustra casă a magnaţilor sa binevoiasca a primì paragraful 5 după textul votat din partea casei reprezentative».*)

Casa magnaţilor primeşte propunerea comisiunei judiciare şi modifică §-ul 5 din legea electorală. Mai face apoi şi alte mici modificări. Legea astfel schimbată se trimite de nou dietei spre pertractare.

Discuţie nouă în dietă.

În dietă legea e pusă de nou la ordinea zilei în şedinţa din 3 Noemvrie 1874. Comisiunea centrală propune respingerea modificării făcute la paragraful 5 din partea casei magnaţilor şi menţinerea textului original. Deputatul Kemény Gábor înaintează părere separată. La discuţie ia parte deputatul român *Alexandru Roman*. Rosteşte vorbirea următoare:

Onorata casa! Cumca prin modificarea §-lui 5 din legea electorală casa magnaţilor a avut de scop să restrânga dreptul

*) Din ziarul *Albina* anul 1874, Nr. 62.

www.dacoromanica.ro

de alegere, e un lucru care nu m'a surprins. Dar mi-a fost bătător la ochi, că sunt între membrii dietei de aceia, cari se ridica în contra acestei mici extinderi de drept, dupăce în urma hotărîrii, adusă deja din partea casei în această privinţa, ar trebuì să se simtă oarecum obligaţi.

Din cele spuse întru motivarea parerii casei magnaţilor şi a părerii separate, dată din partea secţiunii I şi III., onorata casă a putut sa vada, că nu s'a înşirat nici un singur argument nou. Sunt tot armele cele vechi, carì au fost întrebuinţate atunci, când s'a discutat întâi în casa aceasta legea prezenta. Anume, argumentul principal e acela, că s'ar extinde prea tare dreptul de alegere. Dar dl ministru de interne l-a combatut cu date. Şi am avut şi eu onoarea a înaintà onoratelor secţiuni un memorand, bazat asemenea pe date autentice, dupăce şi datele mele au fost adunate dela oficiile de dare. Din ele se vede, că extinderea de drept, afirmata de casa magnaţilor şi de aparătorii părerii separate, nu face mai mult decât 2 procente, pe când restrângerea voità prin modificarea casei magnaţilor şi prin părerea separata a secţiunii I şi III, ar însemnà o scadere de 8% faţă de starea de mai nainte. Las în grija şi înţelepciunea casei să judece, daca poate fi vorba de o «însemnată» extindere de drept atunci, când regresul de 8%, va să zică restrângerea de drept, e dovedita cu date autentice?!

A doua argumentare încă e cea veche. Anume, că praxa legală a fost aşa. Dar uita dl baron *Kemény Gábor,* că aceea ce el prezinta pe baza aceasta ca legal şi existent, poate să fie orice, numai legal nu, căci e nelegal. Am avut onoarea să o dovedesc aceasta atunci, când am luat întâi cuvântul în privinţa aceasta, pentrucă întreaga procedura a guvernului din Ardeal s'a bazat pe ordinaţiuni nelegale. Şi am spus atunci, ca şi acel ministeriu de pe vremuri, care a sancţionat cu aprobarea sa aceasta procedură ilegala, încă a savârşit act de ilegalitate.

Onoratul domn baron vrea acum sa-şi sprijinească cu ordinaţiunile acestea afirmările sale. Citează pe larg din respectivele doua ordonanţe ministeriale şi spune, ca ceice-şi ridică graiul în contra ordinaţiunilor, ori banuesc, ori calumniază ministeriul! E foarte frumos, că dl baron arata atâta stimă faţă de ministeriu. Şi eu mă port cu aceeaş stimă şi zic şi eu, că ceice bănuesc, ori calumniază ministeriul, ori pe ori şi cine, pentru o anumita procedură, nu lucră corect, pentrucă bănuiala şi calumnia

www.dacoromanica.ro

a fost totdeauna o armă josnică. Eu deci nu bănuesc şi nici nu calumniez, dacă repet aceeace am spus cu ocaziunea discuţiei asupra legii electorale. Nu trebuià să fie bănuit, şi nici suspiţionat ministrul, ci pus sub acuză, pentrucă a sancţionat cu aderarea sa procedura ilegală din Ardeal. A fost păcat deci, că s'a făcut provocare la praxa legală din partea onoratului domn baron atunci, când starea lucrului e cu totul contrară.

Onoratul domn baron s'a nizuit să dovedească, în contra datelor autentice, că nu pretutindenea e aceeaş proporţie, pentrucă sunt unele locuri, şi s'a provocat la *Csombord*, şi la un alt cerc aproape de acesta, unde proporţia va fi cu totul alta. Eu înţeleg foarte bine afirmarea stimatului domn deputat, chiar şi numai în urma faptului, ca *Csombord* interesează foarte deaproape de domnul deputat. Şi sunt gata să conced, că în Csombord, şi în cercul învecinat, cari amândouă, cum spuneam, interesează foarte mult pe onoratul domn baron, proporţia poate să fie alta. Dar asta încă nu formează motiv suficient, ca onorata casă să creeze legile, mânecând din consideraţiuni personale, ori familiare. Mai departe se află o mare contrazicere în vorbirea sa, când deoparte vorbeşte despre însemnata extindere de drept, iar de altă parte spune, că în Aranyosszék de exemplu, unde sunt alegători cu drept vechiu în număr de peste 2500, faţă de acestia, alegători după cens au fost pe baza legii electorale de mai nainte 38, iar după legea aceasta electorală numărul lor se urcă la 72, prin urmare urcarea e foarte neînsemnată, căci faţă de cei 2500 nemeşi nu constitue aproape nici o deosebire. Dacă urcarea aceasta nu provoacă nici o diferenţă, urmează oare de acì, că şi dela cei 38 trebue să se iee dreptul de alegere? Deci, cum spuseiu, pe când deoparte spune dl baron, că legea extinde în mod însemnat dreptul şi îndreptaţirea, de altă parte susţine, că în proporţie cu nemeşii e foarte mic numărul alegătorilor după cens, deci vine în evidentă contrazicere cu sine însuş.

Onoratul domn deputat a simţit singur lipsa de argumente, şi de aceea a apelat, nu spun ca deadreptul la patimile domnilor deputaţi, dar la tot cazul la simpatiile lor, când i-a provocat, ca în interesul patriei să nu voteze o lege, care ridică cu 2% numarul celor îndreptaţiţi să aleagă. Dar eu tot în interesul bineînţeles al patriei rog pe onoraţii domni deputaţi, ca nu în interesul uneia ori alteia dintre naţionalitaţi, ci cu adevarat în

www.dacoromanica.ro

interesul patriei se decida, şi nu cu îngustime de inimă şi urmărind o politica egoista. Pentrucă îngustimea de inimă şi egoismul strică unei naţiuni mai mult decât ar puteà stricà unui om particular. Gândiţi-vă, că dupăce a-ţi votat odată în chestia aceasta, a devenit oarecum chestie de onoare, ca să aderaţi la acelaş vot dat odată. (Voci: Oho!) Rog deci pe domnii deputaţi, să binevoiască a respinge, atât modificarea casei magnaţilor, cât şi părerea separată».*)

Vorbirea deputatului D. Bonciu.

Vorbeşte şi deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

Onorata cameră! Şi eu vreau sa mă pun pe punctul de vedere precizat de onoratul domn ministru, şi liber de orice patimă ori iritaţie să evit, ca totdeauna, chestia de naţionalitate, cât numai se poate. Dar trebue să constat cu ocaziunea aceasta, că în cazul de faţă şi în chestia care serveşte de bază desbaterii de acuma, nu noi, ci casa magnaţilor şi acei domni deputaţi, cari sprijinesc părerea separată, au făcut din chestia aceasta chestie de naţionalitate, în mod clar şi hotărît. Constat numai simplu, că ei au declarat, că în cazul dacă dieta rămâne pe lânga prima ei hotărîre, şi paragraful acesta devine lege, elementul maghiar vine dat laoparte în Ardeal de pe terenul politic. Abstrăgând cu totul dela aceea, că acesta e un neadevăr, constat, că domnii aceia fac chestie naţională.

Eu am avut curajul sa desaprob, în casa aceasta şi în publicitate, exagerarile în politica de naţionalitate, pentrucă sunt convins, că procedura aceasta e pagubitoare pentru stat, şi e păgubitoare şi pentru naţionalitaţi. Dar tot aşa am curajul să o spun şi aceea, că a merge la extrem în direcţia contrară, şi a urmarì o politică de îngustime de inimă faţă de naţionalităţi, e tot aşa pagubitor lucru pentru ţară şi păgubitor pentru naţionalitatea maghiară.

După aceste observări, cu privire la obiect însuş am să spun numai câteva cuvinte. În modificarea casei magnaţilor se cuprinde aceea, că după cuvintele despăgubirea pământului» să se mai pună «şi adaosul după darea de pământ». (Adecă dările acestea să nu numere la cens). Imi iau voie să atrag aten-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

ţiunea onoratei case asupra faptului, ca nu avem lege din care am puteà şti, ca ce e aceea «adaosul dării de pământ». La anul 1868, în legea despre darea de pamânt s'a decretat, că în Ardeal darea fundamentală e de 10%, adaosul general al darii de pământ 3%, iar desărcinarea pământului 9%. Dar în legea sancţionata în 26 Decemvrie 1870 se spune, că darea de pământ, care e de repartizat pentru anul întreg, face după venitul curat anual, stabilit în urma lucrărilor de masurare a pământului, în Ungaria şi Croaţia-Slavonia $20^{76}/_{100}$ procente darea de stat, 9 procente desărcinarea pământului, laolaltă deci $29^{76}/_{100}$ procente, iar în Ardeal, 13 procente darea de stat, şi 9 procente desărcinarea pământului, laolaltă deci 22 procente.

Intreb, onorată casă, unde se găseşte în legile noastre despre darea pamântului, ca ce e aceea *adaosul* dării de pamânt? Şi între astfel de împrejurări se intenţionează, ca să fie trecută în lege dispoziţia şi să se decreteze, că darea aceasta să nu se compute? D'apoi că nici nu exista noţiunea adaosului dării de pământ! Şi noi să trecem în lege un astfel de cuvânt, care va da ansă la sofistării, anomalii, seduceri şi la vecinice confuziuni, atunci, când declaram, că vrem sa precizam legea de până acum şi să-i înlesnim înţelegerea? Vă întreb, oare cum va fi stabilita cualificaţia alegătorului atunci, când va fi vorba despre aceea, că adaosul dării de pamânt se cuprinde oare în censul de 8 fl. 40 cr. ori nu? De exemplu, se va înaintà recurs, iar curia va căutà în lege, unde e darea de pamânt, care trebue să fie computata în cens, şi nu o va aflà. Intreb, cum va decide? Binevoiţi a judecà. Eu primesc propunerea comisiunii centrale».*)

La votare casa se pronunţă pentru propunerea comisiunii centrale, cu 94 voturi contra 64. Anume, *respinge* modificarea casei magnaţilor şi menţine textul original al paragrafului 5 din legea electorală.

Legea despre notarii publici.

Şedinţa din 5 Noemvrie 1874. Casa magnaţilor a făcut unele modificări şi în legea despre notarii publici. Legea a fost pusă deci de nou în discuţie în dietă. La paragraful 7, modificat din partea casei magnaţilor, a vorbit deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Atitudinea casei magnaţilor e la tot cazul laudabilă şi patriotică atunci, când veghiază asupra intereselor vitale ale ţării, când moderează progresarea prea repede şi nizueşte a reţineà legislaţiunea dela primejdiile înaintării prea pripite. Dar atunci când o face aceasta nu-i este iertat sa cadă în greşala contrară. Nu e corect şi nu-i este permis sa se mişte în extremităţi contrare, pentrucă politica extremităţilor contrare, în loc să modereze, irită numai, în loc să aducă elementele şi aspiraţiunile spre mediu, mai tare le depărteaza.

Onorată casă! Mi-am spus pe faţă cu altă ocaziune convingerea, şi am comunicat-o şi alegătorilor mei, că în luptele purtate în jurul chestiei de naţionalitate nefericirea e mai ales aceea, că lupta purtată în jurul acestei chestii însemnate şi adânc tăetoare în raporturile vieţii de stat, dela care e condiţionată consolidarea statului, se mişcă între extremităţi. Celce ar negà, ori ar trage la îndoială această afirmare a mea, se poate convinge uşor despre temeinicia ei, caci iata, a dovedit-o aceasta casa magnaţilor acum, cu vorbirile rostite şi cu hotărârile aduse în chestia aceasta şi în chestia legii electorale. Ilustrii magnaţi au declarat în public cu privire la legea de naţionalităţi, ca le pare rau că a fost adusă, şi că ar voì să fie sistata, căci ei în orice chestie, care să refere la legea aceasta, se vor pune pe punctul de vedere cu totul contrar acestei legi.

Astfel de declaraţiuni, făcute pe cale publică, formeaza, onorată casă, adevărata declaraţie de răsboiu în contra naţionalităţilor, şi eu aşa cred, că prin aceasta s'a ajuns tocmai scopul contrar dela acela care erà de ajuns. Oare s'au gândit domnii magnaţi, când au făcut astfel de declaraţiuni, dacă ajută statului şi naţionalităţii maghiare cu astfel de declaraţiuni politice represive şi retrograde? S'au gândit ei oare, ca o astfel de declaraţie, care dovedeşte existenţa geloziei, nu da tarie, ci slăbeşte supremaţia limbei maghiare de stat? S'au gândit oare, că cu această politică a negaţiunii fac, ca deputaţii naţionalişti moderaţi şi cu gândire patriotica să-şi peardă creditul şi sa devină imposibili, împreună cu politicianii naţionalişti, în faţa poporului cu înclinare spre moderaţiune şi patriotism?

Eu aşa cred, onorată casă, ca la aceasta nu s'au gândit, în privinţa aceasta nu au ţinut cont de situaţia faptică a ţării, caci altcum s'ar fi reţinut dela exprimarea unor păreri, cari nu pot sa fie în folosul, ci numai spre stricarea cauzei aparate. Dar

www.dacoromanica.ro

dealtcum abstrăgând dela însemnatatea politica a chestiei, cu privire la însaşi instituţiunea notarilor publici am experiat, că există mare confuzie de idei, nu numai în casa magnaţilor, ci şi afară din ea. Se spune adecă din mai multe părţi, că în §-ul din întrebare dieta a facut concesiuni naţionalităţilor. Asta e o ratăcire, onorata casa! Ca doara şi pâna acuma au avut naţionalităţile dreptul de a-şi folosì limba, nu numai în raporturile private, ci şi în municipii, şi în procesele de drept privat, înaintea judecătoriilor. Nu e lucru nou deci, nu e concesiune, e numai respectarea legii existente, e un drept natural, care compete fiecărui cetăţean din aceasta patrie. Ce anomalie s'ar naşte acum din aceea, daca punctul de vedere al casei magnaţilor ar fi acceptat şi din partea dietei? Aceea, că documentul, care nu s'a luat în limba maghiară şi nu cu intervenţia notarului public, va trebuì sa fie considerat de valabil din partea judecătorului, sa servească de bază la aducerea sentinţei, pe când documentul facut cu intervenţia notarului public nu ar aveà valabilitatea documentului original!

Aşa cred, ca nu se află nime în casa aceasta, care ar dorì, ca instituţiunea aceasta să fie creata numai pentru poporaţiunea maghiara. Iar daca primiţi modificarea casei magnaţilor, atunci întru adevăr numai pentru cei de limba maghiară o întroduceţi, pentruca ceialalţi sunt exchişi dela folosinţa ei.

A doua confuzie de idei e aceea, că se spune, cumca notarul public e organ al statului şi formeaza o roată a administraţiei. Şi aceasta e rătăcire mare. Notarul public e chemat numai sa reguleze afacerile private ale cetăţenilor, stă deci în serviciul afacerilor private ale cetăţenilor. Când vine în coatingere cu parţile nu exerciază nici o funcţie de stat, ci adevereşte simplu, autentică aceeace s'a legat între părţi. Se spune, ca pentru aceea e organ al statului, pentrucă guvernul îl împuterniceşte sa savârşască astfel de funcţii. Daca e aşa, atunci prin analogie e tot aşa şi cu advocatul. Pentrucă şi pe advocat guvernul îl împuterniceşte, ca sa reprezinte în mod legal parţile. Iar aceea nu va puteà afirmà nime, ca advocatul e pentru aceasta organ al statului.

Se mai spune apoi, ca documentul notarului public e act public, şi notarul public, ca editor al acestui document, ia locul autenticatorilor de demult, al conventelor şi al capitlurilor. Dupa părerea mea aceasta iarăş e o ratăcire, pentrucă locurile

www.dacoromanica.ro

de autenticare de demult nu erau instituţiuni poporale, pe când notariatul public e aceasta. Conventele şi capitlurile le întrebuinţau numai clasele privilegiate, pe când instituţiunea notarilor publici se deschide pe seama fiecărui cetăţean din patrie.

Dealtcum, din punctul de vedere al praxei adevărate, aş puteà să arăt pe larg imposibilitatea de a se folosì la compunerea documentelor numai o singură limbă. Aş puteà sa spun multe despre cazurile de testamentare, despre contractele de căsătorie, despre hotărîrile şi procesele verbale ale asocierilor pentru câştig comun, despre cazurile de moştenire, despre pertractările lăsământare, despre protestele cambiale, cari toate dovedesc, că e cu neputinţă a se folosì numai o limbă. Dar după ce comisiunea centrală nu a primit modificarea casei magnaţilor, ci propune o altă textuare, şi dupăce modificarea casei magnaţilor nu a fost prezentată nici ca părere a minorităţii, nu vreau să obosesc indulgenţa onoratei case cu înşirarea de exemple, ci voiu arătà simplu deosebirea, care există între textul comisiunii centrale şi cel votat deja din partea onoratei case.

Anume, în 4 Maiu anul curent s'a desbatut întâi în casa aceasta acest paragraf al proiectului de lege. Atunci, întocmai ca acum, ne-am aflat în faţa alor trei textuări deosebite. Una erà propunerea comisiunii centrale, întru toate identică cu cea de acuma, alta erà propunerea minorităţii, care erà identică cu punctul de vedere pe care s'a pus casa magnaţilor, iar a treia erà modificarea, pe care am avut fericirea a o prezentà eu şi pe care a primit-o onorata casă, şi încă nu cu mica majoritate, ci cutez să spun, că excepţionând 10—15 condeputaţi, cu aderarea la ea a ministrului de justiţie şi a guvernului, a primit-o întreaga casă. Rog acum onorata casă să-mi spuna, dacă s'a schimbat de atunci situaţia, fie din consideraţiuni de stat, ori practice? Suntem acum altundeva, nu acolo unde eram la 4 Maiu? Ori apoi punerea în vieaţă a instituţiunii notarilor publici ne-a deşteptat o noua noţiune despre ea?

Mărturisesc sincer, că eu aş considerà aceasta de cea mai eclatantă inconsecvenţă, şi de aceea privesc cu deplina liniştire în faţa înţeleptei hotarîri pe care o va luà onorata casa, pentrucă nu cred, că ar voì sa comità astfel de inconsecvenţă. Intre propunerea comisiunii centrale şi textul acceptat din partea dietei, cu privire la libertatea întrebuinţarii limbei, nu e nici o deosebire esenţială, ci numai aceea, ca pe când dupa textul

www.dacoromanica.ro

primit din partea dietei, afară de limba maghiară de stat se acceptează şi limbile în cari se poartă procesele verbale ale respectivelor municipalităţi, iar notarii publici prin denumire primesc autorizare de a puteà luà documente şi în aceste limbi: aici asemenea e amintit acest lucru, dar cu adaosul, că e necesară concesia specială a ministrului de justiţie spre acest scop. Eu aşa cred, onorată casă, că dacă limba protocolară a municipiului e luată în seamă la judecătorie, atunci nu poate fi ea negată nici în cazul, când ministrul de justiţie s'ar împotrivì să dee autorizarea necesară. Eu cred, ba sunt convins, că nici dl ministru de justiţie nu o va face aceasta. Şi dupăce viitorul nu-l putem vedeà, nu putem sa inaugurăm o lege de înţelesul, ca dela capriciul ori volnicia ministrului de justiţie să atârne ceva ce se cuprinde deja în legile existente.

Dar onorată casă! Nu numai la noi e aşa, ci şi în statele vecine. La anul 1858 s'a întrodus şi la noi instituţiunea notarilor publici, şi cu privire la limbă s'a luat atunci dispoziţia următoare: «documentele sunt a se luà de regula în vre-o limbă usuată în cercul notarial». La anul 1878 Austria constituţională a adus lege nouă despre instituţiunea notarilor publici, şi în §-ul 43 se spun următoarele: documentele notariale sunt a se luà în limba usuată în cercul notarial, iar daca sunt acolo mai multe limbi în folosinţă, în una din aceste limbi, conform dorinţei părţilor». Acum, onorată casă, dacă Austria absolutistică şi Austria constituţionala, cu privire la raporturile din stat a adus astfel de lege, atunci când nu se poate spune că nu ar purtà destula grija şi faţa de limba sa oficioasă de stat, — pentrucă eu aşa ştiu, că prea îi poartă de grije, — şi contrar tuturor acestora şi cu ignorarea tuturor acestora, dieta maghiară ar face altcum: asta nu ar fi consecvenţa şi nu ar fi dispoziţie luata conform raporturilor noastre faptice.

Dupa acestea îmi termin vorbirea. Fie-mi însă permis sa mai citez un pasagiu scurt din vorbirea unui onorat orator al casei de sus. Spuneà adecă stimatul orator, ca «ar fi de dorit, sa salutăm un astfel de guvern energic pe bancile ministeriale, care sa dee exprimare părerii, că a sosit timpul de a se prezentà casei proiect de lege, compus din puţinele cuvinte, că: *legea de naţionalităţi trebue ştearsă!* (Aprobări în stânga). Conced, ca unii domni deputaţi ar primì cu aprobare o astfel de lege. Dar eu spun pe scurt, că ar fi de dorit să salutam un astfel de

www.dacoromanica.ro

guvern pe băncile ministeriale, care cu tactul cuvenit, cu dreptate şi echitate, dar totodata cu o procedura energică, ar căutà să între în esenţa chestiei, stabilind de o parte diferenţele nascute din chestie, iar de alta parte aducând între limitele legii cu energie pe toţi ceice au trecut peste ele. Eu aşa cred, ca atunci ar încetà toate confuziile de idei din jurul acestei chestiuni, şi întreaga chestie de naţionalitate ar dispareà în scurta vreme. Pe când din contra, stergerea legii de naţionalitaţi ar aveà de urmare, nu apunerea, ci reînvierea acestei chestiuni. Rog deci foarte mult onorata casa, sa binevoiască a nu acceptà textul comisiunei centrale, ci a ramâneà pe lângă textul votat în 4 Maiu».*)

Vorbirea deputatului Alexandru Roman.

Vorbeşte la obiect şi deputatul român *Alexandru Roman.* A rostit cuvântarea următoare:

«Onorată casa! Vreau sa vorbesc foarte pe scurt, dupace nu mi-a fost intenţiunea să iau cuvântul în acest obiect, daca nu vorbià stimatul domn deputat antevorbitor Paczolay într'un ton atât de pătimaş. Nu-l voiu urmà în ton, şi nici în recriminari, ci permita-mi onorata casă, ca atunci, când eu stimez convingerea sa, să cer, ca şi dânsul sa se poarte cel puţin cu atâta echitate faţă de ceialalţi deputaţi, ca daca face cineva vre o declaraţie în casa, care întimpină indignaţia casei, să n'o puna în sarcina altora. Eu protestez categoric în contra acestei proceduri, pentruca deputaţii naţionalişti din casa aceasta şi locuitorii de diferite naţionalitaţi ai patriei acesteia n'au dat ansa la aceea, ca să fie expuşi astorfel de atacuri.

Daca legea adusa pentru liniştirea naţionalitaţilor nu mulţameşte naţionalitaţile, motivul însemnat e acela, că dupa cum s'a spus de mai multe-ori în casa aceasta, legea nu a fost executată. Nu vreau să întru în argumentari, pentrucă cu ocaziunea primei discuţiuni s'au adus atâtea argumente pro şi contra, încât onorata casa a înţeles, că aici nu e vorba de vre-un drept nou, ci de conservarea unui drept care a existat. Iar a-l luà acesta, casa nu are dreptul, câta vreme legea nu vine schimbata.

Las în grija înţeleptei judecăţi a casei să decidă, dacă e lucru demn de un parlament, sa iee cu o mâna aceea ce a dat

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

cu ceealaltă. Asta nu e în regulă. Trebue ştearsă legea. Dar câtă vreme ea e în vigoare, trebue respectată. Al doilea, binevoiţi a luà în considerare, dacă e corectă politica de a te vârî, sub pretextul limbei de stat, în viaţa privată a cetăţenilor? Notariatul public, cu toate că e instituţiune de stat, se ocupă cu afaceri particulare. Aşa se spune, că dacă se iau documente şi în alte limbi, prin aceasta se împedecă mersul justiţiei. Tocmai contrarul poate fi afirmat. Până acuma cauza multelor procese a fost faptul, că scriitoraşii făceau obligaţiunile, testamentele, etc. Acum cu mult mai mare rău va fi acela, dacă cineva primeşte testamentul în traducere, pentrucă de acì se vor naşte multe procese, dat fiind, că cel mai dibaciu om nu poate să traducă perfect de bine. De ce deci să se provoace prin aceasta amărăciune?

Al treilea, vreau să atrag atenţiunea onoratei case asupra unei speciale împrejurări. Dacă onorata casă rămâne pe lângă hotărîrea ei de mai nainte, dupace legea de naţionalităţi şi aşa nu se respectează, menţinerea ei e un lucru irelevant, pentrucă în praxă se poate întâmplà şi cu hotărîrea aceasta aceea ce se întâmplă cu legea de naţionalitaţi. Pentru viaţa practică e deci tot una. De aceea revin încă odată la acel punct, ca să rog onorata casă sa ţina cel puţin legea câtă vreme nu e modificata, pentrucă în praxă naţionalitaţile şi de altcum nu se bucura de drepturile date prin lege, dar casa nu comite act de inconsecvenţă. Eu părtinesc hotărîrea de mai nainte a casei, şi resping, atât textul casei magnaţilor, cât şi al comisiunei centrale .*)

Vorbeşte deputatul *Csernátony Lajos*, iar după el de nou deputatul român *Alexandru Roman*, în chestie personală. A spus următoarele:

Onorată casa! In chestie personală îmi iau voie să fac unele observari la declaraţia dlui condeputat antevorbitor, că dânsul cunoaşte şi sentimentele. La nici un caz nu pot acceptà aceasta, dupace sentimentele mele numai eu le cunosc şi Dumnezeu, şi nici odată, nici în casă, nici afară din casă, nu am dat ansă la o astfel de presupunere, pentrucă de câte-ori am avut ocaziune să iau cuvântul, declaraţie neloială nu am făcut. (*Prezidentul* îl admoniază să vorbească în chestie personală).

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Că la chestie personală mă restrâng. Pentru sentimente corpul legiuitor nu a făcut lege, ci pentru unitatea de interese şi pentru comunitatea de interese. Şi nici noi nu vrem mai mult! Ce se atinge de aceea, că în care direcţie se face aceasta, eu rog onorata casă să binevoiască a luà în considerare, că istoria patriei face mărturie, că nu în felul acesta a fost întemeiată patria aceasta, prin urmare, nu aceasta e calea pe care va fi menţinută pe mai departe».*)

La votare se resping toate propunerile, şi casa se pronunţă pentru textul original, pe care l-a votat cu ocaziunea discuţiei prime.

Iarăş legea electorală.

Şedinţa din 23 Noemvrie 1874. Casa magnaţilor votase iarăş o nouă textuare cu privire la §-ul 5 din legea electorală. Paragraful a fost pus de nou în discuţie în şedinţa aceasta. Comisiunea centrală a propus, prin raportorul ei, acceptarea textului votat din partea casei magnaţilor. A vorbit la obiect deputatul român *Vichentie Babeş,* spunând următoarele:

«Onorată casă! Imi iau voie a face numai puţine observari, expunându-le pe scurt, spre liniştirea conştienţei mele. Nu voiu sgândarì pe larg censul din Ardeal, pentrucă cred, ca nu e nime în casa aceasta, care să nu ştie despre ce e vorba, şi că intenţiunea şi scopul modificarii casei magnaţilor care este. Aşa cred, ca toţi suntem convinşi, că aici nu e vorba de dreptate, ci de altceva. Cumcă nu e vorba de dreptate, asta o ştim de acolo, ca precum cred, nu e nime care ar spune, că poate să fie vorba de dreptate acolo, unde dreptul politic se măsura cu măsura deosebita pentru cetaţenii de aceeaş soarte ai ţării. Aceasta formează criteriul, dacă ceva e cu dreptate, ori nu e cu dreptate. Şi eu aşa cred, că acest criteriu face evident în faţa fiecaruia, că aici nu poate să fie vorba de dreptate.

Dar nu acesta e raul principal. Că doară avem şi noi, şi au şi alte ţări multe legi, cari în general nu sunt drepte. Ele pot fi îndreptate, şi nu sunt în stare să faca nici ţării şi nici claselor singuratice stricăciune. E cu mult mai regretabila şi

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

mai dureroasă experienţa de fapt existentă, asupra căreia îmi iau voie a atrage atenţia onoratei case. Anume, experienţa, că în fiecare ţară, ajungând absolutismul în apunere, acelaş absolutism apelează la liberalism, şi iarăş, acolo unde constituţionalismul e în decadenţă, recurge totdeauna la dispoziţiuni volnice absolutistice. Aceasta o recomand eu în atenţiunea onoratei case. Binevoiţi a judecà bine, oare nu cumva dispoziţia casei de sus e semnul unei astfel de proceduri?

Şi mai regretabilă şi cu mult mai dureroasă e apoi o altă experienţă, şi aceasta e, — lucru pe care patriotismul şi conştiinţa nu mă lasă să-l retac, — motivul, cu care vine justificată dispoziţia nedreapta a casei de sus. Care e acest motiv? Acela, că pe baze drepte, cu dispoziţii egale de drept, nu poate fi menţinută în Ardeal supremaţia naţiunei maghiare. Dar să merge chiar mai departe şi se spune, că e imposibil să existe statul maghiar.

Acesta e, după parerea mea, un motiv vrednic de toată compatimirea, onorată casă. Pentrucă motivul acesta, ori e adevar, ori e ficţiune. Eu nu cred să se afle în Ungaria patriot, care să creadă ca e adevăr, că supremaţia naţiunei maghiare nu se poate susţineà fară nedreptate, şi că statul maghiar nu poate să existe pe baze egale de drept. Dacă afirmarea aceasta ar fi adevărată, foarte m'aş întristà, pentrucă m'aş teme, că de astadată abià ar fi cu putinţă sa se susţină în Europa culta naţiunea, statul, pe bazele dreptăţii. Iar dacă nu e adevarata, şi numai aşa se afirma, atunci eu îl consider de un argument condamnabil, reacţionar, pentruca pe baza aceasta totdeauna poate fi înduplecata legislaţiunea la toate, pe baza aceasta se compromite legislaţiunea. Şi eu nu ştiu unde sunt hotarele, pâna unde poate fi târâta legislaţiunea, pornită pe aceste baze!

Tocmai de aceea, onorată casă, eu dupăce nu voiesc deoparte să conced, că e adevărată afirmarea aceasta, că supremaţia maghiara, adeca întâietatea rassei maghiare, nu poate fi susţinuta în ţara aceasta altcum decât numai prin nedreptate, şi cu atât mai puţin aceea, ca statul maghiar nu poate există altcum, decât numai pe astfel de baze false şi nedrepte, iar de altă parte nu vreau să întru nici în serviciul reacţiunii: nu primesc la nici un caz modificarea casei de sus».*)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului M. Beşan.

Vorbeşte la obiect şi deputatul român *Mihail Beşan* următoarele:

Onorată casă! Ridic cuvântul fără să am speranţă de un rezultat favorabil, pentrucă după cele întâmplate în casa magnaţilor şi după cele vorbite astăzi în casa aceasta ştiu prea bine ce soarte va aveà chestiunea censului din Transilvania. Şi totuş dacă îmi iau voie să ridic cuvântul, o fac aceasta numai pentruca să dau expresiune temerii mele, stârnită în mine prin modificarea magnaţilor.

Mărturisesc sincer, onorată casă, că pentru desvoltarea vieţii noastre constituţionale şi pentru liniştirea marei majorităţi a locuitorilor din Transilvania mult aş fi dorit, ba găsesc că ar fi fost, nu numai oportun, ci chiar o lipsă neîncunjurată, ca poziţia ce o luase onorata casă deja de douăori în această chestiune, să se susţină şi astăzi. Proiectul camerei deputaţilor ar fi avut negreşit acel rezultat favorabil, că şi Transilvănenii, cari formează majoritatea locuitorilor de acolo, s'ar alipì cu mult mai tare de constituţiunea patriei noastre, decum s'au alipit, durere, până acuma. Ar fi avut acel rezultat de mare preţ, că nici un suflet de om nu s'ar fi aflat în Transilvania, care s'ar considerà de străin, ori de fiiu vitreg al patriei.

Mă tem, onorată casă, — dee Dumnezeu să fie altcum, — că daca se va primì propunerea magnaţilor, legăturile uniunii, pentru care atâta sânge se vărsase la 1848, deşì nu se vor desface de tot, căci în astă privinţă avem garanţii constituţionale, totuş cutez să afirm, că vor slăbì mult. Mă tem, că şi acei bravi patrioţi, cari în speranţa unui viitor mai fericit până acuma au lucrat cu neobosinţă pe terenul constituţional pentru întărirea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, îşi vor perde curajul şi vor încetà de a lucrà şi mai departe. Nu e de lipsă să dovedesc mai deaproape ce perdere imensă este aceasta pentru tinăra noastră vieaţă constituţională. Dar sunt convins, că perderea este cu mult mai mare şi mai simţitoare pentru însaş cauza libertăţii, deoarece eu din partea mea nu privesc chestia aceasta de o chestie a naţionalităţilor, ci de o chestie a liberalismului. Ceice şi până acuma au lucrat în direcţiune liberală văd prea bine împreună cu mine ce direcţie păgubitoare şi periculoasă înaugurăm noi, şi cu durere trebue să experieze, că în patria noa-

www.dacoromanica.ro

stră constituţională, datorinţelor egale nu corăspund şi drepturile egale. Şi întru adevar, dacă noi chiar atunci, când paragraful prim al articolului de lege XLIV dela 1868 spune apriat, ca «egalitatea de drept cetăţenesc şi politic se garantează de nou pentru toţi locuitorii Ungariei şi Transilvaniei unite , noi voim să restrângem dreptul electoral pentru Transilvania, sigur ca ne abatem de pe terenul liberalismului. Şi aceasta bine să o precumpănească mai ales aceia, cărora le zace la inima viitorul Ungariei şi desvoltarea constituţiunii noastre în direcţie liberală.

Intreb onorata casă, în al cui interes ni-se recomandă astăzi propunerea magnaţilor? Doară în interesul unei majoritaţi din Transilvania? Nici decum! E doara secret public, că întregul text s'a proiectat numai în interesul unor oameni, cari prea bine pot fi numiţi feudalişti. Cu alte cuvinte, asta va să zică atâta, că privilegiile şi prerogativele, sterse de legile dela 1848, astazi au să se restitue în alta formă şi sub alta mantauă. Bine este aşa? Bărbaţii liberali din întreagă Ungaria la întrebarea aceasta nu pot să aibă alt raspuns, decât acela, că nu e bine aşa!

Se spune, onorată casă, au spus-ó mulţi, de multeori, ca în Transilvania sunt tendinţe separatistice, şi că extinderea drepturilor politice şi asupra Transilvaniei ar fi un pericol pentru patria noastră. In urmă, ca astăzi nu e vorba sa aducem lege nouă electorală, ci numai să modificăm, respective să explicam legea electorală dela 1848. E adevărat, că judecând din titlul acestui proiect de lege aşa se vede, că întru adevar se tratează numai de modificarea legii electorale dela 1848. Insa tare se înşală celce crede, că proiectul nu conţine alta decât numai modificare, ori explicare. Conţine el şi alta, anume, în unele puncte dreptul electoral de mai nainte se restrânge, iar în altele se extinde. Vreţi să dovedesc lucrul?

Motivul deci, că acum nu se creiaza lege nouă, şi ca nu se schimbă cea veche, nu poate fi acceptat de loc.

Tendinţe separatistice! Da, acestea ştiu bine şi eu că există, pentrucă faima unor tendinţe separatistice a ajuns chiar în săptămânile trecute prin toate părţile ţării. (Intrerupere: Acelea sunt altfel de tendinţe!) Da, sunt tendinţele separatistice ale partidei maghiare speciale ardelene! Cine nu vede acî tendinţe separatistice? Există şi astfel de tendinţe separatistice, dar cutez să afirm, onorată casă, că conducătorii acestei şi ai acelei partide nu sunt amici, nici ai uniunii, nici ai vieţii noastre constituţio-

www.dacoromanica.ro

nale. Şi pe unii şi pe alţii are să-i judece tribunalul în înţelesul legilor noastre, dacă sunt culpabili. Dar eu din partea mea cred, că e foarte greşit lucru, dacă pentru faptele punibile ale unei partide aristocratice, ori ale cutărui cetăţean cu tendinţe inimice, se pedepseşte majoritatea cea mare a Ardelenilor.

In urmă se spune, că e lucru primejdios să se extindă dreptul constituţional. In privinţa aceasta observ numai atâta, ca ori sunt Transilvănenii harnici de a se folosi de dreptul constituţional în interesul lor propriu şi în al ţării, ori nu sunt. Dacă sunt harnici, atunci binevoiţi a dispune, ca cuvântul trecut în §-ul 1 al art. de lege XLIV din anul 1868 să se prefacă în trup. Iar dacă nu sunt harnici, atunci să-mi fie iertat a spune atâta, că locuitorii Transilvaniei nu sunt demni nici de atâta drept constituţional cât se cuprinde în proiectul casei magnaţilor. In chestiunea aceasta, după părerea mea, tertium non datur.

Mai am încă să notez în fine atâta, că proiectul magnaţilor va introduce faţă de constituţiunea patriei noastre o mare neîncredere şi înstrăinare între locuitorii Transilvaniei. Răspundă istoriei pentru urmări cu conştienţa lor aceia, cari au pus pe acest teren dubios chestiunea censului transilvănean.

Intre astfel de împrejurări, onorată casă, pe mine mă mângâie numai o împrejurare, anume, că chestiunea censului transilvănean chiar şi căzând, va fi petrecută de simpatia tuturor bărbaţilor liberali din Ungaria. Mă mângâie, că nu peste mult va sosì timpul, când în imperiul sfântului Stefan, în privinţa dreptuluì cetăţenesc şi politic nu se va mai face deosebire între cetăţean şi cetăţean, între confesiune şi confesiune. Dar dee ceriul să nu fie prea târziu. Din partea mea nu primesc propunerea casei magnaţilor, respective, a comisiunii centrale». (Voci: Să votăm!)*)

La votare casa primeşte paragraful în textuarea făcută din partea casei magnaţilor.**)

---

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1874, Nr. 93.

**) Paragraful 5 din legea electorală, votat de dietă, sună astfel:

În acele părţi ale ţării, asupra cărora se extinde vigoarea articolului II al legii din Ardeal, se vor bucurà de dreptul de alegere aceia, cari în comunele mari şi mici, fără a socotì darea de câştig personal şi adaosul pentru desărcinarea pământului, plătesc 8 fl. 40 cr. dare directă de stat.

Afară de aceştia, fiecare comună, care afară de cei îndreptăţiţi pe temeiul art. XII al legii transilvănene dela 1791 numără cel puţin 100 de fu-

www.dacoromanica.ro

Rugare în contra legii electorale.

În şedinţa din 30 Noemvrie 1874 deputatul român *Mihail Beşan*, ca raportor al comisiunii de imunitate, prezintă raportul comisiunii în chestia extradării deputatului Dulovits Ernő. Se va tipări şi se va pune la ordinea zilei.

În şedinţa din 5 Decemvrie 1874 se pune la ordinea zilei rugarea unui cerc electoral (Iász-Kun), ca paragraful 12 din legea nouă electorală să nu fie pus în executare. Comisiunea petiţionară propune respingerea rugării. Se naşte discuţie. Vorbeşte şi deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Cu privire la limpezirea chestiei din discuţie şi a situaţiunii, îmi iau voie a mă provocà la memoria onoratului domn ministru de interne, la memoria membrilor comisiunii centrale de când cu consultările asupra legii electorale, şi la memoria chiar şi a antevorbitorului stimat domn condeputat (Szilágyi Dezső). Şi provocându-mă la ea, îmi voiu luà voie să vă spun pe scurt, că despre chestia aceasta a fost vorba, şi a fost ea atinsă în desbaterile comisiunii centrale, atunci, onorată casa, când în legătură cu determinarea dreptului electoral a fost vorba despre

---

muri, participă la alegerea de deputat dietal prin *doi*, iar comunele mai mici prin *un* reprezentant, liber ales . (*Albina* 1874 Nr. 57).

Modificat de casa magnaţilor sună acum astfel:

În acele părţi ale ţării, asupra cărora se extinde art. II al legii ardelene dela 1848, se vor bucurà de dreptul de alegere în comunele mari şi mici:

a) Aceia, cari pe temeiul actualului catastru pentru darea după pământ plătesc dare după un venit curat de 84 fl., iar dacă ţin pământul împreună cu o casă de prima clasă de dare, după un venit de 79 fl. 80 cr. iar când casa ar cădeà sub dare de a doua sau mai înaltă clasă, după venit curat de 72 fl. 80 cr. În cazul de rectificare sau reînoire a catastrului despre darea după pământ, astăzi sustătătoare, sumele de venit mai sus expuse se schimbă în acea proporţiune, în care va sta întreg venitul curat ce ne înfăţişează catastrul de astăzi pentru darea după pământ în părţile ardelene, cu întreg venitul curat după pământ, cât s'a susceput în catastrul rectificat.

b) Aceia, cari plătesc dare de stat peste tot după un venit curat cel puţin de 105 fl. pământ, casă, venite cl. I sau cl. III, tot ce cade sub dare.

Afară de aceştia fiecare comună, care afară de cei îndreptăţiţi pe temeiul art. XII al legii transilvănene dela 1791 numără cel puţin 100 de fumuri, participă la alegerea de deputat dietal prin *doi*, iar comunele mai mici prin un reprezentant liber ales . (*Albina* anul 1874 Nr. 89).

www.dacoromanica.ro

chestia mărimii dării, că aceasta dupa care an să se compute? Atunci s'a atins şi aceea, că conform §-lui 12, darea carui an trebue luata în socotinţă, dacă e plătită, atunci, când în anul 1874 legea nu va puteà fi executată, sau, daca conscrierile nu se pot efectuì în anul acesta. Am vorbit cu atenţiune despre aceasta şi cu interes, dar onoratul domn ministru de interne ne-a spus cu privire la nedumeririle acestea, că conscrierile se vor face fără nici o îndoială înca în anul acesta. E fără îndoială, că atunci, vara, în Iunie, între împrejurările date, liniştirea aceasta a avut influenţă foarte mare asupra membrilor comisiunii centrale, pentruca nu am crezut nici eu, dar nu şi-au închipuit nici ceialalţi colegi, că din proiectul acesta de lege să nu se facă lege în cursul anului acesfuia, adecă, să nu fie pusă legea în executare încă în anul acesta. Dacă deci domnul ministru de interne a liniştit membrii comisiunii centrale, îl rog foarte frumos să binevoiască a liniştì şi acuma ţara, spunând, că parlamentul nu voieşte să fie executată legea aceasta în alt spirit şi în alt înţeles, decât în acela în care a fost adusa. S'a spus atunci foarte limpede, că între toate împrejurarile, dupăce din an mai sunt restante şapte luni, se vor face conscrierile în aceste şapte luni, şi numai plătirea darii pe anul 1873 va fi ceruta dela alegători.

Dacă aşa e lucrul, şi eu mă provoc la onoraţii mei colegi ca aşa e, apoi cred că e de datorinţa morală a dlui ministru de interne să se îngrijască, ca întrucât legea nu poate fi executată în urma greutaţilor ivite, şi conscrierile nu se mai pot face în anul acesta, să se facă o modificare coraspunzătoare intenţiunii originale a legii.

Onoratul condeputat Paczolay a spus, ca se puteà vorbì despre aceasta şi înainte cu două saptămâni, facând oarecum imputarea, ca şi modificarea casei magnaţilor s'a primit numai pentruca legea să fie numai decât sancţionată. Dacă onorata casă făceà atunci modificare în proiectul de lege, sigur că legea nu se sancţionà, pentruca trebuià sa fie retrimisa casei magnaţilor, unde asemenea se desbateà de nou, aşa, că din proiectul de lege nu se faceà lege. Când ştim deci, că partidul acesta a fost condus la acceptarea modificării numai de motivul de a vedeà odată ajuns lege proiectul de lege, ar puteà să ştie şi onoratul domn deputat Paczolay, că împrejurarea de acuma nu puteà sa fie atinsă atunci.

www.dacoromanica.ro

Stimatul domn deputat antevorbitor *Szilágyi Dezső* spuneà, că dupăce conscrierile se vor face în viitor în luna Aprilie, când adecă vom fi trecuţi peste situaţia excepţionala de acuma, totdeauna plătirea dării anului premergator va fi luată în socotinţa. Adevărat, onorată casă. Dar să-mi permită stimatul domn deputat să-i spun, că între situaţia în care ne aflăm astăzi şi aceea în care se vor face în viitor conscrierile, respective îndreptările, este deosebire esenţială. Când vor fi luate în lucrare conscrierile de mai târziu şi rectificările anuale, cetaţenii alegători ai ţării vor cunoaşte legea electorală şi vor şti, că ce datorinţe au de împlinit, ca să poata fi alegători. Dar astăzi nu se poate afirmà lucrul acesta. E cert, că alegatorii nu numai ca nu cunosc legea până acuma, dar se poate spune, că şi între membrii onoratei case sunt mulţi, cari nu au primit-o la mână, şi nici nu se poate căpătà, deci nu vor puteà cunoaşte legea aceasta. Cum se poate deci spune, ca acuma, când în Ianuarie se începe conscrierea, alegătorii trebue să ştie ce dare erau datori să plătească? Dar e mare deosebire între Aprilie şi Ianuarie. Pentrucă dacă se încep conscrierile în Aprilie, sunt patru luni dela începutul anului, în cari se poate încă plătì darea, pe când din contră, dacă plătirea darii pe anul 1874 să cere acuma în Ianuarie, aşa cred, că acestéi cerinţe a legii nu se puteà satisface. Eu deci de nou mă provoc la dl ministru de interne, şi la convingerea generală, care a domnit în chestia aceasta în casa întreagă, anume, că platirea darii pe 1873 va fi cerută ca condiţie pentru dreptul electoral, şi ca să se dee o sanare oarecare rog onorata casă, să binevoiască şi să primească propunerea dlui deputat Tisza Kálmán . (Aprobari în stânga).*)

La votare se primeşte propunerea comisiunei petiţionare. Rugarea se respinge.

În şedinţa din 11 Decemvrie 1874 deputatul român *Mihail Beşan* ceteşte raportul comisiunii de imunitate, în înţelesul căruia deputatul Dulovits Ernő nu se extradă. Se primeşte fără discuţie.

In şedinţa din 16 Decemvrie 1874 deputatul român *Petru Mihályi* prezentează unele rapoarte ale comisiunii exmise din partea dietei pentru examinarea socotelilor

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

de stat. Prezidentul enunţă, că vor fi tipărite şi împărţite între deputaţi, apoi puse la ordinea zilei.

Tot în şedinţa aceasta înaintează deputatul român *Mihail Beşan* raportul comisiunei de imunitate în chestia extradării deputatului *Bartha Miklós*, dat în judecată pentru bătae.

Prezidentul enunţă, că va fi tipărit, împărţit între deputaţi şi pus la ordinea zilei.

Extradarea deputatului Bartha Miklós.

În şedinţa din 19 Ianuarie 1875 a fost pusă la ordinea zilei extradarea deputatului Bartha Miklós. S'a cetit raportul comisiunei de imunitate, pe care apoi raportorul comisiunei, *Mihail Beşan*, l-a recomandat cu puţine cuvinte spre acceptare. Propunerea comisiunei eră, ca deputatul Bartha să fie extradat. S'a făcut propunere, ca afacerea să fie dată de nou comisiunei pentru a comunicà actele cu Bartha Miklós şi a-i ascultà apărarea.

A vorbit apoi raportorul *Mihail Beşan* următoarele:

«Onorată casa! La cele acum spuse îmi iau voie să dau lămurirea, că comisiunea de imunitate n'a împedecat până acuma pe nime de a se apară, fie în comisiune, fie aici, în casă. Dacă vre-un deputat a dat de ştire prezidentului, ori raportorului comisiunei de imunitate, că voieşte să se apere, a fost citat să se prezinte la şedinţele comisiunei. Dacă n'a facut astfel de rugare, natural ca comisiunea a crezut, că nu vrea să se apere. Doară şi regulamentul de casă spune, că poate să se apere cine vrea să se apere. Onoratul domn deputat a binevoit a spune, că din scurţimea timpului n'a putut (deputatul Bartha) să se apere în faţa comisiunei. La aceasta îmi iau voie a reflectà, că petiţiunea aceasta a fost înaintată în 24 Noemvrie 1874, iar în comisiune a fost pertractată în 10 Decemvrie 1874. Amintitul domn deputat, dacă nu de altundeva, apoi din ziare a putut să afle, că rugarea aceasta a fost dată în contra sa, şi dacă ar fi voit să se apere, avea vreme destulă. De altcum, onorată casă, nu sunt contrar cererii să i-se dee termin (aprobări) pentru înaintarea apărării. Dar consider faptul de un caz de precedenţă, periculos, dacă în viitor va fi acceptat de regulă, pentrucă atunci în anu-

www.dacoromanica.ro

mite cazuri abia ar fi pusă onorata casa în poziţia de a puteà pertractà o astfel de cauză. Lucru foarte natural, pentruca fiecare şi-ar amânà apărarea până îi va plăceà. Dacă deci onorata casă va binevoì a se învoì, ca respectivul domn deputat să-şi facă apărarea înaintea comisiunei, eu aş rugà onorata casa să binevoiască a pune un termin preclusiv, de exemplu 14 zile, pentrucă altcum se poate întâmplà, ca chestia să se pertracteze aicì în casă, dar e cu putinţa şi aceea, că în sesiunea aceasta nu mai ajunge să fie pusă la ordinea zilei».*)

Casa decide să fie ascultată apărarea lui Bartha Miklós din partea comisiunei de imunitate.

Tot în şedinţa aceasta se pune la ordinea zilei raportul comisiunei speciale, încredinţată cu examinarea socotelilor de stat. Raportorul comisiunei, deputatul român *Petru Mihályi*, recomandă raportul spre primire, şi în scopul acesta prezintă un proiect de rezoluţiune. Se naşte discuţie, în firul căreia raportorul *Petru Mihályi* mai ia odată cuvântul, pentru a reflectà pe scurt la cele auzite, apoi casa primeşte raportul comisiunei, cu o modificare a deputatului conte *Lonyay Menyhért*. Raportul se referià la socotelile de pe anul 1867. Acelaş raportor recomandă apoi spre primire raportul comisiunei speciale şi cu privire la socotelile de stat de pe anul 1868. Se naşte discuţie, raportorul răspunde pe scurt, iar casa primeşte raportul.

In şedinţa din 1 Februarie 1875 deputatul român *Vichentie Babeş* a prezentat o rugare a comunei *Moldova-veche*, din cercul Biserica-albă, în care locuitorii se plâng în contra ilegalităţilor comise de catră pretorul cercual cu ocaziunea alegerii antistiei comunale. Şi după ce plânsorile lor adresate celor competenţi n'au avut nici un rezultat mulţămitor, se adresează acum casei, mai ales, că solgăbirăul închide pe toţi ceice îndrăsnesc să se plângă în contra lui. Se dă comisiunei petiţionare.

Şedinţa din 9 Februarie 1875. Deputatul român *Parteniu Cosma* prezintă rugarea notarului comunal Mellyes Belizar, în care acesta cere, ca ministrul de interne, contele Szapáry Gyula, să fie pus sub acuză,

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

fiindcă a aprobat sentința vice-comitelui Majláth István, din comitatul Hont, care l-a amovat din oficiu, fără motiv legal. (Ilaritate).

Se predă comisiunei petiționare.

Discuție asupra budgetului.

Ședința din 10 Februarie 1875. Se continuă discuția generală asupra budgetului. Vorbește deputatul român *Ioan Gozman* următoarele.

«Onorată casă! Când am ajuns deputat nu m'am gândit, că am sa ajung membru al unei case îngreunate cu atâtea probleme mari, dar credeam, ca voiu află aici amiciție, înțelegere, iubire reciprocă, nu însa patima. (Sa auzim). Cu parere de rău experiez, că misiunea acestei diete e foarte grea, ca aici persecuta unul pe altul în continuu, ca aici domnește patima, iar nu iubirea reciprocă de dreptate. Am rasturnat guverne, unul dupa altul, fară a fi putut compune mai bune, ba încă au fost introduse în casă și agitațiile naționaliste și confesionale, inspirate din partea presei. Intre astfel de împrejurări nu e mirare, dacă la budget se nasc discuții, cari nu s'ar ține de budget. Eu votez budgetul. Dar înainte de a-mi încheià vorbirea, sunt dator unora dintre oratorî sa le spun parerile mele.

Onoratul guvern a venit la începutul sesiunei acesteia cu un program, și a spus, ca va regulà finanțele statului. Pentru a puteà efectuì aceasta, a ales ștergerile pe cari le-a facut comisiunea financiara, iar de alta parte a facut niște legi de dare, mai ușoare și ușor de suportat.

Onorata comisiune, care a fost compusa cu totala desconsiderare a deputaților naționaliști, trei luni de-arândul a ținut dicțiuni asupra budgetului acestuia și asupra programului guvernului. In cele din urma nu s'a ales nimica, și numai atâta a fost raportat casei, că s'au șters mai multe milioane din budget, și s'a aratat afara de aceasta că unde se mai pot face economizari și dupa aceasta. Dieta n'a primit deci dela comisiune vre-o direcție dorită pentru continuarea discuției de față, și astfel fiecare orator a pașit cu idei speciale, cari împedeca votarea budgetului. Eu declar cu conștienta și convingerea deplina, că primesc programul acum amintit al guvernului, pentruca pentru mine guvernul, și mai ales ministrul de finanțe,

www.dacoromanica.ro

Ghyczy Kálmán, cu onestitatea sa şi cu eminentul caracter cetăţenesc, formează mai mare garanţa, decât orice promisiune sclipitoare. (Aprobari). Se spune, ca noi vrem să punem dări pe saraci. Eu nu recunosc de adevărată această afirmare. Eu nu primesc nici un fel de dare, care apasa sărăcimea. Acceptez însă sarcinile puse pe cei cu avere, pe industrie şi comerciu, pentrucă acestea clase s'au înavuţit în anii din urma prin investiţiunile făcute. Se cuvine deci, ca cei cu avere, comerciul şi industria, sa poarte greutăţile necesare pentru acoperirea deficitului. (Sgomot). Nu vreau să fiu prea lung. Mi-am spus şi mi-am motivat pe scurt votul. Dar sunt dator să răspund încă unor oratori la observarile ce le-au făcut.

Intâi de toate vreau să răspund mult stimatului domn deputat Sennyei Pál, care cu părere de rău văd că nu e aici în casă. Observ, că mă adresez lui cu stima pe care o simţesc în sinul meu faţă de însuşirile sale înalte. Observ şi aceea, că în vorbirea sa elocventă se cuprind multe probleme nerezolvate, dar eu nu sunt chemat, mai ales acuma, să dau rezolvare problemelor acestora. Intre altele dânsul afirma, că vrea sa lărgească autonomia comitatelor, dar totodată adaoga, că funcţionarii comitatenzi sa-i numeasca guvernul.

Acestea sunt doua lucruri atât de opuse, încât eu nu pot sa le înţeleg. Imi închipuesc un chip cioplit, cu ochi şi cu gura, care însă nu vede şi nu ştie sa vorbească. Aşa e comitatul proiectat din partea stimatului domn deputat Sennyei!

Crede onoratul domn deputat, ca comitatul contemplat din partea sa ar corespunde mai bine scopului decât actualul comitat? Aceasta părere o sprijineşte şi domnul deputat Kerkápoly, spunând, că înainte de 1847 domnii au împarţit dreptatea gratis în patrie. E foarte uşor onoratului domn deputat Kerkápoly sa vorbească astfel, pentruca el trage şi acum doua plaţi, (Ilaritate) ca profesor şi ca deputat. Dar e greu pentru funcţionar, sa mearga în cerc, să umble cu trasura şi să trăiască, e greu a mai cere dela el să ispravească fără plată şi afacerile cele mai mici. Dar se poate aşteptă aceasta dela funcţionarii comitatenzi? Inainte de 1848, da, dreptatea a fost împărţită gratis, dar erà cu mult mai scumpă decât acuma, pentrucă atunci legea a poruncit proprietarului mare, care erà în mare parte judecătorul publicului, să împartă dreptatea fără bani. Şi marele proprietar a făcut-o aceasta cu plăcere, pentrucă avea dela jobagi cu mult

www.dacoromanica.ro

mai mare folos pentru această împarţire de dreptate de cum are acuma statul. Inzadar cautăm deci să luam lucrurile mai mărunte dela judecatorii şi să le punem în spatele funcţionarilor comitatenzi, pentrucă dacă e să se facă fără plată, vor merge mai rău lucrurile decât acuma.

Spuneà dl deputat Sennyei, că trebue redus numarul deputaţilor. Frumos lucru, dar se împotriveşte legii dela 1848. Legea şi legislaţiunea dela 1848 a voit foarte corect şi cu dreptate sa fie reprezentat în dieta orice interes. Dacă acum numărul de patrusuţe şi câţiva de deputaţi se reduce la două sute, vin date la o parte cele mai însemnate interese. Eu aş ţineà astfel de pas de o mergere îndărat la starile de înainte de 1847. Iar ca om liberal nu acceptez aşa ceva şi protestez cu solemnitate în contra astorfel de idei.

Despre naţionalitaţi a spus dl deputat Sennyei, că drepturile naţionalitaţilor şi ale confesiunilor au să fie respectate. Insa dacă cineva greşeşte în contra legii, are să-i dee guvernul cel brav! (Aprobări şi ilaritate). Unii cred, ca aceasta e corect, dar eu cred, că nu e corect, pentrucă asta înseamnă atâta, ca eu chem pe cineva ca oaspe la masă, însa când văd că se întinde după mâncare, îi dau peste degete de începe să strige. (Ilaritate). Aşa e acea lege de naţionalitaţi, care zace neexecutată.

In legea de naţionalitaţi e trasa o linie demarcaţională între întâietatea limbei maghiare şi celelalte limbi, despre ce voiu vorbì însă mai târziu. E foarte frumos lucrul acesta. Numai cât nu e executat. Comitatul Bihorului a dat bun exemplu, pentrucă acolo se compune procesul verbal în româneşte, iar oficiile au fost împarţite pe cale amicală. (Ilaritate). Nu e de râs, ma rog. De aceea se cualifică cineva, pentruca statul, conform culturei sale, să-i dee pâne, şi zace în interesul ţarii, ca inteligenţa să fie satisfăcuta. In comitatul Bihorului nu sunt gravamine. Acolo sunt rezolvate toate în mod cinstit. Dar aici stam altcum. In ministerii nu e nici o naţionalitate. (Contraziceri). Cel puţin Român nu e! (Contraziceri). Aici sunt funcţiile înalte judecătoreşti, unde au putut sa între numai ceice au servit sub vechiul guvern. Dar ceice am fost credincioşi constituţiei ţarii, legii, şi împreuna am luptat în bine şi în rau, suntem ţinuţi departe de oficiile acestea, şi chiar şi aceia dintre noi, cari au servit sub guvernul vechiu, sunt ţinuţi în oficiu, ca sa nu capete pensie de geaba.

www.dacoromanica.ro

Nu le spun acestea pentruca să împărţiţi oficii, ci pentrucă e trecut în lege lucrul acesta, şi totuş nu se executa legea, ba comiţii supremi români, cari au funcţionat când s'a adus legea, au fost toţi maturaţi. Eu, ca Român, trebue să-mi ridic graiul în contra unei astfel de nedreptăţi. Pentruca, ori sa se şteargă legea, ori apoi să se ţină cu stricteţă. (Aprobări).

Nu mă voiu ocupà mai mult cu astfel de chestii, dar sa-mi permita onorata casa sa trec la cea mai plăcuta parte a vorbirii mele, înţeleg, la declaraţia facuta în rândul trecut în dietă din partea onoratului condeputat Tisza Kálmán. Oricum să iee antevorbitorul meu declaraţia aceea, mie nu-mi pasă. (Ilaritate). Dar eu ţin, că declaraţia aceea e nobilă, curajioasă, sincera şi e dictata de iubirea de patrie. Şi eu cred, că va avea mare rezultat, caci l-a avut şi-l are. Dee-i Dumnezeu bun succes, pentrucă până acuma opoziţia şi partidul din dreapta se aflau faţă în faţa ca duşmani, iar de acuma înainte ca contrari cinstiţi.

Pentru facerea de declaraţiuni şi contradeclaraţiuni implacabile ofere bază eminentă vorbirea stimatului domn deputat Tisza Kálmán. Ţara din aceea are folos, dacă noi nu ca duşmani, ci ca contrari privim unii la alţii. (Ilaritate). Eu cred, că onorata casă nu se va supără dacà declar, că m'a atins eri dureros declaraţia lui Paczolay János. Spuneà adeca, cumcă Tisza Kálmán prin vorbirea rostită a recunoscut, că a greşit până acuma. Eu neg aceasta. Domnul deputat Tisza Kálmán a spus, că cu toate că are convingerea pe care a exprimat-o pâna acum în faţa ţarii, totuş vede, că modificările sale nu sunt pentru cercul în care trăim, deci renunţă la ele (Ilaritate) şi ia poziţie în contra guvernului numai în direcţia, că nu-i votează budgetul. Acesta e înţelesul vorbirii sale. Orice se vorbeşte despre Tisza Kálmán din dreapta şi din stânga, el îşi conservă poziţia originala, caci doara opoziţional a fost şi până acuma şi opoziţional rămâne, însă pe lânga abandonarea modificărilor sale. (Ilaritate). Eu deci primesc cu respect această declaraţie a dlui Tisza Kálmán, pentruca ea şi în istorie va asigurà pe seama lui un loc de onoare.

Nunc venio ad fortissimum virum. Onoratul condeputat, dl *Polit*, a vorbit cu spirit aici în casă despre învoiala dela 1867 şi supremaţia maghiară, fireşte, contra.

Nu aṃ nici o trebuinţă sa sprijinesc ori să atac partea bună sau rea a transacţiei, căci sunt aici oratori eminenţi, cari

www.dacoromanica.ro

au dovedit, că Ungaria are necesitate inevitabilă de ea. Dar cu privire la supremaţia maghiară sunt de părerea, că ea nu există în felul cum a expus-o dl *Polit.* (Aprobări). Cu stimă spun, ca ea nu există. Eu sunt unul dintre modeştii cetaţeni ai Ungariei, dar mie nici odată nu mi-a poruncit şi nici acuma nu-mi porunceşte nici un fel de supremaţie maghiară, (Ilaritate) şi aceasta nici nu împedecă progresarea mea. Dar este lege, care-mi porunceşte mie şi Maghiarului deopotrivă. (Aprobări). Eu respectez legea, şi cred că fiecare om cu gândire trează o respectează şi nu o atacă fără motiv. Iar dacă are cineva excepţie, ori gravamen: şi-l aduce înaintea casei, sau ori unde, după toate formele. Este însă ceva, ce nu înţelege dl *Dr. Polit*, fiindcă e om tinăr. (Ilaritate.) Nu cunoaşte destul de bine dreptul public al Ungariei. Ce se pare a fi supremaţie, nu e supremaţia limbei maghiare, ci e avantagiul ei. Acest avantaj al limbei maghiare a existat şi s'a întărit de mult, înainte de a fi gândit noi, că vom puteà luà parte la legislaţiune, ca reprezentanţi ai poporului. Binevoiţi a cetì legile dela 1836, 1840, 1844 şi 1848. In ele e depus avantagiul limbei maghiare, pe care ne zace tuturor în interes a-l stimà şi conservà. (Aprobări).

Eu nu ştiu sârbeşte. Dta nu ştii românește. Cum sa discutăm deci? (Aprobări vii). Cum sa comunicam unul cu altul, dacă nu conservăm şi nu asigurăm pe seama tuturor limba aceasta şi avantagiul ei? Cultura, cum spuneţi pe franţuzeşte, nu e împedecată nici prin limba maghiară, nici prin transacţia dela 1867, ba în învoiala aceasta e rezervata executarea reformelor interne şi îndreptarea sorţii noastre a tuturora. De ce binevoiţi a fugì deci pentru a vă ascunde acolo, unde nu e loc de ascundere şi nu e apărare? Nu e trebuinţa să se vorbească aici despre acestea. Regulam noi trebile noi între noi. (Ilaritate).

Nu mai obosesc onorata casă, şi mulţamesc pentru binevoitoarea ascultare. Eu nu sunt orator, dar mă nizuesc să-mi expun clar părerile mele, ca fiecare om să le poată înţelege. Eu nu aspirez la nimica, şi aşa cred, că pe lângă astfel de păreri nu-mi poate face nime imputarea, că-mi lipseşte patriotismul ori supunerea faţă de legi şi de guvern, dar nici că mi-aş negligà datorinţele naţionaliste». (Aprobări în dreapta) *)

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

In şedinţa din 11 Februarie 1875 deputatul român *Vichentie Babeş* declară pe scurt, că se alătură la propunerea deputatului *Dr. Polit.*

Budgetul se votează în general.

În şedinţa din 5 Martie 1875 deputatul român *Mihail Beşan,* în calitate de raportor al comisiunii de imunitate, prezintă un nou raport în chestia extradării deputatului *Bartha Miklos,* care va fi tipărit, împărţit între deputaţi şi la timpul său pus la ordinea zilei.

Legea execuţională.

Şedinţa din 13 Martie 1875. La ordinea zilei proiectul de lege despre modificarea legii despre executori. La discuţia pe articole vorbeşte la §-ul 1 deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Daca se primeşte astfel paragraful acesta, cum e contemplat, atunci, după priceperea mea, nu vom ajunge scopul dorit. Paragraful acesta are de scop, ca în viitor numai atâţi executori să fie aplicaţi la judecătorii, câţi sunt de lipsă. Şi fiindcă la judecătoriile cercuale sunt mai multe execuţii, la tot cazul acolo să fie executori, iar la tribunalele unde ei nu sunt necesari, să nu se aplice. Acesta e scopul. Şi cu toate acestea, se face deosebire, cu privire la întrebuinţarea executorilor aplicaţi la judecătoriile cercuale, între tribunalele cari vor aveà şi în viitor executori, şi între cele cari nu vor aveà.

Dacă paragraful prim se primeşte aşa cum e textuat, mă tem, că mulţi din ţară, particularî şi judecători, vor fi de părerea, că tribunalele cari vor aveà şi în viitor executori nu pot dispune de executorii aplicaţi la judecatoriile cercuale, pentrucă alineatul al treilea al paragrafului prim sună astfel: «La tribunalele cari nu au executor judecătoresc, executorii aplicaţi la judecătoriile cercuale efectuesc execuţiile, asupra cărora tribunalul dispune în mod nemijlocit». Dupăce e stabilit lucrul acì, aşa cred, că se vor aflà de aceia, cari vor fi de părerea pe care am exprimat-o, şi vor trimite din centru executor şi în astfel de locuri, de cari e cu mult mai aproape executorul vreunei judecătorii de cerc. Eu pentru limpezirea acestui lucru îmi iau voie să înaintez o modificare de următorul cuprins. (Ceteşte):

www.dacoromanica.ro

Înaintea alineatului al doilea să se pună cuvintele următoare; «tribunalele de prima instanţă dispun asupra executorilor aplicaţi la judecătoriile cercuale din districtul lor în mod nemijlocit, şi din acest motiv, etc.» Primindu-se aceste cuvinte, alineatul al treilea să se şteargă. Intregul paragraf ar sună deci astfel:

«Paragraful 1 din art. de lege LI dela 1871 se modifică astfel: Tribunalele de prima instanţa dispun în mod nemijlocit asupra executorilor aplicaţi la judecătoriile cercuale din districtul lor, şi din acest motiv sunt a se aplică executorii judecătoreşti în mod necondiţionat la judecătoriile regeşti cercuale în numar corăspunzător, iar la tribunalele regeşti de prima instanţă numai în mod excepţional, conform trebuinţei ce se va arătà .

Alineatul al treilea după acestea rămâne de tot afară. Eu nu mă leg de textuarea aceasta, şi dacă cineva înaintează alta mai succesă, i-o primesc. Primesc şi aceea, ca §-ul să mearga îndarăt la comisia judiciară. Scopul meu e numai acela, ca textul legii să nu dee ansă la îndoieli».*)

Deputatul Csemeghy Károly face altă propunere de modificare, iar *Parteniu Cosma* declară pe scurt, că-şi retrage propunerea şi primeşte propunerea lui Csemeghy. Casa asemenea o primeşte.

La paragraful 2, după votarea acestuia face o scurtă observare deputatul român *Mihail Beşan*, cerând să fie şterse unele cuvinte din paragraf, fiindcă vatămă logica, dar cererea sa nu e acceptată, dupăce prezidentul a enunţat, că paragraful e primit.

Interpelarea deputatului V. Babeş.

Şedinţa din 20 Martie 1875. Deputatul român *Vichentie Babeş* adresează guvernului interpelarea următoare:

Onorată casa! In 13 August anul trecut am fost adresat o interpelaţie ministrului de finanţe de atunci, în chestia manipulării, împărţirii pădurilor din fostul confiniu militar, a vinderii unei părţi din ele, şi a întrebuinţării banilor incurşi. Nu peste mult am simţit pe acolo o mişcare cu privire la chestia aceasta,

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872 1875.

www.dacoromanica.ro

şi aveam speranţa, că dupăce s'a dat avânt afacerii, ea va merge acum înainte. Dar dupăcum sunt informat de nou, ziarul *Temesi Lapok*, care cum se ştie, nu aparţine partidului meu, nici nu se poartă cu vre-o simpatie faţa de persoana mea, a adus cu privire la împrejurarea aceasta un comunicat foarte amănunţit, în care chestia e descrisa ca aflatoare în aceeaş stare rea şi tulbure în care o prezentasem eu în expunerile mele. Tocmai de aceea, îmi ţin de datorinţă să-mi reînoiesc interpelarea către noul domn ministru de finanţe, pentru importanţa şi urgenţa cauzei. Recomand interpelarea mea în atenţiunea onoratului domn ministru de finanţe, şi rog să mi-se dee răspuns.

Al doilea obiect al vorbirii mele e asemenea o interpelare, pe care o adresez domnului ministru de justiţie. O voiu expune pe scurt, pentrucă mărturisesc, ca astfel de sdrobitoare e afacerea, încât cred că demnitatea casei nu ar permite să o expun mai pe larg.

Interpelarea mea e pe scurt următoarea: In zilele trecute ziarul Kelet, iar acum de curând şi *Osten* dela Viena, sub titlul: «Ist der Romäne vogelfrei in Österreich, a adus îngrozitoarea ştire, că în 3 luna curenta poliţia a chinuit pe un Român în Mediaş, părţile ardelene ale patriei noastre, în decursul ascultarii într'o chestie de furt, în modul cel mai barbar, până la moarte, iar în cele din urma i-a ars amândoi ochii cu ţigarea aprinsă. Crezând, că onoratul guvern nu poate să ignoreze această ştire îngrozitoare, întreb de-adreptul pe dl ministru de justiţie, în a cărui respectare de lege şi sincer patriotism am toată încrederea, că oare în interesul bunului nume al patriei noastre nu ar fi aplecat sa iee notă despre această îngrozitoare ştire de ilegalitate, şi prin ordonarea unei stricte şi imediate cercetari să stabilească adevărul, luând apoi dispoziţii cu privire la pedepsirea eventualilor vinovaţi, iar rezultatul să-l aducă la timpul sau pe cale potrivită la cunoştinţă publica?»*)

Prezidentul: Domnii ministri respectivi vor fi avizaţi să dee răspuns la aceste interpelări.

Legea despre pensionarea învăţătorilor.

Şedinţa din 1 Aprilie 1875. Deputatul român *Vichentie Babeş* prezentează o petiţiune a locuitorilor din

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

comuna *Mărul*, comitatul Severinului, în care se plâng, că comitatul le-a trimis pe cap o companie de soldaţi, sub titlul că vreau să se revolte în contra statului, pe când n'a fost alta decât o mică încăerare, în cârcima satului, pentru lucruri mărunte.

Se predă comisiunei petiţionare. Intrându-se în ordinea de zi vorbeşte la proiectul de lege despre pensionarea învăţătorilor deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată dietă! Scopul legii e atât de sublim, încât eu, cu toate că simţesc că taie foarte adânc în autonomia confesională, întru atâta, că modifică legi clare, totuş nu am cutezat să vorbesc în discuţia generală, pentruca să nu văd aţacat cumva scopul. Dar nu cunosc nici precedenţele. Se poate, că onoratul domn ministru de instrucţiune publică a conferat cu căpeteniile confesiunilor respective. Cu toate acestea, aflu cu cale să amintesc la paragraful 30, că aşa cum stau astăzi împrejurările, cu greu se va puteà executà acest proiect de lege la confesiuni. Un rău principal, despre care cred că are cunoştinţă şi domnul ministru din multele plânsori e acela, că în multe municipii sunt oamenii în contra trecerii salarului învăţătorilor confesionali în preliminarul comunal, şi astfel denegând ajutorul în jurul executării, învăţătorii îşi primesc salarele atât de neregulat, încât abia după ani de zile ajung la ele.

Dacă astfel stă lucrul, eu nu ştiu cum vor puteà acei învăţători să plătească punctual sarcinile ce li se pun. Acesta e motivul deci, că îmi iau voie a prezentà o modificare la acest paragraf, de înţelesul următor: La paragraful 30 ar mai fi de adăogat, după comă, următoarele: şi tocmai de aceea, salarul învăţătorului confesional, întru cât el nu se plăteşte din vre-o fundaţiune specială, încă trebue luat totdeauna în budgetul comunal.

Dacă se va face aşa, va fi posibilă executarea paragrafului, altcum nu. Şi numai atunci ar fi de prisos dispoziţia aceasta, dacă onoratul guvern s'ar nizuì, ca prin ordinaţiune specială să îndrume municipiile, să nu se opună acestui lucru, ba să permită, ca salarele învăţătorilor confesionali să fie luate în preliminarul comunal. De altcum recomand modificarea mea spre primire. Recunosc, că modificarea ar fi mai la loc în altă lege,

www.dacoromanica.ro

în cea municipală, ori şcolară, dar dupăce răul există, cred că şi la locul acesta poate sa fie vindecat».*)

Paragraful se votează în textul original şi modificarea deputatului *Babeş* se respinge.

La §-ul 31 vorbeşte iarăş deputatul *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Numai întru atâta mi-aş luà voie să prezentez la paragraful acesta, alineatul ultim, o modificare, întru cât aici despre aceea e vorba, că autorităţile supreme şcolare au să se declare în privinţa sentinţei în timp de patru luni. La noi, confesionalii, pentru facerea de declaraţiune e competent probabil sinodul, ori congresul. Dar congresul se întruneşte tot la trei ani, iar sinodul numai odată în an. De aceea cred, că dacă vrem să procedem corect, la tot cazul trebue să punem termin mai lung, şi de aceea îmi iau voie a înaintà o modificare, care sună astfel: «La §-ul 31, alineatul ultim, în loc de *patru luni* să se pună *un an*».**)

Propunerea nu se primeşte.

In şedinţa din 2 Aprilie 1875 deputatul român *Mihail Beşan* a înaintat dietei o petiţiune a comunelor din ţinutul *Oraviţei*, în care locuitorii cer, ca la noua organizare a judecătoriilor, tribunalul regesc să se lase şi pentru mai departe în Oraviţa, să nu fie mutat de acolo. Se predă comisiunei petiţionare.

Rugarea comunei Moldova-veche.

Şedinţa din 3 Aprilie 1875. Se pun la ordinea zilei petiţiunile întrate la dietă. Cu privire la rugarea comunei Moldova-veche, din fostul confiniu militar, în care se cere scut şi apărare în contra volniciilor solgăbirăului cercual, comisiunea petiţionară propune, ca petiţiunea să fie predată ministrului de interne. Vorbeşte la obiect deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată dietă! Unul din cele mai mari rele în ţară, şi mai ales în cele de jos părţi ale ei, e acela, că funcţionarii administrativi desconsideră legile, anume, acele legi, cari privesc

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.
**) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

de aproape poporul, în prima linie legea comunală, care e una din legile pe cari le-a studiat poporul şi le înţelege, de aceea se provoacă des la ea, dar de câte-ori se provoacă la lege şi-şi reclamă dreptul pe baza ei, nu numai că nu şi-l primeşte, ci i-se plăteşte cu acte de batjocură.

Aşa e în cazul de faţă, în care solgăbirăul a terorizat o comună întreagă şi a voit să-i octroeze un primar, care nu e de treaba aceasta şi nici nu are cualificaţia cerută. Pe cale telegrafică au protestat oamenii în tot chipul în contra acestui fapt, dar nu au primit nici un răspuns. Au primit, ce e drept, un răspuns, dar acesta mai ales arată sentimentul de dreptate al solgăbirăului şi ilustrează în mod special cazul.

Comuna a rugat pe comitele suprem, să fie cu băgare de seamă asupra cazului şi să dispună, ca răul să fie vindecat, şi a cerut răspuns, plătind taxa de 50 cr. pentru răspunsul telegrafic. La câteva zile sunt citaţi cei cinci petenţi subscrişi la Biserica-Albă, la solgăbirăul cercual, de urgenţă, cu îndrumarea, ca în ziua următoare la oarele 8 să fie negreşit la el. Cei cinci oameni în vremea cea mai grea de iarnă au călătorit noaptea întreagă la Biserica-Albă, cale de cinci mile, şi când au sosit acolo, solgăbirăul le-a aruncat pe masă în batjocură cei 50 cr., spunându-le: Aici e răspunsul la pâra voastră! Din punct de vedere legal, procedura poate fi justificată, dar eu aşa cred, că om cu simţ patriotic şi uman nu va puteà numì procedura aceasta corectă şi onesta. In felul acesta autorităţile nu numai că nu au delăturat răul, dar au mai şi batjocorit pe pârâtori.

Tocmai de aceea, regret ca dl ministru de interne nu e de faţă, pentrucă voiam să-i recomand mai multe astfel de cazuri în speciala sa atenţiune. Imi voiu aflà însă ocaziunea să le înşir, pentrucă sunt convins, că dacă există rele în ţară, apoi izvorul principal al acestora e acela, că legile nu se respectează tocmai din partea acelora, cari sunt chemaţi şi datori să le execute. Şi pe calea aceasta s'a mers atât de departe, onorată casă, încât acolo, jos, abia mai este om, care să afle de demn a mai da recurs, dupăce rezultat nu se vede nici odată.

Aşa cred, onorată casă, că răul trebue vindecat la tot cazul, pentrucă prin aceasta un guvern patriotic va face sigur mai mult spor decât prin corupţiile şi volniciile din timpul trecut. Sunt funcţionari, cari sub pretextul, că cutare ori cutare comună e opoziţională, ori naţionalistă, o terorizează şi o exploa-

www.dacoromanica.ro

teză. Sunt însă şi excepţiuni laudabile. Dar sunt anume în fostul confiniu militar câţiva căpitani, puşi în serviciul administrativ, cari nu sunt destul de cualificaţi pentru postul lor, şi cred că aşa se pot susţineà, dupăce nu cunosc limba maghiară, dacă procedează aşa cum am amintit mai naînte. De aceea, recomand vindecarea astorfel de abuzuri în speciala atenţiune a onoratei case şi a ministerului».*)

Petiţiunea se predă ministrului de interne spre competentă rezolvare.

Lege despre darea de lux.

Şedinţa din 8 Aprilie 1875. La ordinea zilei e proiectul de lege despre darea de lux, pentru biliarde, cai şi trăsură. La §-ul 15 vorbeşte deputatul român *Demetriu Bonciu* următoarele:

«Mărturisesc, că mi-ar fi plăcut mai bine, dacă aceste multe excepţiuni nu se treceau în proiectul de lege. Dacă avem trebuinţă de darea după cai şi trăsură, pe care eu o primesc, atunci să nu facem nici o excepţiune, ci să scoatem de sub dare numai trăsurile şi caii necesari pentru economie şi pentru industrie. Şi fiindcă am inclinare spre aceasta, iar modificarea dlui deputat Horánszky se apropie întru câtva de părerile mele, sunt aplecat a i-o primì. Dar scuzaţi, îmi iau voie să fac o submodificare la modificarea lui Horánszky, care e aplicată la punctul *f)*. Acolo adecă se spune, că trăsura şi calul ţinut de preotul de orice confesiune, în scopul împlinirei chemării sale, etc. (e scutit de dare). Se poate, ca textul acesta să dee ansă la restălmăciri. Eu cel puţin nu ştiu, dacă sub preoţii de orice confesiune se înţeleg aceia, cari au parohii, ori şi aceia, cari sunt fără parohii, ori chiar şi preoţii mai înalţi, ca de ex. canonicii, episcopul, etc. Pentrucă, onorată casă, atunci, când preoţii cu parohii aproape în fiecare Duminecă, în fiecare sărbătoare, au să meargă în filie, trebue deci necontenit să folosească calul şi trăsura, de altă parte la preoţii cu rang mai înalt, la episcopi, abia s'ar puteà obiecţionà, că ei, cu ocaziunea vizitaţiunilor canonice nu ar umblà iarăş oficios, dar la ei se întâmplă lucrul abia poate odată în an, şi acestia sigur că mai de grabă pot să plătească darea, decât

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

preoţii subalterni. Eu nu ţin aceasta nici că e drept, nici că e echitabil. Prin urmare, pentru o mai bună claritate şi pentru evitarea restălmăcirilor, îmi iau voie a înaintà următoarea modificare, după care punctul *f)* s'ar începe astfel: «Preoţii tuturor confesiunilor, cari au parohie, etc.».*)

Casa *primeşte* propunerea.

Extradarea lui Bartha Miklós.

În şedinţa din 10 Aprilie 1875 se pune la ordinea zilei raportul comisiunei de imunitate în chestia extradării deputatului *Bartha Miklós*. Raportorul *Mihail Beşan* recomandă pe scurt primirea raportului şi extradarea deputatului *Bartha*. Deputaţii Lázár Adam şi baronul Orbán Balázs vorbesc contra extradării. Raportorul *Mihail Beşan* le răspunde următoarele:

«Onorată casă! Eu, ca din partea comisiunei de imunitate, nu pot să primesc propunerea înaintată, şi anume pentru aceea, pentrucă motivarea ei peste tot nu pot să o acceptez. Nici pe departe nu vreau sa urmez dlui deputat Lázár Adam pe terenul pe care dânsul a plecat. El a examinat întregul caz din punct de vedere al dreptului, şi luând asupra sa, aşa zicând, rolul de judecător, a tras concluzia finală, că nu există, nici crimă, nici delict, nici transgresiune. Eu aşa cred, onorată casă, că judecarea asupra chestiei, dacă în cazul de faţă există crimă, delict, ori transgresiune, peste tot nu aparţine, nici chemării, nici competenţei onoratei case. Treaba judecătoriei e stabilirea acestui lucru. Ea e chemată să decidă chestia, în prima, a doua şi a treia instanţă, şi prin urmare în privinţa aceasta singurul lucru atins de onoratul domn deputat ar fi poate, că judele de instrucţie e necompetent, respective a fost interesat, întru cât adecă între ei doi există duşmănii personale. Eu conced, onorată casă, că aşa stă lucrul, şi conced, că între ei doi există duşmănie personală. Conced şi aceea, că *Bartha* a făcut arătare în contra judelui de instrucţie. Dar binevoiţi a luà în consideraţie mai ales împrejurarea, că însuş Bartha Miklós a accentuat în mod hotărît pe lângă toate acestea, că starea lucrului, pe care a expus-o judele de instrucţie în actele de cercetare, e întru

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

adevăr perfect de adevărată. Intre astfel de împrejurări deci aşa cred, că orice raporturi personale să existe între ei, nu zace în interesul casei să împedece, ca o făptuire expusă în mod atât de obiectiv să nu ajungă a fi judecată din partea respectivului tribunal, ori judecătorie cercuală. Prin urmare eu nu văd nici o vexare în lucru şi nu există nici un motiv, ca cazul acesta să fie scos de sub apreciarea justiţiei. Rog deci de nou onorata casă, să binovoiască a primi propunerea comisiunei de imunitate».*)

Propunerea comisiunei se primeşte.

In şedinţa din 14 Aprilie 1875 deputatul român *Vichentie Babeş* prezentează rugarea comunei Ticvanulmic din comitatul Caraşului, în care locuitorii cer cercetare în contra solgăbirăului Fábri János pentru abuzuri comise la alegerile comunale, dupăce la multele lor plânsori nu au primit nici un răspuns.

Se predă comisiunei petiţionare.

Tot în şedinţa aceasta deputatul român *Petru Mihályi*, ca raportor al comisiunei financiare, propune votarea raportului acestei comisiuni cu privire la examinarea socotelelor de stat de pe anul 1869. Rosteşte o vorbire mai lungă, explicând lucrurile şi cetind diferitele proiecte de rezoluţiune, cari toate se primesc şi se votează fără discuţie.

Rugarea comunei Mărul.

Şedinţa din 19 Aprilie 1875. La ordinea zilei e pusă rugarea comunei *Mărul* din comitatul Severinului pentru sistarea abuzurilor comise de mai marii dela comitat. Comisiunea petiţionară propune să fie predată ministrului de interne spre resolvare. Vorbeşte deputatul român *Vichentie Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Imi iau voie să folosesc şi aceasta ocaziune pentru a atrage atenţiunea onoratului domn ministru şi a-l rugă, să iee sub scutul seu poporul persecutat de micii tirani. Şi aici e acelaş caz, ca vicecomitele şi solgăbirăul, din simplă prietenie faţă de notarul comunei, pe care comuna îl persecută pentru excesele sale şi abuzurile sale, şi în contra căruia s'a făcut şi

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

arătare şi s'a început cercetare criminală, zic, numai din prietenie, au scornit în contra comunei, că s'a revoltat, şi i-au trimis miliţie pe cap. Astfel nu numai că au calumniat, dar au şi păgubit comuna. Multe astfel de cazuri se întâmplă acolo, jos, şi precum am avut onoare şi în rândul trecut a aminti, sărmanul popor a ajuns acolo, că nici nu mai cutează să se plângă, dupăce vede, că nu i-se dă vindecare de rele. Sunt convins, că dacă onoratul domn ministru de interne, care foloseşte fiecare ocaziune pentru a da de ştire comunelor poporaţiunii ţării, că doreşte să respecteze cu severitate legea, numai câteva exemple de pedepsire ar întrebuinţă în interesul poporului, aceşti mici tirani numai decât ar fi mai precauţi în ce priveşte abusarea cu legea, respective cu poziţia lor. Imi reînoesc deci rugarea în privinţa aceasta».*)

Rugarea se predă ministrului de interne.

Legea despre organizarea judecătoriilor.

Şedinţa din 21 Aprilie 1875. La discuţia asupra proiectului de lege despre noua organizare a judecătoriilor de prima instanţă ia parte deputatul român *Mircea B. Stănescu.* La paragraful 2 rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casa! La asigurarea, organizarea şi consolidarea fiecărui stat de drept organizat se cere codificarea legilor civile şi penale şi o procedura corespunzătoare judecătorească. Lucrul acesta l-a amintit şi onoratul domn ministru de justiţie, cu ocaziunea discuţiei generale, şi încă chiar cu apăsare. Dar domnilor, în urma raporturilor speciale din patria noastră, care are poporaţiune de diferite limbi, după mine se mai cere şi al treilea postulat, cualificaţia judecătorilor, şi mai ales cualificaţia judecatorilor cu privire la limbi. Ba după părerea mea, cerinţa aceasta e principală, şi la cualificarea judecătorilor o ţin de cea mai înaltă.

Motivele sunt foarte simple. Intâiu, patria noastră, ca stat de drept, cum am spus, în lipsa de legi positive nu e organizata. Al doilea, limba patriei noastre e de caracter mozaic, prin urmare condiţionează la tot cazul cunoaşterea mai multor

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

limbi. Al treilea, judecătoriile regeşti de prima instanţă sunt chemate să comunice deadreptul cu părţile din proces. Al patrulea, în patria noastră nu e ca în Francia, ci cele mai multe procese din curgere se decid pe calea fasionării martorilor şi a punerii de jurământ, iar la aceasta e clar, că mai ales judecătorii, chemaţi după lege să comunice deadreptul şi personal cu părţile, au trebuinţă să cunoască perfect de bine limbile ţinutului respectiv, — pentrucă fără a cunoaşte limbile usuate în ţinuturile respective, pe lângă cea mai mare bunăvoinţă nu pot să aducă sentenţă dreaptă şi adevărată, ci vor fi în detrimentul justiţiei, legilor şi al societăţii.

Ba vă spun mai mult. Va fi atins şi sentimentul de drept al poporului de rând, în mod natural născut deodată cu el, şi necontenit se va reînoi în el părerea pe care o are exprimată în cunoscuta zicătoare, care există nu numai în româneşte: «Legea e, cum o fac domnii», ci şi în ungureşte: «Az urak csinálják a törvényt».

La auzul acestor triste suspine eu nu pot să învinovăţesc pe judecătorii, cari fără a cunoaşte limbile ţinutului respectiv au fost aplicaţi în anumite ţinuturi, ci ajungă responsabilitatea pe celce i-a aplicat acolo unde nu sunt de treabă. Căci avem lege pentru aceasta, şi aşa nerespectarea legii a făcut-o numai acela, care a făcut numirile. Dar în viaţa de drept eu însumi am fost martor ocular al unei situaţii perverse, de natura aceasta. Pot să numesc cazul. La judecătoria cercuală din Aradul-nou nu e un singur om, care ar cunoaşte deplin limba română, întrebuinţată în cea mai mare parte a ţinutului. Treaba a ajuns la jurământ, şi partea a trebuit să pună jurământul formulat ungureşte. L-a tradus apoi, dupăce nu există tălmaciu, servitorul cu ajutorul judelui cercual, aşa cum au putut, căci nici unul nu cunoaşte, nici limba literară, nici cea poporală, şi astfel de tot fidel n'au fost în stare să traducă formula. Şi respectivul a pus un jurământ, într'o limbă pocită românească, între zimbetele celorce erau de faţă, dar a râs şi celce a făcut jurământul. Şi fiindcă juramântul pus din partea lui nu consună cu cel trecut în sentinţă, contrarul l-a împrocesuat pe cale penală pentru jurământ fals, o vexare deci, pricinuită numai de necunoaşterea de limbi a judecătorului.

Domnilor, acesta e lucru curat, pentrucă e adevăr limbistic, că sunt cuvinte, cari au câte două înţelesuri, şi sunt cuvinte, în cari

www.dacoromanica.ro

prin pronunţarea mai uşoară ori mai grea a vocalelor se câştigă alt înţeles. Sunt apoi cuvinte, cari prin eliminarea ori adăogarea unei litere capătă alt înţeles, prin urmare, judecatorul, care nu cunoaşte pe deplin şi perfect de bine limba ţinutului, aşa cum dispune legea, e absolut incapabil la noi să facă funcţii de judecător, şi funcţionează în cazul acesta numai în detrimentul justiţiei, ba mai degradează şi autoritatea judecătorească în faţa poporului de rând, şi mai ales în faţa părţilor din proces.

Onorată casă! In §-ul 2 al acestui proiect de lege se dă dreptul absolut ministrului de justiţie, ca pe judecătorii regeşti de prima instanţă, aflători în aplicaţie, să-i permute după chibzuiala sa, după pofta sa. Acest drept de permutare nu numai că e circumscris în §-ul 3, dar e chiar stabilit în mod categoric. Eu, în ce priveşte onorata persoană a actualului domn ministru de justiţie, nu am intenţiunea să trag la îndoială, că în fiecare caz dat va arătà bunăvoinţă şi tactică corectă cu ocaziunea permutărilor. Dar aici nu e vorba de încredere între doi indivizi. Aici despre aceea e vorba, ca ţara să fie liniştită cu privire la toate nedumeririle ei, în contra abuzării cu drepturile constituţionale, şi în această privinţă eu aş afla de foarte necesar, ca acest drept constituţional să fie garantat prin respectarea unei legi existente şi cu ocaziunea aceasta, cu atât mai vârtos, că é veche şi tuturor cunoscută zicătoarea, că chiar şi într'un singur caz superflua cautela non nocet. Dacă deci presupunem că e necesar, ca judecătorul la tot cazul să cunoască limba ţinutului respectiv, pentrucă numai aşa e cualificat pentru postul de judecător în acel ţinut, şi dacă respectăm acest lucru, atunci întind mâna domnului secretar de stat, care spuneà: «că în interesul justiţiei, chiar judecator să fie, ar retirà». In urmare, chiar şi aceia, cari înşişi au cerut permutarea, dacă nu sunt cualificaţi, — şi despre aceasta să-şi câştige ministrul convíngere, nu numai din recursuri, că cunosc ori nu limba ţinutului, ci informeze-se mai cu desăvârşire, şi convingându-se, ca întru adevăr nu cunosc limba ţinutului aceluia, — atunci în interesul justiţiei permute-i acolo unde sunt la locul lor. Pentrucă ar fi o prea perversă situaţie, onorata casă, dacă cu ocaziunea astorfel de permutări, nu zic că actualul ministru de justiţie, ci altul, în care nu aş aveà nici eu încredere, ar permutà un judecător din săcuime între Români, pe altul dintre Români între Slovaci, pe çel din Slovăcime în graniţă, între Sârbi, provocând astfel ju-

www.dacoromanica.ro

decatorii printre poporaţiune cea mai perfectă neînţelegere. Şi pentruca aceasta sa nu se întâmple, aflu de necesar să împedec lucrul cu o modificare.

Se poate, că faţa de această modificare a mea unii vor fi de părerea, că aceeace doresc eu în cele din urmă e deja determinat în o lege existentă. Dar în faţa acestei presupuneri scuzaţi dacă îmi spun parerea, că o astfel de obiecţionare nu are temeiu, pentrucă e în uz, ca în o lege nouă se face provocare la o lege deja existentă, şi eu o ţin de necesar aceasta câtă vreme legile noastre nu sunt codificate, ca astfel legile referitoare să fie toate laolaltă. Mai departe ţin că e necesar, ca să servească ca memento domnului ministru de justiţie, căci cu toate că există legea, cu părere de rău trebue să experiem, că nu e aplicată totdeauna. E necesar deci să i-se revoace mai de multeori în memorie, pentruca să nu o uite.

În urma acestora îmi iau deci voie a înaintà următoarea modificare, nu numai în interesul justiţiei şi al societăţii, ci mai ales în interesul poporului de rând, care cu tot dreptul poate pretinde, ca să aibă judecători cualificaţi. Unde însă e vorba de interesul poporului, e vorba şi de interesul statului, Recomand deci în interesul acestuia modificarea mea în preţioasa atenţiune a casei . (Notarul ceteşte):

In proiectul de lege despre o nouă organizare a judecătoriilor cercuale de primul for, la paragraful 2, şirul ultim, după cuvântul «*sau*» să se mai pună: «cu considerare la cunoaşterea perfecta a limbilor din respectivul ţinut, cerută de §-ul 27 din art. de lege 44 dela 1868». Celelalte rămân. Paragraful 2 ar sunà deci astfel: In urma noue organizări, întâmplate prin reducerea determinată în paragraful prim, judecătorii aplicaţi la judecatoriile de prima instanţă şi membrii procuraturelor regeşti pot fi pensionaţi, după trebuinţă şi între marginile paragrafului 3, sau apoi pot fi transferaţi, cu considerare la cunoaşterea perfectă a limbilor din respectivul ţinut, cerută de §-ul 27 din art. de lege 44 dela 1868». (Subscrişi Mircea B. Stanescu, Iosif Hodoş şi Svetozar Miletici.*)

Raportorul spune, că aceea ce se cere în modificare se cuprinde deja în articolul de lege IV dela 1869, §-ul 4, deci e de prisos a se mai spune de nou. De-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

putatul *Mircea B. Stănescu* răspunde următoarele: «Articolul de lege dela 1869 vorbeşte despre cualificaţia judecătorilor, iar articolul de lege 44 dela 1868 vorbeşte despre naţionalităţi, şi mai ales în §-ul 27 se îndrumă ministrul de justiţie, ca nu numai la judecătoriile din ţară, ci şi la administraţie să aplice persoane, cari cunosc perfect de bine limba ţinutului respectiv .

Casa primeşte paragraful în textuarea originală şi respinge modificarea.

Un proiect de rezoluţiune.

Şedinţa din 24 Aprilie 1875. Deputatul român *Vichentie Babeş* înaintează casei următorul proiect de resoluţiune:

«Imi iau voie să înaintez cu permisiunea onoratei case un proiect de resoluţiune. Incă în anul trecut, în 11 Maiu, au prezentat cei patru reprezentanţi ai poporaţiunii din confiniul militar un proiect de resoluţiune onoratei case, în scopul vindecării gravaminelor număroase ale acelei poporaţiuni. Dar proiectul acesta nu a ajuns să fie pus la ordinea zilei, în urma împrejurărilor nepriincioase. Nici noi n'am solicitat să fie pus la ordinea zilei, ştiind bine, că pentru rezolvarea favorabilă a celei mai juste chestiuni se cer împrejurări favorabile. Am aşteptat deci schimbări politice, cari au şi urmat. Acum ar fi timpul să ni-se iee la rând proiectul de resoluţiune, respective să solicităm punerea lui la ordinea zilei. Dar observ, că în felul cum a fost propus, anume, prin esmiterea unei comisiuni, nu se mai poate rezolva, dupace dieta aceasta e pe sfârşite. Prin urmare, eu şi condeputaţii mei ne-am îngrijit de o altă modalitate, pentrucă aceea nu o putem nega, că gravaminele pe cari le-am înşirat în proiectul nostru de resoluţiune din anul trecut întru adevăr nu ar fi apasatoare şi îngrijitoare. Ne ţinem deci de datorinţă patriotică şi de deputaţi a recurge la o altă modalitate, care e cea mai loială posibilă, şi venim a prezentà un nou proiect de resoluţiune. Rog să fie cetit şi tiparit». (Notarul ceteşte):

«Având în vedere, că proiectul de resoluţiune prezentat onoratei diete în 11 Maiu anul trecut din partea subscrişilor (Babeş, Doda, Kostici, Dr. Polit), în scopul sanării multelor şi gravelor plânsori ale poporaţiunii din fostul confiniu militar,

www.dacoromanica.ro

până acum nu a putut fi pus la ordinea zilei, iar în scurtul timp ce-l mai are actuala dietă la dispoziţie în modul propus de noi nu mai poate fi rezolvat cu succesul dorit;

având apoi în vedere, că relele şi gravaminele înşirate în acel proiect de resoluţiune sunt de aşa natură, că sanarea lor cât mai grabnică, după drept şi echitate, o cere interesul, nu numai al poporaţiunei respective, ci şi al patriei, şi e de datorinţa guvernului patriei:

Subscrişii ne luăm voie, în interesul poporului reprezentat prin noi, să propunem următoarele: Binevoiască onorata dietă şi decreteze, ca proiectul de resoluţiune înaintat din partea subscrişilor în 11 Maiu 1874 în chestia sanării gravaminelor poporaţiunii din fostul confiniu militar să fie predat guvernului ţării, în scopul, ca întrucât unele din gravaminele şi relele înşirate ar puteà fi vindecate din partea sînguraticilor ministri, în cercul propriu de competenţă să le saneze, fie şi numai prin dispoziţii provizorii. Iar întrucât pentru sanarea lor s'ar cere studieri mai amanunţite, acestea sa se facă în mod corăspunzător. In fine, dacă ar fi necesare dispoziţii legislatorice, respectivii domni ministri să pregătească cerutele proiecte de lege şi să le prezinte viitoarei diete imediat după întrunire». (Urmează subscrierile.*)

Prezidentul: Se va tipări şi se va împărţi cât mai curând între deputaţi.

Şedinţa din 30 Aprilie 1875. Deputatul român *Mihail Beşan* prezintă în numele comisiunei de imunitate raportul în chestia estradării deputatului conte Battyányi Zsigmond junior. Se va tipări, împărţi între deputaţi, apoi va fi pus la ordinea zilei.

S'a pus la ordinea zilei în şedinţa din 7 Maiu 1875, când raportorul *Mihail Beşan* a recomandat raportul spre primire, cu puţine cuvinte, iar dieta a decis estradarea, amăsurat raportului, fără discuţie.

Tot în şedinţa aceasta a fost hotărîtă din partea dietei, fără discuţie, estradarea deputatului român *Vichentie Babeş*, dat în judecată pentru delict de presă.

Urmează raportul comisiunei esmise pentru censurarea socotelilor de stat pe anul 1870. Raportor depu-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

tatul român *Petru Mihalyi.* Rosteşte o vorbire de esplicare, şi ceteşte îndatinatele proiecte de resoluţiune, cari se votează din partea dietei.

În şedinţa din 12 Maiu 1875 deputatul român *Vichentie Babeş* prezentează o rugare a mai multor locuitori din Bozovici, comitatul Severinului, îndreptată în contra judelui regesc cercual de acolo *Izidor Cheţianu.* Se predă comisiunei petiţionare.

În şedinţa din 15 Maiu 1875 deputatul român *Vichentie Babeş* cere pe scurt, ca să fie pus la ordinea zilei proiectul de resoluţiune prezentat dietei din partea deputaţilor din graniţă în şedinţa din 21 Aprilie.

Şedinţa din 18 Maiu 1875. Deputatul român *Petru Mihalyi* prezentează, ca raportor al comisiunei esmise pentru examinarea fondurilor şi fondaţiunilor de sub supravegherea ministrului de culte şi instrucţiune publică, raportul obicinuit. Se va tipări şi la timpul său se va pune la ordinea zilei.

Interpelarea deputatului V. Babeş.

Şedinţa din 19 Maiu 1875. Deputatul român *Vichentie Babeş* adresează guvernului interpelarea următoare:

«Onorată casă! Am şi eu o interpelaţie, asemenea catră domnul ministru de interne, dar a mea nu se refere numai la cazuri singuratice, ci la lipsa generală de moralitate, ce se arată în faptele ilegale ale funcţionarilor, mai ales.

Aşa cred, onorată casă, că suntem toţi de acord, că stat de drept, societate cultă, e cu neputinţă a se formă şi susţineà fără moralitate publică, şi aşa cred, că nici aceea nu o va trage nime la îndoială, că moralitatea publică nimica nu o ameninţă atât de tare, ca abuzarea de oficiu a organelor chemate să execute legea, şi violarea publică a legilor. Am ajuns atât de departe în patria noastră, încât în fiecare zi cetim în oarecare foaie, chiar şi în foile guvernului, despre putreziciunea vieţii noastre de stat. In fiecare zi auzim şi vedem, ca funcţionarii chemaţi să respecteze legile, mai ales ei vatămă legea, şi cu pilda rea ce o dau deşteaptă în popor imoralitatea, ori apoi provoacă desnădăjduire. Am cetit în zilele trecute în ziarul

www.dacoromanica.ro

guvernamental Pester Lloyd ceva despre «Zersetzungsprocess», care daca nu va puteà fi împiedecat, ameninţă vieaţa noastră de stat. Iar aceasta, dupa parerea mea, e cu atâta mai trist, cu cât eu sunt convins, că fără sentiment moral e imposibil orice patriotism adevărat, e imposibilă orice virtute cetaţenească, când totul e numai prefacătorie, în interesul speculaţiunii egoiste. «Moralitatea politica a dispărut din vieaţa de guvernare şi de funcţionari, responsabilitate nu se găseşte de loc la organele guvernului, ci numai corpul lor trăieşte din bogatele salare date de guvernul constituţional. In locul husarilor lui Bach am creat o astfel de birocraţie maghiară, despre care putem spune cu tot dreptul, că în sân are ghiaţa, iar pe umeri — patria».

Am citat aceste cuvinte din ziarul «*Hon*», numărul dela 23 Aprilie, pentru aceea, ca să nu-mi impute cineva, că maresc lucrurile, ori că plane nascocesc. Eu în privinţa aceasta vreau sa ma restrâng numai la apariţiunile ivite în păturile mai de jos ale poporului, nu cumva pentrucă m'aş teme, că în păturile mai înalte nu s'ar întâmplà de acestea, ci pentrucă cred, că pentru patria noastră e mai primejdios aceeace se întâmplă acolo jos, în massele poporului.

Aş profanà de altcum locul, dacă aş istorisì cum au ajuns unii indivizi în oficii şi cum se susţin în ele, mai ales la noi, jos, în parţile Banatului, şi special în comitatul Timişului. Cu toate acestea, dacă dl ministru de înterne are intenţiunea serioasă, cum sper, de a vindecà răul, având lipsă de date, eu voiu puteà servì cu ele. Dar atâta pot să spun în general, şi mă pot provocà la tot felul de foi, din Timiş şi de aicì, că de ani de zile anumiţi primari comunali, notari, solgabirăi, au fost acuzaţi cu tot felul de fapte grave, întru atâta, încât un primar comunal a fost acuzat în foi de repeţiteori cu complicitate în o afacere de omor: dar procedură nu s'a deschis din partea nimanui. Nu ştiu daca acuza e bazată. Nici nu afirm. Dar aceea ştiu, ca a trece cu impasibilitate peste astfel de ştiri, date despre un funcţionar, e lucru foarte pagubitor pentru moralitatea publică.

Procedura solgabiraelor, mai ales în comune, întru executarea legii comunale, e curat scandal. Celce a vazut numai întru câtva aceasta procedură poate să spună, că legea e întru adevăr numai pentruca să fie batjocorită şi făcută de ruşine. Am avut ocaziune de câteva-ori, la pertractarea petiţiunilor, să expun aici

www.dacoromanica.ro

astfel de cazuri. De aceea acum nu le voiu repetà, dar despre aceea pot să asigur onorata casă şi pe dl ministru, că e rar solgăbirăul, care ar procedà după lege, care ar respectà legea, şi e rar cazul, că plânsoarea dată în privinţa aceasta ar fi ajutat ceva. S'a întâmplat cazul, că mai mulţi inteligenţi s'au dus numai din curiozitate să vadă cu ochii o astfel de procedură. De exemplu cazul s'a întâmplat în Mehala, la alegerea de notar, unde văzând ei cum se eludează din partea solgabirăului dreptul poporului, cum se face candidarea din partea oamenilor, cari n'au nici un drept şi nici o avere, câte odată din partea pandurilor solgăbirăului, au remonstrat la comitat. Nu a fost unul, care să fi apărat procedura solgăbirăului. Dar solgabiraul a adus cu sine vre-o 40—50 de Şvabi, a pus inteligenţa să voteze, şi afacerea a fost terminata.

Votanţii nemţi au avut un anumit motiv de a votà cu dl solgăbirău. Şi astfel de cazuri sunt foarte multe, dar ele nici unde nu dor atât de mult, ca în fostul confiniu militar. Cum binevoiţi a ştì, în fostul confiniu militar a domnit volnicia absolutismului, cel puţin noi aşa cunoaştem acele părţi de ţara. Dar despre aceea pot să asigur onorata casă, că dacă a existat lege ori ordinaţiune scrisă, aceea a fost respectată cu toată stricteţa, aşa, că poporul, daca a avut asigurat vre-un drept, s'a şi putut folosì de el în libertate. Cu totul altcum e acuma! Voiu cità numai unele cazuri, experiate de mine. Cercul meu electoral se extinde peste teritorul a cinci municipii. Fireşte, ca e raritate, dar e adevarat. Nici nu cred să mai fie undeva pe lume astfel de cerc electoral. Acum mă rog, în fiecare municipiu altcum e manuata legea şi altcum e tratat poporul. Cu mine însu-mi, care am calatorit an câteva zile prin cercul meu, pe teritorul fiecarui municipiu au tratat altcum. De exemplu în comitatul Caraş solgabirăul m'a petrecut cu comisarul de siguritate şi cu câţiva panduri de ai săi din comuna în comuna. (llaritate). M'am bucurat foarte mult, pentrucă aşa eram cel puţin sigur, ca nu mă fură nime. In Torontal solgabiraii cu pandurii lor au avut numai de grije sa nu se turbure ordinea. Dar n'a fost trebuinţă nici de aceasta, pentrucă deşì s'au adunat 5 6 mii de oameni, acestia s'au purtat foarte liniştit. In comitatul Timişului au procedat apoi cu totul altcum cu mine. Acì domnii solgăbirăi nu au permis nici aceea, ca vre-un alegator sa vorbească cu mine, ci din vreme s'au îngrijit şi au pus panduri pretutin-

www.dacoromanica.ro

denea, ca nime dintre alegători să nu se apropie de mine. Cine a mai vazut aşa ceva în stat constituţional? Dar şi mai tristă e experienţa pe care am facut-o în comitatul Torontal, comuna română Seleuşiu, de pe teritorul fostului confiniu militar. Acolo nu ştiau ca eu vin, şi astfel nu m'a aşteptat nime. Eu apoi am întrat în biserica cu picturi vestite. Biserica în scurtă vreme s'a umplut de lume şi aşa n'am mai avut timp să iau în privire picturile, pentrucă oamenii numai decât au început să se plângă în mod groasnic în contra tirániei, abuzurilor, ilegalităţilor administraţiei. A fost foarte mult popor de rând acolo, din inteligenţa preotul şi un ofiţer pensionat. Nu mi-a rămas alta, decât sa liniştesc poporul şi să-l întreb, că de ce nu se adresează la locurile mai înalte, de ce nu se plânge la comitat? Răspunsul a fost, că «ne-am plâns doară de o sută de ori, ne-am plâns la fişpanul din Becicherecul-mare când a fost aici, i-am spus nacazurile noastre şi am cerut vindecare. A promis, dar fără nici un rezultat, pentrucă aici nu ajută nimica. Ni se spune doară pe faţă, că în Ungaria, sub legi ungureşti, dreptate nu se capată decât numai pe bani». (Sgomot! La ordine!) Eu am comunicat acest lucru cu luni mai nainte. S'a întâmplat în faţa a 5—600 de oameni, şi nime nu l'a luat în considerare. Şi ştiţi ce am făcut eu cu ocaziunea aceasta? M'am întors spre altar şi am blăstămat pe acela, care a spus poporului, că în Ungaria, sub legi ungureşti, dreptate nu se poate câştigà decât pe bani!

Aşa am agitat eu pe acolo. Domnul ministru are putinţa de a se convinge. Am spus lucrul numai pentruca sa vada onorata casa, cât de mult e stricata viaţa publică, cercul funcţionarilor, acolo jos, şi cât de tare e desnadăjduit poporul. Şi cu greu se poate delatură raul pe lângă sistemul actual administrativ. Pentrucă cum binevoiţi a ştî, noi nu avem tribunal special administrativ, şi probabil că nici guvernul nu are secţie specială pentru astfel de plânsori.

Trec acum la cazuri de alta natură, la felul de a formà partide. Domnul ministru de interne a binevoit a spune, paremi-se, contelui Apponyi, că nu are cunoştinţă, că oameni de ai guvernului, ori chiar organe de ale sale, să fi luat parte la crearea partidului şi la exprimarea încrederii. Eu cred, că onoratul domn ministru nu are cunoştinţă. Eu însă am informaţiuni. Eu ştiu, că în comitatul Caraşului pe multe locuri partidul guvernamental a fost organizat din oficiu!

www.dacoromanica.ro

Aici e, onorata casă, în numărul 23 al «Albinei» circularul de sub numărul 812 al preturei din Sasca, îndreptat în mod oficios notarilor. In el se spune, că dupăce au încetat să mai existe în ţară diferitele partide, o oarecare conferenţa din Lugoj a hotarît să se formeze un partid general liberal guvernamental. Se îndrumă deci notarii, ca să facă să meargă după putinţă cât de mulţi alegători la adunarea din Lugoj, iar dela ceice nu merg să iee declaraţiuni, că vreau să fie membri ai acestui partid. Şi notarii şi-au făcut datorinţa. Aşa de ex. am la mine un raport în care stă, că scriitorul notarial s'a prezentat în comuna Mircovaţ, a convocat alegătorii şi i-a provocat să se declare, dacă vreau să se alăture la partidul guvernamental liberal? Răspunsul a fost, că oamenii nu vreau să se alăture la nici un partid. Natural, că poporul nu înţelege lucrul. Văzând respectivul, că nu se fericeşte, a pus astfel întrebarea: Vreau să ştiu, că cine ţine cu împăratul? La aceasta cei prezenţi au declarat, ca toţi ţin cu împăratul. Şi aşa au ajuns să fie toţi de partidul guvernamental.

Sunt convins, că lucrul s'a întâmplat fără voia, ştirea şi învoirea d-lui ministru. Dar e fapt, că s'a întâmplat. Şi mai sunt şi alte multe cazuri, unul mai hazliu decât altul. Cred însă, că atâta e destul. (O voce: Prea destul!) Eu ţin, ca e autentic documentul acela, dupăce solgăbiraul care l-a subscris e abonentul «Albinei», ştie şi ceteşte româneşte, şi sunt vre-o trei ori patru săptamâni de când l-a cetit, dar nu l-a desminţit.

Trec acum la pregătirile pentru alegeri, şi aici binevoiţi a-mi concede, ca înainte de toate să amintesc un caz caracteristic despre felul cum gândesc şi ce sunt în stare să facă funcţionarii din fruntea comitatelor, acolo jos. In comitatul Severinului, comuna Ohababistra, comisiunea de conscriere a aflat, ca după lege numai şapte inşi au drept de alegere. Dar afară de acestia s'au prezentat ca la trei sute de muncitori, cari nu au nimica, şi nici nu sunt cetăţeni de stat, şi au cerut să fie trecuţi şi ei în listă ca alegători.

Comisiunea n'a cutezat sa facă lucrul acesta, şi pe cale telegrafică a întrebat pe vicecomitele, raportând, că după lege numai şapte sunt adevăraţi alegători, dar anunţându-se şi trei sute şi câţiva de muncitori, cari nu plătesc dare, dar cer să fie luaţi ca alegători, comisiunea ce să faca? Vicecomitele a răspuns cam următoarele: Dupăce muncitorii nu plătesc dare, au să

www.dacoromanica.ro

fie consideraţi ca unii, cari nu sunt în restanţă cu darea, deci au să fie luaţi în liste. (Ilaritate.) E într'adevăr ridicul lucrul, şi numai pentru aceea l-am spus, ca să vă convingeţi, că domnii comitatului aceluia ce gândire, ce sentimente şi ce moralitate au!

Cu mult mai mare e răul altundeva. S'a întâmplat, anume, în comitatul Timişului, că cu ocaziunea conscrierilor au fost trecuţi în liste foarte mulţi alegători din partea comisiunilor, dupăce nu erau acolo restanţe de dare. Dar ce face comisiunea centrală? Din anumite comune şterge alegătorii cu miile. Astfel în cercul Cubinului şi al Karlsdorfului, în 11 comune sârbeşti şi româneşti, cu mai mult ca 2000 alegători, afară de 400 toţi au fost şterşi, pe când într'un singur sat nemţesc din aceste cercuri, cu 400 alegători, toţi au fost lăsaţi pe liste, cu toate că conscrierea s'a făcut pe aceeaş bază din partea aceleiaş comisiuni. Dar nu numai acî, ci şi în alte comune aşa s'a întâmplat lucrul în comitatul Timişului. Astfel sunt informat, că în marea comună Ghilad din 200 de alegători conscrişi abia au fost lăsaţi 17, în Beregseu, din 200 abià vre-o 30, şi adecă, cum sunt informat, fără nici o urmă de recurs, numai în urma procedurei unilaterale. Suspiţios nu ar fi lucrul, dacă în alte comune alegătorii trecuţi pe aceeaş bază în liste nu erau confirmaţi. Dar dupăcum mi-se scrie, în comitatul Timişului, în anumite comune, au fost şterşi aproape la 10.000 de alegători. Intrebarea e acum: există pentru aceştia remediu de drept? Eu zic că nu, pentrucă apelaţie aşa în masse nu se poate exoperà. Nu este putere în acele ţinuturi, care să scrie câte 2—300 de recursuri în fiecare comună şi să le adjusteze, aşa cum se cere.

Şi tocmai aceasta mă face să bănuesc, că aici e intenţiunea a se ajunge prin procedura aceasta curioasă un scop anumit, înainte stabilit. E întru adevăr de mirat, că aplicată fiind procedura expusă, lucru care poate fi constatat prin cea mai simplă cercetare, în comitatul Timiş au fost şterşi din partea comisiunei centrale mai mulţi alegători decât în ţara întreagă.

Le-am înşirat acestea, pentruca să se vadă cum şi după cari legi morale se aplică legea în comitatul Timiş, din ce apoi se poate explicà şi faptul, că pe când cu ocaziunea alegerii trecute în comitatul Panciovei de asemenea extensiune erau înscrişi şi aprobaţi 10.000 de alegători, în cercul Biserica-Albă, cu o poporaţiune de aproape 100.000 locuitori, pe baza ace-

www.dacoromanica.ro

leiaş legi au fost conscrişi 7000, dar au rămas numai 3000 şi câţiva de alegători. Aşa cred, că aceasta ilustrează din destul volnicia de acolo.

Onorată casă! Eu aşa cred, că dacă voim să domnească dreptul şi legea pretutindenea în ţară, e neîncunjurat de lipsă să fie împedecată o astfel de volnicie, astfel de abuzuri, astfel de violări de drept. Din cele înşirate eu mai deduc şi aceea, că nu fără motiv sunt îngrijoraţi bunii patrioţi de decadenţa moralei publice din vieaţa publică. Cred că nu va luà în nume de rău, nici casa, nici domnul ministru, că mi-am ţinut de datorinţă să le spun acestea acuma, când suntem aproape de a merge acasă la popor, ca să-i putem duce mângăiere cu privire la un viitor mai bun. In aceasta speranţă a salutat ţara pe noul guvern, care s'a angajat să stârpească abuzurile şi să caute să fie respectate legile. Interpelaţia mea nu din neîncredere, ci tocmai din încredere o adresez domnului ministru de interne, fiindcă mă încred în seriositatea şi energia sa, şi aştept dela dânsul să recunoască şi să vindece răul. După acestea interpelarea mea e următoarea. (Notarul ceteşte):

Având în vedere, că conform opiniunei publice manifestate din toate părţile, unul din motivele principale ale stării deplorabile din patria noastră reşade în decadenţa moralităţii publice, iar decadenţa aceasta e promovată de abuzurile şi de evidenta lipsă de respectare a legilor ce se poate experià în viaţa publică, anume, în general la organele administrative, cari mai ales în comitatele din Banat sunt foarte dese, iar în comitatul Timişului la ordinea zilei;

având în vedere, că plângerile în contra astorfel de abuzuri, în lipsa unui tribunal administrativ, până acuma au fost atât de puţin delăturate pe cale administrativă, încât poporul vătămat ţine de netrebnice astfel de plânsori, şi le sufere toate, prin ce apoi sufere şi mai mult moralitatea publică;

având în vedere, că prin astfel de abuzuri publice oficioase pe multe locuri, dar anumit în comitatul Caraşului, s'a înfiinţat în timpul mai recent partidul guvernamental liberal, despre ce dovedeşte circularul oficios din 10 Aprilie, numărul 812, al solgăbirăului din cercul Sasca;

având în vedere, că în timpul de curând trecut, după informaţiunile mele particulare, tot asemenea abuzuri s'au întâmplat şi în comitatul Timişului, la compunerea listelor electorale,

www.dacoromanica.ro

când afirmative fără nici un fel de recurs, dintre alegătorii inscrişi cu toată stricteţa legii din partea comisiunilor de conscriere mai multe mii au fost şterse, astfel, că în anumite comune, dintre cei inscrişi după lege, abia au rămas unele procente, ceeace dacă aşa ar fi întru adevăr, apelarea la curie devine curată imposibilitate, din cauza mulţimei mari de ştergeri, şi este deci temere, că ştergerea în masse s'a făcut cu anumită socoteală şi după un anumit sistem;

având în vedere, că în astfel de cazuri numai prin dispoziţiile grabnice ale guvernului poate fi salvat dreptul constituţional al miilor de alegători, acum periclitat;

având în vedere, că actualul guvern al patriei noastre s'a angajat prin declaraţiuni ocazionale să stârpească abuzurile, să facă să fie legile respectate, şi astfel să fie restabilită moralitatea publică în viaţa publică;

Intreb pe onoratul domn ministru de interne şi-l rog să-mi răspunda:

1. Are cunoştinţă despre decadenţa moralităţii publice, care se arată peste tot în patria noastră, dar mai ales prin unele ţinuturi, special în comitatul Timişului, manifestându-se în abuzurile oficioase ale organelor administrative şi în încălcările de legi? Recunoaşte dl ministru, că aceste apariţiuni au urmari primejdioase pentru stat?

2. Dacă da, făcut-a ceva, ori are intenţiunea să facă, şi ce dispoziţiuni va face pentru delăturarea serioasă şi energică a acestui rău regnicolar? Iar dacă despre acestea dl ministru nu ar avea încă destulă cunoştinţă, e aplecat a declarà, în interesul cetăţenilor cari sufer, apoi în interesul legii şi al statului, că va fi cu deosebită atenţiune faţă de acest rău, şi că se va îngriji, ca plânsorile ce i-se vor înaintà în privinţa aceasta să fie rezolvate cu grabire, pe temeiul celei mai stricte legalităţi, iar dispoziţiile ce le va luà în direcţia aceasta le va aduce la cunoştinţa publicului?

3. Are domnul ministru cunoştinţă, că în comitatul Caraşului s'a format partidul liberal guvernamental prin procedură oficioasă, dupacum dovedeşte aceasta amintitul document al solgăbiraului, şi dacă da, a luat dl ministru dispoziţii în privinţa aceasta? Şi dacă nu, e aplecat să-şi câştige convingere pe calea unei severe cercetări, şi apoi a desaprobà şi a pedepsì astfel de abuzuri oficioase?

www.dacoromanica.ro

4. Are cunoştinţă dl ministru, ca comisiunea centrală a comitatului Timiş a şters în masse, fară nici o apelaţie, alegătorii inscrişi după lege din partea comisiunilor de conscriere, în număroase comune, despoindu-i astfel de drepturile lor? Şi

5. E aplecat domnul ministru să iee dispoziţiuni numai decât în cercul său de activitate în chestia aceasta, pentru mântuirea dreptului alegătorilor, primejduit prin act de volnicie?»*)

Prezidentul: Se va comunică dlui ministru de interne.

Tot în şedinţa aceasta prezentează deputatul român *Parteniu Cosma* o rugare a poporaţiunei din cercul Beiuşului, pentru a se acordà şi locuitorilor de acolo favorurile pe cari le au Săcuii cu privire la ferberea de rachiu în cazane mici. Se predă comisiunei petiţionare.

Intrându-se apoi în ordinea de zi, deputatul român *Petru Mihalyi* recomandă spre primire raportul comisiunei speciale despre examinarea socotelilor de stat de pe anul 1871. Dă lămuririle necesare şi face propunerile obicinuite, cari toate se primesc.

In urmă casa decide cu unanimitate, ca deputatul român *Ioan Popoviciu-Desseanul*, dat în judecată, să nu fie extradat, dupăce e evidentă vexarea. Darea în judecată nu e motivată cu nimica.

Şedinţa din 20 Maiu 1875. Ministrul de justiţie *Perczel Béla* răspunde la interpelarea deputatului român *Vichentie Babeş*, cu privire la Românul maltratat şi omorît din partea finanţilor din Mediaş. Lucrul s'a întâmplat aşa, că trei oameni au întrat cu intenţiunea să fure în casarma finanţilor, dar au fost luaţi la goană din partea acestora. Unul a fost prins, dar a voit să se smulgă din mânile finanţului, a ridicat ciomagul asupra lui, iar finanţul, în stare de legitimă apărare, i-a dat o lovitură, care a fost mortală. Afacerea e acum la judecătorie, care va constată, întru cât e vinovat finanţul.

Deputatul *Vichentie Babeş* declară în câteva cuvinte, că dacă afacerea e predată judecătoriei, e liniştit în urma răspunsului dat. la răspunsul la cunoştinţă şi aşteaptă rezultatul cercetării.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Ministrul de interne *Tisza Kálmán* comunică dietei, că în şedinţa următoare va răspunde la interpelările deputaţilor *Vichentie Babeş*, Trifunaţ şi Kostici.

Răspuns la interpelarea deputatului V. Babeş.

Şedinţa din 21 Maiu 1875. Ministrul de interne *Tisza Kálmán* răspunde la interpelarea din urmă a deputatului *Vichentie Babeş*, că alegătorii şterşi din liste aveau dreptul dat de lege să înainteze recurs la curie, că nu aprobă nici el participarea funcţionarilor publici la organizarea de partide, ca funcţionari. Insă dacă o fac aceasta ca cetăţeni şi alegători, nu le-o poate luà nime în nume de rău. In fine, că abuzurile le urmăreşte şi pedepseşte totdeauna când îi vin la cunoştinţă cazuri concrete, dar a suspiţionà şi a defăimà în general pe toţi funcţionarii nu permite nimănui.

Ia cuvântul imediat deputatul *Vichentie Babeş* şi vorbeşte următoarele:

«Onorată casă! Inainte de toate îmi exprim recunoştinţa faţă de onoratul domn ministru, că s'a grăbit atât de mult să răspundă la interpelarea mea făcută mai deunăzi. Văd şi recunosc şi aceea, că dl ministru a înţeles adevăratul spirit al interpelării mele. (Ilaritate mare). Nu e primul caz, onorata casă, că astfel mi se primeşte o recunoaştere conştienţioasă. Eu de altcum ţin lucrul de serios, şi dacă altul nu-l ţine, e treaba lui. Eu atribui faptul conştienţei sale. Eu, cum bine a observat onoratul domn ministru, n'am pus greutatea pe cazurile singuratice înşirate, pe cari le-am expus numai ca ilustraţie cu privire la lucrul principal, care erà, că la noi, în vieaţa publică, decade moralitatea publică, ceeace eu consider de un mare rău, şi ce de altcum nu eu am afirmat mai întâi, şi nu eu am scos mai întâi la iveală apariţiile, ci au afirmat şi le-au expus mulţi, mai nainte decât mine, fără ca aceia să fi fost declaraţi în faţa ţării de calumniatori. De altcum aceasta e chestie de pricepere şi concepţie.

Conced, ca altul să aibă altă părere despre morala publică, a mea însă e aceea, că dacă funcţionarii, respective organele guvernului aşa se poartă când execută legile, că prin aceasta, conform opiniunei publice exprimate, — orice părere să aibă dl

www.dacoromanica.ro

ministru despre «Albina», — pe calea presei, zic, conform opiniunei publice, aici ori colea se procedează rău cu legile, şi despre aceasta se vorbeşte în general, da, prin aceasta se strică moralitatea publică în poporaţiune.

Nu eu sunt primul care constată, ca dintre toate părţile ţării comitatul Timişului e cel mai rau administrat. Dacă ar mai trăì şi s'ar află aici fericitul *Sava Vukovici*, despre a cărui excelentă moralitate toţi ne-am convins, ar puteà dovedì cum suspinà el de multeori, pentrucă comitatul Timişului e rău şi în mod ilegal administrat. Dacă dl ministru nu are cunoştinţă despre aceasta, nu mă mir de loc, fiindcă a fost foarte departe de aceste părţi de ţară. Dar pentru aceea să nu tragă la îndoială şi să nu nege afirmările mele. De ce nu m'am plâns nici odată în contra administraţiei din comitatul Bihorului? Binevoiţi a luà ştire, că dacă vorbiam la discuţia generală asupra budgetului, aş fi pus greutatea tocmai pe aceea, cu privire la programul politic al lui Tisza Kálmán, că aş dorì să vină el la guvern, pentrucă atunci cel puţin s'ar puteà sperà, că se va puteà inaugurà pretutindenea în ţară cel puţin o astfel de administraţie, ca cea din comitatul Bihorului. Din comitatul Bihorului nu publică «*Albina*» astfel de plângeri în contra administraţiei, cu toate că acolo e tot aşa de număros poporul român, şi «*Albina*» are corespondent, ca pe alte locuri.

Ce dovedeşte aceasta? Aceea, că acolo se respectează mai bine legea şi e mai bună morala publică. Le spun acestea numai pentruca să se convingă dl ministru, că eu nu atac pe nime din principiu opoziţional. Nu o fac aceasta faţă cu nime, cu atât mai puţin faţă cu guvernul, dela care tocmai aceea am aşteptat, în urma principiilor de multeori accentuate şi a voinţei tari, că va face să fie ţinute cu punctualitate legile. Nu m'am plâns eu nici odată, că legea se aplică mai cu asprime în contra Românului ori a altora, dacă s'a aplicat corect. Binevoiţi a aplicà legea cu dreptate şi corect, şi eu nu voiu ridicà plânsoare nici odată. Eu nu am făcut chestie naţională din afacerea aceasta. Nici prin minte nu mi-a trecut. Deşì, dacă luăm lucrul aşa, în general, din dreptul şi dreptatea generală câştigă fiecare popor, deci şi din aceea, dacă legea e bine aplicată, întocmai precum perde fiecare popor atunci când legea e rău aplicată, în care caz apoi decade, — negreşit decade, — şi moralitatea publică.

www.dacoromanica.ro

Bine a deosebit dl ministru în interpelarea mea, că eu pe aceasta am pus greutatea, şi mă provoc la casa întreagă, binevoiţi a vă aduce aminte, că dacă în privinţa aceasta nu se vindecă răul, se va ruinà ţara. Căci ţara în care nu se prea respectează morala publică şi stima faţă de legi nu e prea serioasă, nu va devenì nici odată stat de drept, stat cultural. Eu nu mă tem, şi nici nu m'am plâns, că sunt unele legi, cari pentru anumite părţi ale ţării sunt păgubitoare, — şi de fapt sunt, — dacă sunt numai bine aplicate. Dar m'am plâns, că sunt rău aplicate şi cu necredinţă.

Eu pe ameninţări nu dau nimica, pentrucă ştiu, că unde se aplică ameninţarea, lipseşte orice alt argument. Ştiu, că până în vre-o chestie, în vre-o afacere, cineva are argumente temeinice, nu recurge la ameninţare. Eu mai deunăzi, deşì eram absent, am salutat declaraţia energică a domnului ministru, că naţiunea maghiară are încă destulă putere, ca să-şi sdrobească inimicii. De ar fi numai drept! De ar aveà domnul ministru, nu numai puterea, dar şi capacitatea de a cunoaşte pe adevăraţii inimici ai patriei, pe acei inimici, cari periclitează moralitatea publică, ba o nimicesc chiar, cari vatămă onoarea maghiară şi compromit numele bun al ţării şi al naţiunei, precum şi cele mai sfinte interese ale acestora!

Acuza dlui ministru, că eu aş fi calumniat pe cineva în interpelarea mea, o resping cu hotărîre. Eu am caracterizat numai abuzurile, iar întrucât am atins şi persoane, am înşirat fapte împotriva lor. Ce se atinge apoi de răspunsul dlui ministru, privitor la punctul 4 şi 5 din interpelarea mea, adecă cererea, ca ministrul să dispună în cercul său de competenţă, ca să fie salvat dreptul alegătorilor şterşi în masse, ştiu bine, că în privinţa aceasta judecătoria competentă e curia. Da, atunci, când e vorba de o ordinară despoiare de drept, când nu este sistem în procedură, în despoiarea de drept. Dar cum se poate procedà pe cale ordinară în cazul de faţă, când apelarea la curie e fiziceşte imposibilă, tocmai în urma felului curios de procedare? Să presupunem, că dl ministru se convinge, ca în un anumit comitat 10,000 alegători au fost şterşi în modul acesta, fără nici un motiv. Poate fi vorba în cazul acesta despre vre-o apelare la curie? (Voci: De ce nu?) De aceea, pentrucă fiecare alegator trebue să-şi înainteze separat recursul, şi unde sunt acolo, jos, în comune, atâţia advocaţi, ori oameni pricepători,

www.dacoromanica.ro

cari să scrie şi să adjusteze câte 3—400 de apelaţii în fiecare comună? In întregul ţinut nu sunt atâţia. Binevoiţi a vă gândì, că aici în capitală, unde inteligenţa e mai număroasă şi nu s'au întâmplat ştergeri în masse, totuş au fost încredinţaţi anumiţi advocaţi în fiecare cerc cu facerea reclamaţiunilor. Eu am cerut şi cer, ca în cazuri ca cel de mine înşirat să întrevină dl ministru examinând lucrul, şi dacă află întru adevăr că s'a făcut abuz sistematic, întru cât poate ajută, să ajute, să dee posibilitatea, ca drepturile alegătorilor să fie mântuite. Nu mi-a fost chemarea să spun, că pe ce cale să se întâmple lucrul. Dar aceea ştiu, că dacă dl ministru ar fi astfel convins, cum eu aş dorì să fie, mintea sa cea ageră i-ar arătà cum are sa procedeze, ca să salveze drepturile periclitate ale alegătorilor. Acesta a fost înţelesul şi scopul vorbirei mele.

Cu privire la celelalte puncte ale interpelării mele dl ministru a binevoit a mă întrebà, că ce fel de dispoziţii să iee, dacă ar recunoaşte că stăm rău cu decăderea moralei publice: să numească comisar regesc? Eu am atins în vorbirea mea, care e motivul răului. Am spus, că noi, lucrul îl va recunoaşte şi dl ministru, nu avem o judecătorie suprema pentru chestiile administrative, şi de aceea, dacă se ridica plânsori din cauza gravaminelor administrative, ele merg la vicecomitele, ori la congregaţia comitatului, unde aceiaş oameni dispun, nu numai de majoritate, ci de întreaga putere, în contra cărora sunt îndreptate plângerile. Iar dacă plângerile se trimit ministrului, încă se cere părerea celor interesaţi, şi aceasta vine luată în considerare. In ministerul de interne ar trebuì să fie o secţie specială, care să se ocupe cu astfel de chestii, şi care în astfel de cazuri, chiar dacă ar venì plânsorile cu grămada, să ştie ajută, să ştie efectuì cercetările în mod direct. Acesta a fost spiritul, direcţia vorbirii mele, anume, ca domnul ministru să recunoasca necesitatea, în urma mancităţii administraţiei, de a se înstituì un for mai înalt, o judecătorie supremă administrativă, unde să se poată adresà lumea, pentruca nu acelaş organ administrativ să fie şi forul decizător în contra căruia s'a înaintat plânsoarea. Acesta a fost spiritul interpelării mele, în chestia aceasta. Dar şi până s'ar fi putut face aceasta, domnul ministru să se îngrijasca, ca în ministerul său, fie sub prezidenţia sa, ori a altui barbat de încredere, sa se formeze o secţie, în care să se pertracteze multele plângeri şi să se dee satisfacţie. Precum m'am convins deci

www.dacoromanica.ro

deoparte, că dl ministru a înţeles lucrul principal, de altăparte iarăş m'am convins, că dl ministru mă bănuieşte cu rea intenţiune cu privire le interpelare, şi a răspuns, nu atât la întrebările şi intenţiunile mele patriotice, cât mai ales la presupusa rea intenţiune. Asta nu e corect, şi de aceea eu nu sunt, nu pot să fiu mulţămit cu răspunsul. Binevoiască şi iee-l la cunoştinţă majoritatea onoratei case, eu admoniez însă dieta, că mai curând ori mai târziu se va adeverì, că am avut dreptate atunci când am atras atenţiunea casei şi a guvernului asupra faptului, că la noi, din greşelile administraţiei, decade tot mai mult morala publică».*)

Dieta ia la cunoştinţă răspunsul ministrului.

Alt răspuns.

Tot în şedinţa aceasta răspunde ministrul de finanţe *Széll Kálmán* la interpelarea mai veche a deputatului *Vichentie Babeş* în chestia pădurilor de pe teritorul fostului confiniu militar. Interpelantul replică apoi următoarele:

Vichentie Babeş: «Onorată casă! Când înainte cu aproape un an am făcut interpelarea aceasta, aveam intenţiunea, ca prin declaraţia dlui ministru să se facă lumină în aceasta chestie încurcată, însă foarte însemnată. Şi, onorată casă, binevoiţi a fi convinşi, n'am expus altcum starea lucrului, nu am formulat altcum întrebările, decât cum am fost informat din partea acelora, cari cunosc mai de aproape lucrurile şi mai bine decât mine. Interpelaţia mea cu motivarea aceasta a ei a fost publicată aproape cu un an mai nainte şi pot să spun, că până acuma mi-am câştigat numai acea convingere, că ea a fost aprobată. Dacă sunt greşeli în ea, dl ministru e chemat să le rectifice. Asta e datorinţa şi dreptul său. Dar a-mi trece mie de crimă, de reavoinţă faptul, că m'am făcut credincios tălmaciu al părerii şi al sentimentului public de acolo, nu poate să fie lucru corect, şi de aceea eu cred, că mai curând a greşit dl ministru decât mine. Eu mi-am înşirat întrebările, le-am explicat aşa, dupăcum am fost informat. Domnul ministru şi-a spus acum părerea, şi eu îmi ţin de datorinţă să i-o comunic fidel, din cuvânt în cuvânt poporului respectiv, şi apoi să vadă, că po-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

porul cui va da dreptate, că cine influinţează în mod liniştitor asupra sa?

Pot să asigur pe dl ministru, că eu nu născocesc nimica, nu am adăogat nimica la informaţiile primite, şi că nu-mi trece prin minte să provoc îndemnuri, cari periclitează moralitatea publică, ori mişcări contrare dreptului şi legii. Nu mi-a fost acesta scopul nici odată, şi tocmai de aceea mă mir foarte mult, de ce nu poţ presupune şi domnii miniştri despre mine aceea ce presupun eu despre domnii ministri, că au gânduri oneste cu privire la ţară? De ce presupun, că eu am intenţiune rea, atunci, când eu am declarat totdeauna, că am încredere în promisiunile lor? Când eu cred, că domnii ministri se gândesc serios la binele ţării şi al poporului, de ce nu cred domnii ministri şi altora, dacă vreau ca şi alţii să le creadă lor?

Eu aud necontenit accentuându-se aici în casă promisiunea exprimată în cuvinte mari, că va fi respectată legea şi dreptul, şi tocmai de aceea am voit să admoniez pe domnii ministri, că promisiunile acestea nu sunt luate şi explicate în serios, acolo jos. Eu aşa cred, că datorinţa unui deputat onest este, să tălmăcească cu credinţă tot ce se întâmplă jos în popor. De aceea resping cu hotărâre presupunerea, că a-şi nutrì nu ştiu ce scopuri contrare patriei, legii şi moralei. Iau răspunsul la cunoştinţă, dar voiu procedà cu el aşa cum îmi dictează cinstea .*)

Prezidentul: Casa ia la cunoştinţă răspunsul domnului ministru de finanţe.

Interpelarea deputatului M. B. Stănescu.

Şedinţa din 22 Maiu 1875. Deputatul român *Mircea B. Stănescu* adresează guvernului următoarea interpelare:

«Onorată casă! Ştim toţi, că la întărirea ordinei de stat e neîncunjurat de lipsă să fie respectată legea, nu numai de jos în sus, ci şi de sus în jos. De astădată eu nu-mi ridic cuvântul pentru anumite concesiuni. Nu vreau să scrutez cum adunarea naţională, în şedinţa XXI dela anul 1849, ţinută în Seghedin, din îndemn propriu a dat anumite concesiuni în scopul mulţămirei naţionalităţilor, astfel de concesiuni, cari trec peste cele cuprinse în art. de lege 44 dela 1868. Dar dacă la

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

1868 dieta a binevoit a da în art. de lege 44, la cererea naţionalităţilor şi spre liniştirea acestora, anumite concesiuni, deşi cum am spus, mai mici decât ale dietei din Seghedin, ar fi de dorit, spre întărirea înţelegerii şi a încrederii, care şi de altcum e sguduită, ca cel puţin concesiunile acestea cuprinse în lege să fie respectate. Marturisesc, că cu ocaziunea erei acesteia noue, deşi cu ocaziune privată, am înţeles, că mult onoratul domn ministru de interne a binevoit a se pronunţà, că faţă de naţionalităţi va fi scurt la mână, însă aceeace a dat, va respectà şi va executà. M'am bucurat foarte mult de aceasta, şi aşa cred, că o mare parte din noi, ba poate toţi vom fi mulţămiţi, daca se împlineşte declaraţia aceea a actualului guvern şi a onoratului domn ministru de interne, dacă, mergând pe calea aceasta, va câştigà valoare legii existente, şi prin aceasta va stabilì odată încrederea sguduită între diferitele naţionalităţi.

Onorată casă! Mă restrâng acum numai la constatarea unui fapt simplu, şi dacă pentru aceasta totuş îmi iau îndrăzneala să adresez, acuma la sfârşitul sesiunei, interpelaţie domnului ministru de justiţie, o fac numai pentrucă lucrul a fost pertractat în ministerul de justiţie, şi a fost rezolvat, prin urmare are cunoştinţă despre el, şi poate numai decât, acuma, ori după amiazi, sau mâne să răspundă. Ori apoi, dacă având de lucru nu poate să răspundă nici acuma, nici în şedinţa proximă, eu mă declar mulţămit dacă în urma interpelării mele va dispune, ca după închiderea dietei să se aplice o procedură severă şi neparţială şi să se facă dreptate după lege, ceeace eu aştept dela bunăvoinţa sa. Tocmai de aceea, voind să-i dau ocaziunea ca să-şi manifesteze aceasta bunăvoinţă, îi adresez următoarea interpelare: (Ceteşte.)

Având în vedere, că dorinţa principală a concetăţenilor nemaghiari din patria comună e aceea de a-şi puteà folosì, acolo unde locuesc în masse mai compacte, limba lor proprie, nu numai în administraţie, ci şi la justiţie;

având în vedere, că legislaţiunea a garantat prin articolul de lege 44 dela 1868 putinţa de a-şi validità dorinţa aceasta, şi în urmare ea a fost susţinută de fapt în mod constituţional şi legal, despre ce ne pot convinge arhivele; dar cu toate acestea,

având în vedere, că peste tot tribunalele regeşti de prima instanţa şi judecatoriile regeşti cercuale din ţinuturile nema-

www.dacoromanica.ro

ghiare cam de un an şi jumătate tot mai tare sisteaza de regulă în cercul lor de competenţa întrebuinţarea limbilor uzuate în ţinut şi amăsurat praxei din trecut întrebuinţate şi înaintea lor din partea părţilor, a advocaţilor ori împuterniciţilor lor, şi rugările compuse în aceste limbi le resping fără rezolvare;

având în vedere, că cu privire la remediile de drept înaintate în contra astorfel de proceduri gravaminoase tabla regească din Budapesta a ordonat menţinerea folosirei acelor limbi, iar preailustra curte de cassaţie a dat răspuns, când evasiv, când categoric, că art. de lege 44 dela 1868 e lege politica, nu judecătorească, deci în justiţie nu poate fi luată de bază, şi petenţii cu plângerile lor se îndrumă pe calea administrativă, din ce apoi s'a născut o adevărata anomalie de drept;

având în vedere, că municipiile administrative sunt peste tot necompetente să decidă în astfel de chestii;

având în vedere, că o situaţie creată de acest circulus vitiosus sgudue, deoparte respectul faţă de lege, de alta parte încrederea publică, dar se cauzează şi părţilor din proces cheltueli netrebnice şi perdere de timp, un rău pe care ministrul de justiţie ar fi chemat să-l vindece; şi în fine

având în vedere, că onoratul ministru de justiţie a menţinut în mod aprobator procedura de sus a judecătorilor faţă de rugările şi plângerile de aceasta natură şi prin aceasta a potenţat nemulţămirea,

întreb cu onoare pe dl ministru de justiţie:

1. Cu ce-şi poate motivă hotărârile aduse în 7 Iulie 1874 sub numărul 16,607 şi alţii urmatori, din partea ministrului de justiţie, cu cari peste tot se aproabă şi se întăresc procedurile tribunalelor regeşti şi ale judecătoriilor regeşti cercuale din ţinuturile nemaghiare, în special ale tribunalului regesc din Arad, ale judecatoriei regeşti cercuale din Arad şi ale judecătoriei regeşti cercuale din Boroşineu, după cari limba din acel ţinut, care e limba protocolara în comitatul Aradului, şi în justiţie, mai ales la judecătoriile numite, adecă la cele de mai nainte, încă de pe vremea absolutismului lui Bach, dupăcum se poate dovedi cu acte autentice, şi patrusprezece ani de-arândul a fost neîntrerupt în folosinţă, înţeleg limba româna, respective rugarile compuse în aceasta limbă, nu se mai primesc şi nu mai primesc resolvare, contra paragrafilor 7, 8 şi 9 din articolul de lege 44 dela 1868?

www.dacoromanica.ro

2. Are intenţiunea să ţină în chestia aceasta cercetare severă, şi amăsurat rezultatului să iee dispoziţiuni corăspunzătoare, conform praxei şi legii, ori apoi are intenţiunea să menţină şi să continue politica antecesorului său dela justiţie, contra praxei dela celelalte tribunale şi judecătorii, la cari adecă a rămas neatinsă folosirea limbilor din ţinutul respectiv?

Onorată casă! Am ţinut de necesară chiar şi pentru aceea interpelaţia aceasta, pentrucă aşa se vorbeşte pretutindenea, că de sus, dela dl ministru de justiţie vine avizul la judecătoriile de prima instanţă de jos, ca întrucât e numai cu putinţă, limba naţionalităţilor să fie eliminată, în contra legii, din întrebuinţarea şi praxa legală. Nu vreau să recriminez. Nu caut, dacă aceasta credinţă generală e bazată sau nu. Dar la tot cazul pentru liniştirea opiniunei publice ar fi foarte de folos şi necesar, ca dl ministru, ori să răspundă, ori să binevoiască a ordonà cât mai curând o severă cercetare, în care sa nu se iee dispoziţiuni în urma rapoartelor seducătoare ale judecătoriilor, ci în mod bilateral, cu luarea în privire a arhivelor şi cu ascultarea părţilor. (O voce: Au procedat corect!) Cu parere de rău aud, că ar fi procedat corect. Dacă asta vă este părerea, binevoiţi a o spune sincer. Eu nu pentru aceea am luat cuvântul, ca să cer concesiuni. Eu vreau numai, ca concesiunile legale sa fie executate, pentrucă dacă e dată legea, aveţi să o ţineţi, conform cinstei naţiunii şi demnităţii legislaţiunii. Iar dacă în detrimentul mulţămirii publice nu vreţi să o ţineţi, dacă voiţi, ca noi să nu fim consideraţi de fii adevăraţi ai patriei, ai acestei mame comune, ci să-i fim numai copii maşteri, atunci binevoiască dl deputat să vină aici cu un proiect de lege, care ar stà numai din doi paragrafi, ar suna astfel: «§ 1. Articolul de lege 44 dela 1868 se scoate din vigoare. § 2. Cu executarea nouei legi se încredinţează guvernul întreg». (Deputaţii naţionalişti George Pop de Băseşti, Dr. Mihail Polit şi Svetozar Miletici aplaudează). «Rog să se comunice ministrului interpelaţia mea».*)

Prezidentul: Se va comunicà domnului ministru de justiţie.

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1872—1875.

www.dacoromanica.ro

Închiderea dietei.

Şedinţa din 24 Maiu 1875. Se ceteşte rescriptul preaînalt, prin care Domnitorul comunică dietei, că împedecat fiind, nu poate face în persoană închiderea dietei, ci a numit comisar regesc pe primministrul ţării, baronul *Wenckheim Béla*, care va ceti mesagiul regesc de închidere, în numele Monarhului. Prezidentul comunică apoi deputaţilor, că închiderea solemnă a dietei se va face după amiazi la ora *unu*, în sala de şedinţe a casei magnaţilor, şi rosteşte o vorbire mai lungă de încheiere, făcând în ea o expunere scurtă a activităţii dietei din acest ciclu de trei ani. Se autentică în urmă procesul verbal al şedinţei acesteia şi dieta e încheiată.

La ora unu d. a. deputaţii şi membrii casei magnaţilor s'au întrunit în sala de şedinţe a casei seniorilor, unde prezentându-se ministrul-prezident, baronul *Wenckheim Béla*, a urcat tribuna, şi spunând, că e încredinţat din partea Monarhului cu cetirea cuvântului de tron, în calitate de comisar regesc, dă cetire următoarelor:

«Onoraţi domni, magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi!

Când am deschis această dietă, la 4 Septemvrie 1872, în considerarea situaţiunei ţării am pus în prospect deslegarea multor chestiuni foarte momentuoase. Deslegarea tuturor acestor chestiuni nu s'a putut executà, pentrucă decursul nefavorabil al timpurilor a provocat raporturi împedecătoare. Generala criză financiară, al cărei efect nenorocirile elementare şi recoltele rele l-au făcut şi mai apăsător, a îngreunat foarte mult problema de a se puteà împlinì neîmpedecat tot ce ar fi trebuit să se împlinească în interesul siguritătii statului, cât şi în urma investiţiunilor făcute cu scop de a suplinì omisiunile din trecut.

In atari raporturi pe fiecare îl apasă grijile economiei statului, dispoziţiunile necesare în privinţa aceasta au păşit în prosceniu, şi chestiunile de deslegat în interesul desvoltării ulterioare au trebuit amânate. Cu toate acestea s'au făcut dispoziţiuni, cari din punctul de vedere al integrităţii, al siguritaţii şi al desvoltării spirituale şi materiale a statului unguresc, sunt de o momentuositate deosebită. Dispoziţiuni singuratice de ale împăcăciunei de drept public cu Croaţia şi Slavonia, făcută pe

www.dacoromanica.ro

vechia bază istorica, s'au modificat spre mulţămire generală. Incorporarea şi desmilitarizarea confiniului militar s'a adus mai aproape de executarea deplină. Instituţiunea honvezilor ungureşti s'a desvoltat la o înalţime, încât ea, după imediatele noastre experienţe, se poate considerà ca un deosebit factor al siguritaţii statului, iar prin înfiinţarea Ludoviceului s'a purtat de grije pentru cultivarea unui număr îndestulitor de ofiţeri corespunzatori.

Prin înfiinţarea universităţii din Cluj a câştigat şi acea parte a ţării un centru util pentru cultura mai înaltă.

Pentru împărţirea proporţionată şi dreaptă a sarcinilor de contribuţiune s'a facut primul pas prin crearea legii pentru darea de pământ. Unirea capitalei a devenit fapt, care asigură statului unguresc cât mai curând un centru politic, cultural, social şi comercial, corespunzător tuturor aşteptărilor. Sistemul electoral în multe privinţe, şi anumit prin întroducerea listelor permanente ale alegătorilor, s'a îmbunătăţit în mod însemnat, şi afară de cele amintite s'au mai creat alte legi număroase, cari facând posibilă mai marea independenţă a membrilor casei reprezentanţilor, ca îmbunatăţirea administraţiunei, a justiţiei, regularea comerciului internaţional, anume, prin inactivarea noului cod comercial, apoi ridicarea creditului şi peste tot înaintarea culturei, — vor formà factori puternici pentru înaintarea scopului nostru comun, a bunăstării ţarii.

Multe au înca a se împlinì, multe ramân încă agendele, dar suntem convinşi, ca tot ce este necesar se va întâmplà gradat, însă iute, după olalta. Ne asigură despre aceasta direcţiunea ce din ce în ce ajunge la valoare, care ţinând în vedere împlinirea condiţiunilor de existenţă a statului, îşi deseamnă ca problemă — economizarea. Ne asigură despre aceasta aplecarea de a aduce sacrificii, pe care a-ţi dovedit-o Dvoastră şi prin aceea, că în prezenta situaţie financiara apăsatoare, Dvoastră a-ţi votat nouele sarcini devenite necesare, şi prin aceasta a-ţi dat dovadă nediscutabilă, pentru care primiţi deplina noastră recunoştinţă, ca naţiunea totdeauna este gata a aduce sacrificiile pretinse de interesul ţării şi al monarhiei. Ne asigură despre aceasta în fine, ceeace cu bucurie va aducem la cunoştinţă, împrejurarea, că bunele raporturi în cari am stat cu celelalte puteri înainte de trei ani, de atunci au câştigat numai în intimitate şi cordialitate.

www.dacoromanica.ro

În astfel de raporturi, considerând urmata întrunire a elementelor omogene pe terenul faptelor, putem privi siguri în faţa viitorului.

După aceasta exprimare a speranţei pentru viitor, primiţi călduroasa noastra mulţamita pentru zeloasele Dvoastre fatigii. Primiţi şi duceţi trimiţătorilor Dvoastre sincera noastră salutare regească».*)

După cetirea acestui mesaj de tron ministrul-prezident Wenckheim declară, din însărcinarea Monarhului, că ultima sesiune a acestui ciclu dietal e încheiată. Cei prezenţi izbucnesc în unanime «Trăiască Regele», iar cu aceasta solemnitatea închiderei dietei a fost terminată.

Apelul deputaţilor români.

Înainte de despărţire şi plecare din Budapesta deputaţii naţionalişti români au votat şi adus la cunoştinţa publicului românesc următorul *concluz:*

Din motivul, că deputaţii naţionalităţilor din dieta Ungariei, în butul ţinutei lor leiale espectative, care au fost statorit-o faţă de noua situaţiune, prin concluzul luat în şedinţele clubului lor din 9 şi 10 Martie 1875, şi au adus-o şi la cunoştinţa publică, conform căreia ei pe guvernul cel nou, numit *liberal,* tocmai pentru aceasta atribuţiune a sa, precum şi pentru solemnele sale promisiuni publice, l au întimpinat cu încredere, şi nu i-au ingreunat de fel activitatea, în speranţa, că acest nou guvern, şi el din a sa parte, apreţiind ţinuta lor leială, pe lânga vindecarea celoralalte năcazuri comune ale ţării, se va adoperà a face să încete şi justele gravamine ale naţionalităţilor, — dar aceasta speranţă a lor prin procedarea şi măsurile de până acuma ale guvernului, precum şi prin declaraţiunile sale din timpul mai din urma, vazându-şi-o nulificată, şi mai experiând înca, că pe lângă această stare a lucrurilor, guvernul nu s'a straduit a arată nici chiar bunavoinţă pentru o apropiere sinceră:

Clubul deputaţilor naţionali dela dieta, în şedinţa sa de astăzi a ajuns la convingerea, şi respective constatarea, că nu-i ramâne decât a-şi continuà şi afirmà lupta politica şi mai departe, numai de pe terenul *opoziţiunei.* De unde deci, parăsind

*) Din ziarul *Telegraful Român* , anul 1875, Nr. 39.

www.dacoromanica.ro

poziţiunea interimală observativă, îşi va continuà, şi ţine că trebue continuată, politica *naţională*, pe temeiul programului cunoscut.

De aci procedând, recomandă şi doreşte susţinerea şi activitatea cluburilor teritoriale, dejà existente, sau de acì încolo înfiinţânde, pe temeiul programului său.

Faţa de alegerile pentru dieta ce are să urmeze, află de lipsă a conservà pe lângă programul său, respective a ocupà de acì înainte toate acele cercuri electorale, cari prin influenţa sa morală se pot păstrà, respective ocupà.

In fine recomandă alegătorilor, ca să primească candidaţi pentru deputaţie numai dintre credincioşii programului naţional, *opoziţionali*, şi se pună în lucrare toate cele permise de lege, pentru asigurarea învingerii acelor candidaţi la alegere. Pesta, în 20 Maiu 1875. *Antoniu Mocsonyi*, preşedinte, *Mircea B. Stănescu*, notar, în numele clubului deputaţilor naţionali dela dietă .*)

*

Mare succes nu a avut aceasta îndrumare, dată alegătorilor români, pentrucă în urma nouei legi electorale şi a felului cum s'au compus listele alegătorilor, dar mai ales în urma atrocităţilor dela alegeri, candidaţii naţionalişti români au eşit foarte decimaţi din luptele electorale, date în anul 1875.

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1875, Nr 40.

www.dacoromanica.ro

CICLUL PARLAMENTAR

1875—1878.

www.dacoromanica.ro

Zile grele.

Se începe acum în viaţa politică a Românilor din statul ungar o epocă, a cărei notă caracteristică e lipsa de orientare, de energie, de organizare şi de disciplină, mai ales însă lipsa de legătură între inteligenţă şi popor. Urmează un period sterp de trei ani, lipsit de acţiune, lipsit de însufleţire şi de voie de muncă pe terenul vieţii publice. Erau căzuţi Românii într'o apatie, într'o nepăsare îngrijitoare faţă de interesele lor proprii, încât nu fară motiv se plângeà câte unul dintre ei, că pe calea aceasta e pusă în primejdie însaş *existenţa* poporului român din patria aceasta. Dispăruse încrederea reciprocă între Românii inteligenţi şi încrederea în puterile poporului român, de unde apoi a urmat perderea terenului de sub picioare pe cele mai multe locuri, chiar şi acolo, unde el cu puţine opintiri puteà să fie salvat.

Motivul principal a fost noua lege electorală, după care aveau să se facă acum pentru prima dată alegerile dietale, şi care cu dispoziţiunile ei asupritoare pentru popoarele nemaghiare din patrie şi cu întocmirile ei meşteşugite a disgustat pe mulţi şi i-a îndemnat să se retragă de pe arena politică, să nu mai între în luptele electorale, din cari ştiau că numai cu perderi şi bătuţi puteau să iasă, dacă cumva nu se închinau guvernului şi politicei sale. A rămas deci pe unele locuri conducerea în mâni nu destul de tari şi de probate, ori apoi a lipsit conducerea de tot, şi massele mari ale poporului, lăsate de capul lor, au făcut aceea ce le-au spus străinii să facă, au mers la urnă şi şi-au dat votul pentru can-

www.dacoromanica.ro

didaţi străini de neamul şi de interesele lor, cu foarte puţine excepţiuni.

Aşa s'a întâmplat în Ungaria şi Banat, unde Românii se aflau în *activitate* politică, şi aşa s'a întâmplat şi în Ardeal, unde Românii au decretat *pasivitate* de nou, dar nu s'au îngrijit, ca poporul să fie *instruat*, ca să observe pasivitatea.

Al doilea motiv, care a provocat aceasta stare de lucruri, a fost inaugurarea unui sistem de alegere, care a rămas celebru, cu permiterea tuturor atrocităţilor şi a tuturor presiunilor şi corupţiunilor posibile la astfel de acte constituţionale. Ceice mergeau cu guvernul şi votau pentru candidaţii acestuia, aveau toate favorurile şi li se iertau toate păcatele, pe când ceice mergeau cu opoziţia, fie maghiară, fie naţionalistă, erau terorizaţi şi persecutaţi până la desperare. Nu e mirare deci, că şi cei puţini dintre Români, cari au avut curajul să între şi întră astfel de împrejurări în luptele electorale, au eşit desilusionaţi din luptă, şi cu mici excepţiuni, bătuţi de însuş poporul nostru românesc.

Sufletul guvernului erà acum *Tisza Kálmán*, iar la spatele acestui energic bărbat de stat se află partidul *liberal*, eşit din fuzionarea, atunci de curând întâmplată, a partidului lui Deák cu partidul lui Tisza, ori a dreptei cu stânga. Tisza, duşmanul neîmpăcat al naţionalităţilor nemaghiare, aveà ambiţia să arete, că e încă popular, cu toatecă şi-a acăţat în cuiu principiile politice de mai nainte, şi dorià, ca din alegeri partidul guvernamental să iase cât se poate de tare, dacă e cu putinţă chiar cu sdrobirea întregei opoziţiuni. A dat deci mână liberă organelor sale subalterne, ca să opereze cum vreau şi cum pot la alegeri, firesţe, în favorul guvernului şi al partidului acestuia.

Ca partide de opoziţie existau în ţară *două*, unul atunci compus, de coloare conservativă, al lui *Sennyei*, şi altul numit 48-ist, pus sub conducerea lui *Irányi Daniel*. Ambele aceste partide îşi ţinuseră întrunirile lor, conferenţele regnicolare, în cari au luat măsurile necesare în faţa alegerilor dietale pentru noul ciclu parlamentar, au făcut candidările şi au adresat *apel* aderen-

www.dacoromanica.ro

ţilor lor, ca să se grupeze în jurul candidaţilor oposiţionali.

Românii din Ungaria şi Banat nu au mai ţinut conferenţă comună, ci pentru ei punctele de orientare erau cele cuprinse în apelul deputaţilor naţionalişti români din periodul trecut parlamentar, adresat alegătorilor români după închiderea sesiunii parlamentare din urmă. S'au întrunit însă după comitate Românii din Ungaria şi Banat, acolo unde au putut şi au voit, şi au făcut şi ei candidări, iarăş unde au putut şi au voit, iar celelalte le-au lăsat în voia întâmplării şi în bunăvoinţa guvernului şi a organelor sale. Iar că bunăvoinţa guvernului care erà, se vede destul de lămurit din tânguirile unei gazete maghiare de pe atunci, «*Kelet Népe*», organul de publicitate al partidului lui *Sennyei*, care scrià pe vremea alegerilor următoarele:

«*Pe toată ziua ne vin număroase rapoarte despre presiuni ne mai pomenite, pe cari le exerciază organele guvernului în mişcările electorale, în interesul partidului guvernamental. E regretabil fenomenul acesta, nu numai pentrucă în rezultatul său final duce la falsificarea opiniunii publice din ţară, ci mai ales pentrucă subminează în mod sistematic simţul moral din popor, exterminează rădăcinile moralei politice şi prin aceasta sgudue şi subsapă temeliile constituţionalismului. Noi suferim întru adevăr aceasta purtare urâcioasă a organelor guvernului cu o abnegaţiune de sine nu de toate zilele. Nici contrarii noştri nu ne pot face să lamentăm. Cu bărbăţie şi în linişte suferim vătămările, suspiţionările ilegale şi torentul de insulte şi de minciuni*»...

Dacă în contra partidelor maghiare se purtà lupta cu astfel de arme, cu armele *suspiţionării* şi *ale minciunei;* dacă faţă de opoziţia maghiară se purtau organele guvernului de atunci, numit liberal, astfel, ca să dee ansă la tânguiri ca cele de sus, e uşor de închipuit, *cum s'au purtat ele faţă de cei din opoziţia naţionalistă română.* De aceea nu e mirare, că unii dintre candidaţii de naţionalitate română, pentruca să fie mai puţin expuşi şicanelor, ei şi alegătorii lor, şi-au pus candidatura ca aparţinători şi ei partidului guvernului, dând

www.dacoromanica.ro

prin aceasta, în mod involuntar, mână de ajutor ministrului *Tisza*, ca să nimicească orice urmă de partid naţionalist în dietă, căci cu începere dela 1875 nu a mai fost de fapt astfel de partid în dieta ungară, ci au fost numai câţiva deputaţi singuratici, cari îşi ridicau din când în când graiul şi apărau cauza naţională română şi interesele poporului român în dieta ţării, dar club separat parlamentar nu mai formau, ci aparţineà fiecare partidului maghiar cu care simpatizà mai bine.

Puţini deputaţi români au fost aleşi de astădată. Acest nesucces în politica naţională română este a se atribuì negreşit, cum s'a spus, ingerinţelor în alegeri, afară din cale neiertate ale organelor guvernului, presiunei exerciate asupra poporului nostru, care a mers atât de departe, încât pe unele locuri alegătorii au fost duşi între bajonetele soldaţilor la urnă, ca să-şi dee votul pentru candidatul guvernului, intimidării şi persecutării poporului, — dar este a se atribuì în mare măsură şi lipsei de energie, de solidaritate între Românii inteligenţi, şi mai ales lipsei de legătură între popor şi inteligenţă. *Greşala a fost a fruntaşilor români*, cari nu au căutat din vreme să contrabalanseze influenţele şi ingerinţele organelor guvernului, făcând poporul imun faţă de orice ispite şi momeli.

Conferenţa din Alba-Iulia.

În mijlocul nepăsării generale, care cuprinsese cercurile româneşti cam de pretutindenea faţă de interesele mari ale poporului român din statul ungar, deci şi pe cele din Transilvania, câţiva Români mai de inimă din Alba-Iulia s'au întrunit în 24 Ianuarie nou 1875 în conferenţă confidenţială, pentru a discutà asupra situaţiunei politice, grea din cale afară pentru Românii din Ardeal, şi a se înţelege şi asupra măsurilor ce ar fi de luat faţă cu alegerile dietale, cari aveau să se facă în curând.

Rezultatul la care a ajuns conferenţa a fost acela, că s'a recunoscut necesitatea convocării unei conferenţe mari naţionale româneşti a tuturor Românilor din Ardeal,

www.dacoromanica.ro

pentruca să iee hotărîri obligătoare pentru toţi alegătorii români din Transilvania. S'a luat hotărîre deci în acest înţeles, iar cu executarea hotărîrei, adecă cu convocarea conferenţei naţionale, a fost încredinţat clubul comitatens român din comitatul Cojocna, cu sediul în Cluj.

Conferenţa din Alba-Iulia a fost convocată din partea fruntaşului de acolo *Axente Severu*, şi la ea au participat inteligenţi români din localitate, precum şi câţiva ţărani mai de frunte. Conferenţa a fost deschisă de convocătorul ei, *Axente Severu*, cu următoarea vorbire:

Stimaţi domni şi fraţi! Doi ani trecura de când unii dintre noi, cu vre o trei-patru zile înainte de Dumineca Tomii 1872, ne adunaram şi ne organizarăm în club pentru a ne consultà şi determinà, cum vom urma faţa de alegerile de ablegaţi la dieta ţarii ungureşti. Rezultatul acelei consultări fu trimiterea a doi reprezentanţi la conferenţa din Sibiiu, propusa şi convocata pe Dumineca Tomii. Acei reprezentanţi apărară cu toata demnitatea la Sibiiu opiniunea clubului de a ramâneà noi *pasivi*. Declarându-se dupa aceea conferinţa dela Sibiiu de parţiala, de necompetentă, de conventicol, conferenţa din 3 Iunie 1872, care se ţinu în acest loc, în marea ei majoritate se pronunţă pentru pasivitatea declarată înca la Mercurea.

Am auzit pe mulţi plângându-se, că pasivitatea aceea nu s'a executat dupăcum s'a pronunţat, dupacum a decis conferenţa, dupacum a dorit şi aflat tot sufletul curat şi adevărat românesc, ca unii aici cu noi au votat pasivitate, iar acasa la ei, în scaun, district şi comitat, au acceptat activitatea, nu numai din convingere mai buna decât înainte cu 2—3 zile, ci chiar şi pentru un os de ros, pentru parale. Eu însă de aceasta nici nu m'am mirat, nici nu m'am speriat, ori descurajat. Puţine exemple ne conservă istoria, domnilor, când o naţiune întreaga sa fi fost de una şi aceeaş parere, când sa se fi ţinut parola şi să nu se fi calcat juramântul. Chiar şi compatrioţii noştri, în contra carora tendinţă avem a luptà, nu sunt uniţi între ei, ci înca sunt împărţiţi în mai multe drepte, stânge şi centre. Dar pentru aceea tot dispun, domnesc şi ne îngroapă în datorii. Şi precum despre ei nu poate zice cineva, că domnesc fară lege, aşa cred că va trebuì să zicem şi despre noi. că până acuma am executat

www.dacoromanica.ro

pasivitatea aşa cum s'a decis la Miercurea, şi aici o rândunică nu face vară.

Domnilor! Sunt rari corbii şi bivolii albi, dar toţ sunt. Se apropie acuma a treia alegere, pentru a cărei preparative amicii din Cluj ne-au prevenit prin apelul lor. Presupunem, că toţi cei prezenţi cunosc cuprinsul, spiritul şi tendinţa acelui apel, deci nu mă voiu ocupà cu analizarea lui, căci aceasta e datorinţa D-voastre, şi nici nu voiu cercà prin argumente scoase din natura lucrului a preocupà sau înclinà credinţa şi opiniunea D-voastre, ci-mi voiu spune simplu pe a mea.

Eu consider domnilor naţiunea română faţă de cea ungurească de două surori bune, legate cu toate interesele vitale una de alta.

Aceste două surori au unul şi acelaş tată, dar din nenorocire două mame. Fiecare mamă s'a nevoit să dee fiicei sale acel costum, acea educaţiune, acele convingeri, de cari a fost pătrunsă ea însaş, că sunt cele mai bune. Aceste două surori, câtă vreme fură minore şi au stat sub o guvernantă bătrână, au trăit în o înţelegere oarecare. A venit însă timpul, când cea mai mare, ajungând înainte cu 29 ani majorenitatea, cu curtezanii şi amanţii ei a căutat să pună mâna pe averea, pe zestrea surorei încă minore, fără curtezani, ba chiar şi fără — tutor. Incercarea aceea însă fu nenorocită, pentrucă bietele surori, după o scurtă ceartă se încăerară de capete şi se încruntară în sânge, care le-a costat mult, pentrucă au trebuit să vină tutori nechemaţi pentru a le despărţi şi scăpà de perderi şi mai mari.

După un timp oarecare aceste surori sub tutoratul cel sever sub care căzură prin încaerarea celei mai mari de a-şi apropià partea celei mai mici, începură a se apropia, a fraterniză, a-şi face ilusiuni de bună înţelegere. Se făcuse chiar şi un contract între ele de buna înţelegere, pe care tutorul l-a confirmat. Ce să vezi însă, sora cea mai mare se mărită chiar după tutorul amândurora, face pact de căsătorie în scris şi îi dă pe mână, nu numai zestrea şi partea ei, ci şi a surorii minore, cu toatecă aceasta plângeà, se rugà, protestà. Dar toate înzadar. Acum ajunse la majorenitate şi vrea să-şi iee noi reprezentanţi. Fi-vor acestia în stare să-i scoată partea, ori vor subscrie pactul încheiat între tutor şi sora cea mai mare, cu totala perdere şi daună a celei mici?

www.dacoromanica.ro

Nu ştiu. Doresc însă, ca sora cea mica, pe care o reprezintă naţiunea românească, să-şi aleagă buni şi fideli advocaţi, pe cari contrarii să nu-i poată, nici intimidà cu puterea lor cea mare ce o au din partea usurpată, nici convinge cu argumente false, dar nici corumpe cu aurul scos din ţara surorei celei mici, pe care vor aveà să o apere. Şi aşa declar şedinţa clubului inteligenţei române din comitatul Albei-de-jos deschisă, punând la ordinea zilei desbaterea asupra apelului din Cluj».

Despre decurgerea conferenţei s'a luat apoi şi s'a publicat următorul

proces verbal:

Convocătorul, domnul *Axente Severu,* aduce la cunoştinţa onoratei conferenţe, că nefăcându-se cunoscut oficiului politic din loc ţinerea conferenţei pe ziua de ieri, acea conferenţă prin conţelegere s'a amânat pe astăzi, ca aşa şi domnul comisar, şi respective domnul primar urban, să ia parte la această conferenţă, dupăcum în fapta s'a şi prezentat. După aceasta deschide adunarea clubului, prin o cuvântare acomodată. Notar se alege *Rubin Patiţia,* prin care act adunarea se declară de constituită, sub presidiul dlui Axente Severu.

Se pune la ordinea zilei apelul frăţesc al clubului român din comitatul Clujului, care se ceteşte prin notar. Luându-se la desbatere acest apel, după diferite păreri desfăşurate se decide:

Apelul frăţesc al clubului român din Cluj să ia cu plăcere la cunoştinţă şi cu recunoştinţă pentru iniţiativa luată, iar faţă de cuprinsul acelui apel se hotareşte:

1. Cumcă toţi alegatorii români au a nizuì, ca să fie înscrişi în lista alegătorilor de deputaţi dietali şi inteligenţa română are a se întrepune în aceasta privinţă.

2. Conferenţa întregei naţiuni române din Transilvania în cauza deciderii ţinutei Românîlor faţă de viitoarele alegeri dietale să se ţină în 15 Maiu n. 1875, la care conferenţă să poată lua parte oricare inteligent român, care posede dreptul de alegător în vre-un cerc electoral al Transilvaniei, cu vot decisiv, iar alţi inteligenţi cu vot consultativ. Terminul de 15 Maiu s'a aflat mai acomodat ca zi de convenire, fiindcă până pe la finea lui Aprilie, după prescrisele legii electorale mai că nu se va

www.dacoromanica.ro

ştî cine e alegator, şi listele abia în zilele prime ale lui Maiu se vor statorî finalmente. Drept aceea numai în timpul propus ca zi de conferenţă va ştî fiecare, dacă posede dreptul de alegator,

3. Conferenţa are să o convoace clubul român din Cluj.

Cu aceasta conferenţa clubului finindu-şi agendele, prin domnul conducator s'a declarat de închisă şi pentru verificarea protocolului s'a exmis o comisiune de trei membri, şi anume: domnii Gr. Elekeş, Ales. Tordăşianu şi Mihaiî Cirlea, concipist de advocatura.

Cu aceasta procesul verbal s'a închis şi subscris. Alba-Iulia, 24 Ianuarie 1875. Axente Severu m. p., preşedinte. Rubin Patiţia m. p., notar. S'a cetit şi verificat, aflându-se întocmai cu decursul desbaterilor. Alexandru Tordăşianu m. p. Gregoriu Elecheşiu m. p., Mihail Cirlea m. p.»*)

O altă conferenţă s'a ţinut tot în Alba-Iulia în 11 Aprilie n. 1875, la care au participat Românii şi din împrejurime. S'a luat aceeaş hotărîre, ca în conferenţa primă, şi s'a trimis recercare clubului comitatens român din Cluj, ca să convoace conferenţa mare naţională la Sibiiu.

Apelul Clujenilor.

Clubul municipal român al comitatului Cojocna s'a conformat dorinţei conferenţei din Alba-Iulia, s'a pus în fruntea mişcarii şi în şedinţa ţinută în 27 Aprilie n. 1875 a compus şi trimis tuturor celor interesaţi următorul călduros *apel:*

«Sunt numaroase ocaziunile, unde fiii mai distinşi, energici, luminaţi şi devotaţi ai cutarui popor, pot sa dee probe despre grija de interesele acestuia, despre abnegaţiunea lor eroica şi despre zelul lor sincer naţional şi patriotic, dar niciodată mai stralucite decât cu ocaziunea alegerilor dietale în cutare stat constituţional.

Alegerile de deputaţi la dieta ţării formeaza piatra din capul unghiului al constituţiunei şi al constituţionalismului unui stat. Acest drept cetaţenesc, pe cât de frumos, pe atât de nepreţuit, cuprinde în sine, ca o adevărată cutie a Pandorei, posibili-

*) Din *Telegraful Român*, anul 1875 numărul 8.

www.dacoromanica.ro

tatea tuturor bunătăţilor, politice, sociale, intelectuale şi materiale pentru ţeară şi popor, dacă acelea, prin indiferentism, împarecheri, abuzuri şi alte asemenea, nu le vom lăsà să ne scape din mână.

În patria noastră, precum se ştie, peste şapte-opt săptămâni încă vor fi alegeri dietale. Şi oare care patriot adevărat, care fiu credincios al naţiunei sale nu se va interesà de ele, şi nu va fi îngrijorat de decurgerea lor şi de modul reuşirei lor? Prin ele se vor decide în mare parte destinele ţării noastre şi în aceasta şi ale naţiunei române pe un lustru de ani înainte. De unde e invederată necesitatea imperativă, de a ne sufulcà de cu bun timp pentru a ne stabilì faţă cu alegerile din chestiune o ţinută barbatească, nu numai corăspunzătoare adevaratelor interese ale poporului, ai cărui fii ne mândrim că suntem, ci şi deamnă de însemnătatea naţiunei române în patria aceasta.

Din asemenea consideraţiuni au emis subscrişii cunoscutul lor apel frăţesc pentru ţinerea unei conferenţe române transilvane, înainte de desmemoratele alegeri dietale, care apel fiind aproape de întreaga noastră inteligenţă apreţuit după intenţiunile lui sincere româneşti, — pentru stabilirea locului, că unde, a timpului, că oare când, a persoanei ori persoanelor prin cari, şi mai ales a modalităţii după care este a se convocà conferenţa, la dorinţa exprimata din mai multe părţi se ţinù în 11 Aprilie n. c. în Alba-Iulia o consultare prealabilă de catra mai mulţi barbaţi fruntaşi români, cari dupa serioase desbateri, în conţelegere frăţească statorira, ca membrii partidelor române din Transilvania sa se convoace la o conferenţă generala în Sibiiu, pentru a se pronunţà asupra ţinutei politice a Românilor faţă cu alegerile dietale, iar convocarea proprie a conferenţei, precum şi defigerea zilei într'un termin anumit, astfel, că adeca între conferenţă şi alegerile dietale să ramână un interval de 30—40 de zile, a fost încredinţată subsemnatului club, cu aceea, ca cătră Inaltpreasfinţiile Lor, Mitropoliţii din Blaj şi Sibiiu, ca capi bisericeşti ai Românilor, clubul se îndrepte o rugare speciala, ca eflux al dorinţei noastre a tuturora, ca Excelenţiile Lor asemenea să nu pregete a participà la conferenţa.

Conform acestei însărcinări, dupăce actul alegerii dietale se va săvârşì între 1—15 Iulie a. c. st. n., subscrişii grăbesc a convocà pe p. t. membri ai partidelor române din Transilvania la conferenţa generală ce se va ţineà în Sibiiu în *23 Maiu n. c.*

www.dacoromanica.ro

spre a ne pronunţă asupra atitudinei politice a Românilor ardeleni faţă cu alegerile dietale.

Fie-ne iertat, faţă de suprema însemnătate a cauzei, a da expresiune firmei speranţe, că bărbaţii noştri inteligenţi şi maturi din toate unghiurile frumoasei Transilvanii nu vor cruţă timp, spese, nici ostenele spre a concurge cu luminile lor la fericita deslegare a chestiunei. Mama noastră iubită, dar mult cercată, naţiunea, cere în strâmtorarea ei concursul tuturor fiilor ei buni şi fideli. Facă ceriul, ca la intenţionata conferenţă să se afle într'una lamura naţiunei şi inteligenţei noastre ardelene, şi să dee toţi «mână cu mână, cei cu inima română». Căci în unire stă puterea. Facă ceriul, ca oftata conferenţă generală să ne aducă pe ranele anilor din urmă acel remediu, acel *balsam al unirii*, cu care sfânta cauză a naţiunei române va fi de jumătate câştigată.

Din şedinţa comitetului clubului membrilor români ai comitetului comitatului Cojocna, Cluj, 27 Aprilie 1875. Prezid. clubului Alexandru Lazaru, viceprezident Dr. Greg. Silaşi, casar Greg. Chifa, notar Vict. Rusu, membrii: Gavr. Popu, Vas. Roşiescu, Lazar Baldi, Ioan Petranu».*)

Conferenţa naţională din Sibiiu.

Conferenţa convocată pe 23 Maiu n. 1875 la Sibiiu a fost bine cercetată. S'a constatat prezenţa a 163 alegători români, veniţi de prin diferitele părţi ale Transilvaniei, pentruca să-şi spună cuvântul cu privire la viitoarea atitudine politică a Românilor din Ardeal. S'a ţinut întâi o consfătuire prealabilă, confidenţială, pentru pregătirea materialului pe seama conferenţei. Consfătuirea s'a început la orele 9 dimineaţa şi a ţinut până la orele 12. A fost condusă de *Alexandru Lazaru*, prezidentul clubului comitatens din Cluj, care convocase conferenţa. In firul discuţiilor s'a propus din partea lui *I. A. de Preda* decretarea şi acceptarea *solidarităţii*, în înţelesul, ca minoritatea să se supună majorităţii şi să execute şi ea concluzele cari se vor luà din partea acesteia, — dar concluz nu s'a luat, ci s'a lăsat lucrul în grija conferenţei.

*) Din *Telegraful Român»*, anul 1875 Nr. 33.

www.dacoromanica.ro

La orele 12 se deschide apoi conferența, prin prezidentul de etate *Paul Dunca*, alegându-se ca notari provizori următorii: Dr. Răcuciu, I. M. Moldovanu și Ioan Poruțiu. Conferența a decurs dupăcum urmează:

La propunerea lui *Aron Densușianu* se cetesc literile convocătoare. Cere cuvântul *Nicolae Densușianu* și combate pasajul din convocare, în care se spune, ca la conferența sunt convocate «*partidele* politice române», fiindca între Românii din Ardeal nu exista mai multe partide. *Una* a existat totdeauna, căci dacă au fost divergențe de păreri, acestea au fost ale indivizilor singuratici. Românii din Ardeal nu au alt program politic, decât pe cel dela 1848. Propune deci, ca adunarea, dupace nu exista mai multe partíde politice române, să se constitue într'o întrunire particulară a Românilor din toate parțile Ardealului.

Facând cineva din adunare observarea, că totuș sunt partide, pentruca sunt *pasiviști* și *activiști* între Români, — se răspunde ca «*activiștii nu sunt Români, activiștii sunt trădători, renegați, maghiaroni*»...

Se naște discuție asupra propunerei lui N. Densușianu, la care i-au parte următorii: A. Trombițaș, I. Roman, A. Lazaru, Dr. Silași, Dr. I. Rațiu și G. Barițiu. În urma se decide, ca luarea de concluz asupra ei să fie amânată până după constituire. Conferența adecă nu-și alesese prezident. Se proclamă prezident *Dr. Ioan Rațiu*, iar notarii provizori se declară aleși în mod definitiv.

Se discută acum de nou propunerea lui Nicolae Densușianu. Iau parte la discuție următorii: Dr. Brândușan, Nicolae Gaetan și Visarion Roman. Conferența primește propunerea facută.

Face acum *Elie Măcelariu* propunerea primită cu unanimitate din partea conferenței, ca sa se exprime la protocol înainte de toate și cu ocaziunea aceasta omagiul, credința neclatită și alipirea Românilor cătră tron și dinastia habsburgică-lotaringica, precum și respectarea legilor existente ale patriei și pacea și înfrățirea între toate naționalitațile din patrie.

Concluzul anunțat din partea prezidentului în acest înțeles e primit cu aclamări sgomotoase.

Se pune din partea prezidentului la ordinea zilei întrebarea: sa iee parte alegătorii români din Ardeal la alegerile viitoare de deputați pentru dieta din Budapesta, ori sa nu iee parte?

www.dacoromanica.ro

Fiind timpul înaintat, *Axente Severu* face propunerea, ca să se aleagă o comisiune, care să vină în faţa conferenţei cu propunere motivata în chestia aceasta, şi anume, în şedinţa care se va ţineà după ameazi, la orele cinci.

Propunerea se primeşte; iar dupa învingerea greutaţilor ivite cu privire la compunerea comisiunei (trebuiau ţinuţi în vedere activiştii şi pasiviştii), se aleg în comisiune următorii: George Bariţiu, Axente Severu, Dr. Ioan Raţiu, Elie Macelariu, Ioan Hania, Augustin Muntean, Aron Densuşianu, Visarion Roman, Manu, I. M. Moldovanu, Al. Lazaru, N. Gaetan, Anania Trombitaş, Dr. Ioan Borcia, Nicolae Cristea, Ioan A. de Preda şi Dr. Racuciu.

Fusese ales în comisiune şi Nicolau Popea, arhimandrit şi Zaharie Boiu, asesor consistorial, dar nu au primit alegerea.

Prezidentul ceteşte o telegramă sosită dela tinerimea universitara din Viena, care recomanda conferenţei *pasivitate* şi neparticipare la alegerile viitoare dietale, cum şi o alta telegramă trimisă de Ioachim Murăşianu din Năsăud, în care conferenţa e salutată cu caldura.

La orela 3 şedinţa se ridica şi continuarea se pune pe orele 6 seara.

Şedinţa de dupa ameazi s'a deschis abià la orele 7 seara, din motivul, că comisiunea numai atunci şi-a terminat lucrarile. În numele comisiunei raportează *I. M. Moldovanu*, ca majoritatea comisiunei face conferenţei propunerea următoare:

Pe lângă susţinerea programului naţional român dela anul 1848, conferenţa Românilor din Ardeal decretează absoluta pasivitate faţă cu alegerile pentru dieta din Budapesta.

Comunica însă, că în comisiune s'au mai ivit două pareri şi s'au mai facut doua propuneri, cari au rămas în minoritate, anume, a membrului *Dr. I. Borcia*, de cuprinsul următor: *1. Procedere solidară cu Românii din Ungaria în toate chestiunile naţionale, pe teren legal. 2. Alegerea de deputaţi la dietă, dintre cei mai probaţi Români şi 3. Obligarea acestora de a procede în chestiuni naţionale solidari cu deputaţii celoralalte naţionalităţi nemaghiare, cari se află în poziţie egală politică cu noi, şi în special solidari cu deputaţii Românilor din Ungaria*, — apoi a membrului din comisiune *I. A. de Preda*, de cuprinsul urmator: *1. În principiu pasivitate. 2. Participare la alegeri, aşa însă, ca deputaţii aleşi să nu între în dietă.*

www.dacoromanica.ro

Inainte de a se începe discuţia asupra propunerii comisiunei, se propune din partea lui *Mezei* decretarea *solidarităţii necondiţionate*, şi acceptarea concluzului majorităţii şi din partea minorităţii. Vorbesc în chestia aceasta: Axente Severu, E. Măcelariu, I. Hania, Ciato, Dr. Stefan Păcurariu, Sorescu, Dr. Borcia, Al. Lazaru, Nic. Cristea şi Crişianu, iar conferenţa primeşte cu majoritate de voturi propunerea lui *Mezei*.

Urmând acum desbaterea asupra propunerii comisiunei, i-a cuvântul întâi *Dr. I. Borcia* şi pledeaza pentru acceptarea propunerii sale, îndeosebi *pentru acceptarea politicei de activitate*, pentrucă pasivitatea *nu e executabilă la poporul nostru*. Chestia nu trebue făcută pendentă dela numărul, dela mulţimea deputaţilor, şi nici dela netoleranţa naţională a ministrilor, cari astăzi sunt, mâne nu mai sunt. Oricât de puţini să fie deputaţii români în dieta, numai să fie oameni conştii de misiunea lor, şi atunci pot să faca foarte mult.

Vorbeşte *Trombitaş* pentru propunerea lui I. A. de *Preda*, iar *Alex. Lazaru* rosteşte o vorbire mai lungă, în favorul propunerii lui *Borcia*. Vorbeşte în urmă pe larg *George Bariţiu* pentru pasivitate. Ii raspunde Dr. *I. Borcia*, iar Dr. *Avram Tincu* pledeaza pentru propunerea lui *I. A. de Preda*, şi atrage atenţiunea conferenţei asupra pericolului, care se naşte pentru poporul român din neparticiparea la alegeri, caci e tras şi împins de unii şi de alţii şi e dus la urnă pentru interese străine. Propune deci *participare la alegeri*, dar cei aleşi *să nu între în dietă*.

Raportorul comisiunei apără propunerea majorităţii şi o recomanda spre primire. *Conferenţa o votează cu mare majoritate*, întrunind celelalte doua propuneri numai câte 10—11 voturi.

Se pune acum la ordinea zilei alegerea unui comitet central, încredinţat cu executarea concluselor luate din partea conferenţei naţionale române. Vin aleşi urmatorii: George Bariţiu, Dr. Ioan Raţiu, Ioan Hania, Dr. Ioan Nemeş, Aron Densuşianu, I. A. de Preda, I. M. Moldovanu, Augustin Muntean, A. Trombitaş, Dr. Stefan Pacurariu, Dr. Ioan Borcia şi Gavriil Manu.

Prezidentul mulţamind apoi celor prezenţi pentru indulgenţa avuta, închide şedinţa la orele 10 din noapte.*)

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1875, Nrul 38.

www.dacoromanica.ro

Cu toate, că prea mare lucru nu s-a făcut în această conferenţă naţională română, asupra opiniunei publice române şi puţinul acesta a făcut bună impresiune. Organul naţionalist de publicitate «*Albina*» din Budapesta a tâlcuit sentimentele obştei româneşti în cuvintele următoare cu cari a comentat cele întâmplate la Sibiiu:

«...Conferenţa română naţională, adunată din toată Transilvania la Sibiiu, după discuţiune lungă şi ageră, Duminecă seara cătră 10 ore, aproape în unanimitate proclamă *absoluta pasivitate* faţă de alegerile ce au să urmeze în curând pentru dieta maghiară din Budapesta.

Publicul român ştie, că noi înainte cu trei ani ne-am declarat în contra pasivităţii absolute, aşa cum se practică ea pe atunci în acele părţi. Şi ştie şi aceea, că noi şi atunci, dar şi în faţa adunării din Sibiiu, am declarat, că orice s'ar decide, să se decidă numai în solidaritate şi sa se execute cu onoare şi rigoare, şi atunci noi vom recunoaşte şi susţinea din partea noastră cu supunerea îndatinată aceea ce s'a decis.

Atât depeşele telegrafice, cât şi corespondenţele ce le primirăm despre procedarea şi rezultatul adunării din Sibiiu, sunt calificate de a ne dovedì, că s'a satisfăcut condiţiunilor amintite. Trei puncte, sau momente principale sunt, cari merită toată atenţiunea, şi anume: Intâiu, că adunarea din Sibiiu a reînoit declaraţia de aderenţă la programul dela 1848, al doilea, că toţi participanţii, până la unul, s'au angajat la solidaritate, şi al treilea, că concluzul pentru pasivitate absolută s'a luat aproape în unanimitate, după constatarea din fir în păr prin împrejurările faptice, cumcă activitatea pentru naţiunea română din Transilvania nu poate să aibă alte consecvenţe, decât dăunoase şi ruşinătoare.

Încă două precauţiuni merită să fie amintite şi aprobate, *a*) că adunarea şi-a început enuncierile cu manifestarea de loialitate şi patriotism şi *b*) că şi-a dat truda a combinà cel mai corăspunzător mod de executare a concluzelor sale.

Şi acum întrebăm, care este propriamente adevăratul înţeles, adevărata valoare şi importanţă a concluzelor dela Sibiiu? Este manifestarea totalei, completei nemulţămiri a românimei din Transilvania cu legile, instituţiunile, administraţiunea domnilor dela putere, este cel mai invederat vot de neîncredere pentru toată stăpânirea, toată politica erei nouă, dela 1867 în-

www.dacoromanica.ro

coace. Cine nu o vede aceasta şi nu o pricepe, orb trebue să fie. Iar celce-şi închide ochii de înaintea acestei manifestaţiuni, — de al aceluia patriotism, simţ de dreptate şi umanitate, Dumnezeu bunul să ne ferească!

Se înţelege, că în faţa concluzelor din Sibiiu, contrarii acelora, domnii dela putere, îşi vor dà toate silinţele pentru a dovedì, că poporul nu consimte cu inteligenţa sa adunată la Sibiiu. Deci cei angajaţi prin concluzele amintite să-şi ţină de datorinţă sacră, chiar de o cauză de onoare, a explicà poporului pretutindenea înţelesul şi motivele aceloraşi concluze. Sub acest punct de vedere, în acest înţeles şi cu aceasta presupunere, noi salutăm concluzele dela Sibiiu».

Al doilea organ de publicitate naţionalist din Budapesta, «*Federaţiunea*», s'a pronunţat asupra conferenţei naţionale române din Sibiiu dupăcum urmează:

«Cel mai însemnat act ce avem a înregistrà este concluzul conferenţei române dela Sibiiu, prin care s'a enunţat susţinerea pasivităţii şi pentru viitorul period electoral. În numărul trecut publicaram telegrama sosită aici despre acel concluz, iar în acest număr publicăm o dare de seamă dela corespondentul nostru, din care onoraţii cetitori vor cunoaşte mersul cel serios şi plin de demnitate al consultărilor. Nu ne-am îndoit cât de puţin asupra rezultatului, care în situaţiunea actuală mai că nici nu ar fi putut sa reiese altmintrelea. Deşì pasivitatea absolută n'a fost şi nu este nici acuma modalitatea, care corăspunde puterii noastre, noi o respectăm ca efluxul convicţiunilor imensei majorităţi a fraţilor noştri români din Transilvania.

Nici activitatea, nici pasivitatea în sine nu sunt siboletele, prin cari s'ar cunoaşte adevarata cale a marilor interese ale naţiuneî române, ci este alegerea în deplina cunoştinţă de cauză a mijloacelor celor mai apte ce pot duce la scopul prefipt, şi apoi mai presus de toate este, *executarea lor prin acţiunea solidară.* Aceasta una o vedem cu nespusa bucurie a sufletului realizată, dar firește, spre un scop negativ, căci pasivitatea absolută este lipsa a oricarei acţiuni. De aceea nu pricepem nici alegerea comitetului de executare, de care după concluze de abià mai poate să fie vre-o necesitate. Dar precum ne-am reţinut de a preocupà concluzul, aşa ne abţinem dela critizarea lui, bucurându-ne a puteà constatà uniunea în cugete şi sentimente a fraţilor de un sânge, nedesbinaţi în partide»...

www.dacoromanica.ro

Bineprimite au fost concluzele conferenţei din Sibiiu şi din partea «*Gazetei Transilvaniei*», al treilea organ naţional român de publicitate dela noi, iar din partea presei maghiare au fost primite cu vorbe de compătimire şi de condamnare, fiindcă, după părerea ei, Românii din Ardeal, prin pasul acesta, adecă prin rămânerea în pasivitate, *îşi îngreunează numai situaţia şi îşi pericliteză viitorul.*

Deschiderea dietei.

Ciclul parlamentar al anilor 1875—1878 s'a deschis în 30 August 1875, cu o şedinţă scurtă formală, în care s'a făcut comunicarea, că deschiderea solemnă se va face în ziua următoare, 31 August 1875, în palatul regal din Buda. Prezident de etate a fost *Boér Antal.*

In 31 August apoi, la orele 12 din zi, Monarhul a cetit în faţa deputaţilor şi a membrilor din casa magnaţilor, întruniţi în sala de recepţiune a palatului din Buda (sala tronului), următorul *mesaj de tron:*

«Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi! Iubiţi credincioşi!

Cu speranţă şi încredere vă salutam la începerea acestei diete, chemate să rezolve chestiuni foarte însemnate. Aproape pe toate terenele vieţii publice sunt de lipsa dispoziţiuni legislatorice adânc tăietoare, pentruca iubita noastră Ungarie să se poată ridică la acel nivel de bunăstare spirituală şi materială, ale cărei elemente le posede în izvoarele abundante şi firești de ajutor pe cari le are, şi la care dorinţa ferbinte a inimei noastre părinteşti este a se aduce ţeara.

Prima şi indispensabila condiţiune pentru aceasta este regularea finanţelor ţării. Intre agendele cari nu sufer amânare, judecata matură şi atenţiunea continua a Dvoastre va întîmpină în prima linie regularea budgetului şi rezolvarea chestiunilor, cari stau în legatură cu budgetul.

Autoritatea, creditul şi asigurarea existenţei statului unguresc deasemenea ordonează, ca să se restabilească cât mai curând echilibrul între recerinţe şi acoperirea lor. Greutăţile multiple ale acestei probleme ne sunt noue cunoscute.

Obligamente luate asupra noastră, pretensiuni indispensabile pentru siguritatea monarhiei noastre, recerinţele administraţiei şi ale desvoltării, stau în faţă cu nizuinţa justificată spre

www.dacoromanica.ro

cea mai mare economizare. Noi însă tare credem, că dacă în interesul bunei economii se va face în fiecare ram al administraţiunei aceea ce trebue să se facă şi aceea ce se poate face, fără a se periclità condiţiunile de vieaţă, siguritate şi desvoltare ale statului; dacă pe terenul administraţiunei şi al justiţiei se vor èxecutà reforme radicale şi corăspunzatoare; daca naţiunea credincioasă trecutului ei întreg va fi gata a aduce cu simţ nobil de datorinţă jertfele pe cari le reclamă scopul salutar ce şi l-a propus dela patriotismul ei; dacă prin îmbunătăţirea şi regularea raporturilor de credit, prin alte măsuri ce sunt de lipsă la ridicarea producţiunei, a comerciului şi a industriei, ne vom îngriji de consolidarea capabilităţii de a contribuì şi de învingerea mai lesnicioasa a sarcinilor ce se vor creà: atunci, dar numai atunci ne va succede să învingem greutăţile situaţiunei cu succes.

În proiectele guvernului nostru, îndreptate asupra regulării budgetului şi a promovării intereselor spirituale şi materiale ale ţării, vi-se va dà material abundant pentru activitatea legislatorică.

Starea financiară a ţării sta în strânsă legătură cu raporturile de credit ale statului, precum şi cu ale singuraticilor, şi amândoua sunt legate deopotrivă şi nemijlocit cu administraţiunea bună şi cu justiţia, cu ridicarea culturei poporului, mai departe cu îmbunatăţirea raporturilor de producere, comerciu şi industrie, precum şi cu ridicarea sistemului de comunicaţiune.

Toate acestea la olaltă au însă o influenţă decisivă asupra contribuabilitaţii, care încă e o condiţiune principală de desvoltare mai favorabilă a tuturor afacerilor de stat. Atenţiunea legislaţiunei va trebuì deci să se extindă asupra tuturor acestor chestiuni, dacă salutea ţării şi a locuitorilor săi singuratici e de a se promovà cu succes.

Guvernul nostru cu proiectele sale nu va perde nici unul din aceste puncte de vedere, ci ele vor formà cele mai urgente agende în fiecare ram al vieţii publice.

Nu voim să amintim proiectele cari sunt gata deja, ori sunt puse în lucrare, dar afară de celece se refer la purtarea corecta a budgetului, la regularea finanţelor şi la chestiunile ce stau în nemijlocită legătura cu acestea, dorim să vă atragem atenţiunea cu deosebire asupra acelor proiecte, al căror scop este îndreptat într'acolo:

ca să fie adusă activitatea diverselor ramuri de administraţiune în armonie;

www.dacoromanica.ro

ca să se îndrepte în mod radical administraţia şi justiţia şi să se delăture defectele observate;

ca să se reguleze în orice direcţiune comunicaţiunea şi obligamentul de a prestà munca publică, şi să se extindă reţeaua drumurilor ferate, între marginile celei mai urgente trebuinţe; în fine,

ca să se obţină regularea casei magnaţilor, conform cerinţei timpului, desvoltarea spirituală a naţiunei şi rezolvarea chestiunilor de religie şi căsatorie, în măsura reclamată de trebuinţele vieţii.

A rezolvà toate acestea şi alte chestiuni este problema D-voastre, şi noi nu ne îndoim, că D-voastră veţi luà în considerare cu tact corect şi în ordinea corăspunzătoare, cu împărţire potrivită de timp, proiectele de lege respective şi le veţi stabilì astfel, cum cere interesul ţării.

Punem încrederea noastră în priceperea matură a naţiunei, care nu va uità, că cele mai salutare instituţiuni, cea maĭ bună administraţiune poate numai să promoveze fericirea popoarelor, să asigure fructele muncei; dar numai patriotismul cel adevărat, sârguinţa individuală şi munca neîntreruptă pot aduce fructele acestea la maturitate, numai prin sprijinirea naţiunei se întemeiază bunăstarea materială, care să o ridice apoi la înălţimea corăspunzătoare, consolidându-o pe timp durabil.

Afară de cele premerse, guvernul nostru se va nizuì cu zel să se rezolveze chestiunea băncii într'un mod just şi coräspunzător. De altmintrelea el a iniţiat deja cu guvernul celeialalte jumătăţi a monarhiei noastre negocieri în modul indigetat în art. de lege XVI. dela 1867, pentru a se modificà unele dispoziţiuni din legea citată.

In fine va aveà să vină în discuţie înainte de a expirà durata legală a dietei prezente şi transacţia legată în anul 1867 şi 1868 pe zece ani. In privinţa aceasta sperăm, că discuţiile acestea vor fi pătrunse de spiritul echităţii reciproce.

Domnilor magnaţi şi deputaţi!

Timpul, situaţiunea ţării, şi numărul cel mare al proiectelor ne admoniază la o activitate energică şi zeloasă, şi Dvoastră veţi urmà acestei admoniţiuni, fiindcă orice moment perdut ar fi o perdere pentru patrie.

Relaţiunile noastre cordiale către statele din afară ne îndreptaţesc a sperà, că pacea se va susţineà, pe lângă toate eve-

www.dacoromanica.ro

nimentele ivite în timpul mai nou, şi că Dvoastră vă veţi puteà împlinì chemarea legislatorică fără a fi turburaţi.

Implorând binecuvântarea celui atotputernic, şi dorind nizuinţelor patriotice ale Dvoastre succes, declarăm prin aceasta dieta de deschisă».*)

Deputaţii români şi activitatea lor parlamentară.

În şedinţa din 1 Septemvrie 1875 deputaţii şi-au prezentat credenţionalele şi au fost împărţiţi în secţiuni, pentru a se verificà unii pe alţii. Făceau parte din dieta aceasta, parte ca deputaţi naţionalişti, parte ca deputaţi guvernamentali, următorii *Români*: 1. Stefan Antonescu. 2. *Sigismund Borlea.* 3. Sigismund Ciplea. 4. *Parteniu Cosma.* 5. *Traian Doda.* 6. *Constantin Gurban.* 7. George Ioanovici. 8. Petru Mihalyi. 9. Ioan Mişici. 10. Iosif Nistor. 11. Iuliu Petricu. 12. Alexandru Papp. 13. *George Pop de Băseşti* şi 14. Alexandru *Roman.* In curând deputatul guvernamental *Iuliu Petricu* şi-a depus mandatul, fiind numit jude cercual, şi în locul său a fost ales Românul guvernamental *George Serb.* A mai fost ales, mai târziu, şi în şedinţa din 14 Ianuarie 1876 a fost verificat, deputatul guvernamental român *Vasile Hossu* din Chior, care însă asemenea a fost numit în curând jude de tribunal şi şi-a depus mandatul. A mai fost ales apoi *Dr. Iosif Hodoşiu,* în cercul Bradului din Zarand, dar n'a întrat în dietă şi nu şi-a prezentat credenţionalul. Alegerea sa a fost *cassată.* A fost însă de nou ales, şi apoi verificat. A fost ales şi *Laurean Berceanu,* în cercul Orăştiei, dar şi-a depus mandatul. In locul său a fost ales *Axente Severu,* care n'a întrat în dietă, apoi Dr. *A. Tincu,* care asemenea n'a întrat în dietă, iar în urmă *Ioan Balomiri,* care şi-a prezentat credenţionalul şi şi-a ocupat locul în dieta ţării pe la sfârşitul ciclului parlamentar. Mandatul lui *A. Severu* şi al lui *Dr. A. Tincu* a fost nimicit.

In primele şedinţe ale dietei s'au făcut verificările, apoi constituirea, alegându-se prezident *Ghyczy Kálmán.* In urmă s'au ales membrii în delegaţiunea ungară, şi în

*) Din *Telegraful Român* , anul 1875 numărul 67.

www.dacoromanica.ro

şedinţa din 15 Septemvrie 1875 s'a început discuţia generală asupra proiectului de *adresă*.

Au fost prezentate trei proiecte de adresă, unul al comisiunei parlamentare, adecă al majorităţii guvernamentale, altul al minorităţii independiste, prezentat prin deputatul *Simonyi Ernő*, şi al treilea al deputaţilor naţionalişti sârbi *Svetozar Miletici* şi *Dr. Mihail Polit*, prezentat în numele lor propriu.

Proiectul din urmă, — al celor doi deputaţi naţionalişti sârbi, — pe motivul, că conţine păreri necorecte de drept public, dar mai ales pe motivul, că e ofensător pentru naţiune, pentru patrie şi domnitor, — cum spuneà ministrul de interne *Tisza Kálmán*, — nu a fost tipărit şi nu a fost împărţit printre deputaţi. Acest proiect de adresă a fost apărat şi recomandat dietei spre primire din partea celorce l-au prezentat, prin vorbiri frumoase şi temeinice naţionaliste. Deputatul *Dr. Polit* a vorbit în şedinţa din 16 Septemvrie 1875, iar deputatul *Miletici* în şedinţa din 18 Septemvrie 1875. In şedinţa aceasta din urmă adresa a fost votată, în general şi pe articole, în textuarea făcută de comisiunea parlamentară. S'a votat adecă proiectul majorităţii. Dintre deputaţii români *n'a luat parte nimeni la discuţia asupra adresei*. In 19 Septemvrie 1875 dieta s'a prorogat până la 4 Noemvrie 1875.

Discuţia asupra budgetului.

La redeschidere, în 4 Noemvrie, s'au cetit rescriptele regeşti, prin cari a fost numit noul guvern unguresc, prezidat acum de *Tisza Kálmán*, iar în şedinţa din 11 Noemvrie s'a început discuţia asupra budgetului anului următor. Dintre deputaţii români a luat cuvântul în şedinţa din 13 Noemvrie 1875 naţionalistul *Sigismund Borlea* şi a rostit vorbirea următoare:

Onorată casă! Trăesc în convingerea, că dela plămadirea dualismului şi a ministerului maghiar, dela anul 1867 până în ziua de astăzi, cu toate că în acest interval s'au întâmplat de multeori schimbări de persoane în ministeriu: toate guvernele şi împreună cu el şi cel actual au urmat acelaş sistem şi au

www.dacoromanica.ro

fost stăpânite de acelaş spirit, iar prin acest sistem şi procedura greşită, dovedite de stricăcioase ţarii şi poporului, a fost încărcata ţara din an în an cu datorii grele şi poporul năcăjit cu sarcini nesuportabile. De acì a urmat, că creditul ţarii a fost subminat treptat din an în an, iar poporul a sărăcit de tot, într'atâta, încât, — nici nu ştiu cum a-şi puteà spune mai domol, — s'ar puteà spune, că astazi am ajuns cu creditul ţarii la marginea prăpastiei, iar poporul în urma sarcinelor nesuportabile a ajuns aproape de a cădeà în desperare.

Ministeriul actual, când a ocupat scaunele roşii de catifea, a ţrâmbiţat, că de aceea ia în mână frânele guvernarii, ca să restabilească creditul ţării şi sa aline nacazurile poporului. Cu un cuvânt, ca să salveze patria. S'a dovedit însă, că ministeriul acesta nu numai ca e pe urmele celor de mai nainte, dela cari pare a fi moştenit toate greşelele, dar dupacum s'a vazut din cele petrecute în delegaţiunile din anul acesta, unde se votara pentru anul curent sume cu mult mai mari decât în oricare an de mai nainte, el a mai mărit încă mizeria ţării şi a poporului.

Va rog domnilor, cine poate oare sa mai nege, că poporul a sărăcit pâna la desperare prin necurmatele împrumuturi contractate mereu dela 1867 încoace, şi apoi prin urcarea darilor şi iscodirea de dări noua? Dar cu toate acestea, acum, când proprietarul, a cărui foaie catastrală la 1867 erà curată de orice sarcina, e îngreunat cu datorii de 20—25 procente; acum, când comerciantul, care la 1867 aveà trei ajutoare în prăvălie, în lipsa de cumpărători şi de marfă meditează singur în bolta asupra gloriei guvernului liberal; acum, când industriaşul, care la 1867 lucrà cu trei calfe, traieşte din zilerit; acum, când economul, care la 1867 îşi lucrà pamântul cu doua pluguri, trebue să prindă în companie cu vecinul câte o vacă la plug şi aşa să-şi are pământul, grăbindu-se, ca nu cumva sa fie secvestrate pentru dare ambele biete vite din partea liberalului executor de dare şi peste câteva zile să fie vândute cu toba; acum, când pentru anul curent, cu toate ca ştiam, că poporul e îngreunat cu dari întru atâta, încât îi este peste tot cu neputinţa să le supoarte, a fost totuş îngreunat cu dări noi şi foarte grele: când ne aflăm zic într'o situaţie atât de desperată, guvernul, pentruca să susţina sistemul cel rău şi să se susţină pe sine, se pregateşte, dupacum se vede şi din raportul comisiunei şi din budget, să însarcineze

www.dacoromanica.ro

ţara cu un împrumut nou şi cu o dare nouă, foarte grea. Iar eu în procedura aceasta nu văd, onorată casă, mântuirea patriei, ci tocmai contrarul. Precum şi aceea, că poporul are să ajungă la sapă de lemn. Pe baza acestora eu cu inima liniştită pot să nu primesc nici în general raportul comisiunei financiare, şi deci nu pot să votez budgetul.

Dar, onorată casă, nu pot să-l votez nici din punct de vedere naţionalist, pentrucă nu poate fi negat, că dela anul 1867, dela primul ministeriu începând, până la cel de acuma, toate au tratat cu noi, cari în casa aceasta suntem numiţi naţionalităţi, aşa, că în toată privinţa, între toate împrejurările, unde numai s'a putut am fost asupriţi, iar maghiarizarea a fost forţată. Pentru justificarea afirmării mele îmi iau voe să înşir unele cazuri speciale, şi adecă nu dintre cele vechi, cari au fost amintite de nenumărateori în casa aceasta, deşi fără nici un rezultat, ci ca zuri mai nouă. Şi fiindcă astăzi fiecare vorbeşte cu predilecţie despre cultură, să începem întâi cu instrucţia publică.

Onorată casă! Atunci, când din bani publici, la cari contribue fiecare om, se dau milioane pentru teatre, conservatoare, bulevarde, şi alte obiecte de lux, nici o singură şcoală confesională şi naţională nu e împărtaşită nici de cel mai mic ajutor de stat! (Voci: Dar donarea pădurilor din Năsăud?) Despre vre-o donaţie nu ştiu nimica. Padurile acelea formau proprietatea Năsăudenilor, carora deci nu li-s'a donat nimica, ci ca avere luată pe nedreptul şi în mod ilegal dela ei, li-s'a dat iarăş îndarăt. Ba chiar şi acele şcoli de ale noastre, pe cari noi, pentru cultivarea poporului nostru, le susţinem din contribuiri, respectivul ministeriu le-a închis, pe calea ordonanţelor. (Voci: Bine-a făcut!) După Dvoastră bine-a făcut, dar după lumea civilizată n'a făcut bine.

Despre pădurile din Năsăud eu deci nu ştiu nimic, decât aceea, că ele formează întru adevăr proprietatea respectivei naţionalităţi. Dar nu e destul aceasta, ci respectivul ministeriu ne-a confiscat, fără nici o bază de drept, toate manualele de şcoală. (Voci: Bine-a făcut!) Zic, manualele noastre de şcoală le-a confiscat, fară nici o bază şi sub diferite pretexte forţate, ba unele dintre şcoalele noastre le-a închis de-adreptul. (Aprobări.)

Şi nu stăm mai bine onorată casă nici pe terenul justiţiei, pentrucă aşa se vede, că la îndrumarea venită dela loc mai

www.dacoromanica.ro

înalt, în vara anului curent, tabla regească, tribunalele regeşti şi judecătoriile cercuale, prin decisiuni au oprit părţile să mai înainteze petiţiuni în altă limba, decât în cea maghiară. (Voci: E corect aşa!) Ba s'a dat îndrumare, că orice document original, înaintat judecatoriei, dacă se doreşte întrebuinţarea lui în faţa judecătoriei, părţile au să-l traducă în limba maghiară. Onorată casă! Se poate, că după Dvoastră toate sunt corecte, dar după mine lucrul nu e corect, pentrucă taie în legea de naţionalităţi. (Voci! A fost păcat, că s'a adus legea aceea). Mă rog, dacă odată s'a adus, se poate pretinde ca să fie respectată şi din partea Dvoastre, dupăcum o respectăm noi. (Ilaritate.)

Apăratorii celor acuzaţi asemenea sunt opriţi de a mai apără cumva cu graiul pe acuzaţi în limba poporului, ci exclusiv în limba maghiară (Aprobări), iar sentinţele, decisiunile şi hotarârile nu se dau în limba poporului, ci în limba maghiară, cu toate că respectivul nu ştie nici un cuvânt ungureşte. (Voci: Corect!) Ba sentinţa nici cu graiu viu nu se publică respectivului în limba sa, ci dupăce se publică acuzatului, de multeori vinovat, de multeori nevinovat, sentinţa despre 10—20 ani de robie în limba maghiară, pe care nu o ştie, în întreaga sa extensiune, la sfârşit îi spune un membru al judecătoriei, că: eşti judecat la atâţa şi atâţa ani, (Voci: E destul!) dar chiar şi atunci, în o limbă schimonosită din partea respectivului funcţionar, în mod tendenţios. Accentuez, că într'o limbă a poporului din adins schimonosita. Pentrucă e fapt, ca atunci când au competat judecătorii pentru posturi, au dovedit că cunosc şi ştiu limba poporului, dar acuma şi acela care o ştie spune că afară de cea maghiară nu cunoaşte nici o limba. (Aprobări). Aşa se vede, că astazi e merit, dacă cineva întăreşte, că afară de cea maghiară nu ştie altă limbă, respective la noi judecătorii din neştiinţa lor îşi fauresc şi-şi fac merite. (Voci: In Ungaria limba oficioasă e cea maghiară!) Iar dacă respectivul a căutat sanare pe calea recursului la curie, ori cu recurs de nulitate la curtea de cassaţie, se spune acolo, că nu ne aparţine nouă chestia, pentrucă e afacere administrativă, nu judecatorească. De se face apoi arătare la ministeriu, acesta însuş spune, că nu se ţine de el, fiindcă nu e chestie de administraţie, ci e chestie judecătorească. Cu plângerea sa nu află deci nime dreptate, respective judecator în ţară. Şi dacă vre-un advocat, neafland judecator în ţară, s'a adresat

www.dacoromanica.ro

Majestații Sale, i-s'a spus, că e reacționar, dușman al constituției, și Dumnezeu mai știe cu ce l-au acuzat și l-au persecutat fără milă.

Nici pe terenul administrativ nu stăm cu nimic mai bine, pentrucă unii membri ai onoratei case știu foarte bine, — dupace s'a făcut vorbă aici mai de multeori în dieta trecută, — că legea electorală din Ardeal e nedreaptă și vătămatoare pentru Românii cari formează majoritatea țării, și când am atins și eu odata chestia aceasta, onoratul domn ministru actual (Tisza Kálmán), pe atunci șeful unui partid, a recunoscut că da, e vatamatoare legea, dar spuneà, sa fim numai cu răbdare, pentrucă e la ordinea zilei noua lege electorală și atunci gravaminele vor fi vindecate. S'a și adus o lege nouă electorală din partea casei, dar vechea lege nedreaptă electorală din Ardeal a fost schimbata cu alta mult mai rea, mai nedreaptă și mai vatămătoare, prin care Românii din Ardeal, ca majoritatea țării, sunt exchiși de tot din legislațiune.

E adevărat, că legea aceasta nu s'a adus sub actualul domn ministru-prezident. Dar e adevarat și aceea, că actualul domn ministru-prezident, când erà ministru de interne a prezentat proiect de lege pentru delăturarea unor greșeli neesențiale ale nouei legi electorale și l-a și trecut prin casa. Așadară nu trebuià decât o mică bunăvoință și o tot atât de mare iubire de dreptate, pentruca nedreptatea aceasta față de Românii din Ardeal să fie reparata. Dar domnul ministru-prezident n'a făcut lucrul acesta, pentrucă așa se vede, că aceea ce țineà că e rău pe când erà șef de opoziție, astăzi, când e la guvern, ține că e bun și corect.

Mai departe e cunoscut înaintea membrilor onoratei case și faptul, — căci s'a întâmplat în actuala sesiune, — că întrebând un deputat pe ministrul-prezident, baronul Wenkheim, în chestia steagului negru-galbin de pe palatul regal din Buda, a răspuns între aprobarile generale ale majorității, că fiecare om particular este în drept a folosì insigniile și steagul propriu, nu se poate deci pretinde, ca regele să nu-și întrebuințeze steagul propriu. Așa se vede deci, că fiecare are dreptul a-și folosì insigniile și steagul propriu, numai noi *nu*. Pentrucă e cunoscut, că în urma ordonanței ministeriale steagurile naționalităților sunt oprite. Ba domnul ministru-prezident nu s'a oprit aici, ci și praporii din biserici și steagurile cari aparțin serviciului din bi-

www.dacoromanica.ro

serică, dacă au fost văpsite în colori naţionale româneşti, le-a confiscat din biserica, dupăcum s'a întâmplat astavară în Şiria, comitatul Aradului.

Mai departe, domnul ministru-prezident nu s'a mulţămit cu cât au făcut antecesorii săi, cu scoaterea limbii majorităţii dela comitat, scaune şi oraşe, ci acum, mai de curând, contrar cuvintelor clare ale legii, a adresat un ucaz municipiilor în care li-se porunceşte, să nizuiască înainte de toate să înduplece antistiile comunale, ca să nu mai corespondeze cu judecătoriile, aşa cum concede legea, în limba comunei, ci în limba maghiară, dupăce e spre paguba părţilor, iar de altă parte sufere justiţia.

Noi însă ştim, că rapoartele antistiilor comunale sunt foarte scurte, numai de câteva şire. Prin aceea, că ele sunt compuse în limba poporului, nu sufere nimica judecătoria. (Voci: La obiect!) Se ţine şi aceasta de budgetul la care vorbim acum în general.

Mai departe, spune ministrul în ordinaţiunea sa, că judecatorii nu înţeleg limba poporului. Mă rog de iertare, dela judecători se poate pretinde să cunoască limba poporului, dupăce sunt plătiţi din darea poporului. Dar ca poporul să cunoască limba judecătoriei, aceasta cu minte sănătoasă nu se poate cere, şi pe calea constrângerii peste tot nu poate să fie ajuns acest lucru. Şi lucrul acesta se întâmplă la noi acuma, când în imperiul otoman guvernul trecut a poruncit tuturor autorităţilor, ca cu individul de fiecare naţionalitate sa iee procesele verbale în limba acestuia, şi fiecăruia în limba sa proprie să i-se dee sentinţele şi decisiunile.

Iar noi trâmbiţăm, că în Orient Ungaria e chemată să introducă şi lăţească civilizaţia şi libertatea! Dar eu cu greu cred, că poporul de acolo ar dorì o astfel de civilizaţie, cultură şi libertate, ba cred, că dacă li s'ar octroà cultura şi libertatea aceasta, — ar respinge toţi octroarea cu forţa. Cu un cuvânt, onorată casă, noi nu suntem trataţi aici mai bine decât creştinii din Herţegovina, cari pentru scuturarea jugului au fost siliţi să pună mâna pe arme. De aceea, raportul comisiunei financiare nu-l primesc nici în general, pentru a fi discutat pe articole, şi nu votez budgetul».*)

*) Din *Ziarul Dietei*, ciclul 1875—78, volumul I. pag. 238—240.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului Sig. Ciplea.

In şedinţa din 15 Noemvrie 1875 a vorbit tot la discuţia generală asupra budgetului deputatul român *Sigismund Ciplea.* A spus următoarele:

«Onorată casă! Zace în firea noastră omenească, să resimţim numai relele existente, şi să nu vedem relele deosutădeori mai mari din viitor. Acest adevăr fundamental cu drept cuvânt îl putem folosì faţă de opoziţie, la pertractarea actualului budget, întrucât opoziţia nu primeşte budgetul prezentat din partea guvernului. Eu nu sunt de o părere cu ea. Dar dacă denegarea votării budgetului se face în scopul fericirei ţării şi al promovării bunei stari, mă plec bucuros în faţa ei. In caz contrar, dacă budgetul se deneaga din astfel de motive, cari nu există, şi prin înşirarea de lucruri, cari nu formează gravamine pentru contribuenţi, trebue sa o reprob şi să o condamn.

Din un astfel de punct de vedere a atacat în şedinţa trecută budgetul domnul deputat Sigismund *Borlea,* la a cărui vorbire nu aş reflectà, dacă nu aş aparţineà şi eu acelora, cari reprezintă aici alegători de naţionalitate asemenea *română.* Dar ce se atinge de cercul pe care am onoare a-l reprezentà eu, deşì e românesc în mare parte, totuş fiecare fiu al său poartă la inimă înflorirea patriei acesteia, pentrucă în patria aceasta se simte acasă şi nu e convins, că de ce să fie duşman al patriei acesteia. Din contră, având conştienţa, că sarcinile trebue sa le poarte împreună toţi locuitorii ţarii, cu toatecă sunt grele, le poartă cu placere. (Aprobări). Dar durere, multe naţionalităţi din patria aceasta nu trăiesc în astfel de convingere, ceeace e îndeosebi păcatul acelora, carì sunt îndopaţi de idei ca acelea, pe cari le-a înşirat în rândul trecut domnul deputat Borleà în casa aceasta. (Aprobări). Domnilor! Dacă domnul deputat îşi iubeşte patria şi e convins, că are datorinţa să promoveze fericirea naţionalităţilor, nu cred că poate să propage înaintea poporuluì astfel de idei, din iubire faţă de naţionalităţi, pentruca prin aceasta s'ar inficia sufletul poporului cu bună pornire, s'ar omorî în el iubirea faţă de patrie, şi făcându-l să fie invidios, ar fi adus să fie incapabil să-şi supoarte soartea, şi s'ar creà astfel de stari de lucruri, pe cari istoria le timbrează şi le condamnă. (Aprobări).

Onoratul domn deputat a făcut imputare guvernului, pentrucă a oprit de nou întrebuinţarea unor cărţi. Dacă domnul

www.dacoromanica.ro

deputat cunoaşte cuprinsul acelor cărţi şi poartă la inimă cultivarea naţionalităţilor, nu cred să se învoiasca, ca să se propună în şcoală aceste cărţi, cari se împotrivesc faptelor existente şi adevărului (Aprobări vii), pentrucă prin cărţile acestea se închide pentru popor poteca cultivării treze şi cunoaşterea treazului adevăr, iar guvernul nu numai că nu a comis crimă prin aceasta, că a oprit cartile, ci şi-a făcut datorinţa (Aprobari), fiindcă aparţine cercului său de competenţă să promoveze desvoltarea forţelor spirituale şi materiale ale poporului.

Da, a mers chiar mai departe domnul deputat şi a dificultat faptul, că funcţiile la judecătorii sunt ocupate de bărbaţi, cari nu cunosc limba poporului. Afirmarea aceasta nu e adevărată, pentrucă bine ştim, că judecătoriile sunt ocupate de foştii funcţionari comitatensi, iar aceştia, născuţi în mare parte pe teritorul comitatului, cunosc limba locuitorilor din comitat. Dar aşa văd, că domnul deputat nu în aceasta află greşala, ci în aceea, că posturile nu au fost date acelora, cari nu iau în socotinţă faptele, ci persoana care a comis fapta respectivă. Iar justiţia independentă nu poate tolerà astfel de consideraţiuni.

Ce se atinge de dificultarea făcută legii electorale, fiind aceasta lege sancţionată, ea are putere obligătoare pentru fiecare locuitor al ţării, şi astfel în privinţa aceasta nu poate pretinde nime favoruri. (Aprobări).

Eu, onorată casă, provocându-mă la bazele istoriei pot să spun, că poporul care nu se nărăveşte cu altul nu merită libertate. De aceea eu reprob şi condamn tot ce poate să conturbe buna înţelegere între naţionalităţile din ţeara aceasta. (Aprobări) Ţin de nepatriotic pe acela, care budgetul actual îl deneagă pe baza astorfel de motive, ca cele ale domnului deputat Borlea.

Trecând acum la însuş budgetul, eu recunosc, că prin votarea budgetului acestuia se pun sarcini foarte grele pe poporul nostru contribuitor. Dar având în vedere logica neîmpăcată a lucrurilor şi situaţia actuală a ţării, care nu poate fi îndreptată decât prin votarea actualului budget, — eu primesc budgetul în general, pentru a fi luat ca bază la votarea specială. Dar facând aceasta îmi ţin de datorinţă a declarà, că guvernul are datorinţa să vegheze asupra bunăstării materiale şi spirituale a poporului la a carui jertfire se face provocare, şi mai ales îi atrag atenţiunea şi îl rog să vegheze, ca conducerea poporului să nu fie încredinţată astorfel de oameni, cari abuzând de poziţia lor pot

www.dacoromanica.ro

sa exploateze bunastarea poporului (Aprobari), pentruca o astfel de stare de lucruri e cu mult mai asupritoare pentru ţară şi mai grea, decât daca ar fi budgetul cu mult mai mare». (Aprobări vii).*)

Fondul de dispoziţie.

Şedinţa din 22 Noemvrie 1875. Se discută budgetul pe articole. La fondul de dispoziţie vorbeşte deputatul român *George Pop de Băseşti* următoarele:

Onorata casă! După cele spuse de stimatul domn deputat antevorbitor (Simonyi Ernő) eu foarte puţine mai am de spus. Domnul ministru-prezident a accentuat, că în stat constituţional votarea fondului de dispoziţie e considerată ca chestie de încredere, iar dela opoziţie nu pretinde, nu poate sa ceară încredere. Eu deci premiţând, că consider asemenea de chestie de încredere faţă de guvern fondul de dispoziţie, nu pot sa-l votez, dupăce nu am încredere în actualul guvern. Dar dupace sunt convins, ca imensa majoritate a onoratului partid guvernamental va votă fondul de dispoziţie, permită-mi onoratul domn ministru-prezident, ca eu, cu toatecă nu votez fondul acesta, sa-i adresez din prilejul acesta o rugare, pe care eu, în interesul patriei, o ţin de foarte importanta. Dupăce domnul ministru a accentuat, ca majoritatea se îngrijeşte, ca fondul de dispoziţie să fie cheltuit din partea unui astfel de om, respective sa fie manipulat de un individ, care îl va cheltuì în interesul patriei, eu tocmai asupra unui astfel de obiect, care e în interesul patriei, vreau să atrag atenţiunea domnului ministru.

Aici în casă s'a accentuat de multeori din partea onoratei majorităţi şi a ministrului-prezident, că în patrie se afla inimici de ai patriei şi rasvrătitori. (Voci: Da, sunt!) Şi cu ocaziunea aceasta aud, cum sunt întărite cele spuse de mine de cei din ceealaltă parte. Eu, onorată casă, dupăce în privinţa aceasta nu a fost dovedit nimica, trebue să neg cele afirmate. Sunt aproape zece ani de când avem în Ungaria constituţie cu afaceri comune. Eu nu am cunoştinţă, ca un singur guvern sa fi pus mâna pe duşmanii patriei, pe periculoşii răsvratitori, şi să-i fi pedepsit după lege. Probabil, că de aceea nu s'a întâmplat până acuma lucrul acesta, pentrucă guvernele de până acuma

*) Idem, volumul I. pag. 260.

www.dacoromanica.ro

erau slabe. Dar acuma, dupăce guvernarea Ungariei, administraţia Ungariei, se află în mânile unui guvern tare, acuma când nu numai ca ministru prezident, ci şi ca ministru de interne dispune în ţară de toate autorităţile şi de organele acestora, şi posede o putere ca şi care abià şi-a putut dorì vreodată, — cu tot dreptul pot să mă adresez domnului ministru prezident cu rugarea, ca să binevoiască şi să pună mâna pe astfel de agitatori, exoperând pedepsirea lor, pentruca noi, oamenii laici, să vedem aievea, pe ce să cheltuesc banii, fiindcă noi nu putem sa străbatem prin regiunile mai înalte politice.

Dar eu totuş aş aflà de necesar, ca astfel de răsvrătitori sa fie puţin clasificaţi. Eu de exemplu pe acel cetăţean al Ungariei, care deşì nu se ţine de naţionalitatea maghiară, pentrucă se ţine de naţionalitatea română, de care am onoarea a mă puteà ţineà şi eu, însă în cadrele integrităţii patriei caută să-şi conserve naţionalitatea, şi-şi întrebuinţează limba, atributul naţionalităţii sale, cutezând a se plânge în casa aceasta, şi afară din casă, în contra ordinaţiunilor ministeriale, date întru impedecarea limbii naţionalităţii sale, şi contribuind în ţara aceasta deopotrivă în sânge şi bani, — pretinde şi el dela stat rebonificare corăspunzătoare, ori cel puţin aproximativă, iar în consecvenţă, la ocuparea posturilor vacante de funcţionari publici şi judecători doreşte să fie ţinuţi în vedere şi cei de o naţionalitate cu el, întrucât sunt pe deplin cualificaţi, şi cumcă se află de aceştia, e dovadă faptul, că pe băncile onoratului guvern şed mulţi bărbaţi cu capacitate, cari aparţin diferitelor naţionalităţi, zic deci, că dacă toate acestea le doreşte şi le cere oarecareva dintre cei de naţionalitate nemaghiară, între marginile legii şi ale integritaţii patriei: eu pe unul ca acesta nu-l ţin de răsvrătitor! Pentrucă unul ca acesta ca cetăţean liber uzează în patrie libera de drepturile ce i-le dă legea!

Reînoindu-mi deci rugarea adresată mai sus domnului ministru-prezident, declar de nou, că nu votez fondul de dispoziţiune».*)

Vorbirea deputatului P. Cosma.

Discuţia s'a continuat în şedinţa din 23 Nov. 1875. A vorbit deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

*) Idem, volumul II. 25 26.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Nici prin minte nu mi-a trecut sa vorbesc la acest obiect, daca nu mă provocà ieri însuş dl raportor al comisiunei prin o expresiune, la care dacă reflectà cel puţin astăzi cineva, nu aş fi ţinut de necesar să iau cuvântul. Nu voiesc însă, ca aceasta expresiune să fie slobozită în lume fără nici o observare. Nu ştiu ce trebuinţă a fost, să mai motiveze şi el necesitatea fondului de dispoziţie, dupăce a fost motivat-o mult stimatul domn ministru-prezident, şi încă cu mult mai bine decât el. Lucrurile pe cari nu le-a împrumutat dela domnul ministru-prezident, zău, nu pot să spun, că ar fi tacticoase, mai ales când motivând mărimea sumei spuneà, că la suma aceasta nu trebue sa fim cu privire la mărimea ţării, la poziţia geografică a ei, şi că nu se poate face asemănare cu alte ţări, cu alte state, pentrucă la noi aşa sunt raporturile, ca din punct de vedere de stat e necesar fondul de dispoziţie. A atins îndeosebi raporturile naţionaliste.

Eu aşa ştiu, onorata casă, că în ţara noastră raporturile naţionaliste sunt regulate prin lege, şi astfel a le prezentà ca periculoase şi a le da de gol în mod absolut, nu ar fi iertat. Dacă sunt lucruri, fie naţionaliste, fie nenaţionaliste, cari au să fie condamnate, şi tocmai cu ajutorul acestui fond, respectivii cari sunt încredinţaţi cu chestia nu se uità la naţionalitate, ci la fapt.

Expresiunea aceasta n'am voit să o las fară observare, mai ales că s'a rostit tocmai din scaunul referentului. Dacă cineva are plăcerea să spună în presă acest motiv, poftească să o facă, dacă crede că face serviciu binelui public şi interesului patriei. E treaba sa individuală. Dar un deputat, după a mea parere, nu poate să-l aducă înainte în dietă, aici, cu atât mai puţin poate sa-l aducă înainte din scaunul de referent raportorul unei comisiuni, care la dreptul nu-şi spune părerea sa, ci a comisiunei care l-a ales, şi în numele căreia, după parerea mea, numai astfel de motive pot fi înşirate, cu cari l-a încredinţat comisiunea şi cari au fost amintite în comisiune. (Aprobări). Şi eu nu cred, că comisiunea financiară a împuternicit pe domnul raportor să înşire motivele acestea, şi tocmai de aceea mi-am ţinut de datorinţa să dau expresiune acestei păreri ce o am . (Aprobări).*)

*) Idem, volumul II, 33.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului S. Borlea.

Mai vorbeşte duputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Onorata casa! Eu peste tot nu voiam sa vorbesc în chestia aceasta, dar domnul raportor şi dl deputat Szontagh Pál au facut unele observări, cari mă silesc să vorbesc şi eu la obiect. Regret, onorată casă, că domnul raportor n'a ştiut înşirà motive mai bune şi mai domoale decât acela, că s'ar cere o suma mai mare decât cea trecută în budget, dupăce situaţia geografică a Ungariei şi naţionalităţile fac necesară o sumă şi mai mare. Înţelesul acestei motivări nesocotite e cam acela, că suma aceasta e necesara, ba s'ar cere o sumă şi mai mare, pentru ţinerea în frâu a naţionalităţilor, sau mai bine zis, pentru asuprirea aşa numitelor naţionalităţi. Motivul acesta, onorată casă, noi l-am ştiut şi-l ştim. A fost deci pagubă să fie accentuat şi din scaunul, ori chiar din scaunul raportorului.

Domnul deputat Szontagh apoi a spus, că nu poate, ori numai cu greu poate înţelege logica dlui deputat *George Pop*. Deşi aceea foarte uşor poate fi înţeleasa. Înţelesul celor spuse de domnul deputat *George Pop* e acela, că dupăce în casa aceasta se întrebuinţează în contra fiecărui deputat naţionalist arma cea de tot tocita, că e răsvrătitor daca îşi ridica cuvântul şi înşira gravamine existente întru adevăr, ori greşeli de ale guvernului, variindu-o aceasta în chip şi formă, şi e foarte trist, ca arma aceasta atât de tocita, în urma întrebuinţarii ei, cu care însa nu mai poate fi vătămat nime, ci cel mult serveşte de jucarie şi spre delectarea copiilor, în zilele trecute a fost folosită şi din scaunul ministerial: domnul deputat *George Pop* a afirmat şi întarit în expunerile sale, că astfel de rasvratitori nu sunt. Domnul deputat Szontagh Pál întărise că sunt. Eu aşa sunt convins, că e chestie de pricepere. Ceice spun că sunt răsvratitori şi răsculaţi, din punctul lor de vedere spun adevărul. Aceia cari neaga lucrul, asemenea spun adevărul. (Ilaritate). Pentruca dacă cineva aşa înţelege cuvântul rasvrătitor, atât de mult întrebuinţat, că oamenii, cari învaţă poporul să-şi apere naţionalitatea, religiunea şi drepturile, între marginile legii, ori îşi ridică glasul în contra nedreptăţilor, ori gravaminelor întru adevăr existente, sunt răsvrătitori, atunci cu adevărat, există răsvrătitori. Dar pentru a-i prinde pe aceştia nu trebuesc bani,

www.dacoromanica.ro

pentrucă aceştia nu fac în secret aceeace fac, ci pe faţă, în ziare, în adunări, şi aici în casa aceasta. Dar atunci când îşi expun pe faţă plângerile şi gravaminele cu adevărat existente, să nu credeţi că o fac cu scop rău. Chiar din contră. Pot să spun, că prea cu bună intenţiune, cu intenţiunea de a atrage atenţiunea guvernului asupra greşelelor şi de a restabili buna înţelegere, care mărturisesc, e foarte de dorit să se lege între toate naţionalităţile ţării. Noi, Românii, recunoaştem lucrul acesta, şi-l recunoaşteţi, aşa cred, şi D-voastră, pentrucă zace în interesul bine priceput al Românilor şi al Maghiarilor, ca să fie bunăînţelegere între ei şi să trăiască în frăţietate unii cu alţii în patria aceasta comună. Binevoiţi deci a nu prinde totdeauna din partea rea vorbirile noastre, pentrucă ele se rostesc întru adevăr cu bună intenţiune.

Dacă însă domnul deputat Szontagh înţelege altcum pe cei răsvrătitori, adecă astfel, că răsvrătitor e acela, care agită poporul la resculare în contra integrităţii statului, cu un cuvânt, la acţiuni contrare legii, trebue să-i spun, că de aceştia nu sunt, onorată casă, cel puţin între Români nu sunt, ceeace D-voastră ştiţi tot atât de bine ca şi mine, şi dacă totuş afirmaţi şi întăriţi că sunt, Dumnezeu ştie, că în ce scop faceţi lucrul acesta. Poate că pentru aceea, ca să provocaţi popularitate printre Maghiari? Ori pentruca să stoarceţi aprobarea majorităţii casei? Pentrucă e foarte dureros, că astfel de afirmări lipsite de temeiu află totdeauna aprobare la majoritatea casei. Onorată casă! Dacă ar fi existat astfel de răsvrătitori, sigur că se puneà mâna pe ei şi veneau duşi înaintea legii, pentrucă dela 1867 în fiecare an s'au votat astfel de sume, în fiecare an, şi totdeauna s'a spus, pe faţă, ori pe ascuns, că suma aceasta se foloseşte în scopul atins. Banii s'au dus, au fost cheltuiţi în fiecare an, dar rezultat nu s'a putut arătà niciodată, pentrucă întreb eu, pe cine au prins, pe cine l-au judecat dintre răsvrătitori în acest lung şir de ani? N'au prins niciodată pe nime. N'au dus înaintea legii pe nime, pentrucă n'au putut prinde pe nime, căci de aceştia nu există.

Dar şi guvernele de mai nainte, guvernul absolutistic şi cel provizor, au avut fonduri de dispoziţie şi o astfel de poliţie. Şi scuzaţi dacă trebue să spun pe faţă, că guvernele de mai nainte au şi descoperit conspiratori şi răsculători şi i-au trimis înaintea legii, dar ştim că între ei nu s'a aflat nici un singur Român. De aceea e pagubă, onorată casă, ca totdeauna

www.dacoromanica.ro

să se vorbească despre ceva ce nu există, şi în privinţa aceasta ar fi bine să vă ţineţi de vechiul proverb latin: de strigis, quae non sunt, mentio ne fiat. Ce se atinge apoi de însuş fondul de dispoziţie, după părerea mea el nu e pentru binele ţării şi suma aceasta serveşte numai pentru promovarea corupţiei. Şi dupăce corupţia şi aşa e lăţită prin toate păturile poporului, ar fi pagubă să fie lăţită şi conservată şi mai departe. Şi tocmai de aceea, pentrucă e numai în favorul corupţiei, nu-l votez».[1]

A mai vorbit în chestie personală, răspunzând prim-ministrului *Tisza Kálmán*, deputatul român *George Pop de Băseşti*, următoarele:

«Domnul ministru-prezident a vătămat foarte adânc sentimentele mele patriotice, şi eu nu pot să-i dau alt nume mai mic faptului acestuia, decât numindu-l *insinuaţie*, atunci când spune, că chestia a fost atinsă de un om, care nu e Maghiar, şi nu din punct de vedere patriotic. Eu, e adevărat, nu sunt Maghiar, dar sunt cetăţean ungar, şi ca membru al parlamentului ungar am venit aici şi am vorbit în chestia aceasta. Am ţinut de necesar să le spun acestea, ca răspuns la cuvintele stimatului domn ministru-prezident».[2]

Fondul de dispoziţie se votează.

Drumurile din Zarand.

În şedinţa din 30 Noemvrie 1875, la discuţia asupra budgetului ministerului de comunicaţiune, a vorbit deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Onorată casă! Impărtăşesc cu desăvârşire părerile stimatului antevorbitor (Antalffy Károly), pentrucă aş puteà numì şi eu mai multe comitate, dar mai ales un comitat, dar nu-l numesc, fiindcă domnul ministru îl cunoaşte foarte bine, dupăce tocmai sub guvernarea d-sale s'a întâmplat, zic, cunosc astfel de comitate, în cari nu sunt nici căi ferate, nici drumuri de apă şi drumuri de stat de piatră. Comitatul a arătat cu date, că nu e în stare a susţineà podurile, şi a cerut numai două mii de florini pentru clădirea unui pod mai mare, fără de care comunicaţia în ţinutul acela e cu totul împedecată, până chiar şi

[1] Idem, volumul II. pag. 34.
[2] Idem, volumul II. pag. 36.

www.dacoromanica.ro

comunicaţia postei, făcuta pâna acuma cu trasura. Domnul ministru a recunoscut, că lucrul acesta e adevarat, dar a spus, că nu poate să dee ajutor, pentrucă de banii aceştia au trebuinţă comitatele în cari sunt dătătoare de masură Dumnezeu ştie ce consideraţiuni militare. Şi dacă dl ministru nu da cel puţin două mii de florini, prin ruinarea podului acestuia vine întreruptă întreaga comunicaţie, nu numai în comitatul acela, ci, repet, în întregul ţinut de acolo. Iar aceea veţi binevoì a concede, că e cu dreptate şi echitabil sa se dee ajutor comitatelor, cari nu sunt în stare să-şi susţină drumurile. Rog deci pe domnul ministru, să binevoiască a fi mai drept faţă cu comitatele, cari arată că nu sunt în stare să-şi susţină drumurile, şi să le dee ajutor. Comitatul despre care am vorbit şi care a fost ajutorat în anii trecuţi, durere, în anul acesta nu capătă nici un crucer, cu toatecă a arătat, că e avizat la ajutorul acesta. (Voci: Ba a căpatat!) Aş dorì mult să nu fie aşa, dar comitatul Zarandului întru adevăr, de douăori a scris şi de douăori a primit răspunsul, că nu poate căpătà ajutor, fiindcă nu sunt bani».*)

Ministrul de comunicaţie Péchy Tamás răspunde, că de fapt şi comitatul Zarandului primeşte ajutor pentru susţinerea drumurilor. Suma preliminată spre acest scop se votează.

Apărarea şcoalelor româneşti.

Şedinţa din 3 Decemvrie 1875. S'a continuat după amiaz la oarele 5. La discuţia asupra budgetului ministeriului de culte şi instrucţiune publică vorbeşte deputatul român *Sigismund Borlea* dupăcum urmează:

Onorata casă! Cu ocaziunea desbaterii generale asupra budgetului eu mi-am spus părerile în general şi asupra portofoliului ministrului de instrucţiune publică, şi astfel de astădată peste tot nu voiam să vorbesc. Dar dupăce dl deputat Plachy a folosit astfel de expresiuni, şi a făcut observari, la cari cu parere de rau mărturisesc, că sunt silit să fac unele reflexiuni, trebue să vorbesc. Mă mângăe însa conştienţa, ca acum dnul ministru prezident nu va mai puteà spune, ca chestia aceasta n'a pus-o în discuţie un Maghiar, şi nu din interes maghiar. Dl

*) Idem, volumul II. p. 192.

www.dacoromanica.ro

deputat Plachy aşa se vede, că nu e mulţămit, pentru el e prea puţin, că şcoalele noastre nu sunt ajutorate cu nimica din budget. Asta e puţin pentru el. Şi nu se mulţămeşte nici cu aceea, că şcoalele noastre şi instituţiunile noastre culturale se închid de regulă. Pentru dl Plachy şi atâta e prea puţin. Nu-l mulţămeşte nici faptul, că manualele noastre de şcoală unul după altul vin sub diferite pretexte oprite şi confiscate. (Voci: E foarte corect aşa!) El cere mai mult, şi după umilite complimentări face reproşuri domnului ministru, că de ce nu a adus lege după care în şcoalele noastre limba maghiară să fie obligatoare? (Apobări). Dvoastră vorbiţi la un obiect, pe care aşa se vede, nu-l cunoaşteţi... (Oho!) zic, vorbiţi despre un lucru de care n'aveţi nici idee. (Oho!) Dificultaţi aceeace nu ştiţi cum stă. Pentrucă în şcoalele noastre scrisul şi cetitul unguresc se propune şi se învaţă. Dar dacă vreţi să forţaţi lucrul, dacă credeţi că ajungeţi aşa mai departe, vă înşelaţi, pentrucă să-mi credeţi, tocmai la contrarul aveţi să ajungeţi. E adevarat, că dacă prin lege se forţează limba maghiara în şcoalele noastre, atunci ea pretutindenea se va propune, aşa cum doreşte domnul Plachy, dar nu se va învăţà. (Ilaritate). Binevoiţi a crede că nu, pentrucă să luăm în considerare firea omului, dacă se constrânge cineva să facă ceva, fie spre binele ori răul lui, de silă nu o face, credeţi-mi că nu o face. (Ilaritate). Mă rog, binevoiţi a-mi crede, că dacă e trimis cineva cu de-asila în raiu, nici acolo nu s'ar duce, ci s'ar opune forţei. (Ilaritate).

Domnul deputat ar dorì, ca pentru manualele noastre de şcoale să se instituie o censură oarecare. Foarte bine. Dacă Dvoastră credeţi, că într'o ţară numită constituţională, într'o ţară în care se zice că ar fi guvern liberal, aflaţi că e corectă censura, în numele Domnului. Nu am nimica în contra ei. Dar am să observ, că sub guvernul absolutistic a fost astfel de censură, dar nu s'a dat cazul, ca censura, dupăce a examinat o carte şi a dat-o publicităţii, spunând că se poate propune din ea, aceeaş censură, la câteva luni, ori la un an, să confişte şi să oprească aceeaş carte. La noi însă s'a întâmplat lucrul acesta. Avem deci mai mult decât censură: domneşte volnicia. Pentrucă tocmai actualul domn ministru a dat concesiune geografiei lui *Ioan Selegianu,* ca să fie propusă în clasele inferioare ale gimnaziului, şi acelaş domn ministru, dupăce a dat concesiune, în scurtă vreme a oprit cartea din şcoale şi a confiscat-o. Dacă

www.dacoromanica.ro

nu credeţi, căutaţi colecţia ordinaţiunilor şi acolo veţi află, că acelaş ministru a conces şi apoi a oprit în scurtă vreme aceeaş carte. Eu deci nu mă tem de censură, pentrucă censura nu va face de acestea.

Domnul deputat spuneà, că nu e destul dacă se opresc şi se scot cărţile din şcoale, ci trebue alungaţi şi învăţătorii şi trebue pedepsiţi. Inţelesul e acela, că trebue închişi învăţătorii. (Contraziceri). A spus-o clar, că trebue să fie pedepsiţi, ceeace are acelaş înţeles. Deoarece ştim, că e foarte greu, ba chiar imposibil a se câştigà procesul, fie de o sută de ori drept, unde acelaş om acuză şi judecă, acelaş om aduce sentinţa: chiar dacă se apelează, cauza e perdută. Şi acesta e cazul de faţa. Guvernul aşa spune, că cartea cutare şi cutare nu e de treabă, trebue oprită, şi rând pe rând le scoate toate din şcoale, iar pe învăţătorii noştri încă îi alungă şi îi închide cât îi place. Natural, că pe lângă o astfel de procedură în cele din urmă învăţătorii noştri fiind alungaţi şi închişi unul după altul ni-se gată şi nouă, şi atunci ni-se trimit pe cap învăţători străini, cari nu cunosc limba copiilor noştri şi limba poporului. Spuneţi acum domnilor, ce instrucţie ar fi aceea, când învăţătorul şi elevii nu se înţeleg? Ce instruare ar fi aceea, când învaţătorul nu ştie să vorbească cu elevii? (O voce: Să-i înveţe elevul limba! Ilaritate.) Dnului deputat, care m'a întrerupt, că să înveţe copilul, ca să înţeleagă vorba ungurească, îi răspund, că nu-i înţeleg de loc logica, după ce de aceea umblă copilul la şcoală, ca acolo să înveţe, şi nu va poftì doară, ca copilul când se naşte să ştie deja limba învăţătorului? (Ilaritate). Se poate, că pe acolo, de unde e dnul deputat, se nasc astfel de copii, dar eu nu am văzut niciodata un copil de aceştia, (Ilaritate) şi onoratul domn deputat ar puteà să câştige foarte mulţi bani, în lumea aceasta acum cam săracă de bani, cu un copil, care la naştere ştie deja vorbă ungurească. Ar puteà să meargă în întreagă Europa şi să arate un astfel de copil miraculos. Ii recomand acest metod de câştig. (Mişcare).

Ori poate, că domnul deputat Plachy a simţit o invidie oarecare, fiindcă atunci, când am vorbit în general la budget, domnul deputat *Ciplea,* reflectând la vorbirea mea, a spus între aprobările majorităţii casei, că a fost corect, că ne-au confiscat manualele de şcoală. Ba a spus şi mai mult. Spuneà, că dacă aş fi cetit cărţile acelea, sigur că şi eu aş fi aprobat procedura guvernului. Inţelesul natural e acela, ca eu nu am cetit cartile

www.dacoromanica.ro

despre cari am vorbit. N'am nici o obiecţionare faţa de afirmarea sa. Are dreptul să presupună aceasta despre mine. Eu însă sunt convins, că domnul deputat nu numai a cetit, ci chiar a studiat cărţile despre cari s'a pronunţat atât de categoric. Şi numai cu un lucru nu sunt în curat, dacă dnul deputat *Ciplea* ştie peste tot să scrie şi să cetească româneşte? (Ilaritate).

Acum întreb pe domnul deputat Plachy, că oare crede dsa, că în cazul dacă domnul ministru ar execută celece le-a propus, procedura aceasta ar fi spre binele patriei şi ar promovà buna-înţelegere atât de dorită între diferitele naţiuni locuitoare în patria aceasta? Eu cred tocmai contrarul. Pentrucă mă rog, binevoiţi a învăţà dela natură. Eu aşa ştiu, că fiecare coardă are anumite margini până unde poate fi trasă şi întinsă. Dacă trecem peste aceste margini, se rupe coarda şi devine netrebnică întreaga operă. Astfel deci din supraîncordare se naşte, nu câştig, ci pagubă, care nu poate fi suplinită. Eu deci aşa cred, că o astfel de operă nu e oportună pentru patrie şi pentru bunaînţelegere.

Mi-aş puteà încheià vorbirea cu ocaziunea aceasta, şi numai cu privire la proiectul de rezoluţiune al dnului deputat Orbán Balázs mai am să fac unele observări. După proiectul său de rezoluţiune, dacă l-am înţeles bine, în viitor au să fie aplicaţi în şcoalele confesionale astfel de învăţători, cari au absolvat, aşa cred, 4—6 clase, sau nu ştiu câte. Să mă ierte dl deputat, dar aşa, în mod lateral, legi sancţionate, statute bisericeşti şi şcolare, cari au fost aduse din partea casei acesteia, nu acuma, ci în ciclurile dietale trecute, şi au fost sancţionate de cătră Maj. Sa, nu e nici just, nici cu dreptate, dar nici posibil să fie astfel eludate. Pentrucă atunci ce s'ar alege din statutele noastre bisericeşti şi şcolare sancţionate? După statutele noastre bisericeşti şi şcolare sancţionate e precizat cine poate fi la noi învăţător, şi acela are să treacă prin pedagogie şi terminându-o are să facă examen separat în faţa unei comisiuni. Numai dupa aceasta poate să ajungă învăţător. Şi la noi se observă cu stricteţă regula aceasta.

Domnul deputat a numit pe învăţătorii noştri «*daszkeli* . Dar «*dascăl*» sau «*învăţător*» sau «*docinte* nu e alta decât — tanitó, tocmai aşa cum în ungureşte se numeşte preotul pap şi lelkész. E tot una. Dar domnul deputat dupa parerea mea de aceea i-a numit «*daszkelek*», ca să provoace puţină ilaritate în

www.dacoromanica.ro

casă. Aceasta o puteà face şi o poate face dl deputat oricând, fără nici o frică, dar cred, că ilaritatea trebuià să o provoace în contul propriu, iar nu cu vatămarea şi în contul altei naţiuni, pentrucă acesta nu e lucru, nici drept, şi nici echitabil. Eu aşa cred, că cine vrea să-şi petreaca, are să-şi petreacă conform dreptăţii, echităţii şi a buneicuviinţe, pe banii proprii, nu în contul altora».*)

Subvenţia gimnaziului din Braşov.

Tot în şedinţa aceasta şi tot la budgetul ministrului de culte şi instrucţiune publică a vorbit şi deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Intâi de toate declar, ca eu nu numai că votez suma preliminată sub acest titlu, primită şi de comisiunea financiară, ci voesc încă să mai adaog la ea. Prevăd, că ma expun obiecţionărilor, când chiar acuma în era parsimoniilor sunt silit a propune urcarea erogaţiunilor, dar e de ştiut, că poziţia pe care vreau să o propun spre primire, nici nu e nouă în budgetul nostru, nici nu e de acel fel, ca din consideraţiuni de parsimonie să poată fi exchisă de acolo. Din contră, e o poziţie, care şi mai nainte a format rubrică ordinară în budgetul nostru, care e o exigenţă a culturii publice, dar care a fost subtrasa dela ordinea zilei din motive, cari de fel nu aparţin la cauza învaţamântului.

De când s'a restituit constituţia patriei noastre, între şcoalele medii cari erau de a se subvenţionà din partea statului a figurat totdeauna şi gimnaziul român din Braşov, ca poziţie stabila, pe care regimul constituţional o primise dela guvernele de mai nainte, într'una cu celelalte multe poziţiuni pe cari şi acuma le aflăm în budget.

Câta vreme ministru de culte ne-a fost răposatul baron Eötvös József, care pentru prima dată a luat în budget această poziţie, nimănui nu i-a trecut prin minte a o scarmănà, ci ea se votà ca poziţie ordinara, din an în an, fără vre-o condiţiune. Dar la anul 1871 dieta, la propunerea comisiunei sale financiare, lega poziţia de o condiţiune, pe care dupa modesta mea părere nu o poate primì nici o confesiune, dacă-şi stimează propria sa autonomie.

*) Idem, volumul II, pag. 304—306.

www.dacoromanica.ro

S'a luat adecă aici concluz, ca subvenţia aceasta numai sub acea condiţiune să se poată realizà, daca guvernul participă la numirea profesorilor în proporţie cu subvenţiunea acordată. La vedere s'ar părea justă această condiţiune, dar în realitate e de natura de a tăià în drepturile autonomiei, pe care deci, după părerea mea, o biserică autonomă nu o poate împlinì. Au fost timpuri în cari biserica protestantă n'a vrut să primească alte beneficii, mult mai notabile, sub condiţia de a-şi tradà autonomia, şi tocmai prin aceasta şi-a câştigat onoare înaintea lumii.

E de prisos a spune, că gimnaziul din Braşov e confesional. A fost ridicat prin anii 50 de comuna bisericească gr.-orientală de acolo, cu concursul neguţătorilor gremiali. Aceeaş comuna îl susţine şi până în ziua de astazi, pe cât se poate împlinì trebuinţa dela ea. Iar inspecţia, pe lângă suprema inspecţie de stat, garantată prin lege, cade în competenţa consistorului arhidiecezan gr.-or. român din Sibiiu. Aşadara institutul însuş e depus în mâni solide şi stă sub supraveghiarea unei corporaţiuni morale, în contra căreia nicicând şi din nici o privinţă nu s'a ridicat nici o bănuială.

Biserica autonomă nu a putut privì concluzul onoratei case altcum, decât aşa cum aveà să-l privească faţă de legile sale cardinale, adecă, ca o denegare a subvenţiunii. Şi decât să lase a se sdruncinà drepturile ei de autonomie, mai bine a preferit a nu primì banii, cari dela 1871 până acuma stau acolo, în casa statului, spre fructificare. La anul 1872 de nou e trecută în budget subvenţia aceasta, şi a fost votata şi atunci în mod condiţionat, însă nici atunci nu s'a primit. De atunci apoi a dispărut din budget.

Imi fac datorinţa faţă cu adevărul când declar, că domnul ministru de culte şi instrucţiune publica, care în puterea oficiului său e cel mai competent în treburi de acestea, şi care tot în legatura oficiului său cunoaşte mai bine drepturile bisericilor autonome, nici când n'a venit să propuna acea condiţie de restrângere.

Aceasta a fost o invenţiune a comisiunei financiare omnipotente de atunci, izvorîtă, precum cred eu, din motive, nu didactice, ci mai mult politice, cari însă după părerea mea au fost motive politice rău înţelese, iar casa, neavând informaţiuni despre starea lucrului, a primit propunerea comisiunei.

www.dacoromanica.ro

Cumcă deoparte dieta nu a fost bine informată despre starea lucrului atunci când a luat concluz în privinţa aceasta, şi cumcă de altă parte biserica autonomă nu puteà face alta, decât aceeace a făcut, voiu arătà numai decât, cu legea în mână. Iată aici statutul organic al bisericei gr.-ort. române, sancţionat de Maiestatea Sa în 28 Maiu 1869. Punctul prim al dispoziţiunilor generale din acest statut organic sună astfel:

«Biserica gr.-ort. română din Ungaria şi Transilvania, ca biserică autonomă, după dreptul ei canonic, garantat şi prin articolul de lege IX dela 1868, pe lângă rezervarea dreptului de supremă inspecţiune al Maiestăţii Sale, inviolabil, îşi regulează, administrează şi conduce afacerile sale bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, în toate părţile, şi prin factorii ei constitutivi, în mod independent, după forma reprezentativă».

Iar punctul al optulea cuprinde următoarele:

«Susatinsele părţi organice ale mitropoliei se vor îngriji de timpuriu de mijloacele intelectuale şi băneşti, cari se recer spre ajungerea scopurilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, şi întrucât nu le-ar succede lor a puteà întimpinà cheltuielile recerute, nici în urma colectelor făcute în şi afară de mitropolie, — îşi vor luà refugiul la stat pentru ajutoare».

Cum binevoiţi a vedeà din acestea, biserica gr.-ort. română e în drept a primì spre scopuri culturale subvenţie dela oricine, înlăuntru şi afară de mitropolie, fără ca prin aceasta să se violeze drepturile ei autonome. Dar de altă parte statul însuş e angajat a da subvenţiune în unele cazuri, şi dacă află că e de dat, o dă în sensul legii sancţionate, între marginile autonomiei, şi nu are să lege de ea ca condiţiune renunţarea la dreptul autonom ce-l are. Se vede deci apriat, că acel concluz, prin care subvenţia recunoscută de necesară fù legată de condiţiuni contrare dreptului de autonomie, nu s'a putut luà, decât numai cu ignorarea acestor legi cardinale, sancţionate de Maiestatea Sa, la propunerea guvernului constituţional. Insă dieta mai bine informata poate alterà, dupa părerea mea, acest concluz, şi ar trebuì să-l şi altereze, mai ales acum, când împrejurările s'au schimbat şi afacerea a întrat într'un stadiu nou.

Aşa stă adecă lucrul, că atunci când bisericei autonome i s'a denegat această subvenţiune, folosită mai mulţi ani şi dată chiar şi de guvernul absolutistic, reprezentanţa gimnaziului, pentruca să poată susţineà institutul, a cerut pe baza acestei legi

www.dacoromanica.ro

şi pe calea publicităţii ajutor dela oricine, în şi afară de mitropolie, şi în urmarea acestui apel guvernul statului învecinat a venit întru ajutor bisericei greco-orientale române din Braşov, ca patron al gimnaziului, şi i-a dat o subvenţie anuală de 15,000 lei, sumă neapărat de lipsă pentru susţinerea gimnaziului. Lucrul s'a întâmplat în publicitate, la vederea lumii. Guvernul nostru nu numai că a avut ştire despre subvenţia aceasta, ci a fost chiar intermediatorul ei, pentrucă guvernul din România trimeteà subvenţia la destinaţiunea ei pe calea ministerului nostru de externe. Aşa a mers aceasta până în anul curent. La desbaterile asupra budgetului pentru anul acesta guvernul României, voind să asigure institutului subvenţia aceasta pentru totdeauna, a venit în camera din Bucureşti cu un proiect de lege în merit, care a întimpinat opoziţie mare, dar în fine totuş a întrunit majoritatea voturilor şi a fost votat. Dar fiindcă desbaterile s'au întâmplat într'un timp, când încurcăturile erau cele mai mari, presa noastră, căreia nu-i erà cunoscută natura afacerii, începù a denunţà, că e o subvenţie nouă şi contrară statului. A provocat apoi guvernul să împedece primirea ei. Eu nu aflu de justificat acest pas, acest alarm, nici prin actul subvenţionării, nici prin primirea subvenţiei, pentrucă dupăcum am avut onoare a arătà, deoparte acea biserica a fost în drept a primì ajutor dela orişicine, fără ca cineva să fi avut cuvânt a o suspicionà, iar de altă parte ştim, că guvernul României e recunoscut, că are sentimente de amiciţie cătră ţara şi guvernul nostru. Dar lucrurile acestea se întâmplară pe vremea, când afacerile bisericei sârbeşti, apoi desbaterea asupra legii electorale transilvane, aici în dietă, şi mai ales cunoscutul incident al gimnaziilor slovăceşti, aduseră presa maghiară în aşa stare agitată faţă de naţionalităţi, încât se credeau orice fleacuri goale şi toate se primeau de bani buni.

Iată motivul, pentru care la pertractarea budgetului nostru s'a sulevat aici chestiunea aceasta, şi domnul ministru de culte, dacă îmi aduc bine aminte, la interpelarea dlui deputat Ugron Gábor spuse aicì în casă, că chestiunea e deja în pertractare, şi că în scurt timp îşi va face datorinţa, ceeace, cum ştim, a şi urmat, pentrucă a oprit prin ordinaţiune, ca vre-o şcoala sau biserică să mai primească ajutor dela vre-un stat străin.

Eu nu vreau să cercetez acum, că pentruce s'au luat aceste măsuri de prohibiţie, fiindcă ştiu prea bine şi ştie şi casa în-

www.dacoromanica.ro

treagă, că pentruce. Ce aş voì eu este, ca să se uşureze starea creata prin acele măsuri. Aş dorì, ca cu afacerea aceasta sa ne reîntoarcem la sorgintea ei, pentrucă dacă nu se luà din partea dietei acel concluz restrângator, gimnaziul nu ajungeà sa fie silit a primì subvenţiune din România. Iar dacă nu erà subvenţia aceasta din România, nu urmau nici masurile prohibitive. Aşadara noi suntem *causa causae et causati.* Aş dorì, zic, sa readucem afacerea acolo unde ea a fost urzită, şi să căutăm sa vindecăm răul acolo unde se poate şi unde eu cred că se afla mijlocul competent. Şi vorbind de gimnaziul din Braşov, nu înţeleg numai gimnaziul superior de opt clase, ci înţeleg şi şcoala reală inferioara cu trei clase, şcoala comercială asemenea cu trei clase, şcoala superioară poporală cu patru clase şi şcoala de fete cu cinci clase, cari toate sunt sub un acoperiş, toate stau sub acelaş directorat, toate se susţin prin aceeaş comună bisericească, şi toate la olaltă au avut în anul trecut, dupa datele cele mai autentice, 794 de elevi, iar acuma numarul acestora trece peste opt sute. Budgetul anual al acestui brav gimnaziu se urcă la 28,000 fl., iar mijloacele comunei bisericeşti nu pot să acopere din acest budget mai mult decât numai 21,000 fl. Rezultă deci la institut un deficit de 7000 fl. Şi faţa de acest fapt comuna bisericeasca aşa sta, că acoperirea deficitului nu poate să o ridice de acolo de unde i-se da cu toata voia, iar de acolo nu i-se da unde după lege ar aveà drept a se adresà ca să i-se dee.

Nu aş fi omul sinceritătii şi nu mi-aş face datorinţa de reprezentant al ţării, onorată casă, care datorinţă după parerea mea pretinde ca ceva esenţial, ca omul sa nu ascundă raul, ci sa-l spuna cu sinceritate, cautând ai face îndreptarea pe cale constituţionala, ci aş amagì guvernul şi onorata casă, dacă nu aş constatà, ca masurile acestea prohibitive, chiar între împrejurarile financiare de acuma, când statul nici pe terenul cultural nu-şi poate împlinì misiunea, au făcut impresiune foarte dureroasa asupra acelora pe cari îi priveşte, pentrucă măsurile acestea sunt apte de a împedecà un institut brav în misiunea sa culturală, fiind oamenii de convingerea, că fiecare are dreptul prin moduri şi pe căi morale să dee ajutor la scopuri culturale acolo, unde se simte necesitatea, şi fiecare are dreptul de a primì ajutorul de acolo de unde i-se dă, mai departe, fiindcă oamenii nu ştiu să faca deosebire esenţială între aceea, dacă mâna care da

www.dacoromanica.ro

ajutor e a regimului unui stat străin, ori a vre-unei reuniuni puternice dintr'alt stat strain, care venerează între membrii ei chiar şi capete încoronate, cum e reùniunea lui Gustav Adolf, şi în fine, fiindcă oamenii ţin la aceea că: quod uni justum, alteri aequum.

Onorată casa! Numai un lucru mai voiesc să ating. Poatecă sunt mulţi cari cred, că legile actuale ar oprì subvenţionarea institutelor confesionale de învăţământ din partea statului. Nu e aşa. Mărturisesc, că eu aşa ceva nu pot sa deduc, nici din litera, nici din spiritul legilor din vigoare, şi anume, nu din art. de lege 38 dela 1868. Şi fiindcă eu nu voiu mai aveà ocaziune să vorbesc la acest obiect, am să amintesc aici cu deosebire, că nu poate fi vorba de *lege ferenda*, ci de *lege lata*. Iar legea care există deja e pe partea mea, ca una, care nu că opreşte subvenţionarea, dar mai vârtos o asigură şi chiar o pretinde. Aceasta se vede şi din praxa, pentrucă fară a mai considerà, că dela întrarea în vieaţă a provocatei legi chiar şi acest institut a ridicat trei ani întregi subvenţiune dela stat, există şi acuma institut confesional subvenţionat, fără a i-se pretinde condiţiunea pusă gimnaziului din Braşov. Ca sa nu merg mai departe domnilor, iată la punctul ce urmează vedem numai decât între institutele ce sunt a se subvenţionà şcoala reală superioara din Sibiiu. Dar aceasta şcoală reala superioară din Sibiiu e tot aşa naţională săsască şi confesională luterana, cum gimnaziul din Braşov e naţional românesc şi confesional grecoriental. Nici acolo la numirea corpului profesoral nu incurge guvernul de loc, ci profesorii acelei şcoale chiar aşa îi numeşte consistorul săsesc de confesiunea augustana, cum pe profesorii gimnaziului din Braşov îi întareşte consistorul arhidiecezan gr.-ort. din Sibiiu. Şi totuş acea şcoala e subvenţionata cu 5000 fl. până în ziua de astăzi, fara a se fi pretins dela ea condiţiunea care s'a pretins dela gimnaziul din Braşov! Apoi, onorată casă, dacă vom stà să privim, fie la starea culturală, care între corelaţiunile feudale ce durara secole întregi a fost produsă de împrejurarile prea favorabile într'o parte şi prea nefavorabile într'alta, ori la starea materială formată între acestea împrejurări de disparitate: nu cred să se afle, nu aici, în casa aceasta, dar nici în ţeara întreagă, suflet de om, care să poata afirmà cu cuget curat, că în Ardeal Saşii ar fi în mai mare necesitate de ajutor pentru trebuinţele culturale decât Românii.

www.dacoromanica.ro

Onorată casă! V'am expus istoricul lucrului şi cred că mi-a succes a vă pune în vedere aceea ce în sine luat încă mi-a fost un motiv ca să vorbesc, adecă: că acel institut nu a lucrat incorect, nici atunci când nu a primit dela stat subvenţiunea oferită în mod condiţionat, dar nici atunci când a primit-o din România, ci şi într'un caz şi într'altul şi-a luat de razim legea. Prin urmare nu are să fie suspiţionat, ci mai vârtos e demn şi cu tot dreptul poate contà la subvenţionare din partea statului, ca un gimnaziu, care dă creştere la 800 de elevi, şi care orişicum, dacă privim, ori la puterile profesorale pe cari le are, ori la rezultatele sale didactice, poate să susţină bărbăteşte concurenţa cu oricare gimnaziu confesional din Transilvania, şi în privinţa aceasta mă provoc la cei ce-l cunosc bine în persoană şi între cari se află mulţi prea competenţi bărbaţi de autoritate.

Nu vreau să exagerez nimica. Pentru aceea, deşi lipsa e mare, eu nu cer să se acopere deficitul întreg, ci mă mulţămesc şi cu atâta cât se dă altor institute confesionale din Transilvania, şi anume, şcoalei reale superioare din Sibiiu, adecă cu 5000 fl. Dar ca să previn reflexiunilor, cari ar fi cumva să mi-se facă, declar la acest loc, că din acel punct de vedere din care s'a pus gimnaziului din Braşov condiţiunea cunoscuta nu există de loc vre-o deosebire între o şcoală reală şi între un gimnaziu. De altmintrelea şi la gimnaziul din Braşov se află şcoală reală. În mânile D-voastre domnilor stă soartea singurului gimnaziu superior gr.-ort. român. Binevoiţi a o îndreptà spre mulţămirea generală, după înţeleapta intuiţiune ce o aveţi. Eu numai una vă rog, să fiţi fără rezervaţiuni mentale la rezolvarea acestei cauze ponderoase, şi mai presus de toate să fiţi drepţi, pentrucă ramâne pentru totdeauna axiomă nerasturnabilă aceea, că: Justitia est regnorum fundamentum. Vă rog, ca propunerea mea să binevoiţi eventual a o predà comisiunei financiare şi a o primì. Propunerea e aceasta: «18. Pentru subvenţionarea gimnaziului gr.-ort. român din Braşov se propune suma de 5000 fl. Prezentată de *Parteniu Cosma,* reprezentant al cercului electoral Beiuş».*)

Propunerea se predă comisiunei financiare spre studiare.

*) Din *Telegraful Român* , anul 1875 Nr. 94.

www.dacoromanica.ro

In chestia urcării și încassării dărilor publice.

În ședința din 7 Decemvrie 1875, la discuția asupra proiectului de lege despre modificarea legii referitoare la darea suplimentară după darea de venit, a luat cuvântul deputatul român *Sigismund Borlea* și a rostit vorbirea următoare:

«Onorată casă! Cu ocaziunea desbaterii generale asupra budgetului eu mi-am spus părerea și cu privire la această specie de dare nouă. Am spus atunci, că nu primesc întroducerea acestei dări, pentrucă după părerea mea nici dările de până acuma poporul nu e în stare să le supoarte, prin urmare cu atât mai puțin va fi în stare să supoarte darea nouă, care se intenționează să se întroducă acuma. Această aserțiune a mea m'am nizuit atunci să o documentez și cu date. De aceea, voiu vorbì acuma foarte pe scurt, fiindcă nu vreau să repețesc celece le-am spus atunci.

Prin vorbirea mea de acuma intenționez numai una, adecă, să cer să mi-se explice, și sper că mi-se va explicà din vre-o parte enigma, fenomenul, sau rebusul, ori cum s'ar mai puteà numì pe ungurește, pe care eu, deși am cugetat mult asupra lucrului, nu pot să-l înțeleg, și precum știu, mulți sunt în țară de aceia, cari ca și mine, așteaptă deslegarea lui. Deși nu poate sa traga nime la îndoială faptul, că la 1867, când s'a plămădit dualismul germano-maghiar, dările erau cu mult mai mici și mai puține decât astăzi, și anume, atât cele directe, cât și cele indirecte, deși nu poate să tragă nime la îndoiala, ca la 1867 și înainte de 1867 n'a fost încarcată țara cu datorii așa de enorme ca astazi, și în urmă deși nu poate sa traga nime la îndoială, ca înainte de 1867 poporul și țara erà mai avută decât astăzi, totuș binevoiți a vă aduce aminte, că doară nu e așa de mult de atunci, cum dela 1860 până la 1867 toate foile, fără deosebire, maghiare și germane, guvernamentale și opoziționale, deopotrivă se tânguiau neîntrerupt asupra împrejurării, că este cu neputință să se supoarte dările de pe atunci, și că dacă nu se vor șterge unele dări indirecte, poporul și țara trebue să se ruineze. Acestea le trimbițau foile în toată ziua, până la 1867. Iar dela 1867, deși din an în an s'au urcat unele dări, și deși nu s'a șters nici o dare indirectă, ba încă se urcară și acestea, și peste tot se iscodiră încă și dări noue, prin cări se îngreună soartea po-

www.dacoromanica.ro

porului şi ţara se încărcă din an în an cu datorie nemaipomenită, totuş, minunea minunilor, după plamadirea dualismului deodată amuţiră toate glasurile de mai nainte şi nu mai trâmbiţară, că poporul nu mai e în stare să plătească şi că e la marginea desperarii! E drept, că mai sunt două trei foiţe, cari mai relevează şi acum lucrul acesta, dar majoritatea ziarelor celor mai mari tac ca piticul. Ba nu numai că tac, dar ele trâmbiţează în lume, că poporul nu numai că e în stare să plătească dările de astazi, ci poate suportà şi dări mai mari.

Ştiind însă eu, că dintre domnii redactori dela 1860 mai sunt şi astăzi redactori, ba unii din ei sunt chiar şi membri ai acestei camere, aştept deslegarea acestei enigme mai ales dela Domniile lor. Sper, ca-mi vor împlinì cererea, dupăce mulţi sunt ceice aşteaptă deslegarea acestei enigme, şi le vor fi mulţămitori pentru aceasta.

Cât de tare a sărăcit ţara, o ştim şi o simţim toţi. De aceea nu mă voiu apucà să dovedesc de nou lucrul acesta. Dar la cele spuse cu ocaziunea desbaterei generale asupra budgetului trebue sa mai adaog acuma unele amănunte, întâmplate de curând. S'a întâmplat adecă în zilele trecute, că în comuna *Chesinţ* din comitatul Timişului se duseră în deplinire în una şi aceeaş zi şase execuţiuni, iar în comuna *Jebel* din acelaş comitat — *zece!* Executorii liberali e drept că luară dela bietul popor aceea ce au aflat, câte un purcelaş, câte o capră şi alte mărunţişuri, dupăce lucruri mai mari nu aflară. Dar preţul acestora a fost prea puţin chiar şi pentru diurnele executorilor. Astfel bieţii executaţi nu numai că pierdură aceea ce li-s'a executat, fară a li-se şterge ceva din darea restantă, dar încă li-se mai puseră la restanţa avută încă şi spesele execuţiunii, cari nu putură fi scoase din lucrurile lor vândute la tobă.

Apropos! Auzisem zicându-se din partea guvernului, că de acì înainte va fi mai uşor a plăti şi a încassà darea, căci se va întroduce o reformă în privinţa încassării, dându-se adecă încassarea darilor în grija municipiilor. Eu însă nu aştept nici un rezultat dela această reformă, pentrucă dacă executorii de astazi, cu rigurositatea lor draconică n'au fost în stare să încasseze dările, atunci de bună seamă nu vor fi în stare nici municipiile, cari la tot cazul vor fi mai conştienţioase şi mai patriotice. In urmă apoi vă spun, că dacă n'au fost în stare executorìi să încasseze darile restante, nu va fi nime în stare, chiar

www.dacoromanica.ro

dacă s'ar trimite comisiuni tocmai din ministeriul de finanţe. Şi cumcă nime nu va fi în stare să încasseze restanţele, trebue să se înţeleagă de acolo, că nu este de unde şi nu este ce să se secvestreze. Iar apoi e mare adevăr în vorba veche, că *«nu căutà acolo, unde nu e nimica»!*

Am să reflectez ceva domnului raportor Marsovsky. Dsa şi-a început vorbirea cu o întrebare foarte serioasă. Dsa spune adecă, că acuma nu poate să fie vorba despre aceea, că primeşte-se ori nu proiectul de lege despre întroducerea acestei dari noue, deoarece acest proiect trebue să fie considerat ca primit deja de când s'a votat budgetul. Acum poate să fie vorba numai despre aceea, ca votează-se legea şi darea nouă cu suflet uşurat, ori îngreunat? Îi dau dreptate în privinţa, că acest proiect de lege va fi votat, dar nu pe baza argumentelor aduse de d-sa, ci din alte argumente. Anume, se va votà, pentrucă în clubul partidului liberal aşa s'a hotărît ca să se voteze. De aceea, nu mai încape nici o îndoială, se va votà, dupăce asupra trebilor ţării nu se hotăreşte aici în cameră, ci în clubul partidului guvernamental. Iar cu privire la întrebarea sa, că vorba e numai, că sa se voteze darea nouă cu suflet uşurat ori îngreunat, reflectez, că erà cu mult mai bine şi mai potrivit dacă se puneà întrebarea astfel: Votează-se oare cu pungă uşoară, ori de tot goala? Eu pe baza argumentelor aduse în contra acestui proiect de lege cu ocaziunea desbaterei generale asupra budgetului şi pe baza celor spuse acuma, declar că nu primesc proiectul de sub întrebare, ca bază pentru desbaterea specială».*)

Vorbirea deputatului G. Pop de Băseşti.

La acelaş obiect a vorbit apoi în şedinţa din 9 Decemvrie 1875 deputatul român *George Pop de Băseşti*, rostind cuvântarea următoare:

«Onorată casă! Dorind să-mi motivez pe scurt votul ce am să-l dau cu privire la proiectul de lege din discuţie, rog preţioasa atenţiune a onoratei case. Înainte de a întrà însă în meritul chestiei, nu pot să nu constat cu bucurie toleranţa experiată în măsură mai mare în timpul din urmă faţă de aşa numitele naţionalităţi deosebite, atât din partea onoratei case, cât mai

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1875, Nrul 99.

www.dacoromanica.ro

ales din partea bărbaţilor conducători ai onoratei majorităţi. Am experiat-o aceasta mai ales cu ocaziunea vorbirei stimatului meu amic şi condeputat *Cosma* în chestia dotaţiunei gimnaziului gr.-ort. din Braşov, precum şi cu ocaziunea mai multor vorbiri rostite din partea onoratului condeputat *Borlea.* Dar aşa se vede, ca toate sunt trecatoare şi nimic nu e vecinic în lume. In şedinţa de alaltăieri, ţinută după ameazi, în mod neaşteptat mi-a conturbat aceasta bucurie idilică domnul deputat *Remete,* care nu s'a mulţămit cu apreciarea proiectului de lege din desbatere, ceeace pentru un orator dibaciu e obiect foarte mulţămitor şi poate sa-i procure cu siguranţă laurii doriţi, ci în schimb s'a năpustit asupra noastră, a aşa numitelor naţionalităţi, şi ne dă sfatul simplu de tot, să ne decidem şi să ne expatriem de aici. (Remete Géza: N'am spus lucrul acesta!) Să mă ierte onorata casă şi onoratul domn deputat, că în faţa unui sfat atât de extraordinar să-mi iau şi eu dreptul extraordinar, şi schimbând cuvintele acestea de aur: non quis sed quid, să zic aşa: non quid, sed quis! Ştiu bine, că domnul deputat e advocat, jurisprudent, jurisconsult, dar ştiu şi aceea, că noi în privinţa aceasta nu am cerut sfat dela domnul deputat. (Voci: La obiect). Da, la obiect vorbesc, şi sunt silit a declarà, că în cazul de faţă stimatul domn deputat a procedat ca procator nechemat.

Dar şi de altcum, onorată casă, fiind vorba de urcarea darii suplimentare după venitul general, eu nu înţeleg logica domnului deputat de a ne da nouă sfatul să eşim din patria aceasta, pentruca bine ştim, că şi acuma, când suntem aici, abià putem purtà multele dari şi nenumăratele sarcini, dar dacă ne-am duce noi! Cu atât mai puţin le-ar puteà purtà ceice ar ramâneà aici.

Domnul deputat şi din alt motiv a mai spus, că cu placere contribue la urcarea dării, căci valoarea pământului a crescut, averea publică s'a înmulţit. Dar totuş în urmă ajunge la concluzia, când e vorba despre aceea, ca sarcinile Ungariei să fie acoperite, că poporul trebue să-şi dee până şi ultima capră ce o are. Ei, acum dato, sed non concesso, că noi ne-am duce din patria aceasta, şi sigur că am duce cu noi şi ultimele noastre capre, — atunci dela cine luaţi capra?

De altcum asigur pe domnul deputat, că noi nu-i vom urmà sfatul. Nu vom procurà domnului deputat, şi mulţămità ceriului, puţinilor sai consoţi, bucuria, de a puteà aveà ocaziune domnul deputat sa cucerească pe uşor şi ieftin a douaoara pa-

www.dacoromanica.ro

tria aceasta. Noi Românii trăim de aproape doua mii de ani aici, suntem locuitori străvechi ai patriei acesteia, şi suntem legaţi de această patrie cu bucuriile şi suferinţele a aproape două mii de ani. Pământul patriei acesteia e udat cu sângele strămoşilor noştri şi în el se odihnesc oasele scumpe ale strămoşilor noştri. Noi ne-am făcut totdeauna datorinţa faţa de patria aceasta, şi ne o vom face şi în viitor, pe lângă toate insultările vrednice de compatimire ale dlui deputat. Dela înfiinţarea imperiului ungar am fost membri ai coroanei ungare. Aceasta o dovedeşte nobilimea cea mare din ţinuturile locuite de Români, nobilime care a fost dată pentru împlinirea datorinţei, nu în contra patriei, ci pentru patrie.

De altcum nu caut după motivele espectorării domnului deputat, să-mi permită însă să declar, ca eu aşa găsesc, că domnul deputat cu desele sale vorbiri nu ajuta, nici cauzei în interesul căreia vorbeşte, dar nici sieşi. (Ilaritate). Nu ma ocup însă mai departe cu obiectul acesta. Mă adresez însă cu o umilită rugare onoratei diete, şi mai ales tinerilor membri ai dietei, firește, cu permisiunea onoratei case. (Voci: La obiect!) Rugarea e aceea, ca să nu ne atace existenţa îndreptăţită, să nu ne suspiţioneze, sa nu ne insulte fără nici un motiv, ci să fie toleranţi, pentruca în vreme de primejdie fiii patriei să fie toţi împreună, pentrucă vă asigur, onorată casă, ca numai aşa, cel puţin după convingerea mea, se va puteà împlinì prorocia marelui politician maghiar: «Ungaria nu a fost, ci *va fi*». Şi acum să trec la obiect».

Prezidentul: «Sunt silit să fac observarea, că membrii casei nu au dat ansă domnului orator sa ridice aceste acuze, şi că prin urmare acuzările dlui deputat n'au fost motivate».

George Pop: «A fost o rugare!

Prezidentul: «Rugare, în care se cuprinde acuză. Iar acuza n'a fost motivată. (Aprobări).»

George Pop: «Scuzaţi, am spus-o numai în formă de rugare. Acum trec la proiectul de lege, care formează baza discuţiei, şi îmi iau voie să fac unele observări serioase la argumentele serioase ale stimatului condeputat Szontágh Pál, aduse în favorul urcării dării. Domnul deputat s'a provocat la Francia, desfaşurându-ne cum s'a descurcat Francia din catastrofa ultimului răsboiu în scurtă vreme şi cu uşurătate. E adevarat, că aşa s'a întâmplat. Dar eu, cu mărginita mea pricepere nu înţeleg, întru

www.dacoromanica.ro

adevăr, cum pot fi asemănate modestele noastre raporturi cu cele din Francia? Să ne procure domnul deputat şi consoţii săi şi nouă raporturile din Francia: industria, comerciul, stările economice de acolo, cu un cuvânt, stările de lucruri din Francia, şi creditul care se bazează pe ele, şi atunci va fi îndreptăţit să se provoace la ele.

Domnul deputat mergând mai departe în argumentarea sa a numit zelul de jertfire curată împlinire de datorinţă, şi a trecut repede peste ea, accentuând însă şi punând greutatea pe — resignare. Onorată casă! Resignarea e o virtute cetăţenească foarte frumoasă, care însă după priceperea mea stă din aceea, ca cetăţenii să renunţe şi la cele mai necesare mijloace ale conservării traiului şi ale îmbrăcămintei. Îmi iau voe a constată, că această resignare e pusă în praxă la noi de mulţi ani, nu de voe bună, ci sub greutatea apăsătoare a împrejurărilor existente. Se poate, că domnul deputat trăeşte într'un astfel de ţinut fericit al Ungariei, despre care eu nu am cunoştinţă, dar eu despre ţinuturile pe cari le cunosc pot să afirm cu siguritate, că au mers în resignare până la marginile cele mai extreme. În anii abiă de curând trecuţi, domnule deputat, poporul a flămânzit. Şi dacă execuţiile de dare se vor continuà cu aceeaş necruţare, ca acuma, dacă din gura poporului va fi luată grăunţa pentru pâne, şi neputându-se vinde la faţa locului, va fi dusă la oraşul cel mai apropiat pentru a fi vândută în piaţă, iar vândută fiind nu se vor scoate din ea nici cheltuielile cărăuşiei, pot să afirm cu toată hotărîrea, că poporul nostru, cu toatecă anul acesta am avut recoltă bună, va flămânzì şi în viitor.

Dealtcum spre dovedirea afirmării mele, dupăce vreau să fiu scurt, nu e de lipsă să aduc alt argument decât pe acela spus în casa aceasta din partea dnului deputat Ürményi Miksa, care cu date statistice a arătat, că pe când la începutul constituţionalismului nostru veneau înrolaţi la honvezime câte 30,000 de recruţi la an, astăzi abià putem înrolà opt mii de recruţi. Ce dovedeşte aceasta, onorată casă? Aceea, că poporul nostru, în urma sărăciei şi a mizeriei, se corceşte şi în privinţa corpului. Ar puteà să ştie domnul deputat, că aproape pretutindenea, dar cel puţin în ţinuturile cunoscute de mine, în anii de mai nainte se aflau în toate comunele ţărani în număr mai mare, cari aveau pluguri cu câte patru trăgători, iar acuma abià câte doi, ori câte patru pot să formeze împreună un plug. Eu

www.dacoromanica.ro

deci întru adevăr nu înţeleg cum se poate cere dela popor o resignare în măsură mai mare. Dacă ar aveà domnul deputat în vedere situaţia ţării, ar aveà în vedere aceea ce se întâmplă nu odată în ţinuturile cunoscute de mine, anume, că în comune se porneşte în aceeaş zi execuţia din cinci părţi, pentrucă vine executorul de dare, care secvestrează pentru dări şi pentru timbre, vine executorul dela judecătorie, care sécvestrează pentru pretensiunea judecată a cămătarului, vine organul comitatului, care secvestrează pentru mila împărătească, pentru lucrul public şi altele, vine apoi primarul, care încassează competinţele preotului, ale învăţătorului, notarului, etc., aşa, că întru adevăr, dacă poporul acesta n'ar fi legat atât de mult de glie, şi dacă n'ar sperà zile mai fericite în viitorul apropiat, poate că ar acceptà sfatul domnului deputat Remete Géza!

Am să reflectez încă la una din spusele stimatului domn deputat. Eu adecă nu înţeleg, cum de se face provocare din ceealalta parte la zelul de jertfire, atât de des, iar acum se merge chiar mai departe şi se cere resignare? Noi, onorată casă, trăim şi am trăit în timpul de curând trecut în împrejurări normale şi în pace deplină. Răsboiu nu am avut. După răsboiu poate că ar aveà loc şi ar fi îndreptăţită provocarea la resignare, în numele statului, dar în zile de desăvârşită pace nu e îndreptăţită de loc.

Dupa toate acestea, fiind eu convins, ca poporul întru adevăr nu poate suportà o dare mai mare, nu primesc proiectata urcare de dare în general, pentru a puteà fi discutată pe articole».*)

Legea s'a votat în general şi apoi şi pe articole. La discuţia asupra §-lui 2 din lege voià să vorbească deputatul român *Sigismund Borlea* în chestie personală, dar a fost împedecat din partea preşedintelui, pe motivul, că e prea târziu. Trebuià să răspundă atunci când a fost atinsă persoana sa.

Chestia gimnaziului din Braşov.

În şedinţa din 10 Decemvrie 1875 (înainte de amiazi) s'a pus la ordinea zilei raportul comisiunei financiare asupra propunerii deputatului *Parteniu Cosma,* ca să se

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1875 1878, volumul III 51—52.

www.dacoromanica.ro

dee gimnaziului gr.-ort. român din Braşov un ajutor anual de 5000 fl. Comisiunea propune acordarea ajutorului, însă pe lângă condiţiunea cunoscută de a aveà guvernul ingerinţe la numirea profesorilor. Ia cuvântul deputatul român *Parteniu Cosma* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! După cele petrecute aici mă surprinde mult raportul comisiunei. Propunerea mea în o parte a ei a fost aceea, ca să se predee comisiunei financiare, şi numai după aceea să ajungă aici pe tapet. Dupăce a vorbit şi domnul ministru de culte, aşa s'a primit în unanimitate, şi propunerea mea s'a transpus comisiunei. În argumentările mele am amintit, că o altă şcoală, asemenea confesională, adecă şcoala reală superioară din Sibiiu, e subvenţionată până în ziua de astăzi din partea statului. Îndată dupăce s'a luat concluz cu privire la propunerea mea, a venit la rând această şcoală reală superioară din Sibiiu, căci eu făcusem propunerea la poziţia 11, iar şcoala reală din Sibiiu erà trecută la poziţia 12, — şi subvenţia acestei şcoale reale se votă fără observare. Eu deci în vederea acestora credeam, că soartea propunerii mele e decisă deja, şi că aceea nu poate să fie alta, decât aceea ce s'a făcut cu altă şcoală asemenea confesională, adecă acordarea subvenţiunii. Însă cu părere de rău mă aflu înşelat în celece le aşteptam dela comisiune.

Ştiu, că rapoartele comisiunilor au, cum se şi cade să aiba, deplin crezamânt la stimaţii domni deputaţi. Dar chiar pentrucă aşa este, eu în cazul acesta, înainte de a venì cu alte observări, îmi iau voe a rectificà unele altele din raportul comisiunei. Eu adecă în textul raportului văd o abatere esenţială, şi deduc de aici, că chestiunea a fost pertractată în mod foarte superficial, fără a fi lămurită, cum s'ar fi căzut, din toate părţile. Anume, se spune în raport, că: «pentru gimnaziul gr.-ort. român din Braşov până la anul 1873 s'a pus în budget o subvenţiune de 4000 fl. sub condiţiunea, ca pe profesorii salarizaţi din subvenţiunea statului să-i numească guvernul, dar fiindcă confesiunea respectivă a refuzat condiţiunea aceasta, subvenţiunea de stat nu s'a extradat, iar în urmă fù sistată în budget».

Unele din acestea nu sunt aşa în realitate, pentrucă condiţiunea amintită s'a pus numai dela anul 1871 încoace, iar dela începutul constituţionalismului până la 1871 subvenţiunea s'a dat

www.dacoromanica.ro

totdeauna fără vre-o condiţiune şi şi-a avut locul său în budget. În acest sens e deci a se rectificà raportul, şi aici e o distincţiune esenţială, pentrucă în contra acelora cari afirmă, că o lege existentă ar oprì subvenţiunea, vorbeşte însaş fapta, ca adecă de atunci de când s'a adus legea, la anul 1868, institutul acela fù subvenţionat trei ani întregi fără vre-o condiţiune.

Eu iau părerea comisiunei şi în acel înţeles, — cu permisiune, — cum cred ca se poate luà, că adeca propunerea mea e primită. Aceasta o deduc de acolo, că după parerea mea comisiunea financiară aveà să-şi dee părerea numai în partea financiara a chestiunii, pentrucă consideraţiunile didactice cad în competenţa comisiunei de învăţământ. Daca deci comisiunea financiară, din consideraţiuni curat financiare afla, ca subvenţiunea se poate da, — şi nici nu zice că nu s'ar puteà da, — atunci comisiunea s'a pus pe partea mea, pentrucă ceealalta parte a părerii comisiunei financiare cade în competenţa comisiunei de învaţământ, care singură e competentă a ne spune, dacă ar mai fi ceva de dorit la institut, din consideraţiuni didactice. Iar in această parte sunt convins, că dacă chestiunea veneà la comisiunea de învăţământ, aceasta nu erà de loc de acord cu propunerea comisiunei financiare, pentrucă nu cred să se afle om de specialitate cu cuget serios, care sa pretindă, ca la unul şi acelaş institut să funcţioneze alături profesori de două categorii, cari adeca să stee în cele disciplinare sub două jurisdicţiuni diferite, ceeace orişicum, ar fi numai în detrimentul învaţământului.

Dacă privesc apoi lucrul din altă parte aflu, că propunerea comisiunei financiare nici nu se poate realizà, pentrucă aici nu e vorba de o subvenţie stabila, ci oricum să se primeasca ea de astădată, ca poziţie ordinară, ori extraordinara, în condiţiunile de acuma nu va puteà durà mult, pentrucă precum ştim e prezentat deja un proiect de lege despre şcoalele medii, şi dacă acea lege va dispune cumva altcum, nu cum vrem să dispunem noi acuma la desbaterea acestei propuneri, atunci legea aceea va aveà valoare, dupa axioma: lex posterior derogat priori. Aşadară acuma e vorba numai de o subvenţiune interimala, de tot interimala. Stând lucrul astfel, din propunerea comisiunei ar urmà, ca să se numeasca profesori pe durata unui an, doi, ori poate şi pe un timp maï scurt, ceeace însa din punct de vedere didactic nici decum nu poate fi consult.

www.dacoromanica.ro

Marturisesc, onorata casă, că atunci când am venit aici cu propunerea mea, veţi ştî foarte bine, că n'am venit să cer milă, ci am apelat la simţul de dreptate al onoratei case, luând de bază la propunerea mea faptul, că legea nu opreşte subvenţia propusă şi că se afla şi astăzi în ţară institut de învăţământ confesional, subvenţionat din partea statului, şi încă un astfel de institut, care nu are lipsă de ajutor în aşa măsură ca celalalt.

Dar eu şi pentru aceea mi-am luat voe a venì cu propunerea mea, pentrucă aşa ştiam, ca împrejurările s'au schimbat spre bine, şi aici şi acolo, şi eram convins, că nu sunt numai eu singur de părerea aceasta, cì se vor fi aflând bărbaţi de stat foarte respectabili de acord cu parerea mea. Şi n'am ce face, trebue să dau aici cetire, chiar şi spre justificarea mea, unei propuneri făcute în dieta din 1871 de stimatul domn ministru prezident de acuma, într'un caz de tot analog. Erà pe tapet cererea de a se da gimnaziului din Brad subvenţiune de 4000 fl. Comisiunea financiară a luat şi atunci acelaş concluz, ca acuma. Domnul actual prim-ministru a spus însă atunci, că dacă se tratează de o subvenţie interimala, statul nu-şi poate arogà mai multă ingerinţă faţă de confesiuni decât e aceea pe care o are precizată deja în lege, în forma dreptului de supremă inspecţiune, şi aşa în şedinţa din 10 Maiu 1871 a făcut propunerea care urmează: Subvenţiunea de 4000 fl. cerută pentru gimnaziul din Brad dieta o votează în mod excepţional şi interimal, sub titlul: spese extraordinare, fără condiţiunea vre-unei ingerinţe care ar trece peste dreptul general de suprainspecţiune. Totodată însă casa enunţă: *a)* ca aceasta, precum şi alte sume votate deja, sau cari se vor votà pentru ajutorarea altor şcoale medii confesionale, le voteaza numai în mod interimal, şi numai pentru aceea, pentrucă nefiind încă adusă legea referitoare la şcoalele medii, nu s'a putut face din destul §-lui 17 din art. de lege 44 dela 1868; *b)* că îndata ce vom aveà legea menţionata, statul va înfiinţà institutele necesare în sensul art. de lege 44 din anul 1868, paragraful 17, în număr trebuincios; *c)* iar deodată cu înfiinţarea acestor institute de învăţământ ale statului vor încetà toate subvenţiunile din partea statului, votate pentru gimnaziile, sau alte şcoale medii confesionale .

În esenţă propunerea aceasta e identica cu a mea. Adecă în cazuri de acestea statul să nu-şi iee mai multă ingerinţă decât îi curge din dreptul supremei inspecţiuni. Şi acest drept

www.dacoromanica.ro

e de ajuns, pentrucă vedem din exemplele mai recente, că acolo, unde institutul s'a abătut dela chemarea sa, statul dispune de puteri destule pentru luarea măsurilor necesare, şi precum vedem poate face să încete un astfel de institut.

Cât pentru celelalte condiţiuni, se înţelege, ca nici eu nu voesc să-mi scot propunerea de sub condiţiunile acelea, pentrucă în fine toate depind dela legea ce se va creà, care firește poate modificà dispoziţiunile de mai nainte.

Propunerea citată a părtinit-o atunci şi domnul actual ministru de comerciu, baronul *Simonyi*. Dieta nu primì propunerea comisiunei financiare, dar cu o majoritate de două voturi respinse şi propunerea ceealaltă, şi aşa nu a decis nimica. Dar totuş s'a pronunţat atunci cu destulă tărie pentru o astfel de interpretare a lucrului.

Aş regretà mult, dacă onorata casă nu ar vrea să ma înţeleagă. Mărturisesc, că lucrul principal pe care-l doresc eu nu-l formează cele 5000 fl. Suma aceasta nu face atât de mult pentru nime, nici chiar pentru cea mai săracă confesiune. E o sumă, care în cele din urma poate fi acoperita prin restrângeri, ori prin economizare, ori chiar şi pe calea unei colecte. Eu ţin că pondul principal este a se pune pe tonul ce se poarta în public şi care eu cred că prin aceasta s'ar puteà cumva regulà în Transilvania, unde e foarte necesar a se laţì odata un alt ton în public, ceeace sigur ar rezultà din aceasta. Ce e drept, tonul acesta nu se poate cumpărà cu 5000 fl., şi nici în procente nu se poate calculà, câte foloase va puteà el să aducă. Repet însă, că eu totuş aş regretà foarte mult, dacă onorata casă nu m'ar înţelege, şi ar primì propunerea comisiunei, care pentru un bagatel ca acesta poate să facă impresiune foarte rea.

Biserica greco-orientală chiar sa voiască nu poate sa primească condiţiunea din propunerea comisiunei, pentruca o împedecă legile ei cardinale. Biserica greco-orientala ca biserică organizată pe baze hierarhice are astfel de legi cardinale, la cari se cere şi sancţionarea Maiestăţii Sale, şi nu e de ex. ca biserica protestantă, în care nu este hierarhie, şi nu se cere astfel de sancţionare, ci sunt de ajuns pentru ea legile generale. Biserica gr.-ort. română în sine luata nu poate sa facă în privinţa aceasta nici o schimbare, decât numai prin reprezentanţa ei legală, prin congres. Dar şi pe calea aceasta schimbarea numai aşa se poate realizà, dacă ea pe calea guvernului se sub-

www.dacoromanica.ro

şterne Maj. Sale şi de acolo se primeşte sancţionarea. Aceasta ne-ar da atâta de lucru, încât într'un timp scurt nu s'ar puteà pune la cale. Şi apoi nici nu e de dorit, ca bisericile autonome să nu-şi aibă conservativii lor în ce priveşte autonomia bisericească. Eu nu pot să pretind, onorată casă, dela nici o biserica autonoma, să sufere a i-se ştirbì drepturile autonome, afle-se ea între orice împrejurari. N'aş puteà pretinde aceasta nici din punct de vedere maghiar, pentrucă să binevoiţi a reprivì la cele din trecut şi a cugetà, că dacă regimele neconstituţionale de mai nainte şi-ar fi rezervat la bisericile autonome câte o uşiţă la dos, pe care apoi sa-şi fi putut băgà guvernul, fie acela oricare, mânile în autonomia acelora, ar fi fost oare biserica autonomă protestantă în stare sa lupte cu aşa succese în contra încercărilor periculoase ale guvernului absolutistic? Şi oare nu ar fi avut opiniunea publica tot dreptul a declarà şi a înfierà de sectari pe oamenii acelor comune bisericeşti, cari sub astfel de condiţiuni ar fi primit ajutor?

Aşa ceva nu e de dorit, domnilor, pentrucă oricare bărbat de stat, dar şi oricare om cu judecată serioasă, trebue să caute, nu numai la celea din prezent, ci trebuie să se asigure şi pentru orice eventualitate din viitor. Lucruri carì au fost posibile până acuma se pot întâmplà totdeauna, câta vreme suntem oameni. Daca vom lăsà să se taie fereastră în zidurile tari ale autonomiei, cine ştie ce interese se vor puteà străcurà cu timpul prin acea fereastră, chiar contrare cu interesele de cari crede comisiunea financiara că grijeşte ea?! Să-i pară bine guvernului şi casei, că în poporaţiunea ţarii mai există simţul de religiositate, şi că mai este ceva de ce se alipeşte morţiş, şi nu e indolenta. Pentrucă pânăcând va fi ceva, fie drept autonom, ori altceva, la ce cetaţenii patriei ţin cu alipire, acei cetăţeni vor fi dispuşi a luptà totdeauna şi pentru drepturile constituţionale. (Voci: A fost destul!) Eu aşa ştiu şi cred ca ştie şi onorata casa, că lupta bisericei protestante pentru drepturile ei autonome şi alipirea ei cu tenacitate la acelea a contribuit mult la răscumpărarea libertaţilor constituţionale.

Mă plec cu toată stima, onorată casă, în faţa concluzului înţelept ce-l veţi luà, fie acela cum va fi. Eu şi cu ocaziunea trecută mi-am încheiat vorbirea cu aceea, ca nu cer alta decât dreptate. La una îmi iau însă voie a reflectà, anume, că avem să fim cu considerare şi la decorul din afară al legilor, pentrucă

www.dacoromanica.ro

şi acela contribue la puterea morală a legii, fară de care aceea e ca şi nimica. Eu am arătat, că exista un institut confesional, subvenţionat. Acum las deci să judece onorata casă, că oare la cazul, dacă onorata casă ar decide acum altcum, nu aşa cum a decis cu privire la şcoala reală superioară din Sibiiu, motivele comisiunei financiare pot fi în stare să capaciteze opiniunea publică, pe aceia cari în orice fapte caută esenţa, că astfel de concluz e bazat pe dreptate, ori nu? Una numai vă rog, ca aceea ce pentru D-voastră ţineţi că e virtute, sa nu o consideraţi la alţii ca — viţiu! Vă pot asigurà, onorată casă, şi o spun aceasta cu mândrie, că biserica greco-orientală româna nu-şi va trădà drepturile autonome, ci şi le va apărà, şi între marginile acelora va face tot ce-i concede legea pentru ajungerea scopurilor culturale. Mai mult însa să nu pretindă nime dela ea, decât numai ce poate face din propriile puteri. Ştim, că credincioşii acestei biserici sunt cei mai lipsiţi. Biserica gr.-ort. română nu are dela stat domenii mari. Credincioşii ei, mai ales cei din Transilvania, locuesc în părţile cele mai sterile ale patriei, şi pe terenul cultural şi bisericesc poartă cu mult mai mari sarcini decât ceialalţi cetăţeni ai statului. Pe cât se poate, dupa dările publice foarte grele, ei susţin pe învaţătorul, preotul, protopopul, consistorul, episcopul şi mitropolitul. Cu spesele lor proprii îşi ridică şi susţin bisericile. Au însă şi un avantagiu. Sunt dedaţi cu neajunsurile. In sărăcia lor se ştiu mărginì, se ştiu retrage, şi ştiu trăì şi pe mai subţire, după sărăcia lor. Numai să nu se pretinda dela ei mai mult decât pot suportà. Va recomand propunerea mea».*)

Pusă la vot propunerea deputatului român *Parteniu Cosma* se respinge şi se primeşte propunerea comisiunei financiare, că subvenţiunea să se dee numai în cazul dacă se primeşte condiţiunea pusă, de a se da guvernului drept de ingerinţă la numirea profesorilor.

Mandatul deputatului Dr. I. Hodoşiu.

În şedinţa din 11 Decemvrie 1875 prezidentul casei raportează, că deputatul *Dr. Iosif Hodoşiu* nici după provocarea ce i-a fost adresată din partea prezidentului nu şi-a prezentat credenţionalul şi nu şi-a ocupat locul

*) Din *Telegraful Român*, anul 1875 numărul 96.

www.dacoromanica.ro

în dietă. Crede, că va fi mai consult, să fie provocat de nou să se prezinte în dietă, sub amenințarea, că dacă în curs de 15 zile nu se va prezentà, se va declarà vacant cercul în care a fost ales. Deputatul Szontágh Pál propune, ca vacanța să se decreteze acum și prezidentul să fie împuternicit să ordoneze alegere nouă.

Vorbește deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Nu pot să primesc propunerea antevorbitorului, ci primesc propunerea domnului prezident, din motivul, că respectivul deputat, daca a și primit scrisoarea domnului prezident, se poate ca răspunsul său la scrisoarea aceasta n'a ajuns în mânile domnului prezident. (O voce: Asta nu e cu putință!) Să ma ierte domnul deputat, dar eu așa știu, că vor fi în casa aceasta, deși nu mulți, totuș unul, doi, cu cari s'a întâmplat, că scrisoarea lor trimisă cuiva, ori s'a perdut și respectivul nu a primit-o, ori a fost pe drum 3—4 luni, a cutreerat străinătatea, și atâtea stampile au fost pe ea, încât nu mai erà de recunoscut. Nu e deci imposibil, ca domnul *Hodoșiu* să fi scris, dar scrisoarea sa s'a pierdut. Nu afirm, că întru adevar așa s'a întâmplat, dar posibilitatea nu e exchisă sa se fi întâmplat lucrul așa. După mine decì propunerea stimatului domn prezident coràspunde mai bine dreptății .*)

După o discuție mai lungă se primește propunerea prezidentului și se decide să mai fie provocat odată deputatul *Dr. Iosif Hodoșiu* să între în dietă.

Un împrumut de stat.

Ședința din 13 Decemvrie 1875. La discuția asupra proiectului de lege despre contractarea unui împrumut de stat de optzeci de milioane vorbește deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

Onorată casă! Eu înca țin, că e foarte scump împrumutul acesta, pentrucă știm în general, că particularii cari dispun de proprietați solide sunt îmbiați și în timpurile acestea cu împrumuturi cu 5 procente, platite în aur. Dacă deci particularii capată împrumuturi cu 5 procente, ba sunt îmbiați cu ele, atunci

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1875 1878.

www.dacoromanica.ro

după părerea mea e foarte scump împrumutul pe care-l face guvernul cu şapte procente, ba poatecă cu procente şi mai mari.

Pentrucă cu toatecă se spune, că interesele sunt şase la sută, nu sunt şase, ci aproape opt, fiindca nu după o sută de fiorini se platesc şase procente, ci după 81 şi jumătate. Şi se poate, că mulţi îl vor ţineà de favorabil şi aşa, ba se poate, că mulţi vor ţineà de favorabil şi aceea, şi de bun augur pentru ţară, că pe când domnul ministru de finanţe ţineà pertractări în chestia împrumutului, valoarea aurului la noi a tot scăzut, iar imediat cum s'a contractat împrumutul s'a urcat de nou. Se poate, zic, că toate acestea unii le vor puteà ţineà de favorabile pentru ţeara, dar eu mărturisesc, că cred contrarul. Afară de aceasta nu poate fi negat, că ţara e însărcinată deja cu foarte multe datorii, pe cari domnul deputat Simonyi János le-a cetit ieri în ordine foarte frumoasă de pe hârtie, şi la a căror înşirare, fără carte, eu nu cutez să mă gândesc. Mai departe e nediscutabil, că foarte multe interese trebue să fie plătite în aur din partea ţarii în fiecare an. Iar aceea o ştim, că minele Ungariei nu produc atâta aur cât avem să platim în fiecare an ca interese după datorii, prin urmare aurul necesar trebue cumparat în străinătate pe bani foarte scumpi, şi astfel după parerea mea Ungaria nu va fi pusa niciodata în poziţia de a puteà restabilì valuta.

În cercurile guvernamentale s'a spus de multeori, dar s'a spus şi în presă, că banca de note numai atunci va puteà fi întrodusă în Ungaria când va fi restabilită valuta, iar după acestea valuta nu va fi restabilită niciodata, prin urmare în Ungaria nici banca de note nu va puteà fi întrodusă niciodata.

Nu vreau să fiu lung la vorba, onorată casă, şi declar, că din motivele acestea nu primesc proiectul acesta de lege, în firma speranţa, că aceasta scurtă vorbire a mea nu va fi iarăş restălmăcită, şi că nu se vor găsì iarăş profeţi mincinoşi şi eremiţi sfinţi, cari să spună, că-mi cunosc sentimentele şi ştiu, că şi din datorie fac chestie de naţionalitate. Şi cu atât mai vârtos ma leagăn în speranţa aceasta, fiindca acei sfinţi eremiţi, cari în înţelepciunea lor locuesc în arbori scobiţi, cu toatecă mai de mult au fost consideraţi de sfinţi şi poporul le dădeà crezământ vorbelor şi prorociilor lor, astazi şi-au perdut creditul şi acuma în secolul al 19-lea astorfel de proroci mincinoşi şi eremiţi falşi

www.dacoromanica.ro

nu le mai crede nime, căci prorociile şi vorbele lor sunt crezute cel mult de câteva babe bătrâne». (Ilaritate).[1]

Legea despre contractarea împrumutului s'a votat.

Legea despre monopolul de sare.

În şedinţa din 15 Decemvrie 1875, discutându-se pe articole proiectul de lege despre monopolul sării, deputatul român *George Pop* vorbeşte la paragraful 15 următoarele:

Înainte de toate trebue sa-mi exprim părerea de rău, că în proiectul de lege din pertractare nu s'a facut îngrijire despre aşa numita sare pentru vite. Ştim toţi ceice ne ocupăm cu prăsirea vitelor, că sarea pentru vite ce eficacitate are pentru prăsirea vitelor. Dupăce în proiectul de lege din desbatere nu s-a luat dispoziţiune în privinţa aceasta, şi vinderea sarii pentru vite a fost oprită de câteva săptamâni la depozitele de sare, nu ştiu din ce cauză, îmi iau voie a prezentà următorul proiect de concluz. (Ceteşte): Se îndrumă ministrul de finanţe să prezenteze casei proiect de lege referitor la producerea de sare pentru vite şi vinderea ei pe preţ moderat .»[2]

Propunerea nu s'a primit.

Mandatul deputatului Dr. Hodoşiu — nimicit.

La provocarea prezidentului camerei ungare, făcută a douaoară, deputatul *Dr. Iosif Hodoşiu*, ales în cercul electoral al Bradului, a răspuns într'o scrisoare adresată prezidiului dietei, că de astădată nu se ţine îndemnat să între în dietă şi să-şi facă datorinţa ca reprezentant al poporului care l-a ales. Despre răspunsul acesta prezidentul a făcut raport dietei şi dieta a pus chestia la ordinea zilei în şedinţa din 19 Ianuarie 1876. S'a cetit scrisoarea lui *Dr. Iosif Hodoşiu*, iar deputatul *Szontágh Pál*, după o vorbire scurtă, a prezentat următorul proiect de *concluz:*

Dupace *Iosif Hodoşiu*, ales deputat în cercul electoral al Bradului, comitatul Zarand, în înţelesul hotărîrii casei din 11 De-

[1] Din *Ziarul Dietei*, ciclul 1875—1878, volumul III. pag. 149.
[2] Idem, volumul III. pag. 192.

www.dacoromanica.ro

cemvrie anul trecut, adusă sub numărul 605, a fost provocat din partea prezidiului, ca pe lânga prezentarea credenţionalului său în termin de 15 zile sa-şi facă întrarea în dietă, căci dacă nu o face aceasta, mandatul său va fi considerat ca nimicit, iar *Iosif Hodoşiu* cu toate acestea nu a satisfăcut acestei hotărîri a dietei, şi astfel şi-a calcat împlinirea datorinţelor acceptate prin primirea alegerii care a căzut pe el, iar cercul electoral al Bradului din comitatul Zarand e despoiat de mai multe luni de exerciarea dreptului de a fi reprezentat în dieta ţării, — drept aceea, pentruca numitul cerc electoral al Bradului să nu ramână şi pe mai departe nereprezentat în dietă, Iosif Hodoşiu se consideră, ca cum şi-ar fi depus mandatul şi e dispensat de poziţia sa de deputat, dupace a denegat împlinirea datorinţelor legate de această poziţie, deci încredinţarea sa ca reprezentant al dietei e considerată de încetată şi comitetul central al comitatului Zarand îndrumat are să fie din partea prezidentului, ca în cercul Bradului să facă alegere nouă de deputat».*)

Dupăce vorbesc doi deputaţi maghiari la obiect, dieta votează proiectul de concluz şi mandatul deputatului *Dr. Iosif Hodoşiu*, ales în cercul Bradului, se declară nimicit.

În şedinţa din 11 Martie 1876 deputatul român *Sigismund Ciplea* prezentează raportul comisiunei de imunitate, ca raportor al acesteia, în chestia extradării deputatului Kiszeli Árpád, urmărit din partea judecătoriei. Se va pune la timpul său la ordinea zilei. Prezidentul comunică dietei, că în locul demisionatului *Laurean Berceanu* a fost ales deputat la dietă *Axente Severu*, încă în 13 Decemvrie anul premergător, dar nu şi-a prezentat încă credenţionalul şi nu a întrat în dietă. Cere împuternicire dela dietă, ca să-l provoace să-şi împlinească datorinţa. Se dă prezidentului camerei împuternicirea cerută.

In şedinţa din 18 Martie 1876 alt deputat român, *Petru Mihályi*, prezentează raportul comisiunei speciale despre examinarea socotelelor de stat pe anul 1872. Se va tipări şi se va pune la ordinea zilei la timpul său.

*) Idem, volumul IV. pag. 101.

www.dacoromanica.ro

Universitatea săsească.

În şedinţa din 24 Martie 1876 se votează în general proiectul de lege despre regularea fondului regiu şi a universităţii săseşti. Deputaţii saşi părăsesc dieta în mod demonstrativ şi nu iau parte la discuţia specială. La discuţia generală a luat parte şi deputatul român *Constantin Gurban*, care a rostit vorbirea următoare:

«Onorată casa! Mă văd silit să vorbesc la obiectul de pe tapet, nu numai în urma importanţei chestiunii, ci şi în urma apariţiunilor caracteristice observate în firul discuţiei, şi voiu căutà ca pe amândouă să le contopesc în vorbirea mea. Văd anume forţa şi puterea, cum cu aparenta armă a dreptăţii şi între aprobările generale ale marei împrejurimi îşi fac simţită domnia asupra unei mici întărituri împrejmuite în cursul vremii cu privilegii, jur împrejur. Aud ţipetele locuitorilor din fortăreaţă, cari simţesc greutatea puterii ce tot mai mult îi apasă şi aşteaptă, că doar se va află cineva, care să grăbească la ei, în aceste momente de ultimă svârcolire, cum zic ei, cu unelte de salvare. Întru adevăr, e o scenă curioasă aceasta, onorată casă, şi omul imparţial cu greu se poate decide, ce să facă, să se bucure de învingerea sigură a atinsei arme a dreptăţii, ori să compătimească pe cel mai slab, şi de altcum nevinovat, pentru perderea privilegiilor mărginaşe cu chestia sa de vieaţă, pe cari le-a avut până acuma şi cum se spune, sperà a le vedeà conservate şi pentru viitor.

Am avut ocaziune a vedeà mai mulţi oratori în aceasta onorată casă, cari s'au bucurat de această sigură învingere a dreptăţii. Eu însă voesc să manifestez compatimire faţă de cei învinşi, şi mă mângăiu cu aceea, ca fructele privilegiilor sunt destul de coapte, ca să cadă odată din pom. (Aprobări).

Eu, din punctul meu propriu de vedere, nu am motiv să aprob direcţia actualului guvern, pentrucă în multe cazuri aflu, că se loveşte de interesele bine pricepute ale patriei noastre, şi nu voiu întârzià a o dovedì aceasta, când mi-se va da ocaziune, în aceasta stimată casă. Dar proiectul de lege de pe tapet mă mulţămeşte întru câtva, cel puţin în bazele sale. Şi nu vor puteà vorbì în contra lui nici locuitorii ţărilor străine, şi dacă nu mai are şi altă tendenţă, în măsură mai mare ori mai mică va mulţămì el şi pe cetăţenii de naţionalitate română din

www.dacoromanica.ro

fundul regiu, cari nu odată s'au plâns în presa română, că cu privire la folosirea averii din fundul regesc, fraţii lor Saşi, cari se află acolo în deplina posesiune a puterii, nu-i împărtăşesc de corăspunzătoarele cerinţe ale egalităţii de drept. Ei pot acuma să spună cu tot dreptul, că: Hodie mihi, cras tibi!

Iar dacă onoraţii noştri fraţi Saşi sunt supăraţi pentru aceea, că cultura apuseană nu o mai pot lăţî în Orient, şi în special în Ardeal, fie numai liniştiţi, că în această privinţă au făcut deja prea destul. Au lăţit adecă cultura numai între ei, şi urcându-se sus pe scara culturala nu prea au avut dispoziţie să mai împrumute şi altora din ea. Dar în privinţa aceasta nici nu poate să li-se facă imputare. E uşor domnilor aţi însuşî cultura şi a o desvoltà acolo, unde ţi-se îmbie mijloace din toate părţile spre acest scop. Iar fundul regiu e unul din ţinuturile cele mai binecuvântate, în ce priveşte producerea. De altă parte privilegiile au asigurat din destul pe seama fraţilor Saşi averea acelui pamânt comun. E greu însă să-ţi însuşeşti cultura şi să o propagi şi desvolţi între împrejurări vitrege, ca acelea între cari trăeşte de secole poporul român din Ardeal, ba în general, pe care popor chiar şi fraţii noştri Saşi, propagatorii culturei, l-au apăsat şi amărît atât de mult, încât pe multe locuri nici aceea nu i-a permis, ca sa-şi ridice case de rugăciune.

Onoratul domn ministru de interne a dovedit în zilele trecute în mod atât de cu efect, că regularea fundului regiu nu e una cu moartea fraţilor Saşi, şi cu toate acestea, unul dintre stimaţii condeputaţi şi-a exprimat şi după aceasta convingerea despre lucrul acesta. După părerea mea domnul ministru de interne trebuià să-şi ilustreze şi cu exemple afirmarea, pentruca sa aibă putere pe deplin convingatoare. Cu permisiunea onoratei case îmi iau voe deci a face eu o asămănare. (Să auzim!)

Fraţii noştri Saşi cunosc foarte bine poporul românesc. Poporul acesta în întreaga sa vieaţa n'a avut nici un biet privilegiu, ceeace de altcum cu mândrie o spun în casa aceasta. E mai bine de omieşaptesute de ani de când locueşte poporul acesta aceste ţinuturi, şi sunt o mie de ani, că trăieşte aici împreună cu poporul maghiar. A fost timpul, şi nu odată, că pe când fraţii Saşi răspândeau cultura, împreună cu alţii, poporul acesta a eşit cu grămada la hotare şi şi-a vărsat sângele pe câmpul de răsboiu, numai pentruca să nu lase, ca patria sa sa fie cucerită şi ocupată de duşman. Despre aceasta vorbeşte

www.dacoromanica.ro

«*câmpul pânei*», apoi «*câmpul mierlei*» şi «*sdebul tatarilor*» din Maramureş, precum şi alte numiri de pe alte locuri. Dar să le lăsăm neamintite. Poporul acela n'a luptat pentru merite. El şi-a făcut numai datorinţa. Şi multe mii au putut să cada din poporul acelą pe câmpul de răsboiu, dar el totuş trăeşte şi astăzi în număr complet, graţie provedinţei divine.

Confraţii Saşi ar puteà să cunoască foarte bine poporul acesta. Ar puteà să ştie, că el nu numai că nu a avut privilegii, dar sub principii maghiari din Ardeal a fost prea mult asuprit, întru atâta, încât copiii nu putea să şi-i dee la învăţătură şi trăià numai din mila domnilor de pământ. Preoţii săi erau tributarii superintendentului, protopresbiterii săi duceau pe umeri pe superintendentul în biserică şi dela biserică acasă. Dela exerciţiul religionar, deşi n'au fost opriţi, totuş au fost împedecaţi Românii, pentrucă le-a lipsit autonomia bisericească, iar mai târziu au fost supuşi hierarhiei volnice sârbeşti. Legea lor a fost numai tolerată în Ardeal, şi numai în timpul mai nou au scăpat din situaţia aceasta, dacă nu mă înşel, la 1864, când au fost înarticulaţi ca biserică receptă. Şi încă multe alte suferinţe de ale poporului român aş puteà înşirà aici ca asămănare, spre mângăierea domnilor Saşi. Dar le trec cu vederea şi numai una mai amintesc. (Să auzim!) E mai mare de două milioane numărul Românilor în Ungaria, şi prin câţi bărbaţi e reprezentat acest popor aici? Ba din Ardeal, unde Românii trăesc în masse compacte, nu e aici nici un deputat român. D-voastră, fraţilor Saşi, puteţi să ştiţi bine, că de ce nu sunt aici. D-voastră puteţi să cunoaşteţi bine şi raporturile Românilor din Ungaria, şi înţelegând situaţia noastră veţi ştì, că ea nu e briliantă. Cu toate acestea, naţiunea română nu-şi teme existenţa, ba are speranţă, că naţiunea maghiară nu peste mult va înţelege, că nimic nu mai e de dorit pentru ea, decât o tratare mai echitabilă şi mai prietenoasă faţă de Românii, cari au aceleaş interese. Să se mângaie deci fraţii Saşi cu asămănarea de mai sus. Regularea fundului regiu nu are să le fie, aşa cred, ultima îngrijire. De altcum primesc proiectul de lege ce s'a prezentat, ca bază pentru discuţia specială.*) (Aprobări).

La discuţia pe articole a luat întâi cuvântul deputatul român *Parteniu Cosma* şi a vorbit următoarele:

*) Din *Ziarul Dietei*, ciclul 1875 1878, volumul IV, pag. 56—57.

www.dacoromanica.ro

Onorată casa! Întru adevăr, a fost foarte greu lucru a mă puteà reţineà, ca laudele cele de atâteaori repeţite prin deputaţii saşi în cursul desbaterii generale despre marea libertate şi egalitate de drepturi ce a existat în trecut pe pământul săsesc sa nu o ilustrez şi eu cu câte ceva. Dar nu am făcut-o aceasta mai vârtos pentru modul în care au combătut domnii deputaţi saşi acest proiect de lege. Mărturisesc, că eu nu consider modalitatea lor de cea mai corăspunzătoare, pentrucă ei aşa s'au prezentat înaintea legislaţiunei, ca unii cari se svârcolesc, purtând ultima luptă, dată pe moarte pe vieaţă. Dar în fine aceasta e treaba lor, şi eu nu sunt omul care să detrag celuice pătimeşte dreptul de a se văietà, şi care, dacă nu pot ajutà celuice patimeşte, să-l mai apăs şi eu. Din acest punct de vedere, fiindcă a le ajutà nu mi-a stat în putinţă, am preferit să tac. Acum însă, la desbaterea specială, nu mă pot reţineà, ca pe scurt, în înţelesul dreptăţii şi al egalităţii de drept, să nu propun unele amandamente, şi în special unul chiar aici, la titlu, pe care poatecă nu-l făceam, dacă nu auziam din gura domnului raportor definiţia terminului «universitate *săsească*» şi însemnătatea acesteia.

În titlul proiectului de lege se spune, că se regulează universitatea sasască. Diferinţa între acest titlu şi cel de până acuma este numai aceea, că până acì se numeà universitatea *naţională* sasască, iar acuma se scoate din titlu cuvântul *naţională* şi rămâne *universitatea săsască*, pe când de altă parte, în înţelesul legii prezente, nu mai există teritor care să se numească săsesc, şi de jure nu a existat nici până acì, pentrucă teritorul respectiv s'a numit *fundul regesc* din vechime, şi numele acesta se păstrează şi pe viitor. Deci, după părerea mea, corporaţiunea care într'o privinţa oarecare este chemată să reprezinte teritorul aşanumit *fundul regesc*, nu poate fi botezată după numele nici unei naţionalităţi locuitoare pe acel teritor, ci trebue sa primeasca numele teritorului, ca firmă neutrală, sub care încap nevatămate toate naţionalitaţile locuitoare pe acel teritor.

De cumva rămâne titlul aşa cum e proiectat, atunci acel locuitor al fundului regesc, care va fi membru al acestei corporaţiuni, trebue să devină ca atare membru al naţiunii săseşti, fie Român, Maghiar ori German. Dar aceasta după părerea mea ar fi o anomalie şi o nedreptate faţă de celelalte naţionalitaţi conlocuitoare. În modul acesta nu se execută chiar legea aceea,

www.dacoromanica.ro

la care de atâteaori s'au provocat cei de pe bancile de dincolo, legea care dispune în ce mod să se facă regularea fundului regesc. Pentrucă acolo se spune lămurit, că regularea are sa se efectuiască astfel, ca egalitatea de drept a cetaţeanului, membru al oricărei naţionalităţi, sa fie pe deplin respectată. Apoi să-mi permiteţi, dar eu nu-mi pot închipuì cum să se poată considerà Maghiarul ori Românul, care va fi ales deputat la fundul regesc, de Sas, când el nu e Sas! Dar titlul acesta nici nu ar consunà cu cuprinsul legii, pentrucă deşì se susţine calea legii în privinţa dreptului de proprietate asupra averii, totuş paragraful 6 şi până atunci declara toate obiectele, asupra cărora va fi chemată universitatea să dispună, de proprietate a tuturor locuitorilor de pe fundul regesc.

Eu deci nu aflu de lipsă a mai vorbì multe în aceasta chestie, ci bazat pe dreptatea cuprinsă în propunerea mea, în puterea art. de lege 43 din 1868 §-ul 10 şi în înţelesul corectitaţii legii, vă rog să ştergeţi din titlu cuvântul *săsască* şi să-l înlocuiţi cu «*fundul regesc*». Şi aşa, în loc de universitatea săsască, să fie universitatea fundului regesc şi astfel să se numească.

Dacă luăm înţelesul unguresc al terminului latin *universitas* , trebue să recunoaştem, că acela, care în acest înţeles l-a tradus mai întâi, l-a tradus cu *egyetem*», deci foarte rău, pentrucă cuvântul *egyetem* în limba maghiară nu are alt înţeles decât: institut suprem de învăţământ. Iar universitas, în înţelesul de acì, s'a tradus şi folosit în limba maghiară cu cuvântul *közönség*. Comunitatea tuturor municipiilor în Ungaria, până erà limba latină limbă diplomatică, se numeà «*universitas*». Iar de când s'a înlocuit cu cea maghiară, *universitas* s'a înlocuit cu *közönség*. Sub acest nume a corespondat şi corespondeaza şi astazi guvernul cu universitatea municipiilor, şi aşa s'au subscris municipiile şi se subscriu până în ziua de astăzi. Dacă deci în limba maghiară în loc de egyetem vom pune terminul corect de *közönség*, atunci ar trebuì să numim universitatea fundului regesc, adeca totalitatea locuitorilor acelui teritor aşa: «*szász közönség* , deşì majoritatea nu stă din Saşi! Dar nici atunci, când Saşii ar fi în majoritate, numirea aceasta szász közönség» nu ar fi corecta, pentrucă acolo sunt şi alte naţionalităţi. Drept aceea, predându-mi propunerea, rog să o primiţi». (Notarul ceteşte următorul amandament la titlul proiectului de lege despre fundul

www.dacoromanica.ro

regesc): În şirul prim al titlului cuvântul acesta «*săsască*» să se înlocuiască cu cuvintele *fundului regesc*».*)

Vorbesc deputaţii maghiari Kemény Gábor şi Horváth Gyula, pentru menţinerea cuvântului «*săsască*», iar deputatul român *Parteniu Cosma* răspunde acestui din urmă, în chestie personală, că nu l-a înţeles bine, pentrucă a vorbit despre regularea *universităţii* fundului regesc, şi nu despre regularea fundului regesc.

La votare se primeşte textul original şi titlul legii aşa se votează cum erà compus.

La paragraful 2 vorbeşte tot deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Mă voiu pronunţà foarte pe scurt. Eu încă voiam să propun în esenţă aceeace a propus condeputatul nostru Hegyessy Márton, pentrucă aflu că e întru adevăr *sine necesitate*, să dăm cuiva un titlu ale cărui baze lipsesc. (Erà vorba de titlul *comes săsesc*). Acesta ar fi un «Titel ohne Mittel», cum zice Neamţul, fără nici o valoare şi pe care practicul Sas nu dă nici o ceapă degerată. Căci trebue să observ, că dacă credeţi cumva, că cu susţinerea acestui titlu faceţi vre-o plăcere domnilor Saşi, apoi vă înşelaţi foarte mult. Eu cred că cunosc cu mult mai bine pe Saşi, decât să pot presupune despre dânşii, că şi-ar dorì un astfel de titlu, de comite săsesc, cum este cel propus, ci cu totul altfel de titlu le-ar trebuì lor, întru atâta altfel, întrucât cu titlul de comite săsesc nu-l onorează nici chiar pe comitele actual. Deci, fiindcă prin aceasta nu facem nici un lucru plăcut Saşilor, şi considerând că titlul nu are nici o bază, după ce oficiul la care se refere este desfiinţat, părtinesc propunerea lui Hegyessy, şi rog onorata casă să binevoiască a o primì».**)

Se primeşte textul original şi se votează titlul de comite săsesc.

La paragraful 8 vorbeşte iarăş deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Sunt necesitat a propune şi aici un amandament, şi-mi pare foarte rău, că deputaţii din fundul regesc au declarat prin rostul oratorului lor, că la desbaterea specială nu vor participà, şi cei mai mulţi au şi eşit din dietă, pentrucă

*) Din *Telegraful Român*, anul 1876 Nr. 24.
**) Din *Telegraful Român*, anul 1876 numărul 25.

www.dacoromanica.ro

atâta i-am auzit laudându-se cu simţul lor de dreptate şi provocându-se la dreptate, încât sunt convins, că dacă cumva ar fi aici, nu s'ar puteà rabdà sa nu recunoască, că propunerea mea este cea mai dreaptă, şi să nu o sprijinească şi ei.

În paragraful acesta este vorba, ca cine compune universitatea săsască? Douăzeci de deputaţi ai fundului regesc! Fundul regesc fiind împarţit în oraşe, scaune şi districte, din 20 de deputaţi cad pe oraşe 9, iar pe scaune şi districte numai 11. Regret, ca nu ni-s'au comunicat date statistice cu privire la nrul locuitorilor. Eu însă aşa ştiu, că proporţiunea între numărul locuitorilor dela oraşe, şi apoi din scaune şi districte, este aproape unu la patru (1—4). Va să zică, mai bine de treiori atâţia locuitori au scaunele şi districtele, câţi au oraşele. Dar în proiect proporţiunea e aproape egală, pentrucă e de 9 faţă de 11. Guvernul ştie mai bine decât noi, câţ de mare e şi acuma nemulţămirea la universitatea sasască pentru faptul, că oraşele, adecă minoritatea, absoarbe scaunele şi districtele, adeca majoritatea locuitorilor fundului regesc, şi cum minoritatea este necesitata să dee vot separat aproape la fiecare concluz al universitaţii. Eu, onorată casa, aş considerà de cel mai drept şi mai echitabil lucru, ca scaunele şi districtele să aiba cel puţin de doua ori atâţia deputaţi la universitate, ca oraşele. Şi aşa, ramânând pentru oraşe numărul proiectat de 9, scaunele şi districtele sa aibă 18 deputaţi. Prin urmare numărul total al deputaţilor sa fie 27. Poatecă mi se va face obiecţionarea, că e prea mare numarul deputaţilor şi ar costà prea mult în fiecare an. Obiecţionarea n'ar fi însă bazată, dupace obiectele de pertractat vor fi mai puţine în viitor, şi şedinţele nu vor mai fi de durată lunga, ca până acum. Proporţiunea ar fi însă dreapta, şi asta ar produce mulţămire generală, ceeace e capul lucrului. Recomand propunerea mea spre primire».*)

Se primeşte la votare textul original. Propunerea deputatului *Cosma* cade.

În şedinţa din 6 Maiu 1876 deputatul român *Petru Mihályi* a prezentat raportul comisiunei speciale despre censurarea socotelelor de stat pe anul 1873. S'a decis tipărirea raportului şi punerea lui la ordinea zilei. În şedinţele din 11 şi 12 Maiu 1876 s'a discutat apoi ra-

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1876, Nr 25.

www.dacoromanica.ro

portul acestei comisiuni despre socotelele de stat ale anului 1872, şi în şedinţele din 24 şi 26 Maiu 1876 raportul despre socotelele de stat ale anului 1873. În fiecare şedinţă raportorul *Petru Mihályi* a luat de mai multeori cuvântul, pentru a da oratorilor lămuririle trebuincioase şi pentru a le combate argumentele contrare. Socotelele au fost primite de bune.

Şedinţa din 15 Maiu 1876. Deputatul român Sigismund *Ciplea* prezentează raportul comisiunei de imunitate, în chestia extradării deputatului *Csatár Zsigmond.* Se va tipări şi va fi pus la ordinea zilei. Prezidentul înaintează raport în scris, că a provocat pe *Axente Severu*, ales deputat în cercul Oraştiei, să-şi prezinte credenţionalul şi să-şi ocupe locul în sfatul ţării, dar răspuns nu a primit. Provocarea i-s'a înmânat pe lângă adeverinţă de primire. La propunerea deputatului Várady Gábor se decide, ca afacerea să fie predată comisiunei judiciare a dietei.

În şedinţa din 23 Maiu 1876 s'a discutat propunerea comisiunei de imunitate, de a se extradà deputatul Csatár Zsigmond, dat în judecată pentru agitaţie şi aţâţare. În două cazuri a fost cerută suspendarea imunităţii numitului deputat. În cazul prim suspendarea a fost votată fără discuţie, în cazul al doilea s'a născut discuţie lungă, la care a participat în două rânduri şi raportorul *Sigismund Ciplea*, rostind vorbiri scurte, în cari a dat lămuririle cerute ori a combătut argumentele aduse contra extradării. În urmă casa a decis extradarea şi în cazul al doilea, cu majoritate de voturi.

Arondarea comitatelor.

În şedinţa din 30 Maiu 1876 s'a discutat asupra proiectului de lege despre regularea teritoriilor unor comitate. A vorbit deputatul român *Constantin Gurban* următoarele:

«Onorata casa! Nu se poate negà faptul, că guvernul ţarii s'a apucat cu multă energie dela dualism încoace de crearea de legi. O întreagă grămadă de legi noi a pus guvernul să-i voteze legislaţiunea în cei 9 ani din urma. Nu ne poate uimì

www.dacoromanica.ro

lucrul acesta. O țară care a însetat de mult după constituția sa nici nu puteà să facă alta, decât sa înlocuiască ordinațiunile absolutismului cu legi deschise, cu astfel de legi, cari să promoveze binele cetățenilor, deci și bunăstarea țării însaș. Da, avem legi deschise. Dar că la compunerea acestor legi noi s'ar fi avut în vedere cu adevarat și promovarea buneistări a țării, trebue să neg, cu atât mai vârtos, ca situația tristă actuală a țării nu mă lasa nici pe un moment în îndoială, că direcția urmată până acuma din partea legislațiunii a fost greșită, și nici pe departe nu e în stare să garanteze o guvernare, corăspunzătoare buneistari a țării. După părerea mea legislațiunea în două direcții principale și-a greșit calea cu privire la compunerea legilor. Prima direcție e aceea, că după exemplul străinătații, mai ales al statelor din apus, a întrodus în țară astfel de legi și astfel de instituțiuni, cari nu numai că nu se potrivesc cu clima noastră, dar nu corăspund nici raporturilor noastre financiare. Ba pot să spun, că pe lângă menținerea acestor legi și instituțiuni, criza financiară e la noi o stare de lucruri, care nu mai poate fi delăturată.

Ideea aceasta conducătoare au expus-o alții, cu altă ocaziune, în aceasta onorată casă, și eu trec acum la desvalirea celeialalte direcții greșite, după parerea mea, în care sunt reoglindate considerațiile guvernului față de interesele naționaliste, avute la compunerea singuraticelor proiecte de lege. Declar, că acesta e motivul, că am luat cuvântul de astădată, dupace sunt patruns de convingerea, că și actualul proiect de lege a fost compus din interese naționaliste, și a fost prezentat în forma actuală. Și chiar dacă nu aș puteà câștigà atențiunea casei pentru expunerile mele, simțul de conștiențiositate și datorința de deputat mă îndeamnă deopotrivă să dau exprimare convingerilor mele.

În toamnă, când mai întâi a fost vorba despre acest proiect de lege referitor la rotunzirea comitatelor, o foaie din capitală, despre care se afirmă că ar sta în raporturi apropiate cu cancelaria ministrului de interne, ziarul «*Ellenör*», a semnalat mai întâi într'un număr al său proiectul acesta de lege. Nu mi-am însemnat cuvintele, dar expresiunile aveau cam înțelesul acesta: Iată, planul rotunzirei va face, ca maghiarimea din Treiscaunele Ardealului să fie o puternică fortareață de apărare în contra invaziunii dușmănoase din Valahia. Iată, Făgăraşul nu se va mai puteà opune ordinațiunilor ministeriale. Iată, comitatul Zaran-

www.dacoromanica.ro

dului, cuibul Hodoşeştilor şi al Borleieştilor, se şterge de pe faţa pământului. Naţionalitaţii maghiare i-se da deci placuta ocaziune de a contopì în sine celelalte naţionalitaţi!

Eu nu am nimic de obiecţionat, dacă guvernul vrea să arondeze de nou ţara, aşa cum cer interesele sale. Dar că motivul principal în proiectul de faţă îl formează interesele naţionaliste, asta trebue să condamn. E atât de temută România, pentru monarhia austro-ungară cu 36 milioane de locuitori, încât pentru ea e necesitat guvernul sa facă o nouă arondare a ţarii? (Contraziceri). Dar ţinutul Făgăraşului dintr'un colţ de ţara e în stare să bage frică în guvern? Şi *Borlea* şi *Hodoşiu*, cari slavă Domnului nu sunt încă pe lumea ceealaltă, au comis pacate atât de mari, încât pentru ele nici nu mai pot fi pedepsiţi ei, ci pentru ei trebue dus la groapă un comitat întreg, împreună cu numele ce-l are?

Nici n'ar credè omul, şi totuş e aşa! Din toamnă se ţine în continuu agitaţia în ţara, fără ca să se afle cineva să puna stavilă curentului! Ce e mai mult, iniţiativa a luat-o guvernul în privinţa aceasta, el a împintenat agitatorii şi el nutreşte agitaţia. Pentrucă întreb eu, care e foaia aceea din capitală, ori din provincie, care n'a apreciat proiectul compus despre împărţirea oraşelor mai mici şi despre rotunzirea municipiilor în mod unilateral, din punct de vedere naţionalist? Acesta e semnul, ca presa maghiară a înţeles intenţiunile iniţiatorului guvern maghiar, şi guvernul şi presa au impresionat deopotriva publicul, căci iată, toate oraşele, ţinuturile şi comitatele, cari şi-au vazut ştirbite interesele prin acceptarea acestui proiect de lege, s'au provocat la naţionalităţi în petiţiunile înaintate dietei şi guvernului, punând interesele specifice maghiare deasupra intereselor generale ale ţării. Ba ce e mai mult, într'una din aceste petiţiuni atât de departe merge hiperzelul şi fanatismul naţionalist, încât pe faţă şi fara roşaţă de ruşine se cere dela ministrul de interne, ca la rotunzirea unui anumìt ţinut sa nu se aiba în vedere egalitatea de drept, pentrucă în cazul acesta Valahii, — aşa se spune, — înghit pe Maghiari! Ura naţionalista s'a stracurat deci de sus până la paturile cele mai de jos, şi acum nu acela e considerat de bun patriot, care cu facultăţile şi cu virtuţile sale contribue la binele public şi-şi îndreaptă intenţiunile spre fericirea patriei, ci acela, care e în stare sa desvoalte cea mai mare ura în contra naţionalitaţilor. (Contraziceri).

www.dacoromanica.ro

Dar nu e mirare, că doar cam de un deceniu e liber târgul în privinţa aceasta. Legile înseş par'că arată cu degetul acest lucru. În ciclul acesta a fost compusă legea despre instrucţia poporală. Cunoaştem apoi împrejurările între cari a fost votat virilismul. Cunoaştem motivele, cari au stăruit pentru susţinerea instituţiunii separate a honvezimei. Am văzut, cum au fost traşi la raspundere şi întemniţaţi aproape toţi gazetarii noştri. Am văzut, cum s'a detras subvenţia dată şcoalelor noastre. Am văzut, cum au fost oprite fără nici un motiv unele din manualele noastre de şcoală. Ştim ce scop ascuns se urmăreşte cu comisiunile administrative, iar în timpul din urmă am văzut, cum vin permutaţi funcţionarii dela un capat de ţară la celalalt.

Şi acum s'a depus pe masa onoratei case un nou proiect de lege, care sub masca regulării teritorului comitatelor intenţionează strângerea la părete a poporaţiunii de naţionalitate nemaghiară din Ungaria. Da, pentrucă s'a luat în vedere, ca pe lângă o clasă a patriciilor să se formeze şi o clasă a plebeilor. Ca apoi ce va mai urmà, într'adevăr sunt curios a ştì. Eu mă aştept la aceea, că numai din patriotism, din interes mai înalt patriotic şi din punctul de vedere al statului, să mai fie sistate unele din ziarele noastre şi să fie închise toate şcoalele noastre, iar în biserici şi în oficiile acestora să fie întrodusă limba maghiară (Aprobări), lucruri, cari sub anumite pretexte s'au şi început deja. Executarea lor se va lovì însă de pedeci! Dar chiar şi dacă ar fi să fie executabile, scopul totuş nu va fi ajuns, pentrucă până acì a fost purtată lupta în contra oamenilor, dar de acì încolo s'ar purtà în contra naturii. Nu se va puteà ajunge niciodată aceea, ca inima originală să fie scoasa din sinul omului şi în loc să i-se pună alta. Şi nu ştiu, ca dacă se va continuà în direcţiunea aceasta, gasise-va oare un Maenenius Agrippa, care să împace pe plebei cu patriciani?

Onorată casa! Fiecare pas are un scop anumit, bine determinat. Iar aceea e constatat, sper că nu ve-ţi negà nici Dvoastră, că legislaţiunea, respective guvernul, de 9 ani cei mai mulţi paşi ìi face în contra naţionalităţilor. Dacă Dvoastră puteţi să arătaţi succese din aceşti 9 ani, probabil că sunt numai două în toţi aceşti 9 ani. Anume, unul acela, că anumitul procent, dupăce renegaţi sunt în sinul fiecărei naţiuni, s'a şters din matriculele naţionaliste, lucru pentru care le suntem numai recunoscători. Nu deplângem pe cei eşiţi din sinul neamului, şi am dorì, ca dupa

www.dacoromanica.ro

o vreme oarecare să nu fie avizaţi nici ei la rudeniile părasite cu necredinţă.

Un alt succes, mult regretat de noi, e acela, că aţi clătinat în noi încrederea în arhiereii noştri. Scopul a fost umilirea, caci desbrăcarea de sentimentul naţionalist nu a fost ajunsă, dupăce sentimentul naţionalist îl cultivăm şi noi, ca şi D-voastra. Şi dupăce scopul acesta nu va puteà fi ajuns cu nici un fel de mijloace, îmi pare curios, onorată casă, că totuş vă trudiţi atât de mult ca să-l ajungeţi. Iar dacă, cum le place unora să creadă, scopul acestui proiect de lege ar fi acela, că după cunoscuta învoială cu Viena să se dee ocaziune guvernului să dovedească, ca totuş ştie păşì în mod energic: atunci da, scopul e ajuns, pentrucă onorata casă va votà guvernului acest proiect, ca toate celelalte, şi maghiarimea din ţară va salutà pretutindenea păşirea energica a guvernului. Prin acceptarea acestui proiect de lege paginile cărţilor de legi ungare se vor îmbogăţì cu o reformă nouă, repet, cu o reformă, pentrucă aşa se vede, ca la noi grasează mania de reforme. Reformă la comune, la şcoală, la armată, în administraţie, în justiţie, pe terenul sanitar, cu privire la servitori, la umplerea cambiilor, reforme la repartarea şi încassarea dărilor. Şi acum, cu acest nou proiect de lege vreţi să reformaţi teritoriile comitatelor! Când văd înaintea ochilor aceste multe reforme, îmi pică aminte zicătoarea Românului: «*Satul arde, baba se peptenă*», care în ungureşte sună astfel (o traduce). Zau, în locul acestor multe reforme inoportune ţara mai bucuros ar salutà o astfel de reformă, care ar regulà finanţele, ar reduce dările, precum şi una, care ar provocà pacea şi buna înţelegere frăţească între toate naţionalităţile patriei. Chiar şi numai frăţietatea ar da singură avânt stării financiare şi ar ridicà vaza statului.

Domnilor! Discite justitiam moniti. Nu e destul, că elementele, ceriul şi pământul, focul, apa şi aerul sunt în contra noastră, ci mai urzim şi noi la neînţelegeri, şi mai apăsăm şi noi ţara cu desbinările noastre! Precum odinioară în Egipet, pe vremea lui Moise, aşa ne apasă şi pe noi diferitele catastrofe, şi noi totuş nu ne venim în fire, ci mai mărim şi noi raul. Mie mi-e tot una, onorată casă, dacă se primeşte ori nu acest proiect de lege. Eu nu-mi tem naţionalitatea, nici în prezent, nici în viitor. Dar direcţia pe care o urmăreşte guvernul faţă de naţionalităţi trebue să o condamn, şi vă rog să decretaţi di-

www.dacoromanica.ro

recţia aceasta, şi proiectul acesta de lege, de aceeaş direcţie, de neoportun. Nu pot să primesc proiectul de lege, ca baza pentru discuţia speciala».*)

Vorbirea deputatului S. Borlea.

Tot la acest obiect a vorbit în şedinţa din 30 Maiu 1876 şi deputatul român *Sigismund Borlea*. A rostit vorbirea următoare:

Onorată casă! Eu aşa aflu, că şi proiectul acesta de lege, care se numeşte reformă, e la fel ca toate legile aduse pâna acuma din partea onoratei diete, cari asemenea erau legi de reforme, ori cel puţin aşa erau botezate. Proiectul acesta încă conţine două lucruri, anume, urcare de dare, ori mai bine zis, dare nouă, şi maghiarizarea forţată a naţionalităţilor. E adevărat, că ministrul-prezident a negat eri, că s'ar cuprinde urcare de dare, ori dare noua în acest proiect, şi a spus unui domn deputat, că dacă conţine dare nouă, de ce nu arată unde se cuprinde această dare nouă, de ce nu scormoneşte epurele din tufa, pentrucă, vezi doamne, de aici, din stânga, totdeauna se scormonesc epuri, chiar şi atunci când nu sunt, numai ca să fie cine să alerge după ei. Scuzaţi, vă rog, dar fiecine ştie, că *domestica* aceasta e o dare nouă, şi nu e nici o trebuinţa de scoaterea epurelui din tufă, fiindcă bietul epure nu e în tufă, ci în mijlocul drumului, deci poate sa-l vada fiecine, dacă are ochi buni şi minte treaza. (Ilaritate). Daca partida din stânga scormoneşte câte odată epurele, aşa cred, că aceasta e numai dibăcie. Dar a spus domnul ministru-prezident şi aceea, ca stânga scormoneşte epurele din tufă şi acolo unde nu e epure. Eu mărturisesc, că un astfel de caz încă nu am văzut. Nu am văzut să sară epurele din tufa în care nu e epure. Se poate însă, că domnul ministru-prezident, ca deputat al Debreţinului, a văzut pe pustele din Debreţin astfel de cazuri. Aceea însă văd şi ştiu, că a văzut şi domnul minístru-prezident şi alţii mulţi, cum câte un nefericit cutrieră ţinutul în care cu adevărat sunt epuri, şi el totuş nu ştie să-l scormonească. Sunt de aceia cari spun, că cu ocaziunea pertractărilor din urmă dela Viena a avut acest malheur şi un uriaş — pitic.

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul VII. p. 4—6.

www.dacoromanica.ro

Nu vreau să motivez, că eu de ce nu primesc proiectul de lege ca bază pentru desbaterea speciala. Dar pentruca să nu fiu rău înţeles voiu spune, că de ce nu vreau să motivez. Intâi, pentrucă şi aşa nu ar fi de folos, dupăce eu din experienţele scoase din lungul şir de ani m'am convins, că dacă odată partidul guvernamental, care de altcum se împodobeşte cu titlul de liberal, a primit ceva, aceea e primit, şi e de prisos orice motivare şi orice argument, căci nu se ia aĭci în considerare. Al doilea, pentrucă condeputatul *Gurban* a motivat din destul, şi eu, mai ales între împrejurările de faţă, nu vreau să spun nici atâta cât a spus dânsul. Al treilea, şi greutatea o pun aici, de aceea nu vreau să-mi motivez votul în mod amănunţit, pentrucă sunt convins, că totdeauna când noi, deputaţii naţionalişti, arătăm aici adevărata stare a lucrului şi eventual e în clătinare poziţia guvernului: domnul ministru-prezident ne sare în cap cu frazele sale goale şi sofismele sale, iar casa îl aplaudează şi aşa poziţia clătinătoare a guvernului vine întărită prin noi pe o vreme oarecare. (Ilaritate). Şi dupăce eu aşa ştiu, că poziţia onoratului guvern astăzi se clatină mai tare decât oricând altădată, nu vreau să-i dau ocaziune, şi eu să fiu cauza, că şi-a întărit de nou poziţia, pentrucă aceasta, faţă de noi, zău că nu o merită (Ilaritate), cu atât mai vârtos, că am experiat, că cu toate că faţă de Viena ştie să fie foarte umilit domnul ministru-prezident, faţă cu noi e foarte arogant, ceeace nu e mare vitejie, pentrucă noi abiă suntem trei-patru, deci prea mare curaj nu se cere. Dar nu merită să vorbim despre aceasta. Voiu face deci numai câteva observări scurte la aceea ce a spus eri domnul deputat Bánhidy.

Baronul Bánhidy spuneà, că dacă se primeşte proiectul acesta de lege aşa cum e compus, regularea comitatelor va durà mai mulţi ani, iar domnul ministru-prezident a negat lucrul acesta. Eu însă ţin de corectă observarea dlui deputat Bánhidy, şi numai atâta adaog, că aceasta e sistem la noi. Doară organizarea judecătoriilor, începută la 1869, nu e terminată nici astăzi, şi se face în fiecare an. In Iulie anul trecut am sistat 23 de tribunale şi am aruncat judecătorii încoaci şi încolo, iar acum de curând am sistat alte 24 de tribunale, iar personalul lor, ba şi al altor tribunale, a fost alungat din un colţ de ţară în celalalt. Domnul ministru-prezident întrebat fiind, că de ce nu pune tribunalul în Aiud, şi nu în Alba-Iulia,

www.dacoromanica.ro

a răspuns, că lucrul acesta se poate face şi peste doi ani, după ce aceştia sunt încă tot ani de proba. Va să zica, organizarea judecatoriilor dela 1869 se face, şi încă tot nu e terminată. Dar va fi terminată peste doi ani, dacă întru adevar va fi. Natural, ca lucrul are o parte bună, aceea, că mâna guvernului e necontenit în caldarea comitatelor, oraşelor şi ţinuturilor interesate pe o vreme oarecare, iar unor deputaţi încă li se face bun serviciu prin aceasta, anume acelora, cari nu vreau şi nu pot să se ţină de programul lor. Ei zic aşa, că nu se pot ţineà de program, pentrucă dacă este tribunal, ori reşedinţă comitatensă, vreau să fie conservate şi pe mai departe, iar daca nu sunt de acestea, vreau sa le câştige. Şi sunt găgauţi destui, cari le cred. (Ilaritate mare). Eu cred, că pentru guvern aceasta e favorabil, dar că e favorabil şi pentru popor şi pentru casă însaş, e un lucru despre care nu vorbesc nimica.

După acestea declar pe scurt, că fără nici o motivare detailată nu primesc proiectul acesta de lege, în care se cuprinde o dare nouă, şi astfel asuprirea şi mai mare a poporului, şi se cuprinde şi maghiarizarea forţată a Nemaghiarilor .*)

Vorbirea deputatului Alexandru Papp.

Proiectul de lege a fost votat în general. La discuţia pe articole a vorbit în şedinţa din 1 Iunie 1876 deputatul *Alexandru Papp* (Român), pledând pentru menţinerea districtului *Chior*, ca comitat separat. A vorbit următoarele:

Onorata casă! Când îmi iau prilej să vorbesc aici în parlament pentru modificarea ce am intenţiunea să înaintez la paragraful prim, punctul 2 şi 3 al proiectului de lege din discuţie, şi mai ales când îmi iau voe a înşirà şi a expune împarţirea districtului *Chior* în trei părţi, ca cea mai mare vătămare şi ca pedepsirea nemeritata a districtului acestuia, rugându-vă să primiţi propunerea mea referitoare la punctele 2 şi 3, literile *c*) şi *d*), o fac din datorinţa patriotica izvorîtă din cea mai neclătită convingere a mea, şi o fac din simţul de datorinţă de a apărà interesele alegatorilor mei, ale trimiţatorilor mei aici, ale Chiorului.

*) Idem, volumul VII. 21 22.

www.dacoromanica.ro

Pentruca sa stabilesc în linii generale punctul meu de mânecare faţa de acest proiect de lege trebue să observ, că dacă guvernul Ungariei ar fi dorit sa efectuiasca organizarea şi regularea comitatelor amăsurat cerinţelor progresive moderne ale vieţii de stat, conform postulatului guvernării administrative, uşoare şi ieftine, şi în urmă şi în scopul uşurarii sistemului de contribuţiune, sunt convins ca la aceasta operă a sa i-ar fi servit de directiva numai noţiunea şi apreciarea principiilor, cari nizuiesc spre realizarea scopurilor de stat. Dar când după proiectul de lege prezentat se încorporează Chiorul, o parte în Solnocul-de-mijloc, a doua parte în Solnocul-intern, şi a treia parte în comitatul Satmarului, atât de mare, ca o ţara, va să zică, se opinioneaza împarţirea, desbinarea districtului Chior, în trei părţi, trag la îndoiala, ba sunt silit sa neg, că la această lucrare ar fi fost dătătoare de directive pentru districtul Chiorului principiile fundamentale de mai sus, şi neg şi aceea, că o astfel de împarţire a districtului Chior ar corăspunde principiului echităţii şi al dreptaţii. Şi pentruca sa pun starea lucrului într'o lumină cât de cât suficientă, îmi iau voe cu permisiunea şi preţioasa indulgenţa a onoratei case sa specific răporturile topografice şi situaţia, precum şi trecutul istòric al districtului Chior, cu amintirea trecutului istoric accentuat de mai mulţi condeputaţi şi cu ocaziunea contopirii mai multor oraşe mai mici, apoi atitudinea sa actuala, precum şi în fine eventuala sa misiune din viitor. Cu celece voiu spune mă voiu nizui a dovedì, ca districtul Chiorului, în locul pedepsei cu care e atins în urma împarţirii, a desfacerii sale, mai curând ar merità remuneraţie şi recunoştinţa, decât desfacere, şi că împarţirea districtului Chior, conform proiectului de lege, nu corăspunde, nici intenţiunilor statului maghiar, şi nici situaţiei noastre deplorabile financiare.

Anume, considerând trecutul districtului Chior, districtul acesta încă pe vremea când erà comitat dat principilor ardeleni, apoi ca comitat aparţinator *părţilor* (partium) reîncorporate la ţara mamă Ungaria, precum şi la 1836 în dieta din Pojon şi în dieta dela 1846—47, a dat cel mai eclatant semn despre sentimentul său patriotic, prin aceea, ca în chestia reîncorporării a luat întâi în mână steagul ridicat din partea ţării, cu toată împotrivirea celoralalte comitate din partium, şi prin acceptarea faptică a încorporării, urmată de acì şi exoperata la 1848 prin ministrul baronul *Wesselényi*, iar în 1861 prin baronul *Vay*, a

www.dacoromanica.ro

pus bazele intenţiunii legii de drept public, şi prin aceasta s'a nizuit cu poporaţiunea sa în 9 parţi de zece română a se ridică la nivoul de astăzi. Iar în epoca critică dela 1848 a dat cu drag dare în bani şi în sânge, iar în timpurile ce au urmat a dus lipsa constituţiei cu ţara mamă împreună, şi în botezul de sânge cerut de soarte încă şi-a dat partea sa.

Sub principii Bethlen, Bátory, Bocskai şi Rákoczy, cari au luptat pentru patrie şi libertate, a dat exemplele cele mai splendide de apărare a patriei, cu poporaţiunea sa organizată milităreşte şi înarmată. După apunerea sistemului absolutistic, la 1861, cu corpul de funcţionari ales sub simbolul frăţietăţii, a reoglindat în ţinutul acesta aproape curat românesc exemplele iubirei, amiciţiei şi ale buneiînţelegeri, pentruca să le vadă ţara şi comitatele cari nu astfel simţeau şi lucrau.

Prin urmare, din punctul de vedere general de stat şi de guvernare un astfel de comitat guvernul erà dator, nu numai să-l conserve şi remunereze, ci dacă nu ar există, să-l creeze în o astfel de ţară, ca exemplu bun de urmat, mai ales atunci, când se ştie, că la toate ocaziunile, în toate timpurile a înţeles glasul timpului şi al ţării care i-s'a adresat, şi a îmbrăţişat cu cea mai mare râvnă toate dispoziţiile acesteia, luate sub prestigiul libertăţii, frăţietaţii şi al egalităţii.

Zic deci, că pentru trecutul său istoric, şi pentru atitudinea sa, remuneraţie ar merità, nu pedepsire. Iar dacă la organizarea comitatelor astfel de consideraţiuni nu puteau să fie luate în seamă ca directive principale, ci la rotunzirea lor a fost dătător de cinosură punctul de vedere financiar: nici din acest punct de vedere districtul acesta nu erà de desmembrat, pentrucă precum până acuma în proporţie cu celelalte nu a pricinuit cheltuieli statului cu micul său corp de funcţionari, platit cam modest, dar cu bună administraţie, aşa prin reprezentaţiunile sale din 1874, numărul 2726, din 1875, numărul 92 şi 1876, numărul 1088, s'a arătat reprezentanţa şi poporaţiunea districtului gata să aducă orice jertfă, a zis, că în caz că se întroduce cassa manuală e în stare şi e gata să acopere trebuinţele, atât ale administraţiunii, cât şi ale oficiului de autoritate orfanală şi pupilară. Un astfel de comitat deci, care şi-a arătat îndreptăţirea de a puteà există, nu trebuià să fie descompus!

Cu atât mai puţin ar fi putut fi îmbucătăţit acest district în fine în urma poziţiei sale topografice, pentrucă spre răsarit,

www.dacoromanica.ro

apus şi miazanoapte hotarele sale naturale le formează pădurile muntoase aparţinatoare Carpaţilor, iar dinspre miazănoapte e împrejmuit de râul Someş, care a fost recunoscut şi din partea lui Széchenyi de râu cu importanţă capitală, şi are forma unui semicerc. În urma poziţiei sale naturale districtul formează deci o caldare în valea încunjurată de hotare naturale, din care vale ieşirea e legata de greutăţi, şi a cărei poporaţiune geograficeşte e avizată la sprijinul reciproc. În urmă plăsmuitorii acestui op de pace, croit pe vremuri lungi, n'au putut să scape din vedere la rotunzirea acestui teritor nici posibilităţile îndepărtării şi punctele de vedere strategice, izvorîte de acì. Şi cumcă districtul Chiorului, în urma poziţiei sale topografice, merită o astfel de suprema atenţiune, fie-mi permis să mă provoc la răsboaiele lui Rákoczy, începute din valea aceasta şi purtate până la Pojon, şi să mai amintesc despre nimicirea Tătarilor la 1717, în districtul acesta, la Kapnikbánya, în urmă despre luarea în privire a ţinutului acestuia din partea arhiducelui Iosif din punct de vedere strategic, precum şi declaraţia făcută de generalul Bem, după care această vale a fost constatată de fortăreaţă orientală de aparare a Ungariei între esigenţele strategice.

În firul tuturor acestora şi cu înşirarea tuturor acestora voiam să arăt, că districtul Chior, în urma extinderii sale actuale şi în urma trecutului său patriotic, are nu numai pretensiune echitabilă, ci şi drept legal la conservarea şi respectarea autonomiei sale municipale, ori ar puteà să aibă, cu atât mai vârtos, că având casă comitatensă zidită după sistem modern şi în preţ de mai multe sute de mii, acomodată şi practică pentru adapostirea tuturor felurilor de oficii, localităţile nu vor face statului nici o îngreunare, ci încă mai formează şi pentru întregul comerciu din această graniţă un centru însemnat, în urma drumurilor sale de ţară, facute după sistemul macadam.

Dar abstrag dela toate acestea şi mă închin scopului, intenţiunii de a se rotunzì comitatele mai mici. Şi dupăce un postulat al regularii afacerilor noastre financiare a luat în cercul sau şi regularea şi organizarea comitatelor, prin întroducerea cassei manuale, nu numai că nu mă împotrivesc, ci chiar voesc din inimă curată să contribui la modalitaţile uşurării sistemului de dare, de contribuire nouă, apăsător pentru popor, şi prin urmare aflu că e inevitabila regularea comitatelor mari şi diforme, şi rotunzirea comitatelor mai mici. Deci nu mă pot împotrivì

www.dacoromanica.ro

regulării districtului Chior, ca aparţinator acestor din urmă, însa numai regulării, nu desmembrării sale, cu atât mai vârtos, ca eu am o anumita pietate faţă de independenţa şi trecutul istoric al fiecaruî comitat, prin urmare doresc sa se execute şi regularea lor astfel, ca ea să fie coraspunzatoare principiilor acestora şi sa nu formeze prejudiţiu pentru alte comitate.

Mânecând din aceste principii, şi fiindca trebue sa facem comitate mari, îmi iau voe a recomandà preţioaseì atenţiuni a onoratei case propunerile de rotunzire facute în curs de trei ani în mai multe rânduri înaltului guvern din partea districtului Chior, precum şi rugarea tuturor comunelor din districtul Chior, înaintată zilele trecute dietei, şi în urmă rugarea oraşului Baia mare, asemenea înaintata dietei şi repeţita, în înţelesul caror rugări noul district al Chiorului ar sta: din întregul teritor de până acuma al Chiorului, apoi din 9 comune ale comitatului Solnocul de mijloc, desparţite prin râul Someş, şi astfel în mod natural avizate la Chior, anume: (înşira comunele cu numele), cari comune singure au cerut în mai multe rânduri alaturarea lor la Chior. Perderea aceasta ar venì rebonificata pentru comitatul Solnocul-de-mijloc prin alăturarea comitatului *Crasna* în întregime la el. Mai departe din 45 de comune ale neproporţionatului şi diformului comitat al Satmarului, care are 22 mile în lungime şi 4 mile în laţime, iaraş avizate la Chior în urma râului Someş şi a munţilor (numeşte şi comunele acestea), întregit apoi cu Baia-mare şi cu Baia-superioara, şi având centrul în Baia-mare, de o importanţă suprema, cu raporturi industriale şi culturale, cu trecut istoric. Ar fi decì un comitat, rotunzit în urma poziţiei sale naturale, cu doua oraşe libere regeşti, cu 5 opide, 142 comune, 180,000 de locuitori, cu 250,000 fl. dare anuala de stat, şi cu un teritor de 46 mile patrate, având o administraţie prompţă, ieftină şi cu uşurinţa de a ajunge la ea. Ceeace perde Sătmarul din lungimea sa diformă, poate să câştige din belşug prin alaturarea comitatului Ugocia la acest comitat. Şi apoi niciunde nu se spune în proiectul de lege, că de un comitat aproape cât o ţara de mare n'ar fi permis sa ne atingem, şi ca nu s'ar puteà, ori n'ar trebuì să facem din el întregirea altor comitate. Şi fiindca proiectul de legè pe care-l avem înaintea noastra tocmai adevărul cuprins în afirmările melè cauta să-l învinga, atunci când nu se face pomenire în proiect despre comitatele Ugocia şi Tolna, mai mici decât districtul Chiorului, iar în şirul comitatelor

www.dacoromanica.ro

cari vin regulate găsim sub numerii 8, 9, 13, 16 şi 18 comitate mai mici decât cele luate în vedere de a fi rotunzite, şi sub punctul 1, 7, 8 şi 13 chiar şi de cele cu poporaţiune mai mică, iată ca descoperim câte un comitat deasemenea marime şi micime, al Făgaraşului, Târnava-mare şi Târnava-mică, Udvarhely şi Csikszék!

Nu vreau şi nu am intenţiunea, ca amintindu-le să trag la îndoială îndreptaţirea fiinţei şi a existării lor, ci am voit numai sa constat aceea, că quod uni justum, alteri aequum. În urma tuturor acestora apoi convingerea şi modesta mea părere e aceea, că comitatele numai aşa pot să coraspundă chemării lor de organizare, dacă guvernarea administraţională se poate mişcà liber şi independent la rezolvarea tuturor afacerilor, cari izvorîte din afaceri comitatense şi comunale cad în competenţa sa, şi în urma, daca diferitele elemente din cari e compus comitatul şi parţile lor corăspund particularitaţii lor, şi nu vreau să contopească laolaltă diferenţieri şi interese deosebite, ci ca guvernament al întregului formeaza un întreg, care funcţionează cu punctualitate. Iar când ţinutul Chiorului, în înţelesul proiectului de lege, pentru a ajunge la centru trebue sa facă un drum de 15 mile la Careii-mari, altul de 9 mile la Dej, şi al treilea de 12 mile la Zelau, silit fiind să-l facă, şi când în ajungerea la aceste oraşe e împedecat iarna de dealurile cari nu pot fi urcate şi de râul Someş de multeori umflat şi neprovăzut cu pod stabil, şi când toate aceste depărtari în lipsa unei comunicări cu trenul ori pe apa au sa fie facute cu trasura ori pedestru: sunt silit sa neg, ca desmembrarea schiţata mai sus a districtului Chior ar formà temeiul unei guvernări administrative coràspunzatoare principiilor de sus, şi mai ales al unei administraţiuni bune, ieftine şi uşor de ajuns la ea. Iar organizarea facută cu observarea succeselor poarta în sine întarirea conştienţei cetaţeneşti, interesarea vie faţa de afacerile publice, şi mai ales recunoaşterea opiniei publice naţionale, acest sprijin al libertaţii poporului şi al autonomiei municipale, formând stavilă, pedecă pentru domnia volnica şi pentru sistemul birocratic.

In urma tuturor acestora, îmi iau voe, ca la paragraful prim, punctul 2 şi 3, litera *c*), *d*), unde e atins districtul Chiorului, sa fac urmatoarea modificare, dupa care propun rotunzirea districtului Chior cu incorporarea comunelor mai sus numite, şi rog cu adânca onoare onorata casă, să primeasca pro-

www.dacoromanica.ro

punerea mea, cu atât mai vârtos, că numai acelea schimbari, inovaţiuni şi reforme sunt binecuvântate, cari aduc roade bune, deci sunt şi trainice, cari se introduc cu tact, pe baza trecutului istoric, a reciprocei respectări de drept şi a echităţii. Cu toate acestea însă, dacă districtul Chiorului nu s'ar împărtaşi de rotunzirea propusă de mine, conform rugării districtului Chior amintită mai sus, în caz că modificarea mea va fi respinsă, înaintez cu onoare o a doua modificare, în care cer, ca întregul district al Chiorului să fie alăturat la comitatul Solnocul-intern . (Notarul ceteşte ambele modificări, prezentate în scris).*)

Vorbirea deputatului Vasile Hossu.

La acelaş obiect vorbeşte deputatul *Vasile Hossu* următoarele:

«Onorată casă! După cele spuse de domnii deputaţi Alexandru Papp şi Ujfalusi Miklós despre rotunzirea districtului Chior, fie-mi permis să mai înşir şi eu pe scurt motivele foarte însemnate, pe cari le voiu aduce pentru sprijinirea propunerei făcute. Anume, e cunoscut onoratei case, că în districtul Chiorului, ca în districtul unui comitat aparţinător la partium, dela 1860 încoace legile materiale ungare sunt în vigoare, pe când din contră, în comitatul Solnocul-intern, ca teritor aparţinator Ardealului, sunt în vigoare şi acuma ramăşiţele sistemului absolutistic, codul de drept privat austriac şi codul austriac penal, împreună cu procedura de falimente. Afară de acestea apoi multe legi administrative şi ordinaţiuni ministeriale. Dacă deci o parte a Chiorului se incorporează la Solnocul-interior, e neîncunjurat de lipsă, ca tribunalul din Dej să rezolveze afacerile locuitorilor de pe teritorul Chiorului, alaturaţi acolo, dupa legile ungare, iar din contră, afacerile locuitorilor din Solnocul-interior dupa cele austriace, şi astfel fiind silit acelaş tribunal sa observe legile diferitelor ţinuturi, negreşit că trebue să se iveasca în justiţie confuziuni şi anomalii.

Iar întroducerea codului şi a procedurei penale e nejusta, pentrucă dispoziţiile ce le conţin în multe privinţe nu se unesc cu natura poporului nostru, şi în cazul ca se vor întroduce, nu se vor naşte decât încurcaturi judecatoreşti. Proiectul de lege dispune în privinţa aceasta în §-ul 23, întru atâta, ca dă împu-

*) Idem, volumul VII. pag. 62—65.

www.dacoromanica.ro

ternicire ministrului de justiţie, ca să dispună pe calea ordonanţelor, cu respectarea principiului legilor materiale, atlătoare în vigoare pe teritorul alăturat la un nou comitat. Dar, onorată casă, după modesta mea părere dispoziţia aceasta nu poate fi alta decât aceea, că pentru partea Chiorului, incorporată la comitatul Solnoc-Dobâca, tribunalul din Dej e competent, şi că pe teritorul acesta va procedà conform legilor maghiare. Dar aceea, ca un tribunal să judece afacerile singuraticilor împricinaţi după două drepturi materiale private, după părerea mea e un lucru legat de pedeci şi negreşit costisitor pentru părţi.

Vor mai fi apoi şi pe teritorul unui cerc pretorial diferite legi şi ordinaţiuni în vigoare, şi situaţia aceasta la tot cazul va duce la încurcături. Pentrucă în părţile Ardealului cazurile de vatamare de onoare aparţin preturei, în districtul Chiorului le manipulează judecătoria cercuală. Intrebarea e acum, dacă e oportun, ca cetaţenii din acelaş cerc pretorial să fie supuşi diferitelor legi? Şi eu la nici un caz nu ţin lucrul de oportun.

Dar abstrăgând dela toate acestea, mă simţesc dator să amintesc pe scurt, că în districtul Chiorului nu numai legile de drept privat se deosebesc de cele din părţile Ardealului, ci pe când aici e în vigoare sistemul administrativ maghiar, în comitatul unit Solnoc-Dobâca există aproape toate rămăşiţele sistemului absolutistic. Şi cumcă acestea când vor fi înlocuite cu altele nouă, nu ştie nime, în privinţa aceasta nu ni se dă nici o garanţă, şi cumcă va trece mult timp până atunci, eu sunt pe deplin convins.

Eu deci rog onorata casă, ca luând în considerare aceasta situaţie a districtului Chior, să binevoiască la tot cazul a dispune astfel, că să nu se dee ansa la confuziuni administrative şi judecătoreşti, ceeace poate fi atins numai prin acceptarea propunerii antevorbitorului condeputat Alexandru Papp, făcută cu privire la rotunzirea districtului Chior. Propunerea aceasta nu întimpină nici o pedecă, onorată casă, pentrucă oraşul Baiamare doreşte aceasta realizare în petiţiunea înaintată de curând onoratei case, iar comunele din comitatul Sătmarului, propuse să fie incorporate la Chior, doresc lucrul acesta, dupăcum a declarat pe faţă deputatul lor, deci şi pentru ţinutul acesta s'ar împlinì numai o cerinţă justă.

In cazul însă, că acest proiect de rotunzire nu s'ar acceptà, rog onorata dietă să binevoiască a încorporà districtul întreg

www.dacoromanica.ro

al Chiorului la comitatul Solnoc-Dobâca, cu atât mai vârtos, pentruca într'acolo îi graviteaza comerciul, comunicaţiunea. Unul e poporul, aceleaşi îi sunt datinele şi raporturile culturale. Caci prin proiectata împarţire în trei, poporaţiunea Chiorului primeşte o pedeapsa nemeritata, dată fară nici un motiv, şi pot sa afirm cu toată hotărîrea, că toţi cari sprijinesc această împarţire fraţasca fac rau serviciu patriei. Recomand deci de nou în atenţiunea onoratei case acceptarea modificării noastre .*)

La finea şedinţei prezidentul pune la vot paragraful 1 din legea despre rotunzirea comitatelor. Deputatul *Vasile Hossu* cere, ca votarea să se facă punct de punct. Prezidentul întreabă casa, dacă primeşte punctul 2 din paragraful prim, aşa cum e textuat din partea comisiunei administrative? Majoritatea îl primeşte, deci modificările înaintate la acest punct din paragraful prim cad toate. Votarea asupra punctului 3 din paragraful 1 se amână pe şedinţa următoare.

Propunerea deputatului V. Hossu.

Şedinţa din 2 Iunie 1876. Inainte de a se pune la vot punctul 3 din paragraful prim al legii despre rotunzirea unor comitate, vorbeşte deputatul *Vasile Hossu* următoarele:

Îmi iau voie a face propunere cu privire la a doua parte a districtului Chior, care nu a fost alăturata la comitatul Solnocul-interior. In punctul 3 se face pomenire în două locuri despre districtul Chior, anume, la litera *d)*, unde patru comune se alatură la comitatul Solnocul-de-mijloc, şi în întroducere, unde celelalte parţi ale districtului Chior se alătură la comitatul Satmarului. Inţelesul propunerei mele e acela, ca parţile districtului Chior, nealaturate la Solnocul-interior, să fie alaturate toate la comitatul Satmarului. Cu atât mai vârtos recomand aceasta în atenţiunea onoratei case, fiindcă părţile mai departate din comitatul Solnocul-de-mijloc, cu celelalte parţi ale Chiorului împreună, cad mai aproape de Sătmar. Fac propunerea aceasta mai ales, că aceste patru comune sunt foarte aproape de Şomcuta, abia la departare de o oara, unde se afla judecatorie

*) Idem, volumul VII, pag. 68—69.

www.dacoromanica.ro

cercuala, oficiu de carte funduara, şi prin aceasta în privinţa administraţiei şi a justiţiei nu ar fi atât de departate ca atunci, când ar fi alăturate la Solnocul-de-mijloc, caci ar trebuì să treacă peste Salagiu .*)

Dupăce propunerea e acceptată şi din partea ministrului-prezident Tisza, casa o primeşte.

Desfiinţarea comitatului Zarand.

Şedinţa din 7 Iunie 1876. Se continuă discuţia asupra aceleiaşi legi. La punctul 10 din paragraful prim, desfiinţarea comitatului Zarand, vorbeşte deputatul *Sigismund Borlea* următoarele:

Onorată casa! Dupăce aşa se spune, ca prin proiectul acesta de lege se intenţionează îndreptarea şi promptitudinea administraţiei, deşì eu mărturisesc, că tocmai contrarul îl descoper în lege, însa fiindcă aşa întăreşte guvernul şi majoritatea, sunt silit sa primesc şi eu că e aşa; dupăce deci scopul e, de a se îndreptà şi a se face mai grabnică administraţia, comitatul Zarandului după părerea mea nu poate fi desfiinţat, şi tocmai aceasta, nedesfiinţarea, aş fi aşteptat delą dl deputat antevorbitor (Kőnczey Károly), care spuneà ca cunoaşte raporturile, să propună, daca întru adevar cunoaşte raporturile. Mă mir deci, că a păşit cu o astfel de propunere (de desfiinţare). E adevărat, că poate cineva să facă şi o astfel de propunere, dupăce, cum spuneà el, abia se afla acolo câteva mii de Maghiari faţă cu multe mii de Români, dar eu nu voiu mânecà din punct de vedere naţionalist în chestia aceasta. (O voce: Ştim!) Poatę să facă cineva, cum spun, şi o astfel de propunere, ca comitatul Zarandului sa fie alaturat la comitatul Hajdu, pentruca tot atât de bine va cunoaşte respectivul raporturile teritoriale, ca domnul deputat, daca cumva serios afirmă ca le cunoaşte, pentrucă daca luăm în considerare pedecile naturale, munţii şi drumurile neumblate, în vreme de iarnă trebuesc 3—4 zile, pentruca sa ajungă cineva la Aiud. Şi cumca aceasta ar însemnà îmbunătaţirea administraţiei, aşa cred, că nu o va crede nici domnul deputat. Oamenii, daca vor fi siliţi, vor merge. Dar că funcţionarul din centru cum să meargă acolo, e lucru pe care nu-l

*) Idem, volumul VII, pag. 72.

www.dacoromanica.ro

înţeleg, fiindcă e imposibil. Călare se poate, şi apoi pedestru, dar sa cere cal pentru a merge calare. (O voce: Luaţi-va măgari!) La noi nu sunt magari! (Aprobari). De altcum majoritatea va decide cum va vrea şi cum va află de bine, eu mi-am ţinut de datorinţa să fac atentă casa, că dacă voim întru adevăr administraţie bună şi grabnică, atunci nu poate fi desfiinţat comitatul Zarandului, ci trebue rotunzit aşa cum a cerut congregaţia comitatului Zarand în reprezentaţiunea înaintata guvernului şi casei, şi înregistrata în 17 Maiu sub numarul 592. Nu vreau să ma ocup vreme mai lunga cu chestia aceasta, şi nu vreau să motivez mai pe larg propunerea pe care o voiu face, căci în reprezentaţiunea aceea e motivat din destul şi e dovedit, că e corect aceea ce se cuprinde în propunerea mea. Ceice cunosc raporturile locale mai bine decât domnul deputat vor înţelege propunerea mea şi vor înţelege, că întru adevăr numai aşa e cu putinţă o administraţie bună şi corectă, daca comitatul Zarandului vine rotunzit conform propunerei mele. Am onoare a-mi prezentà propunerea». (Notarul ceteşte): «Comitatul Zarandului se compune *a*) din teritorul actual al comitatului Zarand, *b*) din comunele comitatului Hunedoara, începând dela Şoimuş, cari se afla pe malul stâng al Murăşului, în vecinătatea comitatului Zarand, şi *c)* din ţinutul Câmpenilor, din comitatul Alba-de-jos, care se află între râurile Criş şi Arieş. Centrul comitatului să fie Baia-de-Criş .*)

Propunerea nu s'a primit, chestia însă s'a discutat mai departe şi deputatul *Sigismund Borlea* a luat de nou cuvântul şi a vorbit următoarele:

Cum binevoiţi a vedeà, nici unui comitat nu-i trebue Zarandul. E adevărat, că fiecare deputat a avut alt motiv, dar din reprezentaţiunea acestui comitat ştim, ca motivele lor sunt cu totul altele. De ce să facem neplacere şi nedreptate la atâtea comitate, când toate pot fi satisfăcute? Comitatul Hunedoara zice, că lui nu-i trebue (Zarandul). Comitatul Aradului spune, că nici lui nu-i trebue. Şi dacă e aşa, cum a spus domnul deputat, atunci şi comitatul Bihorului va spune, că nici lui nu-i trebue. (Ilaritate). Comitatul Zarand a arătat în reprezentaţiunea sa, ca e în stare sa se susţină. Eu deci, fără să motivez mai pe

*) Idem, volumul VII. pag. 120.

www.dacoromanica.ro

larg, îmi înaintez propunerea şi rog dieta să o primească, pentrucă dupăcum spuneam, ea va mulţamì toate comitatele . (Notarul ceteşte): Din punctul 10 al §-lui 1, litera *d*), să se şteargă cuvintele urmatoare: unele comune din cercurile Brad—Baia-de-criş şi Halmâgiul-mare, ale comitatului Zarand , şi apoi alinea ultimă: «celelalte parţi ale Zarandului se alatură la comitatul Aradului».*)

Propunerea nu se primeşte, ci se hotăreşte, ca unele comune din comitatul Zarandului să treacă la comitatul Hunedoara, iar celelalte părţi ale comitatului la comitatul Aradului.

Rotunzirea comitatului Caraş.

Şedinţa din 12 Iunie 1876. Aceeaş lege se discută mai departe. In favorul comitatului *Caraş* vorbeşte deputatul *Stefan Antonescu* următoarele:

Onorată casă! Declar înainte de toate, că voiu fi foarte scurt, şi de aceea rog binevoitoarea indulgenţa a onoratei case. E lucru cunoscut pentru onorata casă, că în proiectul acesta de lege, în compoziţia sa principala, comitatul Caraş nu erà cuprins. Numai comisiunea administrativă l-a trecut şi pe el în proiect, cu o extindere foarte mare. Eu, ca deputat al comitatului Caraş, eram cu mult mai bucuros daca comitatul Caraş ramâneà cu totul neatins, pentruca daca i se ia ceva din ori care parte, prin aceasta vine numai slabit, iar de alta parte, aşa se vede, că comunele cari se intenţionează să fie desbinate de acest comitat, în mare parte se vor alaturà la comitatul Timişului, care comitat atât în privinţa teritorului, cât şi în privinţa poporaţiunei şi a averii, e în considerabil favor faţă de comitatul Caraşului.

La anul 1873, când s'a desfiinţat confiniul militar, Biserica-alba a fost alaturata la Caraş, cu mai multe comune din graniţa, cam cu 32,000 de locuitori. Aceasta alăturare s'a făcut din consideraţiuni de oportunitate administrativă. Caraşul a primit cu plăcere părţile alaturate şi vrea sa le aiba şi pe viitor. Dar fiindcă la rugarea locuitorilor, din Biserica-albă mai ales, cu considerare la promovarea intereselor binepricepute industriale şi

*) Idem, volumul VII, pag. 126.

www.dacoromanica.ro

de alta natură, atât comisiunea administrativă, cât şi domnul ministru de interne, s'au aflat gata a împlini cererea facuta, având în vedere acest scop general ma plec în faţa dispoziţiunei, ca Biserica-albă să se alature la comitatul Timişului, şi nu dificultez acest lucru, cu atât mai vârtos, că comitatul Caraşului exista de secole, şi posede factorii necesari pentru existenţa, întrucât teritorul comitatului Caraş, subtragând din el ţinutul Bisericii-albe, are 112 mile patrate, 260,000 locuitori şi plăteşte 890,000 fl. dare anuala.

Dar aşa cum e compus proiectul nu pot sa-l primesc, fiindca dupa înţelesul aceluia s'ar deschide teren liber, ca nu numai oraşul Biserica-alba sa se iee dela comitatul Caraş, ci totodata sa se desmembreze şi număroasele comune din jur. Ba poate să dee ansa şi la presupunerea, ca din vechiul teritor al comitatului Caraş încă au sa se alature mai multe comune la comitatul Timiş, şi anume, din teritorul, care formeaza cea mai avuta parte a comitatului Caraş, prin ce apoi ar primì o mare ştirbitura capacitatea de existenţa a comitatului Caraş, în general luat, cam sarac.

Pentru a împedecà aceasta şi pentru a liniştì publicul din comitatul Caraşului, îmì iau voie, ca în contra proiectului sa înaintez modificarea urmatoare: La punctul 23, eliminandu-se cuvintele (le înşiră), şi punându-se în locul lor cuvintele (asemenea le înşira), sa sune textul astfel: Oraşul Biserica-alba se alatură la comitatul Timiş, împreună cu comunele din fostul confiniu militar incorporate la Caraş, pentru cari din punctul de vedere al împarţirii teritoriale, dispoziţia de sus se va afla de necesara .

Textul acesta de o parte nu exchide posibilitatea, ca o parte a fostului confiniu militar sa ramâna alăturată la Caraş. Iar dacă aceasta totuş nu se va puteà efectuì, atuncì modificarea mea da garanţa, ca cel puţin teritorul cel vechiu al comitatului Caraş ramâne neatins între toate împrejurarile. Imi iau voie a recomandà modificarea mea în atenţiunea onoratei case». (Aprobari).*)

Propunerea e acceptată şi din partea ministrului-prezident *Tisza* şi pusă la vot casa o primeşte, modificând legea în acest înţeles.

*) Idem, volumul VII, pag. 241—242.

www.dacoromanica.ro

Arestarea deputatului S. Miletici.

Pe la începutul lui Iulie 1876 deputatul naţionalist *Dr. Svetozar Miletici* a fost arestat. Intâmplarea a făcut mare sensaţie în ţara, şi chiar şi în străinătate, dupăce arestarea s'a făcut fără a fi fost suspendat dreptul de imunitate al numitului deputat sârb, deci cu violarea imunităţii sale. Deşi nu aparţine întâmplărilor şi faptelor destinate să fie trecute în opul acesta, totuş în urma faptului, că deputatul *Dr. Svetozar Miletici* a fost totdeauna cel mai bun tovarăş de lupta al deputaţilor naţionalişti români în dieta ţarii, — cele întâmplate cu acest priceput şi energic luptător naţionalist merită să fie eternizate şi pe paginile acestei cărţi. Le expun deci pe scurt dupăcum urmează:

Arestarea deputatului naţionalist Dr. Svetozar Miletici s'a făcut în 5 Iulie nou anul 1876, la orele trei după miezul nopţii. Înzadar s'a provocat Miletici la dreptul său de imunitate, ca deputat al ţării, căci vorbele sale nu au fost luate în seamă, ci i-s'a spus, că arestarea se face la ordinul telegrafic al ministrului prezident Tisza Kálmán. Sub pază militară a fost excortat apoi Miletici la Buda, unde în 10 Iulie i-s'a comunicat hotărîrea tribunalului regesc din Becicherecul-mare, care îl pusese sub cercetare penală pentru faptul, că în complicitate cu un cutare Iovanovici ar fi lucrat în contra siguritătii statului şi în contra păcii internaţionale, ţinând în Belgradul Sârbiei o vorbire în care a declarat, că din Ungaria sunt gata să meargă 20—30 de mii de voluntari de naţionalitate sârbă, ca să dee ajutor Sârbiei în luptele pentru neatârnare. Prin aceasta Miletici a comis crima infidelităţii faţă de statul său. Deţinutul deputat Miletici, care a negat comiterea crimei cu care a fost învinovăţit, a dat recurs, atât în contra punerii sub cercetare pe nedreptul, cât şi pentru arestarea sa cu violarea dreptului de imunitate, adecă înainte de a fi fost extradat din partea camerei ungare din care făceà parte, dar forurile mai înalte au decis toate în defavorul său. Chestia imunităţii sale a venit apoi în desbatere şi în dietă în şedinţele din 7 şi 9 Octomvrie 1876, iar dieta

www.dacoromanica.ro

cu majoritate mare de voturi *a aprobat* procedura guvernului în cazul acesta extraordinar, căci ea a fost dictată de împrejurări grave, şi a dat voe tribunalului să continue cu cercetările în contra lui Miletici. La pertractarea ţinută, Miletici a fost condamnat apoi la temniţă *pe cinci ani.* Şi-a împlinit pedeapsa şi a eşit din temniţă cu sănătatea sdruncinată, cu creerii turburaţi.

Pertractarea s'a ţinut abiă pe la începutul anului 1878 şi a durat şase zile. Pedeapsa i-s'a socotit lui Miletici dela ziua punerii în arest preventiv. Recursul de nulitate, înaintat în contra verdictului de condamnare, a fost respins din partea Curiei. Apărătorul lui *Miletici* a fost *Dr. Mihail Polit,* dar a rostit şi el însuş o lungă vorbire de apărare, fireşte, pentru a răsună în pustiu. *Miletici* a decedat în anul 1896, în Neoplanta, unde a fost înmormântat cu mare pompă.

*

În şedinţa din 11 Noemvrie 1876 deputatul Szilágyi Dezső a prezentat ca raportor părerea comisiunei judiciare în chestia alegerii lui *Axente Severu* de deputat în cercul electoral al Orăştiei, împreună cu un proiect de lege pentru *împedecarea în viitor a astorfel de cazuri,* ca cineva să fie ales şi să nu între în dietă. Se decide să nu mai treacă la secţiuni, ci prezidentul să pună raportul şi proiectul de lege la ordinea zilei cât mai curând. În şedinţa din 15 Noemvrie 1876 apoi s'a deschis discuţia asupra raportului şi a proiectului de lege, prezentat din partea comisiunei judiciare. S'a născut discuţie lungă, la care însă deputaţii români nu au participat. Proiectul de lege prezentat *a fost votat* din partea casei, în general şi în special.

Interpelarea deputatului S. Borlea.

În şedinţa din 22 Noemvrie 1876 deputatul *Sigismund Borlea* a adresat ministrului de interne interpelarea următoare:

Onorată casă! Nu poate fi negat faptul, că de câţiva ani demoralizarea şi corupţia a luat astfel de dimensiuni în ţara noastra, încât publicul nu se mai împedecă în nimica şi nu se

www.dacoromanica.ro

mai revoltă la nici o crimă, fie oricât de imorală. Că ce poate fi cauza şi cari sunt pricinuitorii acestui lucru, cred că nu aparţine aici să fie scrutat. Cu toate acestea, în comitatul Hunedoarei a provocat scandal public şi se vorbeşte ici colea şi în publicitate, în toate localităţile publice, înaintea farmaciilor, în cancelarii, ba chiar şi în adunarea municipală, se vorbeşte despre aceea, că funcţionarii din centru, respective din gremiu, au defraudat sume mai mari de bani publici, ori i-au furat, nu ştiu cum se spune mai bine pe ungureşte. (Ilaritate). Ba s'a vorbit în public şi despre aceea, că respectivii domni, pentruca sa-şi ascunda blastămăţia, au înaintat ministerului de interne o reprezentaţiune, că din banii furaţi vreau să faca o fundaţiune, pe care o vor numì fundaţiunea lui Deák Ferencz. (Ilaritate mare). Aşa cred, că domnul ministru de interne ar puteà să dee lamuriri mai amănunţite în privinţa aceasta, deoarece aşa se vorbeşte, că i-s'a scris în această chestie. Pentruca afacerea să fie lămurită şi încrederea sdruncinata faţă de corpul funcţionarilor din gremiu să fie restabilită, un membru al adunării municipale a interpelat în adunarea din 28 Septemvrie anul curent, adresându-se cu interpelarea sa vicecomitelui, dar acesta înghiţând gălusca a tăcut cu mare înţelepciune, iar comitele suprem a îndrugat-o încoace şi încolo, pâna nu l-a încurajat un alt membru municipal, care în faţa corpului funcţionarilor de acolo, deşì e om cu putere mare, e totuş om cu vază mare, ca să răspunda ceva, pentruca să fie scos cumva carul din glod, din ce apoi prinzând curaj şi fiscul comitatului a mărturisit pe faţă înaintea adunarii comitatense, că e fapt adevărat, că cu ani mai înainte de aceasta pretorul din Ilia-murăşana a trimis, parte ca răscumpărare a lucrului public, parte ca cheltuieli de spital, suma de 837 fl., pe lângă raport oficios, vicecomitelui comitatului Hunedoara, unui anumit Szereday, care a primit banii şi raportul, iar raportul se găseşte şi astăzi, dar banii s'au perdut, ori mai adevarat spus, au fost defraudaţi şi nu au ajuns niciodată la locul destinaţiunii. Afacerea s'a trăganat apoi mulţi ani dearândul, a fost amânată, pânăcând spre norocul vicecomitelui moare perceptorul comitatului, când apoi vicecomitele Szereday, după moartea perceptorului a spus, că el a dat banii, după vechiul obiceiu, brevi manu, perceptorului decedat, deci el nu plateşte banii defraudaţi, cu toatecă nu are date oficioase despre predarea banilor. Provocat fiind deci Szereday, ca să plateasca banii

www.dacoromanica.ro

defraudaţi, cari din vina lui au perit, a răspuns, ca nu-i plăteşte. Pentrucă trebue să ştiţi, că suma nu e aşa de mare, dar în lumea ilustritaţilor din comitatul Hunedoarei, unde fiecare e ilustritate, până şi cismaşul, banii aceştia fac o sumă cu mult mai mare decât pe la noi. A spus deci, repet, că nu-i plateşte, pentrucă el a predat banii perceptorului, iar perceptorul de ce a murit înainte de a-i da adeverinţa de primire? (Ilaritate). Fiscul comitatens în urma acestora nu a putut sa facă alta, decât l-a împrocesuat pe cale ordinară la tribunalul din Deva.

Onorată casa! Eu dela 1850 sunt tot în oficiu, până în anul trecut, când am abzis singur, dar o astfel de procedură nu am văzut niciodată, sub nici un guvern sau sistem de guvernare. N'am vazut, ca dela un funcţionar să se încasseze banii furaţi de el pe cale ordinara civila, ori ca un astfel de funcţionar sa mai fi fost tolerat în oficiul avut. O astfel de procedura, onorata casa, nu face onoare respectivului corp de funcţionari. Drept aceea adresez în privinţa aceasta o interpelare onoratului domn ministru de interne, în speranţa, că va binevoì domnul ministru de interne sa dee răspuns şi nu va imità pe antecesorii săi în obiceiul nu prea de laudat şi nu prea drept, cari nu au răspuns până astăzi la interpelările mele facute în curs de 8 10 ani. Sper deci, cum am spus, ca-mi va răspunde, dacă nu pentru alta, apoi pentru buna reputaţiune a corpului de funcţionari dela comitatul acela. Interpelaţia mea e urmatoarea. (Ceteşte):

Are cunoştinţa domnul ministru de interne, ca în adunarea municipală ţinuta în 28 Septemvrie anul curent în Hunedoara fiscul comitatului a mărturisit şi recunoscut în faţa adunării publice, că cu mai mulţi ani în urma, trimiţând pretorul din Ilia vicecomitelui comitatului Hunedoara suma de 837 fl. încassată dela popor ca rascumpărare a lucrului public şi spese de spital, suma aceasta, împreuna cu raportul pretorului, vicecomitele numit a primit-o, dar nu a predat-o niciodata destinaţiunii avute, şi aşa suma aceasta a dispărut în mânile vicecomitelui, mai bine zis, a fost defraudată, iar când a fost provocat vicecomitele sa plateasca banii defraudaţi, a declarat că nu-i plateşte, pentrucă el i-a dat brevi manu cassarului comitatens, care într'acestea murise, dar fiindcă afirmarea aceasta nu şi-a putut-o dovedì cu nici un fel de date oficioase, iar un om mort nu mai poate fi ascultat, vicecomitele Szereday a fost împrocesuat din partea

www.dacoromanica.ro

fiscului comitatens pentru suma defraudată de 837 fl. pe cale civilă ordinară la tribunalul din Deva?

Şi dacă are cunoştinţă despre aceasta, ce e cauza, că nu a ordonat suspendarea din oficiu a unui astfel de vicecomite, şi începerea cercetării ordinare, cum şi imediata încassare a sumei de 837 fl., bani oficioşi defraudaţi, pe cale administrativă?

Iar dacă nu are cunoştinţă, este aplecat a-şi câştigà cunoştinţă despre aceasta, şi suspendând pe vicecomitele Szereday dela oficiu, să ordoneze cercetare în contra lui, cum şi neamânata încassare, pe cale administrativă, a sumei de 837 fl., bani publici defraudaţi de el» ?*)

Ministrul de interne *Tisza Kálmán* promite, că va răspunde la interpelaţie în terminul prescris de regulamentul de casă.

La discuţia asupra budgetului.

În şedinţa din 23 Noemvrie 1876 se continuă discuţia generală asupra budgetului. Vorbeşte deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Onorată casă! Când în vara anului acestuia s'a pertractat proiectul de lege despre regularea unor municipii, am fost declarat, că nu primesc proiectul acela de lege, dar nu motivez, că de ce nu-l primesc. Acum nu mai fac nici aceea ce am făcut atunci, pentrucă împrejurările sunt aceleaş, nu s'au schimbat de atunci, deci nu aflu de necesar ori de oportun să fac vre-o motivare, căci nu aş dorì, nici în aceste zile răci, ca dl ministru prezident să-şi croiască din vorbirea mea, dacă nu o bundă bună, cel puţin o mantauă, pentru à se apărà în contra vântului rece de miazănoapte, care suflă dinspre Viena. Deci declar numai pe scurt, că budgetul nu-l primesc, nici în general, nici în special. Cu toate acestea, nu pot să nu fac unele observări nevinovate şi scurte la cele spuse de domnul ministru de finanţe.

Spuneà domnul ministru de finanţe, că în quartalul al III-lea din anul curent a încassat în dare 23 de milioane, deci cu 6, respective cu 4 milioane mai mult decât în acelaş quartal al anului trecut. De aicea deduce, că capacitatea poporului de a plătì dare e mai mare şi raporturile noastre pecuniare mai bune,

*) Idem, volumul 8, pag. 206—207.

www.dacoromanica.ro

cu mult mai bune decât în anul trecut. E adevărat, că dacă punem chestia astfel şi ne oprim acì, aşa se pare că stau lucrurile. Dar dacă ventilăm lucrul şi-l restabilim aşa cum e el în faptă, atunci tocmai contrarul va eşì în evidenţă. Eu aşa cred, că trebuià să se spună astfel: Din cele patru milioane, încassate mai mult, a incurs în mod normal, fără execuţie atâta, pe calea execuţiei legale atâta, prin execuţie, dar în mod nelegal şi cu mijloace nelegale atâta. Şi atunci s'ar vedeà, că raporturile noastre pecuniare şi capacitatea poporului de a da dare, nu sunt mai bune, ci mai rele decât în anul trecut. Pentrucă eu sunt convins, că foarte puţini oameni se găsesc în ţară, cu cari să nu se fi întâmplat un caz ori două, de a se fi încassat cu mijloace nelegale şi prin execuţie nelegală, sau cel puţin să nu se fi încercat lucrul acesta, astfel de dare, ori competenţă, cu care nu au fost datori. M'aş puteà provocà la persoane, dar dupace lucrul nu s'a întâmplat aici în casă, ci pe coridoare s'a vorbit despre el, şi s'au înşirat plânsori pe cari le-am auzit şi eu, le retac. Chiar un deputat guvernamental s'a plâns, dacă doriţi vi-l şi numesc, ca să nu spuneţi, cum vi-e obiceiul, că nu-i adevărat. S'a plâns adecă, că pentru câteva mii de fiorini dare plătită au voit să-l execveze şi să scoată suma dela el şi a doua oară, în mod ilegal. Dar păşirea energică a administratorului său economic, care s'a opus cu forţa, a împedecat această ilegalitate.

Fiindcă respectivul e baron, pentru opunere nu i-s'a întâmplat nimica. Dar dacă o făceà aceasta alt biet om, la tot cazul l-ar fi închis, pentrucă aşa e uzul la noi. Dacă se încassează cu stricteţă, dar după lege, darea, nu poţi face nimica, pentrucă legea e lege, chiar şi daca e rea şi nedreaptă. Dar la noi, înzadar, că nime nu respectează legea la încassarea prin execuţie a dării. Durere, dar s'a prefăcut în uz. Iar dacă afirma aici cineva despre lucruri de acestea şi chiar dacă înşiră fapte, fiindcă nu e pe placul guvernului, răspund şi buciumă şi prin ziare, că ştiu din izvor sigur că nu e aşa, faptele arătate nu sunt adevărate.

Înzadar, e foarte uşor a spune despre lucruri cari nu-ţi plac şi vreai a le desminţi, că dupăcum se ştie din izvor sigur, ele nu sunt adevărate. E uşor a desminţi astfel. Dar gândiţi-vă, că cetind omul serios astfel de desminţiri, totuş se va cugetà mult, dacă poate fi o adevărată desminţire în acest «izvor sigur ? Trebue numit acel izvor sigur, şi trebue desminţit, nu numai

www.dacoromanica.ro

afirmat aşa simplu. Pentruca deci să nu se întâmple şi acuma tot aşa, mă provoc la domnii ministri de finanţe şi de justiţie. Domnului ministru de finanţe i-a înaintat rugare un proprietar, nu naţionalist, ci curat maghiar, Bródy Lipót, şi i-a arătat cu adeverinţe, că s'au încassat dela el în mod ilegal, cu forţa, sume de dare ale altui om, şi bietul om a cerut sanarea acestui rău. La început voià să pună mâna pe puşcă pentru a se apărà în contra celuice a procedat în mod ilegal, cum trebue să te aperi în contra banditilor, dar s'a resgândit şi şi-a zis, de ce să mai fie şi închis pe deasupra? S'a adresat deci ministrului de justiţie, să-i dee satisfacţie şi să împedece astfel de banditism. Răspuns până astăzi nu a primit. Chiar şi eu am un recurs în contra unei astfel de proceduri ilegale de ani de zile la dnul ministru de finanţe, însă răspuns nu am primit încă, dar să fi primit răul vre-o sanare! Şi totuş, aşa spuneà dl ministru de interne în scurtul răspuns dat ieri la interpelarea mea, că astfel de plângeri nu aparţin dietei, ci au să fie comunicate ministrului. D'apoi că dacă dăm plânsori la ministri, nici nu ne răspund la ele. Dacă apelăm aici, ni-se spune, că afacerea nu aparţine aici. Spuneţi-ne deci, vă rog, cui să ne adresăm în cazuri de ilegalitate şi de vexare, numiţi-ne forul, unde putem primì dreptate, şi eu unul acolo mă voiu adresà?

Spre ilustrarea expunerilor mele voiu mai înşirà un caz, care s'a întâmplat în Braşov, înainte cu câteva luni. Un executor de dare s'a dus la muierea grădinarului unui advocat să încasseze 3 fl. restanţă de dare. Muierea aveà doi fiorini, pe cari i-a dat executorului de dare, rugându-l să aştepte de celalalt până vine bărbatul ei acasă. Executorul n'a voit să o facă aceasta, fiindcă diurnul său nu se acopereà din cei doi fl. Iar sub sistemul actual înainte de toate trebue să fie asigurate diurnele. În casă nu se aflà decât o pocroviţă. Executorul voià să o ducă cu sine. Muierea, care se aflà în stare binecuvântată, nu l-a lăsat, având lipsă de pocroviţă pentru cazul că va naşte. Executorul a prins-o şi a trântit-o de masă, încât în urmarea acesteia a născut şi în 24 de oare a murit şi ea şi copilul. Despre faptul acesta încă se poate spune, că ştim din izvor sigur că nu e adevărat, dar binevoiţi a vă uità în actele procesului dela tribunalul din Braşov, şi tot aşa ceice spuneau ieri că ştiu din izvor sigur că interpelaţia mea e nebazată, meargă la tribunalul din Deva, şi vor vedeà că prea e bazată.

www.dacoromanica.ro

Onorată casă! Dacă se urmează o astfel de procedură, apoi nu mă mir, că în anul acesta a întrat mai multa dare decât în anul trecut. Iar dacă în anul viitor vom face tot aşa, adeca, daca nu are Petru, luăm darea lui Petru dela vecinul său, atunci în anul viitor iarăş va întrà dare mai multă. Dar peste patru ani nu va mai aveà nici Petru nicí Pavel nimica, şi atunci quid nunc? Pentrucă e foarte natural, că în Sârbia au încassat başibozucii cu mult mai multă dare dela comunele sârbeşti pe cari le-au ocupat, numai în 24 de oare, decât guvernul sârbesc în trei ani.

După premiterea acestora declar, că nu primesc budgetul .*)

Vorbirea deputatului G. Pop de Băseşti.

Şedinţa din 24 Noemvrie 1876. Discuţia asupra budgetului se continuă. Vorbeşte deputatul român *George Pop de Băseşti* următoarele:

«Onorată casă! Nu voiesc să mă extind asupra vorbirii de ieri a domnului ministru de finanţe, atât de lungă, căci a durat două oare şi jumătate, pentrucă argumentele înşirate în vorbire am avut ocaziune a le auzì de vre-o cinci ori, şi anume, pe timpul când domnul ministru erà raportor al comisiunei financiare, dar a doua oară le aud acuma din gura dsale şi ca ministru de finanţe. Mă mărginesc deci a face numai unele observări la afirmarea dlui ministru, că guvernul şi-a dat nizuinţa sa vină întru ajutorul cetăţenilor cari plătesc dare. Şi o fac aceasta fiind convins, că chestiunea, mai ales în timpul de faţă, este de mare însemnătate.

Domnul ministru de finanţe a zis aşa: «În ce stă desvoltarea izvoarelor de a puteà platì contribuţiune? În sprijinirea intereselor cetăţenilor, cari platesc dare, întru crearea de mijloace trebuincioase pentru desvoltarea spirituala şi materială a acestora» etc.

Acest lucru îl recunosc şi eu. Ce a făcut însă guvernul pentru ajungerea scopului acestuia? Eu sunt convins, că n'a facut nimica, ba că a făcut chiar contrarul. Domnul ministru făcând pomenire în vorbirea sa despre urcarea dării zice aşa: «Ceice ne acuză, că numai prin urcarea dării, şi anume prin urcarea dărilor directe, am căutat să ameliorăm situaţia finan-

*) Din *Ziarul Dietei*, ciclul 1875 1878, volumul VIII, pag. 208—209.

www.dacoromanica.ro

ciară, pierd din vedere, că răul este iminent, şi noi am căutat ajutorul acolo unde l-am putut află cu siguranţă».

Sa mă ierte domnul ministru, dar trebuie să-i spun, că prin enunciaţiunea aceasta citată dânsul acceptează maxima atât de periculoasă şi de mult condamnată a iezuiţilor: *Scopul sfinţeşte mijloacele.*

Domnul ministru ne dă apoi de ştire în vorbirea sa, că guvernul are intenţiunea a propune în viitor urcarea şi a dărilor indirecte. Dsa, cum se vede, nu ţine cont de împrejurarea, că darea de până acuma apasă pe cetăţeni atât de greu, încât alte urcari de dare, considerând că se consumă deja capitalul, ar fi crimă contra bunăstării patriei.

Eu din motivele acestea, şi pentrucă guvernul nu caută a-şi împlinì promisiunea dată, că va îmbunătăţì starea financiară a ţarii, şi pentrucă nu pot recunoaşte, că mijloacele propuse de guvern ar ajută fie cât de puţin la purtarea sarcinilor contribuenţilor, ba din contră, ele tind la laţirea pauperismului, nu primesc proiectul de lege prezentat de guvern despre budgetul statului.

Considerând timpul înaintat şi desbaterile lungi ţinute asupra obiectului din discuţiune, cu bunăvoinţa onoratei diete vreau să-mi motivez pe scurt votul. O voiu face aceasta cu toată francheţa, pentrucă ţin la axioma: clara pacta, boni amici.

Desbaterile de până acuma, onorată casă, s'au învârtit în jurul a două obiecte, mai ales în jurul stării financiare şi al politicei externe a monarhiei. Şi eu aflu aceasta de foarte natural, pentrucă ambele chestiuni ating cele mai vitale interese ale statului, ating chiar existenţa ţarii. Eu însă, onorata casă, sunt pe deplin convins, că numai aşa putem aveà politică bună financiară şi numai atunci putem face buna politică externă, dacă înainte de toate vom urmà o politică sănătoasă internă. Voiu examinà deci, cu permisiunea Dvoastre, dacă politica internă a guvernului, şi mai ales politica guvernului faţă de Români, faţă de aliaţii cei mai naturali ai naţiunii maghiare, e o politică bună şi sanatoasă.

Nime, afară de domnul deputat Ragályi, nu a aflat cu cale, nici a pomenì măcar această politică, şi chiar şi dsa numai pe scurt a atins o, în următorul mod: «Vorbesc ceva şi despre elementele eterogene, dar nu voiu face multă explicare. Voesc să vă fac numai atenţi, că elementele acestea vor venì odata la

www.dacoromanica.ro

gândul la care a venit măgarul lui Isop: «quid mea refert, cui serviam, clitellas dum portem meas»?...

Atâta, şi în modul acesta a-ţi binevoit a vă pronunţà şi asupra naţionalităţilor. Dar eu cred chiar în contrarul dela aceea ce a zis domnul deputat Ragályi. Eu aflu de necesar să ne clarificăm şi în chestia aceasta cât mai pe larg. Deci, cu permisiunea onoratei case, mă voiu pronunţà în această privinţa. Şi voind a examinà politica internă a guvernului, voiu reflectà mai întâi la politica sa de instrucţiune.

Sunt de convingerea, şi cred că Dvoastră încă consimţiţi cu mine, că numai cetăţeanul acela îşi apără patria, care a ajuns la un grad oarecare de ştiinţă şi cultură. Ei bine, să vedem ce a făcut guvernul în aceasta privinţă? Articolii de lege XXXVIII şi XLIV din 1868 impun guvernului datorinţa expresă, să se îngrijască de înfiinţarea şi susţinerea institutelor de învăţământ în număr satisfăcător şi pentru naţionalităţile nemaghiare. Dupăcum ştiu eu, şi precum ştiţi şi Dvoastră, guvernul nu a făcut nimica în scopul acesta, nu numai, dar guvernul nu are nici măcar intenţiunea de a face ceva în viitor. Şi iată cum. Douăzeci de pedagogii sunt susţinute de stat, cu limba de propunere excluziv maghiară. Eu aş aflà cu cale, ca în ţinuturile locuite de Români, precum, la preparandiile din Deva, Arad, Sighet, Zelău, să se facă cursuri paralele şi în limba română. Dar ce s'a întâmplat? In Deva s'au ţinut la început şi prelegeri în limba română. Guvernul însă a sistat acest favor, iar un membru al comisiunei financiare a declarat mai zilele trecute, că el nu votează nici un crucer pentru pedagogia aceea, fiindcă ea e un cuib periculos. Şi care este acest pericol? Acela, că un profesor a avut cutezanţa a propune elevilor, cari în majoritate preponderantă sunt Români, în limba română. Iar domnul ministru al cultelor, în loc să fi apărat institutul şi pe profesorul, a promis că va face ordine prin ordinaţiuni ministeriale. Dacă vrem să fim juşti. ar trebuì să luăm în considerare, că noi Românii încă contribuim la susţinerea statului cu sângele şi averea noastră, prin urmare putem pretinde cu tot dreptul, ca statul să se îngrijească de mijloacele noastre culturale.

S'a întâmplat mai departe la universitatea din Cluj, că profesorul pentru limba şi literatura română a propus elevilor studiul în limba lor maternă. Profesorul a fost atacat din partea

www.dacoromanica.ro

presei maghiare din Ardeal, denunţat guvernului, şi postul său fù periclitat. Şi pentruca să ilustrez lucrul şi mai bine, chiar din partea acestei onorate case s'a întâmplat, că dela un institut românesc, dela gimnaziul din Braşov, s'a detras un ajutor bagatel de 4000 fl., ajutor pe care i l-a dat chiar şi guvernul absolutistic.

Acestea toate sunt efluxul situaţiunei de astăzi, şi se vede că se fac lucrurile în mod sistematic, căci noi, la ministerul cultelor nu suntem reprezentaţi nici măcar prin un biet adjunct de concipist onorar.

Trec acum la justiţie. Cu ocaziunea organizării tribunalelor s'au numit şi dintre Români unii, conform prescriselor legii, un număr oarecare de judecători şi de prezidenţi. S'au înfiinţat câteva tribunale şi în ţinuturi româneşti. Dar ce s'a întâmplat? La reducere toate tribunalele aşezate între Români au fost cassate, preşedinţii şi judecătorii români în mare parte pensionaţi în etatea lor cea mai bună, iar cei puţini rămaşi au fost resfiraţi în toată lumea, ca Evreii după risipirea Ierusalimului, şi în locul lor au fost numiţi Maghiari, cari nu cunosc limba poporului, ci prin tălmaci, iar în lipsa acestora, cu intervenţia haiducilor administrează justiţia.

Este evident, domnilor, că toate acestea se întâmplă numai în detrimentul justiţiei. Cu durere trebue să mărturisesc, şi o fac aceasta cu toată francheţa, că pentru noi starea de astăzi este identică cu cea de sub absolutismul nemţesc, când judecătorul de Neamţ şi faţă de Dvoastră ziceà cătră Amtsdienerul său: «*Was sagt er?*» Apoi pentru noi e totatâta, ori întreabă judecătorul pe haiducul său nemţeşte, cu «*Was sagt er*», saŭ ungureşte cu «*Mit mond?*» (Contraziceri). Mă rog de ertare, eu aflu asemănarea de foarte potrivită.

Cum am spus, cei mai mulţi judecători au fost pensionaţi, au fost puşi deci într'o stare foarte acomodată de a puteà medità asupra sorţii lor şi asupra meritelor câştigate cu serviciile de corteşire. «Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen». Numai cât mulţi judecători au ajuns în starea aceasta fără a fi meritat pedeapsa. Şi ce s'a făcut cu posturile devenite vacante prin moarte? Acelea nu s'au mai înlocuit cu Români. In locul fericiţilor Gozsdu, baron Pop, Aldulian, Serb, Mihali, Moga, etc. nu au mai urmat Români, ci Maghiari. Astăzi aşa stăm, că dintre 20 de judecători la curtea de

www.dacoromanica.ro

cassaţie numai unul singur e Român. (O voce: Ajunge! Deputatul *Borlea:* Ba e chiar prea mult. Daţi-l afară!) Dintre 50 de judecatori dela înalta curie, *doi* sunt Români. Intre 148 de judecători la ambele table regeşti, 7 sunt Români. Mai avem apoi la tribunale doi prezidenţi, unul între Săcui, celalalt izolat pe pustele Ungariei, în oraşul Karczag, unde pot să facă foarte mari servicii poporului român şi intereselor justiţiei cu cunoştinţele lor din limba română. (Voci: E foarte bine aşa!) Dvoastră ziceţi că e bine aşa. Eu însă susţin contrarul.

In fine trec la politica internă. Dacă domnul ministru de interne şi-a propus să scoată pe Români din toate carierele publice, atunci şi-a ajuns scopul, pentrucă dacă priveşte în partea aceasta a dietei, abia află 2—3 deputaţi naţionali. Ceialalţi toţi, şi între ei şi acel deputat a fost necesitat a-şi părăsi locul, care erà chemat să aibă între noi rol de conducător, şi prin capacitatea şi talentul său să lucre mai mult pentru împăcarea naţiunei române cu cea maghiară, pe baza deplinei egalităţi de drept, zic, şi acest bărbat a fost necesitat să-şi depună mandatul, cu declaraţia făcută alegătorilor săi, că aici, în acest parlament, nu-i este cu putinţă a se prezentà cu conştienţiositate. (Voci: Cine e acela? *Borlea:* Alexandru *Mocsonyi*).

A fost apoi aici şi un alt bărbat, care fù expus la insulte continue, numai pentrucă a enumărat suferinţele naţiunei sale şi n'a sprijinit tendinţa imorală a guvernului. Vă pot însă asigurà, că sunteţi în mare rătăcire cu privire la acel bărbat, căci eu îi cunosc îndemnul patriotic şi intenţiunile sale pentru poporul român şi patria comună. Acest bărbat încă fù cu toată puterea guvernului şi cu mijloacele cele mai imorale împedecat de a mai întrà în acest parlament. (Erà V. Babeşiu). Şi până când astfel Românii activişti sunt scoşi din parlament, guvernul se nizueşte de altă parte prin lege, ca să constrângă pe pasiviştii din Ardeal să între în parlament.

In municipii încă şi-a ajuns scopul pe deplin domnul ministru de interne cu executarea şi aplicarea conştienţioasă a renumitei legi, trimbiţată în întreagă Europa de cea mai liberală, adusă pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor nemaghiare, căci a aplicat după puterile sale expresiunea fatală din legea aceasta «a lehetőségig», aşa, că în toată ţara nu avem un singur comite suprem. (O voce: Dar Manu ce e?) Manu nu voeşte să fie considerat de Român. Ba nu este nici măcar un

www.dacoromanica.ro

vice-comite român, deşi, cum se vede, ar fi lipsă de ei, pentrucă ministrul de interne este necesitat a da şi câte două comitate româneşti pe mâna câte unui comite suprem maghiar, care funcţionează într'un comitat ca comite suprem, în altul ca comisar regesc. Eu cred, că dl ministru de interne s'a putut convinge, că atât în parlamentul acesta, cât şi afară de parlament, în ţara întreagă, avem noi Românii destui bărbaţi probaţi, inteligenţi şi capabili de a împlini cu demnitate aceste oficii. Celor din casa aceasta eu le imput numai aceea, că pe lângă procedura aceasta a guvernului ei tot mai stau la spatele ministrului şi-l sprijinesc cu votul lor în guvernarea sa fatală. Iar oficianţii subalterni din comitate, neînsemnaţi şi ei la număr, numai ei singuri ar fi în stare să spună cu câtă abnegaţiune mai pot să existe şi la câte năcazuri şi şicanări sunt expuşi.

Trec acum la caracterizarea situaţiei Românilor din Transilvania, condamnaţi la pasivitate absolută. Eu am observat unele simptome în Transilvania, adecă, că Românii ar părasi pasivitatea, dacă nu ar fi împedecaţi prin censul feudal electoral din 1848, care precum se exprimase secretarul de stat, baronul Kemény Gábor, de prezent conducător al destinelor Ardealului, este îndreptat anume în contra Românilor. Acest cens face imposibila participarea Românilor la legislaţiune, neputând ei să fie reprezentaţi aşa cum pretinde echitatea şi dreptatea. Deci abţinându-se ei cu totul, marea majoritate a poporaţiunei Ardealului este astăzi reprezentată aici prin mandate câştigate pe calea demoralizării şi a corupţiei.

Prin proiectul său devenit lege despre arondarea munjcipiilor i-a succes domnului ministru de interne să nimicească de tot unele comitate în cari Românii formau majoritatea locuitorilor. Şi aşa, domnul ministru de interne, dacă a avut intenţiunea de a extermină pe Români de pe terenele vieţii publice de stat, i-a succes lucrul şi şi-a ajuns scopul pe deplin, şi poate să fie mulţămit. E altă întrebare însă, dacă şi respectivii sunt mulţămiţi şi dacă s'au făcut toate acestea în interesul ţării! Recomand domnului ministru să mediteze asupra acestei teme, şi dacă e în stare, să-şi liniştească conştienţa.

Reasumând cele spuse ajung la concluziunea, că politica internă a guvernului e foarte rea şi greşită, iar mai ales pentru noi, Românii, sugrumătoare. Prin urmare mă simţesc îndreptaţit a declară aici, în parlament, precum au declarat deputaţii ne-

www.dacoromanica.ro

germani în parlamentul din Viena, că dacă se va urmà tot astfel şi pe viitor, atunci noi suntem condamnaţi a purtà numai sarcinile statului maghiar, precum dincolo de Leitha, ceice nu aparţin Nemţilor, sunt osândiţi să poarte sarcinile Germanilor. (Sgomot. Şi aşa să nu vă miraţi, domnilor, că Maghiarii nu au pe nime ca aliat în întreaga Europă. România, care prin situaţia ei geografică şi etnografică ar fi singura aliată naturală a Ungariei, dacă nu mă înşel, şi judecând după semnele externe, este necesitata a se aruncà în braţele inimicului comun. Pe calea aceasta România îşi poate asigurà pe un timp oarecare viaţa, dar să vă însemnaţi bine, domnilor, că după căderea şi nimicirea României, vine rândul la — Ungaria.

Românii şi Maghiarii, dupăcum sunt eu convins din adâncul inimei mele, au aceleaşi interese comune, prin urmare sunt avizaţi la sprijinul reciproc. Dacă ei nu vor înţelege de timpuriu aceste interese comune, atunci nu mai poate fi scapare pentru ei în mijlocul valurilor panslaviste şi pangermane, cari ne ameninţă pe toţi. (O voce: Nu e aşa!) Mi se spune, că nu e aşa. Eu aş dorì foarte mult să nu fie aşa, ci altmintrelea.

Onorata casă! Inainte de a-mi terminà vorbirea, îmi iau voie a vă adresà un apel sincer, Dvoastre, domnilor deputaţi, nu guvernului, în care nu am încredere, şi astfel întregei naţiuni maghiare. Politica de maghiarizare se urmează de mult timp, de 60 de ani, cu mai multă ori mai puţină tenacitate, iar de 16 ani cu toată forţa, cu întrebuinţarea tuturor mijloacelor. Acestui scop se jertfeşte tot ce avem. Şi care este rezultatul, domnilor? Nici unul. Noi, Românii, onorată casă, suntem moştenitorii acestui pământ de două mii de ani aproape, şi dela început suntem tot Români până astăzi. Purcezând de aici, dela acest fapt, faceţi vă rog dreptate şi naţionalităţilor nemaghiare, prin egalitate deplină de drept şi prin libertate adevarată, căci atunci ne putem întărì toţi moraliceşte şi materialiceşte. Numai aşa vom puteà apoi rezistà în solidaritate primejdiilor, cari ar voì să provoace sugrumarea libertaţilor şi poate şi a patriei însaş. Astazi însă toate se fac deaîntorsul. Dorinţa mea este numai o dorinţă. Şi pentru acest motiv, neavând încredere în guvern, declar de nou, că nu primesc proiectul de budget ca bază pentru desbaterea specială .*)

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1876, Nr 93.

www.dacoromanica.ro

In chestia şcoalelor.

În şedinţa din 4 Decemvrie 1876 la discuţia asupra budgetului ministrului de culte şi instrucţiune publică a vorbit deputatul român *Sigismund Borlea* următoarele:

«Dupăce am fost declarat la desbaterea generală asupra budgetului, că peste tot nu primesc acest budget, nu mă mai puteam cugetà să vorbesc la acest obiect. Insă charta compusă şi împărţită de domnul ministru de culte şi instrucţiune pentru înfăţişarea tipică a stării învăţământului poporal din patrie m'a facut să-mi schimb cugetul, şi astfel vin să rog onorata casă, sa-mi dee ascultare şi atenţiune pentru câteva minute.

Domnul condeputat *George Pop* a spus acum de curând în casa aceasta, că onoratul ministeriu nu face nimica în cauza învaţământului poporal la nemaghiari, şi mai ales la Români, şi pentru a dovedì aceasta, că adecă nu lucră nimica, dânsul a înşirat mai multe date speciale. Eu aş puteà să continui, aducând şi din partea mea asemenea date, şi aş puteà să amintesc acì, cum onoratul guvern a primit încă la anul 1874 inviaţiune dela supremul loc, ca în Caransebeş, unde Românii sunt mai număroşi, să ridice gimnaziu, cu atât mai vârtos, că acolo edificiul, făcut pe banii Românilor, stă gata, şi nu mai reclamă spese. Dar totuş acel gimnaziu până astăzi nu fù ridicat şi nu există.

Nu voiu continuà însă să înşir de acestea, pentrucă marturisesc, că nu de aceea am luat cuvântul, ca să spun şi sa arăt, că guvernul n'a facut nimica, deoarece eu de cum s'a instalat ministeriul maghiar nici nu am aşteptat dela el sa facă ceva pentru cultura poporului român, ci m'am sculat, ca să arat, că guvernul a făcut ceva, dar le-a făcut toate din adins pentru împedecarea învăţământuluì la poporul român. Şi aceasta vreau a o adeverì prin cazuri şi fapte speciale.

Se ştie, că fostul regiment prim românesc de graniţă din Transilvania, şi fostul regiment al treisprezecelea românesc de graniţă din părţile Caransebeşului, dispun ambele de fonduri proprii foarte considerabile, pe cari vreau să le folosească pentru şcoale. Dar onorata stăpânire le pune fel de fel de pedeci, şi în special celor din Ardeal le spuneà, că nu va permite sub nici un cuvânt, ca şcoalele să primească caracter confesional, şi nici n'a permis să se înfiinţeze nici o şcoală, înainte

www.dacoromanica.ro

de a se fi abandonat caracterul confesional. Iar acuma, dupace şcoalele s'au ridicat fară caracter confesional, guvernul pretinde, ca în şcoalele ridicate şi susţinute cu banii acelor oameni, el sa numeasca învaţatorii, şi acolo a împins lucrurile, încât a silit pe oamenii cari în acele părţi conduc afacerile instrucţiunei poporului sa alerge cu plânsoare la treptele tronului.

Cred, că Dvoastră iaraş veţi zice, că pasul acela a fost anticonstituţional. Dar bine, ce aveau să facă bieţii oameni? Destul ca prin experienţa aceasta s'au cuminţit cei din Caransebeş, adeca cei din fostul regiment român al treisprezecelea de graniţă, şi nu vreau să mai audă de şcoale fară caracter confesional. Se apucară deci să deschidă pe banii lor proprii şcoale cu caracter confesional. Dar ministrul nu le-a permis, ci a împedecat deschiderea de şcoale. Inzadar au umblat pe la dânsul deputaţiuni în chestia aceasta, căci el susţine, ca nu e permis. Dar că de ce sa nu fie permis, cu greu o va mai ştî şi altul, afară de domnul ministru.

Dar să mergem mai departe, pe alt teren. In Transilvania organele guvernului, de bună seama la îndrumarea guvernului, au început a capacità, respective a amăgî poporul român, ca să-şi prefaca şcoalele confesionale în şcoale comunale, căci atunci guvernul va ridicà pe banii săi palate de şcoale şi tot guvernul va platî şi pe învăţători. Cu un cuvânt, poporul va scăpà atunci de toate spesele pe carî le are cu şcoala. Se înţelege, că bietul popor sărac şi stors din cauza multelor dări pe multe locuri s'a lasat să fie amăgit şi şi-a prefăcut şcoalele confesionale în şcoale comunale. Dar ce satiră! Şi acuma se incassează tot dela bieţii oameni cele 5 procente adaos şcolar de dare, şi aşa, având în vedere slaba dotaţiune a învăţătorilor din acele părţi, tot poporul trebue să-şi susţină şcoalele, iar guvernul prin oamenii sai numeşte învăţatori la aceste şcoale. Şi ce mai învăţători!

Eu încă în anul trecut, cu ocaziunea desbaterii budgetului, când mi-am ridicat cuvântul în această privinţă am accentuat, că dupace manualele de şcoala ni le-aţi confişcat, învaţătorii ni i-aţi alungat, guvernul va duce lucrurile acolo, încât azi-mâne în comune curat româneşti se vor aplicà învăţători straini, cari nu pricep limba poporului. Aceasta profeţie sinistră a mea s'a împlinit deja pâna acuma, caci în comitatul Hunedoarei în mai multe comune (le numeşte) curat româneşti s'au pus astfel de

www.dacoromanica.ro

învățatori. (O voce: Acelea sunt tot comune ungurești!) Așa zau. Poftiți și mergeți să vedeți câți Maghiari veți aflà acolo în ele. Dvoastra le-ați maghiarizat numele, și fiindcă vorbesc catră Dvoastra ungurește, le-am spus numele pe ungurește. Dacă-mi permiteți să vorbesc românește, le numesc cu numele lor cel românesc. (Voci: Nu se poate!) Am zis-o din adins.

Cu posturile de învățatori a-ți făcut întocmai ca la tribunale, Ați numit pentru Români învațători, cari nu știu nici o vorbă românește. Își poate închipuì onorata casă ce progres are sa facă acolo cultura poporului, acolo, unde învățatorul nu știe să vorbească cu elevii. Cu câtă placere își vor trimite acolo parinții copiii la școală și cu câta placere vor alergà copiii la școală.

Iar bietul învățător, daca va fi om de treabă, ce mare poftă va aveà să instrueze copiii cu cari nu știe vorbì. Firește, părinții vin constrânși prin amende în bani să trimită copiii la școală, dar copiii mai merg și pe lângă școală, într'altă parte. Căci ce au sa caute ei la o școală, unde nu numai că nu pot să învețe nimica, dar nicì cu învățătorul nu pot să se înțeleagă de loc. Iar învațătorul, căzut în melancolie, își petrece timpul mai mult în crâșmă. (Ilaritate). Și aceasta o numiți Dvoastră instrucție poporala! Și daca se întâmplă, ca cutare comună sa ridice plânsoare pentru astfel de măsuri șuchiate, ceice se plâng vin arestați, spunându-li-se ca sunt rebeli. Avem exemplu, comuna Zacani. S'a pus acì învațător pe seama Românilor unul Farkas János, care nu știe un cuvânt românește, și s'a pus omul sa silească copiii, ca în loc de bună dimineața să salute părinții cu «*jó reggelt kivánom*». (Voci: Foarte bine!) Imi pare rau, că se afla și aici, în casa aceasta, de aceia, cari țin că e bună procedura aceasta nelegală.

Dacă ar fi bine așa, întreb eu, ca venind cumva timpul să se puna în școalele maghiare învățatori muscălești, cari ar silì copiii maghiari să zică, în loc de «*jó napot*, pe rusește «*sdravstonyste*», ar fi oare bine și așa? (Ilaritate mare). Repet, că-mi pare foarte rău, că se afla și aici, în casa aceasta, de aceia, cari zic, că e bun absurdul și nelegalul, căci eu așteptam, ca astfel de abuz să fie condamnat, iar nu aprobat. Pentrucă binevoiți a înțelege, că pe acelaș temeiu de drept, adecă pe baza forței și a volniciei, cu timpul vi-se poate întâmplà și Dvoastre aceeaș nedreptate, și oare ve-ți zice și atunci, ca e bine așa?

www.dacoromanica.ro

Destul, că numitul învăţator în melancolia sa îşi petrece timpul prin crâşme, iar locuitorii comunei s'au adresat senatului şcolar cu rugarea, sa binevoiască a le da alt învăţător, care cunoaşte limba română. Senatul şcolar a înaintat rugarea, pe lângă raport special, ministrului de instrucţie, iar acesta a dispus, ca suplicanţilor să li-se intenteze proces penal pentru turburare de pace. (Voci: Foarte bine!) Aşa văd, că orice plânsoare se aduce aici pentru nelegiuiri, majoritatea aproabă şi sancţionează nelegiuirile. (Sgomot) .

Prezidentul: «Onorată casă! Discuţia mi-se pare a fi foarte serioasă. Vă rog deci să nu întrerupeţi mereu pe vorbitor. (Aprobări).»

Sigismund Borlea (continuă): «Cumcă Românii, atât cei din Ungaria, cât şi cei din Ardeal, nu mai sunt de mult proprii lor stăpâni, şi că stau sub tutorat, o ştim toţi. (O voce: Dar nobleţa română?) Onoratul domn vorbeşte despre nobilime. Dar nu de ea e vorba, ci de instrucţia poporului, şi adevărul celor spuse de mine se ilustrează prin charta aceasta, care e vie mărturie despre tutoratul sub care am stat şi stăm şi astăzi. Avem, durere, epitropi foarte maşteri. Binevoiţi a luà în mână charta aceasta şi vă veţi convinge despre acest adevăr. Iată, priviţi de ex. la jurul Devei din comitatul Hunedoarei. Nu poate fi negat, că acest comitat este unul din cele mai binecuvântate dela natură, însă în privinţa culturii poporului este cel din urmă, cel mai negru colorat pe chartă. Şi tocmai acì s'a pus guvernul să facă lumină, prin numirea de învaţători, cari nu ştiu limba poporului.

Uitaţi-vă apoi numai decât la Baia-de-Criş din comitatul Zarandului. Onorata casă va ştì, că poporul Zarandului e mult mai sărac decât cel din Hunedoara, şi totuş în privinţa instrucţiunii poporale comitatul acesta stă mai bine decât comitatul Hunedoarei şi celelalte comitate locuite de Români. Care este oare cauza? Nu alta decât aceea, că în Zarand, ca şi în Făgăraş, în fruntea administraţiunei au stat bărbaţi români, cărora le-a succes a paralizà tendenţa guvernului împedecatoare de cultură, pe când prin comitatele în cari n'au stat Românii în frunte, ci alţii, aceştia nu numai că n'au paralizat intenţiunile guvernului, ci le-au întrecut în zelul lor. Tocmai pentru aceea însă comitatul Zarandului a trebuit să fie nimicit, iar în Făgăraş administraţiunea a trebuit să fie luată din mânile Românilor.

www.dacoromanica.ro

Poftiţi acum şi vă aruncaţi privirea asupra fundului regiu, unde locuesc tot atât de deşi Românii, începând dela Orăştie, peste Sebeş, Mercurea, Sighişoara şi Braşov. Aceste părţi sunt presentate pe chartă în coloare luminoasă, adecă cu peste 90 de procente copii umblători la şcoală. Nu pot spune, că Saşii ar fi fost cândva prea îndrăgostiţi în noi, şi nu afirm nici aceea, că ei ar fi sacrificat prea mult pentru cultura poporului român. Trebue însă să recunosc adevărul, că în timpul din urmă ei n'au împedecat învaţământul, cultura poporului român. N'au împedecat pe Români în a se cultivà înşişi. E adevărat deci, că Românii, dacă nu li-se pun pedeci, ştiu ei înşişi să se cultive şi ştiu să facă înfloritor învăţământul poporului român.

Onorată casă! Acesta e un atestat, şi încă foarte slab atestat pentru guvern, atestat care arată cum, în ce mod şi măsură promovează el cultura popoarelor nemaghiare. Dvoastră a-ţi dat lozinca, că Maghiarul este chemat să ducă cultura şi civilizaţiunea în Orient. Scuzaţi însă, dar eu nu pot crede, ca popoarele din Orient să dorească o cultură ca aceasta pe care v'am arătat-o. Pentru o astfel de cultură creştinii din Orient au fost siliţi să iee arma şi să o ridice în contra Turcului barbar. Am convingerea, că deşi am înşirat date speciale şi am numit comune şi persoane, ba v'am dovedit chiar şi cu charta aceasta a onoratului ministru gravaminele mele, Dvoastră totuş le ve-ţi combate şi respinge toate, aşa cum a-ţi facut totdeauna, declarându-le toate, aici şi prin ziarele Dvoastre, de scornituri. Insă oricât de mult să le respingeţi acestea în modul îndatinat, totuş faptele rămân fapte, cari prin denegare nu se pot şterge, şi cari mai curând sau mai târziu se răsbună dela sine, cum vedem că se întâmplă în Turcia, unde fărădelegile trecutului atât de amar se răsbună acuma. După acestea declar, că nu votez budgetul ministerului de culte şi instrucţiune publică».*)

Răspuns la interpelarea lui Borlea.

În şedinţa din 8 Decemvrie 1876 ministrul de interne Tisza Kálmán răspunde la interpelarea deputatului *Sigismund Borlea* în chestia banilor defraudaţi din partea vicecomitelui comitatului Hunedoara. Nemulţămindu-l

*) Din *Telegraful Român*, anul 1876 Nr. 96.

www.dacoromanica.ro

răspunsul ministrului, deputatul *Sigismund Borlea* face următoarele reflexiuni:

«Onorată casă! Intâi de toate trebue să fac o observare cu privire la cele spuse de onoratul domn ministru prezident, că nu a fost la loc interpelarea mea, făcuta în această privinţă, aici în casa aceasta, ci dacă am avut gravamen, de ce nu l-am arătat guvernului? Dar mă rog, afacerea nu e a mea particulară. Eu nu m'am ţinut vătămat prin defraudarea banilor acelora, pentrucă nu au fost banii mei, ci bani publici, ceeace trebuià să ştie domnul ministru, dupăce afacerea s'a discutat a doua oară în adunarea municipală. Doară de aceea e organul guvernului comitele suprem, e reprezentantul guvernului, ca orice abuz, daca nu-l poate împedecà, cel puţin să-l facă cunoscut guvernului. Dar şi dacă a întrelăsat comitele suprem să facă lucrul acesta, totuş domnul ministru trebue să aibă cunoştinţă despre toate afacerile cari trec prin adunarea municipală, dupăce ştim toţi, că procesele verbale ale acestor adunări se înaintează ministrului de interne în 14 ori în 30 de zile. Probabil, că este un consilier de secţie care le revidează, iar dacă află în ele ceva, ce şi dacă nu e în contra legii, dar e exprimat cu greşală, imediat scrie comitatului pentruca să dee lămuriri. Dnul ministru a văzut, că aici e vorba de defraudare de bani. Dsa zice, că de bani pieriţi. Fie aşa. Dar eu ţin că e defraudare. Erà bine deci dacă se cereau lămuriri, cu atât mai vârtos, că eu ştiu, că nu numai în chestii de acestea păcătoase, ci şi în chestii de nimica s'a scris câte odată dela centru comitatelor. Pe când existà încă comitatul Zarandului s'a scris odată în procesul verbal că e proces verbal al «comitetului comitatens». Firește, această mare greşală a fost observată la moment şi — reprobată. (Ilaritate). Şi s'a dat ordin, ca să nu se mai scrie «comitet», ci «adunare comitatensă». Acesta e un fapt, care se poate vedeà în arhivă. Iar lucrul, mă rog, că aici s'a întâmplat defraudare de bani, n'a fost observat! E foarte curios!

Aceea ce spuneà dl ministru, că eu m'am mulţămit cu lămuririle date în adunarea municipală din comitatul Hunedoarei, şi că aceasta s'a trecut la protocol, cer iertare, dar trebue să declar în faţa domnului ministru şi a casei întregi, că ori e o greşală de condeiu, ori apoi protocolul e fals. Una din două. Pentrucă eu atunci când am primit lămuririle acestea am spus, că ele nu mă mulţămesc, şi am cerut, ca dupăce aici e vorba de

www.dacoromanica.ro

faptă penală, actele să fie transpuse toate secţiei criminale a tribunalului din Deva, respective procurorului regesc. Dar s'a sculat în faţa a peste 400 de oameni un anumit Nagy László, advocat, care a spus, că nu trebue să fie transpuse actele tribunalului penal, dupăce cu toatecă e stabilită starea faptică a lucrului, defraudantul nu se cunoaşte. Deci în contra cui să se ridice acuza?

Procesul verbal trimis domnului ministru de interne e deci ori greşit, ori fals, pentrucă eu nu am fost mulţămit cu lamuririle date, şi am făcut propunere. Dacă procesul verbal a fost altcum compus, e numai de regretat, că la un comitat mare şi în o adunare la care iau parte 400 de oameni, se fac procese verbale contrare adevărului. Deşi aceasta nu e crimă, totuş e greşală, care merită retorsiune.

Fapt e, şi domnul ministru, circumscriind oarecum lucrul cu fraze, încă recunoaşte, că banii s'au perdut. Să nu zicem deci, ca s'au defraudat, pentrucă vad, că defraudarea nu vă place. Aşadară s'au perdut. Eu nu ştiu, ca în Europa undeva, afară de noi, sa fie caz, ca banii perduţi, ori defraudaţi, bani oficioşi, să fie încassaţi dela funcţionar pe cale civilă. Acest fapt fără pereche nu face onoare guvernului nostru şi ţării noastre. Insuş domnul ministru spune, că s'a întâmplat greşală. Dacă a fost greşală, să fi platit vicecomitele suma respectivă. Dar patru ani de zile a spus că nu plateşte, iar acuma se încassează dela el banii defraudaţi pe cale civilă. Lucrul nu e în regulă, şi pe calea aceasta nu se propaga moralitatea. Tocmai acî e răul la noi, că atât la particulari, cât şi la bănci, la case mari, la oficii publice, prea dese şi prea de toate zilele sunt defraudările. Şi aceasta vine de acolo, că ne place să ascundem păcatele de natura aceasta. Scuzaţi, s'a întâmplat cam înainte cu doi ani, că tot în casa aceasta s'a făcut interpelaţie într'un caz analog, pentru defraudarea unei sume cu mult mai mari. Ministrul a spus şi atunci, că nu e adevărat şi a negat faptul. In scurtă vreme însă toate foile maghiare, mă provoc la «*Keletnépe*» (Ilaritate), au înşirat abuzurile din comitatul Timişului, unde s'au defraudat bani orfanali în sute de mii, şi nime nu şi-a bătut capul cu acest păcat şi nu şi-l bate nici astăzi. Prin aceasta făptuitorii de crime vin însă numai încurajaţi, din motivul, că lucruri de acestea vin tăinuite, ba nu m'am exprimat bine, vin acoperite. Eu aşa cred, onorata casa, că autoritatea funcţionarilor numai aşa o putem

www.dacoromanica.ro

conservă, dacă îi tragem la răspundere pentru fiecare neglijenţă, ori greşală, cu cea mai mare asprime.

Ce se atinge de vicecomitele, eu onestitatea lui nu o trag la îndoială de loc (llaritate). Dar faptul e, că banii sunt perduţi. Cineva i-a luat însă în primire! Aceeace spuneà el, că i-a predat perceptorului care a murit, şi despre care opiniunea publică afirmă, că a fost unul dintre oamenii cei mai de omenie, nu e de acceptat. In mânile omului acestuia nu au putut să piară banii. Dar vicecomitele întareşte că i-a predat banii. Unde sunt deci banii? Cineva i-a luat în primire, dupace în cassă nu au ajuns, vre-un funcţionar inferior, vre-un servitor, sau aşa cineva, care aveà întrare pe acolo. Trebuià deci să fie deschisă cercetarea, pentru a se constatà, unde sunt banii, cine i-a primit, caci aceea e afară de orice îndoială, că s'a comis faptă criminală, dupăce au perit din cancelarie 800 fl. bani oficioşi. Aceeace a-ţi binevoit a spune, că raportul e trecut în procesul verbal, e exact. Dar cumcă banii au perit, recunoaşte şi domnul ministru. Şi eu caut banii, nu raportul. Pentrucă raportul există, dar nu sunt banii. Am spus, că eu am aşteptat, ca domnul ministru de interne să ordoneze cercetare severă în chestia aceasta, pentru a se constatà cine e vinovatul, caci repet, numai prin aceasta vine restabilită autoritatea corpului de funcţionari şi se pune capăt suspiţionărilor.

Sunt silit a mă mai provocà la un caz, pentru a ilustrà cele spuse de mine, că anume, la noi se ascund crimele şi păcatele. S'a întâmplat, că un comite suprem a fost învinuit, aici în Pesta, în faţa juriului, cu acuze mult mai grave decât cele înşirate de mine, şi curtea cu juraţi a achitat pe acuzatul, care a suspiţionat pe comitele suprem. Va să zică, acuzele ridicate în contra comitelui suprem le-a aflat de adevarate şi curtea cu juraţi. Cu toate acestea comitele suprem a mai stat opt luni în oficiu. Aşa cred, că astfel de procedură nu aduce bine ţarii, dar nu promovează nici vaza funcţionarilor.

Eu m'am aşteptat la aceea, ca domnul ministru de interne să-mi răspundă, că nu s'a întâmplat nimica, că doară ziarele au scris cu mult mai nainte, că nu are nici o bază interpelarea mea. Dar vedeţi, că totuş are bază, pentrucă a fost silit şi domnul ministru să recunoască, că banii au perit, iar după mine au fost defraudaţi. Şi nu se poate spune, că am făcut interpelaţia din punct de vedere naţionalist, pentrucă nu vreau să fac cazuri

www.dacoromanica.ro

criminale din punct de vedere numai naţionalist. Am voit numai atâta, ca banii încassaţi prin execuţie dela popor, dacă nu se poate altcum, prin replatire sa fie predaţi statului. De patru ani e împrocesuat respectivul, şi domnul ministru ne spune, çă procesul se apropie de terminare. Tare mă tem, că nici eu, şi nici domnul ministru, nu vom ajunge să vedem sfârşitul procesului. Ori şi dacă vom ajunge acest sfârşit de proces ca oameni vii, dsa ca ministru nu-l va ajunge. (Ilaritate mare). Dupăce deci nu sunt mulţamit cu raspunsul domnului ministru, rog să fie pus la ordinea zilei».*)

Casa ia la cunoştinţă cu mare majoritate răspunsul ministrului de interne.

Dotaţia pe seama bisericilor.

În şedinţa din 9 Decemvrie 1876 se continuă discuţia pe articole asupra budgetului ministerului de culte şi instrucţiune publică. La dotaţia preliminată pe seama bisericilor vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

Onorată casa! Nu împărtăşesc părerile domnului ministru şi ale comisiunei financiare cu privire la poziţia aceasta. Aşa cred, că e de prisos aici orice capacitare mai amănunţită. Toţi suntem membri ai vre-unei confesiuni, şi astfel cel puţin raporturile mizerabile ale confesiunei proprii trebue să le cunoaştem, dacă nu şi ale alteia. Nu fără motiv au trecut dietele de mai nainte poziţia aceasta dela extraordinare la ordinare, ci pentru aceea s'a făcut lucrul, pentrucă s'a simţit adânc, că acesta e minimul pe care statul e dator să-l dee cetăţenilor săi, barem pe cale indirectă. Aici peste tot cu 310 de mii sunt dotate şase confesiuni, deci probabil că bisericile majorităţii poporaţiunii, cetăţenilor de stat. E foarte puţin faţă de trebuinţele acelor biserici, şi faţă de aceeace ceealaltă confesiune (catolică) are de a mulţămî munificenţei statului. Nu-mi pare rău pentru aceasta, şi nu vreau nici decum sa se detragă suma dela scopul destinaţiunii sale. Dar nu pot să unesc, nici cu dreptatea, nicî cu echitatea, că pe când o confesiune poate să-şi acopere din belşug toate trebuinţele din izvoarele sale proprii, ba prelaţii

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1875 1878, volumul IX, 108—109.

www.dacoromanica.ro

ei pot să facă fundaţiuni de sute de mii din prisosinţele lor, în fiecare an, dela celelalte confesiuni din ţară detragem şi din slaba dotaţiune a lor. (Se propusese faţă de trecut o reducere de 5%). Pentru fiecare stat e de mare importanţa sentimentul religios al cetaţenilor de stat, şi eu aşa cred, ca pentru statul nostru, mai ales între raporturile actuale culturale, e chiar chestie de vieaţă. De aceea e de datorinţa fiecărui stat, să contribue la desvoltarea simţului religios moral, încât îi stă în putinţa. E adevărat, ca între împrejurarile actuale financiare noi spre scopul acesta nu am jertfit atâta cât s'ar fi cerut. Dar cel puţin aceea să nu facem cu ocaziunea aceasta, că detragem bisericilor avizate la ajutor şi subvenţia care le-am dat-o până acuma, mai ales atunci, când dupacum am dovedit şi astazi, sunt lucruri de însemnatate foarte mică, pentru cari votam cu placere chiar sume mai mari, ba avem bani până şi pentru articole de lux.

Onorată casă! Suma nu e mare. Despre 15,500 fl. e vorba. Suma aceasta are să fie economizată din dotaţia celor şase confesiuni, din care se detrag 5%. Eu detragerea aceasta aş ţineà-o atunci de dreapta şi de echitabilă, daca reducerea aceasta de anumite procente s'ar fi efectuit în întregul nostru budget, dela început până la sfârşit, la toate dotaţiunile şi salarele. Dar ca reducerea aceasta de procente să se facă numai la poziţia aceasta, care intereseaza pe cei mai îngreunaţi ai statului, pe aceia, cari dela crâsnic până la cea mai înaltă autoritate bisericească le susţin toate singuri, şi pe deasupra susţin şi şcoala, la poziţia aceasta a aplicà numai reducerea, e o lipsă de tact nemarginita, şi peste tot un lucru foarte nepoliticos, mai ales când avem în vedere, că şi guvernele provizorii au dat subvenţia. Eu sunt convins, onorată casă, că dacă precumpănim bine importanţa acestei poziţii, la aparenţă neînsemnata, fara ezitare vom votà modificarea făcuta. Primesc propunerea lui Berzeviczy Egyed . (Ceruse să se voteze sumele din anul premergator).*)

Se votează sumele propuse de comisiunea financiară, acceptându-se reducerea de cinci la sută.

În şedinţa din 7 Februarie 1877 raportorul comisiunei verificătoare comunică dietei, că mandatul deputatului *Dr. Iosif Hodoşiu* (ales de nou), care a fost prezentat dietei, s'a aflat în bună regulă, atât cu privire la

*) Idem, volumul IX. pag. 114—115.

www.dacoromanica.ro

formă, cât şi la cuprins, deci comisiunea îl declară pe *Iosif Hodoşiu* verificat. Prezidentul îl împarte în secţia a cincia. In şedinţa din 10 Februarie 1877 prezidentul comunică dietei, că *Axente Severu*, ales deputat în cercul Orăştiei, i-a trimis o scrisoare, în care îi comunică, cumcă nu reflectează la alegerea sa de deputat al dietei ungare, îşi depune mandatul, fiind bolnăvicios, — dar mandatul nu şi l-a trimis. Propune, ca afacerea sa fie predată comisiunei de incompatibilitate. Se decide în acest înţeles.

Şedinţa din 3 Martie 1877. Deputatul *Sigismund Ciplea*, în numele comisiunei de imunitate, face raport, că în chestia extradării deputatului *Svetozar Miletici*, pentru mai multe delicte de presă, săvârşite prin ziarul său «*Zastava* , procurorul regesc şi-a retras cererea de extradare, deci din partea dietei nu mai e trebuinţă să se iee nici o hotărîre. Comunicarea se ia spre ştire în şedinţa din 10 Martie 1877.

In şedinţa din 6 Martie 1877 s'a început discuţia asupra raportului comisiunei speciale despre censurarea socotelelor de stat de pe anul 1874. La discuţie a luat parte în mai multe rânduri deputatul *Petru Mihalyi*, raportorul comisiunei, dând lămuririle cerute.

In şedinţa din 8 Martie 1877 deputatul *Sigismund Ciplea* prezintă raportul comisiunei de imunitate, cu privire la extradarea deputatului Csiky István, dat în judecată. Se va tipări şi la timpul său se va pune la ordinea zilei. S'a discutat chestia în şedinţa din 13 Martie 1877, când raportorul *Ciplea* a vorbit pe scurt în două rânduri, iar casa, contrar propunerii făcute, a *denegat* extradarea.

Mandatul lui Axente Severu.

Şedinţa din 21 Martie 1877. Comisiunea de incompatibilitate îşi prezentă raportul în chestia mandatului lui *Axente Severu*, ales deputat în cercul Orăştiei. Comisiunea constată, că la provocarea prezidentului dietei *Axente Severu* a declarat, că nu primeşte alegerea, de mandatul său nu face întrebuinţare, fiindu-i sdruncinată sănătatea, dar mandatul nici în urma provocării nu şi l-a prezentat. Dupăce însă în înţelesul articolului de

www.dacoromanica.ro

lege XXXIX din anul 1876, depunerea mandatului se poate face numai după prezentarea mandatului (§-ul 3), prin întrelăsarea aceasta de a-şi prezentà mandatul a comis alesul greşala, ale cărei urmări sunt precizate în §-ul 5 din legea citată. Comisiunea îl declară deci vinovat pe *Axente Severu* în măsura de a puteà fi aplicat în contra sa dispoziţia §-ului 5.

Prezidentul cere să fie cetit acest paragraf. *Notarul* îl ceteşte: «§. 5. Pentru deputatul, care în terminul precizat în §-ul 4 nu-şi prezentează credenţionalul, ori nu-şi motivează în mod cuvenit aceasta întrelăsare, încredinţarea primită dela alegători e a se considerà de încetată, şi un atare individ nu mai poate fi deputat dietal în curs de trei ani dela înmânarea hotărîrei comisiunei, făcută în înţelesul §-ului 7».

Prezidentul e de părerea, că comisiunea trebue să treacă în raport şi lucrul acesta, anume, că *Axente Severu* nu mai are dreptul să fie ales deputat în curs de trei ani. De altcum propune, ca raportul comisiunei de incompatibilitate să fie tipărit şi la timpul său pus la ordinea zilei. Se ia hotărîre în acest înţeles.

Raportul s'a pus în discuţie în şedinţa din 23 Aprilie 1877. La propunerea deputatului Szilágyi Dezső s'a decis, ca raportul să fie dat îndărăt comisiunei de incompatibilitate, pentru a-l întregì în înţelesul §-ului 5 din articolul de lege XXXIX dela anul 1876. Se făcuse şi o altă propunere, din partea deputatului Madarász József, ca prezidentul să fie împuternicit să ordoneze efectuirea alegerii noi în Orăştie, — luându-se raportul comisiunei simplu la cunoştinţă, — dar propunerea aceasta a căzut.

Raportul a fost de nou discutat în şedinţa din 4 Maiu 1877. Raportorul comisiunei de incompatibilitate, Gorové István, expune starea lucrului, iar notarul ceteşte hotărîrea comisiunei. In înţelesul ei *Axente Severu*, ales deputat dietal în cercul electoral al doilea din Orăştie, s'a făcut vinovat de întrelăsarea cuprinsă în §-ul 5 din articolul de lege XXXIX dela 1876, deci comisiunea de incompatibilitate îi declară mandatul *anulat*, şi totodată declară, că în curs de trei ani dela datul acestei

www.dacoromanica.ro

hotărîri *Axente Severu* nu poate să fie de nou ales deputat la dietă. (Aprobări).

Prezidentul enunţă ca concluz, că dieta ia la cunoştinţă hotărîrea comisiunei de incompatibilitate. Totodată se împuterniceşte prezidiul să facă paşii necesari pentru efectuirea nouei alegeri de deputat în cercul devenit acum vacant.

În şedinţa din 28 Iunie 1877 prezidentul comunică dietei, că în cercul Orăştiei a fost ales deputat *Dr. Avram Tincu*, care însă în terminul legal de 15 zile nu şi-a prezentat credenţionalul. Prezidentul l-a provocat să-şi împlinească această datorinţă, şi face raport dietei despre acest pas al său. Dieta ia comunicările la cunoştinţă.

Chestia orientală.

În şedinţa din 30 Iunie 1877 a fost discutată în dietă chestia orientală. A vorbit la obiect şi deputatul român *Parteniu Cosma*, care a rostit vorbirea următoare:

«Onorată casa! Cu mult mai bine ştiu aprecià inpacienţa cu care aşteptaţi încheierea acestei desbateri, şi cu mult mai bine îmi cunosc puţinatatea puterilor, decât să-mi pot arogà, ca în stadiul de acum al desbaterii ar mai fi trebuinţă şi de cuvântul meu. De aceea mi-am fost propus să tac sub tot decursul acestei desbateri. M'am anunţat însă totuş la cuvânt în momentul din urmă, pentrucă ieri s'a spus aici, în casa aceasta, ceva ce dacă aş lăsà să treacă fară reflexiune, ar trebuì să mă consider de unul, care nu şi-a făcut datorinţa. Luând deci cuvântul, mă voiu mărginì numai la atâta.

Eri adecă condeputatul Orbán Balázs, reflectând la cele spuse de dl Polit, a zis între altele următoarele:

«Apoi nici aceea nu prea stă, că popoarele acelea ar fi fost părasite şi că în deşert au umblat după alt aliat, pentrucă noi le-am scutit şi aparat în trecut. Noi totdeauna am fost binevoitorii şi razimul lor. Şi de cumva, acolo la Dunăre, s'a putut înfiinţà o Sârbie şi o Românie mai deplin autonomă, cei de acolo sunt datori a mulţămì lucrul acesta de-adreptul întrepunerei noastre. Dar ele cu aceea se răfuesc de această datorie, că voesc să anexeze, una Banatul, ceealaltă Ardealul. Ba pe

www.dacoromanica.ro

chartă le-au şi anexat deja, şi apoi cu aceea, ca prin emisarii lor agitează şi aţâţă neîntrerupt şi samana samânţa urei între noi». (O voce: Este adevarat!) Mi-ar placeà, dacă celce zice că este adevarat, mi-ar arată pe unul dintre acei agitatori, pentru a-şi adeverì aserţiunea.

Nu am să reflectez la partea primă a acestei aserţiuni, caci bine ar fi dacă ar fi aşa. Ceealaltă parte are însă alte doua părţi, dintre cari prima nu are trebuinţă să fie respinsă din partea mea, şi eu nici nu-mi bat capul prea mult cu ea, pentrucă priveşte un stat străin, pentru ale carui fapte numai el singur este responsabil. E afirmarea, că România şi Sârbia voesc să anexeze, una Transilvania, ceealaltă Banatul. Ba pe chartă le-au şi anexat deja. Totuş fiind neadevarată afirmarea aceasta, eu o neg şi pretind, ca celce o afirmă sa produca dovezi şi fapte. (O voce: Există charta!) Ne-a aratat deja domnul Csernátony ce însemnătate pot sa aiba asemenea charte. Nu ştiu, daçă domnul deputat care ma întrerupe a vazut o chartă de acestea. Eu unul n'am văzut nici o charta în care România ar fi incorporat deja Transilvania, şi mi-ar placeà daca domnul deputat mi-ar arătà şi mie una. Nu în România şi cu învoirea României s'au făcut chartele acelea, ci la Paris, şi între alte împrejurări, prin alţi oameni şi cu alte scopuri, rolul de frunte nefiind acì al Românilor. O ştiu aceasta mai bine tocmai aceia, cari fac pomenire mai des despre chartele acestea. De altcum din cauza chartelor nu o doare capul pe Ungaria. Pe charta pot să iee dela ea şi să anexeze ori şi câte provincii. Dar în fine nici aceasta nu e adevarat. România e stat constituţional. Am văzut acolo toate partidele la putere, şi nime nu va puteà să-mi arete vre-o enunciaţiune a vre-unui guvern din România, care să poata servì de bază la asemenea presupuneri, ba nici în ziarele de acolo nu veţi aflà enunciaţiuni de acestea. Dar este un neadevăr, care şi de altcum nu ne priveşte pe noi.

Insă ceealaltă parte a aserţiunei, aceea ne priveşte foarte mult. Ea are prea mare influenţă asupra sorţii noastre în ţara aceasta şi asupra păcii interne a ţarii. Se afirmă adeca, că în continuu se fac agitări prin emisarì şi se samana samânţa urei între noi. Şi de un timp foarte îndelungat se susţine aceasta aserţiune, pe care jurnalistica o cultivă cu mare zel.

Eu aş dorì să-mi arete cineva un emisariu de aceştia. Om din carne şi oase trebue să fie şi emisariul, prin urmare poate

www.dacoromanica.ro

să fie vazut şi se poate pune mâna pe el. Doară nu va afirmà nime, că nu avem guvern destul de energic, care ştie sa grijască de astfel de lucruri. Prea des s'a pacalit guvernul şi opiniunea publica cu denunţari şi ştiri false de acestea, şi eu sunt convins, că guvernul nici odata nu a putut sa afle ceva dovedit.

Exista la noi ceva, ce nu ştiu cum ar puteà fi numit, poate ca mai nimerit aşa: conjuraţie în contra păcii şi a bunei înţelegeri în patrie, şi locuinţa şi-o are mai ales în Transilvania, unde trăeşte din aceea, ca prin denunţari secrete şi prin jurnale publice raspândeşte faime, cari agitează şi neliniştesc pe Maghiari, şi indigneaza pe Români, cari vin suspiţionaţi fară vina, şi al căror patriotism şi loialitate vine necontenit trasa la îndoiala. Ei bine, eu ma provoc la ţara întreagă, la simţul de dreptate al acestei camere şi la guvern, daca se poate pretinde dela un popor o loialitate mai sinceră de cum e aceea pe care o dovedesc peste tot Românii de când a erupt răsboiul oriental?

Cu această parte a aserţiunei, repet, e în legatura suspiţionarea Românilor, devenită deja sistematica. Şi oamenii, eu nu numesc pe nime, cari trăesc din propagarea acestor denuncieri, nu se înfioară de nimica în privinţa aceasta. Spre a dovedì lucrul acesta ma voiu provocà la unele fapte mai recente, cunoscute tuturor.

La începutul rasboiului sârbo-turc am cetit prin jurnale, că în Transilvania câţiva diregători români, înşiraţi cu numele, probabil pentruca vor fi stat în calea cutaror persoane, împreună cu unii bărbaţi, cari pentru trecutul lor trec de periculoşi, au făcut comploturi şi au trimis adresa lui Milan, ca sa vina în ajutorul Românilor de acolo.

Natural, ca un astfel de lucru n'a putut sa încunjure atenţiunea guvernului, pentrucă dacă erà adevarat, involvà o mare crima din partea respectivilor. Sunt sigur, ca s'a ordonat cercetare în cauză, dar nu cred, că s'a putut adeverì ceva. Ceice au laţit faima ştiu prea bine, ca au afirmat un neadevar, şi ca din acuza lor nici un punct nu a fost dovedit de adevarat, dar cu toate acestea, n'au aflat cu cale să dee vre-o desminţire neadevarurilor puse în circulaţie.

Puţin dupa aceea s'a scris iaraş prin foile maghiare din Ardeal, şi din ele a trecut în întreaga jurnalistica ştirea, ca printre Românii din Ardeal se vad şi se pot observà mişcări periculoase, cari ne aduc aminte de vremile lui Horia şi Cloşca,

www.dacoromanica.ro

şi că proprietarii maghiari, pentruca sa scape de rasbunarea Valahilor, sunt siliţi sa fugă dela sate la oraşe. Se poate încrimină un popor cu lucruri mai grave decât acestea? Şi oare adeveritu-s'a ceva din aceste afirmari? Văzut-a cineva macar numai o singură familie maghiară fugind la oraş de frica Românilor? Nime! Şi totuş faima răspândită nu a fost desmînţită şi revocată. Mai târziu iaraş cetirăm prin jurnale, că întreg Ardealul este subminat prin tendinţe de conspiraţiune. In această privinţă încă s'a ordonat cercetare. Şi care a fost rezultatul? Nula!

In timpul mai nou apoi cetiram, că în Fagăraş se făcură înrolari pentru armata României, şi că cei înrolaţi să provăd cu parale, pentruca trecând graniţa sa lupte în contra Turcilor.

Ce e în toată chestia? Aceea, ce la graniţă e lucru de toate zilele. Săcuii trec adeseori cu zecile şi cu sutele în fiecare zi în România, pentruca să poată trăi, şi numai acelora cari cunosc bine limba ţării vecine să nu le fie ertat a merge acolo, pentruca muncind să-şi câştige pânea de toate zilele?

S'a întâmplat, că vre-o 5—6 oameni au trecut peste graniţă, şi poate că între aceia a fost şi vre-un tinăr, care din simpatie faţă de consângenii săi va fi dorit să între în armata română. Dar apoi se poate împedecà lucrul acesta? Şi apoi nici nu este aceasta o crimă atât de mare. Pentrucă şi aici s'au facut înrolari pentru armata turcească, îmbulzindu-se atâţia pentru a fi primiţi şi trimişi la Turci, încât în urmă s'a vazut, că e necesar să fie admoniaţi prin jurnale sa rămână acasă, pentrucă consulatul turcesc nu le dă spese de drum. Chiar astăzi am cetit în jurnale, că un conte *Battyányi*, cum spuneà telegrama, s'a înrolat în armata turcească ca voluntar. In Făgăraş însă nu s'a întâmplat nici atâta. Unul din cei 5—6 inşi s'a şi reîntors acasa, iar ceialalţi sunt lucrători.

Dar şi mai grav decât aceasta şi mai de condamnat este în faţa mea aceea ce s'a întâmplat în timpul mai recent. In zilele trecute, pare-mi-se în 22 sau 23 l. c., ne-a anunţat o telegramă din Cluj, că Valahii se rescoală, vre-o şasezeci de Valahi au navalit asupra comunei Hususau, unde fac jaf şi ucid. Posesorii fugiţi din comună spun, că înainte de departarea lor au fost descarcate cel puţin trei sute de puşcături. Pretorul a cerut miliţie, telegrafând că Valahii jefuesc.

In ziua a doua a venit un dementi scurt, în care se spuneà, ca cazul dela Hususau nu are caracter politic. E numai un

www.dacoromanica.ro

mort şi un rănit. Un pic de spaimă a mai lasat totuş în inimile agitate. O foaie din Pesta apoi se pune şi povesteşte cu de-amănuntul întâmplarea, ridicându-o la o chestiune agrară, şi zice, că răscoala s'a întâmplat din incidentul comasării, pentrucă poporul, fostii jobagi, carî îşi trag inspiraţiunile din Blajul învecinat, s'au opus la efectuirea comasării ordonate prin judecătorie. Fiind predată povestea aceasta într'un ton sigur şi cu specializarea faptelor, a întimpinat crezământ pretutindenea, deşi majoritatea comunei aceleia e compusă din Maghiari, pe cari încă nime nu i-a învinuit, că-şi trag inspiraţiunile din Blaj.

Şi cum stă treaba? Tot lucrul stă din o jefuire ordinară. Au jefuit pe un Jidan avut şi faptuitorii nu au fost mai mulţi de 6—7. Toţi hoţi, pe cari nimenea nu-i caută după naţionalitate, pentrucă nime nu e mândru de o astfel de categorie de oameni, dar în fine nici n'au fost Români, cel puţin aşa scriu foile, că conducătorul lor ar fi o rudenie de a respectivului jidan jefuit. Celce a telegrafat faima aceasta, a ştiut foarte bine cum sta lucrul. Insa fiindu-i scopul să alarmeze opiniunea publică în contra Românilor, a facut dintr'un jaf ordinar o răscoală valaha.

Foile seduse ştiu prea bine cum stă lucrul, dar aflatu-s'a oare barem una, care sa-şi respecteze demnitatea întru atâta, ca să dojenească cel puţin pe răspânditorii de asemenea faime? Durere, nu s'a aflat nici una. De astfel de mijloace se foloseşte acea alianţa denunciatoare, care cu calomniile sale sistematice cauzeaza guvernului neplăceri continue. Pe Maghiari îi agitează, pentrucă sunt şi de aceia, cari cred în astfel de lucruri, iar printre Români produce o indignaţiune profundă şi o mare nemulţămire.

In contra acestei direcţiuni am fost silit deci a luà cuvântul, rugându-vă, ca astfel de ştiri nefundate să nu se aducă aici. Eu nu spun, că dl Orbán Balázs însuşi ar fi făurit ştirile acestea, pentruca-l ţin de incapabil de aşa ceva, dar el sigur că e sedus de jurnalistică. Eu însa declar în mod categoric de calumnie toate faimele, cari suspiţionează patriotismul şi loialitatea Românilor, şi rog onoratul guvern, să mă combată dacă cumva nu am drept. Dar totodata rog şi pe condeputaţii mei, şi rog şi jurnalistica, ca în interesul salutei patriei, al păcii comune şi al bunei înţelegeri, să se lapede de asemenea suspiţionări.

Eu, încât priveşte chestiunea de pe tapet, îmi exprim plăcerea pentru declaraţiunea facută din partea guvernului, pe care

www.dacoromanica.ro

o consider de garanţa sigura, ca interesele statului nostru vor fi aparate şi în viitor, cum au fost aparate în trecut, cu tact şi corespunzator poziţiunei noastre.

Eu nu aparţin acelora, cari afla de posibilă susţinerea statului quo în Turcia, chiar şi dacă ar învinge Turcii. Lucrul acesta e absolut imposibil. Dar pentru noi susţinerea statului quo, între împrejurarile din Turcia, nici nu este de dorit. Nu poate fi în interesul nostru, ca la marginile ţarii noastre să fie revoluţiile în permanenţă, ca în vecinatatea noastra, lânga feştile aprinse, sa se afle turnul cu praf de puşcă, pentruca totdeuna am fi expuşi pericolului, ca praful de puşca să explodeze şi focul să se răspândească şi la noi.

Daca este cineva, caruia îi sta în interes, ca acolo să se înfiinţeze staturi consolidate, cu popoare mulţamite, apoi noi suntem mai cu seamă aceia, pentrucă noi încă avem popoare de un sânge cu cele de dincolo, şi de cumva dupa declaraţiunea dlui ministru-prezident nici chiar soldatului nu i se poate denegà dreptul de a aveà simpatii şi antipatii, cu atat mai puţin se poate cere dela un cetaţean liber, ca sa nu nutrească simpatii pentru consângenii sai.

Cea mai mare garanţa pentru existenţa statului nostru în viitor este, ca popoarele dela hotarele ţarii noastre sa traiasca în mulţamire. Deci sunt convins, că atunci, când va sosì timpul, ca în privinţa modului constituirei nouelor formaţiuni în Orient şi statul nostru să-şi valideze influenţa sa, guvernul nostru va nizuì întru acolo, ca popoarele acelea să devina state indepéndente, guvernate în mod constituţional, şi ca între ele şi la ele sa domneasca mulţămirea. Eu nu am auzit înca să se teama Francia, că o va înghiţì Belgia, numai pentrucă poporaţia acestei ţari încă e franceză. Şi viceversa, nici aceea nu am auzit, că mica Belgie ar dorì să se contopeasca în marea şi glorioasa Francie, numai pentruca şi ea e franceză. Mulţamire şi fericire trebue creată, onorată casă, aici şi acolo, şi aceasta va fi pentru noi cea mai mare garanţă în chestia orientala, atât de perhorescată .*)

Şedinţa din 1 Octomvrie 1877. Prezidentul spune de nou, că în cercul Orăştiei a fost ales deputat *Dr. A. Tincu*, care însă în terminul legal de 15 zile nu şi-a prezentat credenţionalul. A fost provocat apoi din partea prezidentului, să-şi împlinească această datorinţă,

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1877, Nrul 49—50.

www.dacoromanica.ro

şi atunci *Dr. Avram Tincu* şi-a trimis credenţionalul, însoţit de o scrisoare *românească.* Dupăce însă limba de afaceri a dietei e limba maghiară, prezidentul a trimis scrisoarea românească îndărăt lui *Dr. Avram Tincu,* pentruca să o înlocuiască cu una ungurească, dar de atunci (eră în 17 Iulie) n'a primit nimica dela *Dr. Tincu.* Propune deci, ca cazul să fie predat spre studiare comisiunei de incompatibilitate. Se decide în înţelesul acesta.

In şedinţa din 10 Octomvrie 1877 deputatul *Sigismund Ciplea* înaintează raportul comisiunei de imunitate, în chestia extradarii deputatului Bakcsi Ferencz, dat în judecată. Se va tipări şi va fi pus la ordinea zilei. In şedinţa din 2 Noemvrie 1877 comisiunea de incompatibilitate îşi prezentă propunerea cu privire la mandatul deputatului *Dr. Avram Tincu,* ales în cercul electoral al Orăştiei. Dupăce *Dr. Tincu* şi-a prezentat credenţionalul, însă cu o scrisoare *românească,* adresată prezidentului casei, pe care nici la provocarea acestuia nu a schimbat-o cu o scrisoare ungurească, a comis întrelăsarea, care are de urmare aplicarea §-ului 5 din articolul de lege XXXIX dela 1876. Dat fiind, că limba de afaceri a dietei e limba maghiară, mandatul deputatului *Dr. Avram Tincu* se consideră de nimicit, iar acestuia i se ia dreptul de a puteà fi ales deputat în curs de trei ani dela datul acestei hotărîri.

Casa ia la cunoştinţă hotărîrea comisiunei de incompatibilitate şi împuterniceşte prezidiul să ordoneze alegere nouă în cercul electoral al Orăştiei.

In şedinţa din 14 Noemvrie 1877 se pune la ordinea zilei chestia de imunitate a deputatului Bakcsi Ferencz, a cărui extradare a cerut-o judecătoria. Raportorul comisiunei, *Sigismund Ciplea,* propune respingerea cererii de extradare, ca nefiind motivată. Casa decide în acest înţeles.

Discuţia asupra codului penal.

Şedinţa din 23 Noemvrie 1877. Se continuă discuţia asupra proiectului de lege despre codul penal. Vorbeşte deputatul *Alexandru Papp* următoarele:

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Eu primesc prezentatul proiect de lege ca bază pentru discuţia specială, deci în general, dar ţin de necesar să-mi motivez foarte pe scurt votul, dacă voiu întimpina, mai ales după documentata expunere a stimatului domn raportor, preţioasa indulgenţă a onoratei case.

E lucru în de obşte cunoscut, că contrarii partidului nostru şi ai părerilor noastre de o vreme încoace cu aceea acuză dieta aceasta, atât în presă, cât şi în casa aceasta, că a făcut foarte puţin, atât pe terenul administrativ, cât şi pe cel judiciar. Dar în faţa situaţiei critice, cu privire la politica externă, care ne-a ţinut neîntrerupt legată cea mai înaltă atenţiune, şi durere, ne-o ţine şi acuma, în faţa chestiei de transacţie, care de mult se trăgănează şi care pune la probă toate puterile noastre, întregul nostru zel de jertfire, ca să nu zic, întreaga noastră indulgenţă, în faţa acestor greutăţi, dacă ne gândim la legile create, e evident, că dieta aceasta a corespuns chemării sale, în măsură mai mare pe teren administrativ, şi mai mică pe cel judiciar, şi n'a făcut pradă inutilă cu vremea sa de muncă.

Dar prezentarea acestui singur proiect de lege e suficientă pentru a se spulberà afirmarea greşită, reducându-se la adevărata ei valoare. Pentrucă, după părerea mea, prin acest proiect de lege vin suplinite întrelăsari seculare, şi vom puteà să ne mândrim cu o astfel de învingere pe terenul justiţiei, pe care jurisconsulţii vechei Europe şi viitorimea recunoscătoare şi cu cugete clare are să o salute cu recunoştinţă.

Dar eu nu numai din motivul acesta primesc proiectul de lege, ci mai ales pentru aceea, pentrucă după părerea mea prin acest proiect de lege se pune capăt volniciei judecătoreşti, devenită în provincie aşazicând monopol familiar, onoare excepţiunilor, precum şi nemărginitei chibzuieli judecătoreşti. Respectivul judecător, în lipsa unei legi pozitive, nu va mai fi silit să-şi motiveze sentenţa, când cu legile sfântului Stefan, când cu ale lui Coloman, ori ale lui Iosif II, ba cu legile născute moarte dela 1791 sau 1827, ori, voind să fie mai cuminte, judecătorul respectiv nu va fi silit să aplice la cetăţeni ungari din cuvânt în cuvânt codul penal austriac.

Dar primesc, onorată casă, proiectul de lege, şi aici mă provoc mai ales la caz concret, pentrucă va încetà anomalia în care a ajuns districtul Chiorului, pe jumătate încorporat la Satmar, pe jumătate la Solnoc-Dobâca, prin aceea, că în privinţa judi-

www.dacoromanica.ro

ciară a fost supus în întregime tribunalului ardelenesc, adecă judecătoriei austriace, pe când ceealaltă parte a poporațiunii, ca aparținătoare părților (partium), pe terenul dreptului privat nu s'a împărtășit în mod legal de acest favor al legii. (Aprobări).

Il primesc și pentru aceea, pentruca înceată eventualitatea, întâmplată cu un anumit locuitor din Sătmar, care pentru vătămare de onoare a fost pedepsit cu o lună închisoare, pe când știm foarte bine, că după dreptul nostru privat chestiile vatamării de onoare aparțin procedurii civile (nu penale).

Aș puteà înșirà număroase astfel de cazuri, cari toate dovedesc, că aducerea unei legi penale a devenit necesitate arzătoare, cu atât mai vârtos, că eu țin de mare anomalie, dacă fiii aceleiaș patrii se pun în acelaș timp sub scutul deosebit al legii și între margini deosebite. (Aprobări). Primesc deci proiectul de lege, chemat sa sisteze anomalia, și-mi rezerv dreptul de a vorbì în discuția specială, la paragrafii singuratici».*)

În ședința din 7 Decemvrie 1877 prezidentul face comunicarea, că *Ioan Balomiri*, ales deputat în cercul Orăștiei, și-a prezentat credenționalul. Se predă comisiunei verificătoare. A fost verificat în ședința din 10 Ianuarie 1878. În ședința din 12 Ianuarie 1878 se iau în desbatere socotelele de stat pe anul 1875. La discuție ia parte în mai multe rânduri *Petru Mihalyi*, ca raportor.

Pactul cu Austria.

Ședința din 15 Februarie 1878. La ordinea zilei discuția generală asupra pactului vamal comercial cu Austria. Vorbește deputatul *Ioan Balomiri* următoarele:

«Onorată casă! Vreau să-mi expun numai pe scurt motivele, cu privire la votul meu asupra celor propuse. Eu nu aflu, că ar fi în mod necesar legată acceptarea proiectului de lege de exprimarea încrederii ori a neîncrederii față de guvern. Chestia încrederii ori a neîncrederii în guvern eu numai atunci o găsesc la loc, dacă vre-o făptuire a guvernului, ori vre-o întreĭăsare a sa, formează din punctul de vedere al legalității obiectul hotărîrei onoratei case. Eu deci de data aceasta, cu ocaziunea aceasta nu vreau nici să ating chestia încrederii ori a neîncrederii, și în general declar, că părerea mea de bună credință și conștienți-

*) Din *Ziarul Dietei*, ciclul 1875—1878, volumul XIII. pag. 298.

www.dacoromanica.ro

oasă faţă de proiectele de lege de pe tapet nu o jertfesc, nici pentru rasturnarea, nici pentru întarirea guvernului. Pentruca eu doresc, ca guvernul sa-şi afle sprijinul, nu numai în numarul membrilor partidului sau, ci şi în împlinirea conştienţioasă a datorinţelor sale legale. Guvernul care se sprijineşte numai în partidul sau cel mare, e duşmanul opoziţiei, ba între anumite împrejurari chiar biciul şi tiranul opoziţiei. Cum e votul meu, se va vedeà la votare .*)

În şedinţa din 20 Februarie 1878 comisiunea de incompatibilitale declară, că deputatul *Alexandru Roman* poate să fie deputat şi profesor universitar deodată. Posturile nu sunt incompatibile. Spre ştire. În şedinţa din 30 Martie 1878 deputatul *Petru Mihályi* prezintă raportul comisiunei speciale despre censurarea socotelelor de stat pe anul 1876. Se va pune la ordinea zilei. In şedinţâ din 24 Iunie 1878 se pune raportul în discuţie. Raportorul *P. Mihalyi* ia cuvântul de mai multeori.

Inchiderea ciclului parlamentar.

În 30 Iunie 1878 la oarele 12 din zi s'a făcut închiderea dietei, în palatul regal din Buda. Regele a cetit următorul mesaj de tron:

Stimaţilor domni magnaţi şi deputaţi! Iubiţi credincioşi! Plini de încredere şi nadejde v'am salutat cu ocaziunea deschiderei dietei, în 31 August 1875. Cu acel prilej v'am atras luarea aminte asupra acelor afaceri, a caror rezolvire erà încredinţată activitaţii neobosite a Dvoastre. Noi am accentuat între altele, că restabilirea echilibrului în economia statului, înlăturarea neajunsurilor ce se vor arată în toate ramurile administraţiunii şi pe terenul justiţiei, vor reclamà o lucrare neprecurmata, şi în multe privinţe chiar şi jertfe. Starea generală politică, care apasă relaţiunile de credit, din toate parţile, a îngreunat ducerea la îndeplinire a celorce ar fi fost de lipsă în interesul regulării economiei statului şi al ridicarii creditului ţării. Transacţiunile reclamate de afacerile însemnate, ivite între ambele staturi ale monarhiei, au avut de urmare desbateri mai lungi, şi v'au dat foarte mult de lucru.

In asemenea împrejurari nu a fost cu putinţa a face tot ce ar fi fost de dorit. Cu toate acestea, s'a făcut mult, atât cu

*) Idem, volumul XV, pag. 235.

www.dacoromanica.ro

privire la regularea finanţelor ţarii, cât şi în privinţa administraţiunii şi a justiţiei. Ca să nu zicem mai mult, aplicarea strictă a principiului de cruţare şi de jertfă, dovedit şi în aceste împrejurari în hotărîrile Dvoastre, a făcut cu putinţa îmbunătăţirea sigură a bilanţului economiei statului, cum şi ridicarea creditului de stat. Mai multe scăderi în administrarea financiară s'au delăturat prin lege. Pe terenul administraţiunii s'au creat legi menite a delatură numaroase neajunsuri. Lipsa adânc simţită, ce de mult a avut-o naţiunea cu privire la justiţie, s'a delaturat prin crearea unui cod penal.

Transacţiunile, cari în anul 1867 s'au fost făcut pe zece ani între amândouă state ale monarhiei, s'au reînoit. Aceasta va aveà o influenţă binefacătoare asupra intereselor amânduror state din monarhia noastră, şi asupra buneistări a tuturor popoarelor lor, şi pentru concesiunile facute din amândouă părţile spre acest sfârşit vor aflà o recompensa bogată amândoua părţile în puterea ce această reînoită manifestare a comunităţii de sentimente şi interese va oferì ambelor părţi. Aceasta este totodată o garanţa, ca dietele următoare vor dispune de timpul necesar pentru a aduce la îndeplinire aceeace a rămas de făcut, şi îndeobşte pentru a face aceeace pretinde interesul iubitului nostru regat Ungaria. Starea actuală a relaţiunilor externe ne face a sperà, că afară de interesele monarhiei noastre va succede asigurarea binefacerii păcii. Noi recunoaştem cu bucurie, că aveţi un merit deosebit în această privinţă, prin sprijinul patriotic dat regimului nostru. Orişice va aduce viitorul, noi putem aveà încredere, că interesele monarhiei noastre şi ale iubitului nostru regat Ungaria vor aflà în Dvoastră, precum şi în fiecare fiiu al patriei, un sprijin sigur.

Dupa aceasta expresiune a încrederii noastre, primiţi multamita noastră călduroasă pentru silinţele D-voastre. Primiţi şi împărtăşiţi comitenţilor Dvoastre sincera noastră salutare regală. Cu aceasta declarăm dieta prezenta de încheiată .*)

Şi deputaţii s'au resfirat, fiecare în altă parte, prin cercurile lor. Deputaţii români de astădată nu au mai iniţiat ţinerea vre-unei conferenţe naţionale, pentru luarea măsurilor necesare cu privire la nouele alegeri, şi nici îndrumări nu au dat alegătorilor, ca în rândul trecut, că

*) Din *Telegraful Român* , anul 1878, numărul 71.

www.dacoromanica.ro

ce să facă şi cum să se poarte în faţa nouelor alegeri pentru dieta ţării. Le-au lăsat toate în grija alegătorilor.

Părerea lui G. Bariţiu.

În numărul 12 al ziarului «*Observatorul*» din anul 1878 *George Bariţiu* a făcut următoarea critică asupra activităţii prea slabe a deputaţilor români din dietă, desvoltată în ciclul acesta:

«...Când în momentele acestea de criză îi vedem pe deputaţii din dietă: Maghiari, Croaţi, Saşi şi Sârbi, desfăcându-se de angajamentele oficiale comandate şi dictate, când îi vedem consolidându-se şi întrunindu-se în cluburi, fără considerare la atitudinea lor politică de ieri alaltăieri, vorbind şi combătând în direcţiune contrară proiectul guvernului actual, atât de apăsător şi împilător (eră la ordinea zilei reînoirea pactului vamal comercial cu Austria, deci *întărirea dualismului)* — ne întreabă mulţi, şi ne întrebăm şi noi înşine, că ce fac, unde sunt deputaţii nostri români, aleşi de poporul român şi trimişi în dieta Ungariei, în legislaţiunea ţării? Răspundă-ne ei, cât mai curând, spre liniştirea noastră. Cununa deputaţilor anteluptători naţionali dela dieta Ungariei din anul 1861 reprezentă tot numărul celor de astazi, adecă unsprazece. Dar unde sunt acele timpuri şi acei oameni? A pretinde dela deputaţii de astăzi, ca să se manifeste ca apărători şi luptători naţionali, este o naivitate politică, o timbrare şi înfierare de rău patriot, trădător de patrie, agitator, şi mai ştie Dumnezeu câte de toate epitete, calumnii şi acuzări. De aceea nime nici nu pretinde alta, decât ca deputaţii nostri, câţi au şi ţin mandatele poporului, barem atunci, când împrejurarile şi necesităţile îi reclamă cu imperiositate, să nu lipsască dela onorificul şi sublimul lor post, fie apoi, ca tot insul să-şi ridice vocea şi să-şi dee votul dupăcum îi va lumină Dnezeu mintea şi înţelepciunea. Dar a fi deputat, a ţineà un mandat nereprezentat, adecă *a lipsì* dela postul său în dietă, credem că este păcat strigător la ceriu».

Critica e aspră! Dar că întrucât e ea şi motivată şi meritată, va judecà cetitorul, care din cele premerse ştie, că *unii* dintre deputaţii nostri au fost totdeauna la postul lor, deci nu *tuturor* le poate sunà învinovăţirea adusă.

www.dacoromanica.ro

CICLUL PARLAMENTAR

1878—1881.

www.dacoromanica.ro

Mișcări electorale.

Nu a fost cu nimica mai bun noul ciclu parlamentar, început în anul 1878, decât cel premergător, — nu în succese, pe cari în situaţiunea dată nu puteam să le obţinem, — ci în lupte date cu demnitate, cu energie şi cu bună chibzuială, în numele întreg neamului românesc. Cei din Ardeal au decretat de nou pasivitatea, fără ca pasivitatea să fi fost respectată pretutindenea şi din partea tuturor alegătorilor români, iar cei din Ungaria şi Banat s'au pus şi ei în pasivitate, fără a fi luat hotărîre în privinţa aceasta în vre-o adunare comună, ci numai în urma concluzelor luate din partea cluburilor comitatense române, cari mai existau şi mai funcţionau din când în când. Candidaţi români au avut numai acele puţine cercuri electorale, în cari învingerea Românilor părea a fi asigurată, iar de lupte grele electorale lumea românească s'a ferit. Motivul a fost celce a existat şi la alegerile trecute, presiunile nemaipomenite, făcute asupra alegătorilor, şi persecutarea necruţătoare a acelora, cari nu se supuneau dorinţei şi poruncei celor mai mari. S'a crezut deci pe multe locuri, că se face lucru bun, dacă poporul nu vine dat pradă pe mâna organelor administrative ale guvernului, prin angajarea sa în lupte electorale contrare guvernului şi politicei sale, pe când rezultatul a fost nu se poate mai rău, pentrucă prin aceasta poporul a fost înstrăinat de tot de conducătorii săi, cu cari nu mai aveà aproape nici o legătură. Puţinii deputaţi de naţionalitate română, cari au putut să între de astădată în dietă, vor fi numiţi mai la vale, iar aici fie notat, că dintre aceşti

www.dacoromanica.ro

puţini, unii s'au purtat în dietă bărbăteşte, au dus o luptă naţională destul de impunătoare, şi că dela ei a emanat ideea formării unui partid naţional român pentru toţi Românii din statul ungar, idee care a primit fiinţă în anul 1881, când s'a compus programul naţional român în conferenţa dela Sibiiu, şi s'a organizat partidul. Despre cele întreprinse în preajma nouelor alegeri, în anul 1878, se dă darea de seamă, care urmează.

Conferenţa electorală din Sibiiu.

În 9 Iulie n. 1878 s'a dat din partea clubului membrilor români ai reprezentanţei municipiului Sibiiu următoarea convocare:

«Sâmbătă, la 8/20 Iulie a. c. va aveà loc aici în Sibiiu o conferenţă generală a Românilor, învestiţi cu dreptul de alegere la dieta ţării. Ceeace se aduce la cunoştinţa tuturor Românilor alegători din patrie, învitându-i prin aceasta, ca să binevoiască a luà parte le acea conferenţă în număr cât se poate mai mare, şi cel puţin câte unul din fiecare cerc electoral locuit de Români. Dat din clubul membrilor români ai reprezentanţei municipiului Sibiiu. Sibiiu în 9 Iulie n. 1878. *Nicolau Popea* m. p., preşedinte. *V. Petri* m. p., notar».*)

Convocatorii conferenţei electorale au compus apoi o ordine de zi de următorul cuprins pentru conferenţa convocată:

«1. Preşedintele clubului membrilor români ai reprezentanţei municipiului Sibiiu, ca convocator al conferenţei electorale, deschide conferenţa, arătând scopul convocării ei. 2. Alegătorii întruniţi se constituesc în *conferenţa partidei naţionale române*, alegându-şi ad hoc un preşedinte, un vicepreşedinte şi doi notari. 3. Desbaterile se conduc de către prezidiu, conform uzului parlamentar. 4. Prezidiul pune mai întâi în discuţie chestiunea, care să fie ţinuta alegătorilor români faţă de alegerile de deputaţi la dieta Ungariei pentru periodul proxim? 5. Conferenţa exmite din sinul ei o comisiune de 9 membri, cu însărcinarea, ca să prezinte în şedinţa proximă opiniunea sa motivată asupra ţinutei ce va aflà cu cale a recomandà alegătorilor

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1878, Nr 74.

www.dacoromanica.ro

români. 6. Operatul comisiunei se dă de către prezidiu în deliberarea conferenţei. 7. Conferenţa va îngriji, înainte de a se desface, ca să se aleagă un comitet electoral executiv în Sibiiu, cu misiunea de a îndeplini concluziunile conferenţei, şi de a se pune spre acest scop în comunicaţie cu colegiile electorale din ţară, şi totodată a se îngriji, ca să ajungă la cunoştinţa publică temeiurile pe cari le-a avut conferenţa la aducerea concluzelor sale. 8. Procesul verbal se verifică numai decât în conferenţă. Sibiiu, 7/19 Iulie 1878. *Nicolau Popea* m. p., preşedinte. *V. Petri* m. p., notar».*)

Conferenţa electorală s'a ţinut în ziua de 8/20 Iulie 1878, în prezenţa unui public nu prea număros. Au fost multe cercuri electorale ardelene, cari nu au fost reprezentate deloc la conferenţă. Deschiderea conferenţei s'a făcut la orele 11 din zi, prin convocatorul ei, arhimandritul şi vicarul arhiepiscopesc Nicolau Popea. A decurs dupăcum urmează:

In cuvântul său de deschidere convocatorul a arătat, că clubul comitatens din Sibiiu, în conţelegere cu celelalte cluburi şi cu bărbaţii distinşi ai neamului, a convocat conferenţa aceasta electorală a Românilor, pentru a luà poziţie faţă de alegerile cari bat la uşă. Salută deci pe cei întruniţi în conferenţă spre scopul acesta.

Face istoricul fazelor prin cari au trecut luptele politice naţionale ale Românilor din patria aceasta dela 1848 încoace şi constată, că rezultatele bune din trecut ale acestor lupte au să fie atribuite bărbaţilor luminaţi pe cari i-am avut, cari au luptat cu armele ştiinţei şi ale moralităţii, şi au ştiut să fie uniţi totdeauna când au cerut interesele naţiunii române. Şi erau puţini acei bărbaţi conducători ai poporului român! Cu cât mai frumoase ar puteà să fie rezultatele luptelor politice naţionale ale poporului român astăzi, când numărul conducătorilor săi e cu mult mai mare decât în trecut! Pentru a ajunge la acest sfârşit se cere însă unire, bunăînţelegere. «Să urmăm deci — ziceà prezidentul Popea, — exemplul acelor bărbaţi mari ai noştri din trecut, să fim ca ei, un trup şi un suflet în afacerile noastre naţionale, şi atunci putem fi siguri, că aspiraţiunile noastre vor fi încoronate de rezultatele cele mai bune posibile, după

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1878, Nr. 78.

www.dacoromanica.ro

împrejurările date. Să nu ne spăriem de greutăţile ce le întimpinăm ici colea, ci aducându-ne aminte de un însemnat bărbat, care a conlucrat în trecut la dobândirea poziţiunei politice mai favorabile a naţiunii noastre, să facem ca şi dânsul, care ziceà: «am batut şi ni-s'a deschis, am cerut şi ni-s'a dat, pentrucă dreptul, ştiinţa şi moralul niciodată nu se pot ignorà».

Implorând darul de sus asupra lucrărilor conferenţei, prezidentul *Popea* declară deschisă conferenţa alegătorilor români din Transilvania.

Se procedează numai decât la constituire, şi se alege prezident Nicolau Popea, viceprezident Anania Trombitaş şi notari Dr. Iosif Hodoşiu cu Dr. A. Alexi.

Se constată numărul celor prezenţi şi se cetesc telegramele de felicitare sosite la prezidiu, dela Axente Severu, Nicolau F. Negruţiu, dela mai mulţi din Deva, etc. În toate telegramele se recomandă conferenţei *solidaritate* şi persistenţă pe lângă politica de *pasivitate.*

În urmă se alege comisiunea chemată să facă propunere motivata conferenţei cu privire la atitudinea ce ar fi de observat din partea alegătorilor români faţă de alegerile proxime pentru dieta din Budapesta. În comisiune vin aleşi cu aclamaţiune următorii: George Bariţiu, An. Trombitaş, Nicolae Străvoiu, Ioan Roman, Dr. Iosif Hodoşiu, Dr. Stoia, Dr. A. Alexi, Nicolau Cristea şi Gerasim Candrea.

Şedinţa cu aceasta se încheie şi se anunţă cea următoare pe dupa amiazi la orele 5, dacă până atunci comisiunea aleasă îşi va puteà terminà lucrările.

In şedinţa a doua, deschisă după amiazi la orele 6, raportorul comisiunei de nouă, *George Bariţiu,* comunică conferenţei, că membrii comisiunei au acceptat în prima linie *solidaritatea,* în înţelesul, că oricare ar fi hotarîrea conferenţei electorale, ea să fie obligatoare pentru *toţi* alegatorii români. Cu privire la atitudinea faţă de alegerile viitoare, în comisiune s'au ivit două păreri, una pentru *rezistenţa pasivă,* sprijinită de şapte membri, şi alta pentru *opoziţiune activă,* sprijinită de doi membri. Conferenţa nu a putut să-şi pună pe hârtie, din scurţimea timpului, motivele înşirate pentru una şi pentru ceealaltă dintre păreri, ceeace ar fi foarte de lipsă, în vederea momentuositâţii chestiei din desbatere, de aceea propune, ca să se dee timp comisiunei, ca să poată prezentà în scris motivele aduse, atât pentru pasi-

www.dacoromanica.ro

vitate, cât şi pentru activitate, iar desbaterea sa se amâne pe şedinţa din ziua următoare.

Propunerea de amânare e combatuta de Nicolae Străvoiu, I. A. de Preda şi Parteniu Cosma, şi e sprijinită de Elie Macelariu şi Dr. Iosif Hodoşiu. Pusă la vot propunerea de amânare, se dau treizeci de voturi pentru, şi treizecişicinci contra. Propunerea e deci respinsă şi se decide a se întrà numai decât în desbaterea propunerilor comisiunei.

Se mai cetesc întâi unele telegrame şi scrisori, din Deva, Dej, Cluj şi dela Ioan Bran de Lemény şi Ladislau Vajda, al căror cuprins se ia spre ştire, apoi se deschide discuţia asupra propunerilor comisiunei.

Vorbeşte întâi raportorul *George Bariţiu.* Desfaşura motivele pentru ramânerea şi pe mai departe în *pasivitate.* Doua sunt mai ales cauzele, pentru cari e de decretat rezistenţa pasivă, anume: *patria* şi *naţionalitatea.* După catastrofa din 1848 şi 1849, şi după întâmplarile dela 1860, Românii au început sa creada, că au şi ei o *patrie,* un teren de desvoltare, de înaintare în cultură şi civilizaţiune, şi din acest motiv Românii au ţinut la contractele de stat, pe cari principatul transilvan le-a încheiat pe cale legală cu casa domnitoare habsburgică, adecă la sancţiunea pragmatică şi la contractul dela 1791, întarite ambele prin jurământ de fiecare domnitor la încoronarea sa, contracte, prin cari s'a asigurat autonomia Ardealului, şi pe baza cărora Românii credeau, că-şi vor puteà face desvoltarea naţionalitaţii lor, aşa cum cer trebuinţele unui popor de vitalitatea şi de facultăţile poporului român. Toate aşteptarile au fost însa nimicite şi dorinţele înăduşite, pentruca Românilor li-s'a luat terenul de sub picioare. Li-s'au făcut unele promisiuni în legea de naţionalităţi, dar în aplicarea ei aceasta lege e numai o ficţiune pentru naţionalitaţi. Lipsa de patrie autonoma şi desfiinţarea naţionalităţii lor silesc deci pe Români sa nu participe ca factor la legislaţiunea Ungariei, ca să nu dee dovadă Europei, ca ei singuri s'au învoit cu desfiinţarea autonomiei ţarii şi a naţionalităţii lor.

Li s'a trimis vorba Românilor, că cu cât vor fi mai cerbicoşi, cu atât are să le meargă mai rau. Să se ţina deci de principiul: «Capul plecat nu-l taie sabia . Românul a fost însă totdeauna cu capul plecat, şi totuş i-s'a tăiat capul în epoca în care popoare cu mult mai inferioare în cultura îşi au asigurata existenţa naţională şi autonomia ţarii! Ar fi deci umilitor pentru

www.dacoromanica.ro

poporul român să sărute mâna care-l loveşte şi să se roage poate de ertare. S'a făcut doară încercarea cu trimiterea de deputaţi la dieta din Pesta, şi cum au fost ei trataţi? Aşa, că cei de acasă, indignaţi, au trebuit să hotărască la Mercurea, că Românii ardeleni să nu mai între în dietă. Iar deputaţii români aleşi în cercurile electorale din Ungaria şi Banat încă şi-au dat toate silinţele, ca să îmblânzească pe cei dela putere faţă cu Transilvania, însă fără succes. Pentru Ardeal nu au dobândit nimica, nici deputaţii ardeleni de altă naţionalitate, 75 la număr, nici în privinţă naţional-economică, nici pe terenul şcolar. Legea electorală apoi şi împărţirea cercurilor fac cu neputinţă Românilor ardeleni sa aleagă mai mulţi decât 3—4 deputaţi. Ce fac aceştia în dietă, având în faţă 400 deputaţi maghiari? In celelalte cercuri alegătorii români ar fi siliţi să-şi dee voturile candidaţilor străini, ceeace ar fi ruşine pentru ei.

Oratorul înşiră toate păcatele guvernului faţă de Românii din Ardeal, şi spune cum fostul ministru-prezident Lonyai venise în anul 1872 la Cluj, pentru a se înţelege cu fruntaşii români asupra pretensiunilor poporului român, şi cum însuş ministrul-prezident a declarat, că Românii sunt foarte moderaţi în pretensiuni, şi le-a pus în vedere, că guvernul va întrà în pertractări cu Românii. Pertractarile însă nu au urmat. Cei dela putere au un sistem după care tratează pe Români, şi orice să facă Românii, guvernele ungureşti nu vor fi mulţămite cu ei. De aceea, Românii să stee la o parte. Intâmplându-se, ca totuş conferenţa să se pronunţe pentru activitate, promite, că împreună cu cei de o părere cu el, se vor supune hotărîrei, conform principiului solidarităţii, un lucru însă cere, ca poporul să fie apărat de batjocura de a-şi da votul pentru candidaţi străini. Recomandă spre primire propunerea majorităţii din comisiune, adecă *rezistenţă pasivă* şi pe mai departe.

Conferenţa decretează întâi de toate *solidaritatea*, adecă supunerea minorităţii faţă de hotărîrile majorităţii, şi cooperarea la executarea acestora, apoi se continuă discuţia.

Vorbeşte *Nicolae Străvoiu* pentru propunerea minorităţii din comisiune, pentru *activitate*, ceeace nu înseamnă alianţă cu Ungurii, ori capitulare, ci înseamnă *luptă* în contra tuturor relelor, cari se dascarcă asupra naţiunei române. Inainte cu zece ani erà îndreptăţită politica de pasivitate, pentrucă văzându-se atunci poporul român desbrăcat de nişte drepturi abia câştigate,

www.dacoromanica.ro

şi-a perdut energia voinţei. S'a pus deci în pasivitate. Ce roade ne-a dat însă pasivitatea? Intâi, contrarii ne-au declarat de contrari, nu ai guvernului, ci ai statului, şi cu aceasta îşi justifica în faţa lumii măsurile ce le iau în contra Românilor. Al doilea, neputându-se executà pasivitatea, poporul român totuş a luat parte la alegeri şi şi-a dat votul strainilor. Chestia trebue deci pusă astfel: Să lăsăm să fie Românii şi mai departe instrumente în mâna străinilor, ca să fie folosiţi în contra noastră? Dacă au fost pedeci în trecut, ele să nu descurajeze pe nime, pentruca greutăţi sunt pretutindenea de învins. La Unguri şi la Cehi nu ne putem provocà, pentrucă popoarele acestea au aceea ce Românii nu au: aristocraţie şi burghezime. Românii au să poarte lupte potrivite cu puterile lor, nu cu capul plecat, ci cu capul ridicat, dar nu cu mânile în sân. Nu se teme, că Românii îşi vor perde naţionalitatea. Activitatea apoi e mai uşor de executat decât pasivitatea, care reclamă forţe mari morale şi materiale, pentrucă numai aşa are înţeleş pasivitatea, dacă prin ea poţi oprì carul statului în loc. Pasivitatea practicată în Ardeal a făcut însă, ca poporul să se înstrăineze de inteligenţă, să piardă din moralitate şi disciplină, lucruri cari i se pot redà acuma numai prin o activitate înţeleaptă. Să căutăm să nu perdem poporul, pentrucă fără el ce folos de autonomia Transilvaniei? Recomandă deci conferenţei acceptarea politicei de *activitate.*

Anania Trombitaş sprijineşte propunerea majorităţii din comisiune. Crede, că răul nu e atât de mare dacă poporul merge la urnă, cum ar fi atunci, dacă ar merge şi inteligenţa, care singură face politica şi croieşte viitorul neamului, nu poporul.

Parteniu Cosma e pentru primirea propunerei minorităţii, pentru *activitate.* Politica aceea e mai bună, care poate arătà rezultate. Pasivitatea a dat numai rezultate rele. Poporul trebue să asculte de inteligenţa, şi inteligenţa trebue să sfătuiască aşa poporul, ca să poată ascultà de ea. Unde se face aşa, merg bine lucrurile. De exemplu în Bihor nu şi-a dat votul nici un Român pentru candidat străin. Inteligenţa şi poporul au fost una. In Ardeal însă s'a decretat pasivitatea, iar inteligenţa nu a putut face poporul să se ţină de ea. S'a facut deci un rău mare, care cu multă greutate va puteà fi îndreptat. Legea electorală e rea, dar o îndreptare a ei nu e de aşteptat câtă vreme Românii

www.dacoromanica.ro

din Ardeal pot fi acuzaţi din partea guvernului, că sunt inimici ai statului. S'au adus cele mai grele şi apasatoare legi pentru Români, şi la pertractarea lor Românii din Ardeal nu au luat parte, ba nici informaţiuni nu au trimis deputaţilor români din Ungaria, ca aceştia sa ştie cum să le apere interesele. Asta nu mai e pasivitate, ci indolenţă. Inteligenţa română din Ardeal s'a moleşit, iar poporul, lipsit de conducere, s'a demoralizat. Drepturi nu se câştiga, decât numai daca se luptă pentru ele. Trebue deci să între toţi Românii în lupta, inteligenţa sa iee iaraş în mână conducerea poporului, ca acesta să-şi dee votul numai pentru ai sai oameni de încredere. Numai aşa se vor puteà impune Românii şi vor puteà dobândì rezultate reale.

Visarion Roman apara politica de pasivitate, căci dela activitate nu aşteaptă nici un rezultat favorabil. In credinţa aceasta îl întareşte o depeşa primită dela unii deputaţi români din dieta trecută, cari înca se ocupau cu ideia de a trece în pasivitate, în urma rezultatelor slabe ale activitaţii lor.

Nicolae Cristea arata avantagiile politicei de activitate. Tot ce a capatat poporul român în trecut, este a se atribuì activitaţii conducatorilor săi. Cu pasivitatea nu ar fi câştigat nimica. Maghiarii nu pasivitaţii au să mulţameasca succesele avute, ci legăturilor pe carî le aveau cu cercurile înalte, precum şi împrejurarilor externe şi interne, cari au mânat apa pe moara lor. O politica de pasivitate, care lasă poporul de capul său, nu poate să dee rezultat bun. Recomanda deci activitatea.

Mai vorbeşte pentru pasivitate *Dr. I. Hodoşiu*, iar pentru activitate *I. Filipescu*, în urma cerându-se închiderea discuţiei, mai au cuvântul propunatorii, cari recomanda de nou propunerile lor spre primire, şi chestia se pune la vot. S'au dat peste tot 61 voturi (mulţi eşisera afara, pentruca sa nu voteze), dintre cari 36 pentru propunerea majoritaţii din comisiune, şi 25 pentru propunerea minoritaţii. Se enunţa deci ca concluz, că Românii din Ardeal ramân şi pentru mai departe în pasivitate faţă de dieta din Budapesta, şi la alegerile proxime nu iau parte.

Şedinţa se închide noaptea târziu.

In şedinţa a treia, ţinută în 21 Iulie 1878, se hotăreşte, la propunerea lui A. Trombitaş, alegerea unui comitet central electoral, cu locuinţa în Sibiiu. Vin aleşi următorii: Nicolau Popea, George Bariţiu, Zaharia Boiu, Demetriu Comşa, Visarion Roman, Dr. Iosif Hodoşiu şi Eugen Brote.

www.dacoromanica.ro

In urmă se autentică procesele verbale ale tuturor şedinţelor ţinute, şi prezidentul închide conferenţa cu cuvintele următoare: «Terminându-se lucrările noastre conferenţiale, şi înca în ordinea cea mai bună, vă mulţamesc domnilor pentru onoarea ce mi-aţi dat prin alegerea de prezident, precum şi pentru ajutorul ce mi-aţi dat în conducerea afacerilor. Trebue să marturisesc, că nu am putut luà şi eu cuvântul într'un obiect atât de important, numai pentruca nu am voit sa se zică, ca aş fi influinţat asupra vre-unei părţi, ci am lăsat curs liber desbaterilor. De altmintrelea cred, ca toţi ştiu, că eu am fost şi sunt pentru *activitate.* Aceasta sunt dator a o spune pentru justificarea mea în viitor. Poftindu-vă sănatate şi drum bun la cei din afară, am onoarea a închide conferenţa noastra de faţa».

In numele adunării mulţameşte *Visarion Roman* prezidentului pentru conducerea inparţiala a şedinţelor şi a desbaterilor, şi conferenţa s'a dizolvat. (Din „*Telegraful Român*", 1878, Nr. 79 81).

Procesele verbale

luate despre şedinţele acestei conferenţe electorale a Românilor din Ardeal, ori a partidului naţional român, date publicităţii după conferenţă, sunt următoarele:

Şedinţa primă din 20 Iulie.

I. Adunându-se alegatorii români, veniţi pentru a participà la conferenţa partidei naţionale române, în localul destinat pentru şedinţele conferenţei, prezidentul clubului membrilor români aî reprezentanţei municipiului Sibiiu, domnul arhimandrit *Nicolau Popea,* ca convocator al acestei conferenţe, o deschide conform programei alaturate sub litera *C*), prin o cuvântare, în care arată motivele cari au îndemnat clubul membrilor români ai reprezentanţei municipale din Sibiiu, în conţelegere cu alte cluburi române din ţară şi cu alţi barbaţi singuratici, la convocarea acestei conferenţe. Saluta membrii, cari au venit pentru a participà la aceasta conferenţă în număr destul de frumos faţa de împrejurările nefavorabile, de unde se vede interesul viu ce-l cultivă inteligenţa română faţa de cauzele naţionale, ceeace nici nu se poate altcum, dacă voim să rămânem naţiune vie, şi nu voim să fim unealtă altora. Acest interes îl reclama demnitatea noastră naţională, interesul comun, împrejurarile înteţitoare şi spiritul timpului în care vieţuim. Face apoi istoricul desvoltarii

www.dacoromanica.ro

politice a naţiunei române, arată cum naţiunea română totdeauna a avut bărbaţi, cari deşi mai puţini la număr, şi sub împrejurări cu mult mai grele, s'au interesat, încât trebue să ne mirăm, cum o mână de oameni au ştiut află în acel chaos ţinuta spre salutea naţiunei, şi cum toate triumfurile raportate în timpuri atât de grele le-au raportat cu armele ştiinţei şi ale moralităţii, le-au raportat prin ridicarea intereselor naţionale asupra celor particulare. In fine recomandă, ca şi noi să urmăm acest exemplu, să formăm un trup şi un suflet şi să lucrăm, ca între noi să domnească concordia şi solidaritatea, căci atunci toate lucrurile noastre vor fi încoronate şi în viitor cu rezultatele cele mai bune.

Conferenţa răspunde la această cuvântare cu aclamări de «să trăiască».

II. Se pune la ordinea zilei punctul al doilea din program, adecă constituirea conferenţei partidei naţionale române. Prezidentul învită conferenţa pentru a procedà la alegerea ad hoc a unui prezident, a unui vice-prezident şi alor doi notari.

Conferenţa se constitue, alegându-şi de prezident pe dl Nicolau Popea, de vice-prezident pe dl Anania Trombitaş şi de notari pe Dr. Iosif Hodoşiu şi Dr. A. P. Alexi.

III. Domnul Visarion Roman face propunerea de a se face conscrierea tuturor membrilor îndreptăţiţi la alegeri de deputaţi dietali, câţi se află de faţă, precum şi de a se stipulà numărul membrilor necesari la aducerea de concluziuni valide.

Dl Dr. Iosif Hodoşiu, sprijinit de domnul advocat Preda, propune, ca conferenţa să decidă, ca toate hotărîrile să se facă prin membrii de faţă, ori în ce număr se vor află aceştia, din motivul, că conferenţa nu are nici un regulament în care să fie stipulat numărul membrilor necesari pentru aducerea de concluziuni valide. Mai departe propune, ca pentru conscrierea membrilor de faţă să se deschidă o listă de subscriere, care listă va aveà să se acludă la acest proces verbal.

Punându-se la votare mai întâi propunerea dlui Dr. Iosif Hodoşiu, se primeşte.

IV. Domnul Visarion Roman roagă conferenţa să permită, ca propunerea sa să între la procesul verbal.

Conferenţa primeşte rugarea aceasta.

V. Prezidentul anunţă, că a primit telegramă dela dnul Axente dela Alba-Iulia, prin care comunică, cumcă nu poate

www.dacoromanica.ro

participă la această conferenţă, însă se declară pentru politica pasivităţii, care telegramă se alătură la acest proces verbal sub *D*).

Se ia spre ştiinţă.

VI. Prezidentul pune la ordinea zilei punctele 4 şi 5 din programă, adecă alegerea unei comisiuni de nouă membri cu însărcinarea, ca până la proxima şedinţă să prezinte conferenţei o opiniune motivată asupra ţinutei alegătorilor români faţă de alegerile deputaţilor la dieta Ungariei pentru periodul proxim, spre care scop se suspendă şedinţa pe cinci minute.

Redeschizându-se şedinţa prezidentul comunică conferenţei primirea alor două telegrame dela Gherla, şi anume, una dela dl Negruţiu, în numele Românilor din jurul Gherlei, prin care îşi exprimă dorinţa de a se decide rămânerea în opoziţiune pasivă, şi a doua dela redactorul «Predicatorului», prin care se exprimă dorinţa de a persistă în pasivitate solidară, ca singura armă în contra opresiunei inimicilor Românului, cari telegrame se aclud la acest proces verbal sub *E*) şi *F*).

Se iau spre ştire.

VII. Prezidentul pune la ordinea zilei alegerea membrilor în comisiunea de nouă, şi comunică, că în urma consultărilor ce au premers, a primit două propuneri identice în privinţa persoanelor de a se alege în acea comisiune. Cetindu-se una din aceste propuneri, conferenţa alege în comisiunea de nouă prin aclamaţiune pe următorii membri: George Bariţiu, Anania Trombitaş, adv. Străvoiu, adv. Ioan Roman, Dr. Iosif Hodoşiu, Dr. A. P. Alexi, Dr. Stoia, Nicolae Cristea şi Gerasim Candrea.

VIII. Preşedintele pune la ordinea zilei timpul când să se înceapă proxima şedinţă.

Conferenţa, după o desbatere la care au participat: dnii Cosma, V. Roman, I. Hodoşiu şi G. Bariţiu, primeşte propunerea domnului V. Roman, ca proxima şedinţă să se înceapă astazi după amiazi la orele cinci.

Preşedintele ridică şedinţa primă la ora unu d. a.

Şedinţa a doua, din 20 Iulie.

IX. Preşedintele deschide şedinţa a doua la orele şase d. a. şi pune la ordinea zilei raportul comisiunei de nouă, exmisă conform punctului 4 şi 5 din programă şi punctului VII din acest proces verbal.

www.dacoromanica.ro

Domnul George Bariţiu luând cuvântul raportează, că comisiunea exmisă s'a constituit, alegându-şi prezident pe dsa, iar notar pe Dr. Alexi. Raportează apoi, că comisiunea a luat mai întâi în desbatere chestiunea solidarităţii, şi s'a decis în unanimitate, ca sa se recomande conferenţei primirea solidarităţii, ca obligatoare pentru toţi membrii conferenţei, şi pentru orice ţinuta ce se va decide de cătră majoritatea acesteia. Raportează mai departe, că în sinul comisiunei s'au născut două păreri, una a majorităţii, sprijinită de 7 membri, şi alta a minorităţii, sprijinită de doi membri. Raportorul majorităţii este dsa, iar al minorităţii dl adv. Străvoiu. In fine roagă conferenţa, ca să amâne continuarea şedinţei pe mâne, adecă 21 Iulie, şi aceasta din motivul, că consultarile comisiunei au durat dela orele 2 şi jumatate pâna la 6, şi prin urmare s'a consumat tot timpul fizic, încât raportorilor nu le-a rămas nici atâta timp, ca să-şi poată formulà rapoartele motivate în scris, ceeace, amânându-se continuarea şedinţei, s'ar puteà face uşor.

Domnul Străvoiu, raportorul minorităţii din comisiune, face contrapropunerea, de a se raportà verbal şi a se discutà în şedinţa prezentă.

Propunerea unanimă a comisiunei de nouă, referitoare la solidaritate, se primeşte cu unanimitate de voturi, iar propunerile relative la continuarea acuma, ori la amânarea şedinţei pe mâne, după o discuţiune lungă, la care au participat domnii E. Măcelariu şi Dr. I. Hodoşiu pentru amânare, iar domnii Preda şi P. Cosma contra, punându-se la votare nominală se primeşte propunerea advocatului Străvoiu, ca rapoartele comisiunei să se facă acuma, în mod verbal.

X. Inainte de a se pune la ordinea zilei rapoartele comisiunei, prezidentul comunică: 1. Sosirea celor trei telegrame, şi anume, una din Deva, prin care mai mulţi Români salută conferenţa, dorindu-i perfectă înţelegere şi armonie, şi se declară pentru pasivitate, a doua dela dl Dr. Aurel Isacu din Cluj, prin care salută conferenţa, şi a treia dela Gavriil Manu, Muntean, Steţu şi Pop, prin care asemenea saluta conferenţa şi-şi scuză prin imposibilitate neparticiparea la această conferenţă, dar se declară a fi gata să urmeze în toate aceeace va decide conferenţa. 2. Sosirea unei scrisori dela domnul Leményi din Braşov, prin care salută conferenţa, îşi scuză neparticiparea, şi-şi exprimă dorinţa de a se enunţà principiul solidarităţii. Se declară gata a con-

www.dacoromanica.ro

lucră la executarea concluzelor conferenței, oricari ar fi ele. 3. Sosirea unei scrisori a domnului L. Vajda dela Cluj, prin care salută conferența și o roagă totodată a luà în considerare votul său separat pe care-l trimite în broșură tipărită și pe care-l făcuse ca membru al comisiunei exmise din conferența națională din Alba-Iulia, ținută în 26 Iunie 1872.

Conferența ia spre știință, atât telegramele de sub punctul 1, alăturate la acest proces verbal sub G. H. și I., precum și scrisorile de sub 2 și 3, alăturate sub L. și M. Insă rugarea lui L. Vajda nu o mai poate luà în desbatere, fiindcă comisiunea exmisă de nouă membri și-a terminat deja lucrările.

XI. La ordinea zilei se pun rapoartele comisiunei de nouă. Domnul George Barițiu, ca raportor al majorității din comisiune, desvoaltă pe larg toate motivele cari au îndemnat majoritatea la hotărîrea de a rămâneà și pe viitor în pasivitate față cu alegerile pentru dieta din Budapesta. Domnul Străvoiu, raportorul minorității din comisiune, asemenea arată pe larg motivele ce au îndemnat minoritatea la hotărîrea de a ieși din pasivitatea urmată de 12 ani și de a întrà în activitate.

Relativ la aceste propuneri ale comisiunei se naște desbatere îndelungată, la care au participat domnii A. Trombitaș, V. Roman, Dr. Iosif Hodoșiu, pentru propunerea majorității din comisiune, iar domnii P. Cosma (acesta numai cu vot consultativ) și N. Cristea pentru a minorității. Punându-se la votare nominală mai întâi propunerea majorității din comisiunea exmisă, aceasta se primește cu 36 voturi, contra 25.

XII. Fiind timpul înaintat, prezidentul pune la ordinea zilei amânarea ședinței pe mâne.

Conferența primește amânarea și hotărește timpul pentru a treia ședință pe Duminecă, 21 Iulie, la orele 11 a. m.

Prezidentul ridică ședința la orele 10 sara.

Ședința a treia, din 21 Iulie.

XIII. Prezidentul deschizând ședința la orele 11 și jumătate a. m. pune la ordinea zilei punctul 7 din programă, adecă alegerea unui comitet central electoral, cu reședința în Sibiiu. După o desbatere, la care au participat domnii A. Trombitaș, Dr. Ilarion Pușcariu, G. Barițiu, V. Roman, Dr. Iosif Hodoșiu și Străvoiu, se hotărește alegerea unui comitet electoral al partidei naționale române din Transilvania, cu reședința în Sibiiu,

www.dacoromanica.ro

se stabileşte numărul membrilor din acest comitet în şapte, şi se aleg cu aclamaţiune domnii: Nicolau Popea, George Bariţiu, Dr. Iosif Hodoşiu, Zaharia Boiu, Visarion Roman, Eugen Brote şi Demetriu Comşa.

XIV. Prezidentul pune la ordinea zilei verificarea proceselor verbale dela toate şedinţele conferenţei, conform punctului opt din program.

Notarul ad hoc, Dr. Alexi, ceteşte procesele verbale dela toate şedinţele, iar conferenţa le primeşte pe lângă puţine modificări stilare şi le declară de verificate.

XV. In urmă prezidentul arătând, că obiectele conferenţei acesteia sunt terminate, şi încă în ordinea cea mai mare, şi declarând, că deşi cu părere de rău n'a voit să vorbească la o chestiune atât de importantă, numai pentruca să nu se zică că ar fi influinţat asupra vre-unei parţi, lăsând curs liber pertractărilor, fiind şi aşa destul de cunoscut, că dânsul a fost şi este pentru activitate, mulţămeşte tuturor membrilor pentru onoarea şi încrederea cu care a fost distins prin alegerea sa de prezident şi pentru sprijinirea şi susţinerea ordinei. Mulţămeşte tuturor membrilor cu deosebire pentru interesul şi seriositatea ce au documentat în decursul desbaterilor. Mulţămeşte în special domnilor membri veniţi din depărtare, cari nu au cruţat nici ostenele nici sacrificii pentru a participà la această conferenţă, şi le pofteşte drum bun şi sănătate, apoi declară conferenţa partidei naţionale române de încheiată la orele unu d. a.

Domnul Vis. Roman luând cuvântul mulţămeşte în terminii cei mai călduroşi domnului preşedinte în numele conferenţei pentru bunăvoinţa, bunul tact, pentru înţeleapta şi imparţiala conducere a acestei conferenţe.

Domnul Anania Trombitaş în numele membrilor externi mulţămeşte membrilor din Sibiiu şi în special clubului membrilor români ai reprezentanţei municipiului Sibiiu, pentrucă au binevoit a luà iniţiativa la realizarea acestei conferenţe mult dorite de către toţi Românii din patrie.

Conferenţa întimpină toate aceste vorbiri cu repeţite aclamări de «să trăiască».

Sibiiu, 21 Iulie n. 1878. *Nicolau Popea* m. p., preşedinte. *Dr. Iosif Hodoşiu* m. p. *Dr. A. P. Alexi* m. p., notari ad hoc .*)

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1878, Nrul 82.

www.dacoromanica.ro

Motivarea pasivităţii.

După încheierea conferenţei, atât raportorul majorităţii din comisiune, *George Bariţiu*, cât şi raportorul minorităţii, *Nicolae Străvoiu*, şi-au compus în scris motivarea propunerilor susţinute în conferenţă. Motivarea pasivităţii, făcută din partea lui *G. Bariţiu*, eră următoarea:

«Două sunt cauzele principale pentru cari naţiunea română din Transilvania se văzù necesitată să adopteze anevoioasa politică de *rezistenţă pasivă*: desfiinţarea autonomiei acestei ţări şi fuziunea ei (uniunea), şi totodată şi călcarea în picioare a dreptului de existenţă politică a naţiunei româneşti în acest mare principat, câştigată prin legile dela anul 1863. Dela 1848, de când uniunea necondiţionată, adecă fuziunea Transilvaniei cu Ungaria, se improvizase prin terorism şi vărsări de sânge, naţiunea nu s'a declarat niciodată necondiţionat contra uniunei, pentrucă bărbaţii ei inteligenţi ştiau prea bine sub ce titlu a căzut Transilvania sub domnia augustei dinastii de Habsburg, adecă, sub titlul coroanei ungureşti. Ei însă cunoşteau şi diploma leopoldină (1691), adecă contractul de stat, încheiat între această ţară şi dinastie, apoi al doilea contract, sancţiunea pragmatică, din zilele lui Carol VI, şi ale fiicei sale, Maria Teresia, al treilea contract, legile dela 1791, precum şi număroase jurăminte solemne, depuse la toate ocaziunile de încoronare pe aceleaşi acte de stat. Şi Românii aveau atâta minte, ca să considere uniunea ca un mijloc de a se apără popoarele transilvane de servitutea absolutismului austriac şi de germanizare. Erau însă şi mai sunt şi astăzi foarte departe să adopte uniunea aceea fără nici o condiţiune, să dee ţara şi naţiunea română în graţia şi discreţiunea celor din Ungaria. Cu atât mai puţin se puteau învoi Românii, ca uniunea să se proclame fără concursul lor, prin o dietă compusă din 300 de aristocraţi şi 22 de burghezi, din cari 200 erau denumiţi, regalişti, iar vre-o 100 membri în puterea funcţiunii lor, adecă prin o dietă, în care imensa majoritate a locuitorilor nu eră reprezentată de loc. De aceea Românii au protestat în numele poporului, dacă voiţi, nu numai al celui românesc, ci chiar al întregei poporaţiuni transilvane, zicând cu tot dreptul: «*nimic de noi, fără de noi*».

Domnul referent al minorităţii din comisiune afirmă, că fuziunea o decretară tot acelea clase de oameni, cari au supus

www.dacoromanica.ro

odineoară Transilvania la dinastia de Habsburg, adecă aristocraţia şi o parte din burghezime, Saşii. Mai departe, că un nou vot asupra uniunii tot nu ar folosì nimica, pentrucă aceiaşi aristocraţi ar votà tot ca în 1848 şi 1865, prin urmare Românii ar rămâneà tot numai în minoritate şi s'ar face de râs. Mai departe, că constituţiunea veche a Transilvaniei, care ne făcuse rele nespuse, nicidecum nu merită atâta sbuciumare. In fine, că doară nu voim să întroducem şi noi sufragiul universal, pentruca să reuşim cu dreptul nostru.

Ne pare rău, că suntem necesitaţi a reflectà pe minoritatea comisiunei, cum dânsa perdù din vedere unele adevăruri de prima ordine europeană. Odineoară cele mai multe staturi erau reprezentate în lăuntru şi în afară aproape numai prin aristocraţia feudală privilegiată, care-şi arogà sieşi totodată dreptul de tutorat, fără nici o responsabilitate, peste ţară şi popor. Acel privilegiu necualificabil fù spart şi înfrânt mai întâi în Francia, la anul 1790—91, adecă tocmai după osută de ani număraţi dela emanarea diplomei leopoldine pentru Transilvania. Astăzi, după atâtea catastrofe politice generale nu ne veţi puteà arătà un singur stat, mare sau mic, în toată Europa, în care aristocraţia să mai cuteze a vorbì şi lucrà ea singură în numele statului, fără a cere votul deliberativ şi consentimentul celoralalte clase ale poporului. Scuturând jugul tutoratului aristocratic, toate naţiunile s'au emancipat şi s'au declarat de majorene. Nici un popor nu mai sufere cu nici un preţ, ca numai aristocraţia să tracteze în numele lui, să schimbe, vândă şi trafice ţări şi provincii, nici chiar în unire cu coroana. Vechiului privilegiu aristocratic i-a urmat dreptul etern şi suveran al poporului. Este oare condamnată numai naţiunea românească, anume, cea din Transilvania, în număr de un milion şi 200 de mii, să mai stee sub tutorat, să mai fie tratată ca orice turmă de animale, să o facă de schimb sau de vânzare, să o pună cineva în lotărie ori în cărţi, precum se puneau până în anul 1848 familiile de iobagi şi de zileri? In Europa întreagă, dela marea baltică până la cea egeică şi adriatică, numai naţiunea română din această monarhie să rămână lipsită de drepturi naţionale şi politice, şi în parte tocmai şi de drepturi omeneşti? Şi această umilire să i-se întâmple ei încă şi în această epocă extraordinară, în care cele mai mari şapte puteri ale Europei sfărâmară ferecăturile şi lanţurile atâtor popoare gemătoare sub jugul barbar şi sălbatic al

www.dacoromanica.ro

unui popor aziatic, incapabil de o adevărată civilizaţiune? Nu aşa au simţit şi nu aşa au vorbit cei patruzeci de mii adunaţi la Blaj în 3/15 Maiu! Nu aşa martirii libertăţii naţionale, nici număroasele deputaţiuni trimise la Viena, între 1848 şi 1851. Nu aşa nici deputaţiunile dintre 1860 şi 1863, şi nici membrii români ai dietei din 1863—65. Dnul Cristea (Nicolae) ne-a spus multe şi frumoase despre politica tradiţională. A uitat însă, că Românii nu au înţeles niciodată sub politica tradiţională politica aristocratică din această ţară, pentrucă în acest caz ei nu ar merită niciodată libertatea. Cu totul alta fusese politica părinţilor noştri.

Ce e drept, Românii în anul 1863 au făcut cam mari concesiuni aristocraţiei. Din ce cauză? Istoria o va spune. Aci constatăm numai, că în anul 1863 a fost bine aşa. Dar concesiunile cu totul exorbitante şi servile din 1865 (dieta dela Cluj) au format eroare capitală, pentru care ne-a compătimit toată Europa liberală, care s'a mirat, cum au putut comite Românii şi Saşii absurditatea politică de a merge la Cluj, când ei aveau dietă în Sibiiu? Noi nu credem, că Românii vor mai cădeà vre-odată în erori grosolane, ca cea dela 1865.

Ni-se scot ochii cu legile mai vechi ale Transilvaniei. Când vre-odată ne-am entuziasmat noi pentru acelea şi nu le-am combătut în mii de variaţiuni? Ne mirăm, cum Domniile lor confundă conceptul de autonomia unei ţări, cu codicele civil şi penal al ei. Una este a posede dreptul de legislaţiune autonomă, independent de amestecul altor ţări şi altor corpuri legislative străine, şi cu totul alta este a legiferà acasă, în ţara ta, bine ori rău, prin potestate legislativă, absolută, ori constituţională. Necum provincii, dar staturi mari suverane întru toată puterea cuvântului au avut şi mai au pe lângă legi bune multe foarte rele. Dar aceasta e afacerea lor internă. Să cuteze însă cineva a le zice: Daţi ţara la alţii, că voi nu ştiţi să faceţi legi! Ar fi vai de sufletul lui.

Minoritatea se sparie de sufragiul universal. Noi nu asudăm pentru el. Dar zău, nici pentru această lege electorală, care este de o miie de ori mai periculoasă. Sufragiul universal? De ce atâta spaimă? Iată-l aplicat de ani în Francia. Iată-l în Italia, în Germania, Elveţia, etc. Iată-l apropiindu-se şi de noi. Şi apoi să distingem între corp legislativ normal şi între constituante. Nu corpuri legislative mai pot trafică în Europa ţări şi provincii,

www.dacoromanica.ro

ci ori constituante, alese prin vot universal, ori comandanţii generali, uti figurae docent in 1859, 1866, 1871 şi 1877—78.

Minoritatea pune temeiu mare şi pe înoirea dualismului, pentru alţi zece ani, şi ne dă să înţelegem, că noi l-am combate îndeşert. Avem onoare şi declarăm şi la locul acesta, că Românilor, cari ţin la politica rezistenţei pasive între marginile Transilvaniei, aşa cum erau ele trase şi regulate înainte de 1848, dualismul nu le face vre-o mare durere de cap. Dacă ei l-au criticat şi-l mai critică ici-colea, observaţi bine, că nu o fac aceasta atât ca cetăţeni ai Transilvaniei, cât mai vârtos ca sinceri amici ai integrităţii monarhiei, sub ce însă nici de cum nu înţeleg centralismul riguros, care suge şi amorţeşte provinciile. Ne rugăm, ca să nu se confunde nici acî conceptele. Ce are a face autonomia, independenţa internă a unei ţări, sau cu monarhia întreagă, sau cu dualismul? Să tragem cercuri de cercuri. In lăuntrul statului Ungariei, nu în lăuntrul Ungariei proprii, sau în lăuntrul monarhiei întregi, nu în micul arhiducat, şi dacă vă placé, în lăuntrul Europei, voieşte şi Transilvania să-şi aibă legislaţiunea ei autonomă pentru afacerile ei interne, pe temeiul dreptului ei public secular, precum o are Croaţia, şi o au 17 provincii ale Austriei. Apoi alăturea cu aceasta voinţa legitimă, naţiunea română pretinde, ca măcar pe acest teritor mic să-i rămână recunoscută şi sancţionată individualitatea ei naţionala politică, şi limba ei admisa, ca şi cea croată, în exerciţiu, la afacerile publice.

Minoritatea se teme de sfărmare prin carul dualismului. Cunoaştem şi noi de ajuns acele ameninţări, le considerăm însă numai ca pe nişte mumii, popanţuri şi naluci, de cari se sparie paserile. Un popor din ai cărui fii supremul beliduce are sub stindardul armatei sale corpuri întregi de ostaşi bravi şi credincioşi, un popor de trei milioane, din a cărui sudoare cruntă se varsă pe fiecare an zeci de milioane în tesaurul statului, n'are a se teme de nici o sfărmare tiranică.

Am fost cu adevărat ameninţaţi în anul 1875 cu *sfărmare*, dar am luat ameninţarea de glumă şi ea va rămâneà glumă necălită. Ce sfărmare? O simplă migraţiune, ca în secolul 13 şi 14, de numai 100—150 mii de Români din Transilvania în România, şi acum în Dobrogea, ar aveà de rezultat perirea de foame a unui mare număr de proprietari unguri din Transilvania. Iar de ar aduce în locul Românilor emigraţi colonii nem-

www.dacoromanica.ro

ţeşti şi jidoveşti, ruina acelor proprietari ar fi şi mai sigura. Şi credeţi Dvoastră că Europa ar mai suferì omoruri în massă, asasinate naţionale?

Suntem acuzaţi de neconseçvenţă, zicându-ni-se, că aşa numiţii *pasivişti* nu vreau să participe la dieta Ungariei, dar legilor ei se supun şi le execută. La aceasta obiecţiune, pe care juriştii o numesc *capţioasă*, nu ar fi să răspundem nimica. Este foarte uşor a distinge între legi, la a căror creare participă cineva de bună voie, din convingere, unde apoi îi poţi zice cu tot dreptul: patere legem quam tu tibi fecisti, şi între legi, la cari nu ai participat de loc, ci ţi s'au impus cu forţa. Nu a fost tot aşa până la 1848, şi dela 1849 până la 1863? Dacă nu te-ai supune, ce ai aveà să faci? La această întrebare minoritatea va rămâneà mult timp datoare cu răspunsul. Că mulţi Români pasivişti primesc şi funcţiuni publice la stat? Da, ei primesc, curat aşa, cum au primit sub absolutismul austriac de zece ani prin ministrii austriaci peste 760 de Maghiari din Ungaria, precum primeau liberii Elveţieni posturi de ofiţeri în armata Papei dela Roma şi în a regelui neapolitan, precum primeau Englezii în Austria, etc.

Aceasta însă e curată chestiune de interes strict personal al fiecărui individ în parte, şi nu are a face nimic pe lume cu politica, şi nici cu naţiunea. De ce să nu între Românii în funcţiuni publice în patria lor? Cu aceea, că li s'a nedreptăţit patria şi le este asuprită naţiunea, ei nu au renunţat, nici la patrie, nici la naţiunea lor. Chiar naţiunea ceruse totdeauna, ca fiii sai să între în funcţiuni, ca să tragă şi ei plăţi şi pensiuni din milioanele pe cari le numără dânsa, alăturea cu celelalte, la tesaurul desfundat al statului.

Ni s'a spus mai încolo, că dacă noi am aveà un singur deputat în dieta Ungariei, dar cu talentele şi cu genialitatea unui O'Connel din Irlanda, el ar puteà face minuni pentru patria şi naţiunea noastră. Fie aşa precum spune minoritatea. Dar mai nainte de a căutà şi aflà între Românii transilvăneni pe un O'Connel, minoritatea erà datoare să ne arete unde este *magna charta*, unde *habeas corpus*, acei cheruvimi pamânteşti ai libertaţii civile şi politice din Anglia? Unde e dreptul neţărmurit de adunare (meeting) şi reuniuni, unde libertatea absolută a presei? Unde e dreptul de a formà comitete şi a face colecţe de bani prin toate comunele mari şi mici ale ţării? Fără de

www.dacoromanica.ro

acele libertăţi nepreţuite soartea lui *O'Connel* la noi nu poate fi decât captivitatea. In sclăvie nu încape nici un O'Connel.

Minoritatea nu permite să se facă nici o comparaţiune între rezistenţa pasivă a Românilor cu a Maghiarilor şi cu a Cehilor, şi pune temeiu mare pe aristocraţia acestor două popoare. Noi din contră, ori de câteori este vorba de recâştigarea libertăţii naţionale, punem prea puţin temeiu pe aristocraţia înţeleasă aşa, cum vedem că o înţelege minoritatea. De când e lumea, aristocraţia propriu numită aşa a grijit numai de asigurarea prerogativelor şi privilegiilor castei sale, iar nu de libertăţile naţiunei. Grecii, Sârbii, şi în epoca de faţă Bulgarii, nu au avut nici un singur aristocrat, şi prea puţină burghezime. Poporul însă totuş şi-a câştigat libertatea. Cu totul altele sunt condiţiunile de emancipare ale unei naţiuni, iar nu aceea, ca ea să aibă aristocraţie. Se află, ce e drept, şi în clasa aristocraţilor patrioţi de renume mare, de virtuţi eminente, şi ce e mai mult, apărători sinceri ai libertăţii poporului. Aceia însă totdeauna şi peste tot sunt în minoritate neînsemnată şi o păţesc adeseori ca şi Grachii din Roma antică, ori ca contele Silvio Pellico, sau ca contele Stefan Szécsenyi, ori ca Ioan Câmpineanu, că chiar cei din clasa lor îi împing la moarte, ori în exil. In anul 1849 cine a chemat pe Ruşi în Ungaria? Peste 140 magnaţi (maghiari), subscrişi în suplica înaintată către Impăratul Nicolae!

Ni se spune mereu, că de când bărbaţii naţiunei noastre s'au decis a urmă politica rezistenţei pasive, poporul lasat de sine s'a depărtat de inteligenţă, a apucat pe mânile altora, a fost activ, căci a mers la urnă, şi apoi s'a demoralizat. Noi negăm, că poporul s'ar fi depărtat de inteligenţă, şi susţinem contrarul, că o parte rătăcită a inteligenţei s'a depărtat de popor. Nici decum însă din cauza politicei adoptate, ci cu totul din alte cauze, peste cari să aruncăm de astădată un văl gros. Dacă mulţi alegători din popor au mers la urnă în cele trei perioade expirate dela 1869 încoace şi au călcat peste orice solidaritate, apoi cine se poate mirà de aceasta, când ne mai auzitele abuzuri electorale, beţii plătite din gros de către candidaţi şi partide, împărţirea de sume mari la persoane anumite, presiunea teribilă exerciată asupra clerurilor, în anul 1869 chiar şi aruncarea în temniţa Clujului a unor preoţi, numai pentrucă nu au voit să participe la alegeri, promisiuni mincinoase de câştigarea proceselor pendente, ameninţare cu perderea lor, promisiuni de

www.dacoromanica.ro

înaintari în funcţiuni, ameninţare cu destituire, etc. etc. sunt dè notorietate publică, constatate prin desbateri parlamentare, şi chiar prin o lege mai nouă?!

Inteligenţa română din Banat şi din comitatele Ungariei locuite de Români a fost în toate perioadele electorale cât se poate de activă, şi totuş ea a perdut neîncetat din acele cercuri electorale, în cari majoritatea preponderantă de alegători este curat românească, pânăce esttimp ajunse la convingerea, că din 16 cercuri româneşti, câte mai rămaseră, abia va fi în stare să mai scoată vre-o 6—7 deputaţi de naţionalitate română. Adecă curatul adevăr în acest punct este, că adversarii seculari ai existentei şi individualităţii noastre naţionale voiesc din toate puterile lor, ca alegătorii români să meargă la urnă, îi mână chiar cu forţa la urnă, însă sub condiţiunea, să aleagă deputaţi de naţionalitate maghiară, sau fie de orice alta, numai sa se ţină de partida ministerială. Iar pentru candidaţii de naţionalitate română să nu cuteze a-şi da votul. Din această cauză s'a vărsat şi sânge, s'au comis şi omoruri, mai ales în Ungaria.

Aceasta pretensiune, ce se face către alegătorii de naţionalitate română, de a nu-şi da voturile lor la candidaţi români, este totodată una din cele mai mari insulte ce se poate face la mulţimea bărbaţilor inteligenţi din naţiunea noastră, iar alegătorii seduşi, ca să-şi dee voturile pentru alţii, comit adevărată infamie asupra sângelui lor şi dau celor mai de frunte Români, între cari avem şi bărbaţi de renume european, testimoniu de paupertate spirituală, de completă necapacitate parlamentară, de lipsă de patriotism şi de zel pentru binele public. Dela Români se pretinde să-şi dee voturile pentru neromâni, şi chiar pentru necreştini, pentru evrei. Dar oare când au onorat vre-odată Maghiarii ori Saşii cu voturile lor pe vre-un Român, candidat la vre-o dietă? Cu atât dară este mai greţos şi mai urît servilismul acelor Români, cari sub nişte pretexte mizerabile de «*interese locale*», pe lângă aceea că sparg solidaritatea naţională, îşi mai dau voturile la inimicii juraţi ai sângelui nostru.

Ni se mai impută de repeţiteori, că din cauza rezistenţei pasive mai ales a Românilor ardeleni guvernul denunţă şi descrie întreaga naţiune română, nu de adversară a guvernului, ci de-adreptul de inimică a statului. Este adevărat, că Românii sunt denunţiaţi de către oameni cu frunte de fier, ca inimici ai

www.dacoromanica.ro

statului, nici decum însă din cauza produsă de către apărătorii politicei pasive, adecă a nemergerii la urnă, ci cu totul din alte cauze. Curat şi respicat ni s'a spus la diverse epoce, iar mai ales acum de curând, că crima cea mai mare şi mai nesuferită a Românilor este, că se nasc Români şi rămân Români, nu vreau nici să se germanizeze (1857), nici să se maghiarizeze (1848,9, 1867, 1877). Nimicirea noastră naţională o cere sistema domnitoare şi maximele de stat. Nici odată adversarii noştri nu au voit să cunoască pe Români de fii ai acestei patrii. Pline sunt codicele de legi cu formulele: natio valachica tolerata, az oláh vallás csak tolerata ez országban, etc. Intre anii 1830 şi 1848 Românii erau persecutaţi şi preoţii lor aruncaţi în aresturi, tot ca inimici ai statului, caci spre a i înegrì şi nulificà, se inventase asupra lor *russolatria*, li se călcau locuinţele şi se căută prin lazile lor portretul împăratului Nicolae.

De ani 30 încoace venì la modă, dintr'odată, daco-românismul şi conspiraţiunea Valahilor cu aşa numita camarilă din Viena. Adecă focul cu apa la un loc. Scurt, s'au încercat toate căile şi mijloacele infernale spre a ne înfierà şi nimicì în ochii casei domnitoare şi în opiniunea publică a Europei, iar cutezanţa adversarilor creşteà în proporţiunea, în care noi ne cuceriam, ne umileam şi protestam, că suntem fideli statului şi buni patrioţi. Sacrificiile noastre pentru patrie şi sângele nostru varsat în liniile armatei imperiale nu erà considerat întru nimica. Şi totuş parinţii noştri nu au făcut nici o opoziţiune activă în parlament, nici pasivă afară de parlament. Vedeţi deci, că opoziţiunea noastră pasivă, ca şi cea activă, este numai un pretext mizerabil şi alta nimica.

Pe la 1866 ni se promiteau munţi de aur dacă Transilvania va trimite deputaţi la dieta Ungariei. Cei uşor crezători, ca şi cei interesaţi, ne umpleau urechile cu consolări, ca Maghiarii din Ungária nu ar fi barbari, ca cei din Transilvania, ci din contră, ar fi mai drepţi, generoşi, imparţiali, căci cere bine-înţelesul lor interes să cruţe pe Români, să le facă dreptate, să lase naţionalităţii şi limbei lor sfera de activitate şi desvoltare, precum nu o mai avuseră nici odată în Transilvania. Indeşert cei 1492 alergară la tron cu suplica lor, ca să spună acolo, că nu au nici o încredere în promisiunile celor din Ungaria! De atunci şi până acum toate temerile Românilor din Transilvania s'au împlinit cu prisosinţă. Ţara şi naţiunea merse şi mai merge

www.dacoromanica.ro

din rău în mai rău, cătră un abis fioros. Prin urmare, cauzele rezistenţei noastre pasive, în loc de a se micşorà, s'au înmulţit neîncetat şi din an în an. Nu este de ajuns, că autonomia marelui principat al Transilvaniei a fost delăturată într'un mod, căruia nu se află păreche în toată istoria modernă a popoarelor civilizate, nici că aşa numita uniune se prefăcù în fuziune totală, necondiţionată, dar ni s'a călcat în picioare şi orice drept de existenţă, de individualitate naţională. De 11 ani încoace ţara, şi cu ea mai ales naţiunea noastră, este tratata întocmai, ca şi cum în anul 1866 ar fi fost cucerită şi subjugată cu sabia. Mâna liberă, dată ministerului de repeţiteori asupra noastră, desvoltă cea mai cumplită potestate discreţionară.

Limba românească, recunoscută în anul 1863 prin legea ţării de egal îndreptăţită, iar astăzi scoasă şi delaturata din toate afacerile publice, este tratată exact aşa, precum se întâmplă în imperiul Rusiei cu cea polonă şi cu cea ruteană. Chiar legea ungurească, numită a naţionalităţilor, destinată a mascà în ochii Europei adevăratele scopuri de nivelare şi desnaţionalizare, astazi nu este mai mult decât o ficţiune. Legea electorală, plăsmuita în adins numai pentru Transilvania, şi anume, pentru marea majoritate a alegatorilor ei, este insulta cea mai amară ce se poate face unei ţări şi unui popor, care plateşte zeci de milioane pe fiecare an în tesaurul statului, şi dă zeci de mii din feciorii săi la completarea regimentelor şi batalioanelor, fară pic de altă recompensă, decât conştienţa fidelităţii cătră tron şi patrie. Apoi a decretà, nu uniunea, ci fuziunea, amalgamarea Transilvaniei cu Ungaria, şi totuş ai da lege electorala separată, este o procedură, care dacă ar venì la cunoştinţa Europei civilizate şi constituţionale, ar fi sigur lovită de verdictul cel mai aspru. A zice, că censul în Transilvania e numai 8 fl. 40 cr. când el în realitate este 18 pâna la 20 fl. v. a., înseamnă că voieşte cineva să lege ochii lumii întregi.

Libertatea presei este recunoscută în toată Europa meridională şi apuseană, ca unul din mijloacele absolut neçesare la progresul popoarelor în civilizaţiune. Presa românească din Transilvania geme sub greutatea unui jug, care astazi nu-şi mai are păreche, nici în Rusia, şi nici în Turcia. In Transilvania încă tot mai domneşte legea de presă absolutistică, rămasă ereditate dela anul 1852, ai cărei mai mulţi paragrafi sunt tot atâtea verigi ale unui lanţ de fier, care în Austria propriu numită s'a de-

www.dacoromanica.ro

lăturat, ori modificat în sens mai uman, înainte cu 16 ani. Cauţiunea ce se pune pentru ziare independente în marile cetăţi ale Transilvaniei este îndoit şi jumătate mai mare decât în Viena cea cu 900 mii de locuitori. Şcoalele noastre confesionale româneşti, în loc de a se înmulţi, scad la număr din an în an. Mai multe din ele se cassează sub diverse pretexte, iar în locul celor închise se deschid pentru şcolari de naţionalitate românească altele, curat maghiare, în cari însă tinerimea fragedă română nu poate învăţă şi nu învaţă nimic pe lume.

Avem exemple număroase şi destul de autentice, că în şcoalele secundare (gimnaziale), şi chiar în institute superioare, junimei române îi este interzisă sub grea pedeapsă lectura de vre-o carte ori foaie periodică românească. O măsură ca aceasta tiranică nu a existat nici sub sistema numită a lui Metternich, şi a mai rămas încă numai în Rusia!

Funcţionarii de naţionalitate română, prea puţini câţi se află în funcţiuni publice, sunt expuşi la o tratare neasemănat mai vitregă decum fusese ea chiar sub absolutismul de zece anî, pentrucă dacă şi sub acea sistemă erau supuşi spionărilor şi denunciărilor false, cel puţin nu erau permutaţi din patria lor în regiuni locuite de popoare, cari vorbesc cu totul alte dialecte, diferite de limba patriei noastre. In locul funcţionarilor români permutaţi între Sârbi, Slovaci, Croaţi, Sloveni, Ruteni, se aduc în Transilvania mulţime de alţi funcţionari, cari nu cunosc nici limba română, şi nici cea germană. In toate aceste cazuri, de administraţiune dreaptă şi promptă nici vorbă nu poate să fie.

Seria năpăstuirilor şi nedreptăţilor de cari sufere Transilvania este mult mai lungă decât să fim în stare a le numără pe toate în scurtul timp de 1—2 oare. Dar presupunem, că ele sunt cunoscute la partea cea mai mare a membrilor conferenţei şi la poporul întreg, căci chiar şi legile de natură naţional-economică sunt compuse aşa, ca să se ajungă cu ele scopuri excluziv maghiare. In loc de a continuà cu enumărarea lor, este mai necesar a ne ocupà cu cercetarea mijloacelor de vindecare. In orice ţara cu adevărat constituţională ni se va da răspunsul scurt şi îndesat: Mergeţi la dietă, folosiţi-vă acolo de libertatea cuvântului, strigaţi şi bateţi neîncetat, pânăce vi se va deschide! Acest sfat prinde, şi se poate da locuitorilor din toate celelalte provincii ale monarhiei austro-ungare, numai celor din marele principat al Transilvaniei — *nu*. Toate celelalte provincii îşi au

www.dacoromanica.ro

dietele lor foculare, la cari se pot încălzì şi se pot consolà. Dieta Transilvaniei însă este confiscata, iar locuitorii ei sunt trimişi la dieta Ungariei! S'a întâmplat şi aceasta. Intre anii 1867—1869 au mers din Ardeal, sub cuvânt, că e dietă de încoronare, şi 12 deputaţi de naţionalitate română. Cei mai mulţi din ei sunt în vieaţă.

De altmintrelea vorbesc chiar acfele dietei în ce mod ostil au fost ei trataţi acolo, încât ne mai putând suferì acea tratare, s'au retras succesive şi nici nu au mai avut placerea, ca să fie realeşi. Au rămas însă la dieta Ungariei câte 20—22 deputaţi de naţionalitate română, aleşi din comitatele Ungairei locuite de Români. Dar precum s'a observat şi mai nainte, la alegerea lor s'au întâmplat mai totdeauna bătai şi omoruri cumplite, mai vârtos din cauza, că se lucrà, ca pe cât s'ar puteà, să nu fie ales nici un individ, care mai cutează a se numì pe sine Român. Dar apoi luptele şi fatigele acelor deputaţi, în loc de a folosì ceva poporului, din partea căruia au fost aleşi, mai mult i-au stricat, iar ei au rămas în mare parte compromişi în faţa alegătorilor.

Mulţi dintre deputaţii români aleşi în Ungaria n'au lipsit în cele trei perioade a se folosì de diverse ocaziuni spre a relevà chestiuni, cari concerneau de-adreptul afaceri de ale Transilvaniei. Dar încercările lor au fost explicate totdeauna în partea cea mai rea, adecă, ca ostile şi periculoase pentru integritatea statului. La acestea ni se replică din partea minorităţii, că nu trebuie să ne descurajăm, ci să perseverăm, să batem necurmat, ca să ni se deschidă. Dar şi perseveranţa îşi are înţelesul şi limitele sale.

Dela un anumit moment încolo perseveranţa întru a cere trece în cerşitorie umilită şi abjectă, cu totul opusă caracterului poporului românesc şi demnităţii sale naţionale. Să afle odată toată lumea, prin urmare şi compatrioţii noştri, că naţiunea română nu voieşte să aibă nimica din graţie, ci ea insistă pentru recâştigarea drepturilor omeneşti, civile, politice, naţionale. Graţie dau numai tiranii la sclavii lor, şi suveranii, celor condamnaţi la galere, ori la moarte. Reasumând toate raţiunile, cari au împins naţiunea română din Transilvania, mai ales dela 1869 încoace, la politica rezistenţei pasive, şi apoi convinşi fiind, că acele cauze, nu numai continuă a existà până în ora de faţă, ci ele s'au mai înmulţit cu altele noue: majoritatea de şapte membri a co-

www.dacoromanica.ro

misiunii Dvoastre vă recomandă de nou *perseverare în politica rezistenței pasive.* Sibiiu, 8/20 Iulie 1878. *G. Bariţiu* .*)

Motivarea activităţii.

Motivarea propunerii minorităţii din comisiune, făcută din partea advocatului *Nicolae Străvoiu*, a fost următoarea:

Inainte de a întrà în apreciarea ţinutei noastre faţă cu alegerile dietale ce ne stau înainte, este consult a ne clarificà despre conceptul ce-l are minoritatea comisiunei exmise de onorata conferenţă despre activitatea pe care o recomandă. Noi sub întrarea în activitate a Românilor nu înţelegem, ca aceştia să se pună la dispoziţia unuia ori altuia dintre partidele dietale, ca nişte învinşi, ci înţelegem lupta activă pentru câştigarea aceloraşi drepturi, în favorul naţiunei, pe cari pasiviştii vor sa le câştige prin rezistenţa pasivă. Scopul este acelaş, mijloacele difer. Noi recomandăm procedura *activă*, din următoarele *motive:*

1. Deoarece politica pasivă nu primeşte terenul dat de legile statului drept câmp de luptă pentru câştigarea drepturilor dorite, deoarece prin urmare politica pasivă a priorì se pune cu statul întreg în opoziţiune, de acì urmează, că oricare partid din ţară ar luà frânele guvernării în mână, sub împrejurările şi legile existente ne va fi contrar, ba chiar inimic, fiindca principiul politicei pasive deneaga oricărui guvern dreptul de existenţă. In consecinţă cu aceasta, câtă vreme vom fi pasivi, oricare guvern se simte îndreptăţit a ne lovì, a ne slabì, cu un cuvânt, a ne tractà ca pe contrarii, ba chiar ca pe inimicii săi şi ai statului ce conduce, şi-şi va aflà, atât la locurile preaînalte, cât şi faţă cu lumea din afară, chiar în ţinuta noastră pasivă, scuza pentru procedarea sa ostilă faţă de noi. Nime nu poate aşteptà dela contrarul său de luptă favoruri, ci numai lovituri!

O privire asupra celor zece ani ai politicei de pasivitate va constatà adevărul acestor aserţiuni. Am fost loviţi în toate interesele noastre naţionale, până chiar şi în înaintarea noastră culturală. S'au creat legi îndreptate special în contra noastră, a Românilor din Transilvania. Dar ar fi naivitate politică a pretinde dela un guvern, cu care noi ne aflăm în cea mai aprigă luptă, şi caruia i-am denegat până şi dreptul de existenţă, ca

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, anul 1878, Nr. 65.

www.dacoromanica.ro

acesta să ne cruţe, ba chiar să ne ajute. Acţiunea provoacă reacţiune, lovitura contralovitură, şi astfel pasivitatea nu va puteà fi niciodată terenul pe care s'ar puteà ajunge la o înţelegere între Români şi Unguri, atât de necesară şi reclamată de interesele ambelor naţiuni, şi prin urmare ale patriei întregi.

2. Politica pasivă nu este practicabilă. Rezonul politicei pasive este de a face imposibilă conducerea şi administrarea statului prin aceea, că o parte a cetăţenilor se abţin dela exerciarea drepturilor politice. Dacă partea aceea a cetăţenilor va fi atât de puternică, încât întru adevăr, carul statului, prin neparticiparea ei, să se oprească în loc, atunci politica pasivităţii îşi are îndreptăţirea sa. Noi însă suntem de părerea, că bărbaţii aceìa, cari au decretat înainte cu zece ani politica pasivităţii, ori nu au avut în vedere forţele de cari dispun Românii din Transilvania, ori nu au ţinut cont de puterea trebuincioasă pentru a exercià cu succes politica pasivităţii. Să nu ne înşelăm pe noi înşine, căci noi nu avem aristocraţie puternică, nici burghezime bogată şi luminată, factori neapărat de lipsă pentru a executà cu succes politica pasivă. Iar dacă există naţiuni, cari şi fără aceşti factori şi-au eluptat libertatea şi drepturile, apoi naţiunile acelea nu au ajuns la succese prin pasivitate, ci prin cea mai mare activitate şi energie.

Cumcă lupta politică pasivă nu corăspunde forţelor noastre, constată experienţa celor zece ani de pasivitate. Pe lângă toată rezistenţa noastră pasivă, afacerile publice şi-au mers cursul lor, carul statului nu a fost oprit nici pe un moment. Ba experienţa acestor zece ani chiar ne arată, că fără cei doi factori politica pasivă pentru noi este neexecutabilă. Pasivitatea decretată în conferenţa dela Mercurea, şi mai târziu în cea dela Alba-Iulia, fără voia noastră s'a prefăcut încet-încet în cea mai completă activitate, astfel, că astăzi în faptă nu mai poate fi întrebarea, dacă mai susţinem politica pasivităţii sau nu, ci numai, dacă activitatea, care există deja, lăsăm să fie şi de acì înainte exploatată de străini, spre cea mai mare daună a naţiunii, sau nu?

Este de fapt incontestabil, că toţi alegătorii români din Transilvania, cu foarte puţine excepţiuni, chiar în cercuri curat româneşti, ca Năsăudul, Făgăraşul, etc. au luat şi iau parte la alegerile dietale, cu acea deosebire numai, că nu aleg deputaţi români, ci unguri, saşi ori evrei, cari apoi ca deputaţi aleşi de alegători români vin în dieta ţării spre a aduce şi a apără cele

www.dacoromanica.ro

mai stricăcioase legi pentru Români. Noi nu credem, că o astfel de politică pasivă poate să promoveze interesele românești.

3. Fiindcă politica pasivității s'a executat numai de către inteligența română, iar massele poporului au participat și participă la alegeri, de acî urmează, ca consecință naturală a politicei de pasivitate, că legăturile cele strânse, cari au existat mai nainte între popor și inteligență, au slabit, ba pe unele locuri aproape s'au delăturat de tot. Disciplina politică, exemplară de mai nainte, prin pasivitate s'a nimicit. Alegatorii români, lipsiți de conducătorii lor naturali, s'au dedat a fi conduși la urnă de străini, și de multeori, ceeace este foarte trist, chiar a votă pentru interese meschine. Viitorul va arătă, că vor trece generațiuni și va costă multă luptă spre a restaurà vechile legături între poporul român și inteligența sa. Răul acesta va devenì cu atât mai mare, cu cât noi vom lăsà poporul mai multă vreme pe mânile străinilor, adecă cu cât vom face mai mult timp politică pasivă.

Față cu aceste scăderi și urmări rele ale politicei de pasivitate se recomandă politica activității, indigetată la început, pentru motivele următoare:

a) Dacă pentru această politică nu ar existà și alte motive, chiar și numai experiența de zece ani a politicei de pasivitate, care a adus asupra Românilor numai daune și calamități, trebuie să îndemne pe fiecare om cugetător să mediteze asupra întrebării, oare nu ar fi consult de a cercà pe altă cale spre a ajunge la scop, adecă spre a eluptà pretensiunile îndreptățite ale Românilor? Pentru fiecare om cu judecată se prezintă necesitatea de a schimbà în politică o cale, care în restimp de zece ani a avut numai consecințe rele. Deci abstrăgând dela alte cauze, aceste considerante de sine înseși motivează trecerea Românilor din Transilvania dela politica pasivității la politica activității. Sunt însă și alte motive.

b) Părăsind politica pasivității, nu vom mai puteà fi priviți, cu drept cuvânt, de inimici ai statului, și în consecință avem dreptul a așteptà, ca nici să nu mai fim tratați ca atari, și ca ostilitatea îndreptată până acuma în contra noastră să încete. Dacă însă cu toate acestea și peste așteptare și atunci vom fi persecutați din partea Ungurilor, atunci cel puțin nu vor mai aveà scuză pentru atacurile îndreptate în contra noastră, iar noi vom aveà ocaziune a ne plânge în parlamentul țării asupra asupririlor comise pe nedreptul în contra noastră, și dacă re-

www.dacoromanica.ro

prezentanța țarii ar rămâneà surdă la plângerile noastre, le va auzì Europa, care, după experiențele timpului recent, suntem îndreptățiți a crede, că nu va permite, ca un popor atât de capabil de cultură, și atât de plin de vieață, ca cel românesc, să fie maltratat și mortificat din partea altui popor, fară nici o cauză. Afara de aceasta, deoarece politica activă acceptează terenul dat pentru lupta constituțională, această politică este unica, care ne-ar puteà duce la complanare cu Ungurii, de cari suntem legați prin interese de existență. Să nu ni-se reflecteze, că înțelegerea între Români și Unguri ar fi imposibilă, fiindcă noi aceasta nu o credem. Nu o putem crede. Dacă înțelegerea între Români și Unguri ar fi întru adevăr imposibilă, atunci perirea acestor două popoare ar fi decretată și sancționată. Adevărat, că sunt înca multe motive de antipatii, cari create și nutrite prin întâmplările trecutului, au despărțit aceste două popoare. Dar tot atât de adevărat este, că odată convinși despre interesele vitale, dela cari depinde existența acestor două națiuni, suntem datori cu orice preț sa delăturăm acele antipatii, pentru a ajunge încet încet la o complanare, foarte salutară, atât pentru unii, cât și pentru alții. Lupta va fi grea, pe lângă o voință tare nu va fi însă fară succes.

c) Politica activă este cu mult mai practicabilă decât cea pasivă. Este lucru cunoscut, și experiența, ba întreaga natură ne constată, că aceleași forțe, întrebuințate în mod activ, au mai mare succes, decât daca acelea ar rămâneà pasive. De acì rezulta, că cu cât cineva dispune de forțe mai puține, cu atât există pentru acesta o mai mare necesitate, ca el să-și folosească acele forțe în mod cât se poate de activ, dacă voește să elupte vre-un succes. Anumit noi Românii din Transilvania, cari prin răutatea timpului am fost constrânși să rămânem îndărăt în toate direcțiunile, suntem avizați, mintea sănătoasă ne dictează, ca toate forțele noastre să le întrebuințăm, în toate direcțiunile, în mod cât se poate mai activ, pentruca neîntrerupt, fie în direcțiune culturală, economică sau politică, să ocupăm terenul pe care până acuma nu l-am ocupat, opriți fiind de împrejurările trecutului vitreg. Activitatea dă vieață, pasivitatea este moarte!

d) In fine, dacă prin politica activă nu am câștigà alt folos, un lucru îl putem câștigà, și acesta e de mare preț, adecă: prin politica activă vom salvà poporul nostru, ca să nu mai fie pradă și jertfă corupțiunii străine. Dacă un deputat ungur sau evreu

www.dacoromanica.ro

a căzut în alte cercuri de alegere, atunci scăparea lui e unul din cercurile românești de alegere din Transilvania. Această situațiune degradatoare pentru națiunea română trebue să înceteze. Spre acest scop e necesar, ca inteligența română, conducătorii naturali ai poporului român, să se pună iarăș în fruntea trebii la alegeri, și astfel să restitue strânsa legatură ce a existat mai nainte între poporul român și inteligența sa.

Am zis și o repetăm, că va costà multă luptă lucrul acesta, dar prețul luptei este mare, este restituirea exemplarei discipline politice de care s'a bucurat națiunea română înainte de pasivitate, și succesul, pe lânga o energie cuvenită, va fi inevitabil.

Nu putem încheià aceasta motivare fara a reflectà la singurul motiv, de natură mai serioasa, de care se folosesc pasiviștii pentru apărarea pasivității, și acest motiv taie în dreptul de stat.

Ni-se spune, că daca am luà parte la alegerile dietale am recunoaște tacând, că uniunea Transilvaniei cu Ungaria are și consentimentul nostru. Noi nu am puteà să facem însă aceasta, fiindcă autonomia Transilvaniei este chestiune națională românească, este identică cu existența națiunii române.

Daca existența națiunii române ar depinde dela autonomia Transilvaniei, ar fi foarte trist pentru noi, Românii. Noi însa nu credem aceasta. Națiunea română este cu mult mai mare și mai latită decât sunt confiniile Transilvaniei. Noi, Românii transilvaneni, nu facem nici jumătate din numărul tuturor Românilor din Austro-Ungaria. Prin urmare a salvà existența națiunii române prin autonomia Transilvaniei nu înseamna alta, decât a ne salvà numai pe noi cei din Transilvania și a jertfì pe ceialalți Români, cari din întâmplare nu au norocirea de a locuì în Transilvania.

Această procedare ni-se pare prea puțin națională, căci are prea puțină considerare catră frații noștri din alte părți. Noi suntem de părerea, că chestiunea autonomiei Transilvaniei nu e chestiune națională românească, ci este chestiune, care privește interesele tuturor naționalităților conlocuitoare. Dacă noi Românii am aveà speranța, că putem face majoritatea dietei Transilvaniei, am zice și noi, ca autonomia Transilvaniei se poate calificà întru câtva de chestiune națională românească. Din nenorocire însă aceasta nu o putem spune. Știm, ca în dieta transilvană dela anul 1863, când nu putem spune că am fi fost în

www.dacoromanica.ro

deĭavor, aflându-ne faţă în faţă numai cu Saşii şi lipsind deputaţii maghiari de tot, abiă am dispus, noi, Românii, de o majoritate de 5—6 voturi. Iar dacă luau parte şi Maghiarii la desbateri, Românii ar fi fost în mare minoritate. Va să zică, câtă vreme va există cens, naţiunile neromâne din Transilvania vor dispune de majoritate în dieta ţării, iar această majoritate va dispune chiar în contra voinţei noastre de soartea ţarii. Prin urmare susţinerea autonomiei Transilvaniei nu depinde dela noi, Românii. Iar daca nu depinde dela noi susţinerea acestei autonomii, este de prisos a ne luptà noi singuri, fără consensul celoralalte naţionalitaţi conlocuitoare, pentru redobândirea ei, fiindcă majoritatea dietei, fiind neromâna, o va respinge de câteori o vom câştigà noi, îndată ce ea nu consimte cu noi.

In privinţa aceasta suntem de parerea, că nu s'a putut apără autonomia Transilvaniei mai rău, decât calificându-se din partea noastră de chestiune naţională românească, fiindcă prin aceasta nu am ajuns alta, decât că am provocat neîncredere şi suspiţionare din partea celoralalte naţiuni conlocuitoare în privinţa tendinţei noastre privitoare la autonomia reclamată, cari chiar din această cauză nu consimt cu noi în această chestiune. Noi încă ţinem, că autonomia Transilvaniei este folositoare şi de dorit, însă nu numai pentru Români, ci pentru toate naţiunile conlocuitoare.

Individualitatea istorică a Transilvaniei, referinţele ei sociale, economice şi culturale, formate prin vieaţa autonomă de veacuri şi divergente de-ale Ungariei proprii, reclamă tratare şi administrare speciala şi deosebită de cea ungurească. Deja s'a început a se auzì voci neromâne, ca Transilvania sufere prin centralizarea ungureasca. Simţesc deja toţi locuitorii Transilvaniei necesitatea unei administrări speciale pentru această ţară. Să încetam deci de a deşteptà neîncrederea conlocuitorilor noştri cătră autonomia Transilvaniei, prin aceea, că o calificăm de chestiune naţională românească, şi suntem siguri, că nu peste mult timp toţi locuitorii Transilvaniei, fără deosebire de naţionalitate, vor reclamà cu stăruinţă acea autonomie, ca o necesitate reclamată imperios de interesele ţării şi de individualitatea ei istorica. Atunci nu credem să nu se satisfacă această dorinţă justă a unei ţări atât de însemnate pentru statul întreg, fiindcă nu credem, ca Ungaria să pună mai mult pond pe patriotismul Croaţilor, decât pe patriotismul Românilor şi al celoralalte na-

www.dacoromanica.ro

ţiuni locuitoare în Transilvania. Recomandăm politica de *activitate. N. Străvoiu,* raportorul minorităţii .*)

Opiniunea publică română a primit cu simpatie concluzele conferenţei naţionale din Sibiiu. Chiar şi aderenţii politicei de activitate au fost mulţămiţi cu ele, pentrucă se temeau, că o eventuală decretare a politicei de activitate ar puteà să se termine cu un desăvârşit fiasco, dupăce terenul nu erà pregătit din vreme pentru o acţiune sistematică şi pentru înscenarea unei lupte energice electorale. Ziarul naţionalist «Gazeta Transilvaniei», apreciind într'un articol de fond însemnătatea hotărîrilor luate la Sibiiu, şi-a terminat aprecierile cu următoarele cuvinte: «Salutăm cu satisfacere votul conferenţei electorale a Românilor transilvăneni, căci el sub împrejurările de astăzi a salvat onoarea naţională. Acuma depinde dela noi, ca să dovedim maturitate politică, observându-l cu conştienţiositate, depinde dela noi, ca să căutăm cu diligenţă remediile pentru îmbunătăţirea poziţiunii noastre defensive». Cuvinte calde şi frumoase, cărora însă puţini au căutat să se conformeze dintre Românii din Ardeal.

Abstinenţă constituţională şi în Ungaria.

Zilele grele prin cari treceau Românii au îndemnat pe publicistul şi politicianul *Vichentie Babeş*, fost deputat dietal în mai multe rânduri, să pledeze într'o scrisoare mai lungă, adresată amicilor cari îi cereau sfatul şi tipărită ca foaie volantă, pentru acceptarea politicei de pasivitate şi în Banat şi Ungaria, adecă pentru abţinerea Românilor ungureni şi bănăţeni dela alegerile pentru dietă. În scrisoarea aceasta energicul luptător pentru egala îndreptaţire a poporului român din statul ungar spuneà, cum Românii au întrat cu bucurie în dieta ungurească, în speranţa, că vor puteà ajunge la înţelegere cu Ungurii şi vor puteà stoarce dela aceştia drepturile cari compet Românilor. In acţiunile lor parlamentare deputaţii români din Ungaria şi Banat au fost conduşi de următoarele adevăruri eterne:

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, anul 1878, Nr. 66.

www.dacoromanica.ro

1. Libertatea şi cultura poporului e primul postulat al statului modern şi supremul factor al prosperităţii comune în stat. 2. Cultura poporului nu se poate ajunge decât prin canalul limbei proprii. 3. Pentru realizarea libertăţii poporului este neapărat de lipsă, ca afacerile sale imediate, publice şi private, să i-se administreze în limba proprie, iar drepturile sale constituţionale să-i fie recunoscute şi respectate pe baza egalităţii publice.

Experienţele făcute în dietă din partea deputaţilor români sunt triste, pentrucă Maghiarii nu au voit să iee în considerare aceste adevăruri neperitoare. Dela 1861 până la 1878, în decurs de cinci cicluri parlamentare, nu a fost un singur caz, ca vocea reprezentanţilor poporului român să fi fost ascultată şi apreciată în dietă din partea celor dela putere. Românii, cari au întrat cu mari speranţe în dietă, au rămas deci desiluzionaţi, iar guvernele maghiare tot cu mai mare energie au purtat în contra lor lupta de discreditare şi de nimicire. Mai ales guvernul lui Tisza Kálmán a ştiut să delăture şi casseze chiar şi puţinele dispoziţiuni favorabile naţionalităţilor şi limbilor nemaghiare, trecute în legile de mai nainte ale ţării, pe cari acuma nu le mai respectă nimeni. Situaţia e următoarea: Românii din Ungaria şi Banat, dacă merg la alegere şi aleg deputat român, ori trebue să aleagă unul, care sprijineşte guvernul şi politica acestuia, ceeace e nedemn şi dăunos pentru poporul român, ori aleg unul care combate politica guvernului, ceeace însă, după experienţele făcute, ar atrage în măsură şi mai mare ura guvernului şi a organelor sale asupra poporului român. Ce e deci de făcut? Ca răspuns la întrebarea aceasta politicianul *Vichentie Babeş* îşi formulează astfel părerile şi concluziunile:

«Politica, la care eu cred că ne avizează, ba chiar ne constrâng toate împrejurările, cumpănită bine este politica de *abstinenţă constituţională*. Adecă renunţarea, sau abzicerea faptică dela exerciarea unor drepturi constituţionale iluzorii, nefolositoare nouă şi întregului. Retragerea mânilor noastre dintr'un joc fals. Şi aceasta tocmai din consideraţiunile mai sus atinse, de necesitate, moralitate şi patriotism curat. Diferinţa între adevărata pasivitate şi între abstinenţa constituţională este evidentă.

www.dacoromanica.ro

Aceea e un mijloc de opoziţiune, aceasta este un mijloc de rezervă. Aceea, prin neparticipare la legislaţiune, tinde a o împedecà pe aceasta întru desvoltarea constituţiunei în direcţiune greşită, aceasta, după convîngerea, ca împedecarea nu este cu putinţă, îi lasă cel mai liber curs, pentruca pe răspunderea proprie, neîmpedecată de nime, să-şi facă ea însaş cât mai curând de cap, şi doară să ajungă a-şi prinde cu mâna rătacirea. Iată cum îmi închipuesc eu şi precisez în reasumat politica şi programa politicei de abstinenţă:

Constituţiunea de astăzi a Ungariei, dovedindu-se din destul, că nu este croită pentru noi Românii, deoarece ea pentru noi nu cuprinde condiţiunile de existenţă şi desvoltare naturala, de prosperare morală şi materiala; domnii dela putere dovedindu-se de contrari aprigi ai acestor condiţiuni şi netoleranţi faţă de luptele noastre pentru ele; legea electorala şi administraţiunea publică maghiară, precum şi majoritaţile maghiare din dieta, făcând imposibila o reprezentaţiune naţionala echitabilă şi liberă a elementului şi intereselor române patriotice în dieta: noi Românii de sub coroana sfântului Stefan, în adevar şi în fapta nu avem constituţiune, libertate garantată, parlament în această patrie a noastră. Lupta noastră constituţionala de pâna acuma, urmată pentru scopul de a ne câştigà cât de puţin loc al nostru propriu în constituţiunea maghiară, ramase, nu numai fara de nici un folos, ba devenì în cel mai mare grad stricacios, atât noua, cât şi patriei. Astfel dară noi pe cât timp domnii dela putere persistă şi sunt susţinuţi în modul de mai sus în exclusivitatea şi cu orbia lor la putere, noi din necesitate, patriotism, înţelepciune, renunţăm la lupta constituţionala şi parlamentara, cedând lor întreg acest teren, pe care şi aşa prin dispoziţiunile constituţiunei lor şi prin împărţirea dreptului de alegere şi l-au asigurat ei înşişi numai pentru ei, lasându-le prin urmare atât binele, cât şi raul ce-l vor produce, neinfluinţaţi de noi, cu tot cu responsabilitatea, cu lauda şi mărirea, sau cu căinţa lor, numai pe seama lor, iar noi întru aceea căutându-ne şi concentrându-ne activitatea pe alte terene, mai puţin ingrate şi periculoase, în tot cazul mai puţin disputate şi marginite, mai vârtos pe terenul culturei, şi special pe al creşterii şi moralizarii poporului nostru, acest unic teren, care prin autonomia noastră bisericească ne este garantat prin lege. Astfel s'ar împlinì profeţia fericitului baron Eötvös, care la 1869, când se desbăteà în ministeriul său

www.dacoromanica.ro

statutul organic pentru regularea drepturilor noastre bisericeşti, la solicitările ce i se făceau chiar prin unii Români pentru mai mari restrângeri a raspuns, că doreşte, ca autonomia noastra bisericească culturală să fie cât de extinsă, deoarece prevede, că pot să vină timpuri, când doară numai încă pe terenul acestei autonomii Românii vor puteà sa se mişte şi să răsufle! Sarmanul Eötvös! Pe lângă toată agerimea spiritului său cu greu va fi crezut el, că dl Tisza Kálmán are să vină şi să facă a se împlinì atât de curând profeţia sa! Deci după aceasta desvoltată idee a mea, iata care va fi ţinuta specială a Românilor faţă de alegerile pentru dietă:

Alegătorii noştri, câţi sunt capabili de a-şi pricepe interesul de cetaţeni şi a-şi simţì demnitatea de Români, şi câţi mai dispun ei înşişi de persoanele lor, sa-şi caute în pace de alte lucruri şi năcazuri de ale lor, iar alegerile să le lase domnilor şi connaţionalilor, sau uneltelor lor, neluând adecă parte la nici un fel de adunari şi consultări electorale, precum nici la vre-o candidare şi la votare. Celor ce ar umblà să-i îndemne şi câştige pentru participare la alegeri să le întoarcă dosul, iar când n'ar puteà să scape de ei, să le răspundă drept şi bine, că dieta ungurească, aşa după cum e ea astăzi, nu e pentru noi, Românii, pentrucă noi, după atâtea alegeri şi stăruinţe ale noastre, nu am ajuns până acuma să vedem nici un bine, să gustam nici o uşurinţa, şi aşadara poatecă va fi mai bine dacă Românii nu se vor mai amestecà în treaba domnilor, dupace şi aşa nu sunt ascultaţi şi luaţi în socotinţă. Bărbaţii inteligenţi şi de caracter ai Românilor nu vor primì candidatura şi alegerea. Iar unde poate din ceva împrejurări locale extraordinare totuş ar cădeà vre-o alegere asupra vre-unuia, acela va ştì să spună domnilor Maghiari la rândul său, că dupăcum a dovedit întreg trecutul, Românul cu conştienţa patriotică naţională nu are ce să caute în dieta ungurească. Astfel Românii vor dovedì în faţa lumii, vor dovedì mai pe sus de toate surorei naţiuni maghiare, că nu mai vreau să fie uneltele unui joc fals de-a constituţiunea şi de-a parlamentul. Nu vreau să se facă vinovaţi şi să primească răspunderea pentru legile atât de defectuoase şi pentru administraţiunea atât de rea a domnilor. Nu vreau să se mai strige în contra lor, că ridică pretensiuni exorbitante, că nutresc ceartă şi duşmănie între ambele naţiuni, avizate la cea mai intimă amiciţie. Vor dovedì, ca respectând ei legile până ce sunt

www.dacoromanica.ro

legi, şi supunându-se puterii până ea este putere, au răbdarea de a aşteptà dela timp şi evenimente ceeace îndeşert până acuma au staruit şi aşteptat dela prudenţa, lealitatea şi simţul de dreptate al domnilor Maghiari. Cu un cuvânt, că Românii sunt şi vreau să ramână un popor serios şi de caracter, că ei nu privesc patria şi libertatea, nici de monopol, nici de jucărie sau frază goală, şi că vieaţa peste tot, dar mai vârtos în stat, nu o privesc de comedie ridiculă. Cel mai mare folos însa după această politica de abstinenţă va fi, că Românii cei buni, părasind o luptă politică stearpă şi periculoasă, după cum am atins mai sus, cu atât mai mult îşi vor concentrà toate puterile pe terenul cel manos dar foarte pârlogit al culturei minţii şi inimei poporului român, lucrând pe acest teren, singurul sigur, pentru viitorul, fericirea şi gloria seminţiei române!

Ştiu eu prea bine, că o considerabilă parte din inteligenţii şi alegătorii noştri, după împrejurarile personale ale lor, nu vor puteà să fie capacitaţi şi câştigaţi pentru aceasta politică de abstinenţă. Dar eu zic aşa: Celor nepricepuţi, celor amăgiţi şi purtaţi de nas prin alţii, celor ticăloşi sau porniţi după interese meschine, pe scurt, speculanţilor, orbilor şi celor cu căpastru pe cap, nu le sună programa mea. Ei vor merge şi pot merge între toate împrejurările încătrău îi va duce orbia lor, interesul lor ordinar, mâna care le ţine capastrul. Atari oameni nu numără în lumea morală. Nici în oara darii de seamă ei nu vor fi în stare să uşureze domnilor răspunderea. Dar nici aceea ce fac ei nu se va atribuì poporului român, ci numai pacatelor străine, comise asupra lui de secole.

Incheiu nutrind dorinţa şi speranţa, că şi dintre acei fii slabănogi ai naţiunei noastre pe mulţi îi vom regasì pe terenul culturei, pe terenul salutei naţionale.

Am zis».*)

Autoritatea de care se bucurà politicianul *Vichentie Babeş* la conaţionalii săi, mai ales la cei din Banat şi Ungaria, a făcut, ca părerile sale să fie acceptate din partea mai multora dintre cei buni, carì de fapt s'au pus în grevă faţă de alegerile dietale din anul 1878. Nu au luat parte la întrunirile de candidare şi nu au participat la alegere. Dar numărul celor buni erà mic

*) Din „*Gazeta Transilvaniei*“, anul 1878, nrul 55.

www.dacoromanica.ro

şi foarte neînsemnat pe lângă numărul acelora, cari nu şi-au putut călcà pe inimă şi nu au ştiut să pună interesele obşteşti de-asupra intereselor locale, ori chiar particulare-personale. In puţinele cercuri, în cari Românii erau siguri de învingere şi cu candidat naţional, s'a făcut abatere dela sfatul fruntaşului *Babeş*, şi alegătorii s'au grupat în jurul candidatului naţionalist român, numai pentruca să nu cadă şi cercurile acelea sigure pradă în mâna guvernului şi a partidului său.

Pasivitate în Ungaria.

Afară de Românii din Ardeal au mai decretat pasivitate şi neparticipare la alegerile pentru dieta din Budapesta Românii din comitatul Aradului, cari în întrunirea lor ţinută în *23 Iulie* 1878 în Arad au votat următoarele hotarîri, cu unanimitate:

«Conferenţa, ca interpretă fidelă a sentimentelor tuturor Românilor cari locuiesc pe teritorul acestui comitat, mai nainte de toate, şi chiar în faţa luării rezoluţiunei prezente, cu toată solemnitatea şi energia cuvântului îşi manifestă de nou şi cu aceasta ocaziune înaltul său devotament şi loialitatea ce a animat în totdeauna întreaga naţiune română din acest imperiu către înaltul tron, Maiestatea Sa regele şi augusta casă domnitoare, supunerea şi respectul ce-l datoreşte constituţiunei şi legilor ţarii, intima dorinţă de a conlucrà cu toată seriozitatea ca şi în trecut la stabilirea şi consolidarea armoniei în mod indispensabil necesare între noi şi naţiunea dominantă maghiară, în interesul suprem al salutei patriei noastre comune, totodată însa împinsă ca şi de o forţă majoră se vede silită a luà hotărîrea de faţă, contrară cu deprinderile sale constituţionale din trecut.

După enunciarea solemnă a acestor sentimente şi convicţiuni ale sale, conferenţa:

considerând, că dela întrarea noastră pe terenul şi în lupta constituţională şi parlamentară până astăzi toate tentativele noastre de o înfrăţire sinceră cu naţiunea dominantă maghiară au ramas, nu numai fară rezultatul dorit, ci chiar şi intenţiunile noastre cele mai sincere şi aspiraţiunile noastre naţionale cele mai juste şi legale au fost timbrate din partea elementului domnitor de tradare şi conspirare în contra statului şi a întregităţii

www.dacoromanica.ro

sale, cari însă toate s'au dovedit de afirmaţiuni gratuite, de calumnii şi înjurii nedemne de un popor, dar cari necontenit se aruncă fără sfială în faţa poporului român, numai pentru a se câştigă un nou şi puternic titlu de suprimare şi persecuţiune a lui pe toate terenele vieţii publice şi chiar şi private;

considerând, că îndeosebi sub regimul şi sistemul actual de arbitriu orice manifestaţiune şi aspiraţiune legitimă naţională a noastră a devenit imposibilă, o crimă, un atentat chiar înaintea guvernatorilor noştri, că în special pentru noi, Românii, libertatea a devenit o deriziune, egalitatea o iluziune amară şi frăţietatea o urgie;

considerând, că în parlamentul ţării toate legile se creiază în interesul excluziv al elementului maghiar din patrie, cu expresa desconsiderare a salutei supreme a statului şi îndeosebi cu ignorarea şi despreţuirea legitimelor noastre postulate naţionale, şi considerând, că şi cele puţine create în timpuri relativ mai bune pentru noi, prin interpretarea şi aplicarea lor arbitrara au devenit iluzorii, instrumente de persecuţiune chiar în contra noastră, precum o observăm aceasta şi la legea de naţionalităţi, prin care fraţii noştri maghiari voiau să probeze Europei generositatea şi justeţa lor, pe a cărei bază însă limba noastră româna s'a suprimat din uzul legal de care se bucură înainte de crearea acestei celebre legi la toate oficiile publice, transformând astfel scutul şi legea noastră în tiranul vieţii noastre publice şi private;

considerând, că poporul român, care formează imensa majoritate a locuitorilor de pe teritorul acestui municipiu, mai ales în sistema dominantă de procedură la alegerile dietale nu poate participà în libertate şi cu demnitate la actul alegerei, unde după experienţele amare din trecut domneşte abuzul şi violenţa, în detrimentul manifestarii libere a voinţei alegătorilor români, cari în urma acesteia sunt suspiţionaţi şi persecutaţi pe faţă şi fără speranţă de a aflà vre-un remediu în contra persecuţiunilor de toată natura ce urmează de àcì, şi cari sunt nedemne de un stat liber şi constituţional;

considerând în fine, că între asemenea condiţiuni poporul român din acest comitat nu poate să se reprezinte pe sine, nici în mod liberal, şi nici în toată demnitatea sa în corpul legislativ al ţării, părasind astfel acest teren ingrat pentru naţiunea română şi lăsând toată răspunderea celor pe cari îi priveşte:

www.dacoromanica.ro

Conferența, în numele partidului român național din comitatul Aradului, sub angajamentul de *solidaritate* se declara pentru *pasivitatea absolută* în fața alegerilor de deputați pentru sesiunea dietală proximă, abținându-se dela orice candidare și participare la actul de alegere. *Mircea Basiliu Stănescu*, m. p., președinte. *Dr. Nicolau Oncu* m. p., notar».*)

*

Tot în unanimitate s'a pronunțat conferența electorală a inteligenței române de pe teritorul fostului comitat al Zarandului, întrunită în Baia-de-Criș în 28 Iulie n. 1878, pentru observarea politicei de pasivitate și pentru neparticipare la alegerile dietale, motivându-și hotărîrea adusă cu asupririle și persecuțiunile la cari sunt expuși din partea organelor administrative ceice cutează să-și dee votul conform convingerii lor, pentru candidații naționali români. Hotărîrea adusă a fost următoarea: «Românii alegători din cercul electoral Baia-de-Criș și Josașiu, declarând solidaritate în procedere, primesc principiul de abstinență pasivă față cu alegerile de deputați pentru sesiunea viitoare a camerei, conchemată deja și declară, că nici nu vor alege, nici nime dintre dânșii nu va primî candidatura și pe nimeni nu va candidà». Conferența a fost condusă de *George Secula*, ca prezident, având ca notar pe *Nicolae Hențiu*. Cei din *Iosașiu* au ținut în 21 Iuliu n. conferență de candidare, dar auzind despre hotărîrea luată în Baia-de-Criș s'au retras dela activitate în șanțurile rezistenței pasive.

Spargerea solidarității.

Învitat din partea inteligenței române și maghiare din cercul Tinca, comitatul Bihorului, advocatul din Arad *Mircea B. Stănescu* și-a pus candidatura în acest cerc electoral, care fapt i-a fost socotit din partea Românilor din Arad de mare păcat național. I-s'a adresat deci următoarea scrisoare:

Domnului Mircea B. Stănescu, advocat în Arad. Confirmându-se faima, ca Dta ca prezident al comitetului executiv

*) Din *Telegraful Român*, anul 1878, numărul 84.

www.dacoromanica.ro

ales de către conferența română ținută în Arad în 23 Iulie n. c. pentru realizarea rezoluțiunii de pasivitate, decretată în această conferență, în contra acestei rezoluțiuni și a angajamentului de solidaritate, luate ambele în unanimitate, chiar sub prezidența D-tale, ai primit candidatura de deputat dietal în cercul electoral de Tinca, în Bihor, noi subscrișii membri ai acestui comitet, adunați în ședința de astăzi, având acea convingere, că această procedere a D-tale constitue o flagrantă infracțiune a rezoluțiunii și solidarității de pasivitate, declarăm, că nu suntem nici în stare, nici dispuși a te urmări și de a lucră și pe mai departe împreună cu Dta pe acest teren, deci am hotărît și te rugăm prin urmare să binevoiești a primi dimisionarea Dtale de membru și prezident al comitetului executiv, pe care ne grăbim să ți-o dăm prin aceasta. Dat din ședința comitetului executiv de șapte, ținută în Arad în 5 August n. 1878. Georgiu Popa m. p. Ioan Beleșiu m. p. Alexiu Popoviciu m. p. Iosif Popoviciu m. p. Dr. Nicolau Oncu m. p.»*)

Al doilea act mai însemnat de neobservare a principiului de solidaritate s'a întâmplat la Brașov, unde alegătorii români, într'o conferență binecercetată, ținută după conferența națională dela Sibiiu, au decretat întrarea în activitate, din motive de caracter local, și au oferit candidatura advocatului *Nicolae Străvoiu*, fost la conferența din Sibiiu raportor al minorității din comisiune. Acesta a primit candidatura și a și fost ales deputat la dietă, cu 286 voturi, contra 266, pe cari le întrunise candidatul Sașilor. Despre alegerea aceasta interesantă «*Gazeta Transilvaniei*» scrià în numărul 61, anul 1878, următoarele:

«Victoria aceasta în ambele cercuri (Sașii au căzut cu candidatul lor și în al doilea cerc electoral al Brașovului, unde a fost ales un advocat cu nume german, dar cu sentimente patriotice) s'a raportat numai prin cooperarea alegătorilor români, maghiaro-săcui și a nemților catolici, cari elemente foarte eterogene s'au aliat, din animositate, în contra elementului săsesc, mai fiind îndemnate și sumuțate la aceasta pe de desupt, cum se șoptește, și de mâna lungă. Acum Sașii, cari au fost de sute de ani domni și stăpâni în cetatea Brașovului, stau triști și su-

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, anul 1878, Nr. 62.

www.dacoromanica.ro

părați, fiind învinși chiar de aceia, de cari își băteau joc cu o aroganță nespusă chiar și în ajunul alegerilor. Lupta electorală a fost mare. De când e cetatea Brașovului doară n'au fost alegeri așa agitate și animate, și presiunea din ambele părți n'a fost niciodată atât de mare ca în anul acesta. Fiecare parte și-a încordat și angajat toate puterile disponibile. Toate presiunile, toate amenințările Sașilor nu avură de astădată nici un efect asupra alegătorilor aliați. Și alegătorii români, cari cu voie, cari fără voie, s'au băgat în joc, s'au luptat cu bărbăție și cu stăruință, ca să arete Sasului îngâmfat, că a sosit timpul, când trebuie să-l cresteze și pe Român. Numai durere, că nu știm cine se va bucură de fructele ostenelelor lor,... nu știm, dacă nu se va alege poporul român brașovean numai cu triumful momentan raportat asupra Sașilor, cari adevărat că l-au impilat sute de ani și l-au ținut în orbie și sclăvie politică, desconsiderându-l chiar și cu ocaziunea restaurațiunii municipale din urmă».

În celelalte cercuri electorale locuite de Români nu s'a întâmplat nimica mai însemnat.

Deschiderea dietei.

Pentru ciclul parlamentar 1878—1881 au fost aleși următorii deputați de naționalitate română: 1. *George Constantini.* 2. *Parteniu Cosma.* 3. *Traian Doda.* 4. *George Ioanovici.* 5. *Vasile Jurca.* 6. *Petru Mihályi.* 7. *Ioan Misici.* 8. *Alexandru Popp.* 9. *George Pop de Băsești.* 10. *Atanasiu Ratz.* 11. *Alexandru Roman.* 12. *Nicolae Străvoiu* și 13. *George Szerb.* Doisprăzece din Ungaria și Banat, unul din Ardeal. Mai fusese ales și George Ivacicovici, fostul comite suprem al Carașului, în cercul Sasca, dar înainte de deschiderea dietei s'a bolnăvit și în 23 Octomvrie 1878 a murit. A fost parentat în ședința din 24 Octomvrie 1878 a dietei. În locul său a fost ales un Ungur, ca reprezentant al acelui cerc românesc.

Deschiderea dietei s'a făcut în 19 Octomvrie 1878. Primele patru ședințe au fost prezidate și conduse de prezidentul de etate Boér Antal. In ședința a cincia, ținută în 24 Octomvrie 1878, s'a făcut constituirea, alegându-se prezident Ghyczy Kálmán, vicepreședinți Vá-

www.dacoromanica.ro

rady Gábor şi baronul Kemény János, iar chestor Kovács László. Între cei şase notari nu a fost de astădată nici un Român.

Deschiderea solemnă a dietei s'a făcut în 20 Octomvrie 1878, în palatul regal din Buda, prin însuş regele Francisc Iosif I. La orele 11 din zi s'a celebrat serviciu divin în capela curţii din Buda, iar la orele 12 magnaţii şi deputaţii s'au întrunit în sala mare de recepţiune din palatul regal, unde nu peste mult s'a înfăţoşat, venind cu ceremonialul obicinuit, cum şi cu suita prescrisă pentru asemenea ocaziuni, regele, şi urcând tronul a cetit cu glas înalt *mesajul de tron,* de cuprinsul următor:

«Onoraţi domni magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi!

Stând pe pragul nouei sesiuni legislative, vă salutam cu atât mai cu mare bucurie, cu cât în împrejurările de faţa simţim mai mult lipsa înţeleptului, puternicului şi patrioticului Dvoastre sprijin.

Din cauza situaţiunii în care se află acum guvernul ţării, nu putem indigetà agendele activitaţii Dvoastre. Dar patrunşi de sentimentul importanţei acestor agende vom purtà grijă, ca guvernul ţării, cât se va puteà mai îngraba, să se afle în poziţiunea de a le indigetà, şi a luà parte la rezolvarea lor constituţională. De astădată atragem atenţiunea Dvoastre numai asupra duor obiecte, a caror rezolvare cel puţin în mod provizor este de lipsă în timpul cel mai scurt.

Unul este dispoziţia referitoare la puterea armată, al doilea transacţiunea financiară ce are a se încheià cu regatul croato-slavon, deoarece cu finea anului acestuia expiră puterea legilor, cari regulează această afacere.

Inţelepciunea Dvoastre va aflà calea pe care să se rezolveze afacerile acestea aşa, încât nici administraţiunea constituţională să nu dea de pedeci, dar nici rezolvarea definitiva să nu se facă cu o grabă, care nu corăspunde importanţei afacerii.

La congresul din Berlin am luat asupra noastră un mandat european în privinţa ocuparii şi a administrarii Bosniei şi Herţegovinei.

Trebue să ne exprimăm părerea noastră de rău, că rezolvarea acestei probleme nu s'a putut ajunge pe cale pacinică.

www.dacoromanica.ro

Mulţămită atitudinei vitezei noastre armate, care merită cea mai mare recunoştinţă, partea cea dintâi a acestei probleme se poate considerà ca terminată.

Serveşte spre liniştirea noastră, că vă putem împărtăşi şi până a vă da ministrul nostru de externe desluşirile detaiate înaintea corporaţiunilor competente, că ne aflăm în bune relaţiuni cu toate puterile, ceeace ne permite a sperà, că şi partea restantă din problema se va puteà executà cu cruţarea cea mai mare a sacrificiilor iubitelor noastre popoare.

In speranţa aceasta şi în încrederea, că patriotismul, înţelepciunea şi moderaţiunea Dvòastre va aflà şi în dieta aceasta căi şi mijloace, cari să servească spre binele şi înflorirea iubitei noastre Ungaria, declarăm dieta de deschisă».*)

Un mesaj de tron scurt şi sec. A făcut rea impresiune asupra celorce l-au ascultat, şi a fost apreciat cu multă asprime din partea presei opoziţionale maghiare, care a constatat cu multă satisfacţie, că nici din piepturile celor mai devotaţi amici ai guvernului, celor mai servili membri ai partidului guvernamental, nu a putut să iasă nici un modest «*éljen*» la auzul celor cuprinse în acest mesaj de tron, care după părerea celor din opoziţie formà începutul solemnităţii funebre, reclamată de înmormântarea guvernului lui Tisza. Guvernul lui *Tisza* de fapt îşi dase demisiunea, din motivul, că ministrul de finanţe *Széll* n'a voit să iee răspunderea asupra sa pentru cheltuielile ce se vor naşte din ocuparea Bosniei şi Herţegovinei prin trupele monarhiei austro-ungare, dar guvernul s'a format de nou, tot sub conducerea lui Tisza, făcând parte din el toţi miniştrii de mai nainte, afară de *Széll*. Fiind deci guvernul demisionat, mesajul de tron nu puteà să conţină nici un program de muncă. De aceea a fost atât de scurt şi nemulţămitor pentru ceice l-au ascultat.

Activitatea deputaţilor români.

În şedinţa din 11 Noemvrie 1878 au fost prezentate dietei proiectele de adresă, date drept răspuns la

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1878, Nr. 119.

www.dacoromanica.ro

mesajul de tron. A prezentat întâi deputatul Szontágh Pál un proiect de adresă, în numele comisiunei exmise din partea dietei în scopul acesta. Al doilea proiect de adresă a fost prezentat dietei din partea contelui Apponyi Albert şi a partizanilor săi. Al treilea proiect de adresă l-a prezentat deputatul naţionalist *Dr. Mihail Polit* (Sârb), în numele său şi al celoralalţi *doi* deputaţi naţionalişti sârbi. In fine al pătrulea proiect de adresă a fost al independiştilor, prezentat din partea deputatului Verhovay Gyula şi a consoţilor săi de principii.

In proiectul de adresă al Sârbilor se spuneà, că: «naţionalităţile din Ungaria şi-au împlinit totdeauna cu conştiinţă datorinţele cetăţeneşti faţă de stat, şi sunt tot aşa de patriotice ca şi ceialalţi cetăţeni ai Ungariei (Maghiarii), fiind ele convinse, că numai contopirea în interese şi sentimente a diferitelor popoare şi unirea lor frăţească poate să formeze viitorul mai fericit al acestei patrii. Nizuinţele naţionalităţilor din Ungaria s'au mişcat totdeauna în cadrele unităţii maghiare de stat şi ale constituţiei maghiare, şi nu au umblat după poziţie separată de drept public. Iar dacă vreau să înainteze neconturbate în desvoltarea lor naţională culturală şi caută să-şi validiteze naţionalitatea în municipiile în cari formează majoritatea pe cale constituţională, fac un lucru, care nu stă în contrazicere, nici cu unitatea statului, nici cu constituţia maghiară. Şi dacă nizuinţele acestea ale lor sunt considerate de crimă, lucrul este a se atribuì neîncrederii născute din actualul sistem de guvernare»....

Discuţia asupra adresei s'a început în şedinţa din 14 Noemvrie 1878. Dintre deputaţii români au vorbit: *Parteniu Cosma* şi *Geqrge Pop de Băseşti.*

Vorbirea deputatului P. Cosma.

În şedinţa din 25 Noemvrie 1878 deputatul român *Parteniu Cosma* a rostit vorbirea următoare în discuţia asupra adresei:

«Onorată casă! Nime nu va aşteptà, ca în stadiul atât de înaintat al desbaterii, şi după atâtea vorbiri excelente, să mai

www.dacoromanica.ro

produc şi eu argumente noue referitoare la obiectul principal al desbaterii, la direcţiunea politicei orientale a guvernului nostru de externe. Şi dacă totuş îmi iau voe în acest moment ultim să-mi ridic graiul, o fac aceasta mai ales, pentruca să nu se poată zice, că nici un deputat de naţionalitate română nu şi-a descoperit opiniunea în privinţa acestei chestiuni ponderoase, care după părerea mea va servì de bază unei epoce noue în patria noastră.

De când am onoarea a fi membru al acestei camere, foarte arareori m'am folosit de dreptul vorbirei. Mă măgulesc însă cu aceea, că de câteori n'am aflat de indispensabilă tăcerea, am grăit, şi totdeauna sincer, fără privire la dreapta sau la stânga, căci eu ţin, că nu corăspunde datorinţei sale acel deputat, care se retrage dela vorbire, numai pentrucă se teme, că părerea sa va produce ici-colea neplăcere, ori că nu va fi acceptată, căci pentru aceea suntem aici, ca să vindecăm ranele existente cum se poate mai bine, iar a le vindecà numai aşa se pot, dacă le cunoaştem. Voiu fi deci franc şi de astădată întru manifestarea convingerii mele, şi voiu fi cât se poate de obiectiv.

Ce priveşte chestiunea ocupării Bosniei şi Herţegovinei, mărturisesc, că am împlinit aceeace presupune domnul prim-ministru, adecă am supus-o judecăţii alegătorilor mei, cărora, provocat fiind, încă în luna Iulie, când nu erau cunoscute în mod oficial dispoziţiunile congresului dela Berlin, le-am scris următoarele:

«Decumva s'ar adeverì faima răspândită prin ziare, anume, că guvernul nostru comun de externe, încuviinţând politica expansivă a Rusiei se va împărţì cu ea pe pradă, eu pentru această faptă, deşì în adevăratul sens al cuvântului aparţin partidului liberal, ori în ce formă ar venì ea pe tapet, i-aş da vot de blam, căci ocuparea Bosniei şi a Herţegovinei eu o consider de suficientă, pentruca să ne ruineze de tot finanţele, cari deja sunt în stare foarte desperată, iar provinciile ce sunt de ocupat, apte vor fi, ca dupăce cu enorme sacrificii le-am adus la majorenitate, să devină în corpul patriei noastre dinamitul care o va sparge .

Stilul acestei sentinţe într'adevăr nu este chiar neted, dar nici n'a fost ea menită pentru parlament, însă în esenţă ea este tot aceea, ce în diferite variaţiuni o desvoltară înaintea mea o mulţime de oratori excelenţi, şi cu o logică atât de fundată a

www.dacoromanica.ro

demonstrat-o dl condeputat Zsedényi. La aceasta mi-au răspuns alegătorii cu aceea, că m'au trimis aici, ca să-mi împlinesc promisiunea.

Cu toate acestea, dlor, situaţiunea este atât de gravă, mai cu seamă daca considerăm complicaţiunile externe, dacă cumpanim declaraţiunile dlui prim-ministru, şi dacă pătrundem la însemnatatea, — nu atât a proiectului de adresă, prezentat din partea deputaţilor croaţi, ci mai mult la a cuvântării cu care ne-a prezentat dl Mihailovici acel proiect, — la care însă foarte puţin s'a reflectat, — că adecă: «poate vorbì opoziţiunea ce voieşte, căci el a văzut aici perondându-se 5—6 guverne, în cari însă numai persoanele s'au schimbat, dar politica tot aceeaş a rămas, caci în patria noastră nu este posibilă altă politică, decât aceea care se manifesta şi în ocupaţiunea din chestiune, şi că chiar opoziţiunea de ar venì la guvern, nici ea n'ar puteà urmà altă politica , — zic, situaţiunea este atât de gravă, şi responsabilitatea împreunată cu votul atât de mare, încât eu n'aş hezità a-mi schimbà sentinţa, decumva m'aş convinge, că fac un mai mare rău patriei mele prin respingerea, decât prin încuviinţarea politicei manifestate prin ocupaţiune. Din două rele aş alege pe cel mai mic. Insa acela, care este chemat să ne lumineze, — ministrul nostru de externe, — este deja de 3 săptamâni în mijlocul nostru. Corporaţiunea în faţa căreia el este dator sa-şi justifice politica, de 3 saptamâni este coadunată, — şi el totuş află cu cale a taceà. Deci eu cu mintea mea de laic fiind silit a umblà numai pe picioarele proprii şi a-mi bază vederile numai pe rezultate, nu mă pot aflà îndemnat a-mi strămutà judecata ce avui onoarea a vi-o prezentà.

De cumva aş aveà şi eu îngrijirile, cari se vede a le aveà condeputatul *Polit*, şi dacă aş puteà împărtaşì vederile dnului prim-ministru despre ocupaţiune, va să zică, dacă m'aş teme şi eu, că ocuparea Bosniei şi Herţegovinei ar însemnà inaugurarea unei politice antislave, faţă de faptele complinite, cari după convingerea mea nu se mai pot strămutà, poate că aş zice şi eu: treaca ducă-se, şi aş votà pentru adresa majoritaţii. Insă eu cred chiar contrarul, eu mă tem, că prin aceasta s'a pus bază unei direcţiuni politice *slave* în patria noastră.

Eu nu pot fi atât de naiv, ca să cred, că ocuparea Bosniei şi Herţegovinei are numai acel scop, ca noi să facem ordine în acele provincii neglese şi spoliate, şi în urmă, dupăce

www.dacoromanica.ro

le-am civilizat, şi dupăce cu investiţiuni enorme le-am ridicat la o stare înfloritoare, să le redăm Turciei. Asta, cu toate simpatiile ce o mare parte a poporului maghiar le nutreşte pentru Turci, cred că nici înşişi Turcii n'ar cutezà să o spereze dela noi. Iar Europa, care nu există şi nu face nimic pentru noi, nu merită atâta generositate din partea noastră. Din contră, eu aşa cred, că noi pentru aceea ocupăm Bosnia şi Herţegovina, ca să le anexăm, şi de voia noastră nicicând să nu le mai dăm din posesiune, şi în aceasta zace pericolul pentru noi. Pentrucă mai ales dacă considerăm însemnătatea cuvintelor dlui ministru-prezident, care în cuvântarea sa de alaltăieri ne-a zis următoarele: «aceea însă o susţin, că da, Herţegovina şi Bosnia au format acel focular, unde atât din vecini, cât şi din depărtare, dela nord, coadunându-se materialul de aprins, s'a dat foc orientului», — foarte mă tem, că aceste provincii, chiar cu consimţământul popoarelor lor, vor servì de ansă la un eveniment al lumei, căruia vom trebuì să ne opunem. Apoi deoarece, precum însuş dl ministru prezident afirmă, că «celce cutează a sta în calea unui eveniment al lumei, negreşit devine cutropit», eu prevăd născându-se din această acuiziţiune nouă o astfel de soarte pentru patria noastră, care nu este de invidiat, la care deci eu nici mijlocit nu voiu să contribui cu votul meu.

Nu sunt eu acela, dlor, care aş năzuì a împedecà eliberarea popoarelor apăsate din orient, sau care aş îndemnà guvernul nostru, ca legând soartea patriei noastre de a Turciei, să-şi scoată spada pentru integritatea acelui imperiu putred. Eu mi-am dat deja opiniunea în astă privinţă încă în anul trecut, când primaoară a venit pe tapet chestiunea orientală în parlamentul nostru, de-mi aduc bine aminte, în luna Iunie, şi de atunci încă n'am avut cauză să mi-o strămut.

Am zis adecă atunci, în contra torentului opiniunii publice maghiare, şi susţin şi astăzi, că Turcia, aşa precum erà, cu instituţiunile sale theocratice, nu numai că nu se poate susţineà, dar nici nu poate sta în interesul nostru ca şi pe mai departe să se susţină.

Turcia ne-a fost cel mai cumplit inimic pânăce i-a fost cu putinţă, şi dacă am pătimit noi dela cineva, dela Turcia am pătimit; şi dacă sunt eternizate pentru popoarele acestei patrii pagini glorioase în istorie, acelea se refer mai ales la luptele avute contra Turcilor. Numai de atunci nu ne este periculoasă Turcia,

www.dacoromanica.ro

de când nu mai poate; acuma însă a devenit periculoasă chiar prin slabiciunea sa, prin instituţiunile sale necorigibile.

Pricep cauza, pentru ce o parte a poporului maghiar se însufleţeşte atât de tare pentru Turci, şi permiteţi-mi să fiu sincer şi în aceasta privinţa. Se însufleţeşte poporul, pentrucă i-s'a umplut capul cu noua invenţiune, că el ar fi consângean cu Turcii. Iar politicianii maghiari, pentrucă le-ar plăceà să susţină pe Turcia drept paratulger. Eu însă, dlor, vasul plin de pulbere de puşcă nu-l ţin bun de parafulger. Eu nu vreau de vecin pe unul, a cărui casă în tot momentul este ameninţată cu aprindere. Referinţele de acolo, oricât s'a afirmat aici contrarul, nu se mai pot susţineà, dat fiind, că sunt nefavorabile. Şi nici nu trebuie să se susţină. Deci repet, că niciodată n'aş legà soartea patriei mele de a unui asemenea stat. Unui stat civilizat, care numai cât decât ţine la reputaţiunea sa morală, nu-i este permis să facă aşa ceva.

Eu privesc orientul de proprietatea popoarelor de acolo, şi pe nime altul nu ţin îndreptăţit a primì ereditatea Turciei, decât pe popoarele ce o locuiesc.

Eu aş fi dorit şi doresc, ca după inevitabila dizolvare a imperiului turcesc să se constituiască în locul lui, după individualitatea naţională a popoarelor din orient, mai multe staturi mici, independente, provăzute cu toate atributele de existenţă şi aşezate sub garanţa colectivă a Europei. Şi nu m'aş teme, că staturile acelea, chiar de ar fi şi unul-două slave într'ânsele, ar devenì uneltele Rusiei, sau ar gravità la ea, periclitându-şi prin aceea libertatea şi independenţa, pentrucă fericirea unui stat nu stă în mărimea teritorului, ci în libertatea lui. Prin urmare, un stat, deşì mic, dacă-şi poate desvoltà instituţiunile conform datinelor şi intereselor sale, niciodată nu-şi va sacrificà independenţa şi libertatea, numai ca să se poată contopì şi perde în altul mai mare, ci din contră, le va apărà cu toată rezoluţiunea.

Vă mărturisesc sincer, că pentru asigurarea simpatiei şi alianţei acestor popoare eu aş fi dorit, ca noi să nu lăsăm Rusiei gloria eliberării lor, ci să le-o exoperăm noi. Insă această greşală nu e de acuma, ci este de un dat mai vechiu, şi dacă nu se mai puteà corege, cel puţin să fim năzuit a alterà răul pe câî se puteà, şi pe viitor a ne asigurà gratitudinea şi încrederea popoarelor din orient. Guvernul nostru de externe însă, după modesta mea părere, a urmat chiar contrarul. Căci se în-

www.dacoromanica.ro

şală foarte acela care cugetă, că locuitorii provinciilor ocupate vor privì în noi pe eliberatorii lor, şi că ei atunci, când cugetă că scapă pe vecie de un tiran fără cumpat, vor fi bucuroşi a devenì supuşi ai altei stăpâniri, deşì mai umane, dar care în fine tot nu le va da libertatea pentru care de secoli se luptă. Dealtmintrelea primirea ce o întimpinăm la dânşii este destulă dovadă despre simţămintele lor.

Onorată casă! N'am ce face, dar eu aşa văd, şi din rezultate sunt necesitat a deduce, că noi facem o politică de tot neînsemnată, o politică numai de azi pe mâne. Eu aşa cred, că dacă guvernul nostru încă şi astăzi află de lipsă a acuirà patriei noastre noue provincii cu elemente eterogene, nu ţine cont de spiritul timpului, nu vrea să priceapă, că a trecut dejà timpul întemeierii statelor de mozaic, că astăzi numai *principiul de naţionalitate* are putere de a construì şi a desfiinţà state, şi că în contra puterii destructive a principiului de naţionalitate numai alianţe sincere, bazate pe interese comune, pot salvà de nimicire naţiunile mai mici.

Dacă guvernul nostru este condus de o politică mai înaltă, de adevărata politică a viitorului, nu pricep pentruce nu lucra în acea direcţiune, ca să facem posibilă cel puţin alianţa sincera a acelor popoare, cari mai tare sunt expuse undelor panslavismului?! Mai ales două elemente sunt aici dela natură avizate unul la altul, cari numai împreună pot existà şi eventual împreună vor sucumbà. Acestea sunt: *Maghiarii şi Românii!* De cumva guvernul nostru erà pătruns de acest adevăr, trebuià să observe cu totul altă atitudine în chestiunea Basarabiei, şi încă cu atât mai vârtos, ca chestiunea nu erà numai română, ci şi ungară. Dar precum am experiat, nici măcar atâta n'a făcut pentru vecina Românie, cât á făcut guvernul îndepartatei Anglie.

Nu am aşteptat eu, ca guvernul nostru, dupăce a vazut, ca celelalte puteri mari au abandonat România şi nu se expun pentru drepturile celui mai slab faţă de cel putinte, singur să declare resbel Rusiei, dar cel puţin atâta cu drept cuvânt a putut pretinde ori care, ca în contra unei procederi atât de perfide, cum a fost a Rusiei faţă de aliatul său, în contra violenţei lipsite de orice bază morală, să fi protestat, cum a protestat reprezentantul Angliei, să fi năzuit a-şi manifestà simpatia ce o merită acea naţiune, şi prin asta să pună bazele încrederei şi eventualei alianţe în viitor.

www.dacoromanica.ro

Durere însă, că nici măcar atâta n'a făcut, deşi nu cred să existe un om serios cugetător în ţara aceasta, care sa nu fie convins despre necesitatea unei alianţe sincere şi durabile între România şi Ungaria, în interesul ambelor state.

După acestea să-mi fie permis a face câteva reflexiuni la unele puncte a cuvântării de alaltăieri a dlui ministru-preşedinte. Spre a justificà ocupaţiunea, şi spre a dovedì, că nici tractatele europene nu formează bază suficientă, pentruca însaş Europa să le respecteze, referitor la tratatul de Paris ziceà: «Că încât s'a considerat tractatul de Paris de toate puterile europene atunci şi chiar atunci de bază a regulării referinţelor din orient, ca să nu amintesc mai multe, dovedeşte aceea, că principatele Moldova şi Valachia, în contra dispoziţiunilor unui foarte momentuos punct al acelui tractat, s'au prefăcut în România».

Şi ce a dovedit dl ministru-preşedinte cu amintirea acestui fapt? Nimic alta decât, că chiar înaltul corp diplomatic, — aceia adecă, cari îşi aroagă dreptul a dispune în numele «Atotputintelui Dumnezeu», — atunci când întreprinde măsuri nesuficiente, când ignorează dorinţele acelor popoare de a căror soarte dispune, face astfel de lucruri, de cari bunul Dumnezeu al dreptăţii nici o ştire nu are, lucruri cari nu pot contà la o viaţă durabilă.

Este adevărat, că tractatul de Paris a devenit eludat în acest punct, cu multă desteritate. Vina însă o poartă însuş congresul, căci dorinţei juste a respectivilor, care totodată a fost şi interes european, a satisfăcut şi n'a satisfăcut. Acele principate, cari nici odată n'au fost supuse suveranităţii porţii otomane, tunse şi slăbite dejà binişor prin binevoitorii săi vecini, — provocate fiind au răspuns, că ele numai aşa îşi pot împlinì misiunea europeană, dacă li se va concede unirea într'un principat cu numele România. La aceasta înţeleapta diplomaţie le-a răspuns cu aceea, că le-a încuviinţat numele de «principate unite», dar unirea totuş a denegat-o, dispunând, ca fiecare principat să-şi aleagă pe domnitorul său separat de celalalt, apoi pentru uniformitatea administraţiunei interne li-s'a impus o formă de delegaţiune comună.

Aceste măsuri n'au mulţămit pe nime, n'au mulţămit o parte a acelora, cari le-au făcut, şi cu atât mai puţin au mulţămit pe aceia, de a căror soarte se tractà, dar n'au putut corespunde nici intereselor Europei, pentrucă n'au fost apte a

www.dacoromanica.ro

aduce acele două principate în poziţiune de a-şi împlini chemarea.

Principatele interesate n'au avut ce face, şi deocamdată le-au primit şi aşa. Când au fost să se pună în lucrare apoi, le-au executat după litera tractatului, însă astfel, că înţeleapta diplomaţie a devenit batută. Au ales ele separat pe domnitori, dar au ales tot pe aceeaş persoană, şi prin asta au împlinit litera tractatului, dar în esenţă şi-au împlinit dorinţa lor, căci din asta s'a născut în urmă unirea.

In urmă a aflat şi diplomaţia, că s'a lucrat înţelepţeşte, şi nu i-a prea păsat de păcălitura, caci s'a convins, că pentru interesul Europei este mai corespunzător aşa, decât cum dispusese congresul.

Şi oare, domnilor, avem noi cauză de a ne caĭ de această faptă a Românilor? Oare România, văzându-şi realizate odata aspiraţiunile, cum s'a folosit de poziţiunea sa pentru a-şi puteà împlinì chemarea?

Iată cum. S'a pus la lucru cu toată seriositatea pentru a-şi regulà trebile sale interne astfel, ca să merite încrederea şi sprijinul Europei. Şi-a făcut o constituţiune democratică, cu regim într'adevăr parlamentar.

Ca odată pentru totdeauna să scape de inevitabilele frecări interne, produse prin intrigele număroşilor pretendenţi de tron, şi-a întemeiat o dinastie ereditara, cu principe străin. A eliberat pe ţăran, şi încă mai înţelepţeşte decât noi, căci acolo s'a executat legea din oficiu într'un an de zile, dar la noi nici chiar astazi, după 30 de ani dela promulgare, ea nu este peste tot executată. Ni-a premers cu desfiinţarea pedepsei trupeşti, ba a desfiinţat de mult deja şi pedeapsa de moarte, ceeace în parlamentul nostru cu ocaziunea desbaterii asupra codicelui penal s'a amintit cu ironie, însă România nu are cauză de a-şi regretà faptul. A întrodus căsătoria civila obligătoare, ceeace noi nu cutezăm a face.

A secularizat apoi averile mănăstireşti, ceeace noi nici peste un secol nu vom cutezà a face, şi prin asta a pus ministeriul de instrucţiune publică în poziţiunea de a înfiinţà mai multe facultaţi şi o mulţime de şcoli poporale, încât azi în România nu este nici un cătun măcar, care să nu aibă cel puţin o şcoală. In justiţie în locul legilor vechi şi a dreptului consvetudinar a întrodus codicele cel mai perfect, iar noi nici astazi

www.dacoromanica.ro

n'avem codice civil. In procedură a întrodus oralitatea şi imediatitatea, ceeace noi nu cutezăm a face, iar în criminale, instituţiunea de juraţi, pentru care noi ne declarăm a nu fi încă destul de maturi.

A provăzut apoi ţara cu căi ferate, şi dacă a avut şi ea pe Waringii ei, ca şi noi, totuş a observat înşelăciunea mai de timpuriu decât noi, şi a scăpat de ei mai cu puţine daune decât noi. A înfiinţat o mulţime de spitaluri, asiluri şi alte institute excelente de binefacere. Cu un cuvânt, în timp scurt a pus baze solide la toţi acei factori, cari sunt în stare să ridice, civilizeze şi întărească un popor rămas îndărăt, nu din vina sa, ci din vitregitatea timpurilor, şi în timpul cel scurt de 20 de ani a făcut un progres atât de admirabil, încât un asemenea nu este în stare să producă nici o naţiune.

Afară de acestea, cu diligenţă de fer a lucrat pentru formarea puterei armate, după sistemul cel mai corespunzator, şi şi-a consolidat finanţele astfel, încât a fost în stare a purtà un resbel cumplit, cu excedente în budget.

Şi când a bătut oara pentru eluptarea independenţei patriei, toţi Românii ca unul au sărit înaintea redutelor neespugnabile ale celui mare cumplit şi viteaz inimic, ce e drept, însoţiţi de surisul curios şi compatimitor al Europei, dar în curând s'au reîntors întimpinaţi în calea lor de triumf, de admirarea şi stima Europei, pentrucă au dovedit în mod eclatant înaintea lumei, că colo jos la Dunăre există un popor brav şi tinăr, care-şi cunoaşte chemarea sa europeană, şi este în stare a şi-o şi împlinì, un popor, a cărui alianţă poate fi preţioasă pentru ori şi cine.

Repet, domnilor, ar fi oare mai bine pentru noi şi pentru Europa, dacă catastrofa începută, dar încă departe de a fi terminată, ar fi aflat în locul României de astăzi acele 2 principate neputincioase, cari precum le înzestrase congresul, nu erau în stare nici a trăì, nici a murì? Erà mai bine oare de noi, dacă Rusul în calea sa spre Turcia aflà două ţărişoare, cu cari nici de vorbă nu stà, ci pentru înlesnirea operaţiunilor înghiţià simplu pe Moldova, iar pe ceealaltă, sub pretext de apărare, poate o ocupam noi? Eu aşa cred, că la această întrebare fiecare om serios prea uşor îşi poate da răspunsul, şi trebue să se bucure, că avem un vecin, la a cărui sprijin eficace putem contà la timpul său.

www.dacoromanica.ro

Zice mai departe domnul ministru-preşedinte: «Eu n'am vorbit despre popoarele slave, ci în genere despre popoarele din orient, şi domnii deputaţi doară vor permite, că acolo, afară de popoarele slave, se mai află şi alte ginţi. Am vorbit despre căderea sub potestatea Rusiei, şi eu nu aflu pericolul pentru monarhia austro-ungară în aceea, că popoarele slave, după individualitatea lor s'ar puteà desvoltà, fericì şi ajunge la bunastare, — ci-l aflu într'aceea, dacă popoarele slave — sunt convins, în contra interesului lor propriu — consolidându-se într'o masă, sub varga de fer a Rusiei, ar înecà popoarele neslave ce se află printre dânsele în orient.

Deci garanţia ce o caut, o aflu de o parte într'aceea, că ori astăzi, sau ori când, dacă va devenì imposibilă susţinerea domniei turceşti, popoarele neslave din orient să vadă, că au pe cine se răzimà, ca să nu le înghiţă marea, ca ele să rămână Greci, Români, etc.».

Intru toate sunt de acord cu opiniunea domnului ministru-preşedinte, şi o iau spre plăcută ştire. Eu încă doresc, ca popoarele neslave din orient să poată privì în noi pe amicii lor, pe binefacătorii lor, şi în caz de lipsă pe aliaţii lor. Primesc promisiunea domnului ministru-preşedinte drept arvună pe viitor, căci trecutul nu o prea justifică, şi de o deducţiune corecta din trecut nu o pot considerà. Ba îmi place a crede, că aceasta promisiune este şi un răspuns la mâna ce chiar în zilele acestea, prin semne foarte vizibile, ni se întinde din partea României.

Ca însă aceasta să fie posibil, doresc, ca pe viitor şi în patria noastră să se inaugureze o politică internă mai corespunzătoare intenţiunei indicate, căci altmintrelea nu cred să fie posibilă realizarea unei alianţe sincere cu orientul, şi în special cu România, de cumva aici acasă cu acelaş element vom tractà tot aşa cum am tractat până aici. (Aprobări vii la deputaţii naţionalişti).

Continuă în fine domnul ministru-preşedinte, că după convingerile sale astăzi în Europa un stat numai aşa poate existà, ca putere mare, dacă nu numai nu voieşte a cucerì, dar nici însuş nu desperează, şi nici alţii nu se îndoiesc, că atunci când îşi vede periclitate interesele, este gata a-şi pune în cumpănă toate forţele, şi când nu numai însuş este conştiu de puterea sa, ci este şi în stare a convinge despre aceasta şi pe alţii, etc.

www.dacoromanica.ro

Are toată dreptatea domnul ministru-președinte când afirmă, că acțiuni mari numai state puternice pot efectuì. Eu însă trag la îndoială, că noi am fi atât de puternici, încât să putem realizà cu succes politica expansivă. Eu nu cred, că inimicul nostru comun ar aveà curagiul să ne desconsidere, așa precum îl vedem că o face, dacă ne-ar țineà atât de tari, precum își închipuește domnul ministru-președinte.

Eu doresc, ca așa să fie, cum zice domnul ministru-președinte. Insă, domnilor, în ce stă puterea unui stat? In mulțămirea și fericirea *tuturor* civilor ce compun statul, pentrucă numai acestea produc conțelegerea și acel patriotism, care ne face, ca atunci, când suntem în pericol, nu numai din datorință și din frica de lege, ci cu adevărată însuflețire să ne sacrificăm viața și averea pentru interesele patriei. Dar zic, aceasta numai atunci se poate ajunge, când fiecare fiu al patriei se va simți fericit, și nici unul nu va experià, că între dânsul și alți concetațeni ai săi se face diferință.

Ei bine, domnilor! Așa este la noi? Cu durere trebue să declar, că nu este așa! Patria noastră o compun mai multe naționalități, dintre cari însă cu cele nemaghiare nu se tractează astfel, ca ele să se poată simți mulțămite și fericite. Recunosc, că pentru aceasta stare a lucrurilor nu este răspunzător numai guvernul, ci sunt răspunzători toți șoviniștii maghiari din țară, cei din cameră, ca cei din afară de cameră, cei dela jurnalistică, ca și cei din salele municipiilor. Își are însă și guvernul partea sa, și încă bună parte de responsabilitate, pentrucă el este chemat a executà legea, apoi el a executat-o astfel, încât cu deosebire între Români a pornit un resbel condamnabil de exterminare.

A fost un timp, onorată casă, când legislațiunea, conștie de chemarea sa, și neputând ignorà faptul, că în țara aceasta există diferite naționalități, s'a năzuit să satisfacă după putință și în această privință, și pentru mulțamirea dreptelor pretenziuni ale naționalităților a adus așanumita lege pentru egala îndreptățire a naționalităților. Insă această lege servește astăzi numai spre a desrădăcinà din pieptul nemaghiarilor credința ce au avut-o în sfințenia legii. Căci astăzi nimănui nu-i este permis să observe această lege, ci din contră, oricui, dela ministru până la cel din urmă notar comunal, îi este permis să o calce, și nici spiritul, nici litera acelei legi nu se mai respectează.

www.dacoromanica.ro

Nu voiu să enumăr acî cazurile speciale de nemulţămire, pentrucă acelea nu se potrivesc în cadrul acestei discusiuni. Voiu servì şi cu de acelea, dacă va fi de lipsă şi dacă ni-se va trage la îndoială aserţiunea, la desbaterea budgetului. De astădată mă voiu marginì la câteva momente mai generale, şi mai cu seamă la unele fapte ale guvernului actual. Tot ce au făcut guvernele de mai nainte în favoarea naţionalităţilor, sub guvernul actual s'a redus la nula, şi în special Românii sunt respinşi de pe toate terenele şi persecutaţi în mod sistematic. Să nu amintesc de altele, ajungă devastaţiunea ce s'a pus la cale între deregătorii români după suspendarea legii de inamovibilitate a judecătorilor. O mare parte a deregătorilor s'a destituit, mare parte s'a pensionat înainte de timp, fără rezon şi fără cauză suficientă, iar câţi au mai rămas, mai pe toţi i-a resfirat ministrul de justiţie mai prin toate unghiurile ţării, numai la locul lor natural, între Români, nu i-a lăsat, şi peste tot în 10 ani nici pe un diregător român nu l-a înaintat. Insă faţă de actualul ministru de justiţie sunt dator cu satisfacţiunea, că pentru această devastaţiune Dsa nu este răspunzător. Căci de când am onoarea a-l cunoaşte, mi-am câştigat firma convingere, că Dsa nu este capabil a face cuiva nedreptate. Ba din contră, întrarea Dsale în ministeriu am salutat-o ca inaugurarea unei ere mai drepte în guvern.

Să mai amintesc numai una. E lucru ştiut, că majoritatea locuitorilor din Transilvania, Românii, încă tot perzistă în pasivitate, încă tot se reţin dela folosirea drepturilor politice. Şi ce este cauza principală a acestei pasivităţi? Să încetăm odată cu suspiţionarile şi să nu căutăm adevărata cauză a răului aiurea, ci să o cercăm acolo unde este. Este anomalia, că noi, deşi ţinem că suntem reprezentanţa unei ţări, numai pentru paralizarea Românilor din Transilvania formăm o cameră aleasă pe baza a două legi electorale, cu censuri diferite. Eu fără a ma teme, că faptele mă vor da de minciună, cutez a afirmà, că dacă şi pentru Transilvania s'ar aduce o lege electorală dreaptă, dacă s'ar introduce numai cea din Ungaria, Românii transilvăneni nu s'ar mai retrage.

Nu mă maî extind şi asupra altor chestiuni, caci precum zisei, nu este acî locul, ci cu durere constat, că pecât cunosc eu poporul român, şi cred că-l cunosc bine, acela a ajuns deja la atâta, încât el ţine, că nimic nu mai are de perdut. O stare

www.dacoromanica.ro

aceasta, dlor, ce nu şi-o poate dorì nicì un stat, şi care nu dovedeşte focmai tăria statului nostru, şi cu atât mai vârtos atunci, când din toate părţile se afirmă, că nemulţămirea este generală la toate popoarele Ungariei. Drept aceea, văzând că prin politica, atât externă, cât şi internă a guvernului, s'a inaugurat o direcţiune periculoasă pentru patria noastră, proiectul de adresă prezentat din partea comisiunei de 21, deoarece acela pe lângă toate îngrijirile sale, după interpretaţiunea ce i-s'a facut, învoalvă încredere guvernului, nu-l primesc de bază pentru desbaterea specială».*)

Vorbirea deputatului George Pop de Băseşti.

În şedinţa din 25 Noemvrie 1878 a dietei a vorbit la discuţia asupra adresei deputatul român *George Pop de Băseşti* următoarele:

«Onorată casa! Inainte de ce mi-aş motivà votul ce voiesc a-l da cu ocaziunea importantei desbateri asupra adresei la vorbirea de tron, daţi-mi voie, ca să exprim mulţămită cordială onoratului domn Zsedényi pentru măgulitoarea aducere aminte prin care a resuscitat vitejiile, ce Românii au raportat, împreună cu Maghiarii, în sângeroasa luptă de pe «câmpul pânei».

Este un fenomen atât de rar acesta din partea bărbaţilor de stat maghiari, şi chiar din acest motiv pentru noi Românii de o bună impresiune, încât mă simt îndemnat, aici în faţa parlamentului, a da expresiune de nou mulţămirilor mele, chiar de aş riscà a pune pe domnul Zsedényi în poziţiunea de a fi satirizat, precum fusese domnul Mocsáry din partea dnului Prileszky Thádé, când i-am mulţămit pentrucă a apărat interesele române, cu ocaziunea desbaterii legii electorale din Transilvania.

Consecinţa, ce domnul Zsedényi trage din recunoaşterea, că colosul dela nord nu poate contà pe Români, ca corăspunzătoare stărei adevărate a lucrului, din parte-mi încă o primesc. Am de a observà însă, că spre a documentà aceasta, puteà Dsa să afle motive mai de îndemână, şi anume, puteà aflà motive chiar în faptele complinite din zilele noastre, căci lumea întreagă ştie, că sărmana Românie s'a adresat cătră toate puterile, şi în prima linie cătră statul nostru, cerând ajutor contra Ruşilor, dar

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1878, Nrul 137.

www.dacoromanica.ro

fără vre-un rezultat, fiindcă noi, — precum voiu aveà onoare a vă documentà — în nefericita noastră stare dualistică, necum să fim fost în stare a apărà pe alţii de Muscali, dar nu eram în stare a ne apărà nici pe noi înşine.

Onoratul domn Zsedényi însă, drept consecinţă pentru recunoaşterea vitejiei române de pe «câmpul pânii», a zis şi aceea, că naţiunea română a fost primită în barierele constituţiunii maghiare. La această afirmare a Dsale, — pentru restituirea adevăratei stări a lucrului, — îmi iau voia a-i pune următoarele întrebări, şi anume: Cum va puteà dl Zsedényi comparà afirmata primire a naţiunii române în barierele constituţiunii maghiare cu acea dispoziţiune a legilor ungureşti din Transilvania, după care: «Valachica natio tolleratur usque ad beneplacitum principum et regnicolarum»?

Cum va puteà Dsa comparà toleranţa religionară a Maghiarilor cu tristul fapt, că Românii de religiunea greco-orientală, în restimp de 64 de ani, după forţata întroducere a unirei, nu au avut episcopi, iar preoţii lor au fost constrânşi a-şi căutà azil contra asupririlor prin ţări străine, precum s'a întâmplat cu părintele protopop Balomiri, care a fost necesitat a cere mijlocirea împărătesei Caterina II pentru ocrotirea ce aveà din partea împărătesei Maria Terezia?

Trist fapt acela, domnii mei, că deşi Românii în toate timpurile, dela un milenar încoace, de când ne aflăm cu Maghiarii împreună în această patrie, în butul desperatelor poziţiuni politice, — şi aceasta o ţinem de unica superbiă, — şi-au împlinit cu credinţă datoriile lor cătră ţară, sacrificând sângele şi vieaţa lor întotdeauna de câteori a fost trebuinţă, şi nu odată au dat patriei bărbaţi eminenţi, bărbaţi de stat, deşi aceia nu au servit în interesul patriei sub firma lor naţională: cu toate acestea, îndreptăţirea naţională a Românilor nu s'a recunoscut niciodată, pe când de altă parte, — în butul vestitei toleranţe religionare, cu care Dvoastre vă place a vă fălì la lume, — Românii din Transilvania au fost daţi pradă catolicilor şi reformaţilor, iar cei din Ungaria în discreţiunea tiranică a Sârbilor venetici.

Şi acum, revenind la discuţiunea asupra adresei la vorbirea de tron, trebue să constat din capul locului, că o asemenea desbatere momentuoasă asupra adresei nu a mai avut loc în această cameră dela anul 1861, de atunci, de când dieta maghiară a alunecat pe ominosul teren al tacticei fatale. O, dacă

www.dacoromanica.ro

această desbatere ar însemnà, că am ajuns la punctul de despărţire, şi rumpând pe viitor cu tactica ce a cauzat atâtea nenorociri sărmanei noastre ţări, onorata casă cu votul său ar designà calea, pe care înaintând, s'ar puteà conduce la liman corabia statului nostru, ce acuşi acuşi stă să se cufunde!

Ştim toţi, domnilor, că fatala tactică a început cu ocaziunea desbaterii asupra adresei la vorbirea de tron în dieta dela 1861, şi că de atunci toată acţiunea noastră politică, până în ziua de astăzi, nu a fost alta, decât o necontenită tacticare, pânăcând am ajuns la culmea tacticei, pânăcând existenţa sau perirea sarmanei noastre ţări este pusă pe o singură foaie a tacticei.

Ca pe viitor să putem învaţà din păcatele trecutului, daţi-mi voie să vă expun momentele mai însemnate ale tacticei fatale. (Să auzim). Să amintim numai aceea, că cât de diferită direcţiune aveau să ia cauzele noastre faţă cu constelaţiunile politice şi ruginoasele dispoziţiuni ale instrumentelor absolutismului, dacă votarea dela anul 1861 sună domnitorului ca expresiunea, nu a tacticei, a slabiciunei, ci a echităţii şi a sinceriţăţii! Păcatul însă naşte păcat. (Voci: Aşa este).

Tactica dela anul 1861 a nascut tactica cuprinsă în articolul de lege XII din 1867, sau aşanumitul *dualism*, care dupa firma mea convingere, câştigata prin experienţele de toate zilele, este izvorul, este începeputul tuturor nefericirilor noastre. (Aprobări în stânga).

La anul 1867 ne mai putând austriacii să maltrateze singuri toate naţiunile imperiului, cu articolul de lege XII la aparenţă au împărţit puterea cu naţiunea maghiară, şi prin această împărţire, în locul blăstămatei legi «*Unio trium nationum*», s'a inaugurat «*Unio duarum nationum*».

La aparenţă dara Maghiarii dualistici după 350 de ani s'au împăcat cu inimicii lor de moarte, dar preţul acestei înfrăţiri, pe scurt, şi bazându-mă pe faptele complinite, cred că s'ar puteà expune mai nimerit aşa: Ceeace austriacii nu au fost în stare a îndeplinì singuri în restimp de 350 de ani, adecă a ruinà şi a nimicì, atât materialiceşte cât şi moraliceşte Ungaria, şi în prima linie naţiunea maghiară, aceea le-a succes prin concursul dualisticilor maghiari.

Onorată casă! Nu voiu să vă supăr cu reamintirea multor gravamine, ce adeseori şi foarte precis s'au pronunţat în această cameră, ci constat pe scurt, că dualismul a autorizat guvernul

www.dacoromanica.ro

maghiar, ca să poată comite toate relele în țară, și că dualismul a lipsit pe guvern de puterea de a face cât de puțin bine. (Aprobări în stânga).

Dar vă întreb, ar fi fost în stare absolutismul austriac a duplică contribuțiunile, cari încă pe atunci erau prea grele? Vă întreb, domnilor, ar fi fost în stare absolutismul austriac a nimici puterea țării, atât din punct de vedere al materialismului, cât și al puterii spirituale, întru atâta, încât să o ducă până la abisul desperării, unde ne aflăm azi cu toții, fără deosebire de naționalitate?

Vă întreb, ar fi fost în stare să nimicească pe cei mai eminenți bărbați de stat ai țării, înțelegând între ei și pe domnul ministru-președinte de acuma (aprobări în stânga), și vă mai întreb, ar fi cutezat austriacii, fără conlucrarea dualisticilor maghiari, a face o asemenea fatală politică orientală? Nu, și de o mie de ori nu!

Și fiindcă parola zilei de astăzi este politica externă, politica orientală, eu ca deputat întreb pe înaltul guvern, și în prima linie pe domnul ministru-președinte, ca să-mi spună, să-mi deslușască, că ce politică externă are D-sa? Căci D-sa nu face politică orientală în interesul Ungariei, ceeace i-a dovedit până la evidență în Dobrețin însași națiunea maghiară, și i-au dovedit aceasta toate cercurile alegătoare din țară, unde elementul maghiar este compact, căci reprezentanții săi, cu puțină excepțiune, au ocupat băncile partidei opoziționale.

Atât de expres s'a pronunțat națiunea maghiară asupra domnului ministru-președinte, încât dl Tisza în toată Ungaria nu a fost în stare să afle un cerc, care să-l onoreze cu mandatul său, ci a fost silit a-și lua refugiul la naționalitățile pe cari mai an le amenință cu sfărmare.

Ce ironie a sorții este, că tocmai acela, care amenință cu sfărmare naționalitățile nemaghiare, să se sfărâme pe sine însuș (râsete și aprobări în stânga), pe când naționalitățile amenințate, deși năcăjite până la moarte, tot mai trăiesc!

E drept, că dlui Tisza i-a succes prin speciala lege electorală din Transilvania, născocită chiar numai contra Românilor, a face pe Românii ardeleni să rămână și pe mai departe în pasivitatea rău practicată, pe când de altă parte Românii ungureni, urându-se de lungile și sterpele lupte, în mai multe părți s'au abținut dela alegerile, de altmintrelea și așa fără de scop.

www.dacoromanica.ro

l-a succes, zic, dlui Tisza, afară de seracirea generală, a scoate pe Români de pe toate terenele vieţii publice-politice, şi a-i împinge într'o apatiă aproape complectă. Dar îl întreb, bine şi corect a fost aceasta, mai ales acuma, când patria are cea mai mare trebuinţă de braţele şi inteligenţa fiecărui fiu al ei?

După aceasta diversiune, şi dupăce nu sper, sau în cazul cel mai bun nu cred, că domnul ministru-preşedinte îmi va da un răspuns sincer relativ la politica sa externă, mă voiu nizuì a vă ilustrà eu politica externă a D-sale, răspunzând însu-mi la întrebarea pusă mai nainte.

Nu este greutate a gâcì şi a da adevăratul nume politicei sale externe. Ea este, numindu-o cu cruţare, politică *slavă*, numindu-o însă pe adevăratul eì nume, ea este politică *moscovită*. Şi în aceasta convicţiune, afară de cunoscutele proceduri consunătoare, m'a întărit proiectul de adresă al condeputaţilor croaţi, şi cu deosebire motivarea acelei adrese, prin care numita adresă se recomandă ca cea mai corespunzătoare stărei politice de astăzi. Spre documentarea acestei aserţiuni fie-mi permis a mă provocà la descoperirile făcute de ministrul de externe din România, dl *Cogălniceanu*, relativ la răpirea Basarabiei. Şi fiindcă acele descoperiri au apărut deja şi în ziarele maghiare, şi anume, în «Egyetértés» Nr. 325, sunt în stare a vi le cità şi în ungureşte (ceteşte). Acestea, onorată casă, dovedesc fără îndoială, că după conjuraţiunea dela Reichstadt politica noastră externă s'a tras pe calapodul muscălesc şi a servit intereselor muscăleşti. Această politică externă a inaugurat-o contele Andrássy, când cu sărutarea sângeroasei mâni a Ţarului alb. (Râsete şi aprobări în stânga). Cu aceea sărutare fatala şi-a vândut, precum Iuda pe Cristos, naţiunea sa, şi pe aliatul natural al naţiunei sale, pe Români. (Aprobări în stânga).

Este ştiut şi aceea, că România, înainte de a trece armata ei peste Dunăre, a facut întrebări în astă privinţă la Viena, şi numai după directele îndemnări primite de acolo a purces mai departe.

Acest fapt este secret public în România, ceeace sper, că de altmintrelea cavalerescul nostru ministru de externe nu va putea desminţì. Şi sermana Românie, în butul tuturor acestor fapte complinite, cătră cine se adresează totdeauna de câte ori colosul dela nord o strânge cătră sine? Catră Austro-Ungaria, cătră singurul şi naturalul, dar infidelul său aliat!

www.dacoromanica.ro

O, Doamne, ce alta ar fi poziţiunea astăzi, dacă Austro-Ungaria, chiar şi în interesul existenţei sale, nu lăsà pe România pradă, ci prin sincera apărare a ei asigurà existenţa ei proprie. Drept dovadă fie-mi permis a mă provocà la remarcabilul discurs, ce domnul general Türr a ţinut la 17 Noemvrie a. c. relativ la chestiunea orientală. D-sa cunoaşte bine întreg orientul, cu cunoştinţele lui speciale, merită deci să punem pond mare pe cele ce le zice D-sa despre România. Fără ca eu să primesc principiile profesate de domnul Türr, să-l vedem ce zice? (Ceteşte).

Onorabilă casă! Numai o reflexiune mai am să fac, la un pasagiu din vorbirea domnului ministru-preşedinte, ţinută în şedinţa de alaltăieri, care sună aşa:

«Eu dară am aflat garanţia ce am căutat, de o parte în aceea, că ori când s'ar nimici imperiul otoman, popoarele neslave din orient au pe cine să se razime, ca să nu le cutropească marea, şi ca să poată rămâneà Români, Greci, şcl.».

Intr'adevăr, mult cinism trebue să aibă dl Tisza, dacă în urma asupritoarei şi trădătoarei sale politice de până acum mai crede, că Românii sau Grecii ar fi atât de neghiobi, ca să creadă vorbelor lui şi ar concrede existenţa lor graţiei lui muscăleşti!

În fine, onorată casă, cu frăţiască încredere vă rog să luaţi în serioasă băgare de seamă gravele pericole ce ameninţă cu perire existenţa naţiunilor române şi maghiare, căci am firma convicţiune, că dacă aceste două popoare mai au viaţă şi misiune culturală în orient, atunci aceea se poate ajunge numai prin apărarea reciprocă contra inimicului de moarte, inimicului comun.

Şi ca să se întâmple aceasta, acum în oara a 12-a, smulgeţi prin puternicul vot al Dvoastre puterea din mâna guvernului, şi nimiciţi sistemul actual ce ne ameninţă pe toţi cu perire». (Aprobări în stânga).*)

Dieta a primit proiectul de adresă prezentat din partea comisiunei, adecă proiectul majorităţii guvernamentale. Celelalte au fost respinse toate, deci şi proiectul Croaţilor, despre care, din greşală, nu s'a făcut pomenire pe pagina 672 a acestui volum.

*) Din «*Telegraful Român*, anul 1878, numărul 138.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea Mitropolitului Miron în delegaţiune.

Casa magnaţilor a ales membru în delegaţiunea maghiară şi pe Arhiepiscopul şi Mitropolitul *Miron Romanul*, care în şedinţa din 14 Noemvrie 1878 a rostit în delegaţiune vorbirea următoare, pentru care, învitat la prânz de curte, Monarhul l-a felicitat în mod călduros:

«Onorată delegaţiune regnicolară! Chestiunea principală, care se discută şi la care vreau sa vorbesc şi eu, adecă ocuparea provinciilor turceşti Bosnia şi Herţegovina, se poate cuprinde în diferite chipuri. Privită din mai multe puncte de vedere şi în legătură cu diferite interese, ea poate da material la diferite pareri. Dar la toată întâmplarea va fi numai spre înlesnirea unei deslegări bune, dacă pe lângă necesarele cunoştinţe obiective, nu va lipsì bunăvoinţa şi sinceritatea din toate părţile, şi apoi dejudecarea matură şi serioasă, pe când în vederea faptelor împlinite orice esces de opoziţiune, să nu zic de infestări frivole, mai ales dacă acestea culminează în invective personale, nu poate fi de altă treabă, decât de a produce agitari în inimi şi de a încurcà tot mai tare situaţiunea, care şi altcum nu e lămurită încă de ajuns.

Premise acestea, vin acum mai aproape la obiectul discusiunei. Vreau să constat mai întâi faţă de acest obiect sentimentul public, cu care noi la toată întâmplarea avem să ne tragem seama. Şi eu socot, că în această parte voiu da expresiune experienţelor comune, când vin a afirmà, că opiniunea publică ungurească, mai ales în regiunile inferioare, se exprimă în mod apodictic în contra ocupaţiunei din chestiune. Şi când eu mai cu seamă reflectez la opiniunea publică ungurească, nu înţeleg numai simţul rassei proprie maghiare, ci înţeleg peste tot cugetările deopotrivă ale tuturor naţionalităţilor, cari în patria noastră sunt contopite într'o individualitate de stat.

Considerată în mod subiectiv această opiniune publică, eu o aflu de foarte naturală, penfrucă abstrăgând dela aceea, că rassa specifică maghiară îşi vede periclitate propriile interese, de câteori rassa turcească, înrudită întru câtva cu ea, se atacă în existenţa, ori şi numaí în poziţiunea ei de potentat, întreaga poporaţiune a patriei noastre, fara deosebire de confesiune şi naţionalitate, simte adânc greomântul sacrificiilor de sânge şi

www.dacoromanica.ro

bani, pe cari ni le-a impus deja ocuparea atinselor provincii turceşti, şi priveşte în viitor cu îngrijiri juste la sacrificiile, poate şi mai mari, cari tot spre acest scop vor fi inevitabile, la cari îngrijiri ne dau material abundent, nu numai faptele mai recente, predate deja istoriei, ci chiar şi propunerile, pe cari ni le face ministrul comun.

Dar sunt mulţi, cari în însaş aceasta ocupaţiune, respective în condiţiunile ce se pot desvoltà din ea, văd ascuns un pericol mai mare chiar şi decât sacrificiile de sânge şi de bani, pericol care poate să atingă existenţa statului unguresc, ca atare. Acest pericol este, să nu zic eluptarea elementului slav la preponderanţă, dar la toată întâmplarea întărirea lui în monarhia noastră, şi încă eventual în aşa măsură, că după cunoscutele plecări şi nizuinţe ale acestui element poate urmà, ca să fie date îndărăt interesele, şi mai târziu poate şi condiţiunile de viaţă, nu numai ale naţionalităţii maghiare, ci şi ale tuturor celoralalte naţionalităţi neslave din patrie.

Caută deci să constat îngrijirile comune, cari preocupă poporaţiunea patriei, când aceasta priveşte la toate câte s'au petrecut până acuma din partea monarhiei noastre, fie măcar pe baza unui mandat european, relativ la Bosnia şi Herţegovina, şi când priveşte la cele ce se pot pune în vedere pentru viitor. La acestea mai vine şi o altă împrejurare, că adecă de oparte se trage ici-colea la îndoiala sincera bunăvoinţă pentru monarhia noastră a unora dintre puterile cari au dat mandatul european, iar de altă parte se susţine convingerea, că dintre aceleaşi puteri, aceea singură, care totdeauna a adus cele mai mari sacrificii pentru echilibrul european, acum nu este, şi încă mult timp nu va fi în stare a-şi arătà şi în fapte cunoscutele bune intenţiuni faţa de noi. Şi aşa, în considerarea tuturor acestora, mulţi sunt îngrijiţi, că rolul greu la care ne-am angajat în Bosnia şi Herţegovina, în cele din urmă va aduce fructe pentru alţii, nu însă pentru monarhia noastră.

Eu, deşi am parte bună din îngrijirile amintite, nutresc în peptul meu drept curaj speranţa, că urmând lămurirea politicei în cele externe, vor dispăreà în curând îngrijirile publicului, şi chiar dacă ar mai rămâneà în privinţa aceasta vre-o îndoială, ea nu va produce în naţiune consternare, nici nu va aveà înrâurinţă deprimătoare asupra energiei noastre, încă nici atunci, dacă acţiunea începută se va continuà în direcţiunea de până acum,

www.dacoromanica.ro

Când vin să-mi desfăşur vederile mele în privinţa aceasta, încep de acolo, că după convingerile mele, domnirea turcească în Europa, unde ea în secolul nostru numai în mod artificial s'a susţinut, nu se va mai puteà susţineà mult timp, nici chiar în raionul cel îngust la care a fost strâmtorată prin măsurile mai nouă ale puterilor mari. Va fi aceasta, din punctul de vedere al intereselor noastre de stat, o împrejurare deplorabilă, dar cumcă ea va urmà, în privinţa aceasta nici pe un moment nu poate stà la îndoială unul ca acela, care a petrecut dela început cu oare care atenţiune procesul de dizoluţiune în Turcia, care cunoaşte fanatismul religios al poporului musulman, pentru care el nu poate încăpeà cu alţii, care a făcut studii adânci asupra situaţiei mai noue, creată, ori mai bine zis, sancţionată în orient prin convenţiunea dela Berlin, şi care în fine, trăgându-şi seama cu factorii, cu forţele, respective cu inerţia acelora şi cu direcţiunea nizuinţelor lor, — din toate acestea, şi peste tot din întreaga constelaţiune, poate să deducă cât de cât consecinţe logice pentru eventualităţile viitorului.

Ştim noi toţi cine a accelerat şi accelerează şi acuma prăbuşirea Turciei infirme, şi ştim ce interese are respectivul potentat ca să facă accelerarea. Iar dacă nu am fi toţi orientaţi în privinţa aceasta, iată, vă spun părerile mele, că interesul respectivului potentat este, ca sub pretextul de a apărà şi a eliberà pe creştinii din Turcia, să-şi extindă peste tot orientul domnia sa antiliberală.

Acest potentat, care astfel se extinde şi tot mai tare caută a se extinde, este Rusia. Acesteia în mare parte deja i-a succes a-şi realizà scopurile, încât adecă pe Turcia cea părăsită de toţi a spart-o şi a îmbucătăţit-o până la inimă, şi din părţile constitutive ale ei, cu consentimentul posterior, poate chiar involuntar al puterilor mari, a creat state mai mult ori mai puţin independente, respective, a arondat cele existente cu teritorii mai mari, iar limitele sale proprii le-a extins până la Dunăre.

Ca rezultate ale acestei îmbucătăţiri anticipate, respective ale creaţiunilor şi arondărilor noue, vedem în noua sa figură statul Sârbia şi Muntenegru, ambele independente. Vedem mai departe Bulgaria şi Rumelia orientală, acestea la vedere încă în ceva dependenţă de domnia turcească, în realitate însă nişte state, cari în curând au să fie decretate din partea celor competenţi de majorene.

www.dacoromanica.ro

Nici nu fac amintire în rândul acestora de România, pentrucă pe când ţările şi provinciile de sus, cu o poporaţiune în preponderanţă slavă, câştigară sub protecţiunea armelor ruseşti teritor propriu, respective, extindere de teritor, pe atunci România, cea de rassă latină, fără respectarea serviciilor adânc regretabile, pe cari le-a prestat ea Rusiei în răsboiul din urmă, şi prin cari în momentul cel mai critic a salvat onoarea armatei ruseşti, România, zic, fù sguduită şi scoasă din poziţiunea însemnată dela Dunăre, a cărei păzire i-s'a fost concrezut prin convenţiunea de Paris, în interesul echilibrului european, şi în locul teritorului luat dela ea i-s'a dat drept desdaunare, sau cum se zice, în schimb, un astfel de teritor, care afară de aceea, că organizarea şi civilizarea lui o va costà prea mult pe România, în tot chipul aşa se refere către România nouă, încât aceasta va aveà să o atribue numai cunoscutelor instituţiuni ale sale liberale, dacă acel nou teritor şi-l va puteà asigurà pe viitor faţă de metechnele ruseşti şi bulgăreşti.

Nu e trebuinţă de a se petrece acestea cu comentări mai detaiate. Ajunge o avizare simplă la fapte, ca să poată vedeà ori şi cine, că Rusia poartă în Orient politică panslavă, că prin eliberarea popoarelor din imperiul de odinioară turcesc voieşte ale deobligà pe acelea la gratitudine perpetuă, că dar în modul acesta caută a-şi asigurà forţele şi influenţa decisivă în orient, şi astfel doreşte a venì în acea stare, ca nu numai să poată susţineà în propriile sale provincii absolutismul, ca contrast la orice libertate, şi a suprimà puterile şi pornirile ce se iviră în sinul său spre frângerea acelui absolutism, ci să poată eventualminte face afront şi intereselor celoralalte potentate europene, dacă aceasta o ar cere interesele sale proprii.

Şi oare este de folos, este oare de dorit pentru monarhia noastră această extindere peste măsură a potestaţii ruseşti?

Eu cred, că în această privinţă suntem toţi de un cuget. Răspunsul unison nu poate fi altul, decât acela: că deoarece Rusia e inimicul declarat al libertăţilor şi al constituţionalismului, care numai prin guvernare absolutistică îşi poate ţineà într'una imperiul său gigantic, şi deoarece ea este focularul principal al nizuinţelor panslavistice, extinderea peste măsură a potestăţii ei, pentru patria, pentru monarhia noastră, între orice împrejurări poate să fie numai periculoasă, de care dar are a se îngrozì oricare amic al libertăţilor.

www.dacoromanica.ro

Astăzi ne aflăm în faţa unor astfel de fapte complinite în orient, cari fac cu totul de prisos orice discusiune despre aceea, că oare ce ar fi trebuit să întreprindă regimul nostru de externe la timpul său, ca să împedece pe Rusia a-şi face ca acasă trebile sale, — sau mai bine zis — a grassa în provinciile turceşti. Faptele complinite, cari abià se mai pot alterà, ne îndreaptă toată atenţiunea, nu mai mult la acţiunile sau omisiunile ce au premers acelora, ci mai vârtos la aceeace avem de făcut în viitor, ca între referinţele actuale şi în faţa desvoltărilor ulterioare să putem apărà interesele monarhiei noastre, şi să ne putem asigurà poziţiunea ce o avem ca potentat.

Chestiunea cea mare orientală, care din mai multe consideraţiuni e pentru noi de cea mai mare însemnătate, încă nu este deslegată în mod definitiv, şi nici că va fi deslegată, pe cât timp mai există în Europa domnirea turcească, care nu este în stare a întroduce în imperiul său reforme corăspunzătoare postulatelor civilizaţiunii. Convenţiunea de Berlin după mine conţine numai un armistiţiu pe un timp nedeterminat, care până atunci va durà, pânăcând se vor puteà reculege la o luptă nouă puterile fatigate în răsboiu. Deasemenea rectificarile de frontieră, decretate acolo, eu le privesc numai ca pe nişte linii demarcaţionale provizorii, între cari beligeranţii până una-alta să se poată mişcà, dar cari, renoindu-se mai apoi luptele, vor fi expuse la strămutări. Ar fi — ce e drept — foarte de dorit, dacă ar puteà succede potentatelor intermediatoare a împedecà pe un timp lung, foarte lung, erumperea unei conflagraţiuni noue. Insă la toată întâmplarea stă în interesul monarhiei noastre, ca a vecinului nemijlocit, a se pregătì la evenimentele ce vor să urmeze, a luà faţă de acelea o poziţiune corăspunzătoare intereselor ei, şi a şi-o asigurà aceea pentru toate eventualităţile.

Deocamdată nu a succes Rusiei a înfiinţà o Bulgarie mare, după planul ce l-a lucrat aşa de frumos. Inţeleg acea mare Bulgarie slavă, care cu preferinţă ar fi chemată să fie moştenitoarea Turciei, şi într'o bună dimineaţă să-şi extindă frontierile sale chiar până la Rusia, fie şi cu încorporarea României. Dar cine poate garantà, că ceeace acum deodată nu a succes, nu va succede mai apoi, când Bulgaria convenţională, şi lângă ea Rumelia levantină, organizându-se pe baza convenţiunii de Berlin, sau chiar trecând peste aceea, vor devenì să fie factori noi, şi încă foarte considerabili, la deslegarea finală a chestiunii orienale?

www.dacoromanica.ro

Asemenea nu a succes Rusiei de astădată realizarea acelui plan, ca pe Muntenegru să-l aducă aproape mai până la nemijlocita coatingere cu Sârbia, ca în acest mod să pregătească unirea acestor două principate de rassă slaveană, şi pe Sârbia cea mare, creată astfel, să o facă capabilă de unele încercări, al căror scop în prima linie ar fi încorporarea Bosniei şi Herţegovinei, apoi ocuparea Dalmaţiei, şi în urmă extinderea marelui imperiu sârbesc spre nord, nu numai asupra teritoriilor dintre Sava şi Dunăre, şi nici numai până la fluviul Mureş, peste teritorul infaustei Voivodine sârbeşti, ci tot mai departe şi mai departe, până la Dobreţin, la ce unii Sârbi cred, că şi-ar puteà formà drept istoric de pe timpul Brancoviceştilor.

Mi-se va zice doară, că din gura unor poeţi fantastici sârbeşti, sau a unor politiciani de pe strade, nişte enunciate încă şi mai fantastice nu pot da unui patriot unguresc solid şi conştiu de sine ansă la îngrijiri serioase. Eu însă altfel cuprind lucrul. De ar şi fi, ca naţiunea sârbească să nu aibă atâţia poeţi excelenţi în partea eroică, şi atâţia politiciani de strade, câţi în adevăr ea are, cari zugrăvind trecutul cel glorios al naţiunii sârbeşti, anunţă totodată un viitor al ei încă şi mai glorios, — este o împrejurare, care cu privire la interesele patriei noastre mie acum nu-mi mai face îngrijiri noue, ci numai mi-le nutreşte pe cele ce le am de mult.

Eu adecă aşa ştiu, că principatele de mai nainte, Sârbia şi Muntenegru, nu sunt dotate dela natură cu atâta teritor fertil cât se recere spre a se acoperì necesităţile populaţiunii lor, dacă aceasta vrea să progreseze pe calea civilizaţiunii, şi preste tot spre a se satisface acolo recerinţelor economiei naţionale. Nu ştiu ce au câştigat în privinţa aceasta numitele principate prin extinderea nouă a teritorului lor. Eu cred că nu mult, sau în proporţiune cu poporaţiunea chiar nimic. Aceea însă o ştiu, că Sârbia şi Muntenegru fără subvenţiune rusască până acum nu şi-au putut susţineà nici chiar organismul lor intern, deşì destul de restrâns; iar dacă au trebuit să înceapă operaţiuni de resbel contra Turcului, aceasta de fel n'au putut-o face fără ajutor extraordinar rusesc.

Rusia a purtat până acum rolul de tutor faţă de Sârbia şi Muntenegru, pe cari le-a ajutat, ca pe consângenii săi, pânăcând acelea au fost sarace, minorene. Insă îngrijirea, ce curge din tutorat, de regulă încetează, când cei de sub tutorat ajung a fi

www.dacoromanica.ro

majoreni. Aşa va fi şi cu Sârbia şi Muntenegru la caz, dacă vor reuşì planurile pentru unirea acestor două ţări. Rusia cu greu va mai fi având bani de aruncat. Ea are lipsa de ei pentru unele şi altele rele de acasă. Dacă dar s'ar întâmplà, ca mai apoi Sârbia cea mare să vină a-i cere şi mai departe ajutorul, Rusia va fi silită a-i zice: acum eşti mare, eşti tare, şi vitează încă eşti, deci nu mai ai lipsa de tutoratul meu nemijlocit, ian vezi colea câmpiile cele extinse din Banat şi Bacica, ocupă-le acelea, făţi acolo trebile tale după plăcere, şi dacă se poate, mergi şi mai departe. Deocamdată însă mulţămeştete a ştì, că de va fi chiar de lipsă, eu în această întreprindere te voiu ajutà mediat sau inmediat.

Când astfel de aspecte triste ne dau formaţiunile panslavistice din sudost, cari sunt plănuite, dar stau încă în suspens, eu cu inima liniştită pot zice, că regimul nostru de externe a lucrat bine când a primit mandatul congresului de Berlin pentru ocuparea Bosniei şi Herţegovinei, şi l-a şi executat, deşì cu mari sacrificii. Adaog încă, că eu aş atribuì acelui regim drept merit, dacă el însuş ar fi solicitat darea mandatului. Prin ocupaţiunea aceasta noi am luat o poziţiune considerabilă în orient la caz, când prin un resbel nou, sau şi în alt mod, ar urmà turburări periculoase pentru monarhia noastră. Şi pânăcând ne vom ţineà această bună poziţiune strategică, până atunci nu numai că vom face umanităţii servicii însemnate în acele provincii, cari mai nainte erau expuse la tot felul de adversitaţi, dar totodată putem fi asiguraţi, că principatele slave de sud, cărora noi dealtmintrelea le poftim bunăstare durabilă şì prosperare, nu ne vor copleşì, mai ales dacă alăturea cu desvoltările ulterioare ale lucrurilor, ar succede monarhiei noastre a-şi ocupà şi la Dunărea-de-jos o poziţiune sigură, ce nici nu e chiar cu neputinţă, dacă d. e. în bună conţelegere cu respectivele puteri, şi după necesitate şi cu România vecină, ne-am extinde dela Adakalé, care este deja în posesiunea noastră, pe ţărmurul drept al Dunării, cel puţin până la Vidin, şi dacă ne-am acuirà fortăreaţa de acolo, ca un punct de strategie.

Mărturisesc sincer, că nu sunt în stare a pricępe, cum s'ar puteà zice bună şi folositoare pentru monarhia noastră acea politică, care ţinând de greşită poziţiunea ce o am câştigat în Bosnia şi Herţegovina, stărueşte pentru părăsirea ei. Din contră, sunt convins, că o astfel de politică, devenind la valoare, nu numai ar nimicì vaza monarhiei noastre în afară, ci sprijinind

www.dacoromanica.ro

înfiinţarea Marei-Sârbie ideale, prin aceasta imediat ar promovà totodată planurile panslave, cari ţintesc la îmbucatăţirea patriei noastre.

Faţă cu o atare politică întreb eu, că întâmplându-se sa se unească numitele principate şi provincii slave, — ceeace ar urmà desigur după retragerea noastră, — şi de acì născându-se în adevăr un pericol evident pentru patria noastră, am fi oare atunci într'o poziţiune mai favoritoare de a puteà înfrânà pe inimic, ca cum suntem acum? Sau oare ne va costà atunci mai puţine sacrificii de sânge şi de bani apărarea confiniilor noastre, decât ce ne costă acum ocupaţiunea provinciilor din chestiune? Sau în fine, oare putem noi contà, ca la caz de un astfel de pericol vor grăbì puterile mari, dela cari avem mandatul de ocupaţiune, a ne apărà confiniile, a ne aparà pe noi, cari prin slabiciune sau uşurătate am abandonat însemnatele poziţiuni ce ni-s'au fost dat?

La toate acestea să binevoiască a-mi da răspuns aceia, cari condamnă ocupaţiunea din chestiune, sub cuvânt, că aceea ar fi periculoasă pentru monarhie. Eu însă susţin din nou, că zace în interesul nostru a le ţineà acele provincii ocupate, ca poziţiuni strategice, şi a le ţineà până atunci, pânăcând chestiunea orientală îşi va aflà deslegarea finală, când apoi Europa într'un congres, ce va să se ţină în Berlin sau în Paris, — sau vrând Dzeu într'una sau altă capitală a monarhiei noastre, sau în fine orişiunde — va decide definitiv asupra sorţii acestor provincii. Dar a vorbì încă acum despre aceasta, eu ţin că ar fi o preocupare înainte de timp.

Privind acum partea financiară a chestiunii, nu se poate negà, că ocupaţiunea recere peste măsura dela noi multe sacrificii, şi că ţara mai că nu mai poate suportà aceste sacrificii. Accentuez cu deosebire cunoscuta sărăcie a regiunilor inferioare ale poporaţiunii, iar mai cu seamă a clasei de agronomi, care pot zice, că nici pe timpul feudalismului n'a fost atât de împovărată, ca cum este astazi, cu atâtea feluri de impozite, din cari pentru această clasă, anume, pentru cultivarea ei şi pentru pregătirea unei stări mai bune pentru ea, nimic, sau numai foarte puţin se retribue.

Dar de altă parte nici aceea nu se poate negà, că ne aflăm înaintea acelei alternative, că sau ne ţinem şi întărim poziţiunea ocupată în orient, ca o preîngrijire pentru eventualităţile

www.dacoromanica.ro

viitorului, şi cu încordarea tuturor puterilor noastre aducem, creăm şi cele mai extraordinare cheltuieli ce se recer spre acest scop, sau — fiindcă nu prea avem bani — ne retragem cu toată modestia de acolo, abandonăm poziţia noastră, şi prin aceasta ne dăm înaintea Europei testimoniu de paupertate, mărturisim că suntem slabi, că am ajuns a ne pune sub protecţiunea Europei, şi — patria va fi salvată!

Eu sunt pentru alternativa primă. Contez, că regimul ţării va face tot ce e cu putinţă, cu deosebire pentru ameliorarea starii materiale a poporului de rând, şi între altele pentru consolidarea diferitelor naţionalităţi, abătându-se chiar, — dacă va fi de lipsă — dela programul său de până acum, şi peste tot va căutà să sădească, respective să se cultive în toate clasele poporaţiunii patriotismul şi promptitudinea la orice sacrificii. Contând aşadară şi la acestea, eu cu toată conştiinţa şi promptitudinea votez suma propusă de subcomisiunea întrunită, fie că mă aflu chiar în opoziţiune cu opiniunea publică, care adeseori rătăceşte, şi care uneori are a experià cu amar rătăcirile sale». (Aprobări vii).*)

Vorbirea în dietă a deputatului P. Mihalyi.

În şedinţa din 1 Februarie 1879 a dietei, discutată fiind o propunere a deputatului Frölich şi consoţii, cu o modificare a deputatului Ivánka Imre, de a se adunà date statistice cu privire la influenţa pe care au avut-o garanţiile date căilor ferate asupra înmulţirii averii, — vorbeşte şi deputatul român *Petru Mihalyi* următoarele:

«Onorată casa! Cu privire la lucrarea ce e de aşteptat, în caz că se primeşte propunerea prezentată, eu nu pot fi de o parere cu stimatul condeputat Ivánka. Eu, onorată casă, nu ţin lucrarea de o importanţă atât de mare, ca să fie chemată să deştepte interes în lumea străină financiară pentru precumpănirea şi apreciarea mai mult ori mai puţin favorabilă, faţă de creditul statului nostru. Pentrucă eu cred, că toţi factorii financiari, cari vreau să aprecieze creditul Ungariei, şi-au compus deja lucrarea pe care vrem noi acuma să o facem, şi au putut să şi-o compună cu cheltuială mică. In scopul acesta nu trebue alta, decât să se copieze rezultatele finale ale socotelelor de stat,

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1878, Nr. 145.

www.dacoromanica.ro

prezentate parlamentului, de cari rezultate respectivii aveau trebuință.

Propunerea aceasta are un scop foarte însemnat și mare față cu stimații condeputați, cari nu erau membri ai legislațiunilor trecute, deci nu cunosc aceste socoteli de stat și nu posed rezultatele finale ale acestora. Și eu, care sunt de ani membru al comisiunei pentru socotelele de stat, știu, că celce nu are cel puțin în general dexteritate pe terenul acesta, cu mare greutate poate să afle din socoteli rezultatele singuratice, și cu greu poate scoate concluziuni din ele, pentru a-și câștigà orientare în o anumită direcție. Inaintea mea scopul acela, ca stimații condeputați să poată precumpăni în mod potrivit la pertractarea budgetului, ce are să urmeze, rezultatele manipulării vistieriei noastre de stat în ciclul trecut de zece ani, și rezultatele câștigate să le poata întrebuințà cu temeiu la hotarîrile ce le vor luà, — e motiv destul de mare, ca să rog determinarea onoratei case în direcția acceptării propunerii facute. *(Prezidentul* îl face atent, că discuția generală e terminată).

După părerea mea, modificarea condeputatului Ivánka, prezentată la punctul acesta al propunerii, vrea extinderea adunării de date, luată în vedere prin propunerea făcuta, și asupra unor detailii, cari negreșit că vor întârzià pregătirea lucrarilor din partea comisiunei, și s'ar extinde asupra prezentării separate a astorfel de date, cari chiar și în înțelesul punctelor deja primite din propunere vor fi negreșit expuse în tabelele ce sunt de prezentat. De aceea, rog pe domnul deputat să-și retragă modificarea, iar onorata casă o rog sa primească acest punct de propunere, fără modificare».*)

La votare modificarea deputatului Ivánka se primește, cu o mică majoritate.

În ședința din 22 Februarie 1879 comisiunea de incompatibilitate raportează dietei, că cu privire la deputatul *Alexandru Roman* nu a putut constată incompatibilitatea, deci Roman poate să fie deputat dietal și profesor universitar deodată.

Raportul se ia spre știre fără discuție, dupăce în chestii de asemenea natură regulamentul casei nu admite nici o discuție.

---

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1878—1881, volumul II, pg. 306—307.

www.dacoromanica.ro

Contractul dela Berlin.

În şedinţa din 25 Martie 1879, continuându-se discuţia asupra proiectului de lege despre inarticularea contractului (convenţiei) dela Berlin, ia cuvântul deputatul român *George Ioanovici* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Mărturisesc, că vorbesc cu oare care nelinişte, pentrucă lăsând în grija unor mâni mai competente combaterea celor acum spuse de condeputatul Apáthy István, vreau să iau în desbatere chestia mandatului cuprins într'un punct al contractului dela Berlin. (Să auzim). Cunosc excepţiunea ce s'ar puteà face contractului. S'ar puteà spune, că contractul dela Berlin, ocupaţiunea, am pertractat-o deja. A fost pertractată în delegaţiuni, a fost pertractată cu ocaziunea desbaterii asupra budgetului. Acum e vorba numai de rezolvarea chestiei, de stabilirea unei forme corecte pe seama ei. Simţesc greutatea acestei excepţionări, şi totuş rog onorata casă, să binevoiască şi să fie cu răbdare, ca să-mi desvolt părerile cu privire la acea parte a chestiei, care, pot să spun, că nu spre bucuria mea, a făcut, ca în stadiul înaintat al carierei mele politice să se iveascà punctul de întoarcere.

In ciclul trecut dietal mă ţineam de aceia, cari au aprobat politica guvernului extern şi a guvernului patriei noastre, avută în chestia orientală. Eu vedeam în politica aceasta, care a ţinut la distanţă dela monarhia noastră şi dela patria noastră primejdiile războiului, o politica a precauţiunei, care în urma naturei ei exchide direcţia extinderei, a cucerirei. Aveam încredere în guvern, ca simplul vâslar în conducătorul naei, care vede numai mişcările conducatorului, dar nu poate vedeà scopul final al direcţiei navigării, fiindcă, cel puţin în luntre, se şade cu dosul catră scopul final, şi aşa se vâsleşte.

După dizolvarea parlamentului în curând apoi cu mirare am văzut efectuindu-se aceea, ce mai nainte ţineam de imposibil. Trupele noastre au întrat în Bosnia şi Herţegovina. Dar întrarea nu s'a făcut întocmai, cum în înţelesul articolului 25 din contractul dela Berlin erà de aşteptat. Monarhia noastră şi Poarta nu s'au putut nici decum înţelege cu privire la aşa numitele amănunte. Şi amanuntele totuş au urmat, şi au fost semnate, nu cu cerneală, ci cu sânge. Astfel deci opera de pace a Europei tocmai cu privire la partea ce pe noi ne interesează a putut fi executată numai după scurte, dar sângeroase lupte.

www.dacoromanica.ro

Intrarea nu s'a făcut cu muzică militară, aşa cum se pusese în vedere, ci cu muzică de răsboiu, cu muzică sgomotoasa de răsboiu, care în formă de cântec făceà să răsune cunoscuta zicătoare, care ne spune, că cine samănă vânt, seceră furtună. (Aprobări în stânga). Şi furtuna există şi în interiorul monarhiei, furtună luat în alt înţeles, furtuna piepturilor. (Aprobări vii). In dietă, în delegaţiuni, întreabă deputaţii, şi în ţară întreaba toţi oamenii, că până când va ţineà ocupaţiunea, şi câte jertfe va mai pretinde? Care va fi sfârşitul acestei ocupări? Şi aceasta curiositate a naţiunei cred că e de scuzat, pentrucă în mijlocul dureroasei nesiguranţe, care s'a născut din acţiunea din întrebare pe seama popoarelor monarhiei, numai gravitatea situaţiunei financiare şi politice a ţării e ceva ce poate fi numit — sigur.

Dar ştiu, că ori cât de grea să fie situaţia, nu pot condamnà ocupaţia, decât numai dacă aş puteà dovedì, că ea puteà să fie evitată, că nu am avut trebuinţă de ea. Mă voiu nizuì deci să dovedesc pe scurt, că nu erà trebuinţă de pasul acesta. (Să auzim).

Guvernul nostru extern a avut ocaziune destulă dela ocupare încoace să-şi apere politica, şi eu m'am nizuit cu sinceritate să cred aceea ce ne zugräveà în colori vii regimul nostru extern, stimatul domn ministru de externe, ca eventuală primejdie, anume, ivirea primejdiei în momentul în care nu primim mandatul. Incercările mele însă nu au succes. Apărarea politicei de ocupare a mânecat din presupunerea, ca Poarta nu a fost în stare să restabilească şi să susţină ordinea în cele două provincii din întrebare. Nu întru în desvoltarea acestei chestiuni. Să presupunem, că Poarta întru adevăr imediat după marea catastrofă n'a fost în stare să restabilească ordinea în provinciile acelea. Dar şi în cazul acesta eu întreb, a fost neîncunjurat de lipsă, ca excluziv monarhia austro-ungară să ocupe provinciile? Nu corespundeà scopului o ocupare provizorie, de caracterul unei sincere sprijiniri faţă de Poartă? Nu cereà nici un strop de sânge. Am fi luat parte şi noi şi cheltuelile le-am fi purtat cu uşurinţă. Dar chiar şi ocuparea provizorie, savârşita numai din partea noastră, dacă purtà pecetea provizoriatului şi a sprijinirei sincere faţă de Poartă, puteà să aibă succese mai bune. De ce nu s'a întâmplat deci astfel? La întrebarea aceasta nu ni s'a dat răspuns. Chestia principala e acum aceea, că provin-

www.dacoromanica.ro

ciile ocupate ale cui proprietate sunt? (Voci: Ale austriacilor). După afirmarea stimatului domn ministru de externe, noi prin primirea mandatului am împedecat enormele încurcături. Am salvat existenţa de stat a Turciei, cel puţin aici în Europa, am aparat interesele de existenţă a monarhiei austro-ungare, şi am asigurat pacea Europei. Dacă aşa stă lucrul, onorată casă, atunci întru adevar e vrednică de admiraţie dispoziţiunea, după care pe umerii monarhiei austro-ungare zace aproape întreaga greutate a apărării păcii şi a intereselor publice europene. Faţă de acest fapt, prea puţină mângăiere formează pentru noi declaraţia stimatului domn ministru de externe, că la congresul din Berlin interesele monarhiei austro-ungare au aflat apreciare generală echitabilă, şi că marile puteri au recunoscut necesitatea existenţei unei monarhii mari şi puternice austro-ungare.

E foarte magulitoare pentru noi aceasta recunoştinţă, dar eu aşa cred, că puterile cele mari ne-ar fi deobligat cu mult mai bine, dacă pe lângă recunoaşterea, că monarhia noastră e o necesitate europeană, ar fi adus astfel de hotărîre, după care pacea europeană puteà fi asigurată pe un preţ mai mic şi mai uşor de suportat din partea popoarelor monarhiei. Pentrucă, şi aceasta nu poate fi accentuat din destul, jertfele legate de ocupare nu stau în proporţie cu situaţia economică-financiară a monarhiei. In loc deci de a fi mers în altă ţară ca să facem ordine, erà cu mult mai bine dacă rămâneam acasă, în linişte, dar trezi şi gata pentru fapte, mai bine erà dacă cruţam sângele şi banii poporului nostru, conservându-ne pofta de răsboire pentru zilele în cari se va aratà necesitatea ei constringenta şi poruncitoare. (Aprobări vii). Puterile mari europene, dacă au voit o monarhie tare austro-ungară, nu trebuiau să hotărască aşa ceva, ce formează, cu adevărat, o mare cinste pentru monarhie, dar în cele din urmă nu e alta, decât o splendidă împuternicire, dată monarhiei, de a se slăbì singură pe sine. (Aprobări).

Dar se spune, că dacă nu ocupăm noi provinciile acelea, le ocupă altul. Onorată casă! Dacă mânecăm din acel punct de vedere, că ori care stat, fără a-şi bate capul cu hotărîrile congresului, poate să facă ocupaţii, putem cu tot dreptul să întrebăm, că oare ce a făcut congresul european? Unde e dreptul popoarelor, ordinea europeană de drept, pe care a creat-o? In cazul acesta congresul dela Berlin nu ar fi alta decât mantaua,

www.dacoromanica.ro

care acopere neexistența dreptului popoarelor, și cu tot dreptul am puteà spune aceea ce spuneà contele Beust, că nu exista — Europa.

Omul științei de răsboiu, care procede numai din punct de vedere strategic, poate sa spună, că dacă Sârbia, Muntenegru, nebătându-și capul cu considerațiuni europene, cu hotarîrîle congresului, vreau în mod absolut să satisfacă dorinței lor de a se extinde, pot să o facă aceasta mai ușor și mai iute decum ne-a succes nouă să delăturăm relele născute de acì. Asta poate să o spună omul științei de rasboiu, eu nu pot să o spun, pentrucă nu mă pricep la strategie. Dar dacă ținem cont de motivele scoase din psihologie, cari au influență esențială asupra determinării, atât a singuraticilor oameni, cât și a națiunilor întregi, atunci putem să presupunem, așa cred, că chiar și astfel de țări, cari, după declarația contelui Andrássy sunt mai puțin accesibile pentru considerațiuni europene, ar fi precumpănit bine lucrurile de zece ori înainte de a se apucà de împlinirea dorințelor de expansiune, care pentru ele poate să fie de un efect — fatal. Știu bine țările acestea, că monarhia austro-ungară are o armată bună și vitează de un milion, și corăspunzătoare tuturor cerințelor. Și conștiența aceasta, ținută trează necontenit prin admonierile prietinești ale monarhiei noastre și prin accentuarea, că raporturile lor amicale cu monarhia noastră, cum spuneà și contele Andrássy în expozeul său, corespunde adevaratelor lor interese, puteà să ne ofere destulă garanție în contra dorințelor lor de extindere.

Dacă statele acestea, la inspirația altor puteri, ar fi facut încercări de ocupare, atunci, dupăcum spuneà eri stimatul condeputat Eötvös Károly, — punctul de gravitație al operațiunii și al activității nu erà — Bosnia. (Aprobari în stânga extremă). Pot deci să spună tacticianii, că cu executarea ocupării, pentru tot cazul pe care ni-l putem închipuì, care deci nu e verosimil, ne-a succes a ne câștigà o poziție neatacabilă la nordul peninsulei balcanice, dar numai la nordul ei. E foarte frumos lucrul acesta, dar enormele cheltuieli nu justifică exoperarea și prezentarea acestui succes, mai mult de valoare academică. Pasul acesta deci, după convingerea mea, puteà să fie evitat și trebuià negreșit să fie evitat. Și aceasta o spunem, nu numai noi, cei din partea aceasta a casei, ci a spus-o cu luni mai nainte chiar și adresa noastră, opera majorității, în pasagiul pe care

www.dacoromanica.ro

voiu aveà onoare să vi-l cetesc (ceteşte): «Dar prevenirea, cu care s'a grăbit fiecare în patria aceasta să împlinească poruncile Maiestaţii Voastre, nu a putut să-i facă să uite cât de grele sunt jertfele cerute dela noi, şi nu ne poate spărià întrebarea, daca în cazul cel mai bun şi mai favorabil scopul ce poate fi ajuns sta în proporţie potrivită cu aceste jertfe grele» ? (Aşa e!)

A fost îmbrăcată în formă de întrebare, dar în ea se cuprinde şi răspunsul, care cu alte cuvinte sună aşa, că ocupaţia nu a fost neîncunjurat de lipsă pentru apărarea intereselor de existenţă ale monarhiei şi patriei noastre. Ori, pe cât de cu cruţare, pe atât de categoric şi clar, condamnă politica de ocupare, şi eu aş cădeà în greşala preocupării, onor. casa, dacă pentru aceea, pentruca la timpul său nu am acceptat de a mea această forma a adresei, nu aş recunoaşte, că pasagiul citat de mine condamnă în mod clar ocupaţia. Adresa aceasta, onorată casă, care după părerea mea e mai bună decât vestea ei, a avut o singură greşală, aceea, că acolo unde a fost compusă, a fost explicată în foarte diferite moduri. Insuş domnul ministru-prezident, care cu ocaziunea aceea nu erà atât de guvernamental ca alţii, spuneà despre adresă, că ea conţine orice reţinere dela croirea de judecată. Câţiva dintre oratorii de frunte ai majorităţii au mers mai departe, şi aprobând ocuparea, au dat şi adresei explicarea, că în ea e aprobată ocuparea. Acela deci dintre deputaţii cari au condamnat ocupaţia, care voià să dee exprimare neîndoioasă votului sau, nu puteà, foarte natural, să primească de a sa adresa. Aşa cred, că mi-a succes să dovedesc, că ocupaţia, nu numai că nu a fost un rău necesar, cum spuneau unii, ci a fost un rău cu totul neoportun. (Aşa este. Aprobări). Şi astfel a fost mai corect, să arat toate relele cauzate de pasul acesta.

Şi ce ştim acum, la 7—8 luni dela efectuirea ocupării? Ştim în cifre, cât ne-a costat. Dar că cât ne va mai costà, fie şi numai până la finea anului acestuia, nu ştim. Reprezentantul ministrului comun de ràsboiu a răspuns în mod foarte caracteristic şi sub presiunea situaţiei, când nu de mult a fost întrebat în delegaţiuni, dacă suma de 30 milioane, ce erà de votat, va ajunge până la finea anului, facând declaraţia, că ministrul de rasboiu va căutà să se mulţamească cu suma aceasta, dacă raporturile şi împrejurările permit lucrul acesta. Da, dnilor, porniţi odată pe calea aceasta ne-am supus în mod necondi-

www.dacoromanica.ro

ţionat domniei capriţioase a raporturilor neîncetat schimbate, în urma acţiunilor întreprinse cu praf de puşcă. Ştim pozitiv, onorată casă, că am făcut achiziţie în contra voinţei noastre. Dar nu m'am exprimat bine. Nu noi suntem cei cu achiziţia. Noi ce suntem? Poateçă posesorii unui obiect amanetat. Dar aceasta trebuie să o respingem dela noi, pentruca să nu apărem de uzurari, cari calculează, că proprietarul obiectului nu va fi în stare să plătească cheltuielile de investiţie, foarte mari, şi nu-şi va mai scoate obiectul. Deci suntem usufructuari, încassăm venitele. (Ilaritate). E foarte corectă expresiunea, dar se împotriveşte atât de mult realităţii, încât chiar şi numai pentru aceasta nu e de acceptat. Bosnia, ocupare şi venit, cum se potriveşte laolaltă? (Ilaritate). Ni-se dă mângăierea din mai multe părţi, că în curând Bosnia va da atâtea venite, ca să poată acoperi singură cheltuielile administrative, şi că astfel ocuparea îşi va aduce cu timpul roadele sale. Eu numai un fel de poamă văd, că se coace pe seama popoarelor din monarhie, şi aceasta e: mărul lui Eris. Mai mult nu ştim, onorată casă, nici astăzi. Inaintea ochilor nostri e Novibazar. S'au făcut pomeniri şi despre alţi paşi, pe cari nu vreau să-i numesc. Se poate, că e visiune numai, dar să nu ne mirăm, onorată casă, dacă publicul, de când a vazut, că ocupaţia pe care o ţineà de imposibilă, totuş s'a efectuit, în orice lucru, fie dealtcum oricât de nedecrezut, vede o întâmplare, un eveniment, care are să urmeze negreşit şi-şi aruncă umbra sa. (Aşa e!)

Nu suntem în curat nici cu aceea, dacă Bosnia şi Herţegovina au ajuns deja la punctul pe care l-a accentuat stimatul domn ministru de externe în expozeul său, anume, la punctul de a-şi schimbà stăpânul. S'a făcut schimbul de stăpâni, ori nu? Eu atribui atitudinea porţii numai nesiguranţei. Poarta ar voì să ştie, că provinciile ocupate a cui proprietate sunt? Şi neprimind răspuns hotărît la întrebare, şi văzând, că ocupaţia aceasta e pentru ea o continuare cu privire la necâştigareà îndărăt a provinciilor ocupate, a ţinut de superfluu să mai lege convenţiune în privinţa modalităţilor de a nu le mai puteà redobândì.

Contractul dela Berlin, onorată casă, e deci o dispoziţie mancă, artificială, din care lipseşte la partea din urmă o construcţie neterminată, aceea, ale cărei părţi neexprimate le suplinesc liniile, urmând apoi la fine un semn mare de întrebare. Şi lucrul acesta vrea onoratul guvern să fie înarticulat? Zicerea

www.dacoromanica.ro

aceasta neîncheiată să o înarticulăm? S'a prezentat dietei acum un astfel de obiect, care atinge foarte deaproape interesele ţării. Contractul dela Berlin, respective articolul 25 din acest contract dela Berlin, referitor la ocupaţiune, e supus aprecierii şi judecăţii legislaturii ţării. Să ne spunem judecata. Dacă va află dieta, că pasul din întrebare a fost necesar, decreteze în mod hotărît aprobarea. Iar dacă va află, că nu a fost necesar, că a fost un pas contrar intereselor ţării, spună-şi verdictul de reprobare. Eu aflu, că verdictul din urmă e de rostit (Aprobări în stânga) şi doresc, ca el să fie exprimat în o formă, în un înţeles, care exchide orice restălmăcire.

Conced, onorată casă, că se poate excepţionà şi proiectul de rezoluţiune al condeputatului Szilágyi Dezső, respective, poatecă forma propusă de el, dar fiindcă forma aceasta condamnă ocupaţia în mod care nu poate fi restălmăcit, de concepţia mea forma aceasta stă mai aproape, şi eu pe aceasta o primesc. Dealtcum e aproape sigur, că contractul dela Berlin se va înarticulà. Dar oare va face el să dispară situaţia îngrijitoare produsă de ocupaţie, precum şi neliniştea generală şi îngrijirea pentru viitorul naţiunii? Nu! Faptul, că în contra opiniunii publice a naţiunii a putut fi executată ocupaţia, că s'a efectuit aceea, ce pentru ţară a format obiect de protestare ani dearândul, şi experienţa, că astfel de fapte totuş primesc în o formă mai mult ori mai puţin liberă aprobarea legislaturei, va sguduì încrederea naţiunii în libertatea constituţională şi în existenţa şi fiinţa salutară a parlamentarismului. Şi acelaş lucru e şi cu privire la ceealaltă parte a monarhiei, deci cu privire la monarhia întreagă. In monarhia aceasta nu de mult s'au facut pe terenul guvernării încercările şi experimentările cele mai ciudate. Şi după neisbutirea acestor încercări a ajuns la învingere forma actuală de guvernare, cu libertate constituţională, parlamentarism şi organizare a monarhiei după dreptul public. Forma aceasta nu mai erà formă de experimentare. A fost un pas serios, care a câştigat pe seama monarhiei noastre simpatiile ţărilor, naţiunilor, ale lumii întregi. (Aşa e). Comoara aceasta trebue să o păstrăm cu jaluzie, comoara aceasta cere o tratare mai cruţătoare, pentruca nu cumva redusă fiind până la absurd, să-şi peardă faţă de popor vraja neîncunjurat de lipsă. (Aprobări vii).

E tristă icoana zugrăvită, onorată casă, şi ştiu, că mi-se va spune, precum mi-s'a mai spus, că noi, ceice avem un punct de

www.dacoromanica.ro

vedere contrar cu al majorității, prezentăm țara ca cum ar fi la marginea prăpastiei și prin aceasta îi periclităm creditul. Dar nu strică creditul țării acela, care cu sinceritate arată relele produse de o politică greșită, și care cere, ca politica aceasta să nu fie continuată. (Aprobări în stânga). Noi nu cedăm, onorată casă. Ne încredem și noi în viitorul națiunii. Credem și sperăm, că națiunea va eși din relele acestea, dacă factorii cari conduc soartea națiunii vor ajunge la timp încă la recunoașterea, că drumul de până acuma duce la perire, și dacă în bunăînțelegere, umăr la umăr vor nizui, ca politica externă să primească o direcție mai corectă. (Aprobări). Trezvia și perseverența națiunii maghiare, apoi sentimentul constituțional al Maiestății Sale regelui nostru și inima lui bătătoare pentru binele popoarelor sale, cooperarea împreună a acestor doi factori va află drumul sigur care duce la mal, și atunci se va împlini dorința Maiestății Sale regelui nostru, pe care în mod părintesc a exprimat-o într'o vorbire regească de tron în cuvintele următoare: «Domnitor fericit poate să aibă numai o națiune fericită». Primesc proiectul de rezoluțiune al condeputatului Szilágyi Dezső».*)

Dieta a decretat cu majoritate de voturi înarticularea contractului dela Berlin, aprobând ocuparea Bosniei.

Limba maghiară în școalele poporale.

De o surprindere foarte neplăcută au fost împărtășite naționalitățile nemaghiare din patrie pe la începutul anului 1879. Guvernul unguresc a fost compus un proiect de lege despre introducerea limbei maghiare, ca studiu obligat în toate școalele poporale, confesionale și comunale din țară, cu limba de propunere nemaghiară. A fost primul atac îndreptat în contra școalelor poporale nemaghiare, garantate prin legile dela 1868, despre instrucția poporală și despre egala îndreptățire a naționalităților. Proiectul acesta de lege, vătămător pentru naționalitățile nemaghiare și pentru confesiunile susținătoare de școale, a produs mare resens la poporațiunea nemaghiară din țară, îndeosebi însă în păturile poporului român din statul ungar. Un fior de durere și ne-

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul V pag. 39—43.

www.dacoromanica.ro

mulţămire a trecut prin inimile tuturor, şi i-a făcut să se deştepte din apatia, din nepăsarea care îi cuprinsese. Imediat dupăce a fost cunoscut din ziare textul proiectului de lege şi a fost înţeleş pericolul care ameninţà prin el şcoala românească, capii celor două biserici române din statul ungar, mitropoliţii din Sibiiu şi Blaj, au luat măsurile necesare, ca pericolul dacă se poate să fie împedecat. A mers la Viena, atât mitropolitul *Vancea* din Blaj, însoţit de episcopul Lugojului, *Dr. Victor Mihalyi,* cât şi mitropolitul *Miron Romanul* din Sibiiu, însoţit de episcopii *Ioan Popasu* al Caransebeşului şi *Ioan Meţianu* al Aradului, precum şi de câte doi membri ai fiecărui consistor diecezan, şi au predat domnitorului câte o rugare bine motivată în chestia împedecării atentatului ce se plănuià în contra şcoalelor româneşti, şi peste tot în contra şcoalelor cu limba de propunere nemaghiară.

Dorinţa Mitropolitului *Miron Romanul* din Sibiiu erà, ca ambele biserici să se prezinte deodată în faţa Monarhului, ori cel puţin în aceeaş zi, şi în privinţa aceasta a făcut demersuri pe lângă mitropolitul din Blaj, de unde a primit răspuns mulţămitor. S'a stabilit ziua de întâlnire în Budapesta, şi apoi în Viena, dar când a sosit delegaţia bisericei gr.-ort. române la Budapesta şi Viena, a aflat, că episcopatul gr.-catolic român a umblat deja pe acolo şi s'a reîntors acasă.

Reprezentaţiunea bisericei gr.-cat. române.

Cum am spus, biserica gr.-cat. română a fost reprezentată numai prin mitropolitul *Ioan Vancea* şi episcopul din Lugoj Dr. *Victor Mihalyi,* pentrucă episcopul din Gherla, *Mihail Pavel,* s'a fost întârziat, iar vicarul din Oradea-mare (episcopul murise) erà indispus.

Monarhul a primit în 10 Februarie 1879 în audienţă episcopatul gr.-cat. român, şi a luat în primire din mânile mitropolitului *Vancea* următoarea reprezentaţiune a episcopatului gr.-catolic român în contra proiectului de lege despre întroducerea limbei maghiare în şcoalele poporale confesionale nemaghiare:

www.dacoromanica.ro

«Cesară Regească Apostolică Maiestate!

Preagraţioase al nostru Domn şi Rege!

Sunt aproape 900 de ani de când sfântul Stefan, gloriosul şi glorificatul rege prim al Ungariei, creatorul marilor instituţiuni de valoare perpetuă ale statului şi constituţiunii maghiare, considerând înţelepţeşte, că pe teritorul acestei patrii mari locuiau cetaţeni de mai multe limbi şi datini, sau naţionalităţi, pentru instituţiunile acelea de însemnătate istorică ale sale a luat de idee fundamentală considerarea cuviincioasă şi apreciarea naţionalităţilor, ca atari, şi însemnătatea cu totul mare a faptei acesteia pentru ţară şi stat a recunoscut-o prin următoarele cuvinte pregnante: Unius linquae unius que moris Regnum imbecille et fragile est. (Decret. I, cap. 6, Nr. 3).

Şi întru adevăr, istoria celor opt sute de ani acum trecuţi adevereşte în mod strălucit, că fortăreţele Ungariei zidite pe fundamentul acela au fost tari şi solide, în mijlocul tuturor vicisitudinilor, pentrucă locuitorii ei, de limbi şi datini diferite, cari au format păreţii acelora, au trăit între sine, cu rari excepţiuni, în pace şi înţelegere, iar faţă cu pericolele externe, ameninţătoare, s'au întrecut unii cu alţii întru aducerea sacrificiilor recerute spre apărarea ei, deoarece fiecare şi-a iubit şi temut tezaurii săi preţioşi, religiunea, ritul şi instituţiunile sale bisericeşti, apoi patria comună, ca nutritoare a sa, şi limba şi datinile, adecă naţionalitatea şi naţiunea, ca mamă dulce a sa.

Aşa a fost aceasta odineoară, încă şi atunci, când în patria aceasta mai târziu unii după alţii s'au aşezat locuitori de limbi şi naţionalitaţi noi. Aşa a fost aceasta totdeauna, până în timpurile cele mai din urmă. Insă liberalismul, care domneşte astăzi în Europa, şi astfel şi în patria noastră, al cărui principiu este, a se rupe cu trecutul şi a se tocmi toate altmintrelea, precum se pare voeşte să deschidă calea la schimbări şi în respectul acesta, prin aceea, că prin purcederea sa, în locul stimării împrumutate de până acì, află de bine a da loc între naţionalităţi simburelui jaluziei şi al neîncrederii împrumutate, din cari natural că se nasc împărecheri. Pentrucă trecând peste zicala prudenţei practice: «Să nu treci peste miezuinele vechi pe cari le-au pus părinţii tăi» (Proverb. c. 22 v. 28), şi părăsind postulatele justiţiei distributive, cari înainte de aceasta au servit de îndreptar faţă de toţi cetăţenii patriei, acum răzimându-se numai pe puterea unor partide singuratice, nu totdeauna pune în cum-

www.dacoromanica.ro

până postulatele binelui public şi ale bunăstării tuturor cetăţenilor de stat, ci de multeori numai aceea ce pretinde interesul partidei sale şi condiţiunile de existenţă ale eghemoniei câştigate.

Productul unui asemenea spirit se pare a fi, şi în genere se consideră de atare, proiectul acelui articol de lege, care are de scop întroducerea limbei maghiare în şcoalele confesionale, care proiect aşteaptă încă încuviinţarea preaînaltă a Maiestăţii Voastre.

Preaînălţate Doamne! Departe e dela noi, ca să fim conduşi, ori şi numai atinşi de spiritul netoleranţei, când plecaţi înaintea preaînaltului tron regesc al Maiestaţii Voastre cu supunere omagială ne rugăm, să vă induraţi preagraţios a denegà proiectului de lege amintit încuviinţarea preaînaltă, pentrucă noi, cari ne ţinem de cetăţeni de altă limbă şi datine, respective naţionalitate, suntem împinşi mai mult la stare de apărare şi apărăm aceea, ce este preţios în ochii noştri şi are influenţă şi asupra binelui patriei comune.

Cauzele şi motivele noastre, pe cari după natura lor punem pond foarte mare, şi de cari conduşi aşternem aceasta rugare preaumilită, sunt următoarele:

1. Abstrăgând dela aceea, că acel articol de lege după judecata comună a acestoralalte naţionalitaţi din patrie ar fi numai primul pas spre maghiarizarea şcoalelor poporale ale naţionalităţilor acestora, şi astfel acel articol de lege, dacă s'ar pune în vigoare, ar pune temeiu pentru nimicirea succesivă a diferitelor naţionalităţi, abstrăgând, zicem, dela aceasta, este afară de toată îndoiala, că puterea şi rigoarea acelui articol de lege

a) ar delătură din şcoalele noastre confesionale, ca să vorbim cu restricţiune numai la hierarhia noastră, pe cei mai mulţi învăţători ai şcoalelor poporale confesionale, şi numai din motivul acela, care statorit prin acest proiect de lege, singur este de ajuns, anume, că respectivii nu vorbesc limba maghiară şi nu posed cunoştinţa ei. Astfel mulţi indivizi români apţi, luânduli-se pânea şi neavând nici un prospect, ca după timpul şi spesele avute cu studiarea să ajungă la un mod sigur de subsistenţă, ar desperà şi ar înmulţî numărul celor lipsiţi de pânea cea de toate zilele, precum şi ceata malcontenţilor, care lucru, mai ales în timpurile acestea cu direcţiune socialistă, nici

www.dacoromanica.ro

patriei şi nici societaţii nu i-ar servì spre folos, şi nici spre bucurie, ci din contră, i-ar fi spre cea mai mare daună;

b) locul acestor fel de învaţători poporali români destituiţi este foarte probabil, ca să nu zicem sigur, că l-ar ocupà învăţători de aceia, cari ar fi căpabili a satisface postulatului prescris în proiectul de lege, chiar şi dacă ei după limbă şi naţionalitate nu ar fi Români, iar după confesiune nu ar fi greco-catolici. Şi aşa pentru hierarhia greco-catolică ar puteà să întrevină anomalia neauzită şi starea consternatoare, că educaţiunea şi instrucţiunea copiilor ei de şcoală, a fiitorilor ei credincioşi, lasată fiind pe mâni străine, să fie încredinţată bunăvoinţei unor indivizi cu principii şi vederi contrare principiilor sale religioase şi limbei sale eclesiastice, contrare ritului şi datinelor sale creştine, care lucru capii hierarhiei noastre nu l-ar puteà suferì cu nepăsare şi fără a se plânge în contra lui, şi nici odată nu ar puteà contribuì la aceea, fără de a neglege cu totul, — ca nescari mercenari perfizi, — postulatele esenţiale ale sfintei lor vocaţiuni şi ale sublimei lor misiuni.

Deci, pentruca să prevenim unele stari ca acestea, vocaţiunea noastră sacră pretinde, ca să lucrăm spre delaturarea acelor incidente ce ar produce atari stări, şĭ aceasta o împlinim prin cererea noastră preaumilită de mai sus. Dar încă

2. dacă ponderăm ce fel de spirit pătrunde educaţiunea religioasă-morala a tinerilor, a fiitorilor părinţi de familie, membri ai societăţii, cetaţeni şi credincioşi ai bisericilor, cari tineri ies din şcoalele conduse de liberalismul domnitor acum, sau influenţate de spiritul lui, şi principiile de comun anticreştine, supte sub educaţiunea aceasta, inima omului caută să se înfioare, şi ori care părinte de familie cu judecată sănatoasă, ori care cetăţean cu caracter şi membru credincios al bisericei, umplut de îngrijiri, acuşi acuşi caută să cadă în desperaţiune.

Chiar pentru aceasta, noi ca administratori ai vieţii catolice şi ca apărători ai bisericei creştine, din respect, ca credinţa ei şi morala creştină să rămână nevătămate, şi în interesul bine înţeles al societăţii şi al statului, cari ambii în realitate se basează şi aparţin laolaltă prin acelea, să înflorească din ce în ce mai mult, încă suntem necesitaţi a face rugarea noastră preaumilită. Mai încolo

3. ceeace şi mai tare înmulţeşte îngrijirile noastre cu totul îndreptăţite este împrejurarea prea momentuoasă, că hierarhia

www.dacoromanica.ro

noastră gr.-catolică, în credința bisericei catolice este întemeiată după ritul grecesc, cu limba română ca limbă eclesiastică, precum se vede apriat din cuvintele relative ale bulei canonisatoare a sfântului scaun apostolic din Roma, dată în 1853, cari cuvinte zic, că: «In Ecclesiasticam Provinciam Graeco-Catholicorum unitam linquae Romanicae.... Apostolica Auctoritate perpetuo quoque erigimus et instituimus».

Așa dară pentru hierarhia noastră eclesiastică limba română este chestiune de viață, condiție sine qua non. Prin urmare, tot ce amenință și periclitează limba bisericei noastre, limba română, amenință și periclitează totodată hierarhia, biserica noastră. Dacă noi față de pericolul acesta am fi indiferenți, ar însemnà atâta, cât a ne face trădătorii bisericei noastre, ceeace și numai a se presupune ar fi păcat cumplit, ca să nu zicem atentat sacrileg.

Dacă odineoară cu dreptul s'a putut zice despre biserică, că ea este mama școalei poporale, care în timpurile de mai nainte singură a născut și a îngrijit școala poporală, în prezent se poate afirmà despre școala poporală, că ea este tinda, foișorul bisericei, care trece din sinul ei bisericei pe fiitorii credincioși ai acesteia. Astăzi din foișorul acesta ies și întră în biserică credincioșii. Dacă în foișor atmosfera spirituală, adecă educațiunea și instrucțiunea e nesănătoasă, ori poate infectată, ea nici atunci nu înceată a tortură pe locuitorii săi împiliți în modul acesta și a le vejteji viața religioasă morală, când ei întră în biserică.

Ca nu cumva și noi în curând să ne primim credincioșii din foișoare de acestea, trebue să ne cugetam de timpuriu, ca pentru noi să nu se înființeze astfel de foișoare, ceeace dorim a dobândì și prin această petițiune omagială a noastra.

Pe când plecați înaintea tronului Maiestății Voastre ne rugăm pentru ascultarea și împlinirea preagrațioasă a acestei cereri prea umilite, perenăm cu cea mai adâncă supunere omagială ai Maiestații Voastre preaumiliți și preacredincioși supuși: Viena, 9 Februarie 1879. *Dr. Ioan Vancea* m. p., Arhiep. și Mitropolit. *Dr. Victor Mihályi* m. p., episcopul Lugojului».*)

A făcut rea impresiune asupra opiniunei publice române, că biserica gr.-catolică română s'a prezentat în

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1879, Nrul 24.

www.dacoromanica.ro

faţa Monarhului într'un mod atât de puţin impunător, şi nu cum ar fi cerut însemnătatea cauzei şi a momentului. «*Gazeta Transilvaniei*» a cerut deslușiri în privinţa aceasta, dar nu le-a primit. Scrià în numărul 13 din anul 1879 astfel: «Gravitatea momentului în lupta noastră comună pentru existenţă cere astăzi imperios dela noi, ca să nu lăsăm să se încuibe în mijlocul nostru nici cea mai mică nesiguranţă sau bănuială, că nu am procedà în strânsă unire într'o chestiune care ne ameninţă în mod egal existenţa naţională şi libertatea noastră bisericească şi civilă. Datoria noastră de publicişti ne îndeamnă deci a ne adresà către Mitropolitul Românilor gr.-catolici cu respectuoasa rugare, ca să binevoiască a aflà un mod potrivit în care să aducă la cunoştinţa publică adevărata stare a lucrului în chestiunea deputaţiunei bisericei gr.-catolice şi a reprezentaţiunei acesteia la picioarele tronului Maiestăţii Sale, pentruca să se liniştească spiritele credincioşilor...». Nemulţămirea credincioşilor a fost provocată de împrejurarea, că s'au dus numai *doi* Arhierei la monarhul, şi că nu s'a dus biserica gr.-catolică cu biserica greco-orientală *împreună* şi totdeodată. Lămuriri însă, cum s'a spus, nu s'au dat.

Reprezentaţiunea bisericei gr.-ort. române.

Deputaţiunea bisericei gr.-ort. române a fost primită din partea Domnitorului în 13 Februarie n. 1879. Conducătorul ei, Arhiepiscopul şi Mitropolitul *Miron Romanul*, înainte de a predà petiţiunea a rostit următoarea alocuţiune în faţa Monarhului:

«Maiestate Imperiala şi apostolică Regală! Preagraţioase Doamne! Episcopatul bisericei române greco-orientale din Ungaria şi Transilvania, însoţit de deputaţiunea consistoriilor diecezane respective, îndrasneşte în interesul culturei generale a credincioşilor noştri, corespunzătoare trebuinţelor reale, a se prezentà cu devoţiune omagială înaintea Preaînaltului Tron al Maiestaţii Voastre cu cea mai umilită rugare, ca Maiestatea Voastră să vă îduraţi a denegà preagraţios preaînalta sancţionare prealabilă pentru proiectul de lege pregătit dejà de gu-

www.dacoromanica.ro

vernul țării și țintitor la introducerea obligatoare a limbei maghiare ca obiect de învățământ în școalele poporale elementare, cu atât mai vârtos, cu cât eventuala executare a unei astfel de legi nu ar întimpină numai pedeci de neînvins, ci ar conturbà și liniștea internă a credincioșilor noștri, jaluzi pe limba și naționalitatea lor. Indrăsnind în privința aceasta a prezentà Maiestații Voastre cu cea mai adâncă devoțiune reprezentațiunea noastră preaumilită, prindem ocaziunea pentru a da și expresiune cu graiul acelor sentimente prealoiale, ce biserica noastră nutrește pentru preaînalta persoană și tronul Maiestății Voastre, precum și pentru patrie».

Monarhul, primind reprezentațiunea, a răspuns ungurește următoarele:

«Obiectul petițiunei Dvoastre îl voiu învrednicì de o matură apreciare. Cu deplină liniște dau încă de pe acuma expresiune speranței, că este departe de regimul meu, precum și de legislațiune, intențiunea de a aduce astfel de hotărîri, cari ar puteà cauzà îngrijiri temeinice, și ar fi în stare a tulburà între deosebitele naționalități ale țării pacea și bunaînțelegere, cari spre bucuria mea există, și pe cari totdeauna le-am dorit. Și pot cu toată căldura să vi le recomand și Dvoastre spre îngrijire și pe mai departe».

Reprezentațiunea bisericei române greco-orientale înmânată Monarhului drept protestare în contra proiectului de lege despre întroducerea limbei maghiare în școalele poporale erà următoarea:

«Maiestatea Ta cesară și apostolică regească! Preagrațiosul nostru Domn!

Biserica gr.-ortodoxă română din Ungaria și Transilvania a dovedit între toate împrejurările în mod atât de strălucit credința sa neclătită și devotamentul cătră înaltul tron al Maiestății Tale, încât această virtute de cetățeni, strămoșască, a întimpinat totdeauna preaînalta recunoaștere.

Și acuma, când aceasta biserică, prin episcopatul subscris și deputațiunile consistoriilor, îndrăsnește a se apropià deadreptul de preaînaltul tron al Maiestății Voastre într'o cauză, care atinge, nu numai interesele sale esențiale, ci una dintre condițiunile principale ale prosperării patriei noastre, este de convingerea, că prin aceasta procedere, inspirată de cele mai loiale senti-

www.dacoromanica.ro

mente, își împlinește datorința sa adânc simțită față cu preaînaltul tron al Maiestății Taie și față cu iubita noastră patrie.

Cauza, care ne sileșle la acest pas, precugetat cu toată seriositatea, este acea dispoziţiune ce se intenţionează a se aduce prin legislaţiune pe terenul instrucţiunei peste tot, prin urmare şi pentru şcoalele noastre poporale confesionale, care dispoziţiune, ori cât i s'ar aprobà scopul, totuş în executarea practică se arată păgubitoare pentru cultură, iar din punct de vedere pedagogic e chiar cu neputinţă. De altmintrelea în rezultatele ei este astfel, încât între împrejurările naţionalităţilor patriei, la efectuirea ei, de o parte va puteà aveà de urmare o procedura excesiv de zaloasă, iar de altă parte, din punct de vedere al intereselor naturale şi instinctive ale naţionalităţilor, va puteà produce numai jaluzie, neîncredere şi o deosebită înstrăinare, nu numai la credincioşii bisericei noastre, ci şi între celelalte naţionalităţi nemaghiare, o împrejurare, care totdeauna, dar cu deosebire în situaţiunea politică de astăzi, încă nelimpezită din destul, uşor ar puteà slabì concordia fraţască, atât de mult dorită între popoarele patriei, şi alipirea patriotică de interesele statului, iar respectivei dispoziţiuni dietale înseşi i-ar împedecà, ori chiar paralizà scopul arătat.

Noi adecă din declaraţiunea făcută ocazionalmente de ministrul unguresc de culte şi instrucţiune publică al Maiestaţii Tale în dietă, şi mai în urmă din comunicările foilor, am ajuns la cunoştinţa, că numitul domn ministru are de cuget a subşterne dietei un proiect de lege, conform căruia în termin de şase ani dela întrarea în viaţă a legii ce se va aduce are să se întroducă limba maghiară ca obiect de învăţământ obligat peste tot în toate şcoalele poporale, elementare, sau superioare, cu acel scop, ca prin aceasta sa se dee ocaziune fiecarui cetaţean a-şi însuşì limba maghiară, ca limbă a statului. Aşa dară, prin proiectul de lege se intenţionează, ca însuşirea limbei maghiare să se mijlocească prin instrucţiune în şcoalele poporale elementare.

N'avem nimic de observat, dacă se dă cetăţenilor statului dupa putinţă ocaziunea, să înveţe limba maghiară, ca limbă a statului, cu toate că legea existentă de naţionalitaţi, respective dreptul asigurat naţionalitaţilor la întrebuinţarea limbei lor, şi peste tot referinţele etnografice ale patriei, nici pe departe nu justifică necesitatea generală de a se învăţà limba maghiara, dar

www.dacoromanica.ro

pentru învăţarea ei, proiectul de lege ia astfel de dispoziţiuni, faţă de cari, deşi am fost cu mare stimă cătră vederile de altmintrelea înţelepte ale guvernului Maiestăţii Tale, suntem siliţi să ne exprimăm convingerea, că nu sunt nici decum în stare să corespundă scopului propus.

In privinţa aceasta îndrăsnim înainte de toate a face preaumilita observare, că legea de instrucţiune prescrie pentru şcoalele poporale atâtea obiecte de învăţământ, neapărat de lipsă pentru clasa de jos a poporului, a căror învăţare în limba maternă a şcolarilor ocupă cu desăvârşire întreg timpul hotărît prin lege, aşa, că afară de obiectele deja prescrise, a mai învaţă, fie în mod teoretic, fie în mod practic, încă o altă limbă, cu totul necunoscută elevului, în măsura cum o cere scopul proiectului de lege, abstrăgând dela frăgezimea minţii copiilor, incapabilă spre aceasta, e un lucru pentru care lipseşte cu totul timpul fizic recerut.

Dacă însă cu toate acestea se intenţionează, ca în şcoalele elementare din comunele bisericeşti, cari nu pricep limba maghiară, să se înveţe această limbă şi elevii să şi-o însuşiască cu rezultat în vorbire şi scris, nu rămâne alt mod practic decât, ca neglijindu-se obiectele de învăţamânt deja prescrise de lege şi neaparat necesare, atât în vieaţa publică, cât şi pentru ulterioara perfecţionare, — să se întrebuinţeze toată durata anilor de şcoală pentru instruirea practică a limbei maghiare, care în vieaţa publică nu este neaparat de lipsă pentru toţi, şi încă cu suprimarea întrebuinţării limbei materne proprii şi a desvoltării puterilor intelectuale ale şcolarilor.

Nu putem presupune despre guvernul Maiestăţii Tale, că ar voi să exopereze învăţarea limbei maghiare în modul acum arătat, căci prin aceasta s'ar jertfi scopul instrucţiunii poporale interesului forţat al învăţării limbei, şi în sfârşit toată învăţarea acestei limbi în şcoalele poporale din comune nemaghiare nu ar aveă alt rezultat, decât că şcolarii de limbă nemaghiară, după o truda îndelungată ar puteà ici-colea să rupă câte un cuvânt maghiar, amestecându-l cu elemente din limba lor proprie maternă, pe când nu şi-ar puteà însuşi nici chiar elementele culturei corăspunzătoare necesităţii reale, şi eşind din şcoală în curând ar uità cunoştinţele defectuoase, câştigate cu mare încordare, ale limbei maghiare, ceeace se poate documentà cu nenumarate exemple din vieaţa practică.

www.dacoromanica.ro

De altă parte nu tragem la îndoială, că pentru însuşirea limbei maghiare se pot face unele pregătiri şi în şcoalele poporale elementare, la nici un caz însă nu în extinderea pretinsă de proiectul de lege din chestiune pentru scopul aratat, ci simplu prin învăţarea limbei în scris şi cetit şi deprinderi practice, de lipsă spre acest sfârşit. In privinţa aceasta şi până acuma s'a purtat grijă după putinţă, încât adecă prin dispoziţiuni luate din îndemnul propriu al organelor noastre autonome, fără nici un impuls din afară, s'au introdus în şcoalele poporale mai bine organizate numitele pregătiri în măsura aplicabilă, fără negligarea obiectelor celor mai de lipsă de învăţământ.

Cu totul altmintrelea sunt a se considerà şcoalele confesionale superioare, şi mai ales institutele pedagogice, în cari se pot luà treptat masuri mai simple pentru învăţarea limbei maghiare. Dar şi în privinţa aceasta, stăruinţa autoritaţilor şcolare ale bisericei noastre autonome numai ar creşte, dacă pe baza legilor existente, fără nici o dispoziţiune mai nouă din partea legislativei, aceste autorităţi, libere de orice influenţă din afară, vor puteà luà spontan, din timp în timp, dispoziţiuni corăspunzătoare postulatelor culturale.

Ce priveşte întroducerea limbei maghiare ca obiect obligat de învăţământ în şcoalele confesiouale nemaghiare, suntem siliţi pe lângă amintitele pedeci de neînvins pedagogice a mai aminti în această preaumilită reprezentaţiune încă o împrejurare foarte dureroasă, care stând în legătură cu proiectul de lege din chestiune, după părerea noastră nu poate să nu fie luată în considerare. Este ştiut, că opiniunea publică din patria noastră, care se manifestă în vieaţa publică şi în presă, ca şi în dietă, solicitează neîntrerupt astfel de dispoziţiuni legislative şi administrative, cari sunt cualificate a duce la maghiarizarea cetăţenilor de naţionalitate nemaghiară.

Această nizuinţă a elementului maghiar, manifestată atât de viu, încă de mult a produs îngrijiri între credincioşii bisericei noastre, cari îşi tem limba şi naţionalitatea. Şi deoarece biserica noastră are caracter naţional, proiectul de lege, obiectul expunerii noastre, între credincioşii bisericei noastre, chiar şi numai auzindu-l, a mărit întru atâta amintita îngrijire, încât reprivind ei asupra încercărilor analoage, întreprinse cu câteva zeci de ani mai nainte, să tem, că proiectul din chestiune este pe terenul legislaţiunii un nou început al nizuinţelor cari aveau

www.dacoromanica.ro

de scop a duce la îndeplinire cu tot prețul maghiarizarea, și cari în decursul desvoltării lor ulterioare pot luà direcțiunea, prin care întrebuințarea liberă de până acuma a limbei noastre naționale în vieața publică, în comunele și bisericile noastre, încetul cu încetul să fie exchisă cu totul.

Nu ne simțim chemați a ne dimite în preaumilita noastră reprezentațiune prezentă la desfășurarea, că întrucât poate fi salutar, sau din contră, pugubitor pentru interesele patriei, a se luà maghiarizarea drept scop. Dar dupăce din mai multe părți, nu fără oarecare aparență de adevăr, se atribue proiectului de lege din chestiune un astfel de scop, ne ținem de datorință patriotică, oriunde va puteà străbate vocea noastră, a declarà, că credincioșii bisericei noaste române nu au nici o antipatie cătră limba maghiară, dar se alipesc de limba lor și de caracterul lor cu atâta tenacitate, încât e curată imposibilitate a-i desbrăcà de acestea.

Dacă proiectul din chestiune nu ar aveà nici chiar aparența înclinării spre maghiarizare, sigur că în privința eventualei executări s'ar urmà o astfel de procedură, care ar produce între elementul maghiar și cel nemaghiar, în loc de concordia frățească, atât de necesară, numai amărăciune reciprocă, pe care din caz în caz o ar potență, și în fine ar aveà numai urmări periculoase pentru interesele patriei comune. In privința aceasta va fi poate de ajuns a ne provocà în general la experiențele pe cari a le specificà acuma, cu privire la seriositatea situațiunii, nu ne dimitem, cari însă fără îndoiala dovedesc, că în timpul din urmă s'au făcut din partea organelor administrative încercări peste marginile legii, respective s'au dat chiar ordinațiuni obligatoare în favorul limbei maghiare, și astfel de transgresiuni se practizează cu toată vehemența, cu deosebire din partea acelor organe administrative, cari stau în nemijlocită apropiere de popor.

Dacă luăm în privire mai deaproape singuraticele dispoziții ale proiectului de lege cu care suntem siliți a ne ocupà în preaumilita noastră reprezentațiune, ne oprim mai ales la acel punct, care în privința învățătorilor aflători în funcțiune dispune, ca aceștia în curs de șase ani să fie datori a-și însușì întru atâta limba maghiară, încât să-și poată justificà cualificațiunea de a o propune, prin facerea unui examen, și numai pentru învățătorii trecuți de 50 de ani se concede o excepțiune,

www.dacoromanica.ro

şi încă astfel, că în privinţa cazurilor excepţionale, — înţelegându-se între aceştia şi învăţătorii confesionali, — numai ministrul de culte şi instrucţiune publică poate decide.

Abstrăgând dela partea ultimă a acestei dispoziţii, care taie în autonomia bisericei noastre, peste tot se vede, ceeace şi dealtmintrelea după părerea noastră caracterizează întreg proiectul de lege, că adecă acesta nu se poate executà. Căci se ştie, — nu ne provocăm la alte şcoale confesionale, — că în provincia noastră mitropolitană peste tot, dar în special în acele părţi, unde limba maghiară nu e în uz la popor, o însemnată, ca să nu zicem preponderantă parte a învăţătorilor în funcţiune, după împrejurările de până acuma, ori nici decum, ori prea puţin ştiu ungureşte, aşa, că aceştia nu sunt în stare să propună limba maghiară, şi cu atât mai puţin a propune, ceeace se vede că se intenţionează prin cuvintele «*în aceea*» (azon való) din proiectul de lege, — obiectele în limba maghiară. La aceasta mai vine adăogată şi acea tristă împrejurare, că învăţătorii peste tot plătiţi de cătră săracile noastre comune bisericeşti, au aproape fară excepţiune un salar anual în proporţiune atât de mic, încât cu acela abià îşi pot împlinì lipsele de toate zilele, iar pentru a-şi susţineà casa sunt nevoiţi a întrebuinţà timpul liber pentru alte ocupaţiuni de câştig.

Dela astfel de învăţători, a căror număr, durere, la noi este mare, nu se poate poftì să se pună să înveţe limba maghiară, lucru care între cele mai bune împrejurări nu se poate ajunge numai prin diligenţă privată, prin urmare, purcezând din acest proiect de lege, pentru ei nu ar rămâneà alta decât, că dacă nu au atins anul al cincizecilea al etăţii, să fie amovaţi din post.

Dar în asemenea caz nu ne putem închipuì cum s'ar puteà suplinì locul învăţatorilor amovaţi prin alţii capabili, când ştiut este, că asemenea învăţători capabili abià sunt în numărul cerut, iar a improvizà învăţători capabili e cu neputinţă, mai ales pentru staţiuni, în cari nu este asigurată pe seama învăţătorului nici chiar pânea de toate zilele.

Inainte de a se fi făcut proiectul de lege asupra instrucţiunii publice la anul 1868, ministrul de atunci al cultelor şi al instrucţiunii publice de pie memorie, pentru consultarea şi discutarea obiectului din chestiune a convocat o anchetă, la care a chemat experţi şi din partea tuturor confesiunilor, pe calea autorităţilor respective bisericeşti. Regretăm mult, că cu abatere

www.dacoromanica.ro

dela procedura urmată atunci, în cazul de faţă nu s'a dat ocaziune autorităţilor noastre bisericeşti, ca să-şi dee părerea asupra proiectului de lege de o însemnatate atât de mare şi ponderoasă, ceeace dacă se întâmplă, probabil că biserica noastră nu veneà în poziţiunea neplăcută să fie silită à se îndreptà către preaînaltul tron al Maiestăţii Tale cu îngrijirile ce provin din acest proiect de lege, care după părerea noastră nu e oportun.

Dupăce nu ne putem măgulì cu speranţa, că am puteà împedecà primirea acestui proiect de lege, a cărui neoportunitate şi neexecutabilitate am arătat-o mai sus, în cazul când acela s'ar înaintà la corpul legislativ: ne ţinem de datorinţă patriotică, pe lângă exprimarea din nou a omagiilor noastre de supuşi şi de credinţă nestrămutată, a venì la M. Ta cu preaumilita rugare, ca în interesul culturii publice şi al liniştei interne a popoarelor să te înduri a denegà acelui proiect de lege preaînalta aprobare prealabilă.

Cari de altmintrelea, recomandându-ne biserica în preaînalta graţie şi îngrijire părintească de care totdeauna cu adâncă mulţămită s'a bucurat, suntem cu cel mai deplin şi profund omagiu, ai Maiestăţii Tale, Viena, la 12 Februarie 1879, credincioşi supuşi: Corpul episcopesc şi deputaţiunea consistoriilor eclesiastice ale bisericei gr.-or. române din Ungaria şi Transilvania.» (Urmează subscrierile).*)

Adresele credincioşilor.

Nimic nu ilustrează mai bine situaţia de atunci, temerea Românilor, că în urma noului proiect de lege şcoalele lor îşi vor perde caracterul lor naţional, decât faptul, că credincioşii ambelor biserici române s'au pus în mişcare pe mai multe locuri, şi în întruniri confidenţiale au compus şi trimis Arhiereilor adrese, cu rugarea, să facă tot posibilul, ca primejdia să fie delăturată şi şcoalele naţionale româneşti să fie salvate. O astfel de adresă a trimis Mitropolitului *Miron Romanul* la Sibiiu inteligenţa română din *Deva* şi jur. Erà de cuprinsul următor:

«Inaltpreasfinţite Domnule Părinte Arhiepiscope şi Mitropolite! De câteori inima şi sentimentul nostru a fost cuprins

*) Din *Telegraful Român*, anul 1879, Nr. 15.

www.dacoromanica.ro

de vre-o neliniște și temere asupra intereselor vitale ale națiunei și bisericei noastre, noi din tradițiune și convingere religioasă am luat refugiu totdeauna a mărturisì aceasta, ca o culpă spre deslegare și vindecare, cătră capii preasfinți ai sfintei noastre biserici. Noi nu putem înnecà expresiunea de ingrijire ce auzim și ni se descopere din toate părțile, și chiar și din regiunile cele mai inferioare, și ce ne umple pe noi de o frică îngrijitoare, față de temerea punerii în lucrare și a întroducerii în sistemul statului nostru a unei legi pentru întroducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate școalele confesionale nemaghiare, ce a elaborat înaltul ministeriu regesc ungar de culte și instrucțiune publică, spre a o prezentà camerelor legiuitoare, și prin aceasta ne simțim datori conștienței noastre românești și simțului nostru de dreptate față de bunăstarea și înflorirea patriei noastre, ca să înclinăm înaltele propensiuni binevoitoare ale Excelenției Voastre asupra atențiunei, ce credem că trebue să fie descoperită, pentru a cercà delăturarea răului și a injustiției ce se țintește a ni se impune.

Excelență! Suntem siguri, că cunoașteți în înalta înțelepciune și prudență a Excelenției Voastre marele rău pe care-l conține această intenționată întroducere, fără ca să cercăm noi a vi-l desvoltà. Dar în îngrijirea noastră nemărginită nu putem sa nu vă rugăm, să ne permiteți a vă cere atențiunea asupra împrejurării, că legile patriei noastre, sigilate cu majestatica aprobare a suveranului nostru monarh, au asigurat, inalterabil, în special constituția bisericei ortodoxe gr.-orientale, ca biserică *națională-românească*, și în aceasta constituțiune este expres spus, că școala confesională face parte întregitoare a bisericei, se dotează și administrează prin însași biserica, fără nici o ingerință în cultul ei din partea regimului statului.

Prin deplorabilul proiect de lege însă se intenționeaza a se distruge chiar spiritul și vocațiunea școalei românești confesionale. Și dacă astăzi se face aceasta încercare crudă și va izbutì a câștigà valoare de lege, atunci acest rezultat destructiv, suntem convinși că nu va oprì acțiunea sa aici, ci în curând vom vedeà expusă și însași biserica confesională românească la un asemenea atentat îngrozitor.

Biserica și școala confesională au fost totdeauna cel mai puternic razim al unui stat creștin, pentrucă în acestea s'a cultivat iubirea și alipirea, lumina și știința, spre consolidarea și în-

www.dacoromanica.ro

florirea statului. Şi dacă acestea astăzi se distrug, va fi imposibil a nu ne rostogoli spre povârnişul perirei, ca stat, ca patrie, şi ca naţiune!

Excelenţă! Cunoscând iubirea de patrie care vă caracterisează, ştiind câtă mândrie şi afecţiune va leagă de scumpa noastră naţiune şi de sfânta biserică, şi în fine, fiind convinşi despre fidelitatea şi loialitatea omagială, care pururea v'a fost credinţa cătră înaltul tron, casa domnitoare şi sacra persoană a Maiestăţii Sale, Impăratului şi Regelui, cu invocarea înaltului titlu ce-l purtaţi în mod meritat de consilier intim al M. Sale, pentru aceste facultăţi civile de înalt merit nu credem că a-ţi încercà fără rezultat, ca să exoperaţi aceea la ce vă rugăm cu fiiasca supunere, ca să aveţi graţia a întrevenì la Maiestatea Sa, Impăratul şi Regele, pentruca să se îndure a delăturà dela noi acest pocal al amărăciunii, făcând ca *să nu dee înalta sa aprobare* şi sancţiune proiectului de lege din chestiune, ca să poată fi prezentat corpurilor legiuitoare.

Excelenţă! Uşuraţi de descoperirea acestui flagel, prin cererea neadmiterei lui să devină vre-odată lege sancţionata, şi având credinţa firmă în părinteştile înalte bune intenţiuni ale Maiestăţii Sale, Impăratului şi Regelui nostru, sperând rezultat mângăetor omagialului nostru reclam, după dreptate, Vă rugăm, ca şi cu aceasta ocaziune să primiţi expresiunea înaltei veneraţiuni ce avem onoare a vă conservà. Ai Excelenţiei Voastre, Dat în Deva, la 25 Ianuarie st. n. 1879, preasupuşi şi devotaţi fii, cetăţeni din Deva şi jur». (Urmează subscrierile, în frunte cu a protopresb. *Ioan Papiu*).*)

Corespondentul care a trimis *Gazetei* adresa spre publicare a însoţit-o cu următoarele cuvinte înduioşătoare şi pline de îngrijire: «Precum vedeţi, temerile noastre sunt foarte mari, pentru aceea ne vedem îndemnaţi a recurge la bunăvoinţa arhiereilor şi fruntaşilor noştri. Cu tot respectul vă rugăm şi pe Dvoastră (redacţiunea) să scrieţi, sfătuiţi şi faceţi toate cele posibile, ca să nu ajungem şi acele zile, când să vedem cu ochii perirea celor mai sacre instituţiuni ale noastre, căci şi noi la rândul nostru vă asigurăm de tot sprijinul moral şi material de care putem dispune».

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, anul 1879, Nr. 7.

www.dacoromanica.ro

A fost frumoasă apoi reprezentaţiunea Românilor din Cluj, fără deosebire de confesiune, adresată ambilor mitropoliţi români, din Sibiiu şi din Blaj. Aveà cuprinsul următor:

«Excelenţiile Voastre! Inaltpreasfinţiţi şi prealuminaţi domni Arhiepiscopi şi Mitropoliţi ai Românilor din regatul Ungariei!

Ziarele politice colportează ştirea despre un proiect de lege, ce l-ar fi aşternut înaltul regim actual Maiestăţii Sale Impăratului şi Regelui apostolic spre prealabilă preaînaltă admitere a prezentarii în faţa corpului legiuitor, de acel cuprins, ca limba maghiară, ca limbă a statului Ungaria, să devină studiu obligat în şcoalele confesionale poporale ale naţionalităţilor nemaghiare. Spre acest scop să fie docenţii obligaţi a-şi însuşì în termin de trei, respective şase ani, limba maghiară în graiu şi scris, în acel grad, încât să o poată propune în şcoalele poporale confesionale, iar supraveghiarea şi controla asupra aplicării exacte a acestor dispoziţiuni se compeată autorităţilor politice şi administrative, având ministrul instrucţiunei, în conţelegere cu ministrul de interne, a decide, în cari districte, sau în cari părţi ale lor să se întroduca imediat, adecă şi înainte de trei ani, învaţarea limbei maghiare ca studiu obligat.

In consideranţa tristelor urmări ce le-ar aduce cu sine promulgarea unei legi în sensul acelui proiect pentru instrucţiunea poporala, pentru viaţa socială, pentru existenţa individualitaţii noastre naţionale, a bisericei şi a confesiunilor noastre, şi prin aceasta pentru însuş statul Ungariei, — îşi permite cu cea mai adânca pietate subscrisa inteligenţa din municipiul Clujului a aşterne Excelenţiilor Voastre următoarea *reprezentaţiune:*

E faptă, pe cât de adevarată, pe atât de deplorabilă, că între naţionalitaţile din cari e compusă monarhia austro-ungară, naţionalitatea română e una din cele mai înapoiate în cultură. Dar e faptă recunoscuta astazi de Europa întreagă şi aceea, că Românii sunt un popor apt pentru cultură, capabili şi pentru cea mai înaltă civilizaţiune. Cauza înapoierii lor în cultură zace deci în trista lor poziţiune politică, în maştera soarte, care i-a sugrumat de secole.

Asuprirea naţiunei române se începù cu aplicarea sistemului feudalistic în patria noastră, trecù însa în expresa persecuţiune politică cu uniunea celor trei naţiuni», a cărei ţintă a fost totala extirpare a soiului românesc. Spre scopul acesta

www.dacoromanica.ro

adusă acea uniune un şir întreg de legi, prin cari exchise pe Români dela toate drepturile politice, supunându-i, pe lângă sclavismul personal ce zaceà în sistemul feudalistic, unui mai amar sclavism politic. Erà prin lege oprit Românului de a merge la şcoală, de a învăţà carte, de a se aplicà la maestrii. Erà prin lege exchis Românul dela oficiile publice şi dela orice ridicare peste starea de jobagiu. Iar erumpând starea reformaţiunei religionare şi acceptând principii Transilvaniei confesiunea calvinistica, devenì şi biserica şi confesiunea română supusă jurisdicţiunei hierarhiei calvinistice, şi astfel se adaose catră cele două încă şi sclavismul religionar. Numai pe calea graţiei li se admiteà creştinilor români a-şi clădì câte o bisericuţă de lemn pe dealuri în departe şi afară de murii cetăţilor, iar cu ceremoniile lor rituale, cu actele serviciului divin, se comiteau cele mai obscure batjocuri. Spre a puteà exchide şi pe foarte număroşi nobili de naţionalitate română dela participarea la drepturile politice, se adopta sistemul de patru recepte confesiuni, în urma căruia confesiunea Românilor, pe atunci numai ortodoxă gr.-orientală, se declară de tolerată până la un timp, va se zică *proscriptă*, iar aparţinătorii acestei confesiuni, fie jobagi, fie nobili, de neîndreptaţiţi la participarea în oficiile şi dignitaţile publice.

Proxima urmare a acestora fù, că fruntaşii Românilor se depărtară de naţionalitatea lor genetică şi de confesiunea strabună, şi urmară aceeaş cale, ca fruntaşii Bulgarilor şi Bosniacilor în Turcia, se renegară, rămânând astfel poporul, care gemeà în triplul sclavagiu, prada barbarismului pe care-l exercià uniunea celor trei naţiuni şi patru confesiuni, cu atrocitate neînfrânată, fără păreche în istoria popoarelor. Ca pretutindenea, aşa născù şi la cea mai mare parte a Românilor sclavismul feudal, politic şi religionar, un sclavism *spiritual*, o molipsire către tot ce ridică demnitatea omenească, şi apoi un indiferentism către patrie, pentrucă cultura, desvoltarea şi progresul în intelectualitate şi moralitate nu a fost nici când şi nici unde atributele sclavagiului, şi nu le putem pretinde nici dela Români în secolii persecuţiunii fanatice.

Sugrumarea elementului român, pe atunci $^3/_4$ din locuitorii patriei (Ardealul singur), prin acel triplu sclavagiu aduse cu sine slăbirea puterilor patriei, în tot aceeaş proporţiune, şi deschise frontierele scumpei noastre patrii invaziunilor şi robiei tartarice,

www.dacoromanica.ro

turceşti, prefăcând câmpiile ei în vatra vandalismului despotic, în arena teribilei degenărări omeneşti.

O mică rază de lumină străbătù în situaţiunea politică a Românilor abia pe la finea secolului al 17-lea, dupăce venì patria noastră sub augustul sceptru al dinastiei habsburgice. Pe cât permiteà murul chinezesc al uniunei celor trei naţiuni şi patru confesiuni recepte, se extinse clemenţa părintească a monarhilor din această aùgustă casă şi asupra poporului român, şi mai ales marele împărat Iosif II recunoscù întru înalta sa înţelepciune, că poporul român e material abil spre a devenì prin cultură decorul patriei şi stâlp puternîc al tronului. S'a deschis pe un moment bariera libertăţii personale, şi de loc se puseră primele temelii ale culturei naţionale bisericeşti. Asaltul dură însă o singură clipită. Reacţiunea dela 1791 revocă de nou noaptea sclavismului peste patria noastră, întru întunerecul căruia gemù de nou naţiunea română peste o jumătate de secol. Sub aceasta crescù temeritatea asupritorilor noştri neîncetat, şi ajunse la punctul de culminaţiune. Deja în anul 1842 încercase uniunea celor trei naţiuni a aplicà lovitura de moarte individualităţii noastre naţionale, aducând în dieta lor lege, prin care erà să se întroducă cu forţa limba maghiară în şcoalele şi bisericile noastre. Numai profunda înţelepciune şi înalta iubire de dreptate a augustului împărat, care denegă sancţiunea unei atari legi despotice, ne salvă de atentatul acesta.

Anul epocal în istoria omenimei, 1848, rupse catenele sclavismului şi în patria noastră. Acceptând dieta din Pojon principiile libertăţii, egalităţii şi frăţietăţii, se delatură catena sclavagiului feudalistic, şi prin aceasta se clatină şi fundamentul uniunii celor trei naţiuni, dimpreună cu sistemul celor patru confesiuni (religiuni) recepte. Speram, că va răsarì acum şi asupra patriei noastre soarele dreptăţii şi al libertaţii omeneşti, că lasându-se naţiunei române teren liber spre cultivarea şi desvoltarea ei, intelectuală şi materială, va luà vieaţă ideea de libertate şi egalitate, şi acestea vor produce o adevărată frăţietate între toate naţiunile locuitoare în patrie. Dar şi speranţa aceasta dură numai un moment. Dietele din Budapesta şi Cluj nimiciră existenţa individuală a patriei noastre, şi aduseră un şir de legi, prin cari se reînviară, sub alt titlu, persecuţiunile uniunei feudalistice a acelor trei naţiuni, şi se atacă în mod şi mai vehement existenţa individuala a naţiunii noastre. Transilvania fù ştearsă de pe mapa

www.dacoromanica.ro

Europei, iar spre ştergerea naţiunii române din şirul naţionalităţilor Ungariei se decretă ştergerea prin lege a limbei române din şcoala şi afaceri bisericeşti. Fuseram necesitaţi a ne apără cu sângele şi averea noastră existenţa patriei şi a naţiunii noastre, şi întâmplările crunte din munţii şi câmpiile patriei noastre pot servì pentru toţi vecii de indicii teribile ale acelui adevăr etern, că şi vermele, simţindu-se călcat, se foloseşte de spinele său spre apărarea existenţei sale.

Spre liniştirea spiritelor se întroduse sistemul absolutistic, era egalei suferinţe pentru toţi. Sub aceasta se desmorţì puterea de vieaţa în poporul român asuprit de secole, şi spre eşirea miilor de muguri ai culturii şi civilizaţiunii a fost deajuns încetarea prerogativelor unui soiu în detrimentul celuialalt, şi tratarea pe deopotrivă a tuturor fiilor patriei. În restimp de 16 ani se calificară fiii naţiunii noastre pentru toate posturile publice, îşi oferiră braţele lor statului, care se şi folosì de ele în toate ramurile şi gradurile administraţiunii publice. Poporul venind la cunoştinţă de sine luă avântul cel mai îmbucurător catra însetata desvoltare în cultura inţelectuala şi morala, şi în cele o mie de şcoli poporale confesionale, eşite ca din pamânt, sa crescura acele regimente, cari, pe când adună Klapka în Pojon braţe cu taleri prusieni pentru a accelerà, a aduce catastrofa dela Sadova, ele salvară onoarea armatei austriace tot pe atunci la Custoza, precum odinioară şi la Solferino.

Încheindu-se la anul 1867 pactul dualistic, devenì eghemonia peste celelalte naţionalităţi din regatul Ungariei în mânile naţiunii maghiare. Durere însă, ca aceasta recazú peste scurt în păcatul ei cel vechiu. Legile aduse de dieta Transilvaniei în 1863—1864 fură şterse cu o trasatură de peana, şi cu ele împreună şi adevărata îndreptaţire a naţionalităţilor, cuprinsa în acele legi. Acestea se înlocuira parte prin surogate (art. de lege 44 şi 38 din 1868), parte se creară legi diametral opuse, anume pentru a smulge dela naţionalitatea română tot ce şi-a câştigat şi creat în 20 de ani. Ca o epidemie teribila se încuiba şovinismul în inimile compatrioţilor noştri maghiari, dela cel mai mare pâna la cel mai mic, şi cu aceasta se accepta de nou programa exterminarii individualităţii noastre naţionale. Se delaturara *brevi manu* funcţionarii români din posturile cardinale, (*nouă* comiţi supremi) şi nici aceştia, nici cei defuncţi, nu se mai înlocuira cu Români, căci în decursul ultimilor şase ani abiá vă-

www.dacoromanica.ro

zuram 4—5 denumiri în partea română. Se aduse apoi un şir întreg de legi politice asupritoare şi persecutătoare de elementul românesc, precum: 1. Se facù Românilor imposibilă participarea la aparatul constituţionalismului, începând dela corpul legislativ, până la constituirea unei comune. 2. Se desfiinţară, nu numai municipiile curat româneşti, dar şi cercurile (electorale şi administrative) cu majoritate română, amalgamându-se elementele pe cât numai s'a putut în favorul celui maghiar. 3. S'a îngreunat în mod nesuportabil înfiinţarea şi susţinerea de şcoale poporale. 4. S'au supus docenţii noştri confesionali unui tribut anual pentru un fond de penziune, la care abià vre-unul din ei va puteà participà. Şi altele asemenea nenumarate.

Cu aceeaş consecinţă se execută programul şovinismului în partea sa a doua, care priveşte ridicarea soiului propriu maghiar cu orice preţ şi în toate direcţiunile. Sume enorme se varsară din vistieria statului, la care contribuim cu toţii pe o formă, pentru înfiinţarea de institute culturale intelectuale excluziv maghiare, în toate ramurile şi specialităţile: academie de ştiinţă, teatru, universitaţi, facultăţi, preparandji, gimnazii, şcoale reale, comerciale, tehnice, agronomice, industriale, economice, primare, şi celelalte, toate din vistieria statului unguresc, ca singur favor al naţionalităţii genetice maghiare, deşì starea cea înapoiata în cultura intelectuală a naţionalităţii române pretinde, iar art. de lege 44 din 1868 impune regimului statului înfiinţarea de şcoli pentru fiii patrieì de naţionalitate nemaghiara, cu limba acestora naţională, ca limba de învaţamânt.

Se traseră linii de cai ferate, cu ignorarea tuturor recerinţelor pentru existenţa lor, şi cu unica tendinţă de a atinge punctele locuite de Maghiari în ţară. Cu un cuvânt, toate mult lăudatele investiţiuni, cari au cauzat deficitul de milioane în budgetul statuluì, s'au făcut în sens pur şovinistic, spre ridicarea buneistari a terţialităţii maghiare, dar în contul şi detrimentul celor doua terţialitaţi de nemaghiari din statul ungar. Urmarea acestei nefericite patimi a Maghiarilor nu a putut să fie alta, decât că slabind şi decazând în ultimii 12 ani, ca în secolul 16 şi 17, cele două terţialitaţi de nemaghiari, au slăbit şi au decăzut două terţialităţi ale puterii statului Ungariei, fără însă ca terţialitatea maghiară să fie în stare, acum ori altcândva, a suplinì decăzamântul. De acì urmează, că pe cănd darile şi impozitele nu se mai pot încassà nici cu cea mai aprigă execuţiune, pe

www.dacoromanica.ro

atunci deficitul şi debitele statului cresc cu paşi gigantici şi pregatesc sigura ruină a scumpei noastre patrii.

La o atare ruinare sistematică a patriei nu voim şi nu putem participà, din care cauză ne retraserăm de pe câmpul activităţii constituţionale, pentru a declinà dela noi grava responsabilitate de a fi fost şi noi părtaşi la acel op herostratic. Iubirea noastră cea nemărginită cătră patrie şi fidelitatea noastră neclătinată catră tron şi dinastie ne îndeamnă însă a eşì pentru un moment din rezerva noastră, spre a ne exprimà în auzul lumii întregi protestul nostru solemn în contra pasului şovinistic de rară temeritate, prin care se îndreaptă pumnalul deadreptul spre inima existenţei noastre naţionale. Pasul acesta e intenţiunea de a obtrude prin forţa legii limba maghiară în şcoalele noastre poporale confesionale.

Cunoscând noi natura şi caracterul poporului român, ştiind cam până la ce măsură e capabil de a suferì asupririle, ne temem mult de consecinţele acelui proiect de lege şi ţinem, ca o recerinţă a loialităţii cătră tron şi stat, de necesar, a înşirà acele urmări funeste în urmatoarele:

1. Prescriind acel proiect de lege, ca docenţii noştri, în timp de trei ani, respective şase ani, să-şi însuşască limba maghiară în graiu şi scris, în acel grad, încât să o poata propune în şcoalele rurale, pretinde o imposibilitate absoluta. Pentrucă e lucru notoric, că idioma şi tehnica acestei limbi straine de toate limbile europene sunt de atare natură, încât exchid cu totul posibilitatea de a şi-o însuşì cineva pe cale autodidactică. Dela docenţii noştri actuali, ca dela indivizi înaintaţi în etate, nu putem pretinde, ca ei de aici înainte să cerceteze vre-o şcoala, nici ca să-şi iee instructori privaţi, pentruca ştim prea bine, că ei nu se susţin pe sine şi familia din salarul lor de câte 100—120 fl. anual, ci îşi câştigă pânea de toate zilele prin lucrul mânilor, în oarele ce le rămân dela împlinirea onorificei lor chemari.

Prima şi cea mai naturală consecinţa a unei legi în sensul proiectului din întrebare ar fi deci, că nici unul dintre docenţii noştri actuali nu ar mai puteà să rămână în postul sau, pentrucă nici unul nu va expune familia sa pericolului de a perì de foame, spre a se puteà el subtrage unei experimentări, a carei singura urmare ar fi numai aceea, că a perdut înzadar şase ani din vieaţa sa. Dar chiar presupunând, că ar înduplecà ambiţiunea sau lipsa pe careva dintre ei de a se supune acelei munci, —

www.dacoromanica.ro

unul ca acesta desigur va fi reprobat la examenul ce-l pretinde proiectul de lege, pentrucă ştim din experienţa şcolară, că nici un Român, sau de orice altă naţionalitate, în etate înaintata nu şi-a putut însuşi pe lângă toată opintirea idioma maghiară în acel grad, ca să o poată el propune altora. De aici ar urmà, că peste 1200 de şcoale poporale confesionale române ar rămâneà deodată fără docenţi, iar spre producere de 1200 docenţi ştiutori de limba maghiară se cere mai mult decât vieaţa unei generaţiuni. Ce se va alege în acest timp din învăţământul poporal, şi ce din micile, dar îmbucurătoarele succese, din cele 1200 de şcoale, ce ni-le acvirarăm cu sacrificii mari şi osteneală amară în ultimul pătrar de secol?

2. Tot acele greutăţi şi pedeci de neînvins ca la docenţi le va provocà legea proiectată şi la elevi înşişi. E adecă generală părerea pedagogilor, că şcoalele poporale sunt deja prea încărcate cu studii. Legea despre instrucţiunea poporală (art. 38 din 1868) prescrie opt studii teoretice, între cari unele, pe cât sunt ele de frumoase, pe atât de puţin contribuesc la creşterea unui popor religios, moral şi laborios. Proiectul de lege din întrebare intenţioneaza înmulţirea numărului cu un studiu curat teoretic, şi anume, de acea calitate, încât acesta singur va face elevilor dela sate mai mare greutate decât doară toate celelalte laolalta. Executându-se apoi legea sub supraveghierea şi controla organelor politice, după spiritul ce zace în însaş legea aceea şi după tendinţele şovinistice, de cari sunt adăpaţi toţi funcţionarii politici din patria noastră, efectul natural al legii proiectate va fi, că vor fi neglese toate celelalte studii şi se va întrebuinţà timpul cel de nepreţuit pentru a-şi însuşì elevii din cutare gramatică în 5—6 ani vre-o 50—60 de cuvinte maghiare. Deci a detrage pentru atâta succes timpul instrucţiunii religioase şi morale, care e baza vieţii eterne, apoi al instrucţiunii în cetire, scriere şi în matematica, cari sunt condiţiunile existenţei pamânteşti în evul nostru, înseamnă a riscà fericirea vremelnica şi cea eternă a poporaţiunii, pentru experimentul de a reluà o — *iluziune*. Aceasta o documenteaza mii de cazuri din vieaţa practică, din cari vedem, ca nici cei mai luminaţi indivizi nu sunt în stare a-şi însuşì, nici limba cea mai uşoară, armonioasă şi dulce, pe calea teoretică. Cu atât mai puţin o putem deci pretinde dela poporaţiunea rurală aceasta, care din vecii vecilor s'a mărginit întru toate ale sale la necesitaţile cele mai impera-

www.dacoromanica.ro

tive. A fost deci şi este elementul cel mai conservativ al societăţii omeneşti.

3. Un alt nu mai puţin iminent pericol pentru existenţa şcoalelor noastre poporale confesionale cuprinde în sine acea dispoziţiune a legii proiectate, în urma căreia supraveghiarea şi controla în privinţa exactei aplicări a deciziunilor se încredinţează revizorilor politici şcolari şi celoralalte organe politice, prevăzute în art. de lege 28 dela 1876. Ştim adecă din prea trista noastra experienţa de până acuma în ce masură a expus acest articol de lege existenţa şcoalelor noastre arbitriului revizorilor şi celoralalţi funcţionari politici. Ne-a sângerat de o sută de ori inima şi pâna acuma văzând, că la toate punctele, unde cereà interesul şovinismului maghiar înfiinţarea unei şcoli maghiare, acolo revizorii şi funcţionarii politici închiseră şi cassară, sub pretextele cele mai minuţioase, şcoalele noastre confesionale, interpretând şi aplicând legea citata în modul cel mai rabulistic şi forţat.

Am puteà enumărà mulţime de cazuri, în cari pentru un defect în zidire, ori pentru lipsirea unui glob, unei tabele, s'a cassat şcoala însaş. Dându-ne acum prin proiectata lege pe mâna tot acelor organe cu privire la supraveghiarea şi controla despre exacta executare a unei imposibilitaţi absolute, — înţelegem instruarea teoretică în cea mai grea limbă din Europa, — urmarea va fi, ca toate şcoalele noastre poporale confesionale, cari au scapat pâna acuma de draconismul cu care se aplică art. de lege 28 din 1876, vor cadeà victimă imposibilitaţilor prescrise în proiectul de lege din întrebare, din simpla raţiune, că până ce legea de mai sus se mulţămeşte cu suprema inspecţiune a şcoalelor confesionale, pe atunci proiectul de lege din întrebare pretinde «*supraveghiare şi controlă cu privire la exacta aplicare*».

Din cele expuse în punctele precedente urmează cu necesitate absoluta, că prin promulgarea unei legi în sensul proiectului ar încetà deodată toate şcoalele noastre confesionale poporale în funcţiunea lor, dar ar încetà cu ele deodată şi instrucţiunea intelectuală a poporuluí român, care luase un avânt atât de îmbucurător dela eliberarea aceluia de sub jugul de fer al triplului sclavagiu din evii trecuţi. Nefiind pe de altă parte erarul statului în poziţiunea de a înlocuì şcoalele confesionale cu şcoale de-ale statului, ar trebuì să urmeze stagnare şi apoi cea mai dureroasa reacţiune în învăţământul, în desvoltarea în-

www.dacoromanica.ro

telectuală şi morală a poporului. Neştiinţa animalică şi sălbătăcia barbarică s'ar încuibà în inima poporului şi în scurt timp ar preface întreaga poporaţiune rurala în tot atâţia proletari şi heloţi. Pentrucă din necultură şi neştiinţă se naşte ruina materială, sărăcie şi corupţie. Din aceasta apoi demoralizare absoluta, care aduce cu sine subminarea ordinei şi a păcii, până la negrul blăstăm al disoluţiunii totale a societăţii omeneşti, prin comunism, nihilism, şi alte asemenea fructe ale tratării neînţelepte şi neumane cu popoarele!

Nici din punct de vedere mai înalt de stat, nici din cel administrativ politic, nu aflam nici o necesitate de a riscà toate acestea pentru iluziunea de a creà *regnum unius linquae*, căci pentru aceea, ca funcţionarii de stat şi municipali maghiari să se poată înţelege cu poporul românesc, a îngrijit din destul legea despre egala îndreptaţire a naţionalitaţilor (art. 44 din 1868). Şi spiritul şi litera acestei legi (§§-ii 5, 6, 7, 27) susţin acel principiu unic raţionabil în evul nostru, că e de datoria funcţionarilor a învăţà limba poporului. A şterge principiul acesta, precum intenţionează proiectul de lege din întrebare, şi a-l înlocuì cu cel retrovers, că adeca mulţimea e datoare a-şi însuşì limba funcţionarului, înseamnă a turburà ordinea naturei. O încercare, care s'a răsbunat de sute de ori în mod crudel în contra celor mai temerari tirani.

Dacă însă proiectul de lege din chestiune intenţionează abrogarea indirecta a suscitatei legi despre egala îndreptaţire a naţionalităţilor, care şi aşa se mai observă numai în părţile ei nefavorabile pentru naţionalităţi, atunci nu putem să nu declaram pasul acesta de o asemenea violenţă a drepturilor omeneşti, de un atentat în contra existenţei individualităţii noastre naţionale.

5. Cea mai vatămatoare şi totodată şi cea mai fatala parte a proiectului de lege e intenţiunea clara de a nimicì legile fundamentale ale ambelor biserici, respective confesiuni române. Am experiat în mod destul de dureros, cât de puţină valoare au în patria noastră drepturile acvirate şi garantate prin toate formele şi factorii legislaţiunii. Pentru aceasta nici nu ne vom provocà la faptul, ca caracterul românesc al ambelor noastre biserici e recunoscut şi garantat prin legi înarticulate, prin bule pontificale şi prin diplome preaînalte. Căci acolo, unde a ajuns siguritatea de drepturi acel stadiu, încât le poate şterge ministrul cu o trăsatura de peană, a încetat posibilitatea de a te

www.dacoromanica.ro

apără cu dreptul şi cu legea. Trebue să atragem însă cu toată seriositatea atenţiunea Excelenţiilor Voastre asupra întrebării, ca ce va urmà atunci, dacă în urma atâtor subminări se vor sguduì temeliile bisericei şi ale confesiunilor noastre? Vai şi amar de poporul şi de ţara unde se rup cătuşele pasiunilor omeneşti. Dar vai şi amar şi de statul, în care bărbaţii dela cârmă sunt destul de imprudenţi de a deschide poarta fatalismului religionar. Niciodată Europa nu a sângerat mai tare decât atunci, când erau necesitate popoarele să-şi apere credinţa strămoşască cu vieaţa şi averea lor, şi nicăiri nu au sângerat atât de crâncen, ca acolo, unde s'au sguduit temeliile bisericei, s'a suspendat religiunea şi s'a înstrainat poporul de cultul divin confesional.

Din timpul preistoric, din ziua Sodomei şi Gomorei pâna la noi, până în zilele comunardismului parisian (1871) s'a probat de nenumărateori perceptul, că nimicirea religiositaţii e nimicirea societăţii omeneşti. Cruciatele, resbelul cel de 30 de ani, şi sângeroasa insurecţiune a creştinilor din peninsula balcanică, sunt indigetări destul de clare despre aceea, unde va duce o politică, care calcă în picioare aceèace e mai scump unui popor creştin, biserica, religiunea şi confesiunea lui!

Ne temem de urmările acestea teribile ale unei legi în sensul proiectului din întrebare, şi mai ales ne temem tocmai pentrucă poporul român e înapoiat în cultura intelectuală şi nu va puteà pricepe, că e de lipsă «*să se dee fiecărui cetăţean al patriei ocaziunea să înveţe limba maghiară* . Pentrucă la poporul nostru predomineazà încă instinctul natural, iar acesta nu alege nicicând mijloacele, când e vorba de a-şi apără existenţa proprie.

Vedem, că chiar şi faima despre acest proiect de lege, care sburà ca un fulger dela un capat de ţară la celalalt, provoca o iritaţiune febriculoasă a spiritelor. Din aceste considerante credem a împlinì o sacră datorinţa catră patrie şi stat, dacă invocând serioasa atenţiune a Excelenţiilor Voastre asupra celor expuse până acì vă rugăm, ca prezentându-vă înaintea Maiestăţii Sale preagraţiosului nostru împărat şi rege apostolic, să-l rugaţi preaumilit în numele nostru şi al întregii naţiuni române, ca să se îndure preagraţios a nu admite chestionatul proiect spre aşternere în corpul legislativ al ţarii.

Cari de altmintrelea suntem ai Excelenţiilor Voastre cu cea mai pioasa veneraţiune adicţi fii sufleteşti. Cluj, în 6 Fe-

www.dacoromanica.ro

bruarie 1879. Inteligenţa română din municipiul clujan . (Urmează subscrierile).*)

În reprezentaţiunea aceasta chestia a fost prinsă din punct de vedere curat *naţional*, şi intenţiunea ei eră, ca cele cuprinse în ea să fie trecute şi în adresele cu cari se vor prezentà bisericile româneşti în faţa tronului. A sosit însă la mânile Mitropoliţilor români prea târziu, pentrucă ei se aflau deja pe drum spre Viena, când le-a adus posta reprezentaţiunea. Dar şi de altcum bisericile în adresele lor către Monarhul nu puteau să se extindă mai departe decât le permiteau limitele autonomiei lor, şi drepturile câştigate, de a-şi aveà şcoalele lor confesionale, nesupuse altei autorităţi, decât numai celei autonome bisericeşti.

Arhiereii acasă.

Cumcă pasul întreprins din partea Arhiereilor ambelor biserici române din patrie, de a merge la tron şi a cere scut şi apărare pe seama şcoalei româneşti, a fost izvorît din sentimentul naţional al întregului popor român, s'a putut constatà din faptul, că tuturor prelaţilor români şi membri ai delegaţiunei bisericeşti li s'a făcut primire foarte sgomotoasă la sosirea lor acasă dela Viena. La Blaj, Lugoj, Arad, Caransebeş, credincioşii în număr impunător s'au prezentat la gară şi au aşteptat sosirea trimisului, ori trimişilor săi, pentruca să-i poată întimpinà cu strigări de bucurie şi cu vorbe de mulţămire.

Impunătoare a fost primirea Mitropolitului Miron Romanul la Sibiiu. Mulţime de popor şi inteligenţă l-a aşteptat la gară şi l-a aclamat cu sgomot, dupăce s'a dat jos din vagon, însoţit de membrii delegaţiunei bisericei gr.-ort. române, vicarul *Nicolau Popea* şi advocatul *Parteniu Cosma*. Trenul sosise la oarele 9 dimineaţa. La oarele 11 din zi, — eră în 6/18 Februarie 1879 — dupăce Mitropolitul fusese adus la reşedinţă cu banderiu şi cu un şir lung de trăsuri, s'a prezentat apoi

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, anul 1879, Nrii. 12—13.

www.dacoromanica.ro

la reşedinţa arhiepiscopească o deputaţiune impozantă a inteligenţei române şi a poporului, spre a mulţămì Mitropolitului pentru paşii făcuţi întru apărarea şcoalei româneşti, a limbei şi a naţionalităţii poporului român. Oratorul a fost *George Bariţiu*, care a rostit o vorbire plină de repriviri istorice. Mitropolitul *Miron Romanul* a răspuns pe scurt, mulţămind pentru încurajarea ce se dă Arhiereilor, ca să poată duce lupta mai departe, pe cale legală şi cu mijloace legale.

Deputaţiunea impozantă s'a dus apoi la ceialalţi membri din Sibiiu ai delegaţiunei bisericei gr.-ort. române, arhimandritul Nicolau Popea şi advocatul Parteniu Cosma, pentru a le aduce şi acestora mulţămiri. Ambii au promis, că şi în viitor vor fi totdeauna acolo, unde îi chiamă biserica şi neamul.

Sara s'a aranjat un impunător conduct cu torţe, ca şi care nu s'a prea văzut în Sibiiu. Au fost 700 de purtători de torţe. La reşedinţa arhiepiscopească vorbirea a ţinut-o *Dr. Iosif Hodoşiu*, salutând pe Mitropolitul *Miron Romanul* în modul următor:

«Excelenţă! Venim şi cu această ocaziune a vă prezentà omagiile noastre, şi nu ne înşelăm dacă zicem, omagiile întreg clerului şi poporului român, acum, când v'aţi reîntors din grava, marea şi glorioasa misiune, ce întrunind sentimentul tuturor Românilor aţi luat a o îndeplinì Excelenţa Voastră.

Vă asigurăm, Excelenţă, că toţi Românii, clerul şi poporul, cu un tremur, sau mai bine, cu o palpitaţiune tremurătoare a inimei, între grije şi speranţă, dar cu încredere în sine, cu minte calmă şi cu raţiune de oameni conştii de cauza ce o susţin, v'au petrecut în calătoria din care astăzi v'aţi reîntors. Căci cauza erà şi este a noastră a tuturora, şi Excelenţa Voastră, împreună cu ceialalţi domni ai deputaţiunei şi cu ceialalţi prelaţi ai bisericilor române, aţi fost via expresiune a voinţei clerului şi poporului român din imperiul de sub sceptrul împăratului, al regelui şi mare principelui nostru.

Ne spune istoria, şi o ştim chiar şi noi, ceice traim astăzi, o ştim din propria noastră experienţă şi ştiinţă, că de câte ori s'au ridicat grave furtuni, vânturi vijeloase şi procele, acum aproape de 1800 de ani, asupra naţiunei şi bisericei noastre, totdeauna în acele fatale încercări şi ameninţări la existenţa noa-

www.dacoromanica.ro

stră naţionala şi la conservarea religiei noastre, Românii s'au ştiut ţineà la înalţimea cauzei ce o apărau şi pe care o apara până astăzi cu o întrepiditate ce nu se poate răsturnà.

Credem, Excelenţă, că nu acì este locul a arătà în mod cronologic luptele Românilor pentru limba şi biserica lor. O ştim, o simţim, o urmăm şi o vom urmà până la infinit, lăsându-o în urmă ereditate celorce vin în urma noastră, şi cari sunt mai număroşi decât noi, până ce ei vor fi cei fericiţi de a culege fructele satisfăcătoare ale acestei infinite şi continue lupte, pe care de secoli întregi o purtam. O luptă aceasta, care atât de tradusă e în mintea, inima şi sângele nostru, încât nu zile, nici săptămâni, dară nici ani şi nici secole întregi nu ajung a o stârpì, pentrucă niciodată ea nu se va stârpì din gingaşa, dar totodată rezoluta, curagioasa şi energica natură conservatoare de sine a poporului român, până la învingere!

Excelenţă! Deviza noastră a fost, este şi va fi, a ne conservà intactă limba şi religiunea, naţiunea şi biserica noastră, în orice împrejurări. A ţineà tare la patria şi la pământul nostru. A lăsà liber fiecărei naţiune din patrie a urmà asemenea. Dar cu voia noastră nu vom concede niciodată a se infectà institutele noastre naţionale bisericeşti şi şcolare cu beneficii străine, cari numai ruinare ne aduc şi numai perirea ne-o prepară.

Excelenţă! Permiteţi-ne încă numai câteva cuvinte. Oricare ar fi rezultatul misiunei din care vă reîntoarceţi, noi vom zice şi zicem: acì suntem, acì stăm! Fi-va el favorabil pentru noi, pentru naţiunea, biserica şi patria noastră? Se poate, — vom raspunde, — cu graţia bunătăţii şi iubirei de dreptate a monarhului nostru! Nu va fi el favorabil? Nu vom perde speranţa. Aici suntem, aici stam, ca stâncă eternă a unui popor, pus aici de Dumnezeu! Vom merge pe calea civilizaţiunii. Vom cultivà limba noastră, vom propagà cultul religios, vom ţineà sus şi tare la patrie şi pământul nostru, ne vom pune pe lucru, ca elementul român să prinda radăcină în toate privinţele de vieaţa publică, socială, artistică, industrială, comerciala, sa prindă zic, radăcina, pe care să nu o poată zguduì, nici procelele timpului şi nici eternitatea secolelor. Prin acestea vom da împăratului cele ce sunt ale împăratului, lui Dumnezeu cele ce sunt ale luí Dumnezeu, şi nouă, cele ce sunt ale noastre.

Să trăiţi, Excelenţa Voastra!»*)

*) Din *Telegraful Român*, anul 1879, numărul 16.

www.dacoromanica.ro

După potolirea aclamărilor sgomotoase ale mulţimei, care umpluse strada măcelarilor din Sibiiu, Mitropolitul *Miron Romanul* răspunde următoarele:

«Domnilor şi fraţilor! Onoarea care mi-o daţi şi în modul acesta, mie şi deputaţiunii consistoriale la reîntoarcerea noastra din călatoria întreprinsă la Budapesta şi la Viena, nu o pot considerà altcum, decât numai ca o manifestare, că Dvoastră aprobaţi paşii pe cari noi, în conţelegere cu celelalte eparhii, i-am făcut, în interesul culturii poporului nostru şi pentru pacea internă dintre diferitele popoare ale patriei. Prin paşii ce i-am facut ne-am pus domnilor şi fraţilor drept stavilă în calea unui torent puternic, care se vedeà a ne ameninţà unele din cele mai scumpe comori, limba, cultura naţională, şi în parte şi autonomia bisericească. Nu-mi pot deci ascunde simţul de mulţămire ce-l am pentru Dvoastră, când veniţi a ne da sprijin moral la întreprinderile noastre, punându-vă întru toate alaturea cu noi.

De altă parte nu-mi pot suprimà observarea, că împrejurările în cari ne aflăm ne impun datorinţa, ca în toţi paşii noştri să fim cu o precumpănire matură şi cu toată posibila moderaţiune. Deosebi pe lânga credinţa noastră omagială catră Maiestatea Sa, preagraţiosul nostru monarh, să ne conservăm cu scumpătate atitudinea noastră loială faţă de legile ţarii şi adevăratul patriotism. Inarmaţi cu acestea, întreprinderile noastre ne vor duce la rezultate mulţămitoare, şi aceasta o sperăm cu atât mai vârtos, pentrucă preaînalta graţie şi părinteasca bunavoinţă a Maiestăţii Sale, experiată şi de astadată, ne poate numai întări în bunele noastre speranţe, cari de fel nu exchid loialitatea şi patriotismul.

Mulţămindu-vă deci pentru aceasta onoare şi adevărată sprijinire morală, vă rog domnilor şi fraţilor, sa vă liniştiţi îngrijirile, punându-vă toată încrederea în vigilenţa şi lucrarea ulterioară a Arhiereilor şi a corporaţiunilor superioare bisericeşti. Şi apoi va rog să vă întruniţi cu mine în simţămintele cari mă îndeamnă şi la această ocaziune a exclamà: Să trăiască Maj. Sa regele nostru. Să trăiască scumpa noastră patrie! Prospereze maica noastră deasemenea scumpă, naţiunea, biserica».*)

Sfârşitul vorbirii a fost acoperit cu puternice aclamări din partea mulţimii, la adresa Monarhului, iar mu-

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1879, Nr. 16.

www.dacoromanica.ro

zica a întonat «*imnul poporal*». Dela reşedinţa arhiepiscopească conductul s'a dus la locuinţa vicarului *Nicolau Popea*, şi apoi la a advocatului *Parteniu Cosma*, cărora poporul încă le-a făcut manifestaţiuni de iubire şi simpatie. E de notat, că la conduct au luat parte activă şi mai mulţi dintre conlocuitorii — saşi. Purtarea poporului român din Sibiiu şi jur a fost apoi atât de frumoasă în această zi de adevărată sărbătoare naţională, încât a impus şi străinilor, prin iubirea de ordine şi de disciplină, prin iubirea faţă de tron şi dinastie, prin alipirea sa la patria comună, dar mai ales prin scumpătatea cu care ţine la *limba* sa, la naţionalitatea sa.

Atât la Sibiiu, cât şi la Blaj, au sosit la mitropoliile de acolo număroase *adrese* frumoase de mulţămire şi de aderare la paşii făcuţi. Cu un cuvânt, a fost un moment, în care întregul popor român s'a mişcat şi s'a declarat solidar cu ceice au deschis lupta pentru apărarea limbei şi a culturii româneşti.

Cât de însemnat a fost, din punct de vedere politic şi naţional, acest pas al arhiereilor bisericilor române din patrie, cari au deşteptat şi adus la conştiinţă naţională un popor întreg, se vede din asprimea vorbelor cu cari au înregistrat ziarele maghiare acest eveniment. Ziarul «*Pester Lloyd*» scrià, că e curată *impertinenţă* a se duce arhiereii cu astfel de plânsori la Maiestatea Sa şi a-i da sfaturi M. Sale cum are să procedeze faţă de consilierii sài constituţionali, şi află de extraordinară cruţarea cu care s'a purtat M. Sa faţă de deputaţiunea română.

Alt ziar, «*Pesti Napló*», scrià următoarele: «Vom vedeà noi în curând a cui vorbă valorează la curte mai mult, a lui Tisza Kálmán, ori a episcopilor români»? Şi aşa şi celelalte ziare maghiare, toate se întreceau în a asigurà publicul cetitor maghiar, că dorinţa Maghiarilor *se va realizà*, pe lângă toate mahinaţiunile episcopilor valahi. Şi în curând s'a dovedit că aveau — dreptate. Cuvântul lui Tisza s'a primit la Viena, nu al arhiereilor români! Proiectul de lege a primit sancţionarea prealabilă. Din parte corectă şi adevărată a prins lucrul presa din Viena, care a aflat de îndreptăţită apărarea începută

www.dacoromanica.ro

din partea Românilor pentru salvarea limbei şi a naţionalităţii lor. Ziarul «*Deutsche Zeitung*» scrià în numărul din 14 Februarie 1879, în ziua după primirea deputaţiunii bisericei gr.-ort. române la curte, următoarele:

«Petiţiunea predată ieri din partea deputaţiunii notabililor Românilor ungureni în contra maghiarizării şcoalelor poporale, plănuită de guvernul din Pesta, este un act de mare importanţă politică. Cele trei milioane de Români din Ungaria se adresează deadreptul către monarh pentru apărarea lor contra maghiarizării ameninţătoare, fiindcă ei sunt conştii, că nici dela guvernul din Pesta, nici dela parlamentul din Pesta nu au să aştepte — *dreptate*. Legea proiectată pentru impunerea unei limbi ameninţă însă în acelaş mod şi pe Germanii, Slovacii şi Rutenii Ungariei. În Pesta ni-se pare că se joacă un joc periculos. Cel puţin momentul de faţă pentru realizarea globului maghiar pe terenul limbistic nu a fost tocmai bine ales»...

Ziarul «*Der Osten*» scrià următoarele:

«Maiestatea Sa împăratul şi-a exprimat *speranţa*, dar nu convingerea hotărîtă, că guvernul şi legislativa ungurească este departe de intenţiunea de a întroduce astfel de dispoziţiuni, cari ar puteà conturbà pacea şi concordia între naţionalităţi. Ce sperează Impăratul negreşit va şi devenì faptă, şi de aceea noi credem, că ministerul Tisza va băgà bine în seamă cuvintele monarhului, şi nu va mai subşterne spre sancţionare netrebnicul proiect din chestiune. Pentru acest proiect de lege există numai un loc vrednic, — corfa de hârtie»...

Netrebnicul proiect însă nu a ajuns în corfa de hârtie, ci pe masa de scris a monarhului, care i-a dat sancţionarea prealabilă, apoi pe biroul dietei şi al casei de sus, unde a fost votat şi în urmă sancţionat din partea regelui şi întrat în putere de lege.

Deputatul G. Pop iese din partidul independist.

O urmare a acestui proiect de lege, respective a atitudinei duşmănoase faţă de naţionalităţile nemaghiare, luată din partea partidului independist din dieta ţării, a fost ieşirea din clubul parlamentar al acestui partid a deputatului român *George Pop de Băseşti*, care fusese

www.dacoromanica.ro

ales chiar viceprezident al acestui partid. Ieşirea din partid deputatul *George Pop* şi-a anunţat-o prin următoarea scrisoare, adresată prezidentului clubului independist parlamentar:

«Preastimate domnule prezident! Încă înainte cu şapte ani fiind ales deputat dietal, după ale mele convingeri politice am întrat în partida, care se numeà atunci partida dela 48, iar astăzi partida independentă, fiindcă credeam, că între marginile principiilor acestei partide îmi voiu puteà validità şi eu convingerile mele politice. Aşadară la toată ocaziunea am ajutat onorata partidă cu modestul meu vot, atât în apărarea energică a legilor dela 1848, bazate pe egalitate, frăţietate şi libertate publică, principii mari şi singure fericitoare pentru timpul nostru, cât şi la combaterea legilor retrograde, subşternute din când în când de guvern, cum au fost: restrângerea autonomiei comitatense, restrângerea dreptului electoral, şi în special pentru Transilvania, legile referitoare la operaţiuni financiare, prin cari s'a subsăpat existenţa materială a patriei, şi anume, proiectele de lege nefavorabile ţării, cauzate de referinţele dualistice.

Am făcut-o aceasta din firma convingere, că speram deoparte, că prin luptele întru adevăr patriotice şi liberale ale stimatei partide vom puteà câştigà şi asigurà iubitei noastre patrii deplina independenţă, spre fericirea cetăţenilor ei. De altă parte am făcut-o aceasta, fiindcă speram, că prin aplicarea loială a măreţelor principii de egalitate şi frăţietate voiu puteà lucrà pentru înaintarea morală şi materială, şi prin urmare pentru asigurarea existenţei naţiunii mele româneşti, care aproape de o miie de ani locuieşte împreună cu naţiunea maghiară în această patrie, participând cu ea şi la bine şi la rău, pentrucă sunt convins, că condiţiunea supremă a existenţei acestor două popoare este concordia, despre ceeace eu întru adevăr atât de tare sunt pătruns, încât sunt de cea mai firmă credinţă, că în această ţară, după destinele provedinţei, ambele popoare trebue, ori să trăiască împreună, ori să moară laolaltă. Noi Românii deci, chiar în interesul binepriceput al existenţei noastre, dorim să fim amici şi aliaţi fideli ai statului şi naţiunii maghiare, dar numai sub condiţiunea, ca să ne putem susţineà, ca Români, limba şi naţionalitatea noastră.

Deşi trebue să recunosc, că mai mulţi respectabili membri ai onoratei partide, purcezând din interesul bineînţeles al patriei,

www.dacoromanica.ro

s'au silit a moderà unele extravaganţe în cauze naţionale, astfel, că eu trăiam în credinţa, că acelea nu formează principiile partidei, totuş cu durere trebue să marturisesc, că prin atitudinea manifestată din când în când în cauza naţională de unii membri ai onoratei partide, am fost amagit în credinţa mea. Sufletul meu s'a umplut de durere, când în 18 l. c. în şedinţa partidei s'a primit cunoscuta interpelaţiune a domnului Iosif Madarász, (Erà interpelarea în chestia prezentării proiectului de lege despre întroducerea limbei maghiare în şcoalele poporale. Autorul). constrâns fiind astfel a ieşì din acea partidă, căreia am avut onoare a aparţineà de şapte ani, căci sunt convins, că urgatul proiect de lege nu poate aveà alt rezultat, decât acela de a turburà încrederea reciprocă şi de a deşteptà jaluzia atât de periculoasă, fără să aducă vre-un folos limbei maghiare, prin măsurile forţate ce le intenţionează, pentrucă limba maghiară deja şi fără aceste măsuri forţate se propune şi se învaţă în şcoalele româneşti, după cât este necesar şi posibil, dar afară de aceasta, prin interpelaţiunea aceea se atacă şi dreptul conces chiar şi de cel mai aprig absolutism, dreptul de a petiţionà, ceeace stă în cea mai flagrantă contrazicere cu instituţiunile politice liberale.

Aducându-vă hotărîrea aceasta a mea la cunoştinţă, mult stimate domnule prezident, vă rog să o comunicaţi onoratei partide independente, asigurându-vă totodată, că nici această desamăgire amară, nici espectorările nedemne îndreptate în contra mea în organul partidei, în fine nici insultarile comise în contra sentimentelor mele naţionale, nu-mi vor alterà convingerile politice de până acuma, ci şi de acì înainte, ca şi în trecut, nu voiu încetà a luptà după modestele mele puteri pentru interesele comune ale naţiunii maghiare şi române.

Primiţi mult onorate domnule preşedinte expreşiunea deosebitei mele stime, cu care sunt: Budapesta 20 Februarie 1879, cu stimă patriotică, *George Pop*, m. p.»*)

Ca răspuns la această comunicare, luată la cunoştinţă din partea partidului, organul de publicitate al acestui partid, ziarul «*Egyetértés*», scrià în ton sarcastic, că dacă deputatul român *George Pop* ieşià din clubul partidului independist pe oricare alt motiv, partidul ar fi regretat pasul deputatului Pop. Dar fiindcă motivul

*) *Ziarele române.*

www.dacoromanica.ro

e acela, că clubul a hotărît să interpeleze şi să solicite prezentarea proiectului de lege despre întroducerea limbei maghiare în şcoalele poporale, clubul nu are motiv de a fi supărat.

A doua vorbire a Mitropolitului Miron în delegaţiune.

În şedinţa din 14 Martie 1879 a delegaţiunei regnicolare Arhiepiscopul şi Mitropolitul *Miron Romanul* a rostit o nouă vorbire, de cuprinsul următor:

Onorată delegaţiune regnicolară! Ocuparea provinciilor Bosnia şi Herţegovina, la început ca idee, iar mai târziu ca faptă, eu am aprobat-o dela început şi o aprob şi acuma, nu pentruca să câştige ceva monarhia noastră în extensiunea teritorială, dar de sigur pentru aceea, ca în faţa evenimentelor din orient şi a formaţiunilor mai noue de staturi, ce le vedem acolo în curgere, monarhia noastră, prin ocupaţiunea aceasta să-şi poată luà poziţia corespunzatoare intereselor ei, şi anume, să fie în stare a închide calea cunoscutelor tendinţe panslaviste ale Rusiei, cari pentru noi pot fi totdeauna nefaste.

Avându-le acestea în vedere sub durata şedinţelor noastre delegaţionale din anul trecut, eu cu toate că sunţem într'o poziţiune financiară deprimatoare, am votat spesele cerute pentru ocuparea numitelor provincii, şi sunt gata a votà şi cele ce au să urmeze, cu atât mai vârtos, că eu aflu, că direcţiunea urmată până acuma de regimul trebilor comune, şi anume, de conducătorul politicei noastre externe, este pe deplin corespunzătoare intereselor monarhiei.

Cu deosebire mă simţesc liniştit în privinţa aceasta prin o enunciaţiune, care în rândul trecut, sub durata şedinţelor noastre, am auzit-o dela preastimatul domn ministru de externe, şi pe care eu aşa am înţeles-o, — îmi pare rău că nu am la îndemână ziarele de atunci, ca să pot cità cuvintele, — zic, eu aşa am înţeles-o, că preastimatul domn ministru de externe voieşte să ţină strâns la tratatul dela Berlin, şi voieşte, ba va face chiar, ca acela să fie menţinut şi de alţii în toate punctele sale.

Cu toate acestea, caută să aduc în legătură cu aceasta enunciaţiune liniştitoare unele aparitiuni mai proaspete, cari după comunicatele jurnalelor ne pun în vedere, că Rusia nu numai că voeşte a se subtrage de sub unele obligamente ale

www.dacoromanica.ro

tractatului dela Berlin, ci în calitatea sa de putere mare, care de astădată dominează situaţiunea din orient, e gata a face chiar afront ingerinţei ce pe drept compete celoralalte mari puteri.

Nu e trebuinţă, sau cel puţin nime să nu aştepte dela mine, ca dela unul ce sunt în prima linie, să vin chiar eu aicia şi să expun în detail toate facţiunile aproape de violenţă, dar îmbrăcate în faţă, la vedere, onestă, pe cari şi le-a luat regimul rusesc drept program pentru sine, şi cari domniilor voastre şi de altcum sunt cunoscute, — las că se pot ştî şi din o notă cu dat mai nou a oficiului englez de externe, — şi cari fară îndoială ne dau dovezi despre aceea, că Rusia în adevăr şi-a luat o astfel de poziţiune în orient, care face deja să se clatine echilibrul european, iar la caz de oarecare succes îl va şi tulburà negreşit.

Dintre aceste facţiuni una vreau să o ating de astădată, care după ale mele vederi ne priveşte pe noi mai deaproape, adecă procedura pe care o urmează Rusia faţă de acel stat, care prin toate corelaţiunile ne este avizat, ca cel mai natural aliat al nostru, şi acest stat este România, ori dupăcum unora, fie din obicinuinţă, fie din alte oarecari motive, le place a-l mai numì: Moldo Valahia.

Observ aici din capul locului, că nu vre-o simpatie de rassă e motivul, de a mă ocupà aici cu deosebire de România. Din contră, pot asigurà pe tot insul, că în privinţa aceasta grăiesc liber de orice impresiuni sentimentale şi de orice preocupaţiune. Şi mai adaog, că deşì ştiu simţî bine şi poateçă şi corect faţă de rassa latină, nu sunt eu acela, care să doresc o expansiune peste măsură a acestei rasse, precum nicì a alteia, oricăreia, peste celelalte, pentrucă eu am avut ocaziune să cunosc relele ce de regulă provin din urcarea singuraticelor rasse de popor la preponderanţă, dacă prudenţa bazată pe morală nu caută a le prevenì.

Ca să fiu scurt la vorbă, pentrucă de feì nu vreau să abusez de pacienţa stimaţilor domni membri delegaţionali, reflectez numai la aceea, că Rusia nici nu şi-a terminat bine expediţia din urmă în orient şi iată, că după Turcia în prima linie venì rândul la România, ca să aibă a simţî neesorabila şi destructîva mână de fer a Rusiei. Nu voiu comemorà aici mai pe larg rumperea Basarabiei de cătră România, pentrucă aceasta a primit deja sancţionare prin tratatul dela Berlin. Dar cine cu-

www.dacoromanica.ro

noaşte chestiunea Arab-Tapiei, încă nedeslegată, se poate convinge, că Rusia se sileşte acum, ca aceea ce a dat cu o mână României în formă de schimb, cu ceealaltă mână se smulgă dela ea îndărăt. Dar nici despre aceste lucruri, ca mult-puţin cunoscute, nu vreau să vorbesc mai pe larg. Mă mărginesc numai la aceea, ca să-mi exprim convingerea, că peste tot ori ce se întâmplă în contra poziţiunei şi a teritorului României de astăzi, atinge în mod direct şi patria noastră, pentrucă România e statul, care între altele e chemat a formă un zid puternic de despărţire şi de apărare între noi şi Rusia, în tot chipul străină de noi. Aşa dară nu ne este permis a slăbì, ori a lăsà să fie slăbit acest nou stat independent, dacă e să nu ne perdem din vedere propriile noastre interese.

Când prin votarea budgetului pentru trebile comune am dat regimului dela externe posibilitatea de a ne apărà cu tărie interesele în afară, şi când spre acest scop îi punem la dispoziţie şi cheltuielile extraordinare, doară nu va fi ceva străin de locul acesta a pune aici, în delegaţiune, pond mare pe specialele interese ale noastre, cari, cred eu, ne îndreptăţesc a pretinde dela regimul nostru de externe, ca apărarea aceea, care cu deosebire în contra Rusiei are să ni-o facă în Bosnia şi Herţegovina, să o ducă cu energie şi pe acel teren, pe care se poate da sprijin României atât de mult vexate, aşa, ca fără a cautà la alte interese ale noastre, să obligăm prin aceasta România la mulţămire perpetuă faţă de noi. (Áprobări).

Cu toate că eu am mare încredere în conducerea politicei noastre externe, pentru mine şi sigur şi pentru alţii ar fi de mare preţ un fel de declaraţie din partea preastimatului domn ministru de externe, care să fie în stare de a face să dispară totodată şi îngrijirile acelora, cari luându-se cu uşurătate după comunicatele jurnalelor, pun oareşicare pond pe acele ştiri, că regimul nostru de externe, nu numai că ar fi gata să sprijinească vederile şi procedura Rusiei în chestiunea cu Arab-Tapia, ci ar fi gata a se alaturà chiar şi la unele planuri, după cari ar fi să se împartă România între noi şi Rusia, astfel, ca Rusia să ni se facă vecină nemijlocită, la Carpaţii de ost, până la Dunăre.

Oricare să fie atitudinea regimului nostru de externe în privinţa aceasta, eu îmi susţin firma convingere, că reasumându-ne toate interesele, astăzi în politica externă nu putem să

www.dacoromanica.ro

avem altă deviză, decât a ne apără în tot chipul în contra acelei puteri, care se simte chemată a înecà tot simburele libertaţilor, şi aceasta este Rusia. Alţi adversari considerabili să mulţămim lui Dumnezeu, că nu avem. După acestea primesc de bază la discuţia specială raportul celor patru comisiuni întrunite . (Aprobări).

S'a sculat numai decât ministrul comun de externe, contele *Andrássy Gyula*, şi a răspuns următoarele:

«Numai pe timp foarte scurt viu a cere atenţiunea onoratei delegaţiuni. Excelenţa Sa, Arhiepiscopul *Miron Romanul* mi-a adresat, nu chiar o interpelaţie formală, dar o întrebare, la care a nu răspunde ar fi poate mai greu decât a răspunde. A binevoit a zice, că în chestiunea Arab-Tabiei guvernul austro-ungar după ştirile din jurnale s'ar fi pus în timpul mai nou într'o poziţie analogă cu guvernul Rusiei. Aceasta chestiune, dupăcum binevoiţi a ştì, încă nu este decisă în mod final, cu consensul cabinetelor europene, şi aşa nici nu mă pot dimite astăzi în detaiuri asupra ei. Nu am însă cauză a negà, că ori în ce chip s'ar rezolvà mai târziu această chestiune, guvernul austro-ungar, în urma schimbărilor de idei de până acuma, nu a ajuns la cunoştinţa unor fapte, cari, ce priveşte meritul acelei chestiuni, ar puteà schimbà în orice chip părerile guvernului, avute până acuma.

Ce priveşte a doua întrebare, dacă e adevărat, că ar existà planuri de împărţire a României între noi şi Rusia, răspund în modul cel mai pozitiv, că n'am nici o cunoştinţă despre astfel de planuri, şi că o astfel de idee nu s'a formulat până acuma de nimeni. Aşa dară nu este nime, care ar fi recomandat aşa ceva şi care ar fi primit. Avem deci a face cu o ştire jurnalistică, lipsită peste tot de orice bază».

Arhiepiscopul şi Mitropolitul *Miron Romanul* a făcut la vorbirea aceasta a ministrului de externe următoarele reflexiuni:

«Cu vorbirea mea ţinută pe la începutul şedinţei de astăzi n'am avut intenţiunea a mă adresà oficiului nostru de externe cu o interpelaţiune formală, la care după uzul parlamentar trebuià să se dee răspuns. Dar chiar pentrucă nu am avut acea intenţiune şi Excelenţa Sa domnul ministru de externe totuş a binevoit a grăbì cu explicările pe cari, mărturisesc, că le-am

www.dacoromanica.ro

dorit, am să-mi exprim numai cea mai sinceră mulţămită pentru această prevenire amabilă a Excelenţiei Sale, şi încă cu atât mai vârtos, că declaraţia făcută cu privire la a doua întrebare atinsă de mine mă mulţămeşte pe deplin, şi cred că deopotriva ne poate mulţămi pe toţi, cari purtăm interes pentru cele atinse. De altă parte trebue să mărturisesc, că ce se ţine de prima mea întrebare, adecă de atitudinea guvernului nostru în chestiunea Arab-Tabiei, declaraţia făcută a fost ţinută în termini atât de generali, încât eu din cele auzite nu pot trage nici o consecvenţă cu privire la intenţiunile guvernului nostru de externe. Trebue să adaog însă, că am deplină încredere în conducerea frebilor noastre externe, şi această încredere singură mă face să fiu liniştit şi cu privire la prima întrebare».*)

Legea şcolară în dietă.

Proiectul de lege despre introducerea limbei maghiare în mod obligator în şcoalele poporale elementare a fost pus la ordinea zilei şi luat în desbatere în dieta ţării în şedinţa din 29 Aprilie 1879. L-a recomandat spre primire, ca bază pentru discuţia pe articole, raportorul comisiunei şcolare, *Baross Gábor*, care în vorbirea rostită a spus, că intenţiunea este de a se face cu putinţă învăţarea limbei maghiare şi în şcoalele poporale, fără a se ştirbì autonomia vre-unei confesiuni, ori drepturile vre-unei naţionalităţi, cu privire la întocmirea liberă în afacerile şcolare. Indeosebi nu e vătămător acest proiect de lege pentru biserica gr.-ort. română din patrie, pentrucă statutul ei organic, sancţionat din partea Maiestăţii Sale, lasă guvernului mână liberă în afacerile şcolare, şi pentrucă însuş statutul dispune, ca limba de instrucţie în şcoalele acestei biserici să fie cea maternă a elevilor, dar să se înveţe în mod fundamental şi limba maghiară. Recomandă apoi pe scurt proiectul spre primire şi ministrul de culte şi instrucţiune *Trefort*, promiţând, că în cursul desbaterii îşi va ţineà de datorinţă să dee deslusirile necesare.

Dintre deputaţi vorbeşte întâi *Zay Adolf*, în contra proiectului de lege, pe care nu-l primeşte, pentru ur-

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1879, Nrul 27.

www.dacoromanica.ro

mările sale fatale, pentru cari face responsabili pe cei ce-l vor votà. Frumos şi cu motive puternice a fost combătut apoi proiectul din partea deputatului naţionalist sârb *Dr. Mihail Polit*, căruia ministrul-prezident *Tisza Kálmán* i-a răspuns numai decât.

Vorbirea deputatului N. Strevoiu.

Dintre deputaţii români a luat cuvântul în şedinţa din 30 Aprilie 1879 *Nicolae Strevoiu* şi a rostit vorbirea următoare:

«Onorată casă! Proiectul de lege din chestiune, precum şi paşii făcuţi din partea Românilor în contra acestui proiect, au făcut atâta sânge rău, mai cu seamă în ziaristică, încât este de temut, ca nu cumva din această cauză să devină imposibilă orice înţelegere între Maghiari şi Români. De aceea, fiindcă după convingerea mea, buna înţelegere între aceste două popoare zace în interesul amândurora, îmi permit a uzà de pacienţa onoratei case pentru a face câteva observaţiuni asupra obiectului.

Este deja lucru cunoscut, că făcând onoratul domn ministru de culte şi instrucţiune publică declaraţiune în casa aceasta, că va prezentà un proiect de lege pentru întroducerea limbei maghiare în şcoalele elementare confesionale, ca obiect obligat de învăţământ, Românii, respective episcopatele lor de ambele confesiuni, dimpreună cu o deputaţiune, au recurs la tronul Maiestăţii Sale Regelui, pentru a împedecà prezentarea acelui proiect.

Dar nu mai puţin cunoscut e şi aceea, că jurnalistica maghiară s'a folosit de aceşti paşi ai Românilor pentru a irità opiniunea publică în contra Românilor. Unii imputau Românilor lipsă de patriotism, alţii că sunt contrari ai naţiunei maghiare. Din partea mea nu pot înţelege aceasta procedură şi aceasta iritaţiune, fiindcă pe de oparte eu aşa ştiu, că unul dintre drepturile cardinale constituţionale este dreptul de a petiţionà, şi că prin urmare cetăţenii, cari pentru anumite afaceri recurg la ajutorul regelui constituţional, nu pot să comită crimă în contra constituţiunei, iar pe de altă parte cuprinsul respectivelor petiţiuni nu legitimează o asemenea iritaţiune. Cine a cetit cu atenţiune cele două adrese aşternute din partea Românilor la înaltul tron, sunt sigur că nu a aflat nici o literă din care s'ar puteà deduce, că Românii sunt contrari naţiunei şi limbei maghiare.

www.dacoromanica.ro

Nu în contra învățării limbei maghiare s'au declarat Românii, ci în contra modului cu care se proiectează executarea acestui lucru, și prin care este de temut, că se periclitează cultura națională a Românilor. Așa dară cauza procederii din partea Românilor nu este a se căutà în vre-o dușmănie îndreptată în contra Maghiarilor, ci cu durere trebue să mărturisesc, în neîncrederea reciprocă ce a domnit în trecut și domnește și astazi între Maghiari și Români.

De când națiunea maghiară a întrat în deplina posesiune a potestății constituționale în Ungaria, față cu Românii nu a documentat alta decât numai neîncredere, și încă, atât pe cale legislativă, cât și pe cale administrativă. Numai neîncrederea poate fi cauza, că Maghiarii la organizarea și arondarea comitatelor au adus astfel de legi, în urma cărora cele două milioane și jumătate de Români din Ungaria abià pot să aibă majoritate în reprezentanța unui mic comitat. Mai batător la ochi este însă, că deși uniunea Transilvaniei cu Ungaria este astazi fapt complinit, totuș în Transilvania se susține o astfel de lege electorală, care nici pe departe nu este așa de liberală ca cea din Ungaria, și care fiind îndreptată expres în contra Românilor, a avut și are acel rezultat, că în Transilvania astăzi sunt puține cercuri electorale, în cari alegătorii români pot să fie în majoritate.

Tot neîncrederea este cauza și la acea procedere, că acele legi, cari ar sunà înca̧tva în favoarea nemaghiarilor, prin urmare și a Românilor, nu numai că nu se execută exact, dar și dacă se execută, aceasta se face totdeauna în nefavorul lor. Abstrăgând dela aceea, că legea despre egala îndreptățire a naționalităților din anul 1868 nici în privința uzărei de limbi nemaghiare, nici în privința denumirei de amploiați români nu se observă, trebue sa constat cu părere de rău, că nici chiar legea despre instrucțiunea publică nu află dreaptă întrebuințare. Articolul de lege XXXVIII din anul 1868 în §. 58 zice expres: «Fiecare adult să-și aibă instrucțiunea în limba uzată în comuna respectivă. In comune amestecate sunt de a se aplicà astfel de învățători, cari sunt capabili de a propune în limba respectiva».

Nici aceasta dispoziție a legii nu se observă. In școalele înființate din partea statului în comune românești se aplică astfel de învățători, cari nu sunt capabili de a propune în limba română. Pentru cultura cetățenilor români nu numai că nu se

www.dacoromanica.ro

face nimica din partea statului, ci din contră, unele şcoli confesionale, sub pretext că nu corespund dispoziţiunilor legii, se cassează, fără ca ele să fie înlocuite prin alte şcoli comunale, sau de stat, dupăcum se pretinde de lege. Astfel în Ungaria sunt multe comune, în cari tinerimea nu-şi poate câştigà instrucţiunea trebuincioasă. Ba neîncrederea merge aşa de departe, încât mulţi amploiaţi subalterni cred a-şi câştigà merite pentru patrie, dacă pot aplicà Românilor din când în când lovituri.

Onorată casă! Este lucru natural, că neîncrederea naşte neîncredere, şi că prin lovituri nu se nutreşte încrederea. Deci nu este nici o mirare, dacă Românii au privit proiectul de lege din chestiune cu neîncredere şi s'au spaimântat auzind, că are a se aduce o lege de un atare cuprins, fiindcă prin aceasta îşi vedeau periclitată existenţa şcolilor lor confesionale, ba chiar periclitată cultura lor naţională.

Onorată casă! Este lucru cunoscut, că Românii se ţin de acele naţiuni, cari au avut nefericirea de a rămâneà înapoi cu cultura, nu din vina proprie, ci din vitregitatea trecutului. Treizeci de ani sunt de când s'a deschis şi Românilor calea culturei şi a înaintării, şi de atunci până acum şi-au astrâns toate puterile pentru a-şi creà şcoli. Dispunând de puţine mijloace i-a costat multă truda şi multe jertfe înfiinţarea şcoalelor lor confesionale, în cari ei văd paladiul existenţei şi al fericirii lor, fiindcă Românul numai dela cultură aşteaptă fericirea sa. Sub asemenea împrejurări nu este nici o mirare, ca tendenţa de a se întroduce limba maghiară în şcoalele noastre confesionale, fără a se luà vre-o consideraţiune la împrejurări excepţionale, la posibilitate, şi la neposibilitate, şi fără a se cere opiniunea autoritaţilor bisericeşti competente, cari sunt organele legale ale şcoalelor confesionale, zic această tendinţă a umplut pe Români cu o justă îngrijire, fiindcă în această procedere vedeau pericol, nu numai pentru existenţa şcoalelor, dar chiar şi pentru existenţa autonomiei bisericei lor, garantată deja prin lege.

Dacă onoratul domn ministru de culte şi instrucţiune publică, în privinţa introducerii limbei maghiare în şcoalele noastre confesionale ar fi cerut informaţiune dela autorităţile bisericeşti competente, sigur că şi-ar fi câştigat convincţiunea, că aceasta fără nici o consideraţiune şi fără excepţiune nu se poate pune în lucrare, fiindcă şi-ar fi câştigat totdeodată convincţiunea, că sunt multe comune române bisericeşti, cari abià pot solvì pentru în-

www.dacoromanica.ro

văţător 100 fl. la an, că pentru acest salar nu se poate află învăţător cu cualificaţiunea de a propune în şcoale 2 limbi, în fine, că punându-se în lucrare proiectul de lege ce se află în discusiune, respectivele şcoli vor trebuì să fie închise pentru lipsa de învăţători.

In asemenea caz cu drept cuvânt întreabă îngrijatul popor românesc, că copiii săi unde-şi vor puteà agonisì cunoştinţele necesare de limbă şi religiune?

Abstrăgând însă dela cele mai sus zise, nu se poate negà, — fiindcă este lucru natural — că prin întroducerea unei alte limbi pe lângă limba maternă în şcoalele elementare, instrucţiunea poporului este împedecată, fără ca copiii, — cari după vârsta şi starea lor intelectuală pot învăţà o limbă străină numai în mică măsură, — să aibă vre-un folos dela această învăţătură.

Acestea sunt cuvintele pentru cari Românii nu pot acceptà proiectul din chestiune, şi nicidecum lipsa de patriotism, sau nu ştiu ce contrarietate faţă cu naţiunea maghiară.

Nu zace în interesul Românilor de a fi inimici ai Maghiarilor, fiindcă prin situaţiunea lor etnografică sunt avizaţi unii la alţii, deci nici tendinţele lor nu pot fi contrare naţiunii maghiare. Tendinţele Românilor sunt de natură culturală, ei nu pretind alta, decât ca în cultura lor naţională să nu fie turburaţi, aceea însă o pretind cu toată rezoluţiunea.

Onorată casă! Din cele premise urmează ca consecinţă logică, că purtarea cea plină de neîncredere urmată de Maghiari până acum faţă de Români este cu totul neîntemeiată, şi sub asemenea împrejurări îmi permit a atrage atenţiunea onoratei case asupra acelei împrejurări, că dacă se pune vre-un pond pe interesele comune ale Maghiarilor şi ale Românilor, ceeace atât în jurnale, cât şi în această casă la mai multe ocaziuni s'a relevat, apoi pentru acest caz poate că ar zăceà în interesul statului şi ar fi şi timpul suprem, ca neîncrederea, care a existat până acum între aceste două naţiuni, să se delăture cât mai curând. Obligămintea de a pune în lucrare aceasta, priveşte pe naţiunea maghiară, care se află la putere.

Încercaţi de a arătà încredere Românilor, tindeţi-le mâna de amici şi dovediţi amiciţie prin fapte, şi vă ve-ţi convinge, că neîncrederea dispare îndată şi că Românii, cari au puţini amici şi mulţi inimici, vor strânge cu încredere mâna amicului şi vor păstrà cu credinţă amiciţia, la bine şi la rău. Până nu se va în-

www.dacoromanica.ro

tâmplă aceasta, să nu fiţi pregătiţi la alta din partea Românilor, după cele premerse până acum, decât numai la neîncredere.

Onorată casă! N'aş ţineà, că votul meu în privinţa proiectului de faţă este destul de motivat, dacă nu l-aş relevà şi din punct de vedere de stat.

Se naşte întrebarea, dacă proiectul de lege din chestiune, cu privire la interesele de stat, este folositor şi dacă el duce la scop?

După cât se vede din motivarea acestui proiect, limba maghiară are să fie întrodusă în şcoalele elementare cu acel scop, ca prin învăţarea acestei limbi să progreseze bunaînţelegere între deosebitele naţionalităţi ale Ungariei. Din parte-mi acest proiect de lege nu-l aflu apt pentru a duce la scop.

Copiii în şcoalele elementare pot învăţà limba maghiară în măsură mică, şi acei copii nemaghiari, cari nu frecuenteaza şcoli mai înalte, puţina învăţătură a acestei limbi câştigate cu multa greutate o uită în scurt timp, fiindcă în cele mai multe cazuri nu au ocaziune de a se folosì de această limbă.

Astfel, pe când pe deoparte copiii nu au nici un folos de învăţătura limbei maghiare, pe de altă parte, perzând vremea cu învaţarea acestei limbi, sunt împedecaţi de a-şi câştigà cunoştinţele elementare necesare în limba maternă. Mă refer în privinţa aceasta la fosta graniţă militară, unde regimul militar întrodusese cu forţa limba germană în şcoalele elementare. Ce succes a avut această procedere în decursul unui secol? Acela, că în fiecare comună 2—3 oameni ştiu a vorbì rău nemţeşte, pe când massa poporului cu privire la cultură a rămas înapoi.

Din cele premise se poate vedeà, că şi succesul acestui proiect de lege, se poate zice cel puţin, că este problematic. Eu însă sunt de părerea, că chiar în interesul statului nu este iertat a face experimente problematice cu cele mai înalte interese ale omenimei, adecă cu cultura popoarelor, şi încă cu atât mai mult sunt de această părere, fiindcă scopul acestui proiect de lege nu se poate realizà prin acest proiect de lege, ci exclusiv numai prin cultură, fiindcă după experienţele istorice numai cultura e chemată şi capabilă de a nivelà diferinţele între popoare.

Dacă statul doreşte a-şi ajunge scopul, apoi dee-şi silinţă de a înaintà cultura între popoarele Ungariei, şi sunt convins, că bunaînţelegere, şi chiar extinderea limbei maghiare, se va

www.dacoromanica.ro

realizà ipso facto, fără nici o forţare prin lege, dupăcum aceasta s'a întâmplat şi în alte state, fiindcă după cât ştiu eu, în nici un stat, — poate afară de Rusia, — n'a câştigat limba statului teren cu forţa.

Se naşte întrebarea, de ce să se facă în Ungaria excepţiune dela această regulă generală naturală? Spre ce scop să se îmbrace limba maghiară cu odiul silei? În fine pentruce să fie constrânse popoarele nemaghiare ale Ungariei a face lux cu învăţarea unei limbi străine, înainte de a-şi fi câştigat cultura elementară? Fiindcă învăţarea unei limbi străine, fie chiar limba statului, este lux pentru acea tinerime, care încă nu şi-a câştigat cunoştinţele elementare.

Nu este deci îndoială, că prin acest proiect de lege ajungerea scopului propus, nu numai că nu se promovează, dar chiar este împedecată.

Dacă însă proiectul din discuţiune ar aveà şi alt scop, şi adecă scopul de a maghiarizà pe nemaghiari, apoi aceasta după părerea mea în ziua de astăzi este cu atât mai puţin posibil, fiindcă eu cel puţin în privinţa Românilor pot asigurà pe onorata casă, că simţul de naţionalitate la Români s'a deşteptat întru atâta, încât ei niciodată nu vor jertfì limba şi naţionalitatea lor în favorul altei naţiuni. Dar nici n'ar fi cu scop a pretinde aceasta dela Români, fiindcă în acest caz Românii nu ar fi în stare a distinge între amici şi inimici, deoarece cel mai aprig contrar al Românilor nu poate pretinde jertfă mai mare dela Români, decât să abzică de limba şi naţionalitatea lor.

Onorată casă! Nu rămâne îndoială, că naţiunea maghiară, care dispune de marę majoritate în această casă, şi posede şi cârma ţării, are puterea de a pune în lucrare acest proiect de lege, fie bun, sau fie rău. Îmi permit însă acea observare, că după părerile unor mari bărbaţi de stat arta de a guvernà nu consistă în aceea, ca cineva să uzęze de puterea ce posede pe cât numai se poate, ci în aceea, că acea putere să fie folosita cu moderaţiune şi înţelepciune, spre binele statului. Deci nu pot părtinì acest proiect de lege».*)

Vorbirea deputatului Petru Mihalyi.

În şedinţa din 1 Maiu 1879 a vorbit deputatul român *Petru Mihalyi* următoarele:

*) Din *Telegraful Român*, anul 1879, Nr. 46.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Când îmi iau voie a vorbi în chestia proiectului de lege despre propunerea limbei maghiare în şcoalele poporale, prezentat din partea guvernului şi de trei zile în discuţie, accentuez înainte de toate, că pentru a se puteà desbate o chestie de natură atât de delicată cu obiectivitatea cuvenită şi cu nepreocupare, nu a fost bine ales timpul de faţă, care nu e potrivit spre acest scop. Nu ţin de oportună punerea chestiei în discuţiune, pentrucă abstrăgând dela seriositatea extraordinar de gravă a situaţiei politice în general, toate chestiile mai însemnate, cari au dat de lucru onoratei case în timpul din urmă, au provocat iritaţiune şi amărăciune la membrii onoratei case şi la partea cea mai mare a cetăţenilor. Am firma convingere, onorată casă, că mai târziu, dupăce s'ar fi liniştit spiritele şi dupăce guvernul ar fi ascultat îngrijirile celor interesaţi şi le-ar fi ţinut în vedere, compunând un proiect de lege de direcţia, ca prin el să nu fie periclitată instrucţia generală din şcoalele elementare, scopul însemnat şi succesul ei, — chestia aceasta însemnată puteà să fie rezolvată cu oarecari speranţe de succes, cu mai puţină iritaţie şi la tot cazul într'un mod mai corespunzător sentimentului public maghiar.

Dar fiindcă stimatul guvern, cu delăturarea îngrijoratei pregătiri acum atinse de mine şi fără a-şi bate capul, că dispoziţiile din proiect vor provocà la cea mai mare parte a cetăţenilor, precum şi la confesiunile cari îşi tem drepturile autonome, nouă frecări, cari vor potenţà iritaţia generală existentă, a aflat de bine a prezentà tocmai acuma proiectul de lege, iar stimata casă a binevoit a ordonà întrarea în discuţie asupra lui: îmi ţin de datorinţă să vorbesc la acest proiect de lege şi să-mi motivez pe scurt votul ce-l voiu da.

Mă ţin îndemnat să o fac aceasta cu atât mai vârtos, cu cât în şedinţele premergătoare, atât raportorul onoratei comisiuni, cât şi alţi onoraţi deputaţi antevorbitori, au denegat sentimentul patriotic acelora, cari au curajul să fie cu îngrijorare faţă de acest proiect de lege, o afirmare, pe care eu cu onoare, dar cu toată hotărîrea trebue să o resping, constatând cu părere de rău, că expresiunea aceasta, care după părerea mea constitue cea mai gravă acuză ce poate fi adusă unui patriot, se foloseşte atât de des în desbaterile din sinul dietei. Dar eu aşa cred, că cerinţa principală a parlamentarismului este aceea, ca în fiecare chestie, mai ales în de acelea, cari ating mai de

www.dacoromanica.ro

aproape interesele numai ale unei parți a cetațenilor, să fie respectate părerile și să nu ne suspiționăm reciproc intențiunile.

Mă voiu nizui, onorată casă, ca în scurta mea vorbire să observ obiectivitatea reclamată de natura obiectului, precum și moderațiunea, care a caracterizat toate vorbirile mele, de când am onoarea a fi membru al onoratei case. Cu toate, onorată casă, că voiu cădeà în repetiții, sunt silit înainte de toate a negà temeinicia presupunerei, ca și cum îngrijirile manifestate din partea cetățenilor de națională ai patriei noastre față de proiectul acesta de lege s'ar fi nascut din înstrăinare de către limba maghiară, ori poate chiar din antipatie față de ea. Nedreptatea din aceasta presupunere o dovedește în mod néîndoios experiența scoasă din viața de toate zilele, că în ținuturile, în cari Românii trăiesc amestecați cu Maghiarii, inteligența celor dintâi, nu numai că și-a însușit limba maghiară, dar atât cu privire la exprimare, cât și la fluiditate, o vorbește atât de bine și de corect, ca Maghiarul veritabil. Ba merg mai departe și afirm, că sunt comitate, în cari locuind în comunele rurale Români și Unguri împreună, poporul de rând a învățat limba celuialalt, ceeace e urmare naturală a comunicării neîntrerupte, și a învățat-o fără a fi contribuit vre-o dispoziție legală.

In acele părți ale patriei noastre apoi, în cari Românii sunt compacți și au mai puțină comunicare cu Maghiarii, mai ales în comitatele de sud și în o bună parte a Ardealului, încă putem observà progres la inteligența româna, și încă progres îmbucurător, cu privire la însușirea limbei maghiare. Ce privește generația tinără, care acum cercetează școalele medii și superioare, acești tineri au ocaziunea de a învățà acolo în mod potrivit limba maghiară. Aceste experiențe, pe cari le poate constatà ori și cine, dovedesc, onorată casă, în mod splendid, că Românii primesc și salută cu bucurie întrebuințarea îndreptățită a limbei maghiare, ca limbă de stat și de guvernare publică. Nu numai că nu se înstreinează de ea, dar chiar fiecare, dacă are trebuință de ea și are capacitatea de a o învățà, să nizuește să și-o însușască. Dacă în butul tuturor acestor împrejurări atinse de mine, totuș s'au ivit îngrijorări în contra proiectului din desbatere, ele sunt a se atribui, după cea mai intimă convingere a mea, împrejurării, că partea aceasta a cetățenilor se teme, că dacă se ridică la putere de lege dispozițiile acestui proiect, vine

www.dacoromanica.ro

periclitat rezultatul şi de altcum mic al instrucţiunei publice din şcoalele elementare poporale. Soartea multor învăţători poporali apoi, cari nu ştiu ungureşte, ori ştiu prea puţin, devine problematică în urma procedurei hiperzeloase a organelor subalterne de stat, cu privire la executarea legii. Şi în urmă, pe lângă açeste detrimente, chiar şi pe lângă cea mai zeloasă propunere a limbei maghiare, în ţinuturile, foarte număroase, în cari limba maghiară se vorbeşte prea puţin, ori nu se vorbeşte de loc, la succes nu se va ajunge. Pentru a-mi dovedì afirmarea aceasta, fie-mi permis, onorată casă, să mă provoc la stimaţii condeputaţi, cari sunt cunoscuţi pe terenul instrucţiei ca nişte capacităţi de primul rang, şi cari ar puteà să spună, dacă împărtăşesc şi ei părerea, că afară de limba maternă, încă şi însuşirea altei limbi ar fi misiunea şcoalei poporale? Spună eì, dacă cred, că în ţinuturi, în cari limba maghiară poporul de rând nu o vorbeşte, propusă fiind în şcoalele poporale ea va puteà fi învăţată cu succes? Eu mărturisesc, onorată casă, că în excelenta vorbire a domnului condeputat Molnár Aladár, ascultată eri cu bucurie şi din partea mea, nu numai că nu am primit răspuns afirmativ la întrebarea aceasta a mea, dar însuş stimatul condeputat a fost silit să recunoască, că rezultat real nu aşteaptă dela acest proiect de lege, cel puţin nu dela acela, care se afla înaintea noastră. Dar părerea şi convingerea mea hotărîtă e aceea, că nu chemarea şcoalei poporale, ci a şcoalei medii este, să facă, ca pe lângă limba maternă să mai fie învăţata şi o altă limbă, şi în şcoalele acestea, învăţarea limbei maghiare şi pâna acuma a făcut frumos sporiu. Spre aceea, ca elevii pe calea propunerii din şcoală să-şi însuşască pe lângă limba lor maternă încă o limbă, se cere o desvoltare spirituală mai mare, şi e necesară o capacitate mai desvoltată de pricepere, însuşiri pe cari le au numai elevii din şcoalele medii. Se cere mai departe, ca limba ce e de însuşit să fie, chiar şi numai în parte, limbă de propunere. Dar chiar şi cu ajutorul tuturor acestor factori, succes se va puteà arătà numai acolo, unde limba respectivă e totodată limbă de conversaţie publică, pentruca elevii să se poată exercià în ea şi afară de şcoală.

Cumcă dela propunerea limbei maghiare în şcoalele poporale nemaghiare abià e de aşteptat vre-un succes, şi că în direcţia aceastà nizuinţele cele mai zeloase au să fie zadarnice, pot să o ştie şi să-şi formeze parerea toţi aceia, cari cunosc

www.dacoromanica.ro

starea învățământului nostru poporal, nu numai din rapoartele prezentate din timp în timp din partea stimatului domn ministru de culte și instrucțiune, cari dealtcum conțin date prețioase, ci și-au luat osteneala a judecà starile de lucruri și după succesele date de aplicarea practică. Aceștia împreună cu mine vor puteà face trista experiență, că legea despre instrucțiunea publică din școalele poporale, art. de lege 38 din 1868, lasă încă mult de dorit, și e încă în stadiul prim al primitivei valorări, mai ales cu privire la dispozițiile cele mai însemnate, ca umblarea la școală a copiilor obligați să cerceteze școala, observarea timpului de școală, — în zilele de iarnă și în zilele de vară, — cercetarea școalei șase ani de-arândul neîntrerupt, și în urmă instruarea în toate obiectele prescrise din partea legii. Cei ce cunosc din praxă stările acestea, s'au putut convinge și despre aceea, că în școalele confesionale susținute de nemaghiari mancitățile acestea sunt cu mult mai mari, cu mult mai nefavorabile. Dintre copiii obligați, abià jumătate dacă umblă la școală, iar și aceștia numai în lunile de iarnă câștigă unele cunoștințe în scris și cetit, apoi în religie și aritmetică. Trebue sa notez, că succesul acesta nefavorabil din școalele confesionale ale națiunalităților nemaghiare, nu poate fi atribuit cumva lipsei de cualificație la învațătorii încredințați cu instruarea, și nici procedurei lipsite de energie a autorităților confesionale, cărora e concrezută supraveghiarea, ci motivul principal trebue căutat în starea materială foarte maștera în care se află poporul nostru, din care cea mai mare parte nu e în stare să-și trimită copiii regulat la școală.

După expunerea acestora, onorată casă, fiindcă eu nu pot sa recunosc, că chemarea școalei poporale ar fi aceea, de a învățà cu succes, pe lângă limba materna, încă și o alta limbă, și mai departe, temându-mă, că prin dispozițiile proiectului acestuia de lege chiar și sporiul cel mic în instrucția publică dela școalele poporale cu limba de propunere nemaghiară s'ar micșorà, — nu primesc proiectul de lege care ni s'a prezentat. Și înainte de a-mi încheià vorbirea, fie-mi permis să-mi exprim rugarea, că dacă e sinceră îngrijirea binevoitoare pe care au accentuat-o în vorbirile lor stimatul domn ministru-prezident și mai mulți condeputați cu privire la promovarea culturală a cetățenilor de națiunalitate nemaghiară, atunci să binevoiască stimatul guvern și legislațiunea să coopereze și să facă, ca culti-

www.dacoromanica.ro

varea cetăţenilor patriei noastre să se poată valorà din destul în cadrele legilor existente, şi pot să fie convinşi, că aceştia le vor rămâneà obligaţi şi datori cu mare recunoştinţă».*)

Vorbirea deputatului Alexandru Roman.

În şedinţa din 1 Maiu 1879 a vorbit deputatul român *Alexandru Roman* următoarele:

«Onorată casă! Fiindcă în aceasta casă a deputaţilor... (sgomot) rog pe domnii deputaţi să aibă bunăvoinţa a ascultà cu deosebita atenţiune cuvintele mele, ca să le poata înţelege, căci mi-ar părea foarte rău, dacă unele din cuvintele mele ar fi rău înţelese, din cauza, că a fost prea puţină linişte în casă. (Să auzim!)

Fiindcă în casa aceasta, şi pot să spun, că în patria noastră, chestiunea de naţionalităţi nu a format de un timp încoace obiect de discuţiune, fenomenului acestuia vreau să-i dau o scurtă explicare. Cauza acestui fenomen, cel puţin în ce priveşte pe deputaţii de naţionalitate română, a fost, că înainte de aceasta cu patru ani, când din consideraţiune faţă de calamitatea financiară şi faţă de lungile şi sterilele discuţiuni s'a făcut fuziunea, deputaţii români s'au sfătuit şi au hotărît, că deoarece după convingerea lor politică, interesul între elementul maghiar şi român este atât de comun, încât dacă nu ar ţineà cont de situaţiunea actuală şi ar pune pedeci guvernului, cu drept cuvânt ar puteà fi învinovaţiţi cu prea puţin patriotism.

Mai departe, au voit să iee arma din mâna acelora ce necontenit i-au acuzat, că sunt cu porniri vrăşmăşeşti contra naţionalităţii maghiare. Am hotărît aşadară, să punem la oparte chestiunea naţionalităţilor, pentrucă iubim patria comună ca oricare alţii, şi să nu punem pedeci guvernului, ca să poată vindecà relele şi să ajute ieşirea din ticăloşia generală.

Hotărîrea aceasta am împărtăşit-o actualului ministru-prezident, pe care l-am rugat cu ocaziunea aceea sa mijlocească susţinerea legii de naţionalităţi.

Durere, de atunci încoace calamităţile financiare nu au încetat, ticăloşia generală în multe privinţe a mai crescut, iar în privinţa Românilor nemulţămirea, prin împrejurarea, că art. de lege XLIV din 1868, care regulează egala îndreptăţire a naţio-

*) Din *Ziarul Dietei* de pe anii 1878—1881, volumul V, pg. 301—303.

www.dacoromanica.ro

nalităţilor, din zi în zi se dă tot mai mult uitării, s'a potenţat, pentrucă nu se mai ţine cont de nici un paragraf al acelei legi, care garantează şi naţionalităţilor oarecari drepturi. Să nu vorbim de domnii pretori, ci de notari, dintre cari şi cel din urmă calcă în picioare legea aceasta. Şi noi, Românii, am înăduşit durerea noastră, din cauza acestui fenomen, am tăcut şi nu ne-am plâns.

Intr'aceea însă ce s'a întâmplat? Cei dela presa întreagă şovinistă maghiară nu au apreciat rezignaţiunea aceasta patriotică, nu au înţeles tăcerea aceasta, nu au înţeles înăduşirea durerii, ci luându-le toate drept semn de îndestulire şi urmând tactica nouă bine cunoscută, au început a agită necontenit, făcând presiune terorizătoare asupra publicului maghiar cetitor, ajutaţi fiind în sirguinţa lor şi de unele foi volante din părţile de sus ale Ungariei, ai căror autori numai cu provocarea principiului de intoleranţă naţională au ştiut să atragă atenţiunea asupra lor, şi au făcut presiune şi asupra guvernului, ba cu părere de rău trebue să o spun, că chiar şi la partizanii aceia ai acestei case, cari conform programului lor doresc a se întinde până la marginile extreme ale libertăţii, în privinţa naţionalităţilor aşa se înţelege libertatea, că se voeşte să fie şters şi puţinul ce l-a lăsat art. XLIV din 1868.

După o astfel de primire, este acum aproape un an, ca proiectul acesta de lege ţine ca şi şarpele de mare din fabulă pe cetăţenii patriei într'o agitaţiune continuă. De o parte atitudinea presei şovinistice maghiare, de altă parte vocile apărătoare în presa naţionalităţilor, într'atâta au întărâtat spiritele, încât cu deosebire poporul român, îngrijat de limba sa, pentrucă e unicul şi cel mai scump tezaur al său, a dat năvală cu petiţiuni asupra arhipastorilor săi, ca să întrevină la Maiestate cu rugări, cu scop de a împedecà pericolul cu care erà ameninţat. Şi pentruce s'au adresat oare arhipăstorii români de-adreptul la acest factor al legislaţiunei? Pentrucă din trista experienţă ei au ştiut bine, că delăturarea acestui proiect intenţionat, aici, dela factorul acesta al legislaţiunei, abia se poate sperà.

Ne este în proaspătă aducere aminte campania presei maghiare contra arhipăstorilor români, continuată până la punerea acestui proiect pe masa dietei. Erà pe acì să-i declare de trădători de patrie. Cu toate, că nimenea nu poate negà, că dreptul de petiţionare este unul dintre libertăţile constituţionale, şi nu este nimenea între noi, în casa aceasta, nici guvern, nici

www.dacoromanica.ro

deputaţi, care să fie în stare a învinuì pe careva dintre arhipăstorii români de păcatul nepatriotismului.

Şoviniştii presei maghiare cu un entuziasm demn de o cauză mai bună căutau prin coloanele puţinelor foi străine, cari încuviinţau proiectul de lege, şi tindeau mânile, ca Bernard după peatra trăsnetului, când dădeau de un fragment gol de articol, ca reproducându-l şi comentându-l să-l prezenteze publicului cetitor maghiar. Insă încunjurau cu mare precauţiune şi numai a amintì de vocile şi articolii mai însemnaţi, apăruţi în foile mai însemnate din străinătate, sau ale naţionalităţilor din ţară, cari *desaprobau* proiectul, de bună seama cu intenţiunea, ca poporul maghiar să nu audă glasul dreptăţii şi strigătul demn de apreciare al vătămaţilor.

Eu, domnilor, în procedura aceasta găsesc numai motivul, că manipulanţii presei şovinistice se tem de mintea cea trează a naţiunei maghiare.

Simţul nedreptăţii se caracterisează mai departe şi prin procedura aceea a presei, că foile una după alta au comunicat o aşa numită epistolă a unui preot sârbesc.

După aceea s'a pregătit de mâna lungă adresa celor doi episcopi ruteni, şi folosindu-se de neştiinţa bietului popor român din Maramureş, funcţionarii comitatensi, petiţiunile pregătite de dânşii cu măiestrie şi cu înşelăciuni, în glas de trimbiţă le-au târît, ca pe calul troian, în toate foile.

Ce fel de pond au astfel de adrese necoapte, cu deosebire ale celor doi episcopi ruteni, aşa cred, că este bine cunoscut în cercurile guvernamentale, dar mai bine în biroul respectiv al ministeriului de instrucţiune publică. Nenorocita adresă meşteşugită din Maramureş nici atâta pond nu poate sa aibă, cât a avut la timpul său adresa pregătită de funcţionarii dominaţiunei teroristice, subscrisă de vre-o câteva sute de locuitori din Buda, la toată întâmplarea mai inteligenţi decât oamenii din bietul popor român din Maramureş, şi subşternută carneficelui anteluptătorilor pentru libertatea maghiară din 1849.

După astfel de premise, acest nenorocit proiect s'a pus pe masa dietei într'o zi de jale. Malum omen!

Ca orî şi cine, aşa doriam să cunosc şi eu cuprinsul şi motivarea lui. L-am cetit, l-am studiat, dară n'am aflat în motivare alta, decât argumente mascate şi silogisme sucite. M'am mirat de bunăvoinţa, pentru care nu se poate mulţămì din de-

www.dacoromanica.ro

stul, cu care este săturată motivarea machiavelistică, al cărei autor, ca şi când ar fi îmbrăcat într'o rasă de călugăr misericordian, spune cu multă compătimire ce interes mare are, ca şi copiii naţionalităţilor diverse, cari din şcoală se întorc la plug, să se facă părtaşi de toată fericirea şi bunătatea ce şi-o poate omul gândì, şi care abunăseamă se va revărsà asupră-le, dacă vor ştì ungureşte. Aşa cred, că nimenea dela plug nu devine de-adreptul ministru. Afară de limba maghiară mai trebue să înveţe multe altele: «multa tulit, fecitque puer, sudavit et alsit . Cine vreà să se facă părtaş de bunătatea aceasta, învaţă el şi ungureşte, la aceasta însă se cere timp. Dar zic, asemenea argumentaţiuni nu sunt, precum a observat stimatul meu amic Mocsáry Lajos foarte nimerit, nu sunt demne de demnitatea casei, şi mă mir cum s'a putut alătură astfel de motivare la un proiect de lege atât de serios.

Opera aceasta de amalgamizare, ieşită din birourile rezortului ministerial, — şi aici ating, ca în treacăt, că cu toate ca dl ministru este responsabil, el este nevinovat de paternitatea proiectului acestuia, — acest proiect ieşit din birourile ministeriale, dupăce l-am studiat, m'a convins, că pe deoparte e de prisos, de altă parte, în loc de-a ajunge scopul, pe care se fereşte a-l mărturisì, dară pentru aceea îl ştim care este, va aveà un rezultat cu totul contrar.

Insuş stimatul domn ministru, scuzându-se de nedreptatea acestei afaceri, a mărturisit înaintea comisiunei, că numai la instigaţiunile mai multor deputaţi şi altor oameni a adus acest proiect de lege. *(Ministrul de culte şi instrucţiune publică, Augustin Trefort*, întrerupând: «Nu m'am scuzat, pentrucă n'am obiceiul acesta!») Această mărturisire înseamnă, că nici dânsul nu-l încuviinţează. Şi unul dintre membrii cei mai de frunte ai comisiunei a spus-o pe faţa, că nici dânsul nu aşteapta mult dela proiect, — şi la acesta voiu revenì mai târziu, — dar şi unul şi altul a primit proiectul, încă şi în forma modificată, cu toate că ministrul de instrucţiune s'a declarat gata la orice mitigare. În mănia tuturor acestora a primit proiectul în toate părţile sale, care nu numai că nu s'a mitigat, dar în executare este cu mult mai draconic şi mai rigoros.

În privinţa obiectului acestuia m'am înţeles cu mai mulţi dintre soţii deputaţi şi i-am rugat de opiniunile lor. O parte foarte considerabilă dintre aceştia a recunoscut, că proiectul este

www.dacoromanica.ro

fără scop şi a zis: nu-l votez, şi nu voiu fi de faţă nici la desbaterea şi nici la votarea lui. Alta parte a zis: este o ineptă corteşie. Nu, eu nu cred aceasta din partea guvernului. Proiectul acesta este o zală, dnilor, din acel lanţ, care formează un sistem întreg, pe care-l cunoaştem din trecut. El este întoarcerea la legile despre limbi din 1848 şi de mai nainte, cari prin articolii de lege XLIV şi XXXVIII din 1868 au fost delăturate, dar cari prin proiectul acesta mai nou, nu numai se modifică, ci se răstoarnă. On revien toujours a ses premiers amours.

Ma folosesc de acest proverb francez, şi n'am vrut să citez pe cel latin, pentrucă e mai drastic.

Unii dintre domnii deputaţi din punctul de vedere al partidei lor au zis, că proiectul este apucătură corteşască, pe care guvernul o foloseşte pentruca sa-şi recâştige popularitatea perduta prin politica sa cea rea. La acestea le-am răspuns, că dacă proiectul de lege este apucătură corteşască, atunci Dvoastră sunteţi datori, ca urmând convingerilor ce le aveţi, să ridicaţi cuvântul în contră. Mi-au mărturisit, că presiunea şovinistică este atât de mare, încât un Maghiar nu e în stare a se expune să vorbească contra. N'am putut crede, că domnii, cari dupa punctul lor de mânecare declarau proiectul de apucătură corteşască, îşi exprimau convingerile lor, deoarece atunci, când stimatul domn propunător, precum şi mai mulţi din stânga extremă, au făcut reflexiunile lor la discursurile condeputaţilor Mihail Polit şi Adolf Zay, au spus clar care este scopul şi mărturisirea lor, mărturisire foarte preţioasă pentru mine, pentrucă descopere motivarea proiectului în toată golătatea ei.

Ceeace se aduce drept argument pentru motivarea proiectului, adecă, că dreptul după care se întroduce învăţarea limbei maghiare în şcoalele poporale nemaghiare îşi are radacinile sale în dreptul public, este o astfel de ştiinţă, căreia mă închin, căci numeşte drepturi de acestea drepturi publice. Deci la toată întâmplarea trebuie să ne închinăm şi pentru aceea, pentrucă altcum onoratul domn propunător ne îndreaptă la absolutism, fiindcă entuziasmul despre care vorbeşte în motivare n'are alt înţeles, decât despotismul şi puterea discreţionala ce vrea să o dea ministrului. În ţară constituţională aceasta nu se poate suferi, fără vătămarea libertaţii constituţionale şi individuale a cetaţenilor. Cunoaştem prea bine din Transilvania teoria «mânei libere». Plânsori se aud din toate părţile, şi nu dela unul singur

www.dacoromanica.ro

dintre deputaţii Transilvaniei am auzit fel de fel de plânsori, că li-s'au urît cu uniunea, şi doresc autonomia.

Teoria din motivare este aşadară foarte periculoasa. Întreb însa pe domnii deputaţi şi pe stimatul domn propunător, carî au vorbit în favorul proiectului şi cari au vorbit tot despre drept şi despre dreptul public al statului, n'are oare statul şi obligamente? Cu deosebire în privinţa culturii naţionalităţilor, unde este faptă nedisputabilă, că din milioanele şi sacrificiile de sânge ale naţionalităţilor nu li-se întoarce nici un unic procent, pentrucă d. e. Românii nu au un unic institut de instrucţiune, care să capete măcar un filer dela stat? Dar cu toate acestea voiţi să introduceţi limba maghiară în acele şcoale poporale, pe cari confesiunile le susţin din banii lor proprii. Aceasta este neechitate, ca să nu zic crudelitate. Trebuie să amintesc, că s'a aflat cu cale a se adaoge la motivare şi registrul unor rugări aşternute din partea mai multor jurisdicţiuni, pentru declararea limbei maghiare de limbă obligată. Se zice, că acestea s'au alaturat pentru orientare. Aş vrea să ştiu spre ce orientare? Din parte-mi sunt pe deplin orientat, ştiu ce însemnătate au. Erà bine dacă lucrul rămâneà într'atâta. Cunoaştem factorii, cari joacă rol în comitate. Nu voiu a mă demite la recriminări, ştim însă cu toţii, că principiile liberale ale legilor dela 1848 atâta s'au mai tuns prin legile aduse de atunci încoace, încât şi puţinele drepturî asigurate naţionalităţilor prin legile dela 1868 sunt stânse cu totul. Toate legile, legea municipală şi electorală, cu deosebire legea electorală din Transilvania, care după uniune nu este numai o anomalie, ci mai mult, — dară nu voiu să-i zic pe nume, — zic, toate legile şi dispoziţiunile acestora, între altele mai multe şi introducerea virilismului, numai pentru aceea s'au adus, ca să restrângă pe naţionalităţi pe un teren fără de nici o însemnătate. Consecinţa acestora este, că d. e în comitatele Aradului şi Caraşului, unde elementul român este atât de prevalent, încât alte naţionalităţi abià fac un procent, în congregaţiunea comitatensă elementul român este în minoritate. Asemenea în Bihor, între 600 reprezentanţi numai 80 sunt Români, iar în cele mai multe comitate aceştia nu dispun de atâtea voturi, încât limba română în sensul legii sa poată devenì limbă protocolară.

Dacă ar venì rugările în privinţa limbei maghiare dela jurisdicţiuni de acelea, unde poporaţiunea este prevalent maghiară,

www.dacoromanica.ro

nu aş zice nimica, pentrucă stimez alipirea compatrioţilor maghiari către limba lor. Dar dacă vin din părţi de acelea, unde alte naţionalităţi sunt în majoritate, — nu voiu să amintesc pe neofiţi, adecă, că acelea se fac la stăruinţa lor, — ci zic, că minoritatea a majorizat majoritatea, şi respectivii n'au interpretat adevărata opiniune a majorităţii poporaţiunii respective.

Înainte de a zice ceva pe scurt la proiectul de lege, pentrucă multe aş aveà de zis la acest proiect, zic, înainte de a zice ceva contra proiectului, să-mi fie permis de a face unele observări la unele argumentări ale condeputaţilor mei. Aveam dorinţa să cunosc argumentările acestea, dar am văzut, că motivarea proiectului de lege atâta este de slabă, încât din ea puţin poate omul învăţà, măcar că eu, de când sunt membru al acestei case, m'am silit totdeauna a studià obiectul şi a cunoaşte dispoziţiunea publică şi afară în vieaţa publică asupra obiectului pus la ordinea zilei. Aşa am urmat şi cu proiectul acesta ponderos şi de mare însemnătate. Cu durere trebue să mărturisesc, că din argumentele ce le-am auzit aici n'am putut câştigà convingerea, că proiectul pus la ordinea zilei ar fi oportun şi necesar. Preademnul deputat al cercului V al Ciaichiştilor a crezut, că face un serviciu bun guvernului şi celorce voiesc votarea proiectului, dacă îl va sprijinì şi el. Departe să fie de mine şi gândul de a suspicionà patriotismul şi conştienţiositatea dlui deputat. Şi eu sprijinesc guvernul în alte chestiuni. Dar dnul deputat n'a ilustrat bine argumentele aduse pentru proiect, şi a dovedit contrarul dela ceeace a afirmat. Aşa de exemplu accentuiază în propunerea sa animată simpatia cu care ne purtăm faţă de aceia, a căror limbă o pricepem. Asta este, şi nu este aşa. Este, dacă există şi alt motiv pentru simpatie. În Rusia nu este aşa, cu toate că Polonii pricep limba rusască, nici în Prusia, cu toate că şi în Posen pricep oamenii limba nemţască. *(Mihail Polit* întrerupând: Adevărat, aşa este. Ilaritate). Dl deputat se provoacă şi la istorie, când strămoşii Sârbilor cu ai Maghiarilor şi-au vărsat împreună sângele pentru patrie, şi adaoge, că atunci *nu* se înţelegeau unii pe alţii (Ilaritate). Aşadar şi aici a ilustrat contrarul, adecă, că nu e limba unicul mijloc, care să provoace înţelegerea, ci respectarea împrumutată, bunăstarea şi interesul comun.

Argumentările acestea şi altele de felul acesta ale stim. coleg îmi aduc aminte, cum înainte de aceasta cu patru-cinci

www.dacoromanica.ro

ani, din acelaş loc şi dela un tot aşa de stimat domn deputat am auzit o asemenea argumentare, şi atunci opoziţiunea a atacat cu vehemenţă guvernul, cu deosebire pe dl ministru-prezident. Acel domn deputat, cugetând că dnul ministru-prezident este avizat la apărarea domniei sale, a zis: «Dlor, este adevărat, că dl ministru-prezident şi-a părăsit punctul său de vedere de mai nainte, dar pentru aceasta principiile nu şi-le-a schimbat». (Ilaritate). Nu ştiu mulţămit-a dl ministru-prezident pentru apărarea aceasta. Eu aşa cred, că guvernul, faţă cu acest proiect de lege, nici acum n'are lipsă de astfel de apărare.

Domnilor, bunaînţelegere nu este a se căutà numai în limbă, şi naţiunea maghiară nu-şi caută în astfel de lucruri baza subsistenţii sale, bunăstarea proprie şi a patriei, ci cu totul în alţi factori, pe cari nu voiu a-i înşirà, pentrucă sunt cunoscuţi, şi aşa ar fi de prisos a-i mai repeţì. (Un glas: S'auzim, cari sunt aceia?) Finanţe bune, administraţiune bună, justiţie bună, etc.

Stimatul domn deputat zice, că cine va aduce înţelegerea între naţionalităţile acestei patrii va fi al doilea întemeietor al Ungariei. Mare cuvânt. L-am auzit de mai multeori. A fost un bărbat, care se apropiase foarte mult de realizarea aceluia, durere însă, acest mare fiiu al patriei nu mai este între noi, lucru de care îmi pare foarte rău, pentrucă de când lipseşte dintre noi, ne-a părăsit şi spiritul lui, nu mai este între noi moderatorul, căci dacă ar fi, cutez a susţineà, că noi astăzi n'am desbate în casa aceasta astfel de proiect. (O voce: Adevărat!)

Nu voiu să fac obiect de discuţiune din simţământul de pietate fiiască a dlui Stefan Nagy. Ştiu să-l respectez, dară d-sa, la sfârşitul cuvântării a zis, că speră şi crede, că proiectul acesta se va votà cu o majoritate aşa de mare de voturi, încât ceice vor fi în contră vor fi foarte puţini.

Are dreptate, recunosc, că este aşa, îi aduc aminte însă junelui condeputat, că «*vota*» nu numai «*numerantur*», ci şi «*ponderantur*».

Suntem puţini acì, dară unde este a se căutà vina? (O voce: Nu ştiţi ungureşte). Nu trebue a ne luà numai pe noi în consideraţiune, cari votăm, ci acea mare parte a locuitorilor ţării, care este afară în ţară şi a cărei părere trebue considerată.

Stimatul domn ministru prezident a făcut dlui Polit o observare, care a fost în adevăr un argumentum ad hominem. Sunt îndatorat cu recunoştinţă dlui ministru-prezident, pentrucă

www.dacoromanica.ro

n'a aprobat politica urmată în Sârbia din partea Sârbilor faţa cu Românii, dar trebuie să mărturisesc, că după convingerea mea, cu argumentul acela n'a combătut pe condeputatul Polit, fiindcă el e cetaţean ungar, lui aşadar nu i-se poate imputà purtarea guvernului sârbesc, dar mai puţin poate fi combatut cu încuviinţarea unei proceduri condamnate de noi. Mai departe primesc asemenea cu mulţămire încredinţarea din partea dlui ministru-prezident şi a condeputaţilor cari au zis, că nu doresc altceva, decât să înveţe limba maghiară şi celelalte naţionalităţi de altă limbă, că nu vor să constrângă şi nu vor să meargă cu timpul aşa de departe, ca limbile naţionalităţilor să se alunge şi din şcoalele lor. Cu toate acestea, eu zic că cu privire la trecut aceasta e o înaintare progresivă, nu e altceva decât un pas, — sper, cel din urmă pas, — pe calea care nu e decât un semn rău, şi aşa cred, că nu e bine a urmà un exemplu condamnat de noi.

Condeputatul Madarász în discursul sau sonor a vorbit, ca totdeauna, în limba inimii. Ştiu prea bine preţuì iubirea, cu care este cătră naţionalitatea sa genetică.... *(Madarász* întrerupând: Cătră statul unguresc!) Fie aşa dar! Cătră limba statului unguresc. Dar fiind vorba despre lucruri de aşa mare importanţă, nu mă adresez la inimă, nu mă adresez la pept, ci mă orientez după cap. Eu şi deputaţii români simţim instinctiv pericolele, pe cari astfel de încercări le vor aduce peste capul Maghiarilor şi Românilor.

Nu poţ să nu reflectez la citatul stim. condeputat, scos, dupăcum susţine, din foile române. *(Madarász* întrerupând: Din foaia maghiară din Bucureşti). Dânsul vorbeşte de două sute de şcoale. Sunt două sute, nu ştiu, vor fi poate mai puţine. Dar cumcă învaţă limba română cea mai mare parte o ştiu, şi cauza este, că Maghiarii locuiesc mai cu seamă la cetăţi şi au lipsă de cunoştinţa limbei. Eu însumi am fost într'o şcoală de acestea, în Piteşti. Acolo s'a întâmplat, că curatorul, care aduce din Transilvania şi alungă popi, a trăit în neînţelegere cu popa. Ce a facut? A denunciat guvernului pe popa, că nu propune limba română. Întâmplându-se să mă întâlnesc cu el, m'a rugat sa sprijinesc rugarea lui la ministrul de culte. Nu mă laud cu ceeace i-am spus. Dar serveşte spre onoare ministrului, care la rugarea curatorului amintit de mine a răspuns: «Suntem în ţară liberă, constituţională, eu nu alung pe popa. Dacă nu voieşte

www.dacoromanica.ro

să propună limba română, este în linia primă paguba învăţăceilor. Dealtmintrelea voiu cercetà eu dupa starea lucrului şi atunci voiu ştî eu susţineà valoarea dispoziţiunilor». Dlor, cu toate că n'am obiceiul a mă provocà la alte staturi, trebuie să observ acelorce o fac, că în România libertatea individuală, şi cu deosebire cea confesională, este în mare onoare. La noi un amploiat român nu cutează să se facă membru al vre-unui casin, nu cutează a cetì foi române, pentrucă îndată e denunţat, că e daco-românist, şi apoi vai de el! Pedeapsa cea mai domoală ce-l aşteaptă este permutarea. M'am plâns însu-mi la dnul ministru respectiv contra procedurei de felul acesta, când mi s'a dat ocaziune a descoperì, că un funcţionar de poziţiune mai înaltă a fost permutat; şi întrebându-l de cauza permutaţiunii, spre marea mea surprindere a răspuns: «Să mai facă acum şi acolo Daco-Românie». I-am spus atunci respectivului domn ministru, şi i-am descoperit: «Neg, că sunt daco-românişti între funcţionarii români, şi dacă sunt, să se depărteze aceia, dară să nu se depărteze nimenea în urma unor neruşinate denunţări».

Pentru mine este o dureroasă experienţă şi împrejurarea, că funcţionarii statului în provincie (districte) nu se poartă cum se cuvine funcţionarilor statului, ci ca oameni de partidă, ca reprezentanţi ai naţionalităţilor. Şi astăzi am ajuns acolo, încât în multe privinţe, cu deosebire însă în privinţa limbei, stăm mai rău decât am stat în periodul lui Bach. În mănia legii de îndreptăţire egală, judecătoriile, solgăbirăii, nu primesc petiţiuni redactate în limba română, iar dacă le primesc, respectivul poate aşteptà răspunsul în ceea lume. La tribunale mai figurează haiducii ca interpreţi, macar că în concursele publicate totdeauna figurează şi pretensiunea pentru cunoştinţa limbei, la denumire însă nu se bagă nici într'o seamă.

Madarász, stimatul meu condeputat, a vorbit despre autonomie. Vă place a vă lăudà pururea, că libertate de limbă şi autonomie bisericească ca la noi nu mai este. Este adevărat, principiul este enunciat, dară nu se prea gustă, pe când în România, biserica protestantă cu deosebire se bucură de astfel de drepturi, încât popii ei, cari vin mai cu seamă din săcuime, în privinţa ierarhică se află sub superintendenţa reformată ardeleană. Aceasta este o autonomie bisericească, dlor, care desigur aici în monarhie nu a-ţi suferì-o. Ceeace priveşte presupusa în-

www.dacoromanica.ro

ţelepţie a Românului, că în Ungaria Maghiarii de o mie de ani nu au putut stârpì pe Români, pe când în România Românii au stâns pe Bulgari şi pe Greci, să-mi fie permis a observà, că tot ce s'a zis în acea foaie, până la un fir de păr, e tot neadevăr. Acolo nu s'au luat bisericile dela Greci şi dela Bulgari, nici altă avere a acestora. Ce au avut, au şi acum. Adevărat, că în timpul domnitorului Cuza statul a secularizat averile bisericeşti, iar pe cele cari străinii, sub pretext religios, ştiură a şi-le însuşì, le-a luat înapoi. Ocuparea acestor averi s'a întâmplat în periodul când sultanii turceşti licitau tronul domniei române pentru bani. Atunci s'a întâmplat, că din una din suburbiile Constantinopolei Grecii au trecut cu mulţimea dincoace. Aceştia au pus mai târziu mâna pe bunurile bisericeşti, au introdus limba greacă în bisericile româneşti, care a şi domnit aproape un secol, — precum domnise mai nainte cea slavonă două sute de ani. Când Românii i-au alungat, n'au făcut alta, decât au luat înapoi aceeace a fost a lor. În bisericile susţinute de Greci şi de Bulgari până în ziua de astăzi se foloseşte limba greacă sau bulgară.

Molnár Aladár, preastimatul meu coleg deputat, a păşit cu întreg aparatul elocuenţei şi al specialităţii sale pentru proiect. Sunt foarte recunoscător faţă cu moderaţiunea şi demnitatea cu care a tratat obiectul, şi asupra mea a făcut impresiune plăcută descoperirea, că dânsul nu e şovinist. Ar trebuì să răspund la argumentările lui, pentrucă am văzut, că pe ele se pune mare pond în casa aceasta, şi precum bag de seamă şi în presă li-se atribue oarecare însemnătate, pe care nu o au. Voiu spune că pentruce.

Stimatul domn deputat zice, că statul unguresc nici odată nu s'a nizuit a răspândì cu puterea limba maghiară, sau a privà pe alte naţionalităţi de limba lor. Recunoaşte apoi, că aceasta în secolul nostru nici nu este cu putinţă, dar îndată după aceasta zice, că de aici încă nu urmează, că acum nu ar fi cu scop a răspândì limba maghiară. Intr'aceasta eu văd o contrazicere.

Stimatul domn deputat vrând să combată pe dl deputat Polit citează Belgia. Nu-mi plac provocările, devenite la noi în obiceiu, la Anglia, America, Belgia. Dau în toate părţile să pună mâna pe ceva, şi nu studiază situaţiunea de aici de acasă, ceea ce ar fi de lipsă. Precum omnis similitudo claudicat, aşa schioapătă şi toate asemănările cu străinătatea. Noi trebue să ne facem

www.dacoromanica.ro

socoteala cu împrejurările noastre şi cu factorii existenţi. Aşa dară şi când ar fi adevărat, că Flandrezii în Belgia trebue să înveţe limba franceză, acolo sunt alte împrejurări. Pot însă asigurà onorata casă, că tocmai în zilele acestea am avut norocirea a vorbì cu unul din funcţionarii consulatului belgian, care mi-a spus, că în Belgia nu există Francez, care ar îndrăsnì, fără cunoştinţa limbei flandreze, a cere o funcţiune în ţinuturi, unde majoritatea poporaţiunei este flandreză.

Exemplul ce a avut bunătate a-l înşirà despre confiniile militare este un eflux al absolutismului, într'o provincie administrată milităreşte. Că în contra acesteia n'au remonstrat cetăţenii, nu dovedeşte nimica. Dar oare noi toţi protestam când umblau să ne pună în spinare limba nemţască? Nu! Ci am aşteptat împrejurări mai favorabile, cari ne-au pus în poziţiune de a ne recâştigà dreptul nostru de stat, şi aşa am scăpat şi de cătuşile limbei germane.

Stimatul deputat vrând să justifice legalitatea acestui proiect de lege se provoacă la onoratul antic corpus juris. Nu negăm, legea şi alte mai multe, cari sunt citate, există, şi ştim pentruce există. Pentrucă limba maghiară trebuià să se introducă şi să ocupe locul celei latine, căci în toată Europa numai noi am mai fost, cari ne ţineam de limba latină. Mergând însă tot mai departe, precum voiţi şi acum a merge mai departe, — fiindcă l'appétit vient en mangeant, — aţi ajuns la acea epocă nefericită, când aţi prescris naţionalităţilor termin de şase, zece ani, în care trebuiau să înveţe ungureşte. Aşa fiind şi în proiectul de faţă terminul de 4 ani, mi-am adus aminte de terminul de 6 ani, hotărît pentru Croaţi. Dar peste legile acelea istoria a trecut la ordinea zilei. Nu voiu amintì întâmplările, ci să-mi fie permis a amintì numai starea faptică, urmată după ominosul termin prescris fraţilor Croaţi, după care în Croaţia nu numai că este limba croată limbă excluzivă a guvernului, în toate ramurile, dar reprezentanţii ei, cari şed împreună cu noi în dietă, au dreptul să vorbească şi aici în limba lor.

Provocarea la astfel de legi aşa dară nu dovedeşte nimica. Nu zicem, că ceeace este în corpus juris nu ar fi legal, însă pentrucă este ceva legal, nu urmează să fie şi drept. Nu trebue uitat, că de multeori legalitatea mare e şi nedreptate mare. Summum jus summa injuria! Se vede, că aceasta o uitase, dară a mai uitat şi altceva, ceeace ţin a fi mare uitabilitate din partea

www.dacoromanica.ro

unui bărbat cu spirit ager, cum e dl deputat, care se provoacă necontenit la legalitate. De aceea mă voiu sili a-i împrospăta memoria. Dânsul adecă a întrebat pe dl deputat Mocsáry, în care lege loveşte proiectul acesta de lege? Aceasta nu e tocmai lucru greu. Este art. XLIV din 1868, pe care-l uitase stimatul condeputat, şi nu e mirare, căci însuş guvernul uitase legea pentru naţionalităţi. In întroducerea acestei legi se zice, că egala îndreptăţire a naţionalităţilor se restrânge prin măsuri speciale numai cu privire la folosirea oficială a diverselor limbi şi încât pretinde posibilitatea unităţii ţării, guvernării, administraţiunei şi justiţiei. Aceasta e lege clară, şi dacă se alterează fără de a se şterge, iată o flagrantă vătămare a legii. Mă mir, că deputatul coleg, om ager la minte, a apărat cauza aceasta rea cu astfel de sofisme şi cu o căldură deamnă de o cauză mai bună.

Stimatul deputat a vorbit despre o deputaţiune slovacă, care la timpul său s'a adresat către dânsul cu rugarea din care se vedeà, că în anumite comune locuitorii vor să-şi înveţe copiii şi în ungureşte. Nu zic, că deputaţiunea Slovacilor a fost poruncită, dar aceasta nu este cauză, nici argumentare, că proiectul acesta de lege ar fi necesar. Dorinţa deputaţiunei slovace se poate împlini foarte uşor. Nu le trebuie alta, decât să-şi ia un învăţător, care să ştie şi ungureşte.

Stimatul condeputat zice, că de aceea trebue întrodusă învăţarea limbei maghiare în mod obligat, pentrucă bietului Slovac îi lipseşte putinţa de a influinţà pregătirea planului de învăţământ, iar acei cari pregătesc planurile de învaţământ, din antipatie nu primesc limba maghiară între obiecteîe de instrucţiune. Asigur pe stimatul coleg, că în ţinuturi române sunt comune sărace muntene de câte 60—80 case, în cari se propune limba maghiară, dar nu există exemplu, ca cineva dintre acei suspiţionaţi să fi escamotat undeva din planul de instrucţiune limba maghiară.

Stimatul coleg a păşit foarte agresiv contra dlui ministru de instrucţiune publică, din cauza, că nu întroduce limba maghiară în institutele teologice. Procedura aceasta a agerului condeputat, carè în punctul acesta e de acord cu extremiştii, nu o ţin că ar fi diplomatică.

Eu aşa cred, că dl ministru e foarte orientat în politica sa de instrucţiune. El ştie foarte bine, pentruce nu conturbă în privinţa aceasta clerul catolic, dar stimatul condeputat încă n'a

www.dacoromanica.ro

cuprins politica ministrului, de altmintrelea ar băgà de seamă, că dacă-l atacă, nu o scoate la cale. Nu voiu să spun, care este cauza împrejurării, că dl ministru nu jigneşte pe popi, şi nu i-a părut bine când a văzut pe condeputatul Ign. Helfy şi pe alţii din extrema stângă, că sprijinind pe stim. condeputat Molnár Aladár, iau cuvântul în contra lui. (S'auzim! S'auzim! Spune!) Voiu spune. N'aţi băgat de seamă, când a terminat stim. condeputat Molnár Aladár discursul, cum dl ministru de instrucţiune publică l-a dojenit părinteşte, — corbul şi-a spălat puiul, — pentrucă a sumuţat contra domniei sale stânga extremă, şi apoi a dat o lecţiune şi dlui deputat Ign. Helfy, pentru nedesteritatea sa.

Este o coincidenţă deosebită şi instructivă, onor. casă, că stânga extremă sprijineşte cu atâta vehemenţă guvernul în chestiunea aceasta de învăţământ. Din parte-mi, când aş fi guvern şi aş vedeà că mă părtineşte stânga extremă, aş zice: Timeo Danaos et dona ferentes. Insă, când toţi din toate părţile dau în ministru, dar el nu spune adevărata cauză a politicei sale, ci iartă, mai vârtos acelora, cari nu ştiu ce fac: se întâmplă din motivul, că dl ministru al instrucţiunii publice ştie prea bine, că clerul catolic este mâna sa cea dreaptă în maghiarizare. Afară de aceasta, chestiunea mai are şi o altă latură, Inlocuindu-se limba latină în institutele teologice cu limba maghiară, le-ar puteà veni şi Slovacilor, cari au fost în deputaţiune, în minte dorinţa justificată, ca şi teologii lor, cari au mai târziu să le fie păstori sufleteşti, să înveţe ştiinţele teologice în limba în care au să le vorbească. Aceasta este cauza, că dl ministru nu conturbă clerul catolic şi apoi şi: «cum patre goardiano semper bene». (Ilaritate în stânga).

Lui Mocsáry stim. deputat i-a spus, că autonomia bisericească, adusă contra proiectului, este numai pretext. Onorată casă, aceea nu este argumentare bună, pentrucă trebue să vă aduceţi aminte de patentă şi de serviciile ce le-a făcut atunci autonomia bisericească, pentru a cărei susţinere neatinsă preastimatul nostru condeputat, pe care l-a chemat D-zeu la sine, s'a expus şi închisorii. Din istorie nu este exchisă şi pe viitor o astfel de eventualitate. Acesta nu este pretext, domnilor. Este drept dat de dieta ţării, tocmai aşa cum e autonomia bisericească, libertatea religionară, şi este asemenea de preţuit dreptul limbei, asemenea neprescriptibil, pentrucă fiind născut

www.dacoromanica.ro

cu noi şi inalienabil, nu are nimenea drept a-l vătămà şi nimicì cu puterea. «In hoc Caesar potuit juris habere nihil».

In sfârşit, când am aruncat privirea asupra discursului celui mare, care cu întreg aparatul, ştiinţa specială şi elocuentă a apărat proiectul, examinând toate argumentaţiunile câte le-a adus, mi-am adus aminte de declaraţiunea stim. condeputat, că nu e şovinist, şi am zis în mine, totuş e şovinist. (Ilaritate în stânga).

Increderea s'a adus înainte pentru motivarea proiectului. S'a pus chestiunea încrederii şi a bunei înţelegeri. Increderea, domnilor, e ceva ce nu se poate forţà, ea vine de sine, atunci însă, când este împrumutată. Am auzit zicându-se din partea mai multora şi tocmai şi stim. condeputat Molnár ziceà, să facem noi pasul cel dintâi. Noi Românii l-am făcut cu ani înainte. L-am făcut în cea mai deplină sinceritate şi cu toate acestea n'am făcut experienţa, că am fi întimpinaţi cu aceeaş încredere. Intâmplări de acestea sunt însă acum obicinuite.

In privinţa iniţiativei la încredere îndrăsnesc a întoarce lucrul, şi conform convingerii mele a zice, că pasul cel dintâi să-l facă acela, care are puterea în mână. Acela să se apropie mai întâi, pentrucă el are mai multe mijloace de a croì încrederea împrumutată.

Stimatul amic a amintit de buna înţelegere. Pentru buna înţelegere, domnilor, ţin că ar duce la scop numai un proiect de lege, conform căruia în comune cu două elemente, — vorbesc despre poporul maghiar şi român, şi se pot înţelege şi ceilalţi, — s'ar face cu putinţă enunciarea, ca să se înveţe limba maghiară în comune române, şi vice-versa, limba română în comune maghiare. Atunci aş primì proiectul din toate puterile. Dară deoarece văd, că sub pretext de a se da limbei naţionale a statului un teren mai mare decât îl dă mintea trează şi legea şi decât îngăduie dreptul; când văd, că darea unui teren mai mare se face cu umilirea părţii celeilalte şi cu despreţuirea limbei sale, cu înapoiarea chiar a acesteia: mărturisesc, că atunci nu sunt în stare a cuprinde o astfel de bună înţelegere.

Incă numai unui condeputat mai vreau a-i da tributul meu de mulţămită, şi a face aceasta este pentru mine o plăcută datorinţă. Acesta este Mocsáry, stim. condeputat din a cărui discurs vorbeşte convingerea, iubirea de patrie şi cruţarea faţă cu diversele naţionalităţi, şi care a avut bărbăţia de a vorbì pentru

www.dacoromanica.ro

dreptate, pe lângă toată presiunea, deprinsă la noi în ziaristică, şi pe lângă toate, că partida sa proprie a vorbit în contra.

Inaintea mea atâta este de superior, cât este de superioară mintea faţă cu pasiunea. Mi-a plăcut foarte mult, pentrucă, văzând că totuş s'a aflat în casa aceasta cel puţin un deputat maghiar, care a îndrăsnit a luptà contra torentului, a desaprobà pe faţă nedreptatea şi forţarea ce se intenţionează a se comite, şi aşa a spune naţiunei maghiare un cuvânt cum nu s'a auzit până acum din casa aceasta: încep a sperà, că va aveà următori, căci eu mă încred pe deplin în mintea cea trează a naţiunei maghiare şi aşa cred, că discursul lui va face propagandă. Primească dara mulţămita mea. Tot aşa trebue să amintesc, că dela prezidentul acestei case am auzit un cuvânt cum n'am mai avut ocaziune a auzì în casa aceasta, atrăgându-ne atenţiunea, cu deosebire a acelora, cari vor vorbì pentru proiect, să vorbească cu linişte. Aceasta este o astfel de nepărtinire, astfel de nobilitate de inimă, încât nu pot a nu-mi exprimà mulţămitoarea mea recunoştinţă pe faţă.

După acestea voiu spune pe scurt, pentruce nu primesc eu proiectul de lege. (S'auzim!)

Inainte de toate este punctul de vedere pedagogic, la care au reflectat mai mulţi deputaţi. Nu invidiez lauda ce se cuvine redactorului proiectului pentru descoperirea, că tocmai şcoalele poporale sunt chemate, ca într'ânsele să se înveţe limbă. Dacă ar fi aceasta chemarea şcoalelor poporale, atunci ar trebuì a se introduce limbile vechi clasice, limba grecă şi latină, limba franceză şi alte limbi culte. Copiii, cari în timpul de iarnă abià umblă trei-patru luni la şcoală, iar vara în cele mai multe cazuri nu umblă, dacă vor învaţà limba maghiară în una, să zicem două până în trei oare pe săptămână, când se întorc la plug uită tot ce au învăţat şi toată osteneala vine zadarnică. Dar acesta încă nu e mare rău. Răul cel mai mare este, că timpul acela nu l-au putut folosì să înveţe ceva în limba lor, şi aşa rămân în ignoranţă. Eu nu văd folos practic în învăţarea limbei maghiare în şcoalele poporale.

S'a zis, că copiii vor aveà ocaziune să vorbească cu cineva, pentrucă acolo vor fi, cum a zis stim. condeputat Madarász, la fiecare scaun solgăbirăesc funcţionarii statului. Din parte-mi nu mă magulesc cu aceea, că copilul care se întoarce din şcoala poporală la coarnele plugului nu va uità ungurească, dar

www.dacoromanica.ro

nici cu aceea, că el se va preumblà în a şasa comună, pentruca să vorbească cu dl solgăbirau ungureşte.

Privitor la soartea învaţătorilor, proiectul conţine o reala confişcare de drept. Pentrucă dreptul ce şi l-au câştigat bonafide, ca pe baza diplomelor să instrueze, peste patru ani se perde. (Ref. Nu stă în lege). Sta în §. 3. Limba nu se poate învăţà în chipul acesta. Invaţatorul, care are un salar de 40—50 fl. şi şi pe acesta îl incassează cu destul nacaz, nu poate merge la cetate sa înveţe ungureşte. Al constrânge însă la aceasta, pe lângă perderea oficiului, şi pe când el pe lângă multe lipse abià e în stare a şi susţineà familia sa, să mai cheltue deosebit mai multe luni în vre-o câţiva ani, e mai mult decât crudelitate.

Mi-am spus parerile în privinţa legalităţii şi autonomiei bisericeşti mai nainte, când am reflectat antevorbitorilor mei. Dar pe ce pun pondul cel mai mare este punctul de vedere politic. Daca ma gândesc la posomorîtul rol ce-l joacă monarhia noastra de un timp încoace, că-i lipseşte independenţa cuviincioasă unei puteri mari, şi prin urmare îi lipseşte orice iniţiativă, şi într'aceea-şi seacă puterile, că-şi asigura cu linguşiri amiciţia celor dela nord, şi între politicile cele pline de valuri când se lipeşte de unul când de altul dintre prietini, iar pe sine se ţine putere nordică, pe când nici poziţiunea geografica, nici misiunea politică nu o cualifică de atare: atunci nu înţeleg în adevar politica, care prin astfel de proiect de lege, prin noue neînţelegeri şi neîndestuliri, poate numai slăbì monarhia, şi de altmintrelea nu prea impunatoare în afară.

Noi suntem stat de popoare, *Völkerstaat.* Numai pe o astfel de bază se poate organizà monarhia în mod statornic. Nu se poate organizà pe baza aceasta? Trebue să înceteze. Şi îndata ce va încetà cauza existenţei, şi ea va încetà. Acele două puteri, în a caror alianţă se află monarhia noastră, şi cari poate ne sunt unicii inimici, consideră pe Austria drept obiect de compensaţiune. (Oho!) Ca să nu o considere astfel, e de lipsă de conlucrarea tuturor popoarelor, pentruca sa poată cu succes rezistà tuturor pericolelor, caror eventual va fi expusă.

Fiecare epocă îşi are ideile sale. A fost a religiunei, dar lupta n'a încetat, pâna religiunea nu şi-a eluptat libertatea. Acum domneşte ideia naţionalităţii, şi ştim ce putere are ea în prezent. Ideia naţionalitaţii a creat Italia unită şi puternica Germanie. Ideia naţionalitaţii a dărâmat înaintea ochilor noştri un imperiu,

www.dacoromanica.ro

şi în epoca aceasta venim noi înaintea casei cu proiecte ce conţin astfel de inspiraţiuni bolnave? Domnilor, asta e stare bolnavicioasă, la care este aplicabil proverbul român: Cetatea arde şi bătrâna se peptenă».

Nu mă magulesc cu speranţa, că voiu puteà convinge pe cineva din casă, sau chiar majoritatea, şi nici n'a fost acesta scopul discursului meu, pentrucă ar fi lucru îndeşert a luptà contra prejudiţiului. Am vorbit însa, pentruca mi-am ţinut de datorinţă ca deputatul ţării a spune de ce păreri sunt concetaţenii mei români şi de ce se tem. A trebuit să vorbesc, ut salvem animam meam».

Mie nu mi-e frică de ameninţarile cu cari prin acest proiect se ameninţă Românii, de maghiarizare; mi frica însă de amărăciunea ce se va naşte peste patru ani, de silă şi de nesfârşitul şir al vecsaţiunilor.

Românii învaţa cu bucurie ungureşte, ei însă învaţa limba cu atât mai bine atunci, când nu sunt siliţi. Dealtmintrelea fiecare acţiune naşte reacţiune. Reacţiunea care a culminat în tristele evenimente dela 1848 a fost productul unei asemenea acţiuni. Atunci a răsunat cùvântul «Camarilla . Sa stârpim dintre noi camarilla, pentrucă dacă ea este între noi şi lucra, poate venì un timp, când apa se va mânà la moara altei camarille, pe care o întrebuinţeaza drept armă, precum a mai întrebuinţat-o, şi mă tem, că dacă se primeşte proiectul acesta, se vor coace în scurt timp posomorîte poame. Dar ma mai tem, presimţirea unei prorocii sinistre mi-o şopteşte, că poamele acestuí proiect nenorocit se vor coace deodată cu poamele amare ale ecuivalentelor poamelor din proiect.

Dacă nu mă înşel, — la contrar nicí nu ma gândesc, — proiectul acesta, judecând după antecedenţii, va fi primit în casa deputaţilor cu mare majoritate. Mai este casa magnaţilor, care ca corpus maturum, cu misiunea ei moderatoare, poate va împedecà, — prin vot negativ, — ridicarea acestui proiect la valoare de lege.

Dacă nu se va întâmplà nici aceasta, mai ramâne o raza de speranţă: Maiestatea Sa regele, care atunci când a restaurat constituţiunea a anunţat pe faţa aceste cuvinte mari: Pace vreau între popoarele mele»! Sper, că Maiestatea Sa regele, în puterea dreptului său de graţie va abate dela naţionalitaţi sarcina pedepsitoare şi nemeritată ce se intenţionează a li-se impune.

www.dacoromanica.ro

Acest fel de speranţă îl permite şi împrejurarea, că deoarece în jumătatea de dincolo a monarhiei, sau în reichsrath, la plânsorile Ceţilor, Polonilor, Italienilor tirolieni, tocmai în zilele acestea în cauza limbei s'a dat din partea ministrului respectiv raspuns liniştitor, că pentru încetarea gravaminelor şi până acum s'a făcut mult, în viitor însă se vor luà măsuri şi mai puternice: la noi nu se va face tocmai contrarul.

Într'aceea toate sunt cu putinţă, dar dacă proiectul acesta va devenì lege, mi-e teamă, că poporul român, desperând de viitorul său, va venì la convingerea, că în patria aceasta, precum în trecut, cu deosebire în timpul principilor protestanţi din Transilvania, aşa şi în viitor, va fi persecutat, apăsat, dară niciodată fericit. Tantum ambitio potuit suadere malorum.

Mă voiu rugà lui D-zeu, să abată pericolul ce fâlfăe dinaintea ochilor spiritului meu dela patria mea şi dela locuitorii dintr'ânsa.

După acestea am onoarea a pune pe masa casei deputaţilor urmatoarea moţiune: Având în vedere, că dreptul de întindere a limbei maghiare este regulat deajuns prin articolul XLIV din 1868, şi că pentru punctul de vedere al învăţărei ei a îngrijit art. XXXVIII din acelaş an: casa deputaţilor, punând laoparte proiectul de sub Nr. 118 resp. 145, trece la ordinea zilei».*)

Deputatul Várady Gábor (totodată viceprezident al camerei) a luat în apărare pe cei atacaţi de *Alexandru Roman*, pentrucă s'au declarat mulţămiţi cu proiectul de lege, iar deputatul român *Alexandru Roman* i-a răspuns în chestie personală următoarele:

«Cer cuvântul în chestie personală. Ce se atinge de suspicionare, la aceasta nu răspund, cu toate că stimatul domn viceprezident al casei a întrebuinţat o astfel de expresiune, care invoalvă suspicionarea. Dar aşa cred, că atitudinea mea nu a dat ansă la aceasta, şi de aceea nu reflectez la ea. Dar la aceea, că nu s'au întâmplat amagiri, vreau să observ, că mulţi dintre aceia, cari au subscris făimoasa reprezentaţiune, neavând cunoştinţă, că ce se cuprinde în ea, mai târziu, cunoscându-i cuprinsul, au voit să-şi retragă subscrierile, dar nu li-s'a permis, ba din partea administraţiei s'a ordonat cercetare în contra lor, pe motiv că conturbă pacea. Asta e una. (Mişcare). A doua e, că amă-

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1879, Nrii 62—63.

www.dacoromanica.ro

giri au fost, nu vreau să amintesc mai multe, deşi aş puteà înşirà, două, trei, şi amintesc numai, că cu scaunul vlădicesc tocmai pe fratele vicecomitelui au căutat să-l atragă. (Asta nu e chestie personală). Şi ştiu şi aceea, că fiiul unui preot, care a subscris reprezentaţiunea, a căpătat stipendiu. (Sgomot mare. Vorbele oratorului nu se înţeleg. Prezidentul îl roagă să vorbească în chestie personală, ori să-şi explice cuvintele, mai departe însă să nu meargă). Dela nime nu aş primì mai bucuros admoniarea, decât dela acela faţă de care mi-am exprimat odată recunoştinţa în casa aceasta, şi regret foarte mult, că mult stimatul condeputat Várady m'a silit să spun lucrurile pe cari le-am spus acum».*)

Discuţia asupra proiectului de lege se continuă.

Vorbirea deputatului George Pop de Băseşti.

In şedinţa din 2 Maiu 1879 a vorbit deputatul român *George Pop de Băseşti* următoarele:

«Onorată casă! Faţă cu proiectul de lege din desbatere eu luasem poziţiune încă pe când am fost silit a ieşì din partidul independist, din cauză că acesta hotărîse să urgenteze proiectul. Urmează de sine deci, că acuma, când proiectul se desbate, eu să nu-l primesc. Inainte însă de a-mi comunicà argumentele din cari îmi formez convingerea, permită-mi onorata casă să reflectez pe scurt unor domni deputaţi, cari au vorbit în decursul desbaterilor.

Întâi vreau să reflectez la cuvintele antevorbitorului meu imediat, dlui deputat *Ivánka*. În răspunsul său dat deputatului Hofgraef el a zis, dacă aserţiunea este adevărată, că cetăţenii nemaghiari, precum se întâmplă adeseori, sunt siliţi a călătorì mai multe mile până dau de cineva care ştie ungureşte, ca să le spună cuprinsul documentelor primite, ori dela tribunal, ori dela autorităţile administrative; şi apoi domnul Ivánka scoate concluzia, că tocmai pentru aceea trebuie să înveţe oricine ungureşte.

S'a pus domnul deputat pe acel punct de vedere, că statul, şi în el naţionalităţile nemaghiare, sunt pentru funcţionarii maghiari, şi nu funcţionarii pentru cetăţenii statului? Eu nu cred,

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul V pag. 346.

www.dacoromanica.ro

că dnul deputat ar afirmà aşa ceva, şi sper că va primì punctul meu de vedere opus, că adecă funcţionarii sunt pentru cetăţeni, şi în acest caz răul se poate delătură numai aşa, dacă funcţionarii însărcinaţi cu administrarea justiţiei şi a afacerilor publice sunt obligaţi să înveţe limba poporului.

Mai departe domnul deputat a afirmat, că în Ungaria naţionalităţile nemaghiare nu au fost niciodată asupríte, iar acest lucru l-a ilustrat cu exemplul, că şi naţionalităţile nemaghiare au avut nobili. Dar stim. dle deputat, marea nenorocire s'a născut tocmai de acì, că foştii nobili erau tot atâtea odrasle frumoase, ieşite din corpul naţionalităţii respective, tăiate şi scoase din acel corp, pentruca să se sălbătăcească şi să treacă în serviciul intereselor străine, cari adeseori au mers până la sfărâmarea neamului propriu. Să te miri, domnule deputat, că trunchiul astfel dăraburit şi tăiat, nu s'a uscat!

Preastimatul domn prezident a aflat cu cale, ca după discursul pronunţat de condeputatul *Zay* să-l facă atent pe acesta şi să învite casa, ca sub decursul desbaterilor să predomineze moderaţiunea şi spiritul păcii, ca nu cumva, cum spuneà dnul prezident, armonia dintre diferitele naţionalităţi să fie turburată. Întru adevar, domnul prezident merită să fie pizmuit de toată lumea, pentrucă e aşa de fericit, încât crede, că amuţirea şi tăcerea actuală a naţionalitaţilor nemaghiare înseamnă îndestularea şi fericirea lor. Se pare că Dsa ar crede, că rezultatele de până acuma ale legislaţiunii constituţionale, precum sunt din cele multe în privinţa Transilvaniei legea electorală, după care dacă cei un milion şi jumătate de Români ar ieşì din pasivitatea lor, abià ar fi în stare să aleagă patru cinci deputaţi, ori instituţiunea de virilişti din legea municipală, după care în comitate cu majoritate românească de $^{9}/_{10}$ abià se pot alege $^{1}/_{10}$ membri români în reprezentanţa municipală, ori legea de naţionalităţi, al cărei criteriu este «lucus a non lucendo», ca şi faimoasa lege de arondare, prin care s'au nimicit câteva comitate compacte româneşti, şi legea comitetelor administrative, delăturarea totală a Românilor din funcţiunile publice, exageratele impozite publice, încât este absolut imposibil de a le mai platì, cu continuarea cu execuţiile pentru dare, cu câte un executor tot la câte trei comune: sunt tot lucruri fericitoare pentru naţionalităţi!

Şi ar fi multe dispoziţiuni fericitoare de soiul acesta, cari ar puteà fi înşirate. Între ele nu poţi găsì nici una bună, şi dl

www.dacoromanica.ro

prezident poate să creadă, că acest proiect de lege, dat în desbatere, încă nu va fi în stare să înainteze şi asigure fericirea şi mulţămirea popoarelor acestei ţări.

Au afirmat mai mulţi, între cari şi ministrul-prezident raspunzând lui Hofgraef, că scopul acestui proiect de lege nicidecum nu este altul, decât a se da ocaziune diverselor naţionalităţi a se înţelege între olaltă, iar de altă parte, ca şi nemaghiarii, învăţând limba ungurească, să fie capabili a ocupà diverse funcţiuni de-ale statului.

Ce naivitate frumoasă! Ce scopuri bune şi inocente ni-se pun în vedere. Păcat numai, că noi am învăţat din trecut şi din prezent, că acestor afirmări n'avem să le dăm nici un crezământ. Diferitele naţionalităţi locuiesc de sute de ani împreună şi s'au înţeles între olaltă fără nici o cunoştinţă obligatoare a limbei maghiare. (Aşa e!) Iar pretextul de a face loc şi nemaghiarilor în diferitele funcţii ale statului, este o ironie de care trebuie să râdem, pentrucă de-ar mai fi încă atâtea sute şi mii de posturi câte sunt, deşi până acuma numărul lor este enorm de mare, toate acelea sunt necesare pentru fiii naţionalităţii maghiare dominante, cari dupăce în privinţa materială au ajuns la sapă de lemn, sub sistemul actual, din care ies atâţia cerşitori, trebuie să fie aşezaţi în funcţiuni de-ale statului.

Se ştie, că domnul ministru-prezident conduce două ministerii. Il întreb prin urmare să ne spună, câţi funcţionari nemaghiari are, şi anume, câţi de naţionalitate română? Sunt sigur, că nu-l va costà mare osteneală să ne arete numărul lor. Apoi domnul ministru-prezident nu va fi în stare să nege cu suflet curat, că nu ar fi fost concurenţi, şi că aceştia, pe lângă altă cualificaţie, n'ar fi fost cunoscători de limba maghiară!

Onorată casă! Nu acesta este scopul cel adevărat al proiectului de lege din desbatere, scop care să fie declarat în mod oficial şi pe faţă. Am zis, în mod oficial, pentrucă ştim, că pe cale privată confidenţială chiar şi domnul ministru-prezident, oricât este de rezervat şi îmbumbat până sus, totuş o spune, ca toţi ceialalţi, că adevăratul scop este maghiarizarea naţionalităţilor nemaghiare.

Dacă însă este crimă a comite atentat în contra existenţei şi în contra vieţii vre-unui individ singuratic, sau deadreptul, sau pe căi laturalnice şi ascunse, cu cât mai mare este crima de a încercà să iee cineva vieaţa naţionalităţilor nemaghiare,

www.dacoromanica.ro

cari formează milioane, deşi numai pe această cale laterală! (Aşa e!)

Domnul ministru-prezident ziceà în răspunsul dat dnului deputat Polit, că în vecina Sârbie, Românii în toată privinţa, dar mai ales în folosirea limbei lor, sunt foarte asupriţi. Dacă dnul ministru n'a spus-o aceasta cumva, pentruca să scuze şi justifice asuprirea noastră, a celor de aici, care după dânsul ar fi mai uşoară, atunci eu aş fi în plăcuta poziţiune ca să-i mulţămesc pentru aceasta. Aşa însă nu mă simt obligat întru nimica. Intru adevar, domnule ministru-prezident, este foarte trist, că naţiunea română, în număr de 8 până la 10 milioane, risipită în orient, suspină sub jugul mai multor tirani mari şi mici, şi se încovoaie fără nici o speranţă de mântuire. Se poate, că noi suferim pedeapsa meritată pentru abuzul de putere al glorioşilor noştri străbuni de odinioară, şi că timpul pedepsei şi al pocăinţei încă nu s'a împlinit.

Dar fie aceasta oricum, noi suferim soartea noastră fatală din prezent cu resignaţiune, şi ne conservăm cu speranţa în viitor. De către civilizaţiunea cea adevărată a fraţilor noştri apuseni nu ne închidem calea prin părăsirea limbei şi a datinelor noastre naţionale. Trăim în credinţa, că trebue să ne vină timpul emanciparii, şi atunci, nu ca acum, vom aflà în Maghiari, nu pe asupritorii noştri, ci chiar în interesul existenţei lor, pe fidelii noştri confederaţi.

La discursul dnului deputat Stoicovici, Sârbii pot să zică: Apără-ne Doamne de amici buni ca aceştia, căci de inimici ne vom şti apără noi». Din partea mea am să observ numai atâta, că el a zis, că este drept, că e Sârb, şi că Sârbii l-au ales, dar n'a spus, că a fost ales tocmai în cercul electoral al lui Miletici. Din acest salto mortale poate cineva judecà starea consolidată a Ungariei, atât de mult lăudată. Incă numai una, şi aceasta o pot constată cu toată convingerea mea, că între noi Românii guvernul nu află nici un apărător de aceştia al politicei sale şovinistice.

Pe celece le spuse dl deputat Madarász despre România, că acolo se pretinde învăţarea limbei româneşti chiar şi în şcoalele supuşilor austro-ungari, nu pot pune mai mult temeiu decât merită ştirile nesigure, scoase din ziare. Se poate, că în acelea se propune limba românească, nici decum însă în puterea vre-unei legi, sau prin presiune guvernamentală, care nu

www.dacoromanica.ro

există şi pe care nici dl Madarász n'a afirmat-o, ci acolo limba românească o învaţă de bunăvoie, precum se întâmplă şi aici în mai multe locuri pela şcoalele noastre româneşti.

Enunciaţiunea dlui deputat Aladár Molnár, prin care dânsul recunoaşte, că Maghiarii şi Românii au interese comune, o iau cu plăcere spre ştiinţă. Dar când dânsul ne provoacă, ca mai întâi noi Românii să dăm semne de încredere şi bunăînţelegere, eu îl întreb: Prin ce, pe ce cale şi prin ce mijloace? Eu sunt convins, că Maghiarii sunt datori în prima linie a da exemplu bun, pentrucă puterea statului se află în mâna lor. Eu însă îl mai întreb, că acest proiect de lege, ca şi toate alte acţiuni politice şi legislative din trecut, crede dânsul a fi mijloace de apropiere? Românii aşteaptă dela Maghiari, în interesul existenţei lor, drept şi echitate, iar până atunci le răspundem cu străbunii noştri: Senatus et populus romanus beneficii et injuriae memor esse solet. Caeterum Hungariae quonam non penitet, delicti gratiam non fecit foedus et amicitia elabuntur cum aeruerint.

Onorată casă! După premisele acestea îmi permit a trece la proiectul de lege ce se află în desbatere. In acest timp scurt de 10—12 ani patria fu cercată de o mulţime de calamitaţi, anume, prin pactul încheiat spre a lăsà asupră-ne sarcini străine, ruinătoare de puterile noastre spirituale şi materiale, iară acest pact se reînoì maí de curând în formă şi mai fatală. La acestea s'au adaos din an în an diverse calamităţi elementare şi epidemii. Toate acestea considerate la un loc sunt în stare să aduca la desperaţiune pe orice patriot serios. Eu însă susţin în cuget curat şi din toată convingerea sufletului meu, că n'a venit nici o calamitate mai mare asupra patriei noastre, decât cum este acest proiect de lege, al cărui scop este, ca limba maghiară să se impună tuturor cetăţenilor nemaghiari cu forţa. Aceasta este culmea, aceasta este coroana tuturor calamităţilor politice şi elementare, câte au dat peste noi până acuma.

Dacă statul este lovit de urmările unei politice greşite şi rele, precum este a noastră, dacă vin peste el devastaţiuni şi spoliaţiuni de-ale inimicilor din afară, în urmarea campaniilor perdute, cum s'au întâmplat în zilele noastre cu naţiunea franceză, dacă vine ciuma şi alte lovituri elementare: după toate aceste rele mari şi asupritoare statul nefericit se poate regenerà, într'un timp mai scurt sau mai lung, prin conlucrare în bunăînţelegere şi armonie a cetăţenilor săi. Dacă însă într'un stat,

www.dacoromanica.ro

în loc de concordie domneşte discordia, dacă într'un stat cel mai tare crede, că are dreptul a lovì în vieaţa şi existenţa naţională a celui mai neputincios, — atunci lucrul se schimbă. Eu însă aflu, că acest proiect de lege ce ne stă înainte are de scop învederat, deşì nemărturisit, ca pe concetăţenii nemaghiari să îi maghiarizeze prin forţă, să le nimicească existenţa naţională. Această politică este lipsită de condiţiunile cardinale ale dreptăţii şi sincerităţii. Niciunde în lume ea n'a avut de rezultat consolidarea staturilor, pentrucă: justitia est regnorum fundamentum. Spre a-mi motivà cele zise până acì, fie-mi permis a mă provocà la câteva teze din raportul aşanumitei comisiuni a instrucţiunii, cu care s'a prezentat acest proiect. Inainte de toate am a reflectà, că pe când a început a se ocupà serios cu acest proiect comisiunea instrucţiunii, însuş ministrul de culte s'a înspăimântat de fatalele lui urmări şi a declarat, ca este gata să accepteze toate propunerile îmblânzitoare. Mai mulţi membri ai comisiunei, între cari şi dl deputat Csengery, eminentul veteran a declarat, că el încă nu a ajuns a-şi formà o idee justă despre scopul şi necesitatea acestui proiect, şi erà aplecat a propune amânarea lui. Însuş dl Grünwald, celce voieşte să maghiarizeze cu foc şi fer, erà cuprins de nedumeriri. Ce însemnează aceasta, onorată casă? Aceasta însemnează, că aceşti bărbaţi au comis cea mai mare violenţă asupra conştiinţei lor proprii, şi contra convingerii lor mai bune au subscris un atentat.

S'a aflat însă în comisiune un bărbat de curagiu, în persoana dlui deputat tinăr Baross, care oarecum înfruntând pe înţelepţii şi veteranii săi colegi, i-a forţat să accepteze acest proiect de lege, prin o săritură. Mie lucrul acesta mi se pare de neînţeles. Eu nu cred, că alegătorii săi de naţionalitate slovacă l-au însărcinat cu o astfel de misiune. Să vedem însa ce zice comisiunea în raportul său de motive?

«Căutând în istoria naţiunei şi a instrucţiunei publice, se poate convinge oricine, că naţiunea maghiară, care a stat în curs de secole sub influenţa limbilor străine şi sub alte influenţe străine, această naţiune, a cărei existenţă este în adevăr legata mai mult de limba proprie, nici odată n'a cugetat a generalizà învăţarea limbei statului în interesul asigurarei de înţelegere între sine a diverselor naţionalităţi».

Aşa dară însăş comisiunea recunoaşte, că existenţa unei naţiuni este legată de limba ei, şi totuş ea află, că este drept

www.dacoromanica.ro

şi echitabil, ca prin acest proiect de lege să se impună naţiunilor de alte limbi limba maghiară prin forţă!

Onorată casă! Mai departe: «Comisiunea condusă de principii generale nu-şi făcù iluziunea, ca să aştepte dela un proiect de lege special, precum este acesta, rezultate grabnice şi generale, în timp scurt. Comisiunea ştie bine, că în vieaţa publică, şi mai vârtos în sfera instrucţiunei publice, s'au desvoltat multe raporturi, cari trebue să se ia în consideraţiune, şi cari numai atunci ar încetà de a fi tot atâtea pedeci, dacă statul ar întimpinà din partea factorilor respectivi tot atâta patriotism, cât şi bunăvoinţă. Afară de acestea ea vede între altele autonomia confesiunilor, între ale cărei limite marele număr al naţionalităţilor, considerate din punct de vedere confesional şi şcolastic, se bucură de drepturi aproape absolute. Tot acì vedem noi starea cea tristă a finanţelor statului, din care se trag lipsele materiale pentru instrucţiunea publică, şi tot aşa vedem şi lipsa de învăţători apţi, cari nu sunt în stare a corespunde cu forţele lor spirituale postulatelor instrucţiunei publice. Acestea sunt tot atâtea obstacole, pe cari le poate delăturà numai timpul şi perseveranţa în activitate».

Aşa dară nici însăş comisiunea nu aşteaptă ceva rezultate mari dela acest proiect de lege. Atunci însă eu întreb, pentruce turburaţi liniştea sufletească a cetăţenilor? Eu pot asigurà onorata comisiune, că noi Românii, ca factori în acest stat, nici odată nu ne vom subscrie noi singuri sentinţa noastră de moarte naţională.

In tot cazul autonomiile confesionale şi starea desperată a finanţelor statului sunt pedeci foarte grele în calea frângătoare de gât a politicei noastre şovinistice. Incât pentru autonomie, întreb eu pe Maghiari, îşi mai aduc ei aminte ce bine le-a prins lor aceea sub Bach, în contra germanizării forţate? Dacă îşi aduc aminte, atunci să se poarte cu ea mai binişor, pentrucă mai poate venì un timp, de care să-i ferească Dumnezeu şi pe ei, când să fie iarăş strâmtoraţi între murii apărători ai aceleia.

Vitrega stare a finanţelor au să şi-o ascrie sistemei actuale, pentrucă este absolut peste putinţă, ca în acelaş timp unii barbaţi de stat, unele familii, şi însuş statul, să poată prosperà. Pe lângă acestea Neamţul are minte, el ia preţ mare pentru domnie.

www.dacoromanica.ro

După aceea raportul zice: «Așa dară comisiunea s'a apucat de lucru cu moderațiunea pe care o simțeà în sufletul său, și a avut numai voința ce rezultă din convicțiunea intimă, ca învățarea obligată a limbei statului să fie asigurată, în interesul fiecărei naționalități, și ca mintea cea impresionabilă și fragedă a copiilor, în toate direcțiunile, în anii de învățătură să fie inițiată și în iubirea de patrie și în sentimentele patriotice, ca să cunoască totodată, că partea frumoasă a naționalităților este a trăì în această patrie în concordie și în egalitate de drepturi».

Acum întreb, cum poate cineva, om cu conștiință curată, să acopere scopul cel adevărat cu astfel de sofisme? A zice, că scopul nu este a impune învățarea limbei maghiare prin forță, și totuș a legà de știința limbei maghiare patriotismul, însemnează tot atâta cât a pretinde, că este datorința patriotică a legislativei a impune învățarea limbei maghiare prin forță și violență. Dar piciorul de cal al lui Mefistofeles iese din ultimele două pasage ale raportului, în cari se zice: «Dupăce comisiunea își termină discusiunea specială a proiectului de lege, are de a mai reflectà încă numai la cele ce a zis în decursul raportului său despre rezultatele ce se așteaptă dela acest proiect de lege, că adecă ministerul reg. unguresc de culte și instrucțiune publică, ca supremul veghetor și conducător al instrucțiunei, trebue să cunoască acele modalități apte, cari se cer la aplicarea legii, cari adecă au să formeze o parte integrantă din acest proiect de lege, și pot să aibă influență decizivă asupra rezultatelor legii. O politică rațională școlastică, aplicarea înțeleaptă a organelor alese pentru execuțiune, remunerarea diligenței ce se va pune întru învățarea și propunerea zeloasă a limbei maghiare, ținerea de cursuri suplementare în timpuri de vacanțe spre a facilità învățarea limbei maghiare, ameliorarea stării materiale a dascălilor și regularea condițiunei lor, acestea sunt tot atâtea mijloace foarte necesare de a fi aplicate, pentrucă prin acestea pe de oparte vom înaintà de sigur spre scop, de altă parte vom reușì a îndemnà, ca să apuce cât se poate mai mulți indivizi capabili pe calea cea spinoasă de învățători».

Așa dară la rezultatul care nu se dă pe față are să ajungă ministrul prin instrumentele pe cari și le va alege el, prin remunerațiuni, etc. etc. Toate acestea aruncă o lumină morală foarte frumoasă asupra acestei întreprinderi și a scopurilor sale finale. Poftiți numai a propagà și recomandà de pe tribuna

www.dacoromanica.ro

legislaturei demoralizarea şi corupţiunea ulterioară prin mijloacé de acestea, pentrucă atunci se va împlini de sigur prorocia lui Szécsenyi, că Ungaria n'a fost, dar va fi! (O voce: Tocmai atunci nu va fi!)

După acestea îmi permit a face cunoscută pe scurt opiniunea naţiunei române despre proiectul din discuţiune, şi acî voiu reflectà mai întâi la petiţiunile ajunse la preaînaltul tron al Maiestaţii Sale prin deputaţiunile arhiereilor români şi ale consistoriilor. Şi acî trebue să îndrept mai întâi rătăcirea mai multor domni deputaţi, cari ne conţestă dreptul de a vorbì în numele naţiunei române. La acestea eu declar, că îmi susţin pe deplin acest drept pe care-l avem, pentrucă noi suntem carne din carnea şi sânge din sângele naţiunei române. Simţim durerile naţiunei române, ştim lipsele şi cunoaştem opiniunea ei publică, şi ca membri ai parlamentului ne simţim datori a le face cunoscute.

Este remarcabil, onorată casă, că pe când umblaseră episcopii şi deputaţiunile la Viena, opiniunea publică maghiară atribuià în presă aceasta procedere a lor, mai fără excepţiune, reacţiunei. Insă ea n'a fost nimic mai mult decât numai rezultatul instinctului de conservare, dictat de legile dumnezeeşti şi omeneşti, şi împlinirea datorinţei de a-şi apără existenţa. Ceeace ne doare este, că acel pas a rămas fără rezultat. Oare nu am fi noi Românii în drept să numim acest proiect de lege, dacă nu făt al reacţiunei, la tot cazul o maximă a politicei austriace tradiţionale de *divide et impera?* Vă învit domnilor să meditaţi asupra lucrului. Să vedem însă ce conţine acea petiţiune, atât de persecutată? (Ceteşte şi comentează petiţiunea bisericei gr.-ort. române, declarând, că întregul cuprins al petiţiunei e mai luminos decât soarele, pentrucă toate cuvintele ei sunt bazate pe dreptatea eternă şi pe moralitate. Continuă apoi astfel):

Eu sunt convins, că la enunciaţiunile acestea nu mai trebue nici un comentar. Intr'aceea vă rog, ca să binevoiţi a considerà petiţiunea aceea nu numai ca fapta prelaţilor şi reprezentanţilor consistoriali, pentrucă naţiunea întreagă, fără diversitate de confesiune, a primit-o de a sa când s'a publicat acea petiţiune, şi o ţine astăzi de proprietate a sa, şi o va ţineà totdeauna, cu singura excepţiune de câţiva renegaţi din Marmaţia (Maramureş), în urmarea contrapetiţiunei înscenate într'un mod miserabil, deşi încă şi din aceia s'au întors mai mulţi Români. Dacă Dvoa-

www.dacoromanica.ro

stră nu credeţi, binevoiţi a cercà să le daţi ocaziune de a votà pe faţă, în ordine şi regulat.

Tălmăcindu-vă eu aici opiniunea publică a naţiunei române asupra proiectului de lege care se discută, mă simt totodată obligat a vă declarà, că persecuţiunile religioase suferite în trecut, maltratările politice şi naţionale pe cari le sufer astăzi Românii, ei nu le atribue naţiunei maghiare, ci numai răutăţii acelor şovinişti, cari s'au apărat de potestatea statului, oameni de rea voinţă, cari pun totul în joc de hazard. De altmintrelea eu accentuez acì, că proiectul acesta de lege nu cuprinde nimic nou, căci el este numai repetiţiunea politicei dintre anii 1830 şi 1848, de a maghiarizà prin forţă violentă, ceeace astăzi s'a transfigurat, fireşte, în costum mai modern. Şoviniştii de astăzi nu spun pe faţă, precum spusese odinioară Kossuth în «Pesti Hirlap» al său: «Să grăbim, să grăbim, să maghiarizăm pe Croaţi, pe Români şi pe Saşi, căci în caz contrar vom perì».

Atunci însă Széchenyi simţise necesitatea de a moderà pe Kossuth, zicându-i: «Să nu-i forţăm cu foc şi fer, ci să-i primim între barierele constituţiunii noastre, ca să ne primească şi ei pe noi, adecă limba noastră».

Iarà Wesselényi în Transilvania învăţà: «Să se dea drepturi numai acelor Români, cari se vor face Maghiari».

Toate acestea sunt fapte istorice foarte instructive. Dar evenimentele urmate după aceea, în anii 1848 şi 1849, sunt şi mai instructive, de a căror reînoire D-zeu să ne apere. *(Iosif Madarász* întrerupând: Nu ne temem). Dta nu te poţi teme, căci la bătrâneţele Dtale nu eşti bun de a mai luà parte la bătălii revoluţionare, de aceea însă tot trebue să fim îngrijaţi pentru patrie şi popoarele ei!

În Transilvania dieta din anul 1842 preparase un proiect de lege, ce samănă cu acesta, erà însă şi mai crunt, dar acela n'a câştigat sancţiunea preaînaltă. Este adevărat, că acel proiect de lege după ideile de atunci a năvălit ca prin uşă spartă în sanctuarul naţional şi religios al Românilor, decretând, că după zece ani să se introducă excluziv numai limba maghiară în biserici, iar în şcoale, nu numai să fie propusă ca studiu, ci toate obiectele de învăţământ să se propună tot numai în limba maghiară. Rezultatul fù, că deoparte domnitorul n'a sancţionat acel proiect, iar de altă parte episcopii au remonstrat, şi capitlul din Blaj a protestat în următorii termini:

www.dacoromanica.ro

«Finis scholarum blasiensium, juxta benignam divorum Austriae imperatorum intentionem paternamque propensionem fuit, ut scholae istae essent institutum nationale, culture morali, religiosae et literariae inter Valachos promovendae inserviturum, et intime persuasi sumus, huic fini obtinendo nullum medium superesse aptius lingua valachica, utpote materna. Hoc medio usi fuere etiam majores nostri semper, utimurque hodie; hac lingua imbuti sacerdotes ac adocti scientias ad nobilem illum finem necessarias, ipsi etiam virtutem et religionem coluerunt. Est agitur evidens, linguam hanc e scholis blasiensibus nisi cum periculo morum ac religiositatis, et quod nobis non minus dolorosum est, cum ruina clare nationalitatis eliminare non posse. Fateamur autem sincere, non tantum post decem annos, sed neque post decem secula, immo nullo unquam tempore nos nationemque nostram lege obligari posse, quae moribus ac religiositati periculum ac obicem nationalitati vero ruinam parat ac interitum».

Între aceea naţiunea română la toate acestea câte se întâmplă acum zice: «Alios ego vidi ventos, aliasque procellas . Românii adecă ajunşi la constienţă de sine şi cunoscându-şi trecutul plin de lupte, sunt convinşi pe deplin, că dacă geniul lor bun i-a apărat până acum de apunere totală în mijlocul invasiunilor de nenumărate popoare barbare, cari au prefacut toate în ruine, astăzi, în secolul al nouăsprazecelea, în acest secol al libertaţii şi al naţionalităţilor, iaraş îi va scapă de nimicirea planuită contra lor în acest proiect de lege.

Românii în această luptă a lor de Sisifus vor împrumutà puteri dela istorie, în care învăţatul Bonfiniu, chemat din Italia prin regele cel mai mare al Ungariei, Matheiu Corvin, Român de origine, ca să scrie istoria patriei sale şi a familiei de origine română, cu mintea sa cea agera a scris acestea:

«Coloniae, legionespue Romanae inter Barbaros obrutae, Romanam tandem linguam redolere videntur, et ne omnino eam deserat, ita reluctantur, ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumitate certasse videantur. Quis enim assiduas Sarmatorum inundationes et Gotharum, item Hunnorum, Vandalorum et Gepidarum erruptiones Germanorum excursus et Longobardorum, si bene supputarit, non vehementer admiretur».

Onorată casa! Naţiunea română, credincioasă luptelor amare, pline de martiriu, dar glorioase, apărându-şi limba, naţionalitatea

www.dacoromanica.ro

şi religiunea zice: Noi această limbă, simbol şi atribut al naţionalităţii noastre, noi religiunea şi datinele noastre naţionale, le-am erezit ca relicvii sacre dela strămunii noştri. Aceia ni-le-au apărat şi conservat peste toată lungimea secolilor petrecuţi în calamităţi. Fideli acestor tradiţiuni, noi încă le păzim şi apărăm, spre a le transpune descendenţilor noştri, ca clenodii sacre, iar acelora, cari voesc să ne împedece întru aceasta, le zicem cu strămunii noştri: «Hic niger est, hunc tu Romane caveto !

Iar eu, în vederea acestui proiect de lege, înoesc protestul glorioşilor mei strămuni: «Fatemur autem sincere, non tantum post quatuor annos, sed neque post decem secula, immo vero nullo unquam tempore, nos nationemque nostram lege obligari posse, quae moribus ac religiositati periculum ac obicem nationalitati vero ruinam parat ac interitum». Proiectul de lege nu-l primesc, ci îl resping cu indignaţiune».*)

Vorbirea deputatului P. Cosma.

Dintre deputaţii români a mai vorbit în şedinţa din 5 Maiu 1879 *Parteniu Cosma* în contra proiectului de lege. A rostit vorbirea următoare:

«Onorată casă! Dacă dnul condeputat Várady Gábor în vorbirea sa de alaltăieri s'a putut considerà de îndreptăţit a zice, că el atât de exhauriată vede deja chestiunea, iar argumentele celorce combat proiectul de lege atât de resfrânte, încât nu află nici o necesitate de a vorbì în meritul lucrului, cu atât mai vârtos şi cu drept cuvânt o pot afirmà eu aceasta faţă de apărătorii proiectului, când cutez a mă provocà la toţi aceia, cari au azistat la această luptă parlamentară — căci cine n'a fost acì, nu o poate cunoaşte, fiind ea în afară sistematice ascunsă — şi-i rog să constateze, dacă în contra motivelor noastre serioase, logice, bazate pe ştiinţă, cunoştinţa profundă şi adevăruri necontestabile, s'au adus contramotive tot atât de ponderoase? Dacă partea contrară a produs mai mult decât fraze mari rabulistice, însinuări şi suspicionări menite a face presiune asupra oratorilor contrari?

Dómnilor! Acolo, unde la desbaterea unui proiect de lege referitor la instrucţiunea publică, un Molnár Aladár, — care pe acest teren este o autoritate recunoscută cu plăcere de ori şi

*) Din *Telegraful Român*, anul 1879, Nrii 64—65.

www.dacoromanica.ro

cine, — pentruca să-şi dee gravitate cuvintelor sale află de lipsă a zice, că oratorii contrari numai pentru aceea combat proiectul, ca prin purtarea lor să-şi câştige vre-o trecere, (Molnár Aladár: N'am zis!) căci altmintrelea n'ar aveà din ce trăì, — argument, care e menit a face presiune asupra lor, ca unele abuzuri, referitoare la denumiri, să nu le mai atingă, dacă nu vreau să fie suspicionaţi, că prin aceea vor să ajungă la vre-un post;

Unde ministrul de culte şi ministrul-prezident încă află cu cale a se folosì în argumentaţiunile lor tot de această maniera şi a zice, că în contra proiectului numai aceia sunt, cari se tem, că-şi vor perde rolul înaintea poporului, care cunoscând odata limba maghiară, se va puteà singur înţelege cu Maghiarii, şi nu va mai aveà lipsă de dânşii, ba ministrul de culte merge până a însinuà, că poporul este bun şi voeşte sa-şi însuşască limba maghiară, iar aceia cari vorbesc în contra proiectului, numai ca să-şi ajungă scopurile lor individuale, năzuiesc a-l seduce;

Unde un Várady Gábor, în loc de a vorbì în meritul obiectului, se mulţămeşte a însinuà agitatori;

Unde un Iványka Imre, asemenea în loc de a vorbì la obiect, află cu cale a pomenì de o Daco-Românie, de o Sârbie mare, până la canalul Bega, etc. — nu se poate zice, onorată casă, ca luptăm cu arme legale, cu argumente obiective.

Cu durere constat, că răspunsurile ce s'au dat argumentelor cu cari s'a combatut proiectul, nu sunt demne de ponderositatea obiectului ce se pertractează.

Onorata casă! Înainte de a întrà în meritul cauzei, mă simt îndatorat a reflectà la unele observari a câtorva oratori precedenţi.

O mărturisesc sincer, că mie nu-mi place a vorbì în cameră despre lucruri, cari s'au petrecut în afară de ea, şi aceasta trebuie să o constataţi şi Dvoastră despre mine, care de când am onoarea a fi membrul acestei case, deşì mi-am ridicat graiul în mai multe chestiuni ponderoase, niciodata n'am amintit asemenea lucruri. Insă dacă alţii au aflat cu cale a criticà aici lucruri, cari s'au petrecut în afara de casă, datorinţa mea este a reflectà şi eu la ele, cu atât mai vârtos, că într'o privinţă persoana mea încă este atinsă.

Încep cu dl Várady Gábor, care, ce e drept, nu a început, ci a continuat această manieră. Dsa a aflat de bine a vorbì de mişcările din Maramureş, şi a se nizuì a combate cele desco-

www.dacoromanica.ro

perite de dl Alexandru Roman, cu privire la cunoscuta adresă a Maramurăşenilor.

Nu-mi place a mă amestecà în trebile casnice ale nimănui. Nu sunt Maramurăşan, şi aşa nici nu pretind a ştì toate detailurile lucrurilor petrecute acolo. Insa celece s'au publicat prin ziare le pot cunoaşte şi eu, ca oricare membru al acestei case, şi pe baza acestora cutez a afirmà, că dl Roman, toate acelea ce le-a zis a fost îndreptaţit a le zice, chiar decumva n'ar fi avut ştire de nimic alta, decât numai de celece s'au publicat prin jurnalele maghiare.

Atitudinea jurnalelor maghiare în chestiunea aceasta n'o pot numì înţeleaptă, ba din al lor punct de vedere a fost chiar fără tact.

Ştim cu toţii cât de mare merit atribuiau ele din incidentul acela organelor din fruntea comitatului. «Pesti Napló pentru acel act patriotic tot meritul îl atribuià comitelui suprem şi ziceà: «Vedeţi cât de înţelepţeşte a lucrat guvernul când a numit acolo pe Lonyay János comite suprem, caci i-se poate numai lui mulţămì, că a fost posibilă o asemenea faptă patriotică în Maramurăş !

Mai târziu apoi alte foi tot meritul l-au atribuit acelei persoane, pentru care şi dl Várady a aflat cu cale a ţineà acì un panegiric, — vicecomitelui Mihalka, — a cărui acţiune atât de mult s'a apreciat, încât pentru fapta sa patriotică mai mulţi membri ai acestei case s'au aflat îndemnaţi a-i trimite adresă de mulţămire.

Eu m'am mirat de netactul ziaristicei maghiare faţă de această acţiune, pe care trebuià, în interesul celorce au înscenat-o, să o retacă, şi chiar decumva noi afirmam cele întâmplate, să le nege. Insă ea s'a lăudat cu ele, acuma dară să nu-i pară rău, dacă alţii se folosesc de descoperirile ei.

Dl Várady vorbeşte de agitatori şi de agitaţiuni întâmplate în Maramurăş. Da, eu încă afirm şi constat aceasta, chiar din cuvintele Dsale. Neg însă, că în Maramuraş ar fi fost agitaţiuni mai nainte.

Pe timpul când s'a dus cunoscuta deputaţiune la Viena, dieceza de care se ţine Maramurăşul erà o turmă fără păstor. Episcopul lor n'a însoţit pe ceialalţi, în numele Maramurăşenilor nime n'a vorbit în contra proiectului de lege, prin urmare n'a putut fi nici agitaţiune, deci nici lipsă de contraagitaţiune n'a fost.

www.dacoromanica.ro

Agitaţiunea însă s'a făcut atunci, când la ordin de sus au pornit oficialii comitatului din comună în comună, provocând pe oameni, ca în interesul lor să subscrie o petiţiune catra M. Sa, al cărei cuprins nici nu li-se faceà cunoscut.

Din ziarele române — cari în această privinţă cel puţin atâta crezământ merită cât şi cele maghiare — ştim apoi, că o parte a celorce subscrisesera adresa Maramurăşenilor, prin alta adresă îndreptată cătră comitele suprem, cu rugarea, de a o înaintà şi pe aceea la M. Sa, — a desavuat pe cea dintâi, ce nu o cunoscuse, pentru care fapt însă s'a intentat investigaţiune în contra lor şi acum se urmăresc.

Decumva sunt agitatori în Maramurăş, sunt aceia, cari au pornit agitaţiunea oficioasă.

Dealtmintrelea adresa Maramurăşenilor prin cuprinsul său dovedeşte, că nu este act românesc, dovedeşte, că cine o a compus, n'a putut fi Român, căci Românul nu face negoţ din patriotism. Românul ca om loial şi franc se adresează cătră Maghiar cu sinceritate şi cu barbaţie, pentrucă şi pe Maghiar îl consideră de om loial, franc şi sincer. Românul are curajul a spune ce voeşte, ce îl doare, fără a cere, ca pentru aceea să se remunereze cu alta, decât să i-se facă dreptate, să i-se respecteze convingerea şi legea.

Însă aceia, cari au compus numita adresă, cu toatecă accentuiază şi ei conservarea limbei şi naţionalităţii, au aflat de lipsa a-şi motivà încuviinţarea întroducerii limbei maghiare în şcoalele nemaghiare cu gratitudinea ce datoresc statului, pentruca le susţine bisericile şi şcoalele, ceeace, fiind spus între paranteze, — nici nu este exact.

Tot asemenea patriotism s'a manifestat şi în pasul episcopilor ruteni, căci abià se uscase negreala pe adresa lor, când aici în cameră, cu ocaziunea desbaterii budgetului ministerului de finanţe, un deputat rutean cerù pentru Ruteni bunuri de-ale statului. (Voci: Asta a fost parerea lui individuala). Da, deputatul Mocsáry Géza, ridicând însemnătatea patriotică a actului episcopilor ruteni faţă de atitudinea nepatriotică a episcopatului românesc — a pretins, că comunelor rutene din Ung, Beregh, Ugocia şi Maramuraş, să li-se exarândeze pe timp lung bunuri de-ale statului, căci fără de acelea nu sunt în stare a trai. (Voci: Dară nu le-a căpătat!) Tot una, cererea însaş este caracteristică şi dovedeşte, cum pricepe numitul deputat patriotismul rutean!

www.dacoromanica.ro

Condeputatul Várady, ridicând patriotismul Românilor din Maramureș zice, ca Românii de acolo nu sunt ca alți Români. (Várady: N'am zis că nu sunt ca alți Români!) V'ați provocat la 1848 și ați zis că Românii din Maramureș n'au ascultat de emisarii veniți din Bucovina, Transilvania și alte părți, ci au luptat cu Maghiarii pentru libertate». Eu cunosc și alte comitate, unde Românii în 1848 tocmai așa și-au împlinit datorința lor patriotică ca cei din Maramureș, dară pentru aceea nu se laudă cu ea, căci pentru împlinirea datorinței sale patriotice nime nu este în drept a aștepta remunerațiune.

De altmintrelea chiar împrejurarea, că Românii maramureșeni sunt atât de buni patrioți, răstoarnă și mai eclatant intențiunea acestui proiect de lege.

Este lucru cunoscut, că nobilimea din Maramureș este aproape excluziv română, iar nobilitatea nu s'a oferit nimănui pentru fapte antipatriotice. (Voci în stânga extremă: Dara nu!) Cel puțin aceia, cari o au căpătat în masse, numai pentru fapte brave patriotice o au căpătat! (Voci în stânga extremă: Asta da!)

Constat dară, că Românii din Maramureș, deși n'au știut ungurește, au putut fi buni patrioți, și n'au avut lipsă de aceea, ca «cu limba maghiară să li se planteze patriotismul», precum pretinde dl raportor.

Dlui deputat Iványka Imre încă îi datoresc câteva deslușiri. Zice dumnealui între altele: Să-mi arete mie aceia, cari se plâng de apăsări naționale, din timpurile vechi sau prezente astfel de legi, cari ar fi exchis pe cineva dela exerciarea vre-unui drept politic, numai pentrucă el se ține de una sau de altă naționalitate.

Ei bine, eu sunt în stare dle deputat a-ți arătà, nu una, ci un șir lung de legi de astă natură. Constituțiunea Transilvaniei, care în toată lumea a fost unică în felul ei, erà bazata pe națiuni și religiuni recepte, și numai aceia se puteau bucurà de drepturi politice, cari aparțineau națiunilor și religiunilor recepte. Pe baza acestei constituțiuni, dela încheierea faimoasei «unio trium nationum» până la 1848 majoritatea locuitorilor Transilvaniei, — care cu toate acestea și astăzi este majoritate, — atât ca națiune, cât și ca religiune, a fost exchisă dela folosirea drepturilor politice. Aceasta a fost națiunea română. Patru secole a durat această apasare, și nu e de mult de când a încetat. Deci combaterea aceluia, care vorbește într'un ton atât de pretensiv, și nici atâta nu cunoaște, nu prea mult cumpănește.

www.dacoromanica.ro

Dar cu multa uşurinţa a aflat cu cale dumnealui a da expresiune şi unei însinuări cu mult mai grave, când zice: Eu prea bucuros contribuesc la vindecarea adevăratelor gravamine ale naţionalităţilor, însa dacă văd că la spatele acelora ni se înfăţişază o Daco-Românie, sau o Sârbie-mare, pâna la canalul Bega, etc., atunci spre realizarea acestor scopuri să nu se ceară ajutorul Maghiarilor».

Onorată casa! Ar fi timpul, ca în privinţa frazei acesteia Daco-România» să ne lămurim odată. Aceasta este fantomul, cu care s'au dedat unii a spărià elementul maghiar şi guvernul. Un fantom (mumus) inventat, nu de Români, ci de aceia, cari au interesul, ca între Români şi Maghiari nici când să nu se realizeze o apropiere sinceră, o încredere şi înfrăţire adevărată. Se folosesc de el aceia, cari trăiesc din el, căci ştiu bine, că în momentul când n'ar mai aveà efect la Maghiari această spaimă, ei nu numai că şi-ar perde rolul, nu numai că ar aveà perderi morale, *dar chiar şi materiale.*

Şi oare ce este propriaminte Daco-România? Este, domnilor, un bagatel, care numai atunci s'ar puteà realizà, când s'ar şterge de pe faţa pământului Rusia, Turcia, Grecia, Sârbia şi Austro-Ungaria, pentrucă numai în atâtea staturi este răspândit elementul român, care din ruinele acestora apoi s'ar ridicà, ca un fenice, şi ar întemeià Daco-România.

Ei bine, dlor, credeţi Dvoastră, că un Român cu minte poate sa nizuiască serios la realizarea acestei imposibilităţi? Aceasta este o utopie de o sută de ori mai mare, decât aceea ce se intenţionează prin aceia cari forţează proiectul de lege de pe tapet, că adecă toate popoarele Ungariei să devină de o limbă, şi nici aceasta n'o crede nici un om serios.

Onorată casă! Peste tot, considerând maniera cu care să pertractează chestiunea de pe tapet, atât în cameră, cât şi afară de cameră, într'adevăr se recere mare rezoluţiune, înalt patriotism, şi nu puţin curagiu, ca cineva să se încumete a-şi ridicà graiul în contra proiectului de lege din chestiune, căci domnii situaţiunei, mai cu seamă tinerii nostri bărbaţi de stat, dejà a priori, până nici nu şi-au deschis gura, îi înfierează cu cel mai grav păcat, — cu crima de nepatriotism pe respectivii, şi îi înfăţişează ca pe inimicii limbei maghiare şi ai statului maghiar.

Singură lista celor înscrişi contra proiectului de lege a fost destul motiv pentru dl raportor, ca din înălţimea tribunei

www.dacoromanica.ro

de raportor să proclame urbi et orbi reprobarea, respective regretarea sa, ca deşi dumnealui aşa a cugetat, cumcă acest proiect de lége în general doară prin nimenea nu va fi atacat în dieta Ungariei, nu numai aceia se pregătesc a-l combate, cari de câte ori este vorba de vre-o faptă naţională, totdeauna îşi reînoiesc îngrijirile lor naţionale, ci şi de aceia, al căror patriotism nimeni până acì nu l-a contestat. (Intreruperi: A avut dreptate!)

Aşa dară nu numai dl raportor, ci mai mulţi sunteţi, cari trageţi la îndoială patriotismul omului îngrijit, încă înainte de ce l-aţi fi auzit!

Acest ton arogant, domnilor, nu numai ca este neparlamentar, nu numai ca nu se cuvine în gura raportorului uneî majorităţi preponderante faţă de o minoritate disparenta, — caci recunosc, că în chestiunea prezentă majoritatea va fi preponderantă, — ci totodată este insultător pentru o parte a membrilor acestui parlament, căci vindicând patriotismul numai pentru acei deputaţi, cari n'au datină a manifestà îngrijiri naţionale, totodată patriotismul acelor deputaţi, cari au şi de aceste îngrijiri, îl timbrează de dubios.

Marturisesc, că atunci, când am văzut pe dl prezident, după cuvântarea dlui deputat Zay, că-şi exprimă parerea de rău pentru unele expresiuni ale acestuia, cari ar puteà fi derogatoare pentru unii deputaţi, am cugetat că îi va da şi dlui raportor porţiunea cuvenita de reprobare. A şi facut-o prin admoniţiunea sa îndreptată la adresa celor ce vor sprijinì proiectul de lege, rugându-i să fie moderaţi şi cruţători. Insă aceasta a fost atât de fin ţăsuta, încât dupacum îl cunosc eu pe dl raportor, nu cred să o fi luat asupră-şi.

Eu însă, onorată casă, îmi iau voie cu toată rezoluţiunea a protestà în contra astorfel de suspiţionări, şi a rugà, atât pe dl raportor, cât şi pe alţii, cari cu atâta uşurinţă împroaşca cu patriotismul, ca să aiba bunatatea a nu luà în deşert acest nume sfânt, caci dejà atâta l-au tocit, şi atât de toate zilele l-au facut, încât oamenii serioşi încep a face deschilinire între patriotismul modern şi între adevăratul patriotism, — şi din cel modern nu îşi poftesc.

Onorata casă! O chestiune serioasa, foarte serioasă este obiectul pus la ordinea zilei. După modesta mea părere abia se va fi pertractat în parlamentul nostru o chestiune mai pon-

www.dacoromanica.ro

deroasă, nu atât pentru cele ce sunt exprimate în proiectul de lege, ci mai mult pentru acelea ce nu sunt exprimate acolo, cari însă — făcut odată pasul prim — inevitabil vor trebuì să urmeze, şi merită prea mult, ca cu toată seriozitatea să le desbatem, să ne ascultăm unii pe alţii cu pacienţa, să cumpanim motivele aduse cu maturitate, şi să ne nizuim a delatură temerile juste, acuma, când nu e târziu, până când lavina n'a pornit, căci dacă va pornì odată la vale, nu este putere care să se pună stavilă în cursul ei, şi nu este profet, care să ne ştie prevestì, ce dimensiuni va luà, până când va ajunge în prăpastie?

Atât raportul comisiunei, cât şi oratorii cari s'au declarat până acì, toţi consimţesc întru aceea, că introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în şcoalele poporale nu este scopul, ci este numai pasul întâi către scop, — numai începutul acţiunei, prin urmare negreşit trebue sa ne aşteptăm la continuarea acţiunei. Apoi aceia, cărora le-a succes a aduce acest proiect în cameră, nu se vor mulţămì cu atâta, ci se vor folosì de toate mijloacele, ca să-şi ajungă scopul lor de maghiarizare cu orice preţ, din care nici acuma nu fac secret. (Contraziceri în stânga extremă).

Komjátty: Cine sunt aceia?

Cosma: Eu nu voesc să pomenesc numele nimănui cu asta ocaziune, însă dacă mă provocaţi, voiu fi necesitat a ieşì şi cu nume.

Komjátty: Poftim!

Cosma: Apoi bine, dacă chiar voeşti, într'alţii şi Dta eşti unul, care sub decursul acestei desbateri, chiar pe locul acesta mi-ai zis, că voeşti sa maghiarizezi naţionalităţile nemaghiare «cu fer şi cu foc» (tüzzel vassal) cu orice preţ.

Asta este politica Dvoastră, şi la aceasta acţiune consideraţi Dvoastră de «pasul prim» proiectul de lege de sub discuţiune. (Aprobări în stânga extremă şi exclamari de adevarat este!») Aşa dară am drept, domnilor? Cu atât mai bine. Până acì se negă aceasta şi din dreapta şi din stânga, de acì încolo cel puţin ne putem provocà la această constatare!

Onorată casă! Spre ajungerea scopului exprimat în acest proiect, spre ducerea în deplinire a acestui scop, de fel nu sunt necesare mijloacele ce ni se recomandă.

Vă declar înainte, că eu nu sunt, n'am fost şi nici odată nu voiu fi contra la aceea, ca fiecare cetăţean al acestei patrii,

www.dacoromanica.ro

dacă numai poate, să învețe limba maghiară, pentrucă aceea numai folosì îi poate. (Aprobari vii). Sa învețe şi pe cea nemţască, căci şi de aceea are lipsă. (Strigări în stânga: De aceea n'are nici o lipsă!) Să învețe chiar şi cea franceză. (Contraziceri în stânga extremă şi exclamari: Doară şi pe cea rusască!) Cine are lipsa de ea, învețe-o şi pe aceasta!

Eu m'aş foarte bucurà, de cumva fiecare Român ar ştì limba maghiară, şi cumcă nu sunt cu antipatie cătră ea, vă dovedesc cu fapta, că eu încă m'am nizuit a o învăţà, şi precum vedeţi, o vorbesc binişor. Insă a o generalizà aceasta, între referinţele noastre etnografice în Ungaria, — este absolut imposibil.

Eu n'aş aveà nimic în contra scopului ce se exprima în întroducerea proiectului de lege, că adecă «fiecărui cetăţean al statului să i-se dee ocaziune potrivită de a-şi puteà însuşì limba maghiară ca limbă oficioasă a statului», mai cu seama de cumva aceea s'ar executà astfel, precum se zice în motivele comisiunei, adecă «cu încetul şi cu cea mai mare cruţare, fără ca să se aplice forţă, fără ca să se poftească, ca ori care naţionalitate din patrie să se lipsească de limba sa, sau să-şi neglige nici cât de puţin desvoltarea limbei sale».

Contra unei asemenea executări a scopului exprimat în proiect nu cred să fie un om în patria noastră, care să poată aveà îngrijiri fundate.

Insă, domnilor, care este corolariul adevărat al acestor premise? Acela, ca statul pe spesele sale să înfiinţeze în fiecare comună, dacă poate, sau cel puţin în centre şcoale, în cari aceia, cari voesc, să poată învaţà limba maghiară.

Va să zică, întroducerea proiectului de lege presupune dispoziţiuni permisive şi institute de ale statului. Când vine apoi la modul executării acestui principiu, nu mai este vorbă de permisivitate, ci se recomandă dispoziţiuni imperative şi realizarea acestora, nu pe spesele statului, ci în cea mai mare parte pe spesele confesiunilor şi ale privaţilor, cari din cruntele lor sudori au înfiinţat şcolile pe cari cu mult năcaz le susţin, fără de a fi ajutorate din partea statului, nu numai materialminte, dară nici chiar moralminte, — căci eu v'aş ştì enară destule cazuri în cari organele statului, şi încă nu numai cele denumite, ci şi chiar cele alese, au denegat şi cel mai mic sucurs moral şcoalelor confesionale, şi n'au făcut nici măcar atâta, ca să încasseze

www.dacoromanica.ro

salarul bietului învățător, caci — zic ele — în interesul statului nu este susținerea școalelor confesionale, ci straformarea lor în școale comunale.

Se ținteşte dar la succesiva amortizare a școalelor confesionale și la transformarea lor în comunale.

Ei, dar acestea sunt proprietatea fondurilor cari le susțin.

Simonyi Ernő: Ducă-și fondurile, nimenea nu se atinge de ele!

Cosma: Fără de fonduri nu veți puteà susțineà școale, căci fără plată nu va învățà nime, nici românește, nici ungurește!

Și sunt proprietatea acelor confesiuni, și acelor privați, cari le-au înființat, cari singuri sunt în drept a dispune de ele.

Eu, domnilor, din datele statistice pe cari ni-le-a prezentat dl referent în cuvântul său de întroducere, și prin cari ne arată, cât de mare este disproporțiunea între numărul cel mare al școalelor confesionale și cel mic al școalelor susținute prin stat, trag alte consecințe decât cele trase de dânsul. Eu de acì nu trag acea consecință, ca să ne nizuim a transformà cât de multe școale confesionale în școale comunale, ci aceea, ca sa băgam bine de seamă, să ne nizuim, ca acel capital mare, cu care contribuesc confesiunile pentru scopul învățământului, să-l conservăm, să nu le luăm voia confesiunilor de a ne sprijinì, și să nu le silim a-și subtrage sucursul și capitalele lor dela învățământ, căcì în cazul acela statul va trebuì să sacrifice neasemănat mai mult ca astăzi pentru învățământ.

Repet, că nu într'atâta scopul, cât modul executării lui insuflă îngrijiri, căcì la executare, înzadar contestați, negreșit se va atacà și dreptul de proprietate și autonomia confesiunilor — de cumva nutrim concepte adevărate despre autonomie, și nu voim să o reducem după plac. Și mă tem, ca astfel cum este la noi organizat învățământul, cu organele subalterne de astăzi ale guvernului, se vor iscà atâtea supărări, atâtea frecări și atâtea neînțelegeri între organele executive ale guvernului și între autoritățile superioare ale autonomiilor bisericești, încât fie inspirate acelea de cea mai mare bunăvoință pentru punerea în lucrare a acestei legi, vrând-nevrând vor fi silite să lase învățământul întreg în sarcina statului, sau statul va rupe cu ele.

Negați, că acì ar subversà cauză națională și politică, ci o reduceți simplu la o chestiune de cultură. Și apoi cu ce se motivează această chestiune culturală?

www.dacoromanica.ro

Referentul comisiunei de instrucţiune publica, în motivele scrise în raportul său, pe care şi dl Várady şi-l declară de al său, precum se şi cuvine ca sa-l considere de al său fiecare membru din comisiune, — dar pe care eu totuş voesc a-l consideră numai de actul raportorului, — zice: «ca inima cea uşor receptibilă a copilului prin învaţarea limbei maghiare să şi însuşasca şi simţul iubirei de patrie şi al patriotismului .

Iară la alt loc: «Insă onor. casă! Deşi nu totul, deşi nu prea mult aşteaptă comisiunea dela un astfel de proiect de lege special, atâta totuş cu tot dreptul poate afirmà, că punerea în vieaţă a unui astfel de proiect este un pas însemnat înainte către scop, că efectul aceluia îl vom simţì pretutindenea unde el va întimpinà patriotism şi bunăvoinţă, dară totodată, că ridicarea la valoare de lege a acestui proiect va pune în poziţiune pe guvern, ca acolo unde patriotismul şi bunăvoinţa lipseşte, dară terenul şi materialul potrivit pentru executarea legii există, sa aplice mijloacele legale, şi să le câştige valoare».

Aşadară de acì încolo patriotismul şi iubirea de patrie se condiţionează dela învăţarea limbei maghiare.

Iara în cuvântul său de întroducere zice şi mai mult dnul raportor. Declară, că de acì încolo învăţatorul va aveà ocaziune prin limba maghiara a sădì (becsepegtetni) în frageda inimă a copilului patriotismul şi iubirea de patrie .

De acì firește urmează, că azi aceia, cari nu ştiu limba maghiară, nu au patriotism şi iubire de patrie. (Contraziceri). Dacă ar aveà, n'ar trebuì acelea prin canalul limbei maghiare varsate în cetaţenii statului...

Baross Gábor, raportorul: Cu totul altmintrelea a fost înţeles!

P. Cosma: Pentru aceea zic eu, că este deschilinire între patriotismul modern şi între adevăratul patriotism!

Dvoastra sub aceasta pricepeţi patriotismul modern.

Ei bine, dlor, sunt aceste motive culturale? Nu. Scopul, ca şi motivele, este politic, tendinţa este naţională.

Nesinceritatea ce se vede din motivele proiectului în privinţa scopului exprimat încă este una dintre cauzele pentru cari noi nu suntem aplecaţi a crede, că scopul este cultural.

Precum am mai zis, toţi mărturisesc, atât comisiunea, cât şi partida aceea, care sub presiunea opiniunii publice a stors, aşazicând, dela guvern prezentarea acestui proiect, ca acesta

www.dacoromanica.ro

este numai pasul prim către scop, este numai începutul acţiunii; continuarea apoi unul şi-o închipuieşte într'un chip, altul într'alt chip.

Ei bine, să presupunem pe un moment, că guvernul va execută legea numai spre ajungerea scopului ce-l marturiseşte. Cine îmi garantează mie, că pânacând se va începe executarea legii, sau şi chiar mai târziu, după punerea în lucrare a pasului prim, nu i-se va urî guvernului de astazi de fotelurile acestea de catifea (Ilaritate), făcând loc altuia, care nu va fi de părerile lui, ci va nizuì să se apropie cu un pas mai tare de acea opiniune publică, care dupacum vazuraţi adineoară, îşi are reprezentanţii sai şi în camera? Şi va zice: Am probat aşa şi vedem că nu merge. Sa vedem nu va fi mai bine dacă cumva vom dispune, ca un obiect sa se propună în limba maghiara în toate şcoalele poporale»?

Atunci fireşte şi dela învaţator se va pretinde, ca să fie mai perfect în cunoştinţa limbei maghiare, căci a propune într'o limbă se recere să posezi perfect limba aceea.

Şi cine-mi garantează mai departe, că nu va urmà un guvern, care şi el ca acest de acuma va aveà lipsa de popularitate, şi spre câştigarea aceleia va face şi mai mari concesiuni opiniunii publice maghiare, şi va zice: «Tot ce s'a facut pâna acuma nu ne duce la scop, să mergem şi mai departe şi să introducem limba maghiară peste tot ca limba de propunere în toate şcoalele poporale . Şi tot aşa vor procedà, pâna vor ajunge şi în biserică, care la noi întru atâta este legată de şcoala, încât una fară alta nu pot existà.

Şi aşa din pas în pas negreşit vom ajunge acolo, — nu ca să devenim toţi Maghiari, caci asta este imposibil, şi acì vă observ, că eu nu sunt inimicul asimilaţiunii, daca aceea urmează pe cale naturală, pentrucă «volenti non fit injuria — ci vom ajunge negreşit acolo, unde totdeauna am ajuns când am pornit pe această cale. (Contraziceri). Negreşit acolo vom ajunge!

Eu aşa văd dlor, că unii dintre Dvoastră pretindeţi a cunoaşte mai bine referinţele noastre decât noi.

Cu durere observ peste tot, şi o ţin de mare nenorocire, că vă place a devenì amăgiţi, şi dacă nu vă convine adevărul, mai bine preferiţi a nu-l auzì.

Acţiunea ce s'a pornit în timpul mai nou în contra unei fapte cunoscute, care erà menită ca să vă desamăgească şi să

www.dacoromanica.ro

vă pună în vedere adevărata stare a situaţiunii, emanează din acea politică greşită, pe care o urmaţi prin aceea, că atunci când vedeţi că din altă parte vi-se spune ce nu vă convine, mai bine preferiţi a nu permite manifestări sincere, decât să fiţi orientaţi.

Eu nu-mi arog a vorbì în numele Românilor. Ştiu, că dacă cineva vorbeşte ce nu vă place, în numele connaţionalilor săi, numai decât îl înfruntaţi, çă n'are plenipotenţă dela aceia, iar dacă vă vorbeşte după plac, acceptaţi, ca să vorbească şi în numele connaţionalilor săi, precum s'a întâmplat şi în desbaterea aceasta cu acel Sârb, şi cu acei Slovaci, cari au vorbit pentru primirea proiectului. Insă la toată întâmplarea cutez a afirmà, că eu ca Român mai bine cunosc poporul român, suferinţele şi dorinţele lui, decât acei deputaţi neromâni, cari se gireză a-l cunoaşte mai bine şi a vorbì în numele lui, pe când ei abià se ocupă de el cu ocaziunea alegerilor; şi ca atare vă declar, că se înşală toţi aceia cari cugetă, că poporul român pe această cale voeşte să ajungă la cunoştinţa limbei maghiare, care este în contra individualităţii sale naţionale, şi că se amăgesc aceia, cari cugetă, că cu executarea acestei legi îşi vor ajunge scopul la Romàni, ceeace niciodată nu se va puteà întâmplà.

Este o politică foarte greşită aceea, care nu respectează faptele existente, şi edificiul ridicat pe astfel de baze nu poate fi durabil!

Onorată casă! Vă spun, că poporul român nu are încredere în tendinţa acestui proiect, şi nu crede în scopul exprimat aici. Nu crede că este scopul acela ce se cuprinde în întroducere, ci crede şi presupune, că este acela, care se îndigetează destul de lămurit în motivare.

Şi pentruce? Pentrucă acela e mai aproape de opiniunea publică maghiară, de acea opiniune publică, care precum am mai spus, a exoperat naşterea acestui proiect şi a salutat cu entuziasm prezentarea lui în cameră.

Să ne aducem numai aminte ce scriau numai înainte de două săptămâni organele acelei opiniuni publice despre rezultatul ce aşteaptă dela acest proiect de lege, — căci numai de câteva zile au început a fi mai prudente, — scriau, că numai pe această cale vor devenì toţi cetăţenii Ungariei maghiari.

Nu cred mai departe în sinceritatea scopului exprimat, şi nu cred declaraţiunilor făcute aici în cameră în această privinţă, pentrucă atât motivarea proiectului guvernului, cât şi unii de-

www.dacoromanica.ro

putaţi, cum a fost de ex. Nagy István, când vorbesc de asigurarea intereselor naţionale, se provoacă la art. 44 din 1868, la aşanumita lege de naţionalitate, înfăţişându-o ca pe o lege atât de liberală, asemenea căreia nici într'un stat nu mai există în Europa.

Onorată casă! Înţeleg pe acela, care pentru aceea se provoacă la legea de naţionalitate, ca să se laude înaintea străinătaţii cu libertatea ce s'a asigurat în Ungaria naţionalităţilor, caci străinătatea numai din cartea de legi o cunoaşte. Insa nu înţeleg seriositatea aceluia, care se provoacă la ea cu scopul de a capacità naţionalităţile din patrie despre însemnătatea acelei legi, căci ele ştiu mai bine cum s'a pus în lucrare această lege.

Dvoastră ştiţi prea bine dlor, cumcă această lege nu este efectuită, şi totuş vă provocaţi la ea. Daţi-mi voie, ca pentru aceia, cari doară nu ştiu ce valoare are legea aceasta, să vi-o ilustrez cu câteva cazuri concrete, ca să o vedeţi cum se execută.

Nimic mai puţin şi mai natural ce poate pretinde un cetaţean dela statul său, decât ca legile, cari nu numai impun datorii, dar de multeori nerespectarea lor este împreunată cu pedepse, să le poată cetì în limba sa.

In privinţa aceasta este provăzut numai decât în §. 1 al legii de naţionalitate, unde se zice: Legile se compun în limba maghiară, însă în traducere trebuie editate şi în limbile tuturor naţionalităţilor din ţară».

La început s'a urmat conform acestei dispoziţiuni, însă au trecut deja 4 ani de când mi-am luat voie a interpelà pe dnul ministru de justiţie de atunci, care şi acuma este ministru de justiţie, că «are dlui ştire despre aceea, că această lege nu se execută, şi anume, că în limba română nu se mai dau legile? Şi dacă da, are de cuget să dispună efectuirea legei?»

Dacă ar fi datină, ca prezidentul casei să ne facă arătare din când în când şi despre interpelaţiunile rămase fără răspuns înca din perioadele trecute, interpelaţiunea mea şi azi ar figurà în acea arătare. Eu însă aş fi mulţămit, decumva mi-s'ar fi răspuns prin fapte, dacă nu mi-s'a răspuns cu vorba.

Mai departe, aşa cred, că nu este mai simplu şi mai just lucru, decât ca omul, sau ca actor, sau ca împrocesuat, să fie ascultat prin judele său în limba sa maternă, ca ori ca acuzator, ori ca acuzat, ori ca martor, să poftească, ca fasiunea lui să se scrie în limba sa maternă, şi în cauzele criminale chiar cu cuvintele

www.dacoromanica.ro

lui, căci în cauze criminale adeseori dela interpretarea unui cuvânt depinde averea, onoarea şi chiar viaţa omului.

In această privinţă încă provede legea, care în §. 7 zice: Fiecare locuitor al ţării, în acele cazuri, când ori ca actor, ori ca inct, ori ca suplicant, în persoană sau prin plenipotenţiat, dar fără intervenţiunea advocatului, îşi reclamă şi-şi poate reclamà ajutorul judelui, se poate folosì *a*) înaintea judecătoriei sale comunale de limba sa maternă, *b*) înaintea judecătoriei sale cercuale de limba de afaceri sau de limba protocolară a comunei sale».

Iară §. 8 zice: «In cazurile enarate în §. 7 este dator judele a superà plânşoarea, sau suplica în limba plânsorii sau suplicei, iar faziunea, ascultarea martorilor, oculata şi alte lucruri judecătoreşti, atât în procese, cât şi afară de acelea, precum şi în cauzele criminale, le efectueşte în limba persoanelor ascultate .

Oare aşa se întâmplă aceasta astăzi? Excepţionalminte sunt unele locuri în fundul regiu, unde câte odată se urmează astfel. Peste tot însă nicăiri în ţara întreagă. Dară nici nu este posibil, pentrucă diregătorii nu ştiu limba poporului.

Recunosc, că la început, când prima oară s'a aplicat aceasta lege, a fost nizuinţa de a o execuţà după spiritul ei, şi la denumiri a fost guvernul cu privire la aceea, ca mai cu seamă judecătorii de prima instanţă dela judecătoria sumară să cunoască limba poporului în mijlocul căruia sunt chemaţi a funcţionà, ba s'a respectat şi chiar acel §. al legii, unde se promite denumirea de diregatori şi din fiii naţionalităţilor nemaghiare. Acuma însa chiar contrarul dela aceasta se consideră a fi în interesul patriei.

Când zic «acuma» nu înţeleg chiar era mai recentă, — pe dl ministru de justiţie actual, — ci înţeleg acea politică, care a aflat de necesar a suspinde chiar independenţa judecătorească, numai ca să poată realizà un principiu cu totul contrar celui pus în lege, — era mânei libere.

In decursul acelor 3 ani, pentru deregătorii de limbă nemaghiară, dar mai cu seamă pentru Români, acela erà mai mare păcat, ca el să funcţioneze între connaţionalii sai, şi singură aceasta împrejurare a fost de ajuns, ca din Ardeal, din Bihor, din Arad, şi de pretutindenea unde erau Români, cea mai mare parte a lor să se permute pe la Seghedin, Karczag,

www.dacoromanica.ro

Czegléd, Solnoc, Nagy-Káló, Gyöngyös, Debreţin, Sátoralya-Ujhely, Székesfehérvár, Kaposvár, Győr, cu un cuvânt, ori unde în Ungaria, numai acolo să nu rămână unde şi cu acea parte a cualificaţiunii lor speciale, cu cunoştinţa limbei române, încă ar puteà folosì, iară în locul lor s'au trimis astfel de judecători, cari necunoscând limba poporului, fac dreptatea cu ajutorul servitorilor.

In Seghedin, p. e. unde nici o lipsă nu este de judecător român, poţi compune un senat întreg din Români. Dar pentru aceea în Arad, unde nu numai majoritatea, dar aproape totalitatea locuitorilor este română, — provoc pe deputaţii de acolo să mă desminţească dacă nu spun dreptatea, — numai un judecător este român la tribunal. La tribunalul din Bihor, pe care atât dl ministru preşedinte, cât şi eu mai bine îl cunoaştem, fiind ambii de acolo, la acest tribunal, zic, care atât după teritor, cât şi după numărul juzilor, este cel mai mare în ţară, este un jude şi un subprocuror român, cu toate că şi aici majoritatea locuitorilor, majoritatea acelora, asupra cărora are să judece tribunalul, este română.

Ei bine, domnilor, închipuiţi-vă cum pot merge la un astfel de tribunal pertractările criminale, când la acelea este introdusă imediatitatea şi verbalitatea, când preşedintele are să conducă întreaga pertractare, sa asculte de nou partidele şi martorii, şi când judecatorul numai pe aceea are să-şi baseze judecata sa, ce sub decursul pertractării a auzit din gura partidelor şi martorilor?

Dar încă la tribunale tot merge mai cinstit, căci cel puţin lipsa cunoştinţei de limbă se nizuesc a o suplinì prin tălmaci (dragomani), însă la judecătoriile sumare, precum se vede, au costat prea mult acestia, acolo îi suplinesc servitorii...

Preşedintele: Dl deputat se abate dela obiect, şi prea de mult se ocupă cu astfel de chestiuni, cari abià cred să fie în necs cu proiectul. Eu te rog, să ai bunătate a te mulţămì cu exemplele aduse şi a te reîntoarce la obiect.

P. Cosma: Binevoeşte a crede, dle preşedinte, că dacă este cineva, care cu placere vă ascultă şi vă face voia când este posibil, acela de bună seamă sunt eu. Dar regret, că de astădată nu pot fi de acord cu Dvoastră, pentrucă cele ce le-am zis sunt în strânsa legătură cu proiectul şi se ţin absolut de obiect, căci guvernul îşi motivează proiectul său cu legea de

www.dacoromanica.ro

naţionalitate. Deci, ca să nu mi se poată zice, că vorbesc numai în general despre ea, că nu este executată, fără ca sa-mi adeveresc aserţiunile, sunt necesitat a enumără şi cazuri concrete.

Tot astfel stam şi cu judecătoriile cercuale. In Tinca p. e. la început erau doi juzi cari vorbiau româneşte, — observ că locuitorii teritorului acestei judecatorii în $^5/_6$ părţi sunt Români, — ambii s'au pus în pensiune, cu toate că unul abiă e trecut peste 30 ani, şi acuma, când ar fi mai apt de lucru, trage pentru nimica jumătate din salar, — şi în locul lor s'au numit alţii, importaţi acolo din astfel de locuri, unde nici veste n'au avut de Români, şi astăzi la judecătoria menţionată numai servitorul pricepe limba poporului.

Acî îmi vine în minte un caz minunat, care s'a întâmplat sub absolutism între asemenea condiţiuni, chiar în Tinca, un caz, care ar puteà trece de anecdota, dacă din întâmplare n'ar fi adevarat.

La judecatoria ces. reg. din Tinca erà sub absolutism un oficial venit din Boemia, care nici un cuvânt nu ştià româneşte. Intr'o zi a avut 2 termine, unul pe 8, altul pe 9 oare a. m. Pe 8 oare erà citat un biet Român, pentruca în contra lui să se execute o sentinţă criminală, prin care erà judecat să capete 12 bâte, iară pe 9 oare erà citat altul, ca martor. L'a pus pacatele însă pe cela care erà martor să se prezenteze în biroul menţionatului oficial la 8 oare. Oficialul vazându-l că are o citaţie în mână, numai decât a dat cu socoteală, că a venit la vre-un termin. Se uită în ziarul sau şi vede ca la oara 8-ta ce are de făcut? Nîci nu-l întreabă cine e, ce voeşte, ci chemând pe servitorul de oficiu, îi da pe bietul om pe mâna, şi îi porunceşte sa-l ducă afară şi sa-i măsure 12. Omul vazând ce se pregăteşte, a început a rezonà, însă toate n'au ajuns nimica, căci organele executive ale justiţiei, fiind mai tari decât el, l-au tras pe bancă şi i-au masurat după §. cele 12. (Ilaritate). Scăpat odata bietul om s'a dus la şeful oficiului şi s'a plâns de acea justiţie civilizatoare.

Şeful a tras la raspundere numai decât pe oficialul respectiv, acela însa s'a scuzat cu acéea, ca el nu e de vină, caci nu ştie româneşte, ci e de vină omul, de ce a venit el la 8 oare, fiind citat pe 9?

Iată, domnilor, la astfel de justiţie sunt expuse naţionalităţile pé viitor. (Voci: Pentru aceea trebue să înveţe ungureşte!)

www.dacoromanica.ro

Eu aşa ştiu, că diregătorul este pentru popor, şi nu poporul pentru diregător!

Numaĭ la un §. al acestei legi voiu să mai reflectez, care s'a executat foarte clasic. Paragraful 9 zice: «In toate acele procese civile şi criminale, cari recer intervenţiunea advocatului, la judecatoria de I instanţă, în privinţa limbei, cu privire atât la purtarea procesului, cât şi la aducerea judecăţii, până când nu va dispune legislaţiunea definitiv în privinţa organizării judecătoriilor de I instanţă şi a întroducerii procedurei verbale, se susţine uzul de până acì».

Intre Saşi peste tot, chiar şi după legile lor de mai nainte, iară între Români dela diploma de Octomvrie încoace, se introdusese în multe locuri uzul de a se purtà procesele în limba lor. Acest uz neconvenind ideii de stat maghiar, a trebuit sistat cu orice preţ. Ei, dar cum să se poată sistà, când legea îl susţine?

Ce nu se poate dacă voeşti, când ai puterea în mână? S'a dat mână liberă preşedinţilor dela tribunale, ca ei propria auctoritate să sisteze folosirea altor limbi, decât cea maghiară, şi prin ucaz prezidial să poruncească advocaţilor, ca de acì încolo numai ungureşte să scrie, căci exibite într'altă limbă nu se vor acceptà. Preşedinţii cu fidelitate au împlinit această poruncă, şi eu astăzi în toată ţara numai un tribunal cunosc, unde nu s'a urmat astfel. (Care e acela?) Nu-l tradez! (Ilaritate).

Partidele, în contra acestei călcări de lege arbitrare s'au folosit de tot felul de remedii ce numai se pot cugetà. Unii au apelat la tabla regească. Tabla regească a zis, că «deoarece deciziunea atacată nu se află între deciziunile apelabile, enumărate taxative în §. 294 al procedurei civile, apelata nu se poate încuviinţà».

Alţii au dat gravamen de nulitate. Insă curtea de cassaţiune a zis, că «nu ea, ci numai judecătoriile de I instanţă sunt în drept a constatà uzul legal, dar şi afară de aceasta, cazul nu se află între cele taxative enumărate în §. 297 al procedurei civile, prin urmare gravamenul de nulitate se respinge».

Alţii au recurs la ministerul de justiţie. De acolo însă li s'a răspuns, că judecătoriile sunt independente în sfera lor de activitate, având forurile lor de apelaţiune, şi în cauzele procesuale ministerul pe cale administrativă nu se poate ingerà, deci petiţiunea nu se poate considerà .

www.dacoromanica.ro

Ei, ce să faci acum? Unde să mai cerci remediu? Hai să mergem la dietă, ea a făcut legea, ea negreşit o va apără contra celorce o violează. Au venit deci aici, şi îmi aduc bine aminte, că din partea asta, stânga extrema, Stanescu, iar din partea cea dreaptă extremă, Trauschenfels, au interpelat, mi se pare înainte cu 4 ani, pe ministrul de justiţie de atunci Perczel, că are ştire de această violare de lege? Afla fapta preşedinţilor dela tribunale de conformă legii? Şi dacă nu o află conformă legii, este aplecat a face dispoziţiuni, ca să se respecteze legea?»

Ministrul Perczel a răspuns, că are ştire de dispoziţiunile preşedinţilor, că recunoaşte, că acest act nu este conform legii, însă se va nizui, ca pe cale novelară să se modifice legea astfel, ca să se potrivească cu cazul». Acest raspuns onorata casă l-a luat spre ştire.

Deci în faţa lumei a recunoscut ministrul de justiţie, că *cu intenţiune* a violat legea, că a permis organelor sale subalterne să nu respecteze legea, şi camera, care a făcut legea, în loc să-l pedepsească, cu plăcere a aprobat fapta ministrului.

Ei bine, domnilor, dacă legislaţiunea astfel respecteaza o lege, cu care atât de adeseori se mândreşte înaintea lumii, cel puţin nu afirmaţi, că aceea asigură pe deplin interesele naţionalităţilor, şi nu vă provocaţi la ea, ca la motiv de încredere faţă de alt proiect de lege, caci prin asta deveniţi suspicioşi, că tot astfel veţi respectă şi legea ce voiţi să o aduceţi.

Onorată casă! Trecând acuma la meritul obiectului, nu voiu atinge partea teoretică a aceluia, căci aceasta atât este de lămurită prin deputaţii ce mi-au premers, încât, ca şi eu să o mai ating, este într'adevăr superfluu. Cu permisiunea Dvoastră deci mă voiu restrânge pe cât se poate de scurt la partea practică a proiectului, căci aceasta este, care pentru naţionalităţi poate devenì mai funestă.

Precum bine a observat dl deputat Mocsáry, vexaţiunile vor fi neevitabile numai decât la întâiul pas, când se va încercà guvernul să pună în lucrare aducânda lege, şi anume, la constatarea acelor şcoale poporale, cari dejà posed învaţători, cari ştiu limba maghiară, pentrucă în acelea numai decât va aveà să se întroducă studiul limbei maghiare. Cine va constatà aceasta? Guvernul prin organele ce i le pune legea la dispoziţiune! Cine sunt aceste organe? Sunt inspectorii şi aşa numiţii vizitatori de şcoale.

www.dacoromanica.ro

Dlor! Cine crede, ca aceste organe sunt capabile de un astfel de lucru, acela nu petrece cu atenţiune cum se fac numirile la noi pe acest teren! Acela nu vede, cumcă acì nu este recerinţa principală, ca respectivul să fie într'adevar apt de postul ce are a-l ocupà. Eu cunosc o sumă de inspectori de şcoale, cari se pricep la orice în lume, numai la învaţământ nu. Cunosc inspectori de şcoale, cari de fel nu pricep limba propunerii acelor institute asupra carora sunt chemaţi a exercià inspecţiunea.

Fiind locul ponderos şi cunoscut mai multora, cari mă pot combate dacă n'am drept, voiu amintì numai pe unul, pe cel din Arad.

Acest inspector a venit acolo dintr'o provincie unde de fel n'a avut ocaziune să audă limba românească. Nu zic, că n'ar fì apt de inspector şcolar, pentrucă mai nainte a fost profesor de liceu, dar nu este pentru Arad, pentrucă precum singur mărturiseşte, din limba română, din limba învăţamântului mai a totalităţii şcoalelor pe cari are sa le inspecţioneze, nici un cuvânt nu ştie.

Acuma întreb eu, pe lângă toată bunăvoinţa, cum va puteà corăspunde chemării sale, în prima linie în preparandia conf. gr.-or. română din Arad, când o va cercetà cu scop ca sa vada cu ce rezultat se propune acolo limba maghiară? Căci limba propunerii în amintita preparandie este cea română, deci şi studiul limbei maghiare se va propune într'o limbă ce el nu o pricepe.

Mai departe, la examenul de cualificaţiune, care se face înaintea unei comisiuni consistoriale, şi la care după proiect va trebuì sa aziste cu vot deciziv şi inspectorul şcolar, candidatul de învăţător se va examinà în limba română. Cum va fi în stare acest inspector să judece, că este apt sau ba respectivul de a propune în şcoala poporala studiul limbei maghiare? Pentrucă spre acest scop, ca studiul limbei maghiare să se propună cu rezultat în şcoalele poporale, nu se poate pretinde cu drept cuvânt, ca respectivul să ştie perfect limba ungurească, şi ca examenul să-l depună în limba maghiară, ci cel mult să cunoască elementele şi regulele limbei maghiare.

Deci un asemenea inspector nu va fi în stare nici a examinà, nici a cualificà pe candidat, şi din această cauza este imposibil să-şi împlinească chemarea cu dreptate şi cu obiecti-

www.dacoromanica.ro

vitate. Pentru vizitatorii de şcoale este singura condiţie, precum vedem, ca ei să nu fie de naţionalitatea aceea, căreia aparţin şcoalele pentru cari se denumesc. De aceştia se cauta şi se aplică. Aceştia nu sunt toţi atât de culţi şi atât de nepreocupaţi în această privinţă, ca o chestiune atât de delicată să o poata bine deslegà. Nu vor fi toţi în stare să priceapă intenţiunea ce o manifestă ministrul de culte, ca să lucre în direcţiunea ce li-o croieşte legea, şi ca să aibă tactul recerut, ca sa nu vatăme autoritaţile şcoalelor confesionale, ci mă tem, că ei îşi vor aflà chemarea cu totul într'alta, că ei se vor nizuì să lucre în acea direcţiune, ca să arete opiniunii publice maghiare, ce rezultate mari sunt în stare a produce ei în interesul maghiarizarii!

Şi aceasta va da ansă la conflicte continue între autorita ţile bisericeşti şi între guvern, şi vor nutrì temeri continue în poporul îngrijit de limba şi naţionalitatea sa.

Erà datoria dlui ministru de culte să ne dee desluşiri mulţămitoare la o întrebare nedeslegată în proiect, căci i-s'a pus această întrebare, şi anume, cine va aveà să decidă atunci, când între comisiunea examinătoare şi între inspectorul şcolar va fi divergenţă de păreri în privinţa cualificaţiunii candidatului de învăţător, referitoare la limba maghiară? În această privinţă aş fi dorit eu desluşiri dela dl ministru, şi poatecă aş fi devenit mulcomit pentru viile mele îngrijiri ce le am faţa de acest punct, de natură prea delicata, însă nu le-am căpătat.

Onorată casă! Afară de toate acestea, pentru noi Românii gr.-or. mai este în contra acestui proiect şi un motiv, o îngrijire aşazicând specială, pe care precum dl ministru, aşa şi dl raportor ar trebuì să o cunoască prea bine, caci cartea din care o poate vedeà este pe tribuna D-sale, şi acei cari voesc sa deslege o chestiune atât de ponderoasă, ar aveà datoria în prima linie să cunoască interesele tuturor cetăţenilor patriei.

După statutul nostru organic, sancţionat prin Maiestatea Sa, biserica şi şcoala într'atâta sunt legate una de alta, încât una fără alta nu pot există. Ba biserica este condiţionată chiar dela şcoală, căci după §. 1 al stat. organic numai acele comune bisericeşti pot formà parohii matre, cari susţin cel puţin o şcoală poporală, iar după §. 2 acelea, cari nu împlinesc această condiţiune, se degradează la filii.

Ne temem deci, şi cu drept cuvânt, că dacă se va executà legea din chestiune cu toată rigoarea, şi dacă precum se inten-

www.dacoromanica.ro

ţioneaza, şi din motivul nepracticabilităţii ei, — caci este de prevăzut, că întroducerea studiului limbei maghiare în şcoalele noastre confesionale nu va puteà obţineà rezultatul ce se aşteapta, — se va aplicà §. 15 din art. 38 din 1868, şcoalele noastre confesionale se vor preface în şcoale comunale, comunele noastre bisericeşti îşi vor perde dreptul de parohie, şi nu numai că vor fi lipsite de condiţiunea bisericei, ci totodata poporul va fi lipsit de cultul dzeiesc regulat, iar prin aceasta va decadeà în moralitate.

Domnilor! Eu nu sunt atât de orbit de superbia naţionala, ca să vad numai virtuţile connaţionalilor mei, iara scăderile lor să le retac, ci precum ştiu aprecià virtuţile, aşa recunosc şi slăbiciunile lor.

Poporul român este un popor religios, şi asta eu o consider de virtutea lui. Şi chiar pentrucă este religios, este moral. El nu-şi poate închipuì şi nu-şi doreşte alta cultură, decât cea condusă prin biserică, pentrucă biserica lui mai mult ca oricare alta biserică îi conserva naţionalitatea, îi nutreşte moralitatea, virtutea, şi ceeace în statul nostru este foarte ponderos, — simţamintele monarhice. Din contră, — şi aceasta este slabiciune, — acel Român din popor, care din întâmplare, sau ca servitor pe la domni, sau ca soldat, sau pe alta cale, a ajuns a ştì câte ceva şi ungurèşte, este cel mai stricat, cel mai demoralizat în comună, caci se considera superior connaţionalilor săi, de aceea e şi neascultător, nu se supune ordinei, şi unii ca aceştia sunt cei mai aplecaţi spre fapte rele.

Deci dlor, în momentul în care noi vom pune fundament pentru lăţirea nemoralităţii la popor, în momentul când vom pornì pentru realizarea acelor principii, din cari a susţinut condeputatul Helfy acest proiect, în acel moment am ucis în Români, nu numai elementul de cultură adevărată, ci totodată şi patriotismul, caci din momentul acela, cu nereligiositatea şi demoralizarea lui se va lăţì şi între ei acea direcţiune periculoasa, care deja a ajuns a subminà temeliile altor state. Şi-mi este frica, ca începutul la aceasta va urmà atunci, când ni-se vor luà din mâna şcolile confesionale.

Într'un mod foarte necruţător s'a atacat, onorata casă, episcopatul român şi deputaţiunile consistoriale, pentruca în poziţiunea lor oficioasa, şi ca Români, vazând pericolul ce invoalvă acest proiect pentru patrie, au avut curagiul şi cel mai înalt

www.dacoromanica.ro

grad de patriotism a se expune odiului şi persecuţiunilor prevăzute, din partea opiniunii publice maghiare, şi a intervenì la preaînaltul tron pentru delăturarea acestuì proiect. Fapta lor s'a înfăţişat ca un lucru nepatriotic.

Eu nu m'aş extinde asupra acestei acţiuni, întâmplate afara de casă, de cumva înaintea mea alţii nu o aduceau în discuţiune, şi dacă în zilele trecute, când s'a vorbit acì şi de acest lucru, nu mă convingeam din unele semne şi expresiuni ale dlui ministru de culte, că încă nici Dsa nu este luminat din destul, că oare ce a putut îndemnà pe numitul episcopat şi pe deputaţiuni să întreprindă pasul atât de mult condamnat? Acuma însă mă simt îndatorat a mă declarà şi în această privinţă, cu atât mai vârtos, că eu încă am avut norocirea a fi ales şi a primì mandatul unui consistor, ca să particip la deputaţiune. (O voce din stânga ex tremă: Destul de rău!) Motivele le puteţi aflà în celece zisei mai sus, dară ele sunt expuse pe larg în însaşi reprezentaţiunea.

Incât priveşte procedura însă, eu aşa ştiu dlor, că în ţara noastră constituţională fiecine are drept a petiţionà la regele încoronat, la legislaţiune şi la oricare autoritate, iar acela, care se foloseşte de acest drept, nu se poate acuzà, nici cu nepatrio tism, şi nici cu vătămarea drepturilor constituţionale. Cel mai sfânt drept este acesta într'un stat constituţional!

Ei bine, dlor! Vă întreb eu, că aceia, cari au văzut pericol în proiectul de lege, în stadiul ce erà când le-a venit la cunoştinţă, unde ar fi trebuit să petiţioneze în contra lui, decât unde se aflà, la Maj. Sa? La dietă n'au putut petiţionà înainte de a sosì proiectul acolo. La guvern n'au avut pentruce petiţionà, căci el îl subşternuse deja M, Sale.

Şi oare cine este cauza, că proiectul nu erà cunoscut îna inte de a ajunge acolo? Singur guvernul, care acest proiect ponderos, cu abatere dela modul uzitat, l-a pregătit în secret şi deodată a surprins lumea cu el.

Vedem şi astăzi, că pentru toate proiectele ponderoase conchiamă guvernul anchete, cere opiniunile celor interesaţi, şi înainte de a le prezentà în cameră le publică prin jurnale, ca ţara întreagă să le vadă, să le discute şi să se poata orientà.

Astfel a lucrat şi antecesorul de pie memorie al dlui ministru, br. Iosif Eötvös, care negreşit a fost cel puţin aşa pedagog şi bărbat de stat, ca ministrul actual, când a pregătit pro-

www.dacoromanica.ro

iectul legei de instrucțiune din 1868, și de traiă el astazi, negreșit ca tot asemenea urmă și cu acest proiect.

Dealtmintrelea în aceasta privința vorbească însaș petițiunea. Permiteți-mi să cetesc din ea punctul respectiv, care suna astfel:

«Înainte de a se fi gătit proiectul legii de instrucțiune din 1868, ministrul de culte de pie memorie de atunci a conchemat ancheta de experți pentru discutarea și studiarea obiectului și la acea anchetă pe calea autorităților lor bisericești a chemat experți din partea diferitelor confesiuni. Regretam foarte, ca cu abatere dela calea urmata atunci, de astadată autoritaților noastre bisericești nu li-s'a dat ocaziune, ca în privința unui proiect de lege de o importanța atât de mare, și care trebuie adânc cumpănit din diferite puncte de vedere, sa-și poată da opiniunea a priori, caci de se făceà aceasta, credem, că nu ar fi ajuns biserica noastră în aceà pozițiune, la toată întâmplarea genanta, ca cu îngrijirile sale proyenite din acest proiect de lege, după părerea noastră neconducator la scop, sa fie necesitata a alergà deadreptul la preaînaltul tron al Maj. Voastre .

Precum vă puteți convinge dlor din cele auzite, recunoaște însaș deputațiunea, că calea urmată nu este cea normală. Insa precum am zis, nu ea a fost cauza, că mai nainte n'a avut știre de proiect, precum n'a fost cauza nici la aceea, ca i-a venit la cunoștință atunci când i-a venit, ci guvernul, care iaraș în contra uzului de pâna atunci, îndatace a subșternut proiectul la Maj. Sa pentru prealabilă încuviințare, s'a grăbit pe calea organelor sale a-l da publicității. Din ce cauza? O știe țara întreaga!

Încât privește învinuirile de nepatriotism și de pășire în contra limbei ungurești, numai acela poate aduce judecată dreaptă, care nepreocupat va cetì însaș petițiunea deputațiunii. Iata ce se zice în respectivul punct al petițiunii:

N'avem nici o observare în contra, ca cetațenilor statului după putință sa li-se dee mod potrivit de a învățà limba maghiară, ca limba a statului, deși în general lipsa de aceasta nu o justifică legea existentă de naționalitate, respective dreptul asigurat naționalitaților pentru folosirea limbei lor, și peste tot referințele etnografice ale patriei noastre. Insa pentru scopul de a învațà limba maghiara, proiectul de lege conține astfel de dispoziții, despre cari cu tot respectul ce nutrim în privința înțeleptei prevederi a guvernului Maj. Voastre, suntem necesitați

www.dacoromanica.ro

a da expresiune acelei convingeri a noastre, că acele dispoziţiuni absolut nu sunt apte de a corăspunde scopului .

Cum poate află acì un om nepreocupat ură contra limbei maghiare şi contra ideii de stat ungar?!

Eu acestei preaumilite reprezentaţiuni atribuesc aceea, că s'a scos din proiectul original acel §., care a fost mai tare combatut. (Referentul: Care este acela?) Este acel punct al proiectului original, prin care se dispuneà întroducerea limbei maghiare peste 6 ani în toate şcoalele poporale, şi destituirea acelor învăţatori, cari până atunci nu vor ştì limba maghiara! Şi dacă n'avem altă satisfacţiune, dacă nu putem arătà mai mare rezultat, cel puţin putem zice, că am exoperat moderarea răului, prin delăturarea acelui §.

Nici litera, nici spiritul reprezentaţiunii noastre nu dovedeşte nepatriotism. Nici o literă a ei nu răspândeşte ură în contra limbei maghiare, în contra naţionalităţii maghiare, sau în contra statului ungar. Deci aceia, cari învinueşc episcopatul român şi deputaţiunile cu nepatriotism, comit cea mai mare nedreptate.

Dacă nu v'a convenit aceasta, dlor, chestiunea a ajuns deja în alt stadiu. Episcopii şi consistoriile au raportat despre pasul întreprins sinoadelor ordinare bisericeşti, cari s'au ţinut în zilele acestea în toate diecezele. Sinoadele au luat spre ştire şi au primit de al lor faptul deputaţiunii, şi au decis, ca reprezentaţiunea cunoscută să se subştearnă dietei, cu acea rugare, ca cu ocaziunea pertractării acestui proiect de lege să iee în consideraţiune îngrijirile şi motivele cuprinse într'ânsa. Acum dara petiţiunea este acì, înaintea forului competent. Binevoiţi a-i aprecià motivele, şi prin asta aveţi ocaziune a delătură raul pe cea mai constituţionala cale.

Este foarte caracteristică şi maniera cu care unii dintre deputaţi apără proiectul. Fără a privì la soliditatea izvoarelor din cari îşi culeg datele, înainte s'au pregătit, ca fiecarui deputat de naţionalitate nemaghiară sa-i poată arătà, că în acele ţări, unde elementul său este în majoritate, tot asemenea se urmează.

Astfel dl deputat Madarász încă înainte de a vorbì vre-un Român la chestiune ziceà: Ştiu, că ve-ţi vorbì şi voi, şi din acest motiv încă înainte vă servesc cu date, că în acea ţară, unde elementul vostru este în majoritate, încă şi mai aprig se tratează cu cei de altă limbă, decât la noi». După aceea cu mare plăcere ceteşte un jurnal, jurnalul lui Vándory din România, în

www.dacoromanica.ro

care sunt nişte poveşti despre mai multe sute de şcoale, cari nici nu sunt ale sudiţilor României, şi guvernul de acolo totuş le-ar fi impus limba statului. A mai cetit apoi şi un dialog scornit între un Român şi un Maghiar.

Eu nepunând nici un preţ pe jurnalul menţionat, şi cuge tând, că sunt mai mulţi aici, cari cunosc izvorul din care se nutreşte acel jurnal, şi cari cunosc şi scopul pentru care se scriu astfel de articlii, îmi propusesem a nu reflectà la el. Insa în altă şedinţă vine condeputatul Orbán Balázs şi ne înfaţişeaza cu toată pozitivitatea un caz concret, afirmând, ca în România există lege, prin care se impune limba statului tuturor şcoalelor confesionale şi private, împuternicindu-se guvernul, ca sa examineze pe toţi învaţatorii confesionali de limbi straine, şi de cumva afla, că nu posed limba statului, să i destituiasca, înlocuindu-i cu alţii, cari ştiu limba românească. Pe baza acestei legi guvernul a examinat pe toţi învaţatorii Ciangailor din Moldova, i-a declarat de neapţi pentru propunerea limbei române, şi destituindu-i, a trimis în locul lor învăţatori români şi a îndatorat comunele Ciangailor a le platì un salar de câte 600 fl. pe an, şi de atunci aceşti învăţatori instruiaza pe Ciangăi .

Aceasta afirmaţiune categorica într'atâta m'a surprins, încât deşì ca unul, care petrec cu atenţiune desvoltarea României în această privinţă, şi care cetesc jurnalele române, ştiam ca nu există asemenea lege, nici dispoziţiune de-a guvernului, totuş fiindcă afirmaţiunea vine dela un om, care se consideră de istoriograf, şi se şi ocupa cu istoria, considerând şi pozitivitatea cu care-şi face afirmaţiunea, m'am pus pe gânduri, ca în fine totuş poate să fie ceva în lucru, şi numai decât am telegrafat la un deputat, care totodata este şi redactorul celei mai laţite foi din România, caruia comunicându i cele zise de Orbán, l-am rugat, să aiba bunatatea a ma luminà, încât sunt exacte acele afirmaţiuni, însa astfel, ca de deslusirile lui să ma pot folosì acì în dietă, fara a devenì expus la o desminţire.

La aceasta am căpatat urmatorul răspuns, care cu permisiunea Dvoastra, fiindca acì sunt mulţi cari ştiu româneşte, îl voiu cetì în textul original, după aceea şi în traducere maghiară. Iată raspunsul: Toate aratarile lui Orbán sunt absolut false. Articolul 5 din constituţiune asigură libertatea învaţamântului în toate şcoalele confesionale şi private, cari funcţioneaza mai fara controlă, nu li-se impune nici limba, nici examen, nici nimica. Nu

www.dacoromanica.ro

s'a impus niciodată învăţători Ciangailor, cari în cea mai mare parte nu mai vorbesc ungureşte de o sută de ani, de pe când nici nu erau şcoli rurale, fiind izolaţi în mici grupuri într'o massa compactă de Români, cum s'a întâmplat şi multor Români în Ungaria şi Transilvania».

Ei bine, dlor, faţă de aserţiunea categorică a dlui Orbán, eu susţin această desminţire categoriçă, căreia nimic nu voiu a mai adaoge.

Onorată casă! Numai pe scurt voiu să mai reflectez la o aserţiune a dlui deputat Madarász. Dlui neagă, că ţara aceasta ar fi o ţară poliglotă, şi o neagă aceasta pe baza legii de naţionalitate. *(Madarász József:* Nu ţara, ci statul!) Fie aşa, «nu ţară, ci statul ! Nu ştiu dacă o neagă el aceasta, pentrucă cuvântul «polyglot este grecesc, sau din alta cauză necunoscuta nouă, căci întru adevăr, legea la care se provoacă este o dovadă prea eclatantă, că ţara este poliglotă, dar este curios, că tocmai Dsa o face aceasta, ca membru al acelei partide, care e tot cu intregitatea coroanei sfântului Stefan în gură... *(Madarász:* «A statului !)

E curios, zic, că dlui nu ştie, că statul ungar este stat poliglot, fiind el poliglot dela început, ba întemeindu-se chiar ca atare. (Intreruperi în stânga extremă: Inainte de o miie de ani!) Oricând a fost, tot adevarată rămâne vechia sentinţă a sfântului Stefan, că: «Regnum unius linguae fragile et imbecille est şi de câteori s'a încercat o naţiune din patrie a resturnà acest program, totdeauna s'a rasturnat pe sine şi a justificat pe sfântul Stefan!

De cumva dl Madarász nu află date spre aceasta, eu cunosc o statistică exactă, nu acea statistică, pe care înainte cu vr'o câţiva ani cu spese enorme o facurăm, căci din aceea cu intenţiune s'a scos rubrica de naţionalitate, ca nici se nu vadă alţii, că aicí sunt şi naţionalitaţi, ci alta. Avem noi o oglindă, adevarata oglindă a naţiunei, — *armata.* Egalitatea în patria noastră numai acolo este realizată unde se încep sarcinile, mai cu seamă unde pentru patrie se cere să ne sacrificăm sângele şi averea. De cumva vă veţi uità în această oglindă, veţi vedeà într'ânsa ce este Ungaria. Veţi vedeà, că în ce proporţiune este locuită această ţara de fiecare naţionalitate. Acolo veţi aflà totodată şi adevăratul patriotism, căci în armată nu veţi aflà exemplu, ca soldatul de o naţionalitate să dea întâietate întru împlinirea

www.dacoromanica.ro

datorinţei sale de ostaş, în bravură şi curagiu, soldatului de altă naţionalitate.

Să luam numai cazul cel mai recent, catastrofa dela Seghedin, unde soldaţii au dovedit o astfel de bravură, încât au obţinut recunoştinţa Europei întregi. Oare i-a venit cuiva în minte să cerce de ce naţionalitate sunt acei soldaţi bravi? Eu cred, că dacă ar fi cercat cineva după limba regimentului, ar fi aflat soldaţi de toate limbile, dar nu ar fi aflat pe nici unul, care s'ar fi lăsat să fie întrecut de altul întru împlinirea datorinţei sale.

Nu vă nizuiţi dar, domnilor, a statorì concepte noue despre patriotism şi despre stat, şi anume, a construì un cadru, în care nu încape aceasta oglindă, căci când patria este în periclu, se recere, ca toate popoarele să o apere.

Eu sub decursul acestei desbateri am tot aşteptat, ca să mă lumineze cineva, că propriaminte ce este acel lucru mare «*ideea de stat ungar*» în ediţiune nouă? Căci de aceasta este vorba, şi trebue să vă mărturisesc, ca din cele auzite până acì am aflat, că această idee este un vestmânt atât de strâmt, în care numai naţionalitatea maghiară poate încăpeà.

Nu duceţi lucrul la extremităţi, domnilor. Nu vă nizuiţi a statorì aici despre ideea de stat şi patriotism tèorii noue, ci rămâneţi la cele vechi, pe cari este bazat acest stat. Nu cercaţi în alte state instituţiuni analoage instituţiunilor noastre, căci asemenea stat nu mai există. Nu seamănă acest stat nici chiar acelor state mici, la cari de atâtea ori vă provocaţi aici. Nu ziceţi, că această naţionalitate este mai rea decât ceealalta, nu vorbiţi de Sârbia mare, de Daco-România, etc. ci nizuiţi a întemeià în patrie astfel de condiţiuni, între cari fiecare cetăţean al patriei aici să-şi afle deplina sa fericire, căci eu tot susţin aceea ce am mai zis încă în această casa, că deşì Belgia nu este aşa de mare ca Francia cea glorioasă, totuş nu există nici un Francez belgian, care ar dorì să-şi încorporeze mica sa naţiune în marea Francie, pentruca el îşi află în patria sa deplina mulţămire, unde îşi poate desvoltà liber instituţiunile sale naţionale.

Onorată casă! In proiectul de lege, aşa dupa cum sunt îndreptăţit a-l pricepe după cele premerse, eu văd o direcţiune, care, făcut odată pasul prim, dacă se va continuà, nu va duce acolo unde cere interesul patriei, ci la nemulţămiri, neînţelegeri şi frecări, cari pot să împingă patria în cel mai mare periclu.

www.dacoromanica.ro

Nu priviți, dlor, legile ce vreți să le modificați de legi simple, făcute de azi pe mâne, cari se pot modificà după plac în fiecare moment, ci vă aduceți aminte câte lupte a costat naşterea acestor legi! Promisiuni solemne, facute prin legislaţiune, promisiuni de tot felul pe cale socială şi mandate prea înalte au premers crearea acelor legi. Consideraţi-le deci de aceea, ce şi în alte state sunt asemenea legi, de legi fundamentale.

Dieta din 1861 a promis în adresă, ca va mulţamì naţionalităţile din patrie. Iată cuvintele adresei: Credem, că nici cetăţenii de naţionalitate nemaghiară din Ardeal nu-şi vor vedeà prin uniune periclitate interesele naţionale, ci vor aflà mulţamire şi deplina asigurare în acelea ce vom dispune şi face în privinţa concetaţenilor nostri de alta limba».

La aceasta a raspuns Maiestatea Sa următoarele: «Mai departe ne vedem necesitaţi a provocà pe magnaţii şi deputaţii coadunaţi, ca ori în urma propunerilor regeşti, ori la iniţiativa dietei, să se apuce de pertractarea unui astfel de proiect de lege, care să conţina precis şi lamurit formulate *drepturile naţionale ale locuitorilor de limbă nemaghiară* din Ungaria, dimensiunea aceluia, atât în privinţa desvoltarii limbei şi naţionalităţii, cât şi în privinţa referinţei lor administrative».

La aceasta a răspuns naţiunea cu a doua promisiune, prin a doua adresa din 1861, unde se zice: «De cumva Maiestatea Voastră la început chemaţi la dieta noastra pe toţi aceia, cari după lege trebuiau chemaţi, şi dieta întregita numai decât se puteà apucà de facerea legilor, *proiectele referitoare la asecurarea intereselor naţionalităţilor ar fi dejà subşternute înaintea Maiestăţii Voastre.* Ba camera deputaţilor, în speranţa, ca dieta cât de curând se va întregì, a şi exmis o comisiune, care sa pregatească proiectele necesare în aceasta privinţă, şi această comisiune şi-a şi terminat dejà lucrările. Insă Maiestatea Voastra şi acuma denegaţi întregirea dietei, iar dieta neîntregită cum s'ar puteà dimite la aducerea definitiva a unor legi, în special asupra unor obiecte, cari pe cei nechemaţi îi interesează mai mult, şi la cari tocmai dorinţele acelora sunt în prima linie de considerat?

Acestea au fost promisiuni solemne, domnilor, şi rezultatul lor a fost mai târziu legile de instrucţiune şi de naţionalitaţi din 1868. Astăzi altfel se vorbeşte de legile acestea, ca şi când aceia, carì le-au facut, n'ar fi cunoscut interesele patriei, n'ar fi fost

www.dacoromanica.ro

adevăraţi bărbaţi de stat, ba doară nici patrioţi adevăraţi. Cu atâta înteţire se cere reformarea lor, încât s'a aflat deputat care a afirmat, că dacă nu o facem aceasta acuma, ţara întreaga devine aceea ce a devenit Seghedinul. Alţii iarăşi au negat prevederea şi înţelepciunea bărbaţilor, cari au făcut legile dela 1868. Eu însă, domnilor, sunt convins, că bărbaţii noştri de stat de azi ar fi prea mulţămiţi, dacă istoria i-ar pune paralel cu ceice au facut legile acestea, cu mult regretatul Deák Ferencz şi Br. Eötvös.

A vorbì de creaţiunile acelor bărbaţi într'un ton ca dl raportor, şi peste tot ca toţi partinitorii proiectului de lege, nu este permis. Cum ziseiu, să nu privim legile acestea de legi simple, ci de legi fundamentale, şi să nu tragem la îndoială patriotismul acelora, cari se nizuesc a-şi apără drepturile garantate prin asemenea legi, când le vad periclitate, când îşi apara naţionalitatea periclitată prin proiectul din chestiune, căci prin aceste legi fundamentale le este garantată chiar desvoltarea naţionalităţii. Din toate aceste motive, şi fiindcă prin proiectul din chestiune totodată se intenţionează modificarea unei legi fundamentale, şi încă într'un mod, care în rezultatele sale poate devenì funest pentru patrie, — nu-l primesc de bază pentru desbaterea specială .*)

*

A vorbit apoi pe scurt Komjáthy Béla, după el Orbán Balázs, şi în urmă ministrul-prezident Tisza Kálmán, căruia deputatul român *Parteniu Cosma* i-a răspuns în chestie personală următoarele:

Onorată casă! Cer cuvântul pentru rectificarea cuvintelor mele rău înţelese. Nu voiu reflectà, onorată casă, la toate câte le-a spus stimatul domn ministru-prezident, ci privitor la două puncte din cele spuse de dânsul îmi spun părerea, dupăce cuvintele mele au fost rău interpretate. Cu privire la Daco-Romănia am spus pe faţa, ca chestia aceasta a adus-o înainte dl deputat Ivánka, şi că guvernul dă crezământ astorfel de ştiri. Prin urmare, desminţirea faurită nu mă priveşte, nu mă poate privì pe mine. Cu privire la celalalt punct, mă vatămă foarte grav, că stimatul domn ministru-prezident presupune despre mine, că aş fi spus, că prin aceea se demoralizeaza de exemplu

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1879, Nr. 54.

www.dacoromanica.ro

clerul român, dacă învaţă ungureşte. (Ministrul-prezident Tisza: Aşa ai binevoit a spune). Scuzaţi, înţelesul cuvintelor mele poate să fie restalmăcit astfel, dar celce m'a ascultat cu atenţiune, nu poate să dee o astfel de interpretare spuselor mele. Eu aşa am spus, onorată casa, ca daca se execută legea aceasta cu stricteţa, comunele bisericeşti nu vor fi în stare să-i satisfacă, în care caz se va aplicà §-ul 15 din art. de lege XXXVIII dela 1868, şi atunci li se ia şcoala, prefăcându-se în şcoală comunala. Şi dacă nu va fi şcoala, nu poate fi nici parohie, şi nefiind parohie, nu e serviciu regulat divin, şi aşa treptat, scade religiositatea şi cu ea scade moralitatea. Aşa am spus».*)

În şedinţa aceasta discuţia generală a fost încheiată, şi pus fiind la vot, proiectul de lege despre introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în şcoalele elementare poporale a fost primit cu majoritate de voturi, ca bază pentru discuţia pe articole. A fost apoi votat şi în discuţia speciala, şi a fost trimis casei magnaţilor pentru a fi votat şi din partea acesteia.

Legea şcolară în casa de sus.

În casa de sus proiectul de lege despre introducerea limbei maghiare în şcoalele elementare poporale a fost pus în discuţie în şedinţa de 13 Maiu n. 1879. In contra proiectului de lege au vorbit Mitropoliţii români *Dr. Ioan Vancea* şi *Miron Romanul*, cu episcopii *Ioan Meţianu* şi *Dr. Victor Mihalyi*, iar pentru primirea proiectului episcopii rom.-catolici *Császka* şi *Ipolyi*, cu comitele suprem *Ujfalussy*. Proiectul de lege a fost votat cu mare majoritate de voturi, iar modificările propuse din partea Mitropolitului *Miron Romanul*, la discuţia pe articole, au fost toate respinse.

Vorbirile Arhiereilor români au fost următoarele:

Vorbirea Arhiep. şi Mitrop. din Blaj Dr. Ioan Vancea.

«Excelentisime domnule prezident! Măriţi domni magnaţi! Interesul viu pe care l-a produs proiectul acesta în toate părţile, din mai multe privinţe ma îndeamna şi pe mine, ca faţa de el să-mi precizez poziţia, ce cuget că pot să o iau. Voiu

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul V, pag. 371.

www.dacoromanica.ro

vorbì despre el, nu din dor de a jucà rol, nu din prejudiţiu, pentrucă aşa ceva nu permite, nici etatea, nici poziţia mea. Ci voiu vorbì din două puncte de vedere juridice, şi anume, întâi, spre lamurirea şi ilustrarea dreptăţii şi a echităţii, a doua, pentru împlinirea datorinţei ce mă apasă. Dar însaş natura pertractării publice încă aduce cu sine, ca la obiectul din discuţie să poată vorbì liber toţi cei chemaţi spre aceasta, fie că doresc a vorbì pentru, ori contra. Deoarece însă rezultatul acestui proiect de lege acum nu-l cunoaşte încă nici una dintre părţi, acestea nu pot vorbì decât despre eventualităţi. Una aşteaptă dela el rezultatele cele mai bune, iar ceealaltă îl consideră de sorginte a unor îngrijiri peste măsură de mari. Şi fiindcă nici una dintre parţi în prezent nu poate arată rezultate, ambele stau pe aceeaş bază juridică, şi nici una nu poate face imputări celeialalte.

Dupăce proiectul de lege mânecă din consideraţiunea însemnătăţii limbei de stat, fie-mi iertat şi mie a atinge în cuvinte puţine valoarea şi preţul limbei în general. Toţi ştim, că celce-şi ştie reprezentà limba, ca dar dela Dumnezeu, amăsurat valoarei celei mari a ei, află în ea un tezaur, şi posede în ea un tezaur, de care nici în cuget nu este aplecat a se despărţì. Şi cu tot dreptul, pentrucă limba, pentru prima desvoltare spirituală, este un mediu distins, un nutritor fidel şi neîntrerupt al ei, şi factor principal în toate manifestările vieţii publice ale fiinţei omeneşti. De acì provine stima cătră ea, de acì iubirea şi însufleţirea pentru ea, de acì şi gelozia acea fragedă, cu care îşi grijeşte fiecare limba sa, şi este gata a o apărà, de câteori i-se pare că o ameninţă fie şi numai umbra unui pericol.

Mărturisesc, că pe lângă toată stima şi simpatia cu care mă port faţă de limba statului, exprim numai starea reală a lucrului şi adevărul când afirm, că tot ce am spus despre natura limbei s'a întâmplat şi cu respect la proiectul acesta de lege. Caci şi prima faimă despre el dete multora, mai ales la noi, Românii, ansa de îngrijire, şi le-a deşteptat temerea geloasă. Simptomele acestea însa nu sunt acomodate spre a consolidà acea încredere împrumutată şi bunăînţelegerea, pe care o dorim din suflet, precum cert este şi aceea, că foarte mulţi bărbaţi de specialitate, nici din punct de vedere al educaţiunii, nici din respectul progresului din instrucţiune, nu află de consult, dar nicì din considerări metodice nu judecă de ducător la scop, ca limba de stat să se întroducă în şcoalele poporale confesionale, res-

www.dacoromanica.ro

pective naţionale, aşa, ca să pretindă terenul pentru sine, respective să formeze obiect de învăţământ în şcoale de acelea, cari nu sunt destinate pentru învăţarea limbilor, ci pentru procurarea celor mai necesare cunoştinţe şi pregătiri reclamate astazi pentru vieaţă.

Dar nici nu se poate presupune, că nişte copii restrânşi la pricepere, cari nici limba lor maternă nu o cunosc cum se cuvine, şi aşa simţesc greutate ostenitoare şi cu învaţarea ei, ar fi în stare a-şi însuşi limba, lor de tot necunoscută, pusa în vedere prin proiectul de lege. Eu din parte-mi nu cred aceasta, ci din contră, susţin, că rezultatul aşteptat pur şi simplu nu se va puteà dobândì, pentrucă de cumva pentru învăţarea limbei de stat se va folosì numai atâta timp, cât şi pentru unul din celelalte obiecte, cu siguranţă se poate afirmà, că copiii nu vor fi în stare să o înveţe.

Noi, pentru cari limba maghiară nu e limbă maternă, ci am învăţat-o, putem să spunem câtă osteneală şi cât timp se cere, pentruca omul să o poată învaţà. Aşadară, pentruca propunerea limbei de stat să aibă rezultat, se naşte alternativa aceea, că spre învăţarea ei, ori se va folosì timp mai mult, care se va subtrage dela alte obiecte de învăţământ, şi aşa lucrul se va face cu perderea şi în detrimentul celoralalte obiecte, ori apoi pentru învăţarea limbei de stat, fara voie vor propune şi câte un obiect în limba aceasta, pentruca copiii să aibă exerciţiu şi mai uşor să poată învaţà limba. Aceasta însă tocmai ar justificà preîngrijirile şi geloziile ce se ivesc şi se manifesta din partea multora.

Însă dacă luăm lucrul din partea practică şi căutăm la partea practică a lui, cel puţin eu nu pot înţelege, pentruce cunoaşterea limbei de stat ar fi atât de necesară popoarelor de altă limbă, cari în cea mai mare parte se ocupă cu agricultura, încât să trebuiască paragrafi atât de aspri pentru decretarea eì? Ori până acì nu se ştiau înţelege locuitorii patriei de limbi diferite? Ori poate proiectul acesta tinde şi într'acolo, ca să ajute comunicaţiunea în sinul societaţii, fiindcă doară aceea în cursul celor o miie de ani trecuţi ar fì suferit? Dar dacă luăm în mână istoria, de pe paginile ei învăţăm, că Ungaria niciodată n'a fost mai fericită şi mai respectată de străini, decât în zilele regilor Ludovic-cel-mare şi Mathia, cu toate că pe atunci abià a miia parte din locuitori înţelegeà limba statului, care erà cea latină.

www.dacoromanica.ro

De aci se pot scoate trei învăţături. Întâi, că statul poate fi tare şi văzut chiar şi dacă nu toţi cetăţenii săi îi cunosc limba. A doua, că patria poate fi fericită şi popoarele ei îndestulate, fără ca fericirea aceleia şi îndestulirea acestora să depinda dela cunoaşterea limbei de stat. A treia, că patriotismul, iubirea patriei, nu este împreunată cu cunoaşterea limbei de stat, pentrucă fiecine îşi iubeşte patria, ca pe mama sa cea dulce, ca pe nutritoarea şi îngrijitoarea sa, care îi asigură vieaţa, averea, religiunea şi datinile, îi permite deprinderea cu acestea, şi astfel ocroteşte şi apără tot ce este iubit şi preţios în ochii noştri. Deci, cine să nu o iubească?

Dar oare până acuma popoarele cu limbi diferite în comunicaţie unele cu altele nu s'au putut înţelege între olaltă? Şi nu va fi aceasta tot aşa şi în viitor? De câteori vor veni între împrejurări de aşa, nu vor învăţà oare limba aceea, limba statului, care reprezintă şi înaintează interesele lor? Da, o vor învăţà, şi din îndemnul interesului propriu sigur că mai bine o vor învăţà, decât prin o astfel de coacţiune, care să mărturisim adevărul, totdeauna este împreunată cu înstrăinare şi neplăcere. Şi dacă au fost timpuri, cari să fi cerut delăturarea înstrăinării şi a preîngrijirilor, acestea mai ales acuma sunt, acuma trebuesc delăturate, pentruca nici numele să nu li-se cunoască între popoarele de viţă deosebită. Iar aceea nu se poate pretinde, ba nici aşteptà, ca poporul de rând peste tot să înţeleagă şi să vorbească două limbi. Lucrul acesta nu se poate realizà, fiind în sine imposibil, şi din cauza aceasta numai prin ajutorul şcoalelor poporale nu se poate îndeplini. Aşa ceva se poate aşteptà numai dela indivizi culţi. Iar cu privire la aceştia s'au făcut dispoziţiile necesare, în puterea cărora limba statului se propune în toate şcoalele mai înalte, şi în cele româneşti, şi încă vă pot asigurà, că cu bun succes.

Apoi argumentul şi motivul acela, că diferitele naţionalităţi în interesul lor propriu ar fi avizate a învăţà limba maghiară, pentrucă prin învăţarea ei mulţi membri culţi de-ai lor şi-ar puteà asigurà viitorul, deschizânduli-se posibilitatea de a fi consideraţi la conferirea oficiilor, acest motiv şi mod de argumentare, cu privire la întroducerea limbei de stat în şcoala poporală, marturisesc sincer, că vrea să probeze prea mult, şi din cauza aceasta nu probează nimica. Pentrucă dacă ar stà aceasta, rezultatul ar fi, că este speranţă, că toţi cari au învăţat limba de

www.dacoromanica.ro

stat, pot aveà prospecte sigure de a fi aplicaţi în oficii. Măcar că eu aşa cred, că nime nu voieşte sa fie considerat lucrul astfel, şi să fie făcute astfel de deducţiuni. Da, indivizi cualificaţi, cari şi-au câştigat şi cunoştinţa limbei de stat, pot aveà prospecte, însă numărul acestora face o parte foarte mică din poporul întreg. Acì numai aceea ar fi de dorit, ca cel puţin aceia să fie aplicaţi, cari cunosc limba maghiară şi au cualificaţia recerută. Dar trebue să mărturisesc, pentrucă exprim adevărul, că şi eu însumi am auzit multe plângeri, că dintre Români nu se împărtăşesc mulţi de astfel de favor.

Dar să vedem acum starea prezenta a învăţatorilor dela şcoalele poporale, şi să examinăm urmările, pe carì le va aveà proiectul pentru aceştia, dacă va devenì lege. Pentruca să ma restrâng numai la cercul meu de activitate, cu privire la dieceza mea arhiepiscopească aflu, că dintre vre-o 500 de învăţatori, nu zic mult când afirm, că nici $^2/_5$ nu înţeleg limba statului. Şi relativ la proiectul de lege şi la timpul care se stabileşte pentru învăţarea ei pot zice, că respectivii nu vor fi în stare să o înveţe, iar numărul acestora este mare şi considerabil. In sensul legii ce se va întâmplà cu învăţătorii aceştia? Dela rigoarea legii şi dela aplicarea ei şi mai rigoroasa mai că nu se va puteà aşteptà altceva, decât aceea, ca învaţatorii de categoria aceasta sa fie scoşi din posturile lor. Insă care va fi soartea lor? Ce vor face ei după aceea? Pentrucă avere din mica leafă anuală nu şi-au putut câştigà, fiindcă din aceea abià şi-au trăganat yieaţa de pe o zi pe alta. Iar la lucru nu se vor puteà aplicà, pentrucă anii tinereţelor, în cari ar fi putut învăţà să lucre, i-au folosit pentru cultivarea şi cualificarea lor, făcându-se apţi de cariera învaţătorească. Ce se va alege deci din aceia, cari s'au cualificat, nutrindu-se cu speranţa dulce, că după cualificaţia câştigata pot asigurà, atât lor cât şi familiei, o provedere cuviincioasă şi un viitor sigur? Dacă vor fi delaturaţi din posturile lor, cine le va restituì spesele avute? Cine le va asigurà viitorul? Va luà asupra sa această sarcină fondul regnicolar pentru penzionarea învăţatorilor?

Intru adevăr, dreptatea şi echitatea ar cere, ca aşa să se întâmple. Din respectul dreptăţii s'ar cuvenì să se întâmple aşa, pentrucă învăţătorii aceia în fiecare an şi-au plătit competenţele anuale, cari s'au încassat dela dânşii de multeori lipsindu-se ei chiar şi de pânea de toate zilele, pânăce dânşii şi-au câştigat şi

www.dacoromanica.ro

dreptul la aceasta. Iar din respectul echităţii pentru aceea, pentruca dânşii vor fi scoşi din posturile lor fără vină proprie, dacă nu cumva li-s'ar imputà de vină, că nu ştiu aceea ce nu au putut învăţà. Iar celce scurtă pe un nevinovat în provederea sa, echitatea cere ca să-l despăgubească.

Deoarece însa nu se poate sperà, ca cineva sa rebonifice toate acestea învăţatorilor, aceştia vor fi reduşi la soartea de a nu aveà pânea de toate zilele, vor flămânzì în sensul strict al cuvântului, şi împreună cu familiile lor vor înmulţì ceata celor lipsiţi, şi vor sporì numărul malcontenţilor, care lucru, aşa cred, nu va fi, nici în interesul statului, nici spre binele societaţii, ci din contră, eu mă tem că se va întâmplà chiar contrarul. Oare eventualităţile acestea luatu-s'au la timpul sau în considerare? Eu nu ştiu.

Dar aceea o ştiu şi o recunosc, că legea trebue să fie dreaptă, să fie aşa, că deşì pedepseşte, nicicând nu duce la desperare, pentrucă atunci şi conştiinţa condamnă, împreună cu legea, pe cel vinovat.

Dar ce se va întâmplà cu şcoalele poporale, cari ar rămâneà fără învăţători? Ca ele să stee aşa, este cu neputinţă, deoarece şi legea opreşte lucrul acesta. Ce se va întâmplà deci cu ele? Trebue să se provadă cu învăţători. Dar cine le va provedeà? Autorităţile bisericeşti, pe lângă toată bunăvoinţa nu vor fi în stare a le provedeà pe toate cu învăţători de aceia, cari sa poseadă şi recerinţele cele noue. Aşa dară aceasta va trebuì să o faca altcineva. Şi cine va fi acest altcineva, dacă nu însuş statul? Dar statul nu ar puteà să provadă cu învaţători şcoalele poporale ale confesiunilor, decât cu delăturarea legilor patriei, anume, a dispoziţiilor din art. de lege 38 şi 44 din 1868, şi cu nebăgarea în seamă a autonomiei confesiunilor respective. Şi oare însuş statul de unde va puteà luà numărul recerut de învăţători? Fără îndoială, că de unde îi va aflà. Şi aşa se poate întâmplà, căci doară şi acuma avem cazuri, ca la şcoalele române ale greco-catolicilor să se aplice învaţatori de aceia, cari nici după naţionalitate nu sunt Români, nici după religiune nu sunt greco-catolici, şi cari nu vor înţelege limba poporului. Cari vor fi atunci rezultatele instrucţiunei? Învăţătorii neînţelegând limba elevilor nu-i vor puteà învăţà limba maghiară, iar elevii necunoscând limba învăţatorilor nu vor puteà câştigà cunoştinţele şi iscusinţele de cari au lipsă, pentruca

www.dacoromanica.ro

dânşii, ca cetăţeni, să-şi promoveze bunăstarea proprie şi fericirea patriei.

De acî se vede, că afirmarea, că limba maghiară nu tulbură limba şi religiunea celoralalte confesiuni şi a celoralalte naţionalităţi, numai în abstract are valoare, pentrucă dacă analizăm chestiunea, aflăm, că lucrul în praxă stă altmintrelea, şi depinde dela aceea, cine şi cum manipulează limba? Ştim toţi, că învăţătorului nu-i este încredinţată numai propunerea obiectelor, ci-i este încredinţat şi elevul în totalitatea sa, adecă mintea lui, inima lui, în multe privinţe şi voinţa lui, prin urmare întreg copilul. lar despre influenţa ce o are învăţătorul asupra elevilor ne vom puteà convinge foarte uşor, dacă vom urmărî cu atenţiune rezultatele educaţiunei şi peste tot ale instrucţiunei.

Astfel deci, nu limba produce îngrijorare, ci manipularea ei, şi consecinţele pe cari le are cu deosebire modalitatea aplicării ei. Asta e de ce ne putem teme. Dela modalitatea aplicării depinde mult, şi mai mult atârnă însă dela individul, căruia i-s'a încredinţat executarea. Şi aşa se poate întâmplà, — precum avem cazuri şi până acî, — că educaţiunea şi instrucţiunea copiilor poporului român greco-catolic, ca să vorbesc numai despre acesta, să fie pusă în mâni străine. Nu zic că pe tot locul, dar vor fi cazuri, şi eu mă tem, că ele nu vor fi numai cazuri singuratice.

Şi cum se poate aşteptà, ca biserica respectivă, capii, organele constitutive şi credincioşii ei să sufere cu nepăsare o anomalie ca aceasta, şi să privească indiferenţi la pericolul, care provine de acî asupra bisericei, în afaceri atât de sfinte, atât de sublime, momentuoase şi importante, cum este libertatea conştienţei, afacerile religiosităţii şi ale moralităţii, — căci acestea sunt strâns împreunate cu instrucţiunea, precum am avut onoare a atinge, — dacă acelea vor fi depuse în mâni străine? Ba şi pe terenul sentimentelor naţionale, pentru cari alţii desvoaltă zel, pe cât numai le ajung puterile. Dar dacă acestea le privim acum ca întâmplate relativ în cazuri sporadice, iar mai târziu în general, cine va puteà garantà, că de cumva proiectul acesta de limbă va devenì lege, nu se va schimbà, nu zic acuma, ci cu timpul, natura pe care o are acum în timpul de faţă, şi poziţiunea sa de obiect de învăţământ nu o va schimbà cu poziţiunea limbei de propunere şi în şcoalele confesionale ale naţionalităţilor? (Ministrul *Trefort:* Asta nu stă în proiect!) Legea

www.dacoromanica.ro

trebue sa fie cu prevedere. Iar atunci ce se va întâmplà, cel puţin cu biserica mea, cu biserica româna greco-catolică, pentru care limba română e *conditio sine qua non*, condiţie de existenţă, pentrucă aceasta e limba liturgică, rituală şi eclesiastică a bisericei greco-catolice?

Dacă legea aceasta cu timpul se va schimbà, şi limba statului se va decretà ca limbă de propunere, ceeace este posibil, atunci condiţiunea de existenţă a bisericii mele, vorbesc de posibilităţi, va fi periclitată, ba încă şi sublima ei misiune în lucrare va fi împedecată, şi în decursul timpurilor poate că şi succesele de până acuma încă ar fi expuse perirei.

Mărturisesc, străluciţi domni magnaţi, că eu proiectul acesta de lege nu întru atâta în sine 'l consider de periculos, cât mai vârtos după aplicarea şi rezultatele lui. Şi dacă referitor la acestea privesc la viitor, nu pot să nu mă umplu de îngrijire, încă şi pentru soartea bisericii mele, pentrucă presimţesc, că cu timpul, nu pot determinà anume când, dar cu timpul, pot întrevenì împrejurări de acelea, când copiii credincioşilor noştri vor fi încredinţaţi pe mâna astorfel de indivizi, ale caror principii religioase şi morale, deşì nu peste tot, dar în parte, nu se vor puteà împăcà, să nu zic, că ar puteà stà în contrast, cu principiile bisericei noastre, — şi aceasta ar fi o adevărată calamitate pentru biserică, care şi aşa-şi primeşte credincioşii din şcoală.

De aceea, cu adâncă umilinţă mă rog de onorata casă, să binevoiască a lucrà într'acolo, ca bisericile sa poata conduce instrucţiunea copiilor credincioşilor lor ele singure, în limba lor proprie, şi să o poată terminà fară îngrijiri şi pedeci. Sa-i poată creşte în virtuţi creştineşti şi cetăţeneşti, şi anume, în frica Domnului, întru iubirea deaproapelui, în modestie creştinească, de càre cu deosebire în zilele noastre avem lipsă atât de mare, în credinţa neclatită catra preaînaltul tron regesc, în onoare cătră dulcea noastră patrie, onoare catră înaltul regim, supunere datorita legilor, însă totodată şi în pietate fiiască cătră biserica maică, şi în apreţiarea naţionalităţii lor. Şi atunci patria va fi fericită, fericiţi vor fi cetaţenii ei. Aşa este, fericite ar puteà să fie şi diferitele naţionalităţi, sub scutul mărei, puternicei, glorioasei împărăţii austro-ungare, în patria aceasta, sub conducerea unui regim patriotic. Dar fericirea aceasta numai aşa poate să fie reală, numai atunci va fi durabilă, dacă şi naţionalităţile se

www.dacoromanica.ro

vor împărtăşi după măsură egală de condiţiunile îndestulirei, care este baza fericirei, ceeace numai aşa se poate, dacă toţi într'o formă se vor folosi de drepturi şi de libertatea determinata prin legi. Pe baza acestora, mariţi domni magnaţi, şi din cauzele înşirate, eu proiectul care se află în desbatere, aşa cum e formulat, nu-l pot primi de baza pentru desbaterea specială .*)

Vorbirea Arhiep. şi Mitropolitului Miron Romanul.

Excelenţa Voastră, domnule prezident! Ilustri magnaţi! Este cunoscut, că pe când mai nainte cu vre-o trei luni proiectul de lege ce se află în desbatere se publicase în ziare în textul lui de atunci, dintre naţionalităţile nemaghiare ale patriei mai ales Românii apărură ca unii, cari aveau îngrijiri serioase faţă de intenţiunea proiectului de lege şi de modalitaţile lui de executare. Se ştie mai departe şi aceea, că îngrijirile ivite se născură din acea înţelegere a lucrului, că proiectul de lege, fără considerare la pedecile pedagogice şi la altele ce obvin în partea practică, intenţionează a întroduce pe terenul instrucţiunii publice, şi încă fără nici o necesitate simţită, unele dispoziţiuni de acelea, cari deoparte ştirbesc autonomia bisericei, iar de altă parte pot împedecà cultura publică, amăsurat trebuinţelor reale ale concetaţenilor nemaghiari, şi sunt prea apte de a sprijini pretensiunea ce se exprimă viu din partea opiniunei publice maghiare, că adecă locuitorii patriei, cari nu aparţin la naţionalitatea maghiară, au să se contopească în elementul maghiar, fie macar şi prin aplicarea mijloacelor silitoare.

Nu se poate negà, că proiectul de lege original, înţeles astfel, perdù mai apoi foarte mult din caracterul sau acut, prin declaraţiunea făcută în expunerile de motive ale Excelenţei Sale, ministrului de culte şi de instrucţiune publică, precum şi prin formularea mai nouă, primită în casa reprezentanţilor, fie ca această formulare din urmă trece peste proiectul original al ministrului ici-colea cu unele restricţiuni destinate confesiunilor nemaghiare. Dar de altă parte nici aceea nu se poate negà, că şi după făcutele mitigări încà tot se mai afla în proiectul de lege prezentat ilustrei case a magnaţilor multe dispoziţiuni de acelea, cari pot numai să nutrească îngrijirile naţionalităţilor nemaghiare din patrie.

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1879, Nr. 55.

www.dacoromanica.ro

Când eu, ca totdeauna unul dintre aceia, cari şi mai nainte îşi luaseră voie a-şi da pe faţa, între marginile loialităţii, îngrijirile provenitoare din proiectul de lege, îmi ţin de datorinţa patriotica a vorbì în general la acest proiect de lege, înainte de toate trebue să protestez în contra unor presupuneri şi suspiţionări, pe cari, durere, le-am întimpinat din partea presei maghiare, că adecă toţi aceia, cari au curajul de a-şi ridicà vocea în contra învăţarii limbei maghiare, după modalităţile din proiectul de lege, ar face o aceasta din antipatie faţă de limba maghiară, ori chiar pentruca le-ar lipsì sentimentele patriotice şi s'ar adoperà la alte scopuri, cari cad afară de conceptul statului unguresc. Eu de astadata mai ales pentru aceea nu ma demit a resfrânge astfel de suspiţionari nefundate, dar totodata vătamatoare, pentruca eu le consider acelea numai ca efluxul unei iritaţiuni, de care nu atât Maghiarii cei adevăraţi, cât mai cu seamă cei de origine mai nouă, în mâna cărora se află jurnalistica, se lasa a se rapì când vad, că alţii nu sunt dispuşi a urmà exemplul celor din urmă, ca adeca desfacându-se de originea şi de legăturile lor naţionale, sa se alăture la naţionalitatea, care a ajuns să poarte astazi rolul principal în viaţa statului.

Ce priveşte cu deosebire puţina mea persoana, eu faţă de orice suspiţionare ma pot provocà la toţi aceia, cu francheţă, cari cunosc mai de aproape trecutul meu, şi mai vârtos cunosc activitatea mea din periodul mai nou al vieţii noastre constituţionale şi din anii cari premerseră aceluia, o activitate, ce e drept, restrânsă la un cerc mai modest, dar care în toate momentele ei erà îndreptata spre aceea, ca unitatea, intregitatea şi constituţiunea statului unguresc să fie asigurată, şi ca una din condiţiunile principale ale pacii interne şi ale binelui public, adecă concordia fraţasca dintre cetaţenii patriei de diferite limbi şi religiunì să se conserve, şi respective, să se restabileze pe baza echităţii.

Dacă deci eu nici în textuarea de faţă nu primesc proiectul de lege, pentrucă nu-l aflu de folositor, necesar şi oportun, prin aceasta îmi exprim numai intima convingere a inimei mele patriotice, şi aceasta nu-mi alterează de fel sentimentele amicabile şi totodată respectuoase cu cari am fost totdeauna faţa de limba maghiară, faţă de naţionalitatea maghiară şi faţă de conceptul statului ungar.

www.dacoromanica.ro

Precum am atins încâtva şi mai nainte, eu mi-am exprimat şi la alta ocaziune îngrijirile referitoare la acest proiect de lege, anume, mi le-am exprimat într'o reprezentaţiune preaumilită, care s'a subşternut la preaînaltul loc, în numele bisericei gr.-or. române. Stând pe bazele acestei reprezentaţiuni preaumilite, eu chiar şi faţă de proiectul de lege prelucrat de nou susţin cu puţină excepţiune argumentele cuprinse în aceea, şi ca să nu obosesc preţuita atenţiune a ilustrei case de magnaţi cu argumentaţiuni mai lungi, fie-mi permis să cetesc argumentările acelei reprezentaţiuni. Ştiu, că cuprinsul reprezentaţiunei în general e cunoscut, pentrucă aceea a fost aşternută şi ilustrei case de magnaţi. Dar fiindcă aceeaş încâtva îmi întregeşte discursul, îmi voiu luà voie a cetì din ea unele puncte singuratice. (Ceteşte, apoi contină): Din cele cuprinse în aceasta preaumilită reprezentaţiune, acum după noul text al proiectului de lege cade de sine acel argument, care se refere la eventuala amovare a învaţătorilor dela şcoalele poporale ale confesiunilor. De altă parte însă chiar şi după acest nou text al proiectului am de a reflectà în interesul autonomiei bisericeşti, că prin acest mai nou proiect de lege în multe privinţe se restrânge foarte mult dreptul de jurisdicţiune, pe care-l au după lege autorităţile şcolare ale bisericilor autonome, unde eu mai ales aflu a nu fi compatibil cu demnitatea autoritaţilor supreme bisericeşti, ca valoarea decretelor de cualificaţiune, ce se dau candidaţilor de învaţătorie, să se facă pendentă dela subscrierea inspectorului de şcoale.

Ori şi cum, dar astfel de restrângeri dau dovadă de puţină încredere în autoritaţile supreme bisericeşti, poatecă doară din motivul, că unele şi-au ridicat glasul în contra proiectului însuşi, ceeace însă nu e de ajuns pentru a se puteà trage la îndoială respectul omagial al autoritaţilor bisericeşti catră legile sancţionate. De altmintrelea ramâne neatins dreptul de controla al ministrului de instrucţiune publică şi al organelor sale faţa cu şcoalele confesionale, şi astfel, dacă peste toată aşteptarea s'ar aflà vre-o biserică, care să nu satisfacă prescriptelor legii, ministrul are destulă ocaziune de a aflà aceasta dela organele sale, şi apoi de a face sa se delăture scaderile, aplicând, după necesitate, chiar şi cele mai rigoroase măsuri. Dar a se ştirbì demnitatea autorităţilor supreme bisericeşti, prin dispoziţiuni preventive, eu nu-o aflu nici de potrivit, nici de necesar.

www.dacoromanica.ro

Cât pentru capul lucrului, adecă pentru necesitatea de a ştî limba maghiară, nu-mi pot retăceà acea observare, ca poporul de rând, va să zică, clasa de agricultori a locuitorilor nemaghiari din patrie, care după mine face 70—80 procente din poporaţiune, numai în acele ţinuturi are lipsa de a ştî, afară de limba sa maternă, încă şi cea maghiară, ori alta din patrie, unde ea locueşte amestecată cu Maghiarii, respective cu alţii de alta limbă, şi vine cu aceia mai des în contact, iar altcum în toate coatingerile, atât private, cât şi oficioase, conform chiar şi legii pentru naţionalităţi, îi este cu totul de ajuns cunoaşterea limbei sale materne.

In cazul prim, poporaţiunea de limbi diferite ştie sa se ajutore şi fără a trebuì să se creeze spre acest scop vre-o lege. Ea adecă învaţă în şcoala vieţii limba de care are mai multa trebuinţă, şi aşa se complaneaza de sine disparitatea limbistică. Prin urmare spre scopul acesta nu este de lipsă a se generalizà limba maghiară. Iar pentru aceia, cari voiesc să progreseze în cultură mai departe decât până unde merge învăţamântul în şcoalele poporale elementare, iata, acolo sunt şcoalele poporale superioare şi cele civile, şcoalele de industrie, de comerciu şi cele reale, apoi gimnaziile, şi altele, la cari toate este îngrijit dejà prin lege pentru învaţarea limbei maghiare din temeiu. Aşadară argumentul folosit de atâtea ori, că adecă fară cunoştinţa limbei maghiare nu poţi reuşì în viaţa publică, nu se poate aplicà aicia, întru sprijinirea proiectului de lege din discuţie.

Dacă totuşi, nu pentru vre-o necesitate, ci cumva pentru lux voim să se înveţe limba maghiară în şcoalele elementare poporale pâna la gradul de a se puteà vorbì, aceasta se poate, nu zic, ajunge, dar încercà, însa numaì cu delaturarea celoralalte obiecte prescrise pentru învaţatura. Astfel de încercare însa, pe lângă toată bunavoinţa, va ramâneà zadarnică pretutindenea unde elevul nu are ocaziune a se exercià în limba maghiară şi afară de şcoala, prin conversare.

Tot ce se poate face în general la şcoalele poporale elementare nemaghiare pentru limba maghiară este, a învaţà scrierea şi cetirea maghiară, şi a face exerciţiile limbistice necesare pentru pronunţarea corectă. Aceasta însă în mare parte o avem dejà şi la şcoalele poporale confesionale, iar unde lipseşte înca, acolo se poate întroduce prea uşor şi fară lege speciala. Şi

www.dacoromanica.ro

pentru eparhia mea pot să dau asigurarea, că se va şi întroduce, de va fi cu putinţă încă în şi mai mari dimensiuni. Dar a pretinde ceva imposibil şi neexecutabil, eu aflu că nu convine cu demnitatea legii.

Lipsa cea arzatoare a bietului nostru popor rămas îndarat nu e chiar limba maghiară. Caute regimul şi legislaţiunea să se uşoreze sarcinile publice cele grele, şi ca poporul în limba sa proprie să progreseze în cultură, deocamdată cel puţin până la atâta, ca sa fie în stare a cuprinde bine interesele sale proprii şi a se apară în contra acelei clase de oameni, care îl ruinează în tot chipul. Când odată vom avea atâta, atunci va veni rândul şi la aceea, ca să-şi poată întoarce atenţiunea pentru a învaţă şi limba maghiară. Dar până atunci, prin unele şi altele încercări să nu facem soartea poporului încă şi mai nesuferită.

La cuvintele Excelenţiei Sale, domnului ministru de culte şi instrucţiune publică, că «stă în interesul unor domni să facă agitari , observ în fine, că poate doară Excelenţa Sa le-a spus acestea cu privire şi la persoana mea, pentrucă i-a plăcut a spune aceasta şi la alt loc, tot aşa. Eu însă în conştienţa mea curată patriotică, şi cu provocare de nou la trecutul meu, orice suspiţiune de felul acesta, fie ea venită dela ori şi cine, încât s'ar referì la mine, ori la ceice se ţin de mine, o resping în mod categoric. Proiectul de lege nu-l primesc, ci îmi iau voie a propune urmatorul proiect de concluz (ceteşte): *Casa magnaţilor, nesimţind de astădată necesitatea unui proiect de lege ca acesta, trece peste el la ordinea zilei .**)

Vorbirea episcopului Ioan Meţianu.

«Excelenţa Voastră, domnule prezident! Inaltă casă a magnaţilor! Dacă îmi permit a luà şi eu cuvântul în chestia de sub pertractare, atât de gravă, după parerea mea, o fac aceasta pentru a supune aprecierii înaltei case măcar o parte din acele îngrijiri, pe cari mi le-a cauzat mie şi credincioşilor mei proiectul de lege pentru întroducerea limbei maghiare ca studiu obligat în şcoalele elementare, îngrijiri, ce provin din marea responsabilitate, cu care eu ca arhiereu sunt dator statului şi credincioşilor mei.

---

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1879, Nr. 56.

www.dacoromanica.ro

Inainte de toate declar, că nu sunt în contra învăţării limbei maghiare în şcoalele elementare, acolo unde ea este de trebuinţa, şi unde lucrul este cu putinţă. Spre a dovedì aceasta ma provoc la împrejurarea, că în dieceza mea, şi pe cât ştiu, şi în celelalte dieceze române, învăţarea limbei maghiare e de mai de mult întrodusă în şcoalele noastre elementare, întrucât s'a arătat trebuinţa şi posibilitatea.

Insă cu toate acestea, sunt silit a combate întroducerea acelei limbi în şcoalele elementare, atunci când aceasta se intenţioneaza în detrimentul autonomiei bisericeşti, al instrucţiunii poporale şi al moralităţii.

Inaltă casă! Dacă sta adevarul, pe care-l afirmau anticii Romani: qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit quam proficit, — şi eu nu trag aceasta la îndoială, — atunci trebuie să mi-se conceadă, că orice cultură, fără creştere morală-religioasă nu poate sa aduca fructe bune. Despre aceasta a trebuit să se convinga în timpurile mai noue unul dintre cele mai luminate state ale Europei, Germania, care pe lângă toată cultura spirituală, neglijând religiositatea poporului, a trebuit să culeaga fructe amare.

Din acestea invederează, că între cultura spirituală şi cea morală-religioasă, sau între ştiinţă şi moralitate, exista o legătură foarte strânsă. Şi dacă exista legătura aceasta la un popor, apoi ea există la poporul român, după uzul şi tradiţiunea lui cea veche. La poporul român biserica stă în legătură atât de strânsa cu şcoala confesională, încât una fară alta nu poate există. Ambele lucră reciproc, una spre promovarea celeialalte. Biserica creiază şi susţine şcoala, biserica conduce învaţământul în şcoala, şi dupăce-şi termină şcoala agendele ei, atunci încredinţează bisericei tinerimea, iar biserica primindu-o la sinul ei, continuă a desvoltà în tinerime tot mai mult învaţăturile de lipsă, şi mai ales învăţătura morală-religioasă. De acì urmează, ca Românul nu-şi poate închipuì, că poate există biserică fără şcoala, ori şcoala, care nu ar stà în strânsă legătura cu biserica.

Din acest punct de vedere trebue să-mi descoper acea îngrijire, că eu tare mă tem, că prin proiectul de lege din chestiune, şi anume, prin executarea lui, acea legatura, acea armonie dintre biserică şi şcoala, se va sdruncinà, în dauna moralei creştineşti. Nu sufere îndoiala, că prin dispoziţiunea aceea a proiectului de lege, prin care se ia dela autorităţile confesionale dreptul

www.dacoromanica.ro

de a da, ca şi până acuma, atestate de cualificaţiune cu deplină valoare, şi prin care acest drept se da şi altor autoritaţi, cari nu cunosc spiritul confesiunilor, zic, prin aceasta caracterul confesional al şcoalelor se alterează foarte mult, şi urmarea va fi, că va slabì zelul confesiunilor de a mai contribuì la susţinerea şcoalelor, şi aşa va lâncezì, nu numai morala, dar şi cultura poporului, prin întroducerea acestui proiect de lege.

După acestea se naşte întrebarea, că poate fi aceasta în interesul statului? Eu din partea mea zic ca nu. Pentrucă sunt de convingerea internă, că orice stat numai atunci e puternic, când toţi cetăţenii sai, fără deosebire de confesiune şi naţionalitate, înaintează deopotriva, atât în cultura spirituală, cât şi în cea morala, ştiut fiind, ca cetaţenii rămaşi îndarăt, în una ori altă direcţiune, pot fi numai spre sarcina statului respectiv.

Înaltă casă! Cine cunoaşte mai deaproape relaţiunile Românilor din acest stat nu va puteà negà, ca ei, cari fară vina lor, din vitregitatea timpurilor, au rămas îndărăt în cultura, îndatăce s'au delăturat pedecile, au desvoltat cel mai mare zel întru înfiinţarea multor institute de învăţământ, din propriile lor mijloace, sub scutul şi cu ajutorul bisericei. Şi orice om nepreocupat va trebuì să recunoască, că succesul ajuns pe acest teren, în proporţiune cu mijloacele modeste de cari au putut dispune, se poate masurà cu succesele oricărei altei asemenea confesiuni din patrie. Deci este lucru firesc, ca credincioşii mei să fie cuprinşi de mari îngrijiri, provenitoare din cuprinsul amintitului proiect de lege, şi să se teamă, că şcoalele lor, cultura lor intelectuală şi morală, vor fi periclitate prin acest proiect de lege. Această temere a credincioşilor mei este cu atât mai îndreptăţita, cu cât ei văd, că prin amintitul proiect de lege se atacă şi autonomia noastră bisericească, garantată prin lege. Nu tragem la îndoiala dreptul de supremă inspecţiune al statului faţă cu şcoalele. Dar în legea de faţă nu e vorba numai de acel drept, ci mai mult de o ingerinţă peste măsură de mare în administrarea învaţământului confesional, în acea administrare, care s'a garantat confesiunilor prin articolul de lege XXXVIII din anul 1868.

Tot în urma aceleì ingerinţe se ia dela confesiuni dreptul avut până acuma de a da testimonii de cualificaţiune pentru învăţatori, şi prin aceasta se vatăma, nu numai legea suscitata, dar şi autonomia bisericească, în mod foarte simţitor.

www.dacoromanica.ro

Am zis, că nu sunt în contra învățării limbei maghiare în școalele poporale, întrucât va fi cu putință și de trebuința. Dar aceasta s'ar fi putut face și pe altă cale, mai ales dacă se consultau și confesiunile. Se puteà face, fără sa se vatame atâtea interese subtile, fară să se nască atâtea îngrijiri și nedumeriri, fără să se altereze art. de lege XXXVIII din 1868 și autonomia bisericească, fără ca cultura spirituală și morala a poporului sa fi suferit atâta, cât va suferì în urma proiectului de lege de sub desbatere.

Nu pot încheià aceste observări ale mele fară a atrage atențiunea înaltei case și asupra dispoziționii străine și vătămatoare de drept a proiectului de lege de acuma, prin care și ramânerea mai departe în posturi a învățătorilor, deja mai nainte cualificați și aplicați, se face pendentă dela o condiție, care nu s'a pretins dela ei atunci când s'au pregătit pentru cariera învățătorească, anume, dela condiția de a-și însușì în patru ani limba maghiara în măsura, ca să o poată propune cu succes în școală.

Mi-am ținut de datorință a expune aceste îngrijiri și nedumeriri ale mele și ale credincioșilor mei maturei considerațiuni a înaltei case, în speranța, că ele vor fi apreciate dupa merit, din cari toate eu nu pot acceptà proiectul de lege ca bază pentru desbaterea speciala *)

Vorbirea episcopului Dr. Victor Mihalyi.

Daca cu ocaziunea prezentă îndrăsnesc a-mi ridicà cuvântul, și cu umilită reverință a vorbì la obiectul de sub desbatere, o fac aceasta din motivul, că în Ungaria cauza învățamântului elementar al poporului în mare parte se mișcă înca tot în sfera de activitate a autorităților bisericești, iar proiectul de lege admis la pertractare, fiind destinat numai pentru o parte a cetățenilor din patrie, deosebit atinge mai deaproape interesele de vieață și viitorul diecezei române gr.-catolice a Lugojului, concrezută grijei mele. Sa-mi fie deci iertat și mie, care nu numai ca arhipăstorul acelei dieceze am aici dreptul de ședere și de vot, dar totodată sunt și partaș la responsabilitatea, care apasă unul câte unul pe toți membrii acestei înalte case legislative pentru deciziunile ei, să-mi fie, zic, iertat și mie să iau

*) Din *Telegraful Român*, anul 1879, numărul 56.

www.dacoromanica.ro

mai deaproape în considerațiune proiectul de lege de sub pertractare, din unele puncte de vedere curgătoare din însaș natura lucrului, cari până acuma în mare parte nu au fost atinse, și prin aceasta a-mi motivà după putință votul. (Sa auzim!)

Nu va fi scăpat din atențiunea onoratei case chestiunea cea momentuoasă a secolului nostru, care pe câmpul pedagogiei ține în frământare mintea celor mai eminenți barbați de specialitate, înțeleg, teoria despre obligamentul universal, despre manipularea și despre măsura extinderii învățământului elementar al poporului, care teorie în luptele neîncetate ale societății creștinești, cu contrarii ei de toate adumbrarile, formează o linie principala de conflict, unde chiar și în zilele noastre ambele părți se nevoesc cu o vânjosime perseverantă a asigurà cauzei lor învingerea și ocuparea, și asta e presiunea aceea a relațiunilor, sub care și o parte și alta nizuește a salvà ce se poate.

Legislațiunea Ungariei, ilustri domni magnați, în articolul de lege XXXVIII din anul 1868, ce e drept, în privința aceasta a luat pozițiune, când a decretat obligativitatea generala a învățământului elementar al poporului. Insa legislațiunea aceasta, în spiritul creștinesc al trecutului ei, și în consecința cu sine însaș, a ajutat la valoare și concepția, că învățământul elementar al poporului în prima linie se ține de sfera de drept a puterii părintești, și numai defectele acesteia sunt chemate în linia a doua a le suplinì, la dorința părinților: comuna, ori confesiunea, prin întrevenirea lor. Iar amestecul puterii de stat în cauza aceasta, pe lângă exerciarea dreptului de supremă inspecțiune, numai într'a treia linie se poate pretinde, și iaraș numai spre ajutorarea părinților.

Drept aceea, legea atinsă a lasat în libera deșărmurire a părinților mijlocirea instrucțiunii elementare a copiilor lor: acasă, în școale private, ori publice, în școale poporale de reuniuni, sau confesionale, în comunale ori de stat, în institute poporale elementare ori superioare. Și cu tot dreptul. Pentrucă înalta legislațiune și-a recunoscut de problemă principală respectarea cuvenită a unuia dintre cele mai sfinte drepturi omenești, a dreptului de părinte. A priceput, că dreptul acesta ar fi fost atins în modul cel mai simțit, de cumva prin instrucțiunea elementară de aceasta ori de aceea natură, impusă părinților, aceștia întru desvoltarea intelectuală a copiilor lor ar fi împedecați a înfățișà și oarecum a reproduce spiritul și inteligența lor pro-

www.dacoromanica.ro

prie, şi spre glorificarea creatorului a continuà într'ânşii bunele însuşiri spirituale, cu natura erezită şi de cătră părinţi.

Aşa este. Întru înţelepciunea legislaţiunii Ungariei s'a înfrânt revărsarea, care se nevoeşte a dejosî demnitatea părinţilor prin aceea, că îi consideră ca pe născătorii numai ai unei fiinţe organice, iar nu ai unei fiinţe omeneşti perfecţionabile, provăzută cu facultăţile minţii şi ale voinţei libere. Această legislaţiune nu a conces, ca în secolul acesta luminat, între popoare creştine, cari se bucură de drepturi de libertate, să se netezască calea la împământenirea educaţiunii spartane, celei restrângătoare şi desfăcătoare a toată legătura familiară.

Principiile cele mai elementare ale pedagogiei semnalează faptul, că copilul la început cugetă în ezenţă aşa, ca instrument al inteligenţei părinţilor. El nu e în stare să cugete fără idei metafizice şi morale, e incapabil să aibă idei de acestea fără limbă, iar a vorbì numai aşa începe, dacă în cercul familiei părinţii, şi îndeosebi mama, se trudeşte a desvoltà într'ânsul facultatea intelectuală. Deci grija şi osteneala părinţilor pune temeiu educaţiunii şi instrucţiunii copilului. Peste temeiul acesta a zidì mai departe este a deşteptà prin exerciţii verbale şi intelectuale facultăţile cele fragede ale copilului, şi a-l întroduce pe acesta în câştigarea de cunoştinţe necesare şi folositoare. Şi spre aceasta e chemat învăţământul elementar al poporului.

Spre a asigurà rezultatul în această privinţă, §-ul 58 al art. XXXVIII din 1868, susţinut şi după drept, păstrează nevătămat principiul cel singur ducător la scop, ca adecă în şcoala poporală elementară fiecare şcolar să primească instrucţiunea în limba sa maternă. Pentrucă legislaţiunea ungurească cu înţelepciune a priceput, că copilul numai în limba sa maternă se poate ajutà prin exerciţii verbale şi intelectuale spre cugetare, şi spre adaogarea cunoştinţelor sale. La din contră, dacă copilul în şcoala elementară ascultă instrucţiunea într'o limbă lui necunoscută, în loc să fie în stare a înaintà, se află respins la acel moment al desvoltării sale, când mai întâi a început a pronunţà cuvinte.

Această înţeleaptă dispoziţiune a legii, în asemenea mod corăspunzătoare postulatelor dreptului natural şi al pedagogiei, unele organe prea zeloase au socotit că o pot delăturà, şi ca să mă restrâng numai la teritorul diecezei Lugojului, cauzei învăţământului poporal elementar prin aceea au crezut că-i ajută, dacă în comune curat româneşti, ori în comune mestecate, unde

www.dacoromanica.ro

partea precumpănitoare a locuitorilor o formează Românii, au aplicat învățători de aceia, cari necunoscând limba româna, cu atât mai puțin sunt în stare a învăța pe altul în această limbă.

Că organele respective pe ce cale sunt în stare a legitimà o atare delaturare a legii, nu-mi este intențiunea a scrutà mai deaproape. Prezentarea acestui proiect de lege și admiterea lui la pertractare poate servì spre liniștirea acelor organe, pentruca ele, ce e drept, în contul legii sancționate, însă numai anticipând, au executat în toata extinderea aceeace proiectul de lege treptat dorește să ajungă pe calea sa, dispunând, ca în școala poporală de ex. școlarul român să primească instrucțiune nu numai în limba sa maternă.

Cu deadinsul o spun aceasta, deoarece proiectul de lege nici cu un cuvânt nu atinge, că în ce limba are sa fie compus manualul din care școlarii vor aveà să învețe limba maghiara? Adevărat, că nici aceea nu se spune, că din manual compus în limba maghiară. Dar e de comun cunoscut, ca dupa postulatele de azi ale metodicei, în școalele poporale elementare nu este iertat a da școlarului în mână gramatică sistematică, nici chiar atunci, când i-se propune în limba lui materna, ci și regulele limbei materne are sa le învețe școlarul prin exerciții verbale și de intuiție, prin cetit și scris, prin memorizare, și sub astfel de deprinderi are învațătorul să explice școlarilor una ori alta din regulele principale ale gramaticei. De unde apriat se vede, că acest proiect modifică legea din 1868 art. XXXVIII, după o existență de 10 ani, în una din cele mai ezențiale dispoziținni, anume, cu privire la limba de propunere, care e mijlocitoarea principală a oricărei instrucțiuni, și mai numai singurul vehicul al învățământului poporal.

După părerea mea, ilustri domni magnați, nu toata închipuirea de negrijire, nici toată aparența de înaintare, ori de îndreptare, este cauză suficientă pentru schimbarea legilor, pentrucă veți binevoì a știì, că legea din uzul vieții practice își împrumută o parte mare a puterii sale, dovada ponderoasă, ca numai așa corăspunde scopului și are influența cea mare peste dispozițiunile ce și-le ia fiecare în interesul sau. Iar legea adusă în locul aceleia, la început chiar și pentru noutatea ei, are sa conteze la mai puțină reverință, din lipsa de experiment, și în privința utilității este mai îndoioasă, și probabil va fi dăunoasă mai multora din societate, întrucât ea va nimici așteptările lor

www.dacoromanica.ro

îndreptățite, pe siguritatea căror așteptări are să se întemeieze în mare parte bunăstarea socială.

Deci schimbarea legilor cam de comun e o întreprindere periculoasă, măcar că câte-odată e necesară. Pentru aceea necesitatea modificării acelora, supunând dreptatea lor de ambe părțile, totdeauna atârnă dela comparațiunea ce se face, deoparte între foloasele sperate ale legii noue, de altă parte între nesiguritatea acelor foloase și scăzământul de reverință și de certitudine, care neapărat urmează din abrogarea legii precedente.

În scopul acestei comparațiuni să-mi fie permis înainte de toate a observà, că nu toate dispozițiunile acestui proiect de lege se pot unì cu postulatele echității, când de ex. în §-ul 3 învățătorului eșit din preparandie, ori aplicat în post dela anul 1872 încoace, îi impune o sarcină grea, cum este aceea, de a propune în școala elementară o limbă elevilor necunoscută, fără ca înalta legislațiune mai întâi să se îngrijască, ori după starea financiară a țării și cea materială a poporului peste tot să fie în stare a se îngrijì, ca învățătorii aceia cel puțin să fie dotați în mod mai de suferit, și astfel să se facă părtași de vre-o remunerațiune corăspunzătoare pentru osteneala pe care o vor aveà în măsură însemnată.

Afară de aceasta, puțin echitabilă e dispoziținea cuprinsă în §-ul 4 al acestui proiect de lege, când pentru școalele elementare poporale ale unei părți însemnate din țară prescrie cu un obiect de propunere mai mult decât au fost obligătoare până acuma în acele școale poporale, și câte vor fi și pe viitor obligătoare în școalele poporale ale celeialalte părți din țară, și prin aceasta, pânăcând o parte a cetățenilor și în viitor în limba maternă se va împărtăși de întreaga extensiune a beneficiului învățământului poporal elementar, ceealaltă parte a cetățenilor patriei de beneficiul învațământului elementar se va puteà împărtăși neîmpedecat numai în acea măsură, care prin numărul oarelor din instrucțiunea ce se va da pentru executarea legii va fi rezervată pentru instrucția în limba maternă, iar procurarea de manuale de învățământ va costà spese îndoite.

Din aceste motive, după umilita mea părere, proiectul acesta de lege se vede a fi apt numai ca să înstrăineze pe studenții români de treabă dela pașirea pe cariera de învățători ai școalelor poporale, dar totodată să sparie și pe părinți dela trimi-

www.dacoromanica.ro

terea la şcoală a copiilor obligaţi să o cerceteze, prin aceea, că pe băieţii lor fragezi, cari şi dealtmintrelea cu anevoe se pot îndulcì de şcoală, îi îngreunează în mod însemnat. Pe simţite amorţeşte deci cursul instrucţiunii şi se riscă succesul învăţamântului în limba maternă, prin ce cu anevoe se va puteà încunjurà, ca în urma executării acestei legi numărul copiilor umblători la şcoală, procentul lor şi dealtcum cu multa trudă eluptat, să nu scadă în scurt timp pe unele locuri în mod însemnat.

Mai departe nu se poate trece cu vederea, ilustri domni magnaţi, natura obiectului de învăţământ, care în înţelesul acestui proiect de lege are să se impună şcoalelor poporale, care obiect nu se restrânge între marginile unei cunoştinţe de specialitate anumit determinate, ci e o limbă vie, o limbă oficială, în mod legal, a puterii de stat, care după modesta mea părere numai aşa se poate propune cu succes, dacă aceea se extinde şi ea îmbrăţişează aproape toate obiectele de învăţamânt, prescrise pentru ajungerea scopurilor şcoalelor elementare poporale.

Spre dovedirea aserţiunii mele să-mi fie permis a aruncà o privire în planul de învăţământ pentru şcoalele poporale elementare, prescris cu ordinaţiunea înaltului ministeriu reg. ung. de culte şi instrucţiune publică, cu datul 26 August 1877, Nr. 21,678, care plan e compus după toate regulele metodicei. La pag. 4 a aceluia se zice, că «de centru pentru instrucţiunea în şcoalele poporale serveşte limba», iar mai încolo, că «scopul instrucţiunii gramaticale în şcoala elementară poporală este, ca copilul să ştie vorbì şi să-şi ştie exprimà cugetele sale curat, limpede şi cu accentuare naturală. Scopul acesta nu se poate ajunge singur numai cu propunerea gramaticei strâns luate, ci spre aceasta e de lipsă a întrebuinţà fiecare din obiectele de învăţământ. Între celelalte obiecte de învăţământ mai acomodat se pot folosì ca mijloace ale acestei instrucţiuni exerciţiile verbale şi intuitive, scrisul şi cetitul».

Mai departe, la pagina 12, în privinţa gramaticei maghiare se zice, că «câştigarea cunoştinţelor gramaticale necesare pentru elevul din şcoala elementară, deosebit însă pentru cel dela şcoala poporală, se poate împreunà cu propunerea celoralalte obiecte de învăţământ, şi precum s'a arătat mai sus, cu deprinderea în scris şi cetit, şi toate câte sunt de lipsă a se ştì din acest obiect de învăţământ, pe acest grad al instrucţiunii, după modul acesta se pot învăţà cu mai bun rezultat .

www.dacoromanica.ro

Iar la pagina 34 cu privire la planul general al oarelor se prescrie, că «între obiectele de învățământ mai mult timp este a se destină pentru cetit și scris, pentru limba maternă și pentru aritmetică. Celelalte obiecte de învățământ, mai ales în școalele poporale nedespărțite, se pot învăță prin cetirea cărților de lectură, cu ajutorul lecturilor».

Pornind din aceste dispoziținni corespunzătoare, de cumva spre instruirea limbei, care nu e maternă, se va statorì timp puțin, nu se va ajunge rezultat, și acesta nù poate să fie scopul acestui proiect de lege. Iar de cumva spre instruirea limbei, care nu e maternă, se va stabilì timp mai mult, ori atâta timp, cât pentru propunerea limbei materne: atunci deja nu numai gramatica, sau limba în sine luată, ci cu ajutorul cărții de lectură, la început cred că în extensiune mai restrânsă, se vor propune mai toate obiectele prescrise și în limba, care nu e maternă. Și deoarece poporul românesc, în urma relațiunilor urbariale, cam de comun a format comune mărunte, și cele peste trei mii de școale poporale cu limba de propunere românească cam de-arândul sunt tot școale nedespărțite, provăzute numai cu câte un învățător, de sine urmează, că după punerea în lucrare a acestui proiect de lege, în școalele poporale elementare românești, pe lângă limba maternă, încă și limba, care nefiind maternă, se întroduce ca studiu obligat, se va eluptà la gradul de al doilea centru al instrucțiunei elementare.

De acì neapărat va urmà, că în măsura în care se va bucurà vre-o limbă de privilegiu și de favorul de a-și scoate la valoare influența și lățirea, în acea măsură va perde terenul ceialaltă limbă, maï vârtos dacă luăm în considerare teoria cea de curând mult întonată, după a mea părere însă greșită, că adecă celce știe pe orice cale să-și asigure condițiunile influenței, acela totdeodată și-a asigurat și îndreptățirea influenței proprii. Repet deci, că în măsura în care se va împărtăși de privilegiu și de favor o limbă, spre a da valoare influenței și lățirei proprii, în aceeași măsură va perde din influența sa ceealaltă limbă, până în urmă dată din destul la o parte, va fi constrânsă a-și cedà poziția de până acì și a capitulà în fața rivalului, precum o dovedesc aceasta în mod luminat multe exemple din străinătate, și din unele ținuturi din patrie, locuite mai nainte de Români. Din aceste cauze, după modesta mea părere și pricepere, nici decum nu mă îndoiesc, că dupa punerea în lucrare a ace-

www.dacoromanica.ro

stui proiect de lege, toți ceice în faptă vor cercetà școalele elementare poporale, vor învață limba patriei de stat. Mă îndoiesc însă de aceea, că limba aceasta o vor puteà învățà fără scădere în privința cunoștinței limbei lor materne.

Ce se ține de aceea, că stă în interesul poporului român însuși să învețe limba statului, spre a-și puteà apărà drepturile constituționale, înainte de toate voind a reflectà la cuvintele Ilustrității Sale preamăritului episcop al Neosolului, îndrăsnesc a observà, că art. de lege 44 din anul 1868 s'a îngrijit deja din destul, ca fiecare cetățean al patriei să-și poată apărà drepturile sale în limba sa maternă, atât în sala jurisdicțiunilor administrative, cât și înaintea tribunalelor.

Afară de aceea nu se poate negà, că nu numai inteligența și clasa industrială românească, ci orișicare fiu al patriei, care a avut interes să învețe limba puterii de stat, cu prețul a oricărei osteneli și sacrificiu, a învățat-o în trecut, și sigur o va învățà și în viitor. Insă precum stà aceea, că singuraticii, în urma instrucțiunei mijlocie și mai înalte sunt în stare mai mult ori mai puțin a învățà în contul limbei materne, bine-rău, și alte limbi, — așa stă și aceea, că un popor întreg nu e în stare, compact fiind, a vorbì în asemenea măsură două limbi timp mai îndelungat, cu atât mai puțin pe durată, pentru totdeauna. Pentrucă de cumva toți locuitorii vre-unei comune, ori vre-unui district, vorbesc în asemenea măsură două limbi, acei locuitori cu privire la limba lor maternă deja se află în stadiul de trecere, acolo limba care mai deaproape s'a ridicat la valoare probabil că în scurt timp va luà locul limbei materne, care neaparat se dă uitării.

Dar cu privire la singuratici este lucru de comun cunoscut, că art. de lege 38 din 1868, în paragrafii 64 și 74, s'a îngrijit, ca aceia să poată învățà limba oficioasă a statului, când între obiectele de învățământ obligatoare la școalele poporale superioare și la școalele civile, unde limba de propunere nu e cea maghiară, s'a luat și limba maghiară.

Cu aceasta ocaziune nu pot să retac acea echitabilă dispoziție a acestei legi, în urma căreia între obiectele de învățământ obligătoare de pe la școalele civile, acolo unde limba de propunere este cea maghiară, limba germană are să se propună numai dela cursul al treilea, care curs corespunde clasei a treia gimnaziale, când adecă tinărul este în stare a vorbì și

www.dacoromanica.ro

a scrie corect în limba sa maternă, precum şi a face comparaţiune între cunoştinţele sale din limba maternă şi între însuşirile limbei, pe care are sa o înveţe.

Apoi aserţiunea, ca şi cum din privinţa culturei publice de exemplu poporul român nu ar fi în stare în limba sa maternă a-şi câştigà cunoştinţele acelea, cari se recer pentru gradul instrucţiunei poporale elementare, ori ca şi cum acel popor în limba sa materna nu ar fi în stare a cunoaşte sentimentele iubirei de patrie şi ale patriotismului, pe cari în cursul multor veacuri le-a dovedit totdeauna în fapte, aceste şi alte asemenea insinuaţiuni sonore se devalvează la valoare proprie îndată ce nu se perde din vedere respectarea drepturilor asigurate prin legi, deoarece cetăţeanul patriei, care se bucură de drepturi şi se împărtăşeşte întru toate şi de limba sa maternă, e capabil a pricepe beneficiul de care se face părtaş, şi aceasta îl însufleţeşte şi-l împintenă mai cu putere a-şi împlinì cu bucurie datorinţele patriotice cele mai grele.

Să presupunem însă, că este în interesul poporului şi nu în al altora, ca toţi membrii lui, neexceptionând nici femeile, să înveţe limba oficioasă à statului. Cu toate acestea să binevoiţi a mă iertà, dacă eu pe câmpul instrucţiunei poporale afirm, că se ţine de sfera de drept a puterii părinteşti a determinà, cum şi în ce mod să se apere interesele copiilor. Pentrucă părinţii de comun cu mult mai delicat şi cu mult mai sigur promovează bunastarea şi interesele copiilor lor decât oricine altul. Deci, dacă părinţii câte unul, ori dupa comunităţi, vor aflà, că va fi în interesul lor şi al copiilor lor, ca limba oficioasă a puterii de stat să se întroducă în şcoalele elementare poporale, ca obiect de învaţământ, întreb, oare cine ar împedecà lucrul acesta? Dar oare este de lipsă a recurge spre acest scop la forţa legii?

Dar de cumva părintele, care ca cetăţean de stat contribue la sumele însemnate din cassa statului, preliminate pentru scopurile instrucţiunei poporale, iar ca membru al confesiunei religioase contribue la susţinerea şcoalei sale confesionale, de cumva, zic, parintele, razimându-se pe dispoziţiunile echitabile ale legii anterioare doreşte, ca baiatul lui în limba maternă să se împărtaşască în întreaga extensiune a beneficiului instrucţiunei elementare, ca astfel cel puţin în limba sa maternă să înveţe a cugetà corect şi în ordine logică, a vorbì clar, a scrie

www.dacoromanica.ro

după regulele ortografice şi a-şi exprimà cugetele cu accentuare naturală, dupăce starea lui mai modestă şi aşa mai totdeauna numai pe cariera agriculturei şi a manufacturei îndreaptă pe băiatul său, — căci de abia 2—3% din părinţi s'au îndatinat să-şi dee copiii la şcoale poporale superioare şi la cele medii, — în cazuri ca atari se face cu neputinţă părinţilor, ca numai în limba maternă să facă părtaşi de instrucţia elementară poporală pe băieţii lor, până la acea etate, când facultatea lor mentală este din destul desvoltată. Aceasta ar fi o dispoziţiune, pe care eu nu mă simţesc îndreptăţit a o sprijinì cu votul meu.

N'au lipsit în evul de mijloc, atât de defăimat, oamenii zeloşi, cari, ce e drept, în altă direcţiune, va să zică în interesul bisericei creştineşti catolice, s'au nevoit a monopolizà educaţiunea copiilor, sprijinind cu motive plausibile acea propunere a lor, ca copiii Mohamedanilor şi ai Judeilor să se crească în spirit creştinesc, afirmând, că prin aceasta s'ar scutì interesele spirituale înseşi ale copiilor, s'ar suplinì omisiunile secolelor, cultura publică ar luà avânt, şi s'ar promovà chiar şi interesele statului, fiind lucru de comun cunoscut, că chipul şi caracterul de unitate religioasă cu mult mai tare e capabil să fortifice stâlpii statului, decât chiar şi chipul de unitate în limbagiu.

Insă oare ce a răspuns biserica catolică la nizuinţa aceasta la aparenţă atât de religioasă? In jumătatea a doua a secolului 13 sfântul Toma dela Aquino, unul dintre atleţii cei mai eminenţi ai ştiinţelor creştineşti teologice şi filozofice, şi ca atare cu adevărat mare bărbat de stat, n'a şovăit a spune apriat, că nu trebue să se întroducă o înoire ca aceasta, contrară datinei bisericei, căci dacă aceasta ar fi fost raţionabil, atunci atâţi arhierei meritaţi, pe cari cei mai puternici împăraţi creştini dăruindu-i cu graţie i-au făcut demni de încrederea lor, precum : Constantin pe Silvestru, şi Teodor pe Ambroziu, nici decum nu ar fi întrelăsat a mijlocì modalitatea aceasta a lăţirei de credinţă. Insă e periculos a întroduce o atare înoire, contrară datinelor de până acì ale bisericei, pentrucă ea se opune dreptăţii naturale, deoarece copilul după natură este al tatălui său. De jure naturali est quod filius antequam habeat usum rationis, a cura parentum subtrahatur, vel de eo aliquid ordinatur invitis parentibus. (Summae theol. X art. 12).

Este lege a naturei, ilustri domni magnaţi, ca băiatul întru început să cugete ca instrumentul inteligenţei tatălui său, şi să

www.dacoromanica.ro

voiască după dorința acestuia! Este efectul naturei, ca religiunea să sporească pe calea instrucțiunei și a educațiunei părintești, luminată prin credință. Deci, dacă biserica s'ar fi învoit, ca copiii părinților necreștini, fără voia acestora să fie crescuți în spirit creștinesc, biserica prin o astfel de silă și-ar fi stricat numai sieși, căci ar fi negat acel drept natural al părinților, pe care se razimă, când în urma spiritului religios al părinților primește copiii acestora de credincioși ai ei, născându i a doua oară, în urma tainei botezului.

Această influență naturală a dreptului de părinte legislațiunea Ungariei a respectat-o totdeauna, când de exemplu a recunoscut dreptul părinților de a puteà cere restituirea copiilor seduși ori reținuți, sub pretextul religiunei ori al altui bine mai mare, când în legile dela 1723 și 1765 a recunoscut dreptul părinților de a stabilì în sfera lor de activitate modalitatea instrucțiunei elementare și a educațiunei copiilor, pregătirea și introducerea acelora în viitoarea lor carieră, creșterea lor în religiunea proprie, în înțelesul §-ului 2 din art. de lege LIII dela 1868 permis fiind numai celor ce au împlinit anul al 18-lea de etate să treacă la altă religie.

Aceste și alte asemenea dispoziții ale legislațiunei dovedesc din destul, că legislațiunea țării a fost totdeauna patrunsă de convingerea, că părinții nu se pot oprì să nu împartășască copiii lor de o instrucțiune și educațiune spirituală conform îndemnului și conștienței lor. A fost totdeauna pătrunsă de convingerea, că ar formà vătămarea unui drept natural foarte important a împedecà ori a face cu neputința aceea, ca părinții prin instrucțiune poporală elementară, amăsurată dorinței lor, să nu poată desvoltà mintea și voința copiilor lor după chipul însușirilor bune spirituale, moștenite și conservate în casa parintească.

La obiecțiunea ce ni se face, că în școalele, nu numai militare, ci și în cele poporale, înființate între locuitorii fostelor regimente de graniță secuiești și românești, s'au facut încercări de a se introduce limba germană, sau dupăcum se provoacă Excelența Sa, domnul ministru de culte și instrucțiune publica, însuș regulamentul numit «Ratio educationis» deja a prescris «in scholis vernaculis propunerea limbei maghiare, îmi iau îndrasneala a observà, că întrucât acele dispoziții s'ar fi facut în contra dorinței părinților, nefiind ele întemeiate pe dreptul

www.dacoromanica.ro

naturii, peste acelea logica faptelor încă la timpul său a trecut la ordinea zilei.

Acestea sunt, ilustri domni magnaţi, observarile generale, pe cari am fost constrâns a le preciză cu umilinţa pentru motivarea votului meu. Ele formează temeiul acelei declaraţiuni, că eu acest proiect de lege, întru cât cuprinde cu privire la copii dispoziţiuni contrare dorinţei părinţilor, şi întru cât restrânge şi mărgineşte libertatea de care s'a bucurat până acì poporul românesc din patrie, zic, eu nu pot să primesc acest proiect de lege ca bază a discuţiei speciale. Mă opreşte a primì şi a sprijinì un atare proiect de lege şi însuş dreptul public legal al ţării, care statorind singurul mod după care sunt a se aduce legile ţării, totodata stabileşte şi marginile acelea, pe cari nici legislaţiunea însaş nu le poate desconsiderà, făcând amintire, că: Potissimum super rebus juri divino ac naturali praejudicantibus, atque etiam vetustae totius Hungariae gentis libertatis libertati derogantibus» şi împlântă principiul neprescriptibil, care nu e iertat a fi perdut din vedere între nici o împrejurare a timpurilor şi a secolelor: «Salve semper divino naturalique jure».

Le-am fost dator acestea, ilustri domni magnaţi, cauzei diecezei româneşti unite a Lugojului, a carei condiţie de viaţă e limba româna, fiind ea chemata în limba aceasta a-şi împlinì înalta misiune pe terenul religios, moral şi cultural. Le-am fost dator învăţătorilor din dieceza românească unită a Lugojului, pe cari acest proiect de lege îi îngreunează mult. Le-am fost dator poporenilor mei, cari m'au rugat, ca la locul sau să pun un cuvânt întru apărarea libertaţii lor de până acì, şi sa paşesc la acest loc întru scutirea dreptului lor de parinţi. Aceste împlinindu-le, şi mulţamind pentru rabdarea cavalerească cu care v'aţi îndurat a mă ascultà, declar, că nu primesc acest proiect de lege ca bază pentru desbaterea speciala».*)

Textul legii şcolare.

Iată acum textul legii, în contra căreia s'a purtat, fără succes, această luptă frumoasă, în dietă şi în casa de sus:

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1879, Nrii 60—61.

www.dacoromanica.ro

„Articolul de lege XVIII din 1879,

privitor la instrucţia în limba maghiară în institutele de învăţământ pentru educaţiunea poporului. Sancţionat în 22 Maiu 1879. Promulgat în casa deputaţilor în 24 Maiu, în casa de sus în 25 Maiu 1879.

De vreme ce e de lipsă, ca fiecărui cetaţean al statului să i-se ofere ocaziunea a-şi însuşi limba maghiară, adeca limba statului, se iau pentru acest scop dispoziţiunile urmatoare:

§. 1. In toate preparandiile de învaţatori, confesionale, ori de altă natură, în cari instrucţiunea nu se dă în limba maghiara, se va predă limba maghiară, care în virtutea dispoziţiunei articolului de lege XXXVIII dela 1868 formează şi altcum obiect de studiu obligator în aceste institute, în un astfel de număr de oare, încât fiecare candidat pentru funcţiunea de învăţător să şi-o poată însuşi în vorbire şi scriere, în timpul întregului curs de studiu.

§. 2. După trecerea cursului de trei ani al preparandiilor, următor întrarii în vigoare a acestei legi, adeca începând din ziua de 30 Iunie 1882, nime nu poate primì diplomă de învăţător şi nime din aceia cari vor fi terminat cursul de învaţători în 1882, ori mai târziu, nu poate fi numit pe cale particulara, ori la un institut de învaţământ, ca învăţator, ori ca ajutor de învăţator, al doilea învăţator, dacă nu şi va fi însuşit limba maghiară, în vorbire şi scriere, în aşa masură, încât să fie în stare a o predà în şcoalele primare.

§. 3. Cei deja numiţi, sau persoane cari întra în cariera de învăţător, şi cari vor fi terminat deja cursul preparandiei de învăţători în intervalul de timp dela 1872 până la sfârşitul anului 1881, ori eventual îl vor terminà, sau vor fi ocupat în acest timp, eventual vor ocupà o catedră de învăţător, — sunt datori a învăţà limba maghiară, dacă nu cumva o ştiu, în timp de patru ani, socotiţi dela întrarea în vigoare a legii de faţa, în aşa grad, încât sa fie în stare a o predà în şcoalele primare.

Această cualificaţiune e a se dovedì prin trecerea unui examen, ce se va normà îndeosebi prin un ordin al ministrului.

In comunele ai căror locuitori în parte nu ştiu ungureşte, cu începutul anului 1883 pot fi numiţi ca învaţatori definitivi, ajutafori, ori provizori, la şcoalele primare comunale confesionale, ori la alte şcoale primare publice, numai astfel de persoane, cari sunt capabile a predà limba maghiara. Dar şi până

www.dacoromanica.ro

la anul 1883 se va da, cu prilejul ocupării catedrelor de învăţători, prioritate acelora, cari ştiu limba maghiară. De asemenea se vor respectà cu stricteţă dispoziţiunile în vigoare ale §-ului 58 din art. de lege XXXVIII dela 1868, ce priveşte şcoalele primare, cum şi ale §-lui 13 (alineatul 2 şi 3) din art. de lege XXVIII dela anul 1876.

§. 4. Prin aceasta limba maghiară face parte din obiectele de studiu obligator în toate şcoalele primare publice. Cât timp însă nu există numărul corespunzător de învăţători capabili pentru predarea în limba maghiară, dispoziţiunea de mai sus se pune în vigoare numai treptat, în următorul mod, şi anume:

In fiecare şcoală primară, în care limba de predare nu e limba maghiară, dar se găseşte un învăţător capabil pentru a predà în această şcoală, limba maghiară va trebuì să fie predată ca obiect de studiu obligator deja în anul următor după întrarea în vigoare a legii de faţă. Iar în şcoalele primare, la cari nu se găseşte numit un astfel de învăţător, îndată ce în conformitate cu paragrafii 2 şi 3 va fi numit un învăţător cualificat în limba maghiară.

Instrucţiunea obligată a limbei maghiare în şcoalele primare comunale va fi reglementată de cătră ministrul de culte şi instrucţiune publică prin ordin special. Toate autoritaţile confesionale şi alte autorităţi sunt datoare a observà exact, cu prilejul stabilirii planului de învăţamânt pentru şcoalele primare, ordinul amintit mai sus.

§. 5. Dispoziţiunile legii de faţă se refer şi la institutele de învăţământ nemaghiare, cari exista deja, ori cari se vor înfiinţà în înţelesul paragrafilor 16—22 din art. de lege XXXVIII dela anul 1868.

§. 6. Îndeplinirea dispoziţiunilor cuprinse în paragrafii precedenţi şi a dispoziţiunilor tranzitorii va fi supraveghiată de catră ministrul de culte şi instrucţiune publică prin inspectorii şcolari şi prin celelalte organe indicate în §-ul 3 al art. de lege XXVIII dela anul 1876, privitor la autorităţile şcoalelor primare. Pentru acest motiv

1. La preparandiile de învăţatori, în cari limba instrucţiunii nu e cea maghiară, în afară de cazurile în cari inspectorul şcolar azistă temporal la predare, atât examenele anuale, cât şi cele de maturitate, vor fi ţinute în prezenţa şi pe lângă intervenţia inspectorului şcolar, ori a substituţilor acestuia, numiţi de

www.dacoromanica.ro

către ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice. Iar cu începere dela 30 Iunie 1882, diplomele de cualificaţiune ce urmează să fie semnate de dânsul, se vor liberà numai în cazul când candidatul examinat ştie limba maghiară conform cu §-ul 2 al legii acesteia.

Impotriva obiecţiunii inspectorului şcolar candidatul poate înaintà recurs, în termin de 30 de zile, socotite din ziua examenului, la ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice, care dispune apoi, ca să fie examinat din nou de către o comisiune compusă din trei membri numiţi de ministru. Dacă candidatul e recunoscut de către această comisiune de cualificat în limba maghiară, în conformitate cu §-ul 2, atunci diploma i-se va liberà îndată. Hotarîrea comisiunii se va notà în diplomă.

2. Ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice veghiază, ca în programele de studii ce urmează a i-se supune în înţelesul §-lui 5 alineatul 3 din art. de lege XXVIII dela anul 1876, limba maghiară să fie trecută în măsura cuvenită, conform legii de faţa, şi dânsul dispune sa se supravegheze instrucţiunea în înţelesul §-lui 5 (alineatul 3, p. *b)* al legii citate.

3. In caz de nerespectare a legii de faţă se va aplicà §-ul 15 al art. de lege XXXVIII dela 1868, respective §-ul 7 al art. de lege XXVIII dela anul 1876.

4. Dispoziţiunile §-lui 22 din art. de lege XXXVIII dela anul 1868 se vor aplicà şi în cazul când institutele amintite în paragraful precedent al legii de faţă nu se conformeaza legii prezente.

§. 7. Pretutindenea unde e vorba în această lege de preparandii de învăţători, de candidaţi pentru catedrele de învăţători, de învăţători ajutători, ori suplinitori, — sunt a se înţelege şi preparandiile de învăţatoare, învăţătoarele, candidatele la catedrele de învăţătoare, învaţătoarele ajutatoare, şi învaţatoarele suplinitoare.

§. 8. Cu executarea legii de faţă se însărcinează ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice».*)

Vorbirile deputatului Atanasiu Rácz.

În şedinţa din 23 Maiu 1879 a dietei s'a discutat proiectul de lege despre modificarea şi întregirea legii din anul

*) Din «*Chestiunea Română în Transilvania şi Ungaria* », de *Eugen Brote*, pag. 202—205.

www.dacoromanica.ro

1871, referitoare la societăţile pentru regularea apelor. La discuţia pe articole a vorbit deputatul român *Atanasiu Rácz* următoarele:

La paragraful acesta (6) îmi iau voe a face şi eu unele observări. Cu proiectul acesta de lege se intenţionează a se ajunge aceea, ca societaţile să poata există, şi să-şi poată continuà activitatea cu succes. Dar nu stă aşa lucrul tocmai la societatea, în interesul căreia am luat cuvântul, anume, societatea de regulare a râurilor Timiş şi Bega, pentrucă platirea competenţelor repartizate, de regulă nu se face, cu excepţia erariului şi a domeniilor fundaţionale, ai caror reprezentanţi le plătesc punctual. Dupace în lege nu se cuprinde dispoziţia, că astfel de bani repartizaţi sa se plăteasca cu punctualitate, aşa cred, ca tocmai acest proiect de lege ne duce acolo, ca să ne îngrijim, să poată există societaţile, în urma achitării competinţelor, şi să-şi poată ajunge scopul. Dar aşa cum e textuat punctul *g)* scopul nu numai că nu se ajunge, ci din contră, ne îndepărtăm de el, şi pe multa vreme la platire punctuală nu ajungem. Sunt deci de părerea, onorată casă, ca ar trebuì să întroducem şi aici praxa aceea, care se aplică în capitală de ex. cu privire la darea comunala, anume, că atunci, când cineva plateşte darea de stat, i-se detrage şi darea comunală. Inzadar trimite cineva o miie de fiorini numai în dare de stat, pentrucă organul respectiv detragè întâi 25—30 procente în darea comunală. Aşa ar trebuì să se dispună şi cu privire la aceste societăţi, anume, că atunci, când respectivul îşi plăteşte darea şi se detrage darea comunală, să se detraga şi competinţele societăţii. Şi aşa, deşì darea statului nu întră de tot punctual, s'ar încassà totuş cu încetul, şi societăţile s'ar puteà fericì. Altcum s'ar puteà întâmplà aceeace s'a întâmplat la societatea noastră pentru regularea apei din râurile Timiş şi Bega, că afară de sumele platite de organele dnului ministru de finanţe şi ale domnului ministru de culte şi instrucţiune publică, cam 30—40 mii de fiorini, din suma repartizată de 360,000 fl. competente pentru regularea râurilor nu s'au plătit decât 10—20 de mii fiorini din partea părţilor interesate, prin ce apoi poate să devină problematică existenţa societăţii.

Pentruca deci atât societatea pentru apele din Timiş şi Bega, precum şi alte societăţi de regulare de apă, să nu fie împedecate în activitatea lor salutară, îmi iau voe a face propunerea următoare: La §-ul 6 punct *g)* în şirul al doilea să se

www.dacoromanica.ro

pună: Se îndrumă organele încredinţate cu încassarea dării de stat, ca din darea platita la cassa, ori încassată dela contribuent, sa detraga o parte proporţionala şi pe seama societaţilor şi să o transpună cassei acestora .*)

Propunerea nu s'a primit.

Şedinţa din 28 Maiu 1879. Se discută proiectul de lege despre încuartirarea armatei comune şi a honvezimei. La paragraful 5, în discuţia pe articole, vorbeşte deputatul român *George Ioanovici* şi propune o modificare stilară, anume, ca pretutindenea în proiectul de lege, dar mai ales în acest paragraf, să se înlocuiască cuvântul necorect maghiar *férhely* cu corectul cuvânt «*férőhely*», şi explică, de ce e corect cuvântul din urmă. Propunerea *se primeşte.*

În şedinţa din 29 Maiu 1879 deputatul român *Alexandru Roman* prezintă raportul comisiunei despre starea bibliotecii casei pe anul 1878 şi socotelile bibliotecii pe acelaş an. Raportul se va tipări şi se va pune la timpul său la ordinea zilei.

În şedinţa din 31 Maiu 1879, tot la discuţia asupra proiectului de lege despre încuartirare, vorbeşte la §-ul 25 deputatul român *Atanasiu Rácz* următoarele:

Onorată dietă! Declar, ca sprijinesc propunerea stimatului condeputat Hosztinszky, cu adaosul, ca diferinţa sa se extindă, nu numai asupra oraşelor, ci şi asupra comunelor mari şi mici, pentruca după parerea mea sarcinile cari apasă comunele sunt cu mult mai mari decât să poata fi purtate. Pe mine nu m'au liniştit expunerile stimatului condeputat conte Ráday Gedeon, ca să pot primi textul din proiectul de lege. Spuneà stimatul condeputat, că acì nu e vorba de vre-o sarcină nouă. Adevărat, ca nu e sarcină noua, pentrucă ea de mult apasa ţara. Dar deja atunci, când patenta respectiva a fost adusa la cunoştinţa comunelor, acestea au înaintat recurs, şi de atunci necontenit dau recursuri, primind totdeauna mângaierea, că dieta şi dealtcum va regulà afacerea. E deci aici timpul, ca să ajutăm comunelor. Nu m'a convins nici argumentul, ca dincolo de Leitha s'a primit deja un proiect de lege ca acesta, deci nici la

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul VI, pag. 321.

www.dacoromanica.ro

noi nu poate să fie altă lege. Asta nu e lege fundamentală. E o lege, care trebue să iee dispoziţiunile conform trebuinţelor ţarii, şi conform averii ţării şi capacităţii ei de a purtà sarcinile. Declar deci de nou, că sprijinesc modificarea stimatului amic Hosztinszky».*)

Se primeşte textul original. In şedinţa din 3 Noemvrie 1879 tot deputatul român *Atanasiu Rácz* declară pe scurt, că primeşte §-ul 31 din proiectul de lege al guvernului despre perderea dreptului de cetăţean de stat, dacă cineva s'a înrolat la miliţie în armată străină. A fost proiectul de lege, acceptat de dietă, după care ceice absentează din ţară zece ani de zile nu mai sunt consideraţi ca cetăţeni ai statului ungar. În urma acestei legi şi-a perdut cetăţenia de stat şi Kossuth Lajos.

Şedinţa din 19 Noemvrie 1879. La ordinea zilei se află petiţia unor comitate, de a se luà măsuri din partea corpurilor legiuitoare cu privire la săracii comunelor singuratice. Vorbeşte la obiect şi deputatul român *Atanasiu Rácz* următoarele:

Imi iau voe a spune, că nu sprijinesc aceeace spuneà stimatul condeputat Baross, şi anume, din motivul, că municipiile, dacă exerciază drepturi, chiar sărace fiind, după părerea mea trebue să poarte totodată şi sarcinile. Eu aşa ştiu, că sarcina aceasta pentru aceea s'a pus în spinarea comitatelor, pentruca să o iee de pe spatele comunelor sărace. Chiar dacă ar fi deci unele municipii mai sărace, de acì nu urmează, că sarcina să fie împărţită pe municipiile mai avute, şi eu nici nu am cunoştinţă, cari sunt aceste municipii mai sărace, şi cari sunt cele mai avute? După părerea mea e corectă dispoziţia legii, ca fiecare comună, respective fiecare municipiu, să se îngrijască de săracii şi de bolnavii săi. Eu numai atunci aş puteà sprijinì cele spuse de stimatul condeputat Baross, când ar fi vorba de regularea teritorială a municipiilor. Pentrucă astăzi, cu împărţirea teritorială de acum a municipiilor, e cert, că sarcinile publice sunt împărţite în mod neproporţionat. De aceea mă ţin de dispoziţia legii, care până acuma nu s'a dovedit de neoportună».*)

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul VII, pag. 97.
**) Din *Ziarul Dietei*, volumul VIII, pag. 218.

www.dacoromanica.ro

În şedinţa din 29 Noemvrie 1879 a dietei, la discuţia asupra rugarii unui comitat de a se compune o lege nouă, mai dreaptă, despre sarcinile împreunate cu încuartirările militare, a vorbit pe scurt deputatul român *Atanasiu Rácz*, declarând, că primeşte propunerea comisiunei petiţionare de a se predà rugarea ministrului de honvezi spre studiare, dar fără îndrumarea cerută de unii deputaţi de a prezentà dietei proiect nou de lege, pentrucă dacă va fi acesta de lipsă, îl va compune şi prezentà guvernul şi fără îndrumare.

Comitatul Severinului.

Cu ocaziunea desfiinţării graniţei militare, fostul regiment român-bănăţean, numarul 13 de graniţă, a fost prefăcut, cu voie preaînaltă, într'un comitat de sine stătător, numit comitatul Severinului. Guvernul, pe motivul, că poporaţiunea nu e obicinuită cu legile şi cu administraţia ungurească, — pentrucă până acì erà supusă legilor militare, — nu a permis, ca comitatul să se administreze singur, prin funcţionari *aleşi* din partea consiliului comitatens, ci a întrodus un provizoriat, cu funcţionari numiţi în mod provizor şi luaţi din toate părţile ţării. Cei mai mulţi dintre aceşti funcţionari au abuzat apoi de oficiul lor, au defraudat şi au înşelat poporul, învăţat şi dedat la o ordine mai bună şi la purtare onestă din partea mai marilor săi. Însuş vicecomitele comitatului, un cutare *Pausz János*, a defraudat sume mai mari de bani, şi a fugit în România, de unde însă a fost trimis îndărăt la Caransebeş şi închis. În închisoare a şi murit. Provizoriatul expirase în anul 1879, şi guvernul a prezentat dietei un proiect de lege, pentru prelungirea provizoriatului încă pe un an. Situaţia din comit. Severinului a ajuns deci să fie discutată în dieta ţării. În şedinţa din 17 Martie 1880 a vorbit mai întâi baronul *Lipthay*, rostind un energic rechizitoriu la adresa funcţionarilor provizori din comitatul Severinului şi la adresa guvernului, care tolerează făptuirile lor şi peste tot corupţia în administraţie. A făcut în urmă propunerea, ca provizoriatul din comitatul Severinului să se extindă numai până la finea anului 1880, iar cu începerea anului ur-

www.dacoromanica.ro

mător comitatul să se organizeze pe bazele legii municipale, respective, guvernul să fie îndrumat să prezinte până la finea anului un proiect de lege despre organizarea definitivă a acestui comitat.

Vorbirea deputatului G. Ioanoviciu.

Vorbește după el deputatul român *George Ioanoviciu*, dorind asemenea, ca soartea comitatului Severin să fie îndreptată spre bine. A rostit vorbirea următoare:

«Proiectul de lege prezentat în Decemvrie anul trecut în chestia de pe tapet, mărturisesc că m'a atins dureros, și sigur și pe aceia, cari cunosc mai deaproape raporturile din comitatul Severinului, pentrucă am văzut din acest proiect de lege, că cu acceptarea lui se întinde iarăș pe banca lungă o chestie, care a fost rezolvată la 1873, cel puțin în merit. Văd, că acuma, în 1880, suntem constrânși să facem ce făcuse legislațiunea dela 1873, atunci când a inițiat chestia de pe tapet, și ce apoi a fost silită să facă și a douaoară, la 1877, anume, ca acuma să începem a treiaoară lucrul dela început. Tot atunci facuse o observare potrivită un condeputat din părțile de jos ale țării într'o conversație particulară, spunând în fața mai multora, că avem cu două teritorii de lucru, cari nu pot să scape de lungul provizoriat, și aceste două teritorii sunt, Bosnia și comitatul Severin. Nu peste mult se iviră apoi tristele urmări și întâmplări, la cari s'a provocat și stimatul domn raportor, cari au avut de rezultat, că aceste două expresiuni: «Comitatul Severinului» și «Mizerie administrativă» s'au încuibat deodată în mintea fiecărui om, ca două noțiuni, cari nu pot fi despărțite una de alta. Și fiindcă administrația de acolo e fătul dispozițiilor nemijlocite ale dlui ministru de interne, urmează, că pentru regretabilele întâmplări de acolo întreaga greutate a responzabilității apasă umerii acestuia. Regretabilele cazuri ieșite la lumină au trecut la ordinea zilei peste proiectul original de lege, care vorbeà despre un provizoriat de trei ani, și stimatul domn ministru-prezident încă a abstat dela intențiunea sa originală, și s'a învoit și mulțămit, ca provizoriatul să mai țină numai un an. Eu o iau aceasta la plăcută cunoștință și la tot cazul aș fi mulțămit, dacă din motivarea proiectului de lege nu aș vedeà aceeace a atins și stimatul antevorbitor, baronul Lipthay Béla, anume, că e făcută problematică executarea legii din 1873.

www.dacoromanica.ro

Acuma trec la partea aceea din motivarea ministeriala, despre care a vorbit mai pe larg stimatul meu amic Lipthay, şi despre care eu voiu vorbì foarte pe scurt.

Partea aceasta a motivării e aceea, după care: «de aceea nu poate fi executat articolul de lege 27 dela 1873, pentrucă comitatul Severinului nu dispune de inteligenţa şi de situaţia materială, necesară pentru împlinirea datorinţelor municipale».

Nu împărtăşesc părerea aceasta. Câţiva membri ai inteligenţei din comitatul Severinului au scos la lumina soarelui relele administrative de acolo, şi împreună cu funcţionarii continuă cu multă isteţime a rezolvà problema grea a regulării afacerilor. Inteligenţa de acolo nu poate să aibă praxa politică şi administrativă! Se poate învăţà aceasta din carte? Nu, domnilor, numai vieaţa însaş, numai exerciţiul o poate face aceasta. E neîncunjurat de lipsă deci, ca inteligenţa de acolo să fie trecută între şanţurile constituţiei municipale. Cu greu poate să înveţe cineva călăritul pe cal de lemn, ci trebue pus pe spatele calului, firește, nu pe spatele unui cal sălbatic. Şi eu aşa cred, că autonomia noastră municipală, aşa cum e ea astăzi, nu poate fi numită cal sălbatic.

Nu vorbesc, onorată casă, despre chestia financiară şi despre situaţia materială a locuitorilor de acolo, şi nici despre chestia, dacă situaţia materială a comitatului Severin corăspunde scopului pe care l-a avut în vedere legea dela 1873, pentrucă acestea le-a desvoltat stimatul condeputat Lipthay Béla. Numai atâta vă spun, că şi eu, împreună cu dânsul, sunt pe deplin convins, că autonomia poate să fie înaugurată în comitatul Severinului, fără nici o primejdie, fie cât de mică. Aş ţineà însă de necesar să se facă încercarea de a se rectificà afirmările, pe cari eu nu le pot acceptà. De altă parte doresc şi eu, ca stările provizorii să fie cât mai scurte.

Chestia principală dealtcum nu e aceea, că pe câtă vreme se decretează provizoriatul de prelungit, ci aceea, că stimatul domn ministru de interne când e aplecat a prezentà proiectul de lege în privinţa aceasta? Mă tem, că dacă aceasta nu se face la începutul celei mai deaproape sesiuni, aşa, ca legislaţiunea să poată discutà chestia încă în anul acesta, şi dacă desbaterea în sinul legislaţiunei se face abià în primăvara viitoare, ori în sesiunea ultimă a dietei, zic, mă tem, că chestiile îngrămădite, cari nu sufer amânare, vor da uşor laoparte chestia aceasta,

www.dacoromanica.ro

iar legile cari vor fi aduse vor fi executate, — lucru care reclamă luni de zile, — tocmai în epoca, în care, în urma apropiatelor alegeri pentru dieta ţării, spiritele sunt agitate. De aceea deci aş dorì şi aş ţineà, că e în interesul cauzei, ca dl ministru de interne să prezinte încă în anul acesta, să zicem în Octomvrie, proiectul său de lege în chestia aceasta, pentruca la finea anului acestuia să fie discutat şi rezolvat. Atâta cu tot dreptul poate să aştepte dela stat poporaţiunea, care de un şir lung de ani a dovedit trezvie, indulgenţă şi veneraţiune, care a luptat cu greutăţile tranziţiei şi cu neplăcerile ei, ba încă şi cu şicanele unei administraţii rele, de care a avut parte în mod deosebit. Nu cred să fie exagerată dorinţa mea, când rog pe domnul ministru de interne, ca în chestia de pe tapet să prezinte proiectul de lege încă în anul acesta, la începutul sesiunii proxime.

După domnul raportor se află în comitatul Severinului indivizi cu aplecare de a agità în contra sistemului constituţional. Conced, că sunt astfel de agitatori. Că doară abià există comitat, în care să nu fie oameni ce agitează, într'o direcţie ori alta. Dar neg, că agitaţia ar aveà acolo succes. Şi aşa cred, că dl raportor consimte cu mine, că greul poporaţiunii din comitatul Severinului e neexcepţionabil. Poporaţiunea aceea, care a primit cu cea mai mare bucurie şi cu sentimente de recunoştinţă cuvântul Maiestăţii Sale la 1872, şi dispoziţiile legislaţiunii maghiare dela 1873, şi care până acuma a gustat numai fructele amare ale reîncorporării sale la statul ungar, însă cu toate acestea nu a depăşit de pe calea loialităţii, pentrucă înţelege, că greşelile singuraticilor nu pot fi puse în sarcina naţiunii, nu sunt greşelile acesteia, precum nici pentru greşita controlare din partea statului nu poate fi învinovăţit statul însuş, poporul acesta zic ar meritâ, ca ori în ce direcţie s'ar face deciderea în această chestie, care pe el îl priveşte mai deaproape, nesiguranţa sorţii sale să se termine în timpul cel mai scurt posibil. De aceea, sprijinesc propunerea condeputatului Lipthay Béla».*)

Ministrul-prezident *Tisza Kálmán* declară, că comitatul Severin, fiind sărac, nu se va puteà susţineà ca municipiu de sine stătător, ci va trebuì să fie încorporat la alt comitat. Promite, că în Octomvrie va prezentà proiectul de lege despre noua organizare a acestui comitat.

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul XI, pag. 152.

www.dacoromanica.ro

Vorbirea deputatului George Pop de Băseşti.

Ia în urmă cuvântul deputatul român *George Pop de Băseşti* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Cu toate că m'am fost decis să nu mai vorbesc cât va mai ţineà domnia actualului guvern, totuş în urma celor spuse şi întâmplate în casa aceasta cu ocaziunea discuţiei asupra acestui proiect de lege şi a desbaterii budgetare din urmă, îmi ţin de datorinţa a mă declarà pe scurt şi cu ocaziunea aceasta. La clasificarea foarte rea, aş puteà să spun de rea voinţă, pe care a făcut-o domnul raportor asupra stărilor din comitatul Severinului şi a locuitorilor de acolo, au raspuns domnii deputaţi Lipthay şi *Ioanoviciu,* cari vorbiră înaintea mea. Una însă totuş mi-s'a rezervat şi mie. Domnul raportor spuneà, că guvernul nu e mulţămit cu starile din comitatul Severinului. Eu încà răspund domnului raportor, şi pot să-l asigur, că nici locuitorii din comitatul Severinului nu sunt mulţamiţi cu stările de acolo, cari sunt emanaţiunea dispoziţiunilor guvernului. (Plăcere în stânga extremă).

Onorată casă! Un proverb german zice că: «Es kommt selten etwas besseres nach . Şi aceasta s'a întâmplat şi cu cetaţenii de naţionalitate nemaghiară de acolo. Noi am crezut, ca dupăce domnul ministru-prezident a comis nenumărate vătămări faţă de noi, cetaţenii de naţionalitate nemaghiară ai statului, şi după declararea şi amenințarea făcută în culmea de strălucire a puterii şi a guvernării sale, că adecă diferitele naţionalitaţi trebuie să-şi jertfească aderenţa la existenţa lor naţională: acestea se vor supune necondiţionat dispoziţiunilor de maghiarizare ale ministrului şi ale partidului său, căci altfel guvernul va sfărâmà pe aceia, cari vor cutezà să facă ceva, fie cât de puţin, pentru a se aparà pe sine şi a-şi susţineà existenţa naţionala.

Atâta e adevărat, onorată casa, că domnul ministru-prezident şi guvernul s'a ţinut de cuvânt. A ruinat ţara, a călcat în picioare toate popoarele ei. Dar tristul adevăr este acela, că el a izbutit să ne sfarme, nu numai pe noi, nemaghiarii, ci a nimicit fericirea tuturor popoarelor, bunăstarea lor intelectuală şi materială. (Aprobări în stânga extremă). Vedem de-alungul Tisei bogate pe Maghiarii autohtoni şi pe Românii şi Săcuii din Transilvania, cari până acuma trăiau bine, luându-şi desagii în spate şi băţul de cerşitori în mână, şi cautând, Maghiarii adăpost în

www.dacoromanica.ro

America, Românii şi Săcuii în Dobroja şi România, pentruca să poată trăi.

Dar, onorată casă, orice rău are în sine şi ceva bun. Partea cea bună a acestui rău este, că dacă până acuma au existat oameni, cari s'au îndoit, că aici în această ţară poţi face o singură seminţie, o singură naţionalitate cu deosebire fericită sau nefericită, acum s'a putut convinge ori şi care dintre ei, că în această ţară poţi să fericeşti ori să nefericeşti toate naţionalităţile numai la olaltă. (Aprobări în stânga extremă).

E un lucru în genere recunoscut, că pentru a realizà lucruri mari trebue să existe un oarecare plan, iar la împlinirea unei acţiuni politice încă se cere un program. Eu, care am ascultat simplu şi am văzut cele ce s'au întâmplat aici, m'am convins, că nici onoratul guvern, nici aşa numita opoziţiune capabilă de guvernare, nu au program pentru administraţiune. Cel puţin aceasta au dovedit-o, unul în faţa celuialalt, în lupta de 14—15 zile, şi nici unul nu crede celuialalt, că ar aveà program administrativ. Un asemenea lucru nu a cutezat să afirme nime despre partidul independenţei, al cărui program am onoare a-l mărturisì de al meu, în întregimea sa (Ovaţiuni în stânga extremă), cu excepţiunea unui punct, maghiarizarea forţată şi nedreaptă. (O voce din stânga extremă: Acest punct nu se află în programul nostru!)

Ne-am convins, zic, din lupta care a decurs aici, că nìci guvernul, nici partidul care voeşte să ajungă la guvern, nu are program administrativ. Ne-am convins, că există aici în cameră o individualitate, domnul deputat cu nume nemţesc Grünwald, care are un program administrativ, ori cel puţin expunerea cu care s'a produs el aici a fost recunoscută ca program. Dacă stă astfel lucrul, fiindcă partidul acesta nu se consideră de capabil a guvernà, şi fiindcă eu văd, că dl deputat Grünwald se identifică pe sine cu opoziţiunea unită, trebue să deducem, că dl deputat Grünwald azi-mâne va luà în mână conducerea Ungariei. Mai adaog, că dacă ar urmà o nenorocire de aşa mari proporţiuni, ca adecă dânsul să înlocuiască guvernul actual, atunci chiar s'ar împlinì proverbul german: «Es kommt selten etwas besseres nach».

Dacă s'ar împlinì acest lucru, şi eu cred că acesta este îndreptăţit, ar trebuì să declar cu adâncă durere patriotică, că eu în asemenea caz ţin de posibil şi un guvern rusesc în Un-

www.dacoromanica.ro

garia, pentrucă consecvenţa guvernării domnului deputat Grünwald ar fi aceea, care a fost la 1849: notabilităţile maghiare ar chemà iarăş pe Ruşi în ţară pentru a restabilì pacea internă, şi apoi ar fi foarte problematic, dacă Rusul nu se va aşezà în mod definitiv aici, în oarecare colţ de ţară.

Din cele expuse binevoiţi a vedeà, că eu ţin creaţiunile monstruoase ale fantaziei domnului deputat Grünwald de o mai mare nenorocire pentru patrie de cum au fost nenorocirile de până acuma. Onorată casă! După părerea mea camera erà chemată, din incidentul proiectului de lege din discuţie, să-şi desfăşure politica administrativă. Aici stăm în faţa unui exemplu pregnant şi evident, şi onorata casă să-mi permită, ca din incidentul acesta să ilustrez cu unele exemple politica administrativă a lui Grünwald, cu privire la comitatul Severinului. Dnul Grünwald a avut parte de marea norocire, că politica sa de administraţie, încă înainte de a se naşte, şi-a susţinut proba de foc în comitatul Severinului, din graţia domnului ministru-prezident şi ministru de interne. In comitatul Severinului s'a făcut o încercare tocmai cu acel punct cardinal din programul dlui deputat Grünwald, în care dânsul cere, adecă recunoaşte, ca în patrie există teritorii mari locuite de nemaghiari, cum e de ex. tocmai teritorul comitatului Severin, şi după ideia sa, deoarece în acel comitat locuesc nemaghiari, e o necesitate emanată din articolul de lege 42 dela 1870, ca să se aleagă şi nemaghiari, prin urmare oameni de aceia, cari sunt inimici ai ideii de stat unguresc, pentrucă dânsul ţine de duşmani ai statului unguresc pe toţi câţi nu sunt Maghiari, şi aceasta o vesteşte el urbi et orbi. Dacă aceasta aşa stă, atunci eu nu ştiu, cum dl Grünwald, ca German, se poate considerà pe sine de amic al patriei? El zice, că trebue importaţi în acel comitat funcţionari maghiari. Dar apoi aceasta s'a facut doară în comitatul Severinului, sub domnia domnului ministru-prezident. S'au importat acolo Maghiari din ţara întreagă, începând dela Ujfalussy, Pausz, până la cel din urmă diurnist. Tot oameni, cărora le-a ieşit vestea, că nu au fost profeţi buni în patria lor proprie. Şi eu provoc pe dl Grünwald şi pe domnul ministru-prezident să se bucure de stările provocate prin activitatea acelor funcţionari, dacă mai poate fi vorba de o activitate şi de o întâmplare, de care să se poată bucurà domnul ministru-prezident şi domnul Grünwald deodată. (Ilaritate în stânga extremă. Prezidentul

www.dacoromanica.ro

roagă pe vorbitor sa ramâna la obiect, caci lucruri de acestea nu se ţin de obiect).

Nu mă voiu ocupà mai mult cu programul dlui Grünwald, dar fiind vorba de comitatul Severinului, am crezut ca e tocmai la timp a supune unei critici opiniunile exprimate în aceasta casă cu privire la administraţie. Dar nu ma voiu mai ocupà cu ea, şi nu mai amintesc ce servicii a prestat ea pe sub mână guvernului în comitatul acesta, şi pe lângă aceasta ce fel de propuneri a făcut ea ministrului, propuneri, a căror consecvenţă a fost închiderea gimnaziului slovac. Las deci în grija onoratei case şi a opiniunei publice să critice şi stigmatizeze acest serviciu. (Aprobari în stânga extrema). Şi cu acestea, onorată casa, premiţând, că primesc cele spuse de colegii mei, deputaţii Lipthay Béla şi George Ioanoviciu, cari au vorbit înaintea mea, cu excepţiunea propunerei deputatului Lipthay, care se refere la termin, după părerea mea prea lung, pe când eu doresc, ca starea actuala să se curme la moment, declar, ca nu primesc proiectul de lege ca bază pentru desbaterea speciala, ci rog onorata casă sa binevoiască a primì urmatoarea contrapropunere a mea. (Ceteşte): Casa, având de scop să curme starile actuale regretabile din comitatul Severinului, îndruma pe ministrul de interne să extindă fara întârziere valoarea articolului de lege 42 dela 1870 şi asupra comitatului Severin».*)

Discuţia se declară încheiată. Mai vorbeşte ministrul-prezident *Tisza*, care roagă camera, să nu primească propunerea deputatului *George Pop*, pentrucă primindu-se, s'ar creà în comitatul cu pricina o stare de lucruri, care nu ar mulţămì pe nime dintre ceice voesc prosperarea şi siguranţa Ungariei. A mai vorbit apoi raportorul, recomandând de nou spre primire proiectul de lege despre prelungirea provizoriatului, pe care casa îl primeşte cu mare majoritate de voturi. Lucrurile au rămas deci cum au fost în comitatul românesc al Severinului.

Chestia agrară din Transilvania.

De ani de zile se ventilase prin ziarele maghiare necesitatea regulării chestiei agrare în Transilvania. Re-

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, numerii 31—32.

www.dacoromanica.ro

gularea dorită de proprietarii de moşii din Ardeal nu erà alta, decât comasarea, cu ajutorul căreia credeau cei scăpătaţi, că vor putea pune mâna pe părţile cele mai bune ale hotarului, şi astfel moşia lor va creşte în preţ, dar mai ales dorinţa lor, de a li se face, pe cale legală, o uşurare oarecare cu privire la cheltuelile mari legate de astfel de regulări de moşii. Guvernul unguresc a satisfăcut dorinţei acesteia şi a compus un proiect de lege, pe care l-a prezentat dietei în 1 Martie nou 1880.

Proiectul de lege a fost predat comisiunei juridice spre censurare, dar aceasta l-a aflat atât de manc, încât nici nu l-a luat în desbatere, ci a încredinţat pe unul dintre membrii ei să compună alt proiect de lege mai detailat.

Luând act despre cuprinsul proiectului de lege al guvernului şi pe motivul, că intenţiunile şi urmările acestuia sunt păgubitoare intereselor poporului român din Ardeal, advocaţii români de pe teritorul Transilvaniei s'au întrunit mai de multeori în conferenţă, şi discutând şi chibzuind bine asupra lucrului, au compus un memorand, pe care l-au înaintat dietei, spre a ţineà în vedere cele cuprinse în el la desbaterea asupra legii proiectate.

Cel încredinţat din partea comisiunei juridice cu compunerea unui nou proiect de lege, deputatul Clujului *Bokross Elek*, a supus aprecierii comisiunei juridice lucrarea sa, iar aceasta a primit-o, dupăce ministrul de justiţie încă a aflat de mai bun şi mai practic proiectul de lege al lui Bokross, decât cel original al său. Comisiunea l-a mai modificat, l-a mai întregit, ceeace e de constatat şi din faptul, că a discutat asupra lui în 23 de şedinţe.

Momentul însemnat e acela, că s'a ţinut cont întru câtva şi de cele cuprinse în memorandul advocaţilor români din Ardeal. Proiectul de lege a fost prezentat apoi dietei în şedinţa din 1 lunie n. 1880. Inainte de a comunicà cele întâmplate în dietă, cu ocaziunea desbaterilor purtate asupra acestui proiect de lege, dau în întregime

www.dacoromanica.ro

Memorandul advocaţilor români,

adresat dietei în chestia aceasta, şi care erà de cuprinsul următor:

Onorată casă a deputaţilor! Proiectul de lege din 1 Martie a. c. prezentat onoratei case sub numărul 356, în chestiunea simplificării şi accelerării cauzelor urbariale de pe teritorul Transilvaniei şi al fostelor comitate Crasna, Solnocul-de-mijloc, Zarand şi districtul Cetăţii-de-piatră, trebue să intereseze pe toţi câţi se ocupă cu referinţele patriei noastre, dar mai vârtos pe juriştii şi posesorii din Transilvania şi numitele părţi, şi anume, nu numai pentrucă scopul lui este de a întroduce reforme de cea mai mare însemnătate pe terenul referinţelor urbariale şi de posesiune peste tot, dar chiar şi pentru principiile de drept desfăşurate într'ânsul, cari considerând toate referinţele noastre locale, înaintea juristului şi a economului mai profund cugetător îndată la prima privire apar ca nişte anomalii de drept, din care cauză cu tot dreptul se naşte întrebarea, că oare în secolul al 19-lea este posibil, ca astfel de principii periculoase să se poată realizà, fără a provocà condamnatoarea critică a lumii civilizate? Acest proiect de lege a atras asupră-şi şi atenţiunea subscrişilor. Noi, studiindu-l cu deamănuntul, ne ţinem de datorinţă patriotică a desfaşurà toate motivele de drept, politice şi de economie naţională, cari pledează în contra lui. Pentrucă, dacă proiectul, cu desconsiderarea acestor motive, ar devenì lege, suntem convinşi, că nu numai ar aduce la sapă de lemn pe cea mai mare parte a fostilor jobagi, ceeace nu poate fi în interesul bine priceput al patriei noastre, dar considerând, că în dispoziţiunile sale esenţiale trece peste marginile echităţii şi ale dreptăţii, ba atacă chiar şi dreptul, — ar paralizà şi în străinătate reputaţiunea, ce abià începuse patria noastră a şi-o câştigà pe terenul referinţelor de drept.

Această convingere a noastră se basează pe o experienţă de mai mulţi ani, pe cunoştinţele ce ni-le-am câştigat prin studiarea serioasă a cauzelor urbariale, şi pe însaşi praxa de pe acest teren, căci ca apărători ai foştilor jobagi mai în toate cauzele urbariale ne aflăm în atingere zilnică cu ei şi pricepem şi cunoaştem interesele lor.

Geniul civilizaţiunei şi al libertăţii, pătrunzând la anul 1848 şi inimele cetăţenilor acestei patrii, au produs acel fapt măreţ,

www.dacoromanica.ro

eternizat cu litere neşterse pe paginile istoriei, care se cuprinde în aceste două cuvinte: *libertate, egalitate.* Acest eveniment a sfărâmat catenele robiei, cari în întunerecul feudalismului apăsau, ca un blăstăm, cea mai mare parte a omenimei, a redat ţaranului libertatea, de care erà despoiat în contra dreptului naturei, şi l-a reaşezat în drepturile sale de om.

Liberalismul legilor din 1848, prin cari s'au desfiinţat robotele, îndreptăţiau pe oricine a sperà, că de acì încolo toate referinţele de drept în patria noastră se vor rezolvà în această direcţiune, şi că şi chestiunile ce rămaseră după eliberare pendente între foştii proprietari şi foştii jobagi, se vor regulà definitiv pe aceste baze.

Paşii ce s'au intenţionat a se face pe acest teren, la vre-o câţiva ani după eliberare, păreau a justificà întru adevăr aceasta presupunere, pentrucă proiectul patentei urbariale din 1854, dupăcum ştim noi, a fost întru adevăr o emanaţiune deamnă a legii, care a desfiinţat robotele. Dar lucru de mirat, în anul 1854, scurtă vreme după eliberare, s'au şi aflat oameni, cari au paralizat emiterea acelei patente în asemenea spirit.

Cu toate acestea, recunoaştem, că patenta dela 1854 cuprinde în sine multe dispoziţiuni bune, şi abstrăgând dela unele norme flexibile şi de înţeles dubiu, carì au dat naştere la multe procese şì interpretări diferite, explicându-se adecă în timpurile din urmă, din lipsa unuì sens precis, de unele judecatorii într'un fel, de altele într'alt fel, s'ar puteà numì mai corespunzătoare referinţelor noastre.

Intre dispoziţiunile echitabile ale acestei patente se poate numărà cu deosebire şi aceea, care dispune admisibilitatea comasării numai în cazul, dacă ceicé o cer posed cel puţin a treia parte din teritorul de comasat.

Scopul nostru însă nu este de a analizà normele patentei urbariale, şi nici de a arătà părţile bune şi rele ale ordinaţiunilor guvernului unguresc şi ale legilor emise dela patentă încoace. Insă nu putem lăsà neamintită regretabila împrejurare, ca acestea din ce în ce tot mai mult s'au abătut dela direcţiunea liberală ce în parte inaugurase patenta urbarială, şi ca înaltul corp legislativ în activitatea ce o desvoaltă pentru regularea afacerilor urbariale sprijineşte o direcţiune reacţionara, care respirând din legile aduse deja şi din cele ce se intenţionează a se aduce potenţează neîncrederea proprietarilor mici, a foştilor jo-

www.dacoromanica.ro

bagi, față de acele legi, o neîncredere, pe care noi încă o considerăm de justificată.

Da, pentrucă ținem de nedrept și de neechitabil acel principiu, care se pare a ținti de-adreptul într'acolo, ca să înlocuiască raportul urbarial desființat pentru totdeauna prin legile dela 1848 cu așa numita *emfiteusis* (arenda ereditară), și care e sprijinit în proiectul subșternut într'un mod mai învederat decât în legile de până acuma.

Examinând motivele, cari au îndemnat pe înaltul guvern a compune menționatul proiect de lege, așa precum sunt ele publicate, fiecare jurist cunoscător de referințele patriei noastre trebue să vină la convingerea, că acelea, pe cât sunt de nesuficiente a justifică dispozițiunile proiectului, pe atât sunt și de neadmisibile și nefundate.

Conform motivului prim, cauza cursului împedecat al regulărilor urbariale ar fi greutățile procedurei procesuale, cari nu corespund de loc intereselor urbariale și polițiale în Transilvania, sumptuositatea proceselor, apoi împrejurarea, că cea mai mare parte a speselor nu se împarte asupra părților interesate, în proporțiunea proprietații, ci o supoartă numai foștii proprietari.

Se afirmă mai departe, că procesele de regulare ale referințelor urbariale, de proporționare și comasare, nu se pot mărginì de loc la cadrul proceselor private, și că normele procedurii civile nu se pot aplicà la acelea, căci este contra naturei lucrului a constrânge la o pertractare protocolară, conform §-lui 144 din procedura civilă, astfel de procese, ci la interesele opuse a sute de interesați, și că partidele nu se pot constrânge sa-și prezenteze dovezile, căci acestea nu stau la dispoziția lor.

Se mai afirmă, că din natura lucrului urmează, că în cauzele de regulare urbarială numai acele principii de procedură se pot aplicà, cari au servit de bază paragrafilor 6—10 din art. de legge X dela 1832 36, cari principii le-au acceptat și instrucțiunile din 1858 și cap. VII din normele provizorii ale conferenței judexcuriale, și în fine instrucțiunea din 1868.

In fine, trăgând paralele între cursul cauzelor urbariale din Ungaria și Transilvania, recunoaște, că în Ungaria s'a dovedit și se dovedește un progres mai îmbucurător și cu procedura de până acì. Fenomenul acesta însă îl află justificat prin împrejurările, că acolo sunt regulate referințele urbariale, sunt mai regulate și mai simple referințele de posesiune peste tot, că

www.dacoromanica.ro

părţile, advocaţii, inginerii şi judecătorii din Ungaria au o praxă de mai mulţi ani, care uşurează mult procederea. Mai afirmă apoi, că nici acolo, precum nici în Transilvania, nu se provede procesul în procuratură (pertár), va să zică, nu sub conducerea unui oficial, care nu cunoaşte cauza, pe baza unor alegate, dictate din partea părţilor după plac, ci sub conducerea unui referent delegat, care conduce şi dă direcţiune şi întru câştigarea dovezilor.

Aceste premise în general, guvernul se mai provoacă la §-ul 80 din art. de lege LIII dela 1871, care pune în vedere măsuri ulterioare legislatorice, ca să uşureze procedura regularii de posesiune, apoi trecând la motivarea specială a fiecărui paragraf zice:

Că cu deosebire §-ii 5—7 ţintesc la înlesnirea şi ieftinătatea comasării, iar §-ul 8 la posibila apărare a proprietaţilor situate prin păduri, căci în urma dispoziţiunilor acestui paragraf proprietarii vor puteà răscumpărà enclavele (fânaţe, lazuituri, etc.) pe cari le au foştii iobagi prin pădurile lor, iar prin aceasta se crede, că se vor curmà desele certe, procese şi prevaricaţiuni, cari între referinţele actuale sunt de neîncunjurat. Iar cu privire la §-ul 5 zice, ca pentru aceea e susceput în proiect, ca prin accelerarea procedurii de regulare în câţiva ani să se prelucre materialul restant, şi sa se evite necesitatea unei noue modificari de lege. Apoi considerând ponderositatea cauzei din punct de vedere al statului, din punct de vedere poliţial şi administrativ, extinde dispoziţiunile §-lui 19 din art. de lege LIII dela 1871, nu numai asupra averilor statului, bisericei şi fondurilor, ci şi asupra averii orfanilor şi a celor de sub curatelă.

Modul de astăzi al suportării speselor îl declară de cauză principală a stagnării comasaţiunilor şi regularilor urbariale, caci zice aşa: astăzi partea cea mai mare a speselor cade în sarcina foştilor proprietari, deşi se recunoaşte, că foştii iobagi încă sunt datori a face prestaţiuni foarte grele, dând cărăuşă şi zile de lucru, şi încă chiar atunci, când lucrul are cea mai mare valoare şi pentru economia lor. Afirmă mai departe, că deoarece azi, la 32 de ani după desrobire, în lipsa de date sigure nu se mai poate eruà, că din posesiunile foştilor proprietari carí părţi sunt alodiale şi cari urbariale, — în repartizarea aruncului speselor şi a zilelor de lucru domneşte arbitriul, interesul şi şiretenia, şi produce frica pe care o întimpină la popor toate lu-

www.dacoromanica.ro

crările referitoare la regulări de posesiuni, etc., deci află, că este drept şi echitabil, ca în viitor spesele să le poarte toţi deasemenea. Iar în ce priveşte experţii află, că vor fi corăspunzătoare dispoziţiunile paragrafilor 9 şi 10, cari vor fi întregiţi prin instrucţiuni ulterioare. În special dreptul de a alege pe experţii cari vor fi aplicaţi la preţuirea şi clasificarea pământurilor şi la stabilirea planului de regulare, se depune în mânile comisiunilor administrative municipale, căci afară de altă consideraţiune, guvernul cugetă, că numai astfel de experţi pot fi neinteresaţi.

Opuri voluminoase s'ar puteà compune din argumentele ce se pot aduce contra acestor motive, însă fiindu-ne scopul numai de a ne face observările cât se poate mai pe scurt şi obiectiv, ne mărginim la următoarele:

Din punct de vedere al dreptului nu se poate susţineà nicî o măsură, care atacă libertatea proprietăţii. Noi însă suntem necesitaţi a constatà, că măsurilé proiectului din întrebare, şi anume, §§-ii 5, 6 şi 8, atacă şi fac problematic dreptul de a dispune liber de proprietate. Dar considerând, că dreptul de a apărà proprietatea încă este un ram al dreptului de liberă dispoziţiune asupra ei, deja în §-ii 1, 2 şi 3 încă observăm tot această intenţiune. Căci paragrafii amintiţi dispun, că în toate cauzele urbariale să se întroducă procedura inchizitorică, şi că datele şi dovezile necesare pentru lămurirea lucrului să se procure din oficiu, şi pe aceste baze să se rezolveze procesele. Dar în expunerea de motive asupra proiectului însuş guvernul afirmă, că judecătorii din Transilvania nu posed rutina recerută în astfel de cauze, şi totuş depune în mânile acestor judecători o putere discreţionară, iar prin aceasta, considerând desele abuzuri ce cu durere am experiat în procese de asemenea natură în trecut, foştii iobagi, şi peste tot posesorii mici, fără diferinţă de naţionalitate, se expun celor mai eclatante nedreptăţiri, căci pe lângă aceea, că procurarea dovezilor lor va atârnà dela arbitriul judecătorului, se exchid dela posibilitatea de a-şi apărà drepturile şi averile înaintea judecătoriei prin oameni experţi, prin advocaţi, deşî cu deosebire în procesele de comasare, spre justificarea restrângerii apărării normale nu se poate aduce drept argument nici măcar acea împrejurare, că acelea nu ar cădeà în sfera dreptului privat, căci acî nu se tratează de un teritor ce numai în urma regulării are să devină în posesiunea respectivilor, ci de realităţi cunoscute, de realităţi libere, de proprietate completă.

www.dacoromanica.ro

Deasemenea restrânge dreptul de apărare al proprietății §-ul 3 când dispune, că în chestiunea de permisibilitate două sentințe egale nu se mai pot apelà, căci închide părților interesate calea de a-și apărà drepturile până la forul suprem, cu toatecă e adevăr constatat, că posibilitatea eroarei și a favorizarii din partea judecătorului este cu atât mai exchisă, cu cât mai multe foruri de apelațiune examinează procesul, din care cauză este și adoptat în statul nostru în procesele civile principiul de două apelațiuni. Deci, dacă sunt permise două apelațiuni în cauze civile mai neînsemnate, cu ce s'ar puteà justificà restrângerea relativă la permisibilitate în procesele de regulare a posesiunii, pe când după legislațiunea din 1871 în asemenea procese aceasta este chestiunea principală? Iată ce zice în această privință motivarea articolului LIII din 1871: «În §-ul 51 se permite apelațiunea la forul de a treia instanță și în chestiunea de permisibilitate a cauzelor de regulare a posesiunii, căci în procesul de regulare totdeauna aceasta este chestiunea principala, prin urmare nici un motiv nu se poate aduce, pentruca partidele chiar în chestiunea principală să se exchidă dela folosirea tuturor remediilor de drept cari sunt posibile, cu atât mai vârtos, că punctul *f)* §. 6 art. X. din 1836 permite apelațiunea întra dominium, fără nici o restrângere».

Tot atât de nedreaptă este și alinea ultimă a § luí 3, pentrucă nu ne putem închipuì motiv plausibil, pentruce să nu fie admis în chestiuni atât de ponderoase cel puțin remediul de justificare, pe care procedura civilă îl admite în cazuri cu mult mai neînsemnate?

Dar afară de acestea, poziția următoare din §-ul 1: «natura alodială ori urbarială a singuraticelor sesiuni sau părți de sesiune», etc., fiindcă nu se spune expres, că de această natura numai acele procese se vor continuà după această procedură, cari sunt pornite în termin legal, poate să dee ansă la acea interpretare greșită, că deși §-ul 64 art. LIII din 1871 este încă în valoare, totuș se mai pot intentà încă și astfel de procese.

Deci acì nu e precis înțelesul, și ar fi de ajuns un caz precedent, ca în urma lui și de acì încolo să se mai pornească procese de acestea, prescrise deja.

Încât privește §-ii 5 și 6 ai proiectului, acì întru adevăr, nu numai juristul, dar oricare individ, care posede cele mai primitive noțiuni despre esența proprietății, numai decât vede

www.dacoromanica.ro

cea mai flagrantă violare a dreptului de liberă dispoziţiune asupra proprietăţii. Căci §-ul 5, fară a ţineà cont de exemplele aşazicând ale tuturor statelor civilizate, reducând cantitatea posesiunii celorce cer comasarea la a patra parte a teritorului de comasat, iar în legatură cu aceasta, paragraful 6 voind a mai computà în aceasta a patra parte cătră cele enùmărate în §. 19 din art. de lege LIII dela 1871 încă şi realitaţile statului bisericilor, a fondurilor şi ale celor de sub tutelă şi curatelă: nu numai că supune voia majoritaţii, garantată în dreptul public al fiecărui stat constituţional, voii minorităţii, şi răstoarnă prin aceasta acest principiu dovedit de practicabil, — dar totodată taind în sfera legilor civile, expune proprietatea la volnicia şi domnia minorităţii. Afară de aceea mai invoalvă tutela de stat, ignorând codicele civil, legile despre organizarea comunelor, şi vătămând drepturile de autonomie a bisericilor.

Pentru a evità această anomalie, atât autorii patentei urbariale dela 1854, cât şi majoritatea statelor civilizate, cari s'au ocupat cu chestiunea comasării, au susţinut pentru permisibilitate două parţi din trei. Ca să servim cu exemplu ne provocăm la legile Scoţiei din 1665, ale Schlesswigului dela 1766, ale Danemarcei dela 1781, ale Prusiei dela 1821, ale Nassaului din 1861, şi ale Hanoverei dela 1842. Ba aceste state pretind, ca poporaţiunea de $^2/_3$ să fie constatată şi în privinţa contribuţiunii, şi foarte puţine state civilizate se mulţamesc cu jumătate din teritorul ce e de comasat.

Noi suntem contrari din principiu ai comasării, pentrucă-i cunoaştem foloasele numai acolo, unde se poate executà după dreptate şi echitate, şi unde situaţiunea teritorului e acomodata pentru comasare. Considerând însă clima Transilvaniei şi situaţiunea hotarului singuraticelor comune, resfirate în cea mai mare parte printre munţi, unde poporul este avizat mai cu seamă la prăsirea vitelor, suntem convinşi, că cel mult $^1/_{10}$ din comunele Transilvaniei sunt apte de comasare. Pentrucă nu este posibil a se stabilì o cheiă dreaptă, după care ceice-şi pierd pământurile la şes să se poată desdaunà cu altele de pe dealuri, de prin tufişuri, şi de pe coastele munţilor, căci în multe cazuri un jugăr la şes are un preţ mai mare decât o sută jugăre sterile şi pietroase la munte.

Asemenea cheie de clasificare a pământurilor nu există nici într'un caz de comasare din trecut, şi nu se poate stabilì

www.dacoromanica.ro

nici în viitor, pentrucă ar ruină mii de țărani economi, cari astăzi, se poate zice, că trăiesc în condițiuni suportabile, căci țăranul, cu mărginitele sale puteri materiale, nu este în stare să cultiveze teritorii sterile enorme, cari nici când nu resplatesc lucrul jertfit pentru ele. Acesta é un astfel de motiv, care trebue să cumpănească înaintea fiecărui om, dar mai vârtos înaintea juristului și a economului, care cunoaște referințele patriei noastre, motiv care este de ajuns pentru a răsturnà proiectul din chestiune.

Dar afară de acestea, repețim, acele măsuri ale proiectului, cari dispun, ca în pretinsa $^1/_4$ parte să se compute pe lângă averile enumărate în §-ul 19 din art. de lege LIII dela 1871 și realitățile statului, ale bisericilor, fondurilor publice și ale celor ce stau sub tutorat și sub curatelă, țintesc la tutela, mai mult la dreptul de liberă dispunere a statului asupra averii private, ceeace deoparte oprește conceptul și inviolabilitatea proprietății, iar de altă parte jignește legile civile.

Recunoaștem, că statul are drept a pretinde în cazuri extraordinare sacrificii dela cetățenii săi pentru interese mai înalte de stat, dar nu recunoaștem, că ar fi îndreptățit, pentru unele interese private, rău înțelese, să despoaie privații, institutele publice și corporațiunile, de dreptul de liberă dispunere asupra averii lor, ce li s'a garantat prin legi sancționate, și a dispune de averea lor în mod despotic.

Nu putem recunoaște de fundate nici motivele pe cari se razimă §-ul 8 al proiectului. Pentrucă a da singuraticilor proprietari drept de expropriațiune este ceva mai mult decât aceea, ce după parerea juriștilor poate se încapă într'un stat civilizat în cadrul legilor, adusę în mod liber și constituțional. Sau nu este un drept de expropriare, și încă necondiționat, asigurat pentru proprietari prin acele măsuri ale acestui paragraf, cari nu fixează nici un maxim, ci lasă în voia lor să prețuiască și rescumpere eventual cu bani tot ce să poate numì «*enclave* prin păduri? Și întrebăm, că prin aceste măsuri, oare fostul iobag, locuitor în munți, nu devine expus a fi despoiat, prin fostul proprietar, pe un preț bagatel, de moșioara câștigată și cultivată de secoli de strămoșii săi și devenită proprietatea lui prin emancipare?

Ba da, pentrucă poporul din munți toate pământurile urbariale le are răspândite prin pădurile foștilor proprietari. Deci

www.dacoromanica.ro

În urma măsurilor intenţionate, toate aceste pământuri se pot luà în cele mai multe cazuri pe un preţ bagatel, căci proprietatea de munte, fiind de o calitate inferioară, ca pământ nici când nu se va estimà la preţul ce-l are ea înaintea ţăranului muntean, care cu familia sa o ştie exploatà astfel, că se susţine din ea. De acì urmează de sine, că astfel de pământuri numai cu pământuri se pot rescumpărà, şi anume, numai cu astfel de pământuri, cari şi în privinţa ramului de cultură, apoi a mărimei şi a situaţiunei sunt de asemenea calitate. Iar considerând, că mai în toate cazurile întreaga moşie din pădure a ţăranului e compusă din o singură parcelă, ar trebuì fixat maximul teritorului ce se poate schimbà. Alt mod de a împedecà, ca sub pretextul de rescumpărare să nu se execute în cele mai multe cazuri deposedarea desăvârşità, — nu ne putem închipuì.

Nu putem lăsà neatins nici §-ul 7, caci măsurile ce se intenţionează printr'ânsul se văd a fi menite numai a da ocaziune proprietarilor, ca în chestiunile de comasare să joace după plac, şi după terminarea comasărilor să mai exopereze comasări posterioare, fireşte, pe spesele comune. Un lucru acesta fără păreche în lumea civilizată. Nu este îndreptăţit acel pas din menţionatul paragraf, care dă fiecărei părţi dreptul de a cere comasare nouă, nici pentru aceea, pentrucă rămânând şi după îndeplinirea comasării unui hotar deschisă chestiunea comasărilor posterioare, prin aceasta s'ar paralizà chiar scopul principal al acestui proiect de lege, adecă terminarea definitivă a proceselor de această natură.

Dar dacă credem în seriozitatea motivării proiectului, nici nu ştim cum s'ar puteà justificà comasările posterioare. Iată ce zice înaltul guvern în motivarea acestui paragraf: «A extinde comasarea şi asupra acelor teritorii, ar fi identic cu a face imposibilă comasarea, pentrucă spesele măsurării nu stau de loc în proporţiune cu valoarea lor». Ei bine, dacă spesele cu măsurarea munţilor şi a altor teritorii de asemenea natură şi valoare sunt nesuportabile atunci, când se măsură şi comasează şi celelalte părţi ale hotarului, cu cât vor fi acelea mai grele şi mai în disproporţie cu valoarea lor atunci, când vor formà numai singure obiectul de comasare?

La paragraful 9, considerând multele cazuri din trecut, regretabile pentru neştiinţa inginerilor, întru adevăr ar trebuì să aprobăm dispoziţiunea, ca în viitor numai ingineri specialişti

www.dacoromanica.ro

şi provăzuţi cu testimoniu de cualificaţiune să poată fi aplicaţi la regulări de posesiune şi la comasări. Dar fiindcă cualificaţiunea are să se normeze prin instrucţiuni ministeriale, cari sunt încă necunoscute, considerând numărul mărginit al inginerilor de specialitate pe acest teren, ne temem, că nici acea instrucţiune nu va satisface aşteptările juste ce sunt legate de ea. Iar încât priveşte însaş instrucţiunea, noi aşa credem, că într'un stat constituţional numai legislaţiunea poate fi chemată să rezolveze o chestiune atât de momentuoasă.

La paragraful 10 proiectul se abate dela măsurile legilor de până acì, se abate chiar dela măsurile tuturor statelor civilizate întru aplicarea experţilor, şi exchide posibilitatea, ca părţile litigante să fie reprezentate prin un număr egal de experţi neinteresaţi, iar fără de aceea mai dă ocaziune autorităţilor politice, ca să exercieze influenţă îngrijitoare asupra rezolvirei proceselor de natură excluziv civilă. Da, suntem siliţi a numì îngrijitoare influenţa ce se intenţionează prin acest paragraf a se da comisiunilor administrative municipale, pentrucă constând majoritatea membrilor lor pretutindenea din foştii proprietari, în scurtul timp ce a trecut dela înfiinţarea lor am făcut trista experienţă, că în agendele lor, pe terenul politic, în multe locuri şi în cele mai multe cazuri spiritul de colegialitate şi amiciţie proverbială, moştenită dela strămoşi, a deschis un teren prea larg pentru sanarea de interese proprii, mai vârtos în cazuri de acelea, unde interesele fostului jobag stau faţă în faţă cu interesele fostului proprietar, şi nu avem cauză a crede, că aceste comisiuni nu vor purcede tot pe această cale la alegerea experţilor. Ne temem foarte, şi credem că cu tot dreptul, cumcă la designarea experţilor, în sinul comisiunilor administrative, unde foştii jobagi, cu deosebire în Transilvania, nu sunt de loc reprezentaţi, cualificaţiunea principală nu o vor formà cunoştinţele speciale ale respectivilor, şi că pentru preţuirea pământurilor, lucrul cel mai momentuos în cazuri de comasare, majoritatea de cinci părţi din şapte a voturilor va fi asigurată a priorì pe partea foştilor proprietari.

Dar această măsură e şi incompatibilă cu principiul, ce nu de mult l-a adoptat statul prin despărţirea justiţiei de cătră administraţiune, şi ar fi o decadenţă în progresul abia început pe terenul justiţiei. Ştim din procedura noastră civilă şi din procedurile altor state moderne, că dreptul de a alege experţii

www.dacoromanica.ro

compete părţilor litigante, şi încă în cele mai multe cazuri acest drept este normat astfel, ca ambele parţi aleg pe experţi în număr egal, iar pe preşedinte îl aleg înşişi experţii, iar unde nu se pot ei înţelege asupra prezidentului, îl numeşte judecătoria, eventual aceasta numeşte şi pe experţi. Sunt însă unele state, unde, dacă experţii nu se pot uni asupra persoanei prezidentului, îl numeşte judecatoria prin soarte, dintre cei designaţi de experţi. Singurul acest mod îl consideram şi noi de cel mai just şi echitabil pentru posibila apărare a intereselor ambelor părţi în prea momentuoasele procese de regulare, segregare şi comasare de posesiune.

Paragrafii 11 şi 12 din proiect încă cuprind unele dispoziţiuni noue, şi anume, dispoziţiuni de acelea, prin cari se impun foştilor jobagi şi în genere proprietarilor mici nişte sarcini însemnate, cari până acuma nu au fost cunoscute, îndatorând adecă la platirea speselor pentru măsurare, preţuire, autenticare, pentru experţi şi judecatori, în masură egală pe foştii jobagi şi pe foştii proprietari. In general nu considerăm de corectă şi motivată argumentarea referitoare la acest punct al proiectului, pentrucă nu ţinem de loc alterate împrejurările, cari au îndemnat pe legislatori să dispună, atât prin patenta urbariala din 1854, cât şi prin legile de aceasta natură din 1871, şi prin ordinaţiunile ministeriale referitoare la procedura urbarială din 1868, ca spesele în bani, ce se recer la regularile, segregările şi comasările urbariale, să le supoarte foştii proprietari şi după posesiunile foştilor lor jobagi. Un asemenea lucru nu se mai aminteşte nici în expunerea de motive a proiectului.

Ştim însă, că foştii proprietari au fost desdaunaţi pentru pământurile date jobagilor tocmai aşa, ca şi când acelea ar fi fost regulate. Ştim, că statul amortisează regulat sumele de despăgubire. Dar mai ştim şi aceea, că din regularile urbariale numai foştii proprietari trag foloase, căci desarcinându-li-se prin aceasta pădurile şi păşunatele de servitut, le pot valorà mai bine.

Asemenea şi prin comasare numai ei câştigă, căci proprietăţile lor extinse, comasându-se la un loc, se urcă în preţ şi dau un venit mai mare, ceeace despre foştii jobagi nu se poate afirmà, pentrucă ei au abia câte o moşioară de 4—5, mult 10 jugare, care, din consideraţiunile păşunatului, se ia mai totdeauna din trei locuri.

www.dacoromanica.ro

Dacă vom considerà mai departe, că motivele proiectului, referitoare la acest punct, în totalitatea lor nu corespund adevărului, pentrucă numărul foştilor jobagi ai fiecărui fost proprietar se poate constată din conscripţiunile şi tabelele urbariale, pe cari legile şi instrucţiunile urbariale le cualifică de probe depline, afară de aceasta fiecare dintre foştii proprietari ştie câtă posesiune a avut în 1848, ca bun nobilitar, iar după posesiunea câştigată de atunci încoace pe calea legii dela foştii sai jobagi a fost îndatorat de jure să plătească spesele de regulare pâna acuma; că până acum nu s'a ivit nici un caz, ca foştii proprietari să fi fost măcar provocaţi sa presteze zile de lucru pentru proprietatea lor urbarială; că dintre foştii jobagi numai excepţionalminte şi în foarte puţine comune posed unii parcele de posesiune urbarială şi că de altmintrelea zilele de lucru nu sunt sarcină pentru proprietatea urbarială, ci un obligament personal al foştilor jobagi; în fine mai considerând, ca dacă cauza stagnării proceselor ar fi întru adevăr aceea, că foştii proprietari nu sunt în stare a anticipà spesele de regulare, legislaţiunea poate delăturà acest rău tocmai în modul arătat în aceşti paragrafi, anticipând numai foştilor proprietari împrumuturi: întroducerea acestei sarcini noi ar fi cu totul nemotivată şi nejustă. Încât pentru lipsa de remanenţii, aceasta pentru ceice cunosc cauzele urbariale nu este argument, care ar pledà în detrimentul foştilor proprietari din Transilvania, ci tocmai în favorul lor, pentrucă nefiind întrodus în Transilvania urbariul, întreaga proprietate ce s'a aflat la 1 Ianuarie 1880 în mânile iobagilor, prin urmare şi aceea, care în Ungaria constitue remanenţiile, s'a considerat de urbarială, şi statul a despăgubit pe foştii proprietari pentru ea, iar ei primesc deja de multă vreme interese dela stat dupa capitalul de despagubire, pe când din contră, foştii proprietari din Ungaria au primit despăgubire numai pentru sesiunile întroduse în urbariu şi pentru cele prefacute în sesiuni până la 1848, iar pentru răscumpărarea remanenţiilor, cari pe locuri muntoase, ca şi cele din Ardeal, fac partea cea mai mare a proprietăţii, s'au avizat la foştii iobagi, şi anume, după art. de lege LIII dela 1871, astfel, ca interese după capitalul de răscumparare le compet numai dela ziua în care va fi terminată definitiv regularea proprietaţii.

Dar aceşti articoli mai lasă şi multe alte chestiuni nerezolvate, căci pe când deoparte stabilesc modalitatea, cum au

www.dacoromanica.ro

să se supoarte spesele, nu dispun de altă parte, că oare la aplicarea inginerilor au şi proprietarii cei mici vre-o ingerinţă sau ba? Dreptatea însă şi echitatea pretind, ca la aplicarea inginerilor să participe, nu numai foştii proprietari, ci şi foştii iobagi, cu atât mai vârtos, că zilele de lucru, pe cari le prestează ei, şi preţul cărăuşiilor lor, face cel puţin jumatate din spesele ce le prestează foştii proprietari în bani. Şi fiindcă proprietarii cei mici chiar şi pentru natura lucrului arată o neîncredere faţă cu rezolvirea chestiunilor agrare, temerile lor s'ar micşorà foarte mult dacă ar concurge şi ei la alegerea acelui organ, care e chemat a îndeplinì cele mai însemnate lucrări, şi dacă inginerul însuş ar ştì, că aplicarea sa depinde dela amândouă părţile, pentrucă ştim din trista experienţă, că inginerii, onoare excepţiunilor, din slăbiciune omenească sunt aplecaţi a favorizà în lucrările lor mai tare pe aceia, cari îi aplică. Şi apoi în proporţiune cu mărimea proprietăţii pentru proprietarii cei mari o diferenţă de câteva jugăre poate naşte cel mult o micşorare neînsemnată a valoarei, pe când pentru proprietarii cei mici, a căror posesiune întreagă abià face 4—5, cel mult zece jugăre, în multe cazuri aceasta e chestiune de vieaţă.

În fine trebue să amintim la această întrebare şi resensul ce l-ar provocà efectuirea acestei dispoziţiuni din proiect acuma, când în cele mai multe comune regularea şi comasarea s'a facut după legile de mai nainte, cari obligau pe foştii proprietari să poarte spesele. Şi aceea, că dispoziţiunea §-lui 12, prin care împrumuturilor ce se vor face pentru plătirea speselor se dă un drept de prioritate pemnorală faţă cu orice alte pretensiuni ce sunt întabulate deja pe proprietatea supusă regulării, atacă soliditatea instituţiunii de carte funduară şi prin aceasta şi creditul public, care până acuma se considerà ca asigurat.

După aceste observaţiuni modeste, nu putem lăsà neamintită nici acea parte din motivare, care se refere în general la stagnarea şi la sumptuositatea afacerilor de regulare a proprietăţii. Nici întârzierea, nici sumptuositatea procedurii, nu trebuie căutată excluziv în motivele, ce sunt desfăşurate acolo. Indeosebi ce priveşte procedura procesuală este greşită şi bazată pe informaţiuni neexacte acea afirmaţiune, că în Transilvania, în cazuri mai grele, procesul ar fi decurs sub conducerea unui judecător exmis, pentrucă în Transilvania aceste procese s'au pertractat în meritul lor după procedura scripturistică, care nu numai

www.dacoromanica.ro

că dă partidelor o garanţă, că aceste întrebări foarte ponderoase, şi putem zice vitale, se vor discută din temeiu, dar considerând, că permite numai două scripte procesuale, şi la fiecare numai o amânare de câte 30 de zile, e chiar şi mai scurta decât cercetarea din oficiu, ba e şi mai eftină, pentrucă spesele advocatului sunt mai mici decât spesele comisiunilor celor multe la faţa locului. Iar aceea o ştiu toţi ceice cunosc din praxă procesele de regulare, că este lucru imposibil, ca şi cel mai neînsemnat proces să se poată ajustà pe delin cu o singură emisiune în faţa locului.

Şi apoi judecatorii şi advocaţii noştri sunt tot atât de cualificaţi şi de practici, ca şi cei din Ungaria. Dar după experienţele noastre, stagnarea afacerilor urbariale ar trebuì să fie căutată mai mult în aceea, că la tribunalele noastre cauzele de regulare urbarială, segregare şi comasare, sunt împărţite de regulă câte unui referent, şi numai la puţine judecătorii la câte doi referenţi. Iar aceştia, considerând, că în asemenea cauze comisiunile inevitabile numai primăvara, vara şi toamna pot ieşì la faţa locului, şi considerând mai departe, că sunt îngrămadiţi şi cu alte cauze, abià sunt capabili a rezolvà câte 2—3 cauze pe an, iar numărul proceselor începute e foarte mare.

Şi ar trebuì căutată de altă parte şi în împrejurarea ce o constatăm cu durere, că foştii proprietari din Transilvania, onoare puţinelor excepţiuni, nu se pot lăudà la rezolvirea acestor cauze cu acea generositate ce s'a putut experià la partea cea mai mare a foştilor proprietari din Ungaria. Această împrejurare facând imposibilă o împăciuire amicabilă dă ansă şi în cele mai neînsemnate întrebări la lupte procesuale înverşunate, şi daca desele plânsori asupra speselor au vre-o bază, apoi şi izvorul acelora trebue căutat numai în împrejurarea din urmă.

Acestea sunt, onorată cameră, argumentele pe cari am aflat cu cale a le înşirà în contra proiectului de lege din întrebare, şi sperăm, că după cât ne-a permis timpul cel scurt ce ne-a stat la dispoziţiune, şi apoi şi urgenţa reclamării, ne-a succes a dovedì oricărui om nepreocupat, că reformele ce se intenţionează a se efectuì, nu numai că ignorează cu totul partea juridică a chestiunii, ci desconsideră foarte mult şi interesele naţionale economice, pentrucă acele reforme, punându-se în lucrare, pe deoparte nu vor satisface nici pe aceia, în al căror interes se întroduc, — pe foştii proprietari, cari şi cu proprietatea, şi cu numărul se află în minoritate, — de altă parte vor provocà

www.dacoromanica.ro

nemulţămirea şi neliniştirea cea mai mare la massele cetăţenilor statului. Drept aceea, având deplină încredere în acei barbaţi, cari ridicaţi peste interesele rău pricepute ale claselor au sfânta datorinţă a ţineà în vedere numai binele patriei şi a-şi îndreptà toţi paşii numai spre consolidarea ei, spre câştigarea liniştei şi mulţămirii cetăţenilor ei, venim a vă rugà respectuos, ca să binevoiţi a nu admite proiectul de lege din chestiune la ordinea zilei, eventual a-l modificà în înţelesul observărilor noastre. Din conferenţa juriştilor români din Transilvania, ţinută în Sibiiu, în 21 Aprilie 1880». (Urmează subscrierile).*)

E de notat, că la conferenţa ultimă, ţinută în 21 Aprilie 1880 în Sibiiu, (prima se ţinuse în Cluj, în 28 Martie 1880) în care s'a decretat compunerea memorandului acestuia, au luat parte 29 jurisconsulţi români, advocaţi şi judecători, şi că conferenţa a însărcinat cu redactarea definitivă a memorandului biroul, compus din prezidentul conferenţei Dr. *Ioan Raţiu* şi din secretarii *Parteniu Cosma* şi Dr. *Aurel Isacu,* apoi pe *Iosif St. Şuluţu,* judecător regesc de tribunal în penziune. Pentru zilele de neînţelegere şi lipsite de acţiune de atunci, conferenţele acestea ale jurisconsulţilor români au format curat eveniment, şi a fost primită cu multă simpatie din partea opiniunii publice române îngrijirea lor dată poporului sărac dela sate, cu privire la salvarea averii strămoşeşti a acestuia.

Chestia agrară ardeleană în dietă.

În şedinţa din 5 Iunie 1880 a dietei a fost pusă la ordinea zilei chestia agrară din Transilvania în dieta ungară. Înainte de a se întrà în ordinea de zi, deputatul român *Parteniu Cosma* face o propunere de amânare, motivată dupăcum urmează:

«Onorată casă! Imi iau libertatea a face o propunere cu privire la proiectul de lege despre regularea raporturilor de proprietate în Transilvania. Când s'a pus acest proiect de lege la ordinea zilei pe astăzi, probabil că onorata casă nu s'a gândit, că el este atât de voluminos precum se vede acuma. Acest proiect de lege nu conţine aşazicând mai nimica din aceeace a

*) Din *Gazeta Transilvaniei* , anul 1880, Nrii. 36—39.

www.dacoromanica.ro

prezentat guvernul. Cuprinde dispoziţiuni cu totul noua, cari nu sunt identice, nici cu praxa observată până acuma în Transilvania, nici cu cea din Ungaria, şi nici cu dispoziţiunile aflatoare în vigoare în lumea întreagă în această privinţa.

Eu vă marturisesc, că cetindu-l, după studiare de o zi, — căci numai alaltăieri ni-s'a distribuit, — nu pot votà cu conştienţa curată nimica din acest proiect. Nu am fost în stare să pătrund în sâmburele lui, aşa precum se cere dela un corp legiuitor, când aduce o lege în o afacere atât de însemnată. Voind deci să proced conştienţios în datorinţa mea, eu între asemenea împrejurări nu-mi voiu puteà da votul cu liniştire.

După parerea mea nu există chestiune atât de grava, ca chestiunea agrară. Un cuvânt greşit, un şir greşit în această chestiune, e în stare să provoace cea mai mare nelinişte în acea parte a ţarii, la care se refere. Eu aşa cred, onorata casă, că afacerea ar câştigà numai, dacă s'ar da opiniunii publice şi celor interesaţi ocaziune pentru a se ocupà cu acest proiect, a-l studià cel puţin, ca să putem face după aceea o lege perfectă din el. Cred că nu se va naşte nici o nenorocire din aceea, că vom amână cauza aceasta până la toamnă, căci până atunci exista un modus vivendi pentru ceice cer regulări urbariale, un mod după care am procedat în faptă şi până acuma. Iar daca în mai multe locuri, cum s'a zis în această cameră, s'au suspendat pertractările în această privinţă, voind înseşi parţile amânarea, faptul că aceste pertractări rămân mai mult cu vre-o câteva săptamâni în suspens, nu alterează lucrul întru nimica. Mai mare rău am face dacă precipitându-ne am aduce o lege rea într'o cauză atât de ponderoasă.

Eu, onorată casă, nu aflu nici de demnitatea casei, ca într'o chestiune atât de gravă sa aducem o lege definitiva deja dupa un studiu de o zi. Deci fac propunerea, ca acest proiect de lege sa se iee dela ordinea zilei şi să se subştearnă la toamnă. Până atunci se da fiecăruia ocaziunea să-l studieze, dacă voieşte».*)

Deputatul *Bokross Elek* e contra amânării şi cere respingerea propunerei lui *Parteniu Cosma.* Notarul ceteşte propunerea. Sună astfel: Proiectul de lege despre procedura în cauzele de regulare, proporţionare şi comasare a proprietăţii din părţile Transilvaniei, mai de-

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, Nr. 65.

www.dacoromanica.ro

parte de pe teritorul fostelor comitate Crasna, Solnocul-de-mijloc, Zarand şi al districtului Cetăţii-de-peatră, se ia dela ordinea zilei».

Deputatul Csanády Sándor e pentru amânarea discuţiei, deputatul Zay Adolf contra amânării. Vorbeşte apoi deputatul român *George Pop de Băseşti* următoarele:

Onorată casă! Trag la îndoială şi resping simplu îndreptăţirea sentinţei pe care a pronunţat-o dl deputat Zay asupra casei, că adecă, dacă am fi voit să ne ocupăm în mod serios şi loial cu proiectul de lege dela ordinea zilei, o puteam face aceasta. Incât pentru propunerea domnului condeputat *Parteniu Cosma,* eu o sprijinesc din motivele pe cari le-a adus dânsul, iar dlui deputat Bokross, care a afirmat, că în acest proiect de lege nu se află nimica nou, îi pun întrebarea, că dacă în proiectul de lege care se află înaintea noastră şi în proiectul de lege subşternut de guvern nu se află nimica nou, pentruce s'a ocupat domnul deputat şi membrii eminenţi ca dânsul ai comisiunei juridice cu prelucrarea acestui proiect de lege în vre-o 26—28 de şedinţe?

Dacă Dvoastră, cari sunteţi nişte bărbaţi eminenţi şi experţi, v'aţi ocupat atâta vreme cu proiectul, ceialalţi membri ai casei să-l poată oare studiă în timp de două zile? Rog pe dl deputat, să binevoiască a cumpăni bine gravitatea întrebării mele.

Nu vreau să întru în merit, dar trebue să declar, că eu din principiu sunt amicul oricărei comasări şi regulari de proprietate. Aş dorî numai, ca comasarea să se efectuiască după dreptate. Dupăce am enunţat aceasta trebuie să constat, că comparând proiectul de faţă, elaborat de comisiunea juridică, cu proiectul subşternut la timpul său de guvern, aflu în cel dintâi un progres foarte mare, văd un progres, mai apropiindu-se de dreptate, şi de aceea, onorata casă să nu-mi iee în nume de rău, dacă exprim încă de acuma mulţămita mea onoraţilor membri din comisiunea juridica, pentrucă s'au ştiut emancipà faţă cu guvernul şi cu oarecari cercuri de mare influenţă, şi s'au nizuit a pregătî un proiect de lege, care în toate părţile vrea să fie drept. Luând toate acestea în considerare, şi împărtăşind toate argumentele şi temerile amicului meu *Parteniu Cosma,* rog şi eu onorata casă, să ia acum acest proiect dela ordinea zilei şi să-l amâne până la toamnă. Nu va fi o nenorocire aceasta, chiar şi dacă ar fi dreaptă afirmaţiunea dnului

www.dacoromanica.ro

deputat *Bokross*, că prin aceasta se amâna cu un an rezolvarea chestiunii agrare în Transilvania, numai să fie rezolvarea bună şi dreaptă».*)

Mai vorbeşte ministrul de justiţie *Pauler*, apoi pusă la vot propunerea deputatului *Parteniu Cosma* cade şi dieta începe desbaterea generală asupra proiectului comisiunei judiciare.

Vorbeşte întâi raportorul *Bokross Elek*, apoi deputatul român *Parteniu Cosma*, care a rostit vorbirea următoare:

«Eu nu voiu vorbì mult despre proiectul ce se află la ordinea zilei, pentrucă din norocire nu s'a subşternut proiectul guvernului, contra căruia s'ar fi putut vorbì foarte multe, pentru principiile periculoase ce le conţineà.

Recunosc, că comisiunea juridică s'a nizuit, ca încât a fost cu putinţă, prin o laboare diligentă, să delature defectele cele mai mari. Dar şi în proiectul de lege ce se află înaintea noastră se mai află unele dispoziţiuni, cari, deşì la aparenţă nu se prezintă ca periculoase, în faptă totuş invoalvă pericole.

După părerea mea o procedură pentru regularea proprietăţii e necesară, nu numai în Transilvania, ci şi în Ungaria, pentrucă acele mizerii ce se ivesc în decursul procesului exista, atât în Ungaria, cât şi în Transilvania, şi Ungurenii înca ar fi primit cu mare mulţămita, dacă guvernul nu s'ar fi restrâns numai la cele cuprinse în art. de lege LIII din 1871 §. 80, ci s'ar fi înfăţişat cu un astfel de proiect de lege, care cuprinzând chestiunea cu privire la ţara întreagă, ar fi cautat să o decidă peste tot astfel, încât să nu fim siliţi a o cârpì mereu, căci dacă aceste mizerii în procedură nu sunt salutare pentru Transilvania, nu pot fi salutare nici pentru Ungaria.

In Ungaria e provazut când trebue ordinată comasarea şi cum trebue efectuită în cazul, când e împreunată cu regularea urbarială, cu segregarea. Dar nu e provazut cum trebuie sa se facă comasarea acolo, unde regularea urbarială e efectuită deja. Ba şi acolo, unde este proviziune, adecă în cazul prim, procedura e necorăspunzatoare, pentrucă faţă cu fostul proprietar foştii iobagi nu au drept să împarţască hotarul în mai multe decât în trei clase, ceeace cu deosebire în locurile muntoase, cari

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1880, Nr. 66.

www.dacoromanica.ro

şi în Ungaria se află într'un număr foarte mare, e aproape imposibil. Iar dacă comasarea se face cu învoirea reciprocă între foştii iobagi, se pot stabilì şi mai multe clase, ba sunt şi cazuri de acelea, în cari numărul claselor a variat între 20 şi 30.

Alte legi, afară de cele amintite de referent, cari se referesc numai la teritorul Iasigo-Cumanilor şi al Haiducilor, nu conţin nici o dispoziţiune cum trebue ordonată comasarea în acel caz, când nu se face deodată cu regularea urbarială, cu toatecă însuş guvernul în motivarea proiectului său afirmă, că în a cincia parte a teritorului Ungariei nu ar fi efectuita încă comasarea. Deci aceasta parte încă ar fi meritat atenţiunea guvernului, şi se puteà aşteptà cu drept cuvânt, că dacă se ocupă cu chestiunea, să o rezolveze dintr'un punct de vedere mai înalt al statului.

Afară de aceea nici chiar pentru Transilvania nu a facut tot ce trebuià să facă, căcì tot acolo unde se dispune facerea proiectului de faţă, cu doi paragrafi mai la vale, adecă în §. 82, legea dispune urmatoarele: «In privinţa Talmaciului, Salişte şi a Branului, precum şi în privinţa teritorului comunelor ce aparţin lor, ministrul de justiţie va subşterne un proiect de lege despre regularea posesiunii comune .

Imi aduc foarte bine aminte, că din partea aceasta (stânga) de repeţiteori s'a pretins prezentarea acestui proiect de lege, şi s'au făcut şi promisiuni, că se va prezentà. Cu toate acestea însă guvernul şi-a uitat de el, şi până azi nu l-a prezentat, doară nici nu-l mai află necesar. De ce? Va fi ştiind mai bine guvernul. Eu însă cred, că fără nici o necesitate nu s'a pus îndatorirea aceasta în lege, prin urmare, dacă guvernul a aflat de lipsă să subştearnă acest proiect de lege, cu o cale trebuià să prezinte şi pe celalalt.

Auzind pe dl referent, că se adresează cătră deputaţii din Ungaria, ca prin primirea acestui proiect de lege să dee binevoitorul lor sucurs pentru a se puteà regulà odată referinţele de posesiune în Transilvania, cugetam că acest apel se va extinde şi în altă direcţiune, căci deşì nu face amintire nici el, nici proiectul de faţă, eu totuş cunosc în Transilvania o referinţă de posesiune foarte anormală, care nici azi nu e provăzută în lege.

Afirmă, ce e drept, că în Transilvania nu sunt remanenţii, nici alte referinţe de natura remanenţiilor. Recunosc şi eu, că

www.dacoromanica.ro

acele pământuri, cari în Ungaria se consideră de remanenţii, în Transilvania nu mai sunt remanenţii, ci prin lege s'au prefăcut în urbarialităţi, căci nefiind introdus urbariul în Transilvania, desfiinţându-se în 1848 robotele, pentruca foştii proprietari să poată deveni desdaunaţi, a fost lipsă de o bază în privinţa cuantităţii posesiunii devenite liberă proprietate a foştilor iobagi. Această bază nu s'a putut află altcum, decât că tot acel teritor, care la 1 Ianuarie 1848 s'a aflat în posesiunea foştilor iobagi, s'a declarat prin lege de urbarialitate, pentru care foştii proprietari au să se desdauneze din partea statului.

Deci foştii proprietari din Transilvania în această privinţa sunt în avantaj faţă cu foştii proprietari din Ungaria, căci ei chiar din lipsa urbariului au căpătat desdaunare dela stat şi pentru acele pământuri, cari după natura lor, dacă există urbariul, erau remanenţii, ca şi în Ungaria, şi după valoarea lor primesc interese deja de mult, pe când cei din Ungaria în privinţa capitalului sunt avizaţi la foştii iobagi, iar interesele le compet numai dela ziua executării sentinţei urbariale. Incât însă remanenţiile sunt de a se rescumpără de către aceiace le posed, proprietăţi de această natură mai există şi în Transilvania.

Şi anume, în Transilvania sunt şi aşa numite sesiuni alodiale, de cari în Ungaria nu există. Va să zică, posesiunile acelora, cari nu sunt introduşi ca urbarialişti în aşa numita conscripţiune Czirakiană, — deşi sunt tot de o natură cu cele introduse în conscripţiunea numită, — după lege se considera de sesiuni alodiale. Prestaţiunile referitoare la acestea s'au susţinut şi dela 1848 încoace. Pe calea regulării ele devin proprietatea posesorilor lor, aceştia însă sunt datori a rescumpără dela foştii proprietari prestaţiunile cu bani.

De acestea sunt foarte multe în Transilvania. In privinţa lor §. 21 al patentei urbariale dispune următoarele: «Prestaţiunile ce obvin în unele părţi ale ţării din contracte, prin cari drepturile de a se folosi de pământ s'au conces pentru totdeauna din partea adevăratului proprietar, pe lângă raspunderea unei taxe, ori a altei dari, — fără ca prin aceasta să se fi întemeiat o referinţă proprie urbarială, — de asemenea se vor puteà rescumpără, iar până la rescumpărare taxele se vor da în măsura legală de până acum .

In privinţa aceasta §. 22 dispune următoarele: «Desdaunarea pentru prestaţiunile declarate în secţiunea aceasta de res-

www.dacoromanica.ro

cumpărabile se va plăti numai de către cei obligaţi, fără concursul ţării, după dispoziţiunile următoare».

Cum trebue să se rescumpere posesiunea alodială, în privinţa aceasta §. 26 dispune în modul următor: Printr'o dispoziţiune specială se va statorî, sub ce condiţiuni şi în ce mod să se solveze capitalul de desdaunare, şi cum să se răspundă celor îndreptaţiţi renta anuală de 5%, prin autorităţile c. reg.».

Acest paragraf învoalvă, ca rescumpărarea, respective capitalul ce va trebuî stabilit pentru prestaţiunile perdute, să se răspundă eventual prin mijlocirea statului, tocmai cum se urmează la rescumpararea remanenţiilor în Ungaria. In această privinţă statul s'a angajat a aduce o lege, dar legea aceasta nu s'a adus nici până azi, cu toate că de atunci au trecut 32 de ani.

Paragraful 89 din art. de lege LIII dela 1871 dîspune, ce e drept, despre rescumpărarea prestaţiunilor de asemenea natură, când zice: «In cazurile, în cari legea de faţă dispune, ca prestaţiunile să se rescumpere de către foştii jobagi, răscumpărarea o va formă suma aceea, care va rezultà, dacă din suma îndoua-zecită a valoarei prestaţiunilor anuale se va detrage a şasa parte pentru acoperirea speselor de incassare şi manipulare», — şi aşa mai departe, până când termină cu aceea că: «*la dorinţa părţilor să se efectuiască prin mijlocirea statului*». In legea aceasta însă nu s'a făcut nici o dispoziţiune în privinţa Transilvaniei, prin urmare ea propriaminte se refere numai la Ungaria.

Astfeî când asemenea cazuri vin înaintea judecătorului, dar cu deosebire înaintea Curiei reg., ea totdeauna declară posesiunea de sesiune alodială, care rămâne în proprietatea posesorului de astăzi. Acesta însă este dator a rescumpără dela fostul proprietar prestaţiunile, iar fostul proprietar nu este îndreptaţit a-şi încassà desdaunarea pentru prestaţiuni, până ce statul nu va aduce o lege specială în această privinţă. Va să zică, lui îi compete suma de rescumpărare, dar nu îi este permis să o încasseze.

Pentru delăturarea acestei anomalii eu aşa ştiu, că Curia reg. a subşternut şi un memorand la ministeriu, care însă până astăzi n'a făcut nicî o dispoziţiune. Această situaţiune e foarte nefavorabilă pentru ambele parţi.

Dar anume pentru foştii jobagi este foarte ruinătoare, nu numai pentru aceea, pentrucă ei sunt îndatoraţi a-şi rescumpără înşişi proprietatea, care propriaminte e de o natură cu cea din

www.dacoromanica.ro

conscripţiunea Czirakiană, şi numai pentru aceea á rămas afară din conscripţiune, pentrucă poporul, atunci ca şi acum, e mai aplecat a nu mărturisì tot cât are de când se face vre-o conscripţiune, temându-se de întroducerea vre-unei sarcini noue, ba atunci, precum este ştiut, au fost oamenii chiar îndemnaţi la aceasta şi spăriaţi cu întroducerea de contribuţiuni noue, — dar mai cu seamă pentrucă din acest defect, după praxa întrodusă, se deposedează formal.

Foştii proprietari adecă pe baza sentinţelor urbariale dau în judecată pe ţărani pentru prestaţiunile nerăfuite dela 1848 încoace, şi se află judecătorii civile, cari cu desconsiderarea legilor de prescripţiune încuviinţează cererea lor şi execută pe bieţii oameni. Sumele sunt enorme. Sunt cazuri, unde pentru o biată colibă ţigănească se judecă câte 4—500 fl., aşa încât bietul ţăran mai bucuros o părăseşte decât să plătească fostului proprietar suma ce i-o judecă legea. Tot asemenea se întâmpla şi cu extravilanele de această natură, şi pe astă cale foştii proprietari deposedează mii de ţărani.

Pentruca astfel de abuzuri contra legii să nu se poată întâmplà, şi pentruca şi foştii proprietari să-şi poată căpătà aceea ce le compete într'adevăr, după părerea mea era mai întâi de lipsă să se delăture defectele din legea materiala, şi numai după aceasta să ne îngrijim de o procedură generala, nu numai pentru Transilvania, ci pentru ţara întreagă, ca să nu fim siliţi a tot face cârpituri, cu atât mai vârtos, ca meniţiunea ei este de o durata foarte scurtă, căci în câţiva ani au să se reguleze definitiv toate referinţele de posesiune.

Nime nu doreşte mai tare decât mine, ca să se termine odată chestiunea aceasta agitată. Dar deoarece proiectul e atât de defectuos, şi deoarece guvernul a negles atâtea chestiuni înainte de a venì cu proiectul de procedură, îmi iau voia a subşterne o propunere, prin care cer, ca guvernul să fie îndrumat a delăturà toate defectele aratate şi pe toamnă să ne subştearnă un proiect de lege perfect, prelucrat din punct de vedere al statului. Recomand spre primire propunerea, care este următoarea:

Considerând, că «*dispoziţiunea specială*», care are să reguleze rescumpărarea prestaţiunilor circumscrise în §. 21 al patentei urbariale transilvane, pusă în perspectiva prin §. 26 din aceeaş patentă, nu s'a făcut până acum din partea legislativei;

www.dacoromanica.ro

considerând, că în contra dispoziţiunei §. 80 art. de lege LIII din 1871, proiectul de lege despre regularea posesiunei comune de pe teritorul Ţălmaciului, Săliştei şi al Branului, precum şi a comunelor ce se ţin de acestea, nu e subşternut nici până în ziua de azi;

considerând, că procedura de regulare urbarială, şi cu deosebire cea referitoare la comasare e foarte defectuoasă, nu numai cu privire la părţile Transilvaniei, ci în general şi pentru celelalte părţi ale ţării;

considerând în fine, că proiectul de lege ce se află în discuţiune se refere numai la părţile transilvane ale ţării, şi din lipsa legilor materiale arătate mai sus nu poate fi complet, nici chiar pentru aceste părţi:

proiectul de lege în chestiune nu se primeşte de bază la desbaterea specială, ci se îndrumă ministrul de justiţie a pregăti un proiect de lege, care să suplinească şi defectele arătate mai sus, şi a-l subşterne dietei la începutul sesiunii viitoare».*)

Vorbeşte deputatul *Ugron Gábor*, apoi deputatul român *George Pop de Băseşti*, care a rostit vorbirea următoare:

Onorată casă! Dacă n'aţi binevoit a primi propunerea, dupa părerea mea destul de motivată, a colegului meu *Parteniu Cosma*, ca adecă proiectul de lege din desbatere să se iee dela ordinea zilei, — propunere sprijinită şi de mine, — silit sunt a mă supune hotărîrii onoratei case şi a zice unele cuvinte despre acest proiect de lege, cu toatecă nu sunt pregătit.

Inainte de toate constat toate acele defecte în proiectul din desbatere pe cari le-au descoperit şi condeputaţii Parteniu Cosma şi Ugron Gábor, dupăce deputaţii din Ardeal, cari sprijinesc acest proiect de lege şi sunt mai deaproape interesaţi, nu le-au negat în general. Dacă există aceste defecte, şi onorata casă a recunoscut că există, eu vă rog de nou, să le luaţi serios în consideraţie, şi apoi sa primiţi propunerea facuta de condeputatul *Parteniu Cosma* cu privire la acest proiect de lege.

Mergând mai departe, onorată casă, trebuie să mărturisesc, că decând am auzit apelul deputatului Bokross Elek, adresat inimei confraţilor săi din Ungaria, căci aşa s'a exprimat, mi-am făcut despre acest proiect de lege o părere cu mult mai nefa-

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1880, Nr. 67.

www.dacoromanica.ro

vorabilă decât cea de până acuma. Nu pricep cu mintea mea de laic, căci nu sunt jurist, ci econom, dar trebuie, că acest proiect de lege întru adevăr cuprinde ceva ce iarăş dă stimaţilor deputaţi din Transilvania unele prerogative, căci altmintrelea iubirea frăţească nu s'ar adresà cătră deputaţii din Ungaria într'un asemenea ton. Eu nu mă aflu într'o asemenea poziţie. Şi eu mă ţin, că sunt cetăţean al acestei patrii şi sunt gata a jertfì pentru ea foarte mult, chiar şi vieaţa, dar eu nu pot face aceea ce a făcut el, să mă adresez adecă cu rugarea cătră consângenii mei. Dar mă adresez cu rugarea cătră domnii deputaţi din Ungaria, apelând la simţul lor de dreptate, ca apreciind cum se cade însemnătatea acestei cauze, să nu treacă numai în fugă peste ea, ci apreciindu-o cum se cuvine, să nu împartă pentru părţile transilvane ale ţării pe calea legislaţiunii nişte privilegii şi favoruri, ci numai dreptate. (Aprobări şi aplauze).

N'am ce să fac, dar de câţiva ani sunt martor ocular la tot ce se întâmplă acolo. Imi aduc aminte, că deputaţii Transilvaniei, când s'a discutat în această casă legea electorală pentru Transilvania, şi anume într'un mod pe cât se poate de liberal, au încercat toate în contra ei, şi neavând aici nici un succes, au trecut în muzeu (casa de sus), în sala antichităţilor, şi acolo au nimicit dispoziţiile liberale ale acestei case. Ar trebuì să treacă odată timpul acestor favoruri. Stimatul domn raportor ca advocat va cunoaşte şirul acelor ordinaţiuni ministeriale, acea mână liberă a ministrului, care i s'a rezervat cu privire la Transilvania, acele privilegii afurisite şi foarte favorabile. Nu ştiu, domnule deputat, ce privilegii vă mai trebue?!

Recomandând acestea atenţiunii onoratei case, îmi iau voe a mai reflectà încă odată la însemnătatea cea mare şi la dimensiunile acestui proiect de lege. Legea electorală transilvană a exchîs mai pe toţi Românii dela exerciarea drepturilor politice. Acest biet popor a tăcut şi exclamă cu ţăranul maghiar: Cei înţelepţi să dreagă aceste treburi! Şi le şi dreg! Imi vine aminte, că unii deputaţi din Ardeal au atribuit acestui proiect de lege şi o însemnătate politică. Eu nu judec acest proiect de lege din acel punct de vedere, ci eu aş vrea să-l judec mai bine din punct de vedere naţional-economic, şi vi-l recomand şi Dvoastre spre apreciare din acest punct de vedere. (Aprobări).

După această deviare, permiteţi-mi să compar acest proiect de lege cu legea electorală, prin care încă s'a făcut o mare ne-

www.dacoromanica.ro

dreptate pentru unii, şi un mare favor pentru alţii, mai departe să-l compar cu legea despre chestiunea limbei, care s'a pertractat în anul trecut. (Prezidentul îl roaga să rămână la obiect. Nu chestia limbei e la ordinea zilei). Mă rog, să fiu scuzat, dar am voit să compar aceste legi şi să relevez dimensiunile mai mari ale proiectului de lege actual. Pentru aceasta mi-am luat voe a mă provocà la proiectele de lege amintite. Dar fiindcă aceasta nu-mi este permis, voiu tăceà, deşì cu inima întristată, fiindcă suntem siliţi a retăceà multe lucruri, şi le-am şi retăcut. (Să auzim!) Şi acel proiect de lege, o ştiţi Dvoastră foarte bine, ne-a interesat foarte deaproape. Dealtmintrelea nici acesta nu e lucru tocmai aşa de mare, căci nu vom învăţà limba maghiară. Vom ocolì legea. (O voce: Frumos lucru!) N'am ce face, dar nu o vom învăţà, şi acì e un modus vivendi.

Declar din capul locului, că eu sunt amicul comasării şi al oricărei regulări de proprietate, doresc însă ca ea să se facă după dreptate, şi acesta e un lucru greu. Ca unul ce sunt din «*partium*», cunosc mai multe cazuri şi sunt şi eu proprietar într'o comună, în care comasaţia se află în curgere, şi am încercat toate, ca să se efectuiască după dreptate. Legea din Ungaria e în privinţa aceasta foarte corăspunzătoare. S'a arătat şi bunăvoinţă din partea judecătoriei şi a proprietarilor, dar comasarea s'a zădărnicit din cauza operatului inginerului.

Pentru a revenì la obiect repet, că dacă e vorba, ca bietul popor să fie alungat din moşia sa, lucrată de predecesorii săi de sute, ba de mii de ani, din moşia din care trăieşte, de care îl leagă suveniri vechi şi sfinte, domnii deputaţi din Ungaria să cumpănească această întrebare şi să iee în considerare referinţele întru adevăr speciale ale Transilvaniei, pe cari domnul raportor ni le-a desfăşurat. Se iee în considerare situaţia deosebită a locului şi capabilităţii de a rodì. In văile strâmte ale Ardealului sunt pământuri, din cari omul sărac poate trăì de azi pe mâne dintr'un jugăr catastral bun, şi dacă i-se vor da în schimb chìar 100 de jugare, el poate să moară de foame. Luându-le toate acestea în consideraţie, rog onorata casă să pună în această chestiune agrară de mare însemnătate toate celelalte laoparte şi să judece şi decidă, nu din consideraţiuni de consângenitate, nu pe baza apelului domnului raportor, care se adresează sentimentelor, ci din puncte de vedere curat naţional-economice. Şi pentru a puteà obţineà acestea, sunt silit şi gata a mă alătură

www.dacoromanica.ro

la proiectul de rezoluţiune prezentat din partea colegului meu *Parteniu Cosma*». *)

Vorbesc mai mulţi deputaţi maghiari, apoi ministrul-prezident *Tisza Kálmán*, căruia îi răspunde imediat *George Pop de Băseşti* următoarele în chestie personală:

Inainte de toate resping însinuaţia, că aş fi zis că să nu respectăm o lege sancţionată. Eu prin declaraţiunea mea am voit numai să arat soartea acelor legi, cari sunt lipsite de bază morală. Dealtcum declar şi eu, care mi-am priceput şi până acuma datorinţele patriotice şi le-am împlinit şi fără ameninţările dlui ministru-prezident, că mi-le voiu împlini şi în viitor, şi nu voiu da ocaziune domnului ministru-prezident să-şi valideze ameninţările faţă cu mine pentru a-şi câştigà prin aceasta nu ştiu ce ovaţiuni . (Aprobări).**)

Mai vorbeşte raportorul, şi ministrul de justiţie *Pauler*, iar casa respingând propunerea deputatului *Parteniu Cosma*, şi o altă propunere a lui *Lonyay, (Ugron Gábor* încă făcuse propunere, dar şi-a retras'o, în favorul propunerii lui *Lonyay)*, primeşte cu mare majoritate de voturi proiectul de lege ca bază pentru desbaterea specială.

La discuţia pe articole asupra acestui proiect de lege a vorbit la §-ul 2 deputatul român *Parteniu Cosma*, în şedinţa din 7 Iunie 1880, următoarele:

«Onorată casă! La paragraful acesta am să fac un amandament, mai mult cu privire la stil decât la fond. (Să auzim). In paragraful acesta eu nu văd executat aceeace se cuprinde în titlu, din care are să curgă întreg cuprinsul proiectului. Anume, în titlu toate cauzele la cari se refere se numesc: *regulare, proporţionare* şi *comasare* de posesiune. Sub regulare se înţelege tot ce nu este proporţionare ori comasare. Eu, onorată casă, aş dorì, ca pentru evitarea oricărei interpretări sinistre să se introducă şi acì, unde se tratează despre competenţă, tot acei termini de cari ne folosim şi în titlu, şi cari sunt bazaţi pe dreptul material.

În proiectul de faţă se zice: «regularea raporturilor de drept şi de posesiune, rămase din legăturile urbariale, răscumpărarea

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1880, Nr. 68.
**) Din „*Telegraful Român*", anul 1880, Nr. 69.

www.dacoromanica.ro

lăzuiturilor, răscumpărarea prestaţiunilor rescumpărabile, precum şi cauzele de proporţionare şi de comasare», etc. In privinţa lăzuiturilor şi a prestaţiunilor răscumpărabile este însă superfluu a face pomenire specială, căci acelea se cuprind toate în conceptul: regularea raporturilor de drept şi de posesiune.

Nici până acuma nu au fost mai multe categorii, nici în Transilvania, nici în Ungaria. Ba în Ungaria sub terminul «regulare de posesiune» se subsumau chiar toate chestiunile provenitoare din raporturile urbariale: segregarea pădurii şi a păşunii, dispoziţiunile referitoare la lăzuituri, la prestaţiunile răscumpărabile, proporţionare, comasare, etc. cu un cuvânt toate.

Paragraful 80 din art. LIII dela 1871, provăzând pentru atunci chestiunea aceasta zice: «În Transilvania, până la organizarea judecătoriilor regeşti de prima instanţă, procesele urbariale cad excluziv în sfera de activitate a tribunalelor speciale urbariale de astăzi». Va să zică, legea aceea le numeşte pe toate simplu «procese urbariale». Şi acum aş considerà eu de suficientă această numire. Dar dacă comisiunea juridică a aflat cu cale a specificà, cel puţin să susţinem acei termini şi nici mai mulţi, nici mai puţini, să nu admitem.

Ceice cugetă, că afară de celece încap în cadrul terminilor amintiţi, mai pot fi unele chestiuni, cari pe baza acestei legi se pot rezolvà cu procese urbariale înaintea judecătoriilor urbariale, aceia negreşit voiesc altceva decât ce conţine legea materială, prin urmare voesc un lucru, care nu poate fi admis. Iar ceice cugetă, că specializările arătate nu se înţeleg sub terminul «regulare», aceia, după părerea mea, nu înţeleg adevăratul sens al legii.

Amandamentul meu deci ţinteşte într'acolo, ca scoţindu-se din text tot ce' e superfluu, întregul paragraf să sune astfel:

«Cauzele de regulare a posesiunii, de proporţionare şi de comasare, cad în competenţa acelui tribunal regesc, pe al cărui teritor se află realităţile, cari formează obiectul procesului».

Acest text e după părerea mea mai exact, mai lămurit şi mai corect decât al comisiunei, iar în esenţă nu schimbă nimica. Vă rog să-l primiţi». (Aprobări în stânga extremă).*)

Dupăce mai vorbeşte *Bokross Elek*, casa primeşte textul original. Propunerea deputatului *Cosma* se respinge.

*) Din *Telegraful Român»*, anul 1880, Nr. 70.

www.dacoromanica.ro

La capitlul II al proiectului de lege vorbeşte tot deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Eu nu văd exprimat în acest capitlu aceeace ar trebuì să se exprime, şi sunt de convingerea, ca dacă capitlul acesta se primeşte aşa cum este redactat, scopul acestui proiect de lege nu se va realizà.

Nici interesul foştilor proprietari, nici interesul foştilor iobagi nu pretinde, ca acest capitlu să rămână aşa, căci în acel caz procesele ce se vor pertractà pe baza acestei legi nu vor fi mai eftine, nici se vor terminà într'un timp mai scurt decât cele de până acum, deşì se afirmă, că tocmai acesta ar fi scopul legii, şi naturalminte acesta ar şi trebuì să fie.

Inainte de toate îmi iau voe a protestà în contra presupunerei ce am auzit-o alaltăieri în casă, şi pe care am cetit-o şi în jurnale, că adecă aceia cari se nizuesc a întregì proiectul din chestiune, ar voì să paraliseze aducerea legii şi ar aveà cugete rezervate.

Declar çategoric, că nu este posesor în Transilvania, care să dorească mai ferbinte decât mine deslegarea perfectă a acestei chestiuni. Şi dacă totuş vin cu propuneri, o fac aceasta cu cea mai bună intenţiune, din datorinţa mea ca deputat, ca să concurg şi eu după putinţă cu praxa ce o am în asemenea cauze la lămurirea chestiunei şi la deslegarea ei într'un mod cât se va puteà mai favoritor pentru toţi. Dar chiar pentrucă mă consider încâtva de expert în chestiune, mi-ar fi plăcut ca înainte de a votà legea să pot pătrunde în toate amănuntele ei, căci mie nu-mi place a purcede după convingerile altora, ci numai după ale mele. Dacă nu am aflat de suficient timpul cât s'a acordat spre studiarea chestiunei, am avut motive fundate, şi sunt convins, că în urmă şi onorata casă va aflà, că zău, erà mai bine pentru toţi dacă aveam mai mult timp pentru studiat.

Onorată casă! Eu aşa cred, că dacă voim să întroducem o reformă, şi dacă scăderile ce ne îndeamnă a întroduce această reformă le vedem delăturate în apropierea noastră, precum le vedem acì, cel mai simplu şi natural lucru ar fi, că dacă nu voim să întroducem în totalitatea sa modalitatea ce se observă acolo unde recunoaştem că trebile merg mai bine şi cauzele se rezolvează mai iute şi mai eftin, cel puţin să ne nizuim a ne apropià de ea.

www.dacoromanica.ro

Să fiu scuzat, atât înaintea dlui ministru, cât şi înaintea dlor deputaţi din Transilvania, dacă afirm, că pentru întroducerea unei reforme în chestiunea prezentă mijlocul cel mai nimerit nu este acela, a alege experţi din teritorul la care se refere reforma respectivă, pentrucă aceştia, după o praxă atât de veche, nu se prea pot abate dela căile de până acum, ci mai bine susţin în liniamentele principale procedura ce o cunosc deja, cu toate scăderile ei, decât abandonându-o să iniţieze o modalitate de tot nouă şi mai corespunzatoare scopului, caci ei au îmbatrânit într'ânsa şi cugetă, că pe altă cale nu se poate ajutorà cauzei. Deci eu cutez a afirmà, că legea aceasta erà cu mult mai corespunzătoare, dacă se aduceà fără amestecul experţilor ardeleni, de catră deputaţii ungureni, cari nu sunt preocupaţi în chestiune.

Onorată casă! Ni se spune, că cauzele urbariale după procedura de până acum s'au rezolvit în Ungaria cu mult mai repede, mai culant şi mai ieftin decât în Transilvania. Daca este adevărat aceasta, apoi n'avem datorinţă mai urgentă, decât a acceptà întru cât e cu putinţă procedura ce s'a urmat până acum în Ungaria.

Cauzele de regulare urbarială până la aducerea sentinţei percurg trei stadii: cel dintâi e permisibilitatea, al doilea procurarea lucrărilor pregătitoare, al treilea pertractarea meritoria. Dacă toate acestea chestiuni se pertractează curat, după cum cere natura lucrului, şi nu se amestecă într'una lucruri ce se ţin de ceealaltă, regularea se efectueşte foarte repede, simplu şi ieftin.

Eu, ca fost advocat al unui domeniu, care a avut o mulţime de comune urbariale neregulate, şi ca apărător al altor comune urbariale din Ungaria, dela 1862 încoace am avut ocaziune a participà la mai multe regulări urbariale, iar de patru ani de zile, de când am onoare a locuì în Transilvania, m'am nizuit a cunoaşte şi referinţele de acolo şi a face paralelă între ambele proceduri, şi mă consider încâtva de expert în ambele proceduri, deci vă rog să binevoiţi a-mi ascultà observarile ce le fac simplu, cu toată sinceritatea, şi fără nici un cuget rezervat.

Pentruce se rezoalvă cauzele urbariale mai repede în Ungaria decât în Transilvania? Pentrucă în Ungaria nu se intentează atâtea procese, câte persoane interesate, ci pentru locuitorii unei comune, chiar de ar fi toţi interesaţi, se face numai

www.dacoromanica.ro

un proces, în care se desleagă toate chestiunile referitoare la teritorul acelei comune. Prin aceasta se simplifică şi se eftineşte lucrul pentru ambele părţi, chiar şi pentru motivul, că nu se dă ocaziune advocaţilor nesaţioşi, — de cari durere, sunt prea destui şi astăzi, — ca folosindu-se de neştiinţa partidelor, să stoarcă dela dânsele mai mare onorar decât le compete, pentrucă la statorirea onorariului este mare diferinţă, dacă partida prezentează o acţiune, sau sute de acţiuni.

Mai departe, afară de tactul şi generositatea actorului, care e foarte necesară în asemenea cazuri, lucrul principal este, ca în chestiunea de permisibilitate să nu se amestece nici o chestiune meritoriă. Pe când în Ungaria chestiunea de permisibilitate se termină la o pertractare de ½ oară, în Transilvania sunt cauze, unde procesul curge tot în chestiunea de permisibilitate de 20 de ani.

Chestiunea de permisibilitate, precum dovedeşte §. 7 şi 8 al proiectului, nu se poate extinde decât numai asupra întrebării, dacă în comuna sau în hotarul respectiv au fost oare referinţe, cari se cere ca să fie regulate? Dacă au fost, nu sunt regulate dejà prin judecătorie, sau prin învoire reciprocă?

Toate aceste întrebări sunt atât de simple, încât nu e cu putinţă, ca să nu se lămurească în decursul unei pertractări, căci ambele părţi pot dovedì actualitatea cu documente.

Inainte de a se decide chestiunea aceasta nu se pot procurà lucrările pregătitoare, iar în lipsa acestora a pertractà chestiuni meritoriale însemnează a întreprinde lucrul lui Sisifus.

După proiectul acesta însă, precum dovedesc dispoziţiunile cuprinse în acest capitlu, sunt puse în prospect deodata cu chestiunea de permisibilitate a se deslegà o mulţime de chestiuni meritorii. A ascultà martori, a pertractà despre natura unor prestaţiuni, a consultà experţii, a deschide pertractarea asupra opiniei lor, etc. etc., apoi a dispune asupra paşunilor şi padurilor, pe când acelea nici nu sunt măsurate, — caci masurarea cade în cadrul lucrărilor pregătitoare, — este în contra naturei lucrului, este o procedură foarte sumptuoasă şi rapitoare de timp. Toate acestea, repet, nu se întâmpla în Ungaria, unde chiar pentru aceasta într'o ½ oară se ispraveşte mai mult decât în Transilvania în ani întregi, şi dacă acest capitlu se va primì aşa precum este, nu va fi mai bine nici în viitor, justiţia nu va fi nici mai eftina, nici mai promptă.

www.dacoromanica.ro

Ar puteà să afirme cineva, că este mai bine a clarificà unele întrebări înainte de a se începe lucrările pregătitoare, căci atunci eventual lucrările pregătitoare nu vor costà aşa mult şi chestiunile decise acì nu vor mai trebuì supuse pertractării meritorie.

Această afirmaţiune însă nu este exactă nici într'o privinţă, pentrucă eventuala economizare de spese se poate referì numai la păşune şi pădure, apoi, precum se ştie, măsurarea acestora costă foarte puţin, căci şi păşunea şi pădurea se măsură în întregitatea lor câte într'o parcelă. Iar cu pertractarea meritorie nu se economizează chiar nimic, pentrucă în chestiunile principale tot va aveà să urmeze o pertractare meritorie, după terminarea lucrărilor pregătitoare.

Dar mai pledează pentru aceasta şi o altă împrejurare, foarte importantă. Sub decursul lucrărilor pregătitoare incţii se mai împrietinesc cu chestiunea, încep a cunoaşte şi ei cam ce au drept să pretindă, şi prevăzând ce soarte au să aştepte, cu ocaziunea autenticării, dintr'o 100 cel puţin în 60 de cazuri se împacă înainte de pertractarea meritorială. Din contră, dacă încercarea împăciuirei şi pertractarea meritorială se face înainte de lucrările pregătitoare, partidele, necunoscând încă starea lucrului, nutresc speranţe mari şi nu sunt aplecate spre pace.

Eu, onorată casă, aş dorì, ca numai din acel motiv, că în Transilvania şi până acum acesta a fost uzul, să nu pornim pe calea de până acum, să nu continuăm procedura prea greoaie şi prea scumpă, care ne-a adus în poziţiunea de care voim să scăpăm, şi din acest punct de vedere a-şi scoate din acest capitlu tot ce este meritoriu şi l-aş pune la locul său, în capitlul despre pertractarea meritorie, iar aici aş lăsà numai aceea ce se refere la permisibilitate.

O reclamă aceasta şi sistema proiectului de lege, pentrucă după cum este acesta redigiat, chestiunilor celor mai ponderoase le lipseşte «titlul de permisibilitale», fiind acesta rezervat numai pentru comasări, dar o reclamă, precum am amintit, şi scopul proiectului de lege.

Astfel înţeleg eu scopul, şi vă propun după cea mai bună a mea convingere modul cel mai eficace după priceperea mea pentru accelerarea şi eftinirea proceselor urbariale. Inţelepciunea onoratei case va decide asupra lui. Vă rog să primiţi propunerea următoare:

www.dacoromanica.ro

«Capitlul II se transpune la comisiunea judiţiară cu îndrumarea, ca să-l redacteze de nou, astfel, ca să rămâna în el în privinţa proceselor ce se vor începe în viitor numai dispoziţiunile referitoare la permisibilitatea cauzelor de regulare a posesiunei şi de proporţionare, iar referitor la procesele dejà în curgere numai dispoziţiunile transitorii, şi să-l prezinte cât se poate mai curând».*)

Vorbeşte iarăş raportorul Bokross Elek în contra propunerii, care pusă la vot se respinge. Casa votează textul original.

La titlul capitlului II vorbeşte de nou deputatul român *Parteniu Cosma.* A rostit vorbirea următoare:

«N'am ce face, şi nu-mi pasă nici dacă voiu rămâneà numai singur cu părerile mele, dar sunt convins, că timpul va constatà, că eu am avut dreptate. Precum mi-a imputat dnul referent că pentru aceea am făcut propunerea precedentă, fiindcă nu cunosc referinţele de posesiune în Transilvania, tocmai aşa pot să-i imput eu, că dânsul pentru aceea n'a aderat la propunerea mea, pentrucă nu cunoaşte referinţele de posesiune din Ungaria. Să-mi credeţi însă, că toate referinţele din Transilvania sunt şi în Ungaria, parte sub aceleaşi numiri, parte sub altele.

Sunt şi la noi lăzuituri şi ocupaţiuni, ca în Transilvania, sunt şi la noi prestaţiuni rescumperabile, ca în Transilvania, deşi sub alt nume, sunt urbarialişti, sunt zileri, segregări de păşuni şi de păduri, etc., tocmai ca în Transilvania. Diferinţa este numai aceea, că pentru constatarea urbarialităţilor Ungaria se foloseşte de urbariu, care este foarte defectuos, pe când aceasta chestiune în Transilvania se desleagă mai uşor şi foarte simplu pe baza legii materiale şi a datelor de desdaunare, şi cu toate acestea în Ungaria este suficientă o acţiune şi o sentinţă, ca pe baza lucrărilor pregătitoare să se rezoalve deodată toate chestiunile după natura lor, căci din aceeaş sentinţă vede fiecare individ ce-i compete şi ce are de împlinit.

Nu este de lipsă deci nici în Transilvania, ca pentru diversitatea naturei referinţelor şi pentru mulţimea persoanelor interesate în aceeaş comună să se facă în loc de unul sute şi mii de procese, cari cu enormele lor spese săracèsc pe bieţii

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, numărul 70.

www.dacoromanica.ro

incţi şi consumă averea actorilor, căci toate acestea s'ar puteà rezolvì şi în Transilvania cum se rezolvesc în Ungaria.

Trecând la obiect, eu nu consider de corect titlul acestui capitlu, nici chiar din punctul de vedere al sistemei urmate în proiectul de faţă. Titlul este: «Procedura ce este a se urmà în procesele singuratice, precum şi în acţiunile de segregare urbarială şi de proporţionare». Eu nu ştiu, onorată casă, dacă este vr'un proces, în care să nu existe acţiune, sau dacă este vr'o acţiune, care să nu intenţioneze a servì de bază la proces. După acest titlu însă trebue să existe şi de acestea.

Titlul capitlului III este: «Permisibilitatea comasărei», prin urmare, titlul acestui capitlu ar trebuì să fie: «Permisibilitatea regulării de posesiune şi a proporţionării», căci numai despre acestea se tractează într'ânsul. Eu n'am ce vă face, dacă nici dl referent, nici majoritatea nu voeşte să priceapă lucrul pentru Transilvania într'altfel decum îl pricepe pentru Ungaria, căci dacă şi există lăzuituri şi ocupaţiuni, pentru acestea nu avem lipsă sa creăm titluri noue, pentrucă acestea se cuprind dejà în titlul de «regularea posesiunei», — sunt o specie a regulării de posesiune, nici nu există regulare de posesiune, care să nu se extindă şi asupra lor, — ba sub regularea de posesiune propriamente s'ar înţelege şi chiar comasarea.

Fiind însă, că precum văd în acest proiect comasarea se separează de regularea posesiunei şi de proporţionare, şi că în privinţa permisibilităţii comasării este provăzut mai la vale, iar în privinţa permisibilităţii celoralalte două specii nu se provede nicăiri, — îmi iau voie a propune, ca titlul acestui capitlu să se stabilească astfel: «Permisibilitatea regulării de posesiune şi a proporţionării».*)

Propunerea se respinge şi se votează textul original. La §-ul 3 al proiectului de lege vorbeşte deputatul român *Nicolau Străvoiu* următoarele:

«Onorată casă! Paragraful 3 din proiectul de lege ce se află în desbatere enumără acele acţiuni, cari vin a fi pertractate după procedura ce o normează acest proiect. Din aceste acţiuni, acţiunea prevăzută sub punct *d*) al §-lui 3 o ţin eu nu numai de superfluă, dar chiar şi de stricăcioasă şi periculoasă. Această acţiune, care are de scop a delaturà acele folosinţe urbariale,

*) Din „*Telegraful Român*", anul 1880, numărul 71.

www.dacoromanica.ro

de lemnărit, păşunit şi trestiş, pe cari foştii urbarialişti le-au folosit până acuma fară nici un drept, este de prisos, din acea cauză, fiindcă acest scop, această chestiune, se poate rezolvì foarte bine prin acţiunea prevăzută sub pct *c*) din §. 3, adecă prin acţiunea de segregare a pădurilor, paşunilor şi a trestişelor.

Se înţelege de sine, că segregarea de paduri, paşuni şi trestişuri în sensul legilor urbariale se admite numai în acel caz, dacă se constată, că foştii urbarialişti au exerciat asupra obiectelor din chestiune un drept justificat prin lege. Prin urmare, îndată ce în decursul procedurei s'ar constată, că respectivii urbarialişti au folosit numitele servituţi fără nici un drept, segregaţiunei nu i se va da loc, şi prin rezolvirea chestiunei de segregare servituţile neîndreptăţite ipso facto se vor delaturà, fară ca să mai fie necesară acţiunea prevăzută în §. 3 lit. *d*).

Dar această acţiune este şi stricăcioasă, ba chiar periculoasa, întâi, pentrucă înmulţeşte procesele urbariale şi este de temut, că spesele cele multe procesuale vor ruinà poporul, care şi aşa este cam sărac, al doilea, fiindcă acea acţiune poate da ansă la multe abuzuri.

După cum am arătat mai sus, acţiunea pentru delaturarea folosinţelor şi servituţilor neîndreptăţite este chestiune prealabilă a chestiunei de segregare, prin urmare sentinţa adusă asupra acţiunei prevăzute în pct *d*) §. 3 va face la tot cazul prejudiciu asupra sentinţei ce se va aduce asupra acţiunei prevazute în pct *c*) §. 3, adecă asupra sentinţei de segregare.

Sub asemenea împrejurări este de temut, că unii dintre proprietarii mari, sau foştii domni proprietari, prin procese de categoria prevăzută în §. 3 alinea *d*) vor scoate pe foştii urbarialişti din folosinţa de paduri, paşunit şi trestiş, exerciată în linişte până acì, şi astfel în detrimentul foştilor iobagi vor prejudecà sentinţelor de segregaţiune. Sunt însă de părerea, că şi interesele de stat reclamă, ca poporul ţaran să fie aparat în contra oricărei scurtări neîndreptaţite, deoarece aşa cred, că nu zace în interesul nici unui stat de a aveà o clasă de ţarani ruinaţi şi necapabili de a suportà greutăţile statului. Deci fiindca acţiunea prevăzută în §. 3 pct *d*) pe de o parte este de prisos, iar pe de altă parte poate devenì periculoasă, propun ştergerèa acestui alineat» *)

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1880, nrul 71.

www.dacoromanica.ro

Tot la acest paragraf vorbeşte şi deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Auzii dela dl referent o teorie de drept, care trebue să mărturisesc, că până în acest moment nu o am cunoscut. Nici eu nu aflu a fi la locul său acel punct, pe care voeşte dl Străvoiu să-l scoată din proiect, pentrucă nu pricep, cum să se poată dovedî negaţiunea. Este lucru absurd, ca eu să dovedesc ceva ce nu există, şi mai cu seamă în procesele urbariale, unde uzul este proba principală, unde «praesumtio juris» totdeauna este pe lângă celce e în posesiune. Aceasta ar fi «actio negatoria». (Referentul: Da!)

Am cercat în extinsa motivare ce ne stă înainte, ca să aflu cauza pentru care se cere introducerea acestui punct nou, dar raportul comisiunei nu conţine nici un cuvânt despre aceasta. Însă nici după explicările ce le auzii acum nu sunt mai luminat decât înainte de aceea, şi mi-e teamă, că aici zace ceva ascuns, şi sub acest titlu se vor urzî altfel de procese decât celece ni-se pun în vedere, procese ce nu le putem prevedeà, cari, cel puţin o parte a lor, pot devenî foarte dăunătoare pentru partide.

A zis dl referent, că această dispoziţiune este propriamente identică cu cea din punctul *c*), căci tot una este, dacă fostul proprietar va intentà acţiune pozitivă pentru împărţirea păşunei şi pădurei între sine şi foştii sai iobagi, ori negativă, — ca deoarece dreptul foştilor iobagi nu se bazează pe titlul urbarial, să se exchidă dela folosirea acelora, — dreptul proprietarului nu-l poţi restrânge.

Dacă este tot una, apoi punctul atacat într'adevăr este de tot superfluu, căci intentarea acţiunii pentru segregare este impusă fostului proprietar prin lege. Aceea dară la toată întâmplarea el trebue să o urzească. În procesul de segregare se va desbate chestiunea usufructului din toate punctele de vedere, şi dacă acela se bazează pe titlu urbarial, vor căpătà şi foştii iobagi partea ce le compete, din contră, vor fi respinşi.

Repet, după explicările auzite mă tem, că scopul acestui punct nu este acela ce ni-se prezintă. Deci, considerând că şi după cele zise de dl referent este superfluu, vă rog ca primind propunerea dlui Străvoiu, să-l scoateţi din proiect.

Cu acestea aş terminà, de cumva n'ar fi în acest §. un punct, despre care am vorbit la desbaterea generală, fără ca să fi obţinut vre-un răspuns dela dl ministru. Mi-am luat voe adecă

www.dacoromanica.ro

sub decursul desbaterii generale a atrage atenţiunea onor. case asupra unei împrejurări, la care mi-ar fi plăcut să capat niscai deslușiri dela dl ministru de justiţie, dar n'am fost norocos a le căpătă, deci sunt silit a aduce de nou lucrul pe tapet.

Se zice la punctul *b*): «în acţiunile pentru răscumpărarea prestaţiunilor rescumpărabile». Pentru una dintre referinţele ce se subsumă sub acest punct, care este foarte ponderoasă, n'avem dispoziţie în legea materială, deci noi facem acî dispoziţiuni formale în privinţa unui lucru, despre care n'avem lege materială. Este această chestiune cuprinsă în §. 26 al patentei urbariale, unde se zice că: «printr'o dispoziţiune specială se va arătă, sub ce condiţiuni şi în ce mod să se răspundă capitalul de desdaunare, şi cum să se răspundă celor îndreptăţiţi renta de 5%, cu cooperarea autorităţilor ces. regeşti». Acestea sunt prestaţiuni aproape de o natură cu remanenţiile din Ungaria, unde pământul rămâne în proprietatea celuice-l posede, şi numai prestaţiunile trebue răscumpărate. Aceasta este o rană pe corpul justiţiei, deschisă de 32 de ani, pe care însă nu se nizueşte să o vindece, nici legislaţiunea, dar nici chiar proprietarii din Transilvania, căci o vindecă ei cu totul altmintrelea, acasă.

Li-se adjudecă dreptul în privinţa rescumpărării prestaţiunilor, li-se stabileşte şi cheia după care prestaţiunile au să se preţuiască, — Curia reg. însă prin sentenţă enunţă, că proprietarii nu vor puteà căpătà suma de răscumparare, pânăcând legislaţiunea nu va aduce lege în această privinţă, ceeace invoalvă presupunerea, că răscumpărarea va trebuì să se efectuiască prin mijlocirea statului. Pentru restanţele prestaţiunilor nu sunt numai posesorii actuali răspunzători, ci mai mult foştii proprietari, cari n'au solicitat prestarea, căci la cererea lor autorităţile politice au fost datoare a silì pe respectivii la împlinirea prestaţiunilor susţinute până la desdaunare, dar n'au făcut-o, şi astfel bieţii oameni sunt astăzi însărcinaţi cu o restanţă de pe 32 de ani.

Pe baza sentinţelor urbariale împrocesuiază foştii proprietari pe foştii zileri, etc., pentru restanţele de prestaţiuni înaintea judecătoriei sumare, care cu desconsiderarea legii de prescripţiune îi judecă să răspundă valoarea prestaţiunilor restante, şi fiindcă aceasta după preţuire este cu mult mai mare decât adevărata valoare a însuş teritorului la care se refere, li-se ia pământul pe sama fostului proprietar, şi încă fostul proprietar trece de generos, că se mulţămeşte cu atâta.

www.dacoromanica.ro

În acest mod, firește, azi mâne nu va mai fi substrat de desdaunare, dar pe această cale se deposedează în mod ilegal mii de proprietari mici, și totuș nu s'a aflat nici măcar un deputat ardelean, care să-și fi ridicat vocea în aceasta chestiune în favoarea poporului. Rog deci pe dl ministru de justiție, ca să-mi promită că se va îngriji, ca să se aducă legea pusă în prospect în patenta urbariala».*)

Pusă la vot, propunerea deputatului *Nicolae Străvoiu* cade. Paragraful se votează nemodificat.

La paragraful 6 vorbește deputatul *Parteniu Cosma* următoarele:

«Primesc votul separat (al minorității din comisiunea judiciară), din motivele expuse de domnul antevorbitor. (Teleszky István). Nu voiu reflectà la amandamentul deputatului Ugron, căci presupun și cred, că nici domnul referent al comisiunei judiciare nu-l va acceptà. Eu însă aș dorì mai vârtos să atrag atențiunea onoratei case asupra importanței acestei chestiuni, dacă aceasta ar mai fi cu putință, pentrucă nu numai în Transilvania, dar nici chiar în Ungaria nu este atât de simplă și atât de ușor de executat această chestiune, precum li-se pare unora.

Binevoiți a vă gândì, care va fi urmarea, dacă vom înlesnì prea tare comasarea. Aceea, că în fiecare comună a Transilvaniei se va urzì câte un proces de comasare. Câte comune, atâtea procese. Vă rog să vă cugetați, că mai peste tot, teritorul Transilvaniei nefiind apt pentru comasare, aceasta va produce o nemulțămire generală. Și închipuiți-vă apoi situațiunea în care va ajunge Transilvania prin executarea cu orice preț a comasării. Eu numai în acel caz aș considerà de corăspunzatoare scopului și necesară pentru Transilvania înlesnirea propusă, dacă s'ar puteà constatà, că comasarea este absolut necesară și de dorit peste tot locul în Transilvania. Aceasta însă în general, nu numai în privința Transilvaniei. dar nici chiar în privința Ungariei, nu se poate afirmà. Comasarea nu este atât de veche încă, pentruca dupa rezultatele produse să se poată afirmà despre ea, că este un bine absolut, și că este de dorit executarea ei cu orice preț. Și așa cu atât mai puțin se poate spune, că se poate și trebue executată pretutindenea în Transilvania cea muntoasă,

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880 Nr. 71.

www.dacoromanica.ro

unde foarte puţine teritorii se află, în cari proprietarii nici să nu fie avizaţi la sistemul de trei hotare şi la prasirea vitelor.

Eu aşa cred, domnilor, că nici proprietăţile cele mari nu vor aveà prea mare preţ în Ardeal, dacă proprietarii cei mici de pe hotar cu ele vor fi siliţi să-şi părăsească vetrele strămoşeşti, pentrucă şi proprietatea mare numai aşa valorează ceva, dacă în apropierea ei sunt braţe lucratoare destule, cari sa o cultive.

Dacă comasarea nu se efectueşte cu consensul ambelor părţi, invoalvă vătămarea sfinţeniei dreptului de proprietate, pentrucă de câteori este silit cineva să se despartă de proprietatea sa pentru voia altuia, aceasta se poate întâmplà numai cu vătămarea sfinţeniei dreptului de proprietate. Deci, dacă permitem o asemenea faptă, cel puţin să o facem după principiul adoptat şi într'alte locuri, nefiind vorba de interesele statului, care principiu întru toate este decizător în state constituţionale. Acesta este principiul *majorităţii.*

Acest principiu este adoptat şi în Ungaria în legile de cari a amintit şi deputatul Teleszky, adecă în art. de lege XXX şi XXXI dela 1848, în al căror înţeles, aceia cari cer proporţionarea şi comasarea trebue să posadă partea cea mai mare a hotarului.

Recunosc şi eu însumi necesitatea şi rezultatul cel bun al comasării acolo, unde se poate efectuì după dreptate. Dar fiindcă efectuirea ei după dreptate este lucrul cel mai greu, nu mi-ar plăceà, ca în chestiunea aceasta gravă să nimicim principiul majorităţii, pe care se bazează constituţionalismul. Din aceste consideraţiuni îmi iau voe a recomandà spre primire următorul amandament: În alinea 3, în loçul cuvintelor *a patra parte,* să se pună «*partea mai mare de jumătate*».*)

Mai vorbesc alţi deputaţi maghiari, iar deputatul român *Parteniu Cosma* răspunde unuia din ei (Elekes György) în chestie personală următoarele:

«Cer cuvântul pentru rectificarea cuvintelor mele rău interpretate de domnul antevorbitor. Onorată casă! Nu vreau să mi-se impute, că aş fi de opiniunea, că comasarea este absolut periculoasă. Eu nu am zis aceasta, ci am zis, că nu consider comasarea de o necesitate absolută pentru Transilvania, şi că

*) Din *Telegraful Român* , anul 1880 Nr. 72.

www.dacoromanica.ro

execuţiunea ei cu orice preţ nu ar fi salutară. Şi aserţiunea aceasta o susţin şi astăzi».*)

Propunerea lui *P. Cosma* nu se primeşte.

Intre paragraful 7 şi 8 propune baronul Kemény Kálmán un nou paragraf. Vorbeşte la obiect deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Mă mir foarte, că domnul ministru de justiţie, care nu cunoaşte de loc referinţele din Transilvania, ia lucrul atât de uşor, şi chestiunea aceasta, care între referinţele din Transilvania este una din cele mai grave, o cualifică de o simplă chestiune de poliţie silvanală, respective de câmp.

Domnii deputaţi din Transilvania tot cu aceea ne întimpină, că noi nu cunoaştem referinţele de acolo, deci să le dăm pace, nici să nu ne ridicăm cuvântul pentru ele, şi cu aceasta înving, căci sunt unii, cari sub aceasta înţeleg şi altceva. «La noi nu e regulat nimica, noi suntem în stare mai rea decât ungurenii, căci la noi înainte de 1848 nimic nu s'a terminat, abiă s'a început ceva, însă în urma evenimentelor cunoscute nu s'au putut continuà lucrările şi am ajuns acolo, că nu avem lege care să ne apere, ci suntem aruncaţi pradă». Aşa zic ei, nu ştiu cui, deşi nu aici, dar în cercuri private.

Numai foştii domni feudali sunt cauza, că în Transilvania referinţele de posesiune sunt mai încurcate decât în Ungaria, pentrucă atunci, când ar fi putut, nu şi-au împlinit datorinţa, n'au făcut în această privinţă nici măcar atâta, cât au făcut cei din Ungaria. În Transilvania nu s'au nizuit foştii domni feudali să-şi facă alodiatură, la ei nu a fost măsura avuţiei: «câte mii de jugăre are cutare proprietar», ci aceea: «câţi iobagi are»? Scopul lor a fost să aibă cât de mulţi iobagi, cari să le lucre, dela cari să culeagă zecimea şi nouimea, (a zecea şi a noua parte din producte) iar soartea iobagului să nu se reguleze, pentruca acesta să fie silit a lucrà pentru domnul său cât va voì acesta. Acesta fiind scopul, foarte bucuros s'a învoit domnul, ca iobagul să-i lăzuiască cât de multe păduri, cari ca atari nu aveau valoare, numai pentruca să-i dee a noua, respective a zecea parte şi să plătească contribuţia.

Aceasta e originea enclavelor, din cari se nizuesc acum să scoată pe foştii iobagi. Dar foştii iobagi nu au făcut lăzui-

*) Din *Telegraful Român*», anul 1880 Nr. 73.

www.dacoromanica.ro

tura, nici în contra voii domnilor, nici în contra legii, căci în Transilvania iobagii au fost adevărați sclavi ai domnilor, ci le-au făcut chiar pentru promovarea intereselor domnilor lor. Ei bine, acuma pentrucă pădurile sunt mai cu preț, să se exproprieze fostul iobag din pământurile pe cari de secole le-a cultivat și îmbunătățit strămunii săi, și în locul lor să i-se deà astfel de pământ, care nu corespunde valorii moșiei sale și sistemului sau economic? Dacă se va întâmplà aceasta, foștii iobagi se vor ruinà, și nu se cere mare dar profetic pentru a prevedeà, că dacă nu va urmà alt rau, cel mult peste 10—20 de ani cea mai mare parte dintre ei nu va mai fi în această țară, ci vor fi siliți să facă și ei aceea ce fac ungurenii, să emigreze. Dobrogea nu este departe, acolo este pământ destul, și-l capătă în dar, cu scutire de contribuțiune. Nenorocirea noastră și astăzi este aceea, că suntem prea puțini. Cel puțin de 4—5 ori atâția locuitori de cum sunt astăzi ar puteà nutrì această țară. Și apoi voim să-i perdem și pe aceștia, prin deposedare, motivată cu fraze de acestea? Dar pe cine vom așezà în locul lor?

Imi pare foarte rău, că o dispoziție atât de periculoasă se încearcă a se vârî în lege, numai așa, *per mops*, și că dl referent se preface că nu poate vorbì în numele comisiunei, dar în numele său primește propunerea, ceeace-și are însemnătatea sa pentru deputații ardeleni. Eu îmi țin de datorință a atrage atențiunea onoratei case asupra gravității acestei chestiuni și a declarà, că dacă nu mi se ia în considerațiune această reflectare, primirea propunerei va fi pentru Transilvania o adevărată deposedare. V'am spus părerea mea, și cu aceasta îmi spăl mânile. Dvoastră binevoiți a decide».*)

După ce au vorbit și alți deputați, a luat cuvântul deputatul român *George Pop de Băsești* și a rostit în chestia din desbatere următoarea vorbire:

Am auzit foarte des accentuându-se aici în cameră, că deputații aleși în Ungaria propriu zisă nu cunosc raporturile din Transilvania, și cu deosebire nu cunosc referințele, cari există acolo între foștii domni feudali și foștii lor iobagi. Eu o cred aceasta pe deplin, onorată casă, pentrucă întru adevăr, acolo referințele sunt foarte curioase. Deputații însă, cari au petrecut cu atențiune desbaterile de astăzi, și-au putut câștigà convin-

*) Din „*Telegraful Român*“, anul 1880, nrul 73.

www.dacoromanica.ro

gere despre referinţele de acolo. Mă provoc numai la tonul şi expresiunile de cari s'au folosit deputaţii Ugron Gábor şi Horváth Gyula în discursurile lor. Dacă veţi binevoi a le aprecià acelea psihologiceşte, veţi puteà deduce consecvenţe despre referinţele ce pot să existe acolo, între foştii domni feudali şi foştii iobagi.

Eu din incidentul, că dl Ugron Gábor în privinţa luării în posesiune a imobilelor şi a folosirii neconturbate a acelóra în timp îndelungat se folosise de o nomenclatură, care întru adevăr nu se află în legile nici unei naţiuni din lume, numindu-o — *furt*, şi fiindcă în jurul dsale se născuse o dizonanţă, — s'a nizuit de repeţiteori să o şi dovedească, — îmi propusesem, ca în numele foştilor iobagi să protestez în contra acestei maniere. Dar după ce dl Pulszky o facù aceasta într'un mod foarte energic, nu mai vorbeam, dacă dl Horváth Gyula nu susţineà acea aserţiune.

Nu am ce face, dar caută să o spun, că înaintea dnilor deputaţi din Transilvania o clasă a poporului din Ardeal nici nu are alt nume decât pe acela, care este împreunat cu furtul, adecă numele de *hoţ*. Eu nu am provocat amărăciunea, dar dacă alţii o provoacă, eu nu mă feresc de ea. Domnii Ugron Gábor şi Horváth Gyula s'au declarat astfel despre propunerea din chestiune, ca şi când am trăì în evul mediu, în sclăvia cea mai crasă, când se ziceà, că «Rusticus praeter mercedem sui laboris nihil habeat».

Foarte bine a observat prezidentul şi un membru al comisiunei juridice, că în Ardeal mii de locuitori sunt aşezaţi prin enclave, şi trăesc acolo de 100—200 de ani, cu familiile lor, nu furând, nu ca hoţi, ci cu consensul respectivilor proprietari, facând prestaţiuni grele. Deci eu în numele bietului popor protestez în contra unor asemenea nomenclaturi, şi deşì acestea sunt arme cu două tăişuri, nu voiu să le întorc în contra acelora, cari s'au folosit de ele faţă cu foştii iobagi.

Cu amărăciune am fost necesitat, onorată casă, să reflectez la această chestiune de pâne. Vă rog însă, ca aceasta chestiune, dela care, vă pot asigurà, că depinde pacea sau turburarea Ardealului, să binevoiţi a o deslegà fără preocupare, cu înţelepciune şi după dreptate».*)

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, numărul 74.

www.dacoromanica.ro

Vorbește la obiect încă deputatul român *Petru Mihalyi*, rostind vorbirea următoare:

Onorată casă! Dacă m'aș fi îndoit despre plausibilitatea temerilor acelora, cari cer transpunerea propunerei domnului deputat Kemény Kálmán la comisiunea juridică pentru examinare și raportare, mi-ar fi dispărut orice îndoială după rectificarea domnului propunător, căci însuși domnul propunator nu-și înțelege propunerea așa, precum o înțeleg alți domni oratori, cu toate că despre dânsul trebue să presupun, că se va fi ocupat cu o chestiune atât de momentuoasă cel puțin 24 de ore.

Domnul propunător mărginește valoarea propunerei sale numai la enclavele neîmpopulate, voește deci să o aplice numai față cu acele poene, cari nu sunt provăzute cu case. Mai mulți dintre oratorii ce s'au exprimat însă merg mai departe, și voesc să comaseze și enclavele provăzute cu locuințe, și pe proprietarii acestora să-i deposedeze.

Fiind deci în privința ponderosității propunerei atât de divergente părerile celorce o sprijinesc, deoarece sunt convins, că față cu unele dispoziții din propunere vin în coliziune însemnate interese de ale proprietarilor mari cu ale celor mici, vă rog, ca la singuraticele dispoziții ale propunerei să procedați cu precauțiune și precugetare cuviincioasă, și spre acest scop să dispuneți, ca propunerea deputatului Kemény Kálmán să se transpună la comisiunea juridică spre pertractare și opinionare.

Ce privește aserțiunea unor domni oratori, că o parte a proprietarilor mici din Transilvania și-ar fi câștigat poenele pe cari le au printre păduri prin ocupări nepermise, prin violență și prin furt, îmi iau voie a mă declară cu toată rezoluțiunea, că trag la îndoială veracitatea acestei aserțiuni. Cea mai mare parte a acestor posesiuni s'au făcut la provocarea și cu învoirea domnilor feudali. In vechime pădurile ca atari nu aveau nici o valoare. Și ca totuș să aducă vre-un venit, înșiși domnii feudali chemau oamenii mai săraci ca să lăzuiască, și pentru vre-o taxă în bani, ori alte prestațiuni, să ocupe și folosească lăzuiturile. In acest mod au ajuns ei posesorii enclavelor, după cari au dat prestațiunile, până când le-a desființat legea. Tot asemenea referințe au fost și în comitatul Maramurășului, vecin cu Transilvania, dar a stigmatizà aceste proprietați cu o origine atât de nelegala, cum o făcură unii domni deputați ardeleni,

www.dacoromanica.ro

cari vorbiră înaintea mea, nime nu s'a încumetat a face, şi nici nu se poate face. Primesc propunerea lui *Chorin*».*)

Punându-se la vot propunerea deputatului *Kemény Kálmán*, ca şi enclavele să se iee în considerare la regularea de proprietate, ea se primeşte din partea casei. La paragraful 8, care urmează, vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma*, rostind vorbirea următoare:

«Onorată casă! Dupa paragraful acesta, în chestiunea de permisibilitate a comasării, cu abatere dela chestia de permisibilitate a regulării, se restrânge dreptul de apelaţie, încât numai în acele cazuri se admite apelarea la forul al treilea, când cele două instanţe nu au decis asemenea. Eu nu aflu restrângerea aceasta, nici cu scop, nici necesară, mai vârtos acuma, dupăce s'a luat la cheia permisibilităţii şi averea celor de sub tutelă, ori curatelă. Restrângerea se motivează cu aceea, că e lucru foarte simplu, fiind vorba mai mult de calculare, prin urmare nu este lipsă de atâtea apelaţiuni. Dar lucrul totuş nu e aşa de simplu precum se afirmă, pentrucă sunt a se socoti atâtea categorii de posesiune, încât se vor ivì chestiuni de controversă, cari vor trebuì pertractate. Dacă chestiunea aceasta ar fi atât de simplă, precum se afirmă aici, ar fi de prisos chiar şi numai o apelaţie. Dar cumcă nici comisiunea nu a considerat-o a fi atât de simplă, dovedeşte împrejurarea, că paragraful contemplează şi cazuri de acelea, în cari forurile nu vor judecà asemenea, pentru cari cazuri admite apoi apelaţiunea la forul al treilea.

Domnii deputaţi din Transilvania ne întimpină totdeauna cu aceea, că în Transilvania referinţele sunt atât de speciale, încât la acelea nu se pot aplicà legile din Ungaria, şi anume, mai vârtos pentru aceea, pentruca acolo referinţele sunt mai neregulate decât în Ungaria. Ei bine, dacă referinţele de posesiune din Transilvania sunt mai neregulate decât cele din Ungaria, urmează în mod logic, ca să se admită cel puţin atâtea apelaţiuni în Transilvania cu referinţe neregulate câte se admit în Ungaria cu referinţe mai regulate. In Ungaria, după legea la care s'a provocat însuş domnul ministru în motivarea sa, adecă după §-ul 6, art. X dela 1832, este admisă în asemenea chestiuni apelaţiunea fără restrângere. Apoi tot domnul ministru

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, numărul 75.

www.dacoromanica.ro

spune mai departe, că este lucru natural, ca în chestiunile de regulare a posesiunei să se urmeze tot acele principii, cari au servit de bază la art. X §§-ii 6—10 dela 1832—36. Drept aceea, considerând, că eri s'a mai amplificat §-ul 6 cu adaogerea averii celorce sunt sub tutela şi curatelă, ceeace nu erà de prevăzut atunci, când a fost stilizat paragraful din chestiune; considerând în fine, că constatarea averilor acestora, pe lângă confuziunile ce domnesc la noi în chestiunile de ereditate şi de carte funduară va da ansă la multe alegaţiuni, îmi iau voie a face un amandament pentru admiterea apelaţiunei şi la forul al treilea, fara restrângere. Amandamentul meu e urmatorul:

In alinea 3 dupa cuvântul «tabla regească» sa se pună urmatorul text: iar de acolo la curia regească, ca for suprem, intra dominium», apoi celelalte cuvinte să se elimineze. In care caz alinea întreaga ar sunà aşa: «Pe baza declaraţiunilor partidelor şi a datelor procurate, tribunalul regesc decide asupra permisibilitaţii comasării, care deciziune se poate apelà la respectiva tablă regească, iar de acolo la curia regească, ca for suprem, intra dominium».*)

Propunerea nu se primeşte. Se votează textul original. La paragraful 12 vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! In paragraful acesta o chestiune pur civilă se preface în chestiune urbarială în privinţa remediilor de drept, şi din acest motiv, deşi faţă cu ea se susţine procedura civila, totuş reînoirea procesului se exchide. Eu nu aş puteà motivà această dispoziţiune decât cu presupunerea, că de aici încolo regulările şi comasarile abià vor durà un an, doi. Dar după premisele primite eri, nu cutez a sperà aceasta, ci sunt convins, că unele procese de natura aceasta vor durà şi în viitor câte 10—15 ani. Chestiunea pentru susţinerea stării actuale a posesiunei în cauzele de regulare şi comasare însă este foarte ponderoasă pentru respectivii; şi prin aceea, că nu numai s'a subtras dela competenţa de până acuma şi se lipseşte chiar şi de dreptul de renovare, ea în mai multe cazuri poate să devină pagubitoare. Caci precum am spus, sunt prospecte, că procesul va durà mai mulţi ani, şi dacă vre-una dintre parţi din cauza vre-unei intimaţiuni defectuoase nu se va înfăţişà la pertractare,

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1880, Nr. 75.

www.dacoromanica.ro

sau din cauza vre-unei apărări rele din partea advocatului va perde procesul, neputându-l renovà, va fi lipsita de usufructul ce-i compete, sub toată durata procesului urbarial. Eu deci spre evitarea acestui rău aş voì să susţin praxa de astăzi din Transilvania, susţinută şi pentru viitor în Ungaria, ca adecă să nu lipsim pe omul nedreptăţit de renovarea procesului, daca va aveà pentru aceasta motive acceptabile, cu atât mai vârtos, că prin aceasta regularea, respective comasarea nu sufere de loc. Spre acest scop fac următoarea propunere: Alinea a doua din §-ul 12 să se termine cu cuvântul *drept*, în care caz întreaga alinee ar sunà astfel: «In chestiunile acestea se observă toate normele ar. de lege LIV dela 1868, referitoare la procedură, la probe şi la remediile de drept».*)

Propunerea nu se primeşte. La paragraful 13 vorbeşte iarăş deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Eu nu primesc nici una dintre propunerile facute, ci aflu, că decât ambele e mai bun textul original. Nici la un caz nu m'aş puteà învoì cu domnul Pulszky în aceea, că decât ministrul, mai bine să numească comisiunile administrative pe inginerii autenticatori. Contra aceşteia aş aveà o mulţime de argumente. Dar nu pot acceptà nici cele spuse de domnul Lukács Béla, nu pentrucă doară nu ar fi corect între împrejurări normale, ca tribunalul să numească pe inginerii autenticatori, ci pentrucă cunosc mai multe cazuri în Transilvania, şi cred că le cunoaşte şi domnul ministru, cari au putut să-ì dee ansă, ca sa iee acest drept din mâna tribunalului. Cunosc un proces urbarial, în care tribunalul, în contra protestului foştilor iobagi, a încuviinţat lucrarea inginerilor, deşì unii oameni capătau mai mult pământ decât le competeà, iar alţii au fost şterşi de pe faţa pământului, căci când a venit rândul la ei, inginerul nu mai aveà pământ de împărţit. Ca să se îndrepte nedreptăţile comise de inginer, cu consentimentul tribunalului, a trebuit să delege ministeriul alt tribunal, care apoi a cassat tot şi a ordonat împărţire nouă.

După asemenea premise vă mărturisesc, că în privinţa aceasta aflu mai mare garanţie chiar şi în ministeriu, decât în tribunalele din Transilvania. Eu însă nu aflu de mai puţină însemnătate funcţiunea inginerului cooperator, decât vad că i-se

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1880, Nr. 76.

www.dacoromanica.ro

atribue acì funcţiunei inginerului autenticator. Despre inginerii cooperatori nu am auzit nici un cuvânt, deşì aş fi dorit sa aflu în motivare, ce dispoziţiuni voeşte ministrul sa faca în privinţa acestora şi ce îndrumări voeşte comisiunea judiciara să dee ministrului în privinţa cuprinsului instrucţiuneí referitoare la ingineri? Şi anume, cine va aveà dreptul să aleagă pe inginerul funcţionător? Binevoiţi a luà în considerare, că la comasari totul atârnă dela lucrările inginerului.

Dupăcum este compus proiectul de lege, şi dupăcum cred că se va şi primì, la comasarile din Ardeal nu se va întâmplà aceeace s'a întâmplat la cele din Ungaria, unde posesorul a ales inginerul, dar el l-a şi plătit, ci se va întâmplà aceea, că minoritatea va alege inginerul, şi-l vor platì împreună, deci majoritatea va contribuì mai mult la platà, fără ca să aibă vre-o influenţă asupra alegerii inginerului.

Această diferinţă esenţială merită la tot cazul atenţiune, pentrucă partea cea mai mare a influenţei inginerului se va referì la averea acelora, cari îl plătesc, dar nu l-au ales. Deci eu cred, că procedura cea mai justă ar fi, mai ales dacă spesele se vor platì după proporţiunea posesiunii, ca toţi cei interesaţi să participe la alegerea inginerului funcţionător, iar dacă nu s'ar puteà unì asupra persoanei, să se dee dreptul de controla acelora, cari n'au ales, şi aceştia apoi sa aleagă pe inginerul autenticator. Astfel va fi posibil, ca părţile să se controleze una pe alta. Mi-ar fi placut, dacă comisiunea judiciară ar fi clarificat chestiunea aceasta, şi în acel caz poate că nici nu faceam propunere. Dar fiindcă aceasta nu s'a întâmplat, vă recomand spre primire urmatoarea propunere:

La §-ul 13 să se mai pună următoarea alineă noua: Pe ingínerul funcţionător îl aleg toate partidele interesate, iar daca în privinţa aceasta ele nu s'ar puteà învoì, atunci pe inginerul funcţionător îl vor alege posesorii parţii mai mari a teritorului de comasat, iar pe inginerul autenticator îl va alege ceealalta parte».*)

După explicările date din partea ministrului de justiţie *Pauler,* că aceasta se va spune în instrucţiune, deputatul *P. Cosma* îşi retrage propunerea. Se votează paragraful în textuarea originală.

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1880, Nr. 76.

www.dacoromanica.ro

La paragraful 18 vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Eu consider amandamentul deputatului Veszter de necesar şi corăspunzător scopului, pentrucă după proiectul acesta, sub tot decursul procedurii meritorice nu va fi pertractare meritorica. În Ungaria, precum v'am mai spus, se pertractează cu mult mai simplu chestiunea de admisibilitate, dar apoi se da mai multă însemnătate chestiunii în merit, când fiind procurate toate datele necesare, se dă voie părţilor să pertracteze chestiunea din toate punctele de vedere. Din contră, în Transilvania, precum se vede, chiar în acest stadiu, când datele vor sta la dispoziţiune, nu va fi nici o pertractare, iar prin aceasta se va depune în mânile judecătoriei o putere foarte mare, deşi însuş dl ministru a zis în motivarea sa, că judecătorii din Transilvania nu sunt aşa de cualificaţi şi practici, ca cei din Ungaria.

Cine crede, că prin aceea, că în merit nu se va admite nici chiar o pertractare scurtă, şi precum se presupune, se va mai scurtà procedura, se înşală foarte, pentrucă curia regească, ca for suprem, de câteori a observat şi cel mai mic defect în procedura cauzelor urbariale, chiar din motivul, că acelea sunt de natură inchisitorică, totdeauna a nimicit întreaga procedura şi a ordonat pertractare nouă. Aşa s'a urmat până acuma, şi tot asemenea se va urmà şi în viitor, pânăcând cauzele urbariale se vor considerà de natură inchisitorică, şi precum văd, ele se consideră pentru Transilvania de natură mai inchisitorică decât pentru Ungaria. Drept aceea, şi chiar acelora, cari cugeta, că accelerează procedura respingând amandamentul lui Veszter, eu le recomand acest amandament, ca cel mai corăspunzător punctului lor de vedere».*)

Se primeşte paragraful în textuarea originală. Se pune de nou în discuţie paragraful 15, care a fost dat comisiunei pentru a-l textuà de nou. Vorbeşte deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Eu nu pot să fiu de acord cu interpretarea domnului raportor, pentrucă aceea nu ár aveà rezultate bune. Lucrul principal este, ca experţii să fie neinteresaţi faţă de ambele părţi. Dacă s'ar dovedì, că unii dintre experţi sunt interesaţi, nu în-

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, Nr. 77.

www.dacoromanica.ro

ţeleg ce ar stricà aceea, dacă reclamarea în contra lor s'ar luà la protocol? In cazul acesta judecatoria, daca voeşte, cel puţin va puteà respectà temerile ivite. Dreptaceea, eu primesc alinea aşa, cum a stilizat-o domnul deputat Teleszky .*)

Paragraful se votează în textul original. La paragraful 27 vorbeşte iarăş deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Tribunalele din Transilvania au întrodus în procesele urbariale o praxă, care dupa părerea mea e greşita. Anume, daca succede parţilor sub decursul procesului a se împăcà în una ori altă chestiune, împăciuirea se alătură la acte şi se ia spre ştire, întocmai ca în Ungaria, iar celelalte chestiuni se supun aprecierii judecătorului. Judecatorul la aducerea sentinţei nici nu mai reflecteaza la chestiunile împacate, ci îşi extinde sentinţa numai asupra acelor chestiuni, în cari nu a succes împăciuirea, şi astfel intimează părţilor o sentinţă defectuoasă. În Ungaria nu se urmează astfel, ci judecătoria cuprinde în sentinţa toate chestiunile, cari au format substratul procesului, atât cele rezolvate prin împăciuire, cât şi cele supuse judecătoriei, şi numai în motive arată cauzele pentru cari sunt provăzute în special chestiunile aşa cum sunt. Această praxă aş dorì să se întroduca şi în Transilvania, ca părţile să nu fie silite cu sentinţa în mâna să scormonească actele procesuale prin arhivele tribunalelor, ca să vadă ce au de făcut, ci sentinţa ce o capată să fie oglinda întregului proces.

Aşa cred, că această praxă nu ar fi daunoasă nici pentru Transilvania, şi presupun, că şi domnul raportor, ca jurist practic, cel puţin în aceasta propunere va fi de acord cu mine. Propunerea pe care v'o recomand spre acest scop este urmatoarea: Alinea a doua (§-ul 27) să se redacteze în modul urmator: Tribunalul decide în o singura sentinţă asupra tuturor chestiunilor pertractate. În privinţa punctelor în cari s'au împăcat parţile, necondiţionat serveşte ca cinosura împaciuirea, iar dispoziţiunile ei au să fie trecute în sentinţă».**)

Propunerea deputatului *Cosma* cade şi se primeşte paragraful în textuarea originală. Deputatul român *Par-*

*) Din *Telegraful Român*, anul 1880, Nr. 77.
**) Din *Telegraful Român*, anul 1880, Nr. 78.

www.dacoromanica.ro

teniu Cosma a mai vorbit apoi la paragraful 32 următoarele:

«Onorată casa! Atât domnul Ugron Gábor, cât şi domnul Orbán Balázs, mai vârtos pentru aceea nu primesc votul separat (al comisiunei), pentrucă, cum zic domniile lor, în Transilvania, şi îndeosebi pe teritorul săcuesc, nu au fost referinţe urbariale, prin urmare nu există nici o analogie în această privinţă între Ungaria şi Transilvania. De acî ar urmà consecvenţa logică, ca domniile lor să propună vre-un paragraf, după care acolo, unde înainte de 1848 nu au fost urbarialităţi, prin urmare n'a existat factor, care să fi fost obligat să supoarte spesele comasării, să fie suportate spesele comasării în proporţiunea posesiunei. Domniile lor însă nu fac aceasta, ci fiindcă sunt unele locuri, unde nu au existat referinţe urbariale, pentruca să scape de spese, pun în categoria aceasta Ardealul întreg.

Dar aceasta nu se poate afirmà în general, precum nu stă nici aceea ce zice domnul Orbán Balázs, că adecă foştii domni feudali din Transilvania nu ar fi căpătat atâta despagubire, cât cei din Ungaria, cari mai pot sperà ceva şi din remanenţii. Din contră, posesorii din Transilvania au primit mai multă desdaunare pentru posesiunile lor decât cei din Ungaria, căci precum am mai spus, în Ungaria, aceia cari au posesiuni asemenea celor din Transilvania, pentru cea mai mare parte a posesiunii lor nu au căpatat încă nici o desdaunare, ci vor capătà numai după terminarea regulării urbariale, iar interesele numai dela ziua execuţiunii urbariale, pe când cei din Transilvania pentru asemenea posesiuni au căpătat deja de mult şi capitalul de desdaunare, şi le compet şi interesele dela început.

Dar sunt multe locuri în Transilvania, — guvernul ştie prea bine, — unde proprietarii, pentru unele vii sădite în locuri urbariale, pentru cari şi-au primit deja de mult desdaunarea urbariala, au căpătat şi obligaţiuni de răscumpărarea zacimei. Eu deci nu pot acceptà punctul de vedere al dnului Ugron Gábor. L-aş acceptà prea bucuros, precum am spus, în astfel de cazuri, în cari întru adevăr nu există factor, care înainte de aceasta dupa lege a fost obligat să supoarte spesele.

Asemenea m'aş învoî, ca pentru acele cazuri, unde se execută comasarea separat, fără regulare de posesiune, să se afle o cheie mai justă şi mai echitabilă pentru suportarea speselor. Dupăcum este stilizat însă paragraful acesta, acel favor cu care

www.dacoromanica.ro

s'a lăudat domnul raportor în cuvântul său de întroducere, spunând, că în privinţa speselor l-a exoperat comisiunea judiciară faţă cu proiectul guvernului, după analogia legilor din Ungaria, nu este altceva decât o amăgire, un nesze semmi, fogd meg jól . Pentrucă eu nu-mi pot închipui proprietari, cari să efectuiască comasarea separat de regularea posesiunii, ştiind bine, că combinându-le laolaltă, capătă un astfel de premiu. Numai un act este pe care trebue să-l facă posesorul separat pentru comasare, adecă după §-ul 10, punctul *b)*, măsurarea prin inginer şi calcularea teritorială a posesiunii individuale. Numai această lucrare nu are el să o facă atunci, când îşi regulează posesiunea. Deci dacă vede, că combinându-le toate laolaltă, nu numai cea mai mare parte a speselor o vor suportà foştii iobagi, ci chiar şi preţul posesiunilor deposedate înca se va suportà în cea mai mare parte de înşişi deposedaţii, nu se va află nici chiar un proprietar în Transilvania atât de generos, încât să nu facă comasarea combinata cu regularea posesiunii. Din aceste consideraţiuni primesc votul separat .*)

La ceialalţi paragrafi ai proiectului de lege nu a mai vorbit nici un deputat român. Legea a fost votată şi din partea casei magnaţilor, în şedinţa din 12 lunie n. 1880.

In chestia publicării legilor.

În şedinţa din 13 Noemvrie 1880 a dietei, la desbaterea deschisă asupra raportului şi proiectului de lege al comisiunei financiare despre editarea şi punerea în vânzare a legilor ţării şi a colecţiei de ordinaţiuni ministeriale, a vorbit deputatul român *Parteniu Cosma* următoarele:

«Onorată casă! Eu aşa cred, că scopul acestui paragraf nu e numai acela, ca ediţia oficioasă a legilor sa se vândă în mod cuvenit, ci şi acela, ca sa se dee ocaziune fiecărui om dator să cunoască legile, ca să le poată căpatà şi să le poată cunoaşte cuprinsul.

Au fost plângeri şi până acuma totdeauna în casa, ca legile nu vin publicate dupăcum s'ar cuveni, respective, nu sunt luate măsuri potrivite, ca legile sa fie publicate după cuviinţa

*) Din *Telegraful Român* , anul 1880, Nr. 79.

www.dacoromanica.ro

şi aduse la cunoştinţă. La aceasta s'a răspuns, că legile se tipăresc în toate limbile, dar nu le cumpară nime. Eu ştiu, că prea puţine exemplare se cumpara din ediţia de legi facuta în limbile nemaghiare. Dar motivul principal e acela, că mai ales comunele nici nu ştiu, ca pot să treacă în budgetul lor comunal în fiecare an preţul astorfel de legi. Eu nu vreau sa mă pronunţ în contra procurarii din partea fiecărei comune a colecţiei de legi tiparite în text oficios şi în limba statului, dar aş vrea să fie luat în paragraf, ca astfel de comune, cari au limbă protocolara proprie, să fie îndatorate să cumpere şi ediţia tiparită în limba lor protocolară. Cu aceasta se ajunge scopul, care se vede ca-l are paragraful acesta, anume, de a trece ediţia maghiară a legilor, dar se ajunge şi scopul principal al legii, acela de a fi în stare respectivii să cunoască şi să înţeleaga legea. Sunt foarte multe comune în cari de giaba se va află colecţia de legi în limba statului, pentrucă cea mai mare parte dintre cei chemaţi să o execute nu va înţelege legile.

Îmi iau deci voie a prezentă o mică modificare, ca anume, după cuvintele acestea: în limba statului câte un exemplar» sa se mai pună cuvintele: «şi în limba proprie protocolară . Pe calea aceasta comuna va fi silită să cumpere două exemplare, unul în limba statului, altul în limba ei protocolara».*)

Propunerea nu se primeşte. Ministrul-prezident şi totodată ministru de interne Tisza Kálmán a declarat însă, că comunele *pot* să-şi cumpere legile şi în limba lor protocolară. Să nu fie însă *silite* să o facă aceasta.

Desfiinţarea comitatului Severin.

Conform promisiunei, ministrul de interne a prezentat dietei încă în cursul anului 1880 proiectul de lege despre regularea stărilor de lucruri din comitatul Severinului, în înţelesul, ca comitatul să fie desfiinţat şi incorporat la comitatul Caraş, care de acì încolo se va numì comitatul Caraş-Severin. Proiectul de lege a fost pus în discuţie în şedinţa din 22 Noemvrie 1880. L-a recomandat spre primire raportorul comisiunei administrative, Péchy Jenő, şi l-a combătut deputatul român *George Ioanoviciu*, dupăcum urmează:

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul 14, pagina 355.

www.dacoromanica.ro

«Onorată casă! Înainte de toate vreau să fac observare cu privire la o afirmare a stimatului domn raportor. A binevoit sa spuna, că atunci când s'a discutat chestia aceasta, nu tocmai de mult, casa ar fi recunoscut necesitatea de a se alatură comitatul Severinului la vre-un municipiu. Cu ştirea mea casa n'a hotărît nimica în privinţa aceasta, ci a luat simplu la cunoştinţa declaraţia domnului ministru de interne, că în Octomvrie va prezentà proiectul de lege referitor la regularea comitatului Severin. Am aflat de necesar să premit aceasta, fiindcă eu tocmai în contra modului de rezolvare, recomandat din partea proiectului de lege, vreau să ma pronunţ, iar dacă ar stà aceeace a accentuat domnul raportor, nu aş puteà să vorbesc nimica în privinţa aceasta.

Proiectul de lege din întrebare, întrucât cuprinde regularea desăvârşită a afacerilor din comitatul Severinului, îl primesc cu bucurie, fiindcă pune capăt nesiguranţei, care a durat destul de lung. Modalitatea recomandată însă nu pot să o primesc, şi eu sunt convins, că oricare din celelalte două modalităţi amintite în motivarea ministerială ar corăspunde cu mult mai bine scopului. Aceste două modalităţi sunt: ca comitatul Severinului, ori cu actualul teritor şi cu actuala poporaţiune, ori apoi mărit cu o parte din teritorul vre-unui municipiu vecin, să fie organizat ca municipiu independent. Lucrul acesta l-a decis deja legislaţiunea dela 1873, şi poporaţiunea comitatului Severin a aşteptat cu dor până astăzi ca să-l vada realizat. Dar domnul ministru de interne nu primeşte nici una din aceste modalităţi, ci propune unirea comitatului Severin cu comitatul Caraş. Inainte de foate ne spune motivarea, că în comitatul Severinului lipsesc aproape de tot elementele necesare în vieaţa constituţională pentru formarea corpului de funcţionari şi compunerea reprezentanţei municipale.

Ce se atinge de lipsa elementelor pentru formarea corpului de funcţionari, împărtaşesc vederile domnului ministru de interne. Dar nu-i împărtăşesc parerea, ca poporaţiunea din comitatul Severin nu ar fi în stare să compună din oamenii proprii o reprezentanţă comitatensa. Dar să presupunem, că aşa sta lucrul, cum spune stimatul domn ministru de interne. Dar lucrul acesta a fost ştiut dejà înainte cu ani de zile. O spune şi motivarea, că lipsurile acestea emaneaza din natura lucrului. A fost păcat deci, că s'a prelungit provizoriatul atât de mult,

www.dacoromanica.ro

Corpul de funcţionari la tot cazul are să fie importat acolo. A trebuit şi până acuma sa fie importat, şi poporaţiunea din comitatul Severinului s'a împăcat cu faptul acesta. A zis, că nu-i pasă că se impoartă funcţionarii, numai să fie buni. Aşa dara, dacă rămâne municipiu independent comitatul Severinului, ar alege de funcţionari tot oameni din alte comitate. Şi aceasta nu ar formă pedecă pentru executarea art. de lege XXII din 1873.

E altă chestie apoi, că poate poporaţiunea comitatului Severin să compună din sinul ei o reprezentanţă comitatensă, care sa corespundă misiunei sale? După motivare nu poate. E o afirmare, care cu greu va puteà fi întărită cu date. Dar una trebue să accentuez. Poporaţiunea comitatului Severin a fost până acuma în situaţie specială pe terenul acesta faţă cu conducerea de stat. Comitetul comitatens, înfiinţat în mod provizor, cum ştiu, ani de-arândul nu a fost compus decât din douazeci şi câţiva de foşti militari, şi dacă nu mă înşel, din un membru aparţinător inteligenţei. Cumcă reprezentanţa aceasta a avut figură monstruoasă, e de prisos să o spun. Inteligenţa a fost exchisă de tot din reprezentanţă. Iar inteligenţa şi acolo, ca pretutindenea în lume, e chemată să iee parte decizatoare la pertractarea şi rezolvarea afacerilor municipale. Nu e deci cu dreptate a se spune, atât de categoric, că inteligenţa, şi peste tot poporaţiunea din comitatul Severinului, nu e în stare să compună o reprezentanţă de dai doamne din sinul ei. Tot aşa de cu nedreptate ar fi, dacă profesorul nu ar admite pe elev la examen, cu motivarea, că ştie despre el înainte, că are să cadă.

După a mea părere sunt şi în comitatul Severinului elemente, cari garantează mersul regulat al administraţiei, dacă cumva nu presupunem, că tocmai poporaţiunea comitatului Severin e compusa numai din idioţi, şi dacă nu cerem cumva acolo pentru cunoaşterea lucrurilor administrative şi viaţa constituţională măsura, pe care nu o are majoritatea din reprezentanţele celoralalte comitate. În cazul că se primeşte proiectul acesta de lege, când va fi vorba de lucrurile din Severin în reprezentanţa comună din Lugoj, sigur că nu noi, cei din Caraş, vom luà cuvântul în privinţa aceasta, ci aşteptăm dela cei din Severin, ca ei să ne spună ce e de făcut acolo, cum sunt raporturile şi ce rele au să fie vindecate. Şi dacă presupunem, că membrii municipali din Severin pot să-şi spună în Lugoj du-

www.dacoromanica.ro

rerile, trebue să presupunem, că o pot face aceasta şi în Caransebeş, în adunarea municipală a comitatului Severin.

Mai spune motivarea, că erogaţiunile administrative ale comitatului Severin consumă o mare parte a contribuţiei ce o plăteşte statului. Acesta e fapt, care nu poate fi negat, şi la tot cazul merită să fie ţinut în vedere. Dar aşa cred, că se poate ajută şi acî. Dacă interesul statului reclamă negreşit investirea vre-unui teritor cu drepturi municipale, şi daca teritorul acesta nu poate, fără a se păgubì pe sine, să poarte singur cheltuelile legate de împlinirea acestor datorinţe, ce e mai natural decât aceea, că în astfel de caz statul dă ajutor municipiului, în o măsură oarecare! Spesele acestea statul nu le va simţì, şi făcându-le, statul procedează numai în interesul propriu. Motive financiare deci asemenea nu pot împedecà, după părerea mea, executarea art. de lege XXII dela 1873, adecă organizarea comitatului Severin, ca municipiu independent. Fără a le ţineà acestea în vedere eu cel puţin nu-mî pot închipuì o rezolvare cu succes a chestiei cu cassa manuală.

Să vedem acum, onorată casă, ceealaltă parte a monetei. Proiectul de lege prezentat ce garanţă ne dă cu privire la o administraţie bună? Datele statistice din motivare sunt în contra unirei Caraşului cu Severinul. Extinderea şi poporaţiunea Caraşului e foarte mare. Caraşul ar puteà să cedeze din poporaţiunea de 273,872 suflete, dacă ar fi necesar, o bună parte comitatului Severin. Dar nu numărul sufletelor formează puterea, ci aceea, că ce elemente se ţin de un comitat? Pentru Caraş erà mai de folos, dacă nu i se luà Biserica-Albă. Lucrul acesta, aşa cred, nu e necesar să mai fie motivat. Caraşul are destul cu cei 273,000 de locuitori ai ei. Mă tem, că dacă i se mai adaogă 104,000, poporaţiunea Severinului, şi va aveà o poporaţiune de 377,000 suflete, nu va fi în stare să facă o administraţie în regulă. Pe mine nu mă mângâe aceea, că şi alte comitate, de ex. Nyitra, Timiş, Torontal, nu sunt mai puţin împopulate decât comitatul Caraş-Severin.

Nu-mi este scopul să atac administraţia acestor comitate. Observ însă, că pe lângă o astfel de extindere, cu un număr atât de mare de suflete, chiar dacă e un corp de funcţionarî bun în comitat, o administraţie bună şi corectă nu e cu putinţă. Aşa e aceasta pretutindenea, dar mai ales în patria noastră, unde din lipsa mijloacelor de comunicaţie, din lipsa de cualificaţie a

www.dacoromanica.ro

funcţionarilor administrativi, mai ales a funcţionarilor cercuali, precum şi din lipsa de bunăstare a comunelor, e foarte necesară o îngrijită şi eficace controlare din centru, în toate direcţiunile. Intreb deci acum, ar fi oare în stare comitatul Caraş-Severin sa controleze după cerinţe afacerile acestei poporaţiuni de 377,000 de suflete? După credinţa mea — nu. Mă tem deci, că împreunarea plănuita, în loc de a unì puterile, le va moleşì. Iată deci, onorată casă, motivele, cari mă îndeamnă să nu votez proiectul de lege din desbatere».*)

A vorbit ministrul-prezident Tisza Kálmán, în favorul proiectului de lege, pe care apoi casa l-a votat în general şi în special, şi comitatul Severinului a încetat de a mai există, ca comitaf independent, ci a fost încorporat la comitatul Caraşului.

In restul acestui ciclu parlamentar nu a mai vorbit nime în dietă dintre deputaţii de naţionalitate română.

In ziua de 1 Iunie 1881 dieta şi-a ţinut apoi ultima şedinţă. Prezidentul a făcut un *expozeu* despre activitatea din acest ciclu de trei ani a dietei, şi declarându-i agendele terminate, a învitat deputaţii, ca în ziua următoare, *2 Iunie 1881*, la orele 11, să-şi dee întâlnire toţi în palatul regal din Buda, unde Maiestatea Sa va face închiderea solemnă a dietei, prin *mesaj de tron*, ceeace aşa s'a şi întâmplat.

Închiderea parlamentului.

Cuvântul de tron, rostit cu ocaziunea închiderei ciclului parlamentar 1878—1881, a fost următorul:

«Stimaţilor domni magnaţi şi deputaţi! Iubiţilor mei credincioşi! In 20 Octomvrie 1878, la începutul periodului dietal terminat acuma, salutându-vă, am dat expresiune simţului, că avem lipsă de concursul înţelept, puternic şi patriotic al Dvoastre.

Ne serveşte spre bucurie putând declară, că speranţele pe cari le-am avut în acest sprijin, ni s'au împlinit. Acest sprijin ne-a dat putinţa, ca în butul sarcinelor celor nouă, cari au atins monarhia noastră, şi prin urmare şi pe iubita noastră Ungarie, ocolind toate mijloacele păgubitoare pentru creditul statului, să

*) Din *Ziarul Dietei*, volumul 15, pagina 98—99.

www.dacoromanica.ro

putem acoperi erogatele extraordinare şi să plătim partea restantă din marea datorie flotantă ce apasă statul.

Acest sprijin a dat mai departe legislativei şi guvernului posibilitatea de a se ocupà cu succes de deslegarea acelor chestiuni de supremă ordine, cari trebuiau regulate în interesul buneistari şi a desvoltării iubitului nostru regat Ungaria.

Nu poate fi intenţiunea noastră să înşiram toate câte s'au facut în această privinţa; trebue însă să indicăm, că s'a creat legea necesara pentru scutul monarhiei noastre, s'a reînoit pactul financiar de mai nainte între Ungaria şi Croato-Slavonia în conformitate cu justele pretensiuni, şi s'au înactivat o serie întreagă de legi, cari au scopul de a suplinì adânc simţitele lacune pe terenul justiţiei, administraţiei şi economiei naţionale.

Codul penal creat în ciclul parlamentar premergător s'a înactivat, completându-se cu codul despre abateri (transgresiuni). S'a facut apoi legea concursuală şi s'au delăturat defectele cele mai neapărate din procedura civilă.

Pentru scutirea siguranţei persoanei şi proprietăţii s'a creat legea de organizare a serviciului despre siguranţa publică.

Chestiunea cardinală despre acvirarea şi perderea indigenatului unguresc s'a regulat prin lege.

S'au delaturat mai multe şi mari defecte din reţeaua drumurilor ferate, de o însemnătate atât de mare pentru comunicaţiune, s'a asigurat juncţiunea cu orientul, iar legea despre liniile vicinale ne-a dat posibilitatea de a trage şi teritoriile mai depărtate de liniile principale de comunicaţie, pe cât s'a putut, în cercul acestora.

Legea despre păduri a satisfăcut o trebuinţă de mult simţită, iar legea despre favorurile date industriei indigene poate fi privită ca un pas însemnat spre scopul de a delătură unilateralitatea relaţiunilor economice ale ţării, şi de a exoperà, ca nu numai economia rurală să fie aproape exclusivul izvor al naţiunei.

Cruţarea observată în manipulaţiunea budgetului de stat, împreună cu devotamentul dovedit de nou faţa cu sarcinile statului şi vrednic de deplina noastră recunoştinţă, a facut cu putinţă, ca conversiunea unei considerabile părţi a datoriilor de stat să se prefacă într'o datorie mai avantagioasă pentru stat şi să poată fi introdusă, susţinându-se întru toate drepturile creditorilor.

www.dacoromanica.ro

Nizuinţei rezolute, serioase şi patriotice, ce s'a manifestat pe toate terenele vieţii publice este a se atribuì, că pentru reclădirea oraşului Seghedin, nimicit de valurile Tisei în anul 1879, nu numai că s'au facut toate cele de lipsă din partea legislativei, ci lumea întreagă patrunsa de simpatîi calduroase a contribuit într'un mod nepomenit la alinarea nenorocirei celor greu loviţi.

Ştim prea bine, că mai sunt înca multe de facut, dar experienţele de pâna acuma ne dau garanţa, că abstracţie facând dela alte chestiuni, timpul care ne sta la dispoziţie special pentru organizarea şi desvoltarea afacerilor interne va fi folosit şi în viitor cu deplin devotament, şi se va face tot ce pare a fi de dorit cu privire la interesele spirituale şi materiale, ce pâna acuma nu s'a putut face, pentru timpul cel scurt.

O garanţă pentru aceasta vedem şi în relaţiunile externe, cari ne dau o speranţa întemeiata, ca popoarele noastre se vor puteà bucurà în linişte de binecuvântarile pacii, fiindcă bunavoinţa reciproca între puteri dă posibilitatea de a rezolvì pe cale de pace chestiunile ce se ivesc din când în când.

Un eveniment mai înveselitor s'a întâmplat în timpul mai recent, cununia iubitului nostru fiiu, a arhiducelui şi clironomului, cu princesa regala Stefania din Belgia. Acele sentimente de bucurie, iubire şi alipire, ce s'au manifestat într'un mod atât de stralucit din partea tuturor popoarelor mele, din partea iubitului meu regat Ungaria, au dat dovezi nouă, că naţiunea e predomnita de iubirea de patrie şi în acelaş timp de fidelitate cătră coroană, spre fericirea şi gloria amândurora.

Dumnezeu să binecuvînte legatura salutată cu bucurie şi felicitată din partea popoarelor, pentruca împreunata fericire a naţiunei şi a tronului să ramâna asigurata pentru toată posteritatea. Primiţi mulţamita noastră calduroasă pentru sârguinţele şi ostenelele Dvoastre. Primiţi şi împartaşiţi comitenţilor Dvoastre sîncera noastra salutare regala. Prin aceasta declaram dieta actuală de închisă .*)

În vederea faptului, că cu privire la atitudinea alegătorilor români în faţa nouelor alegeri se luaseră hotărîri în conferenţa naţională din Sibiiu, deputaţii români nu au adresat nici de astădată nici un *apel* alegătorilor lor.

*) Din *Telegraful Român* , anul 1881, Nr. 61.

www.dacoromanica.ro

Încheiere.

Încheiem o altă epoca în vieaţa noastră publică naţională. Am puteà să o numim epoca persecuţiunilor, terorismului şi a volniciilor. Nu e nici o mirare, că activitatea noastra politică-naţionala din acest period de nouă ani nu a fost atât de mănoasa, ca cea din anii de mai nainte, pentrucă o goană nebună se începuse pe atunci în contra Românilor, dar şi în contra celoralalte naţionalităţi din patrie, din partea organelor subalterne ale guvernului prezidat de Tisza Kálmán, pentru a smulge din inimele oamenilor şi cea din urmă schintea de sentiment şi de datorinţă naţională. Mijloacele nu se prea alegeau; şi funcţionarul care întrebuinţà pentru ajungerea scopului mijloacele cele mai drastice, erà cel mai vazut şi mai distins, şi lui i-se iertau toate păcatele, chiar şi cele ce se loveau de câte un paragraf al codului penal. In urma terorismului fără seamăn şi a persecuţiunilor fără sfârşit, e foarte natural deci, că a întrat un fel de sfiala, de teamă, chiar şi în inimile celor buni ai noştri, cari în situaţia dată credeau că e mai bine să stee la o parte, în rezervă, şi să aştepte să treacă noua năpasta peste capul poporului nostru.

Nu puteau în zilele acestea de teroare, mai ales în ale jumătaţii din urmă a acestui period de nouă ani, să convină 4—5 Români inteligenţi, fără să fie suspiţionaţi, spionaţi şi denunţaţi, ca trădători de patrie. Erau consideraţi de duşmani ai patriei toţi ceice comunicau cu vre-un naţionalist mai pronunţat, ori ceteau gazete naţionaliste. Urmarea a fost apoi aceea pe care a aşteptat-o guvernul: slabirea însufleţirei pe întreaga linie, şi slăbirea interesului faţă de chestia naţională. Presa naţională română, slab sprijinită, se redusese numai la două ziare: *Gazeta Transilvaniei*» din Braşov şi *Telegraful Român* din Sibiiu. Incetase de a mai apăreà *Albina*» cea energică în ton, condusă de V. Babeş, «*Federaţiunea*», cea temeinică în fond, condusă de Alexandru Roman şi *Orientul Latin* , organul Românilor tineri de pe atunci, condus de I. Lăpedatu şi T. Frâncu. In locul lor apăruse «*Luminătoriul*» în Timişoara şi

www.dacoromanica.ro

«*Observatoriul*» în Sibiiu, cari încă se luptau cu mari greutăţi. Cărturarii noştri, ori trebuiau să între în apele guvernului, pentru a se puteà fericì, ceeace mulţi au şi făcut, ori apoi să iee toiagul pribegiei în mână şi să treacă în România, ceeace au făcut şi mai mulţi, mai ales dintre tinerii noştri de pe atunci. In modul acesta s'au rărit în mod simţitor rândurile conducătorilor poporului nostru, cari rămăseseră iarăş cei din vremea veche pe cele mai multe locuri: *preotul* şi *învăţătorul.*

Durerea şi desnădejdea celor buni ai noştri creşteà cu zilele, pentrucă vedeau cum guvernul merge din succes în succes cu planurile şi intenţiunile sale de desnaţionalizare, şi cum îndrăznelei sale, cu care fabricà legile păgubitoare pentru naţionalităţile nemaghiare din patrie, nu i-se pune pedecă din nici o parte, şi în favorul celor destinaţi să fie slăbiţi, asupriţi şi desnaţionalizaţi, nu se ridică nici un glas de apărare, ori de protestare, din nici o parte.

Guvernul îşi acopereà celelalte păcate mari şi păgubitoare chiar şi pentru naţiunea maghiară cu energia manifestată faţă de naţionalităţi, cari aveau să fie *sdrobite*, — vorba ministrului-prezident de atunci, Tisza Kálmán. De aceea, dupăce guvernul luase puterea din mânile naţionalităţilor în comitatele locuite de ele, prin întroducerea *virilismului*, iar unde nu s'a putut ajunge scopul nici pe calea aceasta, *prin desfiinţarea comitatelor româneşti*, va să zică, dupăce s'a asigurat guvernul, că în jos nu va mai întimpinà pedeci, ci poruncile şi dispoziţiunile sale vor fi împlinite întocmai, s'a apucat, cum am văzut, de maghiarizarea şcoalelor noastre, prin întroducerea limbei maghiare ca studiu obligat în şcoalele poporale confesionale. A fost prima verigă în lanţul la care de atunci tot se lucrează mereu, în scopul, ca în el să ni-se încătuşeze limba şi înaintarea în cultură. Dar acest pas al guvernului a produs tocmai efectul contrar, nu cel dorit de guvern. A avut darul de a ne deşteptà pe toţi din amorţeala în care ne aflam. Am văzut, cum Arhiereii ambelor biserici s'au pus în fruntea mişcării de apărare, — căci le erau atacate bisericile, autonomia bisericească, — şi păşirea lor energică a electrizat ini-

www.dacoromanica.ro

mile credincioşilor, le-a desmorţit şi le-a încălzit. Au sărit toţi şi au format zid puternic în jurul Arhiereilor, ferm hotăriţi de a nu-şi lăsà limba pradă capriţiilor unui guvern lipsit de conştienţa datorinţei sale, care nu e aceea, de a băgà duşmănie între popoarele patriei, ci de a le face să trăiască în bunăînţelegere, spre binele şi fericirea patriei. A urmat deci deşteptarea noastră, au urmat momentele de reculegere, închegarea din nou a rândurilor, şi la urmă impunătoarea conferenţă naţională din anul 1881, ţinută în Sibiiu, cu înfiinţarea partidului naţional român, şi cu stabilirea programului nostru politic de astăzi.

Iată deci, cum şi aici, răul cel mare, care ne umpluse de groază, atacul îndreptat în contra şcoalelor noastre, în contra autonomiei bisericei româneşti, a avut şi partea sa cea bună: trezirea noastră din apatia în care ne aflam.

La această redeşteptare au mai contribuit însă şi alte două evenimente mari şi îmbucurătoare din vieaţa românească, cari ne-au umplut inimile de mândrie naţională, anume: premiarea marelui nostru poet *Alexandri* la Montpellier, (în anul 1878) pentru *Cântecul gintei latine* , cel mai frumos cântec dintre toate câte au fost prezentate la concurs din partea poeţilor mari ai tuturor naţiunilor de origine latină, şi apoi succesele strălucite ale armatei române pe câmpul de răsboiu, în anii 1877 78, eroismul românesc dela Plevna, unde s'a arătat lumii, că Românul e şi acuma ostaş viteaz ca şi în trecutul depărtat, iar neamul românesc e *factor* de care trebue să se ţină seamă, şi a cărui prietenie şi alianţă e de folos şi de mare preţ fiecărei puteri europene.

Toate acestea ne-au umplut inimile de încredere nouă în puterile noastre proprii, — ca neam cu însuşiri frumoase şi cu putere de vieaţă, — şi ne-au adus la convingerea, că nu este putere lumească care să ne poată desfiinţà ca popor, precum şi la convingerea, că dacă Dumnezeul părinţilor noştri ocroteşte şi înalţă pe fraţii noştri din vecinătate, El nu poate să ne dee uitării nici pe noi, cari totdeauna în El ne-am pus nădejdea şi dela El am aşteptat ajutorul şi mântuirea. Iar până când Dum-

www.dacoromanica.ro

nezeul părinţilor noştri e cu noi, *n'avem să ne temem de nime,* decât numai de El!

Şi nici nu ne vom teme, ci cu răbdare vom aşteptà să vină zilele ce *trebue* să vină, în cari ni-se va recunoaşte îndreptăţirea de a trăì *ca Români* în patria aceasta, care e şi a noastră, de a ne desvoltà *ca Români* în cultură şi bunăstare, şi de a contribuì *ca Români* cu puterile noastre la conducerea de stat, în proporţia forţelor noastre numerice. Pentrucă *acesta* a fost rostul politicei naţionale române în trecut, şi acesta are să fie şi în viitor, până la plinirea vremii.

www.dacoromanica.ro

Registrul vorbirilor parlamentare.

Antonescu Stefan: 587.
Babeş Vichentie: 242, 251, 252, 253, 260, 264, 331, 342, 346, 363, 392, 415, 416, 425, 427, 447, 463, 465, 466, 470, 475, 477, 486, 490.
Balomiri Ioan: 623.
Beşan Mihail: 240, 282, 289, 291, 292, 296, 297, 301, 315, 320, 426, 449, 455, 469.
Bogdan Vichentie: 119, 133, 213, 223.
Bohăţiel Alexandru: (în casa de sus) 431.
Bonciu Demetriu: 128, 158, 159, 163, 165, 178, 183, 197, 200, 221, 245, 256, 284, 289, 290, 292, 297, 302, 312, 369, 386, 392, 410, 439, 440, 452, 468.
Borlea Sigismund: 141, 157, 270, 274, 276, 520, 531, 533, 534, 545, 558, 574, 585, 586, 590, 593, 603, 608.
Buda Alexandru: 132, 137, 198, 199, 214.
Ciplea Sigismund: 526.
Cosma Parteniu: 119, 187, 190, 192, 201, 211, 212, 213, 215, 225, 246, 257, 267, 270, 352, 385, 462, 529, 538, 552, 564, 567, 611, 615, 672, 786, 815, 872, 875, 883, 885, 889, 892, 894, 895, 896, 900, 901, 902, 904, 905, 906, 907.
Desseanul-Popoviciu Ioan: 348, 417.
Gozman Ioan: 114, 180, 311, 328, 346, 457.
Gurban Constantin: 562, 569.
Dr. Hodoşiu Iosif: 220, 222, 229, 234, 235, 253, 255.
Hossu Vasile: 582, 584.
Ioanoviciu George: 232, 308, 381, 700, 850, 909.
Meţianu Ioan: (în casa de sus) 828.
Dr. Mihalyi Victor: (în casa de sus) 831.
Mihalyi Petru: 214, 698, 751, 899.
Murăşianu Ioachim: 230.
Nemeş Petru: 135, 137, 289, 327, 329, 387, 425.
Papp Alexandru: 576, 621.
Pop George de Băseşti: 161, 249, 358, 528, 533, 547, 560, 596, 684, 775, 853, 874, 880, 883, 897.
Rácz Atanasiu: 846, 847, 848.
Roman Alexandru: 138, 243, 269, 311, 398, 436, 445, 446, 756, 774.
Roman Miron: (în delegaţiuni) 690, 741, 744.
Roman Miron: (în casa de sus) 824.
Stănescu Mircea B.: 108, 136, 139, 154, 217, 267, 277, 321, 343, 350, 471, 475, 491.
Străvoiu Nicolae: 746, 890.
Dr. Vancea Ioan: (în casa de sus) 816.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro